

**T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM
DALI**

**ZEYNEP BİİŞEVA'NIN KEMHÉTÉLGENDER ROMANININ
BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜNÜN
HAZIRLANMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Sevilay TAY**

**Niğde
Temmuz, 2020**

**T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM
DALI**

**ZEYNEP BİİŞEVA’NIN KEMHÉTÉLGENDER ROMANININ
BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜNÜN
HAZIRLANMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Sevilay TAY**

Danışman :Dr. Öğr. Üyesi Fatma ERTÜRK
Üye :Dr. Öğr. Üyesi Songül ERDOĞAN
Üye :Dr. Öğr. Üyesi Meryem ARSLAN

**Niğde
Temmuz, 2020**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **‘Zeynep Biişeva’nın Kemhétêlgender Romanının Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğünün Hazırlanması’** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06/07/2020

Sevilay TAY

ÖN SÖZ

Başkurt Türkçesi ile ilgili akademik çalışmalar günden güne artmaktadır. Bu alanda ses bilgisi, şekil bilgisi, söz dizimi ve söz varlığı üzerine bilimsel yayınlar mevcuttur. Dilbilimi alanındaki bu çalışmalara katkı sağlamak amacıyla bizde Zeynep Biişeva'nın "Kemhêtêlgender" (Aşağılananlar) romanının Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğünü hazırlamaya karar verdik. Çalışma konumuzu tespit ederken bu alanda yapılmış hiçbir çalışmaya rastlayamadık. Bu bağlamda sadece bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük hazırlamakla kalınmamış, romanı Türkçeye tercüme ederek okuyucuyla buluşturma imkânı da sağlanmıştır. Eser üzerinde yapılan söz varlığı çalışması ise dil malzemesi ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Çağdaş Türk lehçeleri alanında bir ilk olacak olan çalışmamızın hem Başkurtçaya hem de diğer Türk lehçelerine katkı sağlaması ve yol göstermesi amaçlanmıştır.

Bu tez çalışması Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü (TEBDİZ) projesi kapsamında yapılmıştır. Proje, tarihî ve edebî metinlerin bağlamdan hareketle sözlüğünü ve dizinini çıkarmayı amaçlamaktadır. Bağlamsal dizin ve işlevsel sözlük çalışması kapsamında TEBDİZ Projesi başlamadan önce yapılan önemli iki çalışma vardır. Furkan Öztürk tarafından Bâkî Dîvânı ve Özer Şenödeyici tarafından Nâilî Dîvânı yapılmış, bu çalışmalar TEBDİZ Projesine de bir altyapı oluşturmuştur. Bu proje kapsamında hazırlanan çalışmalar çeşitli dönem özelliklerinin belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmaya konu olan eser, 1990 yılında kaleme alınmış, Zeynep Biişeva'nın "Kemhêtêlgender" (Aşağılananlar) romanı Sovyetler dönemini hemen hemen her yönüyle, halkın gözünden okuyucuya iletebilmesiyle değerli ve önemli bir eserdir.

Çalışmada, TEBDİZ projesi kapsamında "Kemhêtêlgender" (Aşağılananlar) adlı romanın içerisindeki sözcüklerin bağlamlarından hareketle onların hangi anlamlarda kullanıldığı eş zamanlı inceleme yöntemi ile ortaya konulacaktır.

Bu tez çalışmasıyla birlikte Başkurt yazar Zeynep Biişeva'nın 1990 yılında kaleme aldığı "Kemhêtêlgender" (Aşağılananlar) adlı romanın bağlamlı dizininin ve işlevsel sözlüğünün oluşturulması amaçlanmıştır. Aynı zamanda bağlamdaki deyim, atasözü ve kalıp ifadeler tespit edilerek romanın söz varlığı yönünden zenginliğine dikkat çekmek hedeflenmiştir. Bu romanı Türk lehçelerinin edebî okuyucularıyla buluşturmak, romanın ve yazarın anlam dünyasının zenginliğini ortaya koymak da bu çalışmanın hedefleri arasındadır.

Bu çalışma hazırlanırken ilk önce eser Kiril harfli orijinal metinden transkript edilerek TEBDİZ veri tabanına yüklenmiş, ardından sözcüklerin romandaki bağlamlarından hareketle anlamları verilmiştir. Transkripsiyonlu metnin hazırlanmasında 1991 yılında Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumunda kabul edilen alfabe esas alınmıştır. Ayrıca peltek s için š, peltek z için ž işaretleri kullanılmıştır.

Başkurt edebiyatındaki romanlarla ilgili olarak daha önceden bu gibi bir bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük çalışması ülkemizde yapılmamıştır. Bu nedenle TEBDİZ sistemine işlenen herhangi bir metindeki söz varlığıyla, bizim metnimizin söz varlığının uyuşmadığı görülmüştür. Dolayısıyla romandaki bütün sözcükler sistem üzerinde tek tek anlamlandırılarak sözlük sistemine işlenmiştir. Sözcüklere anlam verilirken Başkurtça sözlüklerin yanı sıra, Rusça ve Tatarca sözlüklere de başvurulmuştur.

Çalışma, dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Zeynep Biişeva'nın hayatı, eserleri ve edebî kişiliği, Sovyet dönemi Türk edebiyatı, Başkurt Türkçesi ve romanın söz varlığı hakkında bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölümde transkript metin, üçüncü bölümde Türkçe metin, dördüncü bölümde ise bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük kullanma kılavuzu ile bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük başlıklarına yer verilmiştir.

Bu tez çalışmasını hazırlamamda bana yol gösterici olan ve her daim bana zaman ayırıp, kıymetli bilgilerini paylaşan, hiçbir zaman kaynak ve imkânlarını esirgemeyen çok saygıdeğer hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatma ERTÜRK'e teşekkürü borç bilirim. Aynı zamanda TEBDİZ projesinde desteklerini esirgemeyen, sayın Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK'a ve sevgili Esra KILIÇ'a teşekkürlerimi sunarım.

Tüm eğitim hayatım boyunca her daim yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen, beni bu günlere getiren kıymetli aileme sonsuz teşekkürler.

TEMMUZ, 2020
Sevilay TAY

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ZEYNEP BİİŞEVA’NIN KEMHÉTÉLGENDER ROMANININ BAĞLAMLI DİZİN
VE İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜNÜN HAZIRLANMASI**

TAY, Sevilay
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Fatma ERTÜRK
Temmuz 2020, 934 sayfa

Başkurt Türkçesinin grameri üzerine Türkiye’de ve yabancı literatürde kitap, tez, makale gibi türlerde birçok çalışma yapılmıştır. Gramer alanında yapılan çalışmalara kıyasla Başkurt Türkçesinin edebi yönünün pek az işlendiği görülmüştür. Lakin bir dilin ya da lehçenin çoğunlukla gramer yönünden ele alınıp incelenmesi onu bütünüyle tanımak için yeterli olmaz. Türk lehçelerinden biri olan Başkurt Türkçesinin edebî birikimi zengin ve kıymetli eserlerle doludur ve bu eserlerin büyük kısmı halen çalışılmayı ve incelenmeyi beklemektedir. Sovyet dönemi yazarlarından biri olan Zeynep Biişeva’nın, Başkurt edebiyatının seçkin eserlerinden “Kemhétélgender” (Aşağılananlar) adlı romanı da bunlardan biridir. Eser, bu tez çalışmasında edebî yönden ele alınıp değerlendirilmiştir. Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük Çalışmasından (TEBDİZ) yararlanılarak romanın bağlamlı dizin ve işlevsel sözlüğü hazırlanmıştır. Bu sistem sayesinde romandaki kelimelerin anlamları bağlamlı olarak incelenmiş ve anlam verilirken kullanılan kelimeleri etkisinde bırakan dönemin edebî şartları da göz önüne alınmıştır. Romandaki her sözcük sistem sayesinde tek tek bağlamsal anlamına göre verildiğinden, romanı geniş bir şekilde değerlendirme imkânı doğmuştur. Bu tez çalışmasıyla, Başkurt yazınının zenginliğini ortaya koyma ve tanıtmaya, Türk lehçeleri veyahut TEBDİZ dahilinde yapılan bağlamsal dizin çalışmalarına Türk lehçeleri kolundan naçizane katkı sağlamak amaç edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Başkurt Türkçesi, Bağlamlı dizin, Başkurt edebiyatı, Türk lehçeleri.

ABSTRACT
MASTER THESIS

**PREPARATION OF CONCORDANCE AND FUNCTIONAL GLOSSARY IN THE
NOVEL OF ZEYNEP BİİŞEVA'S KEMHÉTÉLGENDER**

TAY,Sevilay
BusinessAdministration
Supervisor: Assistant Professor Fatma ERTÜRK
July 2020, 934 pages.

There have been many studies on Bashkir Turkish grammar both in Turkey and in foreign literature as books, theses, articles in such kind. Compared to the studies in the field of grammar, it has been observed that the literary aspect of Bashkir Turkish has been studied very little. However, examining a language or dialect mostly in terms of grammar is not sufficient to fully recognize it. The literary accumulation of Bashkir Turkish, one of the Turkish dialects, is full of rich and valuable works, and most of these works are still waiting to be studied and examined. One of the outstanding works of the Bashkir literature by Zeynep Biisheva who is one of the writers of the Soviet period, is “Kemhétélgender” (The Humiliated). In this thesis, the work has been handled and evaluated literally. Using the History and Literature Texts Concordance and Functional Dictionary Study (TEBDİZ), the concordance and functional dictionary of the novel was prepared. Thanks to this system, the meanings of the words in the novel are examined in context and while the meaning is given, the literary conditions of the period that leave the words used under the influence are also taken into consideration. Since every word in the novel is given according to its contextual meaning by the system, it has been possible to evaluate the novel widely. With this thesis, it is aimed to reveal and introduce the richness of the Bashkir literature and to make a modest contribution in the context of the Turkish dialects to the contextual index studies conducted within the Turkish dialects or TEBDİZ.

Key Words: Bashkir Turkish, Concordance, Bashkir literature, Turkish dialects.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	vii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	viii
GİRİŞ	2
1. Problem Durumu.....	2
2. Tezin Amacı.....	2
3. Tezin Konusu	2
4. Araştırmanın Önemi.....	3
5. Yöntem.....	3
6. Sınırlılıklar	3
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1.1. Zeynep Biişeva'nın Hayatı (1908-1996), Eserleri ve Edebî Kişiliği	3
1.2. Sovyet Döneminde Türk Edebiyatı	6
1.3. Başkurt Türkçesi	7
1.4. Romanın Söz Varlığı	9
1.4.1. Deyimler.....	9
1.4.2. Atasözleri	11
1.4.3. Kalıp İfadeler.....	11
İKİNCİ BÖLÜM.....	13
TRANSKRİPT METİN (KEMHÈTÈLGENDER).....	13
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	289
TERCÜME METİN (AŞAĞILANANLAR).....	289
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	565
1. Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük Kullanma Kılavuzu	565
2. BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜK	566
SONUÇ.....	928
KAYNAKÇA.....	930
ÖZGEÇMİŞ.....	933

KISALTMALAR

agis: adı geçen internet sitesi

C.: cilt

ev.: Çeviren

ed.: editör

rn.: Örneğin

s.: sayfa numarası

S.: sayı

ss.: sayfa sayısı

TEBDİZ: Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Szlėėi

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

А	a	А	a
Б	б	В	b
В	в	У	v
Г	г	Г	g
Ғ	ғ	Ğ	ğ
Д	д	Д	d
З	з	Џ	z
Ё	ё	Yo	yo
Е	e	Е	e (kelime başında ye)
Ж	ж	Ј	j
З	з	Џ	z
И	и	Ї	i
Й	й	Y	y
К	к	К	k
Қ	қ	Q	q
Л	л	L	l
М	м	M	m
Н	h	N	n
Ң	ң	Ñ	ñ
О	o	O	o
Ө	ө	Ö	ö
П	п	P	p
Р	p	R	r
С	c	S	s
Ң	ç	Ŝ	ŝ
Т	t	T	t
У	y	U	u (u ^w , w)
Y	Y	Ü	ü (ü ^w , w)
Ф	ф	F	f
Х	x	X	x
Һ	h	H	h
Ц	ц	Ts	ts
Ч	ч	Ç	ç
Ш	ш	Ş	ş
Щ	щ	Şç	şç
Ъ	ъ	Kalınlaştırma	
Ы	ы	I	ı
Ь	ь	İnceltme	

Э	э	E	e (yalnızca kelime başında)
Ә	ә	Ä	ä
Ю	ю	Yu	yu
Я	я	Ya	ya

GİRİŞ

1. Problem Durumu

Türk lehçeleri arasında kavmî adlandırma ile Kıpçak grubunda ve coğrafi olarak da Kuzey Türkçesi içinde sınıflandırılan ve Tatarca ile yakınlık kuran Başkurt Türkçesi, edebî olarak nitelikli ve kıymetli birçok eseri bünyesinde barındırmaktadır. Başkurt Türkçesi halen bütünüyle incelenmiş değildir ve edebî ürünlerinin büyük çoğunluğu halen araştırmacılar tarafından çalışılmayı beklemektedir.

Başkurt Türkçesi ve edebî ürünleriyle ilgili olarak ülkemizde çeşitli çalışmalar yapılmış; Fatma Ertürk (Ertürk, 2008), Ebru Çetin Milci (Milci, 2006), Mertcan Akgün (Akgün, 2018), Zafer Sever (Sever, 2015), Mustafa Aydın (Aydın, 2014), Gülhan Atnur (Atnur, 2002), Ülkü Kara Düzgün (Düzgün, 2007), Murat Özşahin (2011a) vd. tez çalışmaları hazırlamışlardır ve bazıları erişime açık olup, kaynak olarak faydalanmaya müsaittir.

Çalışma hazırlanırken, Türkçe literatürde Başkurt edebiyatının türleriyle alakalı olarak yukarıda adı geçen kaynaklardan başka başvurulabilecek çok fazla materyal olmadığı göze çarpmaktadır. Aynı zamanda Başkurt romanları üzerinde bu çalışmanın öncesinde herhangi bir bağlamli dizin ve işlevsel sözlük çalışmasının yapılmamış olması da TEBDİZ sistemine sözcüklerin anlamlarını işlerken, her sözcüğe tek tek anlam girişi yapmak gibi çeşitli zorluklara neden olmuştur.

2. Tezin Amacı

Zeynep Biişeva Çağdaş Başkurt edebiyatının önemli kalemlerinden birisidir. Eserlerinde, Başkurtların dünya algısını, düşünce şekillerini, kültürel kodlarını ortaya koymaktadır. Onun eserlerinde kullandığı sözcük ve anlam zenginliği edebiyat açısından oldukça değerlidir. Başkurt edebiyatı adına bu zenginlik aslında çağdaş Türkiye edebiyatına ve Türk lehçelerine de zenginlik katmaktadır.

Bu düşünceden yola çıkarak Başkurt yazar Zeynep Biişeva'nın 1990 yılında kaleme aldığı "Kemhêtêlgender" (Aşağılananlar) adlı romanın bağlamli dizininin ve işlevsel sözlüğünün oluşturulması amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu romanı okuyucularla buluşturmak, romanın ve yazarın anlam dünyasının zenginliğini söz varlığı ile birlikte ortaya koymak da bu çalışmanın hedefleri arasındadır.

3. Tezin Konusu

Bu çalışmanın konusu Başkurt yazar Zeynep Biişeva'nın "Kemhêtêlgender" (Aşağılananlar) adlı romanın tüm söz varlığının incelenerek, TEBDİZ projesi kapsamında hazırlanmış olan yazılım programı aracılığı ile bilgisayar ortamına aktarılıp, sözcüklerin anlamlandırılarak metnin bağlamli dizin ve işlevsel sözlüğünün oluşturulmasıdır.

4. Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada, daha önce Başkurt Türkçesinde bir bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük incelemesi yapılmamış bir eser seçilmiştir. Türk lehçeleri alanında bu tarz bir çalışma daha önce yapılmamıştır. Çalışmanın neticesinde Başkurt edebiyatında önemli bir yeri bulunan Zeynep Biişeva'nın *Kemhêtêlgender* (Aşağılananlar) adlı romanındaki sözcükler söz varlığı, bağlamlı dizin ve işlevsel sözlüğü ile alan araştırmacılarının kullanımına katkı sağlayacaktır. Çalışmanın Türk lehçeleri alanında benzeri olmaması sebebiyle alandaki eksikliği gidermeye yardımcı bir adım olması ve bundan sonra yapılacak benzer çalışmalara yön göstermesi düşünülmektedir.

5. Yöntem

Belirlenen roman, öncelikle Kiril harfli orijinal şeklinden Latin harflerine transkript edilerek çalışmaya uygun hale getirilmiştir. Ardından sözcükler, TEBDİZ sistemine yüklenmeye uygun şekilde fişlenmiş ve anlamlandırma işlemi için düzenlenmiştir. Daha sonra sözcükler, eş zamanlı inceleme metodu ile sistem üzerinde bağlama uygun olarak anlamlandırılmıştır. Tematik anlamlandırma yapılmamıştır. Sözcüklere anlam verilirken bağlamları dikkate alınmış, ekler ise anlamlandırma işlemine dâhil edilmemiştir. Metinde karşılaşılan deyim, atasözü ve kalıp ifadeler ise grup halinde anlamlandırılmıştır.

6. Sınırlılıklar

Başkurt edebiyatındaki romanlarla ilgili olarak daha önce bu gibi bir bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük çalışması ülkemizde yapılmamıştır. Bu nedenle TEBDİZ sistemine işlenen herhangi bir metindeki söz varlığıyla, bizim metnimizin söz varlığının uyuşmadığı görülmüştür. Dolayısıyla romandaki bütün sözcükler sistem üzerinde tek tek anlamlandırılarak sözlük sistemine işlenmiştir. Ayrıca metnin Başkurt Türkçesinden Türkiye Türkçesine tercüme edildiği sırada bazı sözcüklerin ulaşabildiğimiz sözlüklerde yer almaması ya da bu sözcüklerin Rusçadan Başkurt Türkçesine değişerek geçmiş olması, tercüme sırasında zaman zaman kaynak açısından sınırlılıklar yaşamamıza neden olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Zeynep Biişeva'nın Hayatı (1908-1996), Eserleri ve Edebî Kişiliği

*“Урал түбәһенән карап торам йырлай-көйләй узган юлыма.
Илем, халкым тиеп дөрләп янган йөрәгемде ушлап кулыма.”*

*“Ural’ın tepesinden bakıyorum türkü söyleye söyleye geçen yoluma.
Ülkem, halkım diye coşup yanan yüreğimi tutarak elimde.”*

Z. Biişeva

Hayatı ve Edebî Kişiliği

Resim 1

Zeynep Biişeva, Başkurt halkının edebî birikimine çokça eserler vererek katkı sağlayan ve Başkurt halkı tarafından çok sevilen önemli yazarlarından biridir. Bu denli önemli bir şahsiyetin kaleme aldığı eserler onun yer yer acı dolu hayatının birer yansıması hâline gelmiştir. Eserleri beğeniyle okunmuş ve birçok dile tercümeleri yapılmıştır.

Yazar ve aynı zamanda gazeteci kimliği de bulunan Zeynep Biişeva “2 Aralık 1908 yılında Başkurdistan’ın Kügersin bölgesindeki Töyömbet köyünde doğmuştur. Küçük yaşta yetim kalan yazar, ilköğrenimini kendi köyünde almıştır. 1921 yılında Orenburg Lisesini bitirmiştir” (Köseoğlu ve Ercilasun, 2004: 457). “Biişeva, eğitimini tamamladıktan sonra köye dönüp, oradaki çocuklara eğitim verme hayali ile yaşamıştır. Eğitimi süresince edebî alandaki yeteneklerini geliştirmiş, çocuklar için oyunlar yazmaya başlamıştır. Ayrıca Rusçadan Başkurtçaya eserler tercüme etmiştir” (24.smi, agis, 2020).

Resim 2

“Z. Biişeva devrim sonrasında, her Sovyet insanına vaat edilen cennet yalanına inandırılmış ve komünist rejime eli kalem tutan bir silâhşor olarak hizmetlerde bulunmuştur” (Karagöz, 2011: 312).

“Trilogiya eserlerinin yanında roman, uzun hikâye, kısa hikâye, piyes, şiir, masal, tercüme eser, edebî makale ve deneme türlerinde; bir gazeteci şahsiyet olarak da toplumsal makale ve röportaj türlerinde kalemini ustaca kullanıp eserler vermiştir” (Karagöz, 2011: 313).

Resim 3

“Yazarın ilk kitabı 1942 yılında yayımladığı *Mal'chik Partizan* (*Partizan Delikanlı*) isimli kitaptır. Biişeva'nın dramatik kompozisyonları SSCB'deki tiyatrolarda sahnelenmiş, çeviri çalışmaları sayesinde Başkurt okurları N. Gogol, A. Çehov, A. Tolstoy ve M. Gorkiy gibi Rus yazarların eserleriyle tanışmıştır” (24smi, agis, 2020).

Resim 4
Zeynep Bişeva eşi Gazi Aminov ile.

Resim 5
Zeynep Bişeva ilk oğlu İldar ile (1933).

Resim 3
Zeynep Bişeva büstü.

Bişeva, 1939-1951 yılları arasında editörlüğünü yaptığı *Qızıl Başqortostan* (*Kızıl Başkurdistan*) isimli gazetede çeşitli yazılar kaleme almıştır. İlk hikâyesini 1930 yılında *Pioner* isimli dergide yayımlamıştır. Yazarın o zamandan beri Rusya ve dünya dillerinde yayımlanmış altmıştan fazla kitabı bulunmaktadır (Karagöz, 2011: 313).

Bakıldığında, başta çocuklar için eserler kaleme almış gibi görünse de Bişeva birçok farklı türde ve üslupte eserler ortaya koymuştur. “Onun yazdığı *Müxäbbät häm Näfrät* (*Sevgi ve Nefret*), *Näzir* (*Nedir*), *Tılsımlı Quray* (*Tılsımlı Kuray*)¹ gibi dramatik eserler, şekil ve üslup yönünden Başkurt Sovyet edebiyatında yeni bir dönemin başlangıç eserleri olma özelliğindedir” (Karagöz, 2011: 315).

Yazdığı eserlerle sadece Başkurt halkının değil Sovyet okuyucusunun da beğenisini ve saygısını kazanan Bişeva’nın eserlerindeki karakterler realist bir yaklaşımla sıradan ve günlük yaşamda karşılaşılabilen tipler olmuştur. “Bu karakterleri, eski dönemin karakterleri gibi olumlu ve olumsuz diye ayırmak zordur” (Karagöz, 2011: 317).

“Z. Bişeva eserlerini resmî Sovyet ideolojisine hizmet için yazmış olsa da eserlerinde dolaylı yönden Başkurt toplumunun yaşadığı sıkıntıları, Başkurt halk kültürüne ait folklorik unsurlarla birlikte kullanarak ustaca tasvir etmeyi başaramıştır” (Karagöz, 2011: 320).

“Zeyneb Bişeva edebiyata ve ülkesine olan büyük hizmetleri için üç defa “*Poçem Bildehe*” nişanına ve Cumhuriyetin Salavat Yulayev adlı devlet mükâfatına layık görülmüştür” (ekitap, agis, 2020). “1949 yılında yazarlar birliği üyesi olan yazara, 1990 yılında “Başkurdistan halk yazarı” unvanı verilmiştir” (kulturarb, agis, 2020).

“Yazar, 24 Ağustos 1996 tarihinde Ufa’da vefat etmiştir. Kalp rahatsızlığından dolayı vefat eden yazarın mezarı Ufa’da

Resim 4
Zeynep Bişeva torunu ile.

¹ Adını kuray bitkisinden alan ve Başkurt halkının milli çalgısı olan bir müzik aleti (Özşahin, 2017a).

bulunmaktadır” (24smi, agis, 2020).

Eserleri

- 1941- *Dalala Tañ* (Ovada Tan) – Hikâye
1941- *Ös Kis* (Üç Akşam) – Hikâye
1942- *Mal'chik Partizan* (Partizan Delikanlı) – Kitap
1946- *Yarzamsı* (Yardımcı) – Hikâye
1946- *Yulda* (Yolda) – Hikâye
1947- *Yänle Xäreftär* (Canlı Harfler)
1947- *Başaq* (Başak) – Hikâye
1947- *Koyaş Nimä Tine?* (Güneş Ne Dedi?) – Hikâye
1949- *Könhılıv* (Könhılıv) – Hikâye
1956-1959- *Kemhêtêlgender* (Aşağılananlar) – Roman
1957- *Tılsımlı Quray* (Tılsımlı Kuray) – Hikâye
1958- *Yaqtığa* (Aydınlığa) – Trilogiya
1960- *Säyer Keşe* (Tuhaf İnsan) – Hikâye
1960- *Yemeş* (Yemiş) – Roman
1963- *Uyzar, Uyzar* (Düşünceler, Düşünceler) – Hikâye
1964- *Möxäbbät hem Näfrät* (Sevgi ve Nefret)
1966- *Olo Eyek Buyında* (Ulu Eyek Boyunda) – Roman
1972- *Duş Bulayıq* (Dost Olalım) – Hikâye
1981- *Zölxize* (Zölhize) – Piyes
1984- *Salavat'ın Son Monoloğu*
Gölyamal (Gülyamal) – Hikâye
Näzer (Nedir) – Piyes
Yıldar, Yıldar (Yıllar Yıllar) – Şiir
Yäşäv-Bäxet (Yaşam ve Baht) – Şiir
Yäşäv-Xezmät (Yaşam ve Hizmet) – Şiir

Resim 5

Resim 6

Bäxet Öläšem (Baht Payım) – Şiir

Hızlanma, Küñël (Sızlanma Gönül) – Şiir

Yırlayım (Türkü Söylüyorum) – Şiir

Yırzarım (Türkülerim) – Şiir

Nindeg Ön Bıl? (Nasıl Ses Bu?) – Şiir

Aşqınma la, Diñgez (Coşma Deniz) – Şiir

Xalıq Küñele (Halkın Kalbi) – Şiir

Teläk (Dilek) – Şiir

Atayım Vasiyatı (Babamın Vasiyeti) – Şiir

Hönärse menän Öyränsek (Usta ve Çırak) – Hikâye

Ütkän Yuldar, Uzğan Yıldar (Geçmiş Yollar, Geçmiş Yıllar) – otobiyografik deneme

1.2. Sovyet Döneminde Türk Edebiyatı

Sovyet dönemindeki Türk edebiyatçıları içinde bulundukları dönemin baskısı altında eserler vermeye çalışsa da Sovyet ideolojisine uymayan görüşlerini ya da şahsi düşüncelerini eserlerine yansıtamamışlardır. Sovyetlerin kısıtlamaları altında eserlerini icra etmeye çalışan yazarlar, siyasi ideolojinin dışına çıktıkları zaman ne yazık ki sert müdahalelere maruz kalmışlardır. Nitekim Sovyet Türk edebiyatına bakıldığında bu edebiyatın Sovyet ideolojisi ile bütünleşerek geliştiği görülür. İçerik olarak daima savaş ve yönetime karşı propaganda ön plandadır. Ancak savaş kahramanlarını öven eserlere az da olsa rastlanır.

Sovyet edebiyatı çeşitli evrelerde kendini gösterirken, yazarlar da bir taraftan bu dönemde eserlerini icra etmeye çalışmıştır. “Sovyet Türk edebiyatının ilk evresi Ekim 1917 devriminin sevincini yansıtır” (Naskali, 1996: 54). Elbette Ekim devrimiyle coşan yazarlar, duydukları heyecanı eserlerinde dile getirmişlerdir. İçerik açısından devrim yıllarında çoğunlukla Lenin’i öven eserler verilse de kimi yazarlar mevcut ideolojiyi halka yaymak amacıyla da kalemini oynatmıştır. Çünkü “Sovyet ideolojisinin kırsal kesimde güçlendirilmesi ve eski düzen ile mücadele edilmesi gerekmektedir.” (Naskali, 1996: 57).

Ekim devriminden sonra özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sovyet dönemi Türk edebiyatlarında verilen eserler içerik ve tema yönünden bazı değişiklikler göstermiştir. Elbette yine yönetime karşı propaganda içerikli eserler vardır ama yazarlar artık geleceğe daha ümitli bakmaya başlamıştır ve bu yüzden halkı da bu ümitlerine ortak etmek isterler. Bu dönemde yönetim tarafından yazarlara halkı savaşa çağırın,

vatani savunma heyecanını katlayan eserler yazmaya izin verilmişti. Nitekim öncesinde Sovyet ideolojisinin dışına çıkan milliyetçi eserlere kesinlikle izin verilmiyordu. Genel çerçevesi propaganda nitelikli çizilse de verilen eserler halkın ruhunu coşturan, heyecanlarını ve ümitleri taze tutan eserler olmuştur. Bu yüzden Türk lehçelerinin her kolunda edebî açıdan incelenmeye ve tanınmaya değer nitelikte bir edebiyat oluşmuştur.

1.3. Başkurt Türkçesi

Resim 7

“Tatar ve Kazak Türkçelerinin geçiş köprüsü halindeki Başkurt Türkçesi, şekil yapısı bakımından Tatar Türkçesi ile hemen hemen aynı özellikleri gösterirken ses bakımından ondan farklılaşmıştır” (Ersoy, 2012b: 753). “Tatar Türkçesiyle Başkurt Türkçesi arasında kök ve ek (morfoloji) ya da söz dizimi (sentaks) farklılıkları yoktur. İki yazı dili arasında genel olarak ses (fonetik-fonolojik) farklılıkları vardır” (Öztekin, 2008: 85). “Baskurt Türkçesi kendisine has peltek ve sızıcı ünsüzlere sahip olması bakımından tarihî Türk yazı dilinden ayrılmaktadır” (Ersoy, 2014b: 151).

Türk lehçeleri arasında kavmi adlandırma ile Kıpçak grubunda ve coğrafi olarak da Kuzey Türkçesi içinde sınıflandırılan Başkurtça, genel ses yapısı, tarihî ve gramerlik ses olayları bakımından tamamen kendisine has denebilecek özellikleriyle dikkat çeker. Tatarca ile çok yakın ve hatta paralel olan şekil bilgisi özelliklerine rağmen, Başkurtçadaki $s > h$; $\ç > s$ gibi tarihî ses değişimleri, ünlülerin ileri derecede dudak uyumu ve ünsüzlerin benzeşmesi gibi özellikleri, onu Tatarcadan ayırmaktadır (Öner, 2007: 90).

“Baskurtça, Baskurt Özerk Sovyet Cumhuriyetinde yaklaşık bir milyon kişi tarafından konuşulmaktadır” (Poppe, 1964: 4). “Baskurtça ancak 1920'lerden sonra bir yazı dili olmuştur. Bundan önce Baskurtlar tarafından meydana getirilen edebî eserlerde, şair ve yazarlar Tatarca'yı veya daha önceleri de Çağatayca'yı kullanmışlardır” (Benzing, 1995: 127).

“Baskurt Türklerinin resmi alfabesi 1940 yılından beri Kiril yazısıdır” (Tekin ve Ölmez, 2003: 103). “Baskurt dilinin Kiril alfabesine dayanan günümüz alfabesi 42 harften oluşuyor. Rus diliyle ortak 33 harften başka Baskurt dilinin spesifik sesleri için 9 harf daha alındı” (Biner, 2014: 39).

“Baskurtçanın iki ağzı vardır: 1.Doğu (Kuvakan) diyalekti (Ay, Argayaş, Salyut, Miyas ve Kızıl ağızları), 2.Güney (Yurmat) diyalekti (İk-Sakmar, Orta ağız, Kara-İdil, Dem, Güney-Batı ağızları)” (User, 2015: 326-327). “Baskurtçanın Doğu ve Güney diyalektleri arasında önemli seslik farklar bulunmaktadır. Baskurtçanın Güney-Batı

ağızları öteden beri Tatarcanın etkisi altındadır Başkurt yazı dili Doğu (Kuvakan) diyalekti üzerine kurulmuştur” (Tekin ve Ölmez, 2003: 103).

Başkurt Türkçesinde Ünlülerde Görülen Ses Olayları

1- Başkurtçada *y* (Türkçede *u* sesiyle karşılanmaktadır), *γ* (Türkçede *ü* sesiyle karşılanmaktadır) sesleri, Türkçede *o*, *ö* olmuştur.

Örnek: *Юл* -yol, *мыра* -doğru, *һүз* -söz, *күз* -göz.

2- Başkurtçada *o* (Türkçede *u* sesiyle karşılanmaktadır), *ө* (Türkçede *ü* sesiyle karşılanmaktadır), Türkçede *u*, *ü* seslileri olmuştur.

Örnek: *Кови* -kuş, *өс* -üç, *көн* -gün.

3- Başkurtçada, Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerdeki *e* seslisi benzeşme yoluyla kalınlaşarak *a* olmuştur.

Örnek: *азан* - ezan, *давам* - devam, *йаван* – cevap.

4- Arapça ve Farsçadan alınan *a* seslisi bazı kelimelerde incelerek kısılp *ə* seslisine dönüşmüştür.

Örnek: *Әхвәл*, *Ривайәт* (Biner, 2014: 48).

Başkurt Türkçesinde Ünsüzlerde Görülen Ses Olayları

1- *b/p*: Eski Türkçede kelime başındaki *b*'ler *p* olurken, Başkurtçada bu korunmuştur.

Örnek: *бик* -pek, *бармак* -parmak, *бадшах* -padişah, *бәйгәмбәр* -peygamber.

2- *m/b*:

Örnek: *мин* -ben, *муйын* -boyun.

3- *b/v*:

Örnek: *бар* -var, *бәр* -ver.

4- *h/s*:

Örnek: *һин* -sen, *һорау* -soru, *һез* -siz, *һыуык* -sağlık, *һабын* -sabun, *һарай* -saray.

5- *s/ç*:

Örnek: *сакырыу* -çağırmaq, *сығыу* -çıkmaq.

6- Arapçadan alınan bazı kelimelerde *c/j* dönüşmüştür.

Örnek: *мәжбур* -mecbur, *выждан* -vicdan, *мәжлис* -meclis, *хаж* -hac.

7- Arapçadan alınan bazı kelimelerde *h* ünsüzü düşmüştür.

Örnek: *uçan* -hesap, *əpəm* -haram, *əkuem* -hikâye.

8- Başkurtçada, Türkçe kelime ve eklerdeki /ç/>/s/’ dir; /s/>/h/’ dir.

Örnek: sağ>*haw*; olsa>*bulha*; elması>*almahı*; kitapçı>*kitapsı*; işçilik>

eşselek vb. (Biner, 2014: 59-61).

1.4. Romanın Söz Varlığı

“Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlam kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz” (Aksan, 2004: 7).

“Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, sözdizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir” (Aksan, 2004: 11).

1.4.1. Deyimler

Romandan hareketle tespit edilen deyimler ve anlamları şu şekildedir:

Beşep tirlä-: Çok terlemek, terden sıırıslıklam olmak.

Bala tap-: Çocuk sahibi olmak, çocuğu olmak.

Balağa qal-: Hamile kalmak.

Balağa awır-: Doğum yapmak.

Baş bir-: Boyun eğmek, itaat etmek.

Baş bul-: İdare etmek, yönetmek.

Baş hal-: Kurban olmak.

Baş vat-: Düşünmek, çok düşünmek.

Baş yuğalt-: Helak olmak.

Baş aşı-: Helak etmek.

Başına yet-: Helak etmek.

Donya köt-: Hayat kurmak.

Donyanın artına tibep köt-: Zorluk, sıkıntı görmeden, bolluk bereket içinde hiçbir şey düşünmeden hayat kurup yaşamak.

Ese boş-: Kaygı duymak, kaygılanmak, endişelenmek.

Eskä bat-: Üzüntüden çökmek.

Eşkä in-: İşe kabul edilmek, işe yerleşmek.

Huştan yaz-: Aklını, bilincini kaybetmek.

Hüz köräşter-: *Tartışmak.*
Hüz quy-: *Söz vermek.*
İrgä sıq-: *Evlenmek.*
İs kit-: *I. Aklını kaybetmek II. Şaşırmak, hayret etmek III. Büyülenmek, hayran kalmak.*
İs yuğalt-: *Aklını, bilincini kaybetmek.*
İsem quş-: *İsim vermek, ad vermek.*
İsenä töşör-: *Aklına getirmek, hatırlamak.*
İskä al-: *Hatırlamak, akla getirmek.*
Keyäwgä bir-: *Evlendirmek.*
Kön kür-: *Gün görmek; yaşamak, hayat sürmek.*
Küñel bolğan-: *Midesi bulanmak.*
Küñel kütär-: *Keyfi yerine gelmek.*
Küñel üs-: *Bir şeylere sevinmek, heyecanlanmak.*
Küñel as-: *Neşelenmek, keyfi yerine gelmek; rahatlamak*
Küñel böt-: *Sevinmek, memnun olmak.*
Küñel neskär-: *Yumuşamak, gönlü yumuşamak.*
Küñel qayt-: *Birinden ya da bir şeyden soğumak.*
Küñel töş-: *Yakın hissetmek, yakın görmek.*
Küñel tart-: *Bir şeylere ulaşmaya çalışmak, heves etmek.*
Kürä al-: *Birine ya da bir şeye karşı nefret duymak.*
Küsäk kütär-: *Kavgaya atılmak, savaşa atılmak.*
Küz eyär-: *Göz yetişmez, göz ile takip edilmez (çok hızlı olan şeyler için söylenir).*
Küz aldın yaqtır-: *Rahatlatmak, huzur vermek, sakinleştirmek.*
Küz almakın soqop al-: *Gözünü çıkarmak, gözünü oymak.*
Küze töş-: *Denk bulmak; beğenmek, sevmek.*
Küzgä bärel-: *Açık seçik görünmek; göze çarpmak.*
Küzgä taşlan-: *Göze çarpmak; belli olmak.*
Küzzäre tübähenä sıq-: *Alay etmek, dalga geçmek.*
Küzzeñ yawın al-: *Göz kamaştırmak.*
Pır tuzzır-: *Hafif bir şeyi savurup uçurmak.*
Qolaq qaç-: *Mahrum kalmak.*
Qot qoy-: *Korkudan hasta olmuş kişiyi tedavi etme inancı.*
Qoto os-: *Çok korkunç, çok kötü; çok korkmak.*
Qoto qayt-: *Huzurun, mutluluğun geri gelmesi.*
Qoto alın-: *Çok korkmak.*
Qul quy-: *Onaylamak; desteklemek.*
Qul arahına in-: *Elle tutulabilir olmak, ele gelmek.*
Quldı böyörgä tayan-: *Eli belinde durmak.*
Qulğa al-: *I. Ele almak, çeki düzen vermek II. Yakalanmak; tutuklanmak.*
Tel säynä-: *Gereksiz konuşmak; gevezelik etmek.*
Tapqan mal-: *Çalışıp kazanılmış mal mülk.*
Üzäk özgös: *Can yakan.*
Üzem baş üzem tüş: *Her şeyini kendi yapan.*

Yän äsetkes: *Can yakan; acı veren.*

Yän özgös: *Bezdirici, bıktırıcı.*

Yöräge alqımına kil-: *Yüreği ağzına gelmek.*

Yöräk ärnetkes: *Yürek sızlatan.*

Yöräk öşötkös: *Bir şeyden ya da birinde soğumak.*

Yöräk özgös: *Yürek acıtan, yürek titreten.*

Yuqqa sıq-: *Yok olmak; kaybolmak.*

Añdı tuñdı bel-: *Bir şeyin ya da durumun aslını, esasını bilmek; sebebini anlamak, özünü anlamak.*

Aqıldan yaz-: *Aklını yitirmek, aklını kaybetmek.*

Astın öskä äyländer-: *Altını üstüne getirmek.*

Xäldän tay-: *Çok yorulmak; halsizleşmek, güçsüzleşmek.*

1.4.2. Atasözleri

Romandan hareketle tespit edilen atasözleri ve anlamları şu şekildedir:

Uraw bulha la yul yaqşı, huqır bulha la qız yaqşı: *Dolambaçlı olsa da yol güzel, kör olsa da kız güzel.*

Qart quyınında qalas bar: *İhtiyar koynunda ekmek var.*

Qart quyınında qalas bar. Qalasınan qan tamır. Yäş quyınında qamsı bar. Qamsıhınan bal tamır: *İhtiyar koynunda ekmek var. Ekmeğinden kan damlar. Genç koynunda kamçı var. Kamçasından bal damlar.*

Äsäyeñ ügäy bulha atayıñ yeznäy bula: *Annen üvey olursa babanın damadı olur.*

İr keşe illelä, il ağahı altmıšta aqhaqal bulır, yetmeştä yerän tölkögä äyläner, hikhändä hikerep atqa menä almaş, tuqhanda tuñqayıp kiter: *Erkek ellisinde, mevki sahibi olan erkek altmışında ihtiyar olur, yetmişinde tilkiye dönüşür, sekseninde zıplayıp ata binemez, doksanında durağanlaşır.*

Yetem bızaw ašrahañ awızıñ tulı hıy bulır. Yetem bala ašrahañ aldıñ tulı qıy bulır: *Yetim buzağı beslersen ağzın dolu yiyecek olur. Yetim çocuk beslersen önün dolu çöp olur.*

Hiräk teşle keşeneñ awızında hüz yatmay. Tıgız teşleneñ awızınan hüz sıqmay: *Seyrek dişli kişinin ağzında söz durmaz. Sık dişli kişinin ağzından söz çıkmaz.*

Athız ir, qanathız qoş: *Atsız er, kanatsız kuş.*

1.4.3. Kalıp İfadeler

Romandan hareketle tespit edilen kalıp ifadeler ve anlamları şu şekildedir:

Älbittä: *Elbette.*
Alla birhâ: *İnşallah.*
Alla haqlahın: *Allah korusun.*
Alla yarzam birhe: *Allah yardım etsin.*
Allağa şökör: *Allaha şüktür.*
Ässälämäğäläyküm: *Aleykümselam!*
Äyzük: *Buyurun, lütfen.*
Berük: *Lütfen, rica ederim.*
Bik häybät: *Tamam.*
Bik riza: *Razıyım.*
Boron boron zamanda: *Evvel zaman içinde...*
Dörös: *Doğru.*
Eye: *Evet.*
Ğäfü it-: *Affetmek.*
Haw bul: *Hoşça kal.*
İmenme?: *İyi mi?*
İnşalla: *İnşallah.*
İsänlek hawlıqmı?: *Nasılsın?*
Kitse: *1. Git lütfen 2.Hadi ya!*
Miñä barıber: *Bana göre hava hoş, benim için hepsi bir.*
Ni xäl?: *Nasılsın?*
Nisek?: *Nasılsın?*
Quysı: *Bırak lütfen*
Räxim it: *Buyurun.*
Räxmät: *Teşekkür ederim, sağ ol.*
Röxsät it-: *İzin vermek, müsaade etmek.*
Şäpme?: *İyi misin?*
Türzän uz: *Buyurun, hoş geldiniz, başköşeye geçiniz.*
Tanış bul: *Tanış.*
Taşqülsäyem: *Allah Korusun!*
Väğäläykümässäläm: *Selamünaleyküm!*
Xuş: *Hoşça kal.*
Yaqşı: *Evet, olur.*
Yarar “Olur, tamam, evet, elbette.
Yaray “Olur, tamam, evet, elbette.
Yuq: *Hayır, yok.*
Allağa tapşırzıq: *Allah'a ısmarladık.*
Xozay birhen: *Allah nasip etsin.*

İKİNCİ BÖLÜM

TRANSKRİPT METİN (KEMHÉTÉLGENDER)

Berense Bülek

“Donya kiñlegendä ni fayza,
Ayaq keyemdäreñ tar bulğas...”
D. Yuliy

I

Tön. Başqort qızınıñ täñkäle yeläne şikelle, küzzeñ yawın alıp, yımıldap torğan ayaz küktä, altın tabaqtay, tulğan ay yözä. Tallıqta handuğastar sutılğaşa. Tiräk başında kākük saqıra. Küläwektä tälmaryendär baqılğaşa. Olo Eyek yılğahı, üzeneñ mänge şat, şayan yırzarın handuğas moñdarına mansıp, qıwana kölä ber özlökhöz sıltırap ağa la ağa. Ağastar, säskälär, xaywandar xatta qoştar za yomşaq, yeläş yeldän höyölöp, köndözgö eşe kämegängä höyönöp, bayram itä. İş kitkes raxät güzäl yazğı tön tışta. Ä öyzä, Yemeştärzeñ öyöndä, bötönläy ikense küreneş. Täbiğätkä nimä? Keşe yazmışında unıñ qayğılı barmı ni! Üze güzäl, möhəbät, şat bulğas, şul yetkän uğa.

Öy ese qarañğı. Keskäy genä täzrälär. Unıñ da yartılı qarındıq menän qaplanğan. Älegä bıyalahı töşmägän tar küzänäktär aş qurğaş taşma bulıp huzılğan ay nurzarı, älbittä, öy esen yaqtırta almayzar. Xäyer, bında yaqtılıq kārākmāy zä. Ğailä yoqlay: Urındıqtıñ türyağında, in töptä, qalastay işelep ber malay yata Ul — İştuğan. Uğaun ike genä yaş äle. Läkin ul inde ğailäneñ ömötö, ısanısı. Üşer, atahına iş bulır, yarzamsı bulır. Unıñ atahı Baygilde ağay şulay uylay. Şuğa kürä uğa isemde lä İştuğan tip quşqan bit ul. Ös qız arahında ber genä malay — ber genä iş.

—Tik qasan ğına üşep qul arahına iner huñ ul?

İştuğandan bireräk, işke ber qorama yurğan aştında, ös qız yoqlay. Ular: Bibeş, Yäneş, Yemeş. Qızzar za üşep kilälär. Bibeş ğailälä in ölkän bala. Uğa un dürt yaş. Ul inde xäzer öyzä bötä eşte tiyerlek eşläy ala. Ä bına Yäneş menän Yemeş keskäyeräktär äle. Berehenä yete, ikensehenä

dürt kenä yaş tula. Eye keskäyzär äle ular. Nindäy yazmış kötä ularzı kiläsäktä? Nimälär kürergä nizär kiserergä tura kiläsäk? Ular äle bıl xaqta uylay belmäyzär. Öyzön tomroqloğon da tarlığın da, yurğandın ös keşe ösön bäläkäs bulıwın da toymay, besäy balaları şikelle tatlı mışıldap yoqlay birälär. Ä bına Baygilde ağay menän Säğürä yeñgä bik yetdi uylanırğa tura kilä. Şuğa küräler axırı tön urtahı yetkän bulha la ular haman yoqlamağandar. Säğürä yeñgä qızzarınan mömkin tiklem alısıraq bulırğa tırışıp, türbaş yaqqa, in möyöşkä hırındırıp halınğan ike keşelek urında, may şäm kewek hızıp önhöz tınıp yata. Ä Baygilde ağay, sıbalıp-oyoşop bötkän köräk haqalın semetkeläp, urındıq sitendä bayanan birle hüzhez ultıra. Kügelyem ay nurzarı unı bersä qarzan yahağan, bersä qurğaştan qoyolğan hınğa oqşatalar. Säğürä yeñgä ireneñ qasandır dala börkötö şikelle qıyır qaraşı menän üzeneñ yörägen der helketkän, äle inde qayğılı tınıp qalğan hörmäle qara küzzärenä söyällänep qatqan zur köslö quldarına moñayıp qaray za:

“Ey-y, baxet tigäneñ maturlıqta la, yegärlelektä lä tügel ikän dä ul... Baygilde menän bez matur bulmanıqmı la yegärle bulmanıqmı! Yeläk kewek üstek yen kewek eşlänek. Bulmağas bulmay ikän dä ul...” tip uylay. Ä Baygilde ağay haman öndäşmäy. Säğürä yeñgä unan küzen almay uyın dawam itä:

“Donyala Baygilde hin eşlämägän nindäy genä eş qaldı ikän huñ? Kötöw zä köttöñ. İtek tä tekteñ. Meyes tä sığarzıñ. Qıwğın qıwıp, Eyek, Haqmar, Yayıq buylap küpme yer ütтеñ. Qaramış bayzan başlap, Taşlınıñ Timaş bayarına xätle ikäwläp bötä bayzıñ küpme urağın urzıq. —Uraq urğanda Baygildeneñ qulına küz eyärmäy usmahına kös yetmäy. Uraqta unıñ aldına keşe tügel şaytan da sığa almaş — tigän danıñ taraldı. Ä baxet bulmanı. Qayza huñ ul baxet. Yä berzän ber atıbızğa xätle ülep quyzı bit. Athız ir — qanathız qoş bit inde ul...

Baygilde... Moğayın, qaynım märxüm, ulım bay bulhın tip oşonday isem quşqandır baxır. Ey alla, yarlınan bay tıwğanın kem kürgäne bar huñ? Ul uyınıñ oşo urınına yetkäs awırtına hızlana torop ultırzı. Bıl moñhow tınlıqqa unıñ artıq tüzer xäle qalmanı.

—Atahı, — tine ul bik haq, yomşaq qına tawış menän — Yä äyt inde höyläşteñme? Baygilde ağay tağı ber az öndäşmäy ultırğandan huñ, ömöhöz räweştä qul ğına heltäp:

—Höyläştəm genä tügel, eşkâ inep tä qayttım da — ul tip quyzı İrtän ularza eşläy başlayım —tip tä öştäne.

Şulay bulğas — tine Säğürä yeñgä, yänlänep — niñä köyönäheñ nimägä bılay eseñ boşa huñ atahı?

—Boşmay ni boşa şul. Boşor urını bar äsähe boşorloq yağı bar. Dürt bala atahı bulıp böt käs yalsılıqka barıp inewe yeñel tügel ikän şul, äsähe, Yeñel tügel. Yetmähä kemgä bit! Qaramış bayğa! Xalıq unıñ Qaramış tigän isemen yuqqa ğına Qormoş tip almaştırmağandır bit! Üzeñ beläheñ, qomhoz qomağaylıq haranlıq menän Qormoşqa äylängän bit ul. Bına oşo Qormoşqa barıp yallanırğa tura kilde inde. Huñı ni menän bötör...

—Ber yıl häybät kenä eşlähäñ ber tay birermen. Tayzan at üsewe ozaqmı ni? Bına şulay itep yazğan bulha atlı la bulıp kiterheñ — tigän bula...

Säğürä yeñgä balalarsa qıwanıp uq kitte. Dörös äytä şul atahı. E-y, alla birep tağı atlı eyärle bulıp alhaq, bez zä keşe şikelle yaşap kiter inek ällä. Min hineñ yulıñ uñmanımı ikän ällä, tip xäweflängäyнем. Bılay bulğas ni allağa şökör inde...

Baygilde ağay tağı sabırhız qul heltäp qatınıñ hūzen bülderze.

—Eye ber öyör yılqıhı bulğan Qormoş bayğa tayzıñ at bulıwı toyolmay za qala inde ul. Ä bezgä unıñ ösön ber yıl ügez kewek yegelep eşlärgä lä unan tağı ber yıl tayzıñ qonan bulıwın kötörgä kăräk. Qonan tügel dünängä äylängäs tä başa yegärlek at bulmay bit äle ul.

“Kötörböz, atahı kötörböz, alla birhä tik tayı ğına bulhın” — tip äytkehe kilde Säğürä yeñgäheñ. Läkin ireneñ huñğı waqıtta hüz köräştergände yaratmawın urınhız hüz qıstırhañ bötönläy höyläşewzän tuqtap, üz aldına uylanıp tik ultırıwsan bulıp kitewen xäterläp öndäşmäy qaldı.

—İsmaham hin elekkesä haw bulhañ da ber xäl ine. Keşegä balaş huğıp keyez başıp bulha la köndälekte tabıp balalarzı qarap toror ineñ. Tayzı kötöp ber yıl buyı aşamay esmäy yaşap bulmay za baha. Yetmähä yılı nisek qoro kilä bit. Aslıq ta bulıp kithä.

—Yawır äle atahı yawır ulay ömöthöz bulırğa yaramay tine. Säğürä yeñgä ömötlöräk bulırğa tırıştı. Yuqha tön uğa ayırata şomlo toyola başlanı. Baygilde ağay awır körhönöp quyzı.

—Yawır za bit... Tik qasan yawır? Küräheñ iyun yetep kilä xatta yünläp ısıq ta töşkäne yuq. Äğär yañınan un un biş kön şulay torha aslıq köyä başlayasaq. Ul saqta...

Sägürä yeñgä, arıq xälhez quldarın ireneñ kiñ köslö yawrınına halıp yomşaq qına hıypap quyzı.

—Atahı yä yatsı. Serem itep al. İrtä ük eşkä totonorğa la bulğas. Baygilde ağay yänä tınıp qaldı. Ä Säğürä yeñgäneñ unı nisek tä yıwatqıhı äz genä bulha la ömötländergehe kilä. Üzeneñ dä balalarınıñ da, donyala iñ toğro, iñ ısanıslı berzän ber tayanısı bulğan bıl bala kewek asıq, yaqşı küñelle, дәw keşeneñ ömөthөzlөkkä birelewe unıñ ösөн xatta ber tuqtamay yörägenä töşөp torğan qul ayaq hızlawınan da awıraraq toyola ine. Şuğa kürä ul ğäzätensä yomşaq yağımlı itep tağı:

—Atahı tine. —Ey atahı böğөн Sıwaqay yeñgäm kilgäyne äle. Ul äytä, hineñ ti Säğürä kilen qul ayağıñ yaman qandan hızlay ti. Qan aldırırğa käräk ti. Qan aldırhañ bınamın tigän hap haw keşe bulıp kiterheñ, ti. Şunan ti Baygilde ağay unıñ hüzen qırt kişep bulderze:

—Buştı höylämähen Xälemdän kilhä min hiñä qan östäter inem qan Añlayhıñmı aldırırğa tügel Säğürä yeñgä bütän öndäşmäne Öyzö tağı la awır moñhow tınlıq baştı Bik ozaqqa xätle balalarzıñ almaş tilmäş mışıldawzarı meyes yarığına oyalağan siñertkälärzeñ yalqtırğıs sırlaşırzarı ğına işetelep torzo Axır Baygilde ağay awır körhönöp

—Ey, Säğürä Säğürä bez kürgände Qormoş bayzıñ äte lä kürmäy bit — tine lä itegen kăzakeyен qähärlänep sisep ırğıtıp, qatını yanına kilep awzı. Tar yoqa taqtalarzan ğına tezep halınğan urındıq zur awır kăwzänän hıgılıp kitte lä, ber azğa tiklem tirbälep torzo. Qolaqsınday mendärgä biten bötönläy batırıp qaplanıp yatqan Baygilde ağay ällä, ilay ällä yaşhez genä hıqtay ine. Eskä batqan qayğılı küzzären inde ay yaqtıhı la qaldırıp kitkän qarahıw küzänäktärgä tekläp tağı la şomloraq uyzarğa batıp yatqan Säğürä yeñgä irenä bütän öndäşmäne lä yıwatmanı la.

Tön. Öy tomra qarañğı. Ä irtänge kön unan da qarañğıraq. Bında nindäy yıwatıw hüzzäre tabırğa mömkin huñ.

II

Awılда bötä keşe unı yaratıp ta măzäk itep tä, Sıwaqay äbey tip yörötä. Közgö sıwaq kewek yaqtı köläs yözlö, yomşaq yağımlı, hüzle izgeleksän, yaqşı küñelle bıl äbeygä Sıwaqay tigän isem ğäjäp yäteş tora kilep tora. Şuğa kürä

axırı unıñ mulla quşqan Sıwaqbikä tigän isemen telgä alıwsı la yuq xäzer.

Sıwaqay äbey awılda ošta kende äbeye lä im-tomso la här öyzä qäzerle qunaqta. Ul telägän ber öygä telägän waqıtta barıp, inä üzeneñ im-tomon itep xäbären höyläp säy esäp, ni birhälär şunu alıp sıǵıp kitä. Tik taramışzan gına torğan, bäläkäs arıq käwzäle, vaq köläs yıyırsıktar başqan yoqa bitle bıl äbey ayaǵına yön oyoq menän qağa östönä bilenän genä böröp tegelgän sitsa küldäk keyep qış köndärendä başına beräy alama şäl yabınıp, uramdıñ äle ber osonan äle ikense osonan yügerep ütä. Unı östönän ber minutqa la töşmägän nuja aslıq yalanğaslıq qına tügel ä bötä nämäne belergä, işetergä, töşönörgä aşqınıp torğan tıñghız küñele lä şulay qıwıp yörötä. Ul üzensä här keşeneñ tormoşon qayǵhın şatlıǵın belep tororğa käräk saqta här kengä qulınan kilgänsä yarzam itergä unıñ yazmışın yeñel äytergä teläy. Ä üz tormoşonan ul bik qänäǵät.

Sıwaqay äbey irenän yaşläy tol qalıp Säxiulla isemle ber genä ul üstergän. Xäzer Säxiulla ir yetep qatın bala saǵahı menän üze donya kötöp tora. Ulı äsäyem tip kilene beyem tip yäyändäre qartsäy tip özölöp toralar. Xäldärenän kilgänsä qäzer xörmät itälär. Unan tarhınmayzar za unıñ eşenä qışılmayzar za. Sıwaqayäbey tulıhınsa üz ixtıyarlı keşe. Oşonoñ menän ul üzen taǵı la baxetle hizä. Uğa telägän waqıtta keşelärgä telägänsä yarzam itep, yäşär ösön bötähenän elek oşo irek käräk.

Sıwaqay äbey ösön keşene baxetle lä haw za itä torğan nämä im tom öşköröw-tököröw. Unhız keşe xarap bulasaq tip ışana. Xalıq arahında bıǵa ışanmawsılıqtı kürhä, ısn küñeldän qayırǵa. Unday keşelärze Äxmäzulla mullaǵa äyäreş imanhız mörtät tip atay. Gonahlı bulmaş ösön ularzan alıśıraq bulırǵa tırışa. Unıñsa Baygilde aǵay ana şunday mörtättärzeñ berehe. Unıñ xaqında Sıwaqay äbey urını kilgän hayın:

— Bötönläy mörtät bulǵan, baxır. Mäsetkä barmay, im-tomǵa ışanmay. Gümer baqıy urıs arahında sittä yöröp dindän yazıp bötäkän. Äxmäzulla mulla dörös äytä şul dindä din tip mullanı mulla tip belmägän ösön ul ber zä yälsemäy. Başı yalsılıqtan sıqmay unıñ tip höyläy. Ä inde artıq başalqı xoloqla az hüzle Säǵürä yeñgäne ul. Tüzä meşken түzä. Yuqlıqqa la sırxawlıqqa la. İlamay hıqtamay zarlanmay höylänmäy түzä alla bändähe tip maqtay. Unıñ haw saǵın işkä alıp:

— Ä nindäy eşläy torǵaynı bit... Qulınan kilmägän

eş yuq ine. Yä xəzer awılda şarşaw taştamal hölgölärze unıñ şikelle oştı huğıwsı başqa beräw barmı? Ähä yuq şul tip quya. Unan ısıñ küñeldän äsenep. Quldarı qoroy bit bisaranıñ quldarı qoroy. Ber ni zä eşläy almay bit xəzer. Niñä qoroy? Belmäsheñ Beräy üzenän ölkän keşegä huqqandır za unıñ qarğısı töşkänder tihäñ, Säğürä unday bändä tügel. Keşegä huğıw tügel sebeşte lä ränyetkäne yuqtır unıñ. Bigeräk häybät keşe bit ul tip aptıray. Axır.

—Yuq küz genä teyze unıñ quldarına küz genä. Şul tiklem eşläwgä nisek küz teymähen huñ tigän qatı hıgımtağa kilep tuqtay.

Sıwaqay äbey inde Baygilde ağay tañdan töngä xätle Qormoş bayzarza eştä bulğas irkenläp Säğürä yeñgäne lä imlärgä äzerlänä başlanı. Bögön dä ul säy yanında başta donya kürşe külnä xäldäre turahında äzeräk höyläp alğandan huñ, ayırıwsa ruxlanıp törlö törlö awırıwzar unan nisek hawırıw mäslälärenä kösep kitte. Ällä nindäy yen huqqan mäskäy äbey arbağan bisura eyäläşkän keşelär turahında, berehenän berehe qurqınıslıraq hüzzär höyläne. Unan hüzenen axırın:

—Ozon hüzzen qışqahı şul Säğürä kilen min hine Äxmäzulla mullağa kürhätergä uylayım äle tip bötörzö. Säğürä yeñgä gäjäplänep:

—Niñä yeñgä tip, horap quyzı.

—Niñä tip ni küpmegä xätle bılay hızlanıp yörömäксе bulahıñ tine, Sıwaqay äbey qatı itep. Unan tağı üzenen yomşaq köylö tawışı menän höyläp kitte:

—Hinen ayaq qulıñ da şul yen qağılganğa hızlay bit ul. Yen qağılganğa yaman qanıñ kübäygän. Yaman qan bıwındarıña ultırğan. Bına şul yaman qandı aldırırğa käräk hinä. Säğürä Säğürä yeñgä qıyırhız gına qarşı töştö.

—Atahı ni Säğürä hinen bıwındarıñ halqın teygängä hızlay halqın hinen yelek mayzarıña xätle ütep bötken ti zä baha. Kit buştı Baygildeñä oqşap köfö höyläp ultırma tip qatı itep işkärte Sıwaqay äbey. İr keşe nimä belä ul. Bına oşo öşkörtöwzän im tomdan qasqan ösön dä hawıqmayhıñ da hin!

—Älläse atahı şulay tigängä genä äytäm dä.

—Älläse mälläse tip tä torma. Min kisä Äxmäzulla mullanı kürep höylästem.

—Baygildeneñ üzen mörtätte xup kürmähäm dä Säğürä kilen xaqına barham barıp sıgırımın tine. —Bälki ul bına xəzer ök kilep tä iner äle hin. Baygildegä qarap

mineñ oşo keşeneñ hüzen yıqmaşın bit. Beläheñ ul bit başqa mullalar kewek öşköröp tököröp känä qalmaq qan alıp im tom itep tä hawıqtıra.

Sıwaqay äbeyzeñ oşo hüzzärzä äytep bötäwe buldı Tısta işek töböndä kemdeñder näzek huzınqı tawışı yañğırıp ta kitte.

— Ässälämäğäläyküüm! Xujalar öyzäme? Sıwaqay äbey bıl säreldek köylö tawıştı şunda uq tanıp urındıqtan izängä yomğaq kewek täğäräp töştö lä ozaq bökläp ultırıwzan hınıqqan bıwındarın yaza almay alpan tolpan başıp işekkä taban atlanı.

— Äyzük mulla äyzük räxim genä it türzän genä uz. Kilep tä yetteñme ni hay räxmät yawğır! Qorqoldayı yozroq xätle bulıp sıgıp torğan arıq ozon muyınlı salış küzle Äxmäzulla mulla işek töböndä kaluşı menän yäşel tayağın ğına qaldırzı la sällähen sapanın sismäştän türgä uzıp mendär öštönä menep ultırzı. Awız esenän nimälärzer mığırlanıp timer hänäk sataları şikelle oslo käkre barmaqtarın tırpaytıp.

— Yä xuş allahı äkbär tip biten arlı birle hıypap quyzı. Unan salış küzzären qomhoz qısqılap, Säğürä yeñgäğä qurqınıp möyöşkä hırınğan balalarğa qarap aldı. Sıwaqay äbey qıwanıp:

— Bına Säğürä kilen äyttem bit Äxmäzulla mulla bezzeñ kewek yarlı yabağanı la sitkä tibärmäy ul tip Kürzeñme höyläşkän säğätkä kilep tä yetkän. Şulay alla bändähe keşe inde ul bezzeñ mulla räxmät yawğırı tip höylände. Maqtawğa irep kitkän mulla insafılı tös menän:

— Bezzeñ vazifa şul bit yeñgä Bändälärgä quldan kilgänsä yarzam itew sixätländerew yä xuş tip yawaplanı Säğürä yeñgä uğa kisä Baygilde ağay bazarzan alıp qaytqan barlı yuqlı esmüxä säyen totoş halıp qatı säy yahap birze. Äle genä kölgä kümep beşerep alğan berzän ber sösö ikmägen totoş turap unıñ aldına haldı. Yäneş menän Yemeş urın yer yıyıp quyılğan handıq artına qasıp Şazra menän yırğılğan qıp qızıl arıq yözlö, ırğaq kewek käkärä ozon barmaqılı, qarsığa suqışı himaq kömrö tanawlı mullanı aptıraw qatış qızıqhınıw menän küzätä başlanılar. Ular bığasa unı ber qasan da bılay yaqından kürgändäre yuq ine äle.

Mulla menän Sıwaqay äbey höyläşä höyläşä ixlaslap tağı säy esergä kereştelər hüz tağı törlö törlö awırıwzar Äxmäzulla mullanıñ iş kitkes hawıqtırıw köstäre turahında barzı Tik xəzer här hüzzeñ azağı yabay xəbär

İtew menän genä tügel ä im-tom, öşkörö- tököröw kileşhen ösön imsene rizalaştırırğa xäyer sazaqanı yällämäşkä käräklekte töşöndöröw menän tamamlandı. Samawırzı ber ike tapqır yañırtıp qıstatıp qıstatıp ozaq itep säy eskändän huñ, Äxmäzulla mulla ber genä qat buylı ıştan keygän arıq käkre ayaqtarın bökläp sapan yeñdären terhägenä xätle hızğanıp urındıq sitänä kilep ultırzı. Üzen bik izge küñelle xatta allanıñ bötä serle eştärenä töşönöwse aqıl eyähe itep kürhätergä tırışıp kire qaqqılız yetdi tawış menän:

—Xuş yä kilen xäyerle säğättä başlap qarayıq tine. Unan qatı ğına itep tamaq qırıp alğas:

—Ber tas yılı hıw kiltäregez tip boyorzo. Sıwaqay äbey ikeläneberäk torğan Säğürä yeñgänän alda yügerep yöröp yışıp yırtatılğan yez tasqa yılı hıw halıp mulla aldına kiltärep ultırttı. Mulla tağı la niğıraq huzıp:

—Yä xuş tip quyzı Unan tawıştı tamaq töbönäneräk qalınıraq itep sığarırğa tırışıp:

—Kilen hineñ bıwındarıña yaman qan ultırğan. Alla birhä bına xäzer qan alğas ta sixätlänep kiterheñ. Ya allam, ğäziz ğäfür allam bändäläreñä sixätlek bir. Miñä zäğif ilseñä bändäläreñä yarzam iterlek kös qewät nasip it. Ya hıw alla amin tip mığırday mığırday küzzären kükkä tekläp ozaq itep doğa qılıp aldı. Qurqınıp bötönläy töşö qasqan Säğürä yeñgä ni äytergä belmäy aptırap qaldı. Ä mullanıñ şul xätle izge teläkle bulıwına küñele bötkän Sıwaqay äbey küzenä erkelgän yäştären yeñ ostarı menän hörtä hörtä, Rəxmät mulla şulay bulhın. Alla nasip ithen. Äjeren dä yällämäbez. Säğürä kilen unan tornaş. Anawı yañı bäräsläğän olo kəzähən totor za birer. Baş haw bulha mal tabılmaymı? Eye bit kilen tip höylände Säğürä yeñgä, qapıl hişkänep uyanıp kitkän hımaq buldı.

—Aha kəzäne tiheñme Sıwaqay yeñgä? Eye Şulay tim kilen. Toqom ösön ber bäräse qala bit äle yetep toror. Mullanıñ salı ş küzzäre qomhozloq menän yırtırap kitte şulay za ul his tä alımğa işe kitmägän tawış menän:

—Yarar kəräkmäş. Ber ni zä tam itmäyem. Min tik bına balalar xaqına alla xaqına tip mığırlandı. Sıwaqay äbey qasandır unıñ üzenän ük işetkän tawış menän unı bülde:

—Quy ulay timä mulla. Teyeşle äjeren birmäyensä,

imsene allanıñ ilsehen rızalaştırmayınsa im kileşäme ni? Mulla tıyraq sabır bulırğa tırışıp:

—Yarar huñ ulay bulğas tip quyızı. Qabul itäyek. Kăzä lä xup. Bik xup. Birhen xozay. Alla qabul ithen, sixätlänergä yazhın. Säğürä yeñgä aşığıp qarşı töştö:

—Quysı yeñgä kăzäne birä almayım da. Atahı la bığa rıza bulmaş. Bezzeñ bit hıyır ƶa at ta bötä mal da şul tigändäy. Nisek itep balalarzıñ awızınan aqtı özöp alayım? Bınan huñ ul hızlawlı quldarın sabırhız ıwğılap Sıwaqay äbeygä mullağa balalarına unan bötä öy esenä küz yörötöp sıqtı la, ğäyeple tawış menän:

—Rıza bulhağız bınawı balaşımı birer inem tip öştäne. Balaştımı? Qayhınıhın? Sıwaqay äbey handıq öştönä häybätläp qatlap qatlap öyöp quyılğan urın-yer arahında ber üze küzzeñ yawın alıp torğan ör yañı balaşqa törtöp kürhätte. — Bınawı allı göllöhönmö kilen? Säğürä yeñgä eye tigände añlatıp baş qaqtı. Sıwaqay äbey balaştı urın arahınan tartıp sıgarıp mullanıñ tubıgına alıp barıp ta haldı. Mulla ni balaşqa la rıza bulır. Ränyemâş. Balaşı balaş işe genäme? Qanday häybät bit. Bizäktären äytäm qayhılay sağıw bit. Ay, hay hay! Răxmät töşkörö üzeñ huqqan balaştır inde bıl kilen. Säğürä yeñgä lä balaşqa täw kürgän kewek hoqlanıp qarap ükenesle tawış menän:

—Matur şul, tip quyızı. Qız sağımda min undayzarzı keşelärgä bik küp huqtım. Şul saqta eşem ösön keşelär birgän yöndärzän iläp, buyap üzemä lä oşo balaştı huğıp alğaynım. Şunı ker töşörmäy Bibeşemä tip haqlay inem. Xäyerle bulhın inde uğa nasip tügel ikan. Mulla la Sıwaqay äbey ƶa unıñ huñğı hüzen işetmämeşkä halıştılar. Ä urın yer artına hıyınıp torğan Yäneş menän Yemeş balaş artınan eyärep mullanıñ aldına uq kilep baştılar. Ular berzän äsälären ikensenän balaştı yälläwzän xatta qurqıwzarın da onottolar. Yäyğor nurzarı şikelle törlö törlö sağıw bizäktär töşöröp huğılğan bıl balaştı ular bik yaratarlar ine şul. Här kön irtänsäk urındı yıyıp munsaqlap möhörläp sigelgän tartma menän tarttırıp quyğandan huñ ular handıq yanına sükäyep ultıralar ƶa, oşo balaştıñ hızattarın, bizäktären üz ara büleşep uynay torğaynılar.

—Yäm yäşel genähe mineke!

—Seyä qızılı üzemä. Qızıl säskähe üzemdeke, hineke tügel. Bınawı kük säskähe lä mineke. Xäzer urında ber genä matur nämä lä qalmanı. Ber qara keyez zä ike qorama yurğan ber yaştıq biş mendär. Ularzıñ da tıştarı yuq. Yöndäre tuzıp yöröy. Nindäy yämhez bulıp qala bit bıl urın. Qızzar bıl yuğaltıwzıñ awırılığınan başılıp tawış tınhız qatıp torzolar. Ä mulla käkre barmaqtarın tıpaytıp biten ber ike qat hıypap ta ölgörzö. — Amin, Alla qabul ithen. Bınan huñ ul Säğürä yeñgäneñ belägen qısıp totop yeñen terhägenän ürgä töröp quyzı la keşähenän oso käşkäyep torğan qızıq qına bäge sığarıp usına yanıp aldı. Unan Säğürä yeñgägä sikhez şomlo toyolğan tawış menän:

—Yä xuş täwäkkälläyek tinä. Täwäkkälläyek Alla şifahın birhen tine Sıwaqay äbey zä. Säğürä yeñgä önhöz hüzhez başın ğına eyze. Ul xäzer bıwın hayın surayıp şeşep sıqqan hap harı arıq quldarı qurqıwzan tağı la nığıraq qanı qasqan aqhıw harı yözö menän özölöp töşörgä torğan közgö yapraqtı xäterlätä ine. Yäneş menän Yemeş tä äle genä tuğayzan utın kütärep qaytqan Bibeş menän İştuğan da äsähe yanına hıyındı. Balalarzıñ ilaşa başlawzarınan qurqıp Sıwaqay äbey:

—Allağa tapşırzıq mulla ozaqlatma tine. Säğürä yeñgä qıymay ğına qulın kire tarttı. Quysı la Ällä niñä ber zä küñelem tartmay za Mulla bıñı la išetmägängä halıştı. Qorbanınıñ qulınan tağı la qatıraq qısıp tutto beläk böğärendäge nindäyzer tamırğa bäge menän saptı. Säğürä yeñgä ällä xäle bötöp ällä qurqıwzan küzzären yomop sayqalıp quyzı. Balalar ılarğa la yäki ni zä bulha beräy hüz äytergä lä belmäy qatıp qaldılar. Bäge menän sabılğan urın başta az ğına ağırınıp töşö qasıp torzo la azaq qapqara qan kürende. Mulla Säğürä yeñgäneñ qulın terhägenä xätle tastağı yılı hıwğa batırzı hıw qan menän qatnaşıp quyırğan hayın Säğürä yeñgäneñ yözö ağara töşö qasa barzı. Keskäy öy esen şomlo tınlıq solğanı. Balalar üz yöräktäreneñ qayzalı sittä stenağa sükeş menän huqqan kewek bulıp döpöldäwen işettelär. Xatta bıl eşte bik ixlaslap oyoştırop yörögän Sıwaqay äbeyzeñ dä tını qısıla başlanı, tik qan alıwsı ğına şäplänep

—Bina kürähegezme, qayhılay küp yaman qan yıyılğan. Bäs şulay bulğas nisek hızlanmahın? İnşalla bınan huñ sixätlänep sälämätlänep kiterheñ kilen. Yaman qanıñ xäzەر sığıp bötä tip höylände. Läkin bıl hüzzär inde ber kemde lä qıwandırmanılar za, yıwatmanılar za, Säğürä yeñgäneñ xäle bötäkän hayın öyzä şomlo qurqınıs arta barzı. Axır bıl qotosqos küreneş iñ elek keskäy Yemeşte tüzämdän sığarzı. Ul yöräk özgös tawış menän:

—Kit bınan babay! Äsäyemä teymä, tip qısqırıp ilap yebärze lä küz asıp yomğansı äsäheneñ qulın tastañ artıp alıp üzeneñ kükrägenä qıştı. — Yeter äsäyemdeñ qulın birmäyem Äsäyem üzemdeke hiñä birmäyem. Beläktän atılğan qara qan Yemeşteñ kük borsaq bizäkle aq küldägeneñ tüşenän itägenä taban ağıp kitte. Bını kürep Yäneş menän İştuğan da xatta tüzemle ölkän keşe bulırğa öyränep bötäkän Bibes tä ilay başlanı. Säğürä yeñgä qağız kewek ap aq bulıp urındıqqa awzı Sıwaqay äbey:

—Ey alla Ey ättägenähe bıl ni buldı huñ äle mulla tip, säbälänep ni eşlärgä belmäy bersä işekkä bersä urındıqqa taban yügerze. Ä qan alıwsı nizer mığır lap alama keyez kişägen şämdä köyzöröp yarağa yaptı la aşır boşoq bäläp arlı birle doğa qılıp balaştı qultığına qıstırıp sığıp ta kitte. Balalar sır sır kilep ilaştılar. Säğürä yeñgä bik ozaq xäräkäthez yatqas qına işenä kilde. Küzen astı. Torop ultırırğa teläne. Balalarınıñ baştarınan hıypap höyöp yıwatmaqısı buldı. Läkin ul qıbır lay za almanı. Quldarı la ayaqtarı la unı tıñlamanılar. Unıñ bötä täne taş kewek awır bulıp xäräkättän tuqtap qalğaynı.

III

İrtägehen gailäheneñ xälen belep kitergä qaytqan Baygilde ağay işektän inew menän ük eşteñ nimälä ikänen añlap aldı. Säğürä yeñgäneñ küzenä tekläp bik ozaq öndäşmäy torğandan huñ awır körhönöp:

—Yaray äsähe mineñ hüzze totmağanıñ inde üzeñä üpkälä. Bılay bulğas balalarzı yetem qaldırzıñ tine. Qayğınan yörägenä qan hawğan Säğürä yeñgä iränä ni tip tä yawap qaytara almanı. Unıñ töpkä batqan iş kitkes moñhow qara küzzärenän ere ere yaş börtöktäre täğärläşep sıqtılar za balawız şikelle harı yañaqtarı buylap qolaq yağına qalın qara säs tolomdarınıñ töbönä qaray qıwışıp

ağıp kittelär. Ul ilamaşqa yäştären tuqtatırğa tırışıp küzzären sırt yomdo. Baygilde ağay unıñ ayaq osona barıp ultırzı. Bersä äsälärenä bersä üzenä tilmerep qarap torğan keskäy qızzarına kăzakey keşähenän qap qara ike hınıq ikmäk sıgarıp birze. Qormoş bayzar iläk aştınan qalğan boyzayzan yalsıları ösön oşonday ikmäk beşerälär ine. Qızzar küñeldäre äzeräk kütärelep tışqa yügerzelär. Äsähenä moñayıp tekläp urındıqta tik kenä ultırğan qızı Bibeşkă lä atahı ikmäk hondo.

—Bar qızım hin dä uynap hıw inep qayt. Bik eşe bit. Äsäyeñ yanında min üzem ultırıp torormon tinä. Bibeş alasıqqa sıqtı la köyântäläp hıwğa kitte. Ä Yäneş menän Yemeş öyzöñ küläğä yağına sıgıp nigez buyına ultırzılar. Kön tın alğihız tomra ine. Yäneş näzek kenä ayaqtarın qalas kewek işep tubıqtarına küldäk itägen qaplap quyzı hin dä oşolay ultır hılıw yäme? Aşağanda ikmäk valsıqtarın sitkä töşmähen tip öyrätte ul. Unan Aşahan bötä lä kitä bit tip yälläp ikmäkte äyländerep-tulğandırıp bik ozaq qarap ultırğandan huñ:

—Yä hılıw kem az qabırzan aşayıq yäme tip täqdim ittä. Yä tine, Yemeş tä küzzären qışqılap ikmägenä tekläp. Min gel bäläkäs kenä qabıp aşayım bit ul. Ular ikmäkte vaq qına ölöştärgä bülep tel ostarına ğına halıp aşarğa bıl tatlı minuttı nisek tä ozağıraq huzırğa tırıştılar. Läkin ul barıber bik tiz aşalıp böttö. Bınan arı Yäneş yänä ber yıwanıs uylap taptı. İkmäkteñ enä oşonday ğınahı la keşenän olo ti ul. Unı yergä töşöröp tapahan xarap yaman gonah bula ti. Xatta meñ yıl tamuqta yanahıñ ti. Yä hılıw İtägebezzäge valsıqtarzı yıyıp aşayıq. Qızzar itäktärenän enä küzäwendäy valsıqtarzı la qaldırmay süpläp böttölär. Ularzan äzeräk ölöş teymäşme tip küptän birle qoyroğon bolğap qaştı hikertep yaramhaqlanıp qarşılarında başıp torğan ölkän arıq kăwzäle, oslo moronlo, hunar ete Qaşqarğala ešelekkä tüzmäy awızzarın asıp “qıqı qıq” tip yırlaştırıp qırın mırın qarap kötöp yörögän sıbar tawıq menän harı ätäskä lä ber ni zä teymäne. Ular ömöthözlänep üz urındarına taraldı. Qaşqar älheräp yaşı qızıl telen halındırıp aqıllı horo küzzären ber nöktäğä töbäp lapaş aştına barıp yattı. Tawıqtar kărtälä tireş aqtarıp qort ezlärgä kereştelär. Ä qoyaş qarışqan şikelle tağı la nığıraq qızırırğa

Totondo. Külägä urında la ešelekkä tüzer xäl yuq ine. Kızzar nigez buyınan töštölär.

—Äyzä hıw inä barayıq hılıw yäme tine Yäneş. Quy zä. Barmayıq ta. Min qurqam tine Yemeş. Unıñ äsähenän başqa öyzän alıš kitep yörögäne yuq ine. Äle Ozaqlamay kürşe Şähit olatayzıñ yeyänsärzäre Bibekäy menän Gölkäy zä yügereşep kilep sıqtı. Yäneş äyzä hıw inergä Yäneş tağı Yemeşteñ itägenän tarttı.

—Äyzä hılıw! Ana hineñ kewek bäläkäs Gölkäy zä bara bit. Yemeş yeñelde. Ular Bibekäy menän Gölkäy artınan eyärzelär. Yäneštärzeñ dä Bibekäyzärzeñ dä öyzäre awıldıñ qap urtahında Olo Eyek yılğahına taban huzılıp kitkän kiñ yırın buyındagı Yarsıq uramğa qapma qarşı ğına tora. Bibekäy menän Gölkäy ošo Yarsıq uramdı ütew menän ğäzättägesä küldäktären sistelär zä, báyge báyge tip baş ostarına kütärep bolğay bolğay sır yalangas köyö yırın buylap tübängä yılğağa taban yügerzelär. Yäneş tä başqa waqıtta şulay itä torğaynı. Oşolay yügerep barğan iñğayı küldäkte qırsınğa ırğıtıp kem uzarzan hıwğa inep kitewe xarap mārākä bula ine. Läkin böğön berzän unıñ qaramağında keskäy heñlehe bar ikensenän üzeneñ dä küñele boyoq. Ular yetäkläşep sañlı olo yul buylap inähen yuğaltqan qaz bāpkālāre şikelle yıwaş şım bulıp ilke halqı ğına atlap barzılar. Yäneštär kilep yetkändä Bibekäy menän Gölkäy küptän bında üzzäre kewek keskäy ber öyör balalar menän bergä sır-sıw kilep hıw inep yöröyzär ine inde. Bibekäy Yäneşte kürgäs hıwzan yügerep sıgıp maqtanırga la kereşte. Ey saq kilep yettelär.

—Ä bez inde biş tapqır hıw inep sıqtıq. Yäneş tä ser birergä telämäne. —Ä bez baya irtänsäk un rät inep qaytqaynıq inde, eye bit hılıw tip yawap birze. Bez böğön yegerme tapqır indek tip arttırıp yebärze Bibekäy. Bıl awıldıñ balaları yäştäre arahında küp hıw inew yözöw tekä yarzan upqınğa hikerew sumıp hıw töbönän aq taş ezlāp alıp sıgıw kewek nāmālärzä yarışıw ğäzäte bar. Bibekäy menän Yäneş arahında barğan bıl hüz köräşterew zä ošo ğäzätteñ ber sağılışı ine. Şulay itep Yäneş his tä bireşergä yarıšta artta qalırğa telämäne. Böğön hıw buyına tawge tapqır kilewenä qaramaştan:

—Ä bez böğön yöz rät indek eye bit hılıw tip, Bibekäyzän dä arttırıp yebärze.

Yäneş här ber hüzen Yemeştän raşlatıw ösön eyeme hılıw tip bötörhä lä bınan ber ni zä añlamağan Yemeş uğa aptırap qarap tik torzo. Şulay za yözzän zur nindäy han barın belmägäs Bibekäy yeñelde. Uğa xäzer:

—Ey, maqtansıq maqtansıq! Maqtansıqtıñ artı asıq, tip taqmaqlap asıq artın yaltıratıp hıwğa sumıwzan başqa ber sara la qalmanı. Yäneş ğorur tös menän duşınıñ artınan eyärze. Ular tırışıp tırışıp yözörgä sumırğa totondolar. Yäneştär hıw ingän urın yılğanıñ iñ hay ağıñ yere ine. Bında yılğa qoyaşta yımıldap yatqan, törlö törlö aqıq kewek, matur şıma qırsıntaştarı arahınan teregömöştäy, aq saf bulıp sıltırap ağa. Kisew tip yörötälär bıl urındı. Timäk oşo urında yılğanı kışep sıǵıp bula. Bında hıw site qırsın vaq quyı bözrä taldar, kiñ yaşı yapraqlı yaş tiräktär menän qaplangan. Läkin ağas külägähendä lä tüzgehez eşe böğön. Qızğan qırsıntaştarı tabandı quz kewek yandıra. Yemeş hıwğa inergä qurqıp oşo tomroq külägälä xäle bötäkäsä başıp torzo. Ä unıñ yanında yılğanıñ qazandağı kewek eşegän hay urınında Gölkäy ber üze genä hıw inep yöröy ine.

—Kil tös Yämes äräxät tip, Yemeşte üz yanına saqırzı ul. Ey, qurqaq beşmägän tip zämenä teyze. Axır Yemeş tä sisenep unıñ yanına töştö. Ular hıwzıñ töbönä tayanıp yänäş huzılıp yattılar za ayaqtarın bar köskä säpeldätä başlanılar. Yänähe yözöp kittelär. Yılı hıwğa yıyılıp mıǵıp yatqan selbärälär enä osonday ğına yotqoloqtar qayza qasırga belmäy kötöwzäre menän arı bire yözzölär. Gölkäy ularzıñ ber ikehen hıw menän bergä uslap alıp yotop ta yebärze. Ni Bibekäy apayım äytä selbärä yothañ balıq kewek säp yözöwse bulahıñ ti. Yä Yämes hin dä yot. Totop biräyemme? Kit kăräkmäy tine Yemeş. —Yotqoloq mineñ esemdä yäyen bulıp üşep kiter Gölkäy unan. Ey qurqaq beşmägän bales tip köldö. Üzeneñ batırlıǵın taǵı ber qat raşlar ösön yänä ber ike yotqoloqto yotop yebärze Yemeş unıñ bıl batırlıǵına ısın küñeldän hoqlandı. Tik üze barıber yotmanı. Bibekäy menän Yäneş küğärenep teştäre teşkä teyp şaqıldağansa hıw indelär. Yemeş yalınıp Qaytayıq asıqtım tip ilamhıray başlağas qına ular küldäktären keyzelär. Bäkaldän genä bulğan hıwza yörögänlektän arqahına hıw za teymägän tuzan

qatış tir ağıp bısranğan bite lä yıwılmağan Yemeş tä tahılday-mışılday küldägen keyze. Yäneş unıñ küldägeneñ aldı artqa keyelewen dä abaylamay yetäkläp qaytıp kitte. Bibekäyzär Qızılyar uramı yağınan qaytırğa buldılar. Yäneş tä ularğa eyärze. Qızılyar başına mengäs ular kükhel yaşel bulıp öyörölöp ağıp yatqan tärän tımıq urında ber zä qurqmay yözöp yöröwse zurzarğa hoqlanıp qarap torzolar. Bında yetkän qızzar yeñgäyzär tulqın östöndä yatqan aqqoştar şikelle qalqınıp qalqınıp Olo Eyek urtahında yözöp yöröyzär. Biryay yarzan aryaq yargä kem uzarzan yarışalar. Yözgändä qızzarzıñ yañı ğına qalqıp kilgän näfis aq kükräktäre kürenep kürenep qala. Oşonoñ öşönmölor bında qızzar, kilendär arahında kükräkte qalqıtıp ayaqtarzı hıwğa taqmaqlatıp huğıp yözöw iñ matur yözöw işäplänä. Qızzarzan arıraq, Qızılyar aştında töphöz upqında malayzar yegettär hıw inä. Ular ös dürt metrlı tekä yarzan hıwğa hikerep töşälär zä bik ozaq hıw aştında yuğalıp toralar. Unan bötönläy ikense urından alıstan qalqıp sığıp qolas taşlap aryaqqa yözöp kitälär. Unda sıqqas yomşaq harı qom östöndä yatıp yal italar. Qayhı berzäre salqan yözöwzä yarışalar. Qısqahı här qayhılı üzensä yözä yarışa öyräk balaları şikelle hıw esendä uynay. Bında qızğa malayğa ayırıp ber berehenä qul teyzerew qurqıtıw oyaltıw yäki beräy qırın hüž äytew kewek äzäpkä hıymağan ber genä nämä lä yuq. Hıwza ular bötähe lä ber tigez täbiğät balaları. Bında olo hıw buyında boron borondan oşo ğäzät yäşäp kilgän. Ul äle lä şulay dawam itä.

Yazğı hıw taşıw waqıtınan alıp közgö hıw tuña başlağanğa xätle yılğa östö här kön bigeräk tä irtän kis şulay yözöw-uynaw kölöw-hıw säsrätew tawıştarı menän şaw gör kilep tora. Keşelär bında iñ qızıw besän uraq östöndä lä hıwhınğa tuqtağan arala ğına bulha la hıwğa töşöp sığırğa waqıt tabırğa tırışalar. Yäştär hıw ingän yergä kilgäs. Bibekäy menän Yäneş qaytıwzı bötönläy onotto. Ä töşkölökkä yetep tap tübä östönän qızzıra başlağan qoyaş xälde tağı la nığıraq ala başlanı. Yäneş:

—Äyzä kire kitäyek. Tağı hıw inäyek tip täqdim itte. Bibekäy Äyzä tine. Yäneş tä yügeräyek. Ular här kön şulay qaytırğa sıqqas ber nisä tapqır kire yügerep kitälär. Şulay itep kön buyına yılğanana sığa almayzar ine. Läkin böğön Yäneşteñ bıl teläge barıp sıqmanı.

—Qaytayıq äsäyemä qaytayıq tip ilanı Yemeş. Unıñ sästäre arahınan şıbaqşıp tir ağa ike bite seyä kewek qızarıp yana ine. Äyzä inde —Yäneş yähät bul tip aşıqtırzı. Bibekäy Üze şunda uq Gölkäyen eyärtep tuzanlı huqmaq buylap qaşlaqtan yügerep töşöp tä kitte. Yemeş ilay bit tine. Yäneş ikelänep:

—Bına mineñ hılıwım Gölkäy qalay aqıllı. Ber zä ilamay, wät tip maqtandı. Bibekäy Isınlap ta Gölkäy apahına eyärep yöröy yöröy ärhezlänep niğınıp bötkän. Ul qayza barayıq tihä şunda kitergä äzer tora ine. Ä Yemeşte bığasa äsähe ällä üze hawhız bulğanğa qızğanıp bik irkäläy qäzerläy üzenän başqa ber qayza la yebärmäy. Käräk saqta unı munsala yäki tasta ğına häybätläp üze yıwındıra ine. Qaşlaq aştına töşkäs Bibekäy artına borolop tağı ber qat qısqrızı. Yä äyzä inde Yäneş —Ey qılansıq Yemeş Qaytayıq tip Yäneşteñ itägenä yebeşte. Yäneş asıwlanıp Yemeşteñ qulınan helketä tartıp yetäkläp aldı la awıl yağına taban atlanı. İlaq Bınan arı alıp yörör tihender äle. Yemeş mışqılday mışqılday apahınıñ artınan eyärze. Unıñ başı awırta küñele bolğana ayaqtarı tala ine Şäberäk atla bükän tip tartqılını Yäneş —hineñ bıl atlawıñ menän bez qasan qaytıp yeterbez. Yemeş nisek kenä tırışıp qaraha la şäp atlay almanı. Tora bara xatta ayaqtarı qamırzan yahalğan kewek hıǵıla başlanı. Ä ber azzan bötönläy xäle bötöp ul tuzanlı yul östönä ultırzı.

—Yäneş kütär arınıñ Bına biğäläş. Min hine kütärä alamdır şul tip aptıranı Yäneş. —Äyzä ultırma tor qayta halayıq. Yemeş tormanı. Ul xatta nisekter yoqomhorağan da kewek bula başlanı. Yäneş bäläkäs kenä yozroqtarın töynäp unıñ başın töygösläp tä qaranı. Uy, hine Bına kürerheñ ikenseläy üzeñde ber qayza la alıp yörömäm tine ul üze lä ilamhırap.

—Yä tor tim atla tim. Bulmanı Yemeş tihıldap bayağınan da niğıra qızara bürtenep ultıra birze. Axır Yäneş unıñ aldına sükäyze. Äyzä hılıw yökmäp alıp qaytayım tine ul inde yomşaq qına itep: —Atlan Yemeş köskä torop apahınıñ arqahına atlandı. Yäneş yergä başı teyä yazıp bilenän böğölä hıǵıla alğa yügerze.

Läkin küp tä barmaştan xäle bötöp üze lä ultıra töştö. Ayaq qulı yep kewek özölörgä genä torğan bäläkäs arıq yete yaşlek Yäneşkä buyğa üze zurlıq tip äyterlek tos yomro käwzäle, dürt yaşlek Yemeşte kütärewe siktän tış awır ine. Şulay za ul heñlehen taşlap kitmäne. Ber yökmäp ber töşöröp awnata täğärätä alıp qaytıp yetkerze. Baygilde ağay bıl vaqıtta tağı Qormoş bayzarğa eşkä kitkäyne inde.

Eşe torma öyzä Säğürä yeñgä ber üze genä yata ine. Sönki Bibeş tışta alasıqta kiske tamaqqa öyrä beşerer ösön tarı töyä. İştuğan yağırılıq sıtır mıtır yıyıp alıp qaytırğa tip tübänge tuğayğa kitkäyne. Öygä ingäs Yemeş ber sümes halqın hıwzı töp kütärä hemerep este lä äsähe yanına barıp awzı. Säğürä yeñgä unıñ yağına köskä başın borop —Qızıqayım bäpesem awırıp kitteñme ällä tip horanı. Awır yış tın alıp yatqan bala küzzären asmay ğına —Yoqom kilä äsäy tine. Säğürä yeñgä qızınıñ başın başıp qararğa arqahınan höyöp irkälärgä teläne. Läkin quldarı haman elekkesä xäräkäthez qaldılar. Ul üzenä tilmerep qarap ayaq osonda başıp torğan Yäneşkä küz yäştären kürhätmäs ösön başın möyöş yaqqa borzo. Yäneş qayğılı başın tübän eyep tışqa apahı Bibeş yanına sıǵıp kitte.

IV

Oşo köndän alıp Yemeş ike azna buyı qatı qızıwlıq menän yattı. Töndären hataşıp qısqırıp sıqtı. Äsäheneñ qanın alğan mulla şikelle salış küzle käwzähez baştar sälläläreneñ qoyroqtarın höyrältep, unıñ tirähendä yılan kewek öyöröldölär. Teştären ırjaytıp keşe başı hıyıp kiterlek qurqınıs zur awızzarın şapıldatıp unı yotorğa mataştılar. Yäki unıñ äsähen özgäläp yolqqolap aşarğa totondolar. Äsäheneñ beläktäre küldäktäre buylap qandar säsräp sıqtı. Sällälär... Baştar... Qan... Qan... Äsäkäyem! Teymägez! Teymägez äsäyemä tip ilap hataştı ul. Qayhı saqta şulay qısqıra qısqıra torop yügerep tä kitte. Baygilde ağay tön yoqlamay qızın qaranı. Ul xäzer Qormoş bayzarza eşlämäy zä ine inde. Bay unı —üz öyöndä küp bulahıñ. Miñä unday yalsı kăräkmäy tip, eşenän qıwıp ta sıǵarğaynı. Yemeş menän bınday xäl här kis şulay qabatlandı. Säğürä yeñgäneñ xälen belergä kilep yörögän äbeyzär xäzer

Yemeşteñ awırırwı unı nisek hawıqtırırw kăräklege turahında la baş vata başlanılar. Beräwzäre uğa hıw yene qağılğan, ikenseläre yer yene huqqan, tip raşlanı. Xäzer küp vaqıtın Säğürä yeñgä menän Yemeşte tärbiäläp, bında ütkärewe Sıwaqay äbey küz teygän tigän fekerze qewätläne. Xäl belä kilgän kürşe külängä Yemeşteñ yabay bala tügellege nindäyzer ayırım ğäjäp bala küz teyerlek bala bulıwı xaqında ällä ni xätle дәлildär kilterze. Min bit unıñ kende inähe.

—Beläm inde Tıwğandan uq ällä nindäy bala buldı ul tip höyläne ul bıl turala bik serle itep. Ber saq min hiñä äytäyem qısqı satlama hıwıqta onotmaham ğınwar ayında ine şikelle tön urtahında Baygilde qäyneş yügerep kilep inde. Yeñgä ti. Tizeräk bul ti. Kileneñ balağa awırıp kitte ti. Şunan min qarğa bata suma yügerep kilhäm söbxañalla bıl bala tıwğan da yar halıp qısqırıp ilap yata. Niñä mine matur itep qarşı alıwsı la yuq ti buğay bisara? Şunan min tiz genä kendegeñ qırqtım da yalğışqa yılı hıw halıp yıwındıra başlanım. Qarayım qızıqayıñ ike ös ay yaşağan bala şikelle zup zur tup tulı. Beläkenäläre bıwaqlanıp tora xatta sästäre lä op ozon qap qara. Xatta kerpektärenä qaştarına xätle üşep bötkän Üze yar halıp qısqırıp ilay bit äle. Şunan min hiñä äytäyem yıwındırıp yılı yürgäkkä töröp kütäreп kenä alğaynım qızıqayıñ şart tınmahınmı? Ul ğına la tügel ilawzan tuqtanı la başın ipläp kenä törLö yaqqa borop küzen qışıp qına tübä taqtahına qaray başlanı.

—Söbxañalla min äytäm äytmäyem uylayım bıl ni ğälämät? Tfü! Tfü! Üzem küz teyzerep quymayım tip tiz genä äsähe yanına iltep haldım. Şunan ni buldı tihegezme. Tege bala baş osonda meyes soqaltahında bısıldap ultırğan huqır lampağa añqayıp qaray başlamahınmı? Ästäğäfirulla! Äy min äytäm bisara bala yaqtı donya tigändäre taşqulsäyem oşomo ikän ti buğay tim. Üzem yänä küz teyzerep quymayım tip: Öştönä “las los” tököräm. Tfü! Tfü! Tim. Yegerme utız yıl buyı ällä nisä yöz balanıñ kende inähe bulıp bındayzı kürgänem yuq ine tim. İseñdäme şulay tinem bit kilen Säğürä yeñgä talğan küzzären alıš ütkändärgä töbäp xälhez genä yılmayıp quyzı.

—Eye şul Şulay tigäyneñ yeñgä. Bik tä zur bik tä şäple bulıp tıwğaynı şul qızıqayım. Min xatta igez bulır axırı tip qurqıp yörögändä, şunday şäple ber qız tıwıwğa xarap qıwanğaynım. Atahı la qıwanğaynı. Unıñ bıl hüzenän huñ Sıwaqay äbey tağı la qanatlanıp ütkändärze xäterlärgä kereşte.

Şunan huñ nisek şäp üşewen qarağız äle hez unıñ. Ös ayza qulına tătăy totop uynata başlanı. Dürt ayza ultırzı. Säğürä kilen unı tap boronğolar äytkänsä altı ayza aldan haldı yete ayza yetäkläne. Ä yäşe tulğanda inde qızıqayñ bötönläy höyläşep tä böttö. —Şulay buldı bit kilen Säğürä yeñgä sikhez awır itep körhönöp quyzı.

—Eye şul yeñgä şulay bulğaynı şul. Unıñ ozon quyı kerpektäre arahınan teregömöş kewek yomarsaq yıldırt yaş tamsıları atılıp sıqtılar zä höyäk menän tirenän genä torğan sikähe buylap mendärgä taban yügerzelär. Yä oşolay bulğas uğa nisek küz teymähen tip hüzen dawam itte Sıwaqay äbey. Xäzer bına uğa dürt kenä yaş. Ä buyğa la aqılğa la yete yaşlek. Yäneştän işleräk bit ul. Şulay şul... Döröş şul. Küz teygänder tiyeştelär äbeyzär. Şulay itep küz teyew xaqılığı his şikhez işbat itelgäs hüž kemdeñ küze teyew mäsälähenä küsep kitte. Sıwaqay äbey bında la başqalarzan beldeklelegen kürhätte. Bütän beräwzeñ dä tügel Şähit qarttıñ ğına küze teygän tine ul qırt kişep. Unan üzenä lä äbeyzärgä lä tağı ber tapqır eşe säy yahap alğas bik küp дәlildär menän unıñ ğına küze teyewen raşlarğa kereşte.

Bibekäy menän Gölkäyzeñ qarttañı bäläkäs arıq, yeñel käwzäle, yılğır ošta qullı yor hüze Şähit qarttı bında “Sıpsıq” Şähit tip yörötälär. Bıl quşamat xatta unıñ bötä ırwına la taralğan. Şähit ırwınan bulğan bötä keşelärze lä sıpsıqtar tızär. Bıl quşamat Şähit babay näseleneñ keskäy yeñel käwzäle yetez eşsän qullı bulıwı ösön höyöp quşılğanlıqtan uğa beräwzeñ dä xätere qalmay. Bına oşo “Sıpsıq” Şähit babay. Üzenä inde hikhän altı yaş bulıwına qaramaştan tañ irtänän qara kiskä tiklem ber genä lä tik tormay. Ul balta oştahı. Üzzäreneñ işek aldınıñ ber möyöşönä eşläp alğan stanogında köndöñ köñö buyına sabıp yunıp nämälärzer eşläp kenä tora. Unıñ yanında här waqıt yanı ğına eşlängän iläk-siläk, köräk, tärtä täpändär awnap yata. Şähit qarttıñ ulı Gölkäyzärzeñ atahı Şahimorat ağay uğa urmandan kärkele ağastarzı alıp qaytıp birep tora. Ä bazar yetkäs azna buyına eşlängän bıl köräk mörök, qamıt qomottarzı, üzeneñ tar ozon kükräkle urman arbahına teyäy zä bazarğa alıp barıp hatıp aznalıq on

säy şäkär häm başqa käräk yaraqtar alıp qayta. Ä Şähit qarttıñ unda eşe yuq. Ul xatta ulınan Küpmegä hattıñ nimä aldın tip tä horamay. Eşteñ üze yunıp yışıp donya kärägen yahap torow ğına qızıqhındıra unı. Ä keskäy Yemeş här vaqıt ularğa barıp, Şähit qarttıñ äkren genä yırlay möñräy eş eşlägänen qızıqhınıp qarap ultıra. Şähit babay za Yemeşte yäşenän alda üşkäne küpte belgäne ösön yarata. Äsähe awırıw tormoştarı awır bulğanı ösön yälläy här kilgändä kölämäsläp şayartıp unıñ küñelen asırğa tırışa.

—Äy qızım qızım hineñ küldägeñ sitsanan ğına bit. Ana Qormoş bayzıñ yap yamaq qızı Ğilmekäy gel satından da yebäktän genä keyä. Niñä ulay ikän ul ä? Bına hinä käräk ine ul matur küldäktär ä qızım tip ireşterä ul. Ä Yemeş ser birergä telämäy. Mineñ küldägem sitsa tügel yebäk kenä ul tip yeñeşä. Äsähe qız saqta törlö yep menän näğeşläp sigep Baygilde ağayğa büläk itkän xäzerge köndä handıq töböndä yatqan yebäk yansıqtı kürgäne bire unıñ küñelendä iñ matur nämä yebäk tigän añ qalğan. Bıl unıñ telendä iñ zur maqtaw hüzä ine. Sitsa bit inde. —Quysäle qızım tip nıqısa Şähit babay. Tügel. —Yebäk, yebäk! Mineñ küldägem dä yawlığım da köpöm dä, äsäyem tegep birgän qoptor itegem dä yebäk kenä tip yebärä. Yemeş Qayhı saqta tağı la batırayıp kitep Şähit qarttıñ küldäk yeñdärenän eñer bawınan totop tarta —hineñ babay üzeñdeñ küldägeñ bına kinderzän genä Kinder genä küldägeñde bısqı vağı yäbeşterep bısratıp ta bötkänheñ inde. Bına äsäyeñ oroşor äle üzeñde ti. Şähit qart Yemeşteñ yawapqa aptıramawına kinänep ketkeldäp kölä. Qayhı saqta eştän arıp yal itkän arala ul Yemeşkä äkiättär zä höyläp ala. Yemeş bigeräk tä Kızä menän Büre äkiäten yaratıp tıñlay. Uğa äkiätteñ köyläp höylängän ölöştäre ayırıwsa oqşay.

Äbey menän baba,
Ğır ğır yoqlay.
Yandarında ber bäpes,
Hikerep töşöp uynay.
Arandağı biş kızı,
Mırt mırt köyşäy.
Harayzağı sıbar tay,
Sır sır keşnäy.

Solandağı qotorlo kösök,

Läwek läwek örä.

Biş kázäneñ bişehen dä,

Aşarğa ine miñä!

tip köyläy köyläy kilä ti, as büre tip halmaq qına taqmaqlap höyläy. Şähit babay Yemeş tın da almay tıñlap unıñ yanında ultıra. Sıwaqay äbey ularzı oşo xäldä küp tapqırzar kürgäne bar şul. Qarttıñ hoqlanıp —Ay hay ütker bala bulmaqı bıl Yemeş. Malay bulha irmen tigän ber keşe sıgır ine üzenän. Qız bulıp qına äram bulğan —tip höylängänen dä işetkäne bar unıñ. Oşolarzı xäterläy zä ul xäzer ısın küñeldän şomlanıp. Unıñ ğına töptö unıñ ğına küze teygän tip qabatlay. Şulayzır, şulayzır... Unıñ küze xarap ütker bit ul. Keşene ütänän ütä kürerzäy bulıp tup tura tişep qaray za quya bit ul tiyeştelär başqa äbeyzär zä. Unan his kisekmäştän qarttıñ beräy alamahın özöp alıp ötäşläp Yemeşkä yeşkätergä buldılar.

İkense köndö irtük Sıwaqay äbey Şähit babayzarğa kilep tä yette. Qart bıl vaqıtta ğazätensä ğämhez möñräy möñräy kemdeñder qorğaqhığan miskähenä qaytanan qorşaw huğıp mataşa ine. Sıwaqay äbey işänlek hawlıq horaşıp miskäneñ nisek qorşalıwın qarağan keşe bulıp qarttıñ tirähendä äylängeläp yörönö lä, unıñ ıstanınan ber alama özöp tä aldı. Xalıq äytkänsä “qırq yamaw” küldäk ıstandan özölöp töşörgä torğan urındar küp bulğanlıqtan, Sıwaqay äbeygä bıl eşte başqarıwı his tä awır bulmanı. Şähit qart ber ni zä hizmäy eşen dawam ittä. Oşo köndö ük bıl alamalı ötäşläp Yemeşkä yeşkättelär. Läkin bınan uğa ber yeñellek tä kilmäne. Yemeş hamanelekkesä yanıp köyöp awırını la awırını. İnde Sıwaqay äbey ikense saralar ezläy başlanı. Ul xäzer ismaham balanı hawıqtırıp bulha la Baygildeneñ ğailähenä yeñellek kilterergä teläy ine. Şulay awırırwıñ säbäptäre xaqındahaman baş vata torğas ul. Küz teymäğän. Ä qoto osqan. Qot qoyorğa käräk tigän fekerğä kilde.

Baygilde ağıy Yemeşte eşe huqqandır yäki tirläp hıwğa töşkängä üpkähe şeşkänder tip uylaha la xäzer bötä ğailäne qarap yarızamlasıp, yörögän Sıwaqay äbeyzeñ xäteren haqlap qot qoyorğa qarşı kilmäne. Äyzä qoyhon inde. Unıñ fayzahı bulmağan kewek zararı la yuq tip uylanı ul. Xatta qot qoyğan saqta qızın üze alıp ultırzı. Sıwaqay äbey mörtät Baygildeneñ oşolay yaqşırap başalqılanıp kitewenä qıwanıp:

—Bına kürerheñ Baygilde qäyneş, bermä ber kileşer. Xozay quşha awırırwı hılap alğan kewek bulır tip tăteldäy-tăteldäy qot qoyorğa totondo. Ul täwzä qalaq başınday aq qurğaştı sümeskä halıp irette. Unan ber nindäy doǵalıq belmähä lä awız esenän nimälärzer uqıy uqıy ber tuştaq halqın hıwzı, Yemeşteñ tübä öştöndä äyländerä äyländerä uğa iregän qurğaştı “şajlatıp” qoyop yebärze. Bıl tawıştan Yemeş taǵı la nıǵıraq qurqıp tıbarsınıp ilay başlanı. Baygilde aǵay qızın tız genä äsähe yanına alıp barıp halıp tınıslandırmaqsı bulǵaynı la, Sıwaqay äbey röxsät itmänä. —Torop tor Qarayıq äle qäyneş. Nimänän qoto osqanın beläyek. Qoto töşmähä taǵı qoyorğa tura kilär tine. Unan halqın hıw esendä törlö yaqqa säsräp mäǵänähez şäkeldä qatıp qalğan qurğaştı iǵtibar menän äyländerep tulǵandırıp qararğa kereşte. Axır ürmäkse hürätenä oqşap töşkän. —Ürmäksenän qurqqan ikän tigän qararğa kilde. Şulay za hınaw ösön taǵı ber qoyop qarayıq äle tine. Bınan huñ qurğaştı qabat iretep yänä şajlatıp Yemeşteñ baş osonda hıwğa qoyop yebärze. Yemeş taǵı qurqtı taǵı ilanı. Bınıhında qurğaş ätäskä oqşağan Yemeş ätästän qurqqan bulıp sıqtı. İnde qoto qaytqansa yöräk hüräte töşkänsä qoyorğa käräk tip raşlanı Sıwaqay äbey. Baygilde aǵay taǵı qarşı kilä almanı. Sıwaqay äbey Yemeşte hamın şulay qurqıtıp ilatıp bik eşlekle töş menän qot qoyowın dawam itte. Axır ul nisekter ällä qoya qoya eşep qalǵannıwğa töşkängämeler bik ük säsrämäy yomarsaǵıraq bulıp qatqan qurğaştı tuştaqtan alıp:

—Bına qoto qayttı. Yöräk hüräte töştö. İnde hawıǵır inşalla tine lä qurğaştıñ osloraq ber urının tişep yep ütkärep Yemeşteñ muyınına taqtı. Qurqıp ilap xäldän tayğan bala atahınıñ qulında uq yoqlap kitte. Sıwaqay äbey Baygilde aǵayğa ğorur qaraş taşlap aldı. —Kürzeñme qäyneş qoto qaytqas bala qalay tınıslanı. Äyttem bit şifahı teyer tigäynem bit. Üzenän bigeräk balahı ösön qayǵırgan äsä önhöz hüzhez genä ilap yattı. Bıl im tomdarzan huñ Yemeş kisen genä tügel köndöz zä hataşıp qurqıp taǵı ber az awırını. İke azna tigändä ul ber köndö bötönläy üler xälgä yetep awıraya başlanı. Oşo waqt Şähit babay yañı ğına huyılğan harıqtıñ tirehen alıp inep Yemeşte töröp haldı. Yemeş yılı tire esendä manma hıwğa töşöp awırıy başlağanı birle täw tapqır tirläp räxätlänep yoqlap kitte. Şähit babay üz eşenän bik qänäǵät bulıp:

—Min hezgä küptän äyttem. Balağa tir awırıwı teygän... Tirlätergä käräk tinem. Ä hez haman tıñlamayhıǵız. Şuğa bına äle besän waqtında aşarğa tip böğön ölkän harıǵıbızǵı huyǵaynıq ta tirehen yılı ğına köyö yügertep alıp indem. Qızıma hurpahın da inähe alıp kilep eserer äle hawıǵır tip höylände. Baygilde aǵay menän Säğürä yeñgä uğa bulğan räxmättären nisek añlatırğa belmäy hüzehez tınıp qaldılar. Şähit babay ularzı bıl uñayhız xäldän qotqarır ösön

—Yarar yarar harıǵıǵız bulmaǵas qayzan huñ hezgä tire alırğa? Ni eşläyheñ xäl yuq. “Baylıq aqıl yatqırmaq, yarlılıq aqıl taptırmaq” tigändär bit hez zä şulay inde tip öštäne lä kält költ başıp sıǵıp ta kitte. Oşo köndän huñ ällä ısınlap ta yılı tire esendä yatıp tirläw kilesep ällä awırıwzıñ krizısı uzıp Yemeşteñ qızıwlıǵı töstö hawıǵıw yaǵına sıqtı. Urınınan torop üzeneñ dä äsäheneñ dä küzenä awızına yabırılıp yonsotqan seben öyörön qıwıp ultıra başlanı. Tik tışqa uynarğa sıǵırğa ğına unıñ xäle yuq ine äle. Säğürä yeñgäneñ xälen belergä ğailäneñ qayǵılın urtaqlaşırğa kürşe külän äbey häbey haman kilgeläp torzo. Ularzıñ qayhı berzäre yaşeräktäre qızzarzıñ sästären tarap ös baştarın yıwıp ikmäk beşerep kitte, oloraqtarı ildäge awıldaǵı xäbärzärze höyläne. Bıl xäbärzärzeñ kübehe xäzer gel şulay qoroloq yotloq kilew turahında ine. Ular awır körhönä körhönä şomlo tawış menän yazzan birle yergä ber tamsı yamǵır yawmawı, küktä ber genä bolot ta kürenmäwe, yaş balalarzıñ es kitewe menän qırılıwı aşıq, ülän kibep qorop bötäwe turahında höyläyzär. Qasandır bulğan oşonday qoroloqta keşelärzeñ et besäy xatta keşe aşawzarı awılı awılı menän qırılıwı xaqında berehenän berehe qot osorǵosoraq xäldärze xäterläyzär. Ber saq Sıwaqay äbey kön buyı tip äyterlek gel oşonday qurqınıs xäldär turahında ğına höyläp ultırzı.

—Yapon huǵışınan elek buldı bıl aslıq tip başlap kitte ul xikäyähän. Eyy, äle lä kön kewek işemdä... Xozayqayım qabat kürhätmähän ul köndö. Täwbä Ästäğäfirulla, ul yıldı yul buyında mayaq urınında la mäyettär başıp torzo bit. Aslıqtan örkötölöp uramğa hibelgän bisaralar awıl aralarında yul buyı tulıp qızırıp yöröyzär yöröyzär zä, qayza tura kilhä şunda ülep qalalar. Şunan ällä inde beräy taş bägerlehe ularzı mayaq itep yul sitänä qazap kitä... Ällä üzzäre şulay başqan kileş qatıp qalalar. Şunan as bürelär kilep yolqqolap taşlaǵansı törlöhö törlö hürättä heräyep toralar şunda meşkendär. Yıyıp alıp kümer keşe lä qalmanı bit. Ni xäl ithendär? Tere

yörögän keşelär zä yarım ülep küñeldäre qatıp bötkänder inde küräheñ... Ber kemdeñ dä bıl mäyet mayaqtarğa işe kitmäy. Üzzäre lä şulay ber kön yığılıp qalğansa ular yulınan yöröy birälär meşkendär.

—Äy alla hay afät! Bıl äbey Säğüräne ültirmäyensä höyläwzän tuqtamaş axırılı tip borsolop uylandı Baygilde ağay. Ul işek töböndä tümär östöndä İştüğandñ itegen yamap ultıra ine. Ular bögön kis İştüğan menän ikäwläp Uralğa älege şul Qormoş bayğa könlökkä yallanıp besän eşlärgä kitergä teyeştär ine. Sıwaqay äbey şulay köyläp huzıp ber az tınıp ultırzı la Säğürä yeñgägä qapıl eyelep:

—Beläheñme kilen xozay niñä ilgä qoroloq yebärä tip, horaw birep tağı hüź başlap alıp kitte. Bına Äxmäzulla mulla äytä yerzä gonahlı bändälär kübäyze ti. Keşelär bayzı bay batşanı batşa mullanı mulla tip belmäy başlanılar ti. Bına ti Peterburza xatta zawıttıqlar batşağa qarşı qul kütärgändär ti. Ästäğäfirulla täwbä, batşa hınlı batşağa qarşı sıqqandar ti. Qayhı ber yerzä awıl keşeläre lä azzı ti. Batşa bayarğa qarşı küşäk kütärep qarşı sığa başlanılar ti. Yä şul yaray torğan eşme? Bıl bit allanıñ eşenän riza bulmaw tigän hüź. Alla bit kemde bay kemde yarlı itergä üze belä inde ul. İñ yaratqay keşehen yarlı sırxaw itermen tigän ti bit ul. Bına hin dä Säğürä kilen allanıñ iñ höygän bändähe bulğanğa oşolay azap sigäheñ bit. Awır azapqa hıqtamay zarlanmay tüzeweñ ösön allahı täğälä hine ojmaxtıñ iñ türänä menderep ultırtasaq. Bıl fani donya nimä ul. Bında bez barıbız za qunaq qına bit. Bında qalay za uza. Töp yortta tege donyala xozay ojmaxtan mäxrüm itmähen... Ä küp keşelär bına allanıñ oşo eşenän riza bulmay kütärep bulaşalar ikän. Yä şul yaray torğan eşme? Äxmäzulla mulla äytä, bäs şulay bulğas xozay yergä nisek afät yebärmähen ti.

Baygilde ağay tamam tüzemdän sıgıp: —Yeñgä tip unıñ hüzen bülde. Peterburza ul xäl bişense yılda uq bulğaynı la baha. Ä xäzer un berense yıl. Niñä xozay bınıñ ösön yazanı ulay huñlap yebärä ikän ä? Boronğolar Bıltır qısqanğa bıyıl qısqrımayzar tigändär tügelme huñ? Yetmähä batşa bayzar bınıñ ösön üzzäre lä yeterlek üs alğaynılar za baha. Qoral da vlast ta ular qulında la baha. Alla yarzamına moxtajmı ni ular? Sıwaqay äbey bınday imanhiź horawğa ni tip yawap qaytarırğa belmäy küzzären şar asıp aptırap torğan arala, Baygilde ağay tağı şul asıwhız eskerhez tawış menän:

—Unan yeñgä allahı tǵälä niñä gel şul batşa bayzarzı ğına yaqlay ikän ä? Ällä ul üze lä şul bay toqomdanmı ikän tip östäne. Sıwaqay äbey qurqışınan aqılınan yazırzay bulıp —Kit imanhız Ästäğäfirulla täwbä, tigen mörtät tip qısırıp yebärze. Unan yeñgä Äxmäzulla mulla niñä huñ üze yarlı awırırw keşe bulıp allanın in höygän bändähenä äylänergä telämäy ikän ä? Tegenän bınan özöp yolqop haman bayırğa küp tä yaqşı la aşap köräyergä tırışıp yatqan könö bit. Sıwaqay äbey elägä tǵäräy işekkä taşlandı hineñ menän höyläşep imanından yazırwın bar tfü! Mörtät! Niñä olo keşene üsekläyheñ, tip şıbırlanı. Säğürä yeñgä —Üsegep kilmäy quyha mine kem qarar. Üzeñ kitäheñ. Yän tüzmay kitä bit. Nisek gel genä öndäşmäy sızayhın tine. Baygilde ağay äsenep. Unan qul ğına heltäne lä yamap bötkän itegen äsähe yanında ultırğan İştuğandıñ ayaq aştına ırğıttı.

—Mä key ulım. Kittek. Bögön barıp yetep berär hıwhın eşläp yatırırğa käräk. İştuğan itegen keygäs äsähenä tekläp yözlök buyında tağı ber az tapanıp torzo la, yay ğına atlap tışqa sıqtı. Salğığa qırqılıp quyma ulım tip qaldı. Säğürä Yeñgä —Uralda yılan küp bula torğan haqlan. Baygilde ağay küzzären zur asıp önhöz hüzhez genä ultırğan Yemeşteñ arqahınan ber genä qağıp höyöp quyızı. —Äsäyende qara yäme qızım. Säğürä yeñgäneñ balawızzay harı xäräkäthez quldarın yomşaq qına hıypap ütte.

—Bireşmä äsähe nıq bul. Unan qapıl aşığıp tışqa taşlandı. Öy ese tağı la qarañğıraq qayğılıraq bulıp kitte. Säğürä yeñgä xäräkäthez küzzären qayzalır alısqä tekläp önhöz hüzhez tınıp yattı. Sebendär tağı la qomhozlanıbıraq unı talarğa kereşte. Yemeşteñ xälhez quldarı taştamal yelpetep ularzı qıwıp ultırırwzan bik tiz taldı. Ul ozaqlamay üze lä hizmäştän äsähe yanına awıp izeräp yoqlap kitte. Ğazaplı awırırw hām qayğı esendä köndän kön nığıraq hulıy şıñä bargan Säğürä yeñgä yañğızı yatıp qaldı.

V

Berehenän berehe küñelhezeräk moñhowıraq köndär menän tağı ber azna vaqıt uzı. Yemeş bötönläy tip

äyterlek hawıǵıp, Yäneş menän bergä taǵı tısta yöröy başlanı. Ä köndär haman qızıwlıana ğına barzı. Uraq waqıtı yette. Tik urırǵa aşıq qına yuq ine. Yomşaq işke yerzärze genä höröp säskän yarlı yabaǵanıñ başıwında aşıq tamırınan uq köyöp yerzeñ qara sañı osop yata. Tik bayzar başıwında ğına buyta täpäs bulha la tos başaqlı qızıl tuqal boyzay tulqınıp üşkäyne. Bını kürep xalıqtıñ ber törlöhö ğäjäplänä. İkensehe — Alla haman yarlınıñ awızınan tartıp alıp bayǵa birä tip huqrana. Ä beldekleräktäre... Ular şikelle közzän tärän itep sizäm aqtarhañ. Yazın irtä säshäñ. Yetmähä bezzeñ qoro yaqqa eyäläşep sıızamlı bulıp alğan qızıl tuqaldı yäki aq tuqaldı säshäñ bezzeñ dä igen uñır ine lä bit. Bezzeñ arıq attar menän sizäm aqtarıp ta waqıtında ğına höröp säsep tä bulmay şul ti. Küptär ilap yalbarıp xozayzan yamǵır teläy. Barlı yuqlı malın qorbanǵa salıp älege şul Äxmäzulla mullaǵa aşata. Unan yetmeş qara taştı öşkörtöp Olo Eyekkä ırǵıtar. Bılay za bulmaǵas bolottarzı örkötöp yamǵır yawzırmay torowsı tawıqtar bar imeş. Ul tawıqtarzıñ qanat aştarı yalanǵas bula imeş. Şul tawıqtarzı totop mullaǵa birergä kăräk. Mulla ularzı öşkörtöp muyındarın borop töndä hıwǵa sumırha yamǵır yawasaq imeş tigän hüz tarala. Bına ber kön awıl tawıq qıtqıladağan tawış menän tula. Yäştär balalar qatındar qısqrıtıp sırlıdatıp tawıq totorǵa kereşälär. Nindäy genä tawıqtı totop qaramahındar bötäheneñ dä qanat aştarı älbittä arıqlıqtan yalanǵaslanıp bötäkän bulıp sıǵa. Şulay itep yamǵır yawzırıwsı şärä qanat tawıqtar za totolop mulla qazanına töşöp böttö ä yamǵır haman yawmanı. Qoyaş haman elekkesä qızzıra köyzörä barzı. İnde xatta kistären ısıq ta töşmäy başlanı.

Awılда berehenän berehe qurqınısıraq şomloraq hüzzär taraldı. Xalıq tamam ömöhözölökkä birelde. Răximhez aslıq tıñ ayawhız tırnaǵı äle ük üz muyındarına bata başlaǵanın toyop küptär eş azıq ezläp arı qaǵıldı bire huǵıldı här kemdä baş qayǵılı kitte. Äbeyzär kürşe küländär Yemeştärgä kilep ozaq ozaq höyläşep ultırmay za başlanılar. Ular irendäre kibep töstäre qara yanıp önhöz küläğälär şikelle azǵa ğına inälär zä ğäzät buyınsa —Şämpe kilen? Xäleñ nisek? Arıwlanmayhıñmı äle tip, xäl horaşıp hām ber kemde lä ışandıрмаǵan tawış menän:

—Alla yarzam birhä färeştäneñ amin tigänenä tura kilhä hawıǵıp ta kiterheñ äle kilen, boşonma tip yıwatıw hüzzären äytep, sıǵıp kitergä aşıǵalar. Xatta bıǵasa ularzan qaytmay yörögän Sıwaqay äbey zä bigeräk tä ber kön his tä uylamaǵanda, Baygilde ağay menän hüzgä kileşkändän huñ ularǵa hirägeräk kilä başlanı. Kilgändä lä Baygilde ağay menän osraşmaşqa höyläşmäşkä tırışa ine. Oşonday ütä küñelhez köndärzeñ berehendä Baygilde ağay, Uralǵa Qormoş bayzarǵa könlökläp besän eşlärgä kitmäne. İştuǵan da öyzä qaldı.

Ular ni ösöndör gel, Säǵürä yeñgä yanında ğına ultırzılar. Bibeş tä öyzän sıqmanı. Säǵürä yeñgä bik äkren ara tirä genä höyläşep ğäzättägenän dä şımıraq bäläkäseräk bulıp xäzer xäzer irep şiñep bötörgä torǵan may, şäm hımaq hızıp tik kenä yattı. Yäneş menän Yemeştä äsähe yanında öyzä genä ultırmaqısı bulǵaynılar za, Baygilde ağay ularǵa

—Qızıqayzarım bar tısta uynaǵız. Äsäyegez yanında min üzem ultırıp torormon tip, sıǵarıp yebärze. Qızzar qaz bäpkäläre şikelle allı artlı eyäreşep tawış tınıhız ğına, Gölkäyzärgä kitep barzılar. Ular barıp ingändä Şähit babay haman şul qapqa ergähendäge lapaş astında yöröy. Kemgäler ör yañı arba täğärmäse eşläp mataşa ine. Yäneş menän Yemeş unıñ yanına büränä östönä barıp ultırzılar. —Kildegezme qızzarım tine, Şähit babay üze ularǵa qaramaşqa tırışqan kewek buldı. —Kildek tigän buldılar qızzar. Şunıñ menän hüzböttö. Şähit babay böğön niñäler elekke kewek törlö kölämäş hüzzär höyläp, Yemeşte mărăkäläp tä ultırmanı. Tik ara tirä eştän tuqtap tirä yaqqa ällä nindäy yat qaraş taşlap tora birä lä başın sayqap:

—İh ihi! Yıldar... Kilde bit hezzeñ bıwıñǵa yıldar... Yemeş qızım ä Kilde tip küñelhez huzıp qına quya ine. Yemeş binday hüzzärzän ber ni zä añlamanı älbittä. Şuǵa kürä babayǵa hızzermäy genä apahınıñ yeñenän tarttı. Kitäyek. Kitäyek tim. Yäneş Yäneş quzǵalmanı. Ozaqlamay alasıqtan awızı bite qatıqqa buyalıp Bibekäy menän Gölkäy zä kilep sıqtı. Bibekäy Yäneşte kürew menän ğäzätensä

—Äyzä äxirät hıw inä barayıq tip qısqırıp ta yebärze. Barmayıq. Bında ğına uynayıq tine Yäneş. Balalar uramǵa sıqtılar. Uram buş, kön börköw eşe. Balalarzıñ bereheneñ dä küñele yügerep uynarǵa la hıw

inä barırğa la ixlaslanıp tartmanı. Ular ölkändär şikelle uysan töş menän qapqa töböndä tapanıp torzolar. Axır Bibekäy tağı hüž başlanı:

—Ulay bulğas äyzägez. Qızılyar başına barıp tireşlektän munsaq ezläyek. Bına min unan kisä ni xätle munsaq taptım. Qarağız nisämä törlö... Ul hüzen döröslär ösön Yäneşteñ aldına başıp, üz muyınındağı ber tezem yaşelle, zäñgärle munsaqqa törtöp kürhätte: —Bına kürzeñme Käräkmäy tip, qarşı töştö Yemeş. —Barmayıq. Unda munsaq xäzer yuq ta ul. —Bar tip nıqıstı Bibekäy. —Qarttayım äytä boron unda xatta zur xatta bay awıl bulğan ti, Salawat batır menän Yämälkä batır bulahı sağında ul awılda äbey batşa ğäskärzäre ürt halıp kölön kükkä osorop kitkändär ti. Şul saqta yangan seltärzärzeñ qaşmawzarzıñ märyendäre munsaqtarı äle bulha oşo tireşlek arahında hibelep yata ti, beldeñme? Beläm dä ti Yäneş. Sıwaqay inäyem höylägäyne lä.

Eye, Yäneş tä bıl xaqta bela. Unıñ da zamandar ütew menän tupraq töşönä inep barğan bıl qızğılt tireşlektän ällä ni xätle märyendär, munsaqtar äbey batşa hüräte töşörölgän kömöş täñkälär tabıp alğanı bar. Şulay za Yäneşteñ böğön unda barğıhı kilmäne.

—Quy barmayıq. Eşe. Äyzägez Qormoş olatayzarzıñ qıylığına barayıq. Unda törlö törlö matur sınayaq yarsıqtarı küp bula. Şularzı yıyıp alırbız za küläğälä genä sınayaq uynatıp ultırırız yäme? Bibekäy äxirät tinä Bibekäy zä bığa könde ular heñlelären yetäkläp ürge osqa yaşel timer tübäle öyzäre, zäñgärgä buyalğan semärle qapqaları menän bötä uramdı yämläp ultırğan Qormoş bay yortona taban kittelär. Älbittä ularğa bıl Qapqalarzıñ esenä inergä bay işek aldınıñ ğäjäp mawıqtırğıs tormoşo menän tanışırğa ber qasan da tura kilgäne yuq. Äle lä ular bayzıñ qoyma aşu tıqrıqqa ırğıtılğan süplegenä genä barzılar. Süplektä ısınlap ta sınayaq yarsıqtarı, säy qurğastarı buş şırpı qaptarı tulıp yata ine. Läkin balalarzıñ küñelen xäzer ular tügel ä bötönläy ikense nämä ılıqtırzı. Süplek östöndä, Yemeşteñ yozroğo xätle bulıp bürtengän ere qara yemeştär bazırayıp yata ine. Bıl ni ğäjäp xäl Qızzar ber qasan da bınday yemeştärze kürgändäre lä aşagandarı la yuq ta baha...

Balalar ni äytergä nimä, eşlärğä belmäy, yemeştärzän küzzären ala almay tekläp torzolar. Axır Bibekäy tüzmänä:

—Tuqta äle. Berehen genä tel osoma teyzerep qarayım äle. Tämleme ikän tine. Üze unı tel osona teyzerep tä tormaştan qabıp ta yebärze. Äsäkäyem qayhılay tämlekäy tine, ul küzzären sırt yomop. Teleñde yotorloq Gölkäy zä apahına eyärep ber yemeşte qabıp ölgörze. Tämlekäy şul.

Qızzar kem uzarzan bıl yemeştärgä taşlanırğa ğına torğanda baxetkä qarşı Qormoş bayzıñ küsere kilep sıǵıp ularzı pır tuzzırıp qıwıp yebärze:

—Kitegez hay yünhez balalar. Niñä unı aşayhıǵız? Qormoş bayzıñ silsä malayı aşagandan qalğan yemeştär bit ular. Bına üzegezgä silsä yoǵor äle tip, äsenep qısqrızı ul. Qızzar qurqııp süplektän sitkä taşlandılar. Qormoş bayzıñ muyındarı yañaqtarı tişelep aǵıp yörögän iñ kese ulın ular belalar. Ololarzıñ —ulına silsä töşkän. Atahınıñ gonah şomloǵonan ulı integä tip şomlanıp höyläğändären añlap yetkermähälär zä, küp tapqırzar işetkändäre bar ularzıñ. Qızzarzıñ qurqıw hām yeränewzäreneñ ige sige bulmanı. Bigeräk tä berär Yemeşte yotop yebärergä ölgörgän Bibekäy menän Gölkäyzeñ xäle awır ine. Tökörönä torğas ularzıñ teldäre tamaqtarı kipte tawıstarı böttö. Teremek Bibekäy bınan da qotolow yulın uylap taptı:

—Belähegezme tine ul serle itep. Qartsäyem äytä beräy xaram nämäne yañılış aşahanı bismilla äytep qırq tapqır, tökörörgä kārāk ti. Şunan gonah ta bulmay yen dä huqmay ti. Bez hılıwım menän xäzer şulay itäbez zä bezgä silsä yoqmaş. Bibekäy yañılışa yañılışa bulha la hanap bismilla äytep qırq tapqır tökörzö. Gölkäy zä apahınsa eşlärğä tırıştı. Bınan huñ qızzar küñeldäre ber az tınıslanıp öyzärenä qaytıp kittelär. Tik küptän tügel qatı awırıwzan torğan Yemeşteñ taǵı küñele bolğanıp başı awırta başlanı. Yäneş unı yetäkläp tartqılap höyräkläp öyzärenä köskä alıp qaytıp yetkerze. Unan Yemeşte tizeräk äsähe yanına inderep halıp qotolorğa aşıqtı. Läkin işek aldında ğäzättägegä oqşamağan küreneşkä osrap qapqa töböndä tuqtap qaldı. Keşelär bında başqa waqıttaǵıǵa qarağanda küberäk yetmähä elekkesä qatın-qız äbey-häbey genä lä tügel, qarttar irzär zä bar. Ulı Säxiulla menän Sıwaqay äbeyzä

Bibekäyärzeñ atahı Şahimorat ağay menän Şähit babay za bında. Ular nindäyzer artıq qaygılı borsowlı töş menän öygä äldän äle inep sıgıp yöröyzär. Şım şım ğına nimäler höyläşälär. Öyzän kemdeñder möñräp, Qörän uqığan tawışı kilä. Mäzin ikense tapqır yasin sığa. —İman menän genä üthen inde bisara tip şıbırlay Sıwaqay äbey. Alla urının ojmaxta ithen, bisaranıñ Bıl donyala raxätlek kürmäne. Tege donyala kürergä yazhın ismaham tip teläy. Bibekäyzeñ qartsähe Zälifä äbey Solan işegeneñ yañağına höyälöp tayaqqa tayanıp bökräyep torğan Şähit babay kengäler üpkä beldergän hımaq itep —Yäşläy kitä, yäşläy... Utız ike yäş kenä bit Samay yäşär sağı. Nujna böktö nujna. Yuqlıq başına yette yuqlıq tip huzıp quya. Yäneş menän Yemeş bıl yat küreneşte küzätep qapqa töböndä ber az torğandan huñ qapıl nimägäler töşöngän hımaq öygä taban yügerzelär. Ular barıp ingändä Baygilde ağay İştuğan Bibeş hamam irtängesä Säğürä yeñgäneñ ayaq osonda ultıralar. Bibeş menän İştuğandıñ küzzäre ilawzan qızarıp bötkän Säğürä yeñgäneñ baş osonda ayaqtarın böklöp mendär östöndä ultırğan mazin, balalar barıp inewgä ozon köylöp —Amin tine lä uqıwzan tuqtanı. Küräheñ tağı ber qat yasin sıgıp böttö. Yäneş menän Yemeş yügerep barıp urındıqqa mendelär zä ikehe ber yulı:

—Äsäy! Äsäkäyem tip qısqırıp ilap yebärzelär. Säğürä yeñgä bıyalalanıp tonop barğan küzzären zur asıp qızzarına ber tultırıp qaranı la tağı yomdo. Unıñ harğayıp kipkän yözönän ilawğa oqşaş ğazaplı şäwlä yügerep ütte. Läkin küzzärenän yäş sıqmanı. Ber azzan ul tağı küzzären astı. İşeteler işetelmäs kenä tawış menän özöp özöp:

—Bäpestärem bar tış ta uynağız yäme, tinä. Äsä üzeneñ huñğı ğazaptarın kürhätep balalarzıñ yöräktären yaralarğa telämäwen yaqşı añlağan Baygilde ağay aşığıp: —Yäneş qızım bar hılıwıñdı Şähit olatayındarğa alıp barıp tor, tizeräk bul tinä. Läkin küñeldäre qotolğohoz baxethezlek toyğan balalar äsälärenä teklöp başqan urındarınan quzğala almay torzolar. Baygilde ağay ularzı beräm beräm kütärep izängä töşörzö lä yetäklöp işektän sıgarıp yebärze. Barığız Bibekäy menän Gölkäy unda hezze kötä

Yäneş menän Yemeş qapqa yanına barıp äz genä torzolar qabat yügerep öygä indelär. Tağı urındıqqa menep äsähe yanına barıp baštılar.

—Äsäy! Äsäkäyem! Tik äsäläre ularğa bıl yulı ber ni zä öndäşä almanı. Küzzären dä asıp qaramanı. Ul balalarzıqı şikelle keskäy arıq kükrägen qalqıtıp eyägen kütärä birep balawızzan qoyop yahalğan hın şikelle qatıp tıptın bulıp huzılıp tik yata ine xäzer. Unıñ ike yaq yandan ayaq osona xätle huzılğan säs toloomdarı qıyılıp torğan qalın qıyğas qaştarı, irkä balalarzıqı kewek keskäy qabarınqı irendäre, bıl hındıñ qasandır ğäjäp hılıw keşe bulıwı turahında äle lä ap asıq höyläp toralar ine. —Äsä tim äsäy tip qabatlanı, Yäneş üzälänep. İştuğan menän Bibeş ükhep ilap tışqa sıgıp kittelär Baygilde ağay küz yäştären kürhätmäs ösön qızzarına artı menän äylände. —Äsäyegez yoqlay. Bar qızzarım tışta yöröp toroğoz tine Sıwaqay äbey. Yäneş öndäşmäne. Ä Yemeş küzzären ğäzättän tış zur asıp kerpek tä qaqmay äsähenä ozaq ozaq yaşhez nihez tekläp torzo la nındäyzer ğäjäp ber tınıs tawış menän:

—Eye yoqlay hiñä. Äsäyem ülgän dä ul. Äsäyem yuq inde mineñ tinä. Mäyette yıwıw, qäber qazıw ösön yıyılğan keşelär ğäjäplänep ber berehenä qaraşıp baştarın sayqap quyzılar. Ber kem dä ber hüz öndäşmäne. Tik Sıwaqay äbey genä qatı şomlanıp:

—Kitse kit! Dürt yaşlek bala belä torğan eşme ni inde bıl! Hay axır zaman balahı tip, höylände Uğa la yawap qaytarıwsı bulmanı. Öy esendäge bötä keşelär zä täbiğätteñ bıl ayawhız dähşätle qanunı aldında başılıp hüzhez tınıp qalğaynı. Oşo waqt qapıl tirä yaq qarañğılanıp kitte. Kük yözön arqırı buyğa utlı yäşen yarıp ütte. Bıl awır tınılıqtı bozop his kötmägändä qatı kük kükräp yer dereldäp täzrälär zıñlap kitte.

Qoyaştı yazzan birle berense tapqır qara bolot qaplanı. Säğürä yeñgäneñ huñğı küz yäştäre kewek äse awır yamğır tamsıları hiräk hayaq tıpıldap täzrälärgä qorop satnap qatqan sañlı yergä qaqılığa başlanı. Qayğhınan bötönläy başılıp telhez qalğan keşelär qapıl yänlänep tışqa hibeldelär zä bürektären alıp yamğır aştına baštılar här kem üzensä qıwandı ömötlände teläne. —Qarası qayhı arala bıl bolot qalqıp sıqqan? Kürmäy zä qalğanbız.

Sägürä izge yän ikän. Unıñ ülem säğätenä xozay täğälä tere qalğandar ösön yamğırın yebärgän. —Ya, alla räxmäteñ menän bir. Xäyerle şıfalı ğına yamğır bulhın. Yerze tuyındırğansı yawha ällä huñ, säskän aşıqtar tın alıp kütärelep kiter ine. Bötä öyzärzän uramğa yügereşep sıqqan balalar sır sıw kilep yamğır telärgä kereştelär. Beräwzäre:

Yamğır yaw yaw!
Aşlıq üş üş,
İlgä bir ilgä bir!
İldän küberäk bezgä bir,
tip teläne. İkenseläre:
Yamğırım yaw yawıp tor,
Miskä menän taşıp tor..
Künäk menän qoyop tor,
İgendärze üsterep,
İlgä ikmək birep tor

tip taqmaqlanı. Tik yamğır ölkändär telägänsä yerze tuyzırılıq ta bulmanı. Balalar telägänsä künäkläp tä qoymanı. Añğarmaştan kilep sıqqan kewek qapıl ğına uzıp ta kitte. Yerzeñ sañın da başmanı. Ara tirä töşkän ere tamsılar bolot aştınan tağı la sağıwıraq balqıp sıqqan qoyaştıñ qızıw nurzarı aştında, şunda uq bıwğa äylänep osop böttö hawa elekkegä qarağanda la eşeräk börköweräk bulıp kitte. Täzrä bıyalalarına töşkän tamsılar aq taptar qaldırıp kiptelär. Keşelär tağı la qatıraq şomlandı. —Tozlo yamğır buldı küräheñ. Şıfalı yamğır bulmanı. Sıwaqay äbey xatta sikhez qatı äsenep üz xolqona his tä xas bulmağansa awır huqranıp ta quyzı. —Ey, allam ayzar buyı zarıgıp kötöwebez yalınıp yalbarıp teläwebez ösön birgän yamğırın oşomo Taşqülsäyem! Ber tamsı hıwıñdı la yälläyheñ dä baha. Unan Şähit babay yanında tawışhız ğına tilmerep başıp torğan Yäneş menän Yemeşkä kürhätep: —İsmaham bınawı yetemdär xaqına yerze tuyzırğansı yamğır birer inen. İşetmäyheñ hin bezzeñ zarzı işetmäyheñ raximle alla tip, östäne. Unıñ bıl huñğı hüzzäre üze lä añlamaştan allanın raximlelegenä qatı ironiya bulıp yañğıranı. Ul qulın Ömöthöz heltäp öygä inep kittä.

—Äyzägez äbeyzär mäyettä yıwayık. Bögön yerlärgä kăräk Äbeyzär unıñ artınan eyärzelär.

Baygilde ağay başqa vaqıt bulha Sıwaqay yeñgä bāy bāy hiñä ni buldı hin dä allağa üpkäle hüzzär äytä başlanıñ tügelme huñ tip, mārākälämāy qalmaş ine älbittä. Lākin xāzer mārākäläşep törtmä hüz äyteşep toror saq ineme ni? Ul önhöz hüzhez yelkähenä köräk haldı la, ber qasan da zarlanıw, yazmışqa rizahızlıq kürhätewze belmāgān, hār vaqıt şat köläs täbiğätle Sıwaqbikā äbeyze lä, oşonday ömöthözlökkä tüzemdän sıgıwğa kilterep yetkergān üzeneñ keskāy balaların yetem qaldırğan ayawhız tormoşqa esenān lägnāt äytä äytä, zıyarat yağına kitep barzı. Qäber qazışır ösön kilgān başqa irzär zä unıñ artınan quzğaldı. Şähit babay käfenlek hatıp alır ösön Qormoş bay lavkahına yünälde. Bibeş menān İştuğan ilaşıp äsäheneñ mäyete yanınan kitmānelär. İşek aldında Yäneş menān Yemeş ikehe genä torop qaldı. Yetemdär... Yetemdär... Yetemdär... Üzzärenä qarata tawge tapqır äytelgān bıl hüzzeñ balalarğa nisek awır täşir itewen tel menān höyläp birew mömkin tügel ine. Yemeş işek aldında yañğız üzzäre torop qalğas qına bıl hüzzeñ bötä mägānähenä töşöngān şikelle qapıl qurqıp üzälānep:

—Uy äsākāyem, äsāyem tip qısqırıp ilap yebärze. Yäneş unı üzeneñ arıq bälākäs kenä quldarı menān qosaqlap irkäläp yıwatırğa tırıştı.

—Sew ilama hılıw yāme? Azaq üze lä uğa quşılıp ilay başlanı. Nigez buyında ultırğan Qaşqar za yöräk özgös tawış menān olop ularğa quşıldı. Äyterheñ ul da tiñhez yuğaltıw ösön balalar menān bergä qayğırışa ilaşa ine.

VI

Säğürä yeñgāneñ qırqın uqıtqas ta Baygilde ağay azaqtan könlökkä eşläp tülāw şartı menān Qormoş bayzan ber tawlekkä at horap alıp, İlseğol awılına kitte. Uğa oşo awıldan Särbiyamal isemle ber tol qatındı dimlägäynelär. Ütker zä yegärle lä, telenän dä qulınan da kilä. Yetmähä üzeneñ yort yere mal tıwarı la bar. İñ yaqşılı bala tapmay, hineñ üz balaların da yetkän tigäynelär. Baygilde ağayğa la unıñ bizāw qatın bulıwı oqşanı. Üz

balahı bulmağas mineñ balalarımıdı qaqmaş üz iter tip uylanı.

Şähit babay ğına äle —hiñä utız biş yäşlek keşegä bınamın tigän qız za kiläsäk. Boronğolar “Uraw bulha la yul yaqşı huqır bulha la qız yaqşı” tip tikkä genä äytmäğändär. Qız keşene alhañ üzeneñ eyäläşer zä kiter. Balalarıña la uşal bulmaş. Tol qatın alhañ unıñ mutlığı üzenän awır bulır tip, ögötläp qarağaynı la fayzahı bulmanı. Şulay itep böğön Baygilde balalarına ügäy äsäy alıp qaytırğa teyeşle ine.

Ä Särbiyamaldıñ üzenän alda xəbəre kilde. Beräwzär: —Atahıñ berzän ber qızı bulğan ti. Bik irkä üz hüzle bulıp üşkän ti. Atahı unı qızım keşe kewek donya kötöp torhon tip bik häybät yerzärgä higez tapqır keyäwgä birep qarağan ti. Ä ul higezenän dä qasqan da qaytqan ti. Azaq unı beräw zä qozalamaş bulğan tip höyläyzär. İksenseläre: —Şulayzır şulay bulmaha bıznat itep üz irke menän ös dürt bala östönä kilmäş ine tip, döröşläyzär. Qayhı berzäre xatta üz kösönä tayanıp balalarzı tegeläy bılay tuzzırıp bötörörönä ısanıp kiläler äle. Tiktäşkä genä tügelder tip şomlanıp ta quyalar. Läkin bıl xəbärzärzeñ berehe lä ir höymäş Särbiyamaldıñ qapıl ğına aqılğa ultırıp dürt balalı yarlı ber irgä barırğa riza bulıwınıñ töp säbäben asıp birä almay ine. Döröş bıl hüzzärzeñ nigezendä ısınbarlıq yata. Äytäyek Särbiyamaldıñ higez tapqır bulmaha la ös dürt tapqır irzän qasıp qaytıwı his şikhez xaq ine. Bınıñ menän ul Qasqın Särbiyamal tigän isem dä alğaynı inde. Şulay uq bala tapmawı la döröş ine.

Särbiyamaldıñ atahı menän äsähe bay bulmahalar za xälle genä yäşänelär. Berzän ber qız bulğan Särbiyamal irkä üz hüzle bulıp üste. Qız bulıp yetär yetmäştän awılda üzeneñ uşallığı sayalığı menän dan totqan Äxmätşa tigän yeget menän yaqın bāyläneşkä inep kitte. Äxmätşanı Şımbay kaştandıñ ulı bulğanı ösön dä Äxmätşanıñ üzeneñ dä bik yäşläy ük at qarağı tip iseme sıqqanı ösön dä Särbiyamaldıñ ata äsähe yaratmay ine. Şuğa kürä qızın bıl bāyläneştän qotqarıw niäte menän kürşe awıldıñ häybät başalqı ber yegetenä keyäwgä birep yebärzelär. Läkin Särbiyamal unda barğas ber ay za tormayınsa, Äxmätşanıñ: —Qayt üzem alam tip äytep yebärewnä ısanıp qıstıñ satlama hıwıq ber könöndä un saqrım yerze yäyäwläp qasıp qaytıp kildä. Äxmätşahı menän tağı elekke

bäyläneşen başlap yebärze. Läkin Äxmätşahı unı käläşlekkä alırğa horap ber tapqır za yawsı yebärmäne. Bınan huñ atahı menän äsähe Särbiyamaldı tağı ber nisä tapqır keyäwgä birep qaranılar. İn azaqqı tapqır Särbiyamal hamın şul Äxmätşahınıñ alam tiyewenä aldanıp ille altmış saqrım yerzän yalan yağınan da qasıp qayttı. Bıl unıñ dürtense irzän qasıwı ine. Yañğız qızzarınan da uñmawğa ğärlänewzän ata äsähe awırıwğa habıştı. Keşe arahına sıgıp kürener xäldäre qalmanı. Ä inde azaq Äxmätşa öylängäs Särbiyamal yörägenä tüzmäy üz öyzärenän dä qasıp kitte, zur bazarlı kürşe Yaqup awılında yäşäwse ber kupets qatınğa aş beşerewselekkä barıp inde. Bıl waqığanın huñ unıñ ata äsähe bötönläy tüşäkkä yattı. Särbiyamal eşkä barıp ingän Batıyma tutay bında Başqorttar tatar qatındarın şulay “tutay” tip yörötälär ine, işekkä hıymaşlıq yıwan tol qatın, arşınlı tawar, säy şäkär kewek nämälär menän bik şäp sawza itewe östönä, bazar köndärzä qunırğa keşe töşöröw eske mäjlestäre oyoştorow yäki matur qatın qızzarzı irzärgä quşıp azzırw kewek bozok eştäre menän dä danı sıqqan keşe ine. Şuğa kürä qatın qızğa tügel, xatta ir keşegä lä keşe küzenän töşöw ösön Batıyma tutay öyönä inep ber kis qunıp sıgıw za yetä. Särbiyamaldıñ bığa la işe kitmäne. Sönki uğa Äxmätşahı menän osrasırğa xäzer oşonan da uñaylı urın yuq. Äxmätşa bında in yış kilewse qunaqtarzıñ berehe ine. Särbiyamal Batıyma tutayza bik tırışıp eşläne. Bötä yaqlap tutayğa yararğa tırıştı. Xalıq äytmeşläy aqıllı et kewek xujahınıñ küzenä genä qarap torzo. Şul arqala yete higez yıl eşläw osoronda ul bik ošta itep beşerenergä tegenergä keşelär menän başqortsa ğına tügel tatar häm rus teldärendä lä häybät itep höyläşergä öyrände. Sönki Batıyma tutayza här millättän “qunaqtar” yeterlek bula ine. İn möhime ul bında baylıqtıñ aqsanıñ nimä ikänen unıñ nindäy köskä eyä bulıwın añlanı. Xäylä yalğandıñ serenä töşöndö. Ber tin ösön keşeneñ küzen soqop alırlıq haran bulırğa öyrände. Tora bara üze lä oşo Batıyma tutay kewek bay bisä bulıp “tetterep” donya kötöw xaqında yış qına xıyallana başlanı. Oşonoñ ösön dä ul bılır qış allı artlı ğına ülep kitkän ata äsähe ösön his tä qayğırıp borsolop tormaştan qaytıp yortqa xuja bulıp aldı. Unıñsa bıl Särbiyamaldıñ Batıyma tutayğa äyläneweneñ başı bulırğa teyeş ine. Läkin tormoş üzeneken ittä. Kupets bulıp kiter ösön küp aqsa atayzan qalğan mal tıwarzı qaraw tärbiäläw ösön ir zatı käräk ine. Bılarzı qayzan

alırğa? Küp aqsanı ğına tügel tirä yaqqa yamanatı taralğan Särbiyamalğa, xäzer ir zatı tabıw za yeñel eş tügel. Ä inde ällä nizä ber kilep yäşeren boşoron qunıp kitkän Äxmätşanan uğa ber tinlek tä yarzam yuq ine. Oşonday aptırawlı köndärzeñ berehendä Särbiyamaldıñ qulına Baygilde ağay kilep qaptı. İrgä sıǵırğa bulğan bıl huñǵı mömkinlekte quldan ısqındırırğa Särbiyamal işär tügel ine älbittä. Ul Baygilde ağay tarafınan saq qına işara bulıw menän ük rizalıq birep yort-yeren, mal-tıwarın vaqıtlısa tuğan teyeş ber qartqa tapşırıp, Baygilde arbahına ultırıp kitep tä barzı. Barırğa kürergä äğär yort yere mal tıwarı minekenän kām bulha bında küserep apqaytırğa kārāk. Ulı qızı la artmaş. Yomoş yulğa yöröthän dä fayza bulır tip uylanı ul.

Ä Baygilde ağayğa qarap tatlı yılmayıp:

—Mineñ donyamdı azaq küserep alıp barırbız yäme? Xäzer min bulasaq qızzarımdı, ulımdı kürergä aşıǵam äyzä tizeräk hezgä kitäyek tine. Unan xatta: — Bigeräk bala yaratam şul min. Uramda kürengän ber balanı höymäy känfit birmäy ütä almayım. Şuğa kürä xozay täğälä miñä üs itep bala birmäne inde tip ilamhırap ta aldı. Baygilde ağayzıñ bıǵa küñele tamam yomşarzı qatının. —Yä hılıw ilama. Mineñ balalarım hineñ balalarıñ bulır. Üz äsäläre kewek xörmät iterzär. Min ularğa şulay quşırmin tip yıwattı.

VII

Baygilde ağay qatın ezläp kitkän köndö Sıwaqay äbey irtük kilep, Bibeşkä öy yıyıştırıstı. Balalarzıñ öş baştarın yıwıp, keyzerep, sästären tarap, ürep bötähen dä tärtpkä inderze. Üze älenän äle körhönöp: —Eyy, tulǵaq azabın da äsälek läzzäten dä tatımağan keşe balalarzı yälläy belerme lä qaray belerme? Bulmaş yüne bulmaş tip höylände. Balalarğa serle bışıldap:

—Ügäy ügäy bulır inde balalar. Üz äsägez bulmaş. Uğa hez äsäy tip äytmägez. Apay tip kenä äytegez zä quyıǵız tip kişätte eşte bötörgäs. İnde balaqayzar atayıǵızız üzegez genä qarşılaǵız. Sağürä kilendeñ öyönä yete yat bisäneñ kilep inewen kürep tüzep tororğa mineñ xälem yetmäs tip, ilamhırap qaytıp kitte. Balalar dürtehe ber yulı:

—İnây qaytmay tor tip qapqağa xətle eyärep barzılar. Ular äsäläre ülgäne birle öygä inhälär zä tışqa sıqhalar za, ber berehenän qalışmay yetem bärästär şikelle öykölöşöp gel bergä genä yöröyzär ine. Äle inde Sıwakay äbey qaytıp kitkäs ular tağı la nıǵıraq boyoǵop qapqa töböndä önhöz hüzhez başıp torzolar. Uramda la ularzıñ öy estärenän küñelle tügel ine.

Awıl buş, tın. İrzärzeñ kübehe azıq eş ezläp sitkä rus arahına kitep bötkän. Külägä şikelle şım boyoq bulıp qalğan qatın qız, bala sağanıñ kübehe alabuta mısay baştarı tirep, qırza tomalaq böröläre süpläp tuǵayza yöröy. Awılda qart qorola. Yemeştär şikelle keskäy yetem-yeher genä kürengeläp qala ine.

Äle avgust urtaları ğına bulıwǵa qaramaştan ağastarzıñ üländärzeñ harǵayıp kibep bötäwe lä awılǵa ayırata küñelhezlek moñhowlıq östäy. Yetmähä könyaqtan ber özlökhöz iskan eşe qoro yel hırttan kübä zurlıq kipkän qara qamǵaqtarzı qıwıp alıp kilä lä uram buyında täǵärlätep alıp yöröy. Bıl ğäjäp zur ürmäkse şikelle ere qabarınqı qamǵaqtar üzzäreneñ kipkän qoro tarmaqtarı menän yergä arlı birle genä qaǵılıp nimägäler qıwanǵanday, hikergeläp uram tulıp beyep yöröyzär. Bına ularzıñ ber iñ zurı qurqınıslıhı qoro tarmaqtarın tırpaytıp, Yemeştärzeñ yanına kilep qaltıranıp dereldäp tuqtap tora birze lä, qapıl osonop hikerenep arı täǵärläp kitte. Äyterheñ dä ul bıl qoroloq artınan kiläsäk qot osqos aslıqtıñ qorbandarın kürep kinänep hikerenä şarqıldap kölä ine. Qoro qamǵaqtarzıñ şomlo beyewzärenä tekläp bik ozaq hüzhez torǵan İştuǵan ölkän keşelärsä awır körhönöp:

—Bınday ere qamǵaqtarzı la ularzıñ bılay uram tulıp täǵärläp yöröwzären dä ber qasan da kürgänem yuq ine tip, quyzı. Bıl şıqhız yat küreneş balalarzı tağı la nıǵıraq boyoktorzo ularzıñ küñeldärenä bildähez añlayışhız qurqıw moñ östäne. Ular yılǵa urtahında işkähöz qalğan kämä şikelle qayza barırǵa nimä eşlärgä belmäy awşanlap ber ayaqtan ikensehenä küsep tamaqtarı kipkänse xäldäre bötkänse şulay qapqa töböndä eşe qoyaş aştında tapanıp torzolar. Axır Bibeş qıwanıwǵa qaraǵanda qurqıwǵa oqsaǵan tawış menän:

—Kilälär tip qısqırıp yebärze. Qaytalar tip qabatlanı. İştuǵan Üze şunda uq arata qapqanı yelterätep şar asıp quyzı. Isınlap ta bıl waqıtta Qormoş bayzarzıñ yerän ayǵırın halmaq qına yurttırıp, sey harı keşmir yoqa şäl börkängän qatındı

hul yağına ultırtıp, Baygilde ağay ürge ostan uramğa kilep ingäyne. Qızzar bürenän örkän qolonsaqtar şikelle ber ber artlı yügereşep öygä inep yuq buldı. Qapqa töböndä İştüğan ğına torop qaldı. Bıl vaqıtta unıñ küñelen biläp alğan at tuğarıw huğarıw unan Qormoş bayzarğa xätle saptırıp barıw şatlığı atahınıñ kilep yetewen tüzemhezlek menän kötöp oşonda tororğa мәjbür ittä. Attı yarata ine şul ul. Xatta äğär attarı bulha üzeneñ unı nisek qäzerläp tärbiäläyäsägen, uğa menep nisek yeläsägen uylap, töndär buyı yoqlay almay sıqqan vaqıttarı la küp bula ine unıñ. Atahı bıyıl yaz Qormoş bayzarğa ber tay ösön ber yılğa eşkä yallanğas ul esenän genä sikhez qıwanğaynı. Üzzäreneñ atı bulıw turahındağı tatlı xıyaldarı inde tamam tormoşqa aşqan kewek toyğaynı. Läkin unıñ bıl ömötö äsähe ülew atahın bay eştän qıwıp sığarıw menän selpärämä kilde. İştüğan bıl turala xäzer işkä alırğa la qurqa. Bıl uy äsähe turahındağı uy kewek ük awır za hağışlı la, ükenesle lä. Xäzer inde uğa bına oşolay ällä nizä ber keşe atına menep sabıw qıwanısı menän genä qänäğätlänergä tura kilä ine. Bına yerän ayğır yarhıp keşnäp döbör şatır işek aldına kilep inde. İştüğan qıwanısınan nimä eşlägänen belmäy at başına barıp yäbeşte.

—Tırrr Yeränsäy! Bına hezgä äsäy alıp qayttım ulım tine. Baygilde ağay nisekter ğäyeple tawış menän: —Küreş ulım. Bötä igtıbarı yerän ayğırğa yünälgän İştüğan bını işetmäne lä yañı äsäyze xatta abaylamanı la. Äyterheñ dä unıñ ösön xäzer bötä donyala oşo Yeränsäyzän başqa ber nämä lä yuq ine. Baygilde ağay qatının eyärtep öygä inde. Qızzar qurqısıp törlöhö törlö möyöşkä qasıp bötäkäynelär. Yemeş xatta älege urın yer yıyılğan handıqtıñ artına uq inep tın da almay şımıp torzo. Särbiyamal irzär küze töşörlök mimıldıq yomro kăwzäle ike bite yanıp sälämätlege taşıp torğan yetez qıyıw xäräkätte yegerme biş utız yäştär samahındağı qatın ine. Unıñ östöndä İrimburzağı kupets bisäläreneñ küldäktärenä oqsatırğa tırışıp altı itäkläp qoyroqlap, yawrın baştarın küpertep, yeñ ostarın terhäkkä xätle taraytıp, semtep näzek qatmarzar halıp tegelgän, al keseyä küldäk ayağında beyek kütärmäle, ör yañı qara itek, başında şaw bizäk harı keşmir şäl- bındağı yäş qatın qızınıñ iñ höyöp yabınğan şäle- Särbiyamaldıñ keyem halımı la üze lä yalt itep küzgä bärelep tora. Yöröşönän toroşonan nindäyzer totop tıyğihız üz hüzlelek baznatlılıq qatınlarğa

xas qıyıw maturlıq börkölä. Eye irzär küze töşörlök qatın ikän ul. Särbiyamal Baygilde ağayğa la ul ber kürewzä ük oqşanı. Bigeräk tä uniñ taşıp barğan energiyalı sälämät töşö, kör boyoroqlo tawışı, yetez bazıq xäräkäte oqşanı uğa. “Sägürä märxüm menän bez ütä yıwaş buldıq. Yıwaş keşegä donya kötöwe awır... Bıl ni donyanıñ artına tibep kötör” tip uylanı Baygilde ağay. Tik balalarğa ğına qatı bulmahın inde tip teläne.

Särbiyamal xujalarsa qıyıw atlap öygä inde. Baygilde ağay kirehensä ğäzättägenän dä qıyıwhızıraq kürenä ine. —Qızzarım tine, ul tawışın köskä sıǵarıp. —Qızıqayzarım hez qayza? Sıǵıǵız äsäyegez menän tanıǵıǵız. Meyes artına qasqan yerenän iñ elek Bibeş sıqtı. Yäneş tä uniñ artınan eyärze.

—Ataq oşalarmı ni inde mineñ qızzarım? Qarası qalay bäläkäs kenälär zä, arıq qınalar. Särbiyamal şarqıldap kölop balalarğa almaş tilmäş qulın huzzı. Yägez küreşäyek İsemdäregez nisek? Qurqıp ta aptırap ta qalğan qızzar ber ni tip tä öndäşä almanılar. Ular ösön Baygilde ağay üze yawap birze.

—Zurılı Bibiğäyşä, urtansılı Yänbikä, ä anawı handıq artınan qarap torğanı iñ bäläkäs Gölyemeş. Bibeş, Yäneş, Yemeş tip kenä yörötä lä quyabız. Särbiyamal ni ösöndör bötä ıǵtıbarın üzenä iş kitkes qurqıw häm aptıraw menän tekläp torğan Yemeşkä yünältte. —Aha unda la berehe barmı ni äle? Ataq ataq, ni eşläp yäşenep toraıñ alyot? Sıq kil küreş.

Sägürä yeñgäneñ bärxät hımaq yomşaq äkren tawışına künekkän öyzä Särbiyamaldıñ köslö qırqıw tawışı, artıq tupaş yämhez hımaq yañǵıranı. Yemeş bötönläy handıq artına yäşende. Särbiyamal barmaq yanap quyzı. —Ataq Qalay qıraǵay hay, qır kăzähe. Baygilde ağay qızı ösön ğäfü ütengän tawış menän: —Yarar bäläkäs äle ul. Öyräner ılıǵır tine. Äkrenläp öyräneşerhegez äle. —Öyräner... Öyrätermen... Kürenep tora bıl balalar tärbiä kürmäğän tine Särbiyamal. Ul yoqa şälen helketä tartıp alıp urzağa elde lä urındıqqa uzıp ultırzı. Möläyem yılmayıǵa tırışıp taǵı ber qat qızzarğa almaş tilmäş qarap sıqtı. Läkin uniñ awızı ğına yılmaya ä tanaw yanında ber berehenä bik yaqın kilep töptän mızlap torğan bäläkäs yomro küzzäre,

sikhez halqın hām qoro qaraşlı ine. Balalar tik oşo qaraştı ğına kürzelär tupaş qırqıw tawıştı ğına işettelär. Şuğa qızzarğa ul bik uşal, hām yāmhez toyoldo. Yemeşkä ul xatta kisä kis Sıwaqay inähe höyläğan äkiättäge mäskäy äbeyze xäterlätte. Sıwaqay äbey kisä tön buyı tip äyterlek ularğa moñhow tawış menän köyläy köyläy bötönläy tip äyterlek, Yemeştärzeñ böğöngö tormoşona oqşatıp yetem balalar, ügäy äsäyzär turahında äkiättär höyläne. Boron boron zamanda ber äbey menän ber babay bulğan ti. Ularzıñ bik matur ber qızı menän ber ulı bulğan ti. Köndärzeñ ber könöndä äbey qatı awırıp ülgän dä kitkän ti. Şunan babay kürşe awıldan barıp ügäy äsäy alıp qaytqan ti. Ä ul mäskäy äbey bulıp sıqqan ti. Kilep yeter yetmäştän babayzıñ balaların aşar ösön, xäylä qorop awırırğa habışıp yatqan ti. Babay ni xätle öşkörtöp tökörtöp qaraha la hawıqmağan bulğan ti, yawız. Şunan köndärzeñ ber könöndä babay yañı dawalar ezläp yul buylap kitep bara ikän tege mäskäy äbey xızır ilyas bulıp babayzıñ qarşısına kilep sıqqan da:

—Ässälämägäläyküm! Niña bılay bik boyoğop barahıñ äzäm balahı tip, horağan ti. Babay üzeneñ zarın höyläp birgäs ul. Qatınıñ hawıqhın tihäñ ulıñdı huyıp yörägen aşat tip, kãñaş birgän ti. Bıl allanıñ amere. Başqa sara yuq tigän ti qoroğoro. Şunan babay baxır ilap hıqtap qaytıp inewgä tege mäskäy äbey küptän qaytıp babayzıñ küzenä qızğanıs tilmerep: —Yä mineñ äzälemä dawa taptıñmı tip, qarap yata ikän ti. —Yuq. Ber dawa la tapmanım tip, yawap birgän ti babay hiñä beräy izge yän osramanı tip nıqışqan ti äbey Babay tağı Yuq tip yawap qaytarğan ti. —Aldayhıñ. Küzeñdän belep toram. Hiñä ber izge yän dawa öyrätkän, hin mine şäbäytergä telämäyheñ ikän tigän dä äbey tağı la qatıraq awırırğan da kitkän bulğan ti. Şunan huñ babay sarahızzan äbeyenä ulın huyıp aşatqan ti. Malayzıñ apahı mirzahınıñ ügäy äsäy talap kimerep bötkän höyäktären ilay ilay yıyıp alğan da, aq sepräkkä töröp qayın töbönä kümep quyğan ti. Şunan oşo höyäktärzän tege malay buz turğay bulıp osop kitkän ti. Xäzerge bına oşo buz turğayzar bötähe lä ana şunan taralğan

ti. Şuğa ular oşolay yöräk özgös itep moñayıp hayrayzar ti. Bına ber saq oşo malay buz turğay üzzäreneñ täzrä töbönä kilep qunğan da hayray başlağan ti:

Qulağazan qaynayzır,
Atay bısaq qayrayzır,
Ügäy inäy huy tizer,
Üz apayım Quy tizer.

tip hayrağan ti ul baxır. Şunan öyzärenä osop inep atahınıñ yawrınına qunğan da:

—Atay atay awızıñdı as tip äytkäñ ti. Atahı awızın asqas uğa ber qalaq may qaptırğan ti. Unan huñ apahınıñ yawrınına qunıp:

—Apay apay awızıñdı as tip äytkäñ ti. Apahı qustıhınıñ tawışın tanıp qıwanıp awızın asıp yebärgän ti. Şunan tege turğay uğa ber qalaq bal qaptırğan ti. Azaq ügäy äsähenä barıp:

—İnäy inäy awızıñdı as tip äytkäñ ti. Ügäy inähe unı totop yotayım tip awızın zur itep asqan ikän buz turğay uğa ber qap enä qaptırğan da osqan da kitkäñ ti. Mäskäy äbey şunda uq yığılıp ta ülgän ti. Bıl qot osorğos äkiät başqa balalarzıñ ğına tügel xatta keskäy Yemeşteñ dä küñelendä taşqa başılğan kewek haqlanıp qalğaynı. Şunlıqtan uğa xäzer ügäy äsäy tağı la qurqınısıraq bulıp toyoldo. Unı kürmäşkä uğa kürenmäşkä tırışıp ul tağı la handıq artına bošto. Bürken elergä onotop qulında ıwalap sit keşe şikelle işek töböndä başıp torğan Baygilde ağay ğäzätensä yomşaq qına itep: —Bibeş qızım samawır quyıp yebär tinä. —Samawır qaynağan tip yawap birze Bibeş.

—Ulay bulğas säy esep alayıq. Bez yuldan hıwhap qayttıq tine atahı. Bibeş urındıqqa yamalıp bötkän bulha la, ap aq taza kinder aşyawlıq alıp kilep tüşäne. Batmus menän säygün sınayaq ikmäk höt alıp kilde. Ul arala at menän eşen bötöröp ölgörgän İştuğan da alasıqtan zur yez samawırzı kütärep alıp inde. Xäzer här kem ğäzättäge urınına ultırıp säy esähe genä qaldı. Ularzıñ öyöndä lä başqa öyzärzäge kewek ük här kemdeñ aşığanda ultıra torğan bildäle urını bar ine, uñ yaqtan in ürzä, tür yurğan menän arqırı yurğan kişeşkän urında, keskäy mendär östöndä atay keşe ultıra. Unıñ uñ yağında urındıqtıñ sitendä samawır yanında äsäy keşeneñ urını. Bınan uğa säy yahaw ösön uñaylı,

hul yaqтан atahına qarşı, İştuğan urındıq sitendä äsähenä qarşı Bibes ultıra. Ä Yemeş atahı menän ağahı arahında urtala, Yäneş ağahı menän apahı arahında hul yaqta ultıra torğaynı. Bına äle lä här kem elekkesä üz urınına barıp ultırzı. Tik Säğürä yeñgäneñ urını ğına buş ine äle. Uğa xäzer qulın yıwıp tıştan kilep ingän Särbiyamal barıp ultırırğa teyš ine. Läkin oşo waqt Yemeş bötä qurqıwın onotop handıq artınan atılıp sıqtı la äsähenäñ urınına barıp ultırzı. Üze nindäyzer yat qırıs tawış menän:

—Kit qara bisä! Mineñ äsäyemdeñ urınına ultırma. Unda min üzem ultıram tine. Ä üzeneñ küzzäre yaş menän tulışıp xäzer xäzer ilap yebärergä äzer tora ine. Baygilde ağay za xatta ütep sıqqan qıyır Särbiyamal da ni äytergä nimä eşlärğä belmäy aptırıp qaldı. Öygä ügäy äsäy alıp qaytqan köndö ök bäläkäs balanı oroşop ilatıw za unıñ bınday qıyır qılığın yazahız qaldırır za awır ine. Axır Baygilde ağay hul yaqqa küsep kitte. —Särbiyamal bez bıl yaqтан ultırayıq. Äsähenäñ urını äyzä Yemeşkä qalhn. —Hul yaqтан miñä säy yahawğa xilaf bula la baha tip Särbiyamal qarşı kilep qarağaynı la, Baygilde ağay: —Yarar öyränerheñ äle tip hüzze bötörzö. Särbiyamal Yemeşkä tişerzäy itep qarap aldı la, hul yaqqa barıp ultırzı. İştuğan, Yäneş, Bibestär uñ yaqqa küstelär. Öy esendä ğümer ğümergä yaşap kilgän tärtip şulay itep berense tapqır bozoldo.

Säyzän huñ Särbiyamal ällä bıl bäläkäs uşal qızzı üzenä ılıqtırırğa ällä unıñ küñel yarahın tağı la täränäytergä teläp Yemeş menän bulaşa başlanı. —Kil äle qızım höyayem üzeñde. Min hineñ äsäyeñ bit tip bälände ul. Yemeşteñ yän köskä säbälänep qasıwın kürep ğäjäp yahalma tawış menän şarqıldap kölä kölä unı qıwırğa totondo. Ğümerendä bala totop qaramağan keşeneñ bötä qılanışı tupaş hām qırıs ine. Baygilde ağay uñayhız ğına yılmayıp estän qatı borsolop bıl şayartıwzı küzätep ultırzı. Bına Yemeş qasıp barıp älege bayağı handıq artına yaşende. Särbiyamal unıñ belägenän totop aldı handıq artınan tartıp sığarzı kösläp üz itägenä ultırttı. Yä tototaldoñmo, qırağay. Niñä qasahıñ? Yä äsäy tigen min hineñ, äsäyeñ bit. Äsäy tip äyt şto bı tip bälände. Yemeş bar köskä tartılıp tulap unıñ qulınan ısqınırğa tırıştı. Läkin keskäy balağa bıl ırğaq şikelle qatı yäbeşkäq quldarzan qotolow mömkinme huñ? Särbiyamal

xixıldap kölä kölä Yemeşteñ awızına imsägen qaptıra başlanı.

—İm tim! Mä imsäk biram, im hin mineñ bäpesem bulahıñ. Yemeş teştären qısıp awızın asmaşqa tırıştı. Bulmanı. Särbiyamal üzeneñ zur halqın imsägen Yemeşteñ awızına kösläp tıqtı la, tanawın kükrägenä batırıp qısıp totop aldı. Küräheñ ul imsäk menän qaplap balanı tonsoqtororğa mömkin ikänen dä belmäy ine.

—Xa xa xa! İm bäpesem, im. Yemeş qoroğa ırğıtılğan balıq şikelle tıbrısndı. Isqına almanı, qotolorğa başqa sara qalmağas imsäkte qatı itep teşläp aldı. Särbiyamal:

—Abaw! Qähär huqqırı! Teşeñ seretere tip, äse qarğanıp, Yemeşte izängä atıp bärze. Bınıñ artınsa hikerep torop tibep tä yebäräyem tigändä, Bibeş arağa taşlanıp heñlehe Yemeşte üz täne menän qaplanı. Särbiyamaldıñ beyek üksäle qara itege unıñ tap bilenä tora kilde. Läkin bıl tupaş qırağay qılanışqa yöräge hızlağan Bibeş awırtıwzı toymanı la, Yemeşte kütärep höyä yıwata tışqa alıp sıgıp kitte. Yäneş menän İştuğan da unıñ artınan eyärze. Ularğa xäzer bıl şıqhız ügäy äsäy tügel, keskäy tuğandarın şulay ızalarğa yul quyıp torğan ataları la qapıl yat sit keşe himaq toyolop kitte. Ular alasıqqa inep bıl yañı awır toyğonan ozaq waqıt telhez qalıp ultırzılar. Ä öyzä yaş qatın pır tuzzı. —Ataq ataq, bıwawı yetep bötäkän qızındı niñä keyäwgä birmäy totahıñ? Bäläkästäre uğa arqalanıp miñä baş birmäyäsäktär bit tip, qısqırzı ul Baygilde ağayğa. —Ştobı ul qızıñdı mineñ küz aldında yörötmä.

—Qayza yethen? Uğa barı un dürt kenä yaş äle tip, qıyıwhız ğına qarşı töştö Baygilde ağay, Särbiyamal küz yäşenä bıwılıp: —Ataq un dürt yaş azzır şul? Yetkän yetkän Bibeşeñde böğön irtän keyäwgä birep yebärmähäñ min hindä tormayım. İšetäheñme, tormayım tip qabatlanı. Ğailälä talaş tartış ilaş qısqırış kürep öyränmägän Baygilde ağay ni äytergä nimä eşlärgä belmäy aptırıp qaldı.

VIII

Bıl waqiğağa azna un kön ütewgä Baygilde ağayzarğa ör yañı kırandasqa uynap torğan yaqşı at yekkän yete yat ber keşe kilep töştö. Ozon buylı qızıl yözlö, yerän haqallı

bıl keşe üzeneñ ayağına keygän sitek kaluşı, maylanıp bötken qara xətfä tübätäye, buylı yebäk sapanı menän Yemeşkä äsähenen qanın alğan Äxmäzulla mullanı xəterlätte. Şuğa ul bıl keşe kırıandastan töşöp: —Ässälämägäläyküm tip huzıp, Baygilde ağayğa taban kilä başlağas ta qurqıp alasıqqa inep yaşende. Bibeş menän Yäneş —Bıl kem ikan tip, aptırap uğa tekläp torzolar. Nimägäler qıwanıp awızı qolağına yetkän Särbiyamal nindäyzer yat mıyıldıq tawış menän:

—Bibeş qızım bar hin dä alasıqqa in. Yetkän qızğa ulay sit keşegä qarap torow kileşmäy ul tine. Üze bik tıyraq qılanıp ketkeldäp kölä kölä sit keşegä taban atlanı. —Äyzük äyzük, Xisbulla sufiy raxim genä it, öygä in turgä uz. Unan ber ni añlamay aptırap torğan Baygilde ağayzın botonan qatı ğına semtep aldı. —Atahı qunaqtı qarşı al. Ataq ataq ni eşläp işängeräp torahın? Äyzük äyzük, äyzä öygä raxim it sufiy, İştüğan ulım qunaqtın atın tuğar tip, boyoroqtar birä birä Xisbullanı öygä alıp inep kitte. Ni tip äytergä ni uylarğa la ölgörmägän Baygilde ağay başın başıp ular artınan eyärze. Öyzä Särbiyamal qunaqtı turgä menderep mendär östönä ultırtqas:

—Atahı höyläşä tanışa toroğoz. Min säy äzerläy halayım tip öyräk şikelle taypanlap alasıqqa sıgıp kitte. Lakin Baygilde ağayzın bıl saqırılmağan qunaq menän höyläşergä lä tanışırğa la niäte yuq ine. Ul üzeneñ söyälle barmaqtarın bötörkä köräk haqalına batırıp quyı qara qaştarın töynäp, ozon kerpekle, uysan zur küzzären bersä qunaqtın tölkö qoyroğos kewek ozon yerän haqalına bersä tübätäy aştınan yaltırap kürenep torğan qızıl tübähenä töbäp, mendär östöndä bik yäteş ultıra bıl qart “mäzräsälä küp yatqandır axırılı” tip asıwlı uylanıp tik ultırzı. Xisbulla äle utızğa la yetmägän bulha la keyeme tısqı qıäfäte üzen totowı menän olo ir urtahına yetkän keşe kewek kürenä ine uğa. Sönki ul äsähe Taiba äbey öyrätep yebärgänsä qıyır bay uqımışlı keşe bulıp qılanırğa hüzzä üze ük başlap irzärsä olpat itep höylärgä tırışa ine.

—Yä xuş tine huzıp işänlek hawlıqmı? Mal tıwar bala sağa kürşe külän imenme, tip ber nisä tapqır hüz başlap qaranı ul. Lakin Baygilde ağay —İmen tigän ber genä hüz menän äñgämäne özzö. Artaban ni höylärgä ni äytergä belmägän Xisbulla:

—Bäräkalla bäräkalla tip urınında hikergeläp,

tamaq qırğılap quyzu. Qarışqan şikelle äsähe öyrätep yebärgän teyeşle hüzzär zä qayzalır qasıp böttö. Ä Baygilde ağay haman öndäşmäne. Ul arala Särbiyamal yügerep inep säy urını äzerläne. Säy yanına ultırğas ber tuqtawhız höyläne in izge, in yaqşı küñelle äsä bulıp qızzarzıñ baxete turahında kön tön qayğırıwsı tıñğıhız yän bulıp qılandı. İr qäzeren belmäğän azğın qatındarzu ettän alıp etkä halıp tırğäne, izge yänle xozay bändähe irzärze yälläp hızlandı. Bıl uñay menän xatta ber ike tamsı ere küz yäşen säyenä tamızıp hıñqılatıp esep tä yebärze. Särbiyamaldıñ bıl qılanışına la Xisbulla haman bayağısa kilbäthez bawelgeläp —Bäräkalla bäräkalla tiewzän başqa yawap tapmanı. Mäzräsälä oşonan başqa ber hüz zä öyrätmägändärzer axırı... Yä bıl bayğış bında ni tip kilep sıqtı ikän? Nimä bar ikän uğa bında tip, yäne bizep uylandı Baygilde ağay.

—Atahı tanış bul, bıl Xisbulla bezzeñ İlseğol yegete tip ütä alsaqlanıp höyläne Särbiyamal. Unan Xisbullanıñ bulğan bulmağan şäp yaqtarı turahında höyläp kitte. İmeş ul Taiba äbeyzeñ bınamın tigän şäkert ulı ikän. İmeş unıñ Sälimä isemle bik hılıw qatını bulğan ikän. Berzän ber köndö ularzıñ arahına şaytan väs väsä hala başlağan. Xisbullanıñ ber tuğan ağahı köräşse Xammat batır şaytan bulıp arağa ingän. Şunan Sälimä azıp tuzıp Xammatqa irgä sıgıp kitkän Xisbulla izge küñelle keşe bulğas ularğa: —Äyzä yäşäy biregez. Alla hezgä yazanı üze birhen tigän dä qul heltägän. Uğa xäzer toğro bisä bulırlıq aqıllı gıffätle qız kăräk imeş. Şuğa ul Bibeşte üzenä qozalarğa kilgän imeş. Qara hin unı bıl qartqa la yäş qız kăräkkän. Bına oyathız Üze mineñ menän yäştäşter äle tip asıwlanıp uylandı Baygilde ağay.

Xisbullanıñ berzän göröf gäzätte bozop yawshız nihez tup tura öygä kilep töşöwe ikensenän ir başı menän balağa ımhınıwı ösön dä qatı asıwlandı. Unı xatta xäzer ük pır tuzzırıp öyzän qıwıp sıgarğıhı kilde. Şuğa kürä qırt kişep: —Olo keşegä birer qızım yuq mineñ tinä.

—Ataq ataq olo bulmağa ni? Araları un yäş kenä bula bit. Bıl ololoqmo ni ul tip, qarşı töştö Särbiyamal. Alla birhä bına tigän tiñ bulıp kiterzär, “qart quyınında qalas bar” tip boronğolar belmäy äytmägändärzer. İsärlänmä atahı. Qızındıñ baxeten kire qaqma.

Ä Xisbulla üzensä kilbäthez irkä yılmayıp äle, Baygildegä äle, Särbiyamalğa qıyırhız ğına qaraştırıp tik ultırzı. Sönki unıñ bäräkallanan başqa hüze yuq. Ä ul hüzbıl urında kilmäy Yetmähä uğa barıber Baygilde qızın birhä lä birmähä lä yaray. Ul bit bında äsähe tuqmap yebärgängä genä kilgän. Bıl bändäneñ kem tırışlığı arqahında bılay qıyırwanıp tup tura kilep töşöwenä xäzer inde tağı la yaqşıraq töşöngän Baygilde ağay äse yılmayıp “Qart quyınında qalas bar, qalasınan qan tamır, yaş quyınında qamsı bar, qamsıhınan bal tamır” tigändär tügelme huñ ul, boronğolar tine lä tındı.

—Qart ağasqa ışıqlanıp, yaş ağas yöz yıl yaşar tip tä äytkändär ular tip qarırwaştı Särbiyamal. Läkin ni xätle tırışıp bötä bulğan xäylä oştalığın qullanıp qaraha la Baygilde ağayzan bütän yawap ala almanı. Ä inde Xisbulla his tä boşonmay qayıp ta kitkäs öyzä bıǵasa kürelmägän işetelmägän dawıl quptı. Öy esendä yaşargä lä aşargä la eşlärgä lä tınıslap yoqlarğa la mömkinlek qalmanı. Aslıq yıl bit... Qırım sirewe balaların menän nisek qış sıqmaqısı bulahıñ. Astan ğına qırılırbız inde, ey alla! Niñä genä min oşonday eşkinmägän irgä äram buldım ikän? Xisbullanı hin añğıra añlay alahıñmı ni? Ul bit üze yıwaş üze aqıllı üze uqımıslı üze xälle keşe hineñ işeme ni hineñ eşkä aşmağan qızındı äzämğä hanap kilgändeñ qäzeren belmäneñ añğıra. İllä mägär Bibeşende Xisbullağa birmähäñ hindä ber kön torasağım yuq. İşetäheñme tip tezze ul könön tönön. Baygilde ağay başta ber ike hüzb menän bulha la qarırwaşıp qaranı la axır qul heltäne.

—Äyzä hayrahın. Läkin Särbiyamal hayrap qına qalmanı. Baygilde ağayğa beldermäy genä Taiba äbeygä tağı xäbär yebärze. Xisbullanı yebär höyläşä belep höyläşhä mähären yällämähä qız hezzeke bulasaq. Ä Baygilde ağayğa Ägär zä mägär Xisbulla sufıy qabat kilep sıqha şto bı qarşı ber hüzb äytähe bulma işethen qolağıñ. Yä Bibeş yä min! Bibeşende uğa birmähäñ min qayıp kitäm. Äyzä yetemäktäreñ menän sıwalışıp ber üzeñ torop qal tip qat qat işkärte. Baygilde ağay ike ut urtahında qaldı. Bibeş tä qızğanıs qatınhız torop qalıw za kümäk bala öştönä tağı bütän qatın tabıwzı ömöt itew zä mömkin bulmağan xäl ine. Ul ni uylarğa nisek xäl itergä lä belmäy tamam aptırawza qaldı. Ä Särbiyamal unıñ oşo ikelänewenän bik ošta fayızalandı. Timerze qızırwında huqqan yaqşı,

tip Baygilde ağay rätle ber qararğa kilmâs elek eşte tiz genä xäl itep quyrırğa aşıqtı. Ozaqlamay Taiba äbey Xisbullanı tağı ärläp ärläp İşänbätkä yebärze.

—Qara işet kilenhez qaytıp inähe bulma. Bıl yulı Särbiyamal unı bötönläy: — Äyzük räxim it keyäwkäy tip, qolas yäyep qarşı aldı. Unan Baygilde ağayzı awız za astırmay, Bibeste keyäwgä birergä äzerlänä başlanı. Xisbulla äsäheneñ kilengä büläkkä tip birep yebärgän sulpılıq talir täñkä menän suqlı ike kömöş beläzekte yañılış uğa birep tä quygas Särbiyamal inde, bötönläy zä qanatlanıp üz tigänen tormoşqa aşırırğa kereşte. Kürşe külan aptırap qaldı. Şähit babay inep

—Bıl ni qılanıwıgız Baygilde? Niñä balanı yäşläy äram itäheñ? Üşhen Bıwınğa ultırhın. Bibes hılıw qız bulmaqısı... Bına tigän üz tiñe yegettär zä tabılır tip ögötläne. Sıwaqbikä äbey kilep:

—Niñä hez unı qatın keşeläy itep tol irgä ultırtıp yebärergä äzerlänähegez. Allanan oyalmahağız keşenän oyalıgız ismaham. Ey, alla boronğolar —Äsäyeñ ügäy bulha atayñ yeznāy bula tip belep äytkändär şul. Balalarıñdan qul heltäp ultırıwıñ oşolor inde hineñ imanñız mörtät tip ärläp tä qaranı. Bulmanı. Baygilde ağay awızına hıw urtlağan keşe şikelle başın başıp tik ultırzı. Unıñ ösön bötähe menän Särbiyamal ärepläšte. Biräbez şul Bına tigän bayğa biräbez. Ştobı bında ezegez bulmahın. Keşe qızında hezzeñ ni eşegez bar tip qısırındı ul.

Şähit babay za Sıwaqbikä äbey zä —Yaman bisänän deyew päreye lä qasqan ti. Bıl yaman bisäne ögötläp yeñep bulmaş tip qul heltäp sıgıp kittelär zä, bütän kilmänelär. Särbiyamal lapaş aştına qasıp ilap ultırğan Bibeste qulınan tartıp, yelterätep alıp qayttı la, alasıqqa inderep yaptı. Säseñde tara albaştı. Ştobı tiz bul. Bibes alasıqtıñ ber möyöşönä başıp qaltıranıp ilap tik torğas Särbiyamal unıñ belägenän helketä tartıp alıp kilep ultırğısqa ultırttı la, sästären özöp yolqop üze tararğa kereşte. Bibes şul xätle bäläkäs arıq, ultırğısta ultırğanda unıñ ayaqtarı xatta yergä lä teymäy, yawrındarı bez kewek oslo tüş kenäläre taqta kewek tip tigez qız bulıp yetew ölgörä başlaw bildähe unıñ äle ber genä yerendä lä kürenmäy. Tik sästäre genä äsäheneñ säsenä oqşap qalın ozon bulğanlıqtan xäzer taratıp tuzzırıp yebärgäs, unıñ keskäy kăwzähen bötönläy qaplap alğaynı. Ä unıñ iş kitkes moñ qayğı börkölgän zur yaqtı kügelyem küzzärenän ber özlökhöz qaynar yäştär ağa ine. Läkin Särbiyamal

bıların berehen dä kürmäy berehen dä toymay. Äyterheñ unıñ aldında bala tügel ä nindäyzer yänlä qursaq ultıra ine. Bına sästär zä tarap ürelde. Bınan huñ Särbiyamal Bibeşteñ gel yalan ayaq yöröwzän yarılıp qarayıp qatqan ayaqtarına keyäw alıp kilgän zur kön itekte, östönä qatmarlap tegelgän qızıl satin küldäkte keyzerze. Unan Bibeşteñ teşe tırnağı menän qarıwlaşırına la qaramaştan unıñ başına kösläp yawlıq bäläp bizäkle yaşel keşmir şäl yabındırıp quyzı. Bıl Bibeşteñ qız sağı ütweneñ ir yämäğäte bulıwınıñ berense bildähe ine. Oşolay itep Särbiyamal ğäzättä yeñgä keşelär başqara torğan bötä eşte üze başqarıp, Bibeşte keyäwgä quşırğa äzerläp bötäs, alasıqtı yozaqlap sıgıp kitte. Bıl waqıtta tısta eñer töşöp öygä ut alğaynılar inde. Särbiyamal xäzer ğailäneñ qalğan keşelärenä totondo. İrtänän birle ilap aşamay esmäy lapaş başında yatqan İştuğanğa qolaqsınday mendär ırğıtıp —hin böğön şunda yoqla tip qısırzı. İşek aldında önhöz hüzhez ultırğan Baygilde ağayğa qarap

— Keyäw menän qızğa urındı öygä yäyäm. Yäneş menän Yemeş tä öyzä yoqlar. Bäläkästär äle ular ni belä tip höylände. Unan qarşı äytergä urın qaldırmaştay tawış menän —Üzebez alasıqta yatırız tip östäne. Baygilde ağay haman ber ni zä öndäşmäne. Şulay itep qızızı birew quşırw önhöz hüzhez xäl itelde. Bınan huñ Särbiyamal kiske säygä mäsinde genä saqırıp nikax uqıttı la eştelä bötörzö. Unan ilay ilay yarım ülek xälgä kilgän Bibeşte kütärep tigändäy inderep keyäwgä tottorzo la, işekte tıştan bikläp ük quyzı. İrtägehenä Xisbulla Bibeşte alıp qaytıp kitte. Unda äsäyem yañğız. Uğa tizeräk kilen alıp qaytırğa käräk tine ul irkä yılmayıp Särbiyamal küm kük bulıp küğärenep ilap şeşenep bötän Bibeşte höyräkläp tigändäy kırandasqa sığarıp ultırttı la ütä qanäğät tawış menän:

—Xuş haw ğına bulıp tor inde keyäwkäy tip mıyıldanı. Baygilde ağay ber ni zä äytmäne. İştuğan bötönläy işek aldında kürenmäne. Baygilde ağayzıñ yäp yäş qızızı kürmägän belmägän tol irgä hatıp yebärewen xuplamağan kürşe küländeñ berehe lä qız ozatırırğa kilmäne. Xisbulla la äsähe öyrätkänsä qıyırw bay qıäfätle bulırğa tırışıp ere genä tamaq qırıp aldı.

—Na yortaq! Kük yurğa şunı ğına kötöp torğanday uynap keşnöp qapqanan atılıp sıǵıp ta kitte. Ni bulğanına äle haman töşönöp yetä almay aptıranıp kırıandas yanında äylängeläp yörögän Yäneş menän Yemeş at artınan uramğa yügerep sıǵıp apalarınıñ tal sıbıq şikelle böğölöp töşkän keskäy kăwzähe, tuzanlı yul esenä inep yuğalğansı qarap torzolar. Apahınıñ iş kitkes qayǵılı äse küz yaş menän tulı huñǵı qaraşı, Yemeşteñ küñelenä mǎñge yuyılmaşqa yazılıp qaldı. Üz eşenän bik riza bulıp awızı qolaq töbönä yetkän Särbiyamal qapıl nizer işenä töşkän kewek yügerep alasıqqa inep kitte lä, unan ber künäk köl alıp sıǵıp Bibeştär kitkän yaqqa borqotop hibep yebärze.

—Artıña köl Ştobı başıñ äylänep qaytmahın! Könyaqtan qarşı işkän köslö qoro yel köldö kire öröp Särbiyamaldıñ üzen baştan ayaq qoyondorzo. —Ay qähär huqqırı, küzemä köl tuldı bit! Uy küzemde, küzekäyemde. Kithä lä kire qaytır räxät kürhätmäs bıl yawız qız tıp, qarğana tırgänä biten yıwırğa aşǵıp Särbiyamal alasıqqa inep kitte. Ä Baygilde ağay işerek keşe hımaq tänteräkläy tänteräkläy uram buylap bara birze lä, Bibeştär inep yuğalğan tıırıqqa boroldo. Ozaqlamay balalar unıñ qanatı hınğan qaz kewek quldarın bāyhez halındırıp ayaq osona tekläp olo yul buylap qayzalır alğa hırt aryaǵına taban kitep barğanın kürzelär, nimä uylay qayza bara?

Balalarğa bınıhı älbittä bildähez ine. Bıl kön Baygilde ağay öygä qaytmanı. Ä irtägehen kön kiskä awışqas qaytıp ingändä ul ayaqqa başıp tora almaşlıq işerek ine. Ataların täw tapqır bınday xäldä kürgän balalar aptırap törlöhö törlö yaqtan uğa tekläp torzolar. Läkin Baygilde ağay ularğa iğtibar itmäne. Särbiyamaldı qosaqlap şayartırğa yat qırağay tawış menän yāmhez qılanıp höylänergä kereşte. —Yä yānem küñeleñ buldı mı inde? Ni telägeñ bar taǵı? Äyt unıhın da ütāyem dā yanıp köyöp bötāyem. Min bit şäp ir un dürt yāşlek qızın hatıp aşāğan şäp atay bit min. Xa xa xa! Särbiyamaldıñ bıǵa ber zä işe kitmäne. Xatta işerek irenā quşılıp ni ösöndör kinānep xixıldap köldö. Baygilde ağayzıñ itāgenä ultırıp muyınına harılıp borğolandı hırğılandı. Bınday qılanıştı täwläp kürgän balalarzıñ küñelendä sikhez yerānew näfrät uyandı. Ular Särbiyamaldan ğına tügel atalarınan da yändäre bizep tizeräk sitkä taralıstılar. İkense köndö irtük Baygilde ağay taǵı kitep yuğaldı.

Kisen yänä işerep qayttı. Küpme vaqıt qalır bıl şulay qabatlandı. Balalar bötönläy taşlandıq xäldä qaldılar. Tik ara tirä genä Sıwaqay äbey ularzı eyärtep, alıp qayıp yıwındırıp sästären tarap ürep, qatıq höt eserep, yebärä. Oşo vaqıtta ularğa uftana körhönä, atalarınıñ nasar yulğa başıwı bınıñ yaqşığa alıp barmayasağı xaqında höyläp tä ala ine. Qayğınan ğına şulay buldı inde bisara tip, ısın küñeldän köyönöp höyläy ul. Ber ber artlı ike awır qayğı bit. Yäş qatındıñ hüzen yığa almay qızın hatıp yebärze lä xäzer inde, qayğınan da oyatınan da ni eşlärgä belmäy eskegä habıştı ti. Unan ällä balalarzı ällä üzen yıwatırğa tınıslandırırğa teläp:

—Yarar qızın hatıp bayığan aqsahın esep bötör zä tuqtar äle. Qayza barır tiheñ tip quya. Tik älege bayağı ata babahı nâşel nâsäbe qılanmağan qılıqtı qılanıp, yöröwenä köyönöp kenä äytäm. Yä bıǵasa kem şulay köpä köndöz esep, işerep şul töşö menän oyalmay äzämğä kürenep yörögäne bar? Yuq bit... Baygildenän başqa undayzı kürgän dä yuq kürergä lä yazmahın. Alla haqlahın ti. Baygilde ağay şulay esep ısınlap ta awılда his kem qılanmağandı qılanıp, yöröy torğas ber kön, bik qatı tuqmalıp başı bite kügärep, ös başı özgölänep qayıp kildä. Oşonan huñ mñğıraşıp ara tirä qan tököröp ber kem menän höyläşmäy aznanan aşıw öyzä yattı. Yäneş menän Yemeş öygä inep sıqqan arala unıñ hiräk miräk ällä işerek ällä aynıq äytelgän.

Ni eşlärgä huñ? Inde ni eşlärgä tigäen, hüzzären genä işetkeläp qaldılar. Läkin bınan ular älbittä ber nāmä lä añlamanılar. Tik ataları la şulay yatır yatır za äsähe kewek üler zä kiter tip qurqtılar ğına. Ber köndö ular şulay qurqısıp qayğırısıp nigez buyında ultırğan saqta qıñğırawzar şañğırlatıp hırt yaqtan uramğa troyka kilep inde. Yäneş menän Yemeş qızıqhınıp unıñ qayza barğın küzätergä lä ölgörmänelär, bıl uynap torğan ös qara ayğır yegelgän troyka ularzıñ täñgälenä kilep tä tuqtanı. Ul arala bulmay troykanan yıltır töymäle qara keyemle qılıslı mılıqlı ös keşe hikereşep töştö. İkehe şunda uq öygä inep kitte. Ä berehe huqır Sapıy menän starostanı ezläp alıp kilde. Ular za Bünätäy obıska tip nindäyzer yat añlayışız hüzzär höyläy höyläy aşığıp, Yemeştärzeñ öyzärenä inep kittälär. Yäneş menän Yemeş qurqıp ta ğäjäplänep tä ni äytergä ni eşlärgä belmäy urındarında qatıp qaldılar.

Ul arala tege ös keşe Baygilde ağayzı törtkölöp, öyzän alıp sıqtılar za, tege qanatlı kırıandasqa yelterätep alıp barıp ultırtıp, üzzäre ikehe kırıandastıñ ike yaqtağı qanatına berehe, kırıandastıñ artına başıp kilgändäge kewek ük qapıl kitep tä yuğaldılar. Yäneş menän Yemeş troyka kitep küzzän yuğalğas, qına bında nındäyzer qurqınıslı xäl barın toyop qısqırıp ilap yebärzelär. İre artınan eyärep sıgıp ber zä işe kitmäy qapqa töböndä qarap torğan Särbiyamal ularğa:

—Ştobı tawışığızzı sığarmağız! Olomağız üz başığızğa bulğırzı! Qırılıp bötkörzäre tip baqırzı la öygä inep kitte. Ä qızzar nigez buyında ultırıp küzzäre qızarıp şeşenep bötkänse ilanılar. Öyzä bulğan xäl turahında ber ni belmäy balıq qarmaqlap yörögän İştuğan da qaytmanı. Kürşelär zä küräheñ vlast aldında gonahlı bulğan keşeneñ balaların yıwatıp üzzärenä şik töşöröwzän qurqıp ularzı sitän aşğa gına küzättelär. Yemeşteñ yaratqan babahı Şähit qart öyzä bulha älbittä qurqıp tormaş balalar yanına xäzer ük kilep yeter yıwatır ine lä bit. Ul halabaş sığarıp qarama bögöp urmanda yata ine xäzer. Sıwaqay äbey zä öyzä yuq. Ul da gäzäte buyınsa yemeş yeläk yıyıp urmanda yöröy ine. Bıl vaqiğanın huñ küpmeler köndär ütkäs. Baygilde ağay tağı la boyoğoraq yabığıraq bulıp qaytıp inde. Unıñ artınan nındäyzer yat keşelär kilep Säğürä yeñgä tege vaqıtta qan aldırıw ösön mullağa birmäy yälläp alıp qalğan, berzän ber kązäne, samawırzı urındağı arıwıraq balaş keyez yaştıqtarzı alıp sıgıp kittelär. Üzzäre balalarğa añlaşılmağan yat teldä:

—Vot tebe konfiskatsiya! Odnó baraxló, tip kölöştölär. Baygilde ağay telhez keşe şikelle başın başıp işek töböndä tik torzo. Balalar ilarğa la ni eşlärğä lä belmäy qurqışıp bersä bıl yat uşal keşelärğä bersä şunday yıwaşayıp, meşken bulıp qalğan atalarına gäjäplänep qarap urındıqta qaq taqtala tapandılar. Öy ese tağı la buşıraq tağı la qothozoraq bulıp qaldı. Kisen balalar yoqlarğa yatqas Baygilde ağay ömöhöz tawış menän tağı ber nisä tapqır: —İnde ni eşlärğä tip qabatlanı. Yegerme dürt säğät esendä awıldan gına tügel volostan da sıgıp kitergä xököm ittelär bit. Yä ni ösön? Ni ösön, Särbiyamal uğa qırt kişep: —Ni ösön ikänen tikşerep torow hineñ eşeñ tügel. Teleñdän tapqanhiñ. Ä qayza kitergä urın bar. Äyzä bezzeñ awılğa mineñ yortqa qaytabız tine. Unan Baygilde

ağayzan ber hüŷ zä äyttermäy kire qaqqıhız tawıŷ menän dawam ittä:

—Unda mineñ donyam taşlandıq xäldä yata. Min hinä küptän inde unda qaytayıq tip äytergä yöröyöm dä äle qıymay ğına tora inem. Xäzer üzeñ küräheñ başqa sara yuq. Allağa şökör tigen yaray äle şunday qatınğa osrağanhıñ. Yuqha xäzer başındı qayza barıp törtör inen. Ä bında xäzer hineñ tawıq ketägendäy öyöñdän başqa nimäñ qaldı? Mineñ unda bötä nämäm bar. Atım da, hıyırım da, kázäm dä tigändäy. Ä balalar, tine Baygilde ağay aptıranıp. Balalarımdı qayza quyam? Ularzı taşlap qaldırmaşhıñ inde tine. Särbiyamal izgelekle tawıŷ menän —xujalıq bulğas qul aştına kererzäy balalar za kăräk bula ul. Baygilde ağay tonoq tawıŷ menän:

—Unıhı şulay za tip quyzı. Tik ille saqrım yerze ular yäyäwläp ütä alalarmı nı? Mineñ unda bik şäp körän beyäm bar. Şunı barıp yegep alıp kil tine. Särbiyamal tağı qırt kişep: —Bar xäzer ük kit. Ştobı tiz yörö unıñ tawıŷı tağı la kör kire qaqqıhız qırqıw bulıp yañğıranı. Baygilde ağay bıl hüzzärzän huñ haqalın semetkeläp bik ozaq uylanıp ultırzı. Unan nisekter yat baş eymäkle tawıŷ menän:

—Eye başqa sara yuqç Sara yuq bütän tip qabatlanı la, küñelenän Bibeş tä unda bit äle tip öştäp. —Yaray Särbiyamal şulay bulhın tip, torop sıǵıp kitte. Tañ atqansı barıp yeterheñ. Töşkö tamaq alıwğa bında qaytıp yeterheñ tip ozatıp qaldı. Särbiyamal Balalar bik ozaq yoqlay almay yattılar.

IX

İrtägehen Yäneş menän Yemeş irtük torop Sıwaqay äbeyzärgä kittelär. Balalarzıñ zur baxethezlek hizengän keskäy yöräktäre kemdänder yarzam yaqlaw ömöt itep sitektäge säpsek kewek lepeldäy ine. Läkin Sıwaqay äbey zä ularzı qayǵılı yöz yaşle küz menän qarşı aldı.

—Ey, balaqayzar, äsäyzän qalıwıǵız yetmägän inde awılıǵızan yaqındarıǵızan da ayırılalıǵız bit. Ey alla, Ey alla niñä sabıyzarzan bılay üs alahındır belmäyem,

ber ni zä aňlamayım tip zarlanıp, Yäneş menän Yemeşteň aldına zur tuştaq menän qatıq ultırttı. Quş uslap qarağat birze.

—Aşağız balalar. Kisä genä tirep alıp qayttım. Ber olo künäk tirzem dä quyzım, yemeş-yeläk xarap uňğan şul bıyıl. Qoroloq yıldı gel şulay bula ul tip küñelhez genä höylände. Qızzar qarağattı ber ike börtök süpläp qabıwğa ular artınan İştuğan kilep yette.

—Yäneş hılıw äyzä qaytığız tıne ul ese boşop. —Kitäbez Qabalandırmaşı äle Olo Eyekteň yemeşen aşahındar äle tıne Sıwaqay äbey. —Äyzä İştuğan ulım hin dä aş. İştuğan urındıqqa kilep ultırzı. Läkin qarağatqa qulın huzmanı. Bıl köndärzä unıñ tamağına aş barımay ine. Sıwaqay äbey unıñ ap aq bulıp qorop kipkän irendärenä küz taşlap:

—Ällä ayran esäheñme ulım tip horanı. —Eye tip baş qaqtı İştuğan. Tamagım kipte inäy. Sıwaqay äbey uğa halqın şışmä hıwı menän zur ber tuştaq ayran hıwlap birze. İştuğan unı töp kütärä esep bötörzö. Sıwaqay äbey tağı awır itep uftanıp quyzı. —Qalay sarsağanıñ balaqay Ey, alla. Unan äsenep Qormoş bay menän huqır Sapıyzı ärläp alıp kitte. Şul yahildar ğına aşanı inde. Baygildeneñ başın. Şular ğına... Qormoş sudqa birgän ä bınılı kürmähä lä kürzem işetmähä lä işettem tip qul tamğahın huqqan. Uğa nimä keşe başı yälme ällä üz qorhağı yaqınmı? Znamı üz qorhağı yaqın! Ul ğümergä şulay buldı. Gel şulay yalğan donostı dörösläp sudqa şahit bulıp barzı. Unıñ küze lä tiktäşkä genä tügel yalğan ant itkängä huqırayğan bit ul. Oşolay yalğan ant itep binaxaqqı yarlı yetemde ränyetmähä bayzar unı yaratır ineme lä, toma huqır köyö ike bisä alıp tipterep yäşäy alır ineme ul? Xaram kileşä şul uğa xaram kileşä. Ey alla, niñä hineñ oşonday bozoq bändäläreñ genä yerzä raxät yäşäyzär? Niñä yaqsı bändäläreñ integä hineñ? Ey rabbım... Oşonday köfö hüzzer höyläp gonahlı la, bulıp bötämder inde min höylämäş ineñ yän tüzmäy. Tüzem yetmäy... Ya xozay tüzem bir bezgä gonahlı bändäläreñä. Tüzem bir... Sıwaqay äbey ällä üzeneñ qızıp artıǵıraq höyläp taşlawın toyop qapıl tuqtalıp qaldı, tirä yagına yalt yolt

qaranıp aldı, unan küñelhez hüränke tawışqa küsep:

—Baygildeneñ üzenän dä buldı inde tip quyızı ul, elek tä zawıt mawıt tirähendä, zimagur bulıp yörögän sağında işetep, qaytqan köfö hüzärän gel höyläşterä torğaynı. Xäzer Säğürä menän Bibes qayğılınan esergä halışqas tele bigeräk yügänhezlänep kitte şul. Sıwaqay äbey tına birep ultırğas balalarzıñ baştarınan hıypap arqalarınan höyöp quyızı.

—Yä Yarar barıgız balaqayzar nisek itäheñ bit. Qaytıgız... Küräsäkte kürmäyensä kerep bulmay gürzärgä tip, ätkändär bit. Küräsäktäregez barzır inde, balaqayzar. Sit yerzärzä yeyähe rızığıgız, äsähe hıwzarıgız barzır. Balalar telämäy genä urındarınan quzğaldılar. Sıwaqay äbey zä ular artınsa uq uramğa sıgıp tübän osqa taban yelpeldätä başıp kitep barzı. Huqır Sapıyzıñ kilene balağa awırıy ikän. Şuğa baram. Barğım kilmähä lä baram. Tilmerep kötöp yatalır. Kilendeñ dä tıwahı sabıyzıñ da ni gäyebe bar? Şulay bit balalar Balalar unı önhöz hüzhez küz menän genä ozatıp qaldılar. Atlaw ıñğayına yelgä qabarıp qıwıqlanıp ürgä kütärelgän yoqa küldäk itäktäre, yan yaqqa tırpayıp torğan arıq quldarı menän Sıwaqay äbey ber köngö hırttan qarağura arahınan täğäräp töşöp uramda awnap yörögän qoro qamğaqtarğa oqşap bara ine. Ul da şul qamğaqtar şikelle arı bire tuqtalıp uramdı täğärläp üter zä küzzän yuğalır, bıl izge yöräkle küñelsäk, äbeyzän tizzän ber ni zä qalmaş kewek toyoldo balalarğa. Ular inähenän azaşqan qaz bäpkäläre şikelle allı artlı tezeleşep qaytıw yağına yünäldelär. Ä kisen eñer töşkäs Baygilde ağay yegep kilgän körän beyägä konfiskatsiyanan qalğan barlı yuqlı äyberzären teyöp öy täzrälärenä arqıs torqos taqta qağıp ular awıldan sıgıp ta kittälär. Yäneş menän Yemeş arbağa äyberzär östönä ultırzı. İştuğan at totto Baygilde ağay menän Särbiyamal yäyäwläp arttan eyärze. Qapqa töböndä tik Qaşqar ğına torop qaldı. Qaşqar “mah mah” tip saqırzı. İştuğan Baygilde ağay za saqırıp qaranı. Et eyärmäne. Ä İştuğandıñ unı his tä qaldırıp kitkehe kilmäy ine. Ber az barğas attı awıl osonda tuqtatıp, Baygilde ağay menän İştuğan ikäwläp Qaşqarzı eyärter ösön öyzärenä taban kire kitep barzılar. İrkäläp tä asıwlanıp ta ikmäk birep aldatıp ta qaranılar, läkin Qaşqar eyärmäne. Bütän vaqıtta

Baygilde ağay yäki İştüğan qayza barha la eyärep arttan qalmaq yöröy torğan et, bögön tıwğan yortto taşlap kitergä telämäne. Xujaları öygä borolop kilhä qıwanıp qoyroq bulğanı alıp kitäbez tip, üzzäre artınan eyärtergä saqıra başlahalar, şıñşıp lapaş aştına qastı la ularğa üpkäle şeltäle qaraş taşlap ırıldap yattı. Ä kitä başlahalar qapqa töbönä kilep ultırıp olorga kereşte. Güyä ul keşelärzeñ onotowsanlıǵına tıwğan yerze şulay yeñel taşlap kitä alıwzarına köyönöp ärnep ilay ine. Xujaları tağı la qatıraq boşonop kire kittälär. Bulmanı. Äyzä ulım attı qıw tine. Baygilde ağay İştüğan telämäy genä arbağa menep ultırzı. Unı xatta atlı bulıw at totop küserzä ultırıp barıw baxete lä, qıwandırmaq ine xäzer. Etteñ ete lä tıwğan üşkän yeren taşlap kitergä telämäy bit. Ä bezgä kitergä tura kilä tine. Baygilde ağay awır körhönöp. Unıñ menän yänäş atlap arba artınan barğan Särbiyamal ğına ğäzäte buyınsa qırqıw itep:

—Yä äytmä inde xarap. Bında la üz awılım tip äyterlek urınıñ bar inde? Yereñ hıwıñ tuğan ırıwıñ ber yaqın yehereñ yuq. İsmaham beräwhe lä yaqlamanı bit. Yaqındarıñ bulha naxaq bälä yağıp qıwzırıp yebärmäştär zä ine tinä. Uğa yawap qaytarıwsı bulmanı. Awır bulha la bıl hüzzärzä xalıq bar ine, şul ısınlap ta. Baygilde ağay imän qıwışınan töşkän kewek yapa yañğız ine bıl awıl da. Atahı la yaqın ğına tuğanı la yuq ine, unıñ Qasandır kemdänder işetep belewenä qarağanda boron boron zamanda Tolombät, Äkembät, Bäyembät, İşänbät tigän bik köslö dürt ber tuğan batır bulğan ti. Ular bınan bik alısta könbayısta kiñ irken dalalarza yaşägändär ti. Zamandar ütew menän bıl dürt batırzan dürt ırıw taralğan ti. Bıl ırıwzar här berehe ber ara bulıp täbiğätteñ iñ matur urındarında yäyläp yörögändär ti. Äkembät, İşänbät, Bäyembät araları yöz yöz saqırmıdar ütep könsıǵışqa, Ural itägenä kilep yämle Eyek buyında yäylärgä yaratqandar ti, Ä iñ oloları Tolombät ırıwı igen igep yort halıp kärtä qura tözöp, ber urında yaşawze artıq kürgän ti. Şul qola yalan dalahında awıl qorğan da ber qayza la kitep yörömägän ti. Berzän ber waqıt batşa xökümäte başqorttarğa yerzären awıl awıl itep bülep birewze sıǵarğan ti. Şunan bıl yer bülew waqıtında Eyek buyında yäyläp yörögän Äkembät, Bäyembät, İşänbät ırıwzarı şunda yer alıp yerläşep qalğandar. Ä Tolombät ırıwı ber üze yalan yagında İrimbur aryağındağı dalala

torğan da qalğan ti. Telägänsä küsep yörörgä yer tarayğas, Eyek buyındağı ırırzar za awıl bulıp urınlaşıp igenselek menän kön kürergä totonğandar. Här ber awıl ırır başınıñ iseme menän atalğan ti. Baygilde ağayzıñ olatahı Hayılmış qart tege yalan yağında torop qalğan. Tolombät ırırınan bulğan ti. Läkin ul üzeneñ yaqın tuğandarı Äkembät, Bäyembät, İşänbättän ayırılıp yaşawze ber zä yaratmağan ti. Şunan berzän ber yäyze üz arahın taşlap bala sağahın teyöp, Olo Eyek buyına sıqqan da kitkän ti. Unan üze iñ yaqın kürgän İşänbät ırırwı arahına kilep urınlaşqan ti. Tik ırırw ara tärtip nigezendä uğa —bında yer teymägän ti hiñä yer üz dalañda Tolombättä birelgän tigändär ti, tuğandarı Hayılmış qart ularğa:

—Yarar keşegä küp yer käräkmäy. Ülhäm zıyarattan urın birerhegez äle tigän dä bında torğan da qalğan ti. Qartqa qola yalan yerzän kilgän keşegä bıl yämle Olo Eyek buyı xarap oqsağan ti. Tik yerhez hırwhız ul bında bik tiz bölgän. Mal tıwarı qırılıp bötkän ti. Ul ülep kitkäs unıñ ulı Baygildeneñ atahı Mäxmüt qart üz ilenä qaytayım tihä lä qayta almağan. Bala sağa teyöp yözär saqrım yer üter xäle qalmağan ti, unıñ Şunan küp tä tormay vaba awırırwı sıgıp, Mäxmüt qart menän qatını ikehe ber köndö ök ülep tä kitkän. Unıñ başı osona kemder beräw yunılmağan yışılmağan zur horo taş ultırtqan da uğa ni menänder batırw soqop ğäräp xärefe menän Tolombät toqomonan Mäxmüt ibni Hayılmış, Hayılmış ibni Qazmaş, Qazmaş ibni İrgäle, İrgäle ibni Bayğäle, Bayğäle ibni Yängäle, Yängäle ibni Tolombät tip, käre bökrö itep yete bırıñğa xätle tezep yazğan da Mäxmütteñ qayhı yılda nisä yäştä vabanan vafat bulıwın östöp amin tip quyğan. Baygilde ağay xäzer yer menän tigezlänep sizäm başqan bıl işke qäber östöndä yel yamğırzan yıwılıp suğırmaqlanıp bötkän oşo horo taştan başqa ber nämäne lä belmäy. Ul ata äsähenän qalıp zimagur bulıp yörögän arala başqa yaqındarı la ülep bötkän. Xäzer alış tuğan Şähit qart menän Sıwaqay äbeyzän başqa unıñ ber keme lä qalmağan. Bılarzıñ tuğanlıq oso la qayzan nisek kilep totaşıwı la Baygilde ağayğa bildähez. Qayhı beräwzär ularzı:

—Beyeş batır toqomonan ikän ul, totolğas unıñ toqomonan bulğan keşelär qasıp törlöhö törlö yaqqa tuzıp kitep oşolay yerhez hırwhız bulıp, qalğandar imeş tip tä höyläyzär. Läkin Baygilde ağay bılarzıñ qayhı döröş qayhı buş hüz ikänen dä belmäy. Üzeneñ qayzalır alışta yere hıwı tuğan ırırzarı bar ikän, tigän hüzgä lä nıqlap ısanıp yetmäy. Ul Eyek buyında

ultırğan oşo İsanbät awılın ğına belä yäne yöräge menän yarata unı, töp üz awılı tip işäpläy. Şuğa kürä uğa böğön, İsanbätte qaldırıp kitewe höyläp birgehez awır za hağışlı la ine. Üz ğümerendä nisämä tapqır şulay yöräk hızlatıp qaldırıp kitte ul unı. Läkin här berehendä berense mömkinlek bulıw menän äylänep qayttı. Ä xäzer beräy waqt qayta alırmı ul bında yuqmı? Şulay uq unı ğümergä bında qaytıwzan mäxrüm iterzärme ikän ni? Ni tiklem awır? Ni tiklem xaqızlıq?

Awılın täw tapqır taşlap eş azıq ezläp sıǵıp kitkändä Baygildegä barı un ike genä yaş ine. Unıñ yañınan yalan ayaq yalan baş yügerä atlay yänäş barğan kinder küldäk ıstanlı, zur yaqtı küzle, qıyıw asıq yözlä malayğa unıñ berzän ber qustıhına barı un ğına yaş ine. Atahı menän äsähe ülgän yäy ine bıl. Ular awıl urtahındaǵı keskäy genä sitän öyzä berzän ber apaların un biş yäşlek Gölğäyşäne qaldırıp, baxet ezläp il gizep täw tapqır sıǵıp kitep baralar ine bıl köndö.

—Baygilde mırza mineñ yañǵızımdı niñä taşlap kitäheñ? İsmaham beräy babayğa keyäwgä birep qaldır tip ilanı. Gölğäyşä ularzı ozatqanda. Bıl ay şikelle tünäräk ap aq matur bitle, izgelekke tınıs qaraşlı, zur käwzäle läkin keskäy bala kewek ber qatlı Gölğäyşä Baygildelär ğailähendä xäzer iñ ölkän keşe ine. Läkin ul üze Baygildegä xäzer öyzä ölkän ir keşe unıñ tormoşon da oyoştororğa teyeşle keşe itep tayanıs itep qaray ine. Awıldan sıǵıp könbayışqa qaray un un biş saqrım yer ütkäs malayzar ber şişmä yanında yal itergä tuqtanılar. Bında kön eşe bulıwğa qaramaştan ayaǵına kön itek başına hırma bürek, östönä qara kızıkey keyep, bilen al bilbaw menän bıwıp quyğan arıq bäläkäs käwzäle küğärsen, küzzäre şikelle bäläkäs, tünäräk kenä küzle ber ir keşe lä yal itep qatqan, söse ikmäkte şişmä hıwına yebetep tamaq yalǵap ultıra ine. Baygilde unıñ eyäk aştında kızı hırǵahı şikelle halınıp torğan qızıl söyälänä keselekke möläyem yözönä ozaq qına tekläp ultırzı la, nisekter qızıqhınıp:

—Aǵay hin qayzan tip, horap quyzı. Qayza barahıñ? —Yeläkke awılınan tine aǵay keşe awır körhönöp. Qatın ülep kitep ös qız balam yetem torop qaldı äle, mırzam. Şularğa häybät kenä beräy äsäy tabıp apqaytmammı tip kitep barmaqımın. Bıl hüzzärzän huñ Baygildeneñ isenä üzeneñ ber qatlı apahı Gölğäyşäneñ baya äytken hüze kelt itep kilep töştö.

—Baygilde mırza ismaham mine beräy babayğa bulha la birep kiter inen. Bılay yañğızım min nisek yaşayem. Baygilde üze lä añlamaştan. Mineñ apayımdı al ağay atıw ul öyzä ber üze genä qaldı tip, äytkänen toymay za qaldı. Unan ul üz hüzenän üze qızara bürtenä üzzäreneñ tormoş xälen añlatıp birergä tırıştı. Tege tübänselekle qaraşlı bäläkäs keşegä Baygildeneñ hüzzäre oqşanı bulha käräk. Ul az ğına uylanıp küzzären alısqä tekläp tınıp ultıra birgäs yabay yeñel genä itep.

—Äyzä täwäkkälläp qarayıq huñ mırza tinä. —Äyzä tine Baygilde lä. Ozaqlamay ular ösäwläp awıl yağına kire boroldolar. Ä qoyaş bayıwğa ular kümäkläp Baygildelärzä säy esep ultıralar ine inde. Baygilde ber ike sınayaq säy esep tamaqtı yebetkäs yetdi tawış menän. —Bına apay min hiñä babay tabıp alıp qayttım tinä. Urındıq sitendä säy yahap ultırğan Gölğäyşä oyalışınan qarağusqıl qızıl töşkä ingän tege bäläkäs, arıq keşene his tä tartınmay baştan ayaq qarap sıqtı la:

—Aha ap arıw ğına bit. İsemeñ kem tip horanı. —Qotläxmät tine tege keşe tübän qarap. —Aha isemeñ qayhılay matur tine. Gölğäyşä ğämhez şarqıldap kölop. Unan bik yabay itep:

—Min hiñä barham, hin mineñ mırzama nimä birerheñ huñ tip horanı. —Mineñ ber nämäm dä yuq şul. Ös qızım da ber sitän öyöm. Eşkä yarağan ike qulım tine Qotläxmät. Ber az uylap torğas yul toqsayınan ber esmüxä säy alıp uñayhızlanıp qına Gölğäyşägä huzzı. —Oşo säyze genä birmähäm. Yarar bir şunı tine. Gölğäyşä säyze Qotläxmätteñ qulınan tartıp uq aldı. Unı şunda uq bozop säynügenä säy öştäne. Qotläxmätkä qatı itep tağı ber sınayaq säy yahap ultırttı. Unan ixlas kölop:

—Es esmüxä säylek babay tip quyzı. İrtägehenä Qotläxmät Gölğäyşäne Yeläkle awılına alıp qaytıp kitte. Ular yarlı bulhalar za tatiw matur itep ozon ğümer yaşänelär. Kiñ küñelle, asıq sıraylı, boşmaş Gölğäyşä Qotläxmät balaların qaqmay huqmay matur itep üsterze. Üze lä tiştägä yaqın malayzar qızzar tabıp birze. Tik babayğa quşqan täw köngö quşamatın ğına ul ber qasan da onotmanı.

—Aşa esmüxä säylek babay. Mä taza küldägeñde key esmüxä säylek babay. Läkin bıł hüz arala ber qasan da üpkäläşew uyatmanı. Sönki ul Gölğäyşäneñ awızında Qotläxmätkä tügel ä ayawhız

yazmışqa äse mışqıl bulıp yañğıray ine. Eye yarlılıqtı ular uylap sığarmağandar bit inde donyağa. Şulay uq Gölğäyşä bıl hüzzä ükenew zarlanıw ösön dä äytmäy älbittä. Ul üz tormoşonan tulıhınsa qänäğät riza. Yelkälärenä mängelekkä menep atlangan yarlılıq ta, yetep kilgän qartlıq ta, Gölğäyşäneñ tınıslıgın boşonmaşlıgın boza almay, ul xatta töşkä lä üzgäreş kitmäy. Qatı qoto aşap höt qatıq kürmäy yaşähä lä, haman şul yomro ğına käwzäle, ay şikelle tüñäräk, yaqtı yözlö bulıp köläs balqıp tora ul. Ä bit şulay itep unı babayğa birep ozatıp yebärgän köngä lä küpme waqt uzıp kitte. Şul osor esendä Baygildeneñ başınan küpme nämä kiste. Qayza ğına bulmanı kem genä bulıp eşlämäne. Zimagor bulıp yöröy torğas qayzalıy yuğalıp qalğan berzän ber qustıhı ösön küpme qayğırmanı. Unı osratmamı tip Verxnewralsk, Irımbur, Zlatowst, Bızawlıq qalalarında taşsı bulıp ta balta oştahı bulıp ta, yök taşıwsı bulıp ta, nisämä yıldar ütkärze ul. Şulay za awılın onotmanı. Yeget bulıp yetkäs unda qaytıp ğailä qorzo. Ä xäzer unı awılınan kösläp qıwalar höygän awılın kösläp onottororğa tırışalar.

—Yä şulmı xaqılıq Oşomo ğäzel zakon? Yä ni ösön unı xököm ittälär? Ni ösön qıwızlar? Nindäy yaramağan eş eşläne huñ ul? Bıl xaqızılıq Baygilde ağayzı şulay sığırzan sığırlıq itep aptıratha la, Qormoş bay, Äxmäzulla mulla, huqır Sapıyzar ösön his tä ğäjäplänerek eş tügel ine. Sönki ular Baygilde ağayzıñ tura kilgän ber yerzä mullalarğa bayzarğa qarata törtmä hüzzär äytep yöröwzän ütep ber ni eşlämägänen unday eşkä älegä hălätke keşe lä tügellegen asıq belhälär zä, unıñ bıl hüzzäre xalıqqa bigeräk tä yäştärgä oqşawın kürep inde unan qotolorğa buldılar. Şunıñ ösön unı diñgä batşağa bayzarğa qarşı vlast ösön qurqınıslı keşe itep kürhätep, här saq yalğan donos yazıp kildälär. Şulay yıl ütkän hayın qağız östönä qağız östälä barzı. Axır inde ularğa bınaw huñğı waqığa la kilep östälğäs bizmänden donoslı yağı bik nıq başıp kitte lä, Baygilde ağayzı bärep tä yıqtı awıldan qıwıp ta sıgarıp yebärze. Waqığa tip ällä ni zur waqığa la bulmanı älbittä. Ä şulay za süpte sümälä yahap keşe başı aşap öyrängän bändälärgä yeterlek azıq bar ine bında. Bazar köndö buldı bıl xäl. Esmäy eskän Baygilde ağayzıñ Bibeş qayğıhınan ber tinlek esep meñ tinlek işerep yörögän sağı ine. Bazarlı zur rus awılında Baygilde ağay

ber maqsathız nihez başına huqqan tay şikelle arı bire huğılıp uram qızırıp yöröy torğas sirkaw artında ğına torğan zur bay yort yanına barıp sıqtı. Bıl Qormoş bayzıñ beleşe kojevnik Çervyak yorto. Qormoş bay bazar köndö gel ularza qunaq bula. Bına äle lä Çervyaktıñ qapqa töböndä uram yaqtan kırandaslı ös yaqşı at sebengä sızamay tıbarsınıp tora. Baygilde ağay bıl attarzıñ töştärenä yıldırap torğan hırttarına kömöşlö şleyalarına qarap şunda uq tanıp aldı.

—Ähä Qormoş bay za, Äxmäzulla mulla la xatta huqır Sapıy za, bında ikän. Ni eşläp bik irtä yıyılğan bıl şilmalar? Xalıqtan yäşenep kenä tipterep ultıralarızı äle. Tuqta brat min hezze qızıq itäyem äle. Baygilde ağay ularzı bigeräk tä mullanı eske östöndä osratıw urını kilgändä bını keşelär aldında üzzärenä äytep kölöw üs alıw telägen tıya almay ötölä yığıla öygä barıp inde. Östälde yemerä yazıp tulıp yatqan hıyzan da buşatıp östäl aştına ayaq arahına qırın halıp quyılğan aqbaş şeşälärzeñ qızıwınan da nıq qına käyeflänergä ölgörgän qunaqtar hözörgä yıyınğan ügez kewek uğa töbäldelär. Äxmäzulla mulla yäşerergä ölgörmäy qalğan stakanın ike qullap qaplap ultıra. —Ey yolqoş hiñä kem kăräk tip, tınlıqtı bozzo öy xujahı. Baygilde ağay bıl hüzze işetmägän dä kewek qısırıp kölöp yebärze:

—Mulla ağay araqı xur qızı tügel bit ul. Niñä unı ul xätle quş qullap qosaqlap ultırahıñ? Hay mörtät tip, mıǵırlandı mulla. İbles İblesteñ tap üze bit hin. Baygilde Qormoş bay yıwan qorhağın qapaytıp östäl artınan torzo. —Ey yalqaw eşlekhez! Esep yörörgä beläheñ ä alğan burısıñdı tülämäyheñ. Davay, xäzer ük tege un qazaq ondoñ aqsahın birep sıq! Un qazaq on? Qasan aldım äle min unı hinän tip aptıranı, Baygilde ağay.

—Bisäñ ülgäs. Onottoñ damı ni äle? Könlökkä uraq urıp tülärmen tip yalınıp yalbarıp telänseläp alğaynıñ bit. Äää, ulmı ni tip, tağı qısırıp kölöp yebärze Baygilde ağay. İñ elek ul on un qazaq tügel ä biş qazaq ine. Unan huñ unı min aşamanım. Säğüräneñ yetehen işkä alam tigän bulıp anawı mulla ağayım qoymaq beşertep aşap böttö bit unı.

—Xa-xa-xa ısın min ul qoymaqtı qabıp ta qaramanım xatta. Xa-xa-xa! Bına ul oşo

mulla ağayım mineñ Säğürämdeñ qanın ağızıp bötöp ülderze lä, unan qoymaq aşay aşay unı işkä alırga totondo, xa xa xa! Qormoş bay kürkä kewek qabarınıp bürtenep, Baygilde ağayzıñ aldına kilep baştı.

—Tülä tim xäzer ük tülä işetäheñme, yolqoş!

Mulla:

—Hay mörtät hay ibles tip ultırğan urınında hikerende. Huqır Sapıy aq töymä başqan küzzären tübä taqtahına tekläp ber ni bulmağan kewek sufiyzarsa tıyñaq qına bulıp tik ultırzı. Hüz başqortsa bargas öy xujahı la artaban hüzgä qatnaşa almanı. Ä Qormoş bay şul biş qazaq on ösön Baygildeneñ boğazın säynärzäy bulıp haman ätäslände.

—Tülä tim yuqha beläheñme? Yaqsılıq kötmä zimagor. Baygilde ağay qapıl aynıp kitkän hımaq bulıp kölöwzän tuqtap qaldı. Unan üzen äyländerep alğan bıl qanhız keşelärgä beräm beräm küz yörötöp sıqtı la äse näfrät menän:

—Aşıqma Qormoş bay tip quyzı. Könö kilär min burıstı hinä ikelätä arttırıp tülärmen. Nisek tä tülärmen! Tik hin bay şulay za minän burıstı tülätergä bik ük aşıqma yäme? Qorhağıñ şartlap quyıwı bar. Qormoş bay ata kürkä kewek ber qızarıp ber buzarıp kitte. —Ax fetnäse! Bıl hüzeñ ösön min hineñ başıñdı Seberzä seretermen beläheñme? Beläm tine Baygilde ağay, bik tınıs itep. —Telähäñ ni eşlät. Min ber nämänän dä xatta batşanan da qurqmayım xäzer. Miñä barıber. Ä hin ber saq şartlarhıñ? İşetäheñme barıber, qasan da bulha ber şartlarhıñ. Baygilde ağay oşo hüzzärze äytte lä sıǵıp kitergä teläp artı menän äylände. Läkin Qormoş bay heläwhen tizlege menän ultırǵıstı kütärep alıp arttan unıñ başına tondorzo. Baygilde ağay işängeräp bawelep kitte lä, görş itep izängä awzı. Oşono ğına kötöp ultırğan Äxmäzulla mulla menän kojevnik Červyak ta Qormoşqa yarzamğa taşlandılar. Ä ber azzan Baygilde ağay awır ıñǵıraşıp işenä kilgändä unıñ yanında yaqtı zäñgär küzle, altın säсле, yat ber qatın menän ere harı hipkelle, yäyge kük kewek yaqtı köläs küzle ber keskäy malay ğına başıp tora ine. Malay qatı kinder taştamaldı bizräläge, tән semerzätkes halqın şışmä hıwına tıǵıp hıwlay za nıq itep borop altın säslä

qatınğa bira. Ä qatın ularzı Baygilde ağayzıñ başına kükrägenä yaba.

—Qayza min? Kemdär bında? Qayza kürzem huñ min bılarzı tip, uylay Baygilde ağay. Läkin horawın qısırıp äytä almanı. Ul üzen tirmän taşı başqan kewek toya.

—Äsäy uyandı. Qarap yata tip qıwanıp şıbırlay malay. Ul ülmägän höt alıp kil ulım. Xäzer äsäy yügerzem. —Äy, beleş nixäl tip moñhow ğına itep, yılmaya altın säsle qatın. Bına nisek hine bizägändär. Kügärmägän yereñ qalmağan. Yaray äle Nikita barıp ingän. Yuqha hiñä bıl donya menän xuşlaşırğa tura kiler ine. Mä, esep yebär beleş. Xäl inär. Qatın ulı yügertep alıp kilgän ber stakan höttö Baygilde ağayzıñ awızına alıp bara. Ä ul nindäyzer yotloğow menän höttö töp kütärä hemerä lä tağı horay. Malay tağı ber ike stakan höt alıp kilä. Oşonan huñ Baygilde ağay tamam xäl alıp aynıp torop uq ultıra:

—Hay räxmät! Esemäge uttı öröp hündergän kewek buldı la baha ti. İnde üzeneñ Nikita öyöndä yatıwına la, üz yanında Nikitanıñ qatını menän ulı torowğa la yaqşı töşönä. —Yä duşqay höyläp yebär miñä, nimä buldı? Nikita qayza? Nisek min hezgä kilep indem?

—Nikita hine arbağa halıp alıp kilde lä bezgä tärbiälärgä quşıp aşığıp sıgıp kitte tip, yawaplanı tege qatın. Ä bez bına Aleşa menän hine säğättär buyı işeñä kilterä almay yözänek.

—Çervyaktarza hine tuqmağandar ağay. Nıq tuqmağandar tip kük küzzären kiñ asıp aşığıp hüzgä quşıldı keskäy. Aleşa Atayım äytä min barıp ingändä tuqmap işen kitärgäynelär ti vot. Eye, Nikita nindäyzer yomoş menän barıp ingän tip halmaq qına höyläp alıp kitte qatın hineñ izändä tegelärzeñ ayaq aştında yatqanıñdı kürgäs, hez ni eşläyhegez? Köpä köndöz keşe ülerähegez bit tip qısırıp yebärgänemde belmäy zä qaldım ti. Ä tegelär yeşçe mineñ üzemä ajğırılar. Tınıñ sıqmahın tizär ti ä min ularğa: —Keşe ülerergä xaqığız yuq tip qısqıram ti. Şunan ular hine satay botay totop tışqa alıp sıgıp arba töbönä ırğıtılar zä. —Bar bazar mayzanına alıp barıp ırğıt. Bazar köndö esep işerep awnap yatıwsılar unda küp bula.

—Xa xa! Baygilde ularzan kämme ni? Äyzä ul da şunda yathın tip kölälär

ti. Şunan Nikita tiz genä at yekkän dä hine bında alıp qayıp qaldırıp kitte. Kitmäş ine bayzıñ asıwınan qurqa. Äz genä ber nämä bulha eştän qıwam ti zä qurqıta bit yawız. Eşhez qalhañ bezzeñ kewek yerhez keşelärgä astan ülergä genä bit. Üzeñ beläheñ Baygilde ağay, kojevnik Çervyakta yök taşıwsı bulıp eşläwse üzeneñ yaqın duşı Nikitalarza, ike ös kön yatqas qına köskä ayaqqa başıp qayıp kitte. Unıñ kükräge tın birmäy qısa başı qatı awırta äylänä ine. Üpkäñde izgändär şul üpkäñde tip körhönöp qaldı. Nikitanıñ qatını ölkändärzeñ zarın igtibar menän tıñlap ultırğan keskäy Aleşa aptırap:

—Äsäy niñä bayzar uşal bulalar tip horanı. Äsähe ulına moñhow ğına qarap qayğılı yılmayzı la:

—Küpte belhän tiz qartayırhıñ tip kenä quyzı.

Baygildene tuqmap ırğıtqan köndöñ kisendä ük Qormoş bay Çervyak qarttıñ gimnazist ulınan bötä şartına kilterep proşenie yazzırzı. Unda Baygilde dinhezlektä, allağa batşağa qarşılıqta, yäştärze azzırıwza ularzı vlasqa qarşı ayaqlandırırwza, tağı ällä ni xätle xätär eştärzä ğäyepläne. Dinde millätte haqlap qalıw ösön unıñ his kisekmäştän awıldan qıwılıwın horanı. Proşenie şunday bay şöhrätke keşe tarafınan yazılıp Äxmäzulla mulla menän huqır Sapıyzar tarafınan döröslängäs yetmähä sudyalargä Qormoş bayzan ber nisä quy za, eläkkäs eşte ozaqqa huzıp tormaştan eşläp tä quyzılar. Baygildeneñ bötä äyberen konfiskovat itep üzen yegerme dürt säğät esendä awıldan ğına tügel volost yerenän dä sıǵıp kitergä xököm ittelär. Böğön bına şul xökömdö tormoşqa la aşırzılar. Baygilde ağay äle quldarın artqa quyıp tuzanlı yul östönän küzen almay arba artınan eyärep barğanda oşo xaqta sikhez yäberhenep uylawzan üzen his tä tıya almay yözäne. Et kewek qıwıp sıǵarıp yebärzelär. Et kewek... Unıñ uyu tağı Qaşqarğa barıp tekälde. Et kewek tim. Unan da nasarıraq... Et äle ismaham bıl qanhız zakonğa tököröp tä birmäy. Ana, Qaşqar kitergä telämägäs torzo la qaldı. Unı ber kem dä qıwıp yebärä almay. Eye Qaşqar ısınlap ta tıwğan yortqa bulğan möxäbbätenä xıyanat itergä telämäne. Awıldı taşlap kitewzän qırqa baş tarttı. Ä Baygilde ağayğa ul sikhez qızğanıs ine. Ällä kösök kenä saǵınan Säğürä yeñgä tärbiäläp üstergängä ällä üze menän gel gel quyan hunarına yörögängä Baygilde ağay unı balalarzan kämyällämäy ine. Şuğa kürä köz

yetep sana yulı töşkäs ul nindäyzer ber hıltaw tabıp. Qaşqarızı alıp qaytıw niäte menän üz awılına barıp sıqtı. Yabıǵıp yalırıp ese ütkäşep bötkan bıl oslo moronlo zur harı et sıbıq kewek bulıp qalǵan al ayaqtarına başın halıp töpkä batqan aqıllı moñlo küzzären qayzalır alısqä töbäp haman işek töböndä yata ine. Ul xujahın kürew menän sikhez qıwanıp sıyıldap hikerep torzo. Unıñ yawrındarına tayanıp bittären quldarın yalanı. —Qaytıñmı bötönläygä qaytıñmı tip, horaǵan kewek itep küzzärenä tultırıp tultırıp qaranı. Baygilde ağayzıñ qulınan ikmäk kişäktären alıp qoyroǵon bolǵay bolǵay qıwanıp aşanı. Läkin uǵa eyärep işek aldınan haman ber genä azım da sıǵırǵa telämäne. Baygilde ağay nindäy genä xäylälär qorop qarahä la unı üz artınan eyärtä almanı. Totop qoroqlap alıp kitäm tihä asıwlanıp ırıldap östönä taşlandı. Axır Baygilde ağay bötönläy ömöt özöp qaytıp kitte. Taşlanǵan yortta Qaşqar taǵı yañǵız üze genä torop qaldı. Kürşelär yälläp başta unı almaşlap aşattılar. Qatqan qotqandarın birep torzolar. Läkin qatı aslıq ularzıñ üzzären dä tamam bögöp alǵas et qayǵılı kitte. Qaşqar bötönläy as qaldı. Başqa yıldarza qırpaq qar töşöw menän quyan totop tuyınıp himerep ala torǵan et, xäzer ber genä azım da işek aldınan kitmäy xujaların kötöp yort haqlap yata birze Tik töndärzä genä qapqa töbönä sıǵıp ultırıp kemdärzeler ärläǵän qarǵaǵan şikelle säñkeldäp örä örä yöräk özgös qayǵılı tawış menän oloy ine ul. Şulay qış yette. Qaşqarızıñ xäle awırayǵandan awırayzı. Axır ul qatı buranlı satlama hıwıq ber töndö yort haqlap işek töböndä ultırǵan yerenän quzǵalmay ğına bıl fani donyaǵa huñǵı läǵnäten yebärep yän äsewe menän:

—Uuuy, tip taǵı ber ike olono la al ayaqtarınabaşın halıp iş kitkes moñlo aqıllı küzzären qayzalır alısqä töbäp mängelekkä tınıp qaldı. Köslö dekabr yelä hırttan taw taw qarzarızı qıwıp alıp kilep tañ atqansa işek aldın qapqa menän ber tigez beyeklekkä kütärep kümep quyzı. İrtän torǵas kürşelär Qaşqarızıñ qayza bulǵanın da belmänelär. Ul inde xäzer ber yerzä lä kürenmäne. Tik töndären genä unıñ üzäk özgös qayǵılı olowı haman haman kürşelärzeñ qolaǵında saǵılıp torǵan hımaq buldı. Tora bara ular ğäyät şomlanıp: —Bıl Qaşqar tügel ikän. Bisara Säǵüräneñ yäne şulay töndä kilep üze ülgäs tuzıp taşlandıq xälgä qalǵan donyahın yälläp qayzalır azaşıp yörögän balaların haǵınıp ilap ultıra ikän tip höyläy başlanılar. Qayhı beräwzär xatta unıñ ay yaqtılında küzzeñ yawın alırlıq

hılıw ap aq bulıp ozon qara toloomdarın bolot kewek tuzzırıp ilay ilay tuphala säs tarap ultırğanın üz küzzäre menän kürewzären raşlanılar. Tährälärenä işegenä arqıs torqos taqtalar qağılğan taşlandıq bıl keskäy öy, nindäyzer serle şomlo urınğa äylände. Qatın qız bala sağa unı xatta köndöz zä sitläp ütä başlanı. Ä yazğı ber töndä kürşelär bıl işek aldında kemdärzeñder qısqırışıp höyläşep:

—Taq ta toq, şatır zä şotor, kilep yörögändären işettelär. Öygä yen eyäläşkän. Küräheñ unda yendär küsep kilälär tip uylanılar. Şomlanıp bötä belgän doǵalıqtarın uqıy uqıy qolaqtarın tıǵıp yattılar. Ä irtänsäk torǵas bıl öyzöñ bötä kártä qurahı menän yuq bulǵanlıǵın kürzelär. Ber tön esendä serle räweştä yuqqa sıqqan bıl yorttan qalǵan buş urın keşelärzeñ küñelenä taǵı la nıǵıraq şom qurqıw haldı. İnde qatın qız bala sağa ğına tügel xatta qayhı ber irzär yäştär zä yen eyäläşkän bıl urındı sitläp ütä başlanı. Tik ber Şähit babay ğına bıǵa ışanmanı.

—Yen şul hineñ menän mineñ kewek ike ayaqlı ike qullı yen. Yetmähä iseme lä bar Qormoş tip ketkeldäp köldö ul. Baygilde unan biş qazaq on alıp aşap tülämäy kitkän bit. Bına şunıñ ösön Qormoş bay ber töndä unıñ yort yeren taşıtqan da alǵan. Uğa nimä Xezmätse lä at ta yeterlek. Ana xäzer räxätlänep qoro utın yagıp yata. Işanmahaǵız unıñ yalan kártähenä inep qaraǵız. Qayhı ber qıyıwıraq irzär nisek tä säbäp tabıp Qormoş bayzıñ yalan kártähendä tulıp yatqan bıl qoro utındı kürgeläp tä sıqtılar. Isınlap ta keskäy öyzöñ vaq serek büränäläre bında üzzäreneñ huñǵı vazifalarına berzäm baş eyergä telämägän hımaq tırım tıraǵay tuzısıp yalan kártä tulıp yata ine. Şulay itep Yemeştärzeñ tıwǵan öyö lä nigeze lä yuqqa sıqtı inde. Qasan qayza bulır ularzıñ yañı nigezzäre? Bulır mı ul?

İkense bñlek

Ey, küñeldeñ şawlap aqqan şışmānān safıraq sağı,
Ey, Ğümerzeñ nurlanıp üşkān yāşel yapraq sağı,
Ğ. Tuqay

I

Xisbullanıñ atahı yıwaş sirkātāw genā keşe buldı. Donyanı Taiba üze köttö. Ä inde ire yapon huğışında ülep yāşlāy genā ös bala menān tol qalğas, tormoštoñ bötä awırlıǵın bötönlāy zā ber üze kütärze. Şulay za Taiba äbey uldarın irle qatındarzan kām qaramanı. Üze huqqan kinder tulanan ösöhön ber tōş ap aqtan keyenderep aqsarlaqtar kewek itep yöröttö. Yetem ikānbez timāhendār. Meşken bulıp üsmāhendār tip tırıştı. Uldarın as yalangās itmāş ösön irzār menān yarışıp qır eşe eşlāne. Aşlıǵın da säste besānen dā saptı kābānen dā haldı urmandan utının da taşını. Tel säynāp vaqıttı buş uzğarıwzıñ ni ikānen dā belmāne. Uldarınıñ ikehe üzenā oqşap mıqtı kāwzāle köslö ixtıyarlı bulıp üşte. İñ ölkān ulı Xammat un yete yāştān körāştā üz aldına keşe sıǵarmanı. Azaq üşep yetep sajin kāwzāle bōrköt qaraşlı ir bulıp yetkās unıñ menān körāşep kōs hınaşıp qararğa batırsılıq itewselār hirāk buldı. Xammat batır tip isem birzelār uğa unıñ xaqında —habandı atınan köslöräk üze tarta ikān. Şuğa ul aşlıqtı bötä keşenān alda säsep bötä ikān tigān hüz taraldı. Xammat igen igergä xatta awılda hirāk keşe säskān könbağış, kartuf, qarbuz, qawındarğa xätle üsterergä yarata. Ularzı yāş bala kewek qāzerlāy tärbiälāy hār vaqıt başqalarzan küberäk uñış ala mulıraq tuǵıraq yāşāy. Awılda unı küptār oşo tırışlıǵı ösön ayırata yarattılar. Tik qayhı ber eş höymāwselār genā üzzāreneñ yalqawlıqtarın aqlaw ösön Taiba äbey üze lä ğümer ğümergä urıs kewek tañ qarañǵıhınan tön qarañǵıhına xätle eşlāne. Xāzer Xammatı la şulay Mosolman keşegä bıl fani donyanı şul tiklem

qıwıw kileşäme ni inde ul tip ğäyepläp mataşalar ine. Xammattiñ ike balahı qatını bar. Ul küptän inde äsähenän başqa sıǵıp üz aldına donya kötöp tora. Ularzıñ yorto Särbiyamaldarğa kürşe genä, Taiba äbeyzeñ kese ulı Zakir za tösö başı menän Xammat ağahınan ber zä käm bulmaştay ine lä, tik ul äsähe äytmeşläy bik irtä quldan ısqınıp kitte. Ölkändärgä ber zä buy birmäne. Ögöt tä tuqmaw za fayza itmäne uğa. Bolan balahı kewek şayan qıraǵay, qolonsaq kewek yılǵır bulıp üste ul. Taiba äbey unı mäzräsäğä lä birep qaranı. Zakir unda ber ike yıl uqıp nisekter bik tiz uqırğa yazırğa öyränep aldı la uqıwzı taşlanı. Mäzräsäneñ şatlıqhız qızıqhız ber törlö tormoşo la, Ğabbas mullanıñ tege donya ojmax tamuq turahındaǵı böt köhöz ögöt näsixättäre lä, unı bik tiz yekhenderze. Äsähe ärläp tä tuqmap ta unı mäzräsäğä qabat ayaq baştıra almanı.

—Xammat ağayım da uqımağan bit. Min dä uqımayım. Xisbulla ağayım uqıǵas yetär tip qarıwlaştı ul. Şulay za kitaptarzı yarattı. Äsäheneñ tawıq yomortqaların urlap birep qırq tartmasınan “Yosof Zöläyxa,” “Tahir Zöhrä”, “Läylä Mäjnün,” “Buzeget” kewek kitaptarzı hatıp alıp tuzıp bittäre qoyolop böt känse qat qat uqını. Kitap yaratıwı arqahında ber yıldı ul öyzän qasıp kitep tamaq xaqına yallanıp qırq tartmasınıñ tartmahın yäy buyı awıldan awılğa kütäreп tä yörönö. Tartmalaǵı bötä kitaptarzı buşlay uqıp böt käs köz yetkäs sül ğäräbe kewek qap qara tänle sikhez arıq ozon buylı yeget bulıp öş baştarı özgölänep bötöp awılğa qaytıp kilde. Äsähe unı qayış qamsı menän qulı talǵansı yarzı. Taiba äbey balaların estän nıq yaratha la tıştan ularğa qatı qoro bulırğa tırışa. Balanı tuqmap qısıp totqanda ğına keşe itep bula tip ışana ine. Şuğa kürä ul Zakirzı bıl yulı la:

—Bına hinä kitap! Bına hiñä qırq tartma, tip taqmaqlay taqmaqlay tuqmanı. Zakir ber qarşılıq ta kürhätmäne. Tik: —Äsäy botqa ğına huq başqa huqma. Yuqha yäy buyı etlänep kenä yıyǵan bötä belememde başımdan örkötöp sıǵarıp bötörörhöñ tip, şayartıp äsähen köldörörgä genä tırıştı. Taiba äbeyzeñ uğa qayış menän ultırtqan aqlı ozaqqa sızamanı. Zakir ber az xäl yıyıp öş başın bötäytep alǵas taǵı qasıp kitte. Bıl saqta uğa barı un biş yäş ine. Yıldar uzzı Zakir buyğa Xammat ağahı zurlıq mıqtı yeget bulıp üşep yette. Tik unan näzeğäräk kenä ine ul

Awılğa qaytha unı xäzer tanımaştar za ine. Läkin ul qaytmanı. İrimburza awıldaştarı äytkänsä zimagor bulıp yäşäy birze. Qalanı unıñ awır läkin nindäyzer yañırıw tamırınan üzgärew aldında torğan kösörgäneşle tormoşon, dawıllı yamgır aldındağı tomoroq kön kewek ömötlö toyop yarata ine ul. Qıyıw şayan täbiğätle, küpte kürergä yañınan yañı nämälärze belergä aşqınıp, torğan osqor yarhıw yöräkle yegette, awıldın ber törlö tın tormoşo känäğätländerä almanı. Şul uq waqıtta baylığı beleme yäki bildäle ber hönäre bulmağas nisämä yıl qalala qağılıp huğılıp yöröhä lä ısın mäğänähe menän qalanıñ üz keşehe bulıp şawlı qatmarlı tormoştıñ esenä inep tä kitä almay intekte. Zimagurlıqtan uza almanı. Qala käräk saqta unıñ täbiğät birgän berzän ber baylığı bulğan talımhız beläk kösönän telägänsä fayzalana la, kärege bötkäs uramğa sığara la ırğıta. Şunan ul tağı qasan kemgä bıl kös käräk bulğansa tuqtalıw nöktä taba almay uramda yöröy bira. Şulay za bığasa awılğa unıñ qaraqlıqqa birelew azıp tuzıp yöröw yäki başqa beräy nasar yulğa başıwı turahında xäbär kilgäne yuq. Taiba äbey xäzer oşonoñ ösön dä şat ine.

Şulay itep Zakir berense donya huğışı başlanğansı yöröy birze. Haldatqa keşe käräkkäs unı qala uramınan bulha la ezläp tabıp aldılar. Taiba äbeyzeñ urtansı ulı Xisbulla atahına oqşap yıwaş yomşaq xoloqlo buldı. Mäzräsälä Ğabbas mulla unı “insafılı, itäğätle” yeget tip maqtanı. Xatta Uqıthañ bınamın tigän mulla la bulır tip Taiba äbeyze ömötländerze. Şuğa kürä Taiba äbey üzenä ni tiklem awır bulha la, Xisbullanı uqıtırğa tırıştı. İsmaham ber ulım äzäm bulhın. Äräxät yäşähen tip uylanı. Läkin Xisbulla ostazı Ğabbas mullanıñ da äsäheneñ dä ömötön aqlamanı. Sañlı mäzräsä izänendä un yıllap awnap yatıwıra qaramaştan ul xatta yünläp uqıw yazıwğa la öyränä almanı. Älep bey iman şartınan başqa ber nämä lä belmäne. Mäzräsänän sıqqas unıñ buldıqhız ber qatlı xolqo mulla bulırğa ä sitek kaluşı menän sällähe ısın nıqlı kräştian bulırğa qamasawlanı. Taiba äbey unı bıl yaraqhız urtaqlıqtan sığarıwğa tırışıp tırışıp ta buldıra almağas uşal ğına ber käläş alıp birep üz başına donya köttörörgä buldı. Ozaqlamay ul kürşe awıldın şomort qara küzle hılıw yözlö yaş bulan kewek şayan, uyaw xoloqlo, zifa buylı Sälimä isemle qızğa yawsı yebärze. Bıl qızın äxirättäre lä yegettär zä yaratıp Sälimäkäy tip kenä yörötälär ine.

Yegettär unıñ hılıwlıǵına huqlanıp yırzar sıǵaralar:

...Sälimäkäy hıwǵa barǵan saqta,

Yel bāxetle hıypay başınan.

Sälimäkäy töndä yoqlaǵanda,

Ay bāxetle übä qaşınan...

Tirä yaqta yaqşımı yamanmı, “şäkert” Xisbulla, Sufıy Xisbulla tip iseme taralırǵa ölgörgän bıl uqımışlı yegettän, yawsı kilewze Sälimäkäyzeñ ata äsähe üzzärenä zur xörmät kürhätew tip hananı. Äle ber kemde lä höyörgä ölgörmäǵän läkin üzen nindäyzer olo bāxetkä xaqılı itep toyǵan üzenä keyäw bulahı keşene, ğāzättän tış ber yeget itep küz aldına kilterergä, unıñ xaqında töndär yoqlamay zarıǵıp xıyallanıǵa öyrängän Sälimäkäy zä “ul yeget oşolor moǵayın” tip ömöt itep üzen, şäkert Xisbullaǵa birewgä qarşılıq kürhätmäne. Läkin ul yañılıştı Xisbullaǵa barǵan köndän alıp Sälimäneñ küñele sitlektäǵe qoş kewek zarıǵa başlanı. Yıldar uzǵan Sälimä qatın bulıp ölgörä barǵan hayın bıl zarıǵıw artqandan arta ğına barzı. Üze ir quyınında ä küñele sittä bildähez ezlänewzä buldı unıñ. Nimä yetmäy huñ uǵa?

Xisbulla yıwaş, önhöz hüzhez. Arıw ğına xujalıǵı la bar. Uşal qäynä iseme taralǵan. Taiba äbey zä unı yäberläǵäne yuq. Kirehensä bötä kösö menän häybät bulırǵa öyön ulın yarattırırǵa tırışıp qına tora. Äxirättäre duş iştäre lä, Sälimäǵä —Bāxetle buldıñ häybät urınǵa töştöñ tip hoqlanıp bötä almayzar. Şulay bulǵas taǵı nimä yetmäy huñ uǵa? Qız keşegä oşonan da artıq nindäy bāxet ömöt itergä mömkin huñ? Niñä ismaham bala la yuq ikän? Bala bulha bälki uǵa äwräp yöräk başılır ine. Sälimäkäyzeñ başında bıl uyzar yış qabatlanalar. Läkin ul yöräǵe küptän inde ap asıq itep toyǵan bıl yetmäǵän nämäne uylawzan, asıqlawzan sikhez qurqa. Unı nisek tä üz küñelenän yuyıp taşlarǵa işlämäşkä onotorǵa tırışa. Tik bıl uy qarışqan şikelle unıñ irkenän tış unan ber azım da ber genä minut ta qalmay eyärep yöröy.

Bıl ul, ul. Min kötkändeñ min teläǵändeñ tap üze şul. “Min unı yaratam, ülep, özölöp yaratam... Niñä ul minä tügel bınawı itek başınday harı bisäne alǵan. Niñä unı min elegeräk kürmäǵänmen? Ey, ğümer hin keşegä oşolay ükenes ösön genä bireläheñ mikän ni! Sälimäneñ küñelendä bıl ükenesle lä, qurqımısı la uyız tıwzırǵan keşe unıñ qaynaǵahı Xammat batır ine.

Xisbullanan ike genä yäškä ölkän bulha la ällä qasan ir yetep, ike bala atahı bulırğa bına tigän itep donya kötöp tororğa ölgörgän şat, uyınsaq xoloqlo, bahadır kăwzäle, ut säsep torğan börköt küzle Xammattı taw kürewzä uk Sälimä qoyolop töştö. Güyä ul sixırsı qarsıq şikelle unıñ ayaq bıwındarınıñ xälen yöräk iteneñ in qäzerle ber ölöşön özöp alıp kitte. Tora bara ul Xammattıñ üzen kürew genä tügel, qayzalır yaqında qalın kükräk tawışın işethä lä qawşap yuğalıp qala torğan buldı. Üzeneñ bıl toyğohon belderewzän qurqıp ul Xammat osrağanda bitän şäl yäki yawlıq menän qaplap ütte. Uğa kütärelep qaramaşqa unıñ menän höyläşmäşkä tırıştı. Läkin Sälimäneñ şäl oson totqan näfis barmaqtarınıñ hizeler hizelmäs kenä dereldäwenä qapıl bärelgän, qaynar qandan bılay za hılıw yözö tağı la hılıwlanıp, qarağusqıl seyä kewek bulıp yanıp kitewenä şulay uq üz yanınan, Sälimäneñ här waqıt ütä sabırhız yügerep ütewenä ällä nizä ber bulha la, bötä täneñde köyzöröp alırlıq qaynar qaraş taşlap quyıwına qarap ziräk uyaw täbiğätle Xammat bılarzıñ bötähenä küptän töşönöp ölgörgäyne inde. Ul xatta üz yörägendä lä bığasa ber qasan da tatılmağan nindäyzer yat, läkin iş kitkes tatlı yañı ber toyğoy uyana başlawın, bıl toyğoy xatta bötä yänen tänen biläp barıwın hizä. Oşo arqala üze lä Sälimäneñ yulında äylängän hayın osrap qına tora ine. Sälimäkäy hıwğa barğanda ul at eserä kilä Sälimä hıyırzarğa besän halır ösön lapaş başına menhä ul tıqırıqtan hıbay yelderep ütep kitä yäki his tä kötmägändä:

—Äsäy ayran hıwlap eser äle! Kileneñ ällä qayza kitkän, tigän bulıp qapıl alasıqqa kilep inä. Sälimä Xammattıñ äsähe menän höyläşkän ayran eskän arala üz yağına yarhıwlı şayan qaraş taşlap alğanın toyop, küp tapqırzar aptırap qala. Uğa qaramaşqa unıñ tawışın işetmäşkä unıñ yanınan qasıp kitergä tırışa. Azaq ni ösön bılay eşläwenä ni ösön yawlıq aştınan ğına bulha la uğa tuyğansı qarap tormawına ükenä.

Oşonday ğazaplı yäşeren xistär menän yanıp ike ös yıl waqıt ütep kitte. Sälimä lä inde yäş kilenlektän sıǵıp şäl börkänmäy biten qaplamay yöröy başlanı. Bala kiltermäy ire ösön borsolmay yäşaw arqahındamılır yäşeren, höyöw ğazabı ni tiklem awır bulha la, Sälimäkäy maturlanğandan maturlana, kăwzähe haman zıfalana barzı. Qız saқтаğı kilbäthezeräk qılanıştarzan qotolop, tura qıyıw qaraşlı ütker qatın bulıp aldı. Yörägeneñ bötä yarhıwlı zarın qatı eş menän başırğa tırıştı. Läkin yöräktä qabınğan qaynar möxäbbät yalqını hürelmäne. Kirehensä yıldar ütkän hayın kişkenläşä,

qıyıwlana bāyzān ısqınırğa telāp aşqına ğına barzı. Xammat ta üz yörägendä Sälimāneñ haman nıġıraq urın ala barıwın köndän kön asıġıraq toyzo. Tik bıl xistärzeñ qasan nisek tışqa bäreپ sığasaġın ğına belġän keşe yuq ine. Şulay yöröy torġas ul ber köndö his tä kötölmäġänsä xäl itelep tä quyzı.

Qızıw besän öštö ine. Taiba äbeyzeñ ulandarı bötä ġailä menän sıġıp, Olo Eyek tuġaylıġında quna yatıp besän eşläyzär. Besän bik şäp üşkän yıl ine bıl. Sabınlıq esenä xatta at inep kithä lä kürenmäy. Ber kön eñer töşör aldınan Xammattar za, Xisbullalar za, yänäş kenä sabınlıqta kăbän haldılar. Xammat bıl kön ayırata yarhıp eşläne. Keşe kösö yetkehez awır ös satalı aġas hănäk menän kübälärze totoşlay sänsep alıp yän kewek yeñel itep kăbängä ırġıtıp qına torzo. Unıñ ırġıtıwına kăbän başında ike keşe torop köskä ölgörä ine. Üzzäreneñ kăbän başında torġan Sälimäkäy Xammattıñ eşenä qaray za, besände mendärzäy genä itep sänsep alıp kilbäthez genä ırġıtıp torġan üz irenä ese boş. Ber tuġandar. Ä yer menän kük arahı kewek ayırma! Niñä bılay? Ey, alla Xisbullanı hin mineñ băxethezlegem ösön genä oşolay itep yaratqanınıñdır inde. Sälimäkäy Xammattıñ kăbän başında orsoq kewek öyrölöp torġan keskäy, arıq kăwzäle läkin ġăjăp zur băxet menän balqıġan yaqtı küzle qatını Ömmögölsöm yaġına la ara tirä könsölöklö qaraş taşlap ala.

“Almanıñ aşılın qort aşay” tip belmäy äytmäġändär şul. Yä, oşo itek başınday bisä Xammatqa tiñme huñ inde. Bınday uyzar unıñ başına berense tapqır ğına kilmäyzär älbittä. Ä Xisbullaġa qatın bulıp kilġän Xammattı täw tapqır osratqan köndän birle özlökhöz borsoyzar unı. Läkin bıl toyġo böġön ayırata asıq tüzep torġohoz, kişken bulıp totoş yörägen biläp aldı. Unıñ Xammattıñ ber genä xăräkäte lä ber genä qılanışı la unıñ küzenä saġılmay qalmanı Ul xatta tirġä quşılıp Xammattıñ tekä mañlayına bahadırzarsa kiñ köslö kükrägenä yäbeşkän besän kăbäktärenän dä könläşte böġön. Niñä min dä şul xuş yeşle yäşel yapraq ostoqtarınıñ berehe tügelmen ikän, ismaham. Ul böġön oşo toyġolar aştında bik tarqaw eşläne. Xisbullanıñ sârpäkläp ırġıtqan besändären dä totop qala almay töşörgöläp yebärze. Xisbulla ġăzätensä awız esenän genä möñgöräp ärläne. Bıġa nimä bulġan? Nimäġa añşayıp tora ġibrät! Xammat alıstan höränläne:

—Ey kilen tuqta kăbän halırġa hine min üzem öyrätäyem

Äle. Yeñgän kewek orsoqtay öyrölöp tormahañ qara.

Unıñ da quldarı eştä bulha la küzzäre Sälimäkäy menän Xisbullanıñ ber genä xäräkäten dä yaza yebärmäy ine. Xisbulla kábände yartılamağaynı äle. Şulay ƶa kilbäthezlek arqahında la Sälimäkäyzeñ üzenä genä tügel, eşkä lä haman iğtibarhızıraq bula barıwına üzensä yanıp köyöp tä bişlätä arıp armanhız bulıp bötkäyne inde. Unı bıl awır xäldän ağahı kilep qotqarƶı. Xammat üz kábänen pır tuzƶırıp halıp böttö lä, ike quldı böyörgä tayanıp kiñ başıp, Xisbullalar yanına kilep tuqtanı. Ul qarap torğas Xisbulla menän Sälimäkäyzeñ eşe tağı la sıgırınan sıgıp kitte. Xisbulla besände qırın ırğıttı. Sälimä yaza heltänep qaldı. Xammat bını kürep ısın küñeldän qısqırıp köldö lä, Xisbullanıñ qulınan hänäkte tartıp aldı.

—Ey, mırzam mırzam. Äsäyem hine aśaw yeget bula torğan keşene mäzräsäğä birep abaw bayğos itte lä aldı şul. Yä, bulmaha hin mineñ attı yegep hänäk tırmalarƶı teyä lä yeñgäñde, Zälifä sawqahındağı sabınlıqqa küserä tor. Ä min hineñ kábände oslap quyayım tinä. Unan boyorow tawışı menän: —Yeñgäñ säy qaynata torhon. Aşanıp alğas ay yaqtılında tağı ber az eşläp taşlarbız tip öştäne. Xisbulla anhat eşkä küsewenä qıwanıp:

—Yarar ağay tip tıñlawsan bala hımaq irkä başıp kitep tä barƶı. —Yä kilen tine Xammat yuğarığa şayan qaraş taşlap.

—Abay bul! Üze şul ıñğayğa ber kübäne totoş kütärep kábän öştönä ırğıtıp ta yebärze. Sälimäkäy unı osop kilgän ıñğayğa timer hänäk menän käyeltep totop alıp ayaq aştına halıp tapanı. —Aha, qara hin unı şayandı. Buldırahıñ da baha tip quyƶı Xammat. Unan besände tağı la zurıraq sänsep alıp ırğıttı. Sälimä bınıhın da käyeltä totop alıp teyeşe urınga halıp ölgörzö. Bınan huñ kübä artınan kübä bal qorto şikelle mazahızlap kábän öştönä yabırılıp qına torzo. Sälimäkäy üze lä hizmäştän qanatlı qoş kewek osonop kábän öştöndä beyep kenä torzo. Xammat besände ni xätle yıldam ırğıtha ul şul xätle unı yetezeräk eläkterep alıp kăräk urınga halıp tapay barƶı. Güyä nindäyzer iş kitkes serle kös unıñ ösön eşläy unıñ ösön osona qağına kábän öştöndä zır äylänep yöröy ine xäzer. Kábän halınıp ta böttö. Sälimäkäy bıl kiñ kükräkle beyek kábändeñ iñ osonda keskäy genä nöktä bulıp torop qaldı.

Bayıp barğan qoyaştıñ talğın nurzarı unıñ ozon kerpektärenä kilep yalğandı. Eñerge yelâş yeldâr unıñ zifa tänenä, hılaşqan yoqa kük küldägen başındağı al keşmir yawlığın qaqqılap, tartqılap şayarzı. Äyterheñ dä qapıl uysanlanıp, qoyaşqa tekläp tınıp qalğan Sälimäkäyze uyatırğa işenä aqlına kilterergä tırıştı, Ä Sälimäkäyzeñ uyarı tärän moñhow hağışlı ine. Bilbaw kewek qara bolot menän bildäşlänep ğäjäp zur qanlı şar bulıp taw tübähenä töşöp yatqan qoyaşqa tekläp, —niñä bıl kábän halıwzıñ şul tiklem tız bötäwe baxetle minuttarzıñ ni ösön şulay hizelmäy üteve turahında ükenep uylana ine ul. Unıñ bıl uyın bülep tübändä Xammattıñ kükräk tawışı yañğıranı:

—Kilen! Töş! Sälimäkäy tertläp kitte. Küzen qoyaştan yergä küserze. Unda tübändä kábän yanında qosağın kiñ yäyep nindäyzer yarhıw ser tulğan höykömlö qaraşın uğa töbäp, Xammat başıp tora ine. Sälimäneñ başı äylänep kitkän kewek buldı. Yarhıwzan tawışın köskä sıgarıp: —Arqan taşla qaynağa tip şıbırlanı. Xammat mut yılmayıp:

—Arqan yuq. Tapmanım. Şul köyö genä şıwıp töş. Qurqma üzem totop alırmın tip yawap birze. Sälimäkäy kábändän ber ike azım sittä arba yanında yatqan arqandı kürhä lä Xammattıñ da unı kürä torowına şige bulmaha la öndäşmäne. Bıl minutta yörägen tağı la qatıraq tulqındırıp yebärgän yarhıw şatlıqtan işerep şıñğırlatıp ber köldö lä yıgılıp imgänew qurqınısın da onotop kábändeñ ikense yağınan tübängä taşlandı. Läkin Xammat ta ul yaqqa sıgıp ölgörzö, kileneneñ ayaqtarın yergä teyzermäy kütärep tä aldı. Sälimäkäy qapıl üzeneñ qabırğaları şıtırlap qışılıp kitewen Xammattıñ qaynar tını üzeneñ bitenä bärelewen üz yöräge yanında ikense ber zur yöräkteñ sabırhız döpöldäp tibewen toyzo. Unıñ tını bıwılıp küz aldarı qarañğılanıp kitkän hımaq buldı. Xammat kilenen qosağınan ısqındıra almay tağı ber az kütärep tora birze lä, ipläp kenä yergä bastırzı.

—Ey, kilen kilen, ulay taşlanıp baştı yuğaltıp quyırğa la bula bit! “Yuğalha la ükenese yuq” tip şıbırlanı Sälimä. Ä küñelenän başımdı hineñ kükrägeñä ber genä tapqır terär ösön min ayzan yıgılıp töşörgä lä riza bulır inem tip uylanı. Xammat ta unıñ bıl uyın añlağan kewek nisekter ayırıwsa serle itep: —Eye şulay tip döröşläne.

Binan arı ular oşo minutta üz yöräktären ayırata nıq solğap alğan häm üzeneñ qotolğohozloğ menän qurqıtqan yañı yat läkin iş kitkes tatlı ber toyğ aldında yeñelep ber azğa hüžhez tınıp qaldılar. Malay ğına sağınan äsähe kösläp öyländergän Xammattıñ da belmäy kürmäy Xisbullağa barğan Sälimäneñ dä täwge möxäbbät toyğoho ine bıl. Ular bığasa unı nisek tä belmämeşkä kürmämeşkä halıştılar. Añlamaşqa tırıştılar. Ütep kiter tip ömöt ittelär. Läkin möxäbbät qoş tügel, unı sitlekkä bikläp totop bulmay ikän. Bına ul täwge keskäy genä ber mömkinlek tıwğas ta bötä bulğan yahalma kärtälärze vatıp yemerep tışqa bärep tä sıqtı. İnde unı totop tomalap qalırılıq donyala ber nindäy zä kös yuq ine. Şulay bulğas haman huzıp yäşerenep mataşıwzıñ kärege barmı huñ? Yuq, yuq! Mömkin tügel tip qabatlanı ularzıñ yöräge. İnde aqıl kösön yeñep taw şişmähe şikelle urğıp kilep sıqqan köslö höyöw toyğoho menän işergän Xammat kerpektären tübän töşöröp qaynağahı yanınan tizeräk sitkä qasırğa käräklegen onotop, qatıp qalğan Sälimäneñ qulınan qısıp totop üzenä taban tarttı.

—Kilen, Kilen, tim! Min bit hine yaratam... Billahi vallahi yaratam... Ülep yaratam... Küptän birle yaratam! Sälimä ber ük waqıtta iş kitkes höyöw höyölöwze lä qoto alınıp qurqıwzı la, añlatqan qaraş menän uğa kütärelep qaranı la ayaq bıwındarı yomşarıp kăbängä höyälde. Unıñ qapıl töşö qasıp kitkän irendäre irekhezzen. —Min dä! Ya xozay min dä, tip qabatlay ine. Xammat üz üzen onotop kilenen qabattan qosığına qısıp aldı. İrengä iren quşıldı. Donya yuqqa sıqtı. Qaynar möxäbbättän sarsağan ike yöräktän başqa ber nämä lä yäşämäy ine xäzer yerzä. Tik Xisbullanıñ kärtäğä boto qısılgan kăzäläy tazıldap:

—Talaq! Talaq! Talaq tip qısqırğan tawışı ğına ularzı bıl tatlı onotolowzan tartıp sığarzı. Eye, Xisbulla bıl waqıtta yeñgähen yañı sabınlıqqa iltep üz kăbänä yanına kire äylänep kilep yetkäyne. Mäsälä uylamağansa yeñel xäl itelde. Xisbulla qızıwlıq menän ös tapqır talaq tip qısqırğas şäriğät zakonı buyınsa Sälimäkäyze qatınlıq vazifahınan qotqarğanın belmäy zä qaldı. Uğa xäzer qaytanan Sälimäneñ ire bulır ösön şul uq şäriğät zakonı buyınsa unı ber kiskä ikense irgä nikaxlap birep tororğa la, unan ayırtıp üzenä kire nikaxlap alırğa kăräk ine.

Xisbulla üzeneñ yañılışına şunda uq töşönöp:

—Yä, yarar inde aǵay hezzeñ taraftan da mineñ taraftan da ber xatalıq eşlängän ikän, tınıs qına bötöräyek. Hin kileneñde ber kiskä nikaxlap al da ayır. Min qabattan nikax uqıtıp xäläl yefet itep alırmın tip eşte tözätergä buldı. Xammat älbittä kilenen nikaxlap aldı, läkin ayırmanı.

Ular ayırılır ösön tabışmaǵaynılar bit. Tap bına oşo köndän huñ ber yıl ütkäs, Xammat menän Sälimä vaqiǵahı awılda şawlap tıñas Taiba äbey Xisbullaǵa Bibeşte alıp birze.

II

Azna un köndär buyı özlökhöz hibäläp torǵan yonsotqos yamǵırzan yer genä tügel, öyzär kärtä quralarǵa xätle burhip şeşenep böttö. Nisä köndär inde ber genä tapqır za yer östönä qoyaş hirpelep qaraǵanı yuq. Küräheñ ul da bürtengän horo yürgäkle küzzän bızep qayzalır tawzar artında qasıp yöröy. Közgö kük yergä yemerelep töşä yazıp eyelgän dä iren ilap ışandırırǵa öyrängän xäyläkär qatın şikelle haman şulay ber özlökhöz şämärä lä şämärä, huñlap yawǵan yamǵırǵa elälep bik mul bulmaha la baş birgän tarı borsaq qaraboyzay költälären kinänep seretä. Täbiǵät ilgä aslıq kilterew yulında yazzan başlaǵan räximhez eşen bına şulay dawam itä.

Bötä äylänäne, başıp alǵan qalın horo bolottarızı başqa vaqıttarzaǵı şikelle yel dä qaqqılap huqqılap taratmay ismaham. Ul da axırı qoyaşlıraq küñelleräk yerzärzä şayarıp yöröy. Bında tik şämärgän kük tä bot töbönän batqaq qına xököm hörä. Oşo arqala Bibeşteñ haǵışı la ǵazabı la bıl arala ikelätä artıp kitte, här kön bata suma Eyekkä biş altı tapqır hıwǵa barıw mal-tıwar qaraw ös dürt hıyırzı irtä kis hawıp tärbiäläp torow, qatıq oyotow, erket qaynatıw, qorot yahaw kewek isäphez hanhız öy eştäre bötähe lä unıñ östöndä xäzer. Yetmähä azna hayın beyeme menän iren munsa yaǵıp inderergä ös baştarın yıwırǵa yamarǵa la käräk här kön ber törlö qabatlanıp torǵan oşonday eştär östäwenä unıñ yörägen üzeneñ genä tügel, keskäy heñleläreneñ yazmışı la tuqtawhız öykäp kenä tora. Bibeşteñ uyarı haman ömöthözöräk qarañǵıraq bula bara. Uǵa xatta közgö bolotlo kük tügel ä unıñ haǵışı şulay donyanı qarañǵılap toralır kewek toyolop kitä. Üz küñeleneñ şulay boyoq bulǵan sağında äylänä tirälä qoyaş balqıp torowı his tä täbiǵı bulmaş hımaq ta kürenä başlay.

Şunday ütä küñelhez köndärzeñ berehendä öyzä Bibeş kenä torop qaldı. Xisbulla yamğır seretep bötöp barğan qaraboyzayzı äwengä halıp yellätep bulmaşmı tip tañ irtänän torop başıwğa kitte. Äsähe uğa:

—Yañğızıña awır bula bit kilende lä alıp bar tip qaraha la: —Yarar äsäy ğızıwan nāmāneñ osona başına üzem dä sıgırmın äle tip, Bibeşte öyzä qaldırıp kitte. Taiba äbey unı hay alyot hin bisäne yälläp şaştırırğa şäp inde. Şulay itep bınıhınan da qolaq qağırhıñ äle. Bisä hin yällägändeñ qäzeren beläme ni ul? Axmaq tip ärläp qaldı häm ulınıñ artınsa uq uramğa sıgıp kitte. Unı böğön Särbiyamal säygä saqırğaynı. Kilen yomşap öyrängän. Taiba äbey ğäzätensä qapqa töbönä barıp yetkäs tä ber ike qat borolop kilep:

—Kilen min kishez qaytmam. Bütän yerzärgä lä säygä saqırılğanmın. Öyzö yaqşı qara. Kilen qul qawşırıp tik ultırähı bulma, eş tulıp yata. Eşlä Kilen. Yalqawıña halışıp ultırma tim işetäheñ tip qat qat kişätep kitte. Bibeş tıñlawın belderep önhöz hüžhez genä baş qağıp torzo. Taiba äbey ğäzät buyınsa ölkän uldarın başqa ayırıp sıgarıp töp yortta kinyä ulı menän torop qalırğa teyeşle bulha la, Zakırı yünhez bulıp sıqqas Xisbullanı ayırıp sıgarmanı. Üzeneñ ğümer buyı tırışıp yıyğan malın kötkän donyahın Xisbullağa birep unı töp yortqa xuja itep qaldırzı. Älbittä bıl älegä hüzzä genä şulay. Asılda bında irke siklänmägän töp xuja haman ul üze genä. Unan uzıp Xisbulla menän Bibeş ber genä qazıq ta qağa barmaq buyı sıbıq ta hındıra almayzar bıl yortta. Xäyer Taiba äbey bında üz öyöndä genä tügel xatta başqa ayırıp sıgarğan kilene menän ulı östönän dä üzeneñ xujalığın haqlap qalırğa tırışa äle. Ularzıñ üzenän kãñäşhez ber genä eş tä eşlämäwzären talap itä. Şulay za Xammatqa qarata bınday talaptı tormoşqa aşırıw yeñel bulmağas bigeräk tä, Sälimägä bäyläneşle mäsälälärzä. Xammat bötönläy ber kemdeñ hüze uyı fekere menän dä işäpläşep tororğa telämäwen asıq kürhätkäs Taiba äbey Xisbulla menän Bibeşte ulay quldan ısqındırıp yebärmäşkä buldı. Üzen Sälimägä nıq bulmawza unı artıq yomşaq totowza şul arqala uğa yözgä yuyılmaşlıq oyat kiltererlek eştär eşlärgä yul quyıwza ğäyepläne. Bınan arı aqıllı bulasağın, Bibeşte qatı totasağın hüzzä genä tügel ğämäldä lä,

kürhätergä tırıştı. Bıl turala uğa osrağan ber yerzä Särbiyamal da tukıp qına torzo hin unı.

—Taiba yeñgä qoro tot. Ştobı şaştırma! Öyzän sığarıp bezgä lä yebäreپ yörötmä. Baştan şulay qoro tormahañ azaq baş birmäş. Xarap, uşal nâşel bit ular tip otqono ul. Oşo arqala ataları Särbiyamaldıñ yortona küsep kilgäñgä ösönsö ay kithä lä, Bibeş ularza ber genä tapqır bula aldı. Unda la beyeme ire menän bergä genä. Üz öyönä üz awılına kire qaytıw şatlığınan Särbiyamal ularzı ber tapqır qunaqqa saqırıp alğaynı. Bibeşkä ul köndö üzeneñ küzenä sittän genä möldöräşep qarap torğan heñlelären höyörgä ber ike awız hüž höyläşergä lä mömkinlek birmänelär. Ölkändär menän ber tabıñgä ultırtıp qunaq ittelär zä qaytarıp ta yebärzelär. Särbiyamal ismaham —Bibeş beräy köngä qalıp torhon tuğandarın kürhen tip tä äytmäne. Taiba äbey zä bıl turala xäterlämäne. Bınan huñ Yemeşte yetäkläp Yäneş ber ike kilep qaraha la Bibeş qäynäheneñ küž qaraşınan qurqıp ularğa ber ike awız hüž öndäşergä lä qıymanı. Ä inde xäzer köž yetkäs öş baş ayaq keyeme bulmağan bala-sağa aldağı yazğa xätle irekhezzän öygä biklängäs, Bibeşkä heñlelären xatta sittän genä lä kürergä tura kilmäy ine.

“Ni xäldä gänä yaşäy ikän ul baxırzar” tip moñayıp uylanıwzan başqa ber ni zä eşläy almay ine ul. Äle lä ul yalan kewek irken zur öyzä yapa yañğız torop qalğas biten yamğır tamsıları menän sıbarlangan täzrä bıyalahına teräp ozaq ozaq oşo xaqta uylanıp torzo. Unıñ küž yäştäre lä yamğır tamsılarınan qalışmaşqa teläğän hımaq mul bulıp tulışıp aqtılar. Axır uylap ilap küñelen bar az buşatqas nindäyzer ömöthöz yarhıwlıq menän ul öy yıyıştırırğa kereşep kitte. Qasandır Sälimä bıl kiñ irken buş öygä lä yıwaş, kilbäthez Xisbullağa la qatı bägerle qäynägä lä ılığırğa yaratmağan xäldä lä öyränergä eyäläşergä teläp ixlaslap, donya kötöp yörögän sağında hap harı itep qırıp yıwğan stenalarğa, xäzer tuzan ultıra başlağan. Seben, taraqan, ürmäксе ezzäre lä kürengeläy. İzän taqtaları la buzara birep tora. Ğäzättä bında küž könö öyzö totoş yıwzırıp alır ösön qızzarğa yaş kilendärgä ömä italar. Ular uynay kölä yırlay beyey genä eşläp öyzö yañı ğına yahalğan yaşnik kewek hap harı itep qırıp yıwıp yañırtıp sığıp kitälär. Taiba äbey zä oşo arala ömä itep öyzärze yıwzırırğa äzerlänä. Niñä ömäne kötörgä? Üzem genä yıwıp alayım. Yıwıp bötä alırmınnı ikän? Bötmäy ni ul tiklem kerlängän öy tügel dä baha. Isınlap ta bınaw ber yağın zur yağın ğına yıwıp taşlayım ismaham...

Bibeş şulay uylanıp tora birze lä, yañğız üze eşkä totonop ta kitte. Qazan qazan heltele hıw eşetep, öştäl öştönä ultırğıstar quyıp başıp, iñ elek tübä taqtahın yıwıp töşörzö. Stenalarzı urındıq izän taqtaların bısaq menän qırıp yıwzı. Öy ese yañğıp tın alırğa irkän raxät bulıp kitte. Güyä öştän başıp torğan nindäyzer awır qarañğı yök alıp taşlandı. Eş ozaqqa huzıldı. Öyzö yıwıp işek aldarın heperep bötöwgä ire menän beyeme lä, kötöw zä qayttı. Hıyır hawıw kiske tamaqqa äzerläw waqıtı kilep yette. Bibeş ni xätle tırısha la qalğan köndälek eştärze gäzättäge yetezlek menän eşläy almanı. Unıñ qul ayağı talıp eştän tuqtar xälgä kilde. Taiba äbey unı bögön eşkinmäğanlektä lä hıyırzıñ imsägendä höt qaldırıp hawıwza la, ire eştän qaytqansı tamaqqa äzerlämäy torğan yalqaw qatın bulıwza la gäyepläne. —Eş aş kürmäğan yarlı yetemdän nimä ömöt itmäk käräk tip zarlandı. Yıwıp yañırtıp quyğan öyzö güyä kürmäne lä, belmäne lä. Kirehensä:

—Bısaq menän yaman qırıp izände stenanı yoqartıp üzäk müzägen sıgarıp bötkanheñ dä baha alyot tip, bitärläne genä. Ul Särbiyamal menän osraşa här saq şulay Bibeşkä qarata ayırata uşallanıp qayta ine. Bıl köndöñ irtägehenä Bibeş köndäge waqıtta uyanıp hıyır hawırğa sığa almanı. Köşönän tış qatı eştän hınıqqan yaş tñ yeñä almaşlıq qatı yoqo esenä inep sumğaynı. Taiba äbey kilene uyanhın ösön urındıqtı şağır şoğor kilterep, arı äylänep bire äylänep tä, tamaq qırırılup ta qaranı. Bibeş uyanmanı. Axır ul üze torop döp döp başıp tışqa sıgıp kitte lä, hıyırzarğa bızawzarın quşıp inep yattı. Bibeş huñlap bulha la uyanıp könägen kütärep azbarğa sıqqanda bızawzar inälären imep bötöp eştäre kübep tarbayıp başıp toralar. Qayhı berzäre qoyroqto sänsep yalan kärtälä ırğıp hikerep uynap yöröyzär ine. Bibeş gäyeple başın tübän eyep buş künäk totqan kileş öygä qaytıp ingändä, Taiba äbey qayhı aralalır torop keyenergä ölgörgän Xisbullanıñ tanaw aldında qayış qamsı uynatıp, meyes kewek kirelep izän urtahında başıp tora ine.

—Bılay bulha hez mine yä tigänse böldöröp bötörhögöz! Dürt hıyırzı ber yulı imezgän bit imgäk. Ni xätle höttö äräm itkän! İr bulhañ hin bına oşo qayış qamsını al la bisäñde tuqma. İkenseläy yoqlap yatmaşlıq itep öyrät. İšetäheñme? Min ni tim? Min kemgä äytäm? Mä qamsı tiz bul!

Bibeş qurqışınan qulındağı buş künägen şaltıratıp izängä töşöröp yebärze. Unan tağı la nıǵıraq qawşap yomran kewek yomarlanıp meyes artına hıyındı. Ey, xozayım nimä genä eşläyem ikän? Taiba äbey tawışın kütärmäy genä haman nıqıştı. Tuqma tim, öyrät tim, işetäheñme? Yän bizzerges mesken, baş eymäkle töş menän üzeneñ ayaq osona tekläp tik kenä torğan Xisbulla qoto osop meyes artına boşqan Bibeş yağına qıyıwıhız ğına qarap aldı la, yomşaq başalqı tawış menän:

—Quysäle äsäy keşene tuqmay almayım da min. Telähäñ äyzä üzeñ genä mine tuqma la quy yäme, tinä. Taiba äbeygä yaş bala kewek qurqıp meyes artına yäşengän Bibeş qızğanıs ä Xisbullanıñ yebegän qılanışı yän köyzörgös tä mǵzak tä toyoldo. Läkin ul yomşalıq kürhätep eşte bozowzan qurqıp Xisbullahın qamsı menän uñlı hullı huqqılarğa kereşte. —Hay axmaq, alyot! Bına ni ösön bisä yaratmay bit hine bına ni ösön! Tuqmap totmağas bisä äzämğä hanaymı ni ul tip, taqmaqlay taqmaqlay qamsılanı ul. Huğışıw tuqmaşıw tügel qatı hüz äyteşewze lä kürmäy üşkän Bibeş qurqışınan da yebegän Xisbullağa qarata yörägendä ayırata kişken bulıp uyanğan yän bizäw toyğohonan da tını bıwılıp tışqa taşlandı. Üz üzen onotop qayza barğanın ni eşlägänen belmäy yalan kǵrtäğä barıp inde. Unan artqı qapqa ütä baqsağa sıǵıp küptän tügel kartufı qazıp alınğan inde, qara batqaqqa äylänep yatqan köpşäk yer aş bata suma alğa yügerze. İxataniñ Üle Eyekkä barıp totaşqan yerenä yortto tel-teş teyewzän haqlaw ösön qoroğan at başı höyäge elengän qazıq täñgälenä yetkäs, artaban ni eşlärgä belmäy tuqtap qaldı. Başın qazıqqa teräp aptırap tirä yaqqa qaranı. Küzzärenän ber özlökhöz qaynar yaş tügelde. Qasırğa tormaşqa ine bında. Ber minut ta ber sekund ta tormaşqa ine.

—Eyy, qayza qasa kemdän yarzam kötä alam huñ min tip, qabatlanı yöräge. Qara qurğaş kewek awır minuttar kükräkte qıştı. Bibeşteñ xäzer quzğalır za xäle yuq ine. Tap bına şul saqta kemder yomşaq qına itep unıñ başınan hıypanı. Niñä ilayhıñ hılıw tip horanı.

—İlama... Yaramay tinä. Bibeş äsälärsä yağımılı tawış menän äytelgän bıl hüzgä aptırap kütärelep qaranı. Unıñ aldında zifa buylı, is kitkes yaqtı qaraşlı, hılıw ber yaş qatın tora. Üze ğäjäp höykömlö, yılmayıp: —İlama hılıw üşerheñ... Töşönörhöñ... Qotolorhöñ...

Ä xəzər tüz yäme, ilama! Añlayhıñmı bireşmä... Uşal bul, tip qabatlay ine. Bibeş yäşle küzzären uğa tübäp xälhez tawış menän:

—Hin kem? Nimä höyläyheñ hin apay, tip horanı. —Minme tip qabatlap horanı tege hılıw qatın. Mine tanımayhıñmı ni äle hin? İşetmäneñ däme ni äle? Ey, bisara... Bisara...

Bibeş unıñ tawışınan nindäyzer yäşeren hağış ta, börkölgän kewek toyzo. Bıl unı tağı la niğraq aptıratı. Kem huñ bıl apay? Üze şat ta. Üze qayğılı la. Üze baxetle lä, baxethez zä kewek. Unıñ bıl horawına Üle Eyek yarı buyınan qısırğan qalın ir tawışı yawap birze:

—Sälimäkäy hin qayza? Qayza yügerzeñ? Yä, xuş! Uşal bul... Yebemä tine tege matur qatın. Bibeşkä tağı ber qat baştan ayaq qarap. —Unan min, bında Xammät! İnde yuğalttı la tip, ırkä kölp ire yağına yügerze.

—Bına ul nindäy ikän Sälimäkäy. Qalay matur tip üz qayğıhın onotop aptırap torop qaldı. Bibeş Uşal bul yebemä tineme äle? Bıl ni tigän hüze buldı? Unıñ Xisbulla Bibeşte alıp qaytqan saqta Xammattar awılda tügel ine. Ular eş ezlöp sıgıp kitkäynelär. Awılda tik ular xaqında “dingä yolağa hıymaş eş eşlägän azğın keşelär” yäki “Yosop menän Zöläyxa kewek höyöşöp qawışqan baxetle keşelär” tigän hımaq hüzzär genä yöröy. Bılarğa qarap Bibeş Sälimäne bersä yuyılmaş awır gonah eşlägän yaman azğın qatın bersä, iş kitkes baxetle itep küz aldına kilterze. Unı tizeräk üz küzzäre menän kürep belergä aşqındı. Ä inde xəzər bına unı osratqas berzän unıñ üze kewek bik yabay qatın bulıwına ikensenän unıñ küzzärendäge şayan ğorur yılmayıwına nindäyzer moñ qatışıwına xatta unıñ tawışında la oşo moñdoñ sağılıwına aptıranı. Bılay bulğas ul da baxetle tügelme ikän, ällä? İñ baxetle tigändärzeñ dä moñlanır urını barmı ikän ällä? Üşerheñ... Töşönörhöñ... Qotolorhoñ... Ä xəzergä tüz... Bireşmä tine bit äle ul. Bireşmä. Yebemä. Äsäyem märxüm dä şulay tip äytergä yarata ine şikelle. Bibeş turayıp baştı. Biten yıwıp ağıp, töşkän qaynar küz yäştären şäl oso menän qat qat hörtöp qorotto. Eye şul. Bireşmäşkä kăräk şul tip, özöp qısırıp uq äytep aldı. Beyem ayıw tügel. Aşamaş äle tigän uy menän qıyıw bazıq atlap öy yağına ütte.

Sälimäkäyze nikaxlap alğas, Xammat bötä xujalıǵın elekke qatını Ömmögölsömgä taşlap sıqtı la ör yañınan donya kötörgä kereşte. Taiba äbey üzeneñ iñ häybät şäkert ulın xur itkän bıl bozoq qatındı Xammatqa aldırmaşqa, unı öyzän genä tügel bötönläy awıldan qıwzırıp yebärtergä ırǵışıp qaraha la, barıp sıqmanı. Axır ul ulın üz ğailähenän bötönläy ayırtmaşqa teläp: —İr keşe ike bisä menän yäşämäyme? Küp qatın alıw Möxämmät päyğämbärzän qalğan eş bit ul hin, alyot ninä bınamın tigän üz bisäñde, qolonsaq kewek ike balañdı, bötä baylıǵındı taşlap şul azğın bisägä eyärep sıǵıp kitäheñ! Başıña tay tipkänder hineñ yuqha bıl tiklem alyotlanmaş ineñ tip ärläp tä, ögötläp tä, qaranı bulmanı. Xammat menän Sälimä üzzäreñeñ huñlañırıp bulha la tabılğan yarhıw möxäbbättären ber kem menän dä urtaqlaşırğa telämänelär. Bötä awırlıqqa tüzergä läkin yazǵı taşqın kewek urǵılıp sıqqan qaynar höyöw toyğohona ker töşörmäskä buldılar. Uynay kölä yırlay beyey ikäwläp tuğayzan tal ağas taşınılar här ber qazıqtı bergäläp qaqtılar här ber yañı taldı bergäläp qayǵıp bergäläp üzzelär. Sıyırsıqtar şikelle hayraşıp tal sıbıqtan ör yañı uya qorurğa totondolar, höyöw baxete menän qanatlangan yöräktär ükenewze, boşonowzı beläktär arıw talıwzı belmäne. Sälimäñeñ atahı la başta:

—Bılay yözömä xurlıq kiltergäs hin mineñ balam tügelheñ tip, bötönläy qızınan qul heltärgä tırışıp qaraha la, bala bit azaq ğäfü itte. Mähäre ösön tip uğa ber at, ber hıyır, kaza hariq eyärtep birep xujalıqtıñ täwge nigez taşın halışıp yebärze. Atlı hıyır bulğas Xammat menän Sälimägä donya kötöp kitewe älbittä ul tiklem awır bulırğa teyeşe tügel ine. Isınlap ta öyläneşewzärenä ber yıl tigändä ular bäläkäs kenä bulha la öy eşläp yıyınacaq matur yäteş itep donya kötöp toralar ine inde. Yazın ular baqsa tultırıp kartuf, qıyar, sögöldör, kewek nämälär sästelär. Xammatqa bıl yılda ike ğailä ösön eşlärgä tura kilde. Qatının taşlaha la balaları xaqına işke ğailäheneñ dä yeren höröp aşıǵın säsep birze. Eş ni xätle küp tormoş ni xätle qatmarlı awır bula barğan hayın ul üzendä bötmäş tökänmäş kös nıqışmalılıq arta barğanın toyzı. Äyterheñ Sälimä menän quşılıw unıñ bıǵasa uyawlı yoqolo yatqan ikhez sikhez kös şişmähen quzıratıp, unı taşqınlı zur ağımğa äyländerep yebärze. Xammat ısın mäğänähe menän baxetle ine xäzer. Sälimä lä baxetle ine. Şulay za huñǵı waqıttarza Sälimäñeñ küñelen äytelmäğan ber uy yış qına borsop tora. Köndär ayzar ütkän,

hayın bıl borsow yaman şeş kewek zıraya qabara, xatta qayhı saqta tüzgehez ärnewgä äylänä bara ine. Ošo arqala Sälimä vaqıt vaqıt moñayıp yırlap yöröy, üz irkenän tış qayhı saq küzzärenän önhöz yäštär zä tägärläp kitälär. Töndärzä Xammat bahadırzarsa tärän irken tın alıp ğämhez yoqlap yatqan saqtarza ul qapıl uyanıp kitep ozaq ozaq uylanıp yatqılay. Läkin üz yörägen ayawhız hızlatqan bildähez borsowğa Sälimä äle asıq töşönöp tä yetä almay.

Ni ösön huñ unıñ ese buşa? Özölöp höygän Xammatı unıñ yanında. Sälimä ösön ul bötä donya vaqlıgınan qul heltane. Kötkän donyahınan ğailähenän baş tarttı. Ğäybättän şeltänän dä qurqmanı. Şulay bulğas uğa Sälimägä nimä yetmäy tağı? Yazmıştıñ nindäy qotolğohoz alıs ipkene tıñğı birmäy mataşa huñ uğa? Kem nimä unıñ baxetenä qul huzırğa yıyına. Yuq yuq! Bınıñ bulıwı mömkin tügel. Ber töndä ul yörägeneñ ärnewenä tüzä almay uyınıñ huñğı küzzären üze lä añlamaştan oşolay qısırıp uk äytep yebärze.

—Ä nimä? Ni tiheñ hılıwım tip uyanıp kitte Xammat. Sälimä ire yağına äylänep küzen unıñ qewätle kükrägenä yäşerze. —Yuq ta. Bılay ğına. Ällä nindäy yaman töş kürep hataşıp uyanıp kittemse... Xammat unı bala kewek qäzerläp kükrägenä qıstı. —Qurqma tınıs yoqla yäme hılıwım. Sälimäneñ küñelendä bılay tınıshız uyzarzı tıwzırğan säbäptärzeñ iñ zurıhı älbittä Xammattıñ bala yaratıwı ine. Nisek kenä tihäñ dä unıñ elekke qatınında ber ulı ber qızı bar bit. Xammat ularzı bik yarata. Bınawı tup kewek bulıp tägärläp üşep kilgän ulı Bayrastı ul yanınan qaldırmay gel, bergä alıp yöröy. Altı yete yäşlek malayzı bıyıl haban hörgändä ul gel at başına ultırtıp yöröttö. Uğa yetmähä här azımda Taiba äbey zä başqa kürşelär zä, Bayrastıñ tap uğa oqşawı unıñ kewek bahadır bulasağı turahında höyläp kenä toralar. Uñayı kilep sıqqan hayın unı şunday ul tabıp birgän qatındı bizäw qatınğa almaştırğanı ösön ğäyepläyzär. Dörös Xammat bılarzıñ bötähen dä tınıs qına yılmayıp yawaphız qaldıra. Läkin Sälimä Xammattıñ küñele qatınınan hıwınha la balalarınan hıwınmayasağın toymaymı ni? Beräy keşe unıñ Bayrasınıñ şäplege qızınıñ maturlığı turahında höylägändä, Xammattıñ küzzärendä nindäy ğorur şatlıq toqanıp kitkänen kürmäyme ni? Sälimä huñ bığa qarşı

üzeneñ tıñğıhız höyöwenän başqa nimä quya ala. Qasan huñ ul Xammatqa oşo Bayras kewek ayıw balahınday nıq, börköt kewek ütker küzle, malay tabıp birer? Tabırmı, bulırmı unıñ malayı? Ägär Sälimä ısınlap ta keşelär äytmeşläy bizäw qatın bulıp sıqha Xammattıñ möxäbbäten hamam xäzergäsä üzendä haqlap tura alırmı ul? Yäşlek tä maturlıq ta ütä... Ä bala hamam üsä zuraya maturlana gına bara. Ägär Xammat balahız tormoştan toya başlağa ul ni eşlär? Xammat menän bergä tora başlawğa ber yıl ütkäs tä üzendä balağa qalıw bildäläre kürmäy tamam ömöthözlökkä birelä başlağan Sälimä, bıyıl qoroloqtan aşıqtarı köyöp bötöw arqahında üzzäreneñ azıq eş ezläp awıldan sitkä sıgıp kitergä mäjbür bulıwzarı, Timaş bayarğa barıp qır eşenä yallanıwzarı ösön köyönähe urınga, höyöndö genä. Bıl qot osqos höyönös ine. Şuğa kürä Sälimä küñelenän üz üzen:

—Ey işar, keşelär ut yota. Ä hin qıwanahıñ! Oyal! Aqlıña kil. Qara bıl qıwanısıñ üz başıña töşmähen tip küp tapqırzar şomlanıp ärläp tä qaranı. Läkin qıwanıwzan üzen tıya almanı. Mömkin bulha ul gümer gümergä bıl awılğa qaytmaş ösön sitkä sıgıp kiter, bötä awırılıqqa tüzer ine. Tik Xammatı gına unıñ üz yanında bulhın unıñ möxäbbäten kem menän bulha la urtaqlaşw qurqınısınan qotolhon gına ine. Isınlap ta bıyıl Xammat Sälimäneñ tüzemlelegenä, yetezlegenä, yegärlelegenä aptırap ta hoqlanıp ta bötä almanı. Unıñ awızınan bötä yäy buyına ber genä tapqır za zarlanıw boşonow, huqranıw hüzen işetmäne. Ul besän sabıw besän yıyıw eşendä lä uraqta la xatta urman qırqıwza la irzär menän tiñ torop eşläne. Här waqıt qırza urmanda qunıp yatıp eşläwzeñ awırılığın toyowın ber genä xäräkät menän dä kürhätmäne. Kirehensä tağı la şatıraq, yetezeräk, ilgäzägeräk, kenä bula barzı. Eştän buşağan arala üzen dä iren dä höyöp tärbiäläp yörötä belä torğan, xästärlekle qatın bulırğa la, här saq handuğas kewek hayrap yırlap beyep küñel yıwatırğa la ölgörzö. Yörägen totoş biläp alğan olo möxäbbät uğa böt köhöz kös därt birep tora ine.

Qara küz yetkäs Timaş bayarzıñ qır eştäre böt käs, Xammat menän Sälimä awılğa qaytıp kilde. Äle Bibeste osratqanda ularzıñ awılğa yañı kilep ingän saqtarı gına ine. Uramdan uzıp keşe küzenä sağılıp yörömäs ösön ular kärtä artı yağınan, Üle Eyek qaşlağınan uzğan berläm yul buylap, qaytıp baralar ine. Oşo waqıt Xisbullarzıñ kärtä

artında baqsa sitäne buyında ilap torğan ber qızdı kürgäs, Sälimäneñ başına:

—Moğayın Xisbullanıñ bez kitkäs alıp qaytqan yarı käläşe oşolor tigän uy qılt itep kilep töştö lä ul nisek, Bibeş yağına yügerep kitkänen toymay za qaldı. Qatındarsa qızıqınıwsanlıq ta, äsälärsä yälläw zä, tarttı himaq unı. Ällä nindäy kötölmäğän osraşıw buldı bıl Bibeşteñ küñelendä ul. Bına bit keşelär ülmäyzär. Yäşäyzär... Min dä yäşärmen, üşermen, bireşmäm äle tigän himağıraq ömöt uyatha, Sälimäneñ yörägendä ul yäy buyı üzen tınıs qaldırıp torğan yäşeren azaplı uyzarzı qarañğı şiktärze qabattan quzğatıp yebärze. —Qalay bäläkäs kenä qız baxır. Küp bulha un ike yäşter. Yä yarar üşer, niğınır äle tip, başta halmaq irenep kenä bıl xaqta onotorğa tırışıp qına uylandı Sälimä. Läkin uyzar unan qalışırğa telämäne. Unı haman haman tärängäräk höyräne. Xisbullanı yarata his yuğında uğa ılığa alırmı ikän baxır tip, artaban uynı dawam itte ul, Ällä ul da mineñ kewek bıwıngä ultırğansı uñdı huldı ayırğansı ğına torormo? Bınıñ artınsa tağı la tıñğıhızraq, borsowlıraq uyzar ağıldı.

—Bala tabırmı ikän ul? Äğär Bibeş bala tabıp quya, Xammat bığa nisek qarar? Xäyer üze menän yıldan aşır yäşäp balağa qalmağas mineñ eşkinmägänlegemde belmäyme ni inde ul! Şulay za Bibeş bala tapmaha minä lä Xisbulla bozğandır tip uylarğa urın qalır ine ismaham. Bälki ul ısınlap ta şulayzır za. Tora bara Sälimä ber saq bala tabıp üzen xurlıqqa qaldırırwı mömkin bulğan bıl keskäy qızğa qarata üz küñelendä asırw könläw himaq toyğosı uyana başlawın toyop xatta, qurqıp ta kitte. Ä huñ baya sitän yanına barğanda unıñ küñelendä Bibeşkä qarata yälläw yabay qızıqınıwzan başqa ber nämä lä yuq ine lä baha. Şuğa kürä ul ilap şeşenep bötäkän Bibeşteñ başına üzeneñ yılı yeweş qulın halıwın unı yıwatırw, tınıslandırırw ösön ällä nindäy añlayışız hüzzär höyläp taşlawın da toymay qalğaynı. Ä xäzer ya xozay ul ni uylay? Şulay uq oşo qızğanıs keskäy genä qızğa qarata la asırw, üs yörötä alırlıq yawız, könsö keşe mikän ni ul Sälimä? Äy, alla üz yörägenä lä totoş belep töşönöp bötöp bulmay bit. Şulay bulğas keşe yörägenä qalay baş bulmaq käräk. Yä oşo minutta Xammattıñ uyında ni barın qalay belmək käräk? Kem belä bälki ul ulın qızın... Ular menän bergä Ömmökäyen dä hağınıp qaytıp kilälär.

Yä, kem ul tip Sälimäneñ uym bülde Xammat:

—Hineñ yaş köndäşeñme ällä? Eye, Qara hin unı axırı hin Xisbullağa haman da ul tiklem sit itep qaramayhıñ? Nisek atılıp yügerep kitkäneñde toymay za qaldıñ bit. Uylamağaynım... Kötmäğäynem... Yä nindäyeräk qız tip şayarttı Xammat. Sälimä küñelhez genä yawaplanı:

—Nindäy bulğın alda kürerbez. Älegä keskäy genä ilaq qız. Şulay tigen Sälimä uylanıp tağı ber az öndäşmäy bargas kölä birep: —Şulay za matur bulmaqısı. Zur yaqtı küzle, ap aq yözlö, matur qatın bulırğa oqşap tora tip öştäne. —Şulaymı tip qabatlap horap quyızı Xammat. —Qara hin unı Xisbullanıñ baxete gel matur qızzarzan tağı Sälimä awır ğına körhönöp quyızı. Eye şulay. Bınıhı ismaham üzenä nasip bulhın inde. Bınan arı ular öyzärenä xätle hüzhez barzılar. Bıl turala höyläşew za uylaw za ularzıñ ikehenä lä küñelle tügel ikäne asıq ine.

III

Baygilde ağayzarzıñ İlseğolğa küsep kilewenä dürtänsä yılğa kitte. Yäy ayınıñ beşkän qarbuzz, kipkän arış yeşe menän huğarılğan seben öyörö menän gewlägän qızıw köndäreneñ berehe. Böğön kürşe Yaqup awılında bazar. Şuğa kürä İlseğol uramı la ğäzättägenän yenleräk, şawlıraq. İrtänsäk arba tultırıp ağas köräk siläk kümer deget teyöp ütkän urman yaq qıpsaqtarı xəzer beräy qazaq säy şäkär, beräy biş un qazaq on halınğan keskäy toqsayzan başqa ber nämähe bulmağan buş arbaların qıltırlatıp İlseğol uramı aş a ber özlökhöz uzıp toralar. Qayhı berzäre qızmasa bulıp alğanlıqtan arbağa qırın yatıp uramğa hıymay qısquıp yırlap ta uza. Bazarsılar arahında inde altmıştan uzha la, arbağa ultırırızı üzenä äle haman ğärlekkä hanağan, şunıñ ösön arbala dilbegä totop ultırğan qatını yäki yeyäne yañınan at uynatıp yorttırıp bargan yeget qarttar za, yış qına kürenep qala. Şulay uq yäyäwläp yökmänep qaytıwsılar za yuq tügel. Troykağa qırın yatıp uzıwsılar za bar älbittä. Gömmümän bazar kön İlseğol balaları ösön iñ qızıqlı kön ul. Ular uram aş a

uzğan ber genä atlını la yäyäwlene lä kürmäy qalmayzar. Ular ösön bötähe lä qızıq bötähe lä märäkä. Yäneş menän Yemeşteñ dä bınday köndö uramda duş-ıştäre yanında bulğıları kilä. Tik Särbiyamal ğına ularzı buşqa taban tuzzırıp uramda yörötörgä yaratmay. Ni ösön ularzı öyöndä tota? Eşlärğä teyeştär. Şulay za böğön huñlabıraç, kiskäräk qalıp bulha la, qızzarğa la, äzeräk irek eläkte. Ğömümän böğön ularzıñ bik hiräk osray torğan baxetle köndäre ine. Berensenän közzö, qıştı, yazzı rudnikta vaqıtlı eştä yöröp uzğarğan ataları işän haw qaytıp kilde. Ul ğına la tügel Baygilde ağay ularğa bik matur şaw bizäk, kük sitsanan küldäklek tä alıp qayttı. Yetmähä xäzer inde bına Särbiyamal da:

—Barıǵız äzeräk uynap qaytıǵız tip uramğa sıǵırğa röxsät birze. Küräheñ ire uğa yanıp torğan qızıl satından küldäklek tä, keşmir yawlıq ta, xatta iteklek kön dä alıp qaytqas bınıñ östäwenä on säy şäkärlek aqsanı la mul ğına birgäs unıñ käyefe yaqşırzı. Qızzar uramğa sıqqas qayza barırğa. uyındı nimänän başlarğa tigän hımaq qapqa töböñdö ozaq qına tapanıp torzolar. Xäzer bazarsılar hirägäyep uram hil bulıp qalğaynı inde. Tik Ğabbas mullanıñ ber möyöşö yergä heñgän yemerek mäzräsähe yanında ğına ğäzätensä üzeneñ añlayışhız läkin ğäjäp moñlo yağımlı yırın yırlap tırnana-tırnana tile Ulyabay ğına yöröp yata ine.

...Yämän illärenän,
Qalqıp kidär di.
Yä säni yä bāni,
Sayran idär di...

Ber törköm malay sır sıw kilep unıñ artınan eyärä:

—Ağay Ulyabay ağay tağı yırla äle!

—Läyläjandı yırla!

Sül ğäräbe şikelle sem qara haqaltay, tar ğına bitlä, qılıs tanawlı, urta yäştärzäge bıl keşene malayzar här vaqıt şulay mäzräsänän sıǵıp küzgä kürenew menän hırıp ala. Ä Ulyabay sabıy balalarsa eskerhez moñhow ğına itep balalarğa almaş tilmäş yılmayıp oyalsan, başalqı tawış menän: —Yırlayımmı ikän ni? Mulla ağayım oroşmaşmı ikän huñ tip, horap quya. Unan şul uq ğämhez eskerhez tawış menän:

—Ey quy za yırlamayım da, yä mulla ağayım tuqmap taşlar ti!

—Yırla yırla! Tuqmamaş! Tuqmatmabız tızär malayzar kölop. Bez barında ul baznat itä alamı ni? Xa xa! Ulyabay tağı ğäjäp äzäple oyalsan yılmayıp: —He şulaymı? Yırlap yebäräyem huñ ulay bulğas ti. Unan därwiştärsä därtlänep helkenep yırlarğa totona:

...Här säxär vaqtında,
Töşömdä küräm.
Bän säni bän säni,
Läyläjan söyäm...

—Äyzä! Hılıw bez zä şunda barayıq. Ulyabayzıñ yırın tıñlayıq tine Yäneş. Yemeş qarşı töştö —Quy äyzä Şäwräkäyzärgä barayıq. Min Ulyabayzan qurqam da ul.

Isınlap ta xalıq telendä Boxarala la Sämärqändtä la uqığan ikän. Allanıñ serle eştärenä töşönörgä teläğän ikän. Azaq tırışıp tırışıp ta ber nämägä lä töşönä almağas oşolay aqıldan yazıp kitkän ikän tip, höylänep yörögän hüzzärzän başqa ber ni menän dä bildäle bulmağan unıñ asılda kem, qayzan ni ösön, bınday xälgä qalğanın ber kem dä belmägän, bıl yarım yalanğas keşe Yemeşteñ küñelendä här vaqıt şomlo qurqıw qızğanıw uyata. Yemeş unıñ yanına barmaşqa, küzenä qaramaşqa, başqa balalar kewek unı üseklämäşkä tırışa. Üz hüze Yemeşteñ inğayına yörörgä öyrängän Yäneş nıqışmanı. Ular Şäwrälärgä kittälär. Şäwrälärzeñ ese tışı hılanıp ta ağartılmağan tupaq öyzän dä ber hıyırlıq lapaştan torğan yorttarı uramdıñ Eyek yaq osonda, Särbiyamaldarğa qapma qarşı ultıra. Şäwräneñ atahı balta oştahı Xälim ağay bötä ğümeren keşelärgä matur matur öyzär halıp, semärläp möhörläp qapqalar, täzrä qapqastarın eşläp uzğarha la üze ösön ber genä nämä torğozorğa la vaqıt ta, aqsa la taba almanı. Tapqan tayanğanı unıñ aşawzan tände ber qat qaplarlıq keyemdän uzmanı. Äle lä ul ölkän ulı Äxmät menän üzzäreneñ bay kürşeläre Sobxan starşınalarğa yañı öylök bura burap urmanda yata. Kümäk zur ğailägä aşarğa yetkerew zä awır bulğanlıqtan Şäwräneñ äsähe Zöbärjät yeñgä lä Sobxan starşınalarza aş hıw beşerewse bulıp eşläy. Küp vaqıt öyzä bäläkäs qustıhı menän Şäwrä genä bula Ä Şäwräneñ İştuğan menän tiñdäş ağahı şayan, teremek Äxät ber qasan da öyzä tormay. Äle lä İştuğan menän ikäwläp qayzalır uram qızırıp yöröy ine.

Yañğız zarığıp ultırğan Şäwrä qıwanıp hikergeläp täteldärgä totondo.

—Ey Yemeştär kilde! Yä ni eşläybez? Nimä uynaybız? Haq taş uynaybızımı? Min kisä qırsından biş tumalaq taş tabıp apqayttım. Bına ular Ällä xan uynaybızımı? Xan uynahaq mineñ ber itäk matur taştarım da bar. Yä niñä öndäşmäyhegez? Yemeş, Yäneş. —Quy öyzä uynamayıq. Tışqa sığayıq tine Yäneş. Bez bılay za gel öyzä ultırabız bit. Yäşenmək uynayıq tip östäne. Yemeş Şäwrä itägen arttan ğına töynäp urındıq buyına yebärelgän näzek botlo, kös başlı, zur qorhaqlı qustıhı Xäsängä moñayıp qaranı. —Mırzam bar bit äle. —Ulay bulha yäşenmək uynamabız bılay ğına tışta ğına yörörböz yäme tip kileşte. Yemeş Uramğa sığayıq Şäwrä qustıhına ımlanı.

—Kil mırza! Xäsän imgäkläp urındıq sitenä kilde lä qıwanıp apahınıñ muyınına harıldı.

—Äs-säy Mäm-mäy! Şäwrä unıñ bottarına, quldarına şayartıp ipläp kenä huqqılanı.

—Yuq äsäygä barmaybız. Almabikä inäy ärläy mämäy birmäy mae mae itä! Äbew äbew bula beldeñme? Xäsän unıñ hayın qıwandı. Ular işek aldına sıqtılar. İnde ni eşläybez hineñ mırzañ bulğas ber qayza la barıp ta yügereşep uynap ta bulmay şul. Yäneş menän Yemeş İlseğolda dürtense yıl yäşähälär zä başqa qızzarğa haman ılığıp yetä alğandarı yuq ine äle. Qayhı ber qızzar ularzı “yerhez, kilmeşäk” tip xurlap üzzärenän bizzärälär. Qayhı beräwzäreneñ küp vaqıt ata äsähe öyzä bula. Ölkändär bulğan yerzä irkenläp uynap bulmay. Ä Şäwrä ularzı ber qasan da kämhetmäy. Ularzıñ öyö lä här saq awlaq bula. Yetmähä taşqursaq kewek bäläkäs kenä yomro bitle, tanaw osona ğına öyölöp töşkän vaq şazralarında här saq ısıq tamsıhınday tir börsöktäre yıltırap torğan höykömlö Şäwrä Yäneş menän yäştäş, Yemeş menän tiñdäş ine. Yemeş unı üzenän ölkän itep işäplämäy. Şäwrä üzen ölkän itep toymay. Ular Yemeş menän yän duştar. İşek aldına sıqqas qızzar üzzären telägänsä yügerep uynarğa, Eyekkä hıw inergä barırğa qamasawlağan keskäy Xäsände qayza quyırğa belmäy aptırap torğan saqta

ularzıñ qolağına Sobxan starşınalar yağınan nindäyzer kölöşöw höyläşew tawışı işetelde.

—Kemdär kilde ikän? Äyzä qarayıq tip şıbırlanı Şäwrä.

—Äyzä qarayıq? Nimä bar ikän tine. Yemeş tä Ular Şäwrälärzeñ işek aldı menän Sobxan starşınalarzıñ işek aldın ayırıp torğan beyek taqta quyma yanına yügerzelär. Bında alabuta degänäk kesertkän üländäre menän qaplangan qoyma buyında taqtanıñ botak urının törtöp töşöröp yahalğan, küzzäy genä ber nisä tişek tä bar. Bını qızzar üzzäre yahağan. Ular oşonan Sobxan starşına işek aldında bargan bay tormoşto küzätergä yaratalar. Äle lä ular degänäk yapaqtarı aştına boşop tın da almay küzätergä kereştelär. Unda bögön dä gäzättäge bayramlı tormoş dawam itä. Bına Sobxan starşına menän unıñ qatını Almabikä bayramsa keyenep kütärmälä toralar. Starşınanıñ ör yañı qara troykahınıñ tüş keşähenän qazan kewek zur tüñäräk qurhağına xätle yıwan kömöş säğät sılbırı halınğan. Ul zur itläs qulın salbar keşähenä tıqqan qısqı ayaqtarın xäle yetkäsä kirep tarbaytıp başqan. Közöräygän yelkähe terpäygän yerän mıyığı, tekä tākäbber qaraşlı, yäşkelt küzzäre menän ul näşel ügezen xäterlätä. Artıq zur kükräkle qalın käwzähenä his tä xas bulmağan näfis bäläkäy başına bay tatar qatındarınsa ınyılı qalpaq keyep yebärgän Almabikä, irenän ber başqa beyek tä hawalıraq ta.

Yemeştärzeñ igtıbarın bigeräk tä kütärmäneñ tübänge başqısında yalanğas al tänle kük küzle gäjäp matur taş qursaqtı yebäk yurğanğa töröp bäpes itep kütärep alğan Altınbikä üzenä tarttı. Qızzar qursaqtıñ maturlığına hoqlanıwzan telhez qalıp ultırzılar. Täñkä meryengä sumdırıp sikhez tözöw itep keyenderelgän Altınbikä, Yemeştär ber qasan da kürmägän yänle qursağı menän bergä qızzarğa äkiät batşalığan, bıl tupağa yanılış osop kilep qunğan yen qızı kewek kürende. Yäşe menän Şäwrälärzän olo bulmaha la buyğa üşep yetkän Altınbikäneñ tap bäläkäs balalarsa ırkälänep qurşaq uynatıwı la qurşağın bersä atahına bersä äsähenä alıp barıp:

—Bar qızım min arıp kittem hin olatayña bar! Öläsäy tip äyt qızım! Äsäy, qara äle qızım höyläşä belä başlağan tip, täteldäp höylänewe lä, bik irtä bınday balalıqtı onotqan Yemeştärgä sikhez säyer xatta, oyat ta hımaq toyoldo. Yäneş xatta bışıldap: — Ey oyathız! Zup zur nämä nisek oyalmay qurşaq uynata tip hoqranıp ta quyzı. Yemeş kerpek tä qaqmay tekläp

ultıra torğas binda qısqırıp höyläşergä yaramawın da onotop, Şäwräkäy ällä qursağınñ yäne lä bar inde? Tap ısın bala hımaq qarap tora tügelme huñ tip, qısqırıp yebärgänen toymay ƶa qaldı. —Sew biğäläş tip şıbırlanı Şäwrä. Äğär bezzeñ bınan qarap ultırğandı hizep qalhalar... Almabikä inäyem botto huğıp hındırır. Beldeñme? Qızzar tağı tınıp qaldılar. Xatta keskäy Xäsän dä tawış sığarmanı. Barmaqtarı menän qoro tupraqtı soqop tik kenä ultırzı. Äyterheñ bıl tirälä telde teşläberäk tororğa tındı la tawışlanıp almaşqa kăräklekte ul da belä ine.

Sobxan starşına tamaqtı qıra birep qızzarƶı tertläterlek äse tawış menän:

—İzris İbles tim, at yek tip qısqırıp yebärze. Bıl tawışqa kărtä qurağa terätep eşlängän mal öyönän alpan tulpan başıp tömrändäp İzris qart kilep sıqtı. Qışın yäyen öštönän töşmägän oşo işke horo säkmänä kömrö arqahı käwzähenä qarağanda la ozonoraq hımaq bulıp alğa huzılğan ırğaq şikelle, ƶur qıtırşı quldarı, kükşel yön başqan yalbır bite menän bıl qart ayıwğa oqşay ine. Ayıw kewek kilbäthez, yalbır ğına tügel şunday uq köslö lä hımaq toyola ine ul. Unı urış İzris tip yörötälär. Urış İzristeñ yort yere lä bala sağahı la yuq. Bulmağan da. Käkük kewek yapa yañğız ul. Ä yäş sağında şäp yeget bulğan tip höyläyƶär. Şuğa unı haldatqa barğas ta ber rus ofitserı yaratıp üzenä denşçik itep alğan. Yetez uyaw xoloqlo yaqşı küñelle bulıwı xäylä mäkerze belmäwe namışlı batır haldat bulıwı ösön yaratqan unı ofitser.

—Bınday denşçik menän in awır yuldı la yeñel ütep bula. İdriska attıñ telen bela. Ber kengä baş birmägän aşaw ayırırƶar ƶa unıñ qulında şunda uq tınıslanıp yıwaşayıp qala. Äğär inde in yaqşı at hatıp alayım tihäñ İdriskanan ğına haylat tip maqtağan. Başqa ofitserƶar şikelle haldattarƶı kămhewew qağıw huğıwƶı belmägän yaqşı küñelle keşe bulğan unıñ xujahı. Şuğa kürä İzris unda denşçik bulıp ozaq yıldar xezmät itkän. Xatta ofitser unı üze otstavkağa sıqqas ta qaldırmağan. —Äyzä İdriska ülgänsä üzemdä tororhoñ. Qıtlıq kürmäy yäşärheñ tip, Mäskäw yağına üzeneñ imeniyehına alıp qaytıp kitkän. İzris üze lä bıl yaqşı küñelle ofitserƶan ayırılğıhı kilmäy bigeräk tä, şunday xörmätle keşeneñ hüzen kire qağırğa bəznat itmäy bığa riza bulğan. Azaq ofitserƶıñ bay matur imeniyehına undağı nujahız mul tormoşqa eyäläşep tä alğan. Yıldıñ küp vaqıtın Mäskäwƶä

Peterburgta yäki sit ildärzä ütkärgän bıl ğailähez ofitserzıñ baylıgın haqlap şunda yäşägän dä yäşägän. Şulay ayzır yıldar ber ber artlı ütep kenä torğan. İzris üze lä yartı rus bulıp bötkan telen dä dinen dä onota başlağan. Ä ofitser hamam elekkese — İdriska barında mineñ yañılış töşöp qalğan huqır biş tinem dä yuğalmayasaq tip maqtana birep, tıp tınıs teläğän ber yerendä yöröy birgän. Şulay oloğayıp bötönläy üz keşe bulıp böttö genä tigändä İzristeñ küñele qapıl tıwğan yaqqa tartıla başlağan. Üz awılın qaytıp kürgehe üz yerenä qaytıp ülgehe kilgän unıñ. Ofitserzıñ: —Xäzer qaytıp hin unda astan üläheneñ bit! İşärlänmä İdriska tınıs qına yäşäy bir tip törlösö ögötläwenä lä qaramaştan ber kön kütärelep qaytıp ta kitkän. Ä awılta unıñ ata äsähe ällä qasan ülep onotolop ularzıñ bötä mal tıwarı, yort yıhazı İzristeñ berzän ber qarındaşı Almatıkaneneñ ire Sobhan starşına qulına küsep heñep bötkan. İzris qartqa moron törtör urın da qalmağan. İzris qayğıhınan eskegä habışqan. Xatta ofitserzıñ:

—Äğär eşeñ barıp sıqmaha kire kilerheñ tip, birep yebärgän yullıq aqsaların da esep bötkan Şul arqala kire kitä lä almağan. Dörösöräge oşonday susqa kewek awnap eskän yöz menän xörmätle ofitserğa barıp kürenergä bıznat itmäğän ul. Şulay itep aqsahın ğına tügel ös başın da hatıp esep bötörgändän huñ oşo Sobhan starşınağa küser bulıp barıp ingän. Şunan birle bına nisämä yıldar inde unıñ mal öyöndä yäşäp qalğan buşqan aşap tamaq xaqına eşläp kön kürep kilä. Xäzer unıñ donyala berzän ber yıwanısı qulına ällä nizä ber kilep eläkkän az maz aqsanı esep bötörgänsä mal öyönä qaytmay uramda awnap starşına yorto yağına sittän yozroq kürhätep, ese tozlo rus hügenewe menän hügenep yöröwzän tora. Sobhan starşına urını kilgän hayın:

—Hin unı tuğan tip yälläp aşrayhıñ. Ä ul hineñ yözöndän kölä ibles tip huqrana. Läkin keşelär unıñ bıl qarttı uramğa sığarıp ırğıtır ösön üzeneñ bötä etlegen belep torğan xalıqtan ğına tartınıwın yaqşı añlayzar. Şuğa kürä unıñ huqranıwına his tä qolaq halmayzar. Ä İzris qart esep asıgıp xäldän tayğansı ayağına başıp tora almaşlıq bulğansı şulay sittä yöröy yöröy zä axır yazmışqa yänä baş eyep başınan bürken alıp şul şäfqätle keyäwgä qaytıp inä. Yañınan tüzemdän sıqqansı tağı tırışıp uğa xezmät itä. Tüzeme böthä yänä säsen başın tuzırıp qulına qıldarı özgölänep, bötkan rus balalaykahın alıp bögölöp barğan tubıqtarın qatırıp käwzähen haldattarsa töz totorğa tırışıp uramğa tuzanlı yul

ööstönä sığıp baša. Unan yöntäš zur yozroğo menän arıq kükrägenä döpöldätä huğıp yarhıp qısqırıp yebärä. —Vidiş ofitser birgän balalayka! Ofitser birgän. Znayeş ofitser menän troykala yeldergän İdriska bit bıl. Urış İzris tağı esergä kereşkän ikän tizär keşelär. Bını işetep tağı ayağınan yığılğansı esä ikän baxır. Ä bötä nämänän tik qızıq qına ezläp yörögän bala sağa şunda uq unı hırıp ala. Uynap yebär olatay. Balalaykañdı zıñğıldat, ayağındı tıprılat! Hay, Dunayzı hipter, olatay! İzris qart şunı ğına kötkän kewek küñellänep balalaykahın zıñğıldata huğıp qarlıqqan işerek tawış menän yırlay yırlay awa tönä uрам buylap atlay:

Vı posluşayte rebyata,
Çto struna govorit,
Çto struna govorit!
Da ona jenitsya velit,
Ay, Dunay vay, Dunay,
Dunay veselıy Dunay!

Balalar unıñ artınan eyärälär

—Hay urış İzris!

—Tile İzris!

—Dunay İzris tetterä!

—Başqortsa ber yır za belmäy Tik Dunayzı hipterä. Ä İzris qart unıñ hayın qotoronop russa çastuşkalar äytergä kereşep kitä

Ex moi roditeli,
Vı menya ne lyubite,
Vı menya ne lyubite,
Utrom rano budite...

İzris qart nisek kenä qatı işerhä lä unıñ taqmaqtarı gel şulay balalarsa ber qatlı tıynaq bulalar. Bına şul İzris qarttı Sobxan starşına yänähe şayartıp “İbles” tip yörötä. Äle lä ul bına tamaq töbö menän genä —İbles at yek tip ber ike qısqırzı la, qart attı yegep kütärmä yanına alıp kilep tuqtatqansa üzeneñ oşo şayanlığına kinänep, este qapaytıp quldı artqa quyıp tarbayıp, başıp torzo. Unan uynaqlap torğan ös qara yurğa

yegelgän qanatlı ör yañı kırandasqa qırın yatıp qatının yanına İzris qarttı küsergä ultırtıp, ğäjäp tākābber tōš menän yelderep sıǵıp kitte. Altınbikā qursaǵın qosaqlap kütärmänän genä ularzı ozatıp qaldı. Şäwrä üz yanında ultırǵan Yemeşteñ qolaǵına:

—Beräy sit awılǵa baralarzır tip bışıldanı. —Ular här kis şulay qunaqqa kitälär wät! Nisek Altınbikälären qaldırzılar äle? Zur bulha la ber zä oyalmay ata äsähenän qalmay yöröy ul wät! Yemeş öndäşmäy küzätewen dawam itte. Sönki unda äkiättäge kewek bay za serle lä toyolǵan üzenä başqa ğäjäp ber tormoş dawam itä. Xäzer unıñ bötä iǵtıbarın Sobxan starşınanıñ berzän ber ulı Hatıbal biläp aldı. Bına ul yıp yıltır yez töymäle ör yañı kitel keyep, ike quldı keşägä tıǵıp közgö kewek yıltırıp torǵan qara şıblıtın säyer şıǵırlatıp işek aldında ozaq qına arı bire yöröy birze lä, äle genä atahı torǵan urınǵa kütärmägä menep baştı. Tısqı küreneşe menän dä yöröş toroşo qırın hıypaǵan ozon qara säse qıyǵaslanıp hızılıp kitkän näzek kenä qara mıyığı menän dä awılдаğı bötä yegettärzän ayırılıp torǵan bıl Hatıbal keskäy Yemeşkä maturlıqtıñ da bāxetlelekteñ dä iñ yuǵarı nōktähe bulıp kürende. Tik unıñ atahına oqşap artıq halqın tākābber qaraşlı yāşkelt küzzäre genä Yemeşkä oqşap yetmäyzär. Unıñ keskäy yörägenä nindäyzer bildähez xāwef halǵan kewek bulalar.

Hatıbal Olo Eyek buylap İlseğoldan un un biş saqrım ürzä yatqan Sälām awılında rus başqort uçılışçehında uqıy. Uçılışçenıñ başqort awıldarı arahında yolqonǵan arıq tawıqtar kötöwe esenä barıp ingän ğorur aqqoş şikelle quqırayıp qoyaşlı köndärzä İlseğolǵa la yaltırıp kürenep yatqan ike qatlı taş yorton bında “Taşharay” tip yörötälär. Hatıbal awıldan ber üze bına oşo “Taşharay” za uqıwı menän dä Yemeşteñ ißen kitärä uǵa äkiättäge serle batır kewek kürenä ine. Hatıbal İsemenä xätle üzenä başqa bit unıñ. Awılда ber genä isem ul. Sönki unı ğına tıwǵas mullaǵa ber at birep täzrā ütä hatıp alǵandar, yetmähä hıñar qolaǵına kömöş alqa taǵıp, öštönä qırq qoramanan küldäk keyzerep tä yörötkändär. Şunan ğına alla unı —Bıl yarlı balahı ikän dä baha. Unıñ kemgä kārāge bar? Äyzä yāşāy birhen tip aldanıp ültermäy qaldırǵan. Yuǵihä uǵa xätle Sobxan starşınanıñ uldarı gel gel ülep kenä torǵandar. Ä bınıhı şulay hatıp alıp, Hatıbal tip isem quşqas qına yāşāǵān. Bına bit ul qāzerle balalar nisek bulalar? Bıl uyzan huñ Yemeşteñ niñäler qapıl ese boşop kittä.

Ul ozaq tekläp talğan küzzären qulı menän başıp qoyma yanında tağı ber az ultıra birze lä, hikerep torzo. —Äyzägez bınan kitäyek.

Qızzar uramğa sıqtılar Şul saq kırıandasına qırın yatıp atın yän farmanğa saptırıp, Usman bay qapqahınan inep kitte. Qızzar unıñ bazarzan qızmasa qaytıwın bınday saqta yomart ilgäzäk bulıp kitewen yaqşı belälär.

—Usman babay qayttı! Äyzägez yügerzek. Ana malayzar bezzän alda ölgörzölär inde. Isınlap ta baya Ulyabay tirähendä äylänep yörögän ber törköm malayzar, Usman bayzıñ artınsa uq ularzıñ işek aldına inep tä yuğaldılar. Şawrä menän Yemeştär barıp yetkändä Usman bayzıñ ike qatını unı ike yaqtan totop kırıandastan kütärep töşörörgä mataşalar ä Usman bay üsekkän bala kewek qarışıp töşmäy qarıwlaşa ine. Yemeştärzeñ artınsa işek aldına tağı ber nisä bala yügerep kilep inde. Balalar arahında Qarasäs äbeyzeñ yeyänsärzäre Sabira menän Sämigä lä Xammattıñ Bayrası la bar ine. Ular bötähe lä bazar köndö Usman bayzan büläk alıp öyrängän balalar. Ä Usman bayzıñ üzeneñ balahı yuq. Şuğa kürä ul bazar hayın keşä tultırıp keşe balalarına känfit alıp qayta. Bögön unıñ keşäläre balalarğa başqa waqıttağığa qarağanda la qalınıraq kürende. Balalar qıwanışıp kırıandastı uratıp alalar:

—Babay nixäl?

—Babay atıñdı tuğarayıqmı?

—Babay atıñdı min huğaram?

Usman bay qıymayıraq ber sittä torğan Yemeştärze barmaq menän ımlap üz yanına saqıra:

—Kilegez qurqmağız. Yaqınıraq kilegez qara toyaqtar! Ä nimä manpas aşahıǵız kildeme ni şilmalar! Ul balalar yarata ğömümän Sobxan starşına Ğabbas mullalar şikelle qapqa bikläp keşenän ayırılıp ultırıwzı belmäy. Baylıq yaǵınan da ul älbittä ular menän tiñläşä almay. Ular kewek yalsılarzan eşlätep qırın yatıp kön itmäy. Aynıq saqta bötä xujalıq eşen ike qatını menän bergäläp üze alıp bara. Döröşöndä ul üz qul kösö menän kön kürewse urta xälle keşe. Tik ni ösöndör awıldaştarı unı Usman bay tip bayzar rätenä inderep yörötälär. Bälki unıñ bigeräk tä äzeräk töşöröp alğan saqta ütä yomart kiñ bay küñelle bulıp kitewe balahızlıqtan başqa ber nämägä boşonmay här waqt şat şayan köläs töş menän yöröwe unıñ xaqında bay tigän fekerze uyatıwğa säbäp bulğandır. Sönki bında küptärzeñ añlawınsa

fäqät bay yeteş keşe genä şulay ğämhez şat üz tormoşonan riza bula ala ine. Usman bay böğön dä bala kewek şat ine. Bına ul kırıandasında qırın yatqan kileş üzeneñ bahadırzarsa dāw kāwzāhenä his tā xas bulmağan nāzek sıyıldıq tawış menän ketkeldäp kölä kölä keşāhenän oslap alıp yergä kānfittār hibergä totondo:

—Mā manpas aşağız! Manpas menän hıylanıǵız säwkälär! Xi-xi-xi! Balalar eteşä törtöşä kānfīt artınan yergä taşlandılar. Şäwrä, Yäneş, Yemeş tā başqalarzan qalışmaşqa tırıştı. Ä Usman bay balalarzıñ kānfittärze qaz üläne arahınan süpläp alıp bötäwzären qarap kāyeflänep ultırzı la, anhız za bäläkäs yomoq küzzären yomoldorop kölä kölä tağı ber us kānfīt hibep yebärze. Ä qatındarı huqrana huqrana unı kırıandastan kütärep töşörörgä mataştlar.

—Ey, xozayım ğibrät tağı eskāneñ bit. Äle qasan ğına işanğa barıp qabat esmäyem tip täwbä itep qaytqaynıñ da baha. Tağı täwbäñde bozğanhıñ bit imanhız. Bına täwbäñ başıña töşör äle. Alla haqlahın!

—Xi-xi-xi tip ısınlap kinānep kölä Usman bay. Xäzrätteñ şälkem yūkähe şäyme ni, miñä Şart itep özöldö lä kitte. Oyat bit! Äyzä küz köyögö bulıp ultırma. Tizeräk öygä in ismaham.

—Üzegez oyalıǵız! Miñä ber malay za tabıp birä almanıǵız tip, asıwhız ğına qarıwlaşa Usman bay. Unan ike qatının ike yaqqa etärep yebärä lä kırıandastan yergä awıp töşä. Yerzä yatqan kileş tağı kānfittār ırğıtırğa kereşä. —Aşağız qara toyaqtar! Manpas aşatqan olatayıǵız onotmaǵız! Yemeşkä ul tıynaqhız dāw bala hımaq küränä. Bına kānfittār zä süpläp bötöldö, här balağa iñ kāmändä ikeşär ösär kānfīt teyze. Yılǵır Bayras xatta biş altını eläkterze. Ul barı ber genä börtök kānfīt alıp qalğan Yemeşkä mısqıllı qaraş taşlap:

—Ey beşmāğan şunı ğına aldınmı tine, lä unıñ yaǵına ike kānfīt ırğıttı. Al beşmāğan! Yemeş alǵıramı yuqmı tip ikelānep torğan arala, Äxmätşa qaraqtıñ Bayras zurlıq ulı Moratşa qozğon kewek yetez taşlanıp kānfittärze eläkterep aldı. Şäwrä lä duşın —Isınlap ta beşmāğan şul. Birgände lä ala belmäyheñ bit tip şeltäläne. Bına min mırzamdı kütärgän

köyö lä dürt känfit alıp qaldım wät! Şeltäne Yemeş hüzhez genä qabul itte. Qızzar uramğa sıǵıp arı kittälär. Ularzıñ yuldarı beyek manaralı, yäşel tübäle, ör yanı mäset Ğabbas mullalarzıñ, Küzä mäzindärzeñ tämlä tatlı aş yeştäre bürköp torğan yaqtı beyek öyzäre yäy könö tile Ulyabayzan başqa ber kem ayaq başmağan yemerek mäzräsä ergähenän ütte. Läkin qızzar ber yergä töbäp barmahalar za, bılarzıñ berehendä lä tuqtamay awıldıñ iñ osona barıp sıqtılar. Teşkä yäbeşep sayır kewek huzılıp torğan xuş yeşle yıltır harı känfite horıp tawış tınhız ğına barzılar ular. Xatta apahınıñ yelkähenä bik yeteş atlanıp alğan näzek botlo Xäsän dä awız buş bulmağas tıp tınıs barzı.

Awıl ber oson Eyekkä ikense oson hırtqa Qızzar tawına teräp yata hırt yaq osta uramdıñ ber başın Taiba äbeyzärzeñ, ikense başın Şımbay qarttıñ yorto biläy. Qızzar üzzäre lä añlamaştan başta Şımbay qarttar yanında tuqtap torzolar. Bıl öy ixatahı qapqahı menän totoş bergä qasandır bik küptän ere ere qarağas büränälärzän eşlänep, yıldar ütkän hayın tağı qararaq töşkä ingängäme, ällä keşe telendä unıñ xujalarınıñ könküreşe turahında şomlo hüzzär yörögängäme, Yemeşkä här saq yän öşötkäs qırış qarañğı kürenä, Äle lä ul bında kilep tuqtağas yörägendä öşötöwgä oqsağan ber halqınlıq toyzo. Şäwrä lä şunday uq toyğö arqahında küräheñ nindäyzer yağımhız vağığanı işenä töşöröp:

—Beläheñme Yemeş oşo Şımbay babayzıñ olo ulı. Ni tege Särbiyamal apayzıñ. Ey, ni Äxmätşa qaraq tip nizer bışılday ğına başlağaynı la şunda uq tuqtap qaldı. Sönki bıl waqıtta uram buyında Şımbay qart kürende. Ul här saq tübän hözöp qarağan küzzären ayaq osona almay sufiylanıp heläwhen şikelle haq yomşaq başıp, üzzärenä qaytıp inde. Maylap quyılğan awır qara qapqa unıñ aldında tawış tınhız ğına asılıp yabıldı. Qızzar qort saqqan kewek hişkänep sitkä taypıldılar za, Taiba äbeyzär quymahı yanına barıp ultırzılar. —Bäлки Bibeş apayım hıwğa sıǵır za bezze kürär zä mărăkä bulır. Tik kenä ultırıp torayıq yäme tip, höylände Yemeş. Qustıhın yelkähenä atlandırıp yöröy torğas arıp bötkän Şäwrä qayza bulha la ultırırğa riza ine. Yäneş awır itep körhönöp kenä quyzı. Ul tuğandarı menän teläğän saqta küreşep höyläşergä lä irke bulmağan Bibeş apahınıñ xälen Yemeşkä qarağanda yaqşıraq añlay ine. Qızzar ozaq qına hüzhez ultırzılar. Yäneş Bibeş apahı turahında,

Şäwrä äsähenen qasan eştän qayıp üzen bala qarawzan qotqarırı turahında uylanı. Ä Yemeş Şımbay qart menän uñın ulı Äxmätşa xaqında awılda yörögän şomlo hüzzärzen ayışına töşörgä tırıştı. Läkin bıl yete yaşlek Yemeş añlay torğan eş tügel ine älbittä. Bında här awılda tip äyterlek xalıqtıñ yeren hıwın törlö xäyläle yuldar menän hatıp aşap kön kürgän küptärze yerhez, hıwhız qaldırğan beräy şıma keşehe bula. Ularzıñ qayhı berzäre üzzärenän aldaniwsılar kewek ük ber qatlı mäkerhez bulıp aldawzarı töstärenä sıgıp torha la, qayhı berzäre bıl eştä bik yısılp qoyroqto ber qasan da, ber kemdän dä tottormaşlıq yılğır bulıp ala. Undayzarı bayzarzıñ mullalarzıñ starşınalarzıñ in yaqın yarzamsılarına äylänälär. Tora bara xalıqtıñ yeren genä tügel üzen dä hatırğa mömkin bulğandın bötähen dä malğa baylıqqa äyländerergä hälätle bulıp äwerelälär. Xalıq bınday keşelärze boron borondan birle näfrät menän “quştan” tip atap yörötä. “Quştan” hüze küräheñ bıl yaqta üzgärep şunday bozoq hatlıq keşelärzen xas isemenä äylänep “kaştan” bulıp kitkän Şımbay bına şunday in şıma kaştandarzıñ berehe ine. Ul Şot Timaş bayarzarğa İrımbur kupetstarına xalıqtıñ yeren hatıp zamanında küp hıylanğan ularzan büläkkä yaqşı attar, kömöş samawır, butallı sınayaq, säygündär, başqa qimmätle nämälär alıp küp forsit itkän Sobxan starşına, Ğabbas mulla, Kázä mäzin kewektärzen qazı yalın küp aşagan keşe awıldı ike yaqlap, Eyek buylap ikeşär ösär saqrımğa huzılğan zur ike rus awılınıñ här ber öyönä inep:

—Xi-xi beleş min bit hezze yerle ittem. Yerzen in kättä urınına kilterep ultırtım bit min hezze, xi-xi tip maqtanıp üz gümerendä yeterlek kömöşkä lä eskän ul. Dörös xäzer unday hıylı saqtar uğa töstä kürep imhınırğağına qalıp bara. Xäzer hatırğa yer yuq. Läkin Şımbay kaştan az yerzän dä üzenä küp fayza sıgarıp yaşay bälä torğan keşe. Awıldın küpme yere bar şul äle haman unıñ qulında här yıl sabınlıq säsewlekte duş başına büleweşe oşo Şımbay qart qulınan ütä. Bıl bülewzä här yıl uñışlı yaqşı säsewlektär, hıwbaşar sabınlıqtar gel xälle bay keşelärgä ä säsewlektä işke, serek yer sabınlıqta soqor saqrılı, küläwekle, tümärle urın yarlığa teyä. Yetmähä yarlılarzıñ ni tiklem qarşı kilewenä rizahızlıq belderewenä lä qaramaştan sabınlıqtar mal başına ağaslıqtar möryä öy başına qarap bülenä. Oşo arqala yıl hayın yer bülewzän bayzar ğına qänäğät bulıp qala

Bäxetle keşelär haman da baxetle tip zarlana, xalıq yer bülğan hayın iñ kättä urındar ularğa teyä bit. Añlağandarı: —Bıl Şımbay kaştandıñ etlege. Ul bayzarzan mägäris alıw ösön şulay eşläy tip, raşlay. Kilähe yıl unı yer bülewğä yaqın yulatmaşqa kăräk tigän bula. Läkin kilähe yılda la unan kilähe yılında la yer bülew eşe Şımbay qart qulına nisek barıp, eläkkänen ber kem dä hizmäy qala. Şımbay qart yerze üzenä lä bayzarğa la fayza kiltererlek itep bülew menän genä qalmay älbittä. Ul ber ük yerze ber nisä urışqa hatıp, keşelär arahında xatta ültäreşkä barıp yeterlek ızğıstar tıwzırıw kewek eştär menän dä şöğöllänä. Sufıyzarsa här vaqıt tübän genä qarap qıslılıp torğan kükşel küzle, yılğır kăwzäle bıl qart yomşaq qına başıp şıbırlap qına höyläşep ber özlökhöz awıldar keşelär arahında yöröp tora. Unı xäzer genä bıl awılda kürhälär, xäzer genä ikense awılda böğön genä Qızıl Mäset bazarında kürhälär, irtägehenä Troytsk unıñ irtägehenä Kerşänlek bazarında kürälär. Ni eşläp, ni başqarıp yöröy ul. Bını ber kem dä belmäy. Tik qızarınıp bürtenep ayağın qırın başmaşqa tırışıp, kăwzähen uqlaw yotqan şikelle tora qatırıp, äkren şım ğına başıp yöröwenä qarap qına keşelär unıñ böğön dä yulı uñğanlığın añlayzar. Üz ara serle bışıldap:

—Tağı beräyheneñ yeren yä üzen hatıp eskänder inde bıl kaştan tip, quyalar huñğı vaqıtta küptär unı şımsı tip tä, yörötä başlanılar. Şul şımsılığı menän äzme keşeneñ başına yette yawız. Tağı bik küptärzeñ başın aşar äle ul. Läkin ber kem dä bıl hüzzärze qısquıp Şımbay qarttıñ üzenä işettererlek itep äytmäy. Kirehensä här kem unıñ aldında telen teşläberäk tororğa tırışa. Uramda beräy büränä östönä yıyılıp höyläşep ultırğan saqta ğäjäp başalqı izgelekle töş menän yılmayıp besäy şikelle yomşaq huzıp başıp, Şımbay qart kilep yetew menän här qayhılı nindäy zä, bulha säbäp tabıp bıl urından tizeräk şılırğa aşığa. Xatta unıñ ulınıñ qaraqlıq menän şöğöllänewe xaqında la üz ara şım şım ğına höyläşew menän siklänälär. Äğär Äxmätşa urınında başqa beräw bulha unı küptän totop tuqmap ültrep taşlarzar ine. Sönki bında qaraqqa qarata üz ara zakon şulay. Qaraqlıqtı xalıq aldaw ike yözlölänew kewek ük iñ xurlıqlı eş itep hanay. Isın keşegä xas bulmağan bınday yaraqhız qılıqtı

üz aralarına indermäs ösön iñ qatı saranı kürä. Bälki oşonoñ ösöndör, bında ololar ğına tügel xatta balalar ƶa aldayhıñ, urlayhıñ, kewek hüzzärze bik hiräk qullanalar. Bında bigeräk tä yarlılar arahında öy kelät yäki handıq yoƶaqlap yöröw ber bereñä ışanmaw kewek ğäzät bötönläy yuq. Här kemdeñ yorto xujahıñ küñele kewek ükşar, asıq. Oşonday şartta älbittä Äxmätřanıñ at qaraqlığı unıñ nindäyzer qarañğı keřelär menän bäyläneřtä bulıwı balalarğa ğına tügel, xatta ololarğa la bik qatı awır täřir itä. Här kem bıl öyzän yoğoşlo awırırƶan qasqan kewek qasırğa tırışa. Äxmätřa qaraqtı tärtipkä saqırırğa baznat itmäğäs bälähenän baş ayaq tip unı kürmämeřkä belmämeřkä halışa. Oşo arqala şımbay qart üze lä ulı Äxmätřa la üzzäreneñ qara käsebe menän irkenläp kön kürä ine. Keskäy Yemeřkä oşonday keřelär xaqında uylanıp ni ƶä bulha añlarğa töřönörgä mömkin ineme huñ? Yuq älbittä. şuğa kürä ul bik tiz bıl uyzan yalqtı.

—Äyzägez qaytayıq tine. Apayım da ärlär. Täwzä Bibeş apayındı inep küräyek tine. řäwrä Ul hezze hağınğandır. Yäneř bığa. —Quy kilep yörögände qoƶağıy yaratmay ul tip qarşı töştö. Ber kön min yomoş menän genä kilğäynem dä apayım menän ber awız hüƶ ƶä höyläřtermäne. Kilen bar munsa yaq tip apayımdı tışqa sığarƶı la yebärze. Min unıñ artınan eyärep barayım tihäm miñä yarar qoƶasa bar qayt ti. Unda Särbiyamal da kötäler. Kilengä qamasawlap yörömä ti. Min qaytıp kittem. Apayım munsa yağınan miñä tilmerep kenä qarap qaldı baxır... —Baxır tip quyzı řäwrä lä. —İñ uşal beyemğä tura kilğäs ni eřlähen huñ? Äsäy Mämäy tip täteldäy başlanı. Xäsän:

—Mä-mäy mä-mäy! Mirřam da asıqtı tine řäwrä. —Yarar inmähägez äyzägez qaytayıq. Qızƶar uramdıñ qap urtahına töşöp bütän ber yerzä lä tuqtalmay qaytıp kittelär. Xatta Sobxan starřınalarƶıñ öy artında yatqan ozon ozon qarağay büränälär öřtönä yıyılıp ğäzättägesä bazar küstänäřtäre menän maqtanışıp ultırğan ber törköm qızƶar yanında la tuqtalmanılar. Yemeş şul maqtansıqtarƶı kürmäğängä iřetmäğängä halışayıq tip, ular yağına borolop qaramay ƶa uzırğa tırıştı. Ä tegelär bötä köřtären halıp üz baylıqtarın kürhäterğä aşıqtılar. Yemeřtärze huqlandırğan bayağı

taşqursağın äle bulha qosaqlap yanındağı qızzarzıñ işen huşın kitärep, qap urtala ultırğan Altınbikä säsäkle ozon känfittären baş osona kütärep, hikerep ük torzo.

—Utıy butıy! Känfitkäy, tämlekäy! Hezzä yuq şul yuq şul äy!

Äxmätşa qaraqtıñ uşal qomağay qızı Zahira menän Ğabbas mullanıñ maqtansıq qızı Gölyıhan da berehe peränik, ikensehe kerändil kürhätep büränä öštöndä hikerendelär. —Uy tämlekäy bit älew! Hezzä bıl yuq bit älew! Asıqqan Xäsän qızzar känfittärze üzenä birergä huzalar tip añlap bötä kösö menän büränä yağına tartıldı.

—Ap-pay Mä-mäy, ä Bını kürep tegelär balalarğa xas ayawhızlıq menän tağı la kinänep kittälär. —Tatlıqay tämlekäy! Xäsän hiñä tatemäy! Yemeştär hamam igtibar itmänelär, işetmägängä halıştılar. Läkin bıl igtibarhızlıq tegelärzeñ zämenä teyze. Ular bıl ğorurlıq ösön şunda uq ös alırğa aşıtılar. —Ey, baxırzar tip şıñğıratıp kölop yebärze Altınbikä. Kürmämeş keşe bulıp barğan bulalar bit äle. Awız hıwıgız qoyolop barğanın belmäyär tip uylayhıgız mı ni qoyoldoroqtar! Xa-xa-xa! Zahira menän Gölyıhan unan da arttırıp yebärzelär.

—Yemeş, Yäneş kilmeşäk! Kilmeşäk kilmeşäk! Kilgän yereñä kit işäk! Xa-xa! Xay. Yemeş tüzmäne. —Yügeräyek tip bışıldanı. Äyzägez ular täñgälenän tizeräk ütep kitäyek. Qızzar bar köskä yügerip kittälär. Ällä lä örtöñmö? Üzägeñä ütteme tip täteldäp qaldı tegelär.

IV

Yemeştär öygä qayıp ingändä küptän qoyaş bayığan eñer töşkän kiske aş vaqıtı yetkäyne. Yäneş ozaq yörögän ösön ügäy äsähenän üzenä nıq qına elägäsägen huñlap bulha la işenä töşöröp tup tura alasıqqa yügerze. Ä Yemeş qısqırıp ilap yebärewzän üzen köskä tıyıp işek aldında salğı sükep bulaşqan ağahı yanına barıp ultırzı. Ul ğäzättä atahın da ügäy äsähe kewek ük kürep sithenep yöröhä lä äle uğa tayanğıhı unan nindäy zä bulha beräy yılı hüız işetkehe kilä ine. Läkin Baygilde ağay qarşısına kilep zur yaqtı küzzären kerpek tä qaqmay üzenä töbäp

ultırğan keskäy qızına bik ozaq ber hüz zä öndäşmäne. Uğa ara tirä hınawlı qaraş taşlap önhöz hüzhez gänä salğıların sükene lä sükene. Yemeş tä öndäşmäne. Ä eñer quyırğandan quyğa barzı. Asıq zäñgär kük qarahıw töşkä inde hiräk hayaq töşhöz genä, yondozzar za qalqıp sıqtı. Axır Baygilde ağay salğıların sükep bötöröp alasıq yanındağı ılaş bağanahına alıp barıp elde lä Yemeş yanına kilep, oslo tubıqtarın qosaqlap ultırzı.

—Yä qızım ni bar? Küñele tulğan Yemeş ilap yebärewzän qurqıp öndäşmäne. Baygilde ağay za qabatlap hüz qatmanı, tirlägän ostarı menän qızınıñ säsenän arqahınan ipläp kenä, ber ike hıpırzı la tınıp qaldı. Ular şul xäldä ozaq ultırzılar. Bıl arala eñer tağı la quyğa töştö. Yondozzar sağıwlandı. Tulğan ay za talğın ğına yözöp böğön ayırıwsa kiñ beyek kürengän qarahıw kükteñ qap urtahında Yemeştärzeñ baş osona kilep tuqtanı. Yemeş küzzärenän yaş kilgänse ayğa tekläne. Küñele tınıslanıp uyarı ay kük donyahına küsep kitte. Axır ul aptırap:

—Atay ay niñä bılay yalbir ikän ul? Xas tege säskä atqan, könbağış başı kewek kenä eye bit atay tip, horap quyzı. —Ay yalbir tügel qızım. Bälki hineñ küzzäreñ genä alıstan nasar küräler. Şuğa ay hinä yalbir kürenäler tine atahı. Min dä bala saqta alıstan nasar kürä iñem, hineñ dä ütär. Yä bulmaha ber saq aqsa bulğas min hiñä küzlek alıp birermen dä, hin ayzı könbağış başı kewek itep tügel ä anawı üzebezzeñ yez tas kewek itep kürerheñ qızım yämä?

Baygilde ağay böğön nisekter asıq sıraylı höylänsäk hımaq ine. Kis tä sikhez matur ine şul. Bına qayzalır bik yaqında ğına ülän arahında tartay qısqıra.

—Tart Tarrrrt! Äyterheñ hazlıqqa batqan da kemgäler üzen tartıp sığarığa boyora. Uğa barqıldaq menän büzänä üzzärensä qısqırıp yawap qaytara:

—Barqq Barq Baq! Äyterheñ barqıldaq tartayğa: —Yaqşı baq qarap yörö tip öyrätä. Büzänä: —Bıtbıldıq yuq buldıq tip ömöthöz bıtlıday. Ä harı säpsek bik tırışp nindäyzer Säyzä äbeyze üsekläy:

—Säyzä, Säyzä, Säyzä äbey! Säyzä äbey! Ällä inde tartayzı hazıra batırıwsı! Säyzä äbey timäkse bula. Ä qayzandır tawzar artınan bik alıstan

—Saaaq Suuuq! Saq Suq tigän xälhez genä

tawıstar za işetelgeläp qala. Bınan Yemeşteñ xäterenä qawışa almay ilap gümer itkän ike tuğan xaqındağı “Saq Suq” äkiäte kilep töşä lä, küzzärenä yaş erkelä. Baygilde ağay za qoştar höyläşewenä qolaq halıp ozaq qına tınıp ultırzı. Unan Yemeşteñ başınan tağı ber yomşaq qına hıypap:

—Qızım ana tegendä taw tübähenä teyä yazıp torğan yaqtı yondozzo küräheñme tip horanı.

—Küräm tip yawap birze. Yemeş bik ük asıq kürmähä lä. Sönki uğa atahınıñ bögön üze menän şulay höyläşep ultırwı böt köhöz qıwanıs birä baya uramda işetep qaytqan yän esetkes hüzzärze onottorğanday bula ine. —Unı Zöhrä yondoız tızär tip dawam itte Baygilde ağay. Ä tege tön yaqtan könyaqqa taban ayırsa qoyroqlı kömöş yılan kewek huzılğan yondozzarzı Qoş Yulı tızär. Qoştar oşo yuldan qayıp kitep yöröyzär ti. —Kem halğan ikän ularğa bıl kömöş yulı tip aptırıp uylay Yemeş. Läkin öndäşmäy Baygilde ağay:

—Ä bınawı sümes kewek tezelgän yete yondoızğa Yetegän tızär tip dawam itä. Unan äkren genä möñräp, Etegän dä tigän yete yondoız. Yete äylänä tandar atqansı tip möñlo huzıp yırıp ta ala. Unan tağı uysan ğına höyläp kitä. Yetegän yondoız yete büre ti ul. Ä bına tege Bäläkäy Yetegändeñ osonda torğan ütä yaqtı yondoız Timer qazıq. Uğa vaq qına yondozzarzan tezep yahalğan kömöş sınırı menän bäylängän bınawı berehe harı berehe buz töşlöl yondozzarzı harı at menän Buz at tızär. Ularzı qasandır Toğro batır menän Aldar batır küräşer aldınan oşo Timer qazıqqa bäyläp kitkändär ti. Eyäläre şul köndän birle ber berehen yeñä almay haman küräşep kürmäkläşep qayzalı yöröyzär, ä meşken attar haman şul Timer qazıqqa bäylä tik toralar ti. Harı at menän Buz attıñ eyähez qalğanın belgän yete büre ularzı aşamaqsı bulıp här tön qıwa. Harı at menän Buz at här tön Timer qazıqtı uratıp sabıp qasa ti. Tik tañ atqas qına yal itälär ti baxırzar. Tañ atqas batırzarzıñ kilep sığıwınan qurqıp attarğa höjüm itergä yete büre baxnat itmäy ti. Şulay itep meñmeñ yıldar buyı qıwışalar za qıwışalar ti. Yemeş atahı şikelle tın möñhow itep: —Tege batırzarzıñ qayhıy yeñer ikän atay? Qasan yeñeren ikän tip horap quya? Baygilde ağay tağı uylap tınıp ultıra birä lä

—Qasan yeñeren belmäyem qızım ti. Ä bına qasan da bulha bariber, Toğro batır yeñer tip şıklänmäy äytä alam. —Ni ösön Toğro batır yeñer ti tağı Yemeş. Baygilde ağay tağı tınıp ultıra. Sönki uğa xalıq legendahına nigezläp äle genä üze uylap sığarğan bıl äkiätteñ azağın nisek alıp barıp bötöröw turahında qızına höyläp birerzän alda estän ber ni xätle uylap alırğa tura kilä.

—Ni ösön tiheñme qızım tip qabatlap horay ul ber az ultırğas. Unan Yemeşteñ yawabın da kötmäy. Toğro batır köräşkän hayın köslölänä ä Aldar batırzıñ kösö kämey bara ti tip höyläp kitä. Ä qasandır köräşkä täw başlağan saqta Aldar batır köslöräk bulğan tip höyläyzär. Ä bına —Aldar batır yeñep quyha tip xafalana. Yemeş.

—Yuq yeñmäs ti Baygilde ağay ısanışlı itep. Aldar batır nisek kenä köslö mäkerle bulmahın bariber Toğro batır ber saq yeñäsäk.

—Niñä tip, nıqışa Yemeş. — Äyttem bit! Unan huñ yer yözöndäge bötä yaqşı keşelär unıñ şulay bulıwın teläyzär. Teläyzär genä tügel bötä yaqşı keşelärzeñ kösö Toğro batırğa yıyıla bara. —Ulay bulğas Aldar batırğa la yaman keşelärzeñ kösö yıyıla baralır bit atay. —Yıyıla ni yerzä bit yaman keşelär az. Ä yaqşı keşelär bik küp. Şulay bulğas qayhı batırğa kös küberäk barırğa teyeş. —Ää ti Yemeş huzıp. Uğa atahınıñ bıl serle filosofiyahı älbittä añlaşılıp yetmäy. Şuğa ul hüzzä üzeneñ yörägen här saq öykäp torğan horawğa küserergä aşığa.

—Atay bezzeñ unda tuğandarıbız, yaqtaştarıbız barmı?

—Qayza? Küktäme tip kölä Baygilde ağay. Sönki bıl horaw his tä höyläğan äkiätkä tura kilmäy. Tügel dä İsanbättä tim dä baha ti. Yemeş üpkäläp. Ä unda. Bar Bulmaysa ni bar? Şähit babayın Sıwaqbikä inäyeñ tip özöp özöp hanap sığa Baygilde ağay. Ular ber tuğandan da yaqındar. Unda Bibekäy menän Gölkäyhezzeñ duştarız bar ine. Ülgändär... Ğäjäp ğäjäp nisek hezgä yuqmanı ul awırıw. —Xäterläyheñme qızım şunı Bibekäy menän Gölkäyze? Yemeş öndäşmäy. Ul üz awılın xäzer bötönläy tip äyterlek xäterlämäy. Undağı tormoş ta keşelär zä unıñ xäterendä qasandır kemdänder işetep kenä belgän bik küptänge

güzäl häm moñhow ber äkiät hımaq qına bulıp haqlana. Läkin xäzer Yemeşteñ bıl xaqta xäterläp ultırırğa vaqıtı yuq. Ul atahına üzen borsoğan tağı ber ike horawın birep yawap alırğa aşığa. —Atay ti ul yänä qabalanıp, niñä bez haman üzebezzeñ awılğa qaytmaybız. Bıl horawzan huñ inde Baygilde ağay ni tip yawap birergä belmägändäy ozaq qına öndäşmäy ultırzı. Unan üz aldına höylängän kewek äkren läkin ısanışlı tawış menän:

—Qaytırbız äle qızım barıber qaytırbız tip quyızı. —Qasan ti Yemeş qıwanıp. —Qasan qaytırbız atay? Bına tizzän Toğro batır yeñgäs tä ti atahı serle yılmayıp. —Ey, yurıy äytäheñ ikän dä ti Yemeş xätere qalıp. Tağı küñele tulıp bik ozaq höyläşä almay ultıra. Atahı la öndäşmäy. Axır ul da nindäyzer üzenä genä bildäle bulğan uy esenä inep suma. Läkin ozaqlamay Yemeşteñ başında tağı horaw tıwa.

—Atay niñä bez yerhez? Niñä bez kilmeşäk? İşäk? Baygilde ağay kötölmägän bıl horawğa ni tip yawap qaytarırğa belmäy tamam aptırap ultırğan arala alasıqtan Särbiyamal säreldäp kilep sığa:

—Ataq sığan balahı Yemeş! Niñä tik ultırahıñ! Säy äzerlähähäñse! Yemeş yügerep atahı yanınan torop kitte. Baygilde ağay mañlayınan atılıp sıqqan ere tir börsöktären usı menän hıdırıp awır ğına körhönöp quyızı. Qasan huñ bez üz awılıbızğa qaytırbız. Eye bıl bala ösön tügel unıñ üze ösön dä xäl itkehez awır azaplı horaw ine. Uğa qalay yawap biräheñ? Ozaqlamay kük ülän östönä balaş tüşäp işek aldına säy urını äzerlände. Baygilde ağay, Särbiyamal, Yäneş, Yemeş dürtäwläp säy esergä ultırzılar. Kis tımıq yeläş. Tik awıl artındağı beyek tiräktärzän bötähe ber yulı pır tuzıp osop kitkän qarğalar säwkälär kötöwe genä bıl tınlıqtıñ mazahın yebärä. Ular kükkä söyöp yebärelgän bürektär şikelle bolarıp tübä östöndä ber tuqtamay äylänälär. Särbiyamal qarğa säwkälär sır sıwın xarap yaratıwı turahında nisänseler tapqır höyläp ala. Läkin tın kisteñ yämen yebärewse bıl tuqıldawzar ällä ularğa yış qına Särbiyamaldıñ tawışı la quşılğanğa Yemeşkä his tä oqşamay. Baygilde ağayzıñ da mazahın yebärä Ä qarğalar qarışqan şikelle bında küsep kilgäne birle här yäy ularzıñ

baş östöndä könön tönön qarqıldap qına toralar. Bına bögön dä Yemeştär säy yanına barıp ultırıw menän ular pır tuzışıp baş osonda äylänergä kereşte. Särbiyamal da balalarğa küzzären äyländerep qarap ğäzättäge mıjıwına totondo. Yetmähä bögön bınıñ ösön yeteş säbäp tä äzer ine. Ay buyı qıwğında yöröp duş-işen hağınıp qaytqan İştuğan haman öyzä yuq. Särbiyamal mıjıwın:

—Bıl tiklem yalqaw azğın malay bulır ikän ayhay tip başlap yebärze. Qayıp aşanı la sıqtı la kitte. Äyterheñ mindä änderäy qaznahı bar. Hinä äytäm işethen qolağın şto bı ulıñdı tıy! Eşläp aşahın! Miñä bınawı eşkä aşmağan ike qızıñdı buşlay aşatıp yatqırğas ta yetär. Tayaqtıñ ber oso şulay İştuğanğa bärelep qaqlıqqas Särbiyamal ikense oson qızzarzıñ başına töşörörgä aşıqtı.

—Yäneş sänselger tanawıñdı mırşıldatma! Niñä unı tartahıñ da tartahıñ! Yeränges Ah ah! Yemeş siğan balahı niñä awızıñdı şul xätle tasıldatıp aşayhıñ, hay qomağay! Äzäm räweşe ipläp kenä aşahan bulmaymı ni! Bıl igäwzeñ töböndä balalarzı örkötöp tizeräk torğozop yebärew säy yanında üze genä irkenläp qalıw teläge yata ine älbittä. Särbiyamal bığa här waqt bik tiz ireşä ine. Bögön dä unı qızzar ozaq köttörmänelär. Ber ike qabım ikmäk menän awızzarın yandıra beşerä berär sınayaq säy estelär zä torop ta kittelär. Unan boyoğosop uramğa qoyma buyına sıgıp ultırzılar. Baygilde ağay ğäzättägesä ulın da qızzarın da yaqlap läm mim hüz äytmäne. Unıñ qarawı Särbiyamaldıñ tatıldawı balalarzı uramda tınıs qaldırmanı. —Äle şunı äytäm baxetem bulha allahı täğälä üzemä bala birer ine tim. Yete yat balalarzı qarap ultırsı inde. Ösäw bit ösäw... Ös yetem aşrası inde... İsmaham bınawı bäläkäse lä ülmäy bit. Yetem ülame ni ul. Yetemdeñ tirehe yete qat tip belmäy äytmäyzär şul inde. Baygilde ağay qatının höyöp irkäläp tınıslandırırğa asıwın başırğa tırıştı. Särbiyamal unıñ hayın yarhını —hin nimä mine yälläyheñ! Yaratmayhıñ bit hin minä! Yarathan ayahan oşolaytıp mineñ östömä qırım sirewe balañdı kilterep awzarıp quymaş ineñ. Baygilde Säğürähen bik tä yaratqan ikän Särbiyamalğa ul aptırağandıñ könönän genä öylängän ikän tip, keşelär tikkä genä höylämäyzär inde. Ä min ni baxır eskerhez bulğas ni ni eşläyem ısanam

Ul ilamhırap Baygilde ağay kürmägändä küzzärenä tökörök hörtöp sılatıp ta quyızı:

—Yä äyt şto bı dörösön genä äyt mineme, ällä haman şul Säğürände genä yaratahıñmı? Yörägeneñ türendä mängelek urındı biläp kitkän Säğüräheneñ iştälegenä lä tap töşörmäy Särbiyamaldıñ xäteren dä qaldırmay torğan aqıllı yawap tabırğa tırışıp, Baygilde ağay ozaq qına uylanıp ultırzı. —Yä niñä öndäşmäyheñ? Min kemgä äytäm? Baygilde ağay başalqı ğına yılmayıp quyızı. Säğüräne nisek yaratahıñ? Ülgän dä baha ul. Ülgän keşene yaratıp bulamı ni? Unı işkä alıp qına bula. Şunan şunan... Unı hağınıp işkä alahıñ... Şunan Şunan ni şul hine yaratam älbittä. Atahıñnıñ bıl hüze keskäy Yemeşteñ yörägen utlı qışqıs menän qışıp alğan kewek buldı. Mineñ äsäyemde yaratmayım tip äytte. “Bınawı qara bisäne genä yaratam” ti.

—Yaray bınan huñ min dä unı yaratmayım. Atay tip äytmäyem bınan huñ wät! Keskäy qız ısınlap ta atahına bulğan bıl asıwın şul köndöñ irtägehenä ük kürhätte. Baygilde ağay menän İştuğan irtük besän eşlärgä kitergä äzerländelär. Bına at yegelep arbağa salğı tırma hänäktär teyälep böttö. İştuğan dilbegäne totop arbağa menep ultırzı. Ällä kisä kis irenän üzeneñ küptän teläp tä işetä almağan yaratam hüzen işetep qatnılıq ğorurlıǵı qänäğätlängängä ällä inde ireneñ uğa Äxmätşahı menän telägänsä osraşırğa his tä qamasawlamay qıwğıdan qaytqandıñ irtägehenä ük tağı qırza qunıp besän eşlärgä kitergä yıyınıwına kinängän Särbiyamal da yügerep yöröp ularzı, yulğa äzerläne zur ğına yul toqsayına azıq tülek tultırzı. Xatta yomartlanıp kitep öy qıyığınan ber bāylām qaqlanğan qazı la alıp töşöp toqsayğa tıqtı.

—İsmaham beräy tapqır bulha la yünle aş aşarhıǵız. İştuğan hin şto bı qazını üzeneñ aşama atayıña ğına aşat. İsethen qolaǵıñ. Bına inde bötähe lä äzer buldı. Tik Baygilde ağay ğına haman arbağa menep ultırmay alasıq yanında sittä üzenä sikhez üpkäle qaraş taşlap önhöz hüzhez başıp torğan keskäy qızına tekläp nizer uylanıp tora ine. Axır ul yomşaq qına itep qızın üz yanına saqırzı.

—Yemeş qızım kil äle üzeneñ ber höyäyem. Yemeş urınınan quzğalmanı, haman şul üpkäle küzzären atahına töbäp başqan urınında tik torzo. Baygilde ağay unıñ yanına barzı. Unan bıǵasa his tä bulmağansa küñele yomşarıp qızın ırkälärgä höyörgä totondo.

—Qızıqayım bäläkäsem niñä miñä bılay asıwlıhıñ? Asıwlanma min bit hine yaratam hin bit mineñ berzän ber bäläkäsem. Başqa bäläkäs balam yuq bit mineñ. Baygilde ağay xatta Yemeşte ısınlap ta bäläkäs bala şikelle itep kütärep tä aldı. Läkin Yemeş ariq quldarı menän atahınıñ timer kewek qatı yawrındarınan etärep unıñ qulınan ısqınırğa tırıştı. —Kit yebär töşör. Baygilde ağayğa bıl keskäy keşeneñ bildähez qatı asıwı qızıq toyoldo, axırı ul küñelle qısqırıp kölöp yebärze. —Ay! Hay! Hay qalay uşal ikän dä baha mineñ bäläkäsem. Bigeräk köslö ikän bıl.

—Qara nisek mineñ yawrındı hındırıp alıp bara. Läkin unıñ bıl şayarıwın Yemeşteñ balağa xas bulmağan qırıs asıwlı qılanışıp şıp tuqtattı. Yemeş üze lä hizmäştän ike qullap atahınıñ haqalına sat yebeşte lä iş kitkes asıw häm kürä almaw menän: —Yebär tip bışıldanı. Keskäy balanıñ kükräk töbönän qışılıp sıqqan bıl hüzzä unıñ yäşle zur küzzärenän atılğan qırağay asıw za qot osorğos ine. Baygilde ağay aptırap qızına tağı ber az tekläp tora birze lä yergä baştırzı. Unan nisekter qapıl qartayıp böğölöp töşkän hımaq bulıp tigezhez azımdar menän arba yağına kitte. Särbiyamal da küräheñ yänä awlaq qalıwın Äxmätşahına belderergä aşığıp keyenep yahanıp uramğa sıgıp kitte. İşek aldında üzzäre genä qalğas Yäneş hılıwı yanına barzı. —Yä isäwän niñä hılıw ulay atayımdıñ haqalına yebeşteñ? Yä isäwän atayzı keşe şulay itäler şul. Yemeş haman şul yarhıwlı asıw menän yawap birze. —Üze niñä mineñ äsäyemde yaratmayım tip äytte. Äytmähen ikense. Äythä ni? Nisek ithen? —Äytmähen. Min dä unı yaratmayım. Ülhen. Äsäyem ülgäs ul da ülhen. Yemeşteñ bıl hüzenän yomşaq küñelle Yäneş qatı qurqınıp ni äytergä belmäy torzo. Azaq äzeräk tınıslanğas qına ölkändärsä awır körhönöp.

—Kit isäwän atayım ülhä bezze kem aşrar tip quyzı hin hılıw atayım ülhen tip telämä. Ügäy äsäyebez yıwaşıraq şäfqätleräk bulhın ine tip kenä telä yäme, tip öyrätte. Yemeş bütän öndäşmäne. Bıl waqıtta inde unıñ igtıbarın kürşe kärtänän işetelgän

Kömöş sıñı kewek yañırğawıqlı yır üzenä tartıp alğaynı.

...Yerän qaşqa atqayım da,

Başın sayqay malqayım,

Aldarında holoho böthä.

Hızıla yöräk mayqayım.

Ay Hay hızıla yöräk mayqayım...

Bıl Bayrastıñ tawışı ine. Ul äle barı un yäştärzä genä bulha la bıl ozon köyzö matur moñlo itep yırlay bela. Yemeş unıñ yırın tıñlap ultırırğa yarata ine. Ömmögölsömdöñ xujalığındağı bötä irzär eşen xäzer oşo mıqtı käwzäle här waqıt asıq yaqtı sıraylı şayan qara malay Bayras alıp bara. Äle lä ul bına oşolay yırlay yırlay işek aldında qamıt tözätep mataşa ine. Eşen bötäs ul ğäzätensä sitän başına menep Yemeşte üsekläp alırğa la onotmanı.

Bibeş, Yäneş, Gölyemeş,

Gölyemeş şazra imeş.

Yäneş uğa: —Kit yuqtı höylämä, mineñ hılıwım şazra tügel dä ul tip qısqırzı. Ä Bayras hamın taqmaqlawın dawam itte. Ul ni ösöndör Yemeşte här waqıt şulay ürtärgä yarata ine. Äle inde ul Yemeşteñ ilağanın işetkäne bulmaha la:

Bibeş, Yäneş, Gölyemeş,

Gölyemeş ilaq imeş.

tip tä öštäp yebärze. Axır Yemeşte beräy hüz öndästerewzän ömöt özöp:

Bibeş, Yäneş, Gölyemeş

Gölyemeş telhez imeş.

tip qul heltäp sittän başınan töşöp kitte. Yemeş öndäsmähä lä başqa waqıtta Bayrastıñ bıl üsekläwzärenä his tä asıwlanmay ine. Kirehensä unıñ bıl şayan şat xolqo uğa oqşay za. Xatta ul başqa qayhı ber malayzar şikelle “yerhez kilmeşäk” tip xurlamawı menän Yemeşkä yaqın da toyola ine. Läkin böğön uğa Bayrastıñ bıl eskerhez şayarıwı la sikhez awır toyoldo. Şunıñ ösön ul qısqırıp ilap yebärewwzän qurqıp Bayras sitän başınan töşöp kitkänse uğa artı menän äylänep torzo. Ul töşkäs yäşle küzzären Yäneşkä töbäp:

—Yäneş tine. Niñä bezze bötähe lä kämhetälär ikän? Öyzä ügäy äsäy uramğa sıqhañ qızzar malayzar. Yetemäk tä. Kilmeşäk tä. Yerhez. Ah yerhez bulğas yerhez kilmeşäk bulğas kilmeşäk tiyerzär inde tine. Yäneş ğämhez genä Keşeneñ awızın qaplap bulalır şul. —Kit oşo işäwän yuqtı barzı küñelenä awır alıp este boşoror za toror.

—Äyzä lutsı apayım qaytmaş elek yügerep kenä barıp hıw inep qaytayıq bigeräk tirlätä bit.

—Äyzä Qızzar yügereşep uramğa sıqtılar. Tap oşo waqt uramğa kăzäkey sabıwzarın yalpıdatıp baş osona aşyawlıqtay qızıl sepräk kütärep bolğay bolğay yän farmanğa sabıp ber hıbaylı kilep inde:

—Huğış! Huğış! Huğış! Yarman huğış başlağan, hıbaylı höränläy höränläy uramdı ber ike äylände lä kilgändäge kewek küz asqansı kitep tä yuğaldı. Keşelär lirläşep uramğa hibeldelär. Yäneş menän Yemeş tä ular arahına inep yuğaldı. Huğış! Huğış! Huğış!

V

Şähit babayzıñ aşqazan awırırwı menän yafalana başlawın başta ber kem dä belmäne. Ul haman elekkesä şul işek aldında üzeneñ ğümer itkän lapaşı aştında täpän töpän köräk hänäk yahap täğärmäs tuğını böğöp miskä qorşap ber özlökhöz eşläp tora birze. Xatta bıl eştärzeñ kilere xäzer unıñ üzenä ğailähenä tügel ä Qormoş bay fayzahına ğına kitep torowı la unı eştän hıwıtmanı. Aslıq yılda athız qalğanı birle Şähit babayzıñ ulı Şahimorat Qormoş bayzarza yalsılıqta yöröy ä Şähit qartqa hönärslek ösön ağas taştı. Qormoş bay üz atı menän kiltertä lä eşlängän äyberzären yartı xaqın da birmäy üzenä ala Qormoştıñ ulandarı xäzer arşınlı tawar menän genä tügel köräk hänäk kewek xujalıq äyberzäre menän dä sawza itälär. Ularğa bıl äyberzärze Şähit qart kewek athızlıqtan unıñ tırnağına barıp qapqan hönärselär buşqa tigändäy eşläp birep toralar ine. Şähit qart ta ayağınan tamam yığılğansı qulınan balta bısquhın halmanı. Kürşeläre unıñ köndän kön şıñä bargan yözönä höyäk menän tirenän genä torop qalğan quldarına qarap:

—Babay awırırqınıp torahıñmı ällä? Bıl arala yonsop kitkän kewek kürenäheñ tip horap qarahalar za Şähit qart ularğa ğäzätensä yalbır qaşı aştınan mut qına yılmayıp: —Qartayttı bit balalar. Borongolar: İr keşe illelä

il ağahı altmışta aqhaqal bulır, yetmeştä yerän tölkögä äyläner hikhändä hikerep atqa menä almaş tuqhanda tuñqayıp kiter tigändär bit. Dörösön genä äytkändä il ağahı la aqhaqal da xatta yerän tölkö lä bulıp bulmanı bulıwın ä bına tuñqayıp kiter saq bötä keşegä lä ber tigez kilä ikän balalar tip tınıs qına kölämäsläp yawap qaytara la tağı eşenä totona. Ä keşelär şım ğına üz ara qayğırışalar za tınalar. Qıltamaq awırıwına habışqan bit bisara. Tamağına ber qabım aş ta ütmäy ikän. Äx, baxır bılay za tamağı aşqa östö keyemgä tuymay ğümer itte. Niñä allahı täğälä unı azaqqı könöndä lä astan intekterä ikän?

Bında qıltamaq awırıwı menän awırıwıñdı keşegä belderhän awırıw kösäyä öndäşmäy tüzhän ütep kitä ikän tigän ısanıw yäşäy. Şuğa kürä bıl awırıwğa dusar bulğan keşelär eläk elektän şulay yığılgansı haw keşe bulıp qılanıp yöröp ülälär ine. Şähit babay za ällä ısınlap ta hawıǵıwına ısanıpmı ällä inde zarlanıp hıqtanıp üz azabıñ menän başqalarzı la azaplamaw ösönmö ällä bıl ömöthöz raxımhez awırıwzı tüzemle kiserä belew ösön uylap sıǵarılğan hımaq bıl ğäjäp keşelekle ğäzätkä tınaq xörmät yözönänme, aqtıq hılışına xätle awıldeşarınan awırıwın yäşerze. Zälifä äbey zä babayınıñ bılay xälhezlänewen yabıǵıp kitewen aslıq yılda ber töptän ülep kitkän Bibekäy menän Gölkäy qayǵıhına ğına hıtap qaldırırğa tırıştı. “Göl kewek ike balanı ber yulı qara yer quyınına iltep tıqqas nisek qayǵırmaşhıñ da nisek bötmäsheñ!”

Ällä şul Qormoş bay süplegenän bısraq yemeş alıp aşıǵanğa ällä inde halqın teyp ikeheneñ ber yulı tamağı şeşte lä quyzı bit. Yallanıp qızarıp şeşte lä bıwıp ülderze lä quyzı şul ojmax qoşqayzarın. Äğär Bibekäy menän Gölkäy tere bulhalar keyek qazzar kewek osop töşöp yanıbızza yügerep yöröhälär. Eyy, alla! Qayza huñ Şul balalar işän bulha babay za bılay böğölmäy ine şul. Älbittä Şähit babayğa yeyänsärzäreneñ qayǵıhın kiserewe yeñel bulmanı. Kem belä bälki ul ısınlap ta oşo qayǵınan tamaq awırıwına habışqandır za.

Yäyzeñ tirä yaqtı yäşenle yamǵırzar qaplap alğan tomra ber könö. Qoyaş bite qanlı toman menän qaplangan. Taw östöndä ajdaha kewek yöräkte hurıp qızǵılt monar yata. Äyterheñ qayzalı il sigendä bargan huǵış mayzanınan qorbandarzıñ qanı bıwlanıp hawağa kütärelä. Öy esendä tağı la tomraraq qışınqıraq. Eşelek kükräkte bıwıp tamaqqa ürelä. Oşo yän özgös eşelekkä tüzmäy

ozon arıq kâwzâhen köyântä kewek bögöp urındıqta yatqan Zälifä äbey qartına älenän äle qarap awır körhönöp quya. —Ey, alla huğış başlanğa ber yıl tuldı bit inde. Awılda ir zatı qalmay inde. Tuqtamay za bit ismaham. Ey, alla Şahimorattı la alıp kithälär bez ni eşlärbez? Kemgä qarap qalırız. İsmaham hineñ haw sagıñ da tügel bit. Sıwaqay äbey zä Säxiullahı ösön xafalanıp tora xäzer ularğa sirat yette. Alırzar... Almay qaldırmaştar... Xäzer batşağa aqhağı la tuqhağı la yalap qına tora. Küzen yomop bötähen dä bährät ala birä ti. Säxiullanı ni bäläkäy saqta at tibep tubıq höyäge yarsılğanğa ğına almay kilälär ine bit. Ä bezzeñ Şahimorattı älegä bez qart qarar keşeläre yuq tip qaldıralar ine şikelle. Ey, alla huğış bılay huzılha qarttar qayğılı la kiter şul. Tuqhanğa yetkänse berehe lä töşmägän tıgız nıq teştären qısıp yözlök buyında ultırğan Şähit qart äbeyeneñ bıl zarına ber ni tip tä yawap qaytarmay. Sönki bılar yañı zarzar za yañı qayğılar za tügel. Ular xäzer här öyzä özlökhöz qabatlı torğan töp hüzzär töp zarzar. Unan huñ hüñ menän qayğını yeñep bulamı ni? Yetmähä unıñ xäzer donya xäldäre menän qızıqınır räte lä qalmağan. Şulay za ul äbeyenä yıwatıwsan ömötlö qararğa tırışa.

—Yä zarlanma äsähe. Äyzä mine uramğa alıp sıq. Kügülän östöndä tüşälep ultırıp keşelärzeñ ütkän hütkenen qaraw za ber ğümer bit ti. Xäzer ul azna un kön tirähe üze genä sıgıp inep yöröy almay za başlağanı. Unhız za bötken xäleñde bötöröp yöröp ni bar ti Zälifä äbey asıwlanmay ğına. Tik kenä yatıp torhañ bulmaymı ni?

—Bulmay şul. Bulmay äbey. Ey tıñğıhız. Alıp sıqsäle qarışma äsähe. Ulay bulğas östöñdö alıştırıyq. Keşe küze aldına bıl östön menän sıqmaşın bit. Yarar alıştır Şähit qart eñer bawlı ap aq küldäk ıştan östönä qara yelän keyep başına qara xätfä tübätäyze qırın ğına halıp tayaqqa tayanıp äbeye yarzamında uramğa ülän östönä sıgıp ultırzı. Hay häybät tä huñ bezzeñ awıl häybätlege qalmanı inde. Olo uram yartılaş qısqarzı. Qızılyar Yarsıq uramdı qorop qaldı Bayzarzıñına yorttarı kiñäygändän kiñäyä

—Şulay za häybät. Nisek bulha la yaqtı donyağa ni yetä? Qäzeren belep yaşärgä genä käräk.

—Belərheñ belmäy zä ni? Belep bulmay şul hay belep bulmay. Hay donya. Hay Ğümer tigäneñ... Baqtihäñ şulay hizzermäy genä ütä lä kitä ikän ul. Şähit qart huzıp köyläp şulay tine lä tonoqlanğan küzzären qayzalır alısqa äbeyenän aşa tekläp ozaq tınıp ultırzı. Äyterheñ oşo awılda uzğan üzensä baxetle ozon ğümer yulın totoş küz aldınan kiserep sıqtı. Zälifä äbey tağı hüž başlap qaraha la unı bıl uy esenän tartıp sığara almanı. Ber azzan ular yanına Sıwaqbikä äbey zä kilep yette

—Yä şäpmehegez? Arıwlanahıñmı inde qorzaş? İnde uyzar seltärenän ısqınğan Şähit qart hap haw keşe kewek teremek tawış menän yawap qaytarzı:

—Häybät. Rəxmät! Kisänän birle üzemde yeget kewek toyam. Allağa şökör. Üzegez ni xäldä yaşäyhegez? Sıwaqay äbey ömöthöz genä qul heltäp quyzı. —Ni xäldä tip üzeñ belmägän nimä bar inde qorzaş? Dürt yıl elek bezzeñ kewek yarlı yalpını aslıq qırzı. Äle inde huğış. Äğär ulandarzı la alıp kithälär yatıp ülewzän başqa sara qalmanı inde. Ana kemdär genä äräxät yaşäy Sıwaqay äbey äkren olpat başıp mäsettän köndözgö namazzan sıgıp kilgän Äxmäzulla mulla Qormoş bay huqır Sapıyzar yagına asıwlı ımlap aldı. Aslıq ta huğış ta ularğa fayza ğına Bayığan hayın bayıy ğına baralar. Äle uylap uylap toram da tağı ber uylap quyam tigändäy Baygilde qäyneşte äytäm oşolarzı belep yaratmağan ikän. Bınawı aslıqta yarlı meşkendeñ yorton yeren ber hınıq ikmäkkä hatıp alıp bötöp tağı la yaman bayığandarı birle his tä yänem höymäy oşo qoroğorzarzı Zälifä äbey ipläp kenä unıñ yeñenän tarttı. Yaramay... Ulay timä Sıwaqbikä här kem üz baxete menän yaşäy. Nisek itäheñ? Xozay täğälä şulay quşqas. Sıwaqbikä äbey qulın tağı la ömöthözöräk heltäp torop uq kitte. Oşonday bozoq eslelärgä genä baxette küräp birgän xozayına äyter inem dä inde.

—Yarar inde qalıp torhon. Ästäğäfirulla täwbä täwbä! Tfü! Tfü! Ay hay bik üzgäreп kitteñ bit äle hin kem Sıwaqbikä tine Şähit qart mut qına yılmayıp:

—Elek hin ber zä ulay höyläşmäy torğaynıñ şikelle

höyläşew genä tiheñ. Ulay höyläşkän keşene yänem höymäy ine. İşendäler. Baygilde qäyneş menän nisek davaylaşa torğaynım. Hay işar! Xäzer küñelem qayttı şul. Bötähenän küñelem qayttı. Xatta im tomonan da bınawı qomhoz bayzarınan da. Yä yaray Şähit qorzaş biğäybä haw bulıp toroğoz. Min ürge tuğayğa qomalaq yıyırğa tip kitep baram äle. Bälki ono tabılha qomalağı kăräk bulıp quyır. Ul küñelhez genä yılmayıp yetez başıp yelpeldäp ürge osqa taban kitte. Şähit babay ul küzzän yuğalğansı qarap ozatıp qaldı.

—Xuş xuş bul Sıwaqbikä qorzaş. Bäxil bul qorzaş ğäyepläştän bulmahın tip şıbrılanı. Unan yäşle küzzären üzenä xafalanıp qarap ultırğan äbeyenä küserze. —Yä äbey inde öygä qaythaq ta yaray. Vaqıt tinä. Öygä ingäs ul satnap kipkän irendären halqın hıw menän sılattı la ozaq qına yatıp aldı. Unan tağı tırışıp tırmaşıp torop ultırzı. Bısaq qasaw alıp kisä eşläy başlağan tırmahın haplarğa totondo. Xäzer inde tamağınan ber yotom hıw za ütmägän qartınıñ tüzemlelegenä aptırap ta hoqlanıp ta bötä almağan Zälifä äbey esenä hıymay köyzöröp barğan qızğanıw toyğohona sızay almay. —Quysı yeterse babay tip quyzı. Gümer gümergä eş tip yäneñde birzek dä baha. Ey alla donyanıñ eşen kem bötöröp ülgän.

—Ey äbey äbey ti Şähit qart yılmayıp, belmäyheñ. Ber nämä lä añlamayhıñ. Oşo eş kenä yäşätä bit minä. Eş bulmaha min ällä qasan yer quynında yatqan bulır inem. —Döröş. Belmäyem añlamayım hineñ tüzemeñä mineñ aqılım yetmäy Zälifä äbey küz yäşen kürhätmäs ösön qartına artı menän äylänep ultırzı. Şähit qart tırmanı haplap bötöp yözlökkä höyäne lä tağı ber az yatıp aldı. Unan tağı torop ultırzı. Ul böğön ısınlap ta üzen köndägegä qarağanda yeñeleräk xälleräk hizgän kewek ine. Äbey anaw ilägeñde alıp bir äle. Ör yañınan sitläp quyayım. Tuza başlağan tügelme huñ Zälifä äbey ğäzätensä asıwhız ğına huqranıp uğa qazan öštöndä elewle torğan iläkte alıp birze. —Ey xozayım his kenä lä tınıp yata belmäneñ dä baha. Tik kenä yatıp yal ithäse bıl. Şıpa as köyöñä niñä üzeñde şul tiklem azaplayhıñ hin babay. Şähit qart bıl özälänewze işetmägän dä kewek ömöthöz

sämlelek menän tağı eşkä kereşte. Axır xälhezlektän qara tırgä töşöp awır mışnay mışnay iläkte lä qaytanan sitläp böttö. —Mä äbey alıp el. Ondo ber yulı küp halmahañ barmagıñ menän matqıp totop ilämähäñ ozaqqa sızar.

—Yarar babay haqlap totormon. Zälifä äbey iläkte äyländerep tulğandırıp qarap torzo la qazan öštönä üz urınına elep quyzı. Qayhılay häybät itep sitläp tä böttöñ. Ey alla hineñ quldarıñ qul tügelder färeştä qanattarılır ular. Yuqha bötä eş qulında bıl tiklem yanıp tormaş ine. Şähit qart öndäşmäne. Äbeye qazan yağına äylänep iläkte qarap hılap hıypap elep küz yäştären hörtköläp torğan arala ayaq qulın yäteşläp urınına huzılıp yattı la qabat ber qasan da asmaş ösön küzzären yomdo. Äbey äylänep qarağanda ul. İllä äbey üzeñde qızıq ittem dä huñ tigän kewek uñ qaşın yuğarıraq kütärep mut qına yılmaya birep raxät tınıslıqqa sumıp yata ine. Aha bıl ni qılanışın inde babay tip üzälände Zälifä äbey. Ey alla mulla saqırıp yasin uqıta la almay qaldıq ta baha. Bıl ülem şul xätle täbiği yabay buldı xatta küpte kürgän Zälifä äbey zä ılarğamı qısqırırğamı qayza bulha la yügerergäme belmäy aptırıp qaldı. Uramdan täzrä täñgälenän ber nisä arbağa teyälğan rekruttar talyan garmunğa quşılıp qısqırıp yırlap üttelär.

Ap aq qarzar yawha ine,
Sana şıwıp yöröhä ine,
Irimbur qalahı yanha ine,
Haldat awlaq qalha ine.
Ularğa ozatıwsı qatın qız tawışı quşıldı.
Mendem tawzıñ başına,
Mayaq haldım taşına.
Nasip bulha alıp qaytır,
Alıp kitkän maşına...

Rekruttar uzıp kitewgä öygä Şahimorat menän Säxiulla yügerep kilep inde. Ularzıñ ikeheneñ dä qulında keskäy genä qağız kişäge bar ine. Povästka tinelär ular ingäs tä. Bezgä lä kiter saq yette. Şahimorat atahınıñ ayaq osona barıp ultırzı.

—Atay işetäheñme bez huğışqa kitäbez. Bıl hüz Zälifä äbeyze aptıraw qatıp qalıw xälenän tartıp sığarız. —Aha tine ul tağı ni ösöndör ğäyeple tawış menän:

—Ulım Şahimorat atayñ üldä lä quyzı la baha. —Atayım? Üldä. Şahimorat yılan saqqan kewek hişkänep hikerep torzo. Qolağına ısanmay atahıñ ayaqtarınan quldarınan hıypap kiñ aqıllı mañlayın başıp qaranı. Unan sikhez aptırawlı qaraşın bersä äsähenä bersä Säxiullağa küserze. —Atayım? Ülgän? Ä min ni ösöndör ul nisek kenä qatı awırıha la ülmäş ber zä ülmäş mäñge yäşär töşlö toya inem. Bına işar. Eye Şähit olatay his tä ülerzäy keşe tügel hımaq ine tine. Säxiulla la qawşap unan ber az öndäşmäy torğas: —Ni eşläyheñ bit? Äyzä Şahimorat üzebez öyzä saqta qäzerläp yerläp kitäyek tip östäne. Şahimorat atahıñ ayaq osona başıp bik ozaq tınıp torzo. Unan önhöz hüzhez Säxiulla artınan eyärze.

—Qarttarğa xäbär itegez. Mullağa mäzingä äytegez. Mäyette yerləşergä kilhendär tip işkärtip qaldı Zälifä äbey. Şähit qarttıñ üleme lä yäşäwe kewek şulay ğäjäp yabay önhöz hüzhez şaw şıwhız buldı.

VI

İlseğol awılınıñ Olo Eyek yaq osona quqıraytıp alğa sıgarıp halıñan Särbiyamaldıñ zur ğına öyö estän taqta menän ikegä bülengän Särbiyamal öyzöñ kuxnya xezmäten ütägän ber täzräle keskäy ölöşön bäläkäs yaq tip, qunaq öyö xezmäten ütägän dürt täzräle yaqtı yağın zur yaq tip yörötä. Särbiyamal balalarğa zur yaqqa sıgıp üzeneñ küzenä sağılıp yörörgä röxsät itmäy. Közgö tön. İştuğan, Yäneş, Yemeştär bäläkäs yaqta küptän inde qatı yoqoğa sumğan. Zur yaqta urındıqtıñ buyınan buyına tüşälgän mamıq tüşäk mamıq mendärzär esenä heñep kitep Särbiyamal da mışnap yata. Tıšta berözlökhöz yamğır hibäläy. Şıbır şıbır! Tap top! Säp säp! Tästäss! Şıbırır! Baygilde ağay közgö yamğırzıñ yalqıtqıs ber törlö yırına qolaq hala hala urındıq sitendä täzrä yanında ultıra. Tormoštoñ başımı tüzgehez awırayıp kitkän saqta yoqo

almay torğan ğäzäte bar unıñ. Eye bıl minutta unıñ uyarı la oşo közgö yamğır kewek tıñğıhız hām bizzerges ine. Huğış ikense köz huğış bara. Küpselek irzär xäzer unda huğış mayzanında. Bında tik Sobxan starşına ulı Hatıbal, Ğabbas mulla ulı Xösnölxaq, Äxmätşa qaraq kewek teyeşe türälärgä mal baylıq ütkärep torop qalıwsılar ğına yöröy huğışqa alınırğa teyeşlelärzän unday biremhez zä öyzä yöröwselär yuq tügel älbittä. Äytäyek bına Şäwräneñ atahı Xälim ağay. Ul küptän huğıştıñ iñ qaynağan yerendä bulır ine lä tik ğäriplek qamasawlay. Yäş kenä sağında uq kemgäler öy eşlägändä qıyıqtan yığılıp tubıq bıwını sıqqandan huñ ber ayağı qısqarıp qalğan unıñ. Şunan birle unı “Satan” Xälim tip yörötälär. Ul azım hayın hulğa yantayıp salğı heltäğan keşe şikelle här vaqıt säyer yalpıldap yöröy. Olo mıqtı käwzähen his tä iñğay tura ğına tota almay.

Baygilde ağay za oşoğasa aq bilet bulıp qalıp kildä. Qormoş bayzar tuqmağanı birle ber zä hawlıqqa mandıy almanı ul. Huñğı yıldarza xatta yazın közön yütkerenep yabıǵıp harğayıp ta yörönö. Särbiyamal unı äylängän hayın:

—Sixut qarüpkä haldatqa la yaramayhıñ bit hin, eşkinmäğän tip bitärläp kenä tora. Eşlätergä tigändä älbittä unıñ awırıwlıǵın onota. Küp yorttar bötönläy ir athız qalğan ber saqta üz yortonda ber tügel ike ir zatı barlıǵınan teşe tırnağı menän fayzalanırğa ularzıñ kösönän mömkin bulğandıñ bötähen hıǵıp alırğa tırışa. Xatta ul iñ keskäy Yemeştän dä ber genä minut ta tuqtamay ni zä bulha eşläp qıbırlap torowzı här ber qapqan hınıqtı äse tirgä mansıp qabıwzı talap itä. Şul arqala Baygilde ağay här yaz qaytıp ike ös disätinäläp aşlıq könbağış säsä lä ber kön dä yal itmäy qıwğınğa töşöp kitä. Eyek Haqmar yılğaların kisep ütep, İrimburğa xätle barıp yetä. Besän waqıtına xätle unda taqta yarıw zavodında eşläp qala. Unan qaytıp besän eşläp aşlıqtı urıp yıyıp könbağıştarzı huǵıp alıp bötkäs Särbiyamal tağı —Bar qışlıqqa beräyhenä eşkä yallan. Balalarıña köndäleک aşarlıqtı tabıp tor şobı. Bında üz yeremdän säsep yıyıp alğan aşlığımdı hezgä aşatıp yatqırırğam indä änderäy qaznahı yuq. Bında miñä qış könö mal tıwar qarap utın hatın taşıp toror ösön İştuğan da yetär tip mıjıy başlay. Baygilde ağay his ükeneshez xatta ber tiklem qıwanıs menän tağı sitkä rudniktar tirähenä sıǵıp kitä. Şulay itep bıǵasa balaların as yalanğas itmäy

aşrap kilde. Nindäy genä awırlıqtar kāmhetelewzär kürmäne. Tüzze... Baygilde ağay äle yäşkäzägän horo täzrägä tekläp huñğı yıldarza üz başınan kiskän xäldärze işenä töşöröp ultırzı. Bına unıñ küz aldına Sergey Xitrovta uzğarğan oşonday uq közgö ber tön kilep baştı. İlseğolğa küsep kilgän köz ine bıl. Särbiyamal unı ber oson İlseğolğa teräp, Olo Eyek buylap ös dürt saqırımğa huzılğan Mrakovka awılına alıp barıp Sergey Xitrovqa eşkä urınlaştırzı.

—Bına znakom hiñä yalsı. Qış könö hindä eşlär. Yaz yäy küz üzemä birerheñ şto bı. Oşoğa riza bulhañ xaqın da küp horamam. —İş nindäy aqıllı. Xa xa xa! Aqıllı bulmaysa mineñ irem dä baha ul. Yaz ul miñä qaytıp aşlıq säsergä teyeş. Ul şulay ozaq sawzalaşqandan huñ Baygilde ağayzı mal kewek hatıp qaytıp kitte. Awılğa qaytqas — Baygildene atayımdıñ beleşenä eşkä inderep quyzım. Yuqha ul strajniktar küzätewendä torğan keşe nisek eş tabır ine tip maqtandı. Yetmähä sixut ta bit äle. Şulay bulğas unı kem eşkä alhın tip tä östäne. Sergey qart Mrakovkala ber tin ösön keşeneñ küz almahın soqop alırğa äzer torğan ğäjäp qomhoz qatı bāğerle bayzarzıñ berehe. Unıñ biş ulı higez qızı bar. Ul bötä ulandarı qızları keyäwzäre menän bergäläp Mrakovkala xutorınıñ yartı uramın yartı yeren biläp yata. Unıñ huğış aldınan ğına İrimburza kadettar korpusın tamamlğan ofitser ulı Fedka Ryaboyzan başqa ber ulı la huğışqa kitmäne. Qart ularzıñ bötähen dä haqlap alıp qaldı. Sergey qarttar toqomo üzzären “staroverzar” tip yörötälär. Starover bulmağan keşelärze “poganıyzar” tip atayzar. Ularzan yeränälär hanğa huqmayzar. Ularğa ber sınayaq säy esew tügel xatta qotoqtarınan ber sümes hıw alırğa la röxsät itmäyzär. Keşelär menän qatnaşmayzar, höyläşmäyzär, tireş qorto şikelle üz yorttarınıñ eşe tınsıw hawahı esendä tomalanıp, bötä äylänä tiränän ayırılıp mığıp yäşäyzär. Şuğa kürä ularğa yalsılıqqa la Baygilde ağay kewek iñ aptırağan keşe genä barıp inä. Äz genä mömkinlege bulğan keşe ular tirähenän şaytandan qasqan kewek qasa ine. Ularğa yalsı bulıp ingän yıldağı berense tön Baygilde ağayzıñ işendä qot osorğos hataşw kewek bulıp mähgegä haqlanıp qalğan Noyabr ayınıñ qar qatış bışqaq yamğır hibäläp torğan küzgä törthän kürengehez qarañğı ber tönö. Baygilde ağayğa mal öyöndä harıq bärästäre bızawzar biklängän

oya östöndäge eläwkälä yatıp yuqlarğa röxsät ittälär. Tön. Öy döm huqır. Bızawzar oyahınan tanawzı yarıp äse qırqıw yeş tarala. Tirä yaqta nimälärzer ber özlökhöz qıştırlaşa. Sısqandar sıyıldap huğışa. Baygilde ağay başta bılarğa his tä iğtibar itmäşkä üzen qayzalır irken kiñ qırza qayın huttarınıñ şärbät yeşe añqığan yazğı urmanda yılmıldaş şayan yondozzarğa tekläp yäşel ülän östöndä yatqan ğämhez yulsı itep xis itergä şulay itep küñelde aldaştırıp yoqlap kitergä tırıştı. Läkin tora bara bıl tonsoqtorğos äse hawa unı bötönläy bıwa nindäyzer halqın tabanlı vaq yeweş böjäktär qolaqtarza muyındarza yürməläy başlağas tüzmay izängä töştö. Şırpı hızıp tübä taqtahına stenalarğa küz taşlanı. Oşo vaqıt ul ğümerendä täw tapqır bala şikelle qurqıp sirqanıp qısqırıp yebärze:

—Hay mälğündär! Nisek ürsegändär! Mal öyönöñ yeterlek yağılmawı bäräs häm bızawzarzıñ özlökhöz yeweşläp torowı arqahında kügärep bäsärep bötän stenaların tübä taqtaların taraqandar, qırğayaqtar, bötönläy hırıp alğaynı. Baygilde ağay qulina şırpıhın totqan kileş yaq yağına qaranıp izän urtahında başıp torzo. Qayza ğına küz halha la taraqan qırğayaq kötöwe härmäwestären imänes qıbırlatıp uğa tekläp torzolar. Yetmähä şırpı bızıldawınan uyanıp ayaqqa başqan bızawzar äse yeweşlekte tağı la östöp izän buylatıp ağızıp yebärzelär. Baygilde ağay üz üzen onotop tışqa atıldı. Läkin işek aldında la şul uq tın alğıhız qırqıw äse hawa unı qarşı aldı. Öyzärgä yalğap halıñan mal azbarzarınan da küp mal izewe arqahında hazlıqqa äylängän işek aldınan da şul uq bıwıldırğıs äselek tarala. Yetmähä işek aldında irektä yörögän hıyırzar mal öyönöñ tuphahı yanına uq kilep bızawzarınıñ möñräşewen tıñlay tıñlay ayaq aştarın özlökhöz yeweşläp hawağa yañınan yanı äselek östöp kenä toralar.

—Ni eşlärgä? Qayza qasırğa? İx äğär oşo balalar bulmaha bında ber kön tormay başım huqqan yaqqa sıǵıp kiter inem. İx balalar, balalar, ayaq quldı bälänegez bit hez. Baygilde ağay tamam tını bıwılıp qapqağa taşlandı. Uramğa sıǵırğa ismaham tın alır ösön genä bulha la uramğa sıǵırğa käräk. Yuqha xäzer bıwılıp üläm. Läkin his ber yek qaldırmay eşlängän awır imän qapqalar kös yetkehez zur yozaqtar menän yozaqlanğan ütä beyek büränä qoymalar yortto tışqı donyanan bötönläy ayırğan. Bıl işek aldına keşe tügel yel dä ütep inerlek tügel ine. Baygilde ağay qoroğa ırğıtılğan balıq şikelle

arı huğıldı bire huğıldı ber genä yotom saf hawa ezläp tilmerep alısqä kükkä qaranı. Tik bıl tınsıw totqonloktan qotolow yulın tapmanı. Ä tañ alısqä ine. Közgö ozon töndön eñere genä ine äle bıl. Säskä ülän yer yeşe añqıtqan saf hawanı kiñlekte irkenlekte yänenän artıq kürep yaratqan şunhız yäşäwze küz aldına la kilterä almağan dala keşehe ösön qot osorğos awır buldı bıl tön. Läkin ni eşlämək käräk? Arğımaq ta bıgawğa künegä bit... Baygilde ağay za äkrenläp küneger ine. Yıldar ütkän hayın xatta bıl tonsoqtorğos äse yeşte toymay taraqan. qırğayaqtarız kürmäy zä başlar ine. Läkin Baygilde ağay unda qalmanı. Tan atıp bayızın qapqahı asılıw menän Mrakovkanı taşlap sıgıp kitte. Unı qasandır yaş sağında üze zaboyşçik bulıp ber nisä yıl eşläp kitkän rudniktar tarttı. Eşse baraktarı üzzäreneñ tazalığı yaqtılığı yağınan bıl äsegän mal öyönän bik ük östön tormahalar za üzeñde ısın keşelär duştar eşselär ğailäheneñ ber ağzahı itep toyğangamı unda ällä nindäy awırlıqtar za yeñeleräk kiserelgän hımaq bulıp unıñ xäterendä qalğaynı. Oşo köndän alıp hăr yıl qış rudnikta waqıtlı eşse bulıp eşläne ul. Yaz qaytıp igen säste qışlıqqa besän halam äzerläne, kărtä qura tözöttö. Közön yänä rudnikka kitte. Ğailäğä yergä bāylelek uğa bötönläy eşse genä bulıp qalırğa qamasawlay ä eşselek ğailä menän unda tormoş qorop yäşärlek mömkinlek birmäy ine. Şulay itep ike urtala yöröp bıl yıldar za uzıp kitte huğış sıqtı. Küp eşselär haldatqa alındı. Rudnikta eş tağı la awırlaştı. Rudnik xujaları azayıp kāmep qalğan eşsenän elekkenän dā küp altın taptırırğa tırıştılar. Eş säğäte un ikenän un yetegä küste. Ä eş xaqı şul köyö qaldı. Aşarğa la yäşärgä lä mömkinlek qalmanı. Şunan eşselär tüzmay bola sığara başlanılar. Eş xaqın arttırırız eş säğäten kāmewze talap itep, ber köndö xatta eşkä sıqmay za torzolar. Baygilde ağay rudnikta hăr saq waqıtlı eşse genä bulıp yörögänlektän eşselär kollektiviniñ eske tormoşona artıq nıqlap qatnaşıp kitä almaha la bıl köndärzä tüzemdän sıgıp yış qına:

—Bayzar bezzeñ qandı imep yäşäwse talpandar bit ular. Talpandarız hıtıp bötörmäy torop bezzeñ tängä it qunmaş tip höylänep yörönö. Eşselärzeñ bulahı huğışwaqıtınıñ qatı zakonı menän tiz bastırıldı. Baygilde ağay za ozon tele ösön şaxtanan qıwıp yebärelde. Bıyıl yaz buldı bıl xäl. Şunan birle Baygilde ağay öyzä yäşäne. Ä bına xäzer tağı kitergä tura kilä Kem belä bälki bötönläygäler

Baygilde ağay üz aldına küñelhez genä yılmayıp tüş keşähen qapşap quyzı. Povestka... Bına baqtihäñ mineñ dä kăräk yerem bar ikän dä baha. Xäyer, zimakka barıber tügelme ni? Bında rudnikta tereläy yer aştında sereyheñ. Ä unda üle köyö yer öştöndä awnap küzeñde qarğa soqor. Tik bına balalar ğına yäl. Ular nisek yäşärzär? Särbiyamal ularzı qıwıp sığarmaşmı? Tuqta unıñ menän bıl xaqta yaqşılap höyläşergä kăräk. Äğär ul ğümerzä bulmaş bayıw xıyalın taşlaha bıl tiklem haran da bulmaş balalar menän häybät kenä itep yäşäp tä toror ine lä bit. Üze lä yegärle. Balalar za eşlärlek. Oşo qomhozloğ baybisä bulğılı kilewe genä boza şul unı. Aptırarhıñ qayzan ingän bıl uy unıñ başına? Qayza alıp barıp sığarır? Baygilde ağay ipläp kenä Särbiyamaldıñ yurğanınan tarttı.

—Äy yoqlayhıñmı? Särbiyamaldı la böğön yoqo almay ine. Ul ğäzätensä urıñğa barıp yatqas Baygildene bik ozaq köttö. Besäy kewek mırıldap törlösä qılanıp qaranı. Ufıldap törlö yaqqa äylände.

—Eşe, tınım tarığa. Yat inde täre kewek heräyep ultırma tip mijını. Axır ire ğäzätensä üzenä iğtibar itmägäs asıwlanıp tındı la ser birmäş ösön yoqlap kitkän keşe buldı. Unıñ başında la böğön tıñğılız uyzar sıbala ine. Baygildeneñ üzenä qarata säyer mönäsäbäte turahında uylanı ul här kis şulay. Mineñ yoqlap kitkände kötöp yatmay ultıra. Yä artı menän kilep yata. Bigeräk tä huñğı vaqıttarza şulay bulıp kitte. Täwlä mine alğan yıldarza ulay tügel ine bit. Xäzer niñä bılay. Yeränäme? Yaratmaymı? Isınlap ta balaları ösön genä aptırağan ösön genä miñä bäylänep toramı ni? Ällä Äxmätşa turahında hizenä mikän hizengäs niñä huñ äytmäy niñä minä totop tuqmamay. Ärlämäy zä... Tuqmamay za... Höymäy zä... Şunday ir bulamı? Aşaw ayğır kewek keşnäp torğan bisäne şulay totalar time ikän Sırıldatıp tuqmahın da tupıldatıp höyhön ine. Ul saqta min dä Äxmätşanı onotor inem bälki. Eye eye oşo halqınlığı menän gonahqa etärä bit ul mine. Yuqha. Yä inde niñä yatmay niñä irkälämäy ismaham. Särbiyamal uyınıñ ğäyät sabırhız oşo nöktähenä yetkän genä saqta Baygilde ağay huñğı yıldarza onotolop bötkän tip äyterlek yılı yağımlı tawışı menän:

—Särbiyamal hılıw tip quyzı. İšetäheñme? Särbiyamal tim. Särbiyamal qatı yoqonan uyanğan tawış menän irkälänep:

—Äwse tigän buldı. Nimä tiheñ atahı? Baygilde ağayğa unan yılılıq ipkene bärelde. Oşo waqıt ul üzeneñ bıl uşal saya qatındı qasandır ısınlap yaqın kürewen unıñ quyınında ber nisä minutqa bulha la donyanıñ bötä awırılıqtarın onotop yal itä alıwın xäterläne. Şulay bula torop unı azaq bötönläy inkar itä alıwına ğäjäplände. Ägär min unıñ menän halqın bulmaham ul mineñ balalarğa yomşağırmaq bulır ine bälki. Niñä huñ min uğa halqın? Äxmätşa? Eye ul. Şul arqala küñelem tartmay, höyör yeremdän höyä, kölor yeremdän kölä almayım, min uğa. Bälki bıl ğäybätter. İšetmeş hüñ küp bulır ul. Min bit bını ber qasan da üz küzem menän kürmänem dä baha. İrtän irtänsäk kitergä Särbiyamal mineñ unı ısınlap ta yaratıwımdı belmäy zä qalasaq.

Ğäjäp ğäjäp... Säğüränän huñ oşo qatın mineñ küñeldä üzenä urın alhınsı ä? Töşönmäşheñ keşe küñelenä Särbiyamal yurğanın hirpep taşlanı.

—Yä ni äytmäkse inen? Niñä tağı öndäşmäyheñ atahı? Ergäñä yatayımmı? — Aha horap torahıñ tağı. Baygilde ağay qaytanan yöräk bızmaş elek tigän şikelle aşığa aşığa sisende lä yılı yurğan esenä sumdı. Särbiyamal tüzemhezlänep iren qaynar qosagına aldı. Bıl töndö ular täw quşılğan saqtağı kewek yoqohoz ütkärzelär. Oşo töndä Baygilde ağay Särbiyamalğa üzeneñ huğışqa kitäsägen unı ısın küñeldän yaratıwın äytte. Üzen kötöwen balalarzı taşlamawın ütende. Baylıq artınan mäğänähez qıwıwzı taşlarğa saqırzı. Bozoq küñelle qomhoz baybisä bulğansı saf yöräkle kiñ küñelle yarlı bisä bulhañ min hine yänemdän artıq kürep yaratırmin tine. Särbiyamaldıñ donyahımal tıwarı menän bayıwzı ömöt itew işärlek ikänen añlatırğa tırıştı. Särbiyamal da bıl töndä unıñ bötä hüze menän dä kileşte. Gümerendä täw tapqır ısın küz yäşe sıgarıp ilanı. Baygildeneñ qosagında ütkärgän oşo ber tön ösön ul Äxmätşanı birerzäy buldı.

“Yä niñä ul kitä? Niñä ul täw tapqır tip äyterlek unı şulay yarhıp höyzö lä kitä” tip üzälände. Läkin ükeneskä qarşı bılar bötähe lä unıñ ösön közgö ozon tön hām Baygilde yörägeneñ tılsımınan

vaqıtlısa yeñew arqahında ğına tıwğan uzıp kitmäle näfis toyğolar ğına ine älbittä. Äxmätşa qaraq kilep boyoroqlo ber qaraş taşlaw menän bılarzıñ bötähe selpärämä kiläsäge kön kewek asıq ine. Atalarınıñ huğışqa kitähen älegä belmägän balalar bäläkäs yaqta almaş tilmäş mışıldap yoqlanılar za yoqlanılar. Ä şomlo öñşäyep torğan qarañğı täzrä küzänäktärendä haman eñerzägesä yamğır tamsıları beyene. Tap top! Tas tos! Şıbırr Şıbırrr!

VII

İştuğandar İlseğolğa küsep kilgänden ikense yäyendä buldı bıl waqığa. Qarasäs äbeyzeñ berzän ber ulı Timerbay Sobxan starşınalarza yılqı kötä ine. Timerbay yegetsaginın uq yırlaw quray uynaw beyew yır sığarıw menän mawıgıp kitte. Timerbayzıñ bıl qılığın mähäk kürep kistären yaş yelkensäk unıñ yılqı kötkän yerenän qaytmay ine. Tora bara unıñ xaqında ällä nindäy köfö hüzär höyläy ikän, yäştärze bayzarğa qarşı otqoy ikän tigän xäbärzär zä yöröy başlanı. Bığa üzeneñ ğäzätensä älbittä in elek Şımbay kaştan igtibar itte. Tön urtahında ber nisä tapqır yäşerenep kenä kötöwgä yaqın barıp yäştärzeñ hüzzären ozaq ozaq tıñlap yattı. Unan Sobxan starşınağa barıp:

—Ää ni türä hin bıl Timerbayzı niñä eştä totahıñ? Ul ni ä-ä säpsim ırstan nämä lä baha! İşanmahañ beräy tön ä ni tege ürge tuğayğa, Kafır Xäbir tiräge yanına barıp qıwaqlıqta yäşerenep tıñlap yat. Şunda hin barıñın da belerheñ. Ä ni min bında höyläp tä tormayım. Tik şunu ğına äytäm ul säpsim ırstan bulıp bötkän. İşanmahañ äyttem bit üzeneñ barıp tıñla. Bına şunda hin bığasa işetmägäneñde işeterheñ. Kürmägäneñde kürerheñ. Ana şul Kafır Xäbir tirägen üzzärenä töyäk itkändär ular tip, ber nisä qat tuqıp ta sıqtı. Sobxan starşına unda barırğa la kötöwse Timerbayzıñ ni höyläwen üz qolağı menän işetergä lä qarşı tügel älbittä. Kirehensä bıl eş unı hunarsı et kewek yelkenderep mawıqtırıp ta yebärze xäzer. Tik unıñ bına oşo Kafır Xäbir tiräge yanına barıp unı işenä töşörgöhö genä kilmäy. Unhız za bıl tiräk uğa här saq barmaq yanap hin keşe ültewse. —Naxaqtan qan qoyowsı tip qısırıp qına tora himaq. Yetmähä Xäbirzeñ huñğı hüzzäre

unıñ qolağınan näfrätle qaraşı küz aldınan ber qasan da kitmäy. Xatta xäzer tiştälägän yıldarzan huñ da yış qına töşkä inep yözätä. İsmaham bınawı Suq tiräk tä qoromay bit. Qarışqan kewek haman üsä maturlana gına bara. Sobxan starşına unı nisä yıldar inde qırqtırıp taşlarğa niätläp yöröy. Xatta qırqqan keşegä quyzar za väğzä itkäne bar. Ämmä ber kem dä bıl tiräkkä balta kütäregä telämäy. Sönki bında iştälekke urıñğa teygän keşene xalıqtıñ qatı asıwı näfräte kötä. Bıl möhäbät yañğız Suq tiräk tä xäzer. Xäbir tiräge tip atalğanı birle ber qasan da balta teymäşkä teyeşle izge ağasqa, iştälekke urıñğa äylängäyne inde. Ä bına xäzer Timerbayzıñ ni höylägänen belew ösön uğa Sobxan starşınağa tap şul tiräk yanına barırğa kăräk. Yetmähä töndä... Yañğız üze... Nimä eşlärgä? Ber nisä kön şunday ikele uyzar menän qañgırıp yörönö starşına. Axır ber kiste sümestäy yozroğon qatı töynäp teşte şıgırlatıp qıstı la hıbay ürge tuğayğa yünälde.

Ul şulay üzen Xäbirzeñ äse näfräte ezärlägän hayın qotorona birep yawızlıq artınan yawızlıq eşläy ber etlekte ikensehe menän tomalarğa tırışa ine. Ber yağınan Üle Eyekteñ uraq şikelle uralıp yatqan üzäne menän uratılğan ikense yaqtan Olo Eyekkä totaşqan bıl kiñ tın tuğayzıñ qap urtahındağı keskäy tübälästä qewätle botaqtarın ğorur yapıraytıp altı qolaslı qart tiräk ultıra. Xäbir tiräge... Unıñ kömöş yapraqtarı böğön niñäler ayırıwsa tıñğıhız qıstırılaşa, üz ara nimä turahındalır serläşä yäki borsowlı hüz bötköhöz bähäs alıp bara hımaq. Nimä xaqında? Bälki Sobxan starşınanıñ heläwhen haqlığı menän bında kilewe tiräktän ike ös azım ğına yerzä muyıl qıwağı aştında yatıwı turahında yäştärgä xäbär itergä teläyzärzer ular. Bälki Xäbir tirägeneñ tirä yağında baştarı möntälep botaqtarı hınıp bötkän muyıl osqat yerek ağastarı arahında yıldıq öyörö hibelgän. Äylänä tirälä yıldıq keşnägän öyör ayğırı uqtanğan qolonsaq sırlıdağan tawıştan başqa ber nämä lä işetelmäy. Yämşek ay za diñgez töbönä ırğıtılğan aq huyırtaş şikelle töşhöz genä yaqtırıp kükteñ in tärän töpkölönän tın ğına qarap tora. Könyaqtan işkän yılı yügerek yel ere yıltır ısıq tamsıları qunğan qurpı üländärzeñ qıtırşı bittären hıypay hıypay tuğay buylap şayarıp yöröy. Ofoqta Qızzar tawı bitändä kömöş qanatın yelpöp xäzer xäzer qalqınıp osop kitergä yatqan serle aqqoş hımaq yäyge tañ serem itä. Eye tañ yaqınlaşa. Ä Xäbir tirägeneñ töböndä tötönhöz genä bışqığan

serek tümär yanında yegettär, malayzar Timerbayğa sıxırlanğan kewek tekläp haman ultıralar. Ular arahında İштуған, Şäwräneñ atahı Äxät tä bar. Sobxan starşına la haman qaytıp kitmäy zur qurhağın hızlata hızlata qıwaq aştında yata. Ul şulay här saq qorbanına taşlanır aldınan unın etlegen üz küze menän kürep höylägänen üz qolağı menän işetep belergä yarata. Bıl unıñ döröşlöktö tabırğa ğäzel bulırğa tırışıwınan kilmäy älbittä. Keşelärzeñ zarın unan rizahızılığın işetew uğa nindäyzer xaywandarsa ğorurlıq läzzät östäy. Yetmähä azaq bıl yawızlıqtı eşlägändän huñ uğa qayhı saqta nisekter uyanırğa teläp uqtalıp quyğan kerle vıjdanı aldında:

—Ul bit üze mineñ menän bulıştı. İşetteñ bit, nimä eşlämäkse buldı? Nisek yamanlanı bit. Äğär ul äle lä isän yöröhä tağı nimä höylämäs nimä eşlämäs ine tip sawzalaşırğa mömkinlek tä bira.

Ğämhez Timerbay uysan küzzären bersä ayğa bersä bısquğan sörökkä yä äylänähendäge yegettärgä küserip yeñel küñelle itep törlö xäbärzär höyläp ultıra. Hüz başta bürelär bigeräk tä közgö töndärzä ularzıñ qolonsaq hağalap öyör tirähendä äylänewzäre öyör ayğırınıñ bürelärgä qarşı batırzarsa huğışqa taşlanıwı kewek nämälär turahında barzı. Sobxan starşına älenän äle:

—Ällä bıl yahil mineñ bında yatqandı hizenä mikan? Ber zä unı bını höylämäy zä baha tip üz aldına üze mıǵırlanıp aldı. Ällä bıl Şımbay minän kölmäксе buldı mı tip unı ata babahınan töşöp ärläy ärläy yöz tübän yatıwzan sänseşä başlağan qurhağın ıwǵılap salqan äylänep yattı. Unıñ mamıq tüşäkkä öyrängän may börgän qabırǵahına küperez yatqan ülän dä qatı yäyge yılı yer zä halqın ine. Kitergä mikän ällä? Yergä yatıp yer yene qağılıp quyıwı la bar bit tip ikelänep tä quyzı. Şulay za kitmäne. Ä Timerbay bürelär yılqılar turahında xikäyähän dawam ittä. Bına şulay yegettär xaywandarğa xätle üz balahıñ üz yaqındarın büre awızınan tartıp ala. Ä keşelär... Keşelär üzzäre teläp ırǵıta höylä höylä tip kinänep mıǵırlanı xäzer starşına —min hineñ nindäy qolonsaq ikäneñde belep alayım. Bürenän haqlarlıqmı? Ällä büre tamağına ırǵıtırılıqmı? Timerbay awır ğına körhönöp quyzı. Bına oşo tiräk töböndä Ğabbas mulla üzeneñ berzän ber qustıhın qotorğan bürelär tırnağına ırǵıtqan. Eye tuqmatıp ültertkän. Ä bürelärgä nimä ularğa

aşarğa qorhaq qapaytırğa bulha şul yetkän.

—Eyy ul bürelär! Nindäy genä häybät qolonsaqtarzıñ baştarına yetmägändär ular.
—Ay! Hay! yahil qalay uratıp alıp kilep törttörä bit ä tip mıǵırlandı xäzär starşına. Qarasäs äbey üze lä gel genä Xäbirzen başın aşap starşına buldı. İzris kewektärzeñ tiren tügep bayını ul tip mine ğäybätläp yöröy torǵaynı. Xäzer inde ulı la mineñ menän bulışa başlağan ikän. Yaray. Büre bulğas büre. Unıñ teşe hineñ tireñde lä yırtqılarğa yeteşer äle. Kötöp kenä tor. Bürelärzän huñ Timerbay yegettärgä Kafır Xäbir turahındağı fajiğäle xikäyäne höyläp aldı. Timerbay unı Sobxan starşınalar atap yörötkänsä Kafır Xäbir tip tügel ä Batır Xäbir tip höyläy ine. Xäbir turahındağı xikäyä ısınlap ta awır fajiğäle xikäyä ine. Teldän telgä yöräktän yöräkkä küsep xalıq baxete ösön baş halğan batırzarğa böt köhöz xörmät yawızdarğa qarata ikhez sikhez näfrät toyğoların uyatıp xalıq künelendä ülemhez yaşap kilgän bıl vaqiğaga, sirek bıwattan aşıw waqıt uzıp kitkäyne inde. Timerbay keskäy saqta bulğan bıl xäl. Ul saqta Sobxan starşına la äle xäzerge şikelle kaban qorhaqlı bay bulmağan. Ä bayzar mullalar ayaq aştında uralıp bayırğa ular rätenä inergä kösänep yörögän arıq qomhoz as küzle yaş ber yeget bulğan Ğabbas mullanıñ berzän ber qustılı Xäbir unan da yäşeräk bulğan. Bıl waqıtta İrimburza mullalar yäteşterätorğan iñ fanatik mäzräsälärzeñ berehendä uqıp yörögän. Bında Xäbirze atahı üze işän saqta uq urınlaştırıp qaldırğan. Xäbir kiñ yawrınılı, möhäbät bazıq käwzäle ğäjäp aqıllı qaraşlı töşkä hılıw yeget bulıp üşkän. Mäzräsäneñ qarañğı stenaları unıñ täbiğät birgän bıl köslö sıfattarın kämetä almağan. Yäy könö qunaqqa qaytqan arala la ul awıldın hılıw qızzarın üzenä ğaşıq itep Sobxan kewek maykı yegettärzeñ teñkähenä teyep könläşterep kitep barğan. Qızzar unı bigeräk tä yırza köräştä aldına ber kemde lä sıǵarmawı ösön yaratqandar. Ä mäzräsälä Xäbir unday qılıqtarın bötönläy taşlağan. Baş qalqıtmay kitap esenä inep sumğan kitaptarzan yer aştınan altın ezlägän taşsı kewek yäbeşep yatıp añ belem xäqiqät ezlägän. Üzensä tormoştoñ serenä töşönörgä donyanı tanıırğa tırışqan. Mäzräsälä mullalar xälfälär unı uqıwğa ixlas ziräk tırış bulğanı ösön yaratqandar uğa zur kiläsäk yurağandar. Beräwzäre qarıy bulır ikenseläre xäzrät işan bulır tip tä ömöt itkändär. Üz mäzräsälärendä şunday şäp uqımışlı keşe yeteşewgä mahayıp yörögändär. Ä Xäbir üz aldına tırışıp uqıy torğas añ belem yağınan üzen

uqıtqan xälfälärze küptän uzıp kithä lä keselekle ixtiramlı şäkert bulıp qalırğa üzenä qarata könsölöklö qaraştar uyatmaşqa tırışqan. Xäbirgä tel ğilemdäre ayırıwsa yeñel birelgän. Ul mäzräsälä ğäräp farsı teldären bik yaqşı öyränep alğan. Qörände yattan uqığan Unıñ mäğänähenä üz telendäge kewek töşöngän. Läkin unan üze ezlägän xäqiqätte taba almağan. Kirehensä qörände ni xätle yaqşı añlaha şul xätle dindän ayırıla uğa ısanısın yuğalta ğına barğan. Azaq şäkert ösön iñ möqäddäs teläkkä ireşä mulla bulıp sığa torğan yılda ğına ber töndö yuq ta bulğan. Ber azzan unıñ xristian dinen qabul itewe İrimburza duxovniy seminariyağa uqırğa barıp inewe belengän “Xäbir dindän yazğan, Xäbir kafir bulğan, Urışqa hatılğan” tigän şomlo xäbär ayaz köndö yäşen huqqan kewek bötä mosolman donyahınıñ aştın öşkä äyländerep mıjğıtıp yebärgän bötä yerzä oşo xaqta ğına höylägändär. Xäbir isemenä mäsettärzän lägnättär yawğan. Xäbirzeñ ber tuğan ağahı Ğabbas mulla bıl täñğäldä ayırıwsa zur fizäqärlek kürhätkän. Xalıqtı mäsetkä yıyıp ilay ilay väğaz höylägän Kafir qustıhın lägnätläp bädduğa qılğan. Xatta unı üterew ösön Sobxan menän ikäwläp ber nisä tapqır İrimburğa la barıp qaytqan. Läkin Xäbirze ber yerzä lä osrata almağan. Dörösöräge Xäbir uqığan yergä ularzı ütkärmägändär. Ä Xäbir bıl waqıtta ber ni belmäy ber nindäy şaw şıwğa iğtibar itmäy seminariyala yañı fän yañı tel yañı din öyränep üz yörägen yelkendergän horawzarğa bıl yañı ölkänän yawaptar ezläp ultırğan. Mäzräsälä uqığan saqta uq yäşeren räweştä rus telen dä öyränewe bigeräk tä rus awılı menän aralaşıp tigändäy ultırğan İlseğolda üşewe arqahında Xäbir bıl telde lä yaqşı belgän Seminariyala xristian dinen üz irke menän qabul itkän başqort yegeten yaratıp qarşı alğandar. Stipendiya birep uqıtqandar. Uqırğa belem alırğa käräkle şarttı tıwzırğandar.

Yıldar artınan yıldar ütkän... Xäbir xristian dinendä enähenän yebenä xätle öyrängän. Bında ul dindeñ xalıqtı nazanlıqta qarañğılıqta totowsı bayzar batşalar fayzahına eşläwse qoral bulıwın tağı la asıǵıraq kürgän. Seminariyala öyränelgän täbiğät fändäre unıñ dingä qarata bulğan şigen tağı la arttırğan Tarix filosofiya äzäbiät ğilemdäre unı köräşkä ruxlandırğan. Ul inde bınan da qasıp kitergä döröslöktö qayzandır başqa beräy yerzän ezläp qararğa teläy başlağan. Läkin seminariyanan qasıw yeñel bulmağan. Unı bında xästärle quldar ğına tügel bik uyaw ayıq küzzär zä küzätep torğan

Seminariyanı tamamlağas, Xäbirze İrimburzıñ hüzə üterzäy poptarınan bereheneñ ütmäy ultırğan qart qızına öyländergändär. İrimburzağı sirkäwzärzeñ berehendä pop itep qaldırğandar. Xristian dine üzeneñ tışqı yaltırawıqlı küreneşe şawlı tantanalı ğibäzättäre menän qayhı saqta Xäbirgä oqşap ta quyğan. Altın uqalar menän bizälgän ozon ryasalarğa törönöp kadilonan xuş yeşle tötöndär hibä hibä sirkäw säxnähendä yırlap yörögän saqta ul üzen zur artist kewek xis itep yebärgeläy qayhı saqta xatta üz üzen onotop yarhıw yöräk menän totoş birelep şawlı ğibäzät esenä inep yuğala torğan bulğan. Allağa ğibäzät qıla kilewselär bıl waqıtta uğa sıxırlanğan kewek teklap tınıp torğandar. Xäbir üzeneñ bahadır kăwzähe sirkäw kömbäzzären kük kükrägändägeläy, der helketkän köslö, qalın tawışı menän dä qap qara ozon sästäre tărän qaraşı yaqtı qara küzzäre menän dä iş kitkes möhäbät matur qewätle häm allağa ikhez sikhez yaqın keşe bulıp kürengän ularğa. Qayhı beräwzär bigeräk tä qatın qız bıl yaş popqa dingä bäyläneşhez qızıqhınıw menän dä qaraştırı başlağan.

Xäbirzeñ bıl uñışı xristian din äheldäreneñ iğtibarınan älbittä sittä torop qala almağan. Ular bıl serle popta huñğı waqıtta dingä qarata nıq qına hıwına başlağan yäştärze qaytanan sirkäwgä yaqınayta torğan kös kürä unı artaban akademiyağa yebärep uqıtıw zur din ähele itep yeteşterew niäte menän äzerlek eştäre alıp bara başlağandar. Uyındıñ xristian dineneñ tantanalı şawı menän mawığıwzıñ sige yetkän. Akademiya la uqıp alha bıl din tırnağınan qotolow tağı la awır bulasağın üzene ısanmağan xäldä lä xalıqtı din menän artaban da ağıwlap yäşäwzeñ ni tiklem qäbäxätlegen yaqşı añlağan. Xäbir tağı qasırğa qarar itkän. Eye, qasırğa xalıqtı döröşlöktö tağı ber tapqır qayzandır başqa urından ezläp qararğa kăräk tigän ul. Ğäzätensä ozaq uylap tormay bıl telägen dä tormoşqa aşırğan hıwğa batqan kewek yuq bulğan. Bötä nıqışıp ezläwzär hözömtä birmäğän. Axır rustar üz dinenä xıyanat itkän ösön mosolmandar ültrep taşlağandır tigän fekergä kilgän. Ä mosolmandar alla unı yäşendän huqtırıp ültergänder, zobanızarzan yäki färeştälärenän kükkä kütärep mendergänder zä tamuqqa ırğıtqandır tip tınıslanğandar. Ğabbas mulla bıl uñay menän mäsettä ozon ozon väğäz höyläğän. İlap yalbarıp: —Dindän yazğan här ber keşene allahı täğälä şulay yazalayasaq! Ya allam xaq dindän yazırğa yul quyma bändäläreñä tip doğa qılğan. Şunıñ menän Xäbir xaqında

hüz bötkän. Ğabbas mulla la tınıslanğan. Sönki ul bığasa qustıhınıñ dindän yazıwı üzenä şawqım yahar uğa xäzrät dārājāhenä kütärelergä totqar bulır tip qurqqan. Şuğa kürä Xäbirgä qarşı bötä başqa mullalarzan da arttırıp höskörtöw alıp barğan. İnde qotolğan. Läkin unıñ bıl qıwanısı ozaqqa barmağan. Xäbir yuğalıp ös dürt yıl ütewgä äle Ğabbas mulla xäzrät dārājāhenä kütärelergä lä ölgörmäş elek ber kiste uğa tanış xaji kilep töşkän. Xaji küptän tügel genä üzeneñ Mäkkägä, Mäzinägä barıp qäğbägä baş urup xajda bulıp qaytıwın xajğa barışlay.

Törkiälä Stambulda tuqtawın şunda oşo yaqtan barıp urınlaşqan ber sawzagärzän Xäbir xaqında işetewen höyläğan. Unıñ hüzensä Xäbir poplıqtan qasqas nindäyzer yuldar menän Törkiägä barıp sıqqan Universitetqa “darelfönüngä” inep uqıy başlağan. Läkin ike ös yıldan huñ Russiyanan üze xaqında qayhı ber hüzzär barıp yetewen tübä öštöndä qara bolottar quyğa başlawın hizep unan da qasqan. Xäzerge köndä unıñ qayzalığın ber kem dä belmäy ikän.

Xaji Xäbir turahındağı hüzen: —Şulay za min unı terele tip uylayım tip bötörgän. Xäbir ibles bit ul. İbleste xaq täğälä qiämätkä xätle tere yäşäter tigän bit Qörändä. Ya rabbi, täwbä täwbä, tip mığırlanğan Ğabbas mulla Kafırzıñ yänen yähännämğä yebärerğä nasip it allam!

Şul waqıt qapıl unıñ isenä yulbaşarzar xaqında xalıq arahında yörögän hüzzär kilep töşkän. Küzen tübägä tekläp kaza haqalın semetkeläp:

—Bıl bädbäxet şunda tügelme ikän tip täne eşele hıwıqlı bulıp tınıp ultırğan. Axır unıñ qonhoz küzzärendä qırağay ut bazlap kitkän. Yäbeşkäk barmaqtarı üzlegenän üzzäre yomarlanğan. İx äğär ul mineñ qulıma kilep qapha. Beler inem, tigän yawız niät meyehen bırawlağan. Isınlap ta bıl yıldarza Uralda yulbaşarzar şaykahı bulıwı turahında küp xäbär yörögän hüz genä tügel eş tä yeterlek bulğan. Timaş bayarzıñ qoroloq yıl kilewen igen qimmätlänewen kötop yıl hayın huğılmay qaldırıla kilgän igen eşkerttäre ber tön esendä yanıp kölö kükkä osqan Başqort dalahına talpan kewek qazalğan nemets bayarı Şodtıñ imeniyehın dähşätlä yalqın yalmap alğan. İrimbur menän awıl bazarzarı arahında ber tuqtawhız yöröp torğan ılawzarı özlökhöz talanğan.

Ularzıñ qulında yulbaşarzar tottorop kitkän “hin xalıqtı aldap bayığan ösön yaza aldıñ” tigän yazıwzan başqa ber

nämä lä qalmağan yazıwzıñ azağında här saq qara qäläm menän bik matur asıq itep yazılğan, Üsbay tigän qultamğa tora ikän. Keşelär bötä yerzä yulbaşarzarzıñ şunday serle höjümdäre xaqında ğına höyläy başlağan. Tiz arala vlast urğandarınıñ iğtibarı la bığa yünältelgän, Karatel otryadtarı urmandarızı bigeräk tä, Timaş bayarızıñ Köplö urmanın qat qat hözöp sıqqandar. Läkin hözömtä bulmağan. Sönki yomro toyaqlı sızam yılğır başqort attarına atlanğan bıl qıyıw yulbaşarzar ösön Ural quyını ni tiklem irken bulha ezärläwselär ösön ul şul tiklem tar za, xäwefle lä bulğan. Yulbaşarzar yabay xalıqqa qağılmağan. Ul ğına la tügel tirä yaqta bayarzarzıñ imeniyeları ber ber artlı yanıp kölä kükkä osop yatqan saqta bayar Kraşennikovtıñ imeniyehi la tıp tınıs yaşay birgän. Xalıq arahında:

—Yulbaşarzarzan başlığı Üsbay bik uqımışlı keşe imeş. Ul Kerşännik bayarızı başqorttar menän tatıw yaşağan ösön dä häybät häybät kitaptar yazğan ösön dä yarata imeş. Şunıñ ösön üzeneñ yulbaşarzarına uğa teymäşkä quşqan imeş tigän hüz yörögän. Tora bara bıl xaqta xalıq şatlanıp xatta ğorurlanıp uq höyläy başlağan. Şaykanıñ totolmay ozaq yaşawe ösön qıwanıwın yäşermäğän. Ular yäyge Ural töpkölöndä ä qıstı Morazım yäki Şülgän mämeryähendä uzğara ti. Bıl mämeryälärzän yul donyahınıñ bötä yağına barıp sığa ti. Ul yuldarızı yulbaşarzarzıñ başlığı Üsbayzan başqa ber kem dä belmäy ti. Ä karateldär mämeryälärgä inergä qurqa ti tip kinänep höylägän xalıq. Yulbaşarzarzıñ atamanı Üsbayzıñ maturlığı, batırlığı turahında la meñ törlö legendalar taralğan. Bıl legendalarza ul Eyekte balağın ğına kütärep aşatlap sığıwsı tübähe bolotqa teyep torowsı bahadır itep tä xızır ilyas kewek arığanğa at hıwhağanğa hıw birewse izge yän itep tä käwzäländerelgän. Yulbaşarzarzıñ qılğan eştärenä qarap xalıq ularızı yarlı yalıp mänfägäten küzätewse ular ösön bayzarzan üs alıwsı batırzar tip tanıy başlağan. Xalıq arahınan qıyıw qıyıw yegettär sitlätelgän kämhetelgän keşelär haman küberäk Uralğa ağıla yulbaşarzarğa barıp quşıla torğan. Tik ataman Üsbayzıñ Xäbir ikänen ber kem dä belmäğän Xäbir xatta bını üzeneñ iñ yaqın yuldaştarınan da yäşergän. Sönki äğär üzeneñ kemlegen äythä unıñ ütkäne xalıqtı örkötör xalıqtı uğa qarşı ayaqlandırıw ösön bayzarğa, mullalarğa azıq bulır tip qurqqan ul. Xäyer, zur köräk haqallı ozon qara säslä

qatı töyölöp torğan qalın qara qaşlı az hüzle tomha bıl keşene sikhez şayan teremek yeget Xäbir menän sağıştıp qaraw uğa oqşatıw kemdeñ dä bulha başına kilergä lä mömkin bulmağan. Şulay ƶa bıl mäsälä Xäbirƶe barğan hayın nıǵıraq borsoğan. Bıl yäşerenlek serlelekteñ qasan da ber sige bulır köndän kön ƶuraya kiñäyä barğan otrıadqa unı tanıwsı keşelär ƶä kilep sıǵır şunıñ menän bötä plan yemereler tip xafalanğan ul. Xäbir üƶ ğümerendä törlö hürätkä inep xalıq döröşlök eƶläp qarağan keşe. Läkin ul bötä yerƶä beräwƶärzeñ qanhızlıǵınan ikenselärzeñ meşkenlegenän ğäriplegenän başqa ber nämä lä kürmäğän. Axır uğa tormoštoñ bıl tigeƶhez qorološo keşe aqılınıñ ğäriplegenän kilep sıqqan mäñgelek tärtipter himaq toyola başlağan.

Küp waqıt ul xalıq döröşlök tabıwƶan yerƶä tigeƶlek urınlaştıwƶan ömöt tä özöp kitkän. Uğa bayƶar üƶ baylıǵınan qänäğät bulğan kewek yarlılar ƶa üƶ xäldärenän rizalır muındarına mäñgelekkä menep atlanğan nuja qamıtın halıp taşlaw turahında baştarına la kiltermäyƶärƶer kewek kürengän. Axır ul bötähenä ömöthöz qul heltäp qalğan ğümeren qırağay keşe bulıp yañǵız yäşäp ütkärew niäte menän Ural urmanına inep yuğalğan. Läkin ul bında la xalıq ƶarınan alıš bula almağan. Tormoştan sitlätep ırǵıtılğan läkin köräşew his yuğında üs alıw teläge menän yanıp yörögän batır yegettär Ural töpkölöndä lä az tügel ikän. Bını kürgäs Xäbir ƶä ğäƶätensä küp uylap tormay qızıw yöräk menän yulbaşarlıq yulına inep kitkän.

Yılǵır höjümdär menän bayarƶarƶıñ yel yamǵırhız bolothoz tormoştarın tuzƶırıp älenän äle käyeftären boƶop torow ularğa la tınıshız qayǵılı tormoštoñ nimä ikänen az bulha la añlatıw teläge uğa qırağay qıwanıs birgän. Yuldaştarı unıñ här höjümde şul xätle mawıǵıp aldan uylap ošta oyosstorowına iñ awır kişken minuttarƶa la yuğalıp qalmawına höjüm waqıtındaǵı qıyılıqtarına hoqlanğandar. Az hüzle, tıyraq xoloqlo, xästärle, mönäsäbäte ösön yaratqandar. Tik üƶe turahında höylärgä yaratmawı üƶ esenä qatı biklänep yäşäwe unıñ xaqında Üsbay tigän isemenän başqa ber ni ƶä belä almawƶarına ğına qayhı saq aptırağandar. Läkin uğa bıl xaqta horaw birergä qıymağandar. Ä Xäbir yabay üs alıw ösön genä başlap yebärgän bıl eşteñ haman kiñäyä xalıq arahınan qıyıw yegettärzeñ otrıadqa aǵılıwı artqandan arta barıwın kürep xalıqtıñ qasandır ul uylağansa uq harıq ta meşken dä tügellegenä yul başlawsı bulğanda unıñ üƶ baxete ösön üƶe batırƶarsa köräşkä kütärelergä äƶer ikänlegenä köndän kön nıǵıraq ışana barğan. Xatta batša bayƶarğa qarşı bötä xalıqtı

baş kütärewgä äzerläw turahında la xıyallana başlağan. Läkin bını ber törköm qıyıw yegettär menän genä eşläp bulmaşına la xalıq arahına sıgıp asıqtan asıq eş alıp barırğa kăräklegenä lä töşönä barğan. Şulay za sinfi köräş tarixı menän tanış bulmaw köräştä kemgä tayanırğa nisek yetäkselek itergä belmäw arqahında ul xalıqtıñ kösönä ısınlap ısanıp yetmägän. Tik üzeneñ buntar yörägenä genä tayanıp eş itkän. Tora bara ul üzenä bıl eştä xalıq arahında hüze ütemle ağahı Ğabbas mulla yarzam itä alır ine. Unıñ menän höyläşergä kăräk ine tigän fekerge lä kilgän Yänähe ağahı üzen elekke Xäbir itep qabul ithä, bıl unı yäşerenep yöröwzän dä qasan da bulha beräy tanığan keşenän faşlanıp xalıq aldında aldaqsı bulıp kürenew qurqınısınan da qotoldorasaq. Xalıqtı baş kütärewgä äzerläwze lä yeñeläytäsäk tip uylağan. Şunan ber töndö yuldaştarınıñ berehenä lä äytmäy-nitmäy İlseğolğa kitep tä barğan. Ağahınıñ üzenä ni xätle asıwlı bulıwın üz dārājāhen kütärew ösön berzän ber qustıhınıñ mäyete aşā atlarğa la äzer torowın başına la kiltermägän ul. “Ärlär asıwlanır za ğäfü iter. Yarzam itmähä lä totop birmäs” tip ömöt itkän. Ä Ğabbas mulla Xäbirze xatta kötölgändän dä yaqşıraq qabul itkän. Asıq yöz, xuş küñel menän qäzerläp türgä menderep ultırtqan. Aldına aş hıw quyğan. Xäbirzeñ huñğı yıldarzağı eştäre xaqında ber ni zä belmägän işetmägän keşeläy:

—Yä xuş mırza höyläp yebär. Qayzarza buldıñ? Qayzarza yörönöñ? Nimälär kürzeñ tigändäy eye höyläp yebär tip horaşa başlağan. Asıq sıray yaqtı yöz menän qustıhınıñ qarşısına üze lä ayaq bökläp menep ultırğan. Ä bıl waqıtta unıñ ber ulı Sobxandarğa yügerep barıp atahınıñ Kafır Xäbirze totop alla qarşısında sawap alayım vlast qarşısında dārājāgä ireşäyem tihän xäzer kilep yet tigän mäterle yazıwın tapşırgan. Küptän birle oşo teläk menän yanıp yörögän Sobxan bıl xäbärze alğas ta Şımbay kaştandı eyärtep Ğabbas mullalarğa barıp ta yetkän. Ni bulğanın uylarğa la ölgörmägän. Xäbirzeñ başına suqmar menän şañqıta huğıp ayaq qulın bāylāp tā taşlağan. İrtägehenä Xäbirze Timerbayzar ultırğan oşo Suq tiräkkä bāylāp taş menän bārgelāp ültergändär. Bıl eştä iñ zur tırışlıq kürhätkän keşe älbittä Sobxan bulğan Ä Ğabbas mulla:

—Şulay! Şulay mosolmandar! Kafırzı ülterep sawap alğız. Pāyğāmbār ğälāyässälām kafırzı ültergän keşe ojmaxqa tup tura barıp iner tip äytkän tip sittän höskötöp torğan. Tuqmawsıların bötä yırtqıslığın

—Hay afarin hay mosolman tip xuplağan Sobxan menän Şımbay unıñ hayın qotoronop. Xäbirgä taşlanğan tiräkkä bāyle xäldä lä üzenän köslö möhābāt qanğa tuzğan köyö lä üzenän matur höykömlö kürengän bıl bahadır yegettän Sobxan ayırata şaşınıp üs alğan: —Ey qırağay tuqma min barıber ülmäm. Bötä yerzä ezärlärmen min hine. Tınıs yoqo birmäm. İşeñdä tot tip qısqırğan uğa. Xäbir Unıñ zur qara küzzärendä böt köhöz näfrät sikhez asıw yanğan Ğabbas mulla Xäbirze zıyaratqa kümdermāğan — Kafırğa mosolman zıyaratında urın yuq tigän ul sıyıldap.

—Ana Ozonğol başına süplek arahına yañğızın ber yarı kümep quyığız. Keşelär unıñ quşqanın yerenä yetkergändär älbittä. Läkin şul köndän alıp bıl urın süplek bulıwzan tuqtağan. Ber keşe lä unda bınan arı süp tük māğan. Elek tügelgändären dä bik tiz arala quyı yaşellek başıp kitkän. Bıl qurqınıslı fetnäsene totowza üterewzä ayırıwsa tırışlıq kürhätkäne ösön Ğabbas mulla xäzrätlek dārājāhenä kütärelergä teyeşe bulğan. Läkin yawızlıqtı xäylä mākerhez ap asıqtan eşläp xalıq aldında din äheldäreneñ abruyın töşörgän ösön unı tağı xäzrät itmäy qaldırğandar. —Tupaşını xalıq menän eşte ošta alıp bara belmäyheñ. Niñä Xäbirze ütergändä hiñä unda heräyep tororğa kārāk ine tip, şeltälägändär genä. Ä Sobxan vlast qarşısında zur şöhrät qazanğan Starşınalıq dārājāhenä ireşkän. Bına şul köndän birle ul almaşsıñız starşına. Bına şular xaqında Timerbay älbittä üz hüzzäre menän üz añı dārājāhendä ğäzätensä yänle itep höyläp sıqtı. Xalıq ösön köräşkän batırzargä qarata yörägendä haqlanğan sikhez hoqlanıw Sobxan starşına kewektärgä qarata bulğan äse kürä almaw toyğoho, unıñ xikäyāhen ayırıwsa täsirle itä ine. Şuğa axırı Xäbir turahındağı xikäyäne täw tapqır işetewzäre bulmaha la yegettär yotloğop tıñlanı. İştuğan, Äxät kewek tıñğıñız malayzarzıñ küñelenä ul ğäzellekkä batırılıqqa öndäğan māñgelek yır bulıp heñeşte. Xikäyä böt kās hər kem üzensä uyğa batıp ozaq tınıp ultırzı. Sobxan starşına inde tüzemen tamam yuğalttı. Bersä xäzer ük sığıp Timerbayzı Xäbir kewek ük itep tuqmap üterep taşlarzay buldı. Bersä teşen qışıp tüzergä bötä kis buyı oşonda yatıp Timerbayzıñ artaban ni höylären tıñlap yatırğa qähät ittä. —Qara hin unı yahilde. Ni höyläy bit ä? Nisek höyläy bit ä? Yäştärze miñä qarşı öndäy bit bıl yahil! Säpsim

yahil tip mǵıraştı ul. İx xäzer ük sıǵıp et balahınday itep bıwıp taşlarǵa tip teştären şıǵırlattı. Axır bötönläy tüzemdän sıǵıp hikerep torzo. Awa tünä Ozonǵol qabaǵı aştına atın bäyläp qaldırǵan yaqqa taban yügerze. Atqa atlanıp alǵas ta tınıslana almay. — Yaray yolqoş! Bılay bulǵas hin urlamayinsa la qaraq bulırhıñ. At qaraǵı bulırhıñ. Ä qaraqqa bezzä ayaw yuq. Başındıñ Seber kitkänen toymay za qalırhıñ yolqoş tip yanay yanay awıl yaǵına qaray saptı. Tınlıqtı başlap İştuǵan bozzo.

—Miñ üşkäs Xäbir aǵay kewek batır bulam tine ul ısanıslı tawış menän. Bayzarzı bayarzarzı qıram. Äxät tä qalqınıp quyzı: —Min dä! Min dä! Min dä tine taǵı ber nisä tawış.

Tik Ğabbas mulla Sobxan starşına kewektärgä aǵayñ tügel atayñ bulha la ısanırǵa yaramay tip işkärtte. Timerbay Xäbir bına oşo täñgäldä qatı yañılışqan Xäbir turahındagı xikäyänän huñ Timerbay at qaraqtarı xaqında höylärgä küsep kitte. Unıñ bıl xikäyäläre ısın bulǵanǵa qaraǵanda uylap sıǵarılǵan majaralarǵa oqşay ine. Nindäy genä nämä turahında hüz bulmahın Timerbay unı qızıqlı mawıqtırǵıs itep höylärgä üzensä här nämäǵä hıǵımta yaharǵa yarata. Äle lä ul Sobxan starşınanıñ yılqıların haqlap qaraqtar menän üzeneñ nisek köräşewen ber nisä qaraqqa qarşı torop huǵışırǵa la tura kilgän saqtarzıñ bulıwın höyläp höyläp kildä lä uysan halmaq qaraştarın inde kükteñ qabırǵahına uq başıp yantayıp torǵan yämşek ayǵa yünältep:

—Älbittä qaraqlıqtıñ da törö bar, beräwzär baylıqtan şaşıp qızıq ösön yäki qomhozloǵona barıp qaraqlıqqa birelä. İkenselären aslıq yalanǵaslıq, bıl yulǵa etärä. Şulay za nisek kenä bulmahın qaraqlıqqa yaqşı keşe hatıwǵa la ber genä azım yul qala. Ä ber azımdı atlawı ozaqmı ni? Bına şulay ul yegettär tip hüzen bötöröp quyzı. Timerbay yaq yaǵına küz taşlap yılqılar bışqırǵan ayǵır keşnägän tawışqa qolaq halıp ultra birgäs halmaq qına itep. Bına tip taǵı hüzgä totondo. Bına bıl ber öyör yılqını hez barıhı la toǵro yul menän yıyılǵan tip uylayhıǵız mı ni? Eyy belmäyhegez şul äle. Bında qayhı ber töndärzä öyörgä unlaǵan yat yılqı kilep quşılǵanın kürep aptırap qalǵan saqtarım yış qına bula mineñ. Qarayhıñ öyör tirähendä börkänsek yabınǵan yäki köläpärä

keygän nindäyzer yat keşelär sabışıp yöröy. Qaraqtarzır tihen. At urlarğa yöröyzerzer tiheñ. Arı sabahıñ bire sabahıñ hörän halahıñ. Ä tañ atqas qarahañ yılqı öyörö kämemägän ä artqan bulıp sığa. Aptırayhıñ qulıñdı yäyäheñ dä xayran qalahıñ. Öndäşergä yaramay. Yäşägeñ kilhä teleñde teşläp kenä tor. Bına şulay ul yegettär donya mineñsä qaraqtar menän bayzar arahındağı ayırmanı tabıwı qayın ul. Başqalar nisekter. İllä min üzem. Qapıl yaqında ğına şartlap qoro ağas hındı. Timerbay Kem bar tip hikerep torzo. Bötähe lä tıp tın bulıp tıñlap qaranılar. Läkin tawış qabatlanmanı. Äylänä tirälä yılqılarzıñ tınıs qına mırtlatıp köyşawzärenän başqa ber nämä lä işetelmäne. Timerbay:

—At ayağı aştına beräy qoro sıbıq eläğep hınğandır. Başqa beräy nämä bulha yäki kötöwgä beräy yat keşe yaqınlaşha öyör ayğırı xäzer uqıranıp tawış birer ine tine lä, tınıslanıp qaytanan ultırzı. Timerbay ağay yä quray uynap yebär äle. Yäki yırlap al tip ütende Äxät. Ul arala yır beyewgä qurayğa iñ äwäş malay ine. Timerbay Xäbir tirägenä arqahın teräy birep yäteşlänep ultırğas bütändär zä. —Yırla ağay yırla tiyeştelär. —Yaray ulay bulğas tine. Timerbay uysan ğına. Kölömhöräp hüzzä küp höylänek. Xäyerle bulhın. Xäzer yır menän küñel yıwatıp almay za bulmaş şul mırzalar. Ul başta barmaqtarın tökörökläp qurayın buyzan buyğa hıpırıp aldı. Unan yarhıp qalqınıp Ural köyön hızzırıp yebärze. Yäştär şım buldı. Eyek Ozongol buyzarın iş kitkes güzäl quray moño kümep kitte. Qurayzan huñ Timerbay yırğa küste. Unıñ yebäktäy yomşaq yazğı yeldäy irkä näfis tawış menän yırlağan ozon köyzäre tirä yaqtı bersä yöräk özgös moñ esendä oyota bersä tın tuğayzı yazğı taşqın kewek qaynar xistär menän kümä yäki yaş küñeldärze qarsığa kewek yelkenderep zäñgär buşlıqqa osorop alıp kitä. Kübehensä batırzar xalıq ösön ıza kürgän, Seber kitkän keşelär turahında barğan bıl yırzar tıñlawıslarzıñ küñelen totoş biläp ala. Xatta utlawza yörögän yılqılarzıñ qayhı berzäre lä aşawzan tuqtap ut yanına yaqın kilep saf yöräktän sıqqan ısın moñdo tıñlayzar.

Höygän genä atım hay timergük,
Menep tä genä saptım eñerzük.
Şul timergük menän yelä saba,
Yetä almanım uzğan da gümerzük.

tip Eyek tulqını şikelle ikhez sikhez ozon huzıp yarhıp moñayıp yırlay Timerbay. Unan küzen ala almay yotloğop tıñlap ultırğan İstuğandıñ başına: —Kötöwselär genä şulay şäp yırsı bula alalarzı. Ällä yırsı quraysı bulğan ösön ällä qırzı yalandı irekte höygän ösön kötöwse bula mikän bınday keşelär tigän uy kilä. Timerbay ozon köy täşirendä artıq moñayıp tınıp qalğan yäştärzeñ küñelen kütärer ösön üze sıgarğan bäyettärgä qısqa taqmaqtağä küsep kitä.

Hatıbal bay Bay ulı,
İtäktäre qayıwlı,
Hatıbaldıñ mañlayına,
Hatlıq bıl tip yazıwlı.
Yegettär bıl taqmaqta dähräw kölop qarşılay.
Kaştan ulı Äxmätşa ti,
Qaraqılıqta totolğan,
Starşına Bez äşnä tip,
Xököm itmäy qotqarğan

tip Timerbay ber nämänän şiklänmäy yırlawın dawam itte. Sönki ul yırzıñ kösönä ıšana bıl yırzarzı böğön ul üze yañğız yırlaha irtäğä unı Sobxan starşınağa asıwlı bötä keşe eläkterep alasağın bela. Şunıñ menän üzensä izewsenän üs ala ine. Läkin Timerbayğa ozaq tantana itergä tura kilmäne. Starşına üz hüzendä torzo. Şul yäyzä ük unıñ quşıwı Hatıbaldıñ yarzamı menän Äxmätşa qaraq Timerbay kötkän öyörzän ike attı ber yulı urlanı la, alıś bazarğa barıp hatıp starşınağa aqsahın alıp qayıp birze. Şunan Timerbayğa qaraq tip yala yaptılar. Tuqmap izep keşelektän sıgarıp İrımbur törmähenä alıp barıp ırğıttılar. Azaq Sebergä ozattılar. Xalıq bıl eşkä näfrätlänep:

Almas menän hızıp yazalar ti,
Kömöş yözöktärzeñ qaştarın.
Binaxaqtan Seber yebärälär,
Arışlan yegettärzeñ baştarın.

tip yır sıgarıwzan uza almanı. Batır Xäbir tiräge şıpa yañğız yetem bulıp qaldı. Bıl läğnätle urından xalıq şomlanıp qasa başlanı. Tik ara tirä eştän arınğan arala İstuğan menän Äxät kenä

bında kilep ozaq ozaq hüzhez ultırıp kitä. Üz yöräktärendä mängelek xörmätle urındı biläğän ike yaş batırzı, Xäbir menän Timerbayzı, işkä alır ösön dä üzzäre üşep yetkäs his hüzhez şular şikelle batır yeget bulırğa, önhöz hüz quyışır ösön dä kilälär ular bında.

VIII

Bazıyan yeñgä yaş şul äle. Zur qayğını la täwläp kürä donyala şul xätle xaqızlıq tel menän höyläp birgehez yenäyät yaşargä mömkin bulırına la täwläp töşönä ine. Şuğa kürä Timerbay qayğıhın ul sikhez awır kiserze. Bik ozaqqa xätle unıñ küzenän yaş kipmäne, telenän ireneñ iseme töşmäne. Hataşqan keşe kewek bulıp kitkän saqtarı la yış buldı. Nisek şulay bulmahın? Yırza äytmeşläy un ike yäştän höyöşöp yöröp qawışqan keşelär ine bit ular. Yetmähä şul xätle naxaq eş qot osqos yala Timerbayzıñ Yäneş häm Yemeş menän yäştäş ike qızı Sabira menän Sämiğä lä äsähe menän bergä ilanı unıñ menän bergä boyoqto. Qarasäs äbey genä ser birmäne. Doşman tügel xatta duş ta unıñ küzendä yaş möldörägänen telendä zar tibrängänen işetmäne. Kilenen dä tüzemle bulırğa öndäp ögöt näsixät höylämäne. Tik huñğı waqıtta ul qaltıravıqlı qart tawış menän yış qına yırlap möñräp yebärä torğan bulıp kitte. —Ni tip kenä yırlağan bula ikän baxır beyemem. Elek min unıñ yırlağanın ber zä işetkänem yuq ine lä baha, tip aptıray. Bazıyan yeñgä Yırzıñ ayışına töşönörgä tırışa. Ämälgä qarşı beyeme gel ber ük yırzı qabatlay.

Qara ğına ılasın hay balahın,
Aşrayıq üşep tä yetkänse.
Duştarzan da bigeräk doşmandar küp,
Hır birmäyek ülep tä kitkänse.

Qarasäs äbey bıl yırzı möñräp kenä qalmaq qayhı saqta äytemläp äytep tä quya. Eye beyeme unı ser birmäşkä ğorur bulırğa saqıra.

—Küzgän yaş kürhätep meşkenlänep doşmandı kinänderewzän ni mäğänä yuq, yaşem sıqqansı yänem sıqhın ti ul! Qarasäs äbey bıl yıldarza kilenenä üz başınan kiskändärze lä küp höyläne. Bıl xikäyälär zä turalap äytmähä lä kilenendä üzendäge kewek ük ğorur häm hığılmaş ıxtıyar tärbiäläwgä yünältelgäyne älbittä. —Eyy, bik yäşheñ bit äle hin kilen. Alda ni xätle yäşäyheñ, unan da küberäk küräheñ bar bit äle. Künegä tororğa käräk tip qabatlarğa yarata ul. Äyy Nizär kilep

nizär kitmäy äzäm başınan. Kem tüzä şul yeñä? Ber töndö ular bötönläy tip äyterlek yoqlamay uzğarızlar. Qarasäs äbey kilenenä üz başınan kiskändärze höyläne. Ayhız qarañğı tön. Öy yarım qarañğı. Örlökkä elep quyılğan bişle lampa meyes aldın ğına yaqtırta. Bazıyan yeñgä ike qızın qosaqlap meyes buyındağı handıq östöndä ultıra. Qızzar yalan ayaqtarın yılı kirbeskä teräp äsäläreneñ tubıǵına baştarın halıp tıp tın ğına mışnap yatalar. Qarasäs äbey huqqan debet şälgä törönöp ayaqtarın bökläp ularğa qarşı urındıqta yözlök sitendä ultıra. Unıñ awızınan ayhız tön kewek moñhow läkin atasaq tañ şikelle ömötlö hüz ağıla.

—Äyy gümer tigäneñ... Äle şunu äytäm kilen yaş saq ber zä genä onotolmay ikän ul. Kön kewek xäterzä tora ikän. Eye kön kewek xäterzä. Bezzeñ awılda ike Qarasäs bar ine. Mineñ azaştı “Ärpeş Qarasäs” tip minä “Saya Qarasäs” tip yörötkän bula torğaynılar tip, köylö huzıp başlap kitte ul xikäyähän. —Äyy ber uylahañ saya la bulınğan inde. Äle bögöngöläy xäteremdä ber saq un yete yaşlek sağımda atayımdar mine üzebezzeñ awıldın bik bay keşeheneñ ulına keyäwgä birmäk buldılar. Ul yegette bezzä “Şazra” Şafıq tip yörötälär ine. Ä min Ğäliulla tigän ber timerse yegette yaratqan bula inem. Tege bay atayıma zur qalım tülämäксе buldı. Bötä gümeren başqalarzıñ baylıǵına tilmerep uzğarğan äsäyem märxüm bıǵa bigeräk tä sat yebeşte. —Barhañ şul Şafıqqa barahıñ barmahañ başqa ber kemgä lä biräsägem yuq! Oyalmahañ äyzä yetew qız bulıp ultırıp qal ti. Atayım märxüm urını ojmaxta bulırǵı: —Bay bisähe bulırhıñ alyot! Böyörönä tayanıp yalsı yomşap görlätep donya kötörhöñ. İldä abruyın zur bulır alyot tip ögötläy. Bitte unı tabaqqa halıp yörötmäyzär. Şazra bulha ni bulğan “Şazra yöräk yandıra” tip yırza la yırlayzar za baha, isär ti äsäyem märxüm. Min ularğa — Telähägez ni eşlätegez min Ğäliullanan başqa ber kemgä lä barmayım tip kişäm dä quyam. Äğär kösläp şazra Şafıqqa birhägez mineñ käwzämde Eyek töbönän ezlägez tim, yaşlek. Üzem äytkändäy şul Şafıqqa birhälär ısınlap uq Eyekkä töşöp ülergä tip uylap quyğanmın bit äle. Hay yaşlek... Tege Şafıq tigäne şazranan bigeräk azğınlıǵı menän mineñ yänemde bizzärä ine şul. Yäp yaş köyönä awılda ber ike qızızıñ başına yetkäyne inde ul. Bötä qızzarğa qul halırğa ımhınıp qına

yöröy ine. Yänähe bay ulı bulğas uğa qızzarzıñ barıhınıñ da işe kitä bula. Min unı bına şunıñ ösön bigeräk yaratmay inem. Yänem höymäy ine şaqşını. Baylıq nimä ul. Keşemen tigän keşe ul mal menän tügel, yäne yöräge menän bay bula. Yäne yöräge bay keşene genä ısın küñeldän höyöp bula. Ä Şazra Şafiq kewektärze Qarasäs äbey ıtırğanıp qul heltäp quyzı. —Allam haqlahın! Äsäyem märxümde äytäm äle. Şafıqtıñ oşo xolqon belä torop mine uğa ärläy ärläy birmäkse bula bit äle.

—Üzem möxäbbät tigän bulıp yarlığa barıp gümerem yuqlıq menän ütte. İsmaham hin işär bulma ti. Ä atayım baxır mineñ izge küñelle keşe ine. Ul mine äsäyemdeñ xäteren haqlap qına äzeräk ögötläp oroşop mataştı la azaq. —Yarar... Yäne teläğän yılan ite aşğan tızär. Üze telägäs şul zimagurğa barhın äyzä. Bezgä üpkälämäs tinä. Şulay itep min Ğäliullama barzım bına. Mineñ Ğäliullam bay bulmaha la bınamın tigän yeget buldı. Ul beyergä yırlarğa tiheñme quray uynarğa tiheñme bötähen dä buldıra ine harı la säste yırlarğa yaratqan bula torğaynı märxümeñ.

Ultırsı äle säseñ ber üräyem,

Torso harı säs buyıñ küräyem.

Kıyğas qaşım harı la säsem,

Hine yändäy kürämen.

tip yöräk yelketep yırlap yebärä lä: —Qarasäs hineñ ösön hiñä arnap sığarılğandır bıl köy. Hineñ harı sästäreñä arnalğan yuqqa ğına hinä isemde Qarasäs tip quşqandar. Harısäs bulırındı belmägändär mikän ni tip märäkälägän bula torğaynı. Eyyy gümer... Bıl hüzzärzän huñ Qarasäs äbey nisekter yaşärep kitkän hımaq bulıp totoş yaqtırıp tınıp ultırzı. Bıl vaqıtta uğa yetmeş yäşteñ yartıhınan arını birergä mömkin tügel ine. Ber azzan ul tağı. Ä huñ nindäy timerse ine bit tip qaytanan Ğäliullahın işkä alırğa kereşep kitte. Xatta bulat qılıs ta quya belä ine. Uğa bıl hönärzeñ sere Salawat batırğa bulat qılıstar qoyop torğan babahınan bıwın bıwından küsep kilgän ikän tip höyläy ine xalıq. Unıhı ısınmılır buşmılır üzem belmägäs äytä almayım. İllä mägär bısaq hasaq, taba toba, uraq muraq, salğı malğınıñ,

barıhın da qoyop quyğan kewed eşläy ine. Ul inde at dağalaw tihän yaqın tirälä unıñ kewed ošta dağalawsı yuq ine. Şulay küğärsendär kewed görläşep handuğastarzay hayraşıp ber nisä yıl ğına gümer itep qaldıq bez kilen. Äkiättäge hımaq yılı ayzay ayı köndäy zä toyolmanı. Eyyy, höygän yer menän gümer itewgä ni yetä kilen. Älege bayağı äytkändäy bay bulmanıq. Eşläp kem bayığan tigändäy üzeñ belmägän ni eş bar kilen. Eye bay bulmanıq ikebez ber tiñ tırışıp eşlägäs as ta yalangas ta tormanıq. Üz baxetebezze bozmanıq. Besäy balaları şikelle uynap kölöp yaşānek. Berehenän berehe matur tuptay ike ulıbiz buldı. Tik ozaq qıwanısqa ğına bulmanı. Eyy! Donya tigäneñ baxette keşegä şulay ükenes ösön kürhätä birep kenä ala küräheñ kilen. Ä donyala xatta bay bulhalar za baxetteñ ni ikänen ber tapqır za tatıp belmägän keşelär zä bar bit kilen. Ä bez? Ä hez? Allanıñ birgänenä şökör tip äytäyek. Qarasäs äbey hüzenen oşo yerendä ozaq qına tuqtap töngö tınlıqqa qolaq hala birep ultırzı la: —Äle şunı äytäm anawı török huğışı kilep sıqmaha Ğäliullam menän bez gümer buyı baxettä yözöp yaşār inek tā bit tip artaban höyläp kitte. Xäyer, bälki... Donyanıñ xälen kem bela. Bına şulay itep ul saqta bezzeñ baxethezlekkä qarşı huğış sıgıp kitte. Awıldıñ bınamın tigän yäştären, irmen tigän keşelären yıyıp aldı. Şunda älege bayağı mineñ Ğäliullam da eläkte şul. — Ey baxırzı tip yälläp quyzı Bazıyan yeñgä. Alıp ta kittelär tigen ä?

Qarasäs äbey maqsatına ireşte. Kilenen hüñ menän bulha la yıwata mawıqtıra aldı. Ul küñele kütärelep artaban dawam ittä. Alıp kittelär genäme huñ kilen, ültrep tā quyzılar mineñ Ğäliullamdı!

—Ey quysı inde beyem. —Şulay buldı kilen. Kitewenä ber yıl tigändä üle xäbären aldım. Polktarı menän batşağa qarşı kütärelgändär imeş ti ular. Şuğa kürä üz batşabız qırzırğan ti ularzı. Abaw quysı inde. Bına şulay itep kilen mineñ Ğäliullam yäp yaş köyö şahit bulıp quyzı. Mın säskä kewed sağımdan tol qaldım. Eye tap bına hineñ kewed sağımda. Bına bit donya nisek kilterep huğa ul kilen. —Bigeräk awır bulğan ikän şul beyem hiñä lä

—Eye yeñel bulmanı miñä lä tip tınıs qına dawam itte Qarasäs äbey. —Mineñ yaş xalıqsa äytkändä tıw beyä kewek tulap torğan saq. Yetmähä yegärle kilen tigän danım da taralıp ölgörgän. Oşonoñ ösöndör inde Ğäliullamdıñ qayğıhın ilap bötörgä lä birmäy törlö yaqtan yawsı kilä başlanı. Qayhılı ikense bisälekkä horata. Qayhı ber alyottarı xatta bisä ayırıp almaqsı la bula. Üzemdeñ qaynım menän beyemem mal tıwarlı ul saqta bez arıw xälle genä yaşay inek xäzerge kewek tügel bayağısa äytkändäy yegärle kilende sitkä yebärgeläre kilmäy. Ölkän uldarına köndäş östönä almaqsı bulalar. —Telähägez ni tip äytegez köndäş bulıp barasağım keşe küz yaşen alasağım yuq tinem min ularğa. Aphınım üze lä bik häybät qatın. Uğa köndäş bulıp barırğa min alyotmu tinem. —Ulay bulha Sämiğullağa alabız tizär. Sämiğulla mineñ iñ kese qäynešem bula. Xäzer inde mineñ ösön barıber. İrhez qatın bulıp keşe hüzenä elägerlek bulmaha yarar tip uylayım. Kemgä genä barham da Ğäliullam bulmaş. Yörägemdä unıñ urının ala almaş tim Şulay itep Sämiğullağa yeñgä bisälekkä alıp quyzılar. Miñä ul saqta yegerme dürt samahı ine şikelle. Ä uğa baxırğa uza barha un dürt un biş bulğandır. Şulay ine şul baxır. Märxüm... Bına oşo hölöktäy hılıw Timerbayıma yañı atay bulır keşe ana şul Sämiğullam buldı, inde kilen.

—Ey baxırzı tip quyzı Bazıyan yeñgä. Qarasäs äbey başalqı ğına ketkeldäp kölöp aldı la:

—Bına şulay itep min qäynešem Sämiğulla menän tora başlanım tip, artaban höyläp kitte.

—Torabız tip ni nikaxlap quşqas ni eşläyheñ irem bar tiheñ inde. Ä bılay ni ul bala bulğas bala inde. Üz tiñ toşo menän uynap hıw inep balıq qarmaqlap tik yöröy. Min baxır donya kötäm uylanıp qayğırıp ultırırğa vaqıt yuq. Donya bulğas ikmäge lä kăräk säy şäkäre lä besäne utını la kăräk. Aşlıqtı la üzem säsäm. Besände lä üzem sabam, urmandan utındı la üzem apqaytam bötähe üz östömä qaldı xäzer. Sämiğullam menän mineñ ul saqtağı tormoş yaştar ösön ber mäsäk buldı. Meşken Sämiğullamdı küzen astırmay mäsäkläp ızalap bötälär. Qayhı ber şayandarı yuq barzı öyrätep otqop ta qaytara. Otqop tigändäy işkä töşöp kitte äle ber saq şulay eñer töşöp kilgän genä mäldä min urmandan utından qayttım da, kiske tamaqqa äzerläy halayım tip qazan tirähendä bulaşam. Bına ber mälde işektän yelt itep Sämiğullam kilep inde. Äsähenä üsekkän bala şikelle qalın irenen turhaytqan qulına ozon tal

sıbıq totqan. Üze tanawın mırş mırş tarta. Min äytäm bıl baxır taldan beräy tätäy yahap uynarğa uylayzır inde, äyzä uynahın baxır kürmämeşkä halısayım tim. Uğa artım menäneräk äylänep toram. Yänähe qazandan it alıp mataşam. Şunan min hiñä äytäyem kilen tege ir işarahı ber saq arqa buyıma sıbıq menän sajlatıp hızğa tartıp yebärmähenme! Küzzäremdän osqondar osop kitte. Älläwkäy tip qotom alınıp qısqırıp yebärgänemde toymay za qaldım. Şulay bulmay ni şıyıq tal sıbıq bit. Ber qat küldäk ütä bit. Yalanğas arqanı buyzan buyğa yallandırıp sıgarğan şul huqtı tigense.

—Qara hin unı! Üze uşal ğına bulğan ikän dä tip aptıranı Bazıyan yeñgä. —Toq tomalğa huqtı tigense ä? Qarasäs äbey qul ğına heltäp quyzı. —Qayza ti inde ul baxırğa uşal bulıw. Ğümere buyına bötä huğıwı şul buldı unıñ. Unda la baxır keşe otqohona birelep kenä huqqan. Üzemdeñ ber tuğan qaynağam mätzäk ösön qotortop qaytarğan unı. Bisäne ir keşe tuqmap tota ul hin Sämiğulla niñä kilende tuqmamayhıñ. Bar xäzer ük qayt ta tuqma. Atı, ul üzeñde ırgä hanamaş. Yeñgä bisä tuqmahañ ğına yarata ul tigän. Şunan ni bıl baxır iräyep kitkän bulıp tal sıbığı menän mineñ hırt buyına tarttı şul. Üze baxır şul iñğayğa yügerep urındıqqa menä halıp Ğäliullamdıñ möyöştä elewle torğan büre tolobonoñ artına yaşende lä ilap ta yebärze märxümeñ.

—Yeñgä ti asıwlanma ti min bılay ğına aғayım äytkängä genä huqtım. Bütän ber qasan da huqmayım ti. Şunan ni äytäheñ inde uğa hınım qatıp köldöm dä qısqırıp ilağım da kilewgä tüzä almay yügerep tışqa kärtäğä sıǵıp kittem. Eyy, mätzäk tä köyök tä şul. Qarasäs äbey başın artqa taşlay birep tawıshız ğına tağı ber ketkeldäp aldı. Unan kileneneñ dä yılmaya birep ıxlas tıñlap ultırıwın kürep kinänep xikäyähän artaban höyläp kitte. —Täwge iremdän Ğäliullamdıñ ike bala Sämiğullamdıñ un bala kilterzem. Yämgehe un ike bala birze xozay. Ğäliullamdıñ bulğan ike ulım ğümerhez buldı. Berehe säsäktän berehe şunda halqın teyewzänme ülep qaldı. Sabıyzarımdı qarap ultırır waqt tapmanım şul min. Eş bit kilen eş... Sämiğullamdıñ gel qız taptım. Barı ber ulım oşo Timerbayım ğına nıq buldı. Unıñın da küp kürep doşmandar tartıp aldı. Eyy Nindäy bala ine bit... Keşegä yaqşılıqtan başqa uyı yuq ine. Yaqşı keşe Sobxan starşınalar ösön küzgä töşkän

süp kewek inde ul. Eye kem küzzän süpte alıp taşlamaş. Qarasäs äbey kötmägändä xikâyäheneñ Timerbayğa barıp terkälewenä kilenen awır uyzan arnıtır ösön başlağan hüzzeñ unıñ küñel yarahın quzğatıwsığa äwerelewenä üze lä aptırap qaldı. Ozaq hüzhez ultırzı. Bazıyan yeñgä lä tawış tınhız ine. Unıñ quldarı üz itägendä yoqlap kitkän balalarınıñ sästärenän äkren genä hıypay küzzäre saq saq qına bızlap ultırğan lampağa tekälgän. Läkin ul lampanıñ kăräsine bötäwen dä qıwıǵınıñ hörömlänewen dä kürmäy abaylamay kewek. Eye unıñ uyzarı taǵı la alısqä Seber yaqtarına Timerbayı yanına kitep barǵaynı bıl saqta Qarasäs äbey kilenenä tekläp ozaq qına öndäşmäy ultırǵas, üzenä xas kütärenke tawış menän:

—Bına şulay ul donya kilen tip quyzı. Qayǵıǵa eyelmäy şatlıqqa iräymäy qala almağan keşelärze ul xatta qabat baş qalqıtıp tora almaşlıq itep bögöp halıp ta quya. Ämmä läkin şunı onotmaşqa kăräk şatlıq ta, qayǵı la mǎñgelek tügel. Kem tüzä şul yeñä? Bazıyan yeñgä uysan ğına beyemeneñ hüzen qabatlanı. —Ey-ye Kem tüzä şul yeñä tigense. Ä bit beyem tüzewe qayhılay awır Qarasäs äbey şul ber ük yırın yırlay möñräy balalarğa urın yäyä başlanı:

Duñarzan da bigeräk doşmandar küp,
Hır birmäyek ülep tä kitkänse...

IX

İlseğolda yır beyew uyın kölkö yaratalar. Borondan Qazmaş, Qızıлтаş, Yayıq buyzarında yäyläp yörögän saqtarzan qalğan bıl ğäzät. Tik İштуğandar tıwğan waqıtqa inde ul ğäzätkä mömkinlek tarayǵan. Yarlılıq ta din dä qısqan Isın şäp quraysılar za yırsılar za azayǵandan azaya barǵan. Şulay za huǵısqä xätle donyalar imen saqta mulla din qısqıwına la yelkänän mǎñge töşmäşkä menep ultırğan nujağa la qaramay yäştärgä uyın ösön üz öyön birä torǵan kiñ küñelle keşelär tabıla torǵaynı äle. Xatta beräy şäp quraysı kilep sıqqanda uyın öyönä yäştär genä tügel olo olo irzär qatındar za yıyıla. Bınday saqta xatta Ğabbas mulla la ayıw kewek öñönä boşop yata torǵaynı. Äle unday yeget irzär bötähe lä huǵısqä kitep böttö. Ä qatın qız bigeräk tä haldatkalar isem sıǵıwzan irzäre aldında namışlızlıqta ğäyeplänewzän qurqa. Xäzer üşep kilgän yaş yelkensäkkä qış köndärendä yıyılıp uynar.

urın da yuq. Yetmähä bögön Äxättärgä kürşe awıdan ğarmunsı yeget tä kilgän. Şunday saqta uynap kölop qalmaşı inde. Kemdän genä öy horarğa huñ Särbiyamaldan yaqsılıq ömöt itep bulmay. Äxättärzeñ öyöndä yıyılıp bulır ine lä ular Sobxan starşınalarğa kürşe toralar. Äle bit bına köpä köndöz ular äz genä ğarmun tawışı sığarıw menän Almabikä ajdaha kewek ajğırıp kilep tä yette: —Starşına olatayındıñ qolaq töböndä şaytan özlätep ultırırğa nisek oyalmayhıñ! Äxät ti. Xäzer ük tuqtat. Önö tını sıqmahın ti. Üz öyöndä üzeñä irek yuq. Şulay bulğas unda qalay itep uyın yıyahıñ? İštuğan menän Äxät oşonday tıñğılız uyzar menän baş vata vata kört başqan uram buylap ürge osqa kitep barğanda Sälimä menän osraştılar. Ul zäñgär künäktären talğın ğına baweltep Eyektän hıw alıp qaytıp kilä ine. İштуğan menän Äxät tar yuldan sitkä tayşanıp yul birzelär.

—Şäpme yeñgä?

—Üt yeñgä. Sälimä hıgılma köyäntähen ikense yawrınına küserip yegettärzeñ qarşısında az ğına tuqtap qaldı. —Şäplegen şäp tä... Bına ağayındıñ kisä kilgän xatı hamam uqılmaı yata bit äle. İштуğan mırza. Ah, ul da bulğan ikän zar. Xäzer inep uqıp taşlaybız unı tine. İштуğan şayan yılmayıp:

—Bezzeñ kewek yegettärgä xat uqıw şäyme ni ul. Eye, bit. Äxät tuñğan itektären ber berehenä huğıp tıpıldap beyep torğan. Äxät bıl hüzzä —Eye lä baha tine kütärep aldı. Sälimä qayza başqanın belmäy aşqınıp artaban kitte. —Isınlap ta qıyın bulmaha inep uqıp qına sıq äle mırza.

—Nindäy hüç ul yeñgä? Qıyın bulmaha imeş. Telähäñ min xäzer ük inä alam tip qısqırıp qaldı İштуğan. Sälimä: —Eyy telämägän qayza ti inde ul. Kisänän birle yoqom yoqo aşım aş tügel mırza tip üzälände. Xäzer inäbez yeñgä tip qaldı İштуğan. Üze nıq qına itep Äxätteñ qabırğahına törtöp aldı. Beläheñme nimä? Äyzä xatı uqıyıq ta Sälimä yeñgänän uyınğa öy horayıq. Döröş tip tağı beyep äylänep kitte Äxät. Bılay bulğas uyın bula bögön İштуğan Sälimä yeñgä täwäkkäl ul. Moğayın üteneste kire qaqmaş. Äyzä bara halayıq uqıy halayıq.

—Kittek tine İştüğan. Ular Sälimäne qıwıp yettelär. Sälimäneñ öyö keskäy genä bulha la yılı yıynaq ine. Halqın uramda baytaqtan birle tapanıp yöröp öşögän yegettär yılığa ingäs kinänep bürektären halıp, bişmät töymälären ısqındırıp yebärzelär. Uızıq urındıqqa ultırığız tine Sälimä. Üze aşığa aşığa künäktären urındıq menän oşaq arahına eşlängän keskäy hikegä alıp barıp ultırıp, östön hap harı itep qırıp yıwılğan qarağay taqta menän yabıp quyızı. Unan kükräksähenä halıp quyğan qalın ğına konverttı alıp İştüğanğa hondo.

—Bına mırza uqıy hal yäme? Xammat ağayımdan ikän. —Eye unan üzenän tine Sälimä totoş balqıp. —Ösönsö kön töşömdä Xammat menän ikebezzeñ sağıw qoyaş aştında göl säskäle matur ber yalanda yörögänebezze kürgäynem. Küñel üşergä bulğan ikän. Bına kisä üzenän xat kilep tä töştö. Xammat ütkän ber xatında frontqa barğas nindäyzer ber rus haldatınan rus xäreftären öyränep alıwı şul arqala xatqa adrestı xäzer üze yaza belewe turahında qıwanıp yazğaynı. İştüğan şığa ayırıwsa qızıqhınıp başta xattıñ adresın qarap ultırızı. Unıñ ere batıw xäreftäre qarağay botaqtarı şikelle törlö yaqqa tırpayıp käkre bökrö bulıp konvert tışında säyer hibelep yatalar ine. İştüğanıñ äkrenlege Sälimägä tüzep torğohoz ozaq toyoldo. Ul yörägeneñ aşqınıwın köskä tıyıp: —Uqıy hal mırza tip qabatlanı. Yänem tüzmayse. Xattı Xammat mäzräsälä öyrängänsä tatar telendä kitapsa itep yaza. Xatına qarap yor hüzle, teremek, uyaw xoloqlo Xammattı küz aldına kilterep baştırıwı qıyın ine. *Küz nurım kewek kürgän xäläl yämägätem Sälimägä bezki xäläl yefetegez Xammattan küpdin küp suqdin süq säläm künderäm* tip, awır itep ijekläp uqıp kitte İştüğan. Xattıñ yartıhınan küberäge “şäfqätle änkämä, ğäziz balalarıma, kürşe külängä, ağa enegä” tap şunday uq küpdin-küp, suqdin-suq sälämdär künderewzän tora ine. Sälämdärzän huñ ul: *oşo arala dürt märtäbä huğışqa kerep xaq täğäläneñ yarzamı ilä sälämät sıqtım* tip üze xaqında döyöm hüzzär menän genä ber ike yul xäbär yazıp quyğan da, ğäzät buyınsa yırğa küsep kitkän, häm tap bına oşo yırzarza ğına ısın tere Xammattı küz aldına kilterep baştırırğa unıñ uyın telägen tıngıhız qıyıw yörägeneñ tibeşen añlarğa mömkin ine.

Xattıñ yır bülegen ul,
Eyek buyzarı qaldı inde.
Harı säskä aldı inde,
Hağınışıp harğayışıp,
Xat yazırğa qaldı inde.

tigän hımaq höyöw hağınıw yırzarı menän başlap yebärgän. Unan huğış
küreneştären haldat uyzarın hürätläğän yırzarğa küsep kitkän:

Germandar tup atalır,
Tötönö yergä yatalır,
Qayhı ayaqhız qayhı qulhız,
Tilmereşep yatalır.

Binday yırzarzı Xammat bik küp itep tezep yazıp sıqqan. Bılar arahında:

Qoyaş sıqha yaltırayzır,
Öy başındağı qalay,
Başıbızğa yetä inde
Qähär huqqır Nikolay.

tigän hımaq uşal asıwlı yırzar za bar. Sälimäğä yırzarzıñ baştağıları ä İştuğan
menän Äxätkä huñğıları küberäk oqşanı. Ä möxäbbät turahındağıların ular Sälimä
yeñgäneñ küñele bulhın ösön genä yazılğan buş yırzar tip kenä qaranılar. Ularsa
oşonday däw olpat irzeñ höyöw hağınıw yırzarın ixlas küñeldän yırlawı his tä başqa
hıymay torğan eş ine. Xattı la yırzarzı la ber ike qat uqığas İştuğan urındıqqa huzılıp
yatıp qälämde awızğa qabıp tökörökläy tökörökläy Sälimänän Xammatqa xat yazzı. Bıl
xat ta tap Xammattıñ xatı şikelle başta awıldıñ iñ kämendä yartıhınan säläm künderew
menän tuldı. Azağı yır menän böttö.

Ağın hıwğa taşma halhañ,
Batmay yelberläp ağa.
Hine uylap hine hağınıp,
Yäşem möldörläp ağa.

tip yır artınan yır äytep ultırzı Sälimä. Ä İştuğan tırışıp tırışıp yazzı la yazzı. Axır
xat tamam buldı. İştuğan tirläp beşep yeñe menän tekä kiñ mañlayın hörtöp aldı. Buldı
yeñgä xat beşep sıqtı. —Ey tuqta äle mırza tağı ber genä yırım onotolop

qalğan bit tine Sälimä özlänep. Şunı ğına östöp quy inde mırza yäme?

—Qana äytep yebär. Ämälğä qarşı bınawında qağızzıñ ber möyöşöndä aq urın da qalğan ikän İştuğan tağı qälämen tökörökläp yazırğa äzerlände. Ä Sälimä yırzı äytähe urınğa ozon huzıp moñayıp yırlap yebärze:

Eyek kenä hıwı tatlı tizär,

Tatlınan da telem tām tapmay.

Yana la köyä moñhow yaş yörägem,

Ni eşlähäm dä hinhez yām tapmay.

Unıñ tawışı sitlektän ısqınğan qoş yırı kewek yarhıw za yäyge kis kewek serle lä moñhow za ine. Sälimä yırlap bötkäs yaşle küzen İştuğanğa yünältep uñayhızlanıp qına yılmayıp quyzı.

—Bına şulaytıp östöp quy yäme mırza. Sälimä ırıw ara tärtip buyınsa bıl awıl da Xammattan kese bötä ir zatına qäyneş tip öndäşergä teyeşle bulha la İştuğanğa ällä unıñ sit awıldıqı bulıwın işkä alıp ällä yarzamsıllığı ösön yaratıp tuğan kewek kürep här waqt mırza tip öndäşä. Mırza hüze tuğanlıq yaqınlığın beldergänlektän qäyneş menän yeñgä arahında bula torğan törlösä şayarışıw ğäzätenä urın qaldırmawı menän dä oqşay ine şikelle uğa. Xattı konvertqa halıp zur awırlıq menän bulha la adresın da yazıp quyğas yegettär, Sälimägä üz ütenestären äyttelär.

—Ber kiskä genä yeñgä öyöñdö birä almaşhıñmı ikän? Bezzeñ uynap alğı kilä ine tine İştuğan. —Bik şäp ğarmunsı la kilgäyne tip östäne Äxät. Özzöröp uynay za quya malay. Beyemäs yereñdän beyep kiterheñ. Sälimä bıl kötölmägän üteneskä ni tip yawap birergä belmäy ikelänep ozaq qına uylanıp torzo. —Nisek bulır ikän huñ? Beyemem ni äyter? Ömmökäy zä berze biş itep Xammatqa yetkerergä äzer tora bit äle. Mineñ hüzemde tıñlap gel gel xat uqıp xat yazıp torğan şunday tıñlawlı izgelekle İştuğandıñ hüzen yığıwı la qıyın inde. Bınawı küzgenähe möldöröp torğan bäläkäs Äxäte lä yäl. Ayaqtarın tıprılatıp qalay beyegehe kilep tora bit baxırzıñ. —Bik ozaq uynamabız. Berär qat qına beyeşer zä sıgırbiz tip nıqıştı İştuğan. Şım ğına ultırırbiz yeñgä şawlaşmabız tip

ööstäne Äxät. Axır Sälimä küñelenän şikle uyarına qul heltäne lä täwäkkäl tawış menän:

—Yarar tip quyızı. Yarar uynağız. Ni bulha la bulır?

—Ber ni zä bulmaş. Küñelle genä bulır yeñgä tip qıwanısınan qısqırıp yebärze İştuğan. Äxät:

—Beyeybez tip başqan yerenän ber ike hikerep töştö. Bınan huñ ular uyınğa iptäştären yıyır ösön aşığıp uramğa sıqtılar. Läkin İştuğandı şunda uq Timerbayzıñ qatını Bazıyan yeñgä eläkterep aldı. Uğa la xat uqıp xat yazıp birergä kăräk ine. Uyın bula tigän xäbärze yegettärgä yetkerew burısı Äxätteñ ber üzenä genä töşöp qaldı. İştuğanğa Timerbayzıñ xatı här vaqıttağısa böğön dä bik oqşanı. Timerbay başqalar kewek kitap tele menän tügel ä tap qara qarşı ultırıp höyläşkändäse kewek itep üz telendä yazı. Şuğa unıñ xattarın uqıwı la añlawı la yeñel bula. Tik ükeneskä qarşı unan xat bik hiräk dürt biş ayğa ber genä kilä ine. Timerbayzıñ böğöngö xatı katorğa bolnitsahınan sıgır aldınan yazılğaynı. Xat esenä ul —Bınıñ mineñ höyöklö qızıqayzarıma bulır tip, ayırım ber qağızğa tep tere hımaq ber nisä törlö şäkeldä besäyzär töşöröp ular yanına Ğ Tuqayzıñ “Mıyawbikä” şıgırın totoş küserep tä halğaynı. İştuğan xattı oşo şıgırzı uqıwzan başlanı. Timerbayzıñ käläşä Bazıyan yeñgä lä, qızzarı Sabira menän Sämiğä lä Qarasäs äbey zä öyzä. Ular bötähe lä xat uqıwsığa zur xörmät menän qarap ayaqtarın bökläp urındıq östöndä ultıralar. Sämiğäneñ yanında unıñ iñ yaratqan duşı zur ala besäy zä xat tıñlağanday bulıp oyop ultıra.

Töştä tıçkan häm küse xalqı,

Belän ul eş kürä,

Al ayaklarğa başın kuyğan da,

Yoklıy töş kürä.

tip köyläp uqıy İştuğan. Qızzarğa şıgır yanına töşörölgän besäy hürättäre ayırata oqşanı. Timerbay ularzı küp törlö şäkeldä töşörgäyne. Bıl hürättäre xaqında ul şunday xäbär yazğaynı. —Min şaxtanan ruda taşığanda ayağımdı hındırıp bik ozaq bolnitsala yattım. Yörörgä xäl yuq. Kön ütmäy. Es boşa. Oşo vaqıt Qazandan mineñ kewek ük naxaqtan Seber kitkän ber yeget üzeneñ nisekter haqlap yörötkän

berzän ber kitabın miñä uqırğa birze. Bında ul moğayın berzän ber tatarsa kitap bulğandır. Min unı qat qat uqıy torğas xatta yatlap böttöm. Törmä bolnitsasında Nikolay İvanoviç tigän bik häybät vraç bar. Ul miñä qağız qäläm birep tora. Ber kön min es boşowğa tüzmay ul birgän qağızzağa tege kitaptağı hürättärze küserep töşörä başlanım. Häybät sıqtılar. Şunan alıp hürät töşörörgä birelep kittem. Xatta ber köndö batırayıp kitep tege Nikolay İvanoviçtiñ hüräten dä yahap quyzım. Ul min yoqlağanda kilep qarap bını kürgän dä uyanğas yanıma kilep:

—Timerka äğär ti hiñä bala sağında teyeşle uqıw teyhä beläheñme, bınamın tigän xudojnik bulır ineñ hin ti. Yänähe hürät töşöröw oştahı bulır ineñ timäксе bula. Unan yänä qarap qarap tora la. Talant bit hindä talant tip quya. Talantı ni tigän hüzzär inde unıñın min älbittä añlamayım. Nu, şulay za unıñ maqtawı küñelgä oqşay. Kak je, ul bit hüzzä yelgä osora torğan alay bılay ğına keşe tügel. Vraç. Bına tigän olpat keşe Şunan huñ ul miñä xatta törlö buyawlı qälämdär zä birze.

—Mä ti Timerka töşör ti. Kem belä bälki kärege teyep tä quyr ti. Ni kärege bulhın inde unıñ. Tik äle es boşqanda kön ütkäregä miñä bında yarap torzo ul. Şul hürät töşöröwgä mawıgıp artaban köndärzeñ ütkänen hizmay zä qalğan saqtar bulğılanı. Bına äle bı besäy hürättären şul vraç birgän qälämdär menän buyap unıñ qağızına töşörzöm. Şulay itep min bında hürät töşörä belew zä ber hönär ikänen bez uylağansa pustyak nämä genä tügel ikänen añlanım. Ä bezzeñ awıl da bınıñ ösön Ğabbas mulla nimä eşläter ine ikän ä? Täre yahayhın xäsis tip taş menän atıp ültertterer ine bit. Şulay bit Bazıyan hılıw. Döröş bit äsäy. Küzzärenän özlökhöz möldöräp torğan yäştären tıyrğa tırışıp tınıs qına tıñlap ultırğan Bazıyan yeñgä halmaq qına tawış menän:

—Şulay bulmağan qayza tip huzıp quyzı. Qarasäs äbey bittären küzzären taştar oso menän hıprıgılap awır itep körhönöp aldı. Äytäreñ genä barmı? Bezzeñ balalar ni eşlähälär zä, gonah şul. Ularzıñ balalarınıñ ğäyebe genä kürenmay. Ana bit äle Xösnölxağı Hatıbal menän ikäwläp in genä qılanmay xäzer. Azıp tuzıp haldatkalar menän sıwalıp töptö yamanatı sıgıp böttö bit. Ul ğına la tügel älege baxır añdı-tuñdı belmay xat esenä aqsa halıp yebärgän haldatkalarzıñ xattarı ike yıl buyı irzärenä barıp yetmay torğan bit. Oşo Xösnölxaq buşta sapqanda xattı qoyaşqa

quyıp qaray za ikän känbertte asıp aqsahın ala la quya ikän. Ä yırtılğan xattarızı Köplö urmanına alıp barıp imän qıwısına tıǵıp kitä ikän. Şunan ulınıñ oşo mutlıǵı hızelä başlaǵas Ğabbas mulla unı buşta sabıwzan tuqtatqan ti bit. Bazıyan yeñgäneñ küzzärenän yaş kibep unıñ urınına asıwlı ut toqanıp kitte. —Äytäm bıl arala Xösnölxaq gel öy arahında butalıp yöröy tine ul qatı näfrätlänep. —Qara hin unı susqanı! Min dä bit beyem xat esenä ber ike rät aqsa halıp yebärgäynem. Äytäm atahı ber zä aldım tip yazmanı. Şul hornayğan susqanıñ qulına kergän ikän. Ğabbas mullanıñ ozon üñäsle atılıp sıǵa yazıp torğan tupaq küzle suqmar tanawlı ulı Xösnölxaqtı Bazıyan yeñgä bılay za yäne täne menän kürä almay. Unıñ eşhez aptırıp uramdan arı bire ütep yörögänen täzrä ütä kürgän hayın:

—Ay hornayğan ataǵaz tip, küñelenän genä bulha la ärlämäy qala almay ine. Äle inde haldatkalarzıñ balalar awızınan özöp irzärenä yebärgän humlıqtarın da urlap aşap torowın belgäs bıl kürä almawı taǵı la nıǵıraq qabınıp kitte. Bıl xäbär xatta ber azǵa xätle uǵa xat tıñlarǵa qamasawlap yözätte. Ä Qarasäs äbey taǵı ber qat awır körhönöp aldı.

—Ni eşläyheñ bit kilen? Starşına la uryadnik ta üz quldarında. Ularǵa xököm yuq. Urlahalar za uǵrı tügel ular. Ä mineñ höt kewek taza balamdı uǵrı yahap Seber yebärzelär. Yä şulmı xaqılıq? Ey, allam ğäzellek döröşlök tigän nämä yuq ta hineñ bıl donyaında? Bezzeñ kewek ber qatlılardı äwrätew ösön genä uylap sıǵarılğan buş hüzzärzer axırı bılar. Bıl höyläşewzän huñ anıız za bik ük yaqtı bulmağan öy ese taǵı la köñgörtlänep qarañǵılanıp kitkän hımaq buldı. İştuğan törlö uy menän tarqalğan iǵtibarızı yıyıp alırǵa tırışıp bıl küñelhezlekte az bulha la tarqatıw teläge menän xattıñ ğailä bala öy xäldärenä qaǵılğan urındarın qısquıp qısquıp qabat uqırǵa kereşte. Timerbay xatınıñ bıl ölöşön üze qaytqas matur raxät tınıs itep yaşaw turahında baxetle köndärzeñ äle alda bulasaǵı xaqında ömötölö ısanıslı xıyalǵa birelep yazǵaynı. Xattıñ azaǵın:

—Kem belä bälki bez zä ber saq äzäm töşlö yaşärbez äle. Tüzäyek kötäyek şul köndö balalarızı la isän haw üsterep şul köndärgä alıp barıp yetkeräyek tip, bötörgäyne. Bıl hüzzär İştuğandıñ küñelen dä bildähez ömöt menän qanatlandırıp yebärgän hımaq buldı. Läkin Bazıyan yeñgä Timerbayzı bınıñ ösön sabıy tip atanı.

—Bigeräk sabıy xoloqlo bıl bezzeñ Timerbay. Bötä donya aştı öştönä kilep yemerelep yatqanda üzeñ katorğala seregändä nindäyzer yaqşı tormoş kilerenä ısanır ösön yä sabıy yä diwana ğına bulırğa käräk şul tinä.

Zur qayğı awır tormoş menän uzğan bıl huñğı ös yıl Bazıyan yeñgäne bötönläy ikense keşe yahağaynı inde. Ul xäzer qayğınan başılıp ilap hıqtap ultırıwsı yäş kilen tügel. Ä urını menän beyeme şikelle üz uyın üz qaraşın qıyıw äytergä lä telenän kilgän öy eşe genä tügel qır eşe lä qulında yanıp torğan baznatlı möxäbbätenä toğro ölgöröp yetkän qatın yaqşı äsä ine. Tik ul Timerbay menän Qarasäs äbey şikelle tormoşto izge xıyal buyawzarına buyap bulmaş ömöttär tabılmaş baxettär menän semärläp yaşärgä telämäy. Unı nisek bar şul xäldä qabul itewze artıq kürä. Şuğa la ul xäzer küp vaqıt beyemen dä Timerbayzı la sabıy tip atay. —Eye yä sabıy yä diwana tip qabatlay ul awır körhönöp. Ä undayzarğa yaşaw här saq awır bula. Ä Qarasäs äbey aqıllı zäñgär küzzären bersä kilenenä bersä yeyänsärzärenä töbäp ozaq qına uylanıp ultırğas

—Quy kilen ulay timä tip qatı ğına iskärtip quyızı. Ömöthöz nisek yaşämäk käräk. Keşemen tigän keşe nisek kenä awır bulmahın här saq yaqşını ömöt itergä yaqşığa ıntılırga teyš. Teläp ıntılıp ta barıp sıqmay ikän unıñ ikense eş. Ä keşene teläwzän dä ömöttän dä mäxrüm itergä yaramay. Bıl qanhızlıq bula Ulıñ da şul üzeñä oqsağan inde tip asıwhız ğına qarıwlaştı Bazıyan yeñgä. —Yä sabıy yä diwana. Xattı uqıp bötüks İştuğan Bazıyan yeñgäneñ äzer säyen dä esmäy aşığıp uramğa sıqtı. Uğa tizeräk qayıp mal tıwar qarap kärtä qura eştären bötörörgä lä uynğa kilergä käräk ine. Tik tağı tura ğına öygä qayta almanı. Unıñ isenä küptän birle apahı Bibeşteñ xälen belmägänlege kilep töştö İrtägä moğayın utınğa yäki besängä kitergä tura kilär. Öyzän ber ısqınğanda yähät kenä inep sığayım äle tip uylanı. Yügerä atlay ürge osqa kitep tä barzı. Läkin ul barıp ingändä öyzä Bibeş tä Xisbulla la yuq. Taiba äbey yañğızı ğına türzä mendär öştöndä yön tetep ultıra. İştuğandı ul: —Ey qoza bik häybät kilep indeñ bit äle tip qıwanıp qarşılını. Bik käräk ineñ äle Zakir qozañdan xat bar. Şunı uqıta almay zar ıntizar bulıp ultıra inem äle tip, höylänä höylänä urınınan torop İştuğanğa küptän asıp uqılğan ber xat tottorzo. İştuğan Taiba äbeyzeñ bıl xattı Xisbullahınan bığasa la ber nisä tapqır

uqıtqan bulıwın tik älege üzeneñ tıñghız ğäzäte buyınsa tağı ber qat İштуğandan da uqıtıp işetkehe kilewen yaqşı añlaha la, olo keşeneñ hüzen yıqmay tağı xat uqırğa ultırzı. —Bezzeñ Xisbulla ällä nisek itep qöränsäläp köyläp uqıy za min ber nämä lä añlamay qalamç Hin uqıhañ Zakırım menän küzmä küz kilep höyläşkän kewek bulam tip kinänep tıñlanı. Taiba äbey Läkin İштуğanga Zakırzıñ xattarı oqşamay ine. Bıl xatı la oqşamanı Ul hamam elekkesä:

Galitsiya yerzären dä huğış menän üttek bez,
Doşman ğäskärzären tapap Karpatqa la yettek bez,

Yäki

Räsäy yere ikhez sikhez haldatı batır yetez,
Batır haldatı bulmağan ildär qalalar yerhez.

kewek maqtanıwlı huğış menän mawıǵıwlı yırzar menän tultırıp yazǵaynı. Läkin huğıştıñ başındaraq küpselek haldattarğa xas bulğan bınday yırzarzı xäzer haldat ta xalıq ta yaratmay ine inde. Huğıştı huızıw menän qızıqhınğan bayzar ofitserzar yäki ularzıñ aldawınan qotolop yetmägän haldattarzıñ yırı ine bıl xäzer. İштуğan da Xammat yazğan kewek bayzar batşalarzı ärläğan yırzarzı yarata ine. Ä Zakır küptän ezläğan tătăyen tapqan bala şikelle hamam şul huğış menän mawıǵıp yöröy küräheñ. Şuğa kürä unıñ xatın uqıǵanda Taiba äbey zä xafalanıp:

—Ay dıwamal başın ğına halır, bıl bala başın halır. Aldın artın qaramay tup aştına yäki büle arahına iner zä kiter tip baş sayqap ultırzı. Unan Xisbullahınan yazırızğa ğına qänäǵätlänmäy İштуğandan da —Berük ulım üzeñde haqlay kür. Başındı doşman bülehe aştına tıqma. Berük dıwamallanma tip här höylämgä ber nisä berükte quşıp qat qat tuqıp xat yazırız. Bına inde huğıšta üzeñde berük haqlap bulamı ikän. Bigeräk qızıq keşelär bıl ölkändär tip ğäjäphenep uylay uylay yazır İштуğan. Şulay za Taiba äbey nisä tapqır berükte äythä şunınsa quşıp ozon ozon xat yazıp birze. Ä Bibeş hamam qaytmamı. Ul munsa yağıp kärtä artında Üle Eyek buyında yöröy ine. İштуğan yıwaş Xisbullanam bigeräk qatı qullı beyemenän izelep awır

kön kürgän apahın yälläp tä unı osrata almawına ükenep tä boşonop ta tışqa sıqtı. Bibes kürenmäşme tip tirä yaqqa qaranıp işek töböndä ber az kötöp torzo. Läkin Bibes haman kürenmäne ä İştuğanğa aşığırğa kăräk ine. Sönki bıl waqıtta qışqı qışqa kön uzıp qırış qoyaş küptän taw artına üzeneñ yılı oyahına töşöp yoqlarğa yatqan, tirä yaqtı eñer qarañğılığı qaplağan ine. Lampa alıwğa Sälimäneñ öyö üşmer yegettär menän tuldı. İştuğan ğına yuq ine. Ügäy äsähenän ısqına almayzır tine. Äxät —Yä yarar davay uyındı başlaybız yegettär. Başlaybız Garmunsı äle — mıyıq sığırğa la ölgörmäğän üşmer yeget — awıl köyön hızzırıp yebärze. Başqa yegettär ğarmunğa quşıldı. Yırzı iñ elek baya Xammattıñ xatın uqığanda otop alğan yır menän yañğıratıp Äxät başlanı.

Germandarziñ tuptarı,
Ontap taşlay taştarzı,
Batşa bayzar yäşähen tip,
Yuğaltabız baştarzı.
Uğa ikenselär quşıldı,
Qom buranı qom buranı,
Irimburziñ uramı.
Älege bezzeñ baxethez baş,
Tağı la kürä nujanı.

Yırzan huñ beyeşew kitte. Yegettär yalındırmay inälmäy ber ber artlı tupıldap töşöp kenä torzo. Äxät bötähenän dä uzğarzı. Ultırıp ta yatıp ta tübägä xätle hikerep tä öy esendä öyörmä uynatıp äylänep tä beyene ul. Huğışqa kitkän atahı Äxmättän qalğan işke bişmätteñ yeñdäre salğıyzarı ozon bulıw za bilgä bilbaw urınına bıwılğan yükä baw za unıñ beyeweneñ şäplegenä zarar itä almanı. Bötähe hoqlanıp qaranılar. Äxät elek yegettär arahına üz tiñdäştäre inä almağan saqta uq oşo ošta beyewe menän uyından qalmaq yöröwse malayzarzıñ berehe bula torğaynı. Äle inde ul bında tiñhez. Äxät bötä donyanı onotop ğarmunsını arıtıp yıqmayınsa tuqtamaşqa bulıp sämlänep beyene. Garmunsı

yeget yäş bulha la tiz genä yeñelergä telämäne. Beşep tirläp haman uynawza buldı. Qarap ultırıwsılar za yarışqa quşılıp därtlänep yänlänep kitte. Beräwzär beyewsene ikenseläre ğarmunsını qewätläp almaş tilmäş taqmaq äytkeläp ultırzılar:

İke tągäs ber tągäs,
Atay äpir ber käläş,
Hineñ kileneñ bulır za,
Mineñ küñelem bulır,
Ha! Baş!

Uyna özzör ğarmunıñdı.
Pirovskiy köyönä,
Hineñ uynağandı tıñlap,
Qızzar küñele höyönä.
Äyzä! Äyt şunı!

Qapıl taqmaq ta ğarmun da tuqtap qaldı. Sönki kemder bik qatı itep işek şaqını. Äxät atılıp işekkä taşlandı: —İştuğan kilde yegettär. Läkin işektän İştuğan tügel ä tüñäräk qabaq zurlıq aq sällä kürende. Sällä aştında qırawıtıp qıw qılğanğa äylängän ozon kązä haqal hälpeldäp tora ine. Äxät qoto osop artqa sigende. Ğabbas mulla qurhağın kăpäytep öygä inde.

—Ax bädbäxettär, hez şulay bında yen tuyı qorop yatahıǵız mı ni äle? Yäştär ni äytergä ni eşlärgä belmäy möyöşkä yäşende. Ğabbas mulla qawşap qalğan yäştärze tağı la nıǵıraq örkötörgä tırışıp säreldek tawış menän:

—Tuqta min hezgä uyındı kürhätäyem äle xäsistär! Şaytan tuyıǵızdı tuzdırayım äle tip yekerenä yekerenä yäştärze tuqmarğa äzerlänep, säkmän yeñdären törä başlanı. Oşo vaqıt tağı işek asıldı. Bınıhında inde unan ısınlap ta İştuğan kürende. Ul köndöz uram buyında ozaq yörögän ösön Särbiyamaldıñ qatı asıwına elägep oşoğasa öyzän ısqına almay torğaynı.

—Ähä hin dä kilep yetteñme ni äle xäsis tip qarşı aldı unı mulla. İştuğan ber zä aptıramay ğına: —Eye lä baha olatay tip yawap birze. İkebez zä bik vaqıtlı kilgänbez ikän dä baha.

—Äyzä türzän uzayıq olatay. —Teleñä halışma xäsis! Beläm min hine. Bar miñä başta sıbıq alıp inep bir. Unan bez hineñ menän höyläşerbez tip boyorzo mulla. İştuğan az ğına uylap yelkähän hıpira birep torzo la baş eymäkle tawış menän:

—Ä sıbıqmı? Bula ul. Xäzer äpkiläbez unı mulla olatay tip tışqa taşlandı.

—Şıldı yäteş ısqındı tip uylap aldı Sälimä. Ul qıyıwlanıp uyın qararğa kilgän ber ike haldatka menän meyes artında ğına yäşenep ultıra ine. Möyöştäiptäştäre arahında boşop torğan Äxätteñ asıwzan tını bıwıldı. —Bına hiñä iptäş! Bına hiñä duş! Yıldam yörö tip qısqırıp qaldı mulla. Üze beräwze lä sığarmaş ösön qazan qurhağın kăpăytep işekkä arqırı torzo. İštuğan şunda uq kire borolop inde. Unıñ qulında barmaq buyı ğına tal sıbıq ine.

—Bına olatay sıbıq buldı tine ul yaramhaqlı tawış menän. Şıyıldap qına torasaq. Äyzä hıızır kăräktären bir şularzıñ olatay. Äxät —Ey hatlıq hatlıq tip köskä qısqırıp yebärmäy tüzep torzo. İštuğandıñ nindäy sıbıq alıp ingänen kürmägän Sälimä lä xäzer: —Şulay uq ısınlap uq tiñdäştären tuqmatırğa yöröymö ni bıl tip aptıranı. Kit İštuğan da bılay bulğas kengä ışanahıñ da kengä tayanahıñ hörömlänep bötkän aşılmalı bişle lampa yaqtılında ularğa sıbıqtıñ üze kürenmäy ä iseme genä işetelä ine bit. Mulla asıwına sızaşa almay sıbıqtı İštuğandıñ bitenä ırğıttı.

—Yünlerägen alıp inergä bulmaymı ni axmaq! Bıl nimägä yaray? Yünle sıbıq alıp in. İštuğan bayağısa yalağay tawış menän:

—Ä hiñä küşäk kăräkme ni olatay tip horanı. Baya uq şulay tızär unı. Sıbıq tigäs ni min sıbıq qına alıp indem şul.

—Eye küşäk kăräk. Bar tizeräk küşäk alıp in tinä mulla tüzemdän sığıp. Üze estän kinänep. “Yaray ber axmağı tura kilde bit äle” tip uylap quyızı. —Xäzer alıp inäm olatay. Bına tigän küşäk alıp inäm tip İštuğan tağı tışqa yügerze. Sälimä menän Äxätteñ mullanan bigeräk İštuğanğa bulğan asıwınıñ da aptırawınıñ da sige bulmanı. Ular xäzer uyın bulasağın mullağa belderewseneñ dä İštuğan bulıwına şıklänmäy başlanılar. —Bına bit ul hatlıq artınan hatlıq tıwıp qına toraç ışanıslı keşelär yer tişegenä inep böttölär küräheñ. Bınıhında İštuğan ozaq qına yuğalıp torzo. Mulla la yäştär zä tüzemdän tamam sığıp böttö genä tigändä işek tağı şar asılıp kitte. Tuphala sana tärtähen qayırıp

alıp kütärgän İştüğan kürende. Bınıhında ul öygä inmäne tärtäne genä eskä hondo. Ozon tärtäneñ ber oso bäläkäs öyzöñ urındıq yözlögönä barıp törtöldö ikense oso menän tufhanan tışqa sıgıp yattı. Şul arqala işek yabılmaı şar asıq köyö torop qaldı. İştüğan bayağısa yaramhaqlı tawış menän:

—Bına olatay bik yelle küşäk alıp indem. Äyzä käräktären bir şularzıñ tinä. Asıwzan qotoronğan mulla küzzäre tübähenä sıgıp:

—Ax hin xäsis mörtät! Mine şulay mısıl itmäksä bulahıñmı ni äle tip äse sıyıldap İştüğan artınan taşlandı. Läkin İştüğan bik vaqıtlı yantayıp tön qarañğılığına inep yuğaldı. Öyzägelär unıñ —Yä ni qarap torahıgız. Yul asıq bit yegettär tigän tawışın ğına işettelär. Oşo vaqıtta ğına ularğa İştüğandıñ üzzären bıl küñelhez xäldän qotqarıw ösön şulay törlö xäylälär qorop mullanı albırğatıp yöröwe añlaşıldı häm yegettär unıñ mutlılığına kinänep kölöşä qısqırışa mullanıñ ularzı totorğa tırışıp yäyelgän qolası aştınan beräm beräm tışqa atılıp sıgıp böttölär. Öyzä meyes artında qorqıwzan tubıq bıwındarı qaltırıp ni eşlärgä belmäy torğan haldatkalar za urındıqqa ırğıtılğan talyan ğarmun ğına yatıp qaldı. Uñışızlıqtan şaşqan mulla aybarlanıp ğarmundı tırnap aldı.

—Hay bädbäxet! Xäsis! Mörtät hin bında nimä qılıp yatahıñ!

—Tuut Tuutut! tip yawap birze uğa ğarmun. Mulla unıñ hayın qotoronop ğarmundı özgölärgä totondo. Garmun da bıl tupaşlıqqa näfrätlänep:

—Tut tut tuut! Tututu! Üf üf üf! tip mullanı hamam üsekläp yattı. Mulla tamam şaşıp ğarmundı ayaq aştına halıp tapay başlağas Sälimä tüzmänä. Asıwzan da ğärlänewzän dä bötä qurqıwın onotop meyes artınan tärteşkä kütärep kilep sıqtı la mullanıñ sällähen osora huğıp yebärze.

—Yetär hiñä qartlas. Ulay bik şäp bulğas bar ana yarman menän huğış! —Hay bädbäxet xäsis tip mıgırlanıp qawşap qaldı mulla. Sönki ul bında awıl da din yolaların yünläp belmägän häm bik ük belergä lä tırışmağan nazan xalıq arahında üzen xoquğı siklänmägän alla ilsehe itep işäplägänlektän üzenä höjüm itew tügel qarşı ber hüz äytewgä lä öyränmägäyne. Ul Sälimäneñ bıl qırağay ğäzätenä yäberhenergä yäki uğa meñ törlö yähännäm utı menän yanarğa la ölgörmäne. Sälimä unıñ arqahına la tärteşkä

menän ber ikene birgeläp işektän törtköläp sıgarıp yebärze.

—Xäsis bädbäxet tip mığırlandı mulla. Sällämde bir doşman! Sälimä unıñ izändä awnap yatqan sällähen tärteşkä başına eläkterep tışqa ırğıttı.

—Mä! Tağı ber kilep şulay bimazalap qara! İştanıñdı haldırıp başıña sällä itep urap yebärermen. Lapaş qarañğılığına yäşenep mulla Sälimä yeñgäğä bäylänä başlaha nisek yarzamğa barırğa tip kăñäşep torğan yäştär unıñ mulla menän eşte yäteş bötöröwen kürep kinänep kölop yebärzelär.

—Hay xäsis! Mörtät tip säreldäne mulla. Mosolmandar tügel, yäjüj mäjüjdär bit hez. Kafırzar! Zobanizar! Yäştär bığa la berzäm kölöw menän yawap birzelär. Mulla yäştär yağına ömöthöz qul heltäp qapqağa taban yügerze. Ğabbas mullanıñ huğış osoronda üşep yetkän yäştär menän täw tapqır yaqından osraşıwı şulay böttö.

X

Baygilde ağayzıñ Särbiyamalğa baylıq artınan qıwıw qomhozloq kewek ğäzättärze taşlarğa saqırıp birgän kăñäştäre üze kitew menän köl bulıp kükkä osto. — Ey şunu baylıqtıñ qäzeren beläme şul zimagur tip kenä quyzı. Särbiyamal Baygilde menän üzğarğan huñğı kistä nisekter küñele neskärep kitep üzeneñ dä bıl fekerğa quşılıwı xatta irenä üzgärerğä hüz birewe xaqında xäzer işkä alırğa la telämäne. Donyağa keşelärgä qaraş ta xatta Äxmätşa menän bäyläneş tä şul köyö qaldı. Baygilde ağay kitkäs ayırata irkenläp alğan Äxmätşa qaraq Särbiyamaldıñ kire yaqtarın tağı la şaşıtırırğa ğına yarzam itte. Särbiyamal xäzer awıldıñ bayzarı menän yarışıp İrimburğa yöröy. Bütän waqıtta kürşe awılğa ğına barha la İştuğandı küsergä ultırtıp yörörgä yaratqan Särbiyamal qalağa, Äxmätşahına eyärep yañğızı sıǵıp kitä. Küräheñ tabışın İştuğanğa belderergä telämäy. Huğış osorondo azıq tülek xaqtarı qıybatlanıp kitkän qalağa it may aşlıq teyöp yış yöröw älbittä Särbiyamaldıñ xujalıǵına yoǵonto yahamay qalmanı. Ul qışqa ğına waqıt esendä ber ike at ike ös hıyır tiştäläğän kăzä hariq xujahı bulıp aldı. Üze lä himertelgän öyräk kewek yaltırap taypañ tuypañ başıp yöröy başlanı. Urını

kilgändä bötönläy Batıyma tutay bulıp qılanıp tamaq töbö menän genä höyläşergä tırıştı.

—Ehem eye bez ni yañı bayzar şulay inde şto bı bulğas, bulhın tıbez. Läkin Särbiyamaldan Batıyma tutayğa xätle yer menän kük arahınday aralıq yata. Unıñ täzrälärenä ayalay boz tuñğan qothoz öyö lä tapqan tabışı la awıldıñ urta bayı menän tiñläşergä lä yeterlek tügel. Bını Särbiyamal üze lä hizä. Kösanep tırışıp tırmaşıp ta bayıy almawzıñ üsen balalarğa töşörörgä, bötä asıwın ularzan alırğa tırışa ine. Böğön irtänsäk tä ul şul asıwzan qısqırınıp baqırınıp öyzä ber az yörönö lä. Yemeşteñ aldına ber qosaq harıq yönö ırğıtıp:

—Şto bı böğön tetep bötör. İrtäğä keyez bastıram tip sıgıp kitte. Kază mäsizindeñ qatını Bibisara abıstay unı säygä saqırğaynı. Tıştä ğınwar buranı qotorona halqın qothoz öyzä Yemeş yañğızı ğına ultıra. Yäneş tıştä mal qaray öygä hıw taşıy. İştuğan uramdan utından qaytmağan. Ul här kön tip äyterlek şulay sittä yöröy. Tañdan tora la utıñğa besängä yäki halamğa kitä. Äğär utın besän käräkmähä Särbiyamal unı. —Bar tal tiräk botap yalan kärtäğä taşla. Şto bı tız yörö. Kază harıq tal sıbıq kimerhä besängä bäräkät bula tip tuğayğa yebärä. Küz asqıhız buranda la satlama hıwıqta la höyäk hayağıña üterlek äse yeldä lä İştuğan şulay yöröy zä yöröy. Öşöp tuñıp bötä. Şulay za Yemeşkä ağahı üzenän baxetleräk kürenä. İrektä yöröy. Könön tönön ügäy äsäyzeñ asıwlı qaraşı aştında ultırmay. Nisek kenä bulha la malay keşegä lä ir keşegä lä yeñeleräk şul tip uylay. Yemeş Telähä at yegä lä urmanğa kitä yäki atayım şikelle huğışqa kitä lä bara. Yemeş bäläkäs yaqtıñ qarañğı möyöşöndä ozaq qına yön tetep ultırzı. Läkin yön az ğına la kämemäne hamam bayağısa şunday küp bulıp Yemeştän aş qalqıp kübä kewek qabarıp yata birze. Totoş sayırğa qatıp oyoşqan bıl yöndärze tartıp huzıp tetä tetä. Yemeşteñ keskäy näzek barmaqtarı talıp hızlap böttö. Şunan ul äz genä bulha la yal itep helkengeläp yılınıp alıw teläge menän zur yaqqa sıgıp kitte. Unda la halqın qarañğı ine. Yemeş uramğa qarağan ber täzrännän tübäsäy menän qırıp yozroq zurlıq qar yomarlap alıp tasqa taşlanı Unan qalğan yıldı boz qatlawın tını menän iretep küzzäy tişek yahanı. Şul tişek ütä uramdı küzätergä totondo. Ös

başına bulmağanlıqtan unıñ közzän birle uramğa sıqqanı yuq ine.

Yemeşteñ küze iñ elek Şawrälärzeñ öyönä töştö. Bıl keskäy öyzö bötönläy tip äyterlek qar kümep kitkän. Möryähenän tötön dä sıqmay. Qapqahınan ingän sıqqan keşe lä kürenmäy. Arqıs torqos qağıp ike ös hayğawzan ğına eşlängän arata qapqa bötönläy qar aştında qalıp unıñ aşa tar ğına berläm yul halınğan. Küräheñ ularğa qış buyınsa ber genä tapqır za atlı sana inmägän. Yäyäwle lä bik hiräk yörögän. Kem yöröhön huñ unda? Öyzärendä bäläkäs Xäsän menän Şawrä genä ultıra. Şawräneñ ata äsähe lä kese ağahı Äxät tä İştüğan kewek ük ber zä öyzä tora almay. Ölkän ağahı Äxmät huğıştıñ başınan birle frontta yöröy. Şawrä lä Yemeş şikelle ük yalan ayaq küldäksän bulğas qıştı zarığıp qına öyzä ultırıp ütkärä. Uğa la qış ikhez sikhez ozon da bik hömhöz qırış ta toyola inde. Şulay za ul Yemeştän baxetleräk älbittä. Unıñ atahı ğına tügel äsähe lä bar. Şuniñ östäwenä ul Yemeş kewek kilmeşäk tä tügel. Unıñ üz awılı üz arahı bar. Üzzäre yarlı ğına bulhalar za bınawı iñ bay iñ zur qara qorhaqtar arahınan bit äle ular. Yemeş qaraşın arı küserä Sobxan starşınalarzıñ hırlap seltärläp zäñgärgä buyap eşlängän ör yañı qapqalarınıñ aldı uram urtahına xätle tap taqır itep küräp quyılğan. Bında mal tıwarzıñ sanalı yäyäwle keşelärzeñ ber özlökhöz yöröp torğanın kürhätep kiñ yul qarayıp yata. Qapqanıñ ike yağındağı yorttarzan da mal öyzärenän aqhıl, zäñgär kükkä bağana kewek tup tura horo tötön huzılğan. İt beşerälärzer. Qunaq saqıralarzır. Altınbikä maqtansıq awızın yäyep irkälänep ultıralır. Yäy köngö taşqursağın uynatalır. Fu! Bäpes! Qara qorhaq tip yekhenep uylana. Yemeş Bıl uyğa bäylänep unıñ başında: —Ni ösön Sobxan starşına Ğabbas mulla Şımbay qarttarzı qara qorhaqtar arahı tip yörötälär ikän, tigän horaw tıwa. Bay bulğanğamı, uşal bulğanğamı, ällä küp aşaganğamı?

Ulay tihäñ. Şawräkäyzär zä şul aranan bit äle. Ä bına Bibeş apayzar. Qarasäs inäyzär, Xammat ağayzar keyez qorhaqtar arahınan. Ularzıñ arahı ni ösön bılay atalıwın xatta Yemeş tä bela. Uğa bını Qarasäs äbey üze höyläne. Boron ber saq starşına haylağan köndö yarlı arıq qına ber qart sxodqa säkmän aştınan esenä zur keyez urap barğan ti. Keşelär unan kölop:

—Olatay niñä bılay eşläneñ tip horağas: —Starşına itep gel qazan qorhaqlı ügez yelkäle

keşene haylayzar bit. Şuğa mine lä haylamaştarmı ikän tip qorhaqtı zuraytıp kilgäynem tip äytkän imeş ti. Xäzer inde bına oşo qarttıñ ırwı keyez qorhaqtar arahı bulıp qalğan ti. Bıl isem Qarasäs äbeygä ber zä oqşamay. Boron ata babalar üz ırwzarına ayıw, büre, qarsığa, börköt kewek isemdär quşa torğan bulğandar. Şuğa kürä ırwzar ul saqta köslö lä olpatlı la qewätle lä bulğan. Xäzer ni qara qorhaq ta keyez qorhaq taz za maz. Tapqandar isem! Şulay bulğas ırwzarzıñ ni räte qalhın huñ tip huqrana ul.

Ä bına Yemeş oşo keyez qorhaqtar arahınan ğına bulırğa la bik telär ine lä bit yuq. Bulmay. Ular kilmeşäktär. Awılı la arahı la äsähe lä yuq ularzıñ. Bıl uyzan huñ Yemeş bötönläy ömöthözlänep uramdı küzätewzän tuqtanı. Öşöp yomarlanıp ultırzı. Unıñ küñelen tağı la qarañğıraq hağışlıraq uyzar solğap aldı. Äsähe lä yuq tip qabatlap uylanı ul. —Niña ulay irtä üldä ikän mineñ äsäyem. Bötä qızzarzıñ äsähe bar. Ber mineñ äsäyem yuq. Mineñ dä “äsäy” tip äytkem “balam, qızım” tigän hüzze işetkem kilä lä baha. Äsäy tip qısqırıp äytä alham ine min dä. Ul ismaham ber genä tapqır bulha la balam tip mineñ başımdan hıypaha ine. Eye, nindäy baxetle bulır inem min ul saqta. Xatta xatta... Ülhäm dä ükenmäş inem... Yemeşteñ bıl hağışlı uyın bülep qapıl qırqıw tawış yañğırap kitte.

—Ataq ataq siğan balahı! Nimä eşläp yön tetmäy qul qawşırıp ultırarın, ärämtamaq. Yemeş hişkänep kitte, hikerep torop bäläkäs yaqqa üzeneñ eş möyöşönä yügerze. Yarhığan Särbiyamaldıñ tos zur yozroġo unıñ arqa buyına başına ber nisä tapqır döpöldäp huğılıp qaldı.

—Qara hin unı sänselgere min sıqqas ta nisek räxätlänep yäyräp ultırıp alğan bit ä. Bına min hiñä kürhätermen nisek tik ultırıwzı ärämtamaq. Särbiyamal bäläkäs yaqqa sıǵıp möyöşkä intılırğa qulı yetmägäs uqlaw alıp Yemeşteñ başına tağı ber ike töşörzö lä. Qara äğär böğön tetep bötörmähäñ yäneñde alırmın tip, qırq qatmarlı qızıl satin küldägeneñ kiñ itäktären uslap kütärep helketä başıp zur yaqqa sıǵıp kitte. Yemeş bar köskä tırışıp yön tetergä kereşte. Täzrä bozona ısqılıp yıwılğan barmaq bittäre şunda uq qaytanan qara sayır menän qaplandı. Ozaqlamay üzenän zur künäktär kütärep Yäneş nisänselär

tapqır hıwzan qaytıp kilde. Unıñ köyäntähe hıgılıp izängä teyä yazıp torğan künäktäreneñ töbönä, qılıstarına, yalañgas üksäläre buzarıp kürengän tişek itegeneñ qıyış üksälärenä, suqmarlanıp boz qatqan alama yawlıq aştınan sıgıp torğan sästäre, qırawıtqan beyäläyhez yalañgas quldarı, kügärep qızarıp tuñıp bötäkän.

—Ataq ataq! Ey häprä ni eşläp şul xätle ozaq yörönön? Moğayın hırğalaq eyep yörögänheñder äle qähär huqqırı! tip unı la Särbiyamal äse qısqırıp qarşı aldı. Öyrängän ğäzäte buyınsa awır tos yozroqtarın Yäneşteñ başına alıp barıp ta töşörzö. Yäneş ällä itege tayıp ällä yozroqtan yantayam tip qapıl sayqalıp kitte lä ike ayağı ike yaqqa qayırılıp awıp töştö. —Ey äzäm aqtıǵı eşkä aşmağan. Ärämtamaq tip tezze Särbiyamal yar halıp. Unan Yäneşteñ bozlanıp tuñğan sästärenän tartıp torğozop künäktären tottorzo la arqahına tağı ber törtöp tışqa sıǵarıp yebärze.

—Bar qaytanan bar. Yähät qayt yäneñde alırmın. Särbiyamal Baygilde aǵayǵa balalarzı taşlamaşqa tip väğäzä birep qalha la ularǵa qarata bulğan qatılıǵın köndän kön arttıra ǵına bara ine. Yäneş üzäk özgös tawış menän señläp ilay ilay tağı hıwǵa kitte. Yemeşkä unıñ totoş hıwlanğan küldäk itäktäreneñ tışqa sıǵıw menän tuñıp yalañgas arıq bottarına qıptırlap bärelä huǵıla barǵanı ozaqqa xätle işetelep torğan kewek buldı. Äğär mineñ ayaǵıma beräy nämä bulha hıwzı ikäwläp taşır inek ismaham tip apahın yälläp äsenep uylandı ul. Üze küzzärenä kilep tulğan yäştärze kösläp tıyıp haman yön tetewendä buldı. —Hırğalaq eyep yörögänder yäne sıqqırı! İtek tabanın tuzzırıp hırğalaq eygänder tip tirgände Särbiyamal. —Bına şul itegeñ böthä ayaǵıñdıñ tirehen keyep yörörhöñ äle häprä! Eyekteñ kügärep şıp şıma bulıp tuñğan bozo östöndä itek menän şıwıp hırğalaq eyep uynaw bında qızzarzıñ yaratqan uyını la bit. Läkin Yäneşteñ uǵa küñele töşmäwen yetmähä unıñ tabanı qupqan itegeneñ hırğalaq eyergä eşkä aşmawın Särbiyamal yaqşı belä älbittä. Tik uǵa ğäzäte buyınsa kemgä lä bulha bāylānergä tirgānergä kārāk. Bına ul xāzer bayaǵınan da yamanıraq itep Yemeşkä qısqırıp yebärze.

—Nimä qarap ultıranıñ siǵan balahı, hıwzı hörtöp al. Särbiyamal quşmayınsa eşen taşlap izän hörtörgä töşörgä qıymay ultırğan Yemeş yügerep yöröp eşkä totondo.

Yañaqtarına boz qatqanlıqtan yünlöp yabılmağan işektän hırqırıp ingän hıwıq hawa izändäge hıwzı tuñdıra la başlağanı inde. Yemeş yalan ayaqtarı menän ularzı iretep qat qat qorotto. Ayağına ör yañı qara bıyma keygän yelkähenä quyı säskäle küperep torğan huqqan debet şäl halğan Särbiyamal meyes buyındağı zur handıqqa ultırıp ğäzäte buyınsa Yäneş menän Yemeşteñ ata babahın, nâşel ırıwın qaldırmay tezep ärlärgä qarğarğa totondo. Uniñsa Yäneş Yemeş İştuğandan yaman unıñ üzenän yaqşı keşe donyala yuq ine.

—Eyy ismaham ülep qırılıp ta bötäyär bit. Oşo eşkinmäğändärgä qarap yörägem bozolop bötä bit. Ayawlı bala bulhalar ällä qasan dömögörzär ine bit. Uniñ bıl yarhıwı izändän urındıqqa urındıqtan meyes başına ürle qırlı hikerep uynap yörögän kâzâ bärästäreneñ berehe itägenä kilep mengäs kenä başıldı. Uy qaraqay tip qapıl yözö yaqtırıp kitte. Särbiyamaldıñ:

—Öşönöñmö ni şayan? Yat yılın. Ul sem qara yıltır yönlö şayan kâzâ bäräsen itägenä yatqırıp şäleneñ oso menän yabıp quyzı. Qara bäräs mırt mırt köyşäy köyşäy küzzären yomop raxätlänep tınıp qaldı. —Ey qaraqayım, şayanım, maturım tip täteldäne xäzer Särbiyamal. Qara bärästeñ baxetenä könläşep handıq östönä hikerep kilep mengän bözrä yönlö aq bärände lä Särbiyamal itägenä hıyırzı. —Appaqayım bötörkä säsem tip irkäläne ul unı la Särbiyamal üzeneñ maldarın qoş qorttarın sikhez yarata ošta ixlas tärbiäläy. Ularzı mineñ harıgım, mineñ kâzâm, mineñ qazım mineñ atım tip här berehenä mineñ hüzen quşıp qına atap yörötä. Xatta ozaq yaşawzän küzzäre bötäşep başı tazğa äylängän qart ata besäy Mırawbayğa la mineñde quşmay äytä almay ine. Tik Mırawbay ni ösöndör unı bik ük yaratmay. Äle lä ul handıq östöndä huzılıp yoqlap yatqan yerenän üzen quzğatıp itägenä alğan —mineñ Mırawbayım mineñ besäykäyem tip zur itläs ostarı menän hıypay başlağan Särbiyamalğa yaşel küzzären aqaytıp qaranı la tamaq töbö menän yämhez itep: —Mıñğıraw tip qısqırıp art ayaqtarı menän tibep töşöp kitte.

—Qähär huqqırı, botomdo qalay yaman sapsıp aldı tip, qarğanıp ultırıp qaldı Särbiyamal. Unan Yemeş bığasa la küp tapqırzır işetkän legendanı qabatlarğa kereşep

kitte. Et kenä ul keşeneñ ısın duşı bula ti. Tege donyağa bargas xozay unan: —Xujañ yaqşı qaranımı, asıqtırmanımı tip horağanda xujahı donyalıqta üzen ni xätle asıqtırha la: Yuq asıqtırmanı, xujam bik häybät tärbiäläp aşranı tip äyter ti. Ä besäyze ni xätle qäzerlähäñ dä hıylahañ da: Xujam asıqtırzı yaqşı qaramanı tip äyter ti. Şunıñ ösön aşaganda küzen yomop aşay ti bit ul yawız Xozayğa. Nasar qaranı asıqtırzı tip oşaqqlar ösön aşatqandı kürmämeşkä halışıp küzen yoma ti läğnäteñ. Bıl legendanıñ azağı la gäzättägesä besäyzeñ asıwın Yemeştärgä töşöröwgä küstä. Bına hez zä tap şul Mirawbay kewek. Qäzerze belmäyhegez hırt yönögözzö tırpaytıp qına yöröyhögöz. Tip qızğandan qıza barzı. Bäxetkä qarşı şul saq unıñ yanına iñ yaratqan kaza bäräse tiräk yaprağı şikelle özlökhöz yelpeldäp torğan aq qoyroqlo qılıs qolaqlı quş hırğalı kük bildäş bäräs menep baştı. Şunday uq hılıw irkä tik qara bildäş tä kük bildäş artınan qalışmanı. Ular bığasa urındıqta yoqlap yatalar ine. Särbiyamal bärästären almaş tilmäş itägenä alıp höyzö usınan ikmäk aşattı. İrkälänergä ayırata ošta bulğan kük bildäşe xatta unıñ qulınan ber şaqmaq şakär qabıp hırğaların yelpeldätep başın hälkä helkä şatırlatıp aşap ta yebärze. Bigeräk matur bigeräk şayan bärästär şul ular. Yemeşteñ dä ularzı höygöhö irkälägehe ular menän qıwışıp uynağıhı kilä. Läkin mömkinme huñ Särbiyamal uğa xatta bärästärenä töbäp qararğa la röxsät itmäy. Küz teyzäraheñ! Qarama mineñ bärästäremä tip qısqırıp qına tora.

Yemeş nisänseler tapqır gäyät äsenep Särbiyamaldı bıl fekerğä kiltergän künelhez ber waqığanı işkä aldı. Bınan ike yıl elek Yemeşkä yete genä yaş saqta yaz könö buldı bıl ükenesle waqığa. Uğa xätle Yemeş bärästärze lä bızawzı la telägänsä höyä irkäläy ala ine. Xatta bärästärze itägenä yatqırıp yoqlata la ala ine ul. Yılıqay gına bula torğaynı. Ä xäzer imeş ularğa qarama la. Beräy bäräs kilep: Äyzä uynayıq tip itägeñdän teşläp tartqanda la kürmämeşkä halış. Anhatmı ni bıl? Dörös tege ese küpkän larıldağ bızaw menän añra harıq bärändären höyzörmägängä Yemeş ükenmäy zä. Läkin bınawı şayan kaza bärästären bigeräk yarata bit ul. Ularğa qaramay his tä tüzä almay. Yä unıñ baxethezlegen arttırır ösön genä buldı inde bıl xäl. Yemeşteñ küñelenän ber qasan da sıqmaş inde ul

Yazğı matur ber kön ine. Särbiyamaldıñ ber oya öyräge bäpkä sığarız. —Olo Eyekkä yebärhän bäpkälärze töylögän tiber. Bar şto bı yähät kenä öy artına baqsağa soqor qazıp kül yahağız tip boyorzo ul. Yäneş menän Yemeş kön buyı qazıp yartı metr täränlegendä zur ğına tüñäräk soqor yahanılar. Qırsından tişek tasqa teyöp törölö taştar taşınılar. Särbiyamal soqorzon töbönä vaq qırsıntaştarın tezze. Ular öştönä aq taştar hibep haldı. Bınan arı Yäneş menän Yemeş kön buyı Eyektän hıw taşınılar. Axır “kül” äzer buldı. Yäşkelt yıltır qawırhınlı bözrä qoyroqlo hılıw ata öyräk menän bäläkäs kenä töşhöz horo inä öyräk kül sitendä beyey beyey bäpkälären yözzörä başlanılar. Şulay küpmeler kön ütte. Yäneş menän Yemeş unda här irtänsäk hıw taşını. Köndöz bäpkälär yözzö. Unan Yemeş kön buyı oşo kül yanında bäpkälärze kötöp ultırız. Bik küñelhez yalqtırğıs eş ine bı. Qış buyı halqın öyzä yapa yañğız ultırıp yalıqqan Yemeşteñ küñele qırğa tuğayğa hıw buyına tartıla unıñ da başqa qızzar şikelle yügerep uynağıhı kölgöhö kilä. Ä öyräk bäpkäläre unıñ zarın añlamay hıw inep sığalar za täñkäläy qanattarın yelpeldätep qağınalar balğalaq habı şikelle yalpaq suqıştarın alğa huzıp seben qıwıp yügerälär kül sitendäge qaz üländären özöp aşayzar. Qayhı ber şayanıraqtarı sebendär yäki quñızzar tigän bulıp Yemeşteñ yarılıp qatqan ayaq barmaqtarın da suqıp tartalar. Yözöp yöröy torğas kül töbönän ılımıq ezlärgä kereşälär hıw öştöndä oslo qoyroqtarı la qara täpäyzäre genä yelpeldäp tora. Yözöp yalqqas tağı yar sitenä sığalar beşkän yomortqa eremsek quşıp bolğatıp quyğan kürpäne talaşıp huğalanıp aşarğa totonalar. Unan:

— Sip sip! Bip bip! tip yoqlarğa teläwzären belderälär. İnä öyrä:

—Baq baq! Baq baq! tip irkä genä höylänep bäpkälären qanat aştına yıyıp alıp yata. Ata öyräk qırın mırın qaraştırıp kük yözön küzätä küzätä ular yanında başıp tora. Yemeş tä irtänän kiskä tiklem ularız haqlap kül yanında ultıra. Särbiyamal küp vaqıt uğa kön buyına ber hınıq ikmək birergä lä onota. Ber azzan bı külgä ike oya qaz bäpkähe lä öştälde. Yemeşteñ totqonloğonoñ ige sige kürenmäne. Ul bersä öyräk bersä qaz bäpkälärenä yäki şunda uq sipıldeşip yügerep yörögän tawıq sebeştärenä tekläp moñayıp uylanıp haman oşonda ultıra birze. Öyräk bäpkälärenen suqıştarı niñä bılay yämhez

tupaş ikän. Üzzäre yetmähä şunday qomhozzar. Tuyıwzı la belmäyzär. Ni halhañ şını hoğalanıp, säynämäy yotop bötörälär. Tawıq sebeştäre täwzä bik matur bulalar. Suqıştarı bez kewek, küzzäre yelbäzäk kewek kenä bula. Käwzäläre ularzıñ harı kübäläkkä, täpäyzäre qızıl säskägä oqşay. Ä azaqtan üsä üsä yep yämhez tawıqqa äylänälär. Yä niñä üşälär ikän inde? Şul matur ğına köyö qalhalarsı inde. Bötä nämä lä şulay tıwa üsä ülame ikän ni? Xatta bınawı ağastar za. Niñä bılay? Ni ösön? Unı üzgärtmäy iñ matur ber sağında ğına tuqtatıp bulmaymı ikän ni? Min dä şulay üşermen, qartayırmın, unan ülermenme ikän? Uy, nindäy qurqınıs! Bılay bulğansı tıwmağan ğına bulhamsı min. Yemeş oşonday añlayışız qatmarlı uyzarzan arına almay ultırğanda ber qaz bāpkāhe unıñ yanına kilde lä:

—Bi-bip! Bip! tip baltırınan suqıp tarttı. Kit äle tine. Yemeş unı äkren genä sitkä etärep —hin yamaq timäyem bit min. Hin maturhıñ hineñ bötä yereñ dä kileşle. Niñä hin mine suqıyhıñ.

—Ğa-ğa ğa-ğa tip asıwlandı inä qaz. Ata qaz:

—Qañq! Qañq! tip hörän haldı la “ıış” tip muyının huzıp Yemeşteñ boton küğärtkänse teşläp tä aldı. Yetmähä qanattarı menän dä bārgelāne. Sārbiyamaldıñ “gollandskiy” tip yörötkän bıl ozon muyınlı kükhel aq qazzarı xujahına oqşap bik uşaldar sarğalar. Ularzan Yemeşkä şulay bik yış elägä ine. Äle lä yuqqa ğına sarbaylağan qazzarınıñ tawışın işetep baqsağa yūgerep kilep ingän Sārbiyamal qapıl:

—Ataq ataq! Öyräk bāpkālāremä nimä bulğan? Niñä qaramanıñ küzeñ sıqqırı! tip qısqırıp yebärze. Yemeş tertläp hikerep torzo: —Nimä bulğan huñ apay? Kürmäyheñme ni äylänsek bulğandar za baha. Bıl ni ğälāmāt ikän? Ni genä eşläyem ikän tip üzälände Sārbiyamal qoto osop. Yemeş ni eşlārgä belmäy bersä öyräk bāpkālārenä bersä ügäy äsāhenä qarap ni äytergä belmäy aptırıp tora birze. Bāpkālär bayanan birle muyındarın ber yaqqa qıysaytıp kül tirāhendä törlöhö törlö yerzä äylānep yöröyzär ine. Yemeş uynayzar yañı uyın tapqandar ikän tip kenä uylağaymı. Xäzer ügäy äsāheneñ säbālānewenä qarap ul da qurqtı. Isınlap ta nimä bulğan huñ ularğa? Bıl horawğa yawap birewse bulmanı. Bāpkālär Sārbiyamaldıñ “ax ux” itewenä lä ärlāw qarğawına la qaramay şulay äylānep yörönö yörönölär zä ber ber artlı ülde lä

böttölär. Ber oya öyräk bəpkähenän ber genä terehe lä qalmanı.

—Hineñ küzeñ genä teyze siğan balahı! Yotorzay bulıp tekläy zä ultıra inen, küzeñ sıqqırı! Bnan huñ şulay mineñ qoş qortoma mal tıwarıma küz töşörgäneñde küräyem! Küzzäreñde soqop alırmın tip Yemeşte ärläy qarğay ilanı Särbiyamal. Ğäyeple başın tübän eyep qatqan arıq ayaq barmaqtarına qarap telhez qatıp torğan Yemeşkä bıl vaqıtta öyräk bəpkäläre lä ügäy äsähe lä sikhez qızğanıs toyoldo. Unıñ üzen genä qızğanır keşe yuq ine. Bına şunan inde Särbiyamal uğa maldarına tügel xatta üzenä töbäp qararğa la röxsät itmäy. —Tura qarama küzeñ sıqqır tip kenä tora şul. Yemeş izände hörtöp qorotop bötöwgä bayağınan da qatıraq öşöp kügärenep Yäneş qayıp inde. Unıñ yawlıq aştınan tuzıp sıqqan ozon qara sästäre lä ilap yomşarğan tanawı, awızı la küldäk itäge lä bayağığa qarağanda la nığırıp bozlanıp tuñgaynı.

—Ey äzäm aqtıǵı yıldamıraq yöröhäñ yaramaymı? Ärämtamaq tip ğäzätensä asıwlı utlı küzzären ütä sänsep qarşı aldı Särbiyamal. Yemeş apahı tağı la yıǵılıp kiter tip qurqıp şunda işek töbönä ultırt tip bışıldanı. Unan künäktärze berämläp bäläkäs yaqqa hike östönä taşını. Yäneş öşögän ayaq quldarınıñ hızlawına tüzä almay señläp ilay ilay bäläkäs yaqqa uzı. Läkin Särbiyamal uğa şunda uq:

—Yäneş bar utın äbin. Meyes yaq. Kürmäyheñme ni kön kisläp kilä tip yekerende. Üzem alıp inäm apay tine. Yemeş Särbiyamaldıñ yawabın da kötmäy ber qat küldäktän yalan ayaq yalan baş köyö tışqa yalan kärtägä yügerze. Unda İştuğan ağahı kisä qırqıp burap quyğan qoro utındar yata ine. Üz yomşo menän kärtägä köngä ber nisä qat şulay yalanğas yügerep barıp qayıw unıñ ösön yañılıq bulmaha la bıl satlama hıwıqta utın kütärep yaylap atlap qayıw yeñel bulmayasağı kürenep tora ine. Läkin Yemeş xäzer ul turala tügel öşögän apahına äz genä bulha la yılınırğa mömkinlek birew turahında ğına uylanı. Ul ike qulı arahına arqırı ağas quyıp qosağın kiñäytep üze zurlıq utın kütärep aldı la öygä tabañ yähät kenä atlarğa tırıştı. Läkin utın awır ayaqtar qarışqan şikelle alğa tügel artqa başalar ine. Utınlıqtan öygä xätle bulğan yul ikhez sikhez ozon toyoldo. Başqan hayın tabandıñ ber qat tirehe qubıp qalğann himaq buldı. Äse öyörmä yel yeñel sepräk küldäkte

kütärep sänskele ğinwar qarın unıñ yalanğas tänenä hılanı. Keskäy arıq tñn qurmas kewek qurıldı. Şulay za. Yemeş utının taşlamay işekkä kilep yette. Tik qul buş bulmağas işekte tartıp asıp bulmay ine. Asıǵız tip qısırzı ul qıymay ğına. Unı işetep işekkä yügergän Yäneşte Särbiyamal sitkä etärep yebärze.

—Asma tora birhen! İkenseläy üzenä quşmağan eşkä qıñılmaşqa habaq bulır.

—Asıǵız tip qabatlanı Yemeş. Tuñam bit.

—Tuñ ül tip qısırzı Särbiyamal. Ay, hay şäp keşe ikän. Yälläwse yaqlawsı keşe tabılğan ikän. Öyzä Yäneşteñ ükhep ilağanı nimälärzeñder döbör şatır awıranı işetelde. Bina nimäler lap itep izängä yığılıp töştö. Şul inğayğa äse tawış menän qısırıp ta yebärze. Küräheñ Särbiyamal işek asırğa tırışqan Yäneşte tibep osorzo. Şulay za Yäneş işekte kilep astı. Yemeş teşen qısıp öndäşmäy öygä inde. Tısta işek töböndä bozlanıp qatqan qar östöndä keskäy ike qanlı taban eze genä yatıp qaldı. Yemeş utındarzı bäläkäs yaqqa meyes aldına alıp barıp halğas tiz genä urındıqqa menep ayaqtarın küldäk itägenä töröp ultırzı. Yılıla ayaqtar qarğa başıp torğandağınan da qatıraq hızlay başlanı. Yemeşteñ bötä donyanı yañğıratıp qısırıp ilağın kilde. Läkin ul ğäzätensä öndäşmäne lä ilamanı la. Teştären qısıp moñlo küzzären qayzalır tekläp tik ultırzı. Yällär zä yarzam iter zä keşe bulmağanda ilap ni eşlähen huñ ul? Tik yomşaq küñelle Yäneş kenä tüzmäne hılıwın da üzen dä yälläp ilanı la ilanı. Särbiyamal: —Tım tım! Küzeñ sıqqırı, yäneñ yähännämğä kitkere tip qarğanıp zur awır yozroqtarı menän unıñ başın arqahın töygösläp sästären yolqqolap ta qaranı bulmanı. Yäneş küzzäre bittäre şeşenep bötkanse ükhep ilanı la ilanı. Üzeneñ bıl qanhız şäfqäthez tormoşqa bulğan bötä asıwın näfräten lägnäten gel şulay äse küz yäşe menän yıwa ine ul. Ozaqlamay eñer töştö. Särbiyamal Yäneşte tuqmap qarğap ta tımıza almağas kiskelekkä hawır ösön hıyırzı alıp inergä üze sıǵıp kitte. Unıñ qızıl ala tuqal hıyırı kisä töndä genä bızawlağaynı. Särbiyamal hıyırzı öygä alıp inep ör yañı aq qalay künäkkä göbörләtep hawırğa totondo. Tuqal hıyır ozon telen sıǵarıp aldına bäyläp quyılğan bızawın möñräy möñräy yalap tazartırğa kereşte. Yemeş üzen yäy könö oşo tuqal başı menän bulha la

osrağan ber yerzä hözöp ırğıta torğan bıl uşal hıyrzıñ üz bızawın şunday yaratıp yalap torowın da, Särbiyamaldıñ göbörләtep hıyr hawıwın da, qarzay aq köpşäk höt kübeqtäreneñ qabara kübäyä küñäkkä tula barıwın da, qarap tororğa yarata. Ul Särbiyamal şikelle nindäyzer üzenä genä xas ber köygä taqmaqlatıp sikhez ošta itep hıyr hawa belgän başqa qatındı belmäy. Särbiyamal xatta on ilägändä lä ozon barmaqtarın iläkteñ sitenä tıprılatıp nindäyzer küñelle ber köy sıgarıp huğa kewek. Xatta unıñ oşo awşañlap taypañlap atlawı la unıñ üzenä genä bildäle bulğan ber köyzö qabatlay kewek toyola uğa. Gömümän bıl uşal buldıqlı qatındıñ här xäräkäte här eşe nindäyzer üzenä genä xas ber ritmdı qabatlay önhöz yır bulıp yañğıray himaq toyola. Yemeşkä Ul xatta oşo eşe menän qayhı saqta Yemeşte sıxırlağanday bula. Unıñ küñelendä här eşte Särbiyamal kewek ošta itep eşläp qaraw telägen uyata. “Ey birhen ine röxsät ithen ine. Min dä tap unıñ şikelle itep eşläy alır inem.”

Äle lä bına qızıqınıwsan tıñğıhız küñele unı ayaq tabandarınıñ yöräkkä ütep hızlawın da onottorop hıyr hawğan yaqqa tarttı. Ul ipläp kenä zur yaqqa sıqqan işek yağına höyäleп qurqıwzan da hoqlanıwzan da tını qısılıp Särbiyamaldıñ hıyr hawıwın küzätä başlanı. Uğa la şulay itep göbörләtep hıyr hawıp qararğa ine. Qasan huñ Yemeş üşep yeter? Ey üsmähä lä xəzer zä hawa alır ine lä ul. Bıtır yäy kəzə hawıp qarağaynı bit inde. Belä ine. Berense tapqır ğına bulha la tap ügäy äsähe kewek göbörләtep hawğaynı. Yäyge ber kis ine unda. Ular Şäwrä menän uramda uynap yöröyzär ine. Bik huñ ine şikelle inde Uramda här ber yort qapqahı aldında yatqan qaz kötöwzäre menän mäset buyına hırışqan kəzälärzän başqa ber kem dä qalmağaynı. Oşo waqıt Şäwrä mäsetteñ nigezenä ük menep yatqan zur ber aq kəzäne mögözönän tartıp torğozzo la:

—Mä, Yemeş totop tor. Min hawıp qarayım. Belämme ikän tine. Yemeş başta:

—Yaramay. Ul bit bezzeñ kəzä tügel tip qarşı töşöp qaraha la hawıp qarağıhı kilew teläge unıñ bıl qurqıwın yeñde. Şunan ular mäset buyında yatqan ällä nisä kəzäne almaş tilməş yergä hawıp sıqtılar. Yemeş ularzı tap ügäy äsähe kewek göbörләtep taqmaqlatıp hawırğa tırıştı. Xarap qızıq buldı ul kiste. Ular irtägä lä şulay kəzä hawıp qararğa nisek tä kəzä hıyr hawırğa öyränergä hüz quyışıp öyzärenä qayttılar. Şäwrä öygä qaytqas bını

äsähenä höyläp kăzä hawa belewe menän maqtanırğa la onotmanı. Lăkin Zăbărjăt yeñgä qızın qatı orošto. —Aqtı yergä hawıw zur gonah. Keşeneñ kăzähen hawıw ikelătä gonah. Bına xozay üzegezze bınıñ ösön tamuqta yandırır äle tine. Şuğa ular bütänsä kăzä hawmanılar. Sönki qızzarzıñ ikeheneñ dä tamuqta yangıhı kilmäy ine. Şulay za kăzä hawa belä inde ular. Ey hıyır hawıp ta qararğa ine.

—Küzeñ sıqqırı niñä tekläp torahıñ siğan balahı! Hıyırımıñ yelenenä mineñ barmaqtarıma küz teyzermäk bulahıñmı yawız! Yemeşteñ küzzäre Särbiyamaldıñ hıyır imsäge arahınan qot osorğos asıw menän üzenä töbälgän küzzäre menän osraştı. Ul boyoğop qaytanan bäläkäs yaqqa sıqtı. Bıl vaqıtta Yäneş ilawzan tuqtap meyes yağıp yebärgäyne. Tirä yaq yılınıp yaqtırıp kitkäyne. Yemeş urındıqqa menep meyes qarşısına ultırzı.

—Ayağıñ hızlaymı hılıw tip şıbırlap horanı Yäneş. —Yuq tine Yemeş, yörägem. Ular yanıp bötöp bargan utqa tekläp hüzhez tınıp qaldılar. Yemeş meyestä ut yanganın qarap ultırırğa la yarata ine. Şuğa äle genä Särbiyamaldan işetkän yöräk ärnetkes hüzzärze lä onotop utqa tekläp ultırzı. Bına başta sey utındar qabınıp kitä almay aqhıw boş sıgarıp küñelhez bışqıp yatalar. Unan ber ber artlı toqanıp şartlap dörläp küñellänep yanıp kitälär. Qızılı kükle şayan yalqın meyes esenä hıymay borğolana hırğılana äyterheñ Yemeşte yotorğa teläp qızıl teldären sıgarıp yalana başlay. Tora bara äkrenläp yalqın hürelä vaq qızıl quzzar şıñä keseräyä axır ber ber artlı huñğı tapqır ayırata nıq yaqtırıp balqıp kitälär zä Yemeşteñ küñelendä bötköhöz hağış uyatıp hünälär. Kölgä äylänälär. Niñä oşo uttı la hündermäy gel gel genä yandırıp torop bulmay ikän? Gel gel oşolay ut aldında yılınıp qınaultırhañ ine lä bit. Qayza huñ? Unday räxätteñ gümere qışqa bula şul unıñ. Yılı yäy zä şulay küz asıp yomğansı uzıp kitä bit. Ä bına qıştıñ da Yemeştärzeñ baxethezlegeneñ dä ige sige yuq. Yemeş oşonday ärnewle uyzar menän baş vatqan arala Yäneş meyesteñ yüşkähen yabıp awızın tomalap ta quyzı. Bäläkäs yaqta qarañğılıq urınlaştı. Yöräk özgös quyı qarañğılıq. Qasan ismaham Särbiyamal lampa toqandırırğa röxsät iter? Hıyırzı hawıp sıgarğas Yäneş maldarzı töngölökkä bikläp besän halıp inde. Unan kiske säy esergä ultırzılar.

Läkin Särbiyamal şunda uq ğäzäte buyınsa qaşın asıwlı töynäp. Qarışıp yöröy ul. Uğa nimä üze tapqan mal tügel keşeneke yäl tügel tip utından haman qayıtıp yetmägän İştüğandı ärläy başlağas balalar bäläkäs yaqqa sıǵıp kitergä aşıqtılar. Särbiyamal: — Yatıǵız! Lampa qabızıp kăräsinde äräñ itähe bulmağız şto bı tip boyorop qaldı. Unan maylap ballap ozaq itep säy eskäs qatı kikerep: — Bäräkalla birgäneñä şökör tip höylänä höylänä urın yäyep yoqlarğa yattı.

Yäneş menän Yemeş tä bäläkäs yaqtıñ qatqan balaşı östönä äsäläre bar saqtan qalğan qolaqsınday ike mendärze ırǵıtıp ber alama qorama yurğandı ikäw yabınıp yomarlanıp yattılar. Tähränän dä işektän dä buran uynap torğan öy şunda uq hıwınıp qothoz bulıp ta kitte. Köslö buran öy qıyıǵına inep täzrä qapqastarına ultırıp tuqtawhız ükerze olop yöräkkä bötköhöz moñ qayǵı haldı. Alama yurğan tuñğan tände lä öşögän yöräkte lä yıldımanı. Şulay za kön buyı eş menän arıǵan Yäneş yurğandı başınan aşa börkänep tını menän az ğına tänen yıldıqas hataşa başlıǵa awır yoqoğa sumdı. Qarañǵı halqın öyzä. Yemeş kenä uyaw qaldı. Ul här waqt şulay kistären qurqıp uylanıp ozaq ozaq yoqlay almay yata. Tañda ul awır añlayışhız uyzarzan tamam arıp izräp yoqlap qına kitewgä Särbiyamal tora la ularzı uyata. — Yäneş tor hıwğa bar, mal qara. Yemeş siğan balahı tor, mineñ urınımdı yıy, öyzö yıyıştır. Oşo arqala ber qasan da Yemeş tuyğansı yoqlay almay ine. Böğön dä uyzar unı yözätte. İñ elek qurqıp borsolop aǵahı turahında uylanı ul. Niñä haman qayıtmay ikän. “Azaşmanımı? Tuñıp ülmäneme? Büre aşamanımı ikän?”

Bıl uyzarzan huñ Yemeşkä öy taǵı la halqın taǵı la qothozoraq bulıp kitte. Xatta täzrä qapqastarın özlökhöz şaqıldatıp möryälä qıyıqta özlökhöz olop yörögä ese halqın yeldärzeñ tawışında la böğön nindäyzer ayırata şomlo qurqınıs bildähez qayǵı işetelä kewek toyoldo uğa. Aştaǵı qaq taqta la böğön köndägenän qatıraq östäge alama yurğan da elekkenän yoqaraq ine. Zur yaqta mamıq tüşäk mamıq mendärzär esenä kümelep besäy kewek tatlı yoqoğa sumğan Särbiyamaldıñ ber özlökhöz “uf puf” itkän tawışında la nindäyzer asıwlı yanaw işetelä hımaq. Yemeş üzen xäzer xäzer bına oşo qot osorğos yel dawıllı, qar buranlı uşal qış quynına taşlanıp za yuqqa sıǵır töslö toya. Ul küzzären sırt yomop bıl toyğonan qotolorğa yoqlarğa yäki nindäy zä bulha yılğaq küñelleräk

uyzar uylarğa tırışa. Şul vaqıt unıñ işenä qasandır atahı höyläğan harı at menän buz at äkiäte kilep töşä. Äkiät artınan atahı la unıñ küz aldına kilep başa. Üzeneñ qasandır unıñ ülewen teläwen dä xäterläy. Ni telem barıp şul hüzze äyttem ikän? Ey xozayım telägem qabul bulıp qına quymaha yarar ine. Atayım haw ğına qaythın ine. Atayım da ülhä ağayım da urmandan qaytmaha ügäy äsäy bezze irtän ük qıwıp sığarır. Bez zä tuñıp ülerbez. Yöräk özgös äse hızğırğan qotoronqo buran Yemeşteñ uyına tağı la qatıraq şom östäne. Küñelleräk uy uylaw teläge barıp sıqmanı. Ey ismaham tizeräk kenä tañ athın ine inde tañ tip özgölände Yemeş. Qasan atır huñ bıl tañ?

Bına tön ütte. Buran başıldı. Ofoqto qızıl nur solğap aldı. Tik Yemeştärzeñ öyö genä haman qarañğı ine. Ularzıñ qalın boz menän qaplanğan täzrälärenän tañ yaqtılı ütep inä almay ine äle. Yemeş tamam tüzämdän sıqtı. Yöräge alqımına kilep torop ultırzı. Ağayım haman yuq. Ağayım qaytmanı bit. Şul saq unıñ ömöthöz yöräk önön işetkändäy yaman şağırlap uram qapqahı asılıp kitte. Awır yöklö sana sıyıldap şığırlap işek aldına uzı. —Ağayım qayttı! Ağayım ülmäğan! Yemeş uq kewek atılıp hikerep torzo. Lampa qabızız. İşekte şar asıp yalan ayaq küldäksän köyö ağahına qarşı sığırğa buldı. Läkin şul arala qatı qarzı sıyıldıta başıp öygä İştuğan yügerep kilep inde. Unı baştan ayaq qıraw başqan. Bürek qolaqtarında suqlanıp boz alqalar halınıp tora. Bittäre qolaqtarına xätle keyeme menän ber töş aq töşkä ingän. Yemeşteñ qotoronqo qıwanısı qatı borsolow menän almaşındı.

—Ağay tip qısqırıp yebärze ul. —Ağay bittäreñ tuñğan da baha. Ap aq bulıp tuñğan.

—Sikhez qatı hepertmä buran buldı. Yuldan yazlığıp azaşıp yörönöm tine İştuğan işe kitmäy genä. Unan tuñğan itege östönä qatqan qarzarzı qulı menän quptarıp alıp biten tanawın qolaqtarın ıwırğa totondo. Ozaqlamay Särbiyamal da uyanıp torop ultırzı.

—Ataq ataq! Tağı ozağıraq yöröy birhänse eşkä aşmağan. Hin mine şul athız qaldırırğa ğına yöröyhöñ inde ırıstan! Körän beyämdeñ başına yetergä yöröyhöñ hin. Yemeş tayaqtıñ ikense başı üzenä lä qağıla başlawzan qurqıp tiz genä yurğan aştına inep yattı. Küñele tınıslanıp şunda uq yoqlap ta kittä.

XI

Bıl köndön irtägehenä Särbiyamal Bibisara abıstayzı qunaqqa saqırıp aldı. Unıñ menän bergä qızı Ayhılıw za kilde. Särbiyamal bögön İştuğanğa la utınğa besängä barmay öyzä tororğa röxsät itte. İştuğan bıl kötölmägän baxetkâ aptırıp qayza başqanın belmäy qıwanıp yörönö. Kază mızindeñ älmoron säskähe şikelle, alhıw yözlö, qolonsaq kewek şayan, teremek qılıqlı berzän ber qızı Ayhılıwğa barı un yete genä yaş ine äle. Şulay za ul yegärlelektä lä hılıwlıqta la üz tiñdäştärenän uzğarğaynı inde. İrimbur şäle tip yörötölgän in nāfis in yomşaq şaldärze bāylāwzā unıñ menän ber qız za yarışa almay. Şäl bāylāw unıñ qız gümereneñ in güzäl bizäktärenän berehe bulıp tora. Bıl hönärzän başqa Ayhılıwzı küz aldına kilterep baştırırwı la xatta uraqqa la yal itkändä bāylärmen tip bıl eşen totop bara ine ul. Şuğa kürä qayhı ber kölämäş hüzle keşelär unan: “Yegettär töşöndä Ayhılıwzı ä Ayhılıw şäl bāylāwze kürä ikän” tip şayartıp kölä lä başlağaynılar inde. Isınlap ta Ayhılıwzıñ qıyğas qaşına, tal sıbıqtay zifa buyına, ğaşıq bulıp uftanıp yöröwse yegettär zä az tügel xäzer. Unıñ iseme yegettärzeñ yırzarında la yış qına yañğıray başlağaynı inde:

Ayhılıwım ayzay balqıp,

Nur hibelä yözöndän.

Altın nurzar ala yondoç,

Hineñ yaqtı küzeñdän.

Ayhılıwğa küze töşöp yöröwselär arahında xatta Sobxan starşınanıñ ütä takäbber ulı Hatıbal da bar ine. Ul xäzer bigeräk tä yetkän yegettärzeñ kübehe huğışta bulğan ösön dä starşına ulı bulğanı ösön dä üzen İlseğolda ğına tügel bötä İrimbur gubernahında in berense dārājälä torğan keyāw yegete tip işäpläy. Unıñ telägen kire qağırzay qızzar äle donyağa tıwmağan. Şuğa ul Ayhılıwğa igtıbar kürhätep ömötländerep tä yawsı yebärmäy köyöndöröp tä ber az ızalap läzzätlänew teläge menän här aznala atalarına qunaqqa qaytqan hayın nindäy zä bulha beräy säbāp tabıp, Kază mızindärgä inergä üzeneñ yez töymäle qara keyemdäre şığırlap torğan yaltır şiblitı menän Ayhılıwzıñ küz aldınan meteor şikelle balqıp uzırğa tırışa. Nindäy zä bulha beräy qızızı ısınlap yaratıw yalqınlı möxäbbät utında yanıwzı yabay awıl yegettäreneñ ğäzäte tip, hanap tübänhetep qarağan üze inde küptän ük minutlıq läzzättär menän qanäğätlänep yaşärgä öyrängän bıl yeget älbittä

Ayhılıwğa la ısınlap ğaşıq tügel. Tik inde şunday hılıw qızzıñ üzenä küze töşöwen toyow başqa yegettärzeñ uğa bulğan ömötön hındırıw kinänderä unı. Ayhılıwzı yäşeren möxäbbät utında yandırıp ğazaplayasağına tamam ısanıp quqırayıp yöröy. Dörös ul älegä osrağan ber yerzä Ayhılıwğa qaş hikertep küz qıśıp ütew menän genä qänäğätlänä. Unıñsa oşonday dan yegetteñ küz qıśıwı ğına la nındäyzer Kază mäsindeñ qızı bulğan Ayhılıwzı aqıldan şaşıtıp qıwandırırğa, bötä başqa yegettärgä tökörtörgä teyeş. Üz üzen yaratıw üz xälenän artıq qänäğät bulıw menän mawıqqan Hatıbal osraşqan hayın üzenä qarata Ayhılıwzıñ yaqtı küzzärendä sikhez yekhenew utı balqıp kitewen kürmäy zä añlamay zä. Ä Ayhılıw unı ısınlap ta yäne täne menän kürä almay. Hatıbaldın bötä yaltırıp torğan keyeme, şıma yaltır säse, tanaw aştınan ike yaqqa hölök kewek halınıp töşkän näzek mıyığı, bötä yöröşö toroşo uğa sikhez yat häm bizzerges toyola. Ä inde Hatıbal üzeneñ sänsä qarap torğan təkäbber qoro küzzären qısqılıp qaş hikertep mataşa başlaha, Ayhılıwzıñ yörägen xatta yeränew qatış qurqıw solğap ala. Ul tizeräk qasırğa küz aldınan yuğalıırğa tırışa. Bınday saqta Hatıbal tağı kinänep xixıldap qala. Yänähe qızzı oyalıtı. Qızzıñ yörägenä ut haldı. Kază mäsın menän Bibisara abıstay Hatıbaldın igtıbarına mahayıp qayza başqandarın belmäy yöröyär. —Ayhılıw starşına kilene bulasaq. Gümere balda mayza yözöp uzasaq. Tik yähäteräk yawsı ğına yebärhen ine. Ä qızzarı bıl xaqta bötönläy ikense uyza ine. Ülhäm ülermen ämmä läkin Hatıbalğa barmam. Yaratmayım, kürälmäyem şul höykömhözzö. Maqtansıqtı! İştuğan. Bına ismaham yeget tihän dä yeget üz tiñem dä.

İştuğan xaqında Ayhılıw yış uylay üzenän ber genä yäşkä ölkän bulğan känger, ozon buylı, atahına oqşap hörmäle qara küzle, kömrö tanawlı bıl yegette kürgän hayın unıñ yöräge nındäyzer bildähez şatlıq menän tula. Uğa qarağan hayın qarağıhı ğına kilep tora. İştuğan uramdan ütkän saqta Ayhılıw täzrälä bula här kön his yuğında ber genä tapqır bulha la İştuğandıñ yulında osrap möxäbbät tulı şayan qaraştarın uğa töbäp yılmayıp ütmähä unıñ küñele bulmay. İştuğan da bını hizgändäy waqtı bulğanda Kază mäsındär täñgälenän könönä yete qat uza. Ä bına kisä ular hıw buyında osraştılar. Ayhılıw ker sayqay ine. İştuğan at huğarıırğa töştö. Ular täw tapqır

şulay ikehe genä küzgä küz qaraşıp yap yaqın kilep baştılar. Şuğa axırı qawşap xatta bik ozaq ber hüz zä öndäşä almay torzolar. Unan İştüğan qabalanıp qızarınıp, Ayhılıwğa keskäy genä ber qağız hondo:

—Mä uqı! Küptän birä almay yöröy inem. Quy za! Käräkmäy zä. Äsäyem asıwlanır tine Ayhılıw qızarınıp. Şulay za xattı alıp almizewe aştına yäşerze. Bıl köndö Ayhılıw üzen qayza quyırğa nisek totorğa belmäy aptıranı. Bersä osonop şarqıldap kölgöhö şayarğıhı bersä qısqırıp ilağıhı kilde. Yäki tärän uyğa sumıp şälgä törönöp ozaq ozaq öndäşmäy ultırzı. Äsäheneñ hüzzären yä işetmäne yä yañılış yawap birep unı aptıratı hılıw yözönä bersä alhılıwlıq bersä aqhılıwlıq yügerze. Almizewzä yöräk yanında ğına yatqan keskäy qağız kişäge unıñ tınıslıǵın bötönläy tartıp aldı. Ä uqıp unda ni yazılğanın beler ösön Ayhılıw his tä yañğız qala almay ine. Kirehensä Bibisara abıstay böğön “Ällä sırxap torahıñmı qızım? Niñä bik boyoqhoñ? Ker sayqağanda öşönöñmö ällä” tip, his tä genä unıñ yanınan kitmäne. Şulay kis yette. Bälki xäzer Ayhılıwğa xattı uqıp alırğa la mömkin bulır. Bına Bibisara abıstay qomğan kütärep tışqa sıǵıp kitte. Ä Küzä mäzin äle mäsettän kiske namazzan qaytmağan. Xäzer öyzä aş öyöndä Ayhılıw yañğızı ğına ine. Ul aşğa qabalana almizewenän xattı alıp dörlep yanğan osaq aldına barıp ultırzı. Ayhılıwzı atahı beräy mullağa birermen abıstay bulır tip üze öyzä genä uqıtıp xäref tanırğa ijeklär bulha la uqırğa öyrätkäyne. Ayhılıw xäzer üzeneñ oşo belemenä lä sikhez şat ine. Äğär ul ber ni zä belmähä İştüğandıñ xatın uğa kem uqıp birer ine. Ayhılıw tirläy beşä

—Ay-ay-ay hılıww ya-ya yaratam bebe berr kü-kü-küü kürergä yä-yän aatam atam tip özöp özöp ijeklär köskä uqıp sıqtı. Unan xattı yörägenä başıp qolağında yañğırağan nindäyzer ğäjäp ber köy iñğayına ozaq ozaq tirbälep ultırzı. Şulay itep ul xatta atahınıñ işektän qayıp ingänen dä toymay qaldı. Ä Küzä mäzin qızınıñ qulında qağız kişäge kürgäs şunda uq şikkä töştö.

—Hay duñğız! Nindäy qağız ul! Ä bıl ni min tip bötönläy yuğalıp qaldı. Ayhılıw Atahına ni äytergä xattı qayza yäşerergä lä belmäne. Küzä mäzin yemtekkä taşlanğan qozğon tizlege menän xattı

tartıp aldı la aşığıs räweştä küz yörötöp sıqqas qähärlänep osaqqa ırğıttı.

—Duñğız! Xat qapıl yaqtı balqıp yelpeldäp yanıp kitte lä, qara köl qaldırıp şunda uq hünep tä quyızı. Uğa qoto osop tekläp torğan Ayhılıw:

—Uy atay ni eşläweñ bıl tip qısqırğanın hizmäy zä qaldı. Niñä yağahıñ unı!

—İkense min hineñ bınday xat alğanıñdı küräyem. Başınıñdı özörmön, işet duñğız qız! Ul arala qomğanın şaltırıtıp qabalanıp kilep ingän Bibisara abıstay za eşteñ nimälä ikänen hizep iren ärlärgä kereşep kitte. —Äyttem min hiñä qız balağa uqıw kärkeñmäy tip. Uqıtma, uqıw yazıwğa öyrätmä tinem hüzemde totmanıñ. Ana xäzer kürzeñme inde. Qız keşe yazä belhä yegettär menän yazışa başlay. Şuğa kürä unı uqırğa, yazırğa, öyrätergä yaramay tip mullalar belmäy ätkändärme ni? Xatı la kemdän bit äle. Ber yolqoştan yerhezzen tip köyöndö Kaza mazin. “Hatıbalan bulha ber xäl ine tigän” uyın köskä qısqırıp äytmäy totop qaldı.

—Min Särbiyamal äxirätkä äytep ul yolqoştıñ käreğen birzeräyem äle tip tuzızı Bibisara abıstay. Art habağın uqıttırayım äle min unıñ. Kaza mazin menän Bibisara abıstay şulay berehenän berehe uzzırırğa tırışıp huqrandı tirgänelär zä gäzättän tış bıl xälde yaylap tikşerew kânäşew ösön yañı öygä sıgıp kittelär. Ayhılıw yäşle küzzären osaqtağı qara kölgä töbäp qarañğı öyzä yañğızı ultırıp qaldı. İrtägehenä Kaza mazin dər Särbiyamaldı saqırıp alıp bıl xaqta bik ozaq kânäşläştelär. Şul kânäş buyınsa Bibisara abıstay böğön Ayhılıwzı alıp Särbiyamaldarğa kilergä buldı. Sönki ular Ayhılıwğa äwrätep kenä totmağanda İştüğandıñ qatınar hüzən tıñlap öyzä ultırmaşın belälär ä. İştüğangä üzeneñ Kaza mazin dər qapqahın qağırlıq yeget tügellegen töşöndörör ösön bik küp kenä hüzzär höylärgä käreğä ine. Särbiyamal qunaqtarız gäzätensä:

—Eyy äyzük äxirät türzän uz. Qalay häybät kilep yettegez äle tip ütä üzälänep qarşılını. Äyzä hılıw sisen tip xatta Ayhılıwzıñ arqahınan tıpılatıp höyöp höyöp aldı. Bigeräk häybätheñ dä inde. Tel östönä halıp qılqıldatıp yotop qına yebärerlekheñ tip maqtanı. —Babay za sit awılğa kitep barız. Öyzä yäm dä yuq. Şuğa qızımdı aldım da hezgä kildem äle tip höylände

Bibisara abıstay. Üze öşögän quldarın ıwa ıwa iñ ürgä qabartıp quylğan mamıq mendär öştönä menep ultırzı.

—Häybät bulğan! Şäp itkänheñ äxirät. İsmaham ber höyläşep serläşep ultırırız. —Eye bit äxirät tip ixlas küñel menän täteldäne Särbiyamal. Xatta unıñ sısqan küzzärendäge qoros satqıları la hürelep küz qarastarı yağımlılanıp kitkän hımaq buldı. İştuğan da qunaqtarızı xörmät itew ösön Särbiyamalğa ixlas bulışıp yörönö. Munsığa la öygä lä yağırğa yeterlek utın qırqtı Üle Eyektän mäke tişep birep, Yäneşte alıstan hıw taşıwzan qotqarızı. Särbiyamal aş, bawırhaq beşerep bärämästär yahap, meyes yanında üze qaynaştı. Ä Bibisara abıstay Särbiyamalğa yön oyoq bāylāp ultırğan Yemeşkä tämlāp yaylap tege donya tamuq ojmax xaqında üzeneñ bötköhöz ozon yöräk öşötkös qurqınıs äkiättären höyläne. Ul här saq şulay osrağan beräwgä dinde allanı işkä töşöröp ögöt näsıxät höylāp kitewze üzeneñ izge burısı itep hanay ine. Ä bögön unıñ bıl äkiättären tıñlarğa öyzä Yemeştän başqa eşhez keşe yuq. Üzeneñ qızı Ayhılıw unıñ tuyzırıp bötkän bıl äkiättären işetmäs ösön bäläkäs yaqqa, Särbiyamal beşerengän yaqqa sıgıp şäl bāylārgā ultırzı. Şulay itep Bibisara abıstayzıñ qaramağında ber azğa xätle Yemeş kenä qaldı. Aş hıw ölgörgänse küp kenä vaqıt ütte. Bibisara abıstay bıl vaqıt esendä Yemeşkä uğrılıq toğoroloq gonah sawap tamuq ojmax turahında meñ törlö äkiät höylārgā ölgörzö. Bıl äkiättärzeñ här berehe his hüzhez keşeneñ bik keskäy genä yañılışı bäläkäy genä yaramağan eşe ösön dä tege donyala meñ törlö yazağa dusar iteläsäge turahında nındäyzer ğājāp ber kinänew läzzätlänew menän taswirlawğa qaytıp qala. Ularzı tıñlağanda Yemeşteñ tını qısıla küz aldarı qarañğılana. Tege donyala la rāxāt kürep bulmaşına töşönöp ömöhözlökkä birelä, şulay za äkiätte birelep yotolop tıñlay. Ä Bibisara abıstay unıñ hayın ruxlanıp dawam itä ine.

—Bına qiämät qubır ti. Bötä ülgän keşelär terelep sirat küpere yanına barırzar ti. Uraza totqan, namaz uqığan, qorban salğan keşelär qıldan näzek qılıstan ütker sirat küperen şul qorbandarına atlanıp saptırıp sıgır za kiterzär ojmaxqa tup tura barır za inerzär ä qorban salmağan keşelär tabandarı qılısqa qıyılıp urğıp qaynap yatqan tamuqqa tükmäsep töşör za kiterzär ti.

—Bılay bulğas ojmax ta bayzar ösön genäme ni abıstay inäy tip aptıray, Yemeş

—Niña ulay bulhın bına ğibrät tip asıwılana abıstay. Yemeşteñ küzzärenä yäş tula. Ul ömöthöz sämlänep:

—Ä qorban salırğa malı bulmaha? Eştän buşap namaz uqırğa bara la almaha? Uqıy za belmähä ni eşläy tip horawın dawam itte. Bına min dä belmäyem. Bälki beler zä inem. Unı miñä ber kem dä öyrätmäy bit. Niña alla bötä keşene lä bay ğına itep yaratmanı ikän huñ abıstay inäy? Bibisara abıstayzıñ yözö qomharıp kitte.

—Kit yünhez! Ästäğäfirulla tigen imanhız. Allanıñ eştäre turahında uylanırğa yaraymı ni? Gonah bula bit. Uylaw şaytan eşe ul beldeñme hine bınawınday itek başınday ğına balanı şaytan qotortop şunday kafır horawzar birzerä inde ul, täwbä täwbä! Yemeş gonahlı başın tübän eyep tınıp qala. Uğa sikhez qurqıns. Sönki ul ber qasan da uylamay tora almay. Unıñ uyzarı ber qasan da allanıñ eştärenä barıp totaşmay qalmay. Ozaqlamay munsä la ölgörzö. Särbiyamal menän Bibisara abıstay täwge munsäğa kittä.

—Äyzä höyläşep alhındar tip şıbırlanı Bibisara abıstay äxirätenä küz qısıp. — Min Ayhılıwğa Hatıbaldan yawsı kilewen oşo arala kileşergä torowıbzı äyttem. Xäzer ul bını İştuğanğa äyter. Unan yegeteñ Hatıbal menän yarışırğa yaraymı yuqmı ikäne xaqında uylap qarar şulay bit äxirät. —Dörös. Äyzä tanawı töşön. Yuğihä bıl İştuğan atahı kitkäne birle bötönläy mineñ donyamda üzen xuja kürep yöröy başlanı. Xatta käläş alıw turahında uylarğa la bıznat itä bit oyathız. Azğın! Ular şulay höyläşä kãñäşä munsä indelär. Yäneş haman munsäğa hıw taşıp tıstan inmäne. Öyzä Yemeş, İştuğan, Ayhılıw ğına qaldı. Ayhılıw iñ ošta quldar eşlägän märmär hın şikelle matur käwzähän ağartılğan balsıq stenağa teräp beşep tulışqan seyä şikelle hutlı irendären nıq qımtıp köslö ixtıyarzı añlatqan aqıllı bazıq qaraştarın qayzalı alısqä töbäp önhöz hüzhez genä şäl bäyläp ultıra. Unıñ ğäjäp näfis näzek ozon barmaqtarınıñ yöröşönä küz eyärmäy. Yaltır qoros enälär nazlı ğına sıñlağan iñğayğa unıñ yanında yatqan debet yomğaq talpına helkenä kämey keseräyä ä şäl arta uğa töşkän güzäl bizäktär bötönäyä asıqlana bara. Yemeş menän İştuğan bersä Ayhılıwzıñ hılıw yözönä bersä unıñ quldarı tıwzırğan sixri maturlıqqa hoqlanıp tın da almay unıñ qarşısında ultıralar.

Ayhılıw za qayhı saqta onotolop xatta bäyläwzän tuqtap qala. Unıñ küzzäre İştuğanğa töbälälär. Ular şulay küzgä küz qaraşıp ozaq tınıp ultıralar. Axır Ayhılıw oyalsan ğına yılmayıp quya la aşıǵıp eşen dawam itä. Yılmayğan saqta unıñ ike bitendä lä eyägeneñ osonda la keskäy genä soqorzar xasil bula. Sınayaq kewek aq tigez teştärenän hılıw bitenä aq nur hibelä. Oşo yılmayıwzan Särbiyamaldıñ kösörgäneşe tınlıq yäki ärläw tırgäw heñeşkän közgö yapraq kewek qothoz sirqanı öyönä, Bibisara abıstay höyläğan şäfqät färeştähe kilep ingän kewek unıñ nurzan yahalğan näfis qanattarınan öy esenä yılılıq raxätlek börkölgän kewek bula.

—Ey gel genä şulay küñelle bulhın ine bezzeñ öy tip uylana Yemeş. Ayhılıw unıñ arqahınan yomşaq qına höyä lä İştuğan yaǵına şayan qaraş taşlap.

—Bik niq tekläp ultırähıñ. Bäylärgä öyräñeñ kilämä ällä bikäs? tip horay. Bäylägeñ kilhä öyrätäm Bikäs. Bıl hüzzä bit yeñgälär genä äytälär. Ayhılıw apay mineñ yeñgäm bulırmı ikän ni? Ey xozayım şunday matur yeñgäm bulha... Yemeş qatı tulqınlanıwzan tını qısılıp tawışın köskä qıstap sıǵarız. —Öyrängem kilä şul. Ayhılıw uğa is kitkes yaǵımlı höykömlö itep taǵı ber yılmayıp aldı.

—Ulay bulha bar tiz genä beräy yomǵaq yön ber par oyoq enähe tap. Öyrängändä oyoq enähe menän yön dä yaray ul. Yemeş bıǵa üz küñelenän bikäs hüzen östäne lä kaza bäräse şikelle ırǵıp hikerep zur yaqqa yügerze. İştuğan menän Ayhılıw bäläkäs yaqta ikäwzän ikäw genä torop qaldı. Ular bıl kötölmäğän baxettän alyıp xatta başta ber hüz zä öndäşä almay torzolar. Yöräktärenen yarhıwı alhıw nur bulıp bittärenä bärep sıqtı. Küzzären baxet tomanı qaplanı. Ä aşıǵırğa höyläşähe hüzzärze tizeräk höyläşep qalırğa käräk ine. Axır İştuğan üzen nisek käräk şulay qulğa aldı. Qıyıw bulırğa tırışıp Ayhılıwzıñ haman bäyläwzän tuqtalmağan qulınan yomşaq qına hıypap quyzı.

—Ayhılıw uqınıñmı? Xattı? Ayhılıw yäşle küzen uğa töbäne.

—Mine Hatıbalğa birmäk bulalar.

—Yawsı kildeme ni?

—Belmäyem. Äsäyem kilde ti. Yetmähä ul üze nindäy zä bulha ber hıltaw tabıp bezzän sıqmay yata. Miñä ällä

nisek itep tekläy. İştuğan qurqam min unan. Alıp qas mine. Yer sitenä alıp qas işetäheñme? Qasayıq! İştuğan äse yılmayıp quyzı.

—Yäyäwme? Ayhılıw qapıl unıñ belägenän qısıp totop aldı. Küzzärenä yotloğop qaranı.

—At tap! Yeget keşe at tapmaymı ni? Bezzeñ baxet xäzer qıl östöndä genä tora añlayhıñmı İştuğan?

Yemeşkä Särbiyamaldıñ qayzalır handıqta törgäktär arahında yatqan näzek oyoq enähe menän yönön tabırğa la tapqas unı horamay nitmäy alıw ösön batırlıq yetkerergä lä yeñel bulmanı. Enä menän yöndö ber alıp ber quyıp ozaq qına ikelänep torzo ul. Şulay za şäl bāylārgä öyrānew teläge qurqıwzı yeñde. Axır ul ölkändärsä qul heltäp: —Yä tuqmaha tuqmar tine, lä keskäy genä ber yomğaq yön menän oyoq enähe totop bäläkäs yaqqa atıldı. —Bina yeñgä äy, apay taptım. Ayhılıwzıñ huñğı hüzenä ni tip yawap qaytarırğa belmäy aptırap qalğan İştuğan yeñel hulap quyzı. Yaylabıraq uylağas kăñāşkäs ber yulın tabırmin bälki här xäldä unı yatqa birmäm. Bik bulmaha unı la üzemde lä ülatermen. Ayhılıw bayağısa şat şayan bulırğa tırışıp, Yemeşkä qarap yılmayıp barmaq yanağan buldı.

—Hay şayan! Yeñgä tip äytä yazzıñ tügelme huñ? Yeñgä bulırğa yazhın tine İştuğan. Unan üz hüzenän üze oyalıp qıp qızıl bulıp kitte. Yemeş oyalışınan da qıwanışınan da qulındağı yomğaqın qayza quyırğa belmäne. Şulay bulhın ine lä bit tine. Ayhılıw awır ğına körhönöp:

—Äyzä ultır bikäs öyrätäyem. Unıñ kübäläk qanattarı şikelle yelpeldäp torğan ozon quyı kerpektäreneñ osonda säskä östönä qunğan irtänge ısıq kewek yıltır tamsılar yımıldap tora. Ayhılıwzıñ yanına uq kilep urındıq sitendä başıp torğan İştuğandıñ küzzärendä lä qatı tınıshızlıq sağıla ine xäzer. Ayhılıw Yemeşteñ ğäjäphenep üzenä tekläp torowınan uñayhızlanğan himaq küzzären qapıl ğına yebäk menän sigelgän aq batist yawlıq menän hörtöp aldı. Unan tağı bayağısa matur höykömlö yılmayıp: —Qana bikäs yönöñdö bir Üzeñ bınawında yanıma ğına ultır. Min hiñä şäldeñ siten teldären nisek bāylārgä öyrātermen tine. —Urtahın hin unıñ bılay za belerheñ. Bıl hüzzärzän huñ Yemeşteñ genä tügel İştuğandıñ da küñele asılıp yözö yaqtırıp kitkän himaq buldı. Ul da

käzäkeyeneñ tüş keşähenän sigelgän qulyawlıq alıp üz hüzlelänep bültäyep torğan qalın irendärenä beyek kömrö tanawına teyzerep ozaq qına yeşkäp torzo la, tağı Ayhılıwzıñ qarşısına barıp ultırzı. Moğayın ağayına bıl matur qulyawlıqtı Ayhılıw apay birgänder tip qıwanıp uylandı Yemeş. Ul yetkän qızzarzıñ üzzäreneñ höygän yegettärenä qulyawlıq yansıq sigep birewzären ä yegettärzeñ ularğa kömöş yäki baqır aqsanan huğılğan baldaq yäki xuşbıy közgö yeşle habın büläk itewzären küptän işetep belä ine. Şuğa kürä xäzer ağahı ösön xatta borsolop ta quyzı. “Ağayım baxır Ayhılıw apayğa nimä genä birgän buldı ikän? Habın yäki yeşle may alırğa unıñ aqsahı yuq bit. İsmaham başqalar şikelle baldaq huğa la belmäy bit ul.” Läkin Ayhılıw uğa bıl xaqta ozaq uylanırğa irek birmäne. Unıñ arıq yawrınınan irkä genä qosaqlap üzenä yaqınaraq tartıp ultırttı la şäl siteneñ berense küzzären nisek alırğa nisek başlarğa qayza küz arttırırğa qayza kämetergä kăräklekte yentekläp öyrätergä totondo. Yemeş unıñ öyrätewen ber äytewzä ük küñelenä heñderä genä barzı. Bıgasa la oyoq şarf kewek äyberzärze küp bäyläğän Yemeşkä şäl bäylärgä öyränew awır bulmanı. Ul şunda uq enälärze yetez ısanışlı yörötöp şäl sitän bäyläp alıp ta kitte. Yemeşteñ fayzahı teyerzäy eşkä öyränewen kürgäs Särbiyamal horawhız enä menän yöngä teygäne ösön asıwlanmanı. Kirehensä:

—Yaray häybät bulğan. Min hiñä keşelärzän yön debet apqaytıp torormon hin bäylärheñ. Äz bulha la tamaq xaqıñdı qaytarırhıñ tip kinände genä. Yemeşteñ ul köndäge qıwanısınıñ iğe sige bulmanı. Ul şäl bäyläy bela. Bınan arı ul üz tamağına üze eşläp tabasaq... Bıl baxetle kön bolot aştınan balqıp qalğan közgö qoyaş kewek küz asıp yomğansı uzıp ta kitte. Kiskä taban qunaqtar qaytırğa yıyındılar. Azaqqı tapqır kümäkläp säy esep ultırğanda Bibisara abıstay aldan qorğan plan buyınsa Särbiyamalğa Ayhılıwzı oşo arala eyäle başlı itergä torowzarı turahında bik kinänep şapırınıp höylärgä kereşte. —Sobxan starşınalarzan bıl arala kön dä yawsı kilä äle äxirät. Ayhılıwzı Hatıbalğa horatıp yözätälär bit äxirät tip yarhıy qabara höyläne ul. Kön dä kilä kön dä.

—Aha ısınmı? Xäyerle bulhın qalay häybät bulğan.

—Äytmä lä äxirät şul tiklem zur dārājäle yegetteñ

bezzeñ bäläkäs kenä qızıqayğa küze töşkän dä quyğansı. Unhız yäşäy almayım. Äğär zä Ayhılıwzı alıp birmähägez bıl donyala yäşämäyem tip äytä ti xatta.

—Kitse kitse äxirät qara hin unı. Küktän kötkände xozay yerzän birgän dä quyğan da baha!

—Äytmä lä äxirät. Bına şulay itep bıl arala kön dä yawsı yebärä şul. Allağa tapşırıp bez zä täwäkkällärgä buldıq inde. Bik häybät bulğan bik şäp. Atahına la miñä lä yeget bik oqşay. İnşa alla qızızğa la oqşar tigän ömötöböz zur. Bibisara abıstay här hüž artınan ere genä tamaq qırıp zur kükrägen kirä birep quyızı. Särbiyamal da:

—Ataq ataq, şunday yeget tä oqşamağas! Oqşar tip kütärep aldı. Unan bik ixlaslap: —Mal tihän malı, dan tihän danı, tös tihän töşö, hın tihän hını bar. Tiräk kewek yeget bit ul Hatıbal. Uqımışlılığı xaqında äytep torahı la yuq. Biser bulırlıq yeget tip tezep sıqtı. Xozay möxäbbättären genä birhen Bibisara abıstay bıl kütärmäläwgä käyeflänep.

—Şulay bulhın. Amin äxirät. Awızında bal da may tip kinänep ultırzı. Unan İştuğan yağına qırın küz taşlap aldı la qatı ğına itep: —Hatıbal äytä ti kem dä kem beräy bütän yeget Ayhılıw menän mineñ arağa töşörgä uylaha üleme mineñ quldan bulasaq tip äytä ti xatta.

—Kitse ısınlapmı! Abaw xozayım tip qurqıp kitkän buldı Särbiyamal. Bulır bulır. Xarap dıwamal yeget bit ul... Lewälbırı la bar tızär şikelle unıñ. —Barzır barzır... Bay ulında starşına ulında ni nāmā genä bulmaş tiheñ? Yaray bulğanı yaqşı. Yuq bar yegettärgä qızız tirähendä sıwalmaşqa yaqşı bulır. Ey kem baznat ithen äxirät Hatıbal menän yarışır yeget barmı ni äxirät?

—Yuq yuq! Qayza ul? Ölkändärzeñ säy eskänen qarap meyes buyında höyäleپ torğan Yemeşteñ yöräge örökkän tay şikelle dulap kitte. Nisek ni ösön Hatıbalğa? Ul bit mineñ ağayımdı yarata. Ağayım da Ayhılıw apay mine bikäs ti zä baha ul. Yemeş aptıraw hām yäberhenewzän ni eşlärgä belmäy bersä Ayhılıwğa bersä İştuğanğa qaranı. Ular ikehe lä baştarın tübän başıp küzzären kerpek aştarına yäşerep tik ultıralar. Ularğa bıl hüzzär nisek täşir itkänen dä bıl minutta ularzıñ nimä uylawzarın da belep bulmay. Yuq yuq barıber bildäle. Bıl hüzzärze işetewe ularğa la yeñel tügel. Ana Ayhılıwzıñ ozon kerpektäreneñ osonda tap bayağı kewek ınyılay yäş börsögö töşörgä qurqqan hımaq

dereldäp tora İştuğan ağahınıñ da töşö qasqan. Unıñ ap aq bulıp ağarınıp kitkän bitendä yañı ğına küperepsıqqan haqal mıyığı ayırıwsa qara bulıp ayırılıp kürenä. Sınayaq aştın ultırtqan ozon arıq barmaqtarı äkren genä qaltırağan hımaq bulalar. Ä Bibisara abıstay menän Särbiyamal satnap torğan ğämhez qoro tawış menän berehenän berehe uzzırıp. Hatıbaldarzıñ nisä öyör yılqıhı nisä kötöw hıyırı nisä tabor harığı bulıwı küpme qalım tüläyäsäge keyäw büläge itep Kızä mäzingä büre tun, Bibisara abıstayğa tölkö tun birergä äzerlänewe häm başqalar turahında bäynä bäynä tezep höyläp sıqtılar. Niñä İştuğan ağayım ber hüz zä äytmäy ikän ismaham. Ayhılıwzı min yaratam bit unı tihä lä quyha ni bula ikän? Ayhılıw apay za öndäşmäy. Bına Tahir menän Zöhrä bit ulay bulmağan. Aqtıq hılıştarına tiklem tartışqandar. Quızıykürpäs menän Mayanhılıw za şulay. Ällä äkiättä kitapta ğına keşe qıyıw bulamı ikän tip özgölänep bötä yöräktän köyönöp uylandı Yemeş. Läkin unıñ uyınan ber ni zä üzgärmäne.

Säy esep bötäs Bibisara abıstay qızına inde ber kem menän ber awız hüz zä höyläşergä birmäy üz yanınan yebärmäy aşıqtırıp alıp qaytıp kitte. Särbiyamal menän İştuğan ularzı qapqa töbönä xätle ozata sıqtı. Yemeş ular Sobxan starşınalar tıqrığınan uzıp kitkänsä täzränän qarap torzo. Ular hepertmä buran esenä inep unıñ alıştan nasar kürä torğan küzzärenän yuğalgas qına bäläkäs yaqqa sıgıp bäyläw eşenä totondo. Ä İştuğan şul sığıwzan tön urtahına tiklem öygä qaytmanı. Ular Äxät menän ikäwläp tuñıp qaltırıp bötkänsä uramda buran aştında yörönölär. İştuğan yanıp köyöp duşına ägär oşo arala nindäy zä bulha beräy sara kürmägändä, Ayhılıwzı Hatıbalğa biräsäktären ul saqta üzeneñ donyala yaşämäyäsägen höyläne.

—İx, ägär atım bulha Ayhılıwzı alır za qasır inem. İx, at at! Qayzan ğına tabırğa huñ unı. Nindäy genä yegettärze tahlılız itmäy bıl athızlıq. Äxät duşına:

—Qızğa is kitew axmaqlıq tip töşöndörörgä tırıştı. Min his tä ulay bulmam. Qızzarzı min yaratmayım tinä. Hin äle yaratıp qaramağanğa ğına şulay höyläy alahıñ tine İştuğan. Nisegeräk tä işeñ kiter äle kürerbez. Yetmähä kemgä işeñ kitä bit äle. Kızä mäzin qızına tip asıwlandı Äxät. Bibisara abıstay hiñä biräme ni unı

—Qarap qararbız Ayhılıw bälki atahın inğaylatır. Qarap torahı yuq. Bibisara abıstay ul qızın yä bayğa yä mullağa birergä äzerläy. Ä Kăzä măzin unıñ hūzenān sıqmayasaq İştuğan bığa qarşı hūz tapmay. Sönki ul da Kăzä măzindeñ üz hūze üz tawışı yuqlıgın hām bulmaşın bela. Şäkert sağında uq mallı barlı bay qızğa oşo Bibisara abıstayğa öylängän köndän alıp üz tawışın üz hūzen yuğaltqan keşe ul. Xatta azandı üz tawışı menän tügel ä aratağa boto qısılğan kăzä tawışı menän äytep ğümergä üzeneñ xas isemen yuğaltqan tik. Kăzä măzin genä bulıp qalğan bit ul Şulay bulğas unan nimä kötäheñ hinä? Ayhılıwzı onotowzan başqa sara yuq ti Äxät uylanıp.

—Ayhılıwzan başqa miñä yäşäw yuq tip yawap qaytara uğa İştuğan. Bınan huñ ular hūzhez här qayhıhı üzensä uylanıp uramdı tağı ber ike uratalar za öyzärenä qaytalar.

XII

Sobxan starşınanıñ ulı Hatıbal başta Ğabbas mulla măzräsähendä huñınan “Taşharayza” rus başqort uçilişçehında noqotloġo yalqawlıġı arqahında här klasta ikeşär yıl ultırıp uqıy torğas balalıq qına tügel üşmerlek yegetlek sağınıñ uzıp kitewen toymay za qaldı. Unıñ iptäştäre ällä qasan ike ös bala atahı bulıp bötkäynelär inde. Ä ul haman İştuğan kewek yäş yegettär menän yarışıp qızzar artınan saba. Ata äsäheneñ öylän tigän hūzenä —ölgörörböz äle. Käläş qasmaş tip kenä yawap qaytara ine. Bibisara abıstayzıñ maqtanıwı ġına qaldı. Hatıbaldan yawsı kilmäne. Hatıbal bıl ömöttö ber hünderep ber toqandırıp haman ular tirähendä sıwaldı. Ayhılıw menän İştuğan da unıñ yurıy ġına sıwalıwına tamam ısanıp tınısladı. Ömötkä bay yäşlek ularza qasan da bulha ber qawışıw telägen qanatlandırzı. Şulay ber yıl waqt uzıp kitte. Bıl waqt esendä äylänä tirälä tormoş ta keşelär zä üzgärä tanımaşlıqqa äylänä barzı. İl sigendä barğan qatı huğıştarzıñ il öştönä töşkän awır bölgönlöktärzeñ keşelärgä şawqımı zurayzı. Front xattarı, yır bäyettäre, menän awılğa här kön darı, höröm, qan yeştäre eyärep kilä. Qayğı qoşo qara qanatın ayawhız yelpöp äle ber öyzöñ äle ikense öyzöñ tübähenä quna. Äle ber äle ikense ġailäğä “vafat buldı, şahit ülde, äsir töşkän,” yäki “qatı yaralandı” tigän qışqa läkin yöräkkä mäne

tözälmäş hağış halğan xəbär kilep tora. Keşelär qayğılıraqqa asıwlıraqqa äylänä bara huğıştı la huğış asıwsılarzı la asınıp ärläwselär qarğawsılar artqandan arta. Ä qalanan kilep yetep torğan burjuıy zabastovka revolyutsiya kewek ör yañı hüzzär bıl börköwlekte tağa la quyırtıp awıldı tağı la tulqındırıp yebärä här kem nizer kötä. Nimägäler äzerlänä hımaq. Batşalıqtıñ baylıqtıñ nigeze qaqşay barganı köndän kön asığıraq üzen hizzerä. Yäşäp qalırğa käräk tip qarar itä Hatıbal. Şayarıp yöröw yeter häm awılda. Hatıbaldan Ayhılıwğa yawsı kilewe turahında tağı xəbär yöröy başlay. İştuğan menän Ayhılıwzıñ xäsräte tağı arttı. Tap şul köndärzä Särbiyamaldıñ qalanan yulı uñıp käyefe yaqsırıp qaytqan ber sağında irtük ularğa Qarasäs äbey kilep inde. Särbiyamal unı ğäzät buyınsa yaqtı yöz ixlas küñel menän qarşı aldı.

—Äyzük yeñgä türzän uz. Kilep bik häybät itkänheñ äle yeñgä tip ilgäzäklände. Äle yañı ğına balalarğa niñä ismaham, Qarasäs yeñgäm kilep sıqmay ikän? Es boşqanda höyläşep küñel asılıp qala torğaynı tip kenä höyläp alğaynım äle tip arttırıp ta yebärze. Qarasäs äbey işek töböndä tayağı menän kaluş bıymahın qaldırıp türgä uzzı. Yemeş unıñ aştına mendär alıp kilep haldı.

—Yomşaqqa ultır inäy. —Räxmät qızım zur üş tine. Qarasäs äbey: —Yä xuş tip huzıp biten qaştarın küzzären hıypap quyzı. —Yä ni xäldä genä yatahıǵız balalar? Hin Särbiyamal, hez qızzarım şäp kenä torahıǵızımı? Mal tıwar, qoş qort imenme? Baygilde keyäwzän xat xəbär barmı? İştuğan qayza tip beräm beräm horaşıp sıqtı. Tuqta min äytäm Särbiyamalğa barıp donya xäldären belep qala küstänäse menän säy esep qaytayım tip kilep sıqtım äle tip höylände. Särbiyamal ötalänep: —Ey hüzgä mawıǵıp samawır quyırğa la onotop toram işar! Yäneş qızım tiz genä samawır qaynatıp yebär tip qısqırzı.

Ul sit keşe barza balalarğa gel şulay irkä tawış menän qızım tip kenä öndäşä. Särbiyamaldı belmägän keşe unı yetem balalarğa şäfqätle äsä bulıwza ölgö kürep maqtap kitä. Läkin Qarasäs äbeyze unday tısqı yaltırawıq menän genä ışandırırwı awır. Bını Särbiyamal üze lä añlay. Şulay za unıñ aldında tağı la tatlı telleräk irkä tawışlıraq bulıp kitä ine.

—Yarar Särbiyamal aşıqtırma min yaylap ultırmağa kildem tine Qarasäs äbey. — Aşığıs eşem yuq. Ozaqlamay Yäneş urğıp qaynağan yez samawırzı yelterätep yözlök buyına yez batmusqa alıp kilep ultırttı. Yemeş aşyawlıq alıp kilep tüşäne. Ere bizäkle qara batmusqa sınayaqtar tezze. Särbiyamal qunaq kilgändä genä totona torğan kük bizäkle säynügenä yözzä biş nomerlı qıtay säyen Qarasäs äbeygä kürhätä birep balğalaq tultırıp haldı la göbörlätep hıw ağızıp borqop qaynap torğan samawır başına ultırttı. Handıq töbönän şäkär, monpasi, şkaftan qaq, aq may harı may xatta kibep bötkän al töşlö peränik tä tabıp sığarzı. Mamıq mendär kewek küperep torğan İrımbur qalasın da yällämäy turap taşlanı. Unan sit keşe kilgändä genä höyläşä torğan bayağı tatlı tawışı menän:

—Qızzarım äyzä hez zä ultırığız tine. Yemeş menän Yäneş aşawzan bigeräk Qarasäs äbeyzeñ höyläyäsäk hüzen tıñlarğa mömkinlek tıwğanğa qıwanıp säy yanına kidelär. Särbiyamal qunaq menän üzenä qaymaq halıp qatı itep säy yahap ultırttı. — Eşeläy genä esep yebäräyek yeñgä. Qunaq kilew xörmätenä qızzarzı la onotmanı. Öştö alınğan höttö halıp bulha la ularğa la berär sınayaq säy yahap birze. —Esegez qızıqayzarım. Qarınığız asqandır. Unan üzeneñ yetem balalarğa şul tiklem şäfqätle bulıwına üze hoqlanıp. Qarasäs äbeygä äzäple genä yılmayıp qarap aldı. Yänähe ul bını küräme ikän? Şulay za ul üzeneñ märxämätlegegen azağına xätle yetkerew niäte menän bulha käräk qızzar ösön maxsus beşerelä torğan yekhenderges tarı ikmägen kürhätmäy ular aldına aşyawlıqta yata yata qatıp kügärep bötkän boyzay ikmäge hınıqtarın öyöp haldı, xatta balğalaq osona elep turğay suqışınday aq may za alıp birze.

—Aşağız tuyığız balaqayzarım. Axır Yemeşteñ ni xätle asıqha la keşe hınığın aşamay torğan yawız gäzäten işenä töşöröp uğa xatta ber telem qalas ta qırqıp ırğıttı. Yäneş mayzı iñ azaqqı qabım hınığına quşıp iş kitkes läzzät menän qabıp yebärgäs tağı la birmäşme ikän tip ultıra birhä lä Särbiyamaldıñ asıwlı qaraşın kürep ömöt özöp säy yanınan torzo. Ä Yemeş Särbiyamal azaq ırğıtqan ber telem qalas menän ber sınayaq säy eskäs tege mayzı usında ıwalap yarılıp bötkän quldarına bitenä irendärenä höttö lä kölmhöräp:

—May aşanı ikän ti tip torop kitte. Yemeşteñ huñğı hüze Särbiyamaldıñ keşe kilgän saqta balalarğa häybät yomşaq bulıp qılanıw ğäzäten onottorop eşte bozop quya yazzı. —Bına işetteñme? Yeñgä tip quyzı ul. Üzeneñ ğäzättäge qoro timer tawışı menän: Kürzeñme? Boronğolar “yetem bızaw așrahañ awızın tulı hıy bulır. Yetem bala așrahañ aldıñ tulı qıy bulır” tip belmäy äytmäğändär şul. Keşe qaldığı tip hınıq ikmäk aşamay ul qoyto. May birhäñ gel şulay bitenä hılap kitä. Şulay yawız bına oşo Yemeş tigäne. Ölkändäre işe genä tügel. Ese tulı etlek kenä yawızdıñ. Qarasäs äbey unıñ zarın tawış tınhız ğına tıñlap böttö lä nisekter hoqlanğan tawış menän:

—Ä üze xarap hılıw qız bulmaqısı bıl Gölyemeş tip bötönläy kötölmäğän hüze äytep quyzı. Ul böğölöp torğan ozon qara kerpektär tiheñme tüm tünäräk hörmäle qara küzzär tiheñme märyen kewek tezelep kitkän vaq qına tıgız teştär tiheñme hiräk teşle keşeneñ awızında hüze yatmay. Tıgız teşleneñ awızınan hüze sıqmay tip boronğolar belep äytkändär şul. Unıñ Gölyemeşte äytäm donyahınıñ bötä äse sösöhönä bireşmäy önhöz hüzehez qarşı tora torğan keşe bulahı äle ük kürenep tora. Ul inde xozay quşıp üşep alha höyläp tormaş eşlär. Sobxanalla kilmäğän ber yere yuq balaqayzıñ. Xozay birgäs birä ikän bändähenä. Küze qaraştarı bigeräk aqıllı bigeräk moñlo bit äle. Bäxethez yäki ğümerhez genä bulmaha yarar ine. Alla üze haqlahın inde balanı. Särbiyamal “Ğümerhez genä bulha bik yarar ine” tigän uyın saq qına qısırıp äytmäy qaldı. Ä Qarasäs äbey ber ni añlamağan kewek Yemeşte maqtawın dawam ittä. Sästäre huñ Sästären äytäm qara yebäk düñgäläktärzän tezep yahalğanmı ni? Sömökäy urındağı tulqın kewek bötörölöp yata bit. Bitkäyzäre lä qoyop quyğan kewek yoqa ğına. Qaştarın äyt äle hin unıñ. Nisek qıyılıp duğalanıp toralar bit? Sobxanalla kilmäğän yere yuq şul. Äle bit bala ğına. Qız bulıp yetkäs nisek bulır kürerheñ. Bıl hüzeärzän huñ ul zäñgär küzzären Särbiyamaldan aşı alısqa töbäp qıwanıslı yılmayıp ozaq qına tınıp ultırzı. Unan Äsähe märxüm şulay hılıw bulğandır moğayın tip hıgımta yahap quyzı. Qarasäs äbeyzeñ şulay toq tomalğa Yemeşte maqtap alıp kitewe Särbiyamaldı tüzemdän sıgarzı. Ul üze lä añğarmaştan:

—Ataq, yeñgä qayzan ul äsähenä oqşahın ti tip

qısqırıp uq yebärgänen toymay za qaldı. Äsähe ni unıñ xarap yamaq sirkätäw genä ber nämä bulğan tızär zä baha. Bıl ni beräy siğandan uynaştan tıwğandır küp bulha. Tösö lä xolqo la töptö siğan bit unıñ. Şunday hawalı yarlı tākābber. Ay! Hay! Hay xozayım kürhätmähen. Yawızlıqta la bötähenän dä ütkärä. Kürep torahıñ bit töşö menän dä ber tuğanına la oqşamağan.

—Quy Särbiyamal ulay timä. Gürzäge keşegä yala yaqma tip qırt kişep tuqtattı Qarasäs äbey unı. Säğüräne bötä belgän keşelär Gölyemeşte äsähenä oqşağan tip höyläyzär. Tösö menän dä ziräklege menän dä töptö äsähe bulğan da quyğan tızär. Qarasäs äbeyzeñ hüzen bäläkäs yaqtan bülmä taqtahı aş a işetep ultırğan Yemeşteñ qıwanısı siktän aştı. Bıgasa ul üzeneñ siğanğa oqşawı, Särbiyamaldıñ äylängän hayın üzen siğan balahı tip bitärläwe ösön qayğıra kāmhenä xozayzan üzen ber tön esendä atahı yäki İştuğan ağahı töşlögä äyländerep quyıwzı horop töndär buyı yoqlamay sıqqan saqtarı küp bula ine. Ä xäzer bına Qarasäs inähe, Gölyemeş äsähenä oqşağan tine. Ä Yemeşkä bınan da zur maqtawzıñ kāräge yuq ine. —Äsäyemä oqşağanmın min. Siğanğa tügel tip yarhını unıñ yöräge. Yetmähä Qarasäs äbey unıñ isemen dä başqalar şikelle Yemeş tip qısqartmay Gölyemeş tip tulıhınsa äytep höyläwe menän dä unı ber başqa kütärep yebärze.

Särbiyamal qaragöyzö. Unıñ yözönän yahalma yağımlılığı yuğalıp küzzärendäge qoros satqıları kübäläy küperenep kitte. Ul tını bıwılıp bik ozaq öndäşä almay ultırzı. Ä Qarasäs äbey bını kürmägän dä belmägän hımaq başalqı tıynaq qına tawış menän aşıqmay qabalanmay höyläwen dawam itte. —Unıñ tawışı mul hıwlı tärän yılğanıñ ağışın xäterlätä ine. Maturlıq bik häybät nämä bit ul. Särbiyamal hayy Maturlıq Min üzem dä yaş saqta matur ğına buldım Eye ısın Xäzer unı höylähäñ äzäm ısanmaş kölkö kewek toyolor. Qızzar bötähe lä matur bula bıl yamaq bisälär qayzan kilep sığalar ikän huñ tip aptırağan ti bit ber yeget. Dörös tä şul. Qayhı arala kitep küzzän yuğala huñ ul matur saqtar hayyy, yaş saqtar hay säskä kewek matur saqtar. Eye matur ğına tügel bik saya la inem min dä yaşlektä. Qız saqta la xäzer zä ul tiklem maturlıq menän maqtanır räte bulmağan Särbiyamalğa Qarasäs äbey bıl hüzzärze üs itkän kewek unıñ yarahına toz hiber ösön qarışıp

höyläy kewek toyoldo. Ul ber nisä tapqır qunağına qatı qatı qarap ta aldı. Läkin Qarasäs äbey hamam uğa qırın küz zä halmay unan aş qayzalırsitkä alısqasärbiyamal kürmäğän häm ber qasan da kürmäyäsäk ğäjäp serle mawıqtırğıs bildähez güzällekke tekläp iş kitkes möhäbät ğorur bulıp nindäyzer eske nur menän yaqtırıp ultıra birze. Bıl nimä äytmäkse bula? Nimäğä alıp barıp sıǵırğa mataşa. Añlamayım tip tağı la qatıraq aptırıp quya Särbiyamal. Tiktäşkä genä kilmäğänder huzǵılay borğolay alıstan uratıp nimäğäler huqtırırğa mataşalırsıl. Qarasäs äbeyzen üzeneñ uy fekeren turalap qına äytmäy ällä qayzan bik alıstan taw yulı kewek bormalı hikältäle böğölöştärzän äyländerep yörötöp kilterep sığara torğan ğäzäte unıñ yänen bizzärä. Ä Yemeş kirehensä Qarasäs äbeyzen şulay höyläwen yarata. Bında uğa nindäyzer ser tärän mäğänä bar hımaq toyola. Qarasäs äbeyzen hüzzäre Bibisara abıstayzıñ dini äkiättäre şikelle küñeldä awır şöbhäle toyğosuatmawı kirehensä küz aldın yaqtırıp nisekter küñelde yeñeläytep donyala yäşäwe ul xätlem ük awır za qurqınıs ta tügel ikän tigän hımaq yaqtı uyzar uyatıwı menän dä oqşay Yemeşkä. Sönki Qarasäs äbey in fajiğäle awır xäldärze lä üzenä genä xas ömötlö yaqtı buyawğa buyap höyläy bela. Yä höyläy başlahın ine inde. Nimä höylär ikän inäyem bıl kilewzä tip sabırhızlana. Yemeş Ä Qarasäs äbey bez kewek oslo tubıǵın sänsep taw tübänenä ıǵışqan qart qayın töphähe şikelle suqayıp türzä mendär östöndä tınıs qına ultıra. Yırlarğa äzerlängän yırsı şikelle hiräk hayaq tamaq qırǵılap tarqaw ğına yılmayıp ta ala. Kük tamırzarı taşıp torğan taramış barmaqtarı saq qına dereldäp üzeneñ taşmalar uqalar başıp eşlängän küldäk izewen qarzay aq taştar sittären hıpırǵılap tözätkeläp ütälär. Äle bulha yäşlek sağıwlıǵın yuğaltmağan asıq zäñğär küzzäre inde bik küp vaqt tärän hırzar menän sıyılǵılanıp sırsıp bötkän qaqsayöznä bersä ğäjäp yulı höykömlö nur börköp tın ğına bazlap yanalar bersä qıyıw ıltırıp toqanıpsıtälär. Bıl saqta ul huñğı osoşqa äzerlängän qart inä börköttö küz aldına kilterä. Bıl kön ul ğäzätensä Ğäliullam, Sämiğullam, Timerbayım tip ozon ozaqt üzeneñ tormoş yulın da höyläp ultırzı. Qarasäs äbey zä Särbiyamal kewek qayhı ber hüzzärgä bigeräk tä yaqındarınıñ isemen äytkändä “yım” “yäm” yalğawzarın quşıp höylärgä yarata. Läkin bıl yalğawzarzı ul Särbiyamalsa kähäm öyöm ikmägem tip milkenä bäyläp tügel ä yaratıw üz itewze añlatıw ösön genä qullana.

Särbiyamaldıñ bik ük zur bulmağan yez samawırı ber ike buşap qaytanan öştälde. Yañırtılğan samawırzı başlap Qarasäs äbey şäkärze qısqıs menän borsaqtay ğına itep vaqlap qaba qaba aşıqmay ğına ber rättän ös dürt sınayaq säy esep yebärze. Unan tağı:

—Hayyy ğümer tigäneñ tip köylö huzıp quyzı. Bına şulay küpte kürgän baş bıl Särbiyamal. Yuqqa ğına “Saya” Qarasästän “Säyxur” Qarasäskä äylänmägän bıl baş. Yemeş menän Yäneş Qarasäs äbeyzeñ haman mawıqtırğısıraq bula barğan xikäyähän bülmä taqtahı aşa haman kinänep tıñlap ultıralar. Tik Särbiyamal ğına. Bınıñ hüzeneñ böğön bigeräk tä oso başı yuq bit äle. Bibisara äxirättärgä barıp tuyğa nisek äzerlänewzären beleşep qaytırmın tigäynem bit äle tip sabırhızılana ine. Säyxur Qarasäs tigändän min bäläkäs saqta bezzeñ awılда Safura tigän säyxur äbey bula torğaynı tip bötönläy ikense hüzgä küsep kitte ul xäzer Unıñ xaqında Safura äbeyze säy eserep his tä tuyzırıp bulmay ikän. Ul ber iñğayzan biş samawır säy esä ikän. Ös samawır säyze esep bötkäs taştar aştınan “bıl” itterep ber qolağın sıgarıp quya ikän. Bıl yänähe unıñ yartılaş tuyzım tigänen añlata bula. Biş altı samawırzı eskäs ike qolağın da tışqa sığara ikän. Awılда qayhı ber mätzäk yaratıwsan keşelär unıñ oşo kül qabırсаğı şikelle harğayıp böröşkän qolaqtarın kürep kölr ösön genä lä unı saqırıp säy eserä torğan bulğandar tip höyläy torğaynılar. Bına inde xäzer min şunday bulıp aldım. Ni eşläyheñ bit. Ğümer uza keşe tuza. Eyy şulay bulmaha... Yebäk bilbawzarzı tuzmay tızär. Sit sitenän kitelep tuza ikän. Bıl ğümerkäyzärze uzmay za tızär. Kilke milke kilep tä uza ikän tip yırlamağan da bulırzar ine. Şulay bit Särbiyamal. Särbiyamal haman alsaq qunaqsıl bulırğa tırıştı. Unıñ hüzen Şulay bulmağan qayza ul yeñgä tip kütärmäläne. Qarasäs äbey uysan ğına itep Şulay Särbiyamal barıhı la ütä. Aqqan hıw kewek ağa tip artaban höyläp kitte. —Bögön hin yäş irtägä qart. Bögön bar irtägä yuq. Barıhı la ütä. Küz asıp yomğansı la tuqtap tormay. Tik ber genä nämä yaqşılıq qına torop qala. Keşeneñ qılğan yaqşılığı onotolmay. Üzeñ ülgäs tä unı telgä alıwsı tabıla. Şuğa kürä quldan kilgänsä gel genä yaqşılıq eşläp tororğa käräk tä bit. Eyy,

qayza huñ? Döröş yamanlıq hər saq aldan yaqşılıq arttan yöröwsän bula. Bına şul keşemen tigän keşe arttan yörögände aldan kürergä teyš tä bit. Yaqşılıq yamanlıq xaqındağı üzenä bik ük añlayışlı bulmağan bıl ömötlö ömöthöz hüzzär täşirendä Yemeş ozaq vaqıt uyğa sumıp onotolop ultırzı. Ul arala Qarasäs äbey küräheñ ozon ozaq hüzen oslap ta quyğaynı. Säy zä eselep bötkäyne. Qarasäs äbey xäzer urındıq sitänä töşöp ayaqtarın izängä halındırıp ultıra. Ä Särbiyamal bik insafılı äzäple töş menän unıñ qarşısında meyes buyında başıp tora ine. “Ey hüzzeñ azağın işetmäy qaldım” Qarasäs inäyzeñ niñä kilgänen belep bulmanı. Buşqa ğına kilmägän bit inde ul tip köyöndö Yemeş. Läkin tegelär hüzzeñ yäbeşkähenä yañı ğına kilep yetkäynelär äle. Bına şulay Särbiyamal tip dawam itte Qarasäs äbey.

—Ay kittem yıl kittem enä buyı yer kittem tigändäy mineñ böğöngö ozon hüzzeñ yäbeşkähe şunda yä ber izge eş eşläp yaqşılıq qılıp taşla äle Särbiyamal. Donyalıqta la äxirättä lä sawabın kürerheñ.

—Ata-aq, nindäy eş ul yeñgä tip aptıray Särbiyamal. Mineñ quldan kilerzäy eşme huñ ul? Kilerlek. Bik kilerlek tip qırt kişä xäzer Qarasäs äbey. Tap hin buldıra torğan eş. Ayhılıwğa yawsı yebär. Bına şul. Ber berehen özlöp höygän ike yäşte qawıstırıp sawabın al. Yuqha üzeñ beläheñ Kază mazin unı Hatıbalğa birergä yöröy ti bit. Qızı barzıñ nazı bar ti. Qızı bulğas ber tapqır za yawsı yebärmägän İştuğandı kötöp tora almaş şul. Bibisara abıstay hineñ äxiräteñ bit hər xäldä ul äxirät duşınıñ hüzen kire qaqmaş. Yuqha äytäm bit Hatıbalğa birmäkselär.

—Birhä birerzär xäl yuq tine Särbiyamal qoro tawış menän. Unıñ küzzärenä qunğan yahalma möläyemlek qapıl yuyılıp halqın qoros satqılı bazlay başlanı. — Birerzär tip ni kem Särbiyamal ul tiklem yänhez bulma äle tip Qarasäs äbey zä qatı boşonop kitte. Üzeñ belmägän ni bar Ayhılıw hezzeñ İştuğandı yarata la baha. Unan başqa ber kemgä lä barmayım tip äytä ti bit. Äytew menän ni ul yeñgä atı tunı malı tıwarı bulmağan köygä İştuğangä nindäy käläş ti ul. Ay hay, tip bötönläy köyöndö xäzer Qarasäs äbey Üzeñ belmägän ni bar tigändäy. Ayhılıwzı äytäm töş tihäñ töşö eş tihäñ eşe aqıl tihäñ aqılı bar. Yetmähä İştuğandı bik yarata. Niñä şul ike balanı Saq menän Suq kewek itep zariqtırıp yörötörgä. Yä

—Xäl yuq ti Särbiyamal haman şul halqın qoro tawış menän, yawsı yebärhän dä birmäştär. Bibisara äxirät “yerhezgä kilmeşäkkä mähär tülär ämäle bulmağan xäyersegä qız birer xälem yuq” İştuğanıgız yuqqa imhınıp yörömähən tip ällä nisämä rät äytkäne bar miñä. Şulay bulğas bıl alyot. İştuğan nämä ömöt itep mataşalır belmäyem. —Ällä şulay za yawsı yebäreپ qaraybızımı Särbiyamal tip nıqıştı Qarasäs äbey. Boronğolar “yatıp qalğansı atıp qal” tip buşqa ğına äytep kitmäğändärzer. Äyzä bezzän qalmahın. Bar tigen xäzer ük üzem yawsı bulıp baram. Keşe arahında yawsı bulıp yöröy torğan ğäzätäm bulmaha la hineñ ösön İştuğan ösön yawsı bulıp barırğa la äzermen. Yawsılıq ösön alım da tam itmäyem. Särbiyamal yahalma sabırlığın bötönläy yuğaltıp qırqıw tawışqa küstä. —Yuq yeñgä bulmay. Bulmaştı xozay höymäş ti. Bulmaş nämä menän bulaşmayıq Qarasäs yeñgä. Kilen äytterergä bezzeñ baylığıbız za yuq. Yetmähä atahı la huğıştan ällä qayta ällä yuq tigändäy. Şulay tigen ä tip ömöthöz huzıp quyzı Qarasäs äbey. —Şulay tine Särbiyamal xäzer üzeneñ asıl ğäzätensä özöp. Şulay Üz yortoma kemdärzeler kilterep donyamdı urtaqlarğa tormayım äle. Käräk ikän ana tora yulı. Dürt yağı qibla. Üze donya köthön üze mal taphın da üze öylänhen. Berze tügel bişte alhın. Unda mineñ eşem yuq. Qarasäs äbey tağı awır huzıp Şulay tigen tip Särbiyamalğa täw kürgän kewek ğäjäphenep tekläp torzo la: —Yaray biğäybä min äle tik yäştärgä ber yarzam itep bulmaşımı tip kenä kilgäynem. İştuğan ütengängä genä ul äğär apayım Ayhılıwızı alıp birhə yaqşılığın mäñge onotmam. Üz äsäyemdän artıq kürep ğümer buyı qäzerlärmən xörmätlärmən tip yalıñğanğa ğına tip höylänä höylänä torop işek töböndäge kaluş biymahına taban atlanı. Oşo vaqıt qapıl yügereşep Qarasäs äbeyzeñ ike yeyänsäre Sabira menän Səmiğä kilep inde. Ularzıñ şap yügerewzän tındarı bötöp artıq qıwanıstan teldäre körmälgäyne:

—Qärtsäy!

—Qärtsäy!

—Qärtsäy! Atayım! Atayım qartsäy! Qarasäs xafalanıp kitte.

—Ni bulğan Timerbayıma, nimä bulğan balalar? Ällä beräy nasar xəbär kildeme?

—Qayttı!

- Atayım qayttı!
—Kitse kitse ısınmı bəpestərem?
—Qayttı! Qayttı! Äyzä tiz bul qärtsäy!

Sabira menän Sämiğä qärtsäyzären ikehe ike yaqtan qultıqlap yelterätep alıp sıǵıp kittälär. Aha sitek menän yügerep kitte lä baha alyıǵan qarsıq. Kaluş bıymahın da tayaǵın da onotto tip höylänep qaldı Särbiyamal. —Mä, Yäneş alıp barıp bir. Yäneş Sämiğälärzeñ atahın barıp kürergä mömkinlek birgän bıl xälgä qıwanıp Qarasäs äbeyzeñ kaluş bıymahı menän tayaǵın totop ular artınan yügerze. Särbiyamal unıñ artınsa säs tolomonan totop tipkeläy huqqılay Yemeşte lä tışqa sıǵarıp ırǵıttı. —Bar tuñ dömök siǵan balahı. Küzemä kürenähe bulma. Bınan huñ min hineñ keşe aldında awız asıp hüñ äytkäneñde küräyem! Yemeş bıl yazanıñ bayaǵı üze äytkün. May aşanı ikän ti tigän hüñ ösön ikänen dä inde bını Särbiyamaldıñ xäzer tele talǵansı onotmayasaǵın da yaqşı añlay ine. Läkin xäzer bıl xaqta uylap niñä äytkänenä ükenep tororǵa unıñ waqıtı yuq. Tış halqın. Yetmähä Yemeşteñ dä Timerbay aǵayzı barıp kürgehe kilä. Şuǵa ul da yalan ayaq yalan küldäk köyö yügerep ularǵa kitte. Särbiyamal kewek zähär uşal ğınwar yele tuñp ülergä telämägän keskäy qızızñ artınan hızǵıra kölä qıwıp kitte.

XIII

Ğabbas mulla menän osraşıwzan huñ Sälimä yäştärgä telägän waqıtta üz öyöndä uynarǵa röxsät itä torǵan bulıp kitte. —Äyzä uynaǵız. Şuǵa üs itep öyzö der helketep beyegez ti ul qırt kişep. Bıl hüzzä äytkändä unıñ uyınsaq küzzäre üz hüzelek häm qıyılıq menän balqıp kitälär. Bılay za alıw bittärenä qaraǵusqıl qızılıq yügerä. Küräheñ mullanıñ şul köndäge qıraǵay qılanışı Sälimäneñ haman küz aldınan kitmäy. Yäştär ısınlap ta huñǵı yıldarza bında yış yıyılalar Sälimä äytmeşläy bötähenä lä üs itep öyzö der helketep beyeyzär uynayzar. Ä Ğabbas mulla xäzer bıl öy yanınan sitläberäk ütergä tırışa. Bigeräk tä bıyıl huǵıstıñ ösönsö qışında uyınǵa häwäşkärzär kübäyep kitte. Sälimäneñ öyö xäzer yaş yelkensäkteñ genä tügel küp haldatkalarzıñ da küñel asıw töbägenä äylände. Xatta bında xäzer üzeneñ bazıq käwzäle sabır xoloqlo qatını Bazıyan yeñgäne eyärtep, Timerbay za kilä başlanı.

Ul tege vaqıtta şaxtala taş töşöp izgändän huñ uñ ayağı tubıǵınan töz qatıp yabıǵıp qartayıp bınan ber ay elek his tä kötmägändä qaytıp inde. Awılda unıñ qaytıwı xaqında töröl xäbärzär yöröy. Beräwzär unı: Seberzän qasıp qaytqan ikän tip höyläyzär. İkenselär: amnistiyağa eläkkän ikän tızär. Ä Timerbay üze:

—Sroktı tultırıp qayttım. Binaxaqa biş altı yıl Seber yetmäyme ni tip kenä yawap bira. Min xäzer şäp itekse hezgä min häybät itektär tegermen hez miñä astan ülmäşlek eş xaqı tülärhegez. Şulay itep bez zä yäşäp kiterbez tip şayarta. Üzeneñ katorǵala bolşeviktar menän osraşıp totoş ber mäktäp ütwen kommunistar menän fekerzäs bulıp qaytıwın älegä ber kemgä lä äytmäy İtek tegergä öyränewen genä höyläy. Min tekkän itekte keygän keşe ber qasan da taymay. Yetähe yerenä tup tura barıp yetä tip mărăkäläy. Isınlap ta qaytıwına ber ay waqt ütwegä ul inde ber nisä keşegä bik häybät itek tegep birergä lä ölgörzö. Keşegä quşamat taǵırğa yaratıwsı qayhı beräwzär unı itekse Timerbay tip tä yörötä başlanı. Timerbayzıñ qaytıwına bigeräk tä Sobxan starşınanıñ ese boş.

—Min bıl ğümerlekkä kitte tip tınıslap yöröhäm, altı yılda qayttı la kilde. Yetmähä donyalar bolarıp yarlı yalı baş kütärep torğan saqta bit äle. Yuq unı qayza bulha la ozatırğa käräk tip uylay ul hām Şımbay qartqa Timerbayzı küzzän ısqındırmaşqa quşa. Timerbayzıñ qaytıwına ğına tügel uynğa häwäşlänep kitewenä lä awılda här kem üzensä baha birergä unı üzensä ğäyeplärgä yäki yaqlarğa tırıştı. Äytäyek Särbiyamal yäki Bibisara abıstay kewek üzzären izge küñelle dinsän itep tanıtırğa teläp kösänewse keşelär unı azǵınlıqta ğäyeplänelär. Üz ara säñgeldäşep. Yöröy şunda qartayǵanda tırtayǵan. Yetep kilgän ike qızı bar. Ä üze hornayıp uynğa yöröy gonah şomloǵo tip ärlänelär. Ä yäştär unı donyanı küp kürgän küp belgän keşene üz aralarına qıwanıp xörmätläp qabul ittelär. Olo başın kese itep unıñ uynğa kilewe yäştär ösön zur qıwanıs buldı. Xäbir tiräge töböndä höylägän onotılmaş xikäyäläre, yırzarı, taqmaqtarı menän dä Seberzän imgänep qartayıp qaytıp kilhä lä haman elekkesä şat küñelle ömötlö keşe bulıp qalıwı menän dä ul yäştär küñelendä legendar batır bulıp urın aldı. Yäştär uğa hutlı säskäne toyǵan bal qorttarı kewek hırıştı. Älbittä Şımbay kaştan da uyn öyö tirähendä öyörmä şikelle öyrölöp kenä yörönö. Läkin unda inergä Timerbayzıñ ni

höylägänen işetergä ni qılanğanın kürergä uğa his tä tura kilmäne. Sönki uyın Şımbay kewek qarttar yöröy torğan urın tügel. Unda barıp inergä uğa his ber hıltaw yuq. Tamam aptırağas ul ber nisä tapqır Sobxan starşınağa kãñäşkã lä barıp sıqtı.

—Äää ni tine ul totloğop qaltıranıp. Ul här vaqıt beräy etlek eşlärgä yıyıñğanda şulay qaltıranıp totloğop höyläşä başlay ine. Türä hineñ borsolowıñ buşqa tügel ikän ä ni bıl. Timerbayzı xäzer säpsim yuldan yazıp qaytqan ikän tip höyläyär. Alla la mulla la batşa la säpsim kăräkmäy. Bötä keşe qarğa kewek ber töş ber iş ber tiñ bulhın tip äytä imeş ti. Säpsim gupsim azğan ti. Kommun bulıp qaytqan ti ul. Säpsim bälşäwnik ti ti ti ti tip mısqıllanı unı starşına. —Ti menän nimä eşläp bula hin bını üzeñ işetep bel yäki şahıttar tap. Beler inem dä bit. Beläheñ ul bını mineñ aldımında höylämäy. Uyında yaş yelkensäkkä haldatkalarğa höyläy. Ä uyınğa min inä almağandı añlayhıñ bit. Üzeñ inä almahañ beräy ısanıslı keşe tap tim bit.

—Ey, türä üz üzeñ belmägän ni bar. Unday keşe barmı ni xäzer. Yä yaray miñä zarlanıwsı kăräkmäy tip yekerep bülderä unı starşına. Miñä hin eş menän kil. Bälki hin unda mineñ üzemä barırğa quşmaq bulahıñdır ä. Xi-xi! Tege vaqıttağı kewek Kafır Xäbir tiräge töbönä barıp yatqan kewek ä. Xi-xi! Yäteş kilep sıqqaynı bit ä. Tik xäzer ul zamandar uzıbıraq kitte şul. Keşelär uşalıraq ta uyawıraq ta bulıp baralar. Ä bez xäzer yer aştında yılan köyşägände işetergä teyeşbez. Añlanıñmı ağay? Añlanım türä añlayım. Añlağas yulın tap. Bez Timerbayzıñ ezenä töşörgä teyeşbez. Yuqha ul üz tizzän bezzeñ ezgä töşör. Añlanıñmı? Bıl höyläşewzän huñ Şımbay kaştan uyın barğan öygä nisek ütep inergä yäki beräy ısanıslı keşene inderep tıñlatırğa kăräklege turahında ozaq baş vattı. Ul älbittä Timerbayzıñ Seberzä katorğalağı bolşeviktar menän osraşıp küze asılıp qaytıwı xäzer bındağı yäştärzeñ küzen asıw ösön uyın öyön fayzalanıwı xaqında asıq uq belep yetmähä lä unıñ bında buşqa yörömäşenä töşönä. Oşono belep türälär aldında tağı ber tapqır xezmät kürhätep qalıw niäte menän yana ine. Läkin Şımbay kaştan ni

xätle uylaha tırısha la üzeneñ şımsılıq eşenä yarzam iterzäy keşe taba almanı. Yäştär Xösnölxaq, Äxmätşa, Hatıbaldar aldında asıq höyläşmäyzär. Başqa hatlıq keşene awıldan tabırğa mömkin tügel. Ni eşlärgä? Axır ul bınıñ ösön üzeneñ yeyänen. Äxmätşanıñ qurqaq yänle arıq tänle sirkätäw genä ulı Moratşanı fayzalanırğa buldı. Här ber uyın bulğan köndö unı ärläy tuqmay unda yebärze. Ä uyından unı yegettär qıwıp sıgarzılar. Ğäzät buyınsa unıñ yäşendäge malayzar äle uyınğa yörömäyzär. İkensenen ul Şımbay kaştan toqomonan bulıwı menän dä yäştärze yekhenderä ine. Läkin Moratşa yäştär nisek kenä qıwmahın haman uyınğa yäbeşep yattı. İşektän qıwıp sıgarhalar täzrägä täzränän qıwhalar möryägä barzı. İlanı yalındı, yäştärzeñ ayaqtarına kösök kewek şıñşıp uraldı. Sälimäneñ öyö yanınan kitmäne. Sönki uğa qarttahı şulay quşqaynı. Axır bıl malay menän körmäkläşew yäştärze tuyzırzı.

—Yaray yöröhön. Uyın küргеhe kiläler. Bula ul şunday irtä häwäşkär malayzar tinelär ular. Äxät üzeneñ un ike yäştän uyınğa yöröy başlawın xäterläp Moratşağa bälänewze berense bulıp tuqtattı. Tik şunıñı ğäjäp. Min beyew yırlaw menän ölkän ağayzarzan üzemde yarattırıp waqıtınan alda uyınğa inew xoquğın alğaynım. Ä bıl ilap hıqtap talaşıp tartışıp inä. Üze yırlay za beyey zä belmäy bit äle baxır tine ul kölop. Yaray yöröhön äyzä. Balanıñ ğäyebe yuq. Unı sitkä tibergä yaramay tine. Timerbay Moratşa uyında qaldı. Közöräyep sübäge sıgıp torğan alama bürkenä bötönläy sumıp et talağan kewek özgölänep bötkän ozon harı tire tunına uranıp meyes buyındağı eskämyägä yäştär arahına tıgızlap inep ultırzı. Bıl köndö uyında üşmer yegettär genä tügel haldatkalar huğıştan yaranıp qaytqan haldattar za baytaq ine. Xatta Timerbay qaytqanı birle uyından qalmaq yörögän urış İzris tä bögön başta uq kilep ultırğaynı. Uyın beyewzän başlandı. Yegettär yañğız za ikeşärläp tä kümäkläp tä beyenelär. Moratşağa bigeräk tä Äxätteñ beyewe oqşanı. Ul bışmät yeñdären qanat kewek yelpeldätep ultırıp ta yatıp ta tübägä xätle hikerep tä beyey ine. Yegettärzän huñ yeñel yügerep Sälimä lä oyota başıp Bazıyan yeñgä lä beyep aldı. Timerbay yağımlı ğına yılmayıp:

—Hay ällä kemdeñ bisähe lä ällä kemdeñ kilene tip ularzıñ beyewen kütärmäläp ultırzı. Şulay itep bıl ike ös yıl esendä uyınğa yöröwselärzeñ hanı sifadı uyındarzıñ törö lä üzgärgäyne.

Beyep arıǵas yäştär yırlaştılar. Yırǵa Timerbay ǵa quşıldı. Yırzan huñ taǵı beyeştelär. Moratşa küzzären kepeslätep aptırıp tik ultırzı. Bında unıñ qarttañı äytkänsä zobanıǵar ǵa, mögözlö şaytandar ǵa, ällä nindäy qurqınıslı hüzzär höyläp kemdärzeler ülerew bötöröw turahında kãñäşläşep ultırǵan yulbaşarzar ǵa kürenmäne. Malay yır beyewzän bik tiz yalqtı qaytıp yılı yurǵan aştına inep yoqlaw turahında xıyallana başlanı. Xäzer unı bında qarttañınıñ —Uyın bötämäyensä qaytañı bulma tigän qatı işkärteve genä kösläp tota ine. Tora bara bütän yäştär ǵa arını küräheñ uyın kölkö yır beyew äkrenläp hürelde. Axır bötönläy tındı. Bötä keşe şım uysan bulıp qaldı. Oşo waqt iñ azaqqı bulıp beyewzän tuqtaǵan İştuǵan urındıqqa Timerbay yanına barıp hıyınıp ultırzı la:

—Yä aǵay beräy nämä höyläp yebär äle tinä. Eye höylä Timerbay tip unıñ hüzen başqalar ǵa kütärep aldı. Hin höylägände tıñlahañ ällä ni eşläp küñel irkenäyep kitkän hımaq bula. Oşonday mömkinlekte küptän kötkän Timerbay yomşaq qına tamaq qırıp quyzı. Nimä höyläyem ikän huñ?

Başnıdan ütkändärze. Seberzä kürgändäreñde tip ber nisä tawış ber yulı yawap birze uǵa. Ey, mırzam höyläp tä bötöldö şikelle inde tine Timerbay. Qalın qara mıyıǵın borǵolap äz genä uylanıp ultırzı. Urıs İzris tä başqalar ǵa uǵa yaqınaraq şılıştı. Bında donya kürgän keşeneñ başınan ütkän xäldären höylätep tıñlap ultırw boron borondan kilgän ğäzät ine. Äytäyek bına urıs İzris üzeneñ haldat saǵınan qalǵan istälektärze oşo german huǵışı başlanǵansı höyläne. Tik xäzer genä ul kük mıyıǵın hıpırǵılap yalbir qaştarı aştınan börköt küzzären yıldırtıp tik kenä ultırırǵa yaratıwsan bulıp kitte. Sönki ul işär tügel. Üz xikäyäläreñeñ işkerewen donyaǵa xäzer bötönläy ikense yañı keşelär tıwıwın ul yöräge menän toyop añlay. Ul xäzer oşo yañı keşene yaqşaraq yaqındanaraq kürergä unıñ aşa donyala bulıp yatqan häm bulasaq xäldärze asıǵaraq tösmörlärgä tırışa. Timerbay menän här ber osraşıwzan üzeneñ qart küñelendä nindäyzer yılılıq ömöt satqıñı uyanǵanın küñel küge nindäyzer älegä asıq bulmaǵan läkin haman saǵıwlana kiñäyä bargan yaqtılıq menän huǵarılǵanın toya ul. Unı qart haldattı yäştärzeñ üz keşe itep xörmätläp qarşılawzarı la qıwandıra. Bigeräk tä Timerbayzıñ xästarle yılı mönäsäbäte şatlandıra unı. Ul xatta huñǵı waqıtta

oşo Timerbayzıñ uldarsa xästärlelek menän birgän kãñäşen tıñlap esewze lä hiräklätte. —Sobxan starşınağa älbittä hineñ esep işär bulıp yöröwen yaqşı. Ä bezgä hindäy qart haldattıñ aynıq bulıwı kăräk saqta kös xälsä yäştärgä yarzamğa äzer torowı kăräk hin bezzeñ menän ber yuldan bara torğan keşe. Bezgä kăräkle keşe hin İzris ağay. Üz keşebez. Añlayhıñmı? Bına şulay ul donya Timerbayzıñ bıl hüzzäre unı qıwandıra la ömötländerä lä. Şul uq waqıtta ısanğılız yat ta himaq toyolop quya. Ul yañğız saqta bıl hüzzär turahında yış qına uylap ala. Terpe mıyığı aştınan mut qına yılmayıp: —he İzris qarttıñ da kengäler kärke bulhın imeş? Ğäjäp. Añlamaşhıñ qızıq keşe bıl Timerbay. Nimägäler ışana nindäyzer yañı tormoş yañı baxet kötä. Yaray ısanhın köthön. Min dä yaş saqta ışana inem. Yäşlek ul baxetkă şatlıqqa ireşä alıwı menän tügel ä şuğa his şikhez ireşermen tip ısanıwı menän matur za tip uylanıp üz aldına fälsäfä hatırğa la yarata ul. Ä şulay za Timerbayzıñ hüzzären mawıgıp ömötlänep tıñlay. Äle lä ul şunday uq toyğo menän tıñlarğa kereşte.

—Min Seberzä ber qart eşse menän osraştım. Unı tege bişense yılda baş kütärgän ösön ğümerlek katorğağa ozatqandar. Bına şul qart eşse az ğına buş awlaq waqıt bulha mineñ kewek tuñ keşelär menän höyläşergä yarata torğaynı. Yegetmen tigän keşe baxette küktän kötöp yatmay tip qabatlay ine ul. Baxette unı yawlap alalar Rus eşsehe ine ul. Lena priiskıhınan ine. Donyanı la nujanı la küp kürgän keşe ine. Üze qart awırıw köyö lä qanatı hınğan borköt kewek osorğa talpınıp yöröy ine iren.

—Ey mırzam Timerbay här waqıt hüzzä şulay Seberzä osratqan beräy keşeneñ yazmışı eşe menän tıñlawıların tanıştıra unı yarattıra yällätä lä unan äytergä teläğän üz uyın fekeren şul keşe isemenän höyläp alıp kitä. Şul arqala unıñ hüzzäre tıñlawıslarğa üz telägen fekeren kösläp tağıw bulıp tügel ä yabay xikäyä tormoş döröşlögö bulıp barıp yetä häm şuğa kürä ışandırırw kösö lä nıqlı bula ine. Şunıñ östäwenä unıñ höylämendäge Sebergä yebärelgängä xätle qullanılmağan “ey mırzam” tigän moñhow ğına quşım da äñgämägä nindäyzer äytep bötölmägän mäğänä ser östäğän unı tağı la yağımlıraq yaqınırq itkän himaq toyola ine.

—Bez küp vaqıt bigeräk tä kistären zemlyankalarza üzebez genä qalğas oşo eşse yanına yıyıla torğaynıq. Ä ul bezgä baxetkâ ireşew yuldarın öyrätergä tırışa torğaynı. Belähegezme yegettär ti torğaynı ul şıbırlap qına bezzeñ baxet Sämreğostoñ altın taji aştındağı sixırlı sitlektä bikle yata ti bit ul. Xäzer eşselär haldattar xatta kräştiändär zä berläşep ana şul baxet bikläp quyılğan sitlekte qıyratırğa yıynalar ti. Ägär ısınlap ta bıl eş barıp sıqha Sämreğos üzeneñ qawırhındarın da yıyıp ala almayasaq ti. Xalıq bit ul yılğa. Taw yılğahı. Ul ber taşa kütärelä başlaha ay, yay yay... Tik berzäm genä kütärelhen. Yañğız yarım kütärelewzän genä mäğänä yuq ti. Döröstö höyläy şul. Belähegez bit. Xäbir batır yañğız yarım kütärelep nimägä ireşkän. —Eyy mırzam. Bına şulay qızıq keşe ine ul eşse. Gel şulay yabay xalıqtıñ tormoşo köräşe eşe xaqında höyläp şul xalıqtı irekkä baxetkâ alıp barıp sığarıw xaqında xıyallanıp tik yöröy ine. Ä üze bit awırıw za qart ta ine. Ey mırzam! İrekkä sıgır kön yetkänse yaşärlek tä tügel. Bına şulay mırzam. Ey baxır! —Hay iren! Kemdär qayza ğına seremäy zä nindäy genä ıza sikmäy bıl donyala. Hüz başlanğas Moratşa la urındıqqa yaqınaraq kilep ultırzı. Qarttañ uğa qolaqtı haq totorğa kem nämä höyläy bötähen dä otop alıp qaytırğa quşıp yebärgäyne. Timerbay küz qoyroqtarında tawıq täpäyzäreneñ eze hımaq bulıp yatqan batıw yıyırşıqtarı menän totoş yılmayıp aldı. Bına şul qart eşse bezgä. Lenala eşselärze nisek atıwzarın höyläne. Tändäreñ sınırlap kiterlek xäldär ısanıwı la qıyın xatta. Ä eş höylägändän dä yamanıraq bulğan Timerbay äkren halmaq tawış menän:

—Lenala bulğan qanlı waqıgalar turahında tege eşsenän işetkändären höyläp kitte. İzris qart Sälimä, İştuğan, Äxättär Bolşevik tigändäre kemdär bula ikän huñ ul, Lenin tigäne lä, şul bolşevikmı ällä bütänsäme ikän? Tege eşsene äytäm üze gümerlek katırza bulha la ber saq qotolowğa baxetkâ ısanıp yata tigän ä Yä inde baxırzı

tip törlösä horaw birä birä qızıqhınıp tınlalanılar. Bıl hüzzärze yoqo aralaş arlı birle genä işete ultırğan Moratşa irtänsäk qarttahınıñ. Yä ni höyläştelär tigän horawına Timerbay ağayım Sämreğos turahında äkiät höyläne. Keşelärzeñ baxete Sämreğostoñ altın taji aştındağı timer sitlektä bikle yata tip äytte. Qarttay ul baxet ni nämä ikän huñ ul? —Qoş kewek nämäme ikän ni? Tajdı alıp ırğıthañ sitlekte ashañ osor za kiterme ikän ä qarttay tip ğäjäplänep horawzan başqa ber nämä lä äytä almanı. Nisek? Nindäy äkiät? Nindäy baxet? Äää qalayıraq höyläne tiheñ äle tip Şımbay qart ni xätle nıqışıp qaraha la, Moratşa şunan arttırıp ber ni zä äytä almağas unıñ ike qolağın ber yulı borop kaza bäräse kewek baqırttı la qama bürken başıp keyep Sobxan starşınalarğa kitep barzı. Sämreğos turahında äkiät höyläne tiheñ ä? Timerbay uyında äkiät höyläp ultırhınıñ ä! Bını nisek añlarğa tip üz aldına höylänä höylänä barzı ul. Läkin starşınanıñ qapqa yanında ber törköm qatındarzıñ sır sıw kilep şawlaşıp yörögänen kürgäs tiz genä tıqırqqa boroldo la art qapqanan inergä niätläp körtkä bata suma uram artınan kitte.

Sämreğos... Baxet... Sitlek... tip üz aldına üze höylänep mığırlanıp barzı. Axır hüzeñ qayza tört töröwenä töşönöp:

—Hay şılmanı! bına nämä höyläy ikän ul tip qısırıp elägä täğäräy alğa yügerze. Bögön irtänsäktän birle Sobxan starşınanıñ qapqahı yanında ber törköm haldatkalar qaynaşa ine. Tıştan mal tıwar tärbiäläp kilep ingän. Bazıyan yeñgä yözlök buyında bükän östöndä kemgäler bıyma töpläp ultırğan Timerbayğa borsowlı qarash taşlap täzrägä kürhätte. —Ana qara bisälär nimä eşläyär? Köräş köräş ti inen. Bına kür inde hin genä otqoğan tip äytäsäktäre kön kewek asıq inde.

—Ni bar äsähe? Nimägä huqranahıñ tip, Timerbay za urınınan torop täzrägä barzı. Bıl waqıtta Sälimä üze kewek unlağan haldatkanı eyärtep qısırqa şawlaşa Sobxan starşınanıñ estän bikle qapqahın täzrä qapqastarın şaqıldatıp yöröy ine. Qara qorhaq sıq huğış buyınsa bezzeñ pusabiyanı aşap himerew yeter hinä

Xäzer ük sıǵıp bezzeñ aqsalarzı taratıp bir huǵış böthön! İrzärebezze qaytarıǵız!
Huǵışw bik yaqşı bulha üz ulıñdı yebär! Üzeñ huǵışqa bar!

Timerbay terpe mıyıǵın borǵolap täzrä aşa bıl küreneşte kinänep küzätep torzo.
—Äyzä äzläp bulha la şulay semetkeläy başlahındar äle şulay bula ul äy mirzam. Üz
hüzzäreneñ yelgä osmawın kürew unı kinänderä ine älbittä.

—Bıl Sälimä starşınanı la Ğabbas mulla şikelle itep öyrätep alırğa uylay tine.
Bazıyan yeñgä. Tik belmäyem. Bıl yulı üzeneñ awızı beşep quymaha yarar ine.
Öyräthälär şäp bulır.

—Küptän öyrätergä waqıt ularzı qara qorhaqtarzı tip Qarasäs äbey zä hüzgä
quşıldı. Ul da ikense täzränän bıl şaw şıwzı küzätep tora ine. Läkin haldatkalarğa
Sobxan starşınanı öyrätergä tura kilmäne. Qayzandır qapıl kilep sıqqan uryadnik
Aleksy ularzı atı menän tapata yazıp pır tuzzırıp taratıp yebärze.

—Taralıǵız axmaqtar Yuqha xäzer ük bötägezze lä totop törmägä ozatam.
İştetegezme añra harıqtar törmägä. Timerbay heperep alǵanday buş tın bulıp qalğan
uramğa tekläp täzrä yanında ozaq qına uylanıp torzo la Bazıyan yeñgägä his tä tanış
bulmağan yat läkin ğäjäp moñlo ber köygä äkren genä yırlay yırlay eşenä totondo:

Quzǵal uyan lägnät itelgän,

Qoldar häm astar donyahı!

XIV

Haldatkalarzı qıwalap yebärgäs, Sobxan starşınala hıylanırğa yıyınıp ultırğan
uryadnik Aleksy berehe känger ozon buylı, qalın qara qaşlı, ikensehe yawrintaq täpäs
käwzäle, yetez xäräkätke ike yegetteñ uramdan ütep sütep yörögänen täzrä aşa küzätep
tora birze lä borsowlı tawış menän: —Bıları kemdär taǵı tip horanı? Nimä eşläp uramda
butalıp yöröyzär? Ällä tege bisälär kewek bıları la hineñ qapqanı qaǵırğa yöröyzärme
türä? Bulır za... Donyalar bik bolarıp tora bit. Bisälärzeñ böğöngö qılanıştarı la bezgä
şunı iskärtä töşönäheñme türä? Töşönäm Leksey Petrawis bik töşönäm. Şımbay

ağay bıl yegettärze lä här saq küz uñında tota ti starşına ügez qaraşın uryadnikka töbäp:

—Xi-xi-xi vaqıtı urını kilgände kötöp kenä yöröyböz. Bezzä ul yaqtan eştär nisawa quyılğan. Leksey Petrawis haq bulırğa tip qabatlay uryadnik. Töşönäheñme? Timerbayzıñ eşe tügelme bılar. Bötähen aldan belep tororğa kăräk. Yuqha böğön bisälär irtägä yäştär. Unan bötä xalıq quzğalıp yağanana ala başlar. Eye üzeñ belmägän nimä bar? Töşönäheñme türä? Töşönäm yaqşı töşönäm Leksey Petrawis tip tutıyğış kewek ber hüzzä qabatlap torzo starşına Bıl vaqıtta ul da täzrä yanına kilep başqaynı. Ä İştuğan menän Äxät öşöp tuñıp hepertmä buran yügergän buş uramda haman arı bire yörönö lä yörönö. Ularzıñ böğön höyläşep hüzzäre bötmäy kăñäşep kăñäştäre berekmäy ine. Başta hüzzä haldatkalarzıñ urınlı talaptarı xaqında barzı. Isınlap ta küpme tüzep tororğa mömkin. Bıl küpkän qorhaqtıñ haldat posobiyelärin nisä yıl buyı üz keşähenä halıp kilewe bötä keşegä bildäle bit. Tik bıgasa qıyıp äytewse qurqmay talap itewse genä bulmanı. İllä Sälimä yeñgä şäp bisä lä huñ. Täki starşınanıñ qoton aldı bit. Uryadnik kilep sıgıp qına eşte bozzo. Yuqha ular starşınanı uramğa höyräp alıp sıqmayınsa tuqtamaştar ine hüzzä bınan huñ yer mäsälähenä küsep kitte. Bıl xaqta Timerbayzan işetkän hüzzär yegettärzeñ başınan sıqmay ine. Zavod fabrik eşselärgä! Yer kräştändärgä bulırğa teyeş... Yerhezzär yerle bulındar. Bolşeviktarzıñ iñ zur başlığı Lenin üze şulay tip äytä ti tip yarhıp şıbırlay İştuğan. Şunıñ ösön bötä eşselärze köräşkä saqıra ti.

—İx yer yer! Ägär mineñ yerem bulha. Ägär bezzeñ dä yerebez bulha tip qabatlay. Äxät qırqa yänlänep. Buldırırğa kăräk unı. Bezzeñ yer qayza? Sobxan starşınalar, Timaş bayarzar qulında. Timerbay ağayğa osrağan tege qart eşse äytmeşläy kümäkläp kütärelergä lä ularzı bärep yıgıp yerze üz qulıbizğa kire qaytarıp alırğa kăräk. Min Timerbay ağayzıñ hüzenän oşono añlanım. Yuqha yerze ber kem dä bezzeñ qulğa alıp kilep tottormaş. Alma beş awızğa töş tip yatıwzan eş sıqmaş. Döröş köräşergä kăräk tip yawaplay İştuğan. Băxetteñ nigeze yerzä yata. Tik bına qasan nisek itep köräşkä başlarğa? Bıl xaqta Timerbay ağay niñäler ber ni zä

höylämäy bit äle. Ä bez nimä beläbez. Bınawı haldatkalar şikelle sır sıw kilep uramğa sıǵıwzan unan uryadnik kürenew menän tırım tıraqay qasıp bötöwzän ni fayza? Äxät rizahızlıq belderze. Bez ni beläbez imeş? Belmäşkä bez nimä? Bäläkästärme ällä. Allağa şökör yaş yetkän hiñä un dürt yäşeñdän alıp haqal mıyıp başqan yegetkä üz yäşeñde tügel xatta yegermenän aşıwzı birep bula. Ä mineñ buyım bäläkäs bulha la yozroqtarım tos. Timer kewek.

Ul at toyaǵı kewek yomro yozroǵon qatı yomarlap baş osonda bulǵap aldı. — Bına nisek Unıñ döröş. Bez zä köräşkä totonmağas kem totonor. Yuq uramda süp tibep yöröw yeter bezgä. Ä nisek başlarğa. Äyzä Timerbay ağayımın inep horaybız. Öyräthen. Döröş. Öyräthen. Yegettär aşıǵıp Timerbayzarğa inep kittelär. Sobxan starşına uryadniktıñ qabırǵahına yomşaq qına törtöp aldı.

—Ana kürzeñme Leksey Petrawis. Ehe Bına bit ayaqtarı qayza tarta bit ularzıñ. Bıl ıristan Timerbayğa Leksey Petrawis ber sara kürergä waqıt. Waqıt Timerbay yegettärzeñ qızıp yarhıp höyläğän hüzzären bıyma tüpläwzän tuqtamay ğına tıñlanı. Azaq ularğa ozaq qına yılmaya birep qarap torğas awır ğına huzıp baş sayqap quyzı.

—Yäşeräkhegez şul äle mırzalar yäşeräkhegez. Aşıǵıp aldan tamğan ber ike tamsınan yazǵı taşqın qupmay bit ul. Bına tizzän yaz yeter. Yarzay bozzarzı aqtarıp taşlar yer östönän hömhöz qıştı qıwır. Şul saq tüzemhez täwge tamsılarğa la taşqınğa quşılıp olo diñgezgä taban ağırğa yul asılır. Yuǵihä ul irtä tamsılar yaz za yahay almaştar üzzäre lä fayzahızğa yuqqa sıǵırzar. Ey ağay hin ällä nämä höyläyheñ dä. Bezze bötönläy balağa hanayhıñ tip İştuğan uğa üpkäle qaraş taşlanı. Äxät qırt kişep: —Bez kinäyäle höyläşkände añlaybız ul tip belderze hin ağay bezze tura höyläp kenä öyrät. Ä köräş ul uyınsıq tügel mırzalar. Uyaw baş menäntotonmahañ bik tiz bilde hındırıp quyrıǵa la bula. Uyaw baş qalay bula.

İrtä qısqırğan käkükteñ başı awırtıa tigän mäqäl dä şul xaqta höyläy. Yegettär Timerbay menän höyläşewzän unıñ äle İştuğandarzıñ kösönä lä hüzenä lä ısanıp yetmäwen ularzı malayğa hanawın añlanılar. Şuğa namıslanıp üzzäreneñ küräş ösön ölgöröp yetkän yeget bulıwzırın raşlarlıq nındäy zä bulha beräy yetdi eş eşlärgä kăräklek turahında tağı uylanıp qapqa töböndä ozaq qına tapanıp torzolar. Oşo waqıt Äxät qapıl yänlänep İştuğandıñ yeñenän totop tarttı.

—Ey İştuğan tege suq tiräkte Kafir Xäbir tiräge tip tügel, Batır Xäbir tiräge tip yörötörgä kăräk xäzer. Bına şäp bula. Batır Xäbir tiräge. Şäp sığa bit äy. Batır Xäbir tiräge tip qabatlap quyzı İştuğan da. Şäp sığa. Dörös bula. Unı Timerbay ağay elek ük şulay atay torğaynı. Şulay bit. Läkin... Läkin... Bez bit nisek köräşkä totonow turahında höyläşä inäk tügelme huñ äle? Ä bınıñ? Tap şul turala tip Äxät duşınıñ hüzen bülde. Bına şul Batır Xäbir kewek Timaş bayarzıñ imeniyehına barıp ürt halayıqmı ällä timäksemen. Ä min ällä ular Batır Xäbirze tuqmağan kewek itep Hatıbaldı totop tuqmaybızmnı tip uylap tora inem tine İştuğan. Ul huñğı waqıtta Ayhılıw tirähendä artıq yış sıwalğan Hatıbalğa ayırata üsle ine. Sobxan starşınanıñ üzen tuqmap İzris babayğa bötä malın tartıp alıp birhäk nisek bulır tip tä qaranı Äxät. İştuğan ozaq qına uylanıp torğas:

—Yuq bılarzıñ berehe lä yaramay. Köräşte mineñsä ulay başlarğa yaramay tigän fekerğä kildä. Ä qalay huñ tip yarhıp kitte. Äxät qul qawşırıp tik yatıpmı ni? Belmäyem tip aptıranı İştuğan. Ni tip tä äytä almayım? Şulay za Timerbay ağay yañğız yarım köräşkä sığıwzan mäğänä yuq. Därräw... Kümäkläp... Bergäläp tigäyne tügelme huñ? Belmäyem. Täzrä ütä ularğa küz halğılap itek tegewen dawam itkän Timerbay:

—Bıl yegettär beräy baş baştaqlıq eşläp quymahındar. Yaqsılap höyläşergä yetdi añlatırğa kăräk bulır tigän fekerğä kilde. Bınan arı ularğa yäştärgä waqıttı küberäk bülergä kăräk. Ä uryadnik menän starşına yegettärzeñ xäräkätendä şikläner urın kürenmägäs tınıslanıp urındıqqa barıp:

ultırzılar. Unda şaw bizäk itep törlö kizenän huğılğan şaqmaqlı qızıl aşyawlıq öştönä bay hıy äzerlängäyne. Yä Leksey Petrawis şaraptan awız itäyek hineñ hawlıqqa! Ular täwge ryumkalarzı töp kütärä esep yebärep tabaqtağı quy osahına ürelewğä kemder sabırhızlıq menän işek qaqtı. Starşına aşıqmay ğına şeşälärze ryumkalarzı şafqa yäşergäs qoro ğına tawış menän:

—Kem bar tip horanı?

—Min. Bıl min. Türä!

Şımbay ikänen belgäs starşınanıñ yözö yaqtırıp kitte. Beräy xəbär alıp kilgänder. Şulay ға qırış tawış menän öndäšte.

—İn äyzä.

Elägä täğäräy Şımbay kaştan kilep inde. Ul kärtä artınan kört yarıp yügergän oslo yerän haqalına suqlanıp boz qatqan:

—Ässälämägäläyküm türälär, hawmı näsälnik tip tatlı yılmayıp işek töböndä tuqtap qaldı ul. Bıl waqıthız yörögän yalağayzı kürgäs starşınanıñ da uryadniktiñ da käyefe bozopol quyzı. Ular qapıl testäre hızlap kitkän keşe hımaq bulıp yämhez sirılıp quyzılar.

—Ni bar höyläp yebär tine starşına inewsegä qaramay ğına.

—Ni eş bötöröp yöröş hunarsı tip telämäy genä yılmayzı uryadnik. Şımbay kaştan bülmgä tanış qırqıw yeş qaldırıp üze yuq bulğan şeşäne yälläp östäldäge quy osahına qomhoz küzzären töbäp öndäşe almay torğan arala starşına sabırhızlanıp qırqıw tawış menän başqortsalap öndäšte

—Niñä waqıthız yöröyhön? Üz urınıñdı beläheñme hin yuqmı? Läkin Şımbay kaştan äyterheñ bını işetmäne lä. Uryadnikka maylı küzzären möldörätep töbäp:

—Äfändelär tip östälğä taban ber azım atlap quyzı.

—Äfändelär bını nisek añlarğa? Timerbay uyında äkiät höyläy ti.

—Äkiät?

—Nindäy äkiät tip qızıqhınıp kitte tegelär. Ä Şımbayğa şul ğına käräk ine. Ul saqırıwzı la kötmäy säkmänen sisep ırğıttı la ostarın ıwa ıwa qabalanıp urındıqqa barıp ultırzı. Äkiät höyläy ti şul. Sämreğos xaqında höyläy ti. İmmeşter Sämreğostoñ altın tajı aştında altın sitelek bar. Altın sitektä baxet qoşo bikle yata. Altın tajdı

ossora huqhañ altın sitlek asıla. Şunan bāxet qoşo irekkā sığa. Şunan bōtā keşe lä bāxetle bula tip äytā ti. Bına nisek bit ul. Bını qalay añlarğa türälär. Starşına Şımbay kaştandıñ bıl horawı ösön: —Sāmreğoš turahında äkiät boron borondan yöröy ul. Oşomo alıp kilgän yañılığın tip oroşop taşlarğa äzerlängäyne lä uryadniktın äkiätkä bik nıq iğtibār itkänen kürep öndäşmäne. —Äyzä qart kilep ingängä käyefe bozolmağas yarar. Ä uryadnik ısınlap ta Sāmreğoš xaqında äkiät tigen ä tip qızıqhınıp kitte. —Mm, Sāmreğoštoñ tajın osora huqhañ ti ikän ä Şımbay kaştan uğa kązä haqalın hälpeldätep älännän äle baş qağıp ultırzı. Sönki awız buş tügel ine inde. Ul ike yañağına la terteldäp yatqan quy mayın qabalana qabalana tultırıp teşhez awızı menän möyteñläp äwälärgä totongaynı. Starşına unıñ sısqan tutqan besäy küzzäre kewek uşal mızlap torğan yäşel küzzärenä tekläp. “Ey qomhoz qomağay! Qasan da ber tuya belerheñme ikän hin yuqmı” tip yeränep uylap aldı la şeşäne kirä östälgä quyzı. Üz keşe bit Leksey Petrawis. Bergäläp kütäräyek. Döröş äyzä räxim ithen tine uryadnik qabalanıp. Unıñ uynı xäzer axırı araqı tügel ä Şımbay kaştan alıp kilgän yañı xəbär biläp alğaynı. Timerbayzın bıl äkiäte qayza kem adresına yünälderelgänen yaqşı añlay ine ul. Uryadnik ber stakan araqını awızızı qapıl yuğarı kütärep yeränges qıtqıldatıp yotop yebärgäs:

—Äkiät höyläy tigen ä? Qızıq. Yä nisegeräk tip höyläy tineñ äle tip tağı ber qat Şımbayzan horaşıp aldı. Unan starşına menän Şımbay kaştanğa Timerbay artınan nıq küzätergä quşıp beşkän aştı la yönläp aşamay yaratqan araqıhın da esep bötmäy volosqa saptı. Unıñ qulında bığasa la Timerbayzın bigeräk tä bazar köndärendä bazarğa kilgän xalıq arahında tap oşonday uq hüzzär höyläp xalıqtı otqop yöröwe turahında yazılğan donostar bar ine. Şımbay kaştandıñ bıl hüzenän huñ Timerbay turahında ikeläner urın qalmanı. Batşağa qarşı xalıqtı otqoy ikän. Qaytqan yerenä kire ozatırğa käräk bını Şımbay kaştan menän Sobxan starşına Timerbayzan tağı nisek qotolow turahında bik ozaq baş vattılar. Läkin ber qazan it menän nışıp tultırılğan qorhaq tändä

oyotop yoqoğa tarttı. Ular älegä ber ni zä uylap sığara almanılar.

VI

Baygilde ağay frontta küp kenä yaqtaştarına tap buldı. Ular arahında küptänge duşı Nikita menän bergä İsanbät yegettäre Säxiulla menän Şahimorat ta bar ine. Baygilde ağay ularzı elektän dä ber tuğan qustıları kewek yaqın kürze. Äle inde frontta ülem tırnağı aştında ber çasqa tura kilew uğa nizer eşkärtkän ularzıñ yazmışın nindäyzer serle yep menän berketkän kewek toyoldo.

—Uylamağanda osraşıw. Qalay häybät buldı äle. İsanbätte qaytıp kürgän kewek buldım tip qıwandı Baygilde ağay. Bergäläp ilde qaytıp kürergä yazhın tine yegettär. Ular za ölkän häm yaratqan ağayzı osratıwzılarına şat ine. Şulay za bıl osraşıw Baygilde ağayğa qayğılı ber xəbär zä alıp kilde. Bıl Şähit babayzıñ ülew xəbäre ine. —İsmaham qäberenä ber os tupraq ta hala almanım. Huğıšta bulmaham yäyäwläp bulha la yınazahına barıp yeter inem tip ükende Baygilde ağay hay nindäy keşe ine bit Nindäy keşe ine Köndär aznalar ayzar ütte. Yaqtaştar yawrınga yawrın teräp küp tapqırzar bergä atakağa barzılar. Böldörgäs pozitsion huğış nujaların bergä tatınılar. Läkin huğış ayawhız yazmış ber saq ularzı tağı törlöhön törlö yaqqa tuzzırıp yebärze. Sentyabr ayınıñ qarañğı tönö ine. Baygilde ağayzar pozitsiya totop asıq okoptarza yatalar. Östän qar qatış yamğır quya. Şineldär itektär hıw esep bürtenep bötkän. İmänes... Sirqanı... Tañ hızılıp kilä ine inde. Atış tuqtalıbıraq torğan saq ine. Haldattar törlöhö törlösä börşäyep mıltıqtarına tayanıp şımıp qalğandar. Tik Nikita menän Baygilde ağay ğına ber berehen yıldırtırğa tırşıp arqağa arqa teräp sükäyep ultırğandar za äkren genä haman höyläşälär.

—Arıwzıñ da yonsowzıñ da sigenä sığıldı bit tuğan. Ä huğıştıñ ige lä sige lä kürenmäy ti. Nikita Baygilde ağay ömöthöz qul heltäy. Ülmäyensä qotolop bulmaş axırı. Qarışqan şikelle pulyahı la kilep teymäy bit äle. Nikita unıñ qabırğahına terhäge menän qatı ğına törtöp ala.

—Yä yä höylä buştı!

—Bildän batqaqqa batıp könö tönö okopta yatıwğa qarağanda ülew artıq tügelme ni? Tügel. Okopta mǎñge yatmabız. Bezgä tormoş barıber yeweş okoptan yılğaq bulmanı. Bulmaş ta. Ni höyläyheñ hiñ Baygilde? Bınday saqta hin üz turañda tügel ä balalarıñ turahında uyla. Min şulay itäm. Ularzıñ bezzeñ balalarzıñ böğönö irtäne turahında uylayım. Ularzı bezzän bāxetleräk itew ösön köräşep yāşāgem kilä. Oşo teläk miñä här saq kös tüzem birä. Min dä şulay teläyem dä bit. Okopqa yāweş qızıl mäte öštönän seläwsen kewek şıwı şıp yat ber haldat kilep töşä. Baygilde ağay menän Nikita hikerep torop mılıqtarına totondo.

—Tuqta! Kem bıl?

—Sew şawlamağız tip şıbırlay yat haldat. —Kürmäyhegezme ni üzegez kewek rus keşehe haldat ti. Unan üzenä tuşqalğan ike mılıqtı ber zä işe kitmäy genä yalanğas qulı menän ike yaqqa yetärep uza la okop töbönä ultıra. Şırpı yuqmı yegettär? Qana tötätep yebäräyek äle. Mineñ şırpı hıwlanıp quyğan şabaş. Ul ğıj ğıj yütkerä. Arıq yonsow tänenä his tä xas bulmağan uyaw qaraşın äle ber haldatqa äle ikensehenä küserä. Kürenep tora üz keşe. Baygilde ağay gimnasterka keşähennän şırpı alıp uğa huza. —Niñä bulmahın şırpı. Bar. Mä räxim it.

—Räxmät ti tege haldat tartabız ikän. Läkin şırpı hızılmay. Yeweşlängän. Xäzer üzem ut qabızam ti Şahimorat. Kötöp toroğoz. Ul şinel itäge menän qaplap saqma sağa başlay. Ä tege yat haldat qızıqhınıp üzenä önhöz hüzhez tekläp torowsılarga igtıbarlap qarap sığa la awır ğına körhönöp quya. —İx brattsı bulmanı. Bıl şırpı la yebergän. Ax şabaş! Tämäke lä tötätep bulmay bit ismaham. Baygilde ağay uğa ğäjäplänep tä yälläp tä yaqın uq barıp tekläp tora. “Qalay tanış tawış. Qayza işettem huñ min bıl tawıştı. Nisekter bik yağımlı la yaqın da hımaq.” Läkin xäterläy almay. Yuq ul bıl rotanan tügel. Bında ular ber berehen yaqşı belalar. Ä bıltañış ta tanış tügel dä. Yat haldat unıñ yeweş yawırınınan duştarsa qağıp ala. Yä gimnasterka keşähendäge şırpı la hıwlangan.

bit şabaş Şunan keşe haldat nisek tüzergä teyeş ä. Hin bığa nisek qarayhıñ brat. Haldat nisek qaray ala tip sitlätep kenä yawap qaytara. Baygilde ağay —Eye haldat nisek qaray ala. Yat haldat başın başıp äzeräk uylanıp ultırğas tirä yaqqa hınawlı qaraş taşlap tağı. —Ax şabaş tip quyzı. Tötätke kilä bit äle. Qayhıgızza qoro şırpı bar yegettär? Ber genä haldatta la qoro şırpı tabılmanı? Ä Şahimorat haman saqmanan ut sığara almay ine. İx iptäştär tip esenep kitte tege haldat. Bezzeñ yazmış et yazmışı bit ä. Yä ni ösön kem ösön bez ıza sigäbez? Bezgä bıl huğıştıñ ni kärege bar. Başqalar önhöz hüžhez tapanıp toralar. Huğış batşalarğa bayzarğa ğına käreğ bit ul ti tege haldat yarhıp. Ularğa huğış baylıq altın östäy. Ä bezgä eşse kräštiängä nimä? Bez üläbez qırılabbız büläbez genä. Bına nimä ul huğış bezzeñ ösön. Uğa ber kem dä ber ni tip tä yawap qaytarmay. Baygilde ağay za haman üzeneñ. Qayza işettem huñ min bıl tawıştı? Qayza kürzem bıl keşene tigän uyınan qotola almay tora. Ul arala bıl yat haldat uğa tup tura töbäp:

—Bına ti hin brat äytep yebär äle qasandan birlä oşolay batqaqqa batıp darı qan yeşe yeşkäp okopta awnayhıñ. Min ikense küz tip yawap birä Baygilde ağay. Min huğıştıñ başınan tügel. Hin ikense küz. Ä min bına ösönsö küz ti tege haldat. Yä äyt äle bratok şul osorza bez nimägä ireşteğ. Nimä yawlap aldıq? Alda bezze nindäy yazmış kötä? Nimä köthön? Ber ni zä. Bına şul şul. Ber ni zä tip esenep dawam itä haldat. Bınday huğış ul eşse batrakka xäyverselektän nujanana başqa ber ni zä birmäne birmäyäsäk tä. Ä bına azatlıq ösön äytäyek yer ikmäğ ösön batşa bayzarğa qarşı huğıshañ. Unda ber xäl. Unda ömöt itergä lä bula. Saqma qabındı yegettär

—Mägez tötätegez. Şahimorat nıqışa torğas saqma sağıp tämäke toqandırıp yebärze. Hay, räxmät. Yäşäybez bılay bulğas tip qıwandı yat haldat. Eye saqma qabındı. Yägez kümäkläp tötätep yebäräyek tine Nikita. Ular yeñ esenä yaşerep kenä maxorka tötätergä ultırzılar.

Yat haldat haman tınmanı. Äse maxorkanı yotloğop hura hura. Bına şulay brattısı tip tağı hüž başlap kitte.

—Huğıştı bötörörgä kăräk. Mıltıqtarızı luçşe batşanıñ üzenä ofitserzarızın küzenä töbärgä lä bötäbez ber tawıstan. Böthön huğış! Böthön batşalar, bayzar! Yäşähen eşse kräştian azatlığı tip hörän halırğa. Bezzeñ bıl hörändän yer teträhen batşa harayzarı yemerelep töşhön. Dörös höyläyemme brattısı? Dörös Xaq hüž tine Baygilde ağay. Küptän vaqıt. Yelkäne bet yeterlek talanı inde. Yeter munsa kăräk tip qewätläne Nikita. Tege haldat tağı la yänlänep kitte. Üzebez köräşmähäk bezgä baxette alla la mulla la batşa la alıp kilep tottormaş. Bıl xaqta bolşeviktarızın yırında bik asıq äytelgän. İşetkänegez barmı? Ul ğıjıldap torğan qalın halmaq tawış menän äkren genä yır başlap yebärze:

Nikto ne dast nam izbavleniya,
Ni tsar ni bog i ni geroy,
Dobemsya mı vse osvobojudeniya,
Svoey sobstvennoy rukoy.

Haldattar tanış tügel şulay za ğäjäp yaqın yağımlı yırzın ayışına töşönörgä tırışıp tınıp qaldılar. Şul saq Baygilde ağay qapıl sikhez qıwanıp qısqırıp yebärze.

—Matvey... Bıl hin bit Xäterläyheñme? Huğış yalanın gospitalde.

— Yänäş koykala tip elep aldı. Matvey kiñ yılmayıp. Xäterläyheñme hin tüzälep sıǵıp kitten. Min hamam koykanan tora almay yatıp qaldım. —Eye yatqan köyö lä bezgä il donya xälen belep höyläp aptırata ineñ. Qısqırıp kitaptar uqıy inen. Onotmağanhiñ. Bratok. Baygilde ağay menän Matveyğa artıq höyläşergä tura kilmäne. Okopqa küze töbähenä sıǵıp ofitser yügerep kilep inde. —Qas tinelär haldattar. Yawırnğa yawırın teräp Matveyızı yäşerergä tırıştılar. Kem bında buntovşçıktar yırın yırlay? Kem batşa xäzrättärenä qarşı otqo tarata? Äytegez susqalar! Añra harıqtar! Fedka Ryaboy şulay aqıra qısqıra haldattarızı etep törtöp artqa ütte häm okoptan ürmäläp sıǵıp bargan

Matveyğa nağandan atıp ta yebärze. Matvey tawış tınhız okop töbönä sıwıp töştö. Nikita menän Baygilde ağay uğa yarzamğa taşlandı. Yaqından atıw arqahında ut qabınıp kitkän şinelde hünderzelär. Yörägen tıñlap qaranılar. Läkin huñ ine inde

—Tap yörägenä teygän tine Nikita. Bolşevik tızär ine unı gospitaldä tip şıbırlanı Baygilde ağay. Haldattarızı ata babahı nâşel nâsäbenän alıp hügep äle bereheneñ äle ikenseheneñ tanawınan qan tuzızıra huğıp mataşqan Fedka, tamağına kilep tıgılğan zur qayğı töyönön yota almay tonsoğop torğan Baygilde ağayzıñ artına kilep tibep yebärergä lä, Matveyzıñ käwzähän rätläp huzıp halıp mataşqan Nikitanıñ yawrın başına nağan töyzähe menän ayawhız tondororğa la ölgörzö. —Hez susqa morondar niñä bolşevikti yaqlayhıgız! Baygilde ağay menän Nikita asıwızan häm qayğınan bötä qurqınıstı onotop ülemesle huñğı alışqa äzer bulıp turayıp baştılar. Kolak Sergey Xitrovtıñ urtansı ulı Fedka Ryaboy täñkä zurlığı ere harı şazra menän qaplangan bıjır bitle ağı äylänep qan hawıp torğan säger küzle ofitser ul bında üzeneñ qanhızlığı keşelekhezlege menän dan tota his gäyephezgä haldattı huğıw tuqmaw za xatta atıp yığıw za unıñ ösön ber ni tormay. Şuğa kürä haldattar unı yäne täne menän kürä almayzar. Unıñ keşe tuqmawza zur täjribähe bar. Keşene qalay huğıp yığırğa ul yaqşı bela. Bına ul in elek tezemdeñ başında torğan Şahimorattıñ tanawına qanata huqtı. Säxiullanıñ qolaq töbönä ayawhız tondorop işängerätep yıqtı. Nikita täñgälenä kilep yetkäs qolaq töbönä yetep torğan zur awızın yırtı:

—Ähä yaqtaş? Nixäl tip mışqıllap köldö lä Nikitanıñ näfrät tulı zäñgär küzzärenä töbäp ayawhız heltände. Läkin Nikita unıñ qulın heltägän inğayı şaqara totop aldı. Teş arahınan qışıp sıgarılğan dähşätle tawış menän: Sabır it barın. Aqrın. Qulıñ hınıp quymahın tip işkärtte. Oşono ğına kötöp torğan Baygilde ağay yozroğon qatı yomarlap ofitserzıñ böyörönä yünältte. Fedka Ryaboy yılan kewek yomarlanıp yeweş okop töbönä awızı. Tawış tınhız ğına bötörörgä kăräk yılandı tip bışıldanı Nikita. Ular kümäkläp ofitser östönä taşlandılar här kem üz yozroğo menän ofitserzıñ qabırğahın qapşap qararğa küptän birle yıyılıp kilgän asıwın alırğa aşıqtı. Tik

ularğa bıl eştären azağına alıp barıp yetkerergä tura kilmäne. Tañdı ülemesle ut säsep yer helketep qarşılağan doşman artilleriyahınıñ täwge snaryadtarınan berehe bıl okopqa tura kilde. Okopta qan balsıq qar bötähe bergä butaldı. Qatı yaralanğan Nikita menän Baygilde ağay tağı lazaretqa eläkte. Fedka Ryaboy za lazaretta ğına işenä kilde. Unıñ berense hüzä Nikita menän Baygilde ağay turahında buldı.

—Qayza ular Buntovşçıktar bolşeviktar! Atırğa! Ülterergä! Läkin vraçtar bıl hüzzärze qatı yaralınıñ hataşıwı tip qabul ittelär. Şulay za ul hawığa başlağas qulına qäläm totorloq bulğas bıl xaqta teyeşle urınğa xäbär itergä onotmanı. Baygilde menän Nikita bolşeviktar! Batşa ofitserına qul kütärewselär. Ularzı his kisekmäştän totop törmägä ozatırğa huğış osoronoñ xärbi zakonu buyınsa qatı yawapqa tarttırırğa tip talap itep yazzı ul. Qağız yöröp ğäyeplälärze ezläp tapqansı ike ös ay waqıt uzıp kitte. Tıışta yabalaqlap yılı yepşek qar yawa. Yaralarzı bäyläw bülmähendä ular ikäw genä talğan küzle artıq aqhıw yözlö yaş qatın medsestra Marina la hul qulı yawrınınan ala gipsqa qatırılğan bulha la yözönän äse qışqı yelgä yangan qaralıq haman bötöp yetmägänlektän yaş sälämät köslö kürengän Baygilde ağay, Marina bayanan birle Baygilde ağayzıñ qulınan gipstı aqtara. Üze unıñ şomort qara bözrä haqal başqan ğäyrätle yözönä kiñ kükrägenä his tä xas bulmağan moñhow hörmäle küzzärenä yaratıp qarap qarap ala. Niñäler här saq şulay qaray ul miñä. Ni eşläp miñä genä bulhın Bötä donyağa bötä keşegä şulay höyöp qaray ul. Unıñ yörägeneñ häybätlege qaraşında sağıla yaqşı küñelle qatın tip halmaq qına uylanıp ultıra. Baygilde ağay Sestra ğäjäp zur haqlıq menän haman gipstı telgeläy.

—Awırtımaymı?

—Hezzeñ şäfqätle qulığız totonğan urındıñ awırtıwı mömkinme huñ tip şayarta Baygilde ağay. Yällämäy aqtarığız .Marina tıyraq qına yılmayıp quya:

—Höyläyhegez tağı?

Unıñ aqhıw bitenä quyı qızıllıq yügerä. Ul tağı la hılıw höykömlö bulıp kitä. Baygilde ağay uğa ozaq ozaq tekläp ultıra. Nindäy häybät qatın...

Sestranıñ gips aqtarğan quldarı äkren genä qaltıray yözönä moñhowlıq yügerä.

—Miñä ulay töbäp qaramağız ti ul uñayhızlanıp. Hezzeñ küzzäregez şunday qaralar. Utlı kümer kewektär.

—Bulha ni? Nasarmı ni?

—Tügel häybät. Läkin qararğa yaramay. Baygilde ağay haw qulı menän Marinanıñ arqahınan bala kewek höyöp quya.

—İx Marina, Marina balaqay. Qızım kewek küräm bit min hine. Mineñ dä qızızım bar. Marinanıñ yözönä tağı la quyğaq qızılıq yügerä:

—Teymä! Yaramay! Baygilde ağayğa üzen ös ay buyına ixlas küñel menän tärbiäläp yağımlı qarastarı menän irkäläp torğan bıl izge küñelle qatındı qaldırıp kiteweqıyın hımaq toyolop kitä. Ber qarahañ ğäjäp qızıq bıl tormoş keşelär osraşalar tanışalar tuğanlaşalar qayhı berzäre yaratışıp ta quyalar xatta. Unan ayırılışalar. Başta awır moñhow bula. Unan onotola. Onotolmay turğandarı la bula älbittä. Äytäyek bına Sağürä, Şähit babay, Nikita, Sıwaqay äbey, Matvey... Moğayın Marina la onotolmaş. Buldı tip. Marina unıñ uyn bülä.

—Buldı gipstı alıp böttöm. Xäzer tağı huğışırğa mömkin. Yarsılğan höyäktäreñ totaşıp bötkän.

—Räxmät Marina hılıw. Baygilde ağay nindäyzer ber kärkele hüzen onotqan şikelle sestranıñ qarşısına başıp tuqtalıp qala. Marinanıñ uğa töbälgän zäñgär küzzärendä yaş börsöktäre yımılday.

—Bına şulay här saq şulay kürenä lä kitä lä yuğalahıǵız. Mineñ irem dä yuğaldı, üldä. Beläheñme ul ber xatında üzen tap bına hineñ kewek ber başqort yegete huğış mayzanınan kütäreş alıp sıǵıwın yazğaynı. Yuqha min unda qan hawıp ülä inem yaram bik qatı ine tip yazğaynı. Şunan ul bıl yarahınan hawıqtı tik azaq barıber üldä. Bigeräk batır üzen ayamaş keşe ine şul mineñ irem. Bına min hine mineñ iremde qotqarğan şul başqortqa oqşatıp yaqın kürzem. Xatta şul başqort üze hinder kewek toyola hineñ oşo quldarıñ mineñ iremde kütärgänder oşo qara küzzäreñ unı kürgänder hımaq. Şuğa ular miñä bik yaqın toyolalır hımaq. Baygilde ağayzıñ yörägen nindäyzer yaqtı nur tişep ütte. Ul üze lä aňğarmaştan sestranı bala kewek qosaqlap kükrägenä qıstı.

—İx Marina, Marina. Balaqay. Nindäy yaqşı küñelle qatın hin İreñdeñ iseme kem ine hılıw?

—Matvey...

Oşo waqıt koridorza nindäyzer tupaş tawıstar yañğırıp kitte. Kemdärzer Baygilde ağayzıñ isem familiyahın äytep qısqırzı. Ozaqlamay bülmägä lazarettiñ baş vraçına eyärep ike politsay kilep inde. Ular Baygilde ağayğa ber kem menän ber hüž höyläşergä lä irek birmäy arlı birle keyenderep yetep törtöp lazarettan alıp sıgıp kittelär. Fedka Ryaboy tere ikän yawız. İx şunda ülterep ölgöröp tä bulmanı bit ismaham tip ükenep uylandı. Baygilde ağay Nikita la eläkte inde bılay bulğas, Marina başı äylänep qağız kewek ap aq bulıp stenağa höyälde.

—Äy alla, Äy alla bıl ni eş? Niñä uğa teyähegez?

Baygilde ağay işek töbönä yetkäs huñğı tapqır uğa borolop qaranı:

—Xuş, Marina hılıw. Bötähe ösön dä räxmät.

XVI

İrtägä bazar tigän köndö töştän huñ Särbiyamal ör yañı awıl sanahına küptän tügel alğan kürän atın yekterep İştuğandı küsergä ultırtıp Yaqub awılına kitep barzı. Ul qayhı saqta şulay bazarğa ber kön aldan kitep üzenä eyärew ölgöhö bulğan Batıyma tutayğa töşöp qunıp üzensä küñel asıp forsit itep qaytırğa yarata. Qalağa yañğız üze yöröhä lä bazarğa küserhez barmay. Bınıñ menän Batıyma tutay aldında üzeneñ dä unan kām tügellegen kürhätergä mataşa ine. Ul ısınlap ta yıwanlıqta la östönä keygän tölkö tun büre tolop debet şäl ayaqtağı qızıl sıbar qala bıymahı menän dä Batıyma tutayğa oqşap uq tora ine xäzer Särbiyamal larş lorş başıp sanağa sıgıp ultırzı la ayaqtarın yanğa halındırıp tar kuzlağa saq hıyıp urınlaşqan İştuğandıñ arqahına sabırhızlanıp törtöp aldı. —Qıw Ştobı şäp kenä yelderep alıp bar. At ıgışıp qına quzğaldı. Särbiyamal Yäneşkä huñğı boyoroqtarın tuqını.

—İlla donyamdı mal tıwarımdı yaqşı qarağız. Ägär zä mägär anawı bäräslärgä torğan ozday harığımdıñ bäräsen tuñdırıp quyhağız yänegezze alırmın! Qolağığız işethen ştobı. Yäneş gäzätensä önhöz genä tıñlanı. Sana şağır şoğor kilep işek aldınan saq sıgıp kitte. Yäneş qapqanı

yabıp ingäs qızzar bıl irekle qalıwğa qıwanıstarınan tındarı bötöp ber azğa xätle ni äytergä ni höylärgä belmäy aptıraşıp torzolar. Bıyıl qış donyalar imen bulmağas Särbiyamal ırımburğa yöröwzän tuqtalğaynı. Öy xäzər bik hiräk awlaq qala ine. Axır Yemeş telgä kildä.

—Yäneş tine ul aşqınıp hin miñä itegeñde birep tor äle. Niñä? Qızzar yıyayıq. Awlaq aş beşeräyek. Qalay mārākā bulır eye bit apay. Apay. Awlaq qalıw qıwanısınan ni eşlärgä belmäy aşqınğan yöräktän atılıp sıqqan bıl yabay hüzzän, Yemeşteñ üzenä lä Yäneşkä lä säyer toyolop kitte. Ular tağı ber az öndäşä almay torzolar. Sönki bığasa Yemeş nisek kenä telähä lä üzen oşo yomşaq küñelle ilaq Yäneştän ölkäneräk toyop uğa his tä apay tip äytä almay yafalana. Ä üzeñdän ölkän keşegä apay tip ololap öndäşmäw bında zur ğäyep hanala ine. Xäzər ber tapqır äytkäş bınan arı bıl hüzzä Yäneşkä qarata qullanıw za, Yemeş ösön awır bulmayasaq. Şuğa kürä bıl yabay ğına hüž oşo minutta unıñ küñelenä bötköhöz yeñellek bireşä. Yäneşte ber ilegä üsterep yebärgän kewek buldı. İnde Yäneş apay keşe ügäy äsäheneñ asıwlanıwınan ni tiklem genä qurqha la Yemeşteñ bıl qıyıw telägenä qarşı kilä almanı.

—Yarar ulay bulğas. Bar hılıw tız genä yörö tülke tine. Ätү min mal qararğa huñlap quyırmin. Xäzər tine Yemeş özöp. Xäzər genä äylänep qaytırmın apay Yemeş. Yäneşteñ yön şälen yabınıp itegen quñaltaq köyö genä ayağına eläkterep aldı la qurpıldata başıp öyzän sıgıp ta kitte. Ul xäzər qızzar yıyıw ösön genä tügel ber hıltawzän küzzän birle yönläp kürmägän Bibeş apahına xätle barıp yetew ösön dä aşqına. Bıl az hüžle ğäjäp sızamlı keskäy qızza tormoşqa äylänä tirägä keşelärzeñ yazmışına qarata his ber ni menän dä totop tıyğılız qaynar qızıqhınıw menän bergä tormoštoñ nindäy genä tupaşlığı la başa almağan tıngılız balalıq xise lä haqlanıp kilä häm ul saq qına mömkinselek bulıw menän şulay yarhıp tışqa bärep sığa. Bıl saqta ğäzättä boyoq Yemeş in şayan in küñelle in totop torğohoz uyınasaq balalarzıñ berehenä äylänep kitä ine. Äle lä Yäneş unda oşo qotoronqo yänlelek uyanğanın kürep —Beräy eş bozop qına quymaha yarar ine tip xafalanıp halqın izängä yalan ayaq başıp

torop qaldı. Ä Yemeş ul arala qoyon şikelle osop ürge osqa Taiba äbeyzärgä barıp ta yette. Taiba äbey Xammadı menän Zakırı huğışqa kitkäs bötä äsälek möxäbbäten elektän dä şäkert ulım tip ayırıp qäzerlägän Xisbullahına küserze. Xisbullanıñ uñ küze küräğaraw bulıw arqahında “aq bilet” bulıp huğışqa kitmäy qalıwın allanıñ üzenä qarata bulğan märxämäte tip işäpläne. Xisbullanıñ aldında xäzer elekkesä qayış qamsı yaltıratıw ğäzäten bötönläy taşlanı. İke hüzeneñ berehendä unı bāpesem tip kenā atap yöröttö. Bibeştän dä unı yān tān menān yaratıwzı qäzerläwze uğa xezmät itewze talap itte. Bibeşte bötä keşenān könlāp öyzān ber azım sitkā yebärmāy biklāp tigāndāy totto. Şulay za Bibeş yıldan yıl üşä zuraya tān yağınan ğına tügel aqıl xoloq yağınan da ölgöröp yetä barzı. Xisbullağa kilep tora başlawına biş altı yıl tigāndä ul inde. İştuğan şikelle näzek ozon buylı qıyılıp kitkän qara qaşlı taw seyāhe kewek alhıw yözlö atın bulıp üşep yette. Unıñ küz qaraştarı hamān uyawıraq ayaq başıwzarı la ısanıslıraq bula bara ine xäzer Taiba äbeyzeñ yāş sağın xäterlägän keşelār unıñ xaqında:

—Tap beyeme kewek üzä başıp yöröy. Kilen beyem oşqağınan yarala tip belmäy äytmäğändär şul. Bınıñ da beyeme şikelle qulınan da telenān dä kiler axırılı şulay bulırı kürenep tora tip höylāy zā başlanılar inde. Ä qayhı berāwzäre: Almanıñ aşılın qort aşay tigāndär bit. Döröş şul. Bıl Xisbulla atahı märxümgä oqşap yebegän genā nāmā buldı. Ä qatındıñ nindāyenā tura kilde. Taiba äbey zā donyanı yañğız üze kütkäyne. Bibeş tā şulay bulır axırılı tip huqlanıp ta yällāp tā quyalar. Bibeş ısınlap ta eşte bik yarata. Öyzä lä qırza la xäzer unıñ qulında eş yanıp qına tora. Uğa xäzer Taiba äbeyzä bāylāner urın taba almay. Ä inde sigew bāylāw kewek qul eştārendä ul xatta Taiba äbeyzeñ üzenān dä uzzırıp yebārä. Taiba äbeyze xäzer Bibeşteñ az hüzlelege üze menān dä ulı menān dä hamān asılıp höylāşmäwe genā borsoy. Nimä uylay? Nimägä äzerlānā? Xisbullanı yaratamı ul yuqmı? Bınıhı la Sālimā kewek ber saq kütärelep sıǵıp kitmāşme. Taiba äbeyzeñ bıl borsowlı horawzarına Bibeşteñ hamān buyzaq yöröwe lä kilep quşıla. İsmaham bala la kiltermāy bit. Balahı bulha yaratmaha la öyrānep eyälāşep kiter ine. Ä Bibeş bıl ğailälä üzen hamān waqıtlı yalsı qız hımaq

itep toya. Bında unıñ yörägen biläğän äle ber nämä lä yuq. Donya keşegä ber biten ber artın kürhätä tizär bi.t Miñä lä ul gel genä artın kürhätep tormaş. Bälki beräy saq biten dä kürhäter tigän ömöt menän genä yaşay ul. Yaratıw toyğoho la äle uğa tanış tügel. Ul tik Hin ir qatını itep birelgän ikänheñ tororğa toğro qatın bulırğa bötähenä künegergä teyeşeñ. Üz yöräk yarañdı asıp keşe köldörörgä yaramay tigän üze uylap tapqanmı ällä bıwattar buyı tuqılıp bıwından bıwıñğa küsep kilgänme qatı qağızäne genä bela. Şul qağızäğä önhöz hüzhez boyhonop yaşay birä ine. Bına oşo moñhow Bibeş apahın hağınıp täwge mömkinlek menän yügerep kilde. Yemeş Läkin Taiba äbeyzeñ öyö unı elek elektän nisekter tarta la qurqıta la ine. Äle inde barırğa apayımdı kürergä tip qıyıw ğına uylaha la inew menän bötönläy oyaltıp, uñayhızlanıp işek töböndä meyes buyında tuqtalıp qaldı. Öy ğäjäp yılı yaqtı. Qazanda talğın ğına qaynap ultırğan himez ittä nöygä tämle yeş taralğan. İzändäre genä tügel stenalarına xätle hap harı itep qırıp yıwılğan bıl ğäjäp taza irken öy. Yemeşkä äkiättäge batşa harayı kewek matur kürenä. Böğön ul bigeräk, tazaraq, yaqtıraq, maturıraq hımaq. Ul üzeneñ alama küldäge başınan halam oltorağı sıgıp torğan tayış itege yırtıq şäle menän bında üzen bötönläy yuqqa sıqqan bötän itep toyo.

Yä bınawınday sümälä töslö öş başım menän ni tip keşegä kilep indem ikän. Tizeräk yähäteräk sıgıp kitergä käräk bınan tip kämhenep uylandı ul. Läkin urınınan quzğala almanı. Äyterheñ bıl öy esendäge yän yılıtqıs höykömlölök unı başqan yerenä qazaqlap quyzı. Yemeş barıp ingändä äle ul höyälğan ıspay meyes şikelle ap aq yözlö zur olpat käwzäle kiñ bitle Taiba äbey urındıqta qolas taşlap yön siratıp ultıra. Eyek osondağı zur qara miñenä üşkän ber semtem yön unıñ bılay za köslö ixtıyarlı qırqıw yözönä tağı la olpatlıq öştägän hımaq bula. Yemeş bıl miñgä tekläp:

—Qış könö nisek tere yöröy huñ bıl seben tip aptıray. Unıñ alıstan nasar kürä torğan küzzäre miñde seben itep kürhätä. Yemeş qozasa nisek kenä kilep sığahı itteñ bayğoš. Öşögänheñder bit meşkenkäyem. Tıştä qalay buran bit. Fevraldä gel şulay küz asqıhız buran bula ul tip izgelekke yılmayıp qarşılını unı Taiba äbey .Uz qozasa ultır yılın tine. Ul xäzer Bibeşte yaratqan

kewek uniñ heñlelären dä yaqın kürä ularzı yaqtı yöz yaqşı hüž menän qarşı ala başlağaynı. Läkin uniñ bayğoš meşken tigän hüzzäre Yemeşkä oqşamay. Yemeşteñ bayğoš ta meşken dä bulğıhı kilmäy. Gömümän üzen yetem tip yälläğän keşelärze yaratmay ul. Bıl yälläwzä uniñ awır yazmışına his ber yeñellek kiltermäy torğan yahalmalıq kāmhetew bar kewek toyola uğa. Ä uniñ kām dä kāmhetelgän dä bulğıhı kilmäy. Şunlıqtan ul ğäzättä üzen yälläp höylänä başlağan keşelärzeñ yanınan tiz genä kitep bara. Mömkin bulha qabat unday keşeneñ yanına ber qasan da kilmäy. Läkin ul böğön bınan Taiba äbeyzärzän bıl hüzzärzän huñ da tiz genä sıgıp kitä almanı. Taiba äbeyzeñ köläs möhābāt yözönä ısanıslı tınıs tawışına uniñ qasandır irzär menän yarışıp kābān halıp dan alğan äle xāzer zä üzzäreneñ bazıqlıgın yuğaltmağan bağana kewek mıqtı beläktärenä qarap:

—İx min dä uniñ kewek zur köslö bulham ine ul saqta min dä ber kemdän qurqmaş inem. Ber kemdän dä. Xatta ügäy äsäyzän dä tip uylanıp haman şul meyes buyında başıp tora birze. Ä Bibeş beyeme aldında heñlehenä hüž öndäşergä qurqıp önhöz hüžhez genä Yemeşkä qarastırıp, türbaş yaqta zur ağas tabaqta halmalıq qamır başıwın dawam itte. Uniñ qolonsaq toyağı şikelle keskäy yomro yozroqtarı nindäyzer üzenä genä xas ber ritm menän qamır östöndä ber tuqtawhız beyeyzär. Tos yozroqtarı aştında sösö qamır qıwıqlanıp şart şort yarılıp tora. Yemeş belä ozaq başıwzan hap harı bulıp hağızlanıp kitkän bınday qamırzan halmanı qağızzay yuqa itep yäyep bula. Unday halma izelmäy zä oyoşmay za. Äğärle kilendär halmalıq qamırzı gel şulay hağızlanğansa başalar. Qamır başqan iñğayğa Bibeşteñ säsendäge sulpıları la belägendäge suqlı beläzektäre lä, Sıltır sıltır! Sılt sılt! Sıñğır sıñğır! Zıñ Zıñ tip taqmaqlap toralar. Äyterheñ Bibeş qamır başmay ä nindäyzer üzenä genä xas ber köygä beyep tora. Min dä şulay eşläy alır inem tip uylay Yemeş. —İx qasan min dä oşo Bibeş apayım kewek matur yegärle kilen bulırmin ikän? Uy beyem keşe bınawı Taiba qozağıy kewek uşal bulha? Niñä şul tiklem uşal ikän ul. Yıwaş beyemdär bulamı ikän? Yemeşteñ bıl horawına küñel töbönän kemder. Bulıw qayza ul? Xatta xatta mäskaçäy äbey bulıp kileneneñ yelek mayın hurğan beyemdär zä bula ti ul tip yawap birgän kewek buldı. Oşo waqıt qılt itep uniñ xäterenä Qızıl ügez başın küphende lä qäynäm tigän äkiät kilep

töştö. Unıñ täne hırıqlıp arqa buyzarı sımırlap kitte. Üzeneñ qurqınıslığı häm nındäyzer üzenä xas moñhowlığı menän här saq Yemeşteñ bötä yörägen biläp ala torğan bıl Qızıl ügez başı äkiätendä lä unıñ kewek yetem qızızıñ fajiğäle yazmışı taswirlana ine. Bına ber yetem qızızı alısqa urman artına keyäwgä birep yebärälär. Unıñ beyeme uşal ğına tügel ä mäskäy äbey bulıp sığa. Kileneneñ kön dä yelek mayın horıp harğaytıp kipterep bötörä. Axır bötönläy ük aşap quyırğa teläp unı atalarına qunaqqa yebärä. Kilen baxır bığa qıwanıp artınan kilgän turı atın yegep ike qızın ultırtıp küstänäskä ber qızıl ügez başı yete ikmäk halıp yulğa sıǵıp kitä. Ä unıñ artınan beyeme mäskäy äbey bulıp qıwıp yetä lä. —Ber ikmägeñde bir! Atıw üzeñde aşayım tip qısqıra. Tege kilen meşken ber ikmägen ırğıta la atın qıwalap alğa sab.a Ber azzan beyeme tağı qıwıp yetä. Tağı: —Ber ikmägeñde bir yuqha üzeñde aşayım tip hörän hala. Şulay itep yete ikmäkte lä qızıl ügez başın da ike qızın da beräm beräm alıp aşap bötä. Axır kilep atın da tartıp alıp aşay. Kilen meşken beyeme attı aşagan arala yäyäwläp yügerep ata yortona barıp yetä. Bıl waqıtta tön urtahı awıran atayzarı qatı yoqoğa talğan bula. Xäle bötöp yügerep kilgän kilen işek qaǵıp:

—Atay töndä atay işek as tip qısqıra.

—Mineñ qızım töndä yörömäş tip yawap birä atahı.

—Apay apay işek as!

—Bezzeñ qızıbiz töndä yörömäş ti ügäy äsähe. Unan qız:

—Ağay ağay işek as! Yeñgä yeñgä işek as tip qısqırıp qaray. Ular za:

—Bezzeñ qarındaş yörömäş.

—Bezzeñ bikäs töndä yörömäş tip yawap qaytaralar.

Ul arala tege mäskäy äbey kilep yetep kilenen dä aşap kitä. İşek tutqahına kilendeñ ber tutam säse genä uralıp torop qala. İrtänsäk ağahı mal qararğa sıqqanda bıl säste tabıp ala la, Skripkamdıñ qılı özlögäyne qalay şäp buldı bit äle tip qıwanıp skripkahına quyıp uynap ta yebärä. Şunan bötähe lä aptırap qalalar. Sönki nisä uynaha la skripka bıǵasa ber qasan da bulmağan iş kitkes matur moñlo köygä:

Qızıl ügez başın küphende lä qäynäm,
 Yete ikmägemde küphende lä qäynäm,
 İke hılıw qızımdı küphende lä qäynäm,
 Sapsan turı atımdı küphende lä qäynäm,
 Mineñ yäş gümerkäyemde küphende lä qäynäm,
 Bötähen dä yotop böttö mineñ mäskäy qäynäm,

tip yırlap tik tora ti. Oşonan huñ ğına ular töndä işek qaqqan üz qızzarı bulıwına töşönöp ilaşa sıwlaşa başlağandar ti. Läkin eş ütkäs ilawzan ni fayza? Küñeleñ yaqşı bulha hin kăräk saqta yällä eş ütmäş elek yarzam qulıñdı hüz Taiba äbey tärän uyğa batıp yuğalıp qalğan Yemeşkă qarap baş sayqap torzo la tağı ber tapqır:

—Yemeş qozasa niñä ultırmayhıñ? Niñä ağas kewek qatıp meyes buyında tik turahıñ tip qabatlanı. Bıl tawış Yemeşte hişkänderep uyatıp yebärze. Yemeş üz uyınan üze oyalıp qıp qızıl bulıp kitte. Läkin urınınan haman quzğalmanı. Taiba äbey unan hınawlı qaraşın almay tağı ber tapqır başın sayqap quyzı la boyorow tawışı menän Bibeşkă öndäşte.

—Kilen iteñde huş. Beşkänder. Qozasanı it menän hıylayıq. Şunday boyoroqto ğına kötöp torğan Bibeş qamğın lap itterep tuqmas taqtahına haldı la ere ere kişäkle ittärze qazandan alıp aşlawğa buşata başlanı. Unıñ bayanan birle Yemeşte aşatıp tamağın tuyzırıp yebärgehe kilep tora ine. Ul yentekle qaraşlı ğäjäp uysan zur qara küzle bürek kewek qabarıp torğan qalın bözrä säslä keskäy heñlehen sikhez yarata la yälläy zä ine. Şuğa unı yañğız osratqan saqta nindäy zä bulha beräy yılı hüz äytep yıwatıp küñelen kütärep kitergä tırışa. Yemeş ällä nizä ber üzzärenä kilep inhä unı aşatıp tamağın tuyzırıp yebärergä aşığa. Läkin uğa bını eşlärgä his tä tura kilmäy. Yemeş bınıñ ösön apahına hüz teyer tip qurqıp ber qasan da unan azıq alıp aşamay. Äle inde Bibeş Yemeşte Taiba äbeyzeñ hıyınan da baş tartır tip his tä uylamay ine. Bına ul aşığa qabalana. İtte hoşop beyemeneñ aldına alıp barıp ultırttı.

—Beşkän beyem. İzelä lä başlağan. Yarar häybät tine Taiba äbey. Siratıp ultırğan yönön ber sitkä alıp quyzı. Meyes soqaltahındağı üzenän bizäk sığarıp eşlängän awır suyn qomğandı alıp undağı eşe hıw menän qul yıwzı la qaytanan urındıqqa ultırzı. Unan Yemeşkă yaratıp qarap aşıqmay ğına it torarğa totondo. Ultır tigäs ultır inde qozasa it aşarğa ultır. Yuqha üzeñde kilen itmam. Ul Yemeşte qayhı saq şulay kilen itäm tip mărăkälärgä yarata ine. Yemeş yegärle qız bulmaqısı. Unı Bayramğälemä käläş itep alıp birmäy bulmaş tip mărăkäläy ine. ul yayı kilgän hayın

Oşo ber qatlı şayartıwı menän ul da bıl keskäy yetem qızızı äz genä bulha la yıwatırğa köldörörgä küñelen asırğa teläy ine şikelle. Läkin bıl hüz Yemeşte qıwandırmay za köldörmäy zä. Kirehensä unıñ bılay za yaralı küñelenä nindäyzer awır toygo ğına öştäy xatta qurqıtıp ta unıñ tizeräk üşep Bibeş apahı kewek hılıw yegärle kilen bulıp yeteşew telägen hünderep tä quya ine. Döröş Taiba äbeyzeñ Bayramğäle tigän yäyäne, Yemeşteñ uyınsa awılda iñ häybät malay. Atahı Xammat batırğa oqşap ere höyäkke asıq yözlö zur qara küzle yawrıntaq bıl malay üzeneñ qıyıwlığı ğäzellege menän dä köslölögö menän dä üz tişterzärenän nıq ayırılıp tora. Unı Taiba äbeyzän başqa keşelär. Bayras tip atap yörötälär. Yemeş tä unı Bayras tip atay. Xatta bıl isemdeñ üz küñelendä nindäyzer bildähez yılılıq tanış bulmağan qıwanıs menän ürelep üşep barğanın da toyop quya. Tik Taiba äbeyzeñ —Kilen itäm tip mărăkäläwe genä qayhı saqta bıl yılılıqtı hüreltä unı. Bayrastan alışlaştıra, qurqıta bıl bildähez şatlıqtı añlayışız qarañğılıq menän qaplap kitä ine. Äle lä unıñ kilen tip şayartıp äytän hüzä bıl yağımlı höykömlö öyzö qapıl höykömhözländerep Yemeşte dawıl kewek tışqa ırğıttı. Ul üzeneñ işektän nisek tışqa atılğanın belmäy zä qaldı. Xatta

—Tuqta alyot! Aşamay sıqma tip üz artınan yügergän apahınan tottormaş ösön kütärmänän yığılıp töşöp ayağın da awırttırzı. Şulay za tottormanı qır kązähe kewek ırğıp hikerep uram buylap yügerep kitte. Bibeş —Yä töptö as bit inde. Astan ülhä ülerkeşe qulınan azıq alıp aşamaş. Yä alyot tip esenep ilay yazıp qapqa töböndä torop qaldı. Qarasäs äbeyzärzeñ öyö Taiba äbeyzärzän biş altı yort aş a ğına turha la Yemeş ularğa barıp yetkänse tağı nıq qına öşönö. Şuğa kürämeler säyxur Qarasäs äbeyzärzeñ kön ısmala balawız yeşe añqıp torğan keskäy genä öyzäre lä uğa yämle toyoldo. Ul barıp ingändä Qarasäs äbey ğäzätensä kengäler säygä kitkän Sabira menän Sämigä lä öyzä yuq. Küräheñ ular bozza hırğalaq eyep yöröyzär. Timerbay işek aldı yaq täzrä yanında tümär öştöndä itek tegep ultıra. Ul Yemeşte Bäu nisek tuñmay kilep yetteñ qarındaş tip yağımlı yılmayıp qarşı aldı. Bazıyan yeñgä meyes yanındağı handıqtan üz yanınan uğa urın birze. —Ultır yılın hılıw Yemeş önhöz hüzhez genä handıqqa kilep ultırzı la öşögän quldarın meyeskä teräp yılıta yılıta bötä öy esenä küz yörötöp sıqtı. Ul bında bıyıl küzzän birle berense

tapqır kilgäyne. Şulay za öyzä Yemeşteñ iğtibarın tartırlıq yañı ber nāmälä kürenmäne hamān şul. Yemeştärzeke şikelle boz menān qaplangān keskāy täzrälär, sepräktān huğılğan balaş tüşäp arqırı buy yurğandarzıñ möyöştärenä ber ike as mendär halıp quyılğan tar urındıq, ap aq itep ağartıp qaz üte menān yām yäşel, semäkäy bizäktär töşöröp maturlağan bäläkäs kenä meyes, urzala elewle torğan ber ike küldäk tä işek, yanındağı ozon ağas säyzärzän sosorap töşkän yükä qamıt menān yükä dilbegä. Bötä baylıq oşo. Bılar Yemeş ösön yañılıq tügeldär zä. Ularzı Yemeş bığasa la küp kürgän. Bında unıñ bötä iğtibarın üzenä tartqan berzän ber nāmā Timerbay tegep ultırğan bäläkäs kenä qara kön itek buldı. Yemeşteñ unday itekte ber qasan da bılay yaqından kürgäne yuq ine. Timerbay bıl itekte yelkähenä yez başlı qazawzarzan törlö kakersäktär semäkäyzär yahap bez kewek näzek beyek üksägä bäläkäs kenä yez dağa qağıp äle genä tegep bötöröp ultıra. Ul axırı üz quldarınıñ oştalıǵına üze lä hoqlanıp itekte äyländerep tulğandırıp qarap quya. Yemeş tä üzeneñ genä tügel bälki awıladağı küpselek qızzarzıñ ireşä almaşlıq xıyaldarınıñ berehe bulğan bıl itekkä hoqlanıwın yäşerä almay tekläp qaldı. İx unı ber genä tap qır his yuğı ber genä tapqır keyep qarahañ ine. Timerbay za unıñ uyın añlağan hımaq awır ğına körhönöp quyzı.

—Eye Yemeş qarındaş hin keyhäñ ine bıl itektärze. Sobxan starşınanıñ maqtansıq Altınbikähe tügel. Ey Qayhılay kileşer ine hiñä ä? Uğa yawap birewse bulmanı. Tik ber azzan ul nindäyzer eske ısanıs menān qırqıw ğına itep —Yarar boşonmayıq qarındaş tip quyzı. Kem bälä bınday itekte xäzer Altınbikä keyhä kiläsäktä bälki hin keyerheñ. Şulay bit qarındaş. Unan qapıl nimägäler tüzeme bötäkän hımaq tege itekte urındıqqa ırğıtıp bärep hikerep torop kitte lä quldarın artqa quyıp hılıqlay hılıqlay tar izände ber ike äylänep sıqtı. Azaq işek ör yağına eşlängän bäläkäs kenä kăştälä yatqan yuqa ğına alama kitaptı ürelep alıp Yemeş menān Bazıyan yeñgä aldına kilep baştı.

—Tıñla äle qarındaş min hiñä ber şıǵır uqıyım. Şıǵır yır äkiät kewek nāmälärze yäne täne menān yaratqan häm üzeneñ yaralı küñelenä şularzan ğına yal tapqan Yemeş bınday iğtibarğa tulqınlanıp qıp qızıl bulıp kitte. Ä Timerbay barmağın tökörökläy birep kitaptıñ anhız za nıq tuzıwzan özölöp töşörgä torğan bittärenä ısmala

ezzäre qaldıra qaldıra aqtarıp nimäler ezlärgä totondo. Axır bik riza töş menän:

—Bına “Başqıs” tip quyzı. Ğabdulla Tuqay tigän yetemdän keşe bulğan ber şağır yazğan bını Tıñla, Yemeş. Tuqayzıñ Mıyawbikähän belä ine inde. Ağahı İştüğan tege vaqıtta Timerbayzıñ Seberzän Mıyawbikähäne totoş küserep besäy hürättäre töşöröp yebärgän xatın Qarasäs inäyzän horap alıp qayıp ularğa la uqıp işettergäyne. Yemeş xatta ul şığırzı şunda üze yatlap ta alıp qalğaynı. Äle bıl şığırzı la yatlap qalırğa tırışıp tın da almay tıñlap ultırzı. Ä Timerbay şığırzı tatarsalap arıw uq şıma itep köyläy birep uqıy ine. Ul şığırzıñ:

Yuğargı basma mägrur min yuğarı sez tübänsez di,
Niçek ğali minem urınım tübängelär kürämsez di,
Ber adäm kilde lä şul çakta äyländerde baskıcnı,
Tübänge başmalar mende yuğargısı tübän töşte,

tigän huñğı dürt yulına ayırıwsa başım yahap kinänep uqıp böttö lä, Yemeşkä qarap yağımlı itep yılmayzı.

—Yä qarındaş añlanıñmı inde? Yemeşkä bıl şığır za oqşanı. Xatta ul unıñ qayhı ber yuldarın yatlap ta alıp qaldı. Şulay za unıñ ni äytergä teläwe älbittä añlaşılıp yetmäne. Ul şığırzarzı tik şul tura mäğänähendä genä añlay ala ine äle. Şuğa ul Timerbayzıñ horawına —Yuq tigände anlatıp baş qına qaqtı. Bazıyan yeñgäy zä Yemeş kewek ük ber ni zä añlamanı axırı Timerbayzı ıñtıbarhız ğına sitkä etärze.

—Yä därwiş hin ul kitaptarıñ menän malay şalayzıñ başın äyländergäs tä yeter. Yemeşte aptıratma. Yemeşkä Timerbay ağahı qızğanıs bulıp kitte. Niñä şunday häybät keşene därwiş ti ikän Bazıyan yeñgäm. Bınan huñ Bazıyan yeñgä aşyawlıqtan zur ber telem ikmək alıp iretkän harı mayzı qalın itep hörttö lä, Yemeşkä tottorzo. —Mä hılıw aşay tor. Qarınıñ asqandır. Bıl awıl da bala keşe bigeräk tä yetem bala öygä kilep inhä maylap ikmək qorot it tottorow yäki qatıq höt halıp birew ğäzäte yaşap kilä. Ä yetem meşken bulğıhı kilmägän Yemeş ni tiklem genä aslıqtan yözähä lä ber kemdän dä bıl xörmätte qabul itmäy. Birgän äyberzären alıp aşamay. Üzen yetem tip ayırata yälläp aşatırğa teläwse keşelärzän xatta qasa torğan qırıs ğäzäten Timerbayzarza

ğına onota. Ularza ğına ul üzen nisekter tiñ üz keşe itep toya ala. Äle lä ul Bazıyan yeñgäneñ qulınan his tä qarışmay ikmäkte aldı la üzeneñ büre kewek as bulıwın kürhätmäş ösön aşiqmay huğalanmay ğına aşarğa kereşte. Ä Timerbay yaratqan uyınsıǵı tartıp alınğan bala şikelle şımıp yänä bayaǵı itegenä barıp totoñdo. Ul arala uynap arıǵan Sabira menän Sämiǵä lä qaytıp inde. Ular artınsa uq tigändäy ozon arıq käwzähen taǵı la nıǵıraq duǵalandırıp älege yışılıp yıldırap bötkän qıwal tayaǵına tayanıp Qarasäs äbey zä qayttı. Unıñ töşö borsowlı tınıshız ine. Ul ğäzätensä tayaǵın möyöşkä höyöp kaluş bıymahın işek töböndä sisep qaldırzı la:

Alla äy alla yaman teldärzän üzeñ haqla tip höylänä höylänä urındıqqa mendär östönä menep ultırzı. Unan qarlıqtan ğına tügel borsolowzan da huñǵı waqıtta kürewe nasaraya töşkän asıq zäñgär küzzären kepeslätä birep bersä ulına bersä kilenenä qarap taramış quldarı menän qaq tubıǵına tüzemhez huqqılap ultıra birze lä xafalı tawış menän hüzgä kereşte. —Qara äle ulım Timerbay. İldä bik tınıshız hüzzär yöröy bit äle ulım Sobxan starşına la Ğabbas mulla la hiñä bik yaman teş qayrayzar ikän tip höyläyzär. Köfür hüz höylöp ibles kitaptarı uqıp bisä säsäne yaş yelkensäkte azzırıp yata. Bez unıñ art habaǵın uqtırbız äle tip äytälär imeş ti. Tege yawız Şımbay kaştan hineñ xaqta belgänen belmägänen tükmäy säsmäy ularğa yetkerep tora imeş ti. Büre qan esmäy tora almağan kewek keşe başı aşamay kön kürä almay bit ul da. Ey alla! Keşe tigen inde şunı.

—Yarar äsäy ulay bik ük köyönöp kitmäyek äle tip yomşaq qına öndäşep tuqtattı unı Timerbay. —Xäzer mine ulay uq yeñel aşay almaştar äle. Ey äytte tip äse mışqıl menän yılmayıp quyzı Bazıyan yeñgä. Hineñ işelärzeñ genä başın aşığanmı ni ular hine lä Xäbir kewek itep quymahındar tip xafalanam min ulım tip özälände Qarasäs äbey. Üzeñ dä bigeräk haqhızhıñ İrtägä bazar bit hin bına taǵı unda barmay qalmaşhıñ äle. Ber eşeñ ber yomoşoñ bulmaha la kiterheñ. Bını min aldan uq hizep toram. Baram äsäy baram.

—Döröş hizenäheñ tip haman kölömhöräp kenä qarıwlaştı Timerbay. Bürenän qurqqan urmanğa barmağan tızär tügelme huñ äsäy? Şulay tızär zä bit. Bürenän qurqıp urmanğa barmay utın alıp qaytıp öyzö yıldımay tuñıp ülergä yaraymı ni? Min qurq hin

qurq. Ulay bulğas ğäyephezzän ıza sigewselärze qotqarıw ösön kem köräşer. Köräştän baş tartırğa bezzeñ xaqıbız yuq äsäy. Ä kem kemdeñ başına yeteren äle aldan äytewe qıyın. Mineñsä Sobxan starşınalarğa la qapqan hayın qalya ğına elägep tormaş. Şulayın şulay za bit haq bulğan yaqşı ti. Qarasäs äbey yeñelep:

—Bälki ulım hin irtägä bazarğa barmay tororhoñ.

—Ey beyem niñä şuğa hüzeñde äram itep ultırähıñ tip qul heltäp Bazıyan yeñgä lä tağı hüzgä quşıldı. —Bınday eştä ul bezzeñ hüzze tıñlamay za bez uğa bıl eşkä känäş birä almaybız za. Şulay bulğas yä unıñ üzenä tapşırayıq ta quyayıq inde. Üzenä lä allağa tapşırayıq beyem. Bazıyan hin. Dörös äytteñ tip qatınına höyöp qarap quyzı Timerbay. Donyala äsäy yäki qatın hüze menän genä yöröp bulmay torğan eştär zä bula bit. Üzegez belähegez mineñ ayaq şap tügel. Küp yöröp xalıqtı kürep bulmay. Ä bazar xäzergä miñä iñ uñay urın. Unda xalıq üze yıyılıp kilä. Telägänsä kür höyläş. Şulayın şulay za. Ular oşo bazarza uq hiñä nindäyzer ber yawızlıq eşlärgä yıyınalar buğay. Küñelem şulay hizenä. Tege kaştandıñ tel töbö şuğa barğanday toyola tizär tip. Qarasäs äbey haman ulın ögötläwen unı haq bulırğa dimläwen dawam itte. Bıl añlayışız hüzzärzeñ ige sige bulmaşın toyğan Yemeş Timerbayzıñ qulındağı tege qupşı itekkä tağı ber qat moñhow qaraş taşlap aldı la, Sabira menän Sämiğäneñ qolağına üzeneñ ni ösön kilewen äytep yügerep tigändäy öyzän sıǵıp kitte. Uğa Şäwräne, Xäsbiyamaldı unan tağı başqa ber nisä qızzı kürergä kăräk ine äle.

XVII

Qızzar saqırıp qaytqas, Yemeş bötä sınayaq, säygün, tärilkä, kewek nämälärze toz menän ısqıp yıldıratıp yıwıp ultırttı. Unan vatılır, bozolorzay äyberzärze möyöş häyeştären sısqan kimerep bızaw yalap bötkän,” Nux” zamanınan qalğan bıyalalı ş kaf esenä yäşerze. Urındıqtı ber qat balaş menän genä qaldırıp mendärzärze arqırı buy yurğandarzı urın östönö öyöp haldı. İñ azaqtan izände yek yoğon qaldırmay hap harı itep bısaq menän qırıp yıwıp sıqtı. Ä Yäneş maldarzı qaranı. Hıw eserep töngä yeterlek besän halıp lapaştarğa yabıp quyzı. Unan öygä hıw alıp kilde meyes yaqtı. Öy ese yämlänep taza yaqtı bulıp kitte. Qarañğı töşöwgä Yemeş örlök urtahındağı

aşılmalı yetele lampağa tultırğansı kərəsin halıp torbahın hörömdän tazartıp toqandırıp quyğas öy tağı la yämlände. Ozaqlamay qızzar za kilä başlanı. Bında awlaq qalğan öygä yıyılıp uynap kölop yırlap beyep bergäläp tön ütkärew qayhı saqta bergäläp awlaq aş ta beşerep aşaw qızzarzıñ yaratqan ğäzättärenän berehe ine. Äğär inde awlaq öygä yıyılğan saqta beräy äkiätse yırsı äbey zä bulha kisä bigeräk tä küñelle uza. Elek bınday kisälärgä üzeneñ bötmäs tökänmäs güzäl äkiättäre menän tağı la yäm birewselärzeñ berehe Qarasäs äbey bula torğaynı. Qızzar unı üzzäre yıyılğan ber urınga saqıralar ul his yalındırmay kilä. Ularzıñ uyın kölkö yır beyewzären qarap ultıra yatqas tañ atqansa törlö äkiättär tarixtar höyläp sığa torğaynı. Unıñ äkiättären Yemeş här waqıt yotloğop tıñlay här berehen otop ala bara ine. Läkin Qarasäs äbey xäzer artıq qartayıbıraq kitkänlektänme ällä başqa mazahı kübäygänlektänme huñğı yıldarza bıl ğäzäten taşlağaynı. Xäzer beräy urında awlaq öygä yıyılğanda äkiätse äbey urının Yemeş menän Şäwrä almaştırıa ine. Awlaq öygä saqırılğan qızzarzan iñ elek ber tuştaq tarı yarmahı yartı yomğaq aq may kütärep Bazıyan yeñgäneñ ike qızı Sabira menän Sämiğä kilde. Ozaqlamay äsäheneñ alama şälänä törönöp yalan ayaq yügerep Şäwrä lä kilep yette. Unıñ artınsa qaraq Äxmätşanıñ üzenä oqşap aştan hözöp qarap torğan yäşel küzle uşal qızı Zahira, Tulıbay sufıyızın ilaq yıwaş xoloqlo tırjıq tanawlı qızı Xäsbiyamal, Ğabbas mullanıñ qolonsaq kewek şıma yılğır hılıw qızı Gölyıhan allı arthı kilep indelär. Zahira Yäneşkä ber tuştaq tarı yarmahı tottorzo la şälän bişmäten meyes buyındağı handıq öştönä ırğıtıp hikertä başıp xujalarsa türgä uzzı. Ul bötä yerzä şulay üzen xuja baş itep tota bötän ber kem menän dä işäpläşmäy. Oşo xolqo ösön unan da bigeräk qaraq Äxmätşanıñ qızı bulğanı ösön Yemeş unı yaratmay ine. Ul Zahiranı xatta awlaq öygä lä saqırmağaynı. Zahira şuğa ös itep kilep inew menän urındıqtıñ türenä menep ayaq bökläp ultırıp aldı ala.

—Ay hay minän başqa ğına awlaq yıymaqsı bulğandar ikän bılar qorsañğılar. Bına äytmäähägez zä kildem wät tip, ber hüzgä biş yawap qaytarırğa äzerlänep bötä qızzarğa üzeneñ uşal yäşel küzen yörötöp sıqtı. Unan qarşı öndäşerzäy keşe kürenmägängä küñele bötöp öyzön ber möyöşönän ikensehenä yügerep uynarğa kereşep tä kitte. Bınan huñ qayhı yarma qayhı may höt qayhı kərəsin totop tağı ber nisä qız kilde. Bıl kilterelgän nämälärze

Yäneş ixlas künel şat yöz menän qabul itep torzo. Unı bigeräk tä kărăsin qıwandırzı., Sönki ul ügäy äsäheneñ beräy yergä kitkändä ikmäk tozzo ğına tügel xatta kărăsinde lä ileläp ülsäp kitewen yaqşı belä ine. Tora bara bında Sobxan starşınanıñ qızı Altınbikänän başqa bötä qızzar tip äyterlek yıyıldı. Altıkbikäne bınday kisälärgä yörötmäwzären belgänlektän qızzar unıñ yuqlıǵına iǵtibar ǵa itmänelär. Üzzärenä irkenläp künel asıw mömkinlege tıwıwǵa qıwanıp kem uzarzan uynarǵa kölörgä yügerergä beyergä totondolar. Qazanda totoş höttä genä qaynap tarı butqahı bıtılday başlanı. Butqa beşerewse qızzar:

Butır butır butqa beşä,
Urtahına may töşä.
Kilgän qunaq bezgä töşä,
Bezgä töşmäy kemgä töşhön,
Bezzä maylı butqa beşä.

tip taqmaqlay taqmaqlay osaq tirähendä beyeşep yörönölär. Ozaqlamay butqa la beşep sıqtı. Tarı yarmahı hıwza ikegä höttä illegä yarılırmın tip äytä ti ul höttä genä beşkäs qalay tız ölgörzö tip qıwana höylänä Yäneş menän Sabira unı zur aǵas tabaqqa hoştolar. Unan butqa urtahına qızzar alıp kilgän bötä mayzı halıp köskä kütärep urındıqqa aşyawlıq östönä alıp kilep ultırtılar. Qızzar här qayhılı üze alıp kilgän aǵas qalaqtı totop aşyawlıq yanına yarım tüñäräk yahap yıyılıştılar. Bıl awlaq aşta bay ǵa yarlı la olo la kese lä yuq. Bında här kemdeñ ölöşö ingänlektän uǵa här kem tigez xuja. Şunıñ ösön axırı bıl butqa başqa butqalarzan tämleräk tä unı aşawı küñelleräk tä bula ine. Qızzar başta bik yaratıp här kem üz aldınan ğına tırnap mayǵa almaş tilmäş manıp äzäple genä aşanılar. Azaq toya başlaǵas şayarıw kitte. İñ elek uşal Zahira şayarıǵa kereşte.

—Ural tawınan yılǵalar könyaqqa qaray oşolay aǵıp töşälär ti ul tip mayzı üz yaǵına ırǵıp yebärze. —Tönyaqqa la aǵıp töşälär ti tip Şäwrä lä mayzı üz yaǵına yırzı. Unıñ artınan başqa şayandar eyärzelär. Butqa urtahında ay kewek tüñäräk bulıp yımıldap yatqan irew may xäzer törLö yaqqa tarmaqtar yebärep säskä atqan könbaǵış başına oqşap qaldı. May xäzer ay tügel qoyaş buldı tip köldö Şäwrä şayarıwzan. Yemeş tä sittä qalmanı

Axır zaman yetkäs donya oşolay bulğana ti ul qızzar tıne lä butqanı totoş bulğatıp yebärze. Bötönläy mayza yözgän butqa tağı la tämleräk bulıp kitte. Qızzar unı tağı la yaratıbıraq aşay başlanılar. Şulay za aşap bötörä almanılar. Tuyğandan qalğan butqanı Zahira Şäwrä Yemeştär qızzarız kösläp hoğondororğa hoğonmay qasqan qızzarız qıwıp yöröp bittären baştarın buyarğa kereştelär. Öy ese yügereş kölöş sır sıw menän tuldı. Şulay itep butqanı tügep säsep bötkäs Yemeş häpäläk uynayıq qızzar häpäläk tip qısqırıp yebärze. Ul xäzer sitlektän ısqınğan qoşsoq kewek şat şayan ine.

—Uynayıq! Kem täw başlap küz bäläläy? Şıbağa totayıq tip şawlaştı qızzar.

—Şıbağa kärkekmäy üzem in täwzä bäläläyem tıne Yemeş. Unan üzeneñ küzen tanaw aştınan kürep yörörlök itep yeteşläp yawlıq menän bäläläne lä qızzarız pır tuzzırıp qıwıp tota la başlanı. Qızzar sıwıldeşip urındıqtan izängä izändän urındıqqa yügerep qastılar. Läkin Yemeş ularız bik tız totop böttö. Bınan huñ Zahira Sämiğä Şäwrälär küz bäläläne. Axır yawlıq ilaq Xäsbiyamalğa kilep yette. —Kürenmäyme? Bıl nisä barmaq tip barmaqtarın kürhätep tikşerä tikşerä Yemeş unıñ bılay za yämşek tarjıq tanawın bötönläy yämşäytep bäläläp quyzı. Xäsbiyamal un dürt un biş yäştärzäge qız bulha la üzeneñ artıq yıwaş yebegänlege arqahında Yemeşteñ bıl mutlığına ber törlö lä qarşılıq kürhätmäne. Ber ni kürmägän xäldä quldarın ısanışız kilbäthez huzıp yarzan osorğa torğan keşe töşlö qıyıwhız qorqaq azım menän qızzarız qıwa başlanı. Yemeş unıñ ızahın arttırırğa teläp Şım bulıgız tip boyoroq birze. Qızzar şım bulıp ayaq ostarı menän genä yörönölär Xäsbiyamal äle şkaşqa äle handıqqa barıp bärelep izän urtahında äylände lä äylände. Axır ul kemde bulha la totowzan bötönläy ömöt özöp üpkäläp yawlıqtı sisep ırğıtam ğına tigändä qızzarzan berehe tottorğan buldı la tağı şımdılar. Xäsbiyamal tağı buşqa härmälänep yöröy birze. Şulay itep bıl uyn Xäsbiyamaldıñ

—Äy mısqıl itähegez zä. Yäşenep bötkän bulahıgız İkense hezzeñ menän uynamayım tip ilamhırap küzeneñ bäyen sisep ırğıtqanğa xätle dawam ittä. Bınan huñ qızzar yözök yäşereş ayıw babay xan

häm vâzir osto osto uyındarına küsep kittelär. Yemeş bigeräk tä osto osto bez bez bez inek uyındarın yarata ine. Bıl uyındar keşeneñ otqorloğon hălätlelegen tüzemlelegen hınawğa qorolğan bulıwzarı menän oqşayzar ine uğa. “Bez bez bez inek” uyını başlandı. Qızzar tünäräkkä yıyılıp ultırzılar. Uyın başlawı Sabira:

Bez bez bez inek,
Bez un ike qız inek,
Taqtalıqqa yäyeldek.

Tan atqansı yuyıldıq häp tigän saqta başqa bötä qızzar za häp tinelär zä tındılar. Kem ozaq tüzep höyläşmäy kölmäy ultıra ala şul yäñä. Kem in täw başlap kölä yä höyläşä unıñ mañlayına sirtälär. Älbittä bında bötä ultırışı qılanışı menän nisek tä keşene köldörör ösön genä yaralğan Şäwrä, Sabira, Zahira kewek şayandar barında kölmäy sızap ultırıwı bik yeñel bulmay. Bıl uyında kübeheneñ mañlayına ber ike qat sirtew eläkkäs qalğandarın şul işäptän Yemeşte lä köldöröw höyläşterewzän ömöt özölgäs osto osto uyınına küsep kittelär. Bıl uyındıñ tärtibe qoş isemdäre äytelgändä osto tip qul kütärep osmaş äyberzär iseme äytelgändä quldı kütärmäy qalıwzan tora ine. Uyındı Zahira başlanı. Qızzar uğa eyärep barmaqta menän urındıq taqtahın sükey sükey bik ozaq.

—Osto osto osto tip ultırzılar. Şunan Zahira qapıl “Qaz osto” tip qulın ürgä kütärep yebärze. Bıl waqıtta tız uylap ölgörä alğan qızzar bötähe lä unıñ artınan “Qaz osto” tip quldarın yuğarı kütärzelär. Qul kütärmäy qalğan qızzarzıñ mañlayzarin qızartqansı sirtelär. Zahira torna osto ılasın osto tip osa torğandarzı äytep tora la qapıl mendär osto samawır osto tigän hımaq beräy osmaş nämäne qıstırıp yebärä. Tız uylap ölgörä almağandar mendär osto tip unıñ inğayına qul kütärep mañlayzarin sirtew alalar. Bınıhında la sirtew küberäk Xäsbiyamal Sämiğä Şäwralär işäbenä töştö. Xäsbiyamal añralığı Sämiğä ğämhezlege arqahında sirtelhä Şäwrä keşe köldöröw ösön şayanlıq uylap ultırw arqahında abaylamay qalıp sirtelä ine. Ä beyew başlanğas Şäwränän uzzırğanı bulmanı. Ul kübäläktäy osop orsoqtay zır äylänep qolonsaqtay yurğalap

bötä yäne täne menän birelep beyene. Äxät yegettär arahında bulha Şäwrä qızzar arahında iñ ošta beyewselärzeñ berehe ine. Ul beyegän hayın iptäştäreneñ küz aldında tanımaşlıq bulıp hılıwlana üşä zuraya barğan kewek toyola. Äyterheñ ul beyemäy ä säxnägä sıgıp batşa qızı yäki yen qızı rolen uynay ine. Yartı tön ütkäne hizelmäy zä qaldı. Lampala kărăsin dä bötkäyne inde. Ä irekkä hıwhağan qızzarızın uyın kölköhönöñ ige sige kürenmäy ine. İñ elek Yäneş aqılğa kildä.

—Yatayıq qızzar yeter tine ul ölkän keşelärsä yetdi töş alıp. Yuqlayıq. Unan Yemeş menän Zahira Şäwrälärzeñ qarşı torowzarına qaramay qızzarız urındıqtan qıwıp töşöröp yuqlarğa urın tüşäne lä lampanı hünderze.

—Qızzar Älep yat! Älep yat tip Ğabbas mullanıñ mäzräsähendäge şäkerttärzän işetep qalğan hüz menän ber berehen qıstay qıstay urındıqqa köskä hıyıp tezeleşep yattılar. İnde ğäzät buyınsa yomaq öyöşöw başlandı. Öy tübähendä alama yurğanım yata yä tap tip bını Sabira başlap yebärze. Qızzar uğa Yondoızlo kük tip kem uzarzan qısqırıp yawap birzelär. Sönki här ber yomaq öyöşöw oşonan tigändäy başlanıp kitkänlektän unı belmägän ber qız za yuq ine. Bınıñ artınsa şulay uq kübehenä tanış yomaqtar hibelep kitte. Öy qıyığında yartı ikmägem yata. Kitep bara yulı yuq hoşop aldım urını yuq. Unan Metrey başlı meñ küzle? Ozon ozon ös qolaq osona başına kem sıgır? Sıbar ala küygänäk yomortqahın kem tabır kewek qatmarlıraq yomaqtar kilep sığa başlanı. Bıl waqıtta baş watıwsılar: —Zatın äyt? Zatı nızän? Ağastanmı, taştanmı yänlenänme, yänhezzänme tip talap ittelär. Yomaqtan huñ qızzar äkiätkä küstelär. Äkiät höyläwgä iñ äwäş qızzar. Yemeş menän Şäwrä ine. İñ başta Şäwrä höyläne. Unıñ äkiättäre gel tazzar turahında buldı. Yarış mayzanına kâzä tākāhenä atlanıp iñ aldan barıp yetkän undağı bötä batırzarızı xatta üz ağayzarın da yeñep batşa qızın käläşlekkä alıp qaytqan yendärze yegep ber tön esendä altın haray haldırğan aqbuız atqa atlanıp küz asıp yomğansı yerze äylänep sıqqan ber yök kümerze ber yök altınğa almaşqan yer yözöndäge bötä hılıw qızzarızı yotop torowsı un ike başlı ajdahanı ültterep qızzarızı ülemdän qotqarğan qışqahı donyala eşläy almağan ber genä eşe lä bulmağan qarap torowğa

xört kenä ä üzzäre tiñhez köslö qıyır, aqıllı, yur hüzle, yaqşı küñelle taz batırzar turahında höyläne ul. Zahira unan, üzeneñ atahı taz bulğas ni tazzar turahında ğına höyläy şul baxır tip mısquıllap kölöp tä qaranı. Läkin tuqtata almanı. Şäwrä uğa —Mineñ atayım taz tügel yıltır baş qına tip yawap qaytarzı la artaban höyläp kitte. Taz tip bötä keşe tarafınan qıyırhıtılıwzırına qaramaştan üzzäreneñ şayanlığın mutlığın kölämäselegen his tä yuğaltmağan uynay kölä bötä awırlıqtı yeñep sığa belgän tıynaq häm yaqşı küñelle yegettär ısınlap ta Şäwräneñ iñ yaratqan batırzarı ine. Gömümän Şäwrä üze äsähenä oqşap töşkä hılıw ğına bulha la atahınıñ qasandır taz bulıp xäzer qoyaş kewek yaltırıp qalğan başı ösön dä aqhaqlığı ösön dä ayawhız tiñdäştärenän küp kämhetelewzär işetä ine. Läkin ul üze şul äkiättäge taz batırzar şikelle his nämägä işe kitmäy torğan şat ğäzäte arqahında bılarzı mısquıllawsı menän bergä kölöşöp uyn kölkögä habıstırıp yep yeñel ütkärep yebärä bela. Tik här nämäne awır tärän kiserä torğan Yemeş kenä duşın yälläp:

—Yä keşelär niñä bılay üzenän başqalarzıñ gel nasar yağın ğına kürergä yaratalar ikän? Yä aqhaq Xälim ağayzıñ nindäy şap balta oştahı bulıwın ber zä telgä almayzar. Ä tazlığın da aqhaqlığın da onotmayzar. Yä niñä tazlıq ta aqhaqlıq ta uğa ğına kilde ikän? Ni bulha la şul ber baxethezgä bula bit ul tip esenep uylamay qala almay. Uğa xatta qayhı saqta Xälim ağay şunıñ ösön ğärlänep awılda tormay gel sittä yöröyzör kewek tä toyolop kitä ine. Ul äle lä oşo xaqta uylanıp yatqan arala Şäwrä huñğı äkiäten höyläp bötöröp: —Min dä tuyza buldım. Kisä barzım böğön qayttım. Atımdı Yemeş hiñä alıp kilep tuğarızım tip oslap quyzı. Bıl äkiät höyläw siratı Yemeşkä kilep yetkänen añlata ine. Älbittä Yemeş bınıñ ösön köyönmäne. Ul bını küptän aşqınıp kötöp yata ine inde. Ul äkiätte tıñlaw menän bergä üze lä höylärgä yarata. Tik unıñ äkiättäre tazzar turahında bulmay. Uğa qarañğı zindan esenän qul ayağı sınırılap ırğıtılğan unan aqqoş qanatına yazıp höygän qızına xat yebärgän Alpamışalar ,höygän yegeten zindandan qotqarıp alğan Barsınhılıwzar, ayıwğa atlanıp doşmanğa qarşı yawğa sıqqan Qamır batırzar kiñ dalağa deyew päreyzäreneñ ayağın da baştırmay

xalqın tınıs yäşätewse Yeränsäy batırzar, Sämreğosqa atlanıp yer aştı batşalığınan yer östön kilep sığıwsı Yertanistar oqşay, Ul Quızıykürpäs menän Mayanhılıw äkiäten tap Qarasäs äbeyzän işetkäsä totoş şığır menän höyläp sığa. Bıl waqıtta ul üze lä bötä äylänä tirähen onotop iş kitkes güzäl mawıqtırğıs äkiät donyahına inep yuğala. Üzen dä şul waqıgalarzıñ qatnaşsıhı itep toya qayğın la qıwanıstı la batırzar menän bergä kiserä başlay. Ä inde ügäy äsäyzär yetem qızzar turahındağı äkiättärze höylärgä totonha üzeneñ genä tügel, bötä tıñlawıslarız la awır kisereştär esenä eyärtep alıp inep kitä ine. Äle lä ul batırzar turahındağı kütärenke ruxlı äkiättärzän huñ ügäy äsäyzärgä yetem qızzarğa küsep kitte. Qızzar beräm beräm tına yıwaşaya uysanlana barız. Xatta ğäzättä tik yatıwız uysanlıqtı belmägän saya Zahirağa xätle yıwaşayıp tınıp qaldı. Öy esendä awır kösörgäneşle tınlıq urınlaştı. Ä Yemeş höyläne lä höyläne. Bına tuñğan täzrälär qarağaylı qışqı urman kewek bulıp kükhellänep asıla başlanı. Timäk ozon tön ütep ofoqta tañ hızıldı. Qızzar tatlı yoqoğa sumdı. Tora bara Yemeş menän Sabira ğına uyaw yatıp qaldı. İnde äkiätte tuqtatırğa la waqıt. Läkin nimä eşlärgä Yemeşteñ dä Sabiranıñ da yoqoho kilmäy. Ularzıñ äle haman höyläşkeläre uynağıları şayarğıları kilä ine. Ular artaban nindäy uyn tabırğa tip uylanıp ber az tınıp iptäştäreneñ tatlı mışnawın tıñlap yattılar. Axır Sabira serle genä itep Yemeş tip bışıldanı.

—Yoqlap böttölär. Äye şul. Äyzä Ular äkren genä şıwıp izängä töştölär. Ni eşläybez? Qızzarzıñ bittären qoromğa buyayıq. Märäkä bulhın. Äyzä Yemeş menä Sabira qazan töbönän qorom tınap alıp şım ğına qızzar yanına kildelär. Bergä yıyılğan yerzä här waqıt kölkö ösön nindäy zä bulha beräy mutlıq eşläwselär tabılasağın belgän qızzar bik haq yoqlayzar. Kübehe yurıy ğına yoqlağanğa halışıp yata. Şunlıqtan Yemeş menän Sabirağa küp qızzarzıñ yanınan kölä kölä kire sigenergä tura kilde. Zahira kewek uşaldar xatta yañılış yoqo aralaş kirelep huzılıp kitkän bulıp ularzı izängä osora tibep tä töşörälär. Şayanlıqqa şayanlıq menän yawap qaytarıw

Yemeştärzeñ küñelen tağı la kütärä. Ular izängä yığılıp töşkän yerzä awnap yatıp kölälä kölälä zä tağı üzzäreneñ qırağay şayanlıqtarına totonalar. Qızzar arahında iñ qatı yoqlawsı Şäwrä menän Gölyıhan bulıp sıqtı Yemeştär qolonsaq kewek yılğır zifa buylı hılıw yözlö Gölyıhandı ayırata kinänep qoromğa buyanılar. Bınan huñ ular tağı ber tapqır Zahiraniñ biten buyarğa yäki unıñ säürmesenä beräy şıltırıq nämä tağı quyrğa tırışıp qaranılar. Läkin Zahira ularzı tağı izängä tibep töşörzö. Bıl saya qız quyan kewek uyaw haq ine. Axır ular Zahiranan kölöwzän ömöt özöp ilaq Xäsbiyamaldıñ säs tolomona samawır torbahı menän hoşqo tağıp quyzılar za Xäsbiyamal quzğalğan hayın ularzıñ ber berehenä bärelep şaltırawına qıwanıp izändä awnap yatıp köldölär. Unan tamam tañ yaqtırıp öy esen kügelyem nur başqas urınga menep yurğan börkänep yattılar. İnde ularğa irtänsäk qızzar torğas bıl mäzäktän kötäreläsäk şaw şıw kölkönö kötörgä häm ber ni belmägän bulıp bını kinänep küzätergä genä qaldı. Qızzar yoqonan tora la başlanılar. Töngö şayanlıqtı kürep kölöşkän tawışqa hoşqo menän torbanı şaңğırlatıp Xäsbiyamal da torop ultırzı. Kölöw tağı la kösäyze. Bıl tawış gäzättä iñ qatı yoqlawsı Şäwräne lä uyattı. Ul hikerep torop ultırzı la yanında yatqan Gölyıhanğa qarap: —Abaw, biğäläştär ni eşlätkändär bit aq qına biten tip qısqırıp kölöp yebärze Ä üzeñde huñ! Üzeñdeñ biteñde qara tine Gölyıhan da. Teştäre genä yıldırap yılmayzı. Bıl waqıtta ul da hikerep torop ultırğaynı. Bınan arı inde yoqohonan uyanmağan ber qız za qalmanı. Xatta Yemeş menän Sabira la qatı yoqonan uyanıp kittelär. Öy esen qırağay qıwanıs kümep kitte. Läkin ozaqqa tügel. Buş könäktären şıñğır itterep tış yaqqa işek aldına ultırtıp qurqınğan töş menän yügerep kilep ingän Ayhılıwzı kürep ular ber yulı tuqtap qaldılar här qayhıhınıñ başına Nimä buldı ikän tigän tınıshız uy kilde. Sönki Ayhılıwzıñ yözö artıq borsowlı ine.

—Yemeş hılıw Särbiyamal apay qayza tip horanı Ayhılıw qabalanıp. Unan yawap birewze lä kötmäy. Mine Hatıbalğa biralar. Kisä kis yawsı kilde höyläşep kileşep böttölär tine lä ükhöp ilap kirä tışqa yügerze.

Yemeş unıñ Eyekkä hıwğa kitep barıslay ğına inewen Särbiyamaldı tügel İştuğandı ezläwen añlanı. Ey alla ni eşlärgä huñ? Ağayım da öyzä yuq bit äle ismaham tip köyönöp kitte. Uyın kölkönöñ qızıǵı böttö. Qızzar bötähe lä boyoğop qayǵırışıp öyzärenä taraldılar. Telämäğän keşegä kösläp biralır. Nindäy qähärle hüz bıl birälär. Bıl hüz keskäy genä qızzarzıñ da yözzärenä ğämhez şayanlıq uyın kölkö äşären dawıl kewek osorop alıp kitep yoqqa sıǵarzı. Şulay itep ber ni vatmay äyber bozmay tınıs qına ütep kitkän. Tön qıwanışız tañ menän almaşındı. İnde yözöndä töngö qıwanıştıñ şayanlıqtıñ eze lä qalmağan Yemeş ölkändär kewek uysan ğına quzǵalıp meyeskä ut yaǵıp yebärze. Urın yerze yıyızı. Unan meyes yanındaǵı zur handıq östönä ultırzı la üğäy äsäheneneñ batmus zurlıq közgöhön tubıǵına quyıp tuzğan sästären tararğa kereşte. Ul arala kártäğä mal qararğa sıǵıp kitkän Yeneş tä öygä qaytıp inde. Şatırlap yanıp yatqan meyes aldına barıp öşögän quldarın yıldıttı. Hılıw hin samawır quy. Säy eşärbez yäme? Mın tege ozdoy harıqtı qarawıllayım. Ul bäräslärgä yöröy şikelle tip taǵı tısqa sıǵıp kitte. Läkin Yemeş oyoşqan sästären yazıp tarap bötörörgä lä ölgörmäne. Yäneş boşorap bıwı sıǵıp torğan bäläkäs kenä bözrä qara bäräs kütärep qaytanan öygä kilep tä inde. Bäräs artınan qıw sıbıq kewek yalanğas näzek botlo sıbırtqı qoyroqlo bulğanı ösön ozdoy tip atalğan aq harıq ta baqıra baqıra eyärep inde. Yäneş şat ine. Ul ayaqtarı qayış kewek böğölöp torğan qara bözrä bäräste izängä bastırırğa tırışıp: — Bäräsläğän dä. Äldä sıqqanmın. Yuqha bäräse tuñıp quyha apayım ni eşläter ine bezze äye bit hılıw tip höylände. Yemeş öndäşmäne unıñ uyı Ayhılıw alıp kilgän yañılıq tirähendä yöröy ine. Aq harıq menän qara bäräs öygä inew menän sır sıw kilep baqırırğa kereşte. Ularğa işek töbö yaq möyöstä torğan bızaw uyahındaǵı qara bildäş menän kük bildäş bäräs tä bızaw za quşıldı. Öy ese bızaw kązä harıq bärästäreneñ ıǵı zıǵılı menän tuldı. Tege yañı bäräsläğän äbey bitle ozdoy harıqtıñ tawışı ayırta möxäbbäthez tupaş ine. Yetmähä ul Yemeşte üsekläğän kewek unıñ aldına uq kilep başıp yämhez horo küzzären baqıraytıp: Bahaaa tip baqırıp tora. Bılay za ese boşop ultırğan Yemeş harıqtıñ möxäbbäthez qılanışın üzenä kürhätergä teläp ul baqırğan

saqta ğına közgönö unıñ qarşısına totto. Añra harıq üzen közgölä kürew menän ısınlap ta nindäy yämhez qot osorğos xaywan tip uylap bulha kăräk yöräge yarıla yazıp qurqtı la ni eşlägänen belmäy täzrägä taşlandı häm ber hikerewzä täzrä küzgänägen vatıp tışqa atılıp sıǵıp ta kitte. Küz asıp yomğansı bulğan bıl xäldän Yäneş tä Yemeş üze lä bik ozaq telhez torzolar. Vatılğan küzgänäktän yäşenle bolot kewek urǵılıp ingän äse halqın yalanğas ayaqtarızı özöp semetä semetä ularızı köskä işkä kilterze. Şunan huñ ğına Yäneş üzeneñ qolaqsınday mendären totop täzrägä taşlandı.

—Äy alla bigeräk qotorzoñ bigeräk şayarızñ şul. Oşo küräsägen bulğanğa ğına şaşqanhuñ ikän. —Yä apayım ültärä bit inde bezze. Yemeş ber hüız zä äytä almanı. Ul yazmıştıñ bötä kötölmägän etlektären şulay öndäşmäy qarşı alırğa küptän öyrängäyne inde. Töş awıwğa uram qapqahı şaǵır şoǵor asılıp kitte. Totoş qılaw menän qaplanğan saban at halmaq atlap kărtä yağına ütte. Qızzar bazarsıların qarşılay sıǵırğa la urındarınan quzğalırğa la buldıra almanılar. Ozaqlamay üzä başıp Sarbiyamal üze kilep inde. Unıñ yözö ğäyät asıwlı ine. Ul mendär tıǵıp quyılğan küzgänäkte tıştan uq kürep ölgörgäyne.

—Täzrämdä küzgänägemde vatqandar qähär huqqırzar tip, ozon huzıp ese sıyıldap qısqırıp yebärze ul. Unan yeñdären hızıranıp qorbanına taşlanırğa äzerlängän ayıwzay alpan tulpan başıp yıwan barmaqtarın qot osorğos tırpaytıp qızzarızñ öştönä kilä başlanı. Kem vattı? Kem bıyalamdı kem vattı tim yer yotqorzarı. Yäneş menän Yemeş qottarı osop artqa sigendelär. Särbiyamal qorbandarınıñ ülem aldındağı azabın häm üzeneñ bınan alğan läzzäten ozaǵıraq huzırğa teläğan hımaq höjüm menän kötöw arahın balalar äkrenläp sigenep bäläkäs yaqtıñ urındıq yözlögönä barıp terälgänsä alıp barız. Ä yözlökkä terälep inde sigenergä his ber yul qalmağas balalarızñ baş öştöndä bayanan birle börköt tırnaqtarı şikelle tırpayıp torğan qulın hä tip ber yulı tübän töşörzö lä ike qızzıñ säs tolononan matqıp totop ber tartıwza izängä yıqtı. Ayağın kütärep tibergä äzerlände. Şul saqta zur yaqtan —Äxirät tigän sabırhız tawış işetelde .Äxirät hin qayza Särbiyamal qorbandarın yähät

kenä qulınan ısqındırıp ber ni bulmağan kewek tatlı yılmayıp zur yaqqa sıǵıp kitte.

—Eyy äxirätkäyem kilgän dä baha! Äyzük äyzük äxirät. Türzän uz. Yä nisek kilep sıǵahı itteñ äxirät! Yaray huzıp muzıp tororğa waqıt yuq äxirät. Bik aşıǵıs saq tip höylänä höylänä Bibisara abıstay türgä uzzı. Unan tämläp taswirlap Ayhılıwzı kisä kis Hatıbalğa birep nikax uqıtıwzı oşo arala tuy bulasaǵı Särbiyamaldı üzzäreneñ yaǵınan tuyğa qatnaşa almaha la tuy waqtında aş hıw beşerep quza hıylaşıp yörör ösön üzzärenä ber nisä köngä qunaqqa saqırırğa kilewe turahında höyläy başlanı. Yemeş üz qayǵı hın onotop: —Isın ikän Ayhılıw apayzı ısınlap şul hömhözgä birälär ikän tip taǵı yanıp köyöp Ayhılıw menän aǵahı xaqında uylanıp kitte.

—Ey aǵayım ni genä eşläy inde baxır? Yäneş üzzären älegä tuqmawzan qotqarğan bıl xäbärgä qıwanırğa la köyönörgä lä belmäne. Ä bıl xaqta älegä ber ni belmäğän İştuğan atın tuǵarıp besängä quştı la öygä inep tä tormaştan uramğa yügerze. Ul tizeräk Äxätte kürergä kisänän birle üze işetkän kürgän ğäjäp xäldär turahında uğa höyläy halırğa aşqına ine. Kisä kis İştuğandar barıp töşkändä Batıyma tutayzıñ tireş deget kön timer äse kabeştä taǵı ällä nindäy seretmä yeştäre borqop tanawzı yarıp kilgän kiñ bısraq işek aldı tärtälären yuǵarı kütärep tıǵızlap urınlaştırılğan yöklö sanalar sana yanına bäyläp quyılğan attar menän tup tulı ine. Bında köräk, hänäc, täpän töpän, teyap kilgän urman yaǵı hönärseläre lä arşınlı tawar menän hatıw itewse waq sawzagärzär zä bılay bazar kürär ösön genä kilgän buş sanalı fortundar za küp ine. Bazarsılarzıñ qayhı berzäre yöktäge äyberen haqlap atın tärbiäläp tısta sanahı yanında yöröy qayhıları öyzä stenağa berketep eşlängän töshöz körän buyawlı ozon şirlektärgä tezelep yoqomhoray birep säy esä. Az yaǵılıw östönä ingän sıqqan keşeneñ küplegenän dä nıq hıwınğan yarım qarañǵı öy qırış qothoz töshöz körän buyawlı la qırılıp bötkän ozon östäldäge küpkän qorhaqlı kügärgän yez samawırzıñ yalqaw ğına şıjıldawı unıñ yanırğa ölgörmäğän dımlı kümerenän öy esenä taralğan zäñgär tötön bıl öygä taǵı la qothozloq östäy. Säy esewselär samawırzan yılımsa hıwzı şabırlatıp sınayaqtarğa aǵızalar za hıw qaynap ta sıqmağan.

—Kümeren yälläy qomhoz bisä. Ä qunğan ösön dä oşo yılımsa hıwın eskän ösön

dä xaqtı ber zä İrımburzağınan kām almay tip huqranalar İštuğandar za işek aldına sanaların tıgızlap hıyızırğas öygä inep işek töbö yaqtağı şirlekkä ultırzılar. Ular menän ber ük vaqıtta bında kilep ingän Timerbay kązä mögözö kewek käre maxorkahınan quyı kük tötön borqotop ultırğan ere harı hipkelle yeten qaşlı ber haldat menän bik qıwanıp Nikita beleş hin donyala barmı ni äle tip qosaqlaşıp köreşte lä bötä kis buyı unan ayırılmanı. Ular nimä xaqındalır qızıp qızıp höyläştelär. İштуғанға bıl Nikita tigän haldat ğäjäp höykömlö kürende. Ul donyanı küp kürgän küpte belgän keşegä oqşay ine. Ä unday keşeneñ hüzen tıñlarğa İштуған da bik yarata. Şuğa kürä ul Timerbay menän Nikitağa yaqın uq kilep ultırzı. Särbiyamaldıñ da küze säy esewselär yağında yöröhä lä qolağı la iğtibarı la bıl yaqta buldı. Bınıhı nindäy keräşin tağı Qayhılay mawıgıp höyläşkän bulalar qorsañğılar. Ni höyläşälär ikän belhän ine? Kübehensä älbittä. Nikita höyläne. Küp huğıştarza bulıp küpte kürep küpte belep bolşevik bulıp qaytıp kilgän Nikitanıñ höyläp hüze bötörlök tügel ine xäzer. Ul tısqı küreneşe menän dä estän dä tanımaşlıq bulıp özgärep boronğosa äytkändä ısın mägänähe menän ir yetep qaytıp kilgäyne Nikitanıñ telendä äldän äle “Peterburg, eşselär, Lenin, bolşeviktar” tigän hüzzär yış qabatlandı. İштуған bıl hüzzärze Timerbayzan işetep belä ine inde. Läkin Nikita samoderjavie “staçka, zabastovka, vosstanie, revolyutsiya” kewek İштуған bığasa his tä işetmägän ör yañı hüzzärze lä qullana ine. İштуған Nikitanıñ bışıldap käkärä mögözlö maxorkanı yotloğop hora hora yarhip höylägän bıl hüzzärenän yaza yoza işetep bulha la qayzalır kemdärzeñder batşanı qolatiw ilgä tınıslıq irek baxet yawlap alıw ösön qatı köräş alıp barıwın añlanı. İx miñä lä şul köräştä qatnaşırğa ine tip aşqındı İштуған. Ä tegelär haman höyläştelär zä höyläştelär İштуған tıñlay torğas arıp küñelen solğap alğan dawıllı şatlıqtan tamam izräp xälhezlänep şirlekkä awzı häm şunda uq iş kitkes sağıw qoyaş nuri aştında meñ törlö nur säsep balqıp yatqan ikhez sikhez kiñ yılğa yarına barıp ta sıqtı. Yılğala işelep aqtarılıp boz kitä. Tirä yaqtı iş kitkes köslö yazğı taşqın qaplangan. Oşo vaqt nindäyzer bik tanış yaqın tawış uğa. Yaz yette yaz hin dä ber keskäy tamsı bit Quşıl

şul olo taşqıŋğa. Quşıl da aq. Urğıl qaynap ağıp kit. Olo diñgezgä barıp yet tip bışıldanı. Eye eye. Al mine taşqın quyınıña. Eye eye mineñ dā şaşıp yarhıp aqqım olo diñgezgä barıp quşılğım kilä tip qabatlanı İştuğan. Unan başqan yerenän irep işelep bozzar arahına inep sumdı. Taw taw bozzar unı sänskele bozlo qosaqtarına qışıp aldılar za şarqıldap kölä kölä öyröltöp tükmästerep yılğa urtahına taban ağızıp alıp kittelär hıwıqtan häm qurqınıslı yarhıwzan İştuğandıñ tını bıwıldı. Tuqtağız yebäregez. Tonsoğam üläm tip qısqırıp ul şirlektän izängä awıp töştö. Unan öşöp qaltırıp bik ozaq işenä kilä almay izän urtahında başıp torzo. Qayza huñ min? Bıl kemdeñ öyö? Niña ber keşe lä yuq. Isınlap ta bıl waqıtta tön uzğan qışqı qırış qoyaş qalqqan Batıyma tutayzar täñgägendä genä yatqan zur mayzanda küptän bazar başlanğan Fatırsılar berehe qalmay şunda kitep bötkäynelär. Äxmätşahın osratqan Särbiyamal da kisä İştuğan yoqlap kitew menän bınan şılğaynı häm äle bulha unıñ menän qayzalıy yuğalıp yöröy ine İştuğan yoqohonan qapıl aynıp tışqa taşlandı. Tuqta tege haldattı osratıp vosstanie revolyutsiya nimä ul tip horarğa kăräk horayım. Baram da horayım. Tik Timerbay ağayım ğına unıñ yanında bulmahın ine. Ölkän keşelär höläşkändä yaş keşeneñ hüzgä qatnaşwı äzäphezlek işäplängänlektän kisä bıl xaqta ul. Nikitağa bik telähä lä horaw birä almağaynı İştuğan barıp yetkändä bazar mayzanı xalıq menän şıgırım tulı ine. Ul it may tire hatqan lavkalar rätenän sana tärtä septä şälkem yükälär taratıp taşlanğan tübäläs urından yügerep tigändäy uzzı la törlöhö törlö nämä totop qaynap torğan xalıqtı terhäge menän köskä yırip mayzan urtahına taban ıntıldı. Unda qasandır kemder taşlap qaldırğan qorğaqhığan zur deget miskähe östönä başıp kemder qul bolğay bolğay qızıp yarhıp nizer höyläp tora ine. İştuğan xalıqtı yırip alğa uq kilep sıqqas bıl keşeneñ kisäge Nikita ikänen belep aptırıp qaldı. Nimä höyläy ikän huñ bıl haldat? Miskäneñ ike yağında haqsı haldattar kewek başqan keşelär arahında Timerbay za bar. Ber sittäräk uryadnik Aleksey, Sobxan starşına Hatıbal, Xösnölxaq uldarı

keyäwzäre menän Sergey Xitrovtar tora. Ular aptırağan da qawşağan da hımaq kürenä. Ğäjäp. Bıl ni ğälämät tip tüzemhezlänep uylandı İştuğan. Läkin uğa Nikitanıñ hüzen işetergä tura kilmäne. Sönki ul barıp yetewgä Nikita: —Ura yaşähen revolyutsiya tip hörän haldı la hıñar qultıq tayağına tayanıp miskä östönän yergä hikerze. —Uraa Böthön huğış! Böthön izewselär! Yäşähen xörriät. Tuqtağız şawlamağız harıqtar. Öyrätmä burjuy! Yeter hiñä tip törlö tawış menän qotoronop şawlanı mayzan. Ul arala kemdärzer Timerbayzı kütärep tigändäy miskägä menderep baştırızılar. Ul başındağı qolaqsın bürken hıpırıp alıp qulina yomarlap totto la ğäjäp şat yarhıw tawış menän:

—İptäştär tip halqın saf hawanı yañğıratıp qısqırıp yebärze. Göjlöp torğan mayzan tağı tın bulıp qaldı. İptäştär tip qabatlanı. Timerbay: Batşa töşkän! Töşörgändär! Gümer buyı yarlı xalıqtıñ yelkä iten suqıp seylätep bötkan Sämreğostoñ suqışın hındırğandar. Quldan bığaw özöldö iptäştär. Yäşähen azatlıq! Böthön huğış! Zavod eşsegä yer kräştiängä bulhın iptäştär! Böthön burjuyzar! Yäşähen bötä donya revolyutsiyahı iptäştär! Timerbayzan huñ mayzan tağı bal qorto köse şikelle mıjğıp kitte. Batşa töşkän! Dömökkän ikän qähär huqqırı! Küptän şulay käräk ine. İsmaham küptär oşo köndä imen isän öyzä yörör ine hay isärzär batşahız ni ğälämät yäşämäk käräk. Yaqsı bulmaş bıl. Beräy afät qubır äle bına kürerhegez. Batşa töşkäs huğış ta bötörmö ikän. Ya xozay birhen xozay. Şulay ğına bulhın. İştuğan törlö teldä törlösä qabatlanha la asıl da bötähe lä oşo hüzzärgä qaytıp qalğan bıl döyöm şaw şıwzan ildä bik zur vaqiğa bulıwın añlap qıwanırğa la ölgörmäne baştan ayaq ör yañı qara keyemdäre menän bötä bazar xalqınan ayırılıp torğan Hatıbal miskä östönä barıp mende. Ul da Nikita menän Timerbay şikelle xalıqqa qarap äse yañğırawıqlı tawış menän:

—Ağay ene tip qısqırıp yebärze. İştuğan yanında torğan ber olo ğına ağay. Bıl qızıl awızğa ni qalğan ikän? Yä höyläp

yebär? Tıñlap qarayıq tine başqalar ƶa küräheñ şulay uylap tınıp qaldılar. Ağay ene tip dawam itte Hatıbal Batşanı dömqötröp bik häybät itkändär. Şul kăräk uğa yawızğa? İnde ağay äne bez nemetstı la yeñep huğıştı yeñew menän tamamlap quyırğa teyeşbez. Bez batşa ösön tügel Räsäy ösön äsäbez Räsäy ileneñ damı ösön huğışabız tip höylärgä kereşte. Batşa töşöwzän bigeräk Timerbayzarzı qaytanan yıyıştırıw planı özlölgängä eştäre boşqan Sobxan starşına menän Şımbay kaştan quqırayışıp ber tawıştan:

—Dörös! Hay afarin tip qısqırıp yebärzelär. Uryadnik Aleksey ularğa asıwlı qaraşın yünältte. Nisek afarin Batşanı töşöröp yaqşı itkändär tigängä afarınmı?

—Yuq yuq! Nemetstı yeñgängä xätle huğışırğa kăräk ti bit. Bez ƶa şuğa qul quyabız.

—Ää ulaymı? Unıhına min dä qul quyam ti uryadnik häm terpe mıyığın borğolap qalın tawış menän:

—Dörös afarin! Bez nemetstı batşahız ƶa yeñerbez tip qısqırıp yebärä. Ularzıñ tawışın törlö yaqtan qewätle yañğırağan: —Käräkmäy höylämähen! Huğış häybät bulha üze barıp huğışıp qarahın bıl qızıl awız!

—Yetär!

—Doloy tigän qewätle hörändär kümep kitte.

İx Hatıbal maqtansıq hineñ dä awızın beşer kön bar ikän tip kinände İştuğan. Üze bötä keşenän arttırıp:

—Doloy tip qısqırzı höylämähen burjuyp yetär!

Hatıbal artınsa qılıs mılıqtarın şılırtatıp miskä östönä Fedka Ryaboy barıp mende. Ul lazarettan sıqqas ber ay yal itergä kisä genä awılğa atalarına qaytıp töşkäyne. Bögön unıñ artınsa kilep yetkän batşa töşörölöw xəbäre lä Nikitanıñ qulğa alınmağan bulıwı la unıñ asıwın qabartqaynı. Ul miskä yanında üzenä ğorur kürä almaw menän qarap torğan Nikita yağına zähärle qaraş taşlap: —Şaytan alırgı! Äğär hineñ terelekte bındalıqtı bälğan bulham. Kisä... Qaytqas ta et kewek atıp ültergän bulır inem. Ä bögön hağıraq bulmahan bınawı qotoronğan xalıq üzeñde et iter tip uylap aldı la işerek qarlıqqan tawış menän:

—Grajdandar tip qısqırzı. —Şul inğayğa uşal büre küzzäre tar mañlayına hikerep menep ultırzı. Grajdandar bez Räsäy keşeläre, bez Räsäy ösön ülgänse yeñgänse huğışırğa teyeşbez hez bıl Nikita, Timerbay kewek zimagorzarzı tıñlamağız. Ular nemets şpiondarı. Ular bolşeviktar. Bezzeñ saftarzı tarqatıp nemetsqa Räsäyze hatmaqısı bulalar ular.

—Doloy!

—Höylähen! Yetär tip mayzan tağı törlö tawış menän şawlap kitte. Kemder qapıl miskäne tibep täğärätep yebärze. Miskä menän bergä Fedka Ryaboy za yergä awıp töştö. Bınan huñ tağı Nikita Timerbay ber nisä yaralı haldat höyläne. İштуған qaraşın bersä höyläwsegä bersä xalıqqa yünältep kemdeñ hüze ular ösön yaraqlı ikänlegenä töşönörgä tırıştı. Läkin bıl ğäyät butalsıq yarhıw hüzzärzän nimä lä bulha añlawı ni bulıwın bigeräk tä alda nimä bulırına anıq töşönöw qıyın ine. Şulay za küpselek xalıqtıñ bigeräk tä tar ğına kázä haqalın semetkeläp köläs qısqı küzzären möldörätep Nikita menän Timerbayğa huqlanıp tekläp torğan Xälim ağayğa Äxätteñ atahına qarap İштуған ildä bik zur qıwanışlı waqıǵa bulıwın bınan arı tormoštoñ bötänläy başqa yuldan kitergä teyeşlegen bötä yöräge menän añlanı häm ul qıwanışınan ni eşlärgä belmäy Xälim ağayzı qosaqlap aldı.

—Ağay bılay bulğas bınan huñ bez zä yerhez bulmabız bit ä? Bezzeñ kewektärgä kön kilä bit ağay!

—Bulmabız mırzam bulmabız tine Xälim ağay unıñ başı aşa qayzalır alışqa tekläp. Hez balalar atayıǵız kewek mineñ kewek integep üz ileñdä üz yereñdä üze kilmeşäk bulıp hörölöp kämhetelep yörömäşhegez. Bäxetle bulırhıǵız hez. Añlarğa töşönörgä käräk bını balalar. Bötä yeneñ yörägeñ menän töşönörgä käräk. Unıñ tawışı nisekter yat bulıp alıstan kilgän hımaq qaltırıp sıqtı. İштуған uǵa aptırıp qaranı. Unıñ qalın yalbır qaştarı qatı töyölgän tağı la nıǵıraq qısılgan küzzärendä yäş börsöktäre yımılday ine. Äxätteñ atahın da üz atahı kewek här saq nıq köslö qewätle itep kürergä öyrängän häm oşonoñ ösön ularzı nıq yaratqan İштуғанǵa bınday yomşaqlıqtı kürew ğäjäp tä awır za buldı. Şuǵa ul başqa ber hüz zä äytä almay tız genä unıñ yanınan sitkä taypıldı. Ä Xälim ağay xalıq menän uratıp alınıp haman nizer höyläp nimäler añlatıp mataşqan Nikita menän Timerbay yanına taban kittä.

Bazarza kürgän işetkän oşo ğäjäp xäldär turahında duşına tizeräk höylärgä aşığa ine xäzer İştuğan. Ular uram urtahında osraştılar. Sönki bıl vaqıtta Äxät tä İştuğanıñ qaytqanın kürep uğa üze bında işetkän küñelhez yañılıqtı xäbär itergä aşığıp yügerep kilä ine. Ul İştuğan yanına kilep yetew menän tüzmäy:

—Ey duş eş xört bit! Ayhılıwzı kisä Hatıbalğa birgändär. İrtän qoza kiläsäk. Quşasaqtar tip qısırıp yebärze. İştuğanıñ küz aldarı qarañğılanıp bötä yarhıw şatlığı hıw hibep hünderelgän quz hımaq buldı.

—Ni höyläyheñ? Qayzan belden? Kem äytte?

—Ayhılıw böğön irtänsäk üze hezgä kerep äytep sıqqan Şawrä miñä höyläne. Yemeştär äytmäneme ni hinä?

—Nimä eşlärgä? Qalay itergä? İx Ayhılıw, Ayhılıw... Ber yaqtan şunday şatlıq Revolyutsiya! İrek İkense yaqtan oşonday olo qayğı. Niñä qayğı menän qıwanıs här saq şulay ber ber artlı yöröy ikän.

—Äyzä Timerbay ağayıma barıp kăñâş horayıq tine Äxät, qapıl ağarınıp tösö qasıp kitkän duşın yälläp: —Äyzä ul moğayın beräy aql öyräter.

—Eye unda Ayhılıw menän İştuğan qayğılı ğına ine ti. Beläheñme xäzer Äxät teş arahınan äse hızğırıp unıñ hüzen bülde. —Beläm İşettem. Eşselär batşanı qolatqan Peterburza revolyutsiya! Batşa fyut! Xa-xa! Äxät bötä yöräktän räxätlänep qıwanıp köldö. Unan tağı yetdi tonga küsep:

—Atayımdan işettem. Ul höyläne tip östäne. Şayan ğına küz qışıp aldı —Bına şunıñ ösön dä Ayhılıwzı xäzer yatqa birmäşkä kăräk tä. Şunday saqta bayzarzan ölöş aşatıp torow yaraymı ni? Elek bulha min üzem ük hiñä kăräkmäy bulaşma tiyer inem. Xäzer bezzäñ baxette tartıp alırğa ularğa irek birergä yaramay. Yeter tim Äyzä Timerbay ağayıma barmahaq. İzris olatayıma bulha la kăñâş itäyek. Ul bezzä atayım menän säy esep ultıra. Batşa töşörölöwe xaqında höyläşälär. Äyzä unıñ yanına inäyek. Äxät qapıl işetewzän bulha kăräk uylay yäki ni zä bulha eşläw hăläten yuğaltqan duşın höyräkläp tigändäy üzzärenä alıp inep kittä.

—Kāñäşäyek höyläşäyek. Yuqha bez ikäw genä ber ni zä eşläy almaybız. İzris olatay bez uylamağan beräy yulın uylap tabır za yarzam da iter bına kürerheñ. —Isın uq birälärme ikän ni Äxät? Bälki buştır. Bıltır za buş bulıp sıqqaynı bit.

—Bıltır Hatıbal yawısı yebärmägäyne. Bibisara abıstay üze genä şapırınıp yörögäyne. Ayhılıw ülhäm ülermen Hatıbalğa barırğa riza bulmam tigäyne lä baha. Ey höyläyheñ tağı tip qul heltäp quyzı Äxät. —Qız keşenän rizalıq horap toralarmı huñ ular. Kösläp hatqandar za mulla olatayzan nikax uqıtqandar. Mulla olatay nikax uqığan saqta başta:

—Hin Hatıbal ibni Sobxan Ayhılıw bine Kızä mazin äy yanıştım. Ayhılıw bine Äxmätsafa qızın xäläl yefetlekkä riza bulıp alahıñmı tip horağan.

—Riza mulla ağay bik riza tigän Hatıbal. Şunan mulla olatay älbittä küz buyaw ösön şar şaw yağına qarap:

—Hin Ayhılıw bine Äxmätsafa Hatıbal ibni Sobxağa xäläl yefetlekkä barırğa rizahıñmı tip horağan. Unan şar şaw artınan Bibisara abıstay Ayhılıw bulıp: —Riza mulla olatay bik riza bik häybät tip yawap birgän. Ayhılıw bıl vaqıtta işhez oshoz ikense öyzä ilap yatqan. İştuğan ni eşlägänen belmäy duşınıñ belägenän totop aldı.

—Qayzan belden, nisek işetteñ hin bını Äxät? Aldayhıñ bit şayartahıñ bit hin minä. Äxät halqın qanlı bulırğa tırışıp:

—Qayzan beldeñ? Nisek işetteñ imeş tip kölöp quyzı. Unı ni üz qolağıñ menän işetewzeñ kärege barmı ni? Bötä qızzarzı la şulay hatalar bit. Hineñ Ayhılıwıñ ösön genä ayırım tärtip uylap sıgarırzar tip beläheñme ällä? Mineñ beläkte ul tiklem matqıp totma duş. Köşöndö haqla Hatıbaldı yozroq huğışına bik şäp tip höyläyzär. İştuğan añhız räweştä duşınıñ belägenän hıgıp tutqan qulın qapıl tartıp alıp keşähenä tıqtı. —Yä yaray kölmä Äxät. Miñä hin uylağandan da awırıraq. Äyzä ısınlap ta beräyhenä kãñş itep beräy sara kürep qararğa käreğä. Yä ülergä yä Ayhılıwzı yawlap alırğa. Başqasa miñä yäşaw yuq.

—Dörös. Ayhılıwzı bürelär awızınan tartıp alırğa käräk.
Ular yügerä atlay Äxättär qapqahına inep yuğaldılar.

XIX

Batşa töşörölgän qış ta yaz za yäy zä hizelmäy uzıp kitte. İnde halqın sirqanı küz zä kilep yette. Läkin Yemeştärzeñ tormoşonda älege yaqşı yaqqa üzgäreş kürenmäne. Baygilde ağayzan da küptän birle xat kilmäy başlanı. Ä Särbiyamal elekkegä qarağanda la uşalıraqqa asıwlıraqqa äylänä barzı. Vatılğan küzgänäk ösön dä kemdärzeñder batşanı töşöröp donyanı bulartıp yebärgäne xäzer, şul arqala üzenä İrimburğa barıp hatıw itep yörör ösön, yuldıñ qorqınısqä äylänewe ösön dä huñğı waqıtta telsän bulıp kitkän İştuğan ösön dä ularzan qatı üs ala. Yemeş menän Yäneşkä qarata bulğan qatılığın tüzep torğohoz xälgä yetkerä. Ä qızzar unıñ ärläw tuqmawzarına asıqtırıw öşötöwzärenä qaramay hamän yäşäy biralar. Yäştäre lä ularzıñ üsä barzı. Ayaq qulı yeptäy ese göptäy genä bulıp torha la Yäneşkä un ös, qarap tororğa Yäneştän mıqtıraq bulha la ayırata boyoq moñhow küzle Yemeşkä un ber yäş tuldı. Ularzıñ xolqondağı qayhı ber ayırmalı yaqtar tağı la asığıraq bulıp küzgä taşlanıp tora başlanı. Yomşaq küñelle Yäneş xäzer tağı la ilağıraqqa äylände. Donyanıñ bötä qähärle eştärenä ul säğättär köndär buyı tuqtamay ükhep ilaw menän yawap bira. Unıñ bıl ilawın Särbiyamaldıñ bötä bulğan uşallığı la tuqtatırğa yeñergä köshöz. Särbiyamal ni tiklem nığıraq tuqmaha Yäneş şul tiklem qısqırırbaq ilay. Ä Yemeş kirehensä tağı la qatıraq üz esenä biklänä. Unı tuqmaw tügel ülderhän dä awızınan ber awız hüz yalınıw aqlanıw yäki ilaw tawışı sığarırğa mömkin tügel. Şunıñ ösön uğa küp waqıt Yäneştän dä nığıraq elägä Särbiyamal unı küp waqıt üze yäki Yäneş bozğan eş ösön dä ğazaplay. Unıñ: “Yuq apay bını min tügel, Yäneş yäki hin üzeñ eşläneñ” tip äyttergehe unıñ aqlanıw mataşqanın kürgehe kilä. Läkin Yämeş öndäşmäy. Ğäzellek namıslılıq tigändeñ nimä ikänen dä belmägän keşe aldında aqlanıw mataşıwzıñ kärege barmı ni?

İştuğan kirehensä bıl köndärzä nıq özgäreş qıyılwanıp kitte. Särbiyamaldan ber zä qurqmay başlanı. Särbiyamal unı elekkesä räxätlänep kinänep ärläyem tip:

—Zimagur tihä,

—İştuğan uğa: —Yuq zimagur tügel,

Batrak. Hineñ batragıñ tip yawap bira. Särbiyamal:

—Yerhez, kilmeşäk tip ärläy başlah:

—Min xəzer yerhez tügel. Yer eşlägän keşegä bulğıra teyeş tip äytän Lenin tip yebärä. Yetmähä Särbiyamalğa: —Hin ekspluatator tip tä qısqıra. Bıl hüzzə işetkäs Särbiyamaldıñ bılay za sısqan küzzäre tağı la töpkäräk batıp zähärle bazlap mañlayına menep kitä. Bını kürep Yemeş Ni tigän hüž ikän huñ bıl eskolatır tip aptıray. Ä Särbiyamal İştuğan öyzän sıgıp kitew menän Yemeş menän Yäneşt:

—Bına hezgä yer! Bına hezgä xörriät! Bına oşolay bula ul eskolatır tip tuqmarğa kereşä. Eskolatır tigäne oşo tuqmaw bula küräheñ tip uylay Yemeş. Gömümän bıl köndärzä Yemeşkä aptıray torğan nämälär bik kübäyep kitte. Xäzer talaş tartış ularzıñ öyöndä genä tügel bötä awılğa taraldı. Keşelär kön hayın tip äyterlek uramğa beräy büränä östönä yäki kemdeñder qapqa töbönä yıyıla la talaşalar yıyıla la talaşalar. Ber kön xatta yılğaq bulğas Yemeş tä sxod barğan yergä sıgıp ayağı tuñğansı bıl talaştı tıñlap torzo. Unda la hüž haman “batşa, burjuı, yer xörriät, ekspluatator” turahında barzı. Yemeş bında Timerbay ağay menän Nikitanıñ ğına tügel üzeneñ ağahı İştuğandıñ da Hatıbaldarğa Xösnölxaqtarğa asıwlı qarap.

—Yeter hezgä horo qorttar! Bezzeñ kön kilde xəzer! Yer bezzeke! Vlast bezzeke tip qısqırırğanın işetep qoto osop uramdan yügerep qaytıp kitte. Unan kön buyına aptırap: —Yä niñä talaşalar? Niñä huğışalar? Niñä mineñ başalqı ğına ağayım da yer tihäñ yänen tänen birep huğışırğa äzer tora. Talaşmay huğışmay ğına yerle bulıp bulmaymı ikän ni tip uylanıp yörönö. Batşa töşä halğas ta tege bıl bulıp kitmäşme tip hişkänep yäki täxetenä batşa kire ultırğas qozalaşıp yöröw küñelleräk bulır tip işäpläp Ayhılıwzıñ tuyın qıştan küzgä kisektergäynelär. Köz ularğa yañı köyönöstär alıp kilde. Batşanı täxetkä qaytarıw tügel, Peterburgta eşselär haldattar berläşep vaqıtlı xökümätte lä oşo köndärzä genä qolatıp taşlanılar. “Vosstanie, revolyutsiya, Lenin, bolşeviktar” tigän yalqınlı hüzzär İlseğol uramdarında elekkegä qarağanda la köslöräk yañğıray başlanı. Aşığırğa käräk... Azaq bötönläy huñ bulıp quyıwı mömkin tine Hatıbal. —Äye tınıs köndärzeñ tiz qaytıwına bılay bulğas

ışanı az tine starşına. Ular tuyzı kötölgändän dä şäberäk itep küp qozalar saqırıp uzğarırğa yıyındılar. İke yaqtan da zur qalım mähär bildälände. Tuyğa aya qazılı sıqqan yılqılar huyıldı. Selläläge kewek halqın hepertmä buran ajğırıp torğan ber köndö tübänge ostan ürge osqa un biş sanalı qoza kilep töştö. Kază mähindär ularzı tuyza qatnaşıwsı tuğan ırıwzarına taratıp birzelär. Üzzärendä tüp qoza Sobxan starşınalar ğına qaldı. Särbiyamal bıl köndö äxirätenä aş hıw beşerer ösön irtük Kază mähindärgä kitte. İştuğan da unıñ artınsa qayzalı sıgıp yuğaldı. Öyzä Yemeş menän Yäneş ikehe genä ultırıp qaldı. Töngä qarşı buran tağı la kösâyze. Yemeştärzeñ bılay za halqın küñelhez öyzäre Särbiyamal äytmeşläy et bāylāhāñ torğohoz bulıp qothozlandı. Yäneş menän Yemeş tön yeleneñ şomlo qotoronqo yırın tıñlap yılımsa meyeskä höyäleپ handıq östöndä ultırzılar. Yoqlap kitep Särbiyamal qaytqanda işek asa almay qalıwzan qurqıp tön buyı kerpek tā qaqmaşqa här saq uyaw bulırğa tırıstılar. Lākin ozon tön buyına ber kem dä ularzıñ işegen qaqmanı. Äyterheñ äylänä tirälä asıwlı yel hām Yemeş menän Yäneşteñ qayğılı awır uyarınan başqa ber nāmā lä yāşāmāy ine böğön. Tön ütep tañ atıp kilä. Apayım da aġayım da hamān qaytmay tip boşonop uylana Yemeş. —Yaray apayım qaytmaş ta ul tuyza yöröy. Qunaq. Ä aġayım qayza ikān? Qayğınan başın qayza quyrıġa belmäy yöröymö ikān baxır. Ayhılıw apay ni eşläy ikān Bına bit keşelär xatta üz balaların da yällämäyzär. Şulay bulğas bezzeñ ügäy äsäygä ni üpkä? Bıl uyzarğa bāylānep Yemeşteñ küz aldına Bibes apahınıñ yazmışı la kilep başa. Bibeshteñ yazmışı uġa ısın tormošta bulğanğa qaraġanda uşal ügäy äsäy yawız beyem aqıllı hılıw yetem qız turahında ul belgān bik küp äkiättärzeñ berehe kewek kenā toyola başlay. Eye unı la bit oşolay ılatıp hıqtatıp hatıp yebärgändär. Yetmähä nindäy keşegä? Nindäy beyemgä bit äle?

Yemeşteñ uyarı Bibestän huñ tağı aġahına unan atahına tağı üzzäreneñ xäsrätle yazmışına küsep kitä. Ni genä uylaha la kemdeñ yazmışın küz aldına kilterhä lä bāxethezlektän başqa ber nāmā lä kürä almay ul. Keşeneñ bötä ğümere aslıq yalangashlıq qayğı xäsrät ükenes köyönöstärzän hām özölgān ömöttärzän genä torğan qot osorġos ber dūñġäläk bulıp küz aldına kilep başa hām unıñ tıñğıhız keskäy yöräge bıl dūñġäläktän ısıqınıw

yulın uylap tabırğa tırışıp sitlektäge qoş kewek talpına qağına aşqına başlay. Uğa böğön öy ese ayırata tar tın alırğa hawa qıśıq qalqınıp tororğa tübä täpäs kewek toyola. Läkin keskäy balanıñ tıpırsınıwınan ni mäğänä bar huñ. Unıñ tıwıwı donyağa ber nindäy yañılıq ta östämägän kewek hızlanıp ğazaplanıp oşo räximhez düñgäläk esendä bırıwıp hăläk bulıwınan da donya ber ni zä yuğaltmayasaq haman şulay za üz waqıtında küz qış yaz bulır. Qoyaş ta elekkesä üzeneñ tereltkes nurzarin yer östönä bersä yomart bersä haran ğına börköp toror. Olo Eyek tä haman şulay bersä taşıp bersä tallığındağı handuğastar moñon tıñlay tıñlay tın nazlı ğına şıltıratıp ağır za ağır. Eye eye unıñ uylawınan teläwenän tügel xatta ülewenän dä ber ni zä üzgärmäyäsäk. Yemeş balağa xas bulmağan şunday añlayışız awır uyzarzan tamam izräp ultırğan yerenän oyop kitte. Bına buran tuqtaldı. Tösö qasqan sırxaw yöz hımaq tonuq alıw bulıp tañ hızıldı. Unan qırış qoyaş taw artınan irenep kenä kütärelep qaranı la qızıl bilbawzarin yelberlätep yebärep ofoqtoñ tonuq bitenä äzeräk kenä yän inderze. Handıq östöndä ultırğan kileş tañğı tatlı yoqoğa sumğan qızzar qapıl bik qatı işek qağıwğa hişkänep ikehe ber yulı izängä hikerep töştö.

—Ni bar? Kem unda?

—Apayımdır. Asa hal Yäneş!

Yäneş aşığıp işekteñ elgesen ısıqındırzı la qoto osop artqa sigende:

—Abaw kemdär bılar! Küşäk suqmarzar kütärep Äxmätşa qaraq, Hatıbal, Xösnölxaq tar döbör şatır öygä kilep indelär. Yäneş menän Yemeş bürenän örkkän kaza bärästäre şikelle tıpırlaşıp bäläkäs yaqqa qasıp sıqtılar za urındıqqa menep qarañğı möyöşkä hırınıp torzolar. Asıq qalğan işektän aqtarılıp ingän halqın hawa ajdaha şikelle bötörölöp urındıqqa kilep mende lä balalarzıñ yalanğas ayaqtarına bildärenä urala başlanı. Tege keşelär zä ular artınan eyärep bäläkäs yaqqa sıqtılar. Asıwlı tawış menän:

—İştuğan qayza? Ağayın qayza? Töndä öyzä buldımı? Kemdär menän buldı tip horaşa başlanılar. Nimälärzer tip yananılar qurqıttılar. Qızıl tip bolşevik tip qaraq tip kemdärzeler hüktelär. Yemeş menän Yäneş bıl uşal küzzärgä tekläp teldären tügel xatta

barmaqtarın da qıbırlata almay taş qursaqtar şikelle qatıp tik torzolar. Ä tegelär:

— Ey telhezzär! Yapalaqtar tip tağı ber az qısqırındı baqırındılar za zur yaqqa sıǵıp kittelär. Unda öyzöñ aştın öşkä kilterep aqtarınırğa ezlänergä kereştelär. Urındıq aştarın izän aştarın aqtarıp urın yergä xätle tuzzırıp böttölär. Ular sıǵıp ayaq tawıstarı hil bulğas qızzarğa qaytanan yän inde. Yäneş yügerep barıp asıq qalğan işekte yaptı. Yemeş tız genä tele menän bıyalanı iretep uramğa küz taşlağan inğayğa qoto osop qısqırıp yebärze. Yäneş qara äle Uram tulı keşe.

—Nimä buldı ikän? Ut sıqtımı ikän ällä?

—Sew şawlama! Qayza nimä bar? Ataq tege suqmarlı keşelär Timerbay ağayımдарға inep kittelärse. Unda nimä eşläyzär ikän? Qızzar ni uylarğa ni eşlärgä belmäy aptırıp qaldılar. Oşo waqıt ularğa äsäheneñ älege ber qalın şälenä törönöp Şäwrä yügerep kilep inde. Unıñ teremek yomro küzzärendä bığasa tanış bulmağan tantanalı osqon bazlay ine

— Qızzar! Yäneş, Yemeş tip aşıǵıp şıbırlanı ul. —Ayhılıw apay qasqan wät, märäkä bulğan. Wät Hatıbal ağayğa üsem bulğan.

—Qasan? Nisek qasqan? Isınımı? Şäwrä höyläy hal Şäwrä duştarı yanına urındıqqa menep ayaq bökläp ultırzı. —Sabır itegez. Tın alırğa irek biregez biğäläştär. Yemeş menän Yäneş tüzemhezlänep ikehe ike yaqtan unı tartqıladı.

—Tın almahañ da yarar höyläy hal. Höylä tizeräk Şäwrä küzzären şayan yügertep şıbırlap hüzgä kereşte. Qızzar ber azğa xätle uramdağı xälde onotop torzolar.

* * *

Batşa töşörölgäs tä Yaqup awılında tözölgän volost komitetınıñ başına Sergey Xitrovtıñ ölkän ulı Feropont Xitrov ultırıp aldı. Komitettıñ ağzaları la Hatıbal, uryadnik Alekseyzıñ ulı feldşer Metrofan kewek bay malayzarınan tora ine. Bıl komitettı haylawza aldaw örkötöw yanaw yuldarı menän Fedka Ryaboy iñ aktiv rol uynanı. Ber aylıq otkoskının totoş oşo maqsatqa fayzalanğan

Fedka Ryaboy üz eşənən qänäğät ine. Ul çasına kiter aldınan ağahınıñ qulın qatı qışıp ğorurlıq menän:

—Yäşäybez Feropont Sergeeviç tip quyızı. Yäşäybez Vlast bezzeñ qulda. Alda la şulay bulır. İrimburza gubernä komitetına la bezzekelär haylanğan tizär. Xatta komissar za nindäyzer pomeşçik skiy ti. Beldeñme? Şäp bit. Revolyutsiyanı yolqoştar yahanı ä bez qıyın bulha la vlastı qulğa aldıq. Xi-xi şulay bit. Feropont Sergeeviç Feropont qıwanışlı yıltırap kitkän büre küzzären qara küzlek aştına yäşerep yomşaq qına yılmayzı. —Şulay inde Alla quşqas nisek itäheñ! Qara ayawhız bul! Vlastı quldan ıskındırma. Xäldän kilgänsä tırışırız. Tik hin unda ozaq yuğalma. Qoralhız vlastı totowı awır bulır. Beläheñ bit fronttan bik telsän bulıp qaytqan. Nikitalar katorjnik, Timerbayzar... Eye ular menän mineñ işäp üzähe kön alda äle. Äzeräk kötäyek. Eye eye sabır itäyek. Ular bezzeñ quldan ısqınmaş. Isqınmaş... Ä xäzergä hin ular menän eşnä bul. Böthön batşalar! Bayzar! Yäşähen revolyutsiya tip yışıraq qısır. Añlanıñmı xa-xa!

—Beläbez. Ağay menän qustı tağı ber qat qul qışışıp ozaq qına küzgä küz qaraşıp turğas ber berehenän qänäğät bulıp ayırılıştılar. Bireşmäbez. Xitrovtar toqomo! Volost komitetınıñ bayzar qulına elägewen Timerbay awır kiserze. Nikita menän üzeneñ volost yetäkselegenä yarlı batraktarızı fronttan qaytqan haldattarızı haylatıw ösön alıp barğan köräştäreneñ uñışızlıqqa osrawın kürew yeñel bulmanı. İnde Vaqıtlı xökümät qolatılıwı qalalarza vosstaniye barıwı vlast başına eşse haldat batrak deputattarınan haylanğan, Sovettar kilewe xaqında oşo köndär esendä genä kilep yetkän qıwanışlı xäbärzärzeñ yetmähä kisä qıştı rudniktar tirähendä eşläp ütkärep qaytıp kilgän Xälim ağay menän höyläşep ultırğandan huñ, üzzäreneñ bındağı eşenä unıñ tağı la nığıraq ese boş başlanı.

—Rudniktarza la millioner Rämievtar toqomon pır

tuzzırğandar. Unda la vlast eşse haldat deputattarı Sovetı qulına küskän. Ä bında awılda xalıq äle tarqaw. Yetmähä haman bayzarğa mullalarğa küberäk ışana. İx äzeräkbez şul. Kümäğäräk bulıp bergäräk eş alıp barırğa ine. Timerbay böğön bına irtänge säy yanında la tik oşo xaqta ğına uylap baş vatıp ultıra.

—Yä atahı nimägä şımıp kitten? Es säyeñ hıwına bit ti, Bazıyan yeñgä uğa yaratıp qarap. Bıl arala bik uysan bulıp kitteñ äle. —Uylanırılıq ta şul ti Qarasäs äbey ipläp kenä säyen hemerep. Donyalarzıñ bik bulğanıp torğan sağı bit. Küralmawsılar za küp. Alla üze genä haqlahın. Bınawı Sobxandar. Hatıbaldar batşanı Timerbay ğına bärep töşörgändäy kürep küzzäre menän yotorzay bulıp tik yöröyzär bit. Timerbay öndäşmäy uyın dawam itä. —Yä batşa töşörölgängä ber yıl tulıp kilä. Ä bezzeñ volost başqarma komitetında haman bayzar xököm hörä. Sovet maskahı keygän bayzar. Ber uylahañ undayzar bit ikelätä xätäreräk. Undayzarğa qarşı küräşewe tağı la awırıraq. Yuq bılay yaramay... Bezgä xäzer volost komitetına qaytanan haylaw ütkärew unda yarlı batrak haldat väkildären ultırtıw ösön nıqlap köräşkä totonorğa käräk. Yäki bına undağı rudniktağı kewek eşse haldat kräştian deputattarınıñ Sovetın tözörgä lä volost komitetına tököröp üzebezzeñ vlast menän eş itä başlarğa käräk. Tuqta. Nikitağa barıp bıl xaqta kăñâş itep qaytayım äle. Bezgä xäzer köstärze ber yergä tuplap berzäm eş itmäy yaramay. Yuqha ul unda min bında Timerbay sınayağındağı säyen yähät yähät kenä hemerze lä qabalanıp torop keyenä başlanı.

—Atahı qayza kitergä yıynahıñ tip Bazıyan yeñgä lä urınınan torzo. Läkin şunda uq töşö qasıp xälhezlänep kire ultırzı. —Ataaq! Hatıbaldar köşäktär kütärep bezgä inep kilälärsä. Qarasäs äbey zä. Aha Isın da baha tip qatı xafalanıp torop baştı. Ul arala tegelär säläm dä birmäy döbör şatır öygä inep tuldılar.

XX

İştuğan menän Äxät Ayhılıw mäsälähe yañınan quzğalıp kitkäs kăñâş iteşergä teläp başta ber azğä xätle

Timerbay tirähendä uranğılap yörönölär. Läkin nisek kenä telähälär zä awılda Fevral revolyutsiyahınan hun vlast başına ultırıp alğan kulaktarğa häm ularzıñ yalsılarına qarşı köräşkä yarlı batrak haldattı oyoştorow niäte menän yanıp yörögän, Timerbayğa bıl turala möräjäğät itergä qıymanılar. Timerbay İштуған menän Ayhılıwzıñ mönäsäbäte xaqında ber ni zä belmäne. Dörösöräge bıl xaqta, Bazıyan yeñgänän işetkeläp qalha la balalıq yaşlek ğälämäte tip kenä qaranı. Ä Kızä mazin menän Sobxan starşınanıñ qoza bulışıwı unı qızıqhındırmanı la aptıratmanı la. Qarğa qarğanıñ küzen suqımay İштуған menän Äxät bıl vaqıttarza ike ut urtahında yäşäne. Qalalarzan huğış mayzandarınan iskan dawıllı revolyutsion tulqın ularzı azatlıq yer ikmäk ösön köräşkä saqırzı borköt kewek yuğarığa qoyaşqa taban osorğa yelkenderze. Ayhılıwzı yuğaltıw qayğıhı ayaqqa tışaw bulıp uraldı yöräkte yılan bulıp horzı ular bıl ike ut dñngäläge esenän nisek ni töslö isqınıp sıgıw yulın taba almay ozaq azaplandılar. Qış könö tege vaqıtta urıs İzriskä kññaş itep qaraw za ber ni zä birmäne ul.

—Tapqanhıgız qız ösön köyönör saqtı hezzen kewek yegettär ana qalala batşanı bayzarzı pır tuzırıp yata. Ä hez Tfü, közgö sebeştär tip ärläp kenä yebärze. Ä xäzer bına irtägä tuy bula tigän köndö tamam ömöhözlökkä birelep Äxättärzen öyöndä ultırğan yegettärzen yanına üze ük kilep inde. Bıl köndö ul irtänsäktän birle elekkesä işerep ike ös kenä qılı qalğan balalaykahın zıñqıldata huğıp uramda yırlap yöröy ine. Äle lä ul Äxättärgä:

Ay, Dunay vay, Dunay,
Dunay veseliy Dunay.

tip işerek tawış menän yırlap kilep inde. Yegettär unıñ vaqıthız esep yöröwenä tağı la eştäre boşop uğa arttarı menän äylänep torzolar. İzris qart ularzı qolaqtarınan tartıp üzenä qarattı la yalbır kükşel qaştarı aştınan mut yılmayıp:

—İkehe lä boşonqo. İkehe lä asıwlı. Ay yegettär yegettär... Qız qayhıgızzı yarata huñ hezzen tip horanı. Yegettär öndäşmäy küzzären sitkä yäşerzelär. —Äytegez. Yuqha qızızı ökö tırnağınan qotqarıw yulın öyrätmäyem.

—İштуғандı yarata tine Äxät haman uğa borolop qaramay. —İштуғандıñ höygäne ul.

—Ä hineñ tip şayarttı İzris qart hineñ höygäneñde

qotqarıŋğa kăräkmäyme ni? Xäzer bit xörriät. Bötä totqondar za qotqarılırğa teyeş. Xi xi!

—Min qızzarzı yaratmayım tine Äxät asıwlanıp. Mineñ muyınıma elmäk kăräkmäy.

—Ni ösön huñ boşonahıñ ulay bulğas?

—İştuğan ösön. Ul Ayhılıwhız yaşay almayım ti bit. Äxätteñ teremek küzzäre xatta yaşküzäp kitte. Uğa bıl temağa höyläşewe sikhez awır. Şul uq waqıtta duşına beräy yarzam itep bulmaşmı tigän ömöt unı höyläşergä lä mäjbör itä ine. Ulay tigen Yäşay almayım tip äytä tigen ä İştuğan ulım şulay uqmı ni ä? Ay-yay-yay, İzris qart ısın küñeldän ketkeldäp köläp aldı.

—Hay balalıq hay işär yaşlek! İştuğandıñ qatı töyölgän qaştarı aştınan zur qara küzzäre asıwlı balqıp yozroqtarı yomarlanıp kitte. —Olatay hin bezze ürtärgä kildeñme ni?

—Yuq yuq ulım niñä ürtäyem ti İzris qart kölöwzän tuqtap yetdi tawışqa küstä. Kirehensä hezgä şilmalarğa yarzam itep bulmaşmı tip kildem. Üzegez bit tege saqta batşa töşörölgän saqta qış könö olatay beräy kăñâş birse tigäynegez bit. Ul saqta yarzam kăräkmäy zä ine. Xäzer küräm kăräk. Dörös bit ä. Yegettär ikehe ber yulı unıñ yımıldap torğan xäyläkär küzzärenä töbälde. Ul ısınlap ta ap aynıq ine. —Isınmı olatay? Qalay itep İzris qart ğıjıldap yütkerä yütkerä urındıqqa ultırzı.

—Min küp uylay torğas oşonday fekerğä kildem. Buldıra alhağız qız hezzeke. Bulmaha hezgä lä miñä lä ülem. Ular batşa yuq tip tormaştar. Bında äle ular haman üzzäre batşa. Ul işerek bulıp qılanıp uramda qısqrıp yöröwzän qarlıqqan tawış menän şıbırlay ğıjılday yegettärgä Sobxan starşınanıñ troykağa yegep yöröy torğan ös qara yurtağın eyärläp birergä qarar itewen höyläne. —Bıl urlaw tügel üzebezzeken alıw. Ular mineñ attarım. Mineñ atayımdıñ qara beyähenän taralğan qara yurtaqtar bit ular. Starşınanıqı tügel. Äyzä menegez zä sabığız. Ul yurtaqtarzı qıwıp yeterlek bında başqa at yuq. Nikita äytä unda qalala qızıl gvardiya tözölöp yata ti. Barığız za şunda yazılığız. Unan hezgä ber bay za qurkınıs

Bulmaş. Hez ularzıñ üzzären qurqıtırhıǵız. Hay şilmalar döröş äytämme? İzris qart qara yurǵalarzı alıw ösön qasan nisek kilew xaqında la yegettärgä añlatıp bötkaç balalaykahın zıñqıldata huǵıp taǵı uramǵa sıǵıp kitte. Qaraǵız! Küregez! Ofitser birgän balalayka! Ofitser menän troykala qırın yatıp yörögän İdriska bulır bıl... Ul yöntäş yozroǵo menän qaq kükrägenä huǵıp qapqa töböndä bawelep sayqalıp şulay qısırınıp tora birze lä uram buylap yırlap kitte:

Vı posluşayte rebyata,
Çto struna govorit,
Çto struna govorit.

Bılay bulǵas duş at buldı tine İštuǵan qıwanıp. Tik bını Ayhılıwǵa nisek belderergä? Bınıhın min üzem eşlärmen tine Äxät yetdi tawış menän. Hin davay xat qına yaz.

—Nimä tip? İrtäǵa tuyzıñ tap qızǵan saǵında eyärle ös at menän: —Hine Äxmätşa qaraqtarzıñ art qapqahı töböndä kötöp torabız. Qapqanı as ta sıq tigen. —Ni ösön Äxmätşa qaraqtarzıñ kärtä artında tip aptıranı İштуǵan. —Sönki Ayhılıwzı yäşerew ösön ularzan da ısanıslı öy tapmayasaqtar. Hin şulay tip uylayhıñmı tine İштуǵan ömöthözlänep:

—Bılay bulha Ayhılıw ularzıñ öyönän ısqınıp sıǵa almayasaq. Unıhı ösön qayǵırma Üzem bötähen dä rätlärmen. Yä tizeräk yaz Äxät törlö qapma qarşılıqlı uyzar arahında alyıp qalǵan İштуǵanǵa äytep torop xat yazzırıp aldı lı aşǵıp sıǵıp kitte. Hin kürengeläp yörömä Oşonda bezzä ultıra bir. Awıl da fanatiktarsa dingä birelewe bötä tapqan tayanǵanın mulla mäzingä aşatıp yarım as yalanǵas yäşäwe bayzar mullalar menän yarışıp mäsetkä yöröwe menän sufiy iseme alǵan Tulıbay qarttıñ ölkän qızı Şämsiäne Şımbay qart Äxmätşaǵa äyttergändä in elek unıñ az hüze yıwaş başalqı xoloqlı bulıwına iǵtibar itte. Ularǵa

telhez xezmätkäär kâräk ine. Şämsiä ularzıñ bıl telägen tulıhınsa aqlanı. Yegen attay eşläne qaynı beyemeneñ dä ireneñ dä eşenä qısılmanı. Xatta Äxmätşa qaraqtıñ Särbiyamal menän bulğan yaqın bāyläneşen dä kürmäne lä belmäne lä. Äxmätşa qaraqu üze lä Şımbay qart menän äbeye lä Şämsiäneñ nindäy zä bulha üz uyu üz teläge bulıwın unıñ nimänänder riza bulmaw mömkinlegen baştarına la kiltermänelär. Unıñ eske donyahı menän ber qasan da qızıqhınğan keşe bulmanı. Gümer buyı aslı tuqlı torğan Tulıbay qart qızına bınan da artıq nimä kâräk tip kenä uylanı ular. İke yaqtan his ber yaratışıwhız ällä nizä ber osraqlı räweştä genä yaqınlaşıw hözömtähe bulıp donyağa kilgän ike bala. Zahira menän Moratşa la xatta äsälärenän alıs bulıp qarttañ qartsähe yanında yöröp ularğa oqşap üste. Äsälären ber qasan da hanğa huqmanılar.

Bögön Ayhılıwzı keyäwgä quşırğa äzerläw ösön yeñgä haylağanda. Kızä mazin menän Bibisara abıstayzıñ xäterenä tap Äxät äytkänsä in elek oşo Şämsiä kilep töştö. Unan da ısanıslı unan da başalqı yeñgä tabırğa mömkin tügel ine. Yetmähä qız yäşerew ösön dä Äxmätşa qaraqtarzıñ öyö in ısanıslı urın bulasaq. Sobxan starşınalar za, Kızä mazinärzeñ bıl fekeren xuplanılar. Äxät Sobxan starşınalarza aş hıw beşerep yöröwse äsähenän işetep bıl xaqta kisä ük belgäyne inde. Xäzer kisekmäştän Şämsiä yeñgäne küregä unı üzzäreneñ yağına awzarırğa kâräk ine. Äxät oşo niät menän kön buyı hıw yulın qarawıllanı Şämsiäne hıw yulında osratıp höyläşergä teläne. Ul ni ösöndör Şämsiä yeñgä yarzam itmähä lä ularzıñ uyın beräwgä lä äytmäş tip ışana ine. Läkin qarışqan şikelle bögön hıwzı Zahira taşını Şämsiä yeñgä kürenmäne. Axır Äxätkä İzris qarttan başqa ber kem belmäşkä teyeşe serze İştuğanğa äytmäy genä Sälimä yeñgägä barıp sisergä unan yarzam horarğa tura kilde. Sälimä menän Şämsiä arahında küptärgä bildäle bulmağan yaqın duşlıq yaqınlıq yäşäy. Şämsiä üz xälen Sälimägä genä höyläp ilay ala. Sälimäne üze kewek serze qatı haqlay belgäne ösön yarata. Ä Sälimä unı bürelär arahında yäşägän harıq kewek kürep yälläy qulınan kilgänsä unı yıwatırğa tırışa ine. Äle inde Äxät üzzäreneñ seren siskäs Sobxan starşınanan tege vaqıtta posobiye ösön alınmay qalğan üsen xäterläp qıwana kölä tuştıq totop Şämsiälärgä yügerze.

—Tınıs bul qäyneş. Bötähe lä hez telägänsä bulır. Şämsiälärzän üteskä un horarğa baram.

Äxät Sälimäne, İştuğan Äxätte kötöp azaplı ber ike säğät vaqıt ütte, Axır şayan küzzäre tağı la yaltırap Sälimä qayıp kildä. Buldı tine ul serle şıbrılap. Güyä üzeneñ saya yaşlegen xäterläne.

—Buldı. Şämsiä bötähen dä eşläyäsäk. Tik üzegez genä uyaw bulğız. Isın bulırmı ikän bıl yeñgä tip qıwanısınan xatta totloğop torzo. Äxät Buş hüz genä bulıp sıqmaşmı ikän? Sälimä unıñ qıtırşı säsenän hıypap arqahınan tupıldatıp höyzö lä moñhow ğına itep östöp quyzı.

—Ey işärkäy. Belmäyheñ şul äle hin Şämsiäneñ dä ismaham başqa qızzı höygäne menän qawıstırıp bulha la üz baxethezlegenän üs alğıhı kilmäyme ni? Önhöz hüzhez bulğas ta Şämsiäneñ yöräge yuq tip beläheñme ni? Äxät qıwanısınan qayza başqanın belmäy öyzärenä İştuğan yanına qayıp kitte. Tuyğa xätle ul bıl bulıp quymahın tip işek aldındağı keskäy öygä bikläp quyılğan Ayhılıw yanına yeñgälär kidelär. Sımıldıq şar şaw qorop mamıq tüşäktär tüşäp keyäw menän qızğa urın äzerläy başlanılar. Unan ilay hıqtay xäldän tayğan Ayhılıwzı kütärep torğozop kösläp keyenderzelär bizänelär. Beyek üksäle yez dağalı qızıl itek seltär qaşmaw şaw uqanan torğan täñkäle märyenle qara atlas yelän bılar bötähe lä keyäw büläge ine.

—Uy qalay üzeñä keyem kileşä Ayhılıw. Tel östönä halıp tılqap yotorloq qına buldıñ bit bikäs tip hoqlandı Şämsiä. Bigeräk hılıwhıñ şul Starşına ulınıñ küze töşmäşlek tügel şul. Yä kem ösön mine keyenderäheñ? Kem ösön bizäyheñ bit yeñgä? Ayhılıw ükhep ilap tağı urındıqqa barıp awzı. Uy ısınlap uq min şul möxäbbäthez Hatıbaldıñ qatını bulırmınnı ni? İştuğan İştuğan niñä hin minä qotqarmayhıñ Şämsiä ipläp kenä unıñ başınan quldarınan hıypanı. —İlama bikäs ömöthöz bulma. Kem belä bälki hin donyala in baxetle qız bulırhıñ äle. Yaratırhıñ da höyörhöñ dä höyölörhöñ dä tigändäy. Şulay bit aphın. Sımıldıqtı haman rätläp mataşqan ikense yeñgä bıl yaqqa qaramay ğına

—Şulay bulmağan qayza ul kilen ti. Hatıbaldı äytäm üze bay üze uqımışlı üze matur hölök kewek hızılıp torğan qap qara mıyıqtarı ğına üze ni tora. Başqa qızzarğa unday keyäw tätehä ehem ehem tip ırğıp hikerep töşörzär ine. Ä bıl alyot. Äytmä lä ti. Şämsiä aphının xuplap. Üze ipläp kenä Ayhılıwzıñ osına İştuğandıñ xatın hala. Äytmä lä. Ömöthöz bulırğa yaraymı ni? Kem belä bälki... Ayhılıw ilawzan tuqtap qomğan alıp tışqa sıǵıp kitä.

—Yeñgä min bitemde yıwıp inäyem äle. Bar bar bikäs ti Şämsiä unı höyöp. Biteñde yıw kerşän hört. Uyna kül bezgä lä küñelle bulır. Ayhılıw tıştan bötönläy ikense keşe bulıp yözö yaqtırıp kilep inde.

—Yeñgälärem yänekäyzärem hez ısınlap ta döröstö höyläyhegez. Niñä min ilayım äle? Bına alyo.t Qıwanırğa kăräk. Barıǵız äsäyemä äytegez mineñ dä başqalar kewek qız ğümeremdeñ azaqqı säğättären tiñ tostarım arahında uynap kölop ütkärgem kilä. Bına şulay... Küptän şulay kăräk ine tine. Şämsiä qıwanıp. Wät aqıllı hüz äytteñ ismaham tine ikense yeñgä. Ular qıwanışlı xəbärze şunda uq Bibisara abıstayğa yetkerzelär. Ozaqlamay öy tulıp qızzar yıyıldı. Ular yırlap beyep qumız tartıp kiskä xətle keyäw öyöndä uynap ultırzılar. Ayhılıw köndägenän dä şat köläs ine. Ul bötähenän küberäk yırlanı beyene uynanı köldö. Tege bıl hıltaw tabıp keyäw öyönä ber ike tapqır inep sıqqan Bibisara abıstay Kəzä mäsizde qozalar yanınan saqırıp sıǵarıp:

—Ey qara äle äy qızıbız bik şat ta baha. Ä min uylağaynım tip xəbär itmäy buldıra almanı.

—Äyttem bit yurıy ğına ilayzır tip. Qatın qızızñ xəylähen töşönməşheñ unıñ. Ax şılma keyäwgä birgängä qıwana tip äytmähendär tip ilap qılanğan ikän. Qara hin unı tip mäsizin dä kinänep kitte. Bılay bulğas qurqahı yuq. Borongosa qızızı yäşerep kilendärgä qızzarğa keyäwzän büläk alırğa irek quyırğa kăräk. Şulay bit atahı tine Bibisara abıstay qıwanıp. Yuqha min qızızı aldan biklägän köyö keyäwze unıñ yanına ğına inderep quşhaq yolını bozğan ösön xalıq ğäyebenä elägerbez tip xafalanıp tora inem äle. —Dörös yaray yolını haqlayıq. Tik qara ısanışlı öygä yäşerhendär. Ul turala xafalanma. Min Şımbay qaynağalar öyön

haylanım inde. Şämsiä kilen ni ul baxır ni quşhañ şunı eşläy bit ul. Äyzä qızzar unıñ öyönä yäşerhendär. —Yarar yarar äsähe üzeñ qara tine, Küzä mazin qabalanıp beläheñ bit mine unda qozalar kötä. Ul tömöräñläp qaytanan qunaq öyönä inep kitte. Tuy dawam itte. Miskä miskä buza eselde. Totoş ber yılqı ite aşalıp böttö işäphez hanhız qazıyal hoğonoldo. Tön urtahı yeter alda bötähe lä yaltırap uynaqlap torğan yetez attarğa atlanıp keyäw yegettäreneñ urtahında ber üze kük yurğağa menep et örzöröp at uynatıp Hatıbal kilep töştö. Ul tantana zurğa bulhın ösön öyzän genä tügel ä uqığan yerenän Taşharayzan urap kilgäyne. Keyäw yegettäre lä şul uçılışçelağı yegettär ine. Batşa töşörölöwgä yete higez ay üthä lä uçılışçe taralmağaynı äle. Yeñgälär keyäwze attan aq keyez östönä töşöröp qız öyönä ozattılar. Ä keyäw yegettäre keyäw büläge halınğan dürt totqalı törlö möhörzär menän semäkäyläp eşlängän ağas handıqtı köskä kütärep tuy barğan öygä indelär. Handıq zur tantana menän tabın urtahına quyıldı. Ğazät buyınsa handıqtı asıw keyäw bülägen alıw xoquğı ösön yarış başlandı. Kem küberäk mal aqsa hala handıqtı şul asa büläkte şul ala. Ber harıq tip handıqtı döpöldätä huğıp yarıştı. Küzä mazin üze başlap yebärze. Bay keyäwzeñ büläge ber harıqlıq qına bulır äle tip uylanı ul.

—Ber bızaw!

—Tana!

—Qolonsaq!

—Tay tip qozalar berehenän berehe uzzırırğa tırıştı. Handıq ber özlökhöz göpöldäp kenä torzo. Şulay za Küzä mazardän uzzırğan keşe bulmanı. Ul nisek kenä bulmahın keyäw bülägen başqa keşenän aldırıp äram itergä telämäy ine. Şunıñ ösön ul iñ azaqqı tapqır. Ber qonan tip handıqtı göpöldätä huqqas qabat yozroq kütärewe bulmanı. Sönki bıl handıq asıw ösön ğazättä bulmağan yomartlıq ine. Bına handıq ta asıldı. Qozalar aşığıp büläkkä küz taşlanılar. Läkin bığasa bay keyäwgä mahayıp kürkä kewek qabarıp yörögän Küzä mazin ğärlegenän qısqırıp ilap yebärä yazdı. Sönki keyäw bülägendä yabay aq sitsanan tegelgän küldäk ıstandan başqa ber nämä lä yuq ine. “Yä nimä tip qırtalaştım bit. Oyat! Oyat” tip ğärlänep uylandı ul. Xatta urtasa bay keyäwzär zä küldäk ıstandan tış büläkkä yelän yäki sapan sitek kaluş hala

torğaynı. Küldäk yetendän yağa yeñe sigelgän bula torğaynı bit. Ä bıl qormoş tfü! Ul estän şulay äse tirgänep tököröp quyzı. Qayhı ber qunaqtarznıñ mıyıq aştınan kölöp ultırwı unıñ ğärlegen tağı la arttırıp yebärze. Ul xatta handıqtan keyäw küstänäsen alıp tabıŋğa quyrıŋğa la onotop säbälänep qayzalıır sığıp kitte. Keyäw yegettäre handıqtan säksäkte üzzäre alıp tabıŋğa quyzılar. Tuy dawam ittä. Tön urtahı awğas quzalar qozağıyzar yoqo urındarına taralğas qız ezläw başlandı. Uram qatın qız yäştär bala sağa menän tuldı. Yeñgälär öyzän öygä yöröp kızzı ezlänelär. Ğäzät buyınsa yeñgälär keyäwzän büläk almıyınsa kızzı tapmayzar. Kızzı taba almağas keyäwze lä alıp sığıp üzzäre menän eyärtep yörötälär unan ber nisä tapqır büläk alğas qına kızzı tabalar. Äle lä yeñgälär üzzäreneñ bıl ğäzättärenä toğro qaldılar. Uramdı ber qat äylänep sığıp kızzı tapmağas keyäw artınan kittelär. Läkin Hatıbal kızzı ezlöp uramda yörörgä yabay keyäwzär könönä qalırğa telämäne. Üzen saqırıp kilgän yeñgälärgä inde qimmäte bötkän kömöş täñkälär ırğıttı la —Tizeräk tabıp alıp kilegez tip boyorop qına quyzı. Yeñgälär küñelhez genä sığıp tup tura Äxmätşa qaraqtarğa qız yäşerengän yergä kittelär. Qız ezläwse törköm sır sır kilep yeñgälär artınan eyärze. Ezläwselär barıp ingändä qızzar uynap kölöp beyep yırlap arıp törlöhö törlö yerzä boqayışıp yoqlap yatalar ine. Ayhılıw ularğa haman ezlöp kilmäyzär zä kilmäyzär. Yägez yal itep alayıq äxirättär tip üze täw başlap möyöşkä barıp awıraynı. Kön buyı eş menän arığan Şämsiä yeñgä lä türyaqta stenağa höyäleپ yoqlap ultıra ine. Qatı itep işekte qaqtılar ul hişkänep küzen tırnap asa asa işekkä yügerze. Yoqolo tawış menän:

—Kem bar tip horanı?

—Qız hezzäme?

—Yuq!

—As tizär!

—Büläge nizän bulır?

—As As!

Şämsiä işekte asıp yebärewgä qız ezläwselär döbör şatır öygä inep tuldılar.

Ayhılıw bikäs tor kildelär. Şämsiä unıñ östöndäge yurğanın tartıp aldı.

—Ataq! Ayhılıw qayza bulğan? Ul aptırap ta qurqıp ta başqalarğa qaranı. Yurğan aştında Ayhılıw urınında Şımbay qarttıñ alama tolobo ğına yata ine. —Ayhılıw Ayhılıw Sıq yaşenmä alyot!

—Ayhılıw tim hin qayza?

Bıl horawğa ber kem dä yawap birä almanı. Tön buyı yawğan qar häm hepertmä buran ularzıñ ezen hılap hıypap yaşerep quyğaynı. Yeñgälär arı yügerzelär bire yügerzelär. Meyes artın urındıq ızan aştarın qıyıq esen kärtä qura arahın bayqap sıqtılar. Qış buyı his ber asılmağan art qapqanıñ böğön şar asıq torowın kürep aptırap qaldılar. Unan:

—Qasqan! Bötönläy kitkän tip qısqırıp ilay ufılday Kızä mähındärgä yügerzelär. Qız ezläwse törköm törlö tawış menän şaw gör kildä:

—Nisek qasqan? Qayza?

—Kem unı sıǵarıp işekte elep qalğan?

—Kem menän qasqan? Hay beşmägän ärpeş yoqoso Şämsiä.

Ber ni belmäy yoqlap yatıp qalğan. Xa-xa-xa hay mähäkä bulğan. Bıl şaw şıwğa bötä uram xäräkätkä kilde. Qozağıyzar za sıwıldaşıp uramğa sıqtı. Hatıbal da qızızı ilata huğa ezlätep ızalaw maqsatı menän oson bik nıq yaşerep bıwğan al bilbawın qähärlänep sisep ırğıtıp uramğa taşlandı.

—Totorğa! Qıwırğa! Qıwğın yebäregä! Kemdär bara? Qasqındarızı totop höyräkläp alıp qaytıwsıǵa minän ber at tip qısqıra Sobxan starşına. Ber dünän at. Keyäw yegettär Hatıbal menän bergäläp qıwğın sabırğa rizalıq belderzelär. Tik şäp attar ğına bulhın. Bezzeñ attar tön buyı sabışıp yöröp arıp böttölär tinälär.

—Atay yaqşı attar kähäk tip qısqırızı Hatıbal. Qıwıp yeterlek tapap üterlek attar bulhın. Asıw häm ğärlänewzän başın yuğaltqan starşına awır kähzähän yeñel kürep üz yortona taban yügerze.

—Äyzägez mineñ qara yurtaqtarğa menegez. Gümerzä ber kemgä nuqtahın tottormağan qara yurğalarımdı la yällämäyem. Tik qıwıp yetegez genä. Ular atalı ullı allı artlı qıwışıp üzzärenä qaytıp indelär. Läkin ularızı bında tağı la zurıraq xurlıq

qarşılanı. Starşınanıñ troykağa ğına yegep yöröy torğan ber töş ös qara ayırğı torğan ağas azbarzıñ qapqahı şar asıq ine. Qapqanı bikläğän bığıw yozaq qayğa hurıp ayaq aştına ırğıtıp taşlangaynı.

—Ax attarım! Yurğalarım! Kem urlağan? Kem baznat itkän! Sobxan starşına başın totop bala kewek señläp yergä ultırzı

—Yurğalarım! İlasındarım! Ayyy! Hatıbal yügerep barıp mal öyönän İzris qarttı işek aldına höyräkläp alıp sıqtı.

—İbles! Qart urış attar qayza? Yurğalar qayza buldı tim? Ax işerek baş!

—İple keyäw ey mırza ipläp totonsäle. Tuy qıwanısınan azıraq qına töşörgäynem şul tip tele kürmälep höylände İzris qart. —Ni tiheñ? At yek tiheñme? Xäzer Seyças gospoda Hatıbal qähärlänep unı tibep osorzo la tağı atahına taşlandı.

—Ni eşläybez atay?

—Qıwırğa! Totorğa! Üterergä tip mıǵırlandı starşına. —Yändären yähännämğä yebäregä. Ular yañınan Küzä mäsındärgä yügerzelär häm ber ike minuttan Hatıbal üzeneñ kisä menep kilgän kük yurtağına keyäw yegettär zä üz attarına menep törlöhö törlö yul menän sabışıp awıldan sıǵıp kittelär. Sobxan starşınalarzıñ işek aldında qar östöndä işerek İzris qart qına qısırıp yırlap yatıp qaldı.

Ay, Dunay vay, Dunay,

Dunay veseliy Dunay.

Bıl waqıtta Küzä mäsindeñ öyöndä lä buran quptı. Sobxan starşına Küzä mäsindeñ barlı yuqlı haqalın da yolqop alıp böttö. Qayza qızıñ Axmaq haşıq küzä tākähe hin minän kölmäксе buldıñmı ni äle. —Yäneñde alam bit xäzer. Küzä mäsın qusqar kewek yomarlanıp qaltırıp töştö. —Ğäyephezmen! Billahi vallahi ğäyephezmen qoza! Ütermä zinhar! Kübäläktäy ğäziz yänemde häläk itmä qoza. Ä yorttoñ qozağıyzar urınlaşqan yağında sır sıw tağı la yamanıraq buldı. Bibisara abıstay menän Almbikä irzär şikelle haqalıra yäbeşmähälär zä ğümerlek doşman bulıp ayırılıştılar.

—İstıram! Oyat! Xurlıq! Äzäm xurlıǵı! Äyttem şul xäyerselär menän qatnaşmayıq tip. Äyttem! Tıñlamanı!

—Athı inähe xäyerse bulğan qız bayzıñ baylıqtıñ qäzeren beläme ni ul tinem tip tezze Almabikä. —Yä kem kem bezzeñ yözzän köldö bit ä? Ber eşkinmäğän azğın qız bit! Küzä mäzin qızı bit! Ya rabbım Bibisara abıstay uğa:

—Hineñ üzeñdeñ ulıñ eşkinmäğän. Ay! Hay ere keşe bulıp esen kápäytep awızın şapaytıp sımıldıqta boton bükläp kötöp ultırğan bulğan bit äzäm aqtıǵı. Qızızıñ aśılına unan başqa küz halıwsılar za barın belhen ine tip qarıwlaştı. Äsähenä oqşap qızı la azğın bulır tip äytkäynem dä hüzem xaq bulıp sıqtı hin ni üzeñ dä Äxmätsafağa yäbeşep tigändäy bargaynıñ da baha.

—Eye şul. Barzım da torzom da ni äyterheñ? Ni eşläterheñ? Bına nimä eşlätermen azğın kántäy! Almabikä Bibisara abıstayzıñ bitenä laslata tököröp sıǵıp kitte. Bibisara abıstay unıñ artınan ber bizrä yıwıntıq hıw hibep qaldı. Mineñ öyömdän ezeñ yulıñ yuyılın göbörgäyel. Uram qızıqınıp qapqa töbönä yıyılğan xalıq törkömönöñ qotoronqo kölöwe aśında qaltırandı.

—Xa-xa-xa! Xa-xa-xa!

Tön. Ayhız. Yondoǵhoz töñ. Noyabrzeñ täwge yartıhı ğına bulha la tısta dekabr hıwıǵı xököm hörä. Äse yel bersä qoroğan tiräk botaqtarına bersä qıyıq halamdarına bälänep köyönöp hızırǵınıp yöröy. Sobxan starşınalarzıñ yortonda ber kem dä yuq. Öy zä qapqa la yozaqlı. Tik mal öyöndä kisänän birle aynımağan urıs İzris kenä awnap yata. Unı qustıhınıñ tuyına saqırırğa la onotqandar. Bına töñ urtahı yaqınlaşa Äxättärzeñ öyö yaǵındaǵı quyma yanında ğına käkük tawışı yañǵırap kitä:

—Käkük! Käkük!

Bıl İzris qarttıñ waqt yette tigän hüze. Bayanan birlä oşono tüzemhezlänep kötöp torğan Äxät menän İştuğan quyma aśa ürmäläp Sobxan starşınalar işek aldına töşälär. Yurğalar bikle torğan harayzıñ yozağın qayırıp alıw attarızı totow yügänläw eyärläw art qapqanı küräp asıw bötähe lä, zıylap hızırırğan äse yel tawışı aśında tınıs qına eşlänä.

—Qıyıw bulıǵız. Örkmägez hez Sobxan starşınanıñ yurǵaların tügel üz yurǵalarıǵızdı eyärlänegez tip şıbırlay. İzris qart —Osoǵoz İzris olatayıǵızdı ğäyeplämägez. Yegettär tulqınlanıw hām qurqıwzan ber ni zä öndäşä almayzar. Ularǵa üz yöräktäreneñ döpöldäwe bötä awılǵa işeteler xäzer xäzer bötä keşene ayaqqa baştırır kewek toyola. Şulay za täwäkkälläğan eştän baş tartırǵa uylamayzar. Attarızı yetäkläp Äxmätşa qaraqtarızın artqapqahına taban yünälälär. İzris qart yañınan işerek bulıp mal öyönä inep yata. Äxmätşa qaraqtarızın art qapqahı la aldan höyläşelgänsä asıq tora. İştuğan aşıǵıp oşo qapqanan inep yuǵala. Äxät ös yurǵanıñ tezgenenän köskä totop kärtä artında torop qala. Qızzar yäşengän öyzä tawıştın yuq. Qaytarıp quyılğan yetele lampa öy esenä tonuq qına harǵılt yaqtılıq börkä. Ayhılıw başın quyıp tıñlap yatırǵa teyeşle täzrä şomlo öñöräyep qarayıp tora. İştuğan küñel yomşartırzay uyzarzan alıś bulırǵa tırışıp qıyıw başıp täzrä yanına kilä. Aldan höyläşew buyınsa näzek kenä tawıś menän bala ätäs bulıp qısırta:

—Kikiküük!

Kötä tıñlay. Taǵı qısırta. Taǵı kötä. Ay yıl kötkän kewek toyola uǵa. Unıñ ayaq bırındarı qaltıray.

—Äğär Ayhılıw ısınlap yoqlap quyha. Yuq bına täzrәнән yeñel genä küläǵä yelpeldäp ütte. Saq saq qına işek şıǵırlaǵanday buldı. İştuğan işekkä taşlandı. Qulına keskäy genä töyönsök totop Ayhılıw kilep sıqtı:

—İştuğan!

—Ayhılıw!

Ular ber berehenä taban intılıp ber azım atlanılar za artaban ni äyterǵä ni eşlärgä ikänen onotqanday qawşap tınıp torzolar. Ayaqtar qazaqlağan kewek ber urında qaldı. Äse yel ularızı qaǵıp huǵıp tartqılap ütte. Äyterheñ İşegezǵä kilegez aşıǵıǵız tip işkärte. İştuğan berense bulıp üzen qulǵa aldı hām qıyıwhız kileşhez genä xäräkät yahap Ayhılıwızın qulına qaǵıldı.

—Äyzä kittek Ayhılıw!

—Kittek tine, Ayhılıw şıbırlap. Kittek!

Ular yetäkläşep art qapqaǵa yügerzelär. Ayhılıw kärtälä östönä irzär keyeme keyep aldı. Ular ösöhö ös yurǵaǵa atlanıp olo yulǵa qaray saptılar. Közgö yel qayzandır qar tabıp hibäläp ularızın yuldarın

kümeþ yäşereþ quyzı. İrek toyğoho menän aşqınğan yäş yöräktärze lä toyaq aştarınan osqon säsräp torğan arğımaqtarzı la tıyıp tororloq qıwıp yeterlek donyala kös yuq ine xəzer. Hatıbal menän Sobxan starşınanıñ asıwınıñ da ğärlegeneñ dä ige sige bulmanı. Şul arqala ular xatta üzzäreneñ xəzer nindäy osorza yäşäwzären dä onotop tap boronğosa üs alıw yulına baştılar. Tirä yaqtı ille altmış saqrım tiräläp sabıp yöröp ezläw ber hözömtä lä birmägäs ular Äxmätşa qaraq, Şımbay qart, Xösnölxaq häm ber nisä keyäw yegete menän bergäläp awıldı tentergä kereştelär. İñ elek ular Särbiyamaldarzı, Xälim ağayzarzı tentenelär. Äxät menän İştuğandı ezlänelär. Sönki Hatıbal İştuğandıñ Ayhılıwğa küze töşöp yöröwen belä tik Ayhılıw üzen oşo kilmeşäkkä almaştırır tigän uy unıñ başına kilmäy ine. Äle inde Ayhılıw yuğalğas unıñ işenä iñ elek oşo İştuğan menän unıñ ayğılmaş duşı Äxät kilep töştö. Läkin ular böğön hıwğa batqan kewek yuq bulğaynılar.

—Timäk Ayhılıwzı ular urlağan! Timäk attarzı la! Bıl bit qolaq işetmäş aqılğa hıymaş eş! Şul mañqa malayzarzıñ qulınan kilä torğan eşme ni bıl? Tügel. Timäk ularğa kem dä bulha beräy qart tölkö bulışqan. Kem? Bınawı katorjnik Timerbayzan başqa kem bulhın tip tökörök säsep qısırındı Hatıbal. Eyärsendäre unıñ hüzen döröşlärgä aşıqtılar. —Döröş, Döp döröş. Uldır Timerbayzır. Ul bit küptänge at qarağı tip qısırzı. Sobxan starşına, Şımbay qart unıñ tirähendä tömöräñläp yäştärze azzırıwsı şul Timerbay bit ul. —Bayzıñ atı bezzeñ at. Bar al eyärlä lä sap. Bay käläşä bezzeñ käläş. Urlap al da qosaqla la yat tigänder tip möjöldäne. Ular ber hılawzan özölmäy qalğan elekke işäptären dä özöw ösön qotoronop Timerbayzarğa barıp indelär.

—Attarzı qayza ozattıñ qaraq? Qızzı kemgä birep yebärzeñ katorjnik. At xaqın başıñ menän tülärheñ? Ni bulıwına äle asıq töşönöp yetmägän Timerbay:

—Ni bar? Niñä şaşahıgız tip aptırıp kitte. Qotoronğan törkömdö tınıslandırırğa aqılına qaytırırğa tırıştı. Läkin tegelär unıñ hüzen işetergä lä telämänelär.

Qırağay tawış menän qısqıra baqıra uramğa höyräkläp alıp sıqtılar za tuqmarğa la kereştelär. Qızınıñ häm attarınıñ urlanıwı Sobxan starşınalarğa iñ elek Timerbayzan üs alırğa ber säbäp bulasağın yaqşı añlağan Sälimä besän sanahına yähät kenä at yekte lä, İvanovka yağına saptı. Huñğı yarahınan tözälewğä fevral revolyutsiyahı bulıp kitkäs awılğa qaytqan Nikitanıñ İvanovkala awıl Sovetı predsedatele bulıp eşläwe mäğlüm ine uğa. “Hatıbaldar Timerbayzı tuqmayzar ülatererzär.” Sovet xökömön alıp kiläyem tip aşıqtı ul. Unıñ ütä hizger yöräge bıl yulı la aldamanı. Şäwrä bıl töndä bulıp ütkän ğäjäp xäldärze Yemeş menän Yäneşkä köskä höyläp bötöp qızzar qaytanan täzrägä qaplanğanda bıl qırağay üs alıwzınıñ iñ qızğan sağı ine.

—Abaw kemde tuqmayzar ikän tine Şäwrä ozon huzıp. Yäneş uğa quşıldı. Isın da baha!

—Uy! Ä Yemeş. —Ağayımdarızı tutqandarızır Ağayımdı tuqmayzarızır tip yöräk yargıs tawış menän qısqıra qısqıra uramğa atıldı. Ul barıp yetkändä Qarasäs äbeyzär täñgälendä Hatıbal, Xösnölxaq, Äxmätşa qaraq, Sobxan starşına, Şımbay kaştandar bötähe lä küsäktär kütärep Timerbayzı tuqmap yatalar. Timerbay tegelär huğıp yıqqan hayın tuqmawsılarzınıñ salğıyzarına yäbeşep itektärenä totonop yañınan tororğa tırışa. Üze qısqırmay za öndäşmäy zä. Tik tuqmawsılarzınıñ “äh äh” tip quyıwzarı. —Attar qayza qaraq? Fetnäse tip qısqırıwzarı ğına işetelä. Huğıştan satan yäki sulaq bulıp qaytıp kilgän ber nisä haldat ta, qatın qız, bala sağa sıwlaşıp ber yarzam da itä almay tirä yaqta yügerä, Tuqmawsılar urtahında Timerbay menän unı yaqlap tayaq aştına taşlanğan Qarasäs äbey genä baweläp yöröy. Bazıyan yeñgä köl kewek küğärep ber sittä qar östöndä yata. Ber nisä qatın unı kütärep torğozorğa mataşa. Läkin qurqıwzan beläktäreneñ köstäre alınıp ber ni zä eşläy almayzar.

—Ällä üldä inde! Huştan yazğan huştan yazğan tip ilaşalar. Sabira menän Sämigä lä yalan ayaq yalan baş köyö yöräk özgös tawış menän qısqırıp ilay ilay qarğa bata suma

yügereşep yöröyzär. Yemeş tä üz üzen onotop qısqıra qısqıra tuqmawsılar tirähendä äylänä başlanı.

—Uy ütermägez! Tuqmamağız ağayzar olatayzar quyıǵız. Şımbay kaştan ber ike tapqır Yemeşteñ qolağın üzä tartıp sitkä alıp ırğıttı hiñä ni bar bında kösök. —Yuğal küzemdän Yemeşteñ küz aldarı qarañğılanıp donya baş tübän tüñkärelep kitte. Läkin ul awırtıwzı toymanı haman şulay nızır qısqıra qısqıra qar östöndä yügerep yöröy birze. Ä bayzar iş kitkes halqın qan menän Timerbayzı tuqmawzı dawam ittelär. Qarasäs äbey ularzıñ bersä qulına bersä tayağına barıp totonop huğıwzıñ küpselegen üz tänenä alırğa tırışıp haman urtala qaynaştı huğıp yıqlılar tuqmawsılarzıñ salğıyzarına itektärenä totona totona yän äsewe menän torop ayaqqa baştı. Tüñäräktän sitkä alıp ırğıthalar tuqmawsılarzıñ but aralarınan imğäkläp urtağa ütep ulına yarzamğa taşlandı. Ä Timerbay tamam isen yuğaltıp qanlı qar östönä awğas Qarasäs äbey unı üz käwzähe menän qaplanı. Unıñ küp eş kürgän taramış quldarı ürelep üşkän tal kewek ulınıñ bilenän qışıp aldı. Doşmandarzıñ qırağay qısqırıwı ärläw xurlawzarı tügel arqağa yawğan ayawhız küşäktär zä unı ulın yaqlawzan baş tarttırma almanılar.

XXI

Baygilde ağay “awıldaştar osramaşmı” tip keşe töşöröw yorttarına inep sıǵıp ber az yörönö lä qala sitendäge taşlandıq ber quymanan yälle genä imän qazıq qayırıp alıp yäyäwläp yulğa sıǵıp kitte. Yulda beräyhe osrap ultırtı äle

Qoyaş yañı ğına qalqıp kilgän saq. Täwge qırpaq qar menän qaplangan ikhez sikhez dala ayaz küz qoyaşınıñ harğılt nurzarı aştında kükle yäşelle qızıllı yelbezäktär hirpep yıldıldap yata. Qayza ğına qarama ikhez sikhez buşlıq irkenlek. Oshoz qırıyhız ozon dala yulı. Baygilde ağay älbittä bıl yuldı üz ğümerendä berense tapqır ğına yäyäwläp ütmäy. Bik küp yörölgän yöräkkä in yaqın yerzärzeñ berehe bulıp qalğan yul inde bıl. Eyy nisek hağındırğan ul. Ös yıl elek ul bınan huğış qırzarına taban uzğaynı. Qaytırmın tağı oşo yuldan yäyäwläp uzırmın tip ömöt itew zä awır ine ul saqta. Ä şulay za bına ul tere Ul awılına balaları yanına qaytıp bara. Könö lä qalay häybät qoyaşlı bit äle. Töndä

genä qalay buran ine. İnde yaz könö kewek yılınıp qoyaş nurzarı menän yımıldap ta kitte.

—İx häybät tä huñ bıl donya. Şulay ƶa ayaqtar ƶa yöräk tä elekke tügel. Yöz saqrımdı yäyäw üteve yeñel bulmaş. Kem dä bulha osrap ultırtmaha qıyın bulır. Baygilde ağay üz yanınan özlökhöz tip äyterlek uzıp torğan atlı sanalı keşelärzeñ bötähen dä yentekläp qarap uzğara. Läkin älegä ber tanış ta kürenmäy. Ä tülöp ultırırğa keşälä ber tin dä yuq. Köndär buranlap kitmäş elek qayıp yethäm şäp bulır ine. Baygilde ağay alışqa bik alışqa yäyelep kük sitänä barıp totaşqan qar dalahına tübähenä äle qar yatmağan yalangas tübälästärgä yaratıp qıwanıp qaray qaray ozaq ozaq uylanıp bara. Unıñ küz aldına ni ösöndör iñ elek Marina kilep başa. Eye jandarmdar unı totop gospitaldän alıp sıgıp kitkän saqta Marinanıñ hılıw yözönä qurqıw yügerze. Ul oşo dala qarı kewek ap aq bulıp kitte. Qaltıranğan irendäre.

Bıl ni eş? Ni ösön hez unı qulğa alahıgız tip şıbırlanı. Ul başı äylänep stenağa höyäleپ torop qaldı. Bıl Marina xaqında Baygilde ağayzıñ küz aldında mǎñgegä haqlanıp qalğan huñğı küreneş ine. Qayza ul xäzer Marina. Ni xäldä? Yä bıl huğış kemdärzeñ genä bāxeten tartıp alıp bötmäne bit. Yä ismaham Marina xaqına Matvey tere qalhası. Nisek yarata bit ul unı? İx Marina, Marina bezze üzzären dä bāxetle itä almağan keşelärze şul tiklem özölöp yaratırğa yaraymı ikän huñ. Baygilde ağayzıñ uyzarı huñğı vaqıtta üz başınan kiskän xäldärgä küsep kitä. Uylamağan kötmäğän dārājälä uñaylı qotolow. Oşonan huñ bāxethezmen tip nisek telem barıp äytä alam tip üz aldına ozaq qına yılmayıp kinänep bara ul. Isınlap ta his tä kötölmäğän dārājälä bāxetle qotolow buldı bıl. Unı qulğa alğas şunda uq üzeneñ çası torğan qalağa ozattılar. Kartserğa yaptılar. Tuqmaw azaplaw başlandı. Unı nindäyzer zur politik ğäyeple keşelär menän mōnāsābättä bulğan keşe itep qabul ittelär. Armiyala tarqatıw eşe alıp barğan revolyutsiyağa saqrığan bolşeviktarzıñ isemdären atap äytewze ularzıñ mākerle eşen asıp halıwzı ofitserğa höjüm itergä otqoğan keşene totop birewze talap ittelär. Läkin ul nimä belä ine. Belhä lä äytmäş ine älbittä. Öndäşmäwenä nıq tüzem bulıwına qarap unıñ üzen

dä bolşevik tip uylap bulha kăräk yazalawzı awıraytqandan awırayta barzılar. Bötä yawızlıqtı qullanıp unan kăräkle mäğlümättär nindäyzer isemlektär alırğa mataştlar. Ä Baygilde ağay haman öndäşmäwze tüzeme bötäkändä huştan yazıwzı ğına buldıra aldı huñğı tapqır ul qarañğı yeweş kartserza işenä kilgän saqta yaqında ğına nindäyzer köslö şaw şıw beräm häräm atış tawıstarı işetelde. Tuqmalıp izelep bötäkän taş kewek awır tänen izändän qan yeşe añqığan yeweş halam östönän köşkä höyräp kütärep ayağına baştı.

Nindäy tawış? Totqondarız atalar küräheñ. Mine lä bögön tañda atmaqslar ine. Xäzer atırzar. Yä yaray barıber... Baygilde ağay kameranıñ tübä taqtahı yanındağı keskäy genä qıyaq täzrägä tilmerep qaranı. Uğa ürelep menergä xäl yuq ine. Xäyer unan qarañañ da küktäge keskäy bolottan başqa ber nämäne lä kürergä mömkin bulmaş ine. Bına tawıstar bötönläy yaqınaya barıp törmäneñ işege aldına küste. Yozaqtar sınırzar sınılanı. Bına kemder priklad menän huğıp unıñ kamerahınıñ da yozağın bärep vattı işekte şar asıp yebärze. Qarañğı kamerağa sağıw qoyaş nırı bärep inde.

—Sıq iptäş Revolyutsiya! Azathıq! Baygilde ağay üz üzen onotop kamera aldında duştarsa yılmayıp torğan rus haldatınıñ qosağına taşlandı.

—Ey iptäş! Rəxmät iptäş! Baygilde ağay unıñ isemen dä familiyahın da kem qayzan ikänlegen dä belmäy. Läkin unı här saq här urında küzen yomop ta tanıyasaq. Unday keşene onotow mömkin tügel. Bıl waqığan huñ ul tağı ozaq qına gospitaldä yattı. Tuqmaw yazalaw ezzären yamanı. Unan Vaqıtlı xökümät tigändäre: “Yeñgängä xätle huğışırğa” tip unı tağı frontqa qıwzı. Oktyabr revolyutsiyahı köndärendä ul inde üz çastarı torğan qalala vlastı eşse haldat deputattarınan tözölgän Sovettar qulına alıw ösön barğan köräştä aktiv qatnaştı. Azaq unı küp yafalanğan yaralanğan qart haldattı awılına qaytarıp yebärzelär. Törlö stantsiyalarza awınay tägeräy yemerek yuldar qıyralğan vagondar arahınan meñ meñ saqrım yuldar ütte ul. Axır bına bögön üz awılına qaray yulğa sıqtı. İx tizeräk qaytıp yetergä balalarzı kürä halırğa ine. Ni xäldä genä yaşayzär ikän ular?

Töş awıp kilgändä Baygilde ağayzı yök teyälgän unlağan ılaw qıwıp yette. Bıl Sergey kulaktıñ ulandarı ine.

—Ey beleştär ultırtıp alıp qaytıǵız äle. —Yök awır. Ultırtıp bulmay beleş. Baygilde ağay hăr berehe berär tonna yök tartırılıq köslö kör attar yegelgän tiştäläğän sananı uzǵarıp yul sitendä ozaq qına başıp torzo. Tegendä qalala revolyutsiya. Ä bında haman elekkesä ikän äle. Bında qaytanan revolyutsiya yahayhı bar ikän äle. Mrakovka xutorınıñ qatı qullı qomhoz küzle bayı Sergey qart hăr saq igenselek menän şöğöllände. Bıǵasa unday xujaǵa osramay yaş qız şikelle nazlanıp yügän kürmäğän qonan arqahı şikelle yımıldap yatqan hötlögändäy hutlı başqort dalahında unıñ baylıǵı aylap tügel könläp üşä kiñäyä kübäyä barzı. Unıñ tiştä tiştä disätinälärzän torğan başıwzarı qısrılıqtı belmäne. Qoroloqqa sızam aq tuqal qızıl tuqal boyzayzar bında yıl hayın diñgez kewek tulqınıp at inep kithä kürenmäşlek beyek quyı bulıp üşte. Eyek buylap saqrımdarǵa huzılğan yaşelsä baqsalarında bötköhöz qarbuz qawın kartuf qıyar ölgörzö. Yerzeñ tämen belgän kăräk bulha ğuj kewek unıñ qırtışın da aşarǵa äzer torğan bıl qomhoz xujaǵa ös dürt yılǵa huzılğan huǵış bayıw yulın taǵı la kiñ asıp yebärze. Sergey qart huǵış buyına hăr kön İrimburǵa tiştäläğän yök aşlıq yaşelsä ozatıp torzo. Bıl ılawzar qalanan awıl ösön qıtlıq äybergä äylängän toz şırpı kăräsin teyöp qayttılar. Şulay itep huǵış uǵa bıǵasa işetelmäğän xıyal itergä lä mömkin bulmağan baylıq alıp kilde. Yetmeş yäştä bulıwına qaramaştan mıqtı olpat käwzäle bulǵansıq közgö kük töşlö asıwlı yırtqıs qaraşlı qarǵa suqışı kewek oslo tanawınan başqa bötä biten säsä menän bergä quşılıp üşkän ozon yalbır yerän yön başqan bıl qart Eyek buyınıñ uñdırışlı dalaların xuş yeşle meñ törlö säskälärgä kümelgän hıwbaşar tuǵayzarın bik yarattı. Ularzı üz qulına alıp bötöw yulında xatta üzeneñ staroverlıǵın da waqıtlısa onotop torowzan Şımbay kaştan Sobxan starşına kewektärze yış qına saqrıp hıylawzan da tartınmanı. Älbittä bınıñ ösön uǵa qarsıǵınan nıq qına ärläw zä eläğä ine.

—Şul poǵanıyzarzı ni tip eyäläşteräheñ. Sınayaqhız qalaqhız qaldırahiñ bit mine Ular aşāğan tabaq hawıttı taşlay baram bit min. Añlayhıñmı hin şunı tip huqırandı unıñ qarsıǵı, Sergey qart bıǵa qarşı kükşel küzzären yalbır yerän qaştarı aştınan uşal xäyläkär

yıltıratıp awır yöntâş quldarın ber berehenä şapıldatıp huğıp ıwalap qına quyzı. Ul här saq üz eşenän bik riza bulğan saqta şulay itä zur ostarın şap şop huğıp ıwalap ala. Bıl unıñ qıwanıw bildähe.

—Ey qarsıq sınayaq qalaq nimä ul? Beläheñme min bögön Sergey Xitrovtnı yeren nisä disätinägä arttırızım. Ber nämä lä belmäyheñ bit hin axmaq bisä. İx huğış qına tağı la ozağıraq huzılhın. Ul saqta İlseğoldoñ bötä yere mineñ qulğa inep bötäsäk beldeñme? İxma ul saqta Sergey Xitrovtnı bında ğına tügel bötä Räsäy bäläsäk Pomeşçik. Xuja. Yañı ısın xuja Añlayhıñmı axmaq bisä? Şul şul añlamayhıñ şul. Bisä bulğas bisä inde hinän ni kütäheñ. Xi-xi-xi! Läkin tormoş Sergey qarttnı alıstarğa huzılğan bıl tatlı xıyalınıñ bilen hındırıp quyzı. Qalala sıwalıstar başlanıp kitte. Eşselär haldattar unda batşanı qolatıp quyzılar. Fronttarza rät bötte. Xalıq huğıştı bötöröwze talap itä. Unıñ gümer buyı qorğan zur töphöz tuzağına baylıq tigän şıwıralaq keyek inde tamam inep bötöp muyınınan qısıla ğına tigändä tozaqtıñ yöyzäre şıtılırğa totondo. Şulay za volosta üz ulı ultırırwzan fayzalanıp ul äle sawzanı dawam itterä. Uldarın xatta bığasa esep işerep yöröwzän başqa ber nämäne belergä telämägän kese ulı Apanastı la xäzer İrimbur yulınan qaytarmay. Bögön dä ağalarınan küp artta qalıp bulha la Apanas ta qalanan qaytıp kilä ine. Baygilde ağay yök östönän yığılıp töşä yazıp bawelep kilgän işerek Apanastı qısırıp uyattı.

—Ey Apanas Sergeiç? Qolap töşäheñ bit. Apanas işerek küzzären yul sitendä başıp torğan Baygildegä töbäne:

—Hin kem?

—Baygilde, Xäterläyheñme? İlseğoldoqo...

—Äy Baygilka beläm belam, hin qayzan bılay huğıştan qaytıp kiläm?

—Ää haldat. Äyzä Alıp qaytam. Baygilde ağay yök östönä menep ultırzı.

—Qana attı üzem totayım.

Eş höymäs Apanas kinänep dilbegäne birze lä yök östönä huzılıp töşöp yoqlap ta kitte. Attar yay ğına yurttılar. Bıl kön tınıs qına ütte. Läkin yulda ber xutorza qunıp Apanas tağı nıq qına töşöröp alğas ikense köngä yul yän bizzerges buldı. Yetmähä öygä yaqınayğan hayın waqıt ta äkreneräk uzğan kewek ine.

—Baygilka işetäheñme? Baygilka tip tele körmälep

täteldäy Apanas. Unıñ ğäzäte şulay. Nıq eshä ber özlökhöz höylänergä maqtanırga yarata. Baygilde ağay öndäşmäy genä attı qıwa bira.

—Ha xaywan! Atla!

—Baygilka mineñ Fedka ağayım da uzğan qış haldattan qaytıp qunaq bulıp kitte. Beläheñme ul kem? Ofitser. Baygilka beläheñme bez xäzer nisek bayınıq. Nisek bezzeñ xutor zurayzı. Tanımaşhıñ da. Tizzän Mrakovka menän Karğalka bergä totaşasaq ta ike urtala yatqan İlseğoldo qışıp kükkä osorop yebäräsäk. Xi-xi-xi atayım äytä bez ti bulğansıq hıwza balıq totabız ti. Beldeñme yañı xuja donya kötä belä ul ti. Xi-xi-xi! Ä Fedka äytä Bolşeviktar yer kräştiändärgä bulırğa teyeş tip äytälär. Şulay bulğas bına nemetstı yeñep huğıştı bötöröp qaytabız za İlseğoldoñ yeren totoş tartıp alabız. Yeter ularğa başqorttarğa yergä baş bulıp yatırğa ti.

Baygilde ağay tınıs sabır bulırğa tırışıp hezzeñ bılay za yeregez yeterlek tä baha Apanas Sergeič tip ipläp kenä qarşı töstö. Mrakovka yereneñ östän ike ölöşö hezzeñ qulda İlseğol yere lä hezzeñ qulğa inep bötöp bara. Döröş ti Apanas tākābber kirelep. Ä atayım menän Fedka yerzeñ küpselege genä tügel totoşo la bezzeke bulırğa teyeş tizär vot. Döröş äytälär. May yanına may kileşä bit ul. Baygilka Baygilde ağay Sergey qarttar toqomondağı iñ aңğırähı eskesehe bulğan bıl keşeneñ şapırınıwın tıñlamaşqa mäğänähez hüž menän esen boşormaşqa tırışa. Läkin Apanas tınmay. Unıñ ber özlökhöz höylägehe käyefeneñ şäplegen kem menän bulha la urtaqlaşqılı maqtanğıhı kilä. Şuğa kürä Baygildeneñ öndäşmäwenä lä qaramay höyläwen dawam itä.

—Atayım äytä başqorttarzıñ yeren üz qulıma eläktərep böthäm min pomeşçik bulasaqmın ti. Bına tigän ısın pomeşçik ti beldeñme? Baygilka Ul saqta ti başqorttar ğına tügel üzebezzeñ Mrakovka Karğalka rustarı la mineñ osta beyerzär ti vot. İx, Baygilka ul saqta bez yaşär zä inek huñ ä. Ul saqta Baygilka min hine üzemä küser itep alır inem. Hin oşolay at totop minä höyärkäläremä alıp yörör inen. Yörör ineñ bit ä? Baygilka Beläheñme nisek küp mineñ höyärkälär? Bötä haldatkalar mineke. İx, yaşär zä inek huñ ä? Baygilka Baygilde ağay tüzemen yuğaltıp qırqıw tawışqa küsä.

—Bıl ömötögözzöñ xäzer qoyroĝo ötölgän Apanas Sergeič.

Apanas qırın yatqan yerenän turayıp ultıra.

—Nisek ötölgän? Qalay ötölgän? Bıl ni tigän hüzeñ Baygilka?

—Zamanı uzıbıraq kitkän tim. Xäzer hezgä qurjındı qısıbıraq totorğa tura kiläsäk. Belähenme Peterburgta eşselär nimä eşlägändär.

—Ä şayarma tine Apanas täkäbber tawış menän. Samay zamanı kilgän dä inde. Atayım şulay ti. Mineñ atayım belep höyläy ul. Apanas tirä yaqta nindäy üzgäreştär bulıp yatqanın töşönörgä telämägän kewek Baygilde ağayzıñ hüz töbö qayza barıp törtölgänen dä añlamanı häm ber az tınıp barğas yäşeren tawış menän tağı:

—Beläheñme Baygilka tip hüz başlanı. Fedka qış qaytqanda atayıma bılay tip äytep kitte. Bez tine volosqa bolşeviktar kilhä lä otolmabız. Bolşeviktar bulıp keyenep qorallanıp alırbız za başqorttarğa hezer xujaları Bolşeviktar yer xujaların ülterep bötörörgä teyeş tip äyterbez zä qırırğa totonorboz ti. Xa-xa-xa! Şunıñ menän eş tä bötör. Ular bit hariqtar ısanıwsandar. Isınlap ta bezze bolşeviktar ülerä ikän tiyerzär zä vlastarğa barıp xəbär zä itmäştär. Ä ul arala bez ularzı tarı süplägän tawıq kewek beräm beräm süpläp yotop ta böğörörböz. Unan yer kemgä qala? Bezgä älbittä. Anawı athız hıyrhız Petruşkalar menän Andryuşkalarğa yer nimägä kăräk ti. Şap uylap sıgarğan bit. Fedka ä Baygilka. —Atayım da unıñ bıl hüzen xuplanı vot. Fronttan mılıqtı küberäk alıp qaytırğa quştı. Bına nisek bit ul Baygilka eştär? Ä hin hin bığa nisek qarayhıñ Baygilka? Min bıl hüzzärze meyes başında yoqlap yatqan sağımda ğına işetep qaldım. Hin tağı bını atayıma äytep quyma. Ular mine yoqlay işerek tip belep kenä höyläştelär. Şayarahıñ Apanas üze işerek bulha la qolağı aynıq unıñ. Mılıq qına alıp qaythın äle. Fedka başqorttarzı min üzem iñ elek qıra sığırmın. Atayım da Fedka la Ay da yalqaw. Apanas Ay, eskese Apanas. Bına ul nindäy yeget ikän tip aptırap ta qalır. Bına kürerheñ Baygilde ağayzıñ asıwınıñ ige sige yuq ine. Şulay za ul bıl maqtansıqtı höyländerep bötökänse tınış bulırğa tırışıp ğämhez tawışqa küstä.

—Barıp sıqmaş şul.

—Nisek barıp sıqmaş tip qızıp kitte Apanas. Mineñ atayım menän Fedka qasan uylağan eşte alıp barıp sığarmay quyğanı bar? Şayarahıñ Baygilka belmäyheñ äle hin bezzeñ toqomdo

Şulay za bıl uyıǵız barıp sıqmaş Apanas Sergeiç tip qabatlanı. Baygilde ağay Bolşeviktar yerze kräştiängä tizär ikän ul bayğa tigän hüz tügel. Yarlıǵa batrakka tigän hüz. Unan bit bolşeviktar yarlı başqorttoñ yeren tügel ä bayzarzıñ pomeşçiktarzıñ yeren tartıp alırğa quşa. Bayzar ni ul Apanas Sergeiç urısta la başqortta la bar Urıs bayı la başqort bayı la ber. Yarlılar toje ber. İkehen dä ber qamıt qısa. Bıl hüzzärzän Apanas aynıp uq kitkän hımaq bulıp Baygildegä aptırap qaranı:

—Ni höyläyheñ hin Baygilka? Bolşeviktarzıñ ni äytkänen qayzan beldeñ hin?

—Baygilde ağay mıyıq aştınan ğına kölop quyzı.

—Ähä baştı tilegä halıp yöröhän dä bik ük işär tügel ikänheñ hin Apanas Sergeiç.

Qalay qapıl haǵayıp kitten?

—Kem äytte tim hiñä tip Apanas awa tünä torop Baygilde ağayzıñ yaǵahına yäbeşte.

—Hin ular menän eşnäme ällä yolqoş? Baygilde ağay unı terhäge menän genä etärep kirä sanağa yıqtı. Unan Apanas taǵı tırmaşıp torop dilbegägä yäbeşte.

—Äytäheñme yuqmı? Öndäşmäyheñ? Qurqtıñ! Ey harıq! İşeñdä tot. Fedka mıtıq alıp qaytqas ta min täw başlap hine atıp üleräsäkmen. Dörös hineñ yereñ yuq hine ülerewzän fayza bulmayasaq. Şulay za bıl uşal teleñ ösön ber pulyanı yällämäm min hinän yaraymı Baygilka? İšetäheñme mañlayıña ber pulya minän huñǵı büläk bulır xi-xi-xi!

Baygilde ağayzıñ tüzeme böttö. Ul attı yul sitenä borop sıǵarıp körtkä batırzı la sananan hikerep töşöp. Apanastıñ xixıldap kölop ultırğan şambı awızına qan tuzzırǵansı huǵıp yebärze.

—Mä berze! Mä bişte! Mä al huñǵı büläkte.

—Hin ni eşläyheñ yolqoş tip qoto osop qısırındı. Apanas:

—Tuqta xäzer. İšetäheñme min hiñä boyoram!

Baygilde ağay Apanastıñ tolop yaǵahınan taǵı la nıǵıraq qısıp aldı la timer qısqsı kewek qatı höyälle yozroǵo menän uñlı hullı töygöslärgä totondo.

—Qotqarıǵız! Ülerälär! Razboy tip qısırzı.

Apanas Läkin unıñ tawışın töndäge kewek taǵı qotorona başlağan äse yel menän yäyäwle burandan başqa işetewse lä tıñlawsı la bulmanı. Axır Apanas eşteñ yetdi ikänen hizep:

—Baygilka yeter tuqmama ütermä qaldır ber yulğa

tip yeränges tawış menän yalına ilay başlanı. Ä Baygilde ağay unı qısqırtıp aqırtıp qulı talğansı tuqmanı la qaytanan sanağa ultırıp attı yulğa töşörzö.

—Ha xaywan!

Atayıma äytäm Sebergä yebärtäm tip ilanı xäzer Apanas. Baygilde ağay uğa borolop qaramay ğına:

—Ägär hin mineñ tuqmağandı äythän min hezzeñ nindäy yawız plan qorop yatıwıǵızzı bötä Mrakovkağa İlseğolğa yetkeräsäkmen. Unan xalık hezze ni eşlätergä üze beler tip işkärte. Apanas Baygilde ağay yağına qoto osop qarana qarana qıyıuhız tawış menän:

—Äytäm barıber äytäm tip mıǵırlandı.

Bıl waqıtta ular İlseğoldan ös saqrım alıslıqta yatqan İvanovka xutorına kilep yetkänelär Baygilde ağay sananan yergä hikerep töştö.

—Mä tot dilbegäñde Apanas Sergeič. Min bında qalam.

Apanas qurqışınan bötönläy aynıp atın tuqmay tuqmay alğa saptı. Baygilde ağay huğıştan alda Çervyaktan kitep oşonda tirmänselä zasıpkası bulıp eşläy başlağan duşı Nikitanıñ ğailähenä kerep xäl belep sıǵırğa buldı. Bälki Nikita üze lä terelep qaytqandır. Kürergä käräk Sergey Xitrovtarızñ bıl yawız niättären uğa höylärgä käräk. Yuğıhä ular ısınlap ta xalıqtı sovetqa qarşı ayaqlandırıp quyıwzarı bar. Baygilde ağay tön buyı yawğan öyörmä buran kümgän olo yul buylap İvanovkanıñ arǵı osona tirmängä taban yünälde. Artaban nisek yaşaw nimä eşläw xaqında la känäşläşermen tip uylanı ul. Tege waqıtta Qormoş bayzarzan tuqmalğan saqta üzen qäzerläp tärbiäläp ayaqqa baştırğan bıl ğailä menän unıñ arahında ğümerlek duşlıq yaşay. Baygilde ağay in awır saqtarza här waqıt känäşkä oşo ğailägä kilä ine. Äle lä unı Nikitanıñ hılıw yözlö asıq küñelle qatını menän ozonsa arıq buylı atahına oqşap ere harı hipkelle ulı Aleşa yaqın tuğandarı kewek kürep qıwanıp qarşı aldı. Türgä uzırğa säy esergä yılınırga saqırzılar. Nikitanıñ da küptän tügel qaytıwın tik unı äle genä İlseğoldan ber qatın kilep qabalandırıp alıp kitewen höylänelär. Bik aşıǵıs kitte Unda ni bulğanın huraşıp ta qala almanım tine Nikitanıñ qatını Aleşa aşıǵıp Bayzar nindäyzer etlek eşlärgä yıymalar ti unda tip xəbär itte. Baygilde ağay yahağan säyen dä esep

tormay qaytırğa aşıqtı. Yul kört. Atlawı awır. Ayaqtar alğa başahı urınğa artqa başqan kewek bula. Ä yöräk aşırırğa quşa Nindäyzer baxethezlek toyğan kewek sabırhız tibä. Nindäy xäldär bar ikän unda. İштуғанға ber ber xäl bulmaha yarar ine tip xafalana Baygilde ağay. İsmaham tağı ber atlı keşe osrahın ine. Ul ber saqrımlap yer ütewgä awıl sanahına hölök kewek yılğır ozonsa kăwzäle năzek ozon botlo keskăy genă yomro toyaqlı ğăjăp hılıw qara yurtaq yekkän ber keşe unı tapata yazıp zıylatıp uzıp kitte. Baygilde ağay uğa yul birep qaldı.

—Na qara yurğa! Yelder yegette!

Baygilde ağay Kem buldı huñ äle bıl tip uylarğa la ölgörmäne tege keşe qapıl kire borolop buran borqotop unıñ yanına kilep tuqtanı.

—Äyzä ultır haldat alıp qaytayım! Xa-xa-xa! Üze şul mñğayğa kölä kölä yırlap ta yebärze.

—Zimagor buldı başqayım. Nisek öygä qaytayım!

—Xa-xa Ässälämäğäläyküm!

—Văğäläykümăssălăm tip yawap birze Baygilde ağay. —Usman bay tügelme huñ bıl? Qayzan kiläheñ bay? Usman bay yırın tuqtatıp ğăjăp kör tawış menän:

—Ultırıp qal haldat. Yuqha osam tip qabatlanı. —Kürmäyheñme ni mineñ qara yurğa kükkä osorğa talpına bit. Tuqta hin Baygilde tügelme huñ äle? Băy băy bıl ni ğăjăp xäl.

—Tap üze! Baygilde qustıñ.

—Ultır!

İsınlap ta unıñ atı la üze lä xăzer osop küzzän yuğalıırğa torğan äkiättäge deyew batırğa oqşay ine. Baygilde ağay teyen yetezlege menän sanağa hikerze. Ul arala Usman bay dilbegähen qağıp ta yebärze qara yurğa ularzı alıp ta osto. Atınan da üzenän dă ğăjăp riza bulğan Usman bay Baygilde ağayğa ğorur şayan qaraş taşlap aldı. —Hizäheñme İrimburzan kiläm. Peterburza eşselär baş kütärgän ti. Batşanı la bayzarzı la kütärep bărgän ti. Şunı işetep bötä bayzar kupetstar İrimburzan qasa ä min İrimburğa barzım. Xi-xi qızıq bit ä. İrimbur uramın pır tuzzırıp sabıp yörönöm yörönöm dă qaytıp kittem. Ölgörgäne yuldan tayşanıp qaldı, ölgörmägene tapalıp qaldı. Hay yegettär. Bına ğälämät äy ä? Şăp bit ä Baygilde? Keşelär İrimburzan qasa ä min İrimbur uramında pır tuzzırıp at saptırıp yöröyöm xi-xi!

—Mineñ qara yurğam köngä yöz saqrımdı uylamay za uza bit ul. Bına min kisä genä unda inem. Ä bögön öygä qayıp ta yettem. Nisegeräk ä? Ber täwlektä yöz illä saqrım. Yöröş tihän dä yöröş ismaham. Baygilde ağay unıñ kör sağıw tawışına his tä xas bulmağan yalınıs ayanıs börköp torğan küzzärenä aptırap bahadırzarsa mıqtılığın yuğaltmağan möhăbăt kăwzâhenä hoqlanıp qarap aldı. Kăwzâgä haman nıq ikän âle qartıñ:

—Ey sabıp yöröyöm İrimbur uramında, ey sabıp yöröyöm tip Usman bay höyläwen dawam ittä. Kemdärzer yulğa arqırı töşöp mine tuqtatmaq bula. Qayhı beräwzäre arttan atıp ta qala. Ä min atımdı qamsılap sabıwımdı ğına belam. Ey pulya yetäme ni mineñ argımaqqa? Na yelder argımağım! Os äyzä bıl donyala hineñ menän minän başqa kem bar?

Baygilde ağay Usman bayzıñ küp esew hăm nindäyzer ğailä qayğıhı arqahında aqılı inäle sıǵalı bulıp kitewe turahında İstuğandıñ xatı aşa küptän belhâ lä bıl xätle itep küz aldına kiltermäy ine âle. Şuğa ul xäzer ni tip hüź quşırğa la belmäne. Xäyer bında öndäşep torowzıñ kăräge lä yuq ine. Unıñ üzeneñ dä atınıñ da berär upqıñğa barıp osmayınsa yarhıwzan tuqtamayasağı asıq ine. —Ey qızıq Peterburza nimäler bulğan ti? Şunan qurqıp bötä bayzar İrimburzı taşlap qasalar. Bolşeviktar kilä bolşeviktar tızär. Ä min ber kemdän dä qurqmayım. Min ber kengä lä baş eymäyem. Üzem baş üzem! Töş tip haman şulay ber hüźze yarhıp höylände ul. Üzem baş üzem tüş! Miñä alla la mulla la batşa la yuq. Ular bötähe lä şälkem yükä huzıla la özölä lä. Xa-xa-xa! Eye eye tap bezzeñ xäzrätteñ şälkem yükähe kewek. Käräkmäy ular miñä berehe lä. Yeter yetär! Qotoldom min ularzan. Isqındım. Yel kewek irekle min xäzer.

Küräheñ bıl ısınlap ta aqıldan nıq tayğan. Eye araqı menän küp şayarzı şul tip uylap aldı Baygilde ağay. Lăkin haman ber ni zä öndäşä almanı. Uq kewek osop barğan at toyağı aştınan säsrägän qar osqondarı unıñ quynına tanawına tula ä. Usman bay haman höyläy zä höyläy ine. Bına ozaqlamay ular besän sanahına yegelgän awır yöröşlô eş atın sıbıq menän sıptıra sıptıra sabıp barğan Nikitalarzı qıwıp yetep kört yarıp uzıp ta kittelär. Baygilde ağay qulın baş osona kütärep:

—Nikita tip ä tege,

—Baygilde tip qısqırırğa ğına ölgöröp qaldı. Usman bay İlseğolğa qayıp yetä kilä atın tağı la yamanıraq qıwa başlanı. Ozaqlamay tıqrıqtan döbör şatır

ütep uramğa barıp inde lä sanahın qapıl käyeltep üz yortona borolop inep yuğaldı. Küräheñ unıñ här minutta qaytıwın kötöp qatındarı qapqanı asıq totalar ine. Baygilde ağay sana qırqıw borolop käyeldän iñğayı sitkä ırğıp kitep yul sitendäge köpşäk qar öštönä yığılıp qaldı. Allağa şökör tine Baygilde ağay kölömhöräp. Muyın da arqa la hınmanı. Ul şinelenä hırışqan qarız qağa helkä torop baştı. Üzenän ike ös azım arı ırğıp töşkän käre tayağın barıp aldı. Uñğa hulğa borolop uramdı bayqanı. Şul saq unıñ küzenä Timerbayzarzıñ öyö yanında barğan sır-sıw salındı. Kemdeler tuqmayzar tügelme? İştüğandımı ällä? Baygilde ağay tayağın baş osona kütärep şul yaqqa yügerze:

—Ey taralığız! Taralığız tim!

Kem qısqıra?

—Kemdeñ bezzä ni eşe bar?

—Bı-bı-bıl Baygilde zimagur tügelme huñ?

Tuqmawsılar ber genä minutqa tuqtap qan başqan küzzären uğa töbänelär. Baygilde ağayzıñ qapıl qurqıtıp örkötöp yebärew planı barıp sıqmanı. —Bı-bı bınıñ üzen qaqqılıp alğanda nisek bula tip şıyıldanı Şımbay. Üzen öyrätkändä tim. Keh-keh-keh! Starşınağa yaramhaqlanıw ösön ul bögön üzeneñ ğäzättäge haqlığın da onotop yebärgäyne. Üzenme! Şäp bula tine starşına? Ulı ösön atahı yawap birhen. Tuqmawsılar bötä yaqlap Baygilde ağayzı uratıp aldı. Tayaqtarın kütärep uğa yaqınlaşa başlanı. Qatın qız bala sağa tağı la qatıraq sıwlaşırğa ilaşırğa totondo. Baygilde ağay imän tayağı menän törlö yaqqa heltände.

—Yaqın kilmägez! Ülterä huğasaqmın! Unı uratqan düñgäläk keseräygändän keseräyze. Tuqmawsıların iğtibarın üzenä tartıw xaqına bulha la kemdeler ülemdän qotqarıwına Baygilde ağay şat ine. Nikita kilep yetkänse nisek tä şulay albırıratıp torop bulha tip artıq borsolmay ğına uylandı ul. Ülgändä lä bıl qozğondarzıñ ber ikeheneñ meyehen säsrätep ülergä kăräk. Läkin baxetkä qarşı Baygilde ağayğa bıl qot osqos minuttı kiserergä tura kilmäne. Uram osona kilep ingän Nikita nağandan hawağa ber ike atıp yebärewgä tuqmawsılar köşöl şikelle öndärenä qasıp böttö. Uram küz asıp yomğansı

bup buş bulıp qaldı. Bıǵasa yarzamǵa taşlanırǵa qurqıp yaq yaqta yügereşkän qatın qız Baygilde aǵay menän Nikitaǵa tuqmalǵan keşelärze beräm beräm kütärep öygä alıp inergä, ularǵa täwge yarzamdı kürhätergä bulıştı. Bazıyan yeñgä menän Timerbay ozaq işkä kilmäne. Ä Qarasäs äbey işen yuǵaltmaǵaynı. Ul öygä inderep urındıqqa huzıp halǵas üze menän yänäş yatqan ulına borolop:

—Balam! Timerbayım! İlasınım mineñ tip özöp özöp ber ike genä hüz äytte lä yän dä birze. İrzär bürektären halıp qatındar quldarın yöräktäre täñgägendä qawşırıp hüzhez tınıp qaldılar. Ölkändärgä eyärep öygä inep tulǵan, Sabira Sämiǵä Yemeş hām başqa balalar za bürenän örkän harıq bärändäre şikelle ber möyöşkä öykölöşöp tın da almay şımıp torzolar. Öyzä ber nişä minutqa sikhez awır qayǵı hām ğäjäp zur xörmätte añlatqan tınlıq urınlaştı. Bıl Qarasäs äbey menän batır ğorur äsä börköt yöräkle ısın keşe menän huñǵı xuşlaşırw ine. Bınan huñ Nikita Timerbay menän Bazıyan yeñgäne üzen alıp kilgän yegewle sanaǵa teyöp Taşlıǵa elekke Timaş bayar bulnitsahına alıp kitte. Unda elekke bayarzıñ qırın qarawına la iǵtibar itmäyensä yabay xalıqqa här saq yarzam qulın huzırǵa äzer torǵan ğäjäp ošta xirurg izge küñelle keşe İvanuv tigän vraç eşläy ine.

—Timerbayzıñ qabırǵaları hınǵanǵa oqşay. Bında tik vraç qına yarzam itä alasaq tine. Nikita qatınına la ul yarzam iter. Şulay itep älegä tuqmawsıların ezlöp totop mataşırǵaber kemdeñ dä waqtı bulmanı. Sönki Timerbay menän Bazıyan yeñgäǵa aşǵıs yarzam kürhätergä käräk ine. Nikitalar kitkäs Baygilde aǵay öygä qaytıp bala saǵanıñ xälen belergä lä Qarasäs äbeyze kümew sarahın küregä tigän niät menän aşǵıp uramǵa sıqtı. Öşöw hām qurqırwzan teştäre teşkä huǵılıp şaqıldap Sabiralar menän möyöşkä hırınıp torǵan Yemeş şul saqta ğına atahın abaylap artınan yügerze.

—Atay, Atay tim torop tor! Min dä hineñ menän Baygilde aǵay yalt itep artına boroldo.

—Bäy qızım, Yemeş hin dä bındamı ni? Ni xäl? Ey tuñıp bötkänheñ dä baha qızım. Ul Yemeşte keskäy bala şikelle itep kütärep aldı Söğöldör kewek qızıl kük töşkä ingän ayaqtarın üzeneñ şinel salǵıyzarı menän uranı.

—Eyy Qızım. Yä höyläp yebär öyzä ni xäldär bar? İştuǵan aǵayıñ niñä kürenmäy? Yemeş ğäzättäge qırıslıǵın onotop qızıl bozǵa äylängän

keskây genä quldarı menän atahınıñ muyınınan qıśıp qusaqlanı. Läkin ber hüz zä äytmäne. Qurqıw za qayğı la atahı qaytqan ösön qıwanıw za ber yulı sağılğan uysan zur qara küzzären atahınıñ yawrınına ğına yäşerze. Unıñ böğöngö kürgändären kisergändären tel menän höyläp añlatıp birergä mömkin ineme huñ? Yetmähä ul üz başınan kiskändärze höylärgä öyränmägän dä atahı la uğa bınday huraw menän üz ğümerendä täw tapqır ğına möräjäğät itä ine şikelle. Eye täw tapqır... Sönki ul bigeräk tä İştüğandıñ xälen belergä aşığa ine. Läkin Yemeş unıñ bıl sabırhız horawına ber ni tip tä yawap birä almanı. Tik tağı ber tapqır atahınıñ muyınınan qıśıp qosaqlanı la.

—Töşör atay min bäläkäs tügel bit. Yügerep kenä qaytayım tinä.

—Kütärep kenä alıp qaytayım qızım tine Baygilde ağay. Nisek min hine tağı qarğa yalan ayaq baştırayım? Yemeş bıl hüzgä ölkändärsä tınıs qına yılmayıp yawap birze. Täw tapqırzır şul... Unan atahınıñ qulınan aq qarğa hikerep töştö lä uram buylap yügerep kitte. Ul xäzer bersä yer östönän yel qıwıp yörötkän közgö imän yaprağına bersä sellä hıwıǵı bärep töşörgän horo turğayğa oqşay ine. Baygilde ağay Yemeşteñ ısınlap ta kütärep yörötörlök tügellege bäläkäs bäpes sağı oşolay höyöw irkäläw kürmäy küptän uzıp kitewe turahında esenep uylana uylana unıñ artınan eyärze.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TERCÜME METİN (AŞAĞILANANLAR)

Birinci Bölüm

“Dünyanın genişliği ne fayda,
Ayağına giydiğin dar olunca...”

D. Yultıy

I

Gece. Başkurt kızının pullu elbisesi gibi göz kamaştırarak gülümseyip duran bulutsuz gökyüzünde altın çanak gibi dolmuş ay yüzmekte. Çalılıkta bülbüller cıvıldaşmakta. Ağaç başında guguk kuşu ötmekte. Su birikintisinde yeşil kurbağalar vak vak etmekte. Ulu Eyek nehri sonsuz mutlu, cezbedici türkülerini bülbül nağmelerine daldırarak sevine güle aralıksız şırıl şırıl ederek akıyor da akıyor. Ağaçlar, çiçekler, hayvanlar hatta kuşlar da yumuşak, soğuk rüzgârdan hoşlanıp, gündüz vaktindeki sıcaklığın azalmaya başlamasına sevinerek bayram ettiler. Dışarıda hayranlık veren huzur, güzel yaz gecesi. Ama evde, Yemeşlerin evinde tamamen başka bir durum var. Tabiata ne? İnsanın kaderine kaygılanır mı? Güzellik, sevgi, mutluluk olunca yeter ona.

Evin içi karanlık. Küçük pencereleler. Onun da yarısı karın zarı ile kaplanmış. Şimdi camı düşmemiş dar gözenekleri aşarak kurşun şerit olup uzanan ay ışıkları elbette evin içini aydınlatmıyor. Buraya aydınlık da gerekmez. Aile uyumuyor, divanın üst tarafında en dipte kabarık ekmek gibi yayılmış bir erkek çocuk yatıyor. O İştüğan. Sadece on iki yaşında. Ama o bundan sonra ailenin ümidi, inancı. Büyür babasına denk olur, yardımcı olur. Babası Baygilde ağabey öyle düşünüyor. Onun için ismini İştüğan koymuş tabii ki. Üç kız arasında tek erkek çocuk tek denk.

“—Ne zaman büyüüp elle tutulur olur?”

İştüğan’dan daha beride eski bir yama yorgan altında üç kız uyuyor. Onlar Bibeş, Yeneş, Yemeş. Kızlar da büyüyor. Bibeş ailedeki en büyük çocuk. On dört yaşında. Artık evdeki tüm işleri hemen hemen yapıyor. Ama işte Yeneş ile Yemeş minik yürekler. Birisi yedi diğeri

de sadece dört yaşında.

Evet, küçücük onlar. Nasıl bir kader bekliyor onları gelecekte? Neler gösterecek, neler yaşatacak onlara gelecek? Onlar henüz bu konuda düşünmüyorlar. Evin karanlıklığını da darlığını da yorganın üç kişi için küçük olduğunu da hissetmeden kedi yavruları gibi tatlı, mışıl mışıl uyuyorlar. Ama Baygilde ağabey ile Seğüre yenge çok ciddi bir şey düşünüyor. Bu yüzden sonunda gece yarısı olsa da hiç uyuyamıyorlar. Seğüre yenge kızlarından mümkün mertebe uzak olmak için gayret edip, mutfak tarafında en köşeye sıkıştırılmış iki kişilik yatakta yağ, mum gibi eriyip, sessizce nefes alarak yatıyor. Ama Baygilde ağabey dolaşıp, birbirine girmiş kürek sakalını çimdikleyerek divanın kenarında az önceden beri sessizce oturuyor. Mavimsi ay ışıkları onu hem kardan yapılmış hem kurşundan dökülmüş bir heykele benzetiyor. Seğüre yengenin yüreği ne zamandır kocasının bozkır kartalı gibi keskin bakışı ile yüreği tir tir titremiş, şimdi endişeli şekilde duran sürmeli kara gözlerine, nasır bağlayıp sertleşmiş büyük güçlü kollarına kederlenerek bakıp:

“Ey, mutluluk dediğin güzellik, çalışkanlık değilmiş meğer... Baygilde ile biz güzel, çalışkan olmadık mı? Çilek gibi yetiştik cin gibi çalıştık. Olmayınca olmuyormuş...” diye düşündü. Ama Baygilde ağabey hiç ses çıkarmıyordu. Seğüre yenge ondan gözünü almadan devam etti:

“Dünyada Baygilde senin yapmadığın kaç tane iş kalmış? Sürü de güttün. Çizme de diktin. Fırın da çıkardın. Ağaç sevk etme işini kovalayıp, Eyek, Hakmar, Yayık’ı dolaşarak ne kadar yer geçtin. Karamış zenginden başlayarak Taşlı’nın Timaş boyarına kadar ikimiz tüm zenginlerin ne kadar orağını vurduk.

“—Orak vururken Baygilde’nin elinin hızına göz yetişmez, bir tutamına güç yetmez. Orakta onun önüne insan değil, şeytan bile çıkamaz” diye nam saldın. Ama baht olmadı. Nerede o baht? Evet, tek atımıza kadar öldü. Atsız erkek kanatsız kuş şimdi o...”

Baygilde... Belli ki merhum kayınım oğlu zengin olsun diye böyle bir isim koymuş zavallı. Ey Allah’ım fakirden zengin doğduğunu kim görmüş?

Düşüncesinin bu kısmına gelince sıkıntı hissetti. Bu kederli sessizliğe artık onun dayanacak hali kalmadı.

“—Kocacığım” dedi çok hassas, yumuşak bir ses ile. “Evet, söyle şimdi konuşun mu?”

Baygilde ağabey bir az daha oturduktan sonra ümitsiz şekilde elini sallayarak:

“—Sadece konuşmadım işe de gidip geldim” dedi. “Yarın onlarda çalışmaya başlıyorum” dedi üzerine.

“—Öyleyse” dedi Seğüre yenge canlanarak. “Niye üzülüyorsun, niye böyle endişelisin kocacığım?”

“—Endişelenmiyorum. Endişelenecek yeri var karıcığım, endişelenecek yönü var... Dört çocuk babası olunca ırgatlığa gitmek kolay değilmiş karıcığım. Kolay değil. Üstelik kime! Karamış zengine! Halk onun Karamış adını boşuna Kormoş ile değiştirmemiş! Biliyorsun açgözlülük, gözü doymazlık, cimrilik ile Kormoş’a dönüşmüş ya. İşte o Kormoş’a gidip kiralanma vakti de geldi şimdi. Sonu nasıl bitecek...”

“Bir yıl güzel çalışırsan bir tay veririm. Taydan at olması uzun mu sürer? İşte, böyle yazılmışsa atlı da olursun” demiş.

Seğüre yenge çocuklar gibi sevindi.

“—Doğru söyle kocacığım. Ey, Allah’ın izniyle atlı eyerli olsak biz de insan gibi yaşayıp gider miyiz acaba? Ben acaba başarısızlığa uğrar mısın diye endişelenmişim. Böyle olunca Allah’a şükür şimdi...”

Baygilde ağabey sabırsızca elini sallayarak hanımının sözünü kesti.

“—Evet, sürü yilkısı olan zengin Kormoş bir tayın at olmasını hissetmez bile. Ama bizim bunun için bir yıl öküz gibi sabana koşulup çalışmamız sonra tekrar bir yıl tayın aygır olmasını beklememiz gerek. Aygır değil kısrağa dönünce de sabana koşulacak at olmuyor.”

“Bekleriz kocacığım bekleriz Allah’ın izniyle sadece tay olsun” diye söyleyesi geldi Seğüre yengenin. Lakin kocasının biraz önce tartışmadan hoşlanmadığını ve yersiz söz sıkıştırırsa konuşmasını tamamen kesip, kendi kendine düşünceye daldığını hatırlayınca sessiz kaldı.

“—Sen önceki kadar sağlıklı olsan da bir hal şimdi. Birine kilim dokuyup, keçe bassan da gündeliğini bulup çocuklarına bakarsın. Tayı bekleyerek bir yıl boyunca yemeden içmeden yaşanılmaz. Üstelik sıcaklık kuraklık getirecek. Açlık da olursa...”

“—Yağar kocacığım yağar böyle ümitsiz olunmaz” dedi Seğüre yenge. Daha ümitli olmaya çalıştı. Yoksa gece ona daha bir kötü gelmeye başlıyordu.

Baygilde ağabey derin bir of çekti.

“—Yağar da... Ne zaman yağar? Bak, Haziran geldi daha gereğince çiğ tanesi düştüğü yok. Eğer yine on on beş gün böyle olursa ekin güvesi başlayacak. O zaman da...”

Seğüre Yenge güçsüz, halsiz kollarını kocasının geniş, güçlü göğsüne koyup yumuşakça sıvazladı.

“—Kocacığım, evet dinlen. Az uyu. Sabah işe gideceksin.”

Baygilde ağabey sessizleşti. Ama Seğüre yengenin onu böyle teselli edesi azıcık da olsa ümitlendiresi geldi. Kendinin de çocuklarının da dünyada en dürüst bulduğu, en güvendiği tek dayanakları olan bu çocuk gibi güleç, iyi, kocaman adamın ümitsizliğe kapılması ona durmaksızın yüreğine düşen elinin ve ayağının sızlamasından daha ağır geliyordu. Bu yüzden o her zamanki gibi yumuşak, hoş şekilde:

“—Kocacığım” dedi. “Hey, kocacığım bugün Sıvakay yengem gelmişti. O, Seğüre gelin senin elin ayağın kötü kandan sızlıyor dedi. Kanı aldırmaq lazım. Kan aldırırsan sapasağlam olursun dedi.”

Baygilde ağabey onun sözünü kırt diye kesip:

“—Boş konuşuyorsun. Gücüm yetse ben sana kan eklettirirdim kan! Anlıyor musun aldırmaq değil!

Seğüre yenge hiç konuşmadı. Eve daha da ağır, kaygılı bir sessizlik çöktü. Uzun süre sadece çocukların ardı ardına mırıldamaları, fırın arasına yuvalanmış çekirgelerin bıkkınlık veren cır cır etmeleri duyuldu. Sonra Baygilde ağabey derin bir of çekerek:

“—Hey, Seğüre, Seğüre bizim gördüğümüzü zengin Kormoş’un köpeği görmedi” dedi çizmesini, kazağını kahırla çıkarıp fırlatarak karısının yanına yığıldı. Dar, ince tahtalardan dizilerek yapılmış divan onun büyük, ağır gövdesine dayanamayıp birazcık sallandı. Kulaklı şapka gibi duran mindere yüzünü tamamen gömüp, örtünen Baygilde ağabey belki ağlıyor belki de gözü yaşsız inliyordu. Üzüntüden çökmüş kaygılı gözlerini şimdi ay ışığına kaldırıp, onun karamsı gözeneklerine bakarak daha kötü düşüncelere dalan Seğüre yenge kocasıyla konuşmadı, onu teselli de etmedi.

Gece. Ev bunlu, karanlık. Ama yarın ondan da karanlık. Şimdi teselli edecek sözleri bulmak mümkün mü?

II

Köyde herkes onu sevip, komik bulduğundan Sıvakay nine diye çağırıyor. Sonbahardaki güneş ışığı gibi parlak, güler yüzlü, yumuşak, hoş sözlü, insana iyilik eden, bu iyi nineye Sıvakay adlı isim tuhaf şekilde çok uygun. Bu yüzden

sonuna molların Sıvakbike diye eklediği şekilde ismini söyleyesi gelmiyordu.

Sıvakay nine köyde hem usta göbek ebesi hem kocakarı ilaççısı hem de her ev için kıymetli bir misafirdir. O istediği bir eve istediği zaman gidip, kocakarı ilacını yapıp, konuşup, çay içip, ne verirseler onu da alıp çıkar giderdi. Sinirlerden oluşan küçük zayıf gövdeli, ufak güleç kırışıklıklar basmış ince yüzlü bu nine ayağını yün çoraba koyup, üstüne belinden kıvrılarak dikilmiş dokuma gömlek giyip, kış günlerinde başına yırtık bir şal örtünüp, sokağın bir ucundan diğer ucuna yürüyordu. Üstünden bir dakika inmeyen sıkıntı, açlık, çıplaklık değil her şeyi bilmeye, duymaya, anlamaya acele eden huzursuz gönlü de onu böyle kovalıyordu. Kendince herkesin hayatını, üzüntüsünü, mutluluğunu bilmeyi, gerektiğinde herkese elinden geldiğince yardım etmeyi, kendi kaderinin kolay olmasını diliyordu. Ama hayatında çok kanaatkardı.

Sıvakay nine kocasından gözü yaşlı dul kalıp, Sehiulla isimli bir oğlunu büyüttmüş. Şimdi Sehiulla büyüdü, eşi ve çoluk çocuğu ile kendi hayatını kurdu. Oğlu ‘anneciğim’, gelini ‘kayınım’, torunları ‘babaanne’ diyor. Güçleri yettiğince hürmet ediyorlar. Ondan da işlerinden de sıkılmıyorlar. Sıvakay nine tamamen özgür biri. Bununla birlikte kendini daha da mutlu hissediyor. İnsanlara istediği zaman istediği gibi yardım ederek yaşayabilmesi için ona hepsinden önce özgürlük gerek.

Sıvakay nine için kişiyi mutlu, sağlıklı yapan şey kocakarı ilacı, üfleyip tükürmek. Onsuz kişinin perişan olacağına inanıyor. Halk arasında buna inanılmadığını görürse içten endişeleniyordu. Böyle insanları Ezmezulla mollayı izleyerek ‘imansız, dinden çıkmış’ diye çağırıyordu. Günahlı olmamak için onlardan uzak olmaya çalışıyordu. Ona göre Baygilde ağabey işte bu dinden çıkmışlardan birisiydi. Onun hakkında Sıvakay nine yeri her geldiğinde:

“—Tamamen dinden çıkmış bu zavallı, Camiye gitmiyor, kocakarı ilacına inanmıyor. Ömür baki Rus arasında yabancı yerde dolaşıp dinden çıkmış. Ezmezulla molla şunu doğru söylemiş: Dini din, mollayı molla diye bilmeyen fayda görüp rahatlamaz. Irgatlıktan kurtulamaz. Ama şimdi daha soğukkanlı, az konuşan Seğüre yengeyi o:

“—Sabret zavallı sabret. Yoksulluğa da hastalığa da ağlama sızlama, şikâyet edip söylenme sabret, Allah kulu” diye övüyor. Onun sağlıklı zamanını hatırlayıp:

“—Nasıl da çalışıyordu... Elinden gelmeyen

iş yoktu. Evet şimdi köyde çarşaf, peştamal, havluları onun gibi ustaca dokuyan başka biri var mı? Yok!” dedi. Sonra üzülerek:

“—Elleri kuruyor biçarenin elleri kuruyor. Bir şey de yapamaz şimdi bu. Niye kuruyor? Bilmezsin. Birisi kendinden büyük birine vurursa onun bedduası değmiştir denir ama Seğüre böyle bir kul değil. Birine vurmak değil su tavuğunun kalbini kırdığı bile yoktur onun. Çok iyi biri o” diye şaşırıyor. Sonra:

“—Yok, ellerine göz değmiştir göz! Bu kadar çalışmaya nasıl göz değmesin?” deyip, sağlam bir sonuç çıkardı.

Sıvakay nine, Baygilde ağabey sabahtan akşama kadar zengin Kormoşlarda çalışınca şimdi rahatça yerleşip, Seğüre yengeye de kocakarı ilaçları hazırlamaya başladı. Bugün de çayın yanında ilk olarak dünya, konu komşu durumları hakkında biraz konuştuktan sonra daha bir coşarak türlü türlü hastalıklar ve onları nasıl iyileştirdiği konularına geçti. Bazı cin çarpan, cadı nine büyü yapan, bisura² alınan kişiler hakkında birbirinden korkunç sözler söyledi. Sözü'nün sonunu:

“—Uzun sözün kısası şu Seğüre gelin, ben seni Ezmezulla mollaya göstermeyi düşünüyorum” diyerek bitirdi. Seğüre yenge şaşırarak:

“—Niye yenge?” diye sordu.

“—Ne demek niye? Ne zamana kadar böyle acı çekeceksin?” dedi Sıvakay nine sert şekilde. Sonra tekrar yumuşak, nağmeli sesiyle konuştu: “—Senin elin ayağın da o hastalıktan sızlıyor. Cin çarptığından kötü kanın çoğalmış. Kötü kan eklemlerine oturmuş. İşte o kötü kanı aldirmek lazım Seğüre!”

Seğüre yenge çekinerek karşı çıktı.

“—Kocam Seğüre senin eklemelerin soğuk değdiği için ağrıyor. Soğuk senin ilik yağlarına kadar geçmiş dedi.”

“—Bırak, Baygilde’ye benzeyerek günah söz etme” diyerek sertçe uyardı Sıvakay nine. “—Erkek ne bilir? İşte bu üfürükle tedaviden, kocakarı ilacından kaçtığın için iyileşemiyorsun sen!”

“—Kocamın öyle dediğini söyledim...”

“—Söyleme. Ben dün Ezmezulla mollayı görüp konuştum.”

“—Beygilde’ye, o dinden çıkmışa, razı olmasam da Seğüre gelin için gelirim dedi. Belki şimdi gelir. Sen Baygilde’ye bakarak

²Parlak sarı saçlı ve korkunç bir kadın şeklinde olduğuna inanılan mitik varlık (Özşahin, 2017a).

benim, yaşlı birinin, sözümü çiğnemezsin ya? Biliyorsun o başka mollalar gibi sadece üfürük tükürükle kalmıyor, kan alıp, kocakarı ilaçları yaparak da iyileştiriyor!”

Sıvakay nine bu sözleri söyleyip bitirdi. Dışarıda, kapı dibinde ince uzayan sesi yankılandı.

“—Aleykümselam! Sahibi evde mi?”

Sıvakay nine bu ince nağmeli sesi tanıyıp, divandan yere yumak gibi yuvarlanarak indi, uzun süre bükülüp oturmaktan hamlamış eklemlerini açamayıp, ağır ağır basarak kapıya doğru yürüdü.

“—Buyur molla buyurun, buyurun, başköşeye geç. Geldin mi? Vay, rahmet yağmuru!”

Gırtlak kıkırdağı yumruk kadar olup çıkan zayıf uzun boyunlu, şaşı gözlü Ezmezulla molla kapı dibinde durunca yeşil bastonunu kaldırdı sarığını, kıyafetini çıkardıktan sonra başköşeye geçip, minderin üstüne oturdu. Ağzının içinden bir şeyler mırıldanarak, demir yaba çatalları gibi sivri, eğri parmaklarını kaldırarak:

“—Evet, Allah Ekber!” diyerek yüzünü yarım yamalak sıvazladı. Şaşı gözlerini açgözlü şekilde oynatıp, Seğüre yengeye ve korkarak köşeye sığınmış çocuklara baktı.

Sıvakay nine sevinerek:

“—İşte Seğüre gelin, söylemiştim Ezmezulla molla bizim gibi yoksul halkı kenara itmez. Gördün mü söylediği saatte gelmiş. Böyle Allah kulu biri şimdi bizim mollamız, rahmet yağmuru!” diyerek söylendi.

Övgüden eriyen molla insaflı bir şekilde:

“—Bizim görevimiz bu yenge. Kullara elden geldiğince yardım etmek, iyileştirmek, evet güzel!” diye cevapladı. Seğüre yenge ona dün gece Baygilde ağabeyin pazardan alıp getirdiği az biraz esmühe³ çayın hepsini koyup, koyu bir çay yaptı. Henüz küle gömüp pişirdiği mayasız bir ekmeği de alıp önüne koydu. Yeneş ile Yemeş yatak, döşek koyulan sandığın arkasına kaçıp, çiçek bozuğu ile yarılmış kıpkırmızı zayıf yüzlü, çengel gibi eğri uzun parmaklı, ala doğan gagası gibi eğri burunlu mollayı şaşkın ve karmaşık bir ilgiyle gözlemeye başladılar. Onu hiç bu kadar yakından görmemişlerdi.

Molla ile Sıvakay nine konuşa konuşa samimi bir şekilde çay içmeye başladılar. Söz türlü türlü hastalıklar, Ezmezulla mollanın hayranlık veren iyileştirme güçleri konusuna geldi. Şimdi sözünün sonunu sadece sıradan haberler

³ Librenin sekizde birlik kısmı (Başkort Teleneñ Hüzlege, 1993).

ile değil kocakarı ilacı, üfürük tükürük tedavisini getirmek, tedaviciyi razı etmek için hayır sadakayı verme gerekliliğini anlatmakla tamamladı.

Semaveri bir iki kere yenileyip, sıkıştırma sıkıştırma uzun süre çay içtikten sonra Ezmezulla molla sadece bir kat çizgili pantolon giymiş zayıf, eğri ayaklarını büküp, elbisesinin kollarını dirseğine kadar sıvayıp, divanın kenarına oturdu. Kendini mukaddes hatta Allah'ın bütün gizemli işlerine nail olan akıl sahibi biri gibi göstermeye çalışıp, bastonsuz girerek ciddi bir ses ile:

“—Güzel, evet gelin hayırlı saatte başlayalım” dedi. Sonra sertçe boğazını temizleyince: “—Bir leğen ılık su getirin!” diye buyurdu.

Sıvakay nine tereddüt eden Seğüre yengenin önüne gelip, parlatılıp beyazlatılan pirinç madeni leğene ılık su koyarak onu mollanın önüne oturttu.

Molla daha da doğrularak:

“—Evet, güzel” dedi. Sonra sesini gırtlak dibinden daha kalın çıkarmaya çalışarak:

“—Gelin, senin eklemlerine kötü kan oturmuş. Allah'ın izniyle şimdi kanı alınca iyileşirsin. Ya Allah, aziz, merhametli Allah'im kullarına şifa ver... Bana, zayıf eline, kullarına yardım edecek güç, kuvvet nasip et... Ya Allah, âmin...” diyerek mırıldana mırıldana gözlerini göğre dikip, sürekli dua etti. Korkup, rengi bütünüyle kaçan Seğüre yenge ne söyleyeceğini bilemeden şaşıp kaldı. Ama mollanın bu kadar iyi niyetli olmasına sevinen Sıvakay nine gözüne dolan yaşları kıyafetinin kolları ile silerek:

“—Sağ ol molla, böyle olsun. Allah nasip etsin. Karşılığını verimiz Seğüre gelin bundan ayağın kalkmaz. İşte şu yeni yeni yavrulamış büyük keçisini verecek. Baş sağlıklı olursa mal bulunmaz mı? Değil mi gelin?” diye söylendi.

Seğüre yenge birden irkilip, uyanır gibi oldu.

“—Ah keçiyi mi dedin Sıvakay yenge?”

“—Evet. Öyle dedim gelin. Soyu için bir oğlak kalsa yeter.”

Mollanın şaşı gözleri açgözlölük ile parladı, bu şekilde almaya hiç de şaşırmamış bir ses ile:

“—Peki, lüzumu yoktu. Bir şey beklemiyorum. Ben sadece şu çocuklar için... Allah için ...” diye mırıldandı.

Sıvakay nine ondan duyduğu sesle onu bölerek:

“—Bırak, öyle deme molla. Gereken karşılığı vermeden

tedaviciyi, Allah'ın elçisini memnun etmeden kocakarı ilacı fayda eder mi?"

Molla mütevazı, sabırlı olmaya çalışarak:

“—Peki, öyleyse” dedi. “—Kabul edelim.”

“—Keçi de güzel. Çok güzel. Allah versin... Allah kabul etsin, iyileşmeyi yazsın.”

Seğüre yenge telaşlanarak karşı geldi.

“—Bırak, yenge keçiyi vermiyorum. Kocam da buna razı olmaz. Bizim sığır, at bütün malımız sadece bunlar. Nasıl çocukların ağzından sütlü yiyecekleri çekip alayım?”

Bunun ardından ağırlı ellerini sabırsızca ovalayarak Sıvakay nineye, mollaya, çocuklarına sonra da bütün ev içine göz gezdirip, suçlu bir ses ile:

“—Razı olursanız işte şu keçe kilimi veririm” dedi üzerine.

“—Keçe kilimi mi? Hangisini?”

Sıvakay nine sandığın üstüne güzelce kat kat toplanmış yatak döşek arasında göz kamaştırarak duran yepyeni keçe kilimi dürterek gösterdi.

“—İşte şu çiçekli olan mı gelin?”

Seğüre yenge evet dediğini anlatıp, başını kaldırdı. Sıvakay nine keçe kilimi yataktan çıkarıp molların topuğuna serdi.

“—Molla keçe kilime de razı olur. Gücenmez. Keçe kilim keçe kilime denk değil mi? Ne kadar güzel. Süslerini desem nasıl da göz alıcı! Vay vay! Teşekkür etmek için kendi dokuduğun keçe kilim mi gelin?”

Seğüre yenge de keçe kilimi ilk kez görmüş gibi hayran kalarak bakıp, pişman olmuş bir ses ile:

“—Güzel” dedi. “—Kız zamanımda ben bunun gibileri insanlara çok dokudum. O zamanlarda işim için insanların verdiği yünlerden eğirip, boyayıp, kendime bu keçe kilimi dokudum. Bunu kirletmeyip, Bibeş'im için sakladım. Hayırlı olsun şimdi ona kısmet değilmiş...”

Molla da Sıvakay nine de onun son sözünü duymamış gibi davrandılar. Fakat yatak döşek arasına sığınan Yeneş ile Yemeş keçe kilimin arkasından yürüyüp, moların önüne geldiler. Onlar hem annelerine hem de keçe kilime üzülmekten korkularını unuttular.

Gökkuşağı ışıkları gibi çeşit çeşit göz alıcı süsler işlenmiş bu keçe kilimi onlar çok seviyorlardı. Her gün sabah yatağı toplayıp, damgalanarak işlenmiş sandıkla çektikten sonra sandığın yanına çömelip oturuyorlar ve bu keçe kilimin çizgilerini, süslerini kendi aralarında paylaşıp oyun oynuyorlardı.

“—Yemyeşil benimki!”

“—Vişne kırmızısı benimki!”

“—Kırmızı çiçek benimki! Seninki değil! İşte mavi çiçek de benimki!”

Şimdi yatakta tek bir güzel şey kalmadı. Bir kara keçe, iki yama yorgan, bir yastık, beş minder. Onların da dışları yok. Yünleri eskiyor. Nasıl da çirkin oldu bu yatak!

Kızlar bu kaybın ağırlığıyla ezilip, sessizce durdular. Fakat molla eğri parmaklarını kaldırıp, yüzünü bir iki kere sıvazladı.

“—Âmin, Allah kabul etsin.”

Sonra Seğüre yengenin bileğini sıkıp, kolunu dirseğinden yukarıya büktü, cebinin ucunu üste doğru kaldırarak tuhaf bir ustura çıkarıp, avcuna bileyerek aldı.

Seğüre yengeye çok kötü gelen bir ses ile:

“—Evet, güzel, tevekkül edelim” dedi.

“—Tevekkül edelim. Allah şıfasını versin” dedi Sıvakay nine de.

Seğüre yenge sessiz sedasız başını eğdi. Şimdi her ekleminden kabarıp, şişerek çıkan sapsarı zayıf elleri, korkudan kanı daha çok kaçan beyazımsı sarı yüzüyle dökülen sonbahar yapraklarını hatırlattı.

Yeneş ile Yemeş de ormandan odun alıp gelen Bibeş ile İştüğan da annesinin yanına sığındı. Çocukların ağlamaya başlamalarından korkup, Sıvakay nine:

“—Allah’a ısmarladık molla, uzun sürdürme” dedi.

Seğüre yenge direnmeden elini geriye attı.

“—Bırak. İstemiyorum...”

Molla bunu duymamaya çalıştı. Kurbanının elinden daha sert tuttu, bileğinin arkasındaki damara ustura ile hızlıca vurdu. Seğüre yenge belki hali tükendiğinden belki de korktuğundan gözlerini kapatıp, sağa sola savruldu. Çocuklar ağlayıp, söyleyecek bir söz bulamadan öylece kaldı. Ustura ile kesilen yer ilk başta bembeyaz oldu sonra rengi kaçarak ayakta simsiyah kan görüldü. Molla Seğüre yengenin elini dirseğine kadar tastaki ılık suya batırdı.

Su kan ile her birleştiğinde Seğüre yengenin yüzü beyazlıyor, rengi kaçıyordu. Küçücük evin içini kötü bir sessizlik sardı. Çocuklar yüreklerinin ne zamandır duvara çekiç ile vurulur gibi güm güm ettiğini duydular. Hatta bu işi büyük samimiyetle bir araya getiren Sıvakay ninenin de sesi kısılmaya başladı. Kan alıcı çabuklaşarak:

“—İşte, gördünüz mü nasıl da çok kötü kan toplanmış. İyi, böylece sızlamazsın. İnşallah bundan sonra sağlığını toplayıp, iyileşirsin gelin. Kötü kanın şimdi çıkıp bitti” diye söyledi. Lakin bu sözler kimseyi sevindirmede de rahatlatmadı da. Següre yengenin gücü tükenmiş evde geriye kötü bir korku kalmıştı. Sonra bu korkunç görünüş ilk önce küçük Yemeş’i çileden çıkardı. Yürek parçalayan bir ses ile:

“—Git buradan ihtiyar! Anneme dokunma!” diye ağlayarak bağırdı, göz açıp kapayıncaya kadar annesinin elini tasta alıp, göğsüne bastırdı.

“—Yeter, annemin elini vermiyorum. Annem benim sana vermiyorum!”

Bilekten atılan kara kan Yemeş’in mavi, burçak bezekli beyaz elbisesinin göğsünden eteğine doğru akıp gitti. Bunu gören Yeneş ile İştüğan da hatta sabırlı, büyük biri gibi davranmayı öğrenmiş Bibiş de ağlamaya başladı. Següre yenge kâğıt gibi bembeyaz olup, divana yığıldı.

Sıvakay nine:

“—Aman Allah’ım! Ey ne oldu şimdi molla?” diyerek eli ayağına dolanıp, ne yapacağını bilmeden bir kapıya bir divana doğru yürüdü. Fakat kan alıcı bir şeyler mırıldanarak yırtık keçe parçasını mumda yakarak yaraya kapattı, çabuk çabuk bağlayıp, sararak baştan savma dua edip, keçe kilimi de koltuğuna kıştırarak çıkıp gitti. Çocuklar gürültü patırtıyla gelip ağılaştılar. Següre yenge çok uzun süre hareketsiz yattıktan sonra kendine keldi. Gözünü açtı. Oturmak istedi. Çocuklarının başını okşayıp, severek sakinleştirecek oldu. Lakin hareket edemedi. Elleri de ayakları da onu dinlemedi. Bütün vücudu taş gibi ağırlaşmış, hareketsizce kaldı.

III

Ertesi gün ailesinin halini öğrenip, dönen Baygilde ağabey kapıdan girmesiyle ne olduğunu anladı. Següre yengenin gözüne bakıp, uzun süre konuşmadan durduktan sonra derin bir of çekip:

“—Tamam hanım, benim sözümü tutmadın şimdi kendine öfkelen. Böyle yaparak çocukları yetim bıraktın” dedi. Üzüntüsünden yüreğine kan toplanan Següre yenge kocasına cevap vermedi. Onun çökmüş şaşkın kaygılı gözlerinden iri iri yaş kabarcıkları dönerek çıktı, bal mumu gibi sarı yanakları boyunca kulağına, kalın kara saç tutamlarının dibine doğru

akıp gittiler. Ağlamamaya, göz yaşlarını tutmaya çalışarak gözlerini sımsıkı yumdu.

Baygilde ağabey onun ayak ucuna gidip oturdu. Hem annesine hem kendine sızlanarak bakan küçük kızlarına kabanından simsiyah iki dilim ekmek çıkarıp verdi. Zengin Kormoşlar elek altından artan buğdaydan hizmetçileri için böyle ekmek pişirirdi. Kızlar birazcık keyiflenince dışarıya çıktı. Annesine endişelenip, divanda oturan kızı Bibeş'e de babası ekmek uzattı.

“—Git kızım sende oyna, suya in. Çok sıcak. Annenin yanında ben otururum” dedi.

Bibeş gecekonduya çıktı, sırığı omzuna asıp suya gitti. Fakat Yeneş ile Yemeş evin gölge tarafına çıkıp, inşaat temelinin kenarına oturdular. Gün nefes alınamayacak kadar bunaltıcıydı. Yeneş nazik ayaklarını kabarık ekmek gibi büküp, topuklarına elbisesinin eteğini örttü.

“—Sende böyle otur olur mu kardeşim? Yiyince ekmek kırıntıların kenara düşmesin” diye öğretti. Sonra: “Yerse hepsi biter” diye hüznlenerek ekmeğe döndüre dolandıra uzun süre bakarak oturduktan sonra:

“—Evet kardeşim azıcık yiyelim olur mu?” diye önerdi.

“—Olur” dedi. Yemeş de gözlerini kısarak ekmeğine bakıp. “—Ben her zaman küçük küçük yiyorum”

Onlar ekmeği ufak parçalara bölüp, dil uçlarıyla yemeye, bu tatlı dakikayı daha da uzatmaya çalıştılar. Lakin hepsi çabucak yenilip bitti. Bundan sonra Yeneş tekrar yeni bir umut düşünüp buldu:

“—Ekmeğin iğne ucu kadar olsa da insandan büyük olur. Onu yere düşürüp ezersen çok günah olur. Hatta bin yıl cehennemde yanarsın. Evet kardeşim eteğimizdeki kırıntıları toplayıp yiyelim.”

Kızlar eteklerinde iğne deliği kadar olan ufakları da bırakmadan yediler. Onlardan azıcık kırıntı kalır mı diye çoktandır kuyruğunu sallayıp, kaşını oynatıp, yalakalık edip, karşılarında duran büyük, güçlü vücutlu, sivri burunlu av köpeği Kaşkar'a da sıcaklığa dayanamayarak ağızlarını açıp “kıt kıt” diye türkü söyleyen, yamuk yumuk bakarak bekleyen alaca tavuk ile sarı horoza da bir şey kalmadı. Ümitsizleşerek kendi yerlerine çekildiler. Kaşkar takatten düşüp, yassı kızıl dilini çıkarıp, akıllı gri gözlerini bir noktaya dikip, çardağın altına gidip yattı. Tavuklar çite geri dönüp kurt aramaya başladılar. Fakat güneş çite toplanmış gibi daha da fazla kızarmaya başladı.

Gölgeli yerde de sıcaklığa dayanacak güç yoktu.

Kızlar temelin kenarından indiler.

“—Haydi, suya inelim kardeşim olur mu?” dedi Yeneş.

“—Boş ver. Gitmeyelim. Ben korkuyorum” dedi Yemeş.

Onun annesinden başka biriyle evden uzağa gitmişliği yoktu. Çok geçmeden komşuları ihtiyar Şehit’in torunları Bibekey ile Gölkey de koşuşarak geldiler.

“—Yeneş haydi suya inelim!”

Yeneş, Yemeş’in eteğini çekti.

“—Haydi, kardeşim. Bak senin gibi küçücük Gölkey de gidiyor.”

Yemeş yenildi. Onlar da Bibekey ile Gölkey’in arkasından gittiler. Yeneşlerin de Bibekeylerin de evleri köyün tam ortasında, Ulu Eyek nehrine doğru uzanıp giden geniş yarığın kenarındaki “Yarsık” sokağına bütünüyle ters duruyordu. Bibekey ile Gölkey “Yarsık” sokağını geçer geçmez her zamanki gibi elbiselerinin ipini çözdü.

“—Yarış, yarış!” diye başlarına kaldırıp sallaya sallaya boş, çıplak halde yarık boyunca aşağıdaki nehre doğru yürüdüler. Yeneş de başka zaman böyle yapıyordu. Bu şekilde yürürken elbisesini çakıllığa atıp, çok az akan suya inmek çok komik oluyordu. Lakin bugün hem onun bakması gereken küçük kız kardeşi var hem de kendisi de keyifsiz. Onlar el ele tutuşup, toz başmış büyük yolu yürüyerek annesini kaybetmiş kaz yavruları gibi sessiz, sakın şekilde dikkatsizce yürüyüp gittiler. Yeneşler vardığında Bibekey ile Gölkey çoktan burada kendileri gibi küçük bir sürü çocukla birlikte gürültü patırtı ederek suya gidiyorlardı. Bibekey Yeneş’i görünce sudan çıkıp, övünmeye başladı:

“—Vah, zar zor geldiler. Biz şimdi beş kez suya girip çıktık!” Yeneş de sır vermek istemedi.

“—Biz sabah on kez inip döndük değil mi kardeşim?” diye cevap verdi.

“—Biz bugün yirmi kez indik!” diye arttırdı Bibekey.

Bu köyün çocukları, gençleri arasında suya çok inmek, yüzmek, dik kenarlardan uçuruma atlamak, su dibine dalarak beyaz taş arayıp çıkarmak gibi şeylerle yarışma geleneği vardı. Bibekey ile Yeneş arasında giden tartışma bu geleneğin bir yansımasıydı. Bu yüzden Yeneş hiç tereddüt etmemeyi, yarıştan geride kalmamayı istedi. Bugün su kenarına ilk kez gelmesine bakmadan:

“—Fakat biz bugün yüz kez indik değil mi kardeşim?” diye Bibekey’den de fazla arttırdı:

Yeneş her sözünü Yemeş'e doğrulatmak için "değil mi kardeşim?" diyerek bitirdi, bundan bir şey anlamayan Yemeş ona sadece şaşırarak baktı. Böylece yüzden büyük sayı bilmeyince Bibekey yenildi. Şimdi ona:

"—Hey, kendini öven, kendini öven! Kendini övenin sırtı açık" diye koşma söyleyip, açık sırtını parıldatarak suya gömülmekten başka çaresi kalmadı. Yeneş gururlu bir şekilde dostunun arkasından gitti. Onlar uğraşa uğraşa yüzmeye, suya gömülmeye başladılar.

Yeneşlerin yüzdüğü yer nehrin en sığ akan yeri idi. Burada nehir güneşte parlayarak çeşit çeşit, akik gibi güzel, pürüzsüz çakıl taşları arasından cıva gibi beyaz, berrak şekilde şırl şırl akıyordu. Bu yere "Geçit" diyorlardı. Demek ki bu yerden nehir geçiliyormuş. Burası, su kenarı çakıllık, ufak, koyu kıvrımlı dallar, geniş yassı yapraklı genç ağaçlarla kaplanmış. Lakin ağaç gölgesinde de dayanılmaz sıcak vardı bugün. Kızmış çakıl taşları zemini köz gibi yakıyordu. Yemeş suya inmeye korkup, o derin gölgeli yerde gücü tükenene kadar durdu. Ama yanında, nehrin kazandaki gibi kaynamış sığ yerinde Gölkey tek başına yüzüyordu.

"—Gel Yemeş çok güzel" diye Yemeş'i yanına çağırdı. "—Hey korkak güzelmiş!" deyip yere dokundu. Sonra Yemeş de soyunup onun yanına indi. Onlar suyun dibine yaslanıp, dip dibe uzandılar, ayaklarını var güçleriyle şap şap ettirmeye başladılar. Güya yüzdüler. Ilık suya toplanıp, bir araya gelen balık yavruları, iğne ucu gibi küçük balıklar nereye kaçacağını bilemeden ileri geri yüzdüler. Gölkey onların bir ikisini su ile birlikte avuçlarıyla yuttu.

"—Bibekey ablam söyledi balık yavrularını yutarsan balık gibi nişangah yüzücü olursun dedi. Yemeş sende yut. Tutayım mı?"

"—Gerek yok" dedi Yemeş. "—Balık içimde yayın balığı olur."

Gölkey sonra:

"—Hey, korkak, pişmemiş börek!" diye güldü. Kahramanlığını bir kez daha doğrulamak için bir iki kere küçük balık yuttu. Yemeş onun bu kahramanlığına gerçekten hayran kaldı. Yine de kendi yutmadı.

Bibekey ile Yeneş yeşerip, dişleri dişlerine değip, şakırdayınca kadar yüzdüler. Yemeş yalvararak:

"—Dönelim acıktım" diyerek ağlamaya başlayınca elbiselerini giydiler. Ayak bileklerinde olan suda yüzmekten sırtına su da değmemiş, tozla

karışık ter akmış, çamurlu yüzünü de yıkamayan Yemeş oflaya puflaya elbisesini giydi. Yeneş, onun elbisesinin önünü arkasına giydiğini fark etmeden gitti. Bibekeyler Kızılyar sokağı tarafına döndüler. Yeneş de onları izledi. Kızılyar’a çıkınca mavimsi yeşil kıvrılarak akıp giden, derin, rüzgârsız yerde hiç korkmadan yüzen büyüklere hayranlıkla baktılar. Buraya gelen kızlar, yengeler dalga üstünde duran kuğu gibi yüksele yüksele Ulu Eyek ortasında yüzdüler. Beri uçurumdan karşı uçuruma kim geçecek diye yarıştılar. Yüzen kızların kalkıp güzel, beyaz gerdanları göründü. Bunun için midir burada kızlar, gelinler arasında gerdan kaldırıp, ayakları sudayken koşma söyleyip, suya vurmak en güzel yüzme şekli sayılırdı. Kızlardan daha fazla Kızılyar altındaki “dipsiz” uçurumda çocuklar, yiğitler yüzüyordu. Üç dört metrelik dik uçurumdan suya atlayarak düşüyorlar, uzun süre suyun altında kayboluyorlardı. Sonra tamamen başka bir yerden, uzaktan çıkıp, kulaç atarak karşıya yüzüyorlardı. Çıktıktan sonra yumuşak, sarı kum üstünde yatıp mola veriyorlardı. Bazıları sırt üstü yüzmek için yarışıyorlardı. Kısacası her biri kendince yüzüp, yarışıp, ördek yavruları gibi su içinde oynuyordu. Burada kızı, çocuğu ayırıp, birbirine el değdirmek, korkutmak, utandırmak ya da kötü bir söz söylemek gibi ahlaka sığmayan herhangi bir şey yok. Suda onların hepsi eşit, doğa çocukları. Burada, büyük su boyunda, çok eskiden beri bu gelenek yaşatılmış. Hala böyle devam ediyor. Baharda su taşıma zamanından sonbaharda suyun donmaya başlamasına kadar nehirden her gün, daha çok sabah ve akşam böyle yüzme, oynama, gülme, su sıçratma sesleri gelirdi. İnsanlar burada sıcakta ot, orak üstünde de ekinin bittiği sırada da olsa suya inip çıkmaya vakit bulmaya çalışıyorlardı.

Gençler yüzülen yere gelince Bibekey ile Yeneş geri dönmeyi tamamen unuttu. Ama öğlen olup, tam tepeden kızdırmaya başlayan güneş durumu daha da zorlaştırmaya başladı.

“—Yeneş haydi geri gidelim! Yine geliriz” diye önerdi Bibekey.

“—Haydi” dedi Yeneş’te. “—Gidelim!”

Onlar her gün böyle geri dönmek için ayrıldıklarında yine birkaç kez geri gittiler. Böylelikle gün boyunca nehirden çıkamıyorlardı. Lakin bugün Yeneş’in bu isteği olmadı.

“—Gidelim, anneme gidelim!” diye ağladı Yemeş. Saçları arasından yağmur gibi ter akıyor, iki yanağı vişne gibi kızarıp yanıyordu.

“—Haydi Yeneş çabuk ol!” diye acele ettirdi Bibekey. O da Gölkey’i izleyip, tozlu patika boyunca kenardan yürüdü.

“—Yemeş ağlıyor” dedi Yeneş tereddüt ederek.

“—Kardeşim Gölkey nasılda akıllı. Hiç ağlamaz!” diye övdü Bibekey.

Gerçekten de Gölkey ablasını izleyip, yürüye yürüye daha güçlü hale gelmişti. Nereye gidelim dese oraya gitmeye hazırdı. Ama Yemeş bugüne kadar annesinin sağlıksız olmasına üzüldüğünden ona çok ilgi gösteriyor, değer veriyor kendinden ayrı bir yere de göndermiyordu. Gerektiğinde onu banyo lifi ile leğende güzelce yıkıyordu.

Su kenarından düşünce Bibekey arkasına dönüp, bir kere daha bağırdı.

“—Evet, haydi Yeneş! Ey, cilveli!”

Yemeş:

“—Dönelim!” deyip Yeneş’in eteğine yapıştı.

Yeneş sinirlenip, Yemeş’in kolunu sallayıp çekerek köy tarafına doğru atladı.

“—Sulu göz! Bundan sonra gidelim dersin sen.”

Yemeş hıçkırık hıçkırık ablasının arkasından gitti. Başı ağrımaya, midesi bulanmaya, ayakları bitap düşmeye başladı.

“—Daha çabuk yürü!” diye çekiştirdi Yeneş. “— Sen böyle yürürsen biz ne zaman varacağız?”

Yemeş ne kadar uğraşsa da çabuk yürüyemedi. Biraz sonra ayakları hamurdan yapılmış gibi eğilmeye başladı. Ama biraz sonra tamamen gücü tükenip, o tozlu yol üstüne oturdu.

“—Yeneş bekle beni yukarıya kaldır!”

“—Aptal! Seni niye kaldırayım!” diye şaşırdı Yeneş. “—Haydi, oturma gidelim.”

Yemeş durmadı. Hatta uykusu gelmiş gibi olmaya başladı. Yeneş küçücük yumruklarını sıkarak onun başını yumruklamaya başladı.

“—Ay, seni! Görürsün bir daha seni bir yere götürmeyeceğim” dedi kendi de ağlamaklı olarak. “—Dur, atla dedim!”

Yemeş zar zor nefes alıp, öncekinden de fazla sinirlendiğinden yüzü kızarıp oturdu. Sonunda Yeneş onun önüne çömeldi.

“—Haydi kardeşim seni sırtıma alayım” dedi yumuşayarak. “—Atla!”

Yemeş güçlükle ablasının sırtına atladı. Yeneş başı yere degecek gibi olup, beli bükülüp, öne doğru eğilerek yürüdü.

Lakin çok gidemeden gücü tükenip, kendisi de oturdu. Eli ayağı ip gibi kopmaya başlayan küçük, zayıf yedi yaşındaki Yeneş'e boyuna göre büyük denilebilecek iri, yumru gövdeli dört yaşındaki Yemeş'i kaldırıp, kıyıdan yukarı çıkarmak zordu. Yine de kardeşini bırakıp gitmedi. Bir sırtına alıp bir düşürüp, sallaya döne götürdü.

Baygilde ağabey bu sıralar zengin Kormoş'a işe gidiyordu. Sıcak, durulmaz evde Seğüre yenge tek başına kalıyordu.

Çünkü Bibeş dışarıya, gecekonduya, akşama yemek pişirmek için darı dövmeye, İştuğan yakacak çalı çırpı toplamaya aşağı sazlığa gitmişti.

Eve girince Yemeş bir kepçe soğuk suyu dibine kadar içine çekip içti ve annesinin yanına çöktü. Seğüre yenge onun tarafına güçlükle başını çevirip:

“—Kızcağızım, yavrum hastalandın mı yoksa?” diye sordu.

Ağır ve sık sık nefes alan çocuk gözlerini açamadan:

“—Uykum geldi anne” dedi. Seğüre yenge kızına bakmayı, sırtından sevip şefkat göstermeyi istedi. Lakin elleri önceki gibi harekesiz kaldı. Ona şikâyet etmeden bakarak ayak ucunda duran Yeneş'e gözyaşlarını göstermemek için başını köşeye çevirdi. Yeneş üzüntülü başını aşağı eğip, dışarıya ablası Bibeş'in yanına çıkıp gitti.

IV

O günden sonra Yemeş iki hafta boyunca ağır ateş ile yattı. Geceleri sayıklayıp bağırdı. Annesinin kanını alan molla gibi şaşş gözlü, gövdesiz başlar sarıklarının kuyruklarını sürükleyerek onun etrafında yılan gibi kıvrıldılar. Dişlerini gösterip, insan başı sığacak kadar korkunç, büyük ağızlarını şap şup ettirerek onu yutmaya çalıştılar ya da annesini parçalayıp yemeye çalıştılar. Annesinin bilekleri, elbisesi boyunca etrafa kanlar saçıldı.

“—Sarıklar! Başlar! Kan! Kan! Anneciğim! Dokunmayın! Dokunmayın anneme!” diye ağlayıp sayıklamaya başladı. Ne zaman böyle bağıra bağıra uyanmıştı. Baygilde ağabey gece boyu uyumadan kızına baktı. O artık zengin Kormoş'ta çalışmıyordu. Zengin onu: “Sen kendi evinde uzun kalırsın. Bana böyle ırgat gerekmez” diye işten kovmuştu.

Yemeş'in bu hali her akşam böyle tekrarlandı. Seğüre yengenin halini öğrenmeye gelen yaşlılar

Yemeş'in hastalığı, nasıl iyileştirilmesi gerektiği hakkında düşünmeye başladılar. Birisi ona su cini çarpmış, diğeri yer cini çarpmış diye doğruladı. Ama çoğu zamanın Seğüre yenge ile Yemeş'i çekip çeviren, geçindiren Sıvakay ninenin "göz değmiş" fikri kuvvetlendi. Halini öğrenmeye gelen konu komşuya Yemeş'in basit bir çocuk olmadığı, farklı, göz degecek bir çocuk olduğunu ispatladı.

"—Ben onun göbek annesiyim. Biliyorum. Doğduğunda nasıl bir çocuktu o..." diye söylendi, bu konuda gizemli şekilde. "—Bir vakit, ben sana söyleyeyim, kışın en soğuk zamanıydı hiç unutmam ocak ayındaki gibi, gece yarısında Baygilde kayın geldi.

"—Yenge. Çabuk ol. Gelininin doğum yapıyor. Sonra ben kara bata gömüle geldiğimde suphanallah, çocuk doğmuş, feryat edip, bağırıp ağlıyor: "Niye beni güzelce karşılayan biri yok?" dedi herhalde biçare. Sonra ben çabucak göbeğini kestim, çamaşır teknesine ılık su döküp yıkamaya başladım. Baktım kızcağız iki üç ay yaşamış çocuk gibi kocaman, dopdolu. Bilekleri ayrı ayrı. Saçları da upuzun, kapkara. Hatta kirpikleri, kaşları uzamış. Feryat edip, bağırarak ağlıyordu. Sonra ben sana söyleyeyim, yıkayıp ılık kundak bezine sardığımda kızcağız pat diye nefes alıvermesin mi? Sadece bu da değil ağlamayı kesti, başını etrafa çevirip, gözünü kısarak çatı tahtasına bakmaya başladı. Suphanallah ben söyledim söylemediğimi düşündüm, bu neye alamet? Tüh, tüh! Kendim göz değdirmeyeyim diye çabucak annesinin yanına götürdüm. Sonra ne mi oldu diyorsunuz? O çocuk baş ucundaki fırında yapış yapış olan kör lambaya donup kalmış gibi bakmaya başlamadı mı? Estağfurullah! Ey, ben söyleyeyim zavallı çocuk güzel dünya dedikleri Allah korusun bu muymuş? dedi herhalde dedim. Kendim yine göz değdirmeyeyim diye üstüne şap şup tükürdüm. Tüh tüh! dedim. Yirmi otuz yıl boyunca kaç yüz çocuğun göbek annesi olmama rağmen onun gibisini görmemiştim. Hatırlıyor musun bu dediğimi gelin?"

Seğüre yenge dalgın gözlerini uzak geçmişine dikip, halsizce gülümsedi.

"—Evet öyle. Öyle demiştin yenge. Çok da büyük çok da güzel doğdu kızcağızım. Hatta ben sonra ikiz olur diye korkmuştum ama böyle güzel bir kız doğunca çok sevinmişim. Babası da sevinmişti."

Onun bu sözünden sonra Sıvakay nine daha da coşup, geçmişini hatırlatmaya çalıştı.

“—Sonra nasıl çabuk büyüdüğüne bakın siz onun. Üç ay sonra elinden ablası tutup, oynatmaya başladı. Dört ay sonra oturdu. Seğüre gelin onu eskilerin sylediğ gibi altı ay sonra önce bıraktı, yedi ay sonra elinden tuttu. Yaşı dolduğnda kızcağzı tamamen konuşmaya başladı. Böyle oldu değil mi gelin?”

Seğüre yenge derin bir of çekerek:

“—Evet yle yenge, öyle olmuştu...”

Uzun koyu kirpikleri arasından cıva gibi yuvarlak, parlak yaş damlaları çıktı, bir deri bir kemik çenesinin kıyısından mindere doğru düştü.

“—Evet böyle olunca ona nasıl göz değmesin?” deyip sözüne devam etti Sıvakay nine. “—İşte şimdi drt ocuk. Ama boy da akıl da yedi yaşındaki Yeneş’te daha yerinde.!”

“—yle. Doğru. Gz değdirirler” dedi nineler.

Böylece göz değmesinin doğruluğ şüphesiz ispat edilince, söz kimin gözü değmiş meselesine geçti. Sıvakay nine bunda da başkalarından akıllılığın gösterdi.

“—Herkesin değil ihtiyaş şehit’ in gözü değmiştir” dedi sözünü kesip. Sonra kendine de ninelere de bir kez daha sıcak çay yapınca ispatlarıyla onun gözünün değdiğini doğrulatmaya çalıştı.

Bibekey ile Gölkey’ in büyükbabası, küçük, zayıf, hafif gövdeli, evik usta elli, nükteli konuşan ihtiyaş şehit’ e “Serçe şehit” diyorlardı. Hatta bu lakap onun bütün soyuna da yayılmıştı. şehit soyundan olan bütün kişilere de “Serçeler” derlerdi. Bu lakap şehit dede neslinin küçük, hafif gövdeli, becerikli, elinden her iş geldiğ için sevilerek eklendiğinden buna kimse sinirlenmiyordu. İşte o Serçe şehit dede şimdi seksen altı yaşında olduğna bakmaksızın sabah şafaktan gecenin karanlığna kadar hiç durmuyordu. O balta ustasıydı. Kapının önünde, bir köşede duran tezghında gün boyunca kesip, biçip bir şeyler yapıyordu. Yanında her zaman yeni yapılmış elek, kap, kürek, ağ, fıçı dururdu. İhtiyaş şehit’ in oğlu Glkeylerin babası olan şahimorat ağabey de ona ormandan gerekli ağları alıp getiriyordu. Pazar gelince de hafta boyu yaptığı bu kürekleri, hamutları dar, uzun göğüslü orman arabasına iliştirip, pazara götürüp satarak her hafta un,

ay, Şeker ve diğer levazımları alıp gelirdi. İhtiyar Şehit'in pazara gitmezdi. Hatta oğluna:

“—ok mu sattın, neler aldın?” diye de sormazdı. Onun ilgisini işin kendisi, budayıp keserek lazım Şeyleri yapmak çekiyordu. Ama küçük Yemeş her zaman onlara gidip, ihtiyar Şehit'in yavaŐa türkü söyleyerek iş yaptığını ilgiyle izlerdi. Şehit dede de Yemeş'i yaŐından büyük, çok bilgili olduğu için seviyordu. Ona annesi hasta, hayatları zor olduğu acıyordu. Her geldiğinde fıkra anlatıp, oyun oynayarak onu avutmaya çalışıyordu.

“—Hey, kızım senin elbisen dokuma. Zengin Kormoş'un çirkin kızı ęilmekey hep satenden, ipekten giyiniyor. Niye böyle? Sana da lazım o güzel elbiseler kızım” diye konuştu.

Ama Yemeş sır vermek istemedi:

“—Benim elbisem dokuma değil ipek” diye ısrar etti.

Annesinin bekarken çeşitli iplerle işleyip desenleyerek Baygilde ağabeye hediye ettiği, bugün de sandık dibinde duran ipek keseyi gördüğünden beri gönlünde en güzel Şeyin ipek olduğu kalmıştı. Bu onun dilindeki en büyük övgü szyd.

“—Dokuma işte bıraksana kızım” diye ısrar etti Şehit dede.

“—Değil. İpek ipek! Benim elbisem, eŐarbım, badım, annemin diktiği gacırgucur eden izmem de ipek!” dedi Yemeş. Daha da cesur olup, ihtiyar Şehit'in elbisesinin kollarından, kara bağından tutup çekti:

“—Senin, dede elbisen kendir dokumadan. Kendir dokuma elbisene bıçkı ufağı yapıŐtırıp kirletiyorsun. İŞte hanımın kavga eder seninle” dedi.

İhtiyar Şehit Yemeş'in cevaba ŐaŐırmamasına sevinip, kıt kıt diye güldü.

Bazen işten yorulup mola verdiği zaman Yemeş'e hikayeler anlatıyordu. Yemeş daha çok “Keçi ile Kurt” hikayelerini severek dinliyordu. O hikyenin melodiyle söylenen kısmı daha bir güzel geliyordu.

“Nine ile dede,
Horul horul uyuyor,
Yanlarında bir ocuk.
Ahırdaki beş keçi,
Hırt hırt çiğniyor,
Saraydaki alacalı tay,
Bağıra bağıra kiŐniyor.

Girişteki kudurmuş enik,
İlgıt ılgıt uluyor,
Beş keçinin beşini de,
Yemeye çalıştı beni de!

deyip, ahenklendire ahenklendire aç kurt deyip, uzatarak koşma söylüyordu Şehit dede. Yemeş de ses çıkarmadan dinleyip, onun yanında oturuyordu...

Sıvakay nine onları bu halde çok kez görmüştü. İhtiyarın hayranlıkla:

“—Vah vah, kurnaz bir çocuk olacak bu Yemeş. Erkek çocuğu olsaydın bir yiğit çıkardı senden. Kız olup, boşa gitmişsin” diye söylediğini de duymuşluğu vardı. Şimdi bunları hatırlayıp korkarak:

“—Onun, tamamıyla onun gözü değmiş” diye tekrarladı.

“—Öyledir öyledir. Onun gözü çok keskin. İnsanı geçerken görüp, dosdoğru deler gibi bakar o” dediler diğer nineler de. Sonra hiç vakit kaybetmeden ihtiyardan bir yırtık alıp yakarak Yemeş’e koklatmaya karar verdiler. Ertesi gün sabah erkenden Sıvakay nine Şehit dedelere geldi. İhtiyar bu sırada her zamanki gibi gamsız terennüm edip, sıcaktan kuruyup çatlayan fiçısına yeniden halka vurmaya çalışıyordu. Sıvakay nine hal hatır sorup, fiçının nasıl birleştiğine bakarak ihtiyarın etrafında döndü, onun pantolonundan bir yırtık aldı. Halk ağzında “kırk yama” gömlek, pantolondan kopan yer çok olduğundan Sıvakay nineye bu işi yapmak hiç zor olmadı. İhtiyar Şehit hiç fark etmeden işine devam etti.

Aynı gün bu yırtığı ısıtıp Yemeş’e koklattılar. Lakin bu da ona huzur getirmedi. Yemeş sürekli eskisi gibi ateşler içinde yanıp, daha da hastalandı. Sıvakay nine başka çareler aramaya başladı. O şimdi hiç olmazsa çocuğu iyileştirip Baygilde’nin ailesine huzur getirmeyi istiyordu. Bu hastalığın sebepleri hakkında sürekli düşünüyordu:

“—Göz değmemiş. Ama çok korkmuş. Tedavi etmek gerek” fikri geldi. Baygilde ağabey Yemeş’i sıcak çarpmıştır ya da terleyip suya düştüğünde ciğeri şişmiştir diye düşünse de şimdi bütün ailesine bakıp, yardım eden Sıvakay ninenin hatırına tedaviye karşı gelmedi. “Haydi, yapsın. Faydası olmayacağı gibi zararı da yok” diye düşündü. Hatta tedavi edilirken kızını kendisi getirdi. Sıvakay nine “dinden çıkmış kişi” olan Baygilde’nin böyle iyi olup, sakinleşmesine sevinerek:

“—İşte görüyorsun Baygilde kayın, iki defa geldiler. Allah’ın izniyle hastalığı bedeninden ovarak alacağım’ diye ara vermeksizin konuşarak tedavi etmeye başladı. İlk önce kaşık başı gibi olan ak kurşunu kepçeye atıp eritti. Sonra (bir dua da bilmesede) ağzının içinden bir şeyler okuya okuya soğuk suyu Yemeş’in tepesinde döndürerek eriyen kurşunu cos diye koydu. Yemeş bu sestten çok korkup, elini ayağını sallayarak ağlamaya başladı. Baygilde ağabey kızını çabucak alıp, annesinin yanına götürüp, sakinleştirmek istediye de Sıvakay nine izin vermedi.

“—Dur. Bak, kayın. Neyden korktuğunu öğrenelim. Korktuğu şey belli olmazsa tekrar dökeceğiz” dedi. Sonra soğuk su içinde etrafa sıçrayıp, anlamsız şekilde katılaştıran kurşuna dikkatle döndüre döndüre bakmaya başladı. Sonra:

“—Örümceğe benzemiş. Örümcekten korkmuş” diye karar verdi. “—Öyleyse test etmek için bir daha bakalım” dedi. Sonra kurşunu tekrar eritip, yine cos ettirerek Yemeş’in başucundaki suya koydu. Yemeş yine korktu yine ağladı. Bu sefer de kurşun horoza benzemiş, Yemeş horozdan korkmuş oldu.

“—Şimdi sağlığı geri gelirse yürek sureti düşmesi lazım” diye doğruladı Sıvakay nine. Baygilde ağabey de karşı gelmedi. Sıvakay nine Yemeş’i sürekli böyle korkutup, ağlatıp, çok hevesli bir şekilde tedaviye devam etti. Sonra dök dök sıcaklaşan suya düşen şeyler çok sıçramayıp, daha yuvarlak şekilde katılaştıran kurşunu kâseden alarak:

“—İşte sağlığı geldi. Yürek sureti düştü. Şimdi iyileşir inşallah” dedi, kurşunun daha sivri bir yerini delip, ip geçirerek Yemeş’in boynuna taktı. Korkup ağlayarak halsizleşen çocuk babasının elinde uyuyakaldı. Sıvakay nine Baygilde ağabeye gururlu bakış atarak:

“—Gördün mü kayın sağlığı gelince çocuk nasıl da sakinleşti! Söyledim, şifasını bulur dedim!”

Kendinden daha çok çocuğu için endişelenen anne sadece sessiz sessiz ağladı.

Bu koca karı ilaçlarından sonra Yemeş sadece geceleri değil gündüz de uykusunda sayıklayıp, korkup tekrar hastalandı. İki hafta sonra bir gün neredeyse ölecek hale gelip, çok hasta oldu. O zaman Şehit dede yeni kesilmiş bir koyunun derisini alıp, Yemeş’i ona sardı. Yemeş ılık deri içinde baştan tırnağa ıslanıp, hastalık başladığından beri ilk kez terleyip, rahatça uyudu. Şehit dede yaptığı işten memnun olup:

“—Ben size çoktan söyledim. Çocuğa ter hastalığı gelmiş. Terletmek lazım dedim ama siz dinlemediniz. Şimdi de ekin zamanında yeriz diye büyüttüğümüz koyunumuzu kestik, derisini de sıcak şekilde getirdim. Kızıma çorbasını da annesi getirip içirir. İyileşir” diye söylendi. Baygilde ağabey ile Seğüre yenge ona nasıl teşekkür edeceklerini bilmeyip, sessiz sedasız kaldılar. Şehit dede onları bu uygunsuz durumdan kurtarmak için:

“—Tamam, tamam koyununuz olmayınca nereden deri bulacaktınız? Ne yaparsın güç yok. Zenginlik akıl bulandırmaz, yoksulluk akıl buldurmaz demişler. Sizde de böyle” dedi üstüne, takatsiz şekilde yürüyerek çıkıp gitti.

O günden sonra gerçekten de ılık deri içinde terlemesiyle hastalığının buhranı geçti, Yemeş’in ateşi düştü, sağlığı düzeldi. Yerinden doğrulup, kendinin de annesinin de gözüne, ağzına yapışıp eziyet eden sinek sürüsünü kovalamaya başladı. Sadece dışarıya oynamaya çıkacak hali yoktu. Seğüre yengenin halini öğrenmeye, ailenin üzüntüsünü paylaşmaya, konu komşu, yaşlı kadınlar topluluğu sürekli gelip gitti. Bazı gençler kızların saçlarını tarayıp, üst başlarını yıkayıp, ekmek pişirdi, daha büyük olanları ülkedeki, köydeki haberleri anlattı. Bu haberlerin çoğu hep kuraklık, kıtlık gelmesi hakkındaydı. Onlar derin of çeke çeke, kötü ses ile bahardan beri yere bir damla yağmur yağmaması, gökte bir tane bulut görülmemesi, küçük çocukların mide bozulması ile ölmesi, açlık, otun kuruyup bitmesi hakkında konuştular. Ne zamandır devam eden bu kıtlıkta insanların köpek, kedi hatta insan yedikleri, köy köy ölmeleri hakkında birbirinden korkunç olayları hatırladılar. Bir keresinde Sıvakay nine gün boyu o korkunç olaylar hakkında konuştu.

“—Japon savaşından önce oldu bu açlık” diye başladı hikayesine. “Hey, bugün gibi aklımda. Allah’ım o günü tekrar göstermesin. Tövbe estağfurullah o yıl yol kenarını direk yerine cesetler basmıştı! Açlıktan korkup, sokağa dağılan zavallılar köy aralarında yol boyuna dolmuş ileri geri yürüyüp yürüyüp, nereye varsalar orada ölüp kalıyorlardı. Sonra bir merhametsiz onları direk yapıp, yol kenarına astı. Böyle bastıkları şekilde taş gibi kalıyorlardı... Sonra aç kurtlar gelip çekiştirince çeşit çeşit surette dimdik kaldı zavallılar. Toplayacak kömürleri de kalmadı. Ne hale getirdiler... Canlı olanlar

da yarı ölü olup, umursamaz hale gelmişlerdi sanki... Kimse de bu direklere şaşırıyordu. Kendileri de bir gün böyle yığılıp kalıncaya kadar onların yolundan yürüyordu zavallılar... Ey Allah'ım... Vah, felaket!"

"Bu nine Següre'yi öldürmeden susmaz" diye endişeyle düşündü Baygilde ağabey. Kapı dibindeki yükselti üzerinde İştüğan'ın çizmesine kapanmış oturuyordu. Onlar bugün gece İştüğan ile birlikte Ural'a, önceki gibi zengin Kormoş'a günlük ekinde çalışmaya gitmeyi istiyorlardı.

Sıvakay nine böyle melodili şekilde türkü söyleyip, biraz sessizleşti, Següre yengeye birden eğilip:

"—Biliyor musun gelin, Allah niye ülkeye kıtlık veriyor?" diye sorup, söze başladı. "—İşte Ezmezulla molla söyledi, dünyada günahı çok olan kullar çoğaldı dedi. İnsanlar zengini zengin, çarı çar, mollayı molla diye bilmemeye başladılar. İşte Petersburg'da fabrikadakiler çara karşı el kaldırmışlar. Tövbe estağfurullah çar gibi çara karşı çıkmışlar. Her yerde köy halkı da azdı. Çarın boyarla savaşa girmesine karşı çıkmaya başladılar. Evet, böyle iş olur mu? Allah bu işe razı olmaz. Allah'ın kimini zengin kimini yoksul yaptığını kendileri de bilir. En sevdiği insanı yoksul, hasta yapabilir. İşte sen de Següre gelin Allah'ın en sevdiği kullarından olduğun için böyle eziyet çekiyorsun. Bu ağır eziyete ağlayıp sızlamadan sabrettiğin için Allah Teâlâ seni cennetin baş köşesine oturtacak. Bu dünya fani değil mi? Hepimiz burada misafiriz. Burası nasılsa geçici, ilk evimizde, o dünyada Allah cennetten mahrum etmesin. Ama birçok insan Allah'ın razı olmadığı işleri çoğaltıp, onlarla meşgul oluyor. Evet, böyle iş olur mu? Ezmezulla molla, böyle olunca Allah niye dünyaya felaket vermesin dedi."

Baygilde ağabey iyice katlanamaz hale gelip:

"—Yenge" diyerek sözünü böldü. "—Petersburg'da o beşinci yılda olmuştu. Ama şimdi on bir sene geçti. Allah niye bunun için cezayı böyle geciktirsin? Eskiler: "Geçen yıl sıkınca bu yıl sıkılmazlar" demişler değil mi? Üstelik çarlar, zenginler bunun için intikam almadılar mı? Silah da iktidar da onların elinde... Allah'ın yardımına muhtaç mı onlar!"

Sıvakay nine böyle imansız bir soruya nasıl cevap vereceğini bilemeyip, gözlerini sonuna kadar açtığı anda Baygilde ağabey yeniden öfkesiz, iyi niyetli bir ses ile:

“—Sonra yenge Allah Teâlâ niye sürekli o çarları, zenginleri himaye etsin? Yoksa kendisi de mi zengin soyundan?” dedi üstüne.

Sıvakay nine korkusundan aklını yitirecek gibi olup:

“—Git imansız! Tövbe estağfurullah, dinden çıkmış!” diye bağırdı.

“—Sonra yenge Ezmezulla molla niye yoksul, hasta olup, Allah’ın en sevdiği kuluna dönüşmemiş? Oradan buradan çekip alarak sürekli zenginleşmeye çok iyi yiyip güçlenmeye çalışıyor!”

Sıvakay nine döne dolana kapıya fırladı:

“—Senin benimle konuşacak iman yok, tüh dinden çıkmış!”

“—Niye yaşlı birine öfkeleniyorsun!” diye şıpır şıpır etti Seğüre yenge. “Gücendirirsen sonra bana kim bakar? Sen gidiyorsun...”

“—Dayanılmıyor. Nasıl hiç konuşmadan sabredeceksin?” dedi Baygilde ağabey üzülererek. Sonra elini sallayıp, yamalı çizmesini annesinin yanında oturan İştüğan’ın ayağına fırlattı.

“—Al, giy oğlum. Gidelim, bugün biraz çalışmamız lazım.”

İştüğan çizmesini giyince annesine bakıp, közün kenarında biraz daha büzüşüp, yavaşça atlayarak dışarıya çıktı.

“—Orağa kırılma oğlum” dedi Seğüre yenge.

“—Ural’da yılan çok oluyormuş... saklan!”

Baygilde ağabey gözlerini kocaman açıp, sessiz sedasız oturan Yemeş’in sırtından dürttü.

“—Annene bak olur mu kızım?”

Seğüre yengenin balmumu gibi sarı, hareketsiz ellerini hafifçe okşadı.

“—Yenilme karıcığım güçlü ol...”

Sonra birden aceleyle dışarıya fırladı. Evin içi daha da karanlık daha da endişeli oldu. Seğüre yenge hareketsiz gözlerini uzağa dikip, sessiz sedasız nefes alarak yattı. Sinekler de aç gözlülükle onu bitap düşürmeye çalıştı. Yemeş’in halsiz kolları peştamal çırpıp, onları kovunca çok çabuk yoruldu. Çok geçmeden kendi de annesinin yanına çöküp uykuya daldı. Ezizyetli hastalık ve üzüntü içinde günden güne daha da solup, çöken Seğüre yenge yalnız başına kaldı.

V

Birbirinden daha neşesiz daha kederli günlerle bir hafta daha geçti. Yemeş tamamen

iyileşip Yeneş ile birlikte dışarıda yürümeye başladı. Ama günler hızla geçti. Orak zamanı geldi. Çabuk vurana açlık yoktu. Yumuşak olan eski toprakları sürüp, tohum eken yoksul halkın tarlası kökünden kurumuş, toprakta kara toz uçuyordu. Sadece zengin tarlasında boyu kısa olsa da iri başaklı, kızıl boynuzsuz buğday yetişiyordu. Bunu gören halk şaşırıyordu. Başkaları: “Allah sürekli yoksulun ağzından alıp zengine veriyor” diye söyleniyorlardı. Ama tanıdıkları:

“—Onlar gibi sonbaharda toprak aktarsan. Yazın erken ekersin. Üstelik kurak yere alışıp, dayanıklı olan kızıl boynuzsuz ya da ak boynuzsuz ekersen bizim de ekinimiz etek boyu olur. Bizim zayıf atlarla toprağı aktarıp, zamanında ekim olmuyor” dediler.

Çoğu ağlayıp yalvararak Allah’tan yağmur istiyor. Zengin fakir malını kurban verip, şimdiki şu Ezmezulla mollaya yediriyor. Sonra yetmiş tane kara taşı üfleyip, Ulu Eyek’e atıyorlar. Böyle de olmayınca “bulutları ürkütüp, yağmuru yağdırmayan tavuklar varmış. O tavukların kanat altları çıplak olurmuş. Bu tavukları tutup, mollaya vermek lazım. Molla onları üfleyip, boyunlarını vurup, gece suya batırırsa yağmur yağacakmış” denen bir söz yayıldı. İşte bir gün köy tavuk sesleriyle doldu. Gençler, çocuklar, kadınlar bağıra bağıra tavuk tutmaya başladılar. Hangi tavuğı tutup baksalar hepsinin de kanat altları, elbette, zayıflıktan çıplak hale gelmişti. Böylece “yağmur yağdıracak” çıplak kanatlı tavuklar tutulup, molla kazanına atıldı ama hiç yağmur yağmadı. Güneş hep önceki gibi kızartmaya, yakmaya devam etti. Hatta geceleri de sıcak olmaya başladı. Köyde birbirinden korkunç, kötü sözler yayıldı. Halk tamamen ümitsizliğe kapıldı. Merhametsiz açlık haberi acımasız tırnağın boyunlarına batmaya başladığını hissettirip, birçoğı iş, yiyecek arayarak bir öte bir beri gitti. Herkes endişeye kapıldı. Nineler, konu komşular Yemeşlere gelip, uzun uzun konuşmamaya başladılar. Dudakları kuruyup, renkleri kararıp, sessiz karaltılar gibi olan anneler adetince:

“—İyi misin gelin? Nasılsın? Hastalanmadın ya? ” diye halini sorup, kimsenin inanmadığı bir sesle:

“—Allah yardım ederse meleğin âmin demesiyle sağlığına kavuşursun gelin, endişelenme” deyip, teselli sözlerini söyleyerek çıkıp gittiler. Hatta bugüne kadar onlara hiç gitmemelik etmeyen Sıvakay nine de bir gün, hiç düşünölmeyecek bir şey, Baygilde ağabey ile konuştuktan sonra onlara daha seyrek gelmeye başladı. Geldiğinde de Baygilde ağabey ile karşılaşmamaya, konuşmamaya çalıştı.

Böyle keyifsiz günlerin birinde Baygilde ağabey Ural’a, zengin Kormoş’a günlük ekin işinde çalışmaya gitmedi. İştüğan da evde kaldı. Onlar ne içindir, Seğüre’nin yanında oturdular. Bibeş de evden çıkmadı. Seğüre yenge yavaşça ara sıra konuşup, her zamankinden de sessiz, küçücük olup, eriyip tükenen yağ mumu gibi yavaş yavaş yok oldu. Yeneş ile Yemeş’i annesinin yanında evde bıraktılar, Baygilde ağabey onlara:

“—Kızcağızlarım gidin dışarıda oynayın annenizin yanında ben otururum” dedi. Kızlar kaz yavruları gibi iki taraftan biri yürüyüp, sessiz sedasız Gölkeylere gittiler. Onlar gittiğinde Şehit dede kapı yanındaki çardak altında yürüyordu. Bazıları yepyeni bir araba tekerleği yapmakla uğraşıyordu. Yeneş ile Yemeş onun yanına kütüğün üstüne gidip oturdular.

“—Geldiniz mi kızlarım?” dedi Şehit dede. Onlara bakmaya çalışır gibi oldu.

“—Geldik” dedi kızlar. Bununla birlikte söz bitti. Şehit dede bugün önceki gibi türlü komik sözler söyleyip, Yemeş’i neşelendirmeye çalışmadı. Sadece ara sıra işten kalkıp, etrafa yabancı bir bakış atıp, başını sallayarak:

“—Hey gidi yıllar! Geldi sizin nesle yıllar Yemeş kızım ha? Geldi!” deyip neşesizce gerindi.

Yemeş elbette bu sözlerin hiçbirini anlamadı. Bu yüzden dedeye fark ettirmeden ablasının kolunu çekti:

“—Gidelim! Gidelim dedim Yeneş!”

Yeneş kıpırdamadı. Çok geçmeden uzaktan ağzı yüzü yoğurda bulanmış Bibekey ile Gölkey de geldi. Bibekey Yeneş’i görmesiyle her zamanki gibi:

“—Haydi ahretlik suya gidelim!” diye bağırdı.

“—Gitmeyelim. Burada oynayalım” dedi Yeneş.

Çocuklar sokağa çıktılar. Sokak boş, güneş bunaltıcı, sıcaktı. Çocukların birinin de canı oynamak, suya

gitmek istemedi. Onlar büyükler gibi dalgın şekilde kapı dibinde durdular. Sonra Bibekey tekrar söze başladı.

“—Öyleyse haydi. Kızılyar başına gidip, zibillikten kolye arayalım. Ben orada geceye kadar kolye aradım! Bakın kaç çeşit!”

Sözünü doğrulamak için Yeneş’in önüne gelip, boynundaki bir dizi yeşilli mavili kolyeyi dürterek gösterdi.

“—İşte gördünüz mü?”

“—Gerek yok” diye karşı çıktı Yemeş. “—Gitmeyelim orada artık kolye yok.”

“—Var” diye ısrar etti Bibekey. “—Büyük babam söyledi eskiden orada büyük, zengin bir köy varmış. Kahraman Salavat ile kahraman Yemelke zamanında o köyde yaşlı çar askerleri yangın çıkarıp, külünü gökyüzüne savurmuş. O zaman yanan tüllerin, başlıkların mercanları, kolyeleri o zibillik arasına saçılmış, anladın mı?”

“—Anladım...” dedi Yeneş. “—Sıvakay annem anlatmıştı...”

Evet, Yeneş de bunu biliyor. O da zamanla toprak rengine dönüşen bu kızıl zibillikten mercanlar, kolyeler, yaşlı çar sureti düşmüş gümüş süsler bulmuştu. Yine de Yeneş’in bugün oraya gidesi gelmedi.

“—Bırak gitmeyelim. Sıcak. Haydi Kormoş ihtiyarların çöplüğüne gidelim. Orada çeşit çeşit güzellikte porselen parçaları çok olur. Onları toplayıp, gölgeli porselen oynarız olur mu Bibekey ahiretlik?” dedi.

Bibekey de buna razı oldu. Onlar kız kardeşlerinin elinden tutup, yokuş yukarıya yeşil demir tepeli evleri, maviye boyanmış nakışlı kapılarıyla tüm sokağı güzelleştiren zengin Kormoş’un evine doğru gittiler. Elbette onların bu kapılardan içeriye girmişliği, zengin kapısının tuhaf cazibeli hayatı ile tanışmışlığı yoktu. Şimdi onlar zenginin duvarını aşıp, ara sokağa atılan çöplüğe vardılar.

Çöplükte gerçekten de porselen parçaları, çay fincanları, boş kibrit kapları çoktu. Lakin çocukların gönlü şimdi bunlara değil tamamen başka bir şeye hevesliydi. Çöplüğün üstünde Yemeş’in yumruğu kadar olan kabarık, iri kara meyveler parlıyordu. Ne tuhaf? Kızlar hiçbir zaman böyle meyveleri görmemişti, yememişti!

Çocuklar ne söyleyeceğini ne yapacağını bilemeden meyvelerden gözlerini alamayıp, ona dimdik baktılar. Sonunda Bibekey dayanamadı:

“—Dur. Birisinin tadına bakayım. Güzel miymiş?” dedi. Sonra tadına bakmak yerine alıp ısırdı.

“—Anneciğim, nasıl da tatlı!” dedi gözlerini sıkıca kapatarak. “—Dilini ısıracaksın!”

Gölkey de ablasını izleyerek bir tane meyve yedi.

“—Çok tatlı!”

Kızlar geçerken bu meyveleri ziyan etmemek için durdukları sırada şanslarına karşı zengin Kormoş’un arabacısı gelip onları kovdu.

“—Gidin beceriksiz çocuklar! Niye onu yiyorsunuz! Zengin Kormoş’un frengi hastası oğlunun yediğinden artan meyveler bunlar! Bu size frengi geçirir!” diye üzüntüyle bağırdı.

Kızlar korkup, çöplükten kenara çıktılar. Zengin Kormoş’un boynu, yanakları delinmiş en küçük oğlunu onlar biliyorlardı. Büyüklerin:

“—Oğlu frengi olmuş. Babasının günahından, kötülüğünden oğlu eziyet çekiyor!” diye kötü düşünceler uyandıran konuşmalarını anlamasalar da çok kez duymuşlardı. Kızların korku ve tiksinnmelerinin sonu olmadı. Daha çok da meyveyi yutmaya çalışan Bibekey ile Gölkey’in durumu zordu. Tükürünce dilleri, damakları kurudu, sesleri kısıldı. Yerinde duramayan Bibekey bundan da kurtulmanın yolunu düşünerek buldu.

“—Biliyor musunuz?” dedi gizemli şekilde. “—Büyük babam söyledi, birisi haram bir şeyi yanlışlıkla yerse bismillah deyip, kırk kere tükürmesi lazım. Böylece günah da olmaz can da çıkmaz dedi. Biz kardeşimle şimdi böyle yaparız, bize frengi hastalığı bulaşmaz!”

Bibekey hata yapa yapa da olsa sayarak bismillah deyip, kırk kere tükürdü. Gölkey de ablası gibi yapmaya çalıştı. Bundan sonra kızlar gönülleri biraz rahatlayarak evlerine gittiler. Çoktandır hasta olmayan Yemeş’in midesi tekrar bulanıp, başı ağrımaya başladı. Yeneş onun elinden tutup, çeke sürükleye güçlkle evlerine götürdü. Sonra Yemeş’i çabucak annesinin yanına götürüp, ondan kurtulmak için acele etti. Lakin kapının önünde her zamankine benzemeyen bir manzarayla karşılaşp, kapı dibinde durup kaldı.

İnsanların içinde başka zamanlara göre daha çok, üstelik önceki gibi sadece kadınlar ve kızlar, yaşlı kadınlar değil ihtiyarlar, erkekler de vardı. Oğlu Sehiulla ile Sıvakay nine

de Bibekeylerin babası Şahimorat ağabey ile Şehit dede de buradaydı. Onlar ne zamandır üzüntülü, endişeli bir şekilde eve sık sık inip çıkıyordu. Sessiz sessiz bir şeyler konuşuyorlardı. Evden birilerinin bağırarak Kuran okuma sesi geldi.

“—Müezzin ikinci kez Yasin okuyor. İman ile gitsin zavallı” diye şıpır şıpır etti Sıvakay nine.

“—Allah mekânını cennet etsin zavallının. Bu dünyada rahatlık görmedi. O dünyada görsün hiç olmazsa” diye dilek diledi Bibekey’in babaannesi Zelifa nine.

Giriş kapısının kenarına yaslanıp, sopaya dayanıp, kamburlaşarak duran Şehit dede birilerine öfkesini bildirir gibi:

“—Genç gitti genç... Otuz iki yaşındaydı. Tam yaşayacak zamanıydı. Cefa çekti cefa! Yokluk helak etti!” diye söyledi.

Yeneş ile Yemeş bu yabancı manzaraya bakıp, kapı dibinde biraz durduktan sonra birden bir şeyler düşünmüş gibi eve doğru yürüdüler.

Onlar geldiğinde Baygilde ağabey, İştüğan, Bibeş sabahki gibi Seğüre yengenin ayak ucunda oturdular. Bibeş ile İştüğan’ın gözleri ağlamaktan kızarmıştı. Seğüre yengenin baş ucunda ayaklarını büküp, minder üstünde oturan müezzin çocuklar geldiğinde yüksek sesle:

“—Âmin!” diyerek okumayı bitirdi. Anlaşılan bir Yasin daha bitmişti. Yeneş ile Yemeş gidip divana oturdu ve ikisi aynı anda:

“—Anne!”

“—Anneciğim!” diye bağırıp ağladılar... Seğüre yenge cam koyulmuş gibi bulanıklaşan gözlerini kocaman açıp, kızlarına dolu dolu baktı ve gözlerini tekrar yumdu. Onun sararmış yüzünden ağlamaya benzer eziyetli bir yansıma geçti. Lakin gözlerinden yaş çıkmadı. Biraz sonra gözlerini tekrar açıp, duyulur duyulmaz bir ses ile parça parça:

“—Yavrularım gidin dışarıda oynayın... Olur mu?” dedi.

Annenin son eziyet çekişini gösterip, çocuklarının yüreklerini yaralamak istemediğini iyice anlayan Baygilde ağabey telaşlanarak:

“—Yeneş kızım. Git kardeşini ihtiyar Şehit’e alıp götür, çabuk ol” dedi.

Lakin gönüllerinde kurtulması mümkün olmayan mutsuzluk hisseden çocuklar annelerine dimdik bakıp, bastıkları yerden kımıldamadan durdular. Baygilde ağabey onları bir bir kaldırıp yere koydu, ellerinden tutup kapıdan çıkardı.

“—Gidin, Bibekey ile Gölkey orada sizi bekliyor!”

Yeneş ile Yemeş kapı dibine gidip biraz durduktan sonra tekrar eve geldiler. Divana çıkıp, annelerinin yanına gittiler.

“—Anne!”

“—Anneciğim!”

Anneleri onlara bu kez ses vermedi. Gözlerini açıp bakmadı. Çocuklar gibi küçük, zayıf göğsünü, çenesini kaldırıp, balmumundan yapılmış heykel gibi donuk, sessiz şekilde yatıyordu şimdi. Onun iki tarafında ayak ucuna kadar uzanan saç örgüleri, kıvrılmış yay kaşları, çocukları gibi küçücük kabarık dudakları bu heykelin tuhaf şekilde güzel biri olduğunu apaçık anlatıyordu.

“—Anne, dedim anne!” diye tekrarladı Yeneş azap içinde.

İştuğan ile Bibeş hıçkırarak hıçkırarak ağlayarak dışarıya çıktılar. Baygilde ağabey göz yaşlarını göstermemek için kızlarına sırtını döndü.

“—Anneniz uyuyor, gidin kızlarım dışarıda durun” dedi Sıvakay nine. Yeneş ses çıkarmadı. Ama Yemeş gözlerini kocaman açıp, kirpikleri bile hareket etmeyen annesine uzun uzun ağlamadan bakarak tuhaf sakin bir ses ile:

“—Evet uyuyor! Annem ölmüş. Annem yok şimdi benim” dedi.

Cesedi yıkamak, mezar kazmak için toplanan insanlar şaşırarak birbirine bakışıp, başlarını salladılar. Kimse bir söz etmedi. Sadece Sıvakay nine endişelenerek:

“—Git! Dört yaşındaki çocuğun bileceği iş mi şimdi bu? Vah, ahir zaman çocuğu” diye söylendi. Ona cevap veren olmadı. Evin içindeki herkes tabiatın bu acımasız, dehşet veren kanunu karşısında ezilip, sessiz kaldılar. O anda etraf birden karardı. Gökyüzünü çaprazlamasına alevli bir şimşek yarıp geçti. Bu ağır sessizliği bozarak hiç beklenmeyen bir anda gök gürledi, yer titredi, pencereler zangırdadı. Güneşli bahardan beri ilk kez kara bulut kapladı ve Seğüre yengenin son göz yaşları gibi sıcak, ağır yağmur damlaları pıt pıt ederek birbiri ardına pencerelere, kuruyup çatlamış tozlu toprağa vurmaya başladı.

Endişeden neredeyse dilsiz kalan insanlar birden canlanıp dışarıya dağıldılar, börtüklerini alıp yağmur altına çıktılar. Herkes kendince sevindi, ümitlendi, dilek diledi.

“—Bakın, bu bulut ne ara çıkmış? Hiç görmedik.”

“—Seğüre safmış. Onun ölüm saatinde Allah Teâlâ sağ kalanlar için yağmur gönderdi!”

“—Ya Allah rahmetinle ver.”

“—Hayırlı, şifalı yağmur olsun”

“—Toprağı doyuracak kadar yağsa ekilen tohumlar nefes alıp, çıkarlardı...”

Evlerden sokağa çıkan çocuklar bağışarak gelip, yağmur istemeye başladılar. Bazıları:

“Yağmur yağ, yağ!

Açlık geç, geç!

Ülkeye ver, ülkeye ver!

Ülkeden daha çok bize ver!”

diye istedi. Diğerleri:

“Yağmurum yağ, yağ,

Fıçı ile taş,

Kova ile koy,

Ekinleri büyütüp,

Ülkeye ekmek verip dur!”

diye koşma söyledi.

Yağmur büyükler isteyince toprağı doyurmadı. Çocuklar isteyince de kova kova taşmadı. Öylesine çıkmış gibi birden geçip gitti. Toprağın tozuna bile değmedi. Ara sıra düşen iri damlalar bulut altından daha da parlak ışıdayıp çıkan güneşin sıcak ışığı altında sise dönüşerek uçup gitti. Hava öncekine göre daha sıcak daha bunaltıcı oldu. Pencere camlarına düşen damlalar beyaz lekeler bırakarak buharlaştı. İnsanlar daha çok korkuya kapıldı.

“—Tuzlu yağmur yağdı görüyor musunuz? Şifalı yağmur yağmadı!”

Sıvakay nine oldukça kederlenip, karakterine özgü olmayan bir şekilde yakınarak:

“—Ey Allah’ım, aylardır sıkıntıyla bekliyoruz, yalvarıp yakararak dilediğimize verdiği yağmurun bu mu? Allah korusun! Bir damla suyuna da kıymıyorsun!” Sonra Şehit dedenin yanında sessiz şekilde sızlanan Yeneş ile Yemeş’e bakarak:

“—Hiç olmazsa şu yetimler için toprağı doyuracak yağmur verseydin. Duymuyorsun bizim üzüntümüzü duymuyorsun merhametli Allah!” dedi üstüne. Bu son sözlerini kendi de anlamayıp, sanki Allah’ın merhametliliğine karşı bir alay gibi yankılandı. Kolunu ümitsizce sallayarak eve gitti.

“—Haydi nineler cesedi yıkayalım. Bugün defnetmek gerek.”

Nineler onun arkasından gitti.

Baygilde ağabey başka zaman olsa:

“—Sıvakay yenge vay vay sana ne oldu? Sonunda sen de Allah’a öfkeli sözler söylemeye başladın değil mi?” diye şaka yapmaktan geri kalmazdı elbette. Lakin şimdi şakalaşıp, iğneli söz söyleyecek zaman mıydı? Sessiz sedasız ensesine küreği alıp, hiçbir zaman şikâyet etmeyen kaderine razı olan her zaman mutlu, neşeli Sıvakay nineyi böyle ümitsizleştirip, çileden çıkaran ve onun küçücük çocuklarını yetim bırakan acımasız hayata içinden lanet ede ede ziyaret tarafına doğru gitti. Mezar kazmak için gelen diğer erkekler de onun ardından çoğaldı. Şehit dede kefen satın almak için zengin Kormoş’un dükkanına yöneldi. Bibes ile İştüğan ağlayarak annelerinin cesedinin yanından ayrılmadılar. Kapının önünde sadece Yeneş ile Yemeş durdu.

“Yetimler... Yetimler... Yetimler...”

Kendilerine ilk kez söylenen bu sözün çocuklara ne kadar ağır bir etkisi olduğunu dil ile anlatmak mümkün değildi.

Yemeş kapının önünde yalnız kalınca bu sözün bütün anlamını düşünmüş gibi birden korkup, azap içinde kalarak:

“—Vah, anneciğim, annem!” diye bağırıp ağlamaya başladı. Yeneş onu zayıf, küçük elleriyle kucaklayıp, şefkat göstererek sakinleştirmeye çalıştı.

“—Şşş! Ağlama kardeşim tamam mı?”

Sonra o da ona katılıp ağlamaya başladı. İnşaat temeli kenarında oturan Kaşkar da yürek parçalayan bir ses ile uluyarak onlara katıldı. Sanki o da bu eşsiz kayıp için çocuklarla birlikte üzülüyor, ağlıyordu.

VI

Seğüre yengenin kırkını okutunca Baygilde ağabey sonra günlükte çalışıp ödemek şartı ile zengin Kormoş’tan bir günlüğüne at isteyip, İlseğol köyüne gitti. Ona o köyden Serbiyamal isimli bir dul kadını tavsiye etmişlerdi.

“—Zeki de kuvvetli de. Dilinden de elinden de her şey gelir. Üstelik onun yeri yurdu, hayvanları da var. En iyisi de çocuğu yok. Senin çocukların yeter” dediler. Baygilde ağabey onun kısır bir kadın olduğunu düşündü. “Kendi

çocukları olmayınca benim çocuklarımı itmez, öz gibi davranır” diye düşündü. Şehit dede:

“—Evet sana, otuz beş yaşında birine, işte böyle bir kız gelecek. Eskiler: “Dolambaçlı olsa da yol güzel, kör olsa da kız güzel” diye boşuna dememişler. Kız alırsan sana alıştır. Çocuklarına kötü davranmaz. Dul kadın alırsan hilekarlığı senden ağır olur” diye öğüt verse de faydası olmadı.

Böylece bugün Baygilde çocuklarına üvey anne alıp getirmeye gitti. Ama Serbiyamal’ın kendinden önce haberi geldi. Bazıları:

“—Babasının tek kızıymış. Çok nazlı, öz sözlü yetişmiş. Babası, kızını biriyle insan gibi hayat kursun diye çok güzel yerlerde sekiz kez evlendirmiş. Ama o sekizinden de kaçıp geri gelmiş. Sonunda onu kimse istemez olmuş” diye anlatmış. Diğerleri:

“—Öyledir öyle olmasa cesaret edip, isteyerek üç dört çocuk üstüne gelmezdi” diye doğrulamışlar. Hatta başkaları:

“—Kendi gücüne dayanıp, çocukları o yana bu yana dağıtacağına güvenerek gelmiştir. Boşu boşuna değildir” diye korkuya kapıldılar. Lakin bu haberlerden hiçbirisi “koca sevmez” Serbiyamal’ın birden aklına gelerek dört çocuklu yoksul bir kocaya varmaya nasıl razı olduğunu asıl sebebini açıklamıyordu. Doğrusu bu sözlerin temelinde hakikat yatıyordu. Serbiyamal’ın sekiz kez olmasa da üç dört kez kocadan kaçıp geldiği hiç şüphesiz doğrudu. Bununla birlikte “kaçak Serbiyamal” adını almıştı. Yine de çocuk sahibi olamadığı doğrudu.

Serbiyamal’ın annesiyle babası zengin olmasa da gücü kuvveti yerindeydi. Tek kız olan Serbiyamal özgür, dediğim dedik biri olarak yetişti. Kız olur olmaz köyde yaramazlığı, kurnazlığı ile nam salmış Ehmetşa denen yiğit ile yakın ilişki kurmuştu. Ehmetşa’yı hem kestane Şımbay’ın oğlu olduğu için hem de gençken “at hırsızı” diye adı çıktığından Serbiyamal’ın anne babası sevmiyordu. Bu yüzden kızlarını bu ilişkiden kurtarmak niyetiyle komşu köyden iyi, uslu bir yiğitle evlendirdiler. Lakin Serbiyamal oraya vardığında bir ay geçmeden Ehmetşa’nın: “Geri dön seni ben alayım” demesine inanıp, kışın en soğuk bir gününde on kilometre yeri yürüyerek geri geldi. Ehmetşa ile

önceki gibi ilişkisine başladı. Lakin Ehmetşa onu ilerde alırım dese de bir kez bile istemeye gitmedi.

Bundan sonra babasıyla annesi Serbiyamal'ı birkaç kez daha evlendirdiler. En son Serbiyamal yine Ehmetşa'nın sürekli seni "alacağım" demesine aldanıp, elli atmış kilometre yerden, bozkır tarafından kaçıp geri geldi. Bu onun dördüncü kocadan kaçışydı. Tek kızlarıyla bir araya gelmeye utanan anne babası hastalığa yakalandı. İnsan içine çıkacak halleri kalmadı. Ama sonra Ehmetşa evlenince Serbiyamal dayanamayıp, kendi evlerinden kaçarak büyük pazarlı komşu Yakup köyünde yaşayan tüccar bir kadına aşçılık yapmaya gitti. Bu olaydan sonra anne babası yatağa düştü.

Serbiyamal'ın işe gittiği Batıyma abla (Başkurtlar Tatar kadınlarına böyle "abla" diyorlardı) kapıya sığmayan iri yapılı, dul bir kadındı; arşınlı kumaş, çay, şeker gibi şeylerle çok iyi ticaret yapmasının yanı sıra pazar günleri misafir etmek için birilerini bulma, içki ziyafetleri verme, güzel kadın ve kızları kocalarla bir araya getirip, yoldan çıkarmak gibi bozuk işleriyle de nam salmış biriydi. Bu yüzden sadece kadın, kızların değil hatta erkeklerin bile insanların gözünden düşmesi için Batıyma ablanın evine gelip, bir gece misafir olması yetiyordu. Serbiyamal bundan korkmadı. Çünkü Ehmetşa ile karşılaşmak için buradan daha uygun bir yer yoktu. Ehmetşa buraya en sık gelen misafirlerden biriydi.

Serbiyamal Batıyma abla için çok uğraştı. Onu destekleyip, "ablaya" faydalı olmaya çalıştı. Halkın söylemiyle akıllı bir köpek gibi sahibin gözüne bakıyordu. Bu sırada yedi sekiz yıl çalıştığı süre içinde çok iyi bir usta olup, yemek pişirmede, dikiş dikmede, sadece Başkurtça değil hem Tatar hem de Rus dillerinde güzel konuşmayı öğrendi. Çünkü Batıyma ablaya her milletten "misafirler" geliyordu. En önemlisi de o burada zenginliğin, paranın nasıl bir gücü olduğunu anladı. Hilenin, aldatmanın sırrını öğrendi. Bir kuruş için insanın gözünü oyup alacak kadar cimri olmayı öğrendi. Git gide kendi de o "Batıyma abla" gibi zengin bir hanım olup, "pat diye" hayat kurma konusunda sık sık hayal kurmaya başladı. Bunun için geçen kış birbiri ardına ölen anne babası için hiç üzülmeyen, endişelenmeden geri gidip, evin sahibi oldu. Ona göre bu Serbiyamal'ın "Batıyma ablaya" dönüşmesinin ilk adımıydı. Lakin hayat bildiği gibi yaptı. Ticaretçi olduğu için çok para, babadan kalan hayvanlara bakma, çekip çevirme için de ona bir koca lazımdı. Bunları

nereden almalıydı? Sadece çok para değil etrafta kötülüğüyle tanınan Serbiyamal'a şimdi koca bulmak da kolay değildi. Ama arada bir gelip, gizlene saklana konaklayıp giden Ehmetşa'dan ona bir kuruş yardım yoktu.

Böyle tuhaf günlerin birinde Serbiyamal'ın eline Baygilde ağabey düştü. Sebiyamal evleneceği bu son fırsatı elinden kaçırarak kadar aptal değildi elbette. Baygilde ağabey tarafından yeni işaret edilmesine memnun olup, yerini yurdunu, hayvanlarını vakitlice yakını olan bir ihtiyara bırakarak Baygilde'nin arabasına binip gitti.

“Gitmek, görmek eğer yeri yurdu, hayvanları benimkinden eksikse buraya taşımak lazım. Oğlu, kızı da çok değil. Ufak tefek işlere faydalı olurlara...” diye düşündü. Baygilde ağabeye bakıp tatlı gülümseyerek:

“—Benim malımı sonra getiririz. Şimdi ben kızım, oğlum olacak çocukları görmek istiyorum haydi çabucak size gidelim” dedi. Hatta sonra:

“—Ben çocukları çok seviyorum. Sokakta gördüğüm bir çocuğu sevmeden, şeker vermeden geçemiyorum. Yine de Allah Teâlâ benden intikam alıp, çocuk vermedi” diye ağlayacak oldu. Baygilde ağabeyin gönlü tümüyle yumuşadı, kadını:

“—Evet, güzelim ağlama. Benim çocuklarım senin çocukların olur. Kendi anneleri gibi hürmet ederler. Ben onlara böyle buyurdum” diye teselli etti.

VII

Baygilde ağabey eş aradığı günlerde Sıvakay nine sabah erkenden gelip Bibeş'e evi toplattırdı. Çocukların üst başlarını yıkadı, giydirdi, saçlarını taradı, ördü, hepsini düzenledi. Sık sık of çekerek:

“—Hey, doğum eziyetini de annelik duygusunu da tatmayan biri çocuklara acır mı, bakar mı? Olmaz, imkânı yok” diye söylendi. Çocuklara gizemli şekilde fısıldayarak:

“—Üvey, üvey olur çocuklar. Öz anneniz olmaz. Ona “anne” demeyin. “Abla” diye hitap edin” diye tembih etti.

İşini bitirince:

“—Şimdi çocuklar babanızı kendiniz karşılayın. Seğüre gelinin evine yedi kat yabancı bir hanımın geldiğini görüp, sabretmeye benim gücüm yetmez” diye ağlamaklı şekilde dönüp gitti. Çocukların dördü birden:

“—Anne gitme dur!” diyerek kapıya kadar gittiler. Onlar anneleri öldüğünden beri eve de girseler dışarıya da çıksalar yetim yavrular gibi bir yere birikip, sürekli birlikte yürüyorlardı. Şimdi Sıvakay nine gidince onlar daha da efkarlanıp, kapının dibinde sessizce durdular. Sokak da onların evinin içinden neşeli değildi. Köy boş, sessizdi. Erkeklerin çoğu yiyecek, iş için Ruslara gitmişti. Karaltı gibi sessiz, düşünceli olan kadınların, kızların, çocuk çoluğun çoğu kazayağı, tohumlu bitki başları toplayıp, dağdaki boş yere tomurcukları alarak vadiye gidiyordu. Köydeki dedeler ve ağabeyler Yemeşler gibi küçük, yetim görünüyordu.

Ağustosun ortası olmasına bakmaksızın ağaçların, ekinlerin sararıp, kuruması köye ayrı bir keyifsizlik, kederlilik katıyordu. Üstelik güneyden aralıksız esen sıcak kuru yel dağın sırtından ot yığını büyüklüğündeki zayıflamış kara deve elmalarını getirip, sokak boyunca döndürerek dolaşıyordu. Bu tuhaf büyük örümcek gibi iri kabarık deveelmaları zayıflamış kuru dalları ile yere gelişi güzel vurup, bir şeye sevinmiş gibi zıplayıp, sokağa dolarak dans ettiler. İşte onların en büyük, korkunç olanı kuru dallarını kaldırıp, Yemeşlerin yanına gelip, ufak ufak hareketlerle dir dir edip durdu sonra birden sağa sola uçup, zıplayarak daha öteye döndü. Sanki bu kuruluk ardından gelecek korkunç açlığın kurbanlarını görüp sevinerek zıpladı, yüksek sesle güldü.

Kuru deveelmalarının kötü danslarına gözünü dikip, uzun süre sessiz kalan İştüğan büyükler gibi derin bir of çekerek:

“—Bu kadar iri deve dikenlerini de sokağı böyle doldurup, dönerek dolaştıklarını da hiç görmemiştim” dedi.

Bu çirkin, yabancı manzara çocukları daha da keyifsiz hale getirdi, onların içine nedeni bilinmez, anlamsız bir korku, sıkıntı kattı. Onlar nehir ortasında küreksiz kalan gemi gibi nereye gideceğini ne yapacağını bilmeden sallanıp, bir ayaktan diğerine geçip, damakları kuruyuncaya güçleri tükeninceye kadar böyle kapının dibinde, sıcak güneşin altında ezilerek durdular. Sonra Bibeş sevinmek yerine korkmuşa benzeyen bir ses ile:

“—Geliyorlar!” diye bağırdı.

“—Geldiler!” diye tekrarladı İştüğan. Ağaç destekli kapı kanadını sürükleyip, daire şeklinde açtı. Gerçekten de bu sırada zengin Kormoş’un bal rengi atı gibi dört nala koşup, çiğ sarı Keşmir kumaşı, ince bir şal örtünen kadını

sol yanına oturtan Baygilde ağabey yukarı uçtan sokağa inmişti . Kızlar kurttan ürkmüş taylar gibi birbiri ardına eve inerek kayboldular. Kapının dibinde sadece İştüğan kaldı. O anda tüm düşüncesini ve hislerini çeken at koşumlarını çıkarma, atı sulama sonra zengin Kormoş’a kadar dört nala koşup gitme mutluluğu ona babasının gelmesini sabırsızlıkla bekletip, orada durmasına mecbur etti. Atları seviyordu. Hatta atları olsa onlara nasıl kıymet verip eğiteceğini, bindiğinde nasıl hissedeceğini düşünerek gecelerce uyumadığı zamanlar da çoktu. Babası bu yıl baharda zengin Kormoş’a bir tay için yıllık işe kiralanınca içinden buna çok sevindi. Kendi atları olması konusundaki hayali şimdi bütünüyle hayata geçmiş gibi hissetti. Lakin onun bu ümidi annesinin ölüp, babasının zenginin işinden çıkarılmasıyla paramparça oldu. İştüğan bu konuyu şimdi hatırlamaya bile korkuyor. Bu düşünce annesi konusundaki düşünce kadar ağır, özlemlili, kederliydi. Şimdi ona işte böyle birinin atına binip, hızlı hızlı gitmenin sevinciyle kanatlanma isteği geldi.

İşte bal rengi at coşup, kişneyerek döbör döbör kapının önüne geldi. İştüğan sevincinden ne yapacağını bilmeyip, atın başına yapıştı.

“—Tırrr! Sarı at!”

“—İşte size anne getirdim oğlum” dedi Baygilde ağabey tuhaf bir ses ile.

“—Selamlaş oğlum.”

Tüm dikkatini bal rengi ata veren İştüğan bunu duymadı hatta yeni anneyi fark etmedi. Kızlar korkup, farklı farklı köşelere kaçtılar. Hatta Yemeş önceki gibi yatak, döşek toplanan sandığın arkasına geçip, ses çıkarmadan durdu.

Serbiyamal erkeklerin beğeneceği kadar cilveli, yuvarlak gövdeli, iki yanağı kızarıp, sağlıklı olduğu belli olan becerikli, cesur davranışlı, yaklaşık yirmi beş otuz yaşlarında bir kadındı. Üstünde İrimbur’daki tüccar eşlerinin elbiselerine benzetmeye çalışıp önu etekli, kuyruklu, omuz başları kabartmalı, kol uçlarını dirseğine kadar daraltıp, parmak ucuyla tutulmuş gibi zarif düğümler dikilmiş pembe bez elbise, ayağında yüksek topuklu yepyeni kara çizme, başında tamamı süslü sarı Keşmir kumaşı şal ile- buradaki genç kadın ve kızların severek örtündüğü şal- Serbiyamal’ın kılık kıyafeti de kendi de göze çarpıyordu. Yürüyüşünden ve duruşundan engel tanımayan, dediğim dedik, cesurluk, kadın

ve kızlara has mağrur bir güzellik saçıyordu. Evet, erkeklerin beğendiği kadınmış bu Serbiyamal! Baygilde ağabey de onu ilk bakışta beğendi. Daha çok onun taşan enerji dolu sağlıklı rengini, gür çıkan emir verici sesini, becerikli, güçlü duruşunu beğendi.

“Merhum Seğüre ile biz çok usluyduk ... Uslu insana hayat kurmak zor... Bolluk içinde gamsız yaşamak...” diye düşündü Baygilde ağabey. “Sadece çocuklara sert davranmasın...” diye diledi.

Serbiyamal evin sahibi gibi mağrur şekilde atlayarak eve girdi. Baygilde ağabey tam aksine her zamankinden daha mağrur görünüyordu.

“—Kızlarım” dedi sesini güçlkle çıkarıp. “—Kızlarım neredesiniz? Çıkın, annenizle tanışın...”

Fırının arkasına kaçtığı yerden ilk önce Bibiş çıktı. Yeneş de onun arkasından geldi.

“—Aman, bunlar mı benim kızlarım? Baksana nasıl da küçücük, zayıflar...”

Serbiyamal yüksek sesle gülüp, çocuklara birbiri ardına kolunu uzattı.

“—Elbette tanışacağız. İsimleriniz neler?”

Korkup, şaşırان kızlar bir şey söyleyemediler. Onların yerine Baygilde ağabey cevap verdi.

“—Büyüğü Bibiğeyşe, ortanca Yenbike, şu sandığın arkasından bakıp duran da en küçüğü Gölyemeş. Onlara sadece Bibiş, Yeneş, Yemeş diyoruz.”

Serbiyamal ne içindir tüm dikkatini aklını kaybetmiş gibi korku ve şaşkınlıkla dimdik bakan Yemeş’e yöneltti.

“—İşte, orada birisi mi varmış! Ne diye saklanıyorsun aptal! Çık, gel tanış!”

Seğüre yengenin kadife kumaş gibi yumuşak, yavaş sesine alışılan evde Serbiyamal’ın güçlü, sert sesi çok kaba, çirkin bir şekilde yankılandı. Yemeş tamamen sandığın arkasına saklandı, Serbiyamal parmağıyla korkutarak:

“—Aman! Nasıl da vahşi. Vay, dağ keçisi!”

Baygilde ağabey kızı için özür dileyen bir ses ile:

“—Olur, küçük o. Öğrenir, alışır” dedi. Yavaş yavaş öğretiriz...”

“—Öğrenir. Öğretirim. Görülüyor ki bu çocuklar terbiye almamış” dedi Serbiyamal.

İnce şalını silkeleyerek çekip, döşeme kalasına astıktan sonra divana geçip oturdu. Samimi şekilde gülümsemeye çalışıp, bir kez daha kızlara birbiri ardına baktı. Lakin onun ağzı gülse de burun delikleri birbirine çok yaklaşıp, sonuna kadar açılan küçük, yuvarlak gözleri

son derece soğuk ve merhametsiz bakıyordu. Çocuklar sadece bu bakışı gördüler, sadece bu kaba, korkunç sesi duydular. Bu kızlara çok kötü ve çirkin geldi.

Yemeş'e her gece Sıvakay annesinin söylediği hikayedeki cadı nineyi hatırlattı.

Sıvakay nine dün, gece boyunca onlara kederli bir ses ile ahenkli ahenkli Yemeşlerin şimdiki hayatına benzeterek yetim çocuklar, üvey anneler hakkında hikayeler anlattı.

“Çok eski zamanlarda bir nine ile dede varmış. Onların çok güzel bir kızı ile bir oğlu olmuş. Günlerden bir gün nine çok hastalanmış ve ölmüş. Dede de komşu köye gidip, bir üvey anne alıp getirmiş. Ama o... cadı nineymiş. Gelir gelmez dedenin çocuklarını yemek için hileler yapıp, kendini hasta etmiş. Dede ona ne kadar üfleyip tükürse de iyileşmemiş. Günlerden bir gün dede yeni bir deva aramak için yolda gidiyormuş o cadı nine de Hızır İlyas olup, dedenin karşısına çıkmış:

“—Aleykümselam! Niye böyle dalgınsın insanoğlu?” diye sormuş. Dede üzüntüsünü anlatınca o:

“—Karın iyileşsin istiyorsan oğlunu kesip, ona kalbini yedir” diye söylemiş. “Bu Allah’ın emri. Başka çare yok” demiş kaybolurken.

Böylece dede zavallı halde ağlaya yakına geldiğinde o cadı nine çoktan dönüp, dedeye kendini acındırarak sızlanıp:

“—Evet, ölümüne deva buldun mu?” diye bakmış.

“—Hayır. Bir deva bulmadım” diye cevap vermiş dede.

“—Kutsal biriyle karşılaşmadın mı?” diye ısrar etmiş nine.

Dede:

“—Hayır” diye cevap vermiş tekrardan.

“—Yalan söylüyorsun. Gözünden anladım. Sana kutsal biri devayı söylemiş. Sen beni iyileştirmek istemiyorsun!” diyen nine bu kez daha da hastalanmış. Sonra dede çaresiz şekilde karısına oğlunu kesip, yedirmiş. Çocuğun ablası üvey annesinin yediği abisinin kemiklerini ağlaya ağlaya toplayıp, beyaz bir beze sararak kayın ağacının dibine gömmüş. Sonra bu kemiklerden çocuk boz bir serçe olup, uçup gitmiş. Şimdiki o gri serçelerin hepsi işte ondan yayılmış.

Onlar bu yüzden böyle yürek parçalayan kederli bir sesle ötüyorlar...
İşte bir vakit o çocuk- boz serçe- onların penceresine konmuş ve ötmeye başlamış.
Bronz kazan kaynıyor,
Baba bıçak biliyor,
Üvey anne “kes!” Diyor,
Öz annem “bırak!” Diyor.
diye ötmüş zavallı. Sonra evlerine uçup, babasının omzuna konmuş:
“—Baba, baba ağzını aç!” diye söylemiş. Babası ağzını açınca ona bir kaşık yağ yedirmiş.

Ondan sonra ablasının omzuna konup:
“—Abla, abla ağzını aç!” diye söylemiş. Ablası kardeşinin sesini tanıyıp, sevinerek ağzını açmış. Sonra serçe ona bir kaşık bal yedirmiş. Sonra üvey annesine gidip:

“—Anne, anne ağzını aç!” diye söylemiş. Üvey annesi onu yutayım diye ağzını kocaman açmış, boz serçe de ona bir kap iğne yedirip, uçup gitmiş. Cadı nine oracıkta ölmüş...”

Bu korkunç hikâye sadece başka çocukların değil küçük Yemeş’in de gönlünde taşla basılmış gibi kalmıştı. Bu yüzden ona üvey annesi şimdi daha korkunç gelmeye başladı. Onu görmemeye, ona görünmemeye çalışıp, tekrar sandığın arkasına saklandı.

Börkünü asmayı unutup, elini ovalayarak yabancı biri gibi kapı dibinde duran Baygilde ağabey her zamanki gibi yumuşak şekilde:

“—Bibeş kızım semaveri koy” dedi.

“—Semaver kaynamış” diye cevap verdi Bibeş.

“—Öyleyse çay içelim. Biz yoldan susuz geldik” dedi babası.

Bibeş divana yamanmış olsa da bembeyaz, temiz kendir sofrası bezini getirip serdi. Tepside çaydanlık, porselen fincan, ekmek, süt getirdi. O sırada at ile işini bitiren İştüğan da çardaktaki büyük pirinç madeninden yapılma semaveri kaldırıp getirdi. Şimdi herkes her zamanki yerine oturup, çay içmeye başladı. Onların evinde de başka evlerdeki gibi herkesin yemek yerken oturduğu belli yeri vardı: Sağ taraftan en yüksekte, evin başköşesindeki yorganla çaprazındaki yorganın kesiştiği yerde, küçük minderlerin üstünde baba oturuyordu. Onun sağ tarafı, divanın kenarı, semaverin yanı sıra annenin yeri. Burası çay yapmak için uygun yer.

Sol tarafta babasına karşı İştuğan, divanın kenarında annesine karşı Bibeş otuyordu. Ama Yemeş babasıyla ağabeyi arasında oturuyor, Yeneş ağabeyi ile ablası arasında sol tarafta oturuyordu. İşte herkes önceki gibi kendi yerine geçip oturdu. Sadece Seğüre yengenin yeri boştu. Oraya şimdi elini yıkayarak dışardan gelen Serbiyamal'ın oturması gerekiyordu. Lakin o an Yemeş bütön korkusunu unutup, sandığın arkasından fırlayarak annesinin yerine oturdu. Yabancı, sert bir sesle:

“—Git kara kadın. Benim annemin yerine oturma. Orada ben oturacağım” dedi. Ama gözleri yaş ile dolup, her an ağlamaya hazır duruyordu.

Baygilde ağabey de hatta mağrur Serbiyamal da ne söyleyeceğini ne yapacağını bilemeden şaşırıp kaldı. Eve üvey anne alıp getirdiği gün bu küçük çocuğu dövüp ağlatmak da onun böyle mağrur halini cezasız bırakmak da zordu. Sonra Baygilde ağabey sol tarafa geçti.

“—Serbiyamal biz bu tarafta oturalım. Annesinin yeri Yemeş'e kalsın”

“—Sol taraftan bana çay yapmak zor olacak” diye Serbiyamal karşı çıktığında Baygilde ağabey:

“—Tamam, alışırsın diye sözü bitirdi.

Serbiyamal Yemeş'e deler gibi bakıp, sol tarafa oturdu. İştuğan, Yeneş, Bibeş sağ tarafa geçti. Evin içinde her zaman devam eden düzen böylece ilk kez bozuldu.

aydan sonra Serbiyamal bu küçük kötü kızı kendine alıştırmayı, onun gönöl yarasını daha da derinleştirmeyi isteyip, Yemeş ile ilgilenmeye başladı.

“—Gel kızım seveyim seni. Ben senin annenim” diye yakınlaştı. Yemeş'in var gücüyle eli ayağına dolanarak kaçtığını görönce tuhaf yapmacık, yüksek sesle güle güle onu kovalamaya başladı. Ömründe çocuk tutup, bakmayan birinin tüm hareketleri kaba ve sertti. Baygilde ağabey yersiz gülümseyip, içinden endişelenip, bu eğlenceyi izlemeye başladı.

Yemeş kaçıp az önceki sandığın arkasına saklandı. Serbiyamal onu bileğinden tutup, sandığın arkasından çekerek çıkardı, zorla eteğine oturttu:

“—Evet, yakalandın mı seni vahşi! Niye kaçıyorsun? Evet, anne de. Ben senin annenim ya? Anne de!” diye yakınlaştı.

Yemeş var gücüyle mücadele edip, sağa sola sıçrayarak onun elinden kurtulmaya çalıştı. Lakin küçük bir çocuğun bu kanca gibi sert, yapışkan ellerden kurtulması mümkün mü? Serbiyamal

hafifçe gülerek Yemeş'in ağzına emziğini vermeye çalıştı.

“—Em dedim! Emzik veriyorum em. Sen benim çocuğum olacaksın!”

Yemeş dişlerini kısıp, ağzını açmamaya çalıştı. Olmadı. Serbiyamal büyük, soğuk emziğini Yemeş'in ağzına zorla tıktı, burnunu göğsüne batırıp, sıkıştırdı. Sanki emzikle kapattığı çocuğun nefessiz kalmasının mümkün olduğunu bilmiyordu.

“—Ha ha ha! Em yavrum em!”

Yemeş boşa tutulmuş balık gibi elini ayağını sallayıp durdu. Kurtulamadı, kurtulmak için başka çare kalmayınca emziğini sertçe ısırdı.

Serbiyamal:

“—Abo! Kahretsin! Dişin kopsun!” diye acı beddua ederek Yemeş'i yere fırlattı. Sonra zıplayıp, vurayım dediği sırada Bibeş araya girip, kardeşi Yemeş'in üstüne kapandı. Serbiyamal'ın yüksek topuklu kara çizmesi onun tam beline geldi. Lakin bu kaba, vahşi harekete yüreği sızlayan Bibeş ağrıyla hissetmedi. Yemeş'i kaldırıp, seve sakinleştire dışarıya çıkıp gitti. Yemeş ile İştüğan da onun arkasından gitti. Onlara şimdi sadece bu çirkin üvey anne değil küçük serçelerin böyle eziyet çekmesine neden olan babaları da birden yabancı biri gibi geldi. Çardağa gidip, bu yeni, ağır duyguyla uzun süre konuşmadan oturdular. Ama genç kadın evden bir şey savurdu.

“—Aman aman, bu yetişmiş kızını niye evlendirmiyorsun? Çocukları ona arka çıkıp, bana boyun eğmeyecekler” diye bağırdı Baygilde ağabeye. “—O kızını benim gözümün önüne getirmel!”

“—Ne demek yetişmiş? O daha on dört yaşında” diye çekinerek karşı çıktı Baygilde ağabey. Serbiyamal göz yaşına boğulup:

“—Aman, on dört yaş az mı? Yetişmiş, yetişmiş. Bibeşini bugün yarın evlendirmezsen ben sende durmam. Duyuyor musun durmam!” diye tekrarladı.

Ailede kavga dövuş, ağlama bağışma görmeyen Baygilde ağabey ne söyleyeceğini ne yapacağını bilemeden şaşırıp kaldı.

VIII

Bu olaydan on hafta geçmesiyle Baygilde ağabeylere yepyeni yük arabasına oynayıp duran güzel bir at koşulmuş yedi kat yabancı biri geldi. Uzun boylu, kızıl yüzlü, bal rengi sakallı

bu kişi ayağına giydiği plastik çizmesi, yağlanmış kara kadife başlığı, çizgili ipek kıyafetiyle Yemeş'e annesinin kanını alan Ezmezulla mollayı hatırlattı. Bu kişi yük arabasından inip:

“—Aleykümselam!” diye Baygilde ağabeye doğru gelmeye başlayınca korkup, çardağa saklandı. Bibeş ile Yeneş: “Bu kimmiş?” diye şaşırıp, ona dimdik baktılar. Bir şeylere sevinip, ağzı kulağına gelen Serbiyamal yabancı, mırıldanan bir sesle:

“—Bibeş kızım gel, sende çardağa in. Yetişmiş kıza böyle yabancı birine bakmak yakışmaz!” dedi. Çok mütevazı davranıp, kıt kıt güle güle yabancı kişiye doğru geldi.

“—Buyurun, buyurun Hisbulla sofı rahat edin, eve girin baş köşeye geçin!”

Bundan bir şey anlamadan şaşıp kalan Baygilde ağabeyin ayağından sertçe çimdikledi.

“—Kocacığım misafiri karşıla. Aman aman, niye şaşıırıyorsun! Buyurun, buyurun haydi evde rahat edersin sofı! İştüğan oğlum misafirin atını tut!” diye emirler vere vere Hisbulla'yı eve alıp gitti. Ne söyleyeceğini ne düşüneceğini bilemeyen Baygilde ağabey başını tutup, onların arkasından gitti. Evde Serbiyamal misafiri baş köşeye geçirip, minderin üstüne oturtunca:

“—Kocacığım konuşup tanışın. Ben çay hazırlayacağım” diye ördek gibi yalpalayarak çardağa gitti. Lakin Baygilde ağabeyin bu davet edilmemiş misafir ile konuşmaya da tanışmaya da niyeti yoktu. O siğil olmuş parmaklarını kıvrıcık sakalına batırıp, koyu kara kaşlarını çatıp, uzun kirpikli, dalgın, büyük gözlerini hem misafirin tilki kuyruğu gibi uzun bal rengi sakalına hem de başlığı altından paylayıp, görünen kızıl tepesine dikerek: “Minder üstünde yayılarak oturuyor bu ihtiyar. Medresede çok kaldığından herhalde” diye öfkeyle düşündü. Hisbulla daha otuzuna gelmemiş olsa da giyimi, dış görünüşü, davranışıyla yaşlı, kırkına gelmiş biri gibi göründü ona. Çünkü annesi Taiba ninenin öğrettiği gibi mağrur, zengin, okumuş biri gibi görünmek için söze kendisi başlayıp, erkekler gibi güzel konuşmaya çalışıyordu.

“—Evet, güzel!” dedi yayılarak. “—Nasılsınız? Hayvanlar, çocuk çoluk, konu komşuda zarar ziyan yok değil mi?” diye birkaç kez söze başladı. Lakin Baygilde ağabey:

“—İyi” diye sadece bir sözle konuşmayı bitirdi. İleriye doğru ne konuşacağını ne söyleyeceğini bilemeyen Hisbulla:

“—Çok şükür, çok şükür” diye yerinde zıplayarak,

boğazını temizledi. Aksi gibi annesinin öğrettiği gerekli sözler de tükendi. Ama Baygilde ağabey hiç konuşmadı. O sırada Serbiyamal gelip, çay yerini hazırladı. Çay yanına oturunca durmadan konuştu en saf, en iyi anne, kızlarının mutluluğu hakkında gece gündüz kaygılanan, huzursuz olan biri gibi davrandı. Koca kıymeti bilmeyen, yoldan çıkmış kadınları köpekten alıp köpeğe atarak hakaret etti, saf, Allah kulu kocaları koruyarak yakındı. Hatta uygun zamanı bulunca bir iki damla göz yaşını çayına damlatıp, hımk hımk ederek içti. Serbiyamal'ın bu davranışına Hisbulla önceki kötü görünüşüyle sürekli sallanarak:

“—Çok şükür, çok şükür!” Demekten başka bir cevap bulamadı.

“Medreselerde bundan başka sözde öğretmemişler herhalde. Evet, bu baykuş ne diye gelmiş? Ne varmış ona burada?” diye canından bezerek düşündü Baygilde ağabey.

“—Kocacığım tanıştırayım bu Hisbulla bizim İlseğol yığidi” diye yüzü gülerek konuştu Serbiyamal. Sonra Hisbulla'nın olan olmayan iyi tarafları hakkında konuştu. Taiba ninenin “şakirt” denen oğluymuş. Selime adında çok güzel hanımı varmış. Bir gün onların arasına şeytan vesvese vermeye başlamış. Hisbulla'nın ilk doğan ağabeyi güreşçi olan kahraman Hammat şeytan olup araya girmiş. Sonra Selime yerinde duramayıp, Hammat ile evlenmiş. Hisbulla saf biri olduğundan onlara:

“—Haydi yaşayın. Allah size cezayı kendisi versin.” Demiş elini sallayarak. Şimdi ona dürüst hanım olacak akıllı, iffetli bir kız lazım. Bu yüzden o Bibeş'i kendine gelin edecekmiş...”

“Bak sen şuna, bu ihtiyara genç kız lazım. Utanmaz! Benimle yaşıt neredeyse...” diye sinirlenerek düşündü Baygilde ağabey. Hisbulla'nın birincisi geleneği bozup, dünür olmadan eve gelmesi ikincisi erkek haliyle çocuğa heveslenmesi onu çok sinirlendirdi. Şimdi onu birden tutup, evden atası geldi. Bu yüzden sözünü kesip:

“—Yaşlı birine verecek kızım yok benim” dedi.

“—Aman, aman yaşlı değil. Aralarında sadece on yaş var! Bu yaşlılık mı?” diye karşı çıktı Serbiyamal. “—Allah isterse denk olurlar, “ihtiyar koynunda ekmek var” diye eskiler boşuna dememiş. Aptal gibi davranma kocacığım. Kızının mutluluğunu geri tepme!”

Ama Hisbulla kendince kötü görünüşüyle yumuşak biçimde gülümseyip, bir Baygilde'ye bir Serbiyamal'a çekingen bakarak sadece oturdu. Çünkü onun “çok şükür” demekten başka sözü yoktu. Ama söz buraya gelmedi. Üstelik ona fark etmez. Baygilde kızını verse de vermese de olurdu. O buraya annesi döverek gönderdiği için gelmişti.

Bu kulun az çalışıp, böyle mağrur şekilde dosdoğru ona gelmesini şimdi daha da iyi anlayan Baygilde ağabey acı acı gülümseyerek:

“—İhtiyar koynunda ekmek var. Ekmeğinden kan damlar. Genç koynunda kamçı var. Kamçasından bal damlar” demiş değil mi eskiler?” dedi ve sustu.

“—İhtiyar ağaca sığınan genç ağaç yüz yıl yaşar” diye söylemişler diye tartıştı Serbiyamal. Lakin ne kadar uğraşıp, tüm hile ustalığını kullansa da Baygilde ağabeyden cevap alamadı. Ama Hisbulla keyfi hiç bozulmadan gidince evde bugüne kadar görülmemiş, duyulmamış bir fırtına koptu. Evin içinde yaşamının, yemenin, çalışmanın, huzurla uyumanın da mümkün kalmadı.

“—Bu yıl açlık yılı. Kırım askeri çocuklarıyla kışı nasıl çıkaracaksın? Açlıktan kırılırız şimdi, ey Allah'ım! Niye ben böyle işe yaramaz bir kocayla kendime yazık ettim? Hisbulla sen sebebini anladın mı? Sen uslu, akıllı, okumuş birisin! Senin dengin mi? Senin işe yaramayan kızını insan yerine koyanın değerini bilmediğini anla! Eğer ki Bibeş'ini Hisbulla'ya vermezsen sende bir gün bile durmayacağım! Duydun mu?” diye sıraladı gece gündüz. Baygilde ağabey başta bir iki sözle olsa da tartışıp, sonra elini sallayarak: “Haydi konuş sen!”

Lakin Serbiyamal konuşmakla kalmadı. Baygilde ağabeye fark ettirmeden Taiba nineye haber gönderdi:

“—Hisbulla'yı gönder beğenirse ve paradan kaçınmazsa kız sizin olacak!” Ama Baygilde ağabeye:

“—Eğer Hisbulla sofı tekrar gelirse ters bir söz söyleme, işitsin bunu kulağın. Evet Bibeş, Bibeş'ini ona vermezsen ben geri giderim. Yetimlerinle ortada kalırsın!” diye tekrar tekrar uyardı.

Baygilde ağabey iki ateş ortasında kaldı: Bibeş'e acımanın da kadınsız kalmanın da çok çocuk üstüne kadın bulmayı ümit etmenin de mümkün olmadığı bir durumdu. O ne düşüneceğini ne yapacağını bilemeden bütünüyle şaşır kaldı. Ama Serbiyamal onun bu tereddütlü halinden ustaca faydalandı. “Demire kızdığında vurmak iyidir”

deyip Baygilde ağabey bir karara varmadan önce işi çabucak bitirmeye çalıştı. Çok geçmeden Taiba nine Hisbulla'yı hakaret ede ede İsenbet'e gönderdi:

“—Bak, dinle gelinsiz geri dönecek olma!”

Bu kez Serbiyamal onu tamamıyla:

“—Haydi, rahatına bak damat!” diye kolunu açarak karşıladı. Sonra Baygilde ağabeye ağız açtırmadan Bibeş'i evlendirme hazırlığına başladı. Hisbulla annesinin geline hediye et diye verdiği pul, gümüş para, süslü iki gümüş bileziği yanlışıyla ona verince Serbiyamal tümüyle coşup, acele etmeye başladı. Konu komşu şaşırıp kaldı. Şehit dede gelip:

“—Ne yapıyorsunuz Baygilde? Niye gencecik çocuğuna yazık ediyorsun! Büyüsün. Olgunlaşsın. Bibeş güzel kız olacak. Sonra ona denk yiğitler de bulunur” diye nasihat etti. Sıvabike nine gelip:

“—Niye siz onu kadın gibi dul adama veriyorsunuz? Allahtan korkmuyorsanız elden utanın hiç değilse! Ey Allah'ım eskiler: “Annen üvey olursa babanın damadı olur” diye bildiklerinden söylemişler. Çocuklarını önemsemiyor musun imansız, dinden çıkmış!” diye hakaret etti. Olmadı. Baygilde ağabey su yutmuş gibi başını sıkarak oturdu. Bu yüzden hepsiyle Serbiyamal tartıştı.

“—Veriyoruz. İşte zengine veriyoruz! Burada iziniz kalmasın. Başkasının kıızıyla sizin ne işiniz var?” diye bağırды. Şehit dede de Sıvabike nine de:

“—Kötü kadından dev peri de kaçır” dedi. “Bu kötü kadın öğüt vererek yenilmez” diye önemsemeyip çıkıp gittiler, bir daha da gelmediler. Serbiyamal çardağın altına kaçır, ağlayan Bibeş'i kolundan çekerek çabucak getirdi, çardağa indirdi:

“—Saçını tara albastı!⁴ Çabuk ol!”

Bibeş çardağın bir köşesine gidip, korkusundan ağlayınca Serbiyamal onun bileğinden çekip, sandalyeye oturttu, saçlarını kopara çeke taramaya başladı. Bibeş o kadar küçük, güçsüzdü ki! Divanda oturduğunda ayakları yere bile değmiyordu. Omuzları tığ gibi sivri, göğsü de tahta gibi dimdik. Kız olduğunu, büyümeye başladığını gösteren bir yeri yoktu. Saçları annesinin saçına benzer kalın, uzun olduğundan tarayıp, savurunca küçük gövdesini tamamen kapattı. Ama onun aklını yitirmiş gibi keder, endişe fışkıran büyük, parlak mavimsi gözlerinden sürekli kaynar yaşlar akıyordu. Lakin Serbiyamal

⁴ İnanca göre parlak sarı saçlı, büyük göğüslü kadın şeklinde tasvir edilen bir cin ya da peri (Özşahin, 2017a).

bunların birini de görmüyor, fark etmiyordu. Sanki önünde çocuk değil canlı bebek oturuyordu.

Saçları taranıp örüldü. Sonra Serbiyamal Bibeş'in sürekli yalın ayak yürümekten yarılıp çatlayan ayaklarına damadın getirdiği büyük deri çizmeyi, üstüne de kat kat dikilmiş kızıl saten elbiseyi giydirdi. Sonra Bibeş'in dişi, tırnağı ile intikam almasına bakmadan başına zorla eşarp bağlayıp, işlemeli yeşil Keşmir kumaşı şalı örttü. Bu Bibeş'in kızlığa geçtiğinin, yeni gelin olduğunun ilk göstergesiydi.

Böylece Serbiyamal geleneğe göre yengelerin yapması gereken tüm işleri kendi yapıp, Bibeş'i gelin olmaya hazırladıktan sonra onu çardağa kilitleyip gitti. Bu sırada dışarıya alacakaranlık düşmüş, evde ateş yakmışlardı. Serbiyamal şimdi ailenin geri kalanlarına girişti.

Sabahtan beri ağlayıp, yemeden içmeden çardağın başında duran İştüğan'a kulaklı şapka gibi bir minder fırlatarak:

“—Bugün burada uyu!” diye bağırdı.

Kapının önünde sessiz sedasız oturan Baygilde ağabeye bakarak:

“—Damatla kızın yerini yaptım. Yeneş ile Yemeş'e evde uyuyorlar. Çocuk onlar ne bilecekler!” diye söylendi. Sonra karşılık vermesine yer bırakmayan bir ses ile:

“—Biz çardakta yatarız” diye ekledi.

Baygilde ağabey hiçbir şey söylemedi. Böylece kız verme sessiz sedasız yapıldı. Bundan sonra Serbiyamal akşam çayına müezzini çağırıp, nikahı okuttu ve işi bitirdi. Sonra ağlaya ağlaya yarı ölü hale gelmiş Bibeş'i götürüp damada verdi ve kapıyı dışarıdan kilitleti.

Ertesi gün Hisbulla Bibeş'i alıp götürdü.

“—Annem orada yalnız. Ona çabucak gelin götürmem lazım” dedi hafifçe gülümseyerek.

Serbiyamal gömgök morarıp, ağlamaktan şişen Bibeş'i sürükleyerek yük arabasına oturttu, memnun bir sesle:

“—Güzel, sağlıcakla kalın damadım!” diye kısık sesle söyledi.

Baygilde ağabey hiçbir şey söylemedi. İştüğan da kapının önünde görünmedi.

Baygilde ağabeyin gencecik kızını görmemiş dul bir adama satmasını kabullenemeyen konu komşunun hiçbir kızı uğurlamaya gelmedi. Hisbulla da annesinin öğrettiği gibi mağrur, zengin görünüşlü olmaya çalışıp, boğazını temizleyerek:

“—Nah, Küheylan!”

Boz yorga onu bekliyormuş gibi oynayıp, kişneyerek kapıdan çıkıp gitti. Ne olduğunu hiç anlamadan şaşırıp, yük arabasının yanında dönüp dolaşan Yeneş ile Yemeş atın arkasından sokağa çıkıp, ablalarının çubuk gibi bükülen küçük gövdesi tozlu yol içinde kayboluncaya kadar baktılar. Ablasının aklını yitirmiş gibi endişeli, acılı göz yaşıyla dolu son bakışı Yemeş’in gönlüne sonsuza dek silinmemek üzere yazıldı. İşinden çok memnun olup, ağzı kulaklarına gelen Serbiyamal birden aklına bir şey gelmiş gibi yürüyüp, çardağa gitti sonra bir kova kül alıp, Bibeşlerin gittiği tarafa serpti:

“—Arkasına kül! Dönüp gelmesin!”

Güneyden ters esen güçlü kuru yel külü üfürüp, Serbiyamal’ı baştan aşağı kapladı.

“—Vah, kahretsin gözüme kül doldu! Oy gözüm, gözlerim! Gitse de geri gelir, rahat vermez bu kötü kız!” diye beddua ve hakaret edip, yüzünü temizlemeye çalışarak Serbiyamal çardağa inip gitti. Ama Baygilde ağabey sarhoş gibi takatsiz şekilde yürüye yürüye sokak boyunca Bibeşlerin gittiği ara sokağa döndü. Çok geçmeden çocuklar onu kanadı kırılmış kaz gibi kollarını serbestçe sallayıp, ayak ucuna basıp, büyük yol boyunca bir öne bir arkaya doğru gittiğini gördüler. Ne yapıyor, nereye gidiyor? Çocuklar elbette bunu bilmiyordu.

Bir gün Baygilde ağabey eve gelmedi. Ama ertesi gün akşam geri döndüğünde ayakta duramayacak kadar sarhoştı. Babalarını ilk kez bu halde gören çocuklar şaşırıp, etraftan ona bakıyorlardı. Lakin Baygilde ağabey onlara dikkat etmedi. Serbiyamal’ı kucaklayıp, oyun oynamaya, yabancı, vahşi bir sesle onunla çirkin şekilde konuşmaya başladı.

“—Evet, canım gönlün oldu mu şimdi? Başka ne isteğin var? Söyle onu da yapayım yanıp, tükeneyim! Çok iyi bir erkeğim, on dört yaşındaki kızını satan iyi bir babayım ya! Ha ha ha!”

Serbiyamal buna hiç şaşırmadı. Hatta sarhoş kocasına katılıp ne içindir, sevinip, güldü. Baygilde ağabeyin eteğine oturup, boynuna sarılıp, etrafında döndü. Bu hareketi ilk kez gören çocukların gönlünde sonsuz tikslenme, nefret uyandı. Onlar sadece Serbiyamal’dan değil babalarından da usanıp, çabucak etrafa dağılıştılar.

Ertesi gün sabah erkenden Baygilde ağabey yine kayboldu.

Gece yine sarhoş döndü. Bu uzun süre böyle tekrar etti. Çocuklar tamamen dışlanmış halde kaldılar. Sadece ara sıra Sıvakay nine onlara bakmaya gelip, onları yıkayıp, saçlarını tarayıp, örerek süt ve yoğurt içiriyordu. Bu sırada da onlara oflana sızlana babalarının kötü yola düştüğü, bunun iyiye gitmeyeceği hakkında konuşuyordu.

“—Üzüntüsünden böyle oldu zavallı” diye gerçekten kederlenerek söylüyordu. “—Birbiri ardına iki ağır üzüntü. Genç kadının sözünü yıkmamak için kızını sattı şimdi de üzüntüsünden, utanmasından ne yapacağını bilemeyip içkiye düştü” dedi. Sonra çocukları teselli etmeyi, sakinleştirmeyi isteyip:

“—Tamam, kızını satarak kazandığın parayı iç bitir. Nereye gitsin dersin” dedi. “—Sadece eski atalarının, soyunun yapmadığı bir şeyi yaptığı için üzüntümden söylüyorum. Evet, kim güpegündüz içip sarhoş olarak bu şekilde utanmadan insan içine çıkar? Hayır, Baygilde’den başka böyle görünen kimse yok, göstermesin de. Allah korusun” dedi.

Baygilde ağabey böyle içip, gerçekten de köyde kimsenin yapmadığını yapınca bir gün çok dayak yemiş, kafası yüzü morarmış, üstü başı yırtılmış halde geldi. Sonra inleyerek, ara sıra da kan tükürerek kimseyle konuşmadan haftalarca evde yattı. Yeneş ile Yemeş eve girdiği sırada onun seyrek seyrek sarhoş mu yoksa ayıkken mi söylediği:

“—Ne yapıyorsun? Ne yapıyorsun?” Sözlerini duymuşlardı. Lakin onlar elbette bir şey anlamadı. Sadece babaları da böyle yatar yatar sonra anneleri gibi ölür diye korktular.

Bir gün onlar böyle korkuyla, endişeyle inşaat temelinde oturdukları sırada çanlar yankılanıp, uzaktan sokağa doğru üç atlı araba geldi. Yeneş ile Yemeş heveslenseler de nereye gittiğine bakmaya yetişmediler, oynayıp duran üç kara at koşumlu araba onların dengine gelip durdu. O sırada üç at koşumlu arabadan parlak düğmeli, kara giyimli, kılıklı, silahlı üç kişi indi. İkiisi oradaki eve gitti. Ama birisi kör Sapıy ile muhtar bulup getirdi. “Tanık, arama” diye yabancı bir şeyler, anlamsız sözler söyleye söyleye aceleyle Yemeşlerin evlerine gittiler. Yeneş ile Yemeş korkudan, şaşkınlıktan ne söyleyeceğini ne yapacağını bilemeden yerlerinde donup kaldılar.

O sırada üç kişi Baygilde ağabeyi dürterek evden çıktı, kanatlı yük arabasına aceleyle oturtup, ikisi arabanın iki yanındaki kanadına, birisi yük arabasının arkasına çıkıp, geldikleri gibi aniden kayboldular. Yeneş ile Yemeş üç at koşulu araba gözden kaybolunca burada korkunç bir olay olduğunu hissedip, bağırarak ağlamaya başladılar. Kocasının arkasından çıkıp, hiç şaşırmadan kapının dibinde duran Serbiyamal onlara:

“—Sesinizi çıkarmayın! Ulumayın, başınıza gelenleri! Üzülmeyi kesin!” diye bağırıp eve girdi. Ama kızlar inşaat temelinin kenarında oturup, gözleri kızarıp, şişinceye kadar ağladılar. Evde olan bu olay hakkında hiçbir şey bilmeden balık tutmaya giden İştüğan da geri dönmedi. Komşular da sanki iktidar karşısında suçlu olan birinin çocuklarını sakinleştirip, kendilerine şüphe düşürmekten korkmuş gibi onları kenardan izledi. Yemeş’in sevdiği dedesi ihtiyar Şehit evde olsa elbette korkmaz, çocukların yanına hemen gelir onları sakinleştirirdi. Ama o ıhlamur kabuğu çıkarıp, karaağaç kesmek için ormandaydı şimdi. Sıvakay nine de evde yoktu. O da her zamanki gibi meyve toplayarak ormanda dolaşıyordu.

Bu olaydan günler sonra Baygilde ağabey daha keyifsiz daha zayıflamış halde geri döndü. Bunun ardından bazı yabancı insanlar gelip, Seğüre yengenin o zaman kan aldirmek için mollaya vermeyip, sakladığı tek keçiyi, semaveri, yerdeki en güzel keçe kilimi, keçe parçaları aldılar. Çocukların anlamadığı yabancı bir dilde:

“—İşte sana toplatma! Bir iki ıvır zıvır!” diye gülüştüler.

Baygilde ağabey dilsiz gibi başını tutup, kapının dibinde durdu. Çocuklar ağlayıp, ne yapacağını bilemeden korkup, hem bu yabancı ve kötü insanlara hem böyle uysallaşıp, zavallı hale gelen babalarına şaşırarak bakıp, divana, kuru tahtaya sıkıştılar. Evin içi daha da boş daha da mutsuz oldu. Gece çocuklar uyuyunca Baygilde ağabey ümitsiz bir sesle birkaç kez:

“—Şimdi ne yapacağım?” diye tekrarladı. “—Yirmi dört saat içinde sadece köyden değil ilçeden de gitme hükmünü verdiler! Evet, ne için? Ne için?”

Serbiyamal onun sözünü keserek:

“—Niçin olduğunu düşünmek senin işin değil. Dilinden bulursun. Gidecek yerimiz var. Haydi bizim köye, benim evime dönelim” dedi. Sonra Baygilde

ağabeye bir söz söyletmeden kinayesiz bir ses ile devam etti:

“—Orada benim malım mülküm sahipsiz duruyor. Ben sana çoktandır oraya dönelim diye söylüyordum ama ısrar etmiyordum. Şimdi kendin görüyorsun başka çare yok. Allaha şükür et de böyle iyi bir kadına rastladın. Yoksa şimdi başını alıp, nereye giderdin? İşte şimdi tavuk kümesi gibi evinden başka bir şeyin kaldı mı? Benim orada her şeyim var. Atım, sığırım, keçim...”

“—Ya çocuklar?” dedi Baygilde ağabey şaşırarak. “—Çocuklarımı nereye bırakayım?”

“—Onları da bırakmazsın” dedi Serbiyamal hoş bir ses ile “—mal mülk sahibi olunca etrafımıza çocuk da lazım.”

Baygilde ağabey donuk bir ses ile:

“—Öyleyse...” dedi. “—Elli kilometre yeri onlar yürüyüp geçebilirler mi?”

“—Benim orada çok güzel, kahverengi bir tayım var. Git, onu sür gel” dedi Serbiyamal sözünü keserek. “—Git şimdi git! Çabuk ol...”

Onun sesi tekrar gür, reddedilmez bir şekilde yankılandı.

Baygilde ağabey bu sözlerden sonra sakalını çimdikleyip, çok uzun süre düşünerek oturdu. Sonra yabancı, baş eğen bir ses ile:

“—Evet, başka çare yok... Çare yok başka!” diye tekrarlardı ve içinden: “—Bibeş de orada...” Üstüne: “—Tamam Serbiyamal öyle olsun...” deyip, çıktı gitti.

“—Sabah olunca gidersin. Akşama yemeğe yetişirsin!” diye devam etti Serbiyamal. Çocuklar uzun süre uyuyamadılar.

IX

Ertesi gün sabah Yeneş ile Yemeş erkenden Sıvakay ninelere gitti. Çocukların büyük mutsuzluk hisseden küçük kalpleri, birinden yardım, korunma ümit ederek kafesteki kuş gibi lep lep ediyordu. Lakin Sıvakay nine de onları üzüntülü bir yüz, yaşlı bir göz ile karşıladı.

“—Evet çocuklar annesiz kaldığınız yetmemiş köyünüzden, yakınlarınızdan da ayrılacaksınız. Ey Allah’ım, ey Allah’ım niye sabilerden böyle intikam alıyorsun

bilmiyorum, bir şey de anlamıyorum” diye yakınıp, Yeneş ile Yemeş’in önüne büyük bir kase yoğurt koydu. Çift avuç kuş üzümü çalısı verdi.

“—Yiyin çocuklar. Gece toplayıp getirdim. Büyük bir kova topladım. Meyveler harap olmuş bu yıl. Kuraklık yılı hep böyle olacak” diye keyifsizce söylendi.

Kızlar kuş üzümü çalısını bir iki parça yedikten sonra onların arkasından İştüğan geldi.

“—Yeneş kardeşim haydi gidiyoruz” dedi endişelenerek. “—Gidiyoruz!”

“—Acele ettirme. Ulu Eyek’in meyvesini yesinler” dedi Sıvakay nine.

“—Haydi İştüğan oğlum sende ye.”

İştüğan divana gelip oturdu lakin kuş üzümüne elini dokunmadı. Bu günlerde onun boğazına yemek girmiyordu.

Sıvakay nine onun bembeyaz olup, kurumuş dudaklarına bakarak:

“—Acaba ayran mı içsen oğlum?” diye sordu.

“—Evet” diye başını salladı İştüğan. “—Boğazım kurudu anne.”

Sıvakay nine ona soğuk pınar suyuyla büyük bir kâse ayran sulandırıp verdi. İştüğan onu dibine kadar içip bitirdi. Sıvakay nine derin bir of çekerek:

“—Nasıl da susamışsın çocuğum. Ey Allah’ım!”

Sonra üzülen zengin Kormoş ile kör Sapıy’a hakaret etti.

“—Baygilde’yi o cahiller helak etti. Onlar. Kormoş mahkemeye vermiş ama o görmediğine gördüm, duymadığına duydum deyip, imza atmış. O birinin başına acırmı, midesini düşünür. Midesini. Onun ömrü böyle geçti. Sürekli böyle yalan mektupları doğrulayıp, mahkemeye şahit olarak gitti. Onun gözü boş yere değil yalan yemin ettiğinden kör olmuş. Böyle yalan yemin edip, masum yoksulu, yetimi incittiğinden zenginler onu severmiş, tam kör usulü iki hanım alıp, keyifle yaşamış! Haram olsun ona haram olsun. Ey Allah’ım niye senin böyle kötü kulların dünyada rahat yaşıyor? Niye iyi kulların sıkıntı çekiyor? Ey rabbim... Böyle küfürlü sözler söyleyip, günah işledim şimdi ben. Söylememeye can dayanmıyor... Dayanılmıyor... Allah’ım sabır ver bize, günah işlemiş kullarına... Sabır ver...” Sıvakay nine kendine kızıp, çok söylendiğini fark ederek birden durdu, etrafa göz atıp

sonra keyifsiz, sönmüş bir sesle:

“—Baygilde’nin kendinden oldu dedi. Önceleri fabrikada işçilik yaparken duyduğu küfürlü sözleri hep söylüyordu. Şimdi Següre ile Bibes’e endişesinden içkiye düşünce dili daha da edepsizleşti...”

Sıvakay nine susunca çocukların başlarını okşayıp, sırtlarından sevdi.

“—Evet. Tamam gidin çocuklar, nasıl olacaksa... Gidin. “Göreceğini görmeden mezara” girilmez” diye söylerler. Göreceğiniz varmış çocuklar. Yabancı yerde yiyecek rızkınız, içecek suyunuz varmış.

Çocuklar istemeyerek yerlerinden kalktılar. Sıvakay nine de onların ardından sokağa çıkıp, sallana sallana topuk uçlarına basarak gitti:

“— Kör Sapiy’ın karısı doğum yapıyormuş. Oraya gideyim. Gidesim olmasa da gideyim. Sızlanarak bekliyordur. Gelinin de doğacak çocuğun da ne suçu var? Böyle işte çocuklar...”

Çocuklar onu sessizce gözleriyle uğurladılar. Atladığı sırada rüzgârdan kabarıp, baloncuk olup yukarıya kalkan ince elbisesinin eteği, yanlara salınan zayıf kolları ile Sıvakay nine dağın sırtındaki yabani otların arasından yuvarlanarak düşüp, sokakta dolaşan kuru deveelmalarına benziyordu. O da bu deveelmaları gibi ileri geri duraklayıp, sokaktan yuvarlanarak geçip gözden kaybolmuş ve bu iyi kalpli, mutlu nineden hiçbir şey kalmamış gibi gelmişti çocuklara. Onlar annesinden ayrılmış kaz yavruları gibi birbiri ardına dizilip, geldikleri tarafa yöneldiler.

Ama akşam alacakaranlık çökünce Baygilde ağabey koşup getirdiği kahverengi taya toplamadan kalan varını yoğunluğunu yükleyip, evin pencerelerine çapraz tahta kapattıktan sonra köyden ayrıldılar.

Yeneş ile Yemeş arabada eşyaların üstüne oturdu. İştüğan da atı tuttu. Baygilde ağabey ile Serbiyamal yürüyerek arkadan izledi.

Kapının dibinde sadece Kaşkar kaldı.

“—Kaşkar, meh meh! diye çağırdı İştüğan. Baygilde ağabey de çağırdı. Köpek gelmedi. Ama İştüğan’ın onu hiç bırakması yoktu. Biraz gidince atı köyün ucunda durdurup, Baygilde ağabey ile İştüğan birlikte Kaşkar’ı arkalarından getirmek için eve geri geldiler. Şefkat gösterecekler, sinirlenseler, ekmek atıp kandırmaya çalışsalar da Kaşkar peşlerinden gelmedi. Her zaman

Baygilde ağabey ya da İştüğan nereye gitse peşinden gelip, onlardan geri kalmayan köpek bugün evi bırakıp gitmek istemedi. Sahipleri eve geldiğinde sevinip, kuyruk sallıyor, gidiyoruz deyip, arkalarından gelmesi için çağırdıklarında yavaşça ağlayıp, çardağın altına kaçıyor, onlara öfkeli, sitemli bir bakış atıp, hırlayarak yatıyordu. Ama gidecekleri sırada kapı dibine gelip, ulumaya başladı. Sanki bu insanların unutkanlığına, doğdukları yeri kolayca bırakıp gitmelerine kızıp, acıyla ağlıyordu. Sahipleri daha da efkarlanarak geri gitti.

“—Olmadı. Haydi oğlum atı sür!” dedi Baygilde ağabey. İştüğan istemeye istemeye arabaya oturdu. Onu atlı olmak da at tutmak da mutlu etmiyor, sevindirmiyordu.

“—Köpek bile doğup büyüdüğü yeri bırakmak istemiyor! Ama biz gidiyoruz” dedi Baygilde ağabey derin bir of çekerek.

Bununla birlikte atlayıp, arabanın arkasından gelen Serbiyamal korkuyla:

“—Evet, kötü söyleme! Burada da köyüm diyeceğin bir yerin vardı sanki! Kendi toprağın, suyun, kardeşin, bir yakın yetimin yok. Birisi de korumadı seni! Yakınların olsalardı haksız yere suçla itham edip, seni kovdurmazlardı” dedi.

Ona cevap verici olmadı. Ağır da olsa bu sözlerde haklılık payı vardı.

Gerçekten de Baygilde ağabey meşe kovuğundan düşmüş gibi yapayalnızdı bu köyde. Atası da yakın bir dostu da yoktu burada. Söylenene göre çok, çok eski zamanlarda Tolombet, Ekembet, Beyembet, İsenbet adlı çok güçlü dört kardeş kahraman varmış. Onlar buradan çok uzakta, batıda geniş, engin bozkırlarda yaşamışlar. Zaman geçtikçe bu dört kahramandan dört boy yayılmış. Bu boylardan her biri bir grup olup, doğanın en güzel yerlerinde dolaşmış. Ekembet, İsenbet, Beyembet yüz kilometre yer geçip, doğuya Ural’ın eteğine gelip, görkemli Eyek kıyısında yaşamışlar. Ama en büyükleri Tolombet boyu ekin ekip, ev yapıp, çit çekip tek bir yerde yaşamayı yeterli görmüş. O bomboş çorak bozkırda köy kurmuş, bir yere gitmemişler. Bir vakit çar hükümeti Başkurtların yerlerini köy köy yapıp, onlara paylaştırmış. Bu yer paylaşımı sırasında Eyek kıyısında yazı geçirmekte olan Ekembet, Beyembet, İsenbet boyları oradan bir yer alıp, yerleşmişler. Ama Tolombet boyu çorak tarafta, İrimbur’un ayağındaki

bozkırda kalmış. Dilediğince dolaşmak için toprak azalınca Eyek kıyısındaki boylarla birleşerek köy olup, ekicilik ile yaşamaya başlamışlar. Her bir köye boyunun başındaki kişinin adı verilmiş.

Baygilde ağabeyin büyük babası ihtiyar Hayılmış o çorak tarafta kalan Tolombet boyundanmış. Lakin o kardeşleri Ekembet, Beyembet, İsenbet'ten ayrılıp, yaşamayı hiç sevmemiş. Böylece sadece yazın grubunu bırakıp, çoluk çocuğunu yükleyip, Ulu Eyek kıyısına çıkmış. Sonra kendine en yakın gördüğü İsenbet boyunun içine yerleşmiş. Boyunu düzene koyunca ona burada toprak yetmemiş.

“—Senin toprağın kendi bozkırında Tolombet'te” demiş kardeşleri. Hayılmış ihtiyar onlara:

“—Tamam, insana çok toprak gerekmez. Ölürsem mezar için bir yer verirsiniz” demiş ve burada kalmış. İhtiyara, bomboş çorak yerden gelmiş birine bu görkemli Ulu Eyek kıyısı çok gelir. Topraksız, susuz halde burada çok çaresiz kalmış. Hayvanları ölmüş. O ölünce oğlu, Baygilde'nin babası ihtiyar Mehmüt, ülkesine geri döneyim dese de gidememiş. Çocukları olunca yüz kilometre yeri geçecek hali kalmamış. Sonra orada çok kalmadan veba hastalığı çıkınca ihtiyar Mehmüt ile karısı bir gün içinde ölmüş. Baş ucuna temizlenmemiş, parlatılmamış büyük, gri bir taş konulmuş ve ona bir şeylerle oyarak Arap harfiyle: “Tolombet soyundan Hayılmış oğlu Mehmüt, Kazmaş oğlu Hayılmış, İrgele oğlu Kazmaş, Baygele oğlu İrgele, Yengele oğlu Baygele, Tolombet oğlu Yengele” diye eğri büğrü yedi soya kadar dizilip, yazılmış ve Mehmüt'ün hangi yılda, hangi yaşta vebadan öldüğünü de ekleyip, “âmin!” demişler.

Baygilde ağabey şimdi yerle bir şekilde toprak kaplamış bu eski mezarın üstündeki rüzgârın ve yağmurun toplayıp, tümsek yaptığı kuru taştan başka bir şeyi anlamıyordu. Anne babasının kalıp, burada işçilik yaptığı sırada onun başka yakınları da ölmüştü. Şu an uzak akrabaları olan ihtiyar Şehit ile Sıvakay nineden başka kimsesi kalmamıştı. Onlarla akrabalığının nereden ve nasıl olduğunu Baygilde ağabey de bilmiyor.

Bazıları “onlar kahraman Beyeş'in soyundanmış, o yakalanınca soyundan olanlar kaçıp, etrafa dağılınca böyle topraksız, susuz kalmışlar” diye söylüyordu. Lakin Baygilde ağabey bunların hangisi doğru hangisi boş söz bilmiyordu. Uzakta toprağı, suyu, eşi dostu varmış sözlerine hiç inanmıyordu. O sadece Eyek kıyısındaki

İsenbet köyünü biliyor, canıyla, yüreğiyle seviyor, onu kendi köyü sayıyordu. Bu yüzden ona bugün İsenbet'ten kalkıp gitmeyi söylemek ağır, kederliydi.

Ömründe bir şey ilk kez böyle yüreğini sızlattı onun. Her seferinde bir fırsat bulup, geri dönmüştü. Ama şimdi bir gün buraya dönebilir miydi yoksa dönemez miydi? Onu böyle ömür boyu geri dönmekten mahrum ederler miydi? Ne kadar ağır! Ne kadar haksızlık!

Köyünü ilk kez bırakıp, iş ve yiyecek bulmak için çıktığında Baygilde on iki yaşındaydı. Onun yalın ayak, yalın baş koşarak yanında yürüyen, kendir dokuma elbiseli, iri parlak gözlü, mağrur, güler yüzlü çocuk da- onun tek kardeşi- on yaşındaydı. Babasıyla annesinin öldüğü yazdı bu. Onlar köyün ortasındaki küçük, çitli evde tek ablaları olan on beş yaşındaki Gölgeyşe'yi bırakıp, mutluluk aramak için ilk kez ülkeyi gezmeye çıkmışlardı bugün.

“—Baygilde mirza niye beni yalnız bırakıp gidiyorsun? Hiç olmazsa bir ihtiyarla evlendirip git!” diye ağladı Gölgeyşe onları uğurlarken. Ay gibi yuvarlak, bembeyaz, güzel yüzlü, insanı iyilik eden, sakın bakışlı, iri gövdeli lakin küçük bir çocuk gibi riyasız olan Gölgeyşe Baygildelerin ailesinin şimdi en büyüğüydü. Lakin o Baygilde'ye evdeki büyük erkek gibi, hayatını birleştirmesi gereken biri gibi destek oluyordu.

Köyden çıkıp, batıya doğru on on beş kilometre yer geçince çocuklar bir pınar yanında dinlenmek için durdular. Günün sıcaklığına bakmaksızın ayağına deri çizme, başına sırmalı börk, üstüne kara keçe giyip, belini kırmızı kemerle bağlamış, zayıf gövdeli, güvercin gibi küçücük yuvarlak gözlü bir adam dinleniyor, mayasız ekmeğini pınar suyuyla yumuşatıp, az az yiyordu. Baygilde onun çenesinin altındaki keçi halkası gibi sallanan kızıl siğiline, hürmetkar, mülayim yüzüne uzunca bakıp, bir şeylere şaşırarak:

“—Ağabey sen neredensin?” diye sordu. “—Nereye gidiyorsun?”

“—Yelekle köyünden” dedi ağabey, derin bir of çekerek. “—Karım ölünce üç çocuğum yetim kaldı beyim. Onlara iyi bir anne bulur muyum gidiyorum...”

Bu sözlerden sonra Baygilde'nin aklına birden ablası Gölgeyşe'nin önceden söylediği bir söz geldi:

“Baygilde mirza hiç olmazsa beni bir ihtiyara versen. Böyle yalnız başıma nasıl yaşarım!”

Baygilde anlamamazlıktan gelerek:

“—Benim ablamdan başka kimim kaldı bu evde” deyip, onun söylediklerini duymamış gibi yaptı. Sonra bu sözünden yüzü kızarıp, hayatlarını anlatmaya çalıştı. O hürmetkar bakışlı, küçük kişiye Baygilde’nin sözleri iyi gelmiş olsa gerek. Biraz daha düşünüp, gözlerini uzağa dikerek susup oturunca dostça, anlaşılır bir şekilde:

“—Haydi, karar verelim mirza” dedi.

“—Haydi” dedi Baygilde de. Çok geçmeden onlar üç kişi birden köy tarafına geri döndüler. Güneş battığında toplanıp, Baygildelerde çay içiyorlardı. Baygilde bir iki fincan çay içip, boğazını temizledikten sonra ciddi bir ses ile:

“—İşte abla ben sana bir ihtiyar bulup getirdim” dedi.

Divan kenarında çay yapan Gölgeyşe’nin rengi utancından karamsı kızıl olup, o küçük zayıf kişiye hiç çekinmeden baştan ayağa baktı ve:

“—Ah hoş. İsmin ne?” diye sordu.

“—Kotlehmet” dedi o kişi yere bakarak.

“—İsmin ne kadar güzel” dedi Gölgeyşe gamsız, yüksek sesle gülerek. Sonra çok dostça: “—Ben sana varırsam mirzama ne vereceksin?” diye sordu.

“—Benim hiçbir şeyim yok. Üç kızım birde evim var. İki de işe yarayan elim” dedi Kotlehmet. Biraz düşününce yol çuvalından bir esmühe çay alıp, uygun şekilde Gölgeyşe’ye uzattı.

“—Bu çayı size versem...”

“—Tamam ver” dedi Gölgeyşe, çayı Kotlehmet’in elinden çekerek. Orada açıp, çaydanlığa çayı koydu. Kotlehmet’e tekrar koyu bir fincan çay yaptı. Sonra saf gülerek:

“—İç, esmühe çaycı ihtiyar!” Dedi.

Ertesi gün sabah Kotlehmet, Gölgeyşe’yi Yelekle köyüne alıp gitti. Onlar fakir olsa da çok iyi anlaşır, güzel ve uzun bir ömür sürdüler. Merhametli, güler yüzlü, endişesiz Gölgeyşe Kotlehmet’in çocuklarını itip kakmadan güzelce büyüttü. Kendi de yaşları yakın oğlanlar, kızlar doğurdu. İhtiyara vardığı ilk günkü lakabını hiçbir zaman unutmadı.

“—Ye, esmühe çaycı ihtiyar!”

“—Meh, temiz elbiseni giy esmühe çaycı ihtiyar!”

Lakin bu söz onda hiçbir zaman öfke uyandırmadı. Çünkü o Gölgeyşe’nin ağzında Kotlehmet’e değil

acımasız kadere acı bir alay olarak yankılanıyordu. Evet, yoksulluğu onlar getirmedi dünyaya!

Yine de Gölgeyşe bu sözü pişman olup, dert yanmak için söylemiyordu elbette. Hayatından bütünüyle razı, memnun. Enselerine sonsuza kadar binen bu yoksulluk da yaşlanmaları da Gölgeyşe'nin sakinliğini, dalgınlığını bozamıyor hatta görünüşünü de değiştirmiyordu. Kırıntı ekmek yiyip, süt, yoğurt görmeden yaşasa da hep o yumru gövdesi, ay gibi yuvarlak, parlak yüzüyle neşe içinde parlıyordu...

Ama böyle onu ihtiyara verip, yolcu ettikleri günden bu yana çok zaman geçti! O dönemde Baygilde'nin başından çok şeyler geçti. Nereye gitmedi nerede çalışmadı. O işçiyken kaybolan tek kardeşi için az mı endişelendi? Onunla karşılaşır mıyım diye Verxnevralsk, İrımbur, Zlatovst, Bızavlık şehirlerinde taşçı, balta ustası, yük taşıyıcısı olarak yıllarını geçirdi. Yine de köyünü unutmadı. Yiğit olunca oraya dönüp aile kurdu. Ama şimdi onu köyünden zorla kovdular. Sevdığı köyünü zorla unutturmaya çalıştılar. Evet, bu mu adalet? Bu mu adil kanun? Evet, niçin ona hüküm giydirdiler? Niçin kovdular? Nasıl kötü bir şey yaptı o?

Bu haksızlık Baygilde ağabeyi ne yaptığını bilemeyecek kadar şaşkına çevirse de zengin Kormoş, Ezmezulla molla, kör Sapıylar için hiç de şaşılacak iş değildi. Çünkü Baygilde ağabeyin bir yerde mollalara, zenginlere yönelik iğneli sözler söylediğini, hiçbir şey yapmadığını, böyle işlerde becerikli olmadığını açıkça bilseler de onun bu sözlerinin halka daha çok gençlere olduğunu görüp, ondan kurtulmaya çalıştılar. Bunun için onu dine, çara, zenginlere, iktidara karşı tehlikeli biri olarak gösterip, yalan bir ihbar mektubu yazdılar. Böylece her geçen yıl kâğıt üstüne kâğıt geldi. Sonra onlara bu son olay da eklenince kantarın ihbar mektuplu tarafı daha ağır geldi ve Baygilde ağabeyi ezip, köyden kovdular.

Olayın büyüğü daha olmadı elbette. Böylece kuru ekini demet yapıp, insanı helak etmeye alışmış kullara yetecek kadar yiyecek vardı.

Pazar günü oldu bu olay. İçip sarhoş olan Baygilde ağabeyin Bibes'in derdinden bir kuruş içip, bin kuruş içirdiği zamandı. Pazarlı büyük Rus köyünde Baygilde ağabey

amaçsızca kafasına vuran tay gibi öte beri hareket edip, sokak boyunca yürüyünce kilise arkasında duran büyük, zengin bir evin yanına çıktı. Bu zengin Kormoş'un dostu derici Çervyak'ın eviydi. Zengin Kormoş her pazar onlara misafir oluyordu. Çervrak'ın kapı dibinde, sokak tarafında, yük arabalı üç güzel at sineğe dayanamayıp, elini ayağını sallıyordu. Baygilde ağabey bu atların renklerine, paylayan sırtlarına, gümüşlü hamut kayışlarına hayran kaldı.

“Zengin Kormoş, Ezmezulla mola hatta kör Sapıy da buradaymış. Ne diye erkenden toplanmış bu yaramazlar? Halktan gizlenerek alem yapıyorlar. Dur, kardeş ben size bir şaka yapayım...”

Baygilde ağabey onları daha çok da mollayı içki üstünde yakalama, yeri gelince bunu insanların önünde söyleyip, gülme, intikam alma isteğine engel olamayıp, aceleyle eve girdi. Masada bozulmak üzere olan ikramlıktan ve boşaltılıp, masanın altında, ayaklarının arasına eğri biçimde koyulan rakı şişelerinin sıcaklığından çok keyif alan misafirler boynuz vurmaya hazırlanmış öküz gibi ona baktılar. Ezmezulla molla saklamaya yetişemediği bardağını iki eliyle kapattı.

“—Hey, sefil kime baktın?” deyip sessizliğini bozdu ev sahibi. Baygilde ağabey bu sözü işitmemiş gibi bağırarak gülmeye başladı.

“—Molla ağabey içki huri kızı değil ya! Niye onu bu kadar güzel kucaklıyorsun?”

“—Vay, dinden çıkmış!” diye mırıldandı molla “—İblis! İblisin ta kendisisin sen Baygilde...”

Zengin Kormoş iri göbeğini tutarak masanın arkasında durdu.

“—Ey, miskin, tembel! İçip gezmeyi biliyorsun ama borcunu ödemiyorsun! Haydi şimdi o on libre onun parasını çık!”

“—On libre un mu? Ne zaman aldım ben onu senden?” diye şaşırdı Baygilde ağabey.

“—Hanımın ölünce. Unuttun mu yoksa? Günlük orak vurup, öderim diye yalvar yakar dilenerek aldın ya!”

“—Ha o mu?” diye tekrar bağıra bağıra güldü Baygilde ağabey. “—Birincisi o on libre değil beş libreydi. Sonra onu ben yemedim. Seğüre'nin yedi atasını hatırlayayım diye işte bu molla ağabey gözleme pişirtip, yedirdi. Ha ha ha... Doğrusu ben o kuymağı yemedim de görmedim de. Ha ha ha! İşte bu

molla ağabey benim Seğüremın kanını akıtıp, öldürdü sonra kuymak yiye yiye onu hatırlamaya başladı, ha ha ha!”

Zengin Kormoş hindi gibi kabarıp, Baygilde ağabeyin önüne geldi.

“—Öde dedim, şimdi ödeyeceksin duydun mu sefil?”

Molla:

“—Vay dinsiz, vay iblis!” deyip oturduğu yerde zıpladı. Kör Sapıy beyaz düğme gözlerini çatı tahtasına dikip, bir şey olmamış gibi sofulara has edepli bir şekilde oturdu. Söz Başkurtça devam edince ev sahibi uzun süre söze katılamadı. Ama zengin Kormoş o beş libre un için Baygilde’nin boğazını parçalayacak kadar hırslandı.

“—Öde dedim yoksa ne olur biliyor musun? İyilik bekleme işçi!”

Baygilde ağabey birden ayrılmış gibi gülmeyi kesti. Sonra onu dolandıran bu kansız kişilere ayrı ayrı göz gezdirip, nefret ile:

“—Telaşlanma zengin Kormoş dedi. “—Gün gelir ben sana borcumu iki katı öderim. Hem de nasıl öderim... Sen, zengin, benim borcumu böyle aceleyle ödetmeye çalışma olur mu? Karnın çatlayabilir...” Zengin Kormoş yaşlı hindi gibi bir kızardı bir bozardı.

“—Ah fitneci! Bu sözün için ben seni Sibirya’ya sürdürürüm biliyor musun?”

“—Biliyorum” dedi Baygilde ağabey çok sakın bir şekilde. “—İsteddiğini yap. Ben hiçbir şeyden hatta çardan da korkmuyorum. Bana fark etmez. Sen bir zaman çatlarsın! Duydun mu fark etmez ne zaman olsa bir çatlarsın!”

Baygilde ağabey bu sözleri söyledi ve çıkıp gitmeyi isteyerek sırtını döndü. Lakin zengin Kormoş vaşak hızıyla oturduğu yerden kalkıp, onun arkasından başına vurdu. Baygilde ağabey sersemleyip, sallanarak güm diye yere yığıldı.

Bunu bekleyen Ezmezulla molla ile derici Çervyak da Kormoş’a yardıma geldiler... Ama sonra Baygilde ağabey inleyerek kendine geldiğinde yanında parlak mavi gözlü, altın saçlı yabancı bir kadınla iri sarı çilli, yaz ayındaki gökyüzü gibi parlak, gülen gözlü küçük bir çocuk duruyordu. Çocuk kendir dokuma havluyu kovanın vücudu titreten soğuk pınar suyunda ıslatıp, sıkarak altın saçlı

kadına verdi. Kadın onları Baygilde ağabeyin başına, göğsüne örttü.

“Neredeyim ben? Kimsiniz? Ne oldu bana?” diye düşündü Baygilde ağabey. Lakin sorusunu sesli söyleyemedi. Değirmen taşı ezmiş gibi hissediyordu.

“—Anne, uyandı! Gözünü açtı!” diye sevinerek şıpır şıpır etti çocuk. “—Ölmemiş.”

“—Süt getir oğlum.”

“—Şimdi getiriyorum anne.”

“—Hey, kardeş nasılsın?” diye endişeli şekilde gülümsedi altın saçlı kadın.

“—Seni nasıl da bezemişler... Göğermeyen yerin kalmamış. İyi ki Nikita gelmiş yoksa seni bu dünyadan yolcu ederdik... Meh, iç hadi. Güç verir...”

Kadın oğlunun getirdiği bir bardak sütü Baygilde ağabeyin ağzına götürdü. Ama o bir yudumda sütü dibine kadar içip bitirdi. Çocuk bir iki bardak daha süt alıp geldi. Ondan sonra Baygilde ağabey tamamen gücünü toplayıp, kendine geldi.

“—Sağ ol. İçimdeki ateşi söndürmüş gibi oldu vallahi!” dedi. Şimdi niye Nikita’nın evinde yattığını da niye yanında Nikita’nın karısı ile oğlunun durduğuna da iyi anladı.

“—Evet, kardeş söyle. Bana ne oldu? Nikita nerede? Ben size nasıl geldim?”

“—Nikita seni arabaya atıp getirdi bize de sana bakmamızı söyleyip, telaşla çıktı gitti” diye cevapladı kadın. “Aleşa ile saatlerdir seni kendine getirmeye çalışıyoruz.”

“—Çervyaklarda seni dövmüşler ağabey. Çok dövmüşler” deyip, mavi gözlerini kocaman açarak telaşla söze katıldı küçük Aleşa. “—Babam, oraya vardığında senin dövölmekten kendinden geçtiğini söyledi.”

“—Evet, Nikita oraya iş için gitmişti” diye söyledi kadın. “—Senin yerde, onların ayağının altında yattığını görünce:

“—Siz ne yapıyorsunuz? Güpegündüz insan mı öldürüyorsunuz!” diye farkında olmadan bağırdım. Onlar da bana öfkeyle bağırarak:

“—Sesini çıkarma” dediler ama ben onlara:

“—İnsan öldürmeye hakkınız yok” diye bağırdım. Sonra onlar seni gelişigüzel tutarak dışarıya çıkardılar, arabanın dibine fırlattılar:

“—Git, pazar meydanına götürüp at. Pazar günü içip, içirenler orada çoktur. Ha ha, Baygilde de onlardan değil mi? Haydi o da orada dursun” diye güldüler.

Sonra Nikita çabucak sürüp, seni buraya getirdi. Gitmezdi ama zenginin öfkesinden korktu. En ufak bir şey olsa işten kovarım diye korkutuyor merhametsiz. İşsiz kalırsak bizim gibi topraksız kişiler açlıktan ölür. Sen biliyorsun...”

Baygilde ağabey derici Çervyak’a yük taşıyıcısı olarak çalışan yakın dostu Nikitalarda iki üç gün yatınca ayağa kalkıp, gitti. Göğsü nefes vermeden daralıyor, başı çok ağrıyor, dönüyordu.

“Ciğerini ezmişler ciğerini!” diye bir of çekti Nikita’nın hanımı. Büyüklerin sızlanmasını dikkatle dinleyen küçük Aleşa şaşırarak:

“—Anne niye zenginler kötü oluyor?” diye sordu. Annesi oğluna endişeli şekilde bakıp, üzüntüyle gülümsedi:

“—Çok bilersen çabuk yaşlanırsın” dedi sadece.

Baygilde’nin dövüldüğü günün gecesinde zengin Kormoş ihtiyar Çervyak’ın jimnaz öğrencisi oğluna tüm şartlarını dilekçe olarak yazdırdı. Burada Baygilde dinsizlikle, Allah’a, çara karşı çıkmakla, gençleri yoldan çıkarmakla, onları iktidara karşı ayaklandırmakla, daha birçok felaket getiren işlerle suçlandı. Dini, milleti korumak için onun hiç vakit kaybetmeden köyden kovulmasını istedi. Dilekçe böyle zengin, şöhretli biri tarafından yazılıp, Ezmezulla molla ile kör Sapiylar tarafından doğrulanıp, üstelik zengin Kormoş yargıçlara bir koyunla gidince işi uzatmadan hallettiler. Baygilde’nin tüm eşyasına el koyup, kendini de yirmi dört saat içinde sadece köyden değil, ilçedeki toprağından da çıkmaya mahkum ettiler. Bugün işte bu hükmü hayata geçirdiler.

Baygilde ağabey ellerini arkaya koyup, tozlu yol üstünden gözünü almadan arabanın arkasından gittiğinde bu konuyu zulüm olarak görüp, düşünmekten kendini alamadı.

“Köpek gibi kovup atıldılar... Köpek gibi...”

Onun düşüncesi yine Kaşkar’a takıldı.

“Köpek gibi dedim. Ondan da kötü. Köpek hiç olmazsa bu kansız kanuna tükürüğünü bile vermiyor. İşte Kaşkar gitmek istemeyince kaldı. Onu kimse kovmuyor.”

Evet Kaşkar gerçekten de doğduğu yere olan sevgisine ihanet etmek istemedi. Köyü bırakıp gitmekten birden baş çevirdi. Ama Baygilde ağabeye çok yazık olmuştu. Enik zamanından beri Següre yenge bakıp, büyüttüğünden her zaman tavşan avına giderken Baygilde ağabey onu çocuklarından ayırmazdı. Bu yüzden sonbahar

gelip, kar kızağı zamanı gelince, bir bahane bulup, Kaşkar'ı getirme niyetiyle köyüne gitti. Zayıflayıp bitkin düşmüş, açlıktan içi geçmiş bu keskin burunlu, iri sarı köpek çöp gibi olan kırmızı ayaklarına başını koyup, akıllı, endişeli gözlerini uzağa dikerek hep kapı dibinde yatıyordu. Sahibini görünce sevinip, cızıldayarak zıpladı. Sonra omuzlarına yaslanıp yüzünü, ellerini yaladı.

“—Döndün mü tamamen mi döndün?” diye sorar gibi gözlerine dolu dolu baktı. Baygilde ağabeyin elinden ekmek parçasını alıp, kuyruğunu sallaya sallaya sevinçle yedi. Lakin onu takip edip, kapının önünden bir adım bile çıkmayı istemedi. Baygilde ağabey ne kadar hile yapsa da onu arkasından getiremedi. Tutup, kement takayım deyince de sinirlenip, hırslayarak üstüne atladı. Sonunda Baygilde ağabey tamamen ümidini yitirip, geri gitti. Terk edilmiş evde Kaşkar yalnız başına kaldı. Komşular üzülüp, ilk başta onun karnını doyurdular. Yemeklerinden verdiler. Lakin açlık onlara da bütünüyle boyun eğdirince köpek kaygısı gitti. Kaşkar tümünden aç kaldı. Başka yıllarda sulu kar düşmesiyle beraber tavşan yakalayarak karnını doyuran, yağ basmış köpek şimdi kapının önünden bir adım gitmeyip, sahiplerini bekleyip evi koruyordu. Sadece geceleri kapının dibine çıkıp, birilerine yakınıp, beddua edermiş gibi çeng çeng diye ürüyerek can yakan üzüntülü ses ile uluyordu. Böylece kış geldi. Kaşgar'ın durumu daha da zorlaştı. Sonunda fırtınalı kışın soğuk bir gecesinde evi koruyup, kapının dibinde oturduğu yerden kıpırdayamayıp, bu fani dünyaya son kez lanet eden can acısı ile:

“—Uuuğ!” diye bir iki kere daha ulusa da kırmızı ayaklarına başını koyup, aklını yitirmiş kadar endişeli, akıllı gözlerini uzağa dikip, sonsuza dek sustu. Güçlü aralık yeli dağın sırtından kocaman karları getirip, sabaha kadar kapı önünü kapıyla denk bir tepeciğe gömdü. Sabah olunca komşular Kaşkar'ın nerede olduğunu bilemediler. Artık hiçbir yerde görünmüyordu. O gece onun can yakan, dertli uluyuşu tüm komşuların kulağında yankılanmış gibi oldu. Az sonra onlar çok korkuya kapılarak:

“—Kaşkar değilmiş. Zavallı Seğüre böyle bir gecede ölünce terk edilmiş halde kalan malını koruyup, yolunu kaybeden çocuklarını özlediği için ağlıyormuş” diye konuşmaya başladılar. Bazıları onun ay gibi parlak, göz alıcı,

güzellikte bembeyaz gelip, uzun, kara saç örgülerini bulut gibi savurarak, ağlaya ağlaya pencerenin önünde saçını taradığını kendi gözleriyle gördüklerini doğruladılar. Pencerelelerine, kapısına çapraz tahtalar kapatılmış ve terk edilmiş bu küçük ev nasıl da gizemli, kötü bir yere dönüştü. Kadın ve kızlar, çocuk çoluk oranın gündüz bile sınır koyarak geçmeye başladı. Ama bir bahar akşamı komşular kapının önünde birinin bağırıp, konuşarak, tık tok, çatır çutur yürüdüğünü duydular:

“Eve cin gelmiş. Galiba oraya cinler taşındı” diye düşündüler. Korkuya kapılıp, bildikleri tüm duaları okuya okuya kulaklarını tıkayarak yattılar. Ama sabah olunca evin çitleri ile birlikte yok olduğunu gördüler...

Bir gece içinde gizemli bir şekilde yok olan bu evden kalan boş yer insanların içine daha fazla kötülük, korku saldı. Şimdi sadece kadın ve kızlar, çocuk çoluk değil erkekler ve gençler de “cin girmiş” diye bu yerin kenarından geçmeye başladı.

Sadece Şehit dede buna inanmadı.

“—Cin bu, senin benim gibi iki ayaklı, iki elli cin. Hiç olmazsa adı da var, Kormoş —” diye kıt kıt güldü. “—Baygilde ondan beş libre un almış, ödememiş. Bu yüzden zengin Kormoş bir gece evini taşıtmış. Ona ne? Hizmetçi de at da yeter. İşte şimdi memnun oldu kuru odun yakıyor. İnanmıyorsanız gidip çitlere bakın!”

Bazı cesur erkekler bir sebep bulup, zengin Kormoş’a giderek onun çitindeki “kuru odunları” gördüler.

Gerçekten de o küçük evin ufak, çürük kalasları burada son vazifelerine boyun eğmeyi istemiş gibi dağınık dağınık saçılmış halde çitte duruyorlardı.

Böylece Yemeşlerin doğduğu evi, ocağı yoktu artık. Ne zaman, nasıl olacaktı onların yeni ocağı? Olacak mıydı?

İkinci Bölüm

Ey, gönlün uğuldayarak akan pınar gibi berrak anı,
Ey, ömrün parlayarak büyüyen yeşil yaprak çağı.
Ğ.Tukay

I

Hisbulla'nın babası uslu, biraz ürkütücü biriydi. Malını Taiba kendisi bekledi. Ama kocası Japon savaşında ölüp, genç yaşında üç çocuk ile dul kalınca hayatın tüm zorluğunu tek başına yükledi. Yine de Taiba nine oğullarına kocası olan kadınlar kadar iyi baktı. Kendi dokuduğu kendir ve hasırdan üçünü de bembeyaz giydirip, onları martı gibi yaptı.

“—Yetimiz demesinler. Zavallı olarak büyümesinler” diye uğraştı. Oğullarını muhtaç etmemek için erkeklerle yarışıp çok çalıştı. Ekin ekti, ot biçti, ekin yığını attı, ormandan odun taşıdı. Gevezelik etmek, vakti boş geçirmek nedir bilmedi.

Oğullarının ikisi kendine benzeyip, güçlü vücutlu, güçlü iradeli büyüdü. En büyük oğlu Hammat'ın on yedi yaşında güreşte önüne kimse çıkamaz oldu. Sonunda büyüüp yapılı, kartal bakışlı bir erkek olunca onunla güreşip, gücünü denemeye cesaret edenler çok nadirdi. “Kahraman Hammat” diye isim verdiler ona. Onun hakkında: “Sabanı attan daha güçlü çekiyormuş. Ekini herkesten önce ekip bitiriyormuş” denen söz yayılmıştı.

Hammat ekin ekmeyi hatta köyde çok az kişinin ektiği ayçiçeği, patates, karpuz, kavun gibi şeyleri yetiştirmeyi de seviyordu. Onlara küçük bir çocuk gibi değer veriyor, bakıyordu. Her zaman diğerlerinden daha çok verim alıyor, bolluk, bereket içinde yaşıyordu. Köyde çoğu kişi onu bu çalışkanlığından dolayı bir başka seviyordu. Bazı çalışmayı sevmeyen kişiler tembelliklerini aklamak için:

“—Taiba nine daima Rus gibi sabahın köründen gecenin karanlığına kadar çalıştı. Şimdi Hammat'ta böyle. Müslümana fani dünyada bu kadar

çalışmak yakışır mı?’’ diye suçlamaya çalışıyorlardı.

Hammat’ın iki çocuğu ve karısı vardı. O çoktan annesinden ayrılıp, kendi hayatını kurmuştu. Onların evi Serbiyamallara komşuydu.

Taiba ninenin küçük oğlu Zakir de görünüşüyle Hammat ağabeyinden geri kalır değildi sadece annesinin dediğine göre çok erken ‘‘özgürlüğüne kavuştu.’’ Büyüklerine de sıra vermedi. Öğüt, ceza vermek de fayda etmedi. Geyik yavrusu gibi yaramaz, vahşi, tay gibi çevik büyüdü. Taiba nine onu medreseye verdi, Zakir orada bir iki yıl okuyup, okuma yazmayı hızla öğrendikten sonra okulu bıraktı. Medresenin mutsuz, ilgi çekmeyen hayatı ve Ğabbas mollarının dünya, cennet, cehennem hakkındaki bitmez tükenmez nasihati ona çok lüzumsuz geldi. Annesi hakaret etse de dövse de medreseye tekrar ayak bastıramadı.

‘‘—Hammat ağabeyim de okumamıştı. Ben de okumayacağım. Hisbulla ağabeyim okudu yeter’’ diye tartışıyordu. Yine de kitapları sevdi. Annesinin tavuk yumurtalarını çalıp, işlemeli dolaptan ‘‘Yusuf ile Züleyha, Tahir ile Zühre, Leyla ile Mecnun, Bozyiğit’’ gibi kitapları satın alıp, onları eskiyip, sayfaları kopuncaya kadar tekrar tekrar okudu. Kitap sevgisi yüzünden bir yıl evden kaçıp, sadece boğazı için çalışarak işlemeli sandığının çekmecesiyile yaz boyu köyden köye dolaştı. Sandıktaki tüm kitapları ‘‘boşuna okuyup’’ bitirdiğinde sonbahar gelmiş, çöl Arap’ı olmuş gibi kapkara tenli, çok zayıf, uzun boylu bir yiğit olarak üstü başı parçalanmış halde köye dönmüştü. Annesi onu kayış kamçı ile eli yorulana kadar dövdü. Taiba nine çocuklarını çok sevse de dışarıdan onlara sert, katı olmaya çalıştı. Çocuğunu dövüp, sıkı tutarsa adam olacağına inanıyordu. Bu yüzden Zakir’e bu kez:

‘‘—İşte sana kitap! İşte sana işlemeli sandık!’’ diye koşma söyleye söyleye dövdü. Zakir bir karşılık vermedi. Sadece:

‘‘—Anne bacağıma vur, başka yerime vurma! Yoksa yaz boyu eziyet çekerek topladığım tüm bilgilerim kafamdan kaçırırsın!’’ diye gülüp, annesini de güldürmeye çalıştı.

Taiba ninenin ona kayışla vurmasına fazla dayanamadı. Zakir biraz güç toplayıp, üstünü başını düzeltince kaçıp gitti. O zaman o on beş yaşındaydı. Yıllar geçti. Zakir Hammat ağabeyi gibi iri, güçlü bir yiğit oldu. Sadece ondan daha nazikti.

Köye dönse şimdi onu tanımazlardı. Lakin dönmedi. Irimbur'da, köylülerinin söylediğine göre, işçi olarak yaşıyordu. Şehri, zor lakin yenilenmiş, kökünden değişmiş bu gayretli hayatı, rüzgârlı yağmurun önündeki sıcak güneş gibi ümitlenerek seviyordu. Mağrur, yaramaz, çok şey görmeye, yeni şeyler öğrenmeye heyecan duyan, çevik, coşkun yürekli bu yiğidi köyün sakin hayatı bir türlü memnun etmedi. O zamanlar zenginliği, eğitimi ya da belli bir hüneri olmadığından yıllarca şehirde itilip kakılsa da gerçek anlamıyla şehrin yerlisi olup, gürültülü, karmaşık hayatının içine girmemişti. İşçilikte geri kalmadı. Şehir gerektiğinde ona verilen tek zenginliği olan ne bulursa yiyen bilek gücünden dilediğince faydalansa da işi bitince sokağa fırlattı. Sonra bu güç birine lazım oluncaya kadar bekleyip, bir şey bulamadan sokakta dolaştı. Yine de bugüne kadar köye onun hırsızlık yapması, yerinde durmaması ya da başka kötü yola düşmesi konusunda haber gelmedi. Taiba nine bunun için mutluydu.

Böylece Zakir Birinci Dünya Savaşı başlayıncaya kadar gezdi. Askere adam gerekince onu şehir sokağında olsa da arayıp buldular.

Taiba ninenin ortanca oğlu Hisbulla babasına benzeyen uslu, yumuşak huylu biri oldu. Medresede Ğabbas molla onu “insafılı, itaatkâr yiğit” diye övdü. Hatta: “Okutursan molla da olur” diye ümitlendirdi. Bu yüzden Taiba nine kendisi için ne kadar zor olsa da Hisbulla'yı okutmaya çalıştı. “Hiç olmazsa bir oğlum adam olsun. Rahat yaşasın” diye düşündü. Lakin Hisbulla, üstadı Ğabbas mollanın da annesinin de ümidini haklı çıkarmadı. Tozlu medrese zemininde on yıl debelenmesine rağmen okuma yazmayı gereğince öğrenmedi. Alfabe ve imanın şartından başka bir şey bilmedi. Medreseden çıkınca onun yeteneksiz, sıradan karakteri molla olmasına, plastik çizmesi ile sarığı gerçek, doğru bir köylü olmasına engel oldu. Taiba nine onu bu işe yaramaz benzerlikten çıkarmak için uğraşsa da başaramayıp, ona kötü bir gelin alarak kendi başına ona hayat kuracak oldu. Çok geçmeden komşu köyden yuvarlak kara gözlü, güzel yüzlü, genç geyik gibi yaramaz, zeki, endamlı Selime adında bir kıza dünür gönderdi. Bu kıza ahretlikler de yiğitler de sevdiğinden Selimekey diyordu.

Yiğitler onun güzelliğine hayran kalıp, türküler yazdı.

Selimekey suya vardığında,
Rüzgâr sevinçle okşuyor başından.

Selimekey gece uyuduğunda,
Ay sevinçle öpüyor kaşından...

Etrafta iyi mi kötü mü bilinmez “şakirt Hisbulla, sofı Hisbulla” diye adı çıkan bu “eğitimli” yiğidin dünür gittiği Selimekey’in anne babası onun kendilerine çok hürmet gösterdiğini düşünüyordu. Kimseyi sevmemiş lakin büyük mutluluğu hak ettiğini hisseden, ona damat olacak kişiyi yabancı bir yiğit olarak gözünün önüne getirip, onun hakkında gecelerce uyumadan dertlenerek hayal kurmaya alışan Selimekey de: “O yiğit bu belli ki” diye ümitlenip, kendini şakirt Hisbulla’ya vermelerine karşı çıkmadı. Lakin bu yanlıştı. Hisbulla’ya vardığı günden beri Selimekey’in gönlü kafesteki bir kuş gibi sıkılmaya başladı. Yıllar geçmiş, Selime kadın olmuş, sıkıntısı arttıkça artmıştı. Kendi koca koynundaydı ama gönlü dışarıda belirsiz bir şey arıyordu.

“Ne eksikti? Hisbulla uslu, sessiz sakın biriydi. Ev sahipliği de iyiydi. Kötü kaynana olarak adı çıkan Taiba ninenin de ona zulmettiği yoktu. Tam aksine elinden geldiği kadar hürmet etmeye, evini, oğlunu sevdirmeye çalışıyordu. Ahretlikleri, dostları da Selime’ye: “Mutlu oldun, güzel yere düştün” diye hayran oluyordu. Öyleyse ne eksikti? Niye hiç olmazsa çocuğu yoktu? Çocuk olsa belki ona heves edip, bağrına basardı...”

Selimekey’in kafasında bu düşünceler sık sık tekrar etti. Lakin yüreği çoktan apaçık hissettiği bu eksikliği düşünmekten, açığa çıkarmaktan çok korkuyordu. Onu gönlünden silip atmaya, düşünmemeye, unutmaya çalıştı. Ama bu düşünce aksi gibi iradesi dışında ondan bir adım bir dakika bile ayrılmıyordu.

“Bu o! Beklediğim, istediğim şey tam bu! Ben onu seviyorum, ölüp, biterek seviyorum... Niye beni değil de bu sarı kadını almış? Onu niye ben daha önce görmemişim? Ey, ömür sen insana böyle pişman olmak için mi verildin?”

Selime’nin gönlünde bu pişmanlık veren, korkunç düşünceyi doğuran kişi, bunun kaynağı kahraman Hammat idi.

Hisbulla'dan sadece iki yaş büyük olsa da yiğit, iki çocuk babası, kurduğu hayatın verdiği mutlulukla, neşeli, bahadır vücutlu, ateş saçan kartal gözleri olan Hammat'ı ilk gördüğünde Selime çok beğenmişti. Sanki o büyücü nine gibi eklemlerinin gücünü, kalbinin en kıymetli parçasını koparıp almıştı. Biraz sonra Hammat'ın sadece kendini görmekle değil ne zaman yakınında onun kalın, kükreyen sesini duysa çekinip, kayboluyordu. Bu duygusunu belli etmekten korkup, Hammat'ı uğurlarken bile yüzünü şal ya da eşarp ile örtüyordu. Başını kaldırıp ona bakmamaya, konuşmamaya çalışıyordu. Lakin Selime'nin şalın ucunu tutan güzel parmaklarını fark eder etmez dir dir etmeye başlayıp, aniden yüzüne vuran kaynar kandan güzel yüzünün daha da güzelleşip, karamsı vişne gibi yandığını, Selime'nin yanında her zaman böyle sabırsızca yürüyerek geçtiğini, tüm tenini yakan sıcak bir bakış attığını çabucak anlayan, uyanık Hammat bunların hepsini çoktan çözmüştü. Kendi yüreğinde de bugüne kadar tatmadığı yabancı lakin tuhaf tatlı, yeni bir duygunun uyanmaya başladığını ama bu duyguyu tüm varlığıyla bildiğini hissediyordu. O zamanlar Selime dönerken o da hep yolda karşılaşıyordu. Selimekey suya giderken o atı sulamış geliyordu. Selime sığırlara ot atmak için çardak başına çıksa o da ara sokaktan atla hızlıca geçiyor ya da hiç beklemediğinde:

“—Anne, ayran sulandır içeyim. Gelinin nereye gitmiş?” diye birden çardağa gelirdi.

Selime Hammat'ın annesiyle konuşup, ayran içtiği sırada onun tarafına heyecanlı, yaramaz bir bakış attığını hissedip, çok kez şaşır kalmıştı. Ona bakmamaya, sesini duymamaya, yanından kaçıp gitmeye çalışırdı. Sonra böyle yaptığına, eşarp altından da olsa ona doyasıya bakmadığına pişman oluyordu.

Böyle sıkıntı çekip, sakladığı hislerle yanarken iki üç yıl zaman geçti. Selime artık genç bir gelin olmaktan çıkıp, şal bürünmeden, yüzünü kapatmadan dolaşmaya başladı. Çocuk doğurmadan, kocası için endişe etmeden yaşamasından mıdır, gizlediği aşkın gazabı ne kadar ağır olsa da Selimekey git gide güzelleşti, vücudu daha çekici hale geldi. Kız zamanındaki kötü görünüşünden kurtulup, düzgün, keskin bakışlı, zeki bir kadın oldu. Yüreğinin gazaplı sızısını sabır ederek bastırmaya çalıştı.

Lakin yüreğini kaplayan kaynar aşk alevi sönmedi. Tam aksine yıllar geçtikçe daha da kötüleşmeye,

zorlaşmaya, ipinden kurtulmayı isteyip, coşmaya başladı. Hammat da yüreğinde Selime'nin daha fazla yer etmeye başladığını günden güne açıkça fark etti. Bu hislerin ne zaman, nasıl dışarıya çıkacağını bilen yoktu.

Böylece bir gün onun hiç beklenmediği bir olay oldu. Sıcak ekinin üstündelerdi. Taiba ninenin oğulları aileleriyle gelip, Ulu Eyek'in su basmış yerinde geceleyip, ekinde çalışıyordu. Ekinin çok olduğu bir yıld. Ekin tarlasının içine at gitse görünmüyordu. Bir gün alacakaranlık düşünce Hammatlar ve Hisbullalar yan yana ekin tarlasında yığın yaptılar. Hammat bugün daha bir coşkulu çalıştı. İnsanın gücü yetmeyecek kadar ağır, üç çatallı ağaç yaba ile ot yığınlarına batırıp, kolaylıkla yığına fırlattı. O fırlatırken yığının başında iki kişi durup, güçlkle yetişiyordu. Yığının başında duran Selimekey Hammat'ın işine bakınca ekini minder gibi yayıp, çirkin şekilde fırlatan kocasına endişeyle:

“Kardeşler...Ama yerden göğe kadar farklılar. Niye böyle? Ey, Allah'ım Hisbulla'ya beni mutsuz olmam için mi böyle sevdirdin?”

Selimekey Hammat'ın yığın başında iğ gibi duran küçük, zayıf gövdeli lakin tuhaf şekilde, gözleri büyük bir mutlulukla parlayan karısı Ömmögölsöm'ün tarafına da ara sıra kıskanç bir bakış atarak:

“Elmanın güzelini kur yer” diye boşuna söylememişler. Evet böyle bir kadın Hammat'a denk mi şimdi!”

Böyle düşünceler aklına ilk kez gelmiyordu elbette. Ama Hisbulla'ya kadın olarak gelmiş olması, Hammat'la ilk karşılaştığı günden beri onu sürekli endişeye düşürüyordu. Lakin bu duygu bugün daha belli, dayanılmaz olup, tüm yüreğini ele geçirdi. Hammat'ın hiçbir hareketi, davranışı gözünden kaçmadı. Hatta teriyle birleşip, Hammat'ın dik alnına, bahadırlarınki gibi geniş, güçlü göğsüne yapışan ekin kepekleri de kısılandı bugün.

“Niye ben de o hoş kokulu, yeşil yaprak parçalarından biri değilim...”

Bugün bu duygular altında ezilerek çalıştı. Hisbulla'nın yayararak attığı ekinleri tutamayıp düşürdü. Hisbulla her zamanki gibi ağzının içinden terennüm ederek söylendi:

“—Buna ne olmuş? Niye dona kalmış ibret!”

Hammat uzaktan bağırdı:

“—Hey, gelin dur ekin atmayı sana öğreteyim.

Yengen gibi iğ gibi kıvrılmazsan izle!”

Elleri iş de olsa da gözleri Selimekey ile Hisbulla’nın tek bir hareketini kaçırmıyordu.

Hisbulla yığını yarılamamıştı. Çirkinliği yüzünden Selimekey’in sadece kendine değil işe de önem vermemesine sinirlenip, beşincide yorulup, ümidi tükenmişti. Onu bu zor durumdan ağabeyi kurtardı.

Hammat kendi yığınının çabucak atıp bitirdi, iki elini beline dayayıp, uzun adımlarla Hisbullaların yanına geldi. O bakınca Hisbulla ile Selimekey’in işi daha da çığırından çıktı. Hisbulla ekini eğri fırlattı, Selime yanlış yere elini kolunu salladı. Hammat bunu görünce bağırarak güldü ve Hisbulla’nın elinden yabayı çekip aldı.

“—Ey mirzam, mirzam. Annem seni- ‘‘yabani yiğit’’ olan birini- medreseye verip, ‘‘abu, baykuş!’’ etti. Evet, olmazsa sen benim atı koşup, yaba ve tırmıkları yükle, yengen Zelife’yi çalılıktaki ekin tarlasına götür. Ben senin yığınının atarım’’ dedi. Sonra emredici bir ses ile:

“—Yengen çay kaynatadursun. Yemekten sonra ay parlayana kadar az daha çalışır bırakırız’’ dedi üstüne. Hisbulla hafif işe geçtiğine sevinerek:

“—Tamam ağabey’’ deyip, söz dinleyen çocuk gibi yumuşak adımlarla gitti.

“—Evet gelin’’ dedi Hammat, yukarıya yaramaz bir bakış atarak. “—Dikkatli ol!’’

Kendisi de bu sırada bir demeti tümünden kaldırıp, yığının üstüne fırlattı. Selimekey demeti uçup geldiği anda demir yaba ile çapraz şekilde dürerek ayağının altında ezdi.

“—Hah, bak sen şu yaramaza! Yapıyorsun!’’ dedi Hammat. Sonra ekinden daha büyük batırıp, ona fırlattı. Selime bunu da çapraz şekilde tutup, gereken yere koydu. Sonra demetin altında bal kurdu gibi huzursuzlanıp, yığının üstüne saldırdı. Selimekey farkında olmadan kuş gibi uçup, yığının üstünde dans etti. Hammat ekini ne kadar hızlı fırlatsa, o kadar çabuk yetişip, önünden alarak gereken yere koydu. Sanki hayranlık veren, gizemli bir güç onun için çalışıyor, onun için kanatlarını çırpıp, yığının üstünde pır pır dönüp dolaşıyordu.

Yığın atılıp bitti. Selimekey bu geniş göğüslü, yüksek yığının en ucunda küçük bir nokta gibi kaldı.

Batan güneşin dalgın ışıkları onun uzun kirpiklerine dokundu. Alacakaranlıktaki soğuk rüzgâr onun güzel tenine yapışan ince mavi elbisesine, başındaki kırmızı Keşmir kumaşı eşarbına vurarak oynadı. Sanki birden dalgınlaşıp, güneşe bakarak sessizleşen Selimekey'i uyandırmaya, kendine getirmeye çalışıyordu. Ama Selimekey'in düşünceleri derin, endişeli, kederliydi. Kuşak gibi kara bir bulut ile beyaz çizgi olup, büyük kanlı bir top olup, dağın dibine düşen güneşe bakarak niçin yığın yapmanın bu kadar çabuk bittiğini, niçin mutlu dakikaların böyle fark edilmenden geçtiğini pişman olmuş halde düşünüyordu. Onun bu düşüncesini bölüp, tepede Hammat'ın kükreyen sesi yankılandı:

“—Gelin, in!”

Selimekey korkuyla titredi. Gözünü güneşten yere çevirdi. Orada, tepede, yığının yanında kucağını genişçe açarak heyecanlı, sır dolu, çekici bakışlarını ona dikmiş Hammat duruyordu. Selime'nin başı döner gibi oldu. Heyecandan sesini güçlkle çıkararak:

“—Halat at kayın...” diye şıpır şıpır etti.

Hammat hilekâr şekilde gülümseyerek:

“—Halat yok. Bulamadım. O şekilde kayarak in. Korkma ben tutarım” diye cevap verdi.

Selimekey yığından bir iki adım kenarda, arabanın yanında duran halatı görse de Hammat'ın da onu gördüğüne şüphesi olmasa da sesini çıkarmadı. Bu dakikada yüreğini daha da hareketlendiren, heyecanlı mutluluktan sarhoş olup, çingirdatarak güldü, düşüp sakatlanma korkusunu da unutup, yığının diğer tarafından tepeye atladı. Hammat da o tarafa çıkıp, gelinin ayaklarını yere değdirmeden kaldırıp aldı. Selimekey birden kaburgalarının çıtırdarak sıkıştığını, Hammat'ın sıcak nefesinin yüzüne geldiğini, yüreğinin yanında ikinci bir yüreğin sabırsızca güm güm ettiğini duydu. Sesi boğulup, gözleri kararmış gibi oldu.

Hammat gelini kucağından bırakmıyor biraz daha tutup sonra yere bıraktı.

“—Hey, gelin gelin böyle atlayarak helak olacaktın...”

“—Olsam da pişmanlığım yok...” diye şıpır şıpır eti. Ama içinden: “Başımı senin göğsüne bir kez yaslamak için aydan atlamaya bile razı olurum...” diye düşündü. Hammat da onun bu düşüncesini anlamış gibi gizemli bir şekilde:

“—Öyle olsun...” diye doğruladı.

Sonra o dakikada yüreklerini daha da saran ve imkansızlığı ile korkutan yeni, yabancı lakin şaşkınlık verici tatlı bir duyguya yenilip, bir süre konuşmadan susup kaldılar.

Çocukluğunda annesinin zoruyla evlendirilen Hammat'ın da bilmediği ve görmediği, Hisbulla'ya varan Selime'nin de ilk aşk duygusuydu bu. Onlar bunu bugüne dek nasıl anlamamış, görmemiş gibi davrandılar. Anlamaya çalıştılar. “Geçip gider” diye  mit ettiler. Lakin aşk kuş değil ki kafese kilitlenip, tutulsun. İşte ilk kez küçük bir imk n doğunca tüm sahte çitleri yıkarak dışarıya çıktı. şimdi dünyada onu tutup, kapatacak bir g   yoktu.

“Artık uzatmanın, saklamaya çalışmanın gereği var mı? Yok, yok!” diye tekrarladı yürekleri.

şimdi aklını yenerek dağ pınarı gibi çıkan güçlü aşk duygusundan sarhoş olan Hammat kirpiklerini yere indirip, kayınının yanından çabucak kenara kaçması gerektiğini unutup, taş kesilen Selime'nin elinden sıkıca tutup, kendine doğru çekti.

“—Gelin! Gelin dedim! Ben seni seviyorum. Vallahi billahi seviyorum.  l m ne seviyorum!  oktandır seviyorum!”

Selime o an şaşkınlık veren sevme, sevilme, korku duygularını aynı anda anlatan bir bakış ile başını kaldırıp ona baktı, eklemleri yumuşayıp, ekin yığının a yaslandı. Birden renge kaçan dudakları iradesi dışında:

“—Bende... Ya rabbim, bende...” diye tekrarladı.

Hammat kendini unutup, gelini tekrardan kucağına aldı. Dudağını dudağına koydu. Dünyayı unuttular. Kaynar aşka susamış iki yürekte başka bir şey yaşamıyordu şimdi dünyada. Hisbulla'nın  ite ayağı sıkışan keçi gibi tak tuk ederek:

“—Baskın! Baskın! Baskın!” diye bağırma sesi onları bu tatlı rüyadan çekip çıkardı. Evet, Hisbulla bu sırada yengesini yeni çalılığa götürüp, tekrar yığının yanına dönmüştü.

Mesele düşünüldüğünden kolay halledildi. Hisbulla sinirle üç kez “baskın” diye bağırınca şeriat kanununa göre Selimekey'i kadınlık vazifesinden azat ettiğini bilmiyordu. Tekrar Selime'nin kocası olabilmesi için şeriat kanuna göre onu aynı gece diğer adamla nikahlayıp, sonra ayırarak yine kendiyle nikahlaması gerekiyordu.

Hisbulla yanlış yaptığını anlayıp:

“—Evet, şimdi ağabey senin tarafından da benim tarafımdan da bir hata yapıldı, sessizce halledelim. Sen gelini gece nikahla, sonra ayrıl. Ben tekrardan nikah okutup, helal eş yaparım” deyip, işi düzeltmeye çalıştı. Hammat elbette gelini nikahlayıp aldı lakin ayrılmadı. Onlar ayrılmak için kavuşmamışlardı.

O günden sonra tam bir yıl geçince, Hammat ile Selime olayı köyde konuşulmaz olunca, Taiba nine Hisbulla'ya Bibeş'i aldı.

II

On haftadır aralıksız yağan ve sıkıntı veren yağmurdan sadece toprak değil, evlerden bahçe çitlerine kadar her şey nemlenip, şişti. Günlerdir güneş yer yüzüne bir kez bile çıkmamıştı. Sanki o da tomurcuklanan boz kundaklı sonbahardan usanıp, dağların arkasına kaçıyordu. Sonbaharda gökyüzü yere yıkılacakmış gibi olsa da kocasını ağlayarak inandırmaya alışmış hilekâr bir kadın gibi hep gözü yaşıyordu. Geç yağan yağmura tutulup, çok olmasa da baş veren darı, burçak, kara buğday demetleri çürüyordu. Doğanın ülkeye açlık getirme yolunda bahardan başlayan bu merhametsiz işi böyle devam etti. Tüm yöreyi basan kalın, kara bulutları başka zamanlarda olduğu gibi rüzgâr da itemiyordu. O da artık daha güneşli, daha neşeli yerlerde dolaşıyordu. Buradaki puslanmış gökyüzü ayak dibindeki bataklığa kadar hüküm sürüyordu. Bu yüzden Bibeş'in özlemi de azabı da iki kat arttı. Her gün bata çıka Eyek'e beş altı kez suya gitmek, hayvan bakmak, üç dört ineği sabah akşam sağıp beslemek, yoğurt çalmak, çökelek kaynatmak, korot⁵ yapmak gibi sayısız ev işlerinin hepsi şimdi onun üstündeydi. Üstelik her hafta kayını ile kocasını banyo yaptırıp, kıyafetlerini yıkamak, yamamak lazımdı. Her gün tekrarlanıp duran bu işlere ilaveten yüreğini sadece kendisinin değil küçücük kardeşlerinin kaderi de sürekli huzursuz ediyordu. Bibeş'in düşünceleri hep daha ümitsiz daha karanlık oluyordu. Sonbahardaki bulutlu gökyüzü değil onun özlemi dünyasını karanlıklaştırmış gibi geliyordu. Gönlünün böyle düşünceli olduğu bir anda etrafa güneşin parlaması hiç doğal değilmiş gibi görünmeye başladı.

⁵ Sütten elde edilen bir besin (Özşahin, 2017a).

Böyle neşesiz günlerin birinde evde sadece Bibeş kaldı. Hisbulla yağmurun çürüttüğü kara buğdayları istifleyip, rüzgârla havalanırsa olur mu diye sabah erkenden gitti. Annesi ona:

“—Yalnız başına zor olur gelini de alıp git” dese de:

“—Tamam anne bir şeyin başına kendim de çıkarım” deyip, Bibeş’i evde bırakıp gitti. Taiba nine ona:

“—Vay ahmak! Hanımını üzüp, şaşkın bırakmak iyi mi! Böyle giderse bundan da mahrum kalacaksın! Hanımın onu üzdüğünün kıymetini mi bilecek! Ahmak!” diye hakaret etti ve oğlunun arkasından sokağa çıktı. Onu bugün Serbiyamal çaya çağırmişti. Geline yumuşak olmayı öğrenen Taiba nine her zamanki gibi kapı dibine varınca bir iki kere daha dönerek:

“—Gelin ben akşam gelmem. Herkese çaya çağırıldım. Eve iyi bak. Gelin kolunu kavuşturup oturma çok iş var. Çalış. Gelin tembel davranma dedim duydun mu?” diye tekrar tekrar tembih edip gitti.

Bibeş duyduğunu bildirmek için sadece sessizce başını salladı.

Taiba ninenin geleneğe göre büyük oğullarını ayırıp, ana evde en küçük oğluyla kalması gerekse de Zakir yeteneksiz olunca Hisbulla’yı ondan ayırmadı. Ömür boyu çalışarak biriktirdiği malını, kurduğu hayatı Hisbulla’ya verip, onu ana evin sahibi etti. Elbette sözde böyleydi. Aslında burada gücü sınırlanmayan ana sahip daima kendisiydi. Hisbulla ile Bibeş onu geçip, bu eve ne bir kazık çaktı ne de parmak kadar bir çubuk kırdı. Hoş, Taiba nine sadece kendi evinde değil, ayırdığı geliniyle oğlunun üstünde de sahipliğini korumaya çalışıyordu. Onlardan kendisine danışmadan hiçbir iş yapmamalarını istedi. Yine de Hammat’a göre böyle bir isteği hayata geçirmek kolay olmadığından, daha çok da Selime ile ilgili konularda Hammat tümünden kimsenin sözüne, düşüncesine, fikrine itibar etmek istemediğinden, bunu açıkça gösterince Taiba nine Hisbulla ile Bibeş’i malından çıkarmadı. Kendini Selime’ye sert davranmakla, ona yumuşak olmakla böylece yüzüne temizlenmez şekilde utanç getiren işler yapmasına imkân vermekle suçladı. Bundan sonra daha akıllı olacağını, Bibeş’i sıkı tutacağını sözde değil işte de

göstermeye çalıştı. Bu konuda ona rastladığı bir yerde Serbiyamal da geldi.

“—Taiba yenge sen onu sıkı tut. Şaşırtma. Evden çıkarıp, bir yere gönderme. Baştan böyle sıkı tutmazsan sonra boyun eğmez. Çok kötü bir soy onlar” diye fitneledi. O sırada babaları Serbiyamal’ın evine göçtüğünden beri üç ay olsa da Bibeş onlara sadece bir kez gitti. Onda da kayını ve kocasıyla birlikte. Kendi evine, kendi köyüne gitmenin mutluluğundan Serbiyamal onları bir kez misafirlğe çağırdı. O gün Bibeş’in gözlerine yabancı hislerle bakan kardeşini sevmeye, bir iki kelime konuşmaya bile fırsat vermediler. Büyükler ile aynı sofraya oturtulup, misafirlik ettiler ve dönüp gittiler. Serbiyamal hiç olmazsa: “Bibeş bir gün kalsın, kardeşlerini görsün” demedi. Taiba nine de bu konuyu hatırlamadı. Sonra Yemeş’in elinden tutarak Yeneş bir iki kere gelse de Bibeş kaynanasının bakışlarından korkup, onlara bir iki kelime söz söylemeye cesaret edemedi. Ama şimdi sonbahar gelince kıyafeti, ayağına giyeceği olmayan çocuk çoluğun gelecek bahara kadar isteği dışında eve kapatılınca Bibeş’e kardeşlerini kenardan olsa bile göremeyecekmiş gibi geliyordu. “Ne halde yaşıyor zavallılar?” diye endişeyle düşünmekten başka bir şey yapamadı.

O bozkır gibi geniş, büyük evde yapayalnız kalınca yüzünü yağmur damlalarıyla ala bula olmuş pencere camına dayayıp, bu konuda uzun uzun düşündü. Göz yaşları da yağmur damlalarından geri kalmayı istemiyor gibi çoğalarak aktı. Sonunda düşünce ağlaya gönlünü biraz boşaltınca ümitsizlik ve öfkeyle evi toplamaya başladı. Ne zamandır Selime’nin bu geniş, boş eve, uslu, çirkin Hisbulla’ya ve çok şefkatli kaynanasına sımsıkı sarılmayı, sevmediği halde alışmayı, ısınmayı isteyerek samimiyetle hayatını kurduğu dönemde sapsarı yapıp, kazıyarak temizlediği duvarlar şimdi tozlanmaya başlamıştı. Sinek, hamam böceği, örümcek izleri de görünüyordu. Zemin tahtaları bozulmaya başlamıştı. Çoğu zaman burada sonbahar günlerinde bir kere yıkatmak için kızlarla, genç gelinlerle imece yapmışlardı. Oynaya güle, türkü söyleyip dans ede ede çalışıp, evi yeni yapılmış sandık gibi sapsarı yapıp, kazıyıp, yıkayıp, yenileyip gidiyorlardı.

Taiba nine de o zaman imece yapıp, evi yıkamak için hazırlanıyordu. “Niye imeceyi bekliyor? Kendim yıkayayım...Yıkayıp bitirebilir miyim? Bitmez mi, o kadar kirlenmiş bir ev de değil. Gerçekten de bir tarafını, büyük tarafı yıkayayım hiç olmazsa...”

Bibeş böyle düşünse de yalnız başına işe başladı. Kazan kazan küllü su kaynatıp, masanın üstüne sandalyeleri koyup, ilk önce çatı tahtasını yıkadı. Duvarları, divanları, zemin tahtalarını bıçak ile kazıyıp yıkadı. Evin içi yenilenip, nefes alacak kadar geniş, ferah oldu. Sanki üstüne çökmüş ağır, karanlık yükü attı.

İş uzun süre devam etti. Evi yıkayıp, kapı önünü süpürünce kocasıyla kayını döndü. İnek sağma, akşam yemeği hazırlama zamanı geldi. Bibeş ne kadar çalışsa da kalan günlük işleri her zamanki hızıyla yapamadı. Eli ayağı bitap düşüp, işi bırakacak hale geldi. Taiba nine bugün onu becerikli olmadığından, ineğin göğsünde süt bırakarak sağdığından, kocası işten döndüğünde yemeği hazırlamadığından, tembel bir kadın olmakla suçladı.

“—İş, aş görmemiş yoksul, yetimden ne ümit etmek gerek?” diye yakındı. Yıkayıp, yenilediği evi sanki görmedi, anlamadı. Tam aksine:

“—Bıçakla kötü kazıyıp, zemini, duvarı incelterek ortasını çıkarmışsın ahmak!” diye aşağıladı. Serbiyamal ile ne zaman karşılaşsa hep böyle Bibeş’e karşı daha bir acımasız oluyordu.

Bugünün sabahında Bibeş her günkü saatte uyanıp, inek sağmaya gitmedi. Gücüne göre ağır işlerden yorgun düşen bu genç can yenilmez, ağır bir uykuya daldı. Taiba nine gelini uyandırmak için divanı şakır şukur hareket ettirip, bir ileri bir geri dönerek boğazını temizledi. Bibeş uyanmadı. Sonra güp güp basarak dışarı çıkıp, ineklerle buzağılarını birleştirdi. Bibeş gecikerek de olsa uyanıp, kovasını alarak ahıra gittiğinde buzağılar annelerini emmiş, karınları şişmiş, ayaklarını ayırarak duruyordu. Bazıları kuyruklarını kaldırmış boş çitte zıplaya zıplaya dolaşıyordu. Bibeş suçlu başını aşağı eğerek boş kova tutmuş halde eve döndüğünde Taiba nine giyinmek için hazırlanan Hisbulla’nın burnunun önünde kayış kamçı oynatıp, fırın gibi gerinerek ortada duruyordu.

“—Böyle olursa siz beni mahvedersiniz! Dört ineği aynı anda emdirmiş, hayvan! Ne kadar sütü haram etmiş! Erkeksen şu kayış kamçıyı al da karına vur! Bir daha uyuyup kalmamayı öğret! Duydun mu? Ne diyorum? Kime diyorum? Meh kamçı, çabuk ol!”

Bibeş korkusundan elindeki boş kovayı çınlatarak yere düşürdü. Sonra daha da ürkekleşip, tarla sincabı gibi yuvarlanarak fırının arkasına saklandı.

“Ey Allah’ım, ne yaptım ben?”

Taiba nine sesini yükseltmeden sürekli ısrar etti:

“—Dövme, öğret diyorum duydun mu?”

Canından bezmiş zavallı Hisbulla başını eğmiş halde ayak ucuna gözünü dikmiş dururken korkudan fırının arkasına saklanan Bibeş’in tarafına utangaç bir bakış atarak yumuşak, sakın bir ses ile:

“—Bırak anne ben kimseyi dövmem. İstersen haydi sen beni döv olur mu?” dedi.

Taiba nine küçük çocuk gibi korkup, fırının arkasına saklanan Bibeş’e acıdı ama Hisbulla’nın yumuşak hali ona hem kızdırıcı hem komik geldi. Lakin yumuşaklık gösterip, işi bozmaktan korkarak Hisbulla’ya kamçı ile sağlı sollu vurmaya başladı.

“—Vay aptal, ahmak! Niçin kadınlar seni sevmiyor, işte bunun için! Dövmeyince kadın adama alıştır mı?” diye koşma söyleye söyleye kamçıladı onu.

Dayağı değil sert söz söylemeyi bile görmeden büyümüş Bibeş hem korkusundan hem de yumuşak Hisbulla’ya göre yüreğinde çoğalarak sonunda uyanan bu canından bezme hissinden nefesi kesilip, dışarıya fırladı. Kendini unutup, nereye gideceğini ne yapacağını bilmeden boş çitlere doğru gitti. Sonra arka kapıdan bahçeye çıkarak yakın zamanda patatesi kazılmış ama şimdi kara bataklığa dönüşmüş yumuşak toprağı aşır, bata çıka ileriye doğru yürüdü. Avlunun Ölü Eyek’ke çıkan yerine, “evi dil, dış değmekten korumak için” kurumuş at başı kemiği asılmış kazık sırasına varınca uzaklaşarak ne yapacağını bilemeden durdu. Başını kazığa dayayıp, şaşkınlıkla etrafına baktı. Gözlerinden aralıksız kaynar yaşlar döküldü:

“Kaçmak, durmamak lazım burada... Bir dakika, bir saniye durmamak lazım... Ey, nereye kaçayım kimden yardım alayım ben?” diye tekrarladı yüreği.

Kara kurşun gibi ağır dakikalar göğsünü sıktı. Bibeş’in artık kımıldayacak hali yoktu. Tam o sırada biri yumuşak şekilde onun başını okşadı.

“—Niye ağlıyorsun güzelim?” diye sordu. “—Ağlama. Olmaz” dedi.

Bibeş annelerinkinki gibi hoş bir sesle söylenen bu sözlerle şaşırıp, başını kaldırıp baktı. Önünde endamlı, hayranlık veren bakışıyla, güzel, genç bir kadın duruyordu. Tuhaf, güzel gülümseyerek:

“—Ağlama güzelim, büyüksün, düşünürsün, kurtulursun...”

Ama şimdi sabret, olur mu ağlama... Anlıyor musun yenilme! Kötü ol!” diye tekrarladı.

Bibeş yaşlı gözlerini ona çevirip, halsiz bir ses ile:

“—Sen kimsin? Ne söylüyorsun sen abla?” diye sordu.

“—Ben mi?” diye tekrarlayarak sordu o güzel kadın. “—Beni tanımıyor musun sen? Duymadın mı? Ey, zavallı! Zavallı!”

Bibeş onun sesinden ne zamandır sakladığı kederin fişkırdığını hissetti. Bu onu daha da şaşırttı.

“—Kim bu abla? Mutlu... Kederli... Hem mutlu hem mutsuz gibi...”

Onun bu sorusuna Ölü Eyek kıyısından bağırarak kalın bir erkek sesi cevap verdi:

“—Selimekey neredesin? Nereye gittin?”

“—Evet. Kötü ol. Gücünü kaybetme!” dedi o güzel kadın, Bibeş’e bir daha baştan aşağı bakarak. Sonra:

“—Buradayım Hammat! Kaybetti ya!” diye nazlı gülüp, kocasının yanına yürüdü.

“Bu Selimekeymiş! Nasıl da güzel!” deyip, kendi derdini unutup, şaşıp kaldı Bibeş. “— Kötü ol, gücünü kaybetme mi dedi? Bu ne demek?”

Hisbulla Bibeş’i aldığı zaman Hammatlar köyde değildi. İş aramaya gitmişlerdi. Köyde onların hakkında:

“Dine, töreye sığmayan iş yapan yoldan çıkmış kişiler” ya da “Yusuf ile Züleyha gibi birbirini sevip, kavuşan mutlu kişiler” gibi sözler dolaşıyordu. Bunlarla Bibeş Selime’yi hem temizlenilmez ağır günah işleyerek yoldan çıkmış bir kadın hem de inanılmaz mutlu olarak gözünün önüne getirdi. Onu kısa sürede kendi gözleriyle görmek için heyecanlanıyordu. Ama şimdi onunla karşılaşınca birincisi onun kendi gibi sıradan bir kadın olmasına ikincisi gözlerindeki yaramaz, gururlu gülümsemesine keder karışmasına hatta sesine de o kederin yansımalarına şaşırdı:

“Öyleyse mutlu değil mi acaba? Mutlu sanılanların da kederli bir yanı mı var yoksa?”

“Büyürsün...Düşünürsün...Kurtulursun. Ama şimdi sabret. Yenilme!” dedi o... “Yenilme. Gücünü kaybetme... Merhum annem de böyle söylemeyi isterdi herhalde?”

Bibeş doğrulup, ayağa kalktı. Yüzünü yıkayıp, düşen kaynar gözyaşlarını şalın ucuyla tekrar tekrar silerek kuruttu.

“—Evet öyle. Yenilmemek lazım” diye bağırarak söyledi. “Kayınım ayı değil. Yemez” düşüncesiyle mağrur, sağlam adımlarla ev tarafına geçti.

Selimekey'i nikahlayıp alınca Hammat sahip olduğu her şeyi ilk karısı Ömmögölsöm'e bırakıp, yeniden hayat kurdu. Taiba nine onun iyi, şakirt oğlunu hor gören bu bozuk kadını Hammat'a aldırılmamaya, onu sadece evden değil tüm köyden kovmaya çalışsa da olmadı. Sonunda oğlunu ailesinden tamamen koparmamayı isteyerek:

“—Erkek adam iki eş ile yaşayamaz mı? Çok kadın almak Mühemmet peygamberden kalmış bir şey. Seni aptal niye hanımını, tay gibi iki çocuğunu, tüm zenginliğini bırakıp, yoldan çıkmış bu kadınla gidiyorsun? Başını tay tepmiş senin yoksa bu kadar ahmak değildin” diye hakaret de etse nasihat de verse olmadı. Hammat ile Selime geç de olsa buldukları coşkulu aşklarını kimseyle paylaşmak istemedi. Tüm zorluklara sabredip, bahardaki taşkın gibi çıkan kaynar aşk duygusuna leke düşürmediler. Oynaya güle, türkü söyleye, dans ede birlikte ormandan dal, ağaç taşıdılar. Her bir kazığı birlikte çaktılar. Her bir yeni dalı birlikte sıyrıp, birlikte bağladılar. Sığırcıklar gibi ötüşüp, dal ve çubuktan yeni bir yuva kurmaya başladılar. Aşk mutluluğu ile kanatlanan yürekler pişmanlığı, efkarı, bilekleri yorulup, halsizleşmeyi bilmedi.

Selime'nin babası başta:

“—Böyle rezil ettikten sonra sen benim çocuğum değilsin” deyip, kızından tamamen elini çekmeye çalışsa da evlat bu sonunda affetti. Mihri için ona bir at, bir inek, keçi koyun verip, sahipliğin ilk temel taşını yaptı. Atı ineği olunca Hammat ile Selime'ye hayat kurmak elbette o kadar zor olacak değildi. Gerçekten de evlendikten bir yıl geçmesiyle onlar ufak da bir olsa ev yapıp, yerli yerinde, güzel, bereketli bir hayat kurmuşlardı. Baharda bahçe dolusu patates, hıyar, pancar gibi şeyler ektiler. Hammat bu yıl iki aile için çalıştı. Karısını bıraksa da çocukları için eski ailesinin toprağını sürüp, ekinini ekti. İş ne kadar çok, hayat ne kadar karmaşık, ağır olsa da kendinde bitmez tükenmez bir gücün, inatçılığın çoğaldığını hissetti. Sanki Selime ile birleşmesi onun bugüne kadar uykuda olan sonsuz güç pınarını harekete geçirip, onu coşkun, büyük bir harekete dönüştürmüştü. Hammat artık gerçek anlamıyla mutluydu. Selime de mutluydu. Yine de son zamanlarda Selime'nin içine söylenmemiş bir düşünce sık sık endişe düşürüyordu. Günler, aylar geçtikçe

bu endişe kötü bir şişlik büyüyüp, kabarıyor hatta dayanılmaz bir acıya dönüşüyordu.

O sırada Selime zaman zaman efkarlanıp, türkü söylüyor, isteği dışında bazen gözlerinden sessiz yaşlar yuvarlanıyordu. Geceleri Hammat bahadırlar gibi derin, rahat nefes alarak, gamsız şekilde uyurken o birden uyanıp, uzun uzun düşünüyordu. Lakin yüreğini acımasızca sızlatan bu belirsiz endişeyi Selime de açıkça anlayamıyordu.

“Ne için endişeli? Sevdığı Hammat’ı da yanında. Selime için bütün malından elini çekti. Kurduğu hayatı, ailesini geri çevirdi. Gıybetten, kınanmadan korkmadı. Yine de Selime için eksik olan neydi? Kaderin kurtulması mümkün olmayan uzun yokuşu ona huzur vermemeye mi çalışıyordu? Kim, niçin onun mutluluğuna el uzatıyordu? Hayır, hayır... Bunun olması mümkün değil!”

Bir gece yüreğinin acısına dayanamayıp, düşüncesinin son sözlerini kendisi de anlamayıp, böyle bağırarak söyledi.

“—Niçin mi? Ne diyorsun güzelim?” diye uyandı Hammat.

Selime kocasının tarafına dönüp, gözlerini onun kuvvetli göğsüne sakladı.

“—Hayır... Böyle... Acaba nasıl bir kötü rüya görüp, sayıklayarak uyandıysam...”

Hammat ona küçük bir çocuk gibi değer verip, göğsüne bastırıldı:

“—Korkma rahat uyu güzelim.”

Selime’nin gönlünde böyle huzursuz düşünceleri doğuran sebeplerin en büyüğü elbette Hammat’ın çocuk sevgisiydi. Ne de olsa ilk karısından bir oğlu bir kızı vardı. Hammat onları çok seviyordu. Top gibi yuvarlanarak büyümüş oğlu Bayras’ı yanından ayırmıyor sürekli birlikte dolaşıyordu. Altı yedi yaşındaki oğlu bu yıl saban sürmeyi öğrenince onu hep atın başına oturtup gezdirdi. Üstelik her fırsatta Taiba nine de diğer komşular da Bayras’ın aynı ona benzediğini onun gibi bahadır olacağını konuşuyordu. Her yeri geldiğinde ona bunları veren kadını kısır bir kadınla değiştiği için suçluyorlardı. Doğrusu Hammat bunların hepsine sessizce gülümseyip, cevapsız bırakıyordu. Lakin Selime Hammat’ın gönlünün karısından soğusa bile çocuklarından soğumayacağını hissetmiyor muydu? Biri onun Bayrasının becerikliliği, kızının güzelliği hakkında konuştuğunda Hammat’ın gözlerinde ne kadar gururlu bir mutluluk belirdiğini görmüyor muydu? Selime buna karşı

huzursuz eden sevgisinden başka ne verirdi ona? Ne zaman Hammat'a ayı yavrusu gibi güçlü kartal gibi keskin gözlü Bayras gibi bir oğlan verecekti? Verebilir mi, oğlu olur mu? Eğer Selime gerçekten insanların söylediği gibi kısır bir kadın çıkarsa Hammat'ın aşkını şimdiki gibi koruyabilir miydi? Gençlik de güzellik de geçer. Ama çocuk hep büyür, güçlenir, güzelleşir! Eğer Hammat çocuksuz hayata doymaya başlarsa ne yapar?

Hammat ile birlikteliğinden bu yana bir yıl geçse de kendinde hamilelik belirtileri göremeyip, tamamen ümitsizliğe kapılmaya başlayan Selime, bu yıl kıtlık olup, yiyeceklerinin bitmesi yüzünden yiyecek ve iş aramak için köyden dışarıya çıkmaya mecbur kalmalarına ve Timaş boyara gidip, dışarda bir işe kiralanmalarına üzüleceği yere sevindi. Bu korkunç bir sevinçti. Bu yüzden Selime içinden kendi kendine:

“Ey, aptal insanlar ateş yutuyor. Ama sen seviniyorsun. Utan! Kendine gel. Bak, sevincin başına düşmesin!” diye çok kez içine korku düşüp, hakaret ederek söylendi. Lakin sevinmekten kendini alamadı. Mümkün olsa ömrünce bu köye geri dönmek için dışarıya gider tüm zorluklara katlanırdı. Sadece Hammat'ı yanında olsun, aşkını biriyle paylaşma korkusundan kurtarsın...”

Gerçekten de bu yıl Hammat Selime'nin sabırlı, becerikli oluşuna, ustalığına hem şaşırdı hem de hayran kaldı. Ağzından tüm yaz boyunca bir kez bile yakınma, eftarlanma, söylenme sözü duymadı. Ekin biçme, ekin toplama işinde, orakta hatta ormanda kesim işinde bile erkeklerle eşit çalışıyordu. Hiçbir zaman dışarıda, ormanda çalışmanın zorluğunu bir tek hareketinde bile göstermedi. Tam aksine daha mutlu daha becerikli daha alçak gönüllü olmaya başladı. İş olmadığı zaman kendini de kocasını da sevip, bakmayı bilen özenli bir kadın olmaya, her zaman bülbül gibi ötüp, dans ede türkü söyleye onu rahatlatmaya çalıştı. Yüreğini tümüyle saran büyük aşk ona sonsuz güç, coşku veriyordu.

Kara sonbahar gelince, Timaş boyarın dış işleri bitince Hammat ile Selime köye döndü. İşte onlar Bibeşle karşılaştığında köye yeni gelmişti. Sokaktan geçerek insanların gözüne takılmamak için çitin arkasından, Ölü Eyek'in kıyısından geçen yaya yolundan gidiyorlardı. O sırada Hisbullaların çitinin

arkasında, bahçenin kenarında ağlayan bir kız görünce Selime aklına gelen:

“Belli ki Hisbulla’nın biz gidince aldığı yeni gelin bu!” Düşüncesiyle birden öfkelenip, Bibeş’in yanına gittiğini fark etmedi. Kadınlara özgü ilgilenme, annelere özgü koruma duygusu da çekmiş gibi oldu onu. Acaba beklenmeyen bir karşılaşma mıydı bu? Bibeş’in gönlünde:

“—İşte insanlar ölmüyor... Yaşıyorlar... Ben de yaşarım... Büyürüm... Yenilmem...” gibi benzer ümitler uyansa da Selime’nin yüreğinde yaz boyu sessizce saklanan sıkıntılı düşünceler, karanlık şüpheler yeniden hareketlendi.

“Nasıl da küçük, zavallı! En fazla on iki yaşındadır. Evet, tamam büyür, güçlenir...” diye başta soğuk, üşengeç davranıp, bu konuyu unutmayı düşündü Selime. Lakin düşünceleri ondan geri kalmak istemedi. Onu sürekli daha da derine sürükledi.

“Hisbulla’yı sevse hiç olmazsa ona sarılırdı zavallı...” diye düşünceleri devam etti. “Acaba o da benim gibi çalışacak yaşa gelince sağa sola ayrılan kadar mı duracak?” Bunun arkasından daha sessiz daha endişeli düşünceler akıp gitti.

“Çocuk verir mi acaba? Eğer Bibeş çocuk verirse Hammat bunu nasıl görür? Onunla yıllarca yaşayıp, çocuk vermediğimden yeteneksiz olduğumu anlar mı acaba? Yine de... Bibeş çocuk vermezse ben de Hisbulla’nın kısır olduğunu anlarım hiç olmazsa... Belki gerçekten de öyledir...”

Selime bir gün çocuk verip, kendini aşağılatması mümkün olan bu küçük kıza bakınca git gide gönlünde öfke, sinirlenme duyguları uyanmaya başladığını hissedip, korkmaya başlamıştı. Ama sonra zengine, dışarıya gittiğinde gönlünde Bibeş’e karşı sadece koruma ve sıradan bir ilgiden başka bir şey yoktu. Bu yüzden ağlayan Bibeş’in başına sıcak, ıslak elini koyup, onu teselli etmek, sakinleştirmek için nasıl anlamsız sözler söylediğini de fark etmedi. Ama şimdi... Ya Rab, ne düşünüyor? Merhamet duygusu uyandıran bu kıza bakınca öfkelenecek, intikam alacak kadar kötü, kıskanç biri mi Selime? Ey, Allah’ım o kendi yüreğini bile tümüyle anlayıp, çözememişti. Böyle olunca insan yüreğini nasıl idare etmeli? Evet, o dakikada Hammat’ın düşüncesinde ne olduğunu nasıl bilmeli? Kim bilir belki de oğlu, kızı... Onlarla birlikte Ömmökey’i de özlediğinden dönmüştür belki...”

“—Evet, kim o?” diye Selime’nin düşüncesini böldü Hammat. “—Senin genç kuman mı yoksa?”

“—Evet.”

“—Bak sen şuna, sonunda Hisbulla’ya o kadar da yabancı değilsin? Nasıl yürüyüp gittiğini bile fark etmedin! Düşünmemiştim... Beklememişim... Evet, kız nasıl?” diye güldürdü Hammat.

Selime neşesizce cevapladı.

“—Nasıl olduğunu görüyoruz. Her zamanki gibi küçük, ağlayan bir kız.”

“—Öyle.”

Selime düşünceye dalıp, yine bir süre sessizce durunca gülerek:

“—Ne kadar da güzel... İri gözlü, bembeyaz yüzlü...Güzel bir kadın olacağı benziyor” dedi üstüne.

“—Öyle mi?” diye tekrarlayarak sordu Hammat. “—Bak sen şuna... Hisbulla’nın şansı hep güzel kızlardan yana...” Selime derin bir of çekti...

“—Evet... Öyle... Hiç olmazsa bu ona nasip olsun...”

Sonra evlerine kadar konuşmadan yürüdüler. Bu konuda konuşmaya, düşünmeye ikisinin de istekli olmadığı açıktı.

III

Baygilde ağabeyler İlseğol’a göçüp geleli dört yıl oldu. Yazın olgunlaşan karpuzun ve kuruyan çavdarın kokusuyla toprağın sulandığı, sinek sürüsünün vızır vızır ettiği sıcak günlerden biriydi. Bugün komşu Yakup köyünde pazar vardı. Bu yüzden İlseğol sokakları da her zamankinden hareketli, hayat doluydu. Sabahtan arabayı doldurup, ağaç, kürek, kömür, katran yükleyen orman tarafı Kıpçakları artık bir libre çay, şeker ve beş on libre un koyulmuş küçük çuvallardan başka bir şey olmayan boş arabalarıyla takır tukur İlseğol sokaklarını geçip gittiler. Bazıları biraz içip asabileşince arabaya çapraz şekilde yatıp, sokağa sığmayan bağrıışmalarıyla türkü söyleye söyleye geçiyordu. Pazarcılar arasında artık altmışını geçmiş olsa da arabaya oturmayı kendine daima namus sayan, bu yüzden arabada dizgin tutup oturan, kadını ya da torununun yanında at sürerek evlerine giden yiğitler, ihtiyarlar birbiri ardına görünüyordu. Yürüyerek dönenler de yok değil. Üç at koşulu arabaya eğri yatarak geçenler de var elbette. Genellikle pazar günü İlseğol çocukları için en ilgi çekici gündür. Sokaktan geçen

her atlıyı her yayayı görüyorlar. Onlar için hepsi ilginç hepsi eğlenceliydi. Yeneş ile Yemeş'in de böyle bir günde sokakta, arkadaşlarının yanında olası geldi. Serbiyamal onları boş yere dağıtıp, sokakta dolaştırmayı sevmiyordu. “Niçin onları evde tutuyor? Çalışmaları lazım! Yine de bugün geç de olsa geceye kalsa da kızlara azıcık özgürlük verdi. Bugün onların çok nadir karşılaştığı mutlu günlerinden biriydi. Bir gün son baharı, kışı, yazı maden ocağında çalışarak geçiren babaları sağ salim döndü. Sadece bu da değil Baygilde ağabey onlara çok güzel, süslü, mavi dokumadan elbiselik kumaş da getirdi. Üstelik Serbiyamal da:

“—Gidin birazcık oynayın” diye sokağa çıkmalarına izin verdi. Anlaşılan o ki kocası ona ateşli kızıl satenden elbiselik, Keşmir kumaşı eşarp, hatta çizme için deri getirince üstüne un, çay, şeker için parayı da bol bol verince keyfi yerine gelmişti.

Kızlar sokağa çıkınca:

“Nereye gidelim? Oynamaya nereden başlayalım?” deyip, kapının dibinde uzun süre durdular. Şimdi pazarcılar seyrekleşmiş sokak sessiz kalmıştı. Sadece Ğabbas mollarının bir köşeye sinmiş, yıkılmış medresesinin yanında anlaşılmaz lakın tuhaf dertli, hoş türküsünü söyleyip, kendini tırmalaya tırmalaya dolaşan deli Ulyabay vardı.

Yemen ülkelerinden,

Kalkıp giderdi.

Ya seni ya beni,

Gezdirip giderdi...

Bir grup çocuk gürültüyle gelip, onun arkasından gitti.

“—Ağabey, Ulyabay ağabey tekrar söyle.”

“—Leylejanı'ı söyle.”

Çöl Arap'ı gibi kara sakallı, sıska yüzlü, kılıç burunlu, orta yaşlarındaki bu kişiye çocuklar her zaman böyle medreseden çıkarken gördükleri anda yapışıyor. Ama Ulyabay sabi çocuklar gibi iyi niyetli, üzüntülü şekilde çocuklara birbiri ardına gülümseyip, utangaç, yumuşak bir ses ile:

“—Söyleyeyim mi? Molla ağabeyim dövmez mi?” diye sordu. Sonra gamsız, iyi niyetli bir ses ile:

“—Hey, bırak söylemiyorum molla ağabeyim döver” dedi.

“—Söyle, söyle! Dövmes. Dövdürmeyiz” dedi çocuklar gülerek. “—Biz varken cesaret edebilir mi, ha ha!” Ulyabay tekrar sıkıntılı, utangaç şekilde gülümseyerek:

“—Ha, öyle mi? Söyleyeyim öyleyse” dedi. Sonra dervişler gibi coşup, silkinerek türküsünü söylemeye başladı.

Her seher vaktinde,
Rüyamda görüyorum.
Ben seni, ben seni,
Leylejan seviyorum.

“—Haydi kardeşim biz de oraya gidelim. Ulyabay’ın türküsünü dinleyelim” dedi Yeneş. Yemeş karşı çıktı:

“—Bırak, haydi Şevrekeylere gidelim. Ben Ulyabay’dan korkuyorum.”

Gerçekten de halk dilinde: “Buhara’da ve Semerkant’ta okumuş. Allah’ın sırlı işlerini anlamak istemiş. Sonra uğraşa uğraşa hiçbir şey anlayamayınca işte böyle aklını yitirmiş...” diye söylenen sözlerden başka hiçbir şeyi belli olmayan ve aslında kim, nerede, niçin böyle bir duruma düştüğü kimse tarafından bilinmeyen bu yarı çıplak kişi Yemeşlerin gönlünde her zaman endişe, korku, acıma duygusu uyandırıyor. Yemeş onun yanına gitmemeye, gözüne bakmamaya, başkaları gibi onu sinirlendirmemeye çalışıyor.

Dediğim dedik olan Yemeş’in huyuna gitmeyi öğrenen Yeneş ısrar etmedi. Onlar Şevrelere gittiler.

Şevrelerin içi dışı sıvanıp, beyaza boyanmış topak, bir inek sığacak olan çardak evleri, sokağın Eyek tarafı ucunda Serbiyamalların karşısındaydı. Şevre’nin babası balta ustası olan Helim ağabey tüm ömrünü insanlara güzel güzel evler, mühürlü kapaklar, pencereler yapsa da kendi için bir şey yapacak zaman da para da bulamamıştı. Çalışarak kazandığı mal mülk onun yiyeceğine de bir kat örtecek kıyafetine de yetmedi. Büyük oğlu Ehmet ile birlikte zengin komşuları Sobhan başkanlara inşaat malzemesi yapmak için kütük kesmeye ormana gidiyordu. Kalabalık, büyük bir aileye yemek yapmaya yetişmek zor olduğundan Şevre’nin annesi Zöberjet yenge de Sobhan başkanlarda yemek pişirici olarak çalışıyordu. Çoğunlukla evde küçük kardeşiyle Şevre kalıyordu. Ama Şevre’in İştüğan ile yaşıt ağabeyi- yaramaz, hareketli Ehet- hiçbir zaman evde durmuyordu. İştüğan ile ikisi sokak boyunca yürüyordu.

Yalnız başına sıkılan Şevre sevinip, zıplayarak ara vermeksizin konuşmaya başladı.

“—Ay! Yemeşler geldi! Evet ne yapıyoruz ne oynuyoruz? Beş taş oynayalım mı? Ben akşam çakılıktan beş tane yuvarlak taş bulup getirmiştım... İşte onlar. Yoksa sayı mı oynayalım? Sayı oynarsak benim bir etek güzel taşım da var... Niye konuşmuyorsunuz Yemeş, Yeneş!”

“—Bırak, evde oynamayalım dışarıya çıkalım!” dedi Yeneş. “—Biz hep evde oturuyoruz.”

“—Saklambaç oynayalım” diye ekledi Yemeş.

Şevre eteğini arkasından düğümleyip, divan kenarında duran narin ayaklı, akıllı, iri karınlı küçük kardeşi Hesen’e kederle baktı:

“—Mirzam git haydi...”

“—Öyleyse saklambaç oynamayalım dışarda dolaşalım olur mu?” diye katıldı Yemeş. “—Sokağa çıkalım.”

Şevre kardeşine işaret etti:

“—Gel, mirza.”

Hesen emekleyerek divanın kenarına geldi ve sevinerek ablasının boynuna sarıldı.

“—Anne? Mama?”

Şevre ayaklarıyla, elleriyle oyun yapıp, düzeltmek için dokundu.

“—Hayır, anneye gitmiyoruz. Almalıyız teyze kızar, mama vermez, döver seni. Abo abo olur anladın mı?”

Hesen sevindi. Kapı önüne çıktılar.

“—Şimdi ne yapıyoruz?”

“—Mirzan olunca bir yere gitmek, dolaşmak, oynamak olmuyor...”

Yeneş ile Yemeş İlseğöl’de dört yıldır yaşıyor olsa da diğer kızlara hiç alışmamışlardı. Bazı kızlar onları “topraksız, göçmen” diye aşağılayıp, canından bezdirmişti. Bazılarının çoğu zaman anne babaları da evde oluyordu. Büyüklerin olduğu yerde serbestçe oynanmıyordu. Ama Şevre onları hiçbir zaman aşağılamıyordu. Onların evi de her zaman boştu. Üstelik taş bebek gibi küçük, yuvarlak yüzlü, burnunun ucuna toplanmış küçük çillerinin üstünde her zaman çiğ damlaları gibi ter kabarcıkları parıldayan şirin Şevre Yeneş ile yaşıt, Yemeş ile yaş olarak yakındı. Yemeş onu kendinden büyük görmüyor, Şevre de kendini büyük hissetmiyordu. Yemeş ile ikisi can dostuydu.

Kapı önüne çıkınca kızlar diledikleri gibi dolaşmaya, oynamaya, Eyek’e yüzmeye gitmeye engel olan küçük Hesen’i nereye bırakacaklarını bilemeden şaşır kaldıkları anda

Sobhan başkanların tarafından gelen gülüşme, konuşma sesini duydular.

“—Kim gelmiş? Haydi bakalım” diye şıpır şıpır etti Şevre.

“—Haydi bakalım. Ne varmış?” dedi Yemeş de. Şevrelerin kapı önüyle Sobhan başkanların kapı önünü ayıran büyük tahta duvarın yanına gittiler. Kazayağı, kuşburnu, ısırgan otlarıyla kaplanmış duvarın kenarında, tahta sopalarından birinin düşmesiyle oluşmuş göz gibi bir delik vardı. Bunu kızların kendi yapmıştı. Buradan Sobhan başkanı, kapı önündeki zengin hayatı gözlemeyi seviyorlardı. Kuşburnu yaprakları altına gizlenip, nefes bile almadan gözlemeye başladılar. Bugün de her zamanki bayramlı hayat devam ediyordu. Sobhan başkan ile karısı Almabike bayramdaki gibi giyinmiş merdivende duruyordu. Başkan yepyeni, üç at koşulu kara arabasındaydı ve göğüs cebinden kazan gibi büyük, yuvarlak karnına kadar uzanan gümüş saat zinciri sallanıyordu. O büyük, etli kolunu şalvarın cebine kısırmış, kısa ayaklarını gücü yettiği kadar germiş, iyice açarak basmıştı. Dikleşmiş ensesi, kirpi gibi olmuş bal rengi bıyığı, dik, kibirli bakışı, yeşilimsi gözleriyle öküze benziyordu. Geniş göğüslü kalın gövdesine hiç has olmayan güzel, küçük başına zengin Tatar kadınları gibi incili kalpak giyen Almabike kocasından daha uzun daha kibirliydi.

Yemeşlerin dikkatini daha çok alttaki merdivende çıplak kırmızı tenli, mavi gözlü, bu tuhaf güzel taşbebeği ipek yorgana sarıp, bebek yapmış Altınbike çekti. Kızlar bebeğin güzelliğine hayranlıktan dilsiz kaldılar. Gümüş mercana gömülüp, dizip giyindirilmiş Altınbike, Yemeşlerin hiç görmediği canlı bebeği ile hikâyedeki padişahlıktan bu pencerenin önüne yanlışlıkla uçup gelmiş bir cin kızı gibi göründü. Yaşı ile Şevrelerden büyük olmasa da boyu uzamış olan Altınbike’nin küçük çocuklar gibi nazlanıp, bebek oynaması, bebeğini bir babasına bir annesine götürüp:

“—Git kızım ben yoruldum. Sen dedene git. Büyükanne de kızım. Anne bak kızım konuşmaya başlamış!” diye ara vermeden konuşması erkenden çocukluğunu unutmuş Yemeşlere çok şaşırtıcı hatta utanç verici geldi. Yeneş fısır fısır konuşarak:

“—Ey, utanmaz. Kocaman şey nasıl utanmadan oyuncak oynuyor?” diye söylendi. Yemeş kirpiğini kırpmadan

bakarken bağırarak konuşmaması gerektiğini unutup:

“—Şevrekey bebeğin canı var mı? Gerçek bir çocuk gibi bakıyor değil mi?” deyip, bağırdığının farkına varmadı.

“—Şşş, aptal!” diye şıpır şıpır etti Şevre. “—Eğer bizim buradan onları gözlediğimizi anlarsalar! Almabike teyzem bacaklarımızı kırar. Anladın mı?”

Kızlar tekrar sessizleşti. Hatta küçük Hesen de sesini çıkarmadı. Sadece parmaklarıyla kuru toprağı deşerek oturdu. Sanki bu sırada dilini tutması, sesini çıkarmaması gerektiğini o da biliyordu.

Sobhan başkan boğazını temizleyip, kızları korkutarak silkindiren acı bir ses ile:

“—İzris! İblis dedim, atı sür!” diye bağırdı. Bu sese, bahçe çitine bitişik halde yapılmış ahırdan ağır ağır basıp, topallayarak ihtiyar İzris çıktı. Yaz kış üzerinden düşmeyen o eski gri paltosu, kambur sırtı, vücuduna göre daha uzun olan ve öne sarkan çengel gibi tırtıklı elleri, mavimsi, tüy basmış, uzun kıllı yüzü ile bu ihtiyar ayıya benziyordu. Sadece ayı gibi kötü görünüşlü, kıllı değil onun kadar güçlü olduğu da belliydi. Ona “Rus İzris” diyorlardı. Rus İzris’in yeri yurdu da çoluk çocuğu da yoktu. Guguk kuşu gibi yapayalnızdı. Ama gençliğinde güçlü bir yiğit olduğunu söylüyorlardı. Askerdeyken bir Rus subayı onu sevip, kendine hizmet eri olarak almış. Subay onu yetenekli, zeki, iyi, hile bilmeyen, namuslu, kahraman bir asker olduğu için sevmiş.

“—Bu hizmet eriyle en zor yoldan bile kolayca geçilir. İdriska atın dilini anlıyor. Kimseye baş eğmeyen vahşi atlar onun elinde sakinleşip, uysallaşıyor. Eğer şimdi en iyi atı alayım dersin İdriska’yı tercih et” diye övmüş. Başka subaylar gibi askerleri aşağılamayı, itip kakmayı bilmeyen bu iyi insanmış onun sahibi. Bu yüzden İzris orada hizmet eri olarak uzun yıllar hizmet etmiş. Hatta subay istifa edince de onu bırakmamış.

“—Haydi İdriska ölünceye kadar benimlesin. Kıtlık görmeden yaşarsın” deyip, Moskova tarafına, kendi yurduna alıp götürmüş. İzris de bu iyi subaydan ayrılmak istememiş, bu kadar kıymet verdiği birinin sözünü çiğneyen bir yiğit olmak istemediğinden razı gelmiş. Sonra subayın zengin, güzel yurduna, oradaki sıkıntısız, bereketli hayatına alışmış. Yılın çoğu zamanını Moskova’da,

Petersburg’da ya da yabancı ülkelerde geçiren bu ailesiz subayın zenginliğini koruyup, orada yaşayıp gitmiş. Böylece aylar, yıllar birbiri ardına geçmiş. İzris de yarı Rus olmuş, dilini de dinini de unutmaya başlamış. Ama subay önceki gibi:

“—İdriska varken benim yanlışlıkla düşürdüğüm kör, beş kuruşum da kaybolmaz” diye övüp, huzurla istediği yerde dolaşmış. Böylece yaşlanıp, kendiyle kaldığında İzris’in gönlü birden doğduğu yöne çekilmeye başlamış. Kendi köyüne gidip göresi, kendi toprağına gidip, orada ölesi gelmiş. Subayın:

“—Şimdi gidersen orada açlıktan ölürsün. Aptal gibi davranma İdriska rahat yaşa” diye türlü nasihatlerine bakmadan bir gün kalkıp gitmiş. Ama köyünde anne babası ölmüş, unutulmuş, tüm hayvanları, ev eşyaları İzris’in tek kardeşi Almabike’nin kocası Sobhan başkanın eline geçmiş. İhtiyar İzris’e burun sokacak bir yer kalmamış. İzris derdinden içkiye düşmüş. Hatta subayın:

“—Eğer işin olmazsa geri dönersin” diye verdiği yol parasını da içip bitirmiş. Geri de dönmemiş. Daha doğrusu böyle domuz gibi debelenip, sarhoş yüzüyle kıymet verdiği subaya görünmeye cesaret edememiş. Böylece sadece parasını değil kıyafetlerini de satarak içip bitirdikten sonra Sobhan başkanın arabacısı olmuş. Bunlarla birlikte yıllardır onun ahırında kalıp, artanı bozulana yiyip, sadece boğazı için çalışarak yaşıyordu. Artık onun dünyada gönlünü rahatlatan tek şey eline geçen azıcık parayı içip bitirdikten sonra ahıra dönmeden sokakta debelenip, başkanın evi tarafına kenardan yumruk gösterip, acı, tuzlu Rus küfürleriyle küfrederek dolaşmaktı. Sobhan başkan yeri her geldiğinde:

“—Sen ona kardeş deyip, üzülüp, bakıyorsun. Ama o senin yüzünden gülüyor, iblis!” diye söyleniyordu. Lakin insanlar onun bu ihtiyarı sokağa atmama nedeninin tüm kötülüğünü bilen halktan çekindiği için olduğunu iyi anlıyordu. Bu yüzden onun söylenmesine hiç kulak asmıyorlardı. Ama ihtiyar İzris içip, acıkıp, bitap düşüp, ayakta duramaz hale gelince yine dönüp dolaşıp, sonunda kadere boyun eğip, başından börkünü indirerek o “şefkatli” damada gidiyordu. Yine sabrı tükenene kadar çalışıp, ona hizmet ediyordu. Sabrı tükenirse yine saçını başını dağıtıp, eline telleri kopmuş balalaykasını⁶ alıp, bükülen topuklarını sertleştirip, vücudunu askerlerinki gibi düz tutmaya çalışıp, sokağa, tozlu yol üstüne

⁶ Rusların üç köşeli, üç telli yaylı müzik aleti (Başkort Teleneñ Hüzlege, 1993).

çıktı. Sonra tüylü, büyük yumruğuyla zayıf göğsüne küt küt diye vurup, coşkuyla bağırdı:

“—Bakın subayın verdiği balalayka! Subay vermiş! Anlayın, subay ile arabada hızlıca giden İdriska imiş!”

“—Rus İzris tekrar içmeye başlamış...” Diyor insanlar bunu duyarak. “—Yine ayakta duramayacak kadar içmiş zavallı...”

Ama her şeyden ilginç onu izleyen çocuk çoluklar yapışıp:

“—Oyna ihtiyar!”

“—Çalgını zangırdat, ayağını takırdat!”

“—Vay Dunay’ı söyle ihtiyar!”

İhtiyar İzris bunu bekliyormuş gibi neşelenip, çalgısını zangırdatarak kısılmış, sarhoş bir ses ile türkü söyleye söyleye, dura kalka sokak boyunca dolaştı.

Dinleyin çocuklar,

Tel ne söylüyor,

Tel ne söylüyor!

Evet evleniyor,

Ay Dunay, vay Dunay,

Dunay neşeli Dunay!

Çocuklar onun arkasından gittiler.

“—Vay, Rus İzris!”

“—Deli İzris!”

“—İzris Dunay’ı bozuyor!”

“—Başkurtça bir türkü bilmiyor...”

“—Sadece Dunay’ı yayıyor!”

Ama ihtiyar İzris her öfkелendiğinde Rusça maniler söylemeye başlıyordu.

Ah, anne babam,

Beni sevmiyor.

Beni sevmiyor,

Sabah erken uyanacak...

İhtiyar İdris ne kadar çok içse de onun manileri böyle çocukları gibi basit, sıradan oluyordu.

Bu ihtiyar İzris’e Sobhan başkan sözde eğlenerek “İblis” diyor. Ona gırtlaktan:

“—İblis, at sür!” diye bir iki kez bağırdı, ihtiyar atı sürüp, kapının yanına gelince bu “şakacılığına” sevinip, karnı şişip, elini arkasına koyup, ayaklarını açarak durdu. Sonra oynayıp duran üç kara yorga koşulmuş kanatlı, yepyeni yük arabasına çapraz şekilde yatıp, karısının yanına, ihtiyar İzris’i de sürücü yerine oturtup, tuhaf kibirli bir şekilde hızlıca gitti. Altınbike bebeğini kucaklayıp, kalkmadan onları uğurladı. Şevre yanında oturan Yemeş’in kulağına:

“—Yabancı bir köye gidiyorlar” diye fısıldadı. Onlar her gece böyle misafirliğe gidiyor... Altınbike’yi bırakıyorlar. Büyük olsa da hiç utanmadan anne babasından geri kalmıyor.”

Yemeş ses çıkarmadan gözlemeye devam etti. Çünkü orada ona hikayelerdeki gibi zengin ve gizemli gelen, farklı, tuhaf bir hayat sürüyordu. Şimdi onun tüm dikkatini Sobhan başkanın tek oğlu Hatıbal çekti. Işıl ıslı parlayıp duran pirinç madeninden düğmeleri olan yepyeni bir ceket giyip, iki elini cebine koyup, ayna gibi parlayan kara botunu alışılmışın dışında şıkır şıkır ettirip, kapı önünde uzun süre ileri geri yürüyünce babasının durduğu yere, merdivene çıktı. Dış görünüşü, yürüyüşü duruşu, çaprazlamasına sıvazladığı uzun kara saç, bükülerek çizilip giden ince bıyığı ile köydeki tüm yiğitlerden ayrılan bu Hatıbal küçük Yemeş’e güzelliğin ve mutluluğun en üst noktası olarak göründü. Sadece onun babasına benzeyen güçlü, soğuk, kibirli bakışı ve yeşilimsi gözleri Yemeş’e yakın gelmedi. Onun küçük yüreğine belirsiz bir mutsuzluk salmış gibi oldular.

Hatıbal Ulu Eyek boyunca İlseğol’dan on on beş kilometre yukarıda olan Selem köyünde Rus-Başkurt okulunda okuyordu. Okul Başkurt köyleri arasında yolunmuş, zayıf tavuk sürüsü içine girmiş gururlu bir kuğu gibi dimdik durup, güneşli günlerde İlseğol’a da parlayarak görünüyor, bu iki katlı taş eve burada “Taş Saray” deniliyordu. Hatıbal köyden sadece kendinin bu “Taş Sarayda” okuması ile de Yemeş’i dehşete düşürüp, ona hikayelerdeki gizemli bir kahraman gibi görünüyordu.

“Hatıbal! İsmi kadar kendi de farklı. Köydeki tek isim. Çünkü doğduğunda mollaya bir at verip, pencere içinden satın almışlar üstelik tek kulağına gümüş halka takıp, üstüne bir de kır yamalı elbise giydirmişler. Sonra Allah onu: “Bu yoksul çocuğu: Kime, ne gereği var? Haydi yaşasın bari...” diye aldanıp öldürmemiş. Yoksa ona kadar Sobhan başkanın oğulları hep ölüyordu. Ama onu böyle satın alarak “Hatıbal” ismini de koyunca yaşamış. İşte niye kıymetli bu çocuklar!”

Bu düşünceden sonra Yemeş birden endişeye kapıldı.

Uzağa bakarak dalan gözlerine eliyle bastırıp, duvarın yanında bir oturuyor bir zıplıyordu.

“—Haydi buradan gidelim.”

Kızlar sokağa çıktılar. O sırada yük arabasına eğri yatıp, atına var gücüyle vurarak zengin Usman kapıdan çıktı. Kızlar onun pazardan biraz içerek asabileşmiş şekilde döndüğünü, böyle zamanlarda cömert, güler yüzlü olduğunu iyi biliyordu.

“—Usman dede geldi. Haydi gidelim!”

“—İşte çocuklar bizden önce davranmış!”

Gerçekten de önce Ulyabay’ın etrafında dönen bir grup çocuk şimdi zengin Usman’ın ardından kapının önüne inip, gözden kayboldu. Şevre ile Yemeşler vardığında zengin Usman’ın iki karısı onu iki yandan tutup, arabadan indirmeye çalışıyor ama o sinirlenmiş çocuk gibi terslenip, inmeden onlarla tartışıyordu. Yemeşlerin ardı sıra kapı önüne birkaç çocuk daha geldi. Çocuklar arasında Karases ninenin torunları Sabira ile Semiğe ve Hammat’ın Bayras’ı da vardı. Hepsi de pazar günü zengin Usman’dan hediye almaya alışmış çocuklardı. Ama zengin Usman’ın kendi çocuğu yoktu. O yüzden her pazar cebini doldurup, çocuklara şeker getiriyordu. Onun cepleri bugün çocuklara başka zamanlara göre daha dolu göründü. Çocuklar sevinerek yük arabasını kuşattı.

“—Dede nasılsın?”

“—Dede atını çözelim mi?”

“—Dede atını ben sulayayım!”

Usman zengin kıyıda bir kenarda duran Yemeşlere parmağıyla işaret edip, yanına çağırdı.

“—Gelin, korkmayın. Daha yakına gelin kara toynaklar! Şimdi manpas şekerini yiyebilirsiniz var mı yaramazlar?”

O çocukları seiyor, Sobhan başkanlar, Ğabbas mollalar gibi kapısını kilitleyip, insanlardan ayrı oturmayı anlamıyordu. Zenginlik yönünden elbette onlarla denk değildi. Onlar gibi ırgatları çalıştırıp, çapraz şekilde yatarak yaşamıyordu. Ayık olduğunda tüm sahiplik işlerini iki kadınıyla birlikte kendi yapıyordu. Doğrusu kendi kol gücüyle yaşayan orta halli biriydi. Ne içidir, köylüleri onu “zengin Usman” deyip, zenginlerin safına koymuştu. Belki de onun az, çok olduğu zamanlarda bile cömert, geniş, zengin gönüllü olması, çocuksuzluktan başka bir şeye üzülmekten her zaman mutlu, yaramaz, neşeli bir şekilde dolaşması onun hakkında “zengin” olduğu düşüncesinin uyanmasına sebep olmuştur. Çünkü burada çoğunun anlayacağı gibi

sadece zenginlik, bolluk içinde olan biri böyle gamsız, mutlu, hayatından memnun olurdu.

Zengin Usman bugün de çocuk gibi mutluydu. Yük arabasına eğri yatmış şekilde bahadırlar gibi dev vücuduna özgü olmayan zarif gırtlak sesiyle kıt kıt gülüp, cebinden avuçladığı şekerleri yere serpmeye başladı.

“—Meh, manpas yiyin! Manpas hediye ediyorum, ala kargalar, hi hi hi!”

Çocuklar itişe kakışa şekerlerin arkasından yere atıldı. Şevre, Yeneş, Yemeş de diğerler çocuklardan geri kalmamaya çalıştı. Zengin Usman çocukların şekerleri kazayağı otlarının arasından alışlarına bakıp, keyifle otururken yumuk gözlerini kapatıp, güle güle bir avuç şeker daha saçtı. Ama kadınları söylene söylene onu arabadan indirmeye çalıştı.

“—Ey Allah’ım, ibret, içmişsin! Kaç kere şeyhe gidip, tekrar içmeyeceğim diye tövbe ettin! Yine tövbeni bozdun imansız!”

“—Tövben başına düşer! Allah korusun...”

“—Hi hi hi!” diye sevinçle gülüyor zengin Usman. “—Efendinin ıhlamur ağacı şeyi mi? Çat diye kırıldı!”

“—Utan! Haydi, bu halde durma. Çabuk eve gir!”

“—Siz utanın! Bana bir çocuk vermediniz” diye acımasızca tartıştı zengin Usman. Sonra iki karısını iki yana itekleyip, yük arabasından yere düştü. Yerde yattığı halde şeker dağıtmaya devam etti.

“—Yiyin kara toynaklar! Manpas yediren dedenizi unutmayın.”

O Yemeş’e patavatsız, dev bir çocuk gibi göründü.

Şekerlerin hepsi toplandı. Her çocuğa en azından ikişer üçer şeker tane düştü. Hızlı Bayras beş altı tane kaptı. Hepsisi çok az şeker alan Yemeş’e alaycı bir bakış atarak:

“—Hey, şu soyulmamış olanı da aldın mı?” deyip, onun tarafına iki tane şeker fırlattı. “—Al soyulmamış...”

Yemeş alayım mı almayayım mı diye tereddüt ettiği sırada hırsız Ehmetşa’nın Bayras’tan büyük oğlu Moratşa kuzgun hızıyla atlayıp, şekerleri kaptı. Şevre de dostuna:

“—Gerçekten de soyulmamış. Verdiğini de alamadın!” diye sitem etti. “—İşte, ben mirzamı

taşıdığım şekilde dört tane şeker aldım.” Sitemini Yemeş sessizce kabul etti. Kızlar sokağa çıkıp, sonra gittiler. Yolları yüksek minareli, yeşil tepeli, yepyeni camiden, Ğabbas mollaların, Keçi müezzinlerin lezzetli yemek kokuları saçılan parlak, büyük evinden, yaz günü Ulyabay’dan başka kimsenin ayak basmadığı yıkılmış medresenin etrafından geçiyordu. Lakin kızlar planlı olarak bir yere gitmese de hiçbiri durmayıp, köyün en ucuna kadar gitti.

Dişlerine yapışıp, reçine gibi uzayan hoş kokulu, ısıt ısıt parlayan sarı şekerleri somurarak sessizce yürüdüler. Hatta ablasının ensesine atlamış, narin ayaklı Hesen bile ağzı boş olmayınca sessizce gitti.

Köyün bir ucu Eyek’e diğer ucu dağın sırtına, Kızzar Dağı’na yaslanıyordu. Sırt tarafındaki sokağın bir başında Taiba ninelerin diğer başında ihtiyar Şımbay’ın evi vardı. Kızların kendileri de anlamadan ilk önce ihtiyar Şımbay’ın yan tarafında durdu. Bu ev avlusuyla, kapısıyla birlikte, önceden iri iri çam kütükleriyle yapıp, yıllar geçtikçe daha da karardığından, halk dilinde onun sahipliği, yaşam şartları konusunda kötü sözler söylediğinden midir, Yemeş’e her zaman soğuk, sert, karanlık görünüyordu. Burada dururken yüreğinde üşümeye benzer bir soğukluk hissetti. Şevre bu duygu yüzünden kötü bir olayı aklına getirip:

“—Biliyor musun Yemeş, o Şımbay dedenin büyük oğlu... O... Serbiyamal ablanın... Ey... Hırsız Ehmetşa...” diye fısır fısır etmeye başladı, sonra durup kaldı. Çünkü o sırada sokak kenarında ihtiyar Şımbay göründü. Her zaman aşağıya süzülerek bakan gözlerini ayak ucundan çekmeden sofı gibi hareket edip, vaşak gibi hassas, yumuşak adımlarla onların yanına geldi. Yağlanan ağır kara kapı onun önünde sessizce açılıp kapandı. Kızlar arı sokmuş gibi ürküp, kenara dağıldılar ve gidip Taiba ninelerin duvarının yanına oturdular.

“—Belki Bibeş ablam suya çıkar... Bizi görür... Sevinir. Biraz oturalım olur mu?” diye söylendi Yemeş.

Kardeşi ensesinde yürüdüğünden çok yorulan Şevre neresi olursa oturmaya razıydı. Yeneş derin bir of çekti. Arkadaşları ile istediği zaman görüşüp, konuşma özgürlüğü olmayan ablası Bibeş’in halini Yemeş’e göre daha iyi anlıyordu. Kızlar uzun süre konuşmadan oturdu. Yeneş ablası Bibeş hakkında,

Şevre annesinin ne zaman işten dönüp, onu çocuk bakmaktan kurtaracağı hakkında düşünüyordu. Ama Yemeş ihtiyar Şımbay ile oğlu Ehmetşa hakkında köyde dolaşan kötü sözlerin temeline inmeye çalıştı. Lakin bu yedi yaşındaki Yemeş'in anlayacağı bir iş değildi elbette.

Burada da her köyde olduğu gibi halkın toprağını, suyunu türlü hileli yollar ile satarak geçinen, çoğu kişiyi topraksız, susuz bırakan düzenbaz birisi vardı. Bazıları kendilerini aldatanlar gibi sıradan, hain aldaticılar olsa da bazıları bu işte çok parlayıp, kuyruğunu hiç kaptırmayacak kadar hızlı oluyor. Böyleleri sonra zenginlerin, mollaların, başkanların en yakın yardımcılarına dönüşüyor. Git gide sadece halkın toprağını değil kendini de satmaya, mümkün olan her şeyi mala, zenginliğe dönüştürmeye yetenekli oluyorlardı. Halk böyle kişilere eskiden beri nefret ile “Sadık” diyorlardı. “Sadık” sözü burada değişmiş, bozuk, satılık kişilere özgü bir isme dönüşerek “kestane” olmuştu. Şımbay işte böyle düzenbaz kestanenin biriydi. Şot, Timaş boyarlarına, ırımbur tüccarlarına halkın toprağını satıp, zamanında çok armağanlar, hediye olarak güzel atlar, gümüş semaverler, süslü fincan ve çaydanlıklar gibi kıymetli şeyler alıp, büyüklenen Sobhan başkan, Ğabbas molla, Keçi müezzin gibileri at etinin en lezzetli yerini yiyordu. Köyü iki tarafından Eyek boyunca ikişer üçer kilometre uzanan iki büyük Rus köyünün her bir evine girerek:

“—Ha ha, bedavaya sizi toprak sahibi yaptım! Toprağın en güzel yerine oturttum ben sizi ha ha...” diye övünüp, ömür boyu yetecek gümüşü içmiş. Doğrusu artık böyle hediyeli zamanlar ona sadece rüyasında görünüp, ümitlendirdiği ile kalıyordu. Artık satacağı toprağı da yok. Lakin kestane Şımbay kendine az topraktan çok fayda çıkararak yaşamayı bilen biriydi. Köyün çok toprağı var hepsi de onun elinde. Her yıl ekinliği, tarlayı dost başına bölme işi ihtiyar Şımbay'ın elinden geçiyordu. Bu paylaşımda her yıl verimli, iyi tarlalar ve sulak ekin yerleri daha güçlü, zengin kişilere ama eski, çürük, ekin ekilen yerleri çukurlu, su birikintisi olan tümsekli yerler fakirlere düşüyordu. Üstelik fakirlerin karşı gelmesine, memnuniyetsizlik göstermesine bakmaksızın tarlalar hayvan sayısına, ağaçlıklar baca ve ev sayısına göre bölünüyordu.

Bu yüzden her yıl toprak paylaşımından sadece zenginler memnun kalıyordu.

“—Mutlu kişiler her zaman mutlu” diye yakınıyordu halk. “—Her toprak paylaşımında en güzel yerler onlara düşüyor!”

Anlayanlar:

“—Bu kestane Şımbay’ın kötülüğü. O zenginlerle ziyafet çekmek için böyle yapıyor” diye doğruluyor. “—Gelecek yıl onu toprak paylaştırmaya yaklaştırmamak lazım!” diyenler oldu.

Lakin gelecek yıl da ondan sonraki yıl da toprak bölme işi hep ihtiyar Şımbay’ın eline kalıp, öncekinden farklı olmadı.

İhtiyar Şımbay toprağı sadece kendine ve zenginlere fayda sağlayacak şekilde bölmekle kalmıyordu elbette. Toprağı birkaç Rus’a satıp, insanlar arasında birbirini öldürmeye varan kavgalar çıkarmak gibi işlerle de meşgul oluyordu.

Sofular gibi her zaman yere bakan, kısık, mavimsi gözleri, çevik vücudu olan bu ihtiyar yumuşak adımlarla, fısıldayarak konuşup, daima köylülerin, insanların arasında dolaşıyordu. Onu şimdi bu köyde görseler biraz sonra diğer köyde, bugün Kızıl Cami pazarında görseler yarın Troytsk’ta, ertesi gün Kerşenlik pazarında görürlerdi. Ne yapıyor ne diye dolaşıyor? Bunu kimse bilmiyordu. Sadece sinirinden ayağını eğri basmamaya çalışıp, vücudunu oklava yutmuş gibi dikleştirip, yavaşça, sessizce yürümesine bakan insanlar onun bugün işinde başarılı olamadığını anlıyordu. Kendi kendilerine gizemli şekilde fısıldayarak:

“—Yine birisinin satıp içmiştir bu kestane” dediler. Son zamanlarda çoğu kişi ona “ajan” demeye başladı.

“—Bu casusluğuyla az insanı mı helak etti acımasız... Çok insanı helak etti...” Lakin kimse bu sözleri bağırıp, ihtiyar Şımbay’a duyuracak kadar yüksek söylemedi. Tam aksine herkes onun önünde dilini yutmuş gibi davranmaya çalıştı. Sokakta bir kütüğün üstünde toplanıp, konuştukları sırada sakın, insana iyilik gösteren gülümsemesiyle, kedi gibi yumuşak, gerinerek basan ihtiyar Şımbay’ın gelmesiyle herkes ne olursa sebep bulup, oradan çabucak kaçmak için acele ediyordu. Hatta oğlunun hırsızlıkla ilgilendiği konusunda bile kendi aralarında sessizce konuşmakla yetindiler. Eğer Ehmetşa yerinde başka birisi olsa onu çoktan yakalayıp, öldürürlerdi. Çünkü hırsıza karşı kendi aralarında böyle bir kanun vardı. Hırsızlığı halkı aldatma, iki yüzlülük gibi en aşağılayıcı işlerden sayıyorlardı. Doğru insana göre olmayan böyle faydasız bir işi

kendi içlerine sokmamak için bunu en sert çare olarak görüyorlardı. Belki bu sebepten sadece yaşlılar değil buradaki çocuklar bile aldatma, çalma gibi sözleri çok nadir kullanıyordu. Burada daha çok yoksullar arasında ev, depo ya da sandık kilitleme, birbirine güvenmeme gibi adetler yoktu. Herkesin evi sahibinin gönlü gibi açıktı. Böyle bir durumda elbette Ehmetşa'nın at hırsızlığıyla, karanlık kişiler ile ilişkili olması sadece çocukları değil yaşlıları da çok ağır etkiliyordu. Herkes bu evden bulaşıcı hastalıktan kaçır gibi kaçmaya çalışıyordu. Hırsız Ehmetşa'nın kurallara uymasını istemeye cesaret edemeyince “en iyisi beladan uzak durmak” deyip, onu görmemeye, tanımamaya çalıştılar. Bu yüzden ihtiyar Şımbay'ın kendi de oğlu Ehmetşa da kara mesleğiyle rahatça yaşıyordu.

Küçük Yemeş'in böyle insanlar hakkında düşünüp, ne olduğunu anlaması, çözmesi mümkün müydü? Elbette hayır. Bu yüzden düşüncesinden çok çabuk usandı.

“—Haydi gidelim” dedi. “—Ablam kızır.”

“—İlk önce Bibes'in ablasını görelim” dedi Şevre. “—Sizi özlemiştir.”

Yeneş buna:

“—Bırak, gelmesini kaynanası istemez” diye karşı çıktı. “—Bir gün ben iş için gelmişim, ablamla bana bir kelime söz ettirmedi.”

“—Gelin git, hamamı yak diye ablamı dışarıya gönderdi. Arkasından gideyim dediğimde bana da kızım buraya gel. Serbiyamal da orada. Geline engel olma, dedi. Ben de geri gittim. Ablam hamam tarafından bana sızlanarak baka kaldı, zavallı...”

“—Zavallı” dedi Şevre de. “—Kötü bir kayına düşünce ne yaparsın...”

“—Anne... Mama” diye art arda söylemeye başladı Hesen. “—Mama, mama!”

“—Mirzam da açtı” dedi Şevre. “—Tamam gitmeyelim haydi geri dönelim.”

Kızlar sokağın ortasına gelip, hiç durmadan dönüp gittiler. Hatta Sobhan başkanların evinin arkasındaki uzun çam ağacı kütüklerinin üstünde toplanıp, her zamanki gibi pazar hediyeleri ile övünen bir grup kızın yanında bile durmadılar. Yemeş:

“—Bu kendini övenleri görmemiş, duymamış gibi yapalım” deyip, onların tarafına bakmadan geçmeye çalıştı. Ama tüm güçlerini, zenginliklerini göstermek için acele ettiler. Yemeşleri önceden kendine hayran bırakan

taş bebeğini kucaklayıp, yanındaki kızları da ona hayran bırakıp, tam ortada oturan Altınbike çiçekli uzun şekerleri başına atarak zıplıyordu.

“—Butır butır! Tatlı şekerler! Size yok, yok!”

Hırsız Ehmetşa'nın kötü, aç gözlü kızı Zahira ile Ğabbas molların kendini öven kızı Gölyıhan, biri kurabiye diğeri yuvarlak bir ekmek göstererek kütüğün üstünde zıplıyordu.

“—Oy, nasıl tatlı! Size yok!”

Acıkan Hesen ile kızlar şekerleri onlara vermek için uzandığını anlayıp, tüm güçleriyle kütük tarafına çekildiler.

“—Abla... Ama mama?”

Bunu gördüklerinde çocuklara özgü bir acımasızlıkla tekrar sevindiler.

“—Tatlı, tatlı, Hesen sana yok!”

Yemeşler hiç dikkat etmediler, duymamış gibi davrandılar. Lakin bu dikkatsizlik onların hararetini arttırdı. Bu gururlu davranışları yüzünden orada intikam almak için acele ettiler.

“—Hey, zavallılar” diye çınlatarak güldü Altınbike. “—Bunlar bir şey görmemiş insanlar. Ağzınızın suyunun aktığını anlamadığınızı mı düşünüyorsunuz beceriksizler! Ha ha ha!”

Zahira ile Gölyıhan ondan daha ileri gitti.

“—Yemeş, Yeneş göçmen!”

“—Göçmen, göçmen.”

“—Geldiğin yere dön akılsız! Ha ha ha!” Yemeş dayanamadı:

“—Gidelim!” diye fısır fısır konuştu. “—Haydi şunların yanından çabucak geçelim.”

Kızlar var güçleriyle yürüdüler.

“—Ürktün mü yoksa? Canını mı acıttı?” diye ara vermeksizin konuştular.

IV

Yemeşler eve geldiğinde çoktan güneş batmış, alacakaranlık düşmüş, akşam yemeği vakti gelmişti. Yeneş uzun gezdiği için üvey annesinden çok laf işiteceğini geç olsa da hatırlayıp, doğru çardağa yürüdü. Ama Yeneş bağırarak ağlamaktan kendine güçlkle engel olup, kapı önünde orak dövmekle meşgul olan babasının yanına gidip oturdu. O her zaman babasını da üvey annesi gibi görüp, kenarından yürüse de şimdi ona yaslanası, ondan ne olursa sıcak bir söz duyusu geldi. Lakin Baygilde ağabey karşısına gelip, iri gözleriyle kirpiğini bile kırmadan kendisine bakan

küçük kızına uzun süre hiçbir şey söylemedi. Ona ara sıra incinmiş gibi bir bakış atıp, sessiz sedasız orağını dövmeye devam etti. Yemeş de konuşmadı. Alacakaranlık gittikçe koyulaştı. Açık mavi gökyüzü karamsı renge döndü. Çok seyrek, renksiz yıldızlar da çıktı. Sonunda Baygilde ağabey orağını dövmeyi bitirip, çardağın yanındaki kurutma tepsisi direğine astı, sonra Yemeş'in yanına gelip, sivri topuklarını kucakladı.

“—Evet kızım ne var?”

İçi dolan Yemeş ağlamaktan korkup, ses çıkarmadı. Baygilde ağabey de tekrar konuşmadı, terleyen avuçları ile kızının saçından, sırtından düzelterek bir iki kez sıvazladı ve susup kaldı... Bu şekilde uzun süre oturdular. Bu sırada alacakaranlık daha da koyulaştı. Yıldızlar göz kamaştırdı. Kocaman ay dalgın dalgın yüzüp, bugün daha bir geniş, büyük görünen karanlık gökyüzünün tam ortasına, Yemeşlerin baş ucuna gelip durdu. Yemeş gözlerinden yaş gelince aya baktı. Rahatlayıp, ayı, gökyüzünü düşünmeye başladı. Sonra şaşırarak:

“—Baba ay niye böyle uzun kıllı? Aynı o saça takılan günebakan gibi değil mi baba?” diye sordu. “—Ay uzun kıllı değil kızım. Senin gözlerin uzaktan iyi görmüyor. Bu yüzden ay sana uzun kıllı görünüyor” dedi babası. “—Ben de çocukken uzaktan iyi görmüyordum. Seninki de geçer. Olmazsa bir vakit para bulunca ben bir sana gözlük alırım, sen de ayı günebakan başı gibi değil, bizim pirinç madeninden yapılma kasemiz gibi görürsün kızım olur mu?”

Baygilde ağabey bugün güler yüzlü, konuşkan gibiydi. Gece de çok güzeldi. Ne zamandır çok yakında, otların arasında su tavuğu bağıırıyordu.

“—Tırt! Tırt” sanki bataklığa batmış, birilerine kendisini çıkarmasını buyuruyordu. Ona ardıç kuşu ile bildircin kendilerince bağıırarak cevap veriyordu:

“—Vak! Vak! Vak”

Sanki ardıç kuşu su tavuğuna:

“—Güzel vak vak et, bakarak yürü” diye öğretiyor, bildircin:

“—Bildircindik yok olduk!” diye ümitsizce bıdı bıdı ediyordu. Ama sarı kuş çok uğraşıp, Seyze nineyi sinirlendirerek:

“—Seyze, Seyze, Seyze nine! Seyze nine!”

Şimdi su tavuğunu sazlığa batıran Seyze nine olacak.

Ne zamandır dağların ardından, çok uzaktan:

“—Sak! Suk! Sak! Suk!” diyen güçsüz

sesler de duyuluyordu. Sonra Yemeş'in aklına kavuşamayıp, ağlayarak ömrünü geçiren iki kardeş hakkındaki Sak-Suk hikayesi gelince gözlerine yaş doldu.

Baygilde ağabey de kuşların konuşmasına kulak verip, uzun süre sessizce oturdu. Sonra Yemeş'in başından tekrar yumuşak şekilde sıvazlayarak:

“—Kızım, işte orada dağın dibinde asılı duran parlak yıldızı görüyor musun?” diye sordu.

“—Görüyorum” diye cevap verdi Yemeş çok net görmese de. Çünkü babasının bugün kendisiyle böyle konuşması ona sonsuz bir mutluluk veriyor, sokakta duyduğu can yakan sözleri unutturur gibi oluyordu.

“—Ona Zühre yıldızı diyorlar” diye devam etti Baygilde ağabey. “—İşte kuzeyden güneye doğru ayrılıp, kuyruklu, gümüş yılan gibi uzanan yıldızlara Kuş Yolu diyorlar. Kuşlar o yoldan gidip geliyor...”

“Kim yapmış onlara bu gümüş yolu?” diye şaşırarak düşündü Yemeş. Lakin ses çıkarmadı. Baygilde ağabey:

“—Ama işte kepçe gibi dizilmiş şu yedi yıldız Büyükayı takım yıldızı diyorlar” diye devam etti. Sonra yavaşça terennüm ederek:

Büyükayı takım yıldızı denen yedi yıldız,
Yedi kez dönüyor sabah oluncaya kadar...

diye kederle doğrularak türkü söyledi. Sonra tekrar düşünceli şekilde konuştu.

“—Büyükayı takım yıldızı, o yedi kurt. İşte şu Küçükayı takım yıldızının ucunda duran parlak yıldız da Kutup Yıldızı. Küçük yıldızların dizilmesiyle yapılmış gümüş zincirler ile bağlanan işte şu biri sarı biri boz renk olan yıldızlara Sarı At ile Boz At diyorlar. Kahraman Toğro ile kahraman Aldar güreşe başlamadan önce onları Kutup Yıldızına bağlamış. Sahipleri o günden beri birbirini yenemeden sürekli güreşip, galibiyet için çekişiyor ama bu zavallı atlar hep Kutup Yıldızına bağlı duruyor. Sarı At ile Boz Atın sahipsiz kaldığını bilen yedi kurt onları yemek için her akşam kovalıyor, Sarı At ile Boz At da her akşam Kutup Yıldızının çevresinde koşarak onlardan kaçıyor. Sadece sabah olunca dinleniyor zavallılar. Sabah olunca kahramanların gelmesinden korkan bu yedi kurt atlara saldırmaya cesaret edemiyor. Bu yüzden bin yıllardır kovalıyorlar...”

Yemeş babası gibi sessiz, kaygılı şekilde:

“—O kahramanlardan hangisi yenmiş baba? Ne zaman yenmiş?” diye sordu. Baygilde ağabey tekrar düşünüp, sessizce oturarak:

“—Ne zaman yendiklerini bilmiyorum kızım” dedi. “—Ama ne zaman olsa fark etmez kahraman Toğro’nun yeneceğini söylerim...”

“—Niçin kahraman Toğro yenecek?” dedi Yemeş tekrar.

Baygilde ağabey tekrar sustu. Çünkü halk efsanesine dayandırıp, düşünerek uydurduğu bu hikâyenin sonunu nasıl bitireceği hakkında kızına bir şey söylemeden önce içinden biraz düşündü.

“—Niçin mi dedin kızım?” diye tekrar sordu biraz oturunca. Yemeş’in cevabını da beklemeden: “—Kahraman Toğro ile her güreştiğinde kahraman Aldar’ın gücü ona yetmiyor” diye söyledi. “—Ama güreşmeye ilk başladıkları zaman kahraman Aldar daha güçlüymüş diye söylüyorlar...”

“—Ya kahraman Aldar yenerse?” diye hayıflandı Yemeş.

“—Hayır yenemez” dedi Baygilde ağabey inanarak. “—Kahraman Aldar ne kadar güçlü, hain olursa olsun yine de kahraman Toğro yenecek!”

“—Niye?” diye inat etti Yemeş.

“—Söyledim ya... Ondan sonra yer yüzündeki tüm iyi insanlar böyle olmasını istiyor... Sadece istemek de değil tüm iyi insanların gücü kahraman Toğro’da toplanıyor.”

“—Öyleyse kahraman Aldar’a da kötü kişilerin gücü toplanıyor baba...”

“—Toplansa da dünyada kötü insanlar az. Ama iyi insanlar çok. Böyle olunca hangi kahramana daha çok güç gitmesi lazım?”

“—Mmm...” dedi Yemeş uzatarak. Babasının bu gizemli felsefesini elbette anlamıyordu. Bu yüzden sözü, yüreğini hep huzursuz eden bir soruya geçirmek için acele ediyordu.

“—Baba bizim orada kardeşlerimiz... Köylülerimiz var mı?”

“—Nerede? Gökyüzünde mi?” diye güldü Baygilde ağabey. Çünkü bu soru anlattığı hikâyeden değildi.

“—Değil... İsenbet’te” dedi Yemeş öfkelenerek.

“—Orada mı? Var. Olmaz olur mu, var. Şehit deden, Sıvakbike teyzen...” diye parça parça hesap etti Baygilde ağabey. “—Onlar kardeşten de yakınlar... Orada Bibekey ile Gölkey, sizin dostlarınız da vardı... Ölmüşler... Tuhaf, tuhaf size nasıl bulaşmadı o hastalık? Hatırlıyor musun kızım onu? Bibekey ile Gölkey’i?”

Yemeş ses çıkarmadı. O köyünü şu an hiç hatırlamıyordu. Oradaki hayat da insanlar da onun hafızasında birilerinden duyup, öğrendiği evvelki

güzel ve bunlu bir hikaye gibi saklanıyordu. Lakin şimdi Yemeş'in bu konuda düşünecek zamanı yoktu. Babasını onu korkutan bir iki soru sorup, cevap almaya çalışıyordu.

“—Baba” dedi tekrarlayarak “—Niye biz hiç köyümüze gitmiyoruz?”

Bu sorudan sonra Baygilde ağabey ne cevap vereceğini bilmiyormuş gibi uzun süre konuşmadan oturdu. Sonra kendi kendine konuşuyormuş gibi yavaş lakin güvenli bir ses ile:

“—Gideriz kızım yine gideriz!” dedi.

“—Ne zaman” dedi Yemeş sevinerek. “—Ne zaman gideriz baba?”

“—İşte tez vakitte kahraman Toğro yenince...” dedi babası gizemli şekilde gülümseyerek.

“—Bilerek böyle söylüyorsun” dedi Yemeş sinirlenerek. Yine ağlayası gelip, uzun süre konuşmadan oturdu. Babası da konuşmadı. Sonra o da kendince bir düşüncenin içine gömüldü.

Lakin çok geçmeden Yemeş'in kafasında tekrar soru doğdu.

“—Baba biz niye yersiziz? Niye göçmeniz? Akılsız mıyız?” Baygilde ağabey beklenmeyen bu sorulara ne cevap vereceğini bilemeden tümüyle şaşırıp kaldığı sırada çardaktan Serbiyamal cır cır ederek çıktı.

“—Aman, çingene çocuğu, Yemeş! Niye oturuyorsun? Çay hazırlasana!”

Yemeş babasının yanından gitti. Baygilde ağabey alnından çıkan iri ter damlalarını avcuyla sıyırıp, derin bir of çekti:

“Ne zaman kendi köyümüze gideceğiz?” Evet bu çocuk için değil onun için de düşünüp açıklanamayacak kadar ağır, azaplı bir soruydu.

Buna nasıl bir cevap verirsin?

Çok geçmeden yeşil ot üstüne keçe serilip, kapı önünde çay yeri hazırlandı. Baygilde ağabey, Serbiyamal, Yeneş, Yemeş dördü birden çay içmek için oturdu. Gece sakin, soğuk. Köyün önündeki yüksek direklerden aynı anda uçup giden karga, ala karga sürüsü bu sessizliği, huzuru bozuyordu. Gökyüzüne fırlatılmış börk gibi birbirine karışıp, çatının üstünde durmadan döndüler. Serbiyamal ala kargaların bağrıışlarını sevdiği konusunda çok kez konuşurdu. Lakin sessiz gecenin güzelliğini bozan bu tik toklar ve onlara art arda Serbiyamal'ın sesi de katılınca Yemeş'e hiç güzel gelmiyordu. Baygilde ağabeyin de huzurunu bozuyordu. Ama kargalar aksi gibi buraya göçüp geldiklerinden beri her yaz onların

tepesinde gece gündüz gak gak ediyordu. İşte bugün de Yemeşler çaya oturunca onlar uçup, tepelerinde dönmeye başladı, Serbiyamal da çocuklara gözlerini çevirip, her zamanki gibi mızızlanmaya başladı. Üstelik bugün bunun için uygun sebep de hazırды. Ay boyu ağaç sevkıyatına gidip, eşini dostunu özleyen İştüğan hiç evde yoktu. Serbiyamal mızızlanıp:

“—Bu kadar tembel, yaramaz çocuk olur mu vay vay!” diye başladı. “—Gelip, yemek yedi gitti. Sanki bende Andrey hazinesi mi var? Sana diyorum kulağın duysun bu oğlunu tut. Çalışıp yesin. Bana şu işe yaramaz iki kızını boşuna yedirip, yatırdığım yetiyor!”

Sopanın bir ucunu İştüğan’a vurunca Serbiyamal diğer ucunu da kızların kafasına indirmek için acele etti.

“—Yeneş, seni yok olası, burnunu çekme! Niye sürekli çekiyorsun! İğrenç! Ah Yemeş, çingene çocuğu niye ağzını o kadar açarak yiyorsun? Vay, aç gözlü. İnsan gibi düzgün yesen olmaz mı?”

Bu azarlamanın altında çocukları ürkütüp, çabucak kaldırarak çayın yanında rahatça tek kalma isteği yatıyordu elbette. Serbiyamal her zaman böyle çok çabuk tartışma çıkarıyordu. Bugün de kızlar onu çok bekletmedi. Bir iki tutam ekmek ile ağızlarını yaka yaka birer fincan çay içip gittiler. Sonra keyifsizlenerek sokağa çıkıp, duvarın dibine oturdular. Baygilde ağabey her zamanki gibi ne oğlunu ne kızlarını koruyup, bir tek söz etmedi. Onun bakışı, Serbiyamal’ın aralıksız konuşması çocukları sokakta da rahat bırakmadı.

“—Şunu söyleyeyim bahtım olsa Allah Teâlâ bir çocuk verirdi. Şimdi yedi kat yabancı çocuklara bakıyorum... Üç kişi üç... Şimdi üç yetim sahibiyim... Küçüğü de ölmedi hiç değilse... Yetim ölür mü? Yetimin derisi yedi kat olur diye boşuna söylememişler.”

Baygilde ağabey karısını sevip sakinleştirmeye, öfkelerini bastırmaya çalıştı. Serbiyamal ona da sinirlendi.

“—Sen niye beni üzüyorsun? Sevmiyorsun sen beni. Sevseydin acırdın böyle benim üstüne Kırım askeri çocuklarını getirip yıkmazdın. “Baygilde Seğüresini çok seviyormuş. Serbiyamal ile şaşıp kaldığı günlerden birinde evlenmiş” diye insanlar boşuna söylemiyor. Ama ben zavallı, iyi niyetli olduğumdan ne yapayım inanıyorum...”

Ağlamaklı şekilde Baygilde ağabeyin görmediği bir anda gözlerini tükürük sürerek ıslattı.

“—Evet, söyle, doğrusunu söyle beni mi yoksa Següreni mi daha çok seviyorsun?”

Yüreğinin baş köşesinde sonsuza dek yeri olan Següresinin anısına leke düşürmeden, Serbiyamal’ı sinirlendirmeyecek akıllı bir cevap bulmaya çalışan Baygilde ağabey uzun süre düşündü.

“—Evet, niye konuşmuyorsun? Kime söylüyorum?”

Baygilde ağabey sakın şekilde gülümseyerek:

“—Següre’yi niye mi seveceksin? Öldü... Ölmüş insanı sevmek olur mu? Onu... Sadece hatırlamak...”

“—Öyle mi, öyle mi? Onu özlemle hatırlıyorsun. Öyle mi?”

“—Öyle öyle. Seni seviyorum elbette...”

Babasının bu sözü küçük Yemeş’in yüreğini alevli bir kıskançlıkla sarar gibi oldu. “—Benim annemi sevmediğini söyledi! Bu kara kadını sevdiğini söyledi! Tamam bundan sonra ben de onu sevmiyorum... Baba da demeyeceğim bundan sonra!”

Küçük kız gerçekten de babasına olan bu öfkesini ertesi gün gösterdi. Baygilde ağabey ile İştüğan erkenden ekinde çalışmaya gitmek için hazırlandı. At koşulup, arabaya orak, tırmık, yabalar konuldu. İştüğan dizgini tutarak arabaya bindi. Dün gece kocasından çoktandır isteyip de duyamadığı “seviyorum” sözünü duyup, kadınlık gururunun kanatlanmasına, artık kocasının onun Ehmetşa ile istediği zaman karşılaşmasına mâni olamayacağına, ağaç sevkiyatından dönmesinin ertesi gününde tekrar dışarıya gidip, ekin işinde çalışmaya hazırlanmasına çok sevinen Serbiyamal onları yola hazırladı, uzun yol çuvalına yiyecek doldurdu. Hatta daha da cömert davranıp, evin damından bir yığın kurutulmuş kazı⁷ alıp çuvala koydu.

“— Hiç olmazsa bir kez olsun güzel bir yemek yiyin. İştüğan sen kazı sen yeme baban yesin. Kulağın duysun!”

Artık her şey hazırды. Sadece Baygilde ağabey arabaya oturmayıp, gece kondunun yanında, kenarda, ona öfkeli bakışlar atıp, sessiz sessiz duran küçük kızına bakarak bir şeyler düşünüyordu. Sonra yumuşak şekilde kızını yanına çağırdı.

“—Yemeş kızım gel, seni bir seveyim!”

⁷ Atın kaburgası veya işkembesi üzerindeki yağı tuzlayıp, et ile birlikte bağırsağın içine doldurarak yapılan bir yiyecek (Özşahin, 2017a).

Yemeş yerinden kımıldamadı. Sürekli öfkeli olan gözlerini babasına dikip, bastığı yerde durdu. Baygilde ağabey onun yanına gitti. Sonra bugüne dek hiç olmadığı kadar yumuşayıp, kızına ilgi göstermeye, onu sevmeye başladı.

“—Kızcağızım, küçüğüm, niye bana böyle öfkелisin? Öfkelenme, ben seni de seviyorum. Sen benim biricik küçüğüm. Başka küçük çocuğum yok benim...”

Baygilde ağabey Yemeş’i gerçekten de küçük çocuk gibi tutup kaldırdı. Lakin Yemeş zayıf elleriyle babasının demir gibi sert omuzlarından itip, elinden kurtulmaya çalıştı.

“—Git bırak, indir!”

Baygilde ağabeye bu küçüğün anlamsız, sert öfkesi ilginç geldi sonra neşeyle bağırarak güldü.

“—Ay ay, nasıl da yaramazmış benim küçüğüm! Çok da güçlüymüş... Bak, omzumu nasıl da itiyor!”

Lakin onun bu muzipliği Yemeş’in çocuklara göre olmayan katı yürekli, öfkeli halini şıp diye kesti. Yemeş fark etmeden iki eliyle babasının sakalına sıkıca yapıştı, korkunç bir öfke ve nefret ile:

“—Bırak!” diye fısıldadı.

Küçük çocuğun göğsünden kısılarak çıkan bu söz de yaşlı, iri gözlerinden çıkan vahşi öfke de korkunçtu. Baygilde ağabey yine şaşırarak kızına biraz daha baktı, yere bıraktı. Sonra aniden yaşlanıp, eğilmiş gibi olup, düzensiz adımlarla arabanın yanına gitti.

Serbiyamal da yine yalnız kaldığını Ehmetşa’ya bildirmek için aceleyle giyinip kuşanarak sokağa çıktı. Kapı önünde sadece kendileri kalınca Yemeş kardeşinin yanına gitti.

“—Evet aptal niye öyle babamın sakalına yapıştın? Evet aptal insan babaya öyle yapar mı?”

Yemeş hep kızgınlıkla, öfkeyle cevap verdi.

“—O niye benim annemi sevmediğini söyledi? Söylemesin bir daha.”

“—Söylerse... Ne yaparsın?”

“—Söylemesin. Bende onu sevmiyorum. Ölsün... Annem öldüyse o da ölsün!”

Yemeş’in bu sözünden çok korkan yumuşak gönüllü Yemeş ne söyleyeceğini bilemedi. Sonra biraz sakinleşince büyükler gibi derin bir of çekerek:

“—Git aptal babam ölürse bize kim bakar?” dedi. “—Sen babamın ölmesini dileme. Üvey annemizin daha uslu daha şefkatli olmasını dile olur mu?” diye öğretti. Yemeş hiç konuşmadı.

Bu sırada onun dikkatini komşu çitten duyulan

gümüş çanlması gibi yankılı bir türkü kendine çekti.

Bal rengi kaşı atım,
Başını sallıyor hayvanlarım,
Önlerinde yulafı bitse,
Eriyor yürek yağlarım,

Vay vay, Eriyor yürek yağlarım...

Bu Bayras'ın sesiydi. On yaşında olsa da bu uzun nağmeyi güzel, dertli söylemeyi biliyordu. Yemeş onun türküsünü dinlemeyi seviyordu.

Ömmögölsöm'ün sahipliğindeki tüm erkek işlerini artık o güçlü gövdeli, her zaman açık, temiz yürekli, yaramaz, kara oğlan Bayras alıyordu. Böyle türkü söyleye söyleye kapının önünde hamutu düzeltmeye çalışıyordu. İşini bitirince her zamanki gibi kenara çıkıp, Yemeş'i sinir etmeyi de unutmadı.

Bibeş, Yeneş, Gölyemeş,
Gölyemeş çilli imiş!

Yeneş ona:

“—Git olmayan bir şeyi söyleme benim kardeşim çilli değil” diye bağırdı. Ama Bayras sürekli koşma söylemeye devam etti, ne içindir Yemeş'i hep böyle üzmeyi seviyordu. Şimdi o Yemeş'in ağlamasını duymuş olmasa da:

Bibeş, Yeneş, Gölyemeş,
Gölyemeş sulu göz imiş!

diye ekledi. Sonra Yemeş'in bir söz söyleyeceğinden ümidini keserek:

Bibeş, Yeneş, Gölyemeş!
Gölyemeş dilsiz imiş!

diye umursamadan kenardan inip gitti.

Yemeş konuşmasa da başka zamanlar Bayras'ın onu böyle sinirlendirmesine öfkelenmiyordu. Tam aksine onun bu yaramaz, neşeli hali ona benziyordu. Hatta o diğer çocuklar gibi “yersiz, göçmen” diye onları aşağılamadığı için Yemeş'e yakın geliyordu. Lakin bugün ona Bayras'ın bu iyi niyetli yaramazlığı çok ağır geldi. Bu yüzden bağıarak ağlamaktan korkup, Bayras kenardan inip gidinceye kadar sırtını döndü. İnce yaşlı gözlerini Yeneş'e dikip:

“—Yeneş” dedi. “—Niye herkes bizi aşağılıyor? Evde üvey anne, sokağa çıksan kızlar, oğlanlar... Yetim... Göçmen... Yersiz...”

“—Ah, yersiz olunca, yersiz ve göçmen olunca, göçmen diyorlar” dedi Yeneş gamsız biçimde. “—İnsanı konuşturamazlar! Git, bu aptal da vara yoğa kırılıp, endişe ediyor! Haydi en iyisi ablam gelmeden önce gidip, yüzelim çok terledik.”

“—Haydi...”

Kızlar sokağa çıktılar. Tam o sırada sokağa keçi gibi bir görünüp bir kaybolan, tepesine sofra bezi gibi kırmızı, eski püskü bir kumaş kaldırarak sallaya sallaya var gücüyle koşturan bir atlı geldi.

“—Savaş! Savaş! Savaş! Alman savaşı başlamış!”

Atlı bağıra bağıra sokağı bir iki kere dolandı, geldiği gibi göz açıp kapayıncaya kadar kayboldu. İnsanlar sıçrayıp, sokağa dağıldılar. Yeneş ile Yemeş de onların arasında kayboldu.

“—Savaş! Savaş! Savaş!”

V

Şehit dedenin mide ağrısı ile eziyet çektiğini başta kimse anlamadı. O hep eskisi gibi kapının önünde, ömrünü geçirdiği çardağı altında fıçı, kürek, yaba yapıp, tekerleğin yuvarlak parçasını büküp, fıçıya birleştirerek sürekli çalışıyordu. Hatta bu işlerin gelirin artık kendine, ailesine değil zengin Kormoş’un yararına gitmesi bile onu bu işten soğutmadı. Açlık yılında atsız kaldığından beri Şehit dedenin oğlu Sahimorat zengin Kormoş’a ırgatlığa gidiyor ama o ihtiyar Şehit’in zanaatkarlık malzemelerinin, zengin Kormoş’un kendi atıyla getirilen eşyaların yarı hakkını da vermiyor kendine alıyordu. Kormoş’un oğulları artık sadece arşınlı kumaş ile değil kürek yaba gibi sahiplik eşyaları ile de ticaret yapıyordu. Onlara bu eşyaları ihtiyar Şehit gibi atsız kalıp, onun pençesine düşen zanaatkarlar boş yere çalışarak yapıyordu. İhtiyar Şehit ayaktan düşene kadar elinden baltasını, bıçkısını bırakmadı. Komşuları onun günden güne çöken yüzüne, bir deri bir kemik kalan ellerine bakarak:

“—Dede hastalandın mı yoksa? Bu arada yorulmuş gibi görünüyorsun” diye sorsalar da ihtiyar Şehit onlara gür kaşları altından hilekâr bir şekilde gülümseyerek:

“—İhtiyarladım çocuklar. Eskiler: “Erkek ellisinde,

mevki sahibi olan erkek altmışında ihtiyar olur, yetmişinde tilkiye dönüşür, sekseninde zıplayıp ata binemez, doksanında durağanlaşır” demişler. Doğrusunu söylemek gerekirse mevki sahibi erkek, aksakal, bal rengi tilki de olsa fark etmez durağanlaştığı zaman herkes denk olurmuş çocuklar” deyip, sessizce gülümseyerek cevap verdi, tekrar işine döndü. Ama insanlar buna kendi aralarında endişeye kapılıp, sessizleşti.

“—Kıltamak⁸ hastalığına yakalanmış zavallı. Boğazından bir tutam yemek geçmiyormuş...”

“—Ey zavallı böyle boğazı yemeğe, üstü giyme doyamadan bir ömür geçirdi. Niye Allah Teala ona bu son günlerinde açlık sıkıntısı vermiş?”

Kıltamak hastalığına yakalanan biri hastalık geçinceye kadar konuşmadan sabrederse hastalığın geçeceğine inanılıyordu. Bu yüzden bu hastalığa yakalanan insanlar eskiden de böyle yıkılıncaya kadar sağlıklı biri gibi davranıp, sonra birden ölüyordu. Şehit dede aslında iyileşeceğine inandığı için mi yoksa yakına sızlana kendi azabı ile başkalarına eziyet çektirmemek için mi, böyle umutsuz, merhametsiz bir hastalığı sabırla geçirmeyi bildiği için mi, düşünülerek uydurulmuş bu tuhaf insaniyetli davranışlara mütevazı hürmeti yüzünden mi son nefesine kadar köylülerden hastalığını gizledi. Zelife nine de dedenin böyle halsizleşmesine, zayıflamasına, açlık yılında aniden ölen Bibekey ile Gölkey’in hasretine bir sebep bulmaya çalıştı.

“—Gül gibi iki çocuğu aynı anda kara toprağın koynuna koyunca nasıl üzülmezsin, nasıl tükenmezsin? Zengin Kormoş’un çöplüğünden çamurlu meyve yediklerinde soğuk alıp, ikisinin de aynı anda boğazı şişmişti. Boylu boyunca çizgiler oluşup, kızarıp şişti, boğarak öldürdü o cennet kuşlarını. Eğer Bibekey ile Gölkey yaşasalardı yabani kazlar gibi uçup, yanımıza gelirdi... Ey Allah’ım! Nerede o? O çocuklar sağ olsaydı dede de böyle eğilmezdi...”

Elbette Şehit dede için torunlarının hasretini geçirmek kolay olmadı. Kim bilir belki gerçekten de hasretinden kıltamak hastalığına yakalanmıştır...

Yazın etrafın şimşekli yağmurlarla kaplandığı kara bir gündü. Güneşin yüzü kanlı duman ile kaplanmıştı. Dağın üstünde ejderha gibi çok acıkmış kızıl bir sis duruyordu. Sanki ülke sınırında gelen savaş meydanından kurbanların kanı buhar olup, havaya yükseliyordu. Evin içi de daha bunlu daha sıkıcıydı. Sıcaklık göğsü sıkıp, boğaza yükseliyordu. O can bezdirici sıcaklığa dayanamayıp,

⁸ Yemek borusunun daralmasından ya da şişmesinden oluşan yemek yiyememe hastalığı. (Başkort Teleneñ Hüzlege, 1993).

uzun zayıf vücudunu sırık gibi büküp, divanda duran Zelif e nine ihtiyara sık sık bakıp, derin bir of çekti:

“—Ey Allah’ım, savaş başladığından beri bir yıl oldu. Köyde erkek kalmadı. Durdurmuyorlar. Ey Allah’ım Şahimorat’ı alıp giderseler biz ne yaparız? Bize kim bakar? Senin sağlıklı zamanın da geçti... Sıvakay nine de Sehiullah’ı için endişeleniyor onlar artık sırat köprüsüne vardı. Alırlar. Almadan bırakmazlar. Şimdi çarın topallaması da iyi oldu. Gözünü yumup, herkesi savaşa alıyorlardı.

Sehiulla’yı küçükken at tepip, topuk kemiğı yarıldığı için almaya gelmemişler...Şahimorat’ı da ihtiyarız, bize bakacak kimse yok diye bıraktılar herhalde... Ey Allah’ım, savaş böyle uzarsa ihtiyarların endişesi de çoğalır...

Doksanına gelmiş biri gibi düşmeyen sık dişlerini kısıarak közün kenarında oturan ihtiyar Şehit, ninenin bu yakınışına hiç cevap vermedi. Çünkü bunlar yeni yakınışlar yeni endişeler değildi. Onlar artık her evde süreli tekrarlanan sözler, yakınışlardı. Sonra söz ile endişesini yenebilir miydi? Üstelik onun şimdi dünya halleri ile ilgilenecek hali de kalmamıştı. Bu yüzden ninesine sakinleştirici, ümitli şekilde bakmaya çalışıyordu.

“—Evet yakınma hanım. Haydi beni sokağı çıkar. Yeşil otun üstünde oturup, insanların geçişlerine bakmak da bir hayat...” dedi.

Artık haftalardır dışarıya da kendi başına inip çıkamaz, dolaşamaz olmuştu.

“—Tükenmiş gücün daha da tüketmenin ne gereğı var?” diye Zelif e nine öfkelen di. “—Sadece yatsan olmaz mı?”

“—Olmuyor. Olmuyor, nine.”

“—Ey, rahatsız.”

“—Çıkarsana, karışma nine...”

“—Öyleyse üstünü değıştirelim. İnsanların gözünün önüne bu kıyafetle çıkma.”

“—Tamam değıştir.”

İhtiyar Şehit kara kemerli bembeyaz gömlek, pantolonunun üstüne kara kıyafetini giyip, başına kara kadife başlığını çaprazlamasına takıp, sopaya yaslanıp, ninenin yardımıyla sokağı çıkıp, otun üstüne oturdu.

“—Vay, bizim köy de güzel!”

“—Güzelliğı kalmadı artık. Büyük sokak yarısına kadar kısaldı. Kızılyar, Yarsık sokakları kurudu. Zenginlerin evleri genişledikçe genişledi...”

“—Böyle de güzel. Bu dünyaya ne yeter? Kıymetini bilerek yaşamak lazım.”

“—Bilirsin bilmesine de...”

“—Bilinmiyor... Vah, bilinmiyor... Vah, dünya! Vah, ömür dediğin! Bir bakıyorsun böyle fark etmeden geçip gitmiş!”

İhtiyar Şehit uzatarak böyle söylese de donuklaşan gözlerini ne zamandır uzağa, nineye dikmiş halde uzun süre oturdu. Sanki bu köyde geçen kendince mutlu, uzun ömür yolunu birden gözünün önünden geçirdi.

Zelifé nine tekrar söze başlasa da onu bu düşüncenin içinden çekip çıkaramadı.

Biraz sonra onların yanına Sıvakbike nine de geldi.

“—Evet iyi misiniz, hastalandın mı akran?”

Şimdi düşünce perdesinden kurtulan ihtiyar Şehit sağlıklı biri gibi çabucak cevap verdi.

“—İyiym. Sağ ol. Dün geceden beri kendimi yiğit gibi hissediyorum. Allah’a şükür. Siz nasılsınız?”

Sıvakay nine ümitsiz şekilde elini salladı.

“—Ne halde olduğumuzu sen bilmiyor musun akran? Dört yıl önce bizim gibi yoksulları açlık kırdı. Şimdi de savaş... Eğer oğlanları da alıp giderseler ölmekten başka çare kalmadı. İşte, kimler kimler rahat yaşıyor...”

Sıvakay nine yumuşak adımlarla camiden, gündüz namazından çıkan Ezmezulla molla, zengin Kormoş, kör Sapiyların tarafına öfkeli bir işaret yaptı.

“—Açlık da savaş da onların faydasına... Gittikçe zenginleşiyorlar. Düşüne düşüne yine düşünüyorum, Baygilde kayını desem, onları bildiğinden sevmiyormuş. Bu açlıkta yoksulun, zavallının yerini yurdunu bir parça ekmeğe satarak zenginleştiklerinden hiç sevmiyorum o merhametsizleri...”

Zelifé nine düzelterek onun kolundan çekti:

“—Olmaz. Öyle deme Sıvakbike. Herkes kendi bahtı ile yaşıyor. Ne yaparsın... Allah Teâlâ böyle emretmiş...”

Sıvakbike nine elini daha ümitsiz şekilde sallayarak gitti.

“—Böyle kötülere baht veren Allah’ını derdim de... Tamam şimdi kalsın... Tövbe estağfurullah tövbe... Tüh, tüh!”

“—Vah, çok değiştin sen Sıvakbike” dedi ihtiyar Şehit hilekâr şekilde gülümseyerek: “—Eskiden sen hiç böyle konuşmuyordun herhalde...”

“—Sadece konuşmak değil... Böyle konuşan insanı da sevmezdim. Hatırlarsın, Baygilde kayın ile nasıl tartışıyordum... Vay, aptal... Artık soğudum. Hepsinden soğudum... Hatta koca karı ilaçlarından da işte bu merhametsiz zenginlerden de... Evet tamam Şehit akran suçsuz. Hoşça kalın. Ben yukarıdaki vadiye şerbetçi otu toplamaya gidiyorum. Belki unu bulunursa şerbetçi otu lazım olur...”

Neşesiz şekilde gülümseyip, hızlı adımlarla sallanarak yukarıya doğru gitti. Şehit dede onu gözden kayboluncaya kadar bakışlarıyla yolcu etti.

“—İyi, iyi ol Sıvakkbike akran! Kanaatkâr ol akran günahın olmasın...” diye şıpır şıpır etti. Yaşlı gözlerini endişeyle bakan nineye çevirdi.

“—Evet nine eve gitsek daha iyi... Vakti...” dedi. Eve gelince çatlayan dudaklarını soğuk su ile ıslatıp, uzun süre yattı. Sonra tekrar uğraşa uğraşa doğruldu. Bıçak, ağaç oyacağı alıp, gece yapmaya başladığı tırnığına sap takmaya girişti. Artık boğazından bir yudum su bile geçmeyen ihtiyarın sabrına şaşırıp, hayran kalıp, yerinde duramayan Zelifa nine içine sığmadan coşan bu üzülmeye duygusuna dayanamayıp:

“—Bırak, yeter ihtiyar” dedi. “—Her zaman iş diye canını verdin! Ey Allah’ım, dünyanın işini kim bitirmiş de ölmüş?”

“—Hey nine, nine” dedi ihtiyar Şehit gülümseyerek “—Bilmiyorsun. Hiçbir şey anlamıyorsun... Bu iş yaşıyor beni. İş olmazsa ben çoktan toprağın koynunda yatıyor olurum...”

“—Doğru. Bilmiyorum, anlamıyorum... Senin sabrına benim aklım yetmiyor...”

Zelifa nine göz yaşını göstermemek için ihtiyara sırtını dönerek oturdu. İhtiyar Şehit tırnığa sap takınca köze doğru yaslandı, birazcık yattı. Sonra tekrar doğruldu. O bugün gerçekten de kendini diğer günlere göre daha hareketli, daha güçlü hissediyor gibiydi.

“—Nine, şu eleği ver. Kenarını yeniden yapayım. Eskimeye başlamış değil mi?”

Zelifa nine her zamanki gibi öfkesiz şekilde söylenerek ona kazanın üstünde asılı duran eleği verdi.

“—Ey Allah’ım, hiç durup dinlenmeyi bilmiyor! Yatıp dinlense! Aç halde niye kendine bu kadar eziyet ediyorsun ihtiyar?”

İhtiyar Şehit onun bu şekilde özen göstermesini duymamış gibi yapıp, ümitsiz bir

canlılıkla tekrar işe girişti.

Sonra güçsüzlükten kara ter inip, zor hareket ede ede yeniden eleğin kenarını dikti.

“—Meh, nine al. Unu birden çok atmazsan, parmağın ile kavrayarak elemezsen uzun süre dayanır...”

“—Tamam ihtiyar aklımda tutarım...”

Zelif e nine eleğe çevire çevire baktı, kazanın üstüne, yerine astı.

“—Ne kadar güzel kenar dikmişsin! Ey Allah’ım, senin ellerin el değil melek kanadı... Yoksa çalışmayı bu kadar sevmezdin...”

İhtiyar Şehit konuşmadı. Nine kazanın yanına dönüp, eleğe bakıp, sıvazlaya sıvazlaya asıp, göz yaşlarını sildiği sırada ihtiyarın eli ayağı olduğu yerde uzanıp kaldı, bir daha açılmamak üzere gözleri yumuldu. Nine dönüp baktığında:

“—Nine, seni illa ki güldürürüm” dermiş gibi sağ kaşını daha yukarı kaldırıp, hilekâr şekilde gülümseyerek sessizliğ e gömülmüştü.

“—Hah, bu nasıl bir hareket şimdi ihtiyar?” deyip, azap içinde kaldı Zelif e nine. “—Ey Allah’ım, molla çağırıp, Yasin de okutmadık!”

Bu ölüm o kadar tabii, sıradan oldu ki çok şey görmüş Zelif e nine bile ağlasa mı, bağırsa mı, nereye gitse bilemeyip, şaşırıp kaldı. Sokaktan, pencerenin denginden birkaç araba acemi asker tek sıralı akordeona katılıp, bağırp türkü söyleyerek geçti.

Bembeyaz karlar yağsaydı,

Kızakla kayarak gitseydi,

İrım bur şehri yansaydı,

Asker boş kalsaydı.

Onlara yolcu eden kadın ve kızların sesi de katıldı.

Çıktım dağın başına,

Direk çaktım taşına,

Nasip olursa getirir,

Alıp giden araba.

Acemi askerler geçince Şahimorat ile Sehiulla eve geldi. İkisinin de elinde küçük bir kâğıt parçası vardı.

“—Celp kâğıdı” dediler girince. “—Bizim de gitme zamanımız geldi.”

Şahimorat babasının ayak ucuna gelip oturdu.

“—Baba duydun mu savaşa gideceğiz.”

Bu söz Zelifa nineyi şaşkınlıktan donup kaldığı durumdan çekip çıkardı.

“—Aha...” dedi o tekrar ne içindir tuhaf bir ses ile.” “—Oğlum, Şahimorat, baban öldü!”

“—Babam mı? Öldü mü?”

Şahimorat ağlayacakmış gibi hıçkırıp, zıpladı. Kulaklarına inanamayarak babasının ayaklarından, ellerinden sıvazlayarak geniş, akıllı alnını ona bastırdı. Sonra şaşkın bakışlarını bir annesine bir Sehiulla’ya çevirdi.

“—Babam... ölmüş... Ama ben ne içindir, o ne kadar ağır hastalansa da ölmez, hiç ölmez sonsuza kadar yaşarmış gibi hissediyordum... Aptallık...”

“—Evet... İhtiyar Şehit hiç ölecekmiş gibi değildi” dedi Sehiulla da katılarak. Sonra biraz konuşmadan durunca:

“—Ne yaparsın... Haydi Şahimorat kendimiz evde vaktinde, layıkıyla defnedelim” dedi üstüne.

Şahimorat babasının ayak ucuna gelip, uzun süre sessizce durdu. Sonra sessiz sedasız Sehiulla arkasından gitti.

“—İhtiyarlara haber verin. Mollaya, müezzine söyleyin cenazeyi defnetmeye gelsinler” diye uyardı Zelifa nine.

İhtiyar Şehit’in ölümü de yaşamı gibi böyle tuhaf, sıradan, sessiz, hengâme etmeden oldu.

VI

İlseğol köyünün Ulu Eyek tarafında övünüp, öne çıkarılmış gibi yapılan Serbiyamal’ın büyük evi içeriden tahta ile ikiye bölünmüştü. Serbiyamal evde mutfak işlerinin yapıldığı tek pencere küçük bölüme “küçük taraf”, misafir ağırlanan dört pencere aydınlık tarafa “büyük taraf” diyordu. Serbiyamal çocukların büyük tarafa çıkıp, gözüne görünmesine ve dolaşmasına izin vermiyordu.

Sonbahar akşamı. İştüğan, Yeneş, Yemeşler küçük tarafta çoktan derin bir uykuya gömülmüştü. Büyük tarafta divana boydan boya döşenmiş pamuk döşek, pamuk minderler içinde kaybolan Serbiyamal da mışıl mışıl uyuyor. Dışarıda sürekli yağmur yağıyor.

“—Şapur şupur! Tak tuk! Sep sep! Tıs tıs! Şapur şupur!”

Baygilde ağabey güz yağmurunun bıktırıcı türküsüne kulak vere vere divanın kenarında, pencerenin yanında oturuyordu. Hayatın baskısı dayanamayacağı kadar ağırlaştığı zaman onu uyku

tutmuyordu. Evet bu dakikada düşünceleri de o güz yağmuru gibi sessiz ve bezdiriciydi. Savaşın başladığı ikinci güz idi bu. Çoğu erkek şimdi orada, savaş meydanındaydı. Sadece Sobhan başkanın oğlu Hatıbal, Ğabbas molların oğlu Hösnöhlhak, hırsız Ehmetşa gibi başkanlara zenginlik geçirdiği için kalanlar vardı. Savaşa alınması gerektiği halde verimsiz şekilde evde dolaşanlar da yok değil elbette. Şevre'nin babası Helim ağabey gibi. O çoktan savaşın en sıcak yerine giderdi ama garipliği mâni oldu. Gençliğinde birine ev yaparken çatıdan düşüp, topuğundaki eklemi çıkarınca onun bir ayağı kısaldı. O günden beri ona “topal Helim” diyorlar. Her adımında sola eğilip, orak vuran biri gibi şaşırtıcı biçimde hızlı hareketlerle yürüyordu. Büyük, güçlü gövdesini hiç yönünde, doğru tutamıyordu.

Baygilde ağabey de bu vakte kadar “ak bilet⁹” olarak kaldı. Zengin Kormoşlar dövdüğünden beri sağlığına kavuşamadı. Son yıllarda hatta baharda, sonbaharda bile ara sıra hafifçe öksürüp, hep örtünerek dolaştı. Serbiyamal ona her döndüğünde:

“—Bulaşıcı hasta, akciğer hastası! Askere de uygun değilsin seni işe yaramaz!” diye aşağılıyordu. Çalıştıracığı zaman elbette onun hastalığını unutuyordu. Çoğu evin erkeksiz kaldığı bu zamanda onun evinde bir değil iki erkek olduğundan onlardan var gücüyle faydalanmaya, güçlerini mümkün olduğunca tümünden sıkıp almaya çalışıyordu. O küçük Yemeş'i bile bir dakika durdurmuyor, ne olsa çalışıp, kıpırdamasını, her bir lokmasını acı terinde boğularak yemesini istiyordu. Bu yüzden Baygilde ağabey her bahar gelince iki üç desyatin ekin, günebakan tohumu ekip, bir gün bile dinlenmeden yine ağaç sevkiyatına gidiyordu. Eyek, Hakmar nehirlerinden geçip, İrimbur'a kadar gidiyordu. Ekin zamanına kadar orada tahta yarma fabrikasından çalışıyordu. Sonra gelip saman yapıp, ekini vurup, günebakanları kesip bitirince Serbiyamal tekrar:

“—Git kışa kadar birinde çalış. Çocuklarının günlük yiyeceğini bul. Burada kendi yerimden birlediğim yiyecekleri size yedirip, sürdürecektir Andrey hazinem yok. Bana kışın hayvana bakıp, odun taşımak için İştüğan da yeter” diye mızızlanmaya başlıyordu. Baygilde ağabey hiç endişe etmeden hatta sevinçle dışarıya, maden ocakları tarafına gidiyordu... Böylece bugüne kadar çocuklarına aç, açık bırakmadan

⁹ Askeri hizmet için uygun olunmadığını bildiren kimlik kartı (Özşahin, 2017a).

baktı. Ne zorluklar ne aşağılamalar görmedi? Sabretti.

Baygilde ağabey yaşaran gözlerini boz pencereye dikip, son yıllarda başından geçen olayları hatırlamaya başladı. Gözünün önüne Sergey Hitrov'da geçen bunun gibi bir sonbahar akşamı geldi. İlseğol'a göçüp geldiği sonbahardı bu. Serbiyamal onu bir ucu İlseğol'a dayanan, Ulu Eyek boyunca üç dört kilometreye uzayan Mrakovka köyüne götürüp, Sergey Hitrov'ta işe yerleştirdi.

“—İşte dost, sana bir ırgat. Kışın sende çalışır. Bahar, yaz, güz bana verirsin. Buna razı olursan hakkını da çok istemem.”

“—Ne kadar akıllısın! Ha ha ha...”

“—Akıllı olunmaz mı, benim kocam o! Baharda bana dönüp, ekin ekmesi lazım!”

O böyle uzun süre ticaret yaptıktan sonra Baygilde ağabeyi mal gibi satarak geri gitti. Köye dönünce:

“—Baygilde'yi babamın bir dostuna işe verdim. Yoksa o bekçiler gibi gözetleyerek nasıl iş bulacaktı?” diye övündü. “—Üstelik bulaşıcı hastalığı da var. Böyle olunca onu kim işe alsın?” dedi üstüne.

İhtiyar Sergey, Mrakovka'da bir kuruş için insanın gözünü çıkarmaya hazır, merhametsiz, katı yürekli zenginlerden biriydi. Onun beş oğlu, sekiz kızı vardı. O tüm oğulları, kızları, damatlarıyla birleşip, Mrakovka kasabanın sokaklarının ve topraklarının yarısına sahip olmuştu. Onun savaştan önce İrimbur'da askeri lise öğrencisiyken kolorduyu tamamlayan subay oğlu Fedka Ryaboy'dan başka oğlu savaşa gitmedi. İhtiyar onların hepsini sakladı. İhtiyar Sergey'in soyundan olanlar kendine “müminler” diyor. Mümin olmayan kişilere de “pislikler” diyorlardı. Onlardan iğreniyor, saygı göstermiyorlardı. Onlara bir fincan çay içmeye değil kuyudan bir kepçe su almaya bile izin vermiyorlardı. İnsanlarla bir araya gelmiyorlar, konuşmuyorlar, gübre kurdu gibi kendi evlerinin içi sıcak, sessiz havası içine kapanıp, tüm çevreden ayrı, kalabalık halde yaşıyorlardı. Bu yüzden onlara ırgatlığa Baygilde ağabey gibi şaşmış insanlar gidiyordu. Azıcık fırsat bulan kişiler onların etrafından şeytandan kaçır gibi kaçıyorlardı.

Onlara ırgat olduğu yılın ilk akşamı Baygilde ağabeyin aklında korkunç hata gibi sonsuza dek kalmış.

Kasım ayında karla karışık hafifçe yağan yağmurun serpildiği, çok karanlık bir geceydi. Baygilde ağabeye ahırda koyun yavrularının, buzağların kapatıldığı,

yuvanın üstündeki basamakta yatıp uyumaya izin verdiler. Gece. Ev zifiri karanlık. Buzağılar yuvasından burnunu çıkarıp acı, keskin ve sert bir koku yayıyor. Etrafta bir şeyler sürekli kıt kıt ediyor. Fareler cızırdayarak kavga ediyor. Baygilde ağabey başta onları hiç umursamayıp, kendini engin, geniş bozkırda, kayın ağacı şirasının buram buram koktuğu bahardaki ormanda parlayıp duran muzip yıldızlara bakıp, yeşil otun üstünde yatan gamsız bir yolcu gibi hissetmeye, böylece gönlünü aldatarak uyumaya çalıştı. Lakin git gide nefes almayı güçleştiren sıcak hava onu boğup, soğuk tabanlı küçük, sulu böcekler kulaklarında, boynunda yürümeye başlayınca dayanamayıp yere düştü. Kibrit çakıp, çatı tahtasına, duvarlara göz attı. O anda ömründe ilk defa çocuk gibi korkup, ürkererek bağırdı.

“—Vay, melunlar! Nasıl büyümüşler!”

Ahırın yeterince ısınmaması, kuzu ve buzağının sürekli ıslatması yüzünden yeşerip, çürüyen duvarlara, çatı tahtalarına tümüyle hamam böcekleri, kırkayaklar yapışmıştı. Baygilde ağabey elinde kibritini tutarak etrafına bakıp, zeminin ortasında durdu. Nereye baksa hamam böceği ve kırkayak sürüleri antenlerini çirkin çirkin kımıldatıp, ona göz dikti. Üstelik kibritin vız vız etmesinden uyanıp, ayağa kalkan buzağılar acı ıslaklığı daha da arttırıp, yer boyunca akıttılar. Baygilde ağabey kendini unutup, dışarıya fırladı. Lakin kapının önünde de onu nefes aldırılmaz, keskin, acı hava karşıladı. Evlere eklenerek yapılan hayvan ahırlarından ve çok hayvan çiğnemesi yüzünden sazlığa dönüşen kapı önüne de bu boğucu, acı koku yayılıyordu. Üstelik kapı önünde özgürce dolaşan inekler ahırın yanına gelip, buzağılarının bağırıışlarını dinleye dinleye ayak altlarını sürekli ıslatıp, havaya yeniden acı kokuyu yayıyordu.

“Ne yapmak lazım? Nereye kaçmak lazım? Eğer çocuklar olmasa burada bir gün durmaz kafamın estiği tarafa giderdim... Eh çocuklar... Çocuklar, elimi ayağımı bağladınız siz...”

Baygilde ağabey nefesi kesilerek kapıya baktı.

“—Sokağa çıkmak, hiç olmazsa nefes almak için sokağa çıkmak lazım! Yoksa şimdi boğulup öleceğim!”

Lakin hiçbir açıklık bırakmadan yapılmış ağır meşe kapılar, güç yetmeyecek kadar büyük kilitlerle kilitlenmiş, çok yüksek olan kütük duvarlar evi dış dünyadan tümüyle ayırmıştı. Bu kapıdan insan değil rüzgâr bile geçemezdi. Baygilde ağabey kuru yere atılmış balık gibi

bir ileri atıldı, bir geri atıldı sadece bir yudum temiz hava arayıp, sızlanarak uzağa, gökyüzüne baktı. Bu nefes almakta güçlük çekilen tutsaklıktan kurtulmanın yolunu bulamadı. Sabah uzaktı. Sonbahardaki uzun gecenin alacakaranlığıydı bu.

Ekin, ot, toprak kokusu kokan taze havayı, genişliği, özgürlüğü canından çok seven, onsuz yaşamayı gözünün önüne bile getiremeyen bozkır insanı için korkunç derecede ağırdı bu gece. Lakin ne yapmak lazım? Küheylan da prangaya alışmış... Baygilde ağabey de yavaş yavaş alışacaktı. Her geçen yıl bu nefes almayı zorlaştıran acı kokuyu hissetmemeye, hamam böceklerini, kırkayakları görmemeye başladılar. Lakin Baygilde ağabey orada kalmadı. Sabah zenginin kapısının açılmasıyla Mrakovka'dan fırlayarak çıkıp gitti. Onu gençliğinde işçisi olup, yıllarca çalıştığı maden ocakları çekti. İşçi barakalarını temizliği, aydınlığı yönünden bu acı ahırdan çok üstün görmese de kendini doğru insanların, dostların, işçiler ailesinin bir ferdi gibi hissettiğinden midir oradaki zorlukları daha kolay atlattığı aklında kalmıştı.

O günden sonra her kış maden ocağında geçici işçi olarak çalıştı. Bahar geldiğinde ekin ektiler, kış geçirecek saman, ot hazırladılar, bahçe çiti düzdüler. Sonbaharda tekrar maden ocağına gittiler. Aileye, toprağa bağlı olması onun tümüyle işçi olmasına mâni oluyor ama işçilik ailesiyle orada hayat kurup, yaşamasına da imkân sağlamıyordu. Böyle iki arada kalarak yıllar geçti. Savaş çıktı. Çoğu işçi askere alındı. Maden ocağındaki iş daha da zorlaştı. Maden ocağı sahipleri azalır, eksilen işçilere öncekinden de çok altın buldurmaya başladılar. İş saati on ikiden on yediye çıktı. Ama iş hakkı aynı kaldı. Yemenin de yaşamanın da imkânı kalmadı. Bu yüzden işçiler dayanamayarak, isyan etmeye başladı. İş hakkının arttırılıp, iş saatinin azaltılmasını talep edip, bir gün çalışmayı bıraktılar. Baygilde ağabey maden ocağında hep geçici işçi olduğundan, işçiler topluluğunun iç hayatına çok fazla karışmasa da bu günlerde çileden çıkıp, sık sık:

“—Zenginler bizim kanımızı emerek yaşayan keneler. Keneleri ezmezsek vücudumuzda et bırakmaz” diye konuşuyordu. İşçilerin isyanı savaş zamanının katı kanunu ile çabucak bastırıldı. Baygilde ağabey de uzun dili yüzünden madenden kovuldu. Bu yıl baharında oldu bu olay. O zamandan beri Baygilde ağabey evde saklanıyor. Ama şimdi tekrar gitmek istedi. Kim bilir belki sonsuza dek...

Baygilde ağabey kendi kendine neşesizce gülümseyerek göğüs cebini yokladı.

“—Celp kâğıdı. İşte anlaşılan o ki benim de lazım olduğum yer varmış! Kışla fark etmez değil mi? Maden ocağında canlı halde yerin altında çürüyorsun... Ama orada ölü gibi yerin üstünde debelenip, gözünü karga oyar... Sadece şu çocuklara yazık. Onlar nasıl yaşayacak? Serbiyamal onları kovmaz mı? Dur, onunla bu konuda güzelce konuşmak lazım. Eğer o hiçbir zaman olmayacak zenginleşme hayalinden vazgeçerse bu kadar cimri olmaz çocuklar ile güzelce yaşayıp gider... Kendi de güçlü. Çocuklar da çalışır. Aç gözlülük, hanım ağa olma isteği bozuyor onu... Hayret, nereden gelmiş bu düşünce aklına? Nasıl çıkarmalı?”

Baygilde ağabey düzelterek Serbiyamal'ın yorganından çekti.

“—Hey, uyuyor musun?”

Serbiyamal'ı da bugün uyku tutmuyordu. O her zamanki yerine gidip yatınca Baygilde'yi uzun süre bekledi. Kedi gibi mırıldayıp, türlü hareketler yaparak ona baktı. Oflayarak farklı tarafa döndü.

“—Sıcak, nefesim daralıyor... Yat, haç gibi dik oturma!” diye mız mızmızlandı. Sonra kocası her zamanki gibi onu önemsemeyince öfkelenip sustu, sır vermemek için uyumuş gibi yaptı.

Onun kafasında da bugün huzursuz düşünceler dolaşıyordu. Baygilde'nin ona yönelik her zamankinden farklı ilişkisi hakkında düşündü.

“Her gece böyle... Benim uyumamamı bekleyerek oturuyor. Sırtını dönüp yatıyor. Daha çok son zamanlarda böyle oldu... İlk başta... Beni aldığı yıllarda böyle değildi. Şimdi niye böyle? Tiksiniyor mu? Sevmiyor mu? Gerçekten de çocukları için, şaşıp kaldığı için mi bana bağlandı? Yoksa Ehmetşa konusunu mu fark etti? Fark ettiyse niye söylemiyor, niye beni dövmüyor? Hakaret etmiyor... Dövmüyor... Sevmiyor... Böyle koca olur mu? Vahşi at gibi kişneyip duran karısını böyle mi tutacaktı? Çat çat vursa pat küt sevseydi... O zaman bende Ehmetşa'yı unutturdum belki... Evet evet o soğukluğu ile günaha soktu beni! Yoksa...

Evet artık niye yatmıyor, niye ilgilenmiyor!”

Serbiyamal düşüncesinin oldukça sabırsız noktasına ulaştığı sırada Baygilde ağabey ona son yıllarda unuttuğu sıcak, hoş sesiyle:

“—Serbiyamal güzelim...” dedi. “—Duyuyor musun, Serbiyamal dedim!”

Serbiyamal derin uykusundan uyanmış bir ses ile nazlanarak:

“—Mmm...” dedi. “—Ne diyorsun kocacığım?”

Baygilde ağabeye sonra daha sıcak tepki verdi. O an bu kötü, cevval kadını bir zamanlar gerçekten yakın gördüğünü, onun koynunda birkaç dakika da olsa dünyanın tüm ağırlığını unutup, dinlendiğini hatırladı. Böylece bunu sonra tümüyle inkâr etmesinden suçluluk duydu.

“Eğer ben ona soğuk davranmasaydım o da çocuklarıma daha yumuşak olurdu belki... Niye ona karşı soğugum? Ehmetşa? Evet o... Onun yüzünden soğudum. Sevdığım yerini sevmeyi, güldüğüm yerine gülmeyi istemiyorum. Belki bu dedikodudur? Duyulan söz çoğalır... Ben bunu hiçbir zaman kendi gözüm ile görmedim! Yarın sabah erkenden gideceğim. Serbiyamal benim onu gerçekten sevdiğimi bilmeden kalacak... Tuhaf... Tuhaf... Seğüre’den sonra bu kadın gönlümde yer etti ha? Anlayamazsın insanın gönlünü...”

Serbiyamal yorganını attı.

“—Evet ne söyleyecektin? Niye konuşmuyorsun kocacığım?”

“—Yanına yatayım mı?”

“—Aha! Sordun...”

Baygilde ağabey yeniden usanmış gibi hızlı hızlı soyundu ve sıcak yorganın içine gömüldü. Serbiyamal sabırsızlanarak kocasını ateşli kucığına aldı...”

Bu geceyi ilk birlikte oldukları zamanki gibi uykusuz geçirdiler. Bu gece Baygilde ağabey Serbiyamal’a savaşa gideceğini, onu gerçekten sevdiğini söyledi. Onu beklemesini, çocuklarını koymamasını istedi. Zenginlik peşinden anlamsızca koşmayı bırakmasını istedi.

“—Kötü, aç gözlü ibr hanım ağa olacağına temiz yürekli, insaniyetli yoksul bir hamın olsan ben seni canımdan çok severim” dedi. Serbiyamal’ın serveti, hayvanları ile zenginleşmeyi ümit edip, sarhoş olduğunu anlatmaya çalıştı.

Serbiyamal da bu gece onun tüm sözlerine katıldı. Ömründe ilk kez gerçek gözyaşı dökerek ağladı. Baygilde’nin kucığında geçirdiği o bir geceyi on Ehmetşa’ya değişmez oldu. “Evet niye gidiyor? Niye ilk kez onu böyle heyecanla sevdi... Gidiyor?” diye üzüldü. Lakin pişmanlığın aksine bunların hepsi sonbaharın uzun gecesi ve Baygilde’nin yüreğinin tılsımından

vakitlice yenilmesi yüzünden doğan ve uzayıp giden güzel duygulardı elbette. Ama hırsız Ehmetşa'nın gelip, emredici bir bakış atarak bunların hepsini paramparça edeceği gün gibi açıktı.

Babalarının savaşa gideceğini önceden bilmeyen çocuklar küçük tarafta birbiri ardına mışıldayarak uyuyordu. Tehlikeli bir mağara ağzına benzeyen karanlık pencerenin gözlerine sürekli alacakaranlıktaki yağmur damlaları iniyordu.

“—Tik tok! Tıs tıs! Şapur şapur!”

VII

İştüğanlar İlseğol'a göçüp geldikten sonraki ikinci yaz oldu bu olay. Karases ninenin tek oğlu Timerbay, Sobhan başkanlarda yıllık güdüyordu. Timerbay yiğit zamanından beri türkü söylüyor, kuray¹⁰ çalıyor, dans ediyor, türkü yazmakla uğraşıyordu. Timerbay'ın bu halini çok komik bulup, akşamları bile gençler onun yıllık güttüğü yerden gitmiyordu. Git gide onun hakkında “küfürlü sözler söylüyormuş, gençleri zenginlere karşı kışkırtıyormuş” gibi haberler dolaşmaya başladı. Buna adetincede elbette ilk önce kestane Şımbay itibar etti. Gece yarısı birkaç kez saklanıp, bekleyerek gençlerin konuşmalarını uzun uzun dinledi. Sonra Sobhan başkana gidip:

“—Ee, başkan sen bu Timerbay'ı niye çalıştırıyorsun? O ne isyancı! İnanmıyorsan bir gece... O yukarı vadiye, Kafir Hebir ağacına gidip, çalılıkta saklan, dinle... Orada hepsini anlarsın... Ama ben söylemiş olmayayım... Sadece şunu söyleyeyim o isyancı olmuş. İnanmıyorsan söylediğim yere kendin gidip dinle. Orada bugüne kadar duymadıklarını duyarsın... Görmediklerini görürsün. O Kafir Hebir ağacını kendilerine mesken tutmuşlar...” deyip, birkaç kez tekrarlayarak söyledi. Sobhan başkan oraya gitmeye de çoban Timerbay'ın ne söylediğini kendi kulağıyla duymaya da karşı değildi elbette. Tam aksine bu iş onu avcı köpek gibi telaşlandırıp, oraya yöneltiyordu şimdi. Sadece o Kafir Hebir ağacının yanına gidip, onu hatırlayası gelmiyordu. Bu direk onu her zaman parmakla göstererek:

“—Seni katil! Boş yere kan döken!” diye bağırtıyor gibi geliyordu... Üstelik Hebir'in bu son sözleri

¹⁰ Adını kuray bitkisinden alan ve Başkurt halkının milli çalgısı olan bir müzik aleti (Özşahin, 2017a).

kulağından, nefret dolu bakışları gözünün önünden hiçbir zaman gitmiyordu. Hatta onca yıldan sonra bile sık sık rüyasına gelip sıkıntı veriyordu. Bu Suk ağacı kurumuyordu. Aksine sürekli büyüyor, güzelleşiyordu. Sobhan başkan onu yıllardır kesmeye niyetleniyordu. Hatta kesen kişiye koyun vereceğini de vadetmişti. Ama hiç kimse bu direğe balta vurmaya istemiyordu. Çünkü önemli bir olaya ithaf edilmiş bu yere dokunan kişiyi halkın sert öfkesi, nefreti bekliyordu. Bu sevgili yalnız Suk ağacı, artık Hebir ağacı diye adlandırıldığından beri hiçbir zaman balta değdirilemeyecek kutsal ağaç, önemli bir olaya ithaf edilmiş yere dönüştü.

Ama şimdi Timerbay'ın ne söyleyeceğini bildiği için onun, Sobhan başkanın, tam o ağacın yanına gitmesi gerekiyordu. Üstelik gece... Yalnız kendisi... Ne yapmaya?

Birkaç gün böyle ikili düşünceler ile başkan aptala döndü. Sonra bir gece kepçe gibi yumruğunu iyice sıkıp, dişini şıkır şıkır ettirerek kıstı, ata binerek yukarı vadiye yöneldi. Böylece kendini Hebir'in acı nefretiyle her ardına düştüğünde delirip, kötülük arkasına kötülük yapıyor, bir kötülüğü diğeri ile kapatmaya çalışıyordu.

Bir taraftan ölü Eyek'in orak gibi dolanıp, su yoluyla kuşatılan diğer taraftan Ulu Eyek'e bitişen bu geniş, sessiz vadinin tam ortasındaki küçük tümsekte, güçlü dallarını gururla dikleştiren altı kollu ihtiyar ağaç duruyordu. Hebir ağacı. Onun gümüş yaprakları bugün daha bir sessiz hışırdıyor, kendi aralarında bir şeyler hakkında sır paylaşıyor ya da endişeli bir söz, sonsuz bir bahis alıp veriyor gibiydiler. Ne hakkında? Belki de Sobhan başkanın vaşak teyakkuzuyla buraya gelmesi, ağaçtan iki üç adım yerdeki kuş kirazı ağacının çalılığı altında yatması hakkında gençlere haber vermeyi istiyordu? Belki de...

Hebir ağacının etrafındaki başları kısılıp, dalları kırılan kuş kirazı ağacı, iğ ağacı, kızıl ağaçların arasında yılık sürüsü yayılıyordu. Döne dolaşa yılık kışnemesi, at sürüsü sesi, tay bağırmasından başka bir ses duyulmuyordu. Basık ay da denizin dibine fırlatılmış parke taşı gibi şekilsiz parlayarak gökyüzünün en derinlerinden sessizce izliyordu. Güneyden esen ılık, koşmaya elverişli rüzgâr iri, parlak çiğ damlaları konmuş ekinlerin, otların pürüzlü yüzlerini sıvazlayıp, vadi boyunca oynayarak dolaşıyordu. Ufukta, Kızzar Dağı'nın yüzünde gümüş kanadını çırparak anında uçup gidecekmiş gibi duran gizemli kuğu gibi yaz şafağı uyukluyordu. Evet şafak yaklaşıyor... Ama Hebir ağacının dibinde, ıssız dumanı tüten

çürük dalın yanındaki yiğitler, çocuklar Timerbay’a büyülenmiş gibi gözlerini dikip oturuyordu. Onların arasında İştüğan ve Şevre’nin babası Ehet de var. Sobhan başkan da hiç gitmiyor, büyük midesini sızlata sızlata çalılığın altında yatıyordu. Her zaman böyle kurbanına atılmadan önce onun “kötülüğünü” kendi gözü ile görüp, söyleyeceklerini kendi kulağıyla duymayı seviyordu. Bu onun doğruluğu bulmaya, adil olmaya çalıştığından değildi elbette. İnsanların şikayetlerini, hoşnutsuzluklarını duymak ona hayvanlardaki gibi bir gurur, tat veriyordu. Üstelik bu kötülüğü yaptıktan sonra bazen uyanmayı isteyip, niyetlenen kirli vicdanı önünde: “O bana bulaştı. Ne yapacağını duydun. Ne kadar kötü! Eğer sağ kalırsa neler söylemez, neler yapmaz?” diye alışveriş yapmaya da imkân veriyordu.

Gamsız Timerbay dalgın gözlerini bir aya bir tüten çürümüş kütüğe ya da etrafındaki yiğitlere taşıyıp, çabucak neşelenerek çeşitli haberler anlattı. Konuşmanın başı kurtların, daha çok da sonbahar gecelerinde tay gözetleyip, sürü etrafında dönmeleri, at sürüsünün kurtlara karşı kahramanlar gibi mücadele etmesi gibi şeyler hakkındaydı, Sobhan başkan sıkça:

“—Yoksa cahil benim burada yattığımı fark mı etti? Onu bunu konuşmuyor!” diye kendi kendine mız mızmızlandı. “—Yoksa o Şımbay benimle eğlendi mi?” diye ona soyundan başlayarak hakaret ede ede yüzü aşağı yatmaktan kalkmaya başlayan midesini okşayarak sırt üstü döndü. Onun pamuk döşeğe alışan, yağ bürümüş kaburgasına kabaran ot sert, yazın sıcak toprağı soğuk geliyordu.

“Gitsem mi acaba? Toprakta yatarsam toprak cini çarpabilir...” diye tereddüt içinde kaldı. Yine de gitmedi. Ama Timerbay kurtlar, yılkılar hakkındaki hikayesine devam etti.

“—İşte öyle yiğitler, hayvanlar bile kendi çocuğunu kendi yakınına kurdun ağzından çekip alıyor... Ama insanlar? İnsanlar kendi istekleriyle atıyor...”

“Söyle, söyle!” diye sevinerek mız mızmızlandı şimdi başkan, ben senin nasıl tay gibi olduğunu biliyorum... Kurttan korumak mı? Yoksa kurdun ağzına atmak mı?”

Timerbay derin bir of çekti.

“—İşte bu ağacın dibinde Ğabbas molla bir kardeşini kudurmuş kurtların pençesine atmış... Evet... Dövüp öldürmüşler... Ama kurtlara ne? Onlara

yemek, karın doyuracak şey olsa o yeter... Ey, o kurtlar! Nasıl güzel tayları helak etti onlar...”

“—Vay cahil, nasıl da tekrar ede ede iğneliyor...” diye mızızlandı başkan. “—Karases nine her zaman: “Hebir’i helak eden başkan oldu. İzris gibilerin terini dökerek zenginleşiyor diye benim dedikodumu yapıyordu... Şimdi oğlu da bana bulaşmaya başlamış... Tamam... Kurda kurt. Onun dişi senin derini parçalamaya yeter... Sadece bekle...”

Kurtlardan sonra Timerbay yiğitlere Kafir Hebir hakkındaki facia hikâyeyi anlattı. Timerbay onu Sobhan başkanların dediği gibi Kafir Hebir diye değil, kahraman Hebir diye anlatıyordu.

Hebir hakkındaki hikâye gerçekten de kötü, facia bir hikayeydi. Dilden dile, yürekte yüreğe dolaşıp, halkın huzuru için kurban olan kahramanlara sonsuz hürmet, kötülere de sınırsız bir nefret duygusu uyandırarak halk gönlünde ölümsüz olan bu olayın üstünden çeyrek yüzyıldan fazla zaman geçmişti. Timerbay küçükken olmuştu bu olay. O zaman Sobhan başkan şimdiki gibi ekin yığını yüklü bir zengin değilmiş. Zenginlerin, mollaların ayak altında dolanıp zengin olmaya, onların safına geçmeye gayret eden zayıf, acımasız, aç gözlü, genç bir yiğitmiş. Ğabbas mollanın tek kardeşi olan Hebir ondan da gençmiş. O zamanda Irimbur’da mollalar yetiştiren en bağınaz medreselerden birisinde okumuş. İşte Hebir’i de babası sağ iken yerleştirmiş.

Hebir geniş omuzlu, beğenilen sağlam vücutlu, tuhaf akıllı bakışlı, güzel görünüşlü bir yiğit olmuş. Medresenin siyah duvarları onun Allah vergisi bu güçlü özelliklerini yok etmemiş. Yazın misafirlğe gittiği bir sırada köyün güzel kızlarını kendine aşık edip, Sobhan gibi yetenekli yiğitlerin sabrını taşıyıp, kıskandırmış. Kızlar onu daha çok türküde, güreşte önüne kimse çıkmadığı için sevmiş... Ama medresede Hebir bu gibi davranışlarını tamamen bırakmış, başını kaldırmadan kitabın içine gömülmüş, kitaplara yer altından altın arayan taşçı gibi yapışarak akıl, bilim, hakikat aramış. Kendince hayatın gizemini düşünmeye, dünyayı anlamaya çalışmış. Medresede mollalar, müderrisler onu okumada riyasız, çabuk anlayan, çalışkan olduğu için sevmişler, ona büyük bir gelecek yorumlamışlar. Bazıları Kuran’ı iyi okuyan biri diğerleri alim, şeyh olacak diye ümit etmişler. Kendi medreselerinde böyle güçlü, okumuş biri yetiştirmekle böbürlenmişler. Ama Hebir kendi kendine çalışıp okuyunca akıl, bilim tarafından kendini

okutan müderrisleri çoktan geri de bıraksa da kişilikli, saygılı bir şakirt olarak kalmaya, kendine yönelik kıskanç bakışlar uyandırmamaya çalışmış.

Hebir'e dil bilimleri daha kolay gelmiş. O medresede Arap, Fars dillerini çok iyi öğrenmiş. Kuran'ı yabancı dilinden okumuş, anlamını kendi dilindeki gibi anlamış. Lakin sonra aradığı hakikati bulamamış. Tam aksine Kuran'ı ne kadar iyi anlasa o kadar dinden ayrılmaya, inancını yitirmeye başlamış. Sonra bir şakirt için en mukaddes isteğine ulaşmış, molla olduğu yıl bir gece yok olmuş. Sonra onun Hristiyan dinini kabul ettiği, İrımbur'a ruhban okulunda okumaya gittiği öğrenilmiş.

“—Hebir dinden çıkmış! Hebir kafir olmuş! Ruslara satılmış!” Denen kötü haber, bulutsuz bir günde şimşek çakmış gibi tüm Müslüman dünyasının altını üstüne getirip büyük kalabalık toplamış. Her yerde bu konuda konuşanlar Hebir ismine ölümlerden lanetler yağdırmış. Hebir'in yakın ağabeyi Ğabbas molla bu konuda daha büyük bir fedakârlık göstermiş. Halkı cenazeye toplayıp, ağlaya ağlaya vaaz vermiş. Kafir kardeşini lanetleyip, beddua etmiş. Hatta onu öldürmek için Sobhan ile birlikte birkaç kez İrımbur'a da gitmiş. Lakin Hebir'e hiçbir yerde rastlamamış. Aslında Hebir okuduğu yere onları geçirmemiş.

Ama Hebir bu zamanda hiçbir şey bilmiyor, gürültü patırtıya itibar etmiyor, ruhban okulunda yeni bilim, yeni dil, yeni din öğrenip, yüreğini telaşlandıran sorulara bu yeni ülkede cevaplar arıyormuş. Medresede okuduğu sırada gizli saklı şekilde Rus dilini de öğrenmiş, daha çok Rus köyü ile karışan İlseğol'da büyümesi nedeniyle Hebir bu dili de iyi anlamış.

Ruhban okulunda Hristiyan dinini kendi iradesi ile kabul eden bu Başkurt yiğidini sevip, kabul etmişler. Burs verip okutmuşlar. Okuma, bilim öğrenme imkânı sağlamışlar. Yıllar art arda geçmiş, Hebir Hristiyan dinini de iğnesinden ipliğine kadar öğrenmiş. Böylece dinin halkı cahil bıraktığını, karanlıkta tuttuğunu, zenginlerin, çarlar faydasına işleyen bir kanun olduğunu daha da açık görmüş. Ruhban okulunda öğretilen doğa fenleri onun dine yönelik şüphelerini daha da arttırmış. Tarih, felsefe, edebiyat ilimleri onda mücadele etmek için ilham uyandırmış.

Artık buradan da kaçıp gitmeyi, doğruluğu başka bir yerde arayıp bulamayı istemeye başlamış. Lakin Ruhban okulundan kaçmak kolay olmamış. Onu burada sadece ihtimamlı eller değil zeki, uyanık, açık gözler de gözetiyormuş.

Ruhban okulunu tamamlayınca Hebîr'i İrîmbur'un sözü geçen papazlarından birinin evde kalmış, yaşlı kızıyla evlendirmişler. İrîmbur'daki kiliselerin birinde de papaz yapmışlar. Hristiyan dininin dışarıdan parlak görünüşü, hayat dolu, seremonili ibadetleri ile her zaman Hebîr'e güzel görünmüş. Altın sırmalar ile bezeli uzun cübbesi katlanıp, buhurdanın hoş kokulu dumanlarını sepe sepe kilise sahnesinde türkû söylediği sırada kendini büyük bir oyuncu gibi hissediyor, hatta bazen kendini unutup, coşkulu yüreği ile birleşip, uğultulu ibadetin içine girip kaybolmaya başlıyormuş. Allah'a ibadet için gelenler bu vakitte ona böbürlenirmiş gibi bakıp, sessizce duruyormuş. Hebîr bahadır gövdesi, kilise kümbetlerini gök gürültüsü gibi titreten güçlü, kalın sesiyle, kapkara uzun saçları, derin bakışlı, parlak, kara gözleriyle, şaşkınlık veren sevgisi, güzelliği, kuvvetiyle Allah'a oldukça yakın biri gibi görünüyormuş onlara. Bazıları, çoğunlukla da kadın ve kızlar bu genç papaza dinle alakasız bir ilgiyle bakmaya başlamış. Hebîr'in bu başarısı Hristiyan din ehillerinin dikkatinden elbette kaçmamış. Onlar bu gizemli papazda son zamanlarda dinden soğumaya başlayan gençleri tekrardan kiliseye yakınlaştıracak gücü görüyor, onu ileriye doğru akademiye gönderip okutmak, büyük bir din ehli olarak yetiştirmek niyeti ile hazırlık yapmaya başlıyorlardı. Hristiyan dininin seremonili uğultusu ile gönlündeki isteğe ulaşmış. Akademide okursa bu dinin pençesinden kurtulmak daha da ağır olacağından ve kendisi inanmadığı halde halkı din ile ilerde zehirleyerek yaşamının ne kadar hatalı olduğunu iyi bildiğinden Hebîr tekrar kaçmaya karar vermiş.

“Evet kaçmak doğruluğu, dürüstlüğü bir kez daha başka yerde aramak gerek” demiş. Her zamanki gibi çok düşünmeden bu isteğini de hayata geçirmiş. Suyu batmış gibi yok olmuş. Bütün inat edip arayanlar hiç sonuç alamamış. Sonunda Ruslar, kendi dinine ihanet ettiği için Müslümanlar öldürüp atmıştır denen fikre varmış. Ama Müslümanlar Allah onu şimşeğe çarptırıp öldürmüştür, zebaniler ya da melekler de gökyüzüne çıkarıp, cehenneme atmıştır diye rahatlamış.

Ğabbas molla bu uygun zamanla cenazede uzun uzun vaaz vermiş. Ağlayıp yalvararak:

“—Dinden dönen herkesi Allah Teâlâ böyle cezalandıracak! Ya Allah'ım, hak dininden ayıracak yol çıkarma kullarına!” diye dua etmiş. Bununla birlikte Hebîr hakkındaki

sözler bitmiş. Ğabbas molla da rahatlamış. Çünkü kardeşinin dinden çıkması kendine de etki eder, alim derecesine yükselmesine mâni olur diye korkmuş. Bu yüzden Hebir’e karşı olan başka mollaları da çoğaltıp, saldırımları için çağırılmış. Artık kurtulmuş... Lakin onun bu sevinci uzun sürmemiş. Hebir’in kaybolmasından üç dört yıl geçince, Ğabbas molla alim derecesine yükselmeden önceki bir gece ona tanıdığı bir hacı gelmiş. Hacı yakın zamanda Mekke’ye, Medine’ye gidip, Kabe’ye müracaat edip, hacıdan döndüğünü, hacca giderken Türkiye’de İstanbul’da durup, oraya bu taraftan giden bir tüccardan Hebir hakkında duyduklarını anlatmış. Onun sözüne göre:

“Hebir papazlıktan kaçınca çeşitli yollar ile Türkiye’ye gelmiş. Üniversite’ye (Darülfünun) gelip, okumaya başlamış. Lakin iki üç yıl sonra Rusya’dan onun hakkında bazı laflar gelince, tepesinin üstünde kara bulutlar toplanmaya başladığını hissedip, oradan da kaçmış. Şimdi onun nerede olduğunu kimse bilmiyormuş.”

Hacı, Hebir hakkındaki sözünü:

“—Böylece onun sağ olduğunu düşünüyorum” diye bitirmiş. “—Hebir, iblis o. İblisi Allah Teâlâ kıyamete kadar canlı bırakır diyor Kuran’da...”

“—Ya rabbim, tövbe tövbe!” diye mızımlanmış Ğabbas molla. “—Kafirin canını cehenneme göndermeyi nasip et Allah’ım!”

O vakit birden aklına eşkıyalar hakkında halk arasında dolaşan sözler gelmiş. Gözünü yere dikip, keçi sakalını çimdikleyerek:

“Bu bedbaht burada değil miymiş?” deyip, bedeni ısınıp soğumuş gibi olup, sustu. Sonra onun renksiz gözlerinde vahşi bir ateş parladı. Yapışıp duran parmakları kendi kendine yuvarlandı. “—Eh, o benim elime bir düşse! Bilirdim...” diyen kötü niyeti beynini deldi.

Gerçekten de bu yıllarda Ural’da eşkıya çetesi olduğu konusunda birçok haber yayılmış. Sadece söz değil, yapılmış da. Timaş boyar kıtlık yılı gelince ekinin değerlendirilmesini bekleyip, her yıl işlemeden kaldırdığı ekin yığınları bir gece içinde yanıp, kül olup gökyüzüne uçmuş. Başkurt bozkırına kene gibi yapışan Alman boyarı Şod’un malikanesini dehşetli bir alev sarmış. Irımbur ile köy pazarları arasında durmadan gidip gelen tüccarların kervanları sürekli talan edilmiş. Eşkıyalar onların eline şunu tutuşturup gitmiş: “Sen halkı aldatarak zenginleştiğin için ceza aldın!” Bu yazıdan başka bir

şeyleri de kalmamış, yazının sonunda her zaman kara kalem ile çok güzel, net biçimde “Üsbay” denen bir imza oluyormuş. İnsanlar her yerde eşkıyaların böyle gizemli saldırıları hakkında konuşmaya başlamış. Tez vakitte iktidar organlarının dikkati de buna yönelmiş. Tenkil müfrezesi mensubu ekipler ormanları, daha çok Timaş boyarın ormanını kat kat taramış. Lakin sonuç alamamışlar. Çünkü yuvarlak toynaklı, dayanıklı, hızlı Başkurt atlarına binen bu mağrur eşkıyalar için Ural ne kadar genişse, onları takip edenler için o kadar dar, ürpertici imiş.

Eşkıyalar sıradan halkı çarpmamış. Sadece bu da değil, etrafta boyarların malikaneleri birbiri ardına sürekli yanıp, külleri gökyüzüne uçarken, sadece boyar Kraşeninnikov’un malikanesi sessizce saklanmış. Halk arasında:

“—Eşkıyaların lideri Üsbay çok eğitilmiş biriymiş. O Kerşennik boyarı Başkurtları ile iyi geçinerek yaşadığı ve güzel güzel kitaplar yazdığı için seviyormuş. Bu yüzden eşkıyalarına ona dokunmamayı emretmiş” denen bir söz dolaşmış. Git gide halk bu konuda sevinerek hatta gururlanarak konuşmaya başlamış.

Çetenin yakalanmadan uzun süre yaşaması için sevindiklerini gizlememişler.

“—Onlar yazı Ural’da, kışı Morazım ya da Şülgel mağaralarında geçiriyor. Bu mağaraların yolu dünyanın her tarafına gidiyor. O yolları eşkıyaların lideri Üsbay’dan başka hiç kimse bilmiyor. Ama tenkil müfrezesi mensupları mağaralara inmeye korkuyor” diye sevinerek konuşmuş halk.

Eşkıyaların lideri Üsbay’ın güzelliği, kahramanlığı hakkında bin türlü efsane yayılmış. Bu efsanelerde Eyek’i paçasını sıvayarak geçen, yüksekteki bulutlara dokunan bahadır, Hızır İlyas gibi yorulana at, susayana su veren iyi biri olarak vücuda gelmiş. Eşkıyaların yaptığı işlere bakan halk onları yoksulun menfaatini gözetken, onlar için zenginlerden intikam alan kahramanlar olarak tanımaya başlamış.

Halk arasındaki mağrur yiğitler, dışlanmış, aşağılanmış kişiler çoğunlukla Ural’a yöneliyor, eşkıyalara katılıyorlarmış. Sadece lider Üsbay’ın, Hebir olduğunu hiç kimse bilmiyormuş. Hatta Hebir bunu en yakın yoldaşlarından bile saklamış. Eğer kimliğini söylerse geçtiği halkları ürkütür, halkı ona karşı ayaklandırmak için zenginlere, mollalara azık olur diye korkmuş. Büyük kürek sakallı, uzun kara saçlı,

iyice çatılmış kalın kara kaşlı, az konuşan, bu kara kişiyi çok yaramaz, hareketli bir yiğit olan Hebir ile karşılaştırmak, ona benzetmek kimsenin aklına gelmemiştir. Yine de bu mesele Hebir'e her geldiğinde onu daha da endişelenmiştir. Bu saklanmanın, gizlenmenin de sonu gelir, günden güne büyümeye, genişlemeye başlayan ekipte onu tanıyan kişiler de çıkar, tüm planını bozarlar diye hayıflanmıştır.

Hebir ömrü boyunca çeşitli suretlere bürünüp, doğruluğu, dürüstlüğü aramış. Lakin o her yerde birinin kansızlığından diğerinin tembelliğinden, zayıflığından başka bir şey görmemiştir. Sonra ona hayatın bu eşitsiz yapısı insan aklının zayıflığından çıkan sonsuz bir düzen gibi gelmeye başlamıştır. Çoğu zaman doğruluk, dürüstlük bulmaktan, dünyaya eşitliği yerleştirmekten umidini kesmiştir. Ona zenginler kendi zenginliğinden memnun olmuyormuş, yoksullar da kendi hallerinden memnun, boyunlarına sonsuza dek binen sahip hamutunu çekip atmayı akıllarına getirmiyormuş gibi görünmüştü. Sonra hepsine ümitsizce elini sallayıp, kalan ömrünü vahşi biri gibi yalnız yaşayıp, geçirme niyeti ile Ural ormanına gidip kaybolmuş. Lakin burada da halkın yakınmasından uzak kalamamış. Hayattan dışlanan lakin mücadele etmek, hiç olmazsa intikam alma isteği ile yanan kahraman yiğitler Ural'da az değilmış. Bunu görünce Hebir, her zamanki gibi çok düşünmeden coşkulu yüreği ile eşkıyalık yoluna girmiş. Hızlı saldırılar ile boyarların rüzgarsız, yağmursuz, bulutsuz hayatlarını bozup, sık sık keyiflerini kaçırmak, onlara huzursuz, üzüntü içindeki hayatın ne olduğunu az da olsa anlatma isteği ona vahşi bir sevinç vermiş. Yoldaşları onun her saldırıya bu kadar gönül verip, önceden düşünüp, ustaca birlik oluşturmaya, en ağır, zor dakikalarda bile kaçmayıp, saldırı anındaki coşkusuna hayran kalmış. Az konuşan, mütevazı huylu, ihtimamlı münasebeti nedeniyle onu çok sevmişler. Kendi hakkında konuşmayı sevmemesi, içine kapanarak yaşaması ve Üsbay isminden başka onun hakkında hiçbir şey bilmediklerine her zaman şaşırmışlar. Lakin ona bu konuda soru sormaya cesaret edememişler. Ama Hebir sıradan bir intikam alma için başladığı bu işin sürekli genişlediğini, halk arasındaki mağrur yiğitlerin ekibe yönelmesinin gittikçe arttığını görüp, halkın ne zamandır düşündüğü gibi koyun ya da tembel olmadığını, başlattığı yolda onun mutluluğu için kahramanlar gibi mücadele etmeye hazır olduklarına günden güne daha da inanmaya başlamıştı. Hatta çara, zenginelere karşı tüm halkı

isyana hazırlaması konusunda da hayal kurmaya başlamıştı. Lakin bunu bir grup mağrur yiğit ile yapamayacağını, halkın arasına çıkıp açıkça çalışması gerektiğini anlamaya başlamıştı. Yine de sınıfsal mücadele tarihini, mücadelede kime dayanacağını, nasıl liderlik edeceğini bilmemesi yüzünden halkın gücüne gerçekte inanmamıştı. Sadece kendinin isyan çıkaracağına dayanarak çalışmıştı. Bu işte ona halk arasına sözü geçen ağabeyi Ğabbas molla yardım ederdi. Onunla konuşması gerektiği fikrine varmıştı. Sözde ağabeyi onu eski Hebir gibi kabul etse, bu onu saklanmaktan da bir gün tanıyan birinden ifşa olup, halkın gözünde düzenbaz olarak görülme korkusundan da kurtaracaktı. Halkı isyana hazırlamayı da kolaylaştırır diye düşünmüştü. Sonra bir gece yoldaşlarından biri söylemeden İlseğol'a gitmiş. Ağabeyinin ona ne kadar öfkeli olduğunu, kendi derecesini yükseltmek için tek kardeşini öldürmeye hazır olduğunu aklına getirmemiş. “Hakaret eder, öfkelenir, affeder. Yardım etmese de mâni olmaz” diye ümit etmiş. Ama Ğabbas molla Hebir'i beklenenden de iyi kabul etmiş. Güler yüzle, neşeyle hürmet edip, baş köşeye oturtmuş. Önüne yemek, su koymuş. Hebir'in son yıllardaki işleri hakkında hiçbir şey bilmiyormuş, duymamış gibi:

“—Evet güzel, mirza anlat... Nerelere gittin? Nereleri gezdin? Neler gördüğünü anlat” diye sormaya başlamış. Güler yüz, neşe ile kardeşinin karşısına kendisi de ayağını bükerek oturmuştu. Ama bu sırada bir oğlu Sobhanlara gidip babasının: “Kafir Hebir'i yakalayıp, Allah'ın önünde sevap alayım, iktidarın önünde dereceye kavuşayım dersen, çabucak gel!” Denen hainlik düşündüğü yazısını göndermiş. Çoktan beri bu istekle yanan Sobhan bu haberi alınca, kestane Şımbay'ı da yanına alıp, Ğabbas mollalara gitmiş. Ne olduğunu onlara anlatmadan Hebir'in başına gürz ile çınlatarak vurup, elini ayağını başlamışlar. Ertesi sabah Hebir'i Timerbayların oturduğu o Suk ağacına bağlayıp, taşla vurarak öldürmüşler. Bu işte en büyük gayreti gösteren kişi elbette Sobhan olmuş. Ama Ğabbas molla:

“—Böyle... Böyle, Müslümanlar! Kafiri öldürüp, sevap alın... Peygamber Aleyhisselam kafiri öldüren kişi doğrudan cennete gider demiş” diye kenardan seslenmiş. Dövenlerin tüm vahşiliğini:

“—Vay aferin! Vay Müslüman!” diye güzel bulmuş. Sobhan ile Şımbay bundan hiddetlenerek Hebir’e vurmuş. Ağaca bağlı halde de güçlü, sevgi dolu, kana bulanmış şekilde de güzel, hoş görünen bu bahadır yiğitten Sobhan daha başka bir öfkeyle intikam almış.

“—Hey, vahşi durma, ben bununla ölmem... Her yerde bulurum ben seni! Rahat uyku vermem! Aklında tut!” diye bağırarak Hebir ona. Kara gözlerinde sonsuz nefret, sınırsız bir öfke yanmış...

Ğabbas molla Hebir’i mezara gömdürmemiş.

“—Kafire Müslüman mezarında yer yok” demiş cızıldayarak. “—İşte Ozongol’un tepesine, çöplüğün arasına yalnız başına bir kenara gömün.”

İnsanlar onun koyulduğu yere gelmişler elbette. Lakin o günden sonra bu yer çöplük olmaktan çıkmış. Kimse de oraya bundan sonra çöp dökmemiş. Önceden dökülenleri de çabucak koyu yeşillik basmış.

Bu korkunç örgüt mensubunu yakalamakta, öldürmekte daha bir gayret gösterdiği için Ğabbas molla din alimi derecesine yükseltilmiş. Lakin kötülüğü hilesiz şekilde açıkça işleyip, halkın gözünde din ehillerin saygınlığını düşürdüğü için onu tekrar alim olmaktan çekmişler.

“—Kabasın, halk ile işi ustaca götürmeyi bilmiyorsun. Niye Hebir öldürülürken orada durdun?” diye azarlamışlar. Ama Sobhan iktidar önünde büyük şöhret kazanmış. Başkanlık derecesine erişmiş. O günden beri başkan.

İşte bunlar hakkında Timerbay elbette kendi sözleriyle, kendi aklından her zamanki gibi tasvir ederek anlattı. Halk için mücadele eden kahramanlara karşı yüreğinde gizlediği sonsuz hayranlık, Sobhan başkan gibilere yönelik olan acı nefret duygusu onun hikayesini daha etkili yapıyordu. Bunun sonunda Hebir hakkındaki hikâyeyi ilk kez duymamış olsalar da yiğitler hevesle dinledi. Bu İştüğan, Ehet gibi sessiz çocukların gönlüne adilliğe, kahramanlığa davet eden sonsuz bir türkü olarak nüfuz etti.

Hikâyeyi bitince herkes kendi düşüncesine dalıp, uzun süre sessizce oturdu. Sobhan başkanın sabrı tamamen tükendi. Hem bir an çıkıp, Timerbay’ı da aynı Hebir gibi dövüp öldürecek oldu. Hem de dişini sıkıp sabretmeye, tüm gece burada yatıp, Timerbay’ın ileri doğru ne söyleyeceğini dinlemeye yemin etti.

“—Bak sen şu cahile! Neler söylüyor? Nasıl anlatıyor? Gençleri bana karşı çağırıyor cahil! İsyancı,

cahil!” diye inledi. “—Hah, şimdi çıkıp, köpek yavrusu gibi boğup, taşlamak lazım!” diye dişlerini şıkır şıkır ettirdi. Sonra tamamen sabrı tükenip, zıpladı. Dura kalka Ozongol ağacı altına, atını bağladığı tarafa doğru yürüdü. Ata atlayınca da sakinleşmeyerek:

“—Tamam sefil! Böyle olunca sen çalmasan da hırsız olursun! At hırsızı olursun! Ama hırsıza bizde acıma yok! Sibirya’ya sürüldüğünü fark etmezsin bile sefil!” diye tehdit ede ede köy tarafına doğru döndü.

Sessizliği ilk önce İştüğan bozdu.

“—Ben büyüyünce Hebir ağabey gibi kahraman olacağım” dedi inançlı bir ses ile. “—Zenginleri, boyarları öldüreceğim...”

Ehet de kalktı.

“—Ben de.”

“—Ben de... Ben de...” dedi birkaç ses daha.

“—Ğabbas molla, Sobhan başkan gibilere ağabeyin değil baban olsa da güvenilirmez” diye uyardı Timerbay. “—Hebir o konuda çok yanılmış...”

Hebir hakkındaki hikâyeden sonra Timerbay at hırsızları hakkında konuşmaya başladı. Onun bu hikayeleri gerçek olanlara göre düşünülüp, uydurulmuş maceralara benziyordu. Ne hakkında bir söz olursa olsun Timerbay onu ilgi çekici, gönlü cezbeden şekilde anlatmayı, kendince her şeye bir çıkarım yapmayı seviyordu. O Sobhan başkanın ylıkılarını koruyup, hırsızlar ile nasıl mücadele ettiğini, her hırsıza karşı durarak savaştığı zamanları olduğunu anlata anlata dalgın, donuk bakışlarını şimdi gökyüzünün kaburgasına, parlayıp duran basık aya yönelterek:

“—Elbette hırsızlığın da çeşitleri var: Bazıları zenginlikten şaşıp, ilginçlik için ya da açgözlü olduğundan yapıyor. Diğerlerini de açlık, yoksulluk bu yola düşürüyor. Böyle olunca nasıl olmasın, hırsızlığa iyi insanın satılmasına da bir adım kalıyor. Ama bir adım uzak mı? İşte öyle yiğitler...” diyerek sözünü bitirdi.

Timerbay etrafına göz atıp, ylıkıların salya saçan, atların kişneyen sesine kulak verip yavaşça:

“—İşte” tekrar söze başladı. “—İşte bu ylık sürüsünün hepsinin doğru yoldan toplandığını mı düşünüyorsunuz? Ey, bilmiyorsunuz siz... Bazı geceler sürüye on kadar yabancı ylık katıldığını görüp, şaşıp kaldığım zamanlar sık oluyor benim... Bir baksan, sürünün etrafında peçe örtülmüş ya da şapka

giymiş yabancı kişiler yan yana yürüyor. Hırsızlar desen... At çalmaya geliyorlar desen... İleri gidersin beri gelirsın... Nara salarsın... Ama sabah olunca baksan yıldı sürüsü azalmamış ama çoğalmış... Şaşırsın... Elini açıp, hayran kalırsın... Konuşmaya gerek yok... Yaşayasın varsa dilini tut... İşte yiğitler dünya böyle... Bence hırsızlar ile zenginler arasındaki farkı bulmak kayın... Başkaları nasıl? Acaba kendim?”

Birden yakında çat diye kuru dal kırıldı. Timerbay:

“—Kim var?” diye zıpladı. Hepsi sessizce dinlemeye başladı. Lakin ses tekrarlanmadı. Yakınlarda yıldıların sessizce mır mır ederek geniş getirmelerinden başka bir şey duyulmadı. Timerbay:

“—Atın ayağı altına kuru bir dal gelip kırılmıştır. Başka bir şey olsa ya da sürüye bir yabancı yaklaşıp at sürüsü şimdiye ses çıkarırdı” dedi rahatlayarak tekrardan oturdu.

“—Timerbay ağabey kuray çalsana? Ya da türkü söyle” diye istedi Ehet. O türkü söyleyip, dans etmeye, kuraya en hevesli çocuktu. Timerbay Hebir ağacına sırtını yaslayıp, uygun şekilde oturunca diğerleri de:

“—Türkü söyle, ağabey türkü söyle!” dedi.

“—Tamam öyleyse” dedi Timerbay dalgın şekilde gülümseyerek. “—Sözü çok söyledik. Hayırlı olsun. Şimdi türkü ile rahatlamazsak olmaz mirzalar...”

İlk önce parmaklarını tükürükleyip, kurayını boydan boya sıvazladı. Sonra coşa coşa “Ural” nağmesini icra etti. Gençler sessizleşti. Eyek ve Ozongol kıyısı güzel kuray ezgilerine gömüldü.

Kuraydan sonra Timerbay türküye geçti. Onun ipek gibi yumuşak, yaz rüzgârı gibi nazlı, güzel sesi ile söylediği uzun nağmeler etrafı hem can yakan kederi içinde uyutuyor hem de sessiz vadiyi bahardaki taşkın gibi kaynar hislerle kaplıyor ya da genç gönülleri ala doğan gibi çırpındırıp, mavi boşluğa uçuruyordu. Çoğunlukla kahramanlar, halk için eziyet görmüş, Sibiryaya gitmiş kişiler hakkında olan bu türküler dinleyenlerin gönlünü tümenden sarıyordu. Hatta otlakta dolaşan yıldıların bazıları yemeyi bırakıp, ateş yanına yaklaşarak temiz yürekten çıkan bu gerçek ezgiyi dinliyordu.

Sevdiğim atım vay, demir rengi,
Binip gittim alacakaranlık vakti.
O çelik renkliyle hızlıca giderek,
Yetişemedim geçen ömre.

diye Eyek'in dalgası gibi uçsuz bucaksız uzatarak, coşarak, kederlenerek türkü söylüyordu Timerbay.

Ondan gözünü almadan hevesle dinleyen İştüğan'ın aklına:

“Çobanlar böyle güzel türkücü mü oluyor? Acaba türkücü, kuraycı olduğu için, bozkırı, ovayı, özgürlüğü sevdiği için mi çoban olmuş bu kişiler?” Denen bir düşünce geldi.

Timerbay uzun süre nağmenin etkisiyle kederlenip, sessizleşen gençleri neşelendirmek için kendi oluşturduğu beyitlere, kısa koşmalara geçti:

Zengin Hatıbal, zengin oğlu,

Çizmeleri yaldızlı.

Hatıbal'ın alnında,

“Satılık bu!” diye yazılı.

Yiğitler bu koşmayı hızlıca gülerek karşıladı.

Kestane oğlu Ehmetşa,

Hırsızlığa başlamış.

Başkan: “Biz dostuz” deyip,

Hüküm vermeden kurtarmış!

diyerek Timerbay hiçbir şeyden şüphelenmeden türkü söylemeye devam etti. Çünkü o türkülerin gücüne inanıyor, bu türkülerini bugün yalnız söylerse ertesi gün Sobhan başkanın ona öfkeli herkesi yakalattıracağını biliyordu. Bununla birlikte sömürgeciden kendince intikam alıyordu. Lakin Timerbay'a uzun süre seremoni yapmak doğru gelmedi.

Başkan sözünde durdu. O yaz onun katılması ve Hatıbal'ın yardımı ile hırsız Ehmetşa Timerbay'ın beklediği sürüden iki atı birden çaldı ve uzak bir pazara gidip satarak başkana parasını getirdi. Sonra Timerbay'a hırsız diye iftira attılar. Dövüp, insanlıktan çıkararak İrimbur hapishanesine attılar. Sonra Sibirya'ya sürdüler. Halk bu işe nefretle:

Elmas ile çiziyorlar,

Gümüş yüzüklerin kaşlarını.

Suçsuzu Sibirya'ya gönderdiler,

Aslan yiğitlerin liderini.

diye türkü yapmaktan geri kalmadı.

Kahraman Hebir ağacı bütünüyle yalnız, yetim kaldı. Bu “lanetli” yerden halk kötü düşüncelere kapılarak kaçmaya başladı. Sadece ara sıra işten yoruldukları zaman İştüğan ile Ehet

buraya gelip, uzun uzun konuşmadan oturuyordu. Yüreklerinde sonsuza dek hürmetli bir yere sahip olan bu iki genç kahramanı, Hebir ile Timeybay'ı hatırlamak için büyüyünce onlar gibi kahraman birer yiğit olmaya sessizce söz verdikleri için de geliyorlardı buraya.

VIII

Bazıyan yenge gençti. Büyük endişeyi ilk kez görüyor, dünyada bu kadar haksızlıkla, dil ile söylenemez cinayetlerle yaşamının mümkün olduğunu ilk kez anlıyordu. Bu yüzden Timerbay'ın endişesini çok zor geçirdi. Çok uzun süre onun gözünden yaş kurumadı, dilinden kocasının ismi düşmedi. Uykusunda sayıkladığı zamanlar sık oldu. Niye öyle olmasın? Türküde söylendiği gibi on iki yaşında sevip kavuşmuş insanlardı onlar. Üstelik o kadar haksız iş, korkunç iftira!

Timerbay'ın, Yeneş ve Yemeş ile yaşıt iki kızı Sabira ile Semiğe de annesi ile birlikte ağladı onunla birlikte efkarlandı. Sadece Karases nine sır vermedi. Düşman değil dost bile onun gözüne yaş dolduğunu, dilinde sızlanma çalkalandığını duymadı. Gelinini sabırlı olmaya çağırıp öğüt, nasihat etmedi. Son zamanlarda titrek, ihtiyar sesi ile sık sık türkü söyledi.

“Ne diye yine türkü söylüyor zavallı kayınım? Önceleri onun türkü söylediğini hiç duymamıştım!” diye şaşırdı Bazıyan yenge. Türkünün anlamını düşünmeye çalıştı. Amacının tersine kayını sürekli aynı türküyü tekrarlıyordu:

Şahin çocuğuna bak, vah, çocuğun,
Yedirelim büyüyünceye kadar.
Dostundan çok düşmanın var,
Sır vermeyelim ölünceye kadar.

Karases nine bu türküyü terennüm etmekle kalmıyor mâni gibi de söylüyordu. Evet kayını onu sır vermemeye, gururlu olmaya çağırıyordu! Gözündeki yaşı gösterip, acınası hale gelerek düşmanı sevindirmenin ne anlamı var? Hayır canım çıkacaksa, canım çıksın!” dedi...

Karases nine bu yıllarda gelinine başından geçenleri çok anlattı. Bu hikayelerle, doğrulaması da gelininde kendindeki gibi onur ve eğilmez iradeyi yönlendirmişti elbette.

“—Ey, çok gençsin sen gelin. İlerde ne kadar yaşarsan o kadar çok görürsün... Alışmak gerek” diye tekrarlamayı seviyordu. “—Ey... Neler gelip,

neler geçmiyor ki insanın başından... Kim sabreder bu hakikate.”

Bir geceyi onlar hiç uyumadan geçirdi. Karases nine gelinine başından geçenleri anlattı.

Aysız, karanlık bir geceydi. Evin yarısı karanlıktı. Kalasa asılmış beşli lamba sadece fırının önünü aydınlatıyordu. Bazıyan yenge iki kızını kucaklamış, fırın kenarındaki sandığın üstünde oturuyordu. Kızlar çıplak ayaklarını sıcak tuğlaya dokundurarak annelerinin topuğuna başlarını koymuş, sessizce yatıyordu. Karases nine örme koyun yünü şala bürünüp, ayaklarını bükmüş, onlara karşı divanda, közün kenarında oturuyordu. Ağzından aysız gece gibi dertli lakin atacak tan gibi ümitli sözler akıyordu.

“—Ey ömür dediğin... Şunu diyeceğim gelin, gençlik hiç unutulmuyormuş... Gün gibi akılda kalırmış... Evet, gün gibi akılda... Bizim köyde iki Karases vardı... Adaşımı “pasaklı Karases” diye, beni “cevval Karases” diye çağırıyorlardı...” diye başladı hikayesine... “—Ey, bir düşünsen cevval idi... Bugün gibi aklımda, bir vakit on yedi yaşında babamlar beni köyden çok zengin birinin oğluna gelin olarak verecek oldu. O yiğide bizde “çil Şafik” diyorlardı. Ama ben Ğeliulla denen demirci bir delikanlıyı seviyordum. O zengin babama büyük çeyiz verecek oldu. Tüm ömrünü başkalarının zenginliğine sızlanarak geçiren merhum annem buna sıkıca yapıştı.

“—Gidersen o Şafik’a gidersen, gitmezsen başka kimseye de seni vereceğim yok. Utanmıyorsan haydi yetişkin kız olarak otur.” Merhum babamın mekânı cennet olsun:

“—Zengin karısı olursun aptal. Elin belinde durup, ırgat yumuşatıp, gür gür ettirerek hayatını kurarsın. Ülkede saygınlığın büyük olur aptal” diye öğütledi.

“—Yüzünü tabağa eğdirmezler. Çilli ise ne olmuş? Çil yürek coşturur, türkü de söylettirir aptal” dedi merhum annem.

Ben onlara:

“—İstedığınızı yapın ben Ğeliulla’dan başka kimseye varmam” diye kesip attım. “—Eğer zorla çil Şafik’a verirsiniz cesedimi Eyek’in dibinde bulursunuz.” Ey gençlik! Dediğim gibi o Şafik’a verseler gerçekten Eyek’e atlayıp ölmeyi düşünüyordum. Vah, gençlik! O Şafik denen çilli yoldan çıkmışlığı ile benim canımı bezdirirdi. Gencecik iken köyde bir iki kızı helak etti. Tüm kızlara heves edip, ümit

veriyordu. Güya zengin oğlu olunca kızların hepsinin ona aklı gidecek...

Ben onu bu yüzden de sevmiyordum. Sevmiyordum çirkefi! Zenginlik neymiş? İnsanım diyen kişi mal ile değil canı, yüreği ile zengin olacak. Canı, yüreği zengin kişiyi gerçekten seversin. Ama çilli Şafık gibileri...”

Karases nine iğrenerek elini salladı:

“—Allah korusun! Merhum annem Şafık’ın o huyunu bilip, beni hakaret ede ede ona verecek oldu.”

“—Kendim âşık olup, yoksula gittim ömrüm yokluk ile geçti. Hiç olmazsa sen aptal olma” dedi. Ama zavallı babam iyi biriydi. O beni annemin belasından koruyup, daha az öğüt vererek savaşımaya çalıştı, sonra:

“—Tamam, “canı isteyen yılan eti yermiş” derler. İstiyorsa o işçiye gitsin haydi. Bize öfkelenmesin” dedi.

Böylece Ğeliullama vardım.

Beni Ğeliullam zengin olmasa da yiğit idi. Dans etme, türkü söyleme mi dersin, kuray çalma mı dersin hepsini yapardı... “Sarı saç” türküsünü söylemeyi severmiş merhum...

Otur saçını öreyim,
Dur, sarı saç boyunu göreyim.
Yay kaşım, sarı saçım,
Seni çok yakın göreyim...

diye yürek titreterek türkü söylerdi:

“—Karases senin için, sana ithaf edilerek yazılmış bu ezgi. Senin sarı saçlarına ithaf edilip, boşuna Karases dememişler. Sarı saçlı olduğunu bilmiyorlar mıymış?” diye şaka yapardı... Ey ömür...”

Bu sözlerden sonra Karases ninenin gözleri yaşarmış gibi olup, tümünden sessizleşti. Bu sırada ona yetmiş yaşının yarısından fazla demek mümkün değildi.

Biraz sonra tekrar:

“—Ama nasıl demirciydi!” diye tekrardan Ğeliullasını hatırlamaya başladı. “—Hatta çelik kılıçta yapmayı da bilirdi. Ona bu hünerin sırrının kahraman Salavat’a çelik kılıçlar yapan dedesinden, nesilden nesle geçtiğini söylüyordu halk. Gerçek midir değil midir bilmediğimden söylemedim. Bıçak mıçak, tabak çanak, orak morak, tırpan mırpan hepsini

bırakmış gibi çalışıyordu. At nalı taktırayım dersin etrafta onun gibi nal ustası yoktu.

Böyle güvercinler gibi gur gur edip, bülbüller gibi ötüşerek birkaç yıl daha ömür geçirdik gelin. Hikayelerdeki gibi yıl ay gibi ay gün gibi geldi. Ey, sevdiğin ile ömür geçirmeye ne yeter gelin? Az önce söylediğim gibi zengin olmadık. Yapıp da az zengin etti denilecek senin bilmediğin ne iş var gelin? Evet, zengin olmadık ama ikimiz eşit çalışıp çabalayınca aç da çıplak da kalmadık. Mutluluğumuzu da bozmadık. Kedi yavruları gibi oynaya güle yaşadık. Birbirinden güzel, sağlıklı iki oğlumuz oldu... Ama bu mutluluk uzun sürmedi. Ey... Dünya dediğin mutluluğu insana böyle pişmanlık için gösterip alır gelin... Ama dünyada zengin olsalar da mutluluğun ne olduğunu bir kez bile tatmamış kişiler de var gelin! Biz... Siz... Allah'ın verdiği şükür edelim...”

Karases nine sözünün bu yerinde uzun süre durup, gecenin sessizliğine kulak vererek oturdu:

“—Şunu söyleyeyim, Türk savaşı çıkmasaydı Geliullam ile ömür boyu mutlu olup yaşırdık...” diye ileriye doğru anlattı. “—Belki... Dünya'nın halini kim bilir...”

Böylece o zaman şansızlığımıza savaş çıktı. Köyün gençlerini, yiğitlerini topladı. Orada az önceki benim Ğeliullam da çarpıştı.

“—Ey, zavallıyı...” diye efkarlandı Bazıyan yenge. “—Alıp gittiler mi?”

Karases nine amacına ulaştı. Gelinini söz ile de olsa rahatlatıp, gönlünü aldı. Keyiflenerek ileriye doğru devam etti.

“—Alıp gittiler sonunda gelin öldürdüler Ğeliullamı.

“—Hey, bırak kayınım...”

“—Öyle oldu gelin. Gittikten bir yıl sonra ölüm haberini aldım. Alayı ile çara isyan çıkarmışlar. Bu yüzden çarımız onları astırmış...”

“—Abu, bırak!”

“—İşte böyle gelin benim Ğeliullam gencecik şehit oldu. Ben çiçek gibi çağımda dul kaldım... Evet, tam senin gibiyken... İşte dünya nasıl vuruyor gelin...”

“—Çok ağır olmuş bu kayınım sana.”

“—Evet kolay olmadı...” diye sessizce devam etti Karases nine. “—Benim genç, halk dilinde söylendiği gibi kısır kısarak gibi dolandığım bir zamandı. Üstelik “güçlü gelin” diye şöhretim de yayılmıştı. Bu yüzden Ğeliullamın endişesinden ağlayamadan her yerden dünür gelmeye başladı. Kimisi ikinci hanımlığa soruyor. Bazı aptallar hanımını boşayıp, beni alacak oluyor. Kayınbiraderim ile kayınım hayvanları ve (o zaman biz iyi, hali vakti yerinde yaşıyorduk, şimdiki gibi değil) önceden söylediğim gibi güçlü gelini dışarıya göndermek istemediler. Büyük oğullarına kuma alacak oldular.”

“—İstediğinizi söyleyin kuma olarak gidip, kimsenin göz yaşını akıtmayacağım” dedim ben de onlara. “—Yengem çok güzel kadın. Ona kuma olarak gidecek kadar aptal mıyım? dedim. “—Öyleyse Semiğulla’ya alırsız” dediler. Semiğulla benim en küçük kayınım. “Artık benim için benim için fark etmez. Kocasız kadın olarak insanlardan laf işitmeyeceksem tamam” diye düşündüm. “Kime gitsem de Ğeliullam olmaz. Yüreğimde onun yerini alamaz” dedim.

“Böylece Semiğulla’ya yenge hanımlığa aldılar. Ben o zaman yaklaşık yirmi dört yaşındaydım herhalde. Ama o zavallı çok olsa on dört on beş yaşındadır. Öyleydi zavallı... Merhum...İşte o endamlı, güzel Timerbayıma yeni baba işte bu Semiğullam oldu gelin...”

“—Ey, zavallı” dedi Bazıyan yenge.

Karases nine yumuşakça kıt kıt gülerek:

“—İşte böyle kayınım Semiğulla ile oturmaya başladım” deyip, ileriye doğru konuştu. “—Oturduk, nikahlayınca ne yaparsın kocam var diyorsun. Ama o çocukla çocuktu. Kendi akranları ile oynayıp, suya inip, balık yakalıyordu. Ben zavallı hayat kurunca düşünmeye, üzülmeye zamanım yoktu. Hayat kurunca ekmek, çay, şeker, ot, odun da gerek. Ekini kendim ekтім. Otu kendim biçtim. Ormandan odunu kendim getirdim, hepsi üstüme kaldı.

Semiğullam ile o zamanki hayatım gençler için komik oldu. Zavallı Semiğullama göz açtırmayıp komik sözler söyleyerek eziyet ediyorlardı. Bazı yaramazlar varı yoğun öğretip, kışkırtıp gönderiyordu. Kışkırtmak deyince aklıma geldi: Bir zaman böyle alacakaranlık düştüğü bir vakit ormandan odundan döndüm ve akşam yemeği hazırlayayım diye kazanın etrafında bir şeylerle meşgul oluyordum. İşte o vakit kapıdan hızlıca Semiğullam girdi. Annesine öfkelenen çocuk gibi kalın dudaklarını öfkeyle bükmüş, eline uzun bir dal,

çubuk tutmuş, burnunu mış mış diye çekiyor. Ben de bu zavallı daldan bir teyze yapıp oynamayı düşünmüş, haydi oynasın zavallı, görmemeye çalışayım dedim. Ona sırtımı döndüm. Güya kazandan et almaya çalıştım.

Sonra ben sana söyleyeyim gelin o koca işareti çubuk ile bir anda sırtıma saj ettirip sıyırmazın mı? Gözümden kıvılcımlar çıktı.

“—Allah Allah!” diye canımın çıkıp, bağırdığımı fark etmedim. Öyle olmaz mı sulu dal çubuğuydu! Bir kat elbise giymiştim. Çıplak sırtımı boydan boya kızarık çizgi bıraktı...”

“—Vurdu demek? Bak sen şuna! Kötü biriymiş” diye şaşırdı Bazıyan yenge. “—Boşuna vurdu desene!”

Karases nine tekrar elini salladı:

“—Nerede o zavallıya kötü olmak? Ömrü boyunca tüm vurduğu bu oldu. Onda da zavallı, insanların kışkırtmasına kapılıp vurmuş. Yakın bir kayınım komiklik için kışkırtıp göndermiş onu.”

“—Hanımı yiğit adam döver. Semiğulla sen niye gelinini dövmüyorsun? Git şimdi döv. Yoksa kendini kocadan sayma. Yenge hanımın dövmesen de sever seni...” Demiş. Sonra bu zavallı rahatlamış gibi çubuğunu sırtım boyunca çekti. Zavallı o sırada divana çıkıp, Ğeliullamın köşede asılı duran kurt postunun arkasına saklandı ve ağlamaya başladı merhum.

“—Yenge sinirlenme ben böyle ağabeyim söylediği için vurdum... Hiç vurmazdım” dedi.

“—Ne söyleyeceksin şimdi ona, yumuşayıp gülesim, bağırp ağlayasım geldi, dayanamayıp, dışarıya, çitlere çıkıp gittim. Ey, komik de... Üzücü de...

Karases nine başını arkaya atıp, sessizce kıt kıt güldü. Sonra gelinine gülümseyip, temiz yürekle dinleyerek oturduğunu görüp, sevinerek ileriye doğru hikayesine devam etti. “—İlk kocamdan Ğeliullamdan iki çocuk, Semiğulla’mdan on çocuk dünyaya getirdim. Hepsi on iki çocuk verdi Allah. Ğeliullamdan olan iki oğlum ömürsüz oldu. Biri çiçekten diğeri soğuk değmesinden öldü. Çocuklarıma bakacak zamanım olmadı. İş gelin iş... Semiğullamdan hep kızım oldu. Tek oğlum sadece o Timerbay’ım sağlıklı oldu. Onu da çok görüp, düşmanlar aldı... Ey... Nasıl çocuktu! İnsanlara iyilikten başka düşüncesi yoktu... İyi biri Sobhan başkanlar için göze düşmüş

öp gibiydi. Evet, kim gözünden çöpü alıp atmaz?

Karases nine beklemediği anda hikâyenin Timerbay’a gelip bağlanmasına gelinini ağır düşüncelerden arındırmak için başladığı bu sözün onun gönöl yarasını kımıldatmasına kendisi de şaşıp kaldı. Uzun süre konuşmadan oturdu. Bazıyan yenge de sessizdi. Elleri eteğinde uyuyan çocuklarının saçlarını yavaşça sıvazlayıp, gözleri zorlukla vızıldayan lambaya dikilmişti. Lakin lambada keresinin bittiğini de balonunun is çıkardığını da görmüyor, fark etmiyor gibiydi. Evet, onun düşünceleri daha da uzağa, Sibirya tarafına, Timerbay’ın yanına gitmişti bu sırada.

Karases nine gelinine gözünü dikip, uzun süre ses çıkarmadan oturunca kendine has heyecanlı sesiyle:

“—İşte dünya böyle gelin” dedi. “—Üzüntüye eğilmeyen, mutluluğa rahatlamayan insanları tekrar isyan etmeyecek hale getirip büküler... Lakin şunu unutmamak gerek mutluluk da üzüntü de sonsuz değil. Kim sabreder bu hakikate...”

Bazıyan yenge dalgın kayınının sözünü tekrarladı.

“—Ey... Kim sabreder bu hakikate...Ama kayınım sabretmesi de nasıl zor!”

Karases nine şu türküyü söyleye söyleye çocukların yerini sermeye başladı.

Dostundan çok düşmanın var,
Sır vermeyelim ölünceye kadar...

IX

İlseğol’da türkü söylemeyi, dans etmeyi, oynayıp gülmeyi seviyorlardı. Eskiden Kazmaş, Kızıлтаş, Yayık kıyılarında yazı geçirdikleri zamanlardan kalmıştı bu gelenek. İştüğanların doğduğu zamanda artık bu geleneğe imkân daralmış. Yoksulluk ve din baskılamış. Gerçekten iyi kuraycılar, türkü söyleyenler azaldıkça azalmış. Yine de savaşı kadar, hayatın güvenli olduğu zamanlarda, mollaya, din baskısına, enseye sonsuza dek inmemek üzere oturmuş hocaya bakmaksızın gençler oyun için evini veren insanıyetli kişiler buluyordu. Hatta iyi bir kuraycı geldiğinde oyun evine sadece gençler değil koca koca adamlar, kadınlar da toplanıyordu. Böyle bir zamanda Ğabbas molla da ayı gibi inine gizlenmişti. Onun gibi yiğitlerin, erkeklerin hepsi savaşı gitti. Ama kadın ve kızlar daha çok da askeri olanlar adı çıkmaktan kocalarının önünde namussuzlukla suçlanmaktan korkuyordu. Şimdi yetişen gençlere kış günlerinde toplanıp oyun

oynayacak yer yoktu. Üstelik Ehetlere bugün komşu köyden akordeoncu bir yiğit de gelmiş. Böyle bir zamanda oynayıp gülmekten kal şimdi! Kimden ev istemeli? Serbiyamal'dan iyilik ümit etmek olmaz. Ehetlerin evinde toplansalar, Sobhan başkana komşu olurlardı. Önce güpegündüz azıcık akordeon sesi çıkmasıyla bile Almbike ejderha gibi kızıp, öfkeyle bağırarak:

“—İhtiyar başkanının kulağının dibinde şeytan gibi ses çıkarmaya nasıl utanmıyorsun Ehet?” dedi. “—Kes şunu! Sesi çıkmasın!” dedi. Kendi evinde de özgürlük yok. Böyle olunca orada nasıl oyuna toplanacaksın?

İştüğan ile Ehet böyle sessiz düşünceler ile düşüne düşüne kar basmış sokak boyunca yukarıya gittikleri sırada Selime ile karşılaştılar. O mavi kovanı dalgın şekilde sallayıp, Eyek'ten su almış geliyordu. İştüğan ile Ehet dar yoldan kenara ayrılıp, yol verdiler.

“—Nasılsın yenge?”

“—Geç, yenge!”

Selime eğilen su taşıma sırtığını diğer omzuna geçirip, yiğitlerin karşısında birazcık durdu.

“—İyilik, iyilik de... Ağabeyinin gece gelen mektubu hiç okunmuyor İştüğan mirza...”

“—Vah, öyle mi olmuş? Şimdi gidip okuyalım” dedi İştüğan yaramaz şekilde gülümseyerek. “—Bizim gibi yiğitlere mektup okumak da neymiş? Evet, Ehet?”

Donan çizmelerini birbirine vurup, tık tık dans eden Ehet bu söze:

“—Evet” dedi.

Selime nereye basacağını bilmeden heyecanlanıp uzağa doğru gitti.

“—Gerçekten zahmet olmazsa okuyuver mirza.”

“—O nasıl söz yenge? Zahmet olmasaymış! İstersen şimdi okurum” diye bağırды İştüğan.

Selime:

“—Ey, ummadığın yerde! Geceden beri uyum uyku yediğim yemek değil mirza” dedi.

“—Şimdi geliriz yenge” dedi İştüğan. Sertçe Ehet'in kaburgasını dürttü.

“—Anlıyor musun? Haydi okuyalım da Selime yengeden oyun için ev isteyelim!”

“—Doğru!” diye dans edip, dönerek gitti Ehet. “—Öyleyse oyun bugün olacak İştüğan! Selime yenge kararlıdır. Kesinlikle ricayı geri çevirmez. Haydi gidelim, okuyalım!”

“—Gidelim” dedi İştuğan. Selime’ye yetiştiler.

Selime’nin evi küçük olsa da sıcak, düzenliydi. Soğuk sokakta çoktan beri üşüyen yiğitler sicağa girince sevinip, brklerini çıkarıp, ceketlerinin düğmelerini çözdü.

“—Geçin, divana oturun” dedi Selime. Kendi de aceleyle kovalarını divan ile ocak arasına yapılmış kk masaya koyup, stn sapsarı edilip, kazınarak temizlenmiş am tahtası ile örttü. Sonra göğsüne koyduğu kalın zarfı alıp, İştuğan’a verdi.

“—İşte mirza, okuyuver.”

“—Hammat ağabeyimdenmiş!”

“—Evet ondan!” dedi Selime birden parlayıp. “— gün önce rüyamda Hammat ile ikimizin parlak güneşin altında, gl kokulu, güzel bir bozkırda yürüdüğünü gördüm. Sevindirici bir şey olacaktı. Gece de ondan mektup geldi!”

Hammat geçen mektubunda cepheye gidince bir Rus askerinden Rus harflerini öğrendiği, mektuba adresi artık kendinin yazabildiği hakkında sevinçle bahsetmişti. İştuğan bunu daha bir ilginç bulup, ilk önce mektubun adresine baktı. Onun iri, batan harfleri am ağacı dalları gibi etrafa salınıp, eğri büğrü, zarfın dışına ilginç bir şekilde yayılmıştı.

İştuğan’ın yavaşlığı Selime’ye dayanılmaz uzun geldi. Yüreğinin coşkunluğunu güçlükle tutarak:

“—Okusana mirza” diye tekrarladı. “—Dayanamıyorum...”

Mektubu Hammat medresede öğrendiği gibi Tatar dilinde, kitaplardaki gibi yazmıştı. Mektuba bakarak nükteli, hareketli, zeki Hammat’ı gz önüne getirmek zordu.

“*Gz nurum gibi gördüğüm helal gelinim Selime’ye, helal evlendiğin Hammat’tan çokça selam olsun...*” diye yavaş yavaş heceleyerek okudu İştuğan. Mektubun yarısından çoğu “şefkatli anneme, kıymetli çocuklarıma, komşulara, akrabalara” diye böyle çok çok selam göndererek devam ediyordu. Selamlarının sonunu: “*O sırada dört kez savaşa girdim, Allah Teala’nın yardımıyla sağ salim çıktım...*” diye kendi hakkında genel sözler ile bir iki kere bilgi verip, geleneğe uygun şekilde türkü söyleyerek bitirmişti. Sadece bu türkülerde gerçek, sağ Hammat’ı gz önüne getirmek, onun düşüncesini, dileğini, sessiz mağrur yüreğinin atışını anlamak mümkündü.

Mektubun bir bölümüne:

Eyek kıyıları kaldı şimdi,

Sarı çiçek aldı şimdi.

Özleyip, sararıp,

Mektup yazmaya kaldı şimdi.

diye sevgi, özlem türküleriyle başlamıştı. Sonra savaş mücadelelerini, asker düşüncelerini betimleyen bir türküyü geçmişti:

Almanlar top atar,

Dumanı yerde yatar.

Kimi ayaksız kimi kolsuz,

Sızlanarak yatar...

Bunun gibi türküleri Hammat çok fazla yazmıştı. Bunların arasında:

Güneş çıksa ıslıl ıslıl eder,

Ev başındaki kalay.

Başımıza gelip çattı,

Kahrolası Nikolay.

Dediği kötü, acılı türküler de vardı. Selime'ye baştaki, İştüğan ile Ehet'e sondaki türküler daha güzel geldi. Aşk hakkında olanları Selime yengenin gönlü olsun diye yazılan boş türküler olarak gördüler. Onlara göre bu kadar iri, vakar bir adamın sevgi, özlem türkülerini açıkça söylemesi hiç akıl alır bir iş değildi.

Mektubu da türküleri da bir iki kere okuyunca İştüğan divana yayılıp, kalemi ağzına alıp tükürüklüye tükürüklüye Selime'den Hammat'a mektup yazdı. Bu mektubun başı da aynı Hammat'ın mektubu gibi köyün en az yarısından ona selam göndermekle doldu. Sonu da türkü ile bitti.

Akan suya kurdele atsan,

Batmadan dalgalanarak akar.

Seni düşünüp seni özleyip,

Gözyaşım dolarak akar...

diye türkü arkasından türkü söyledi Selime. İştüğan da uğraşa uğraşa sürekli yazdı. Sonunda mektup bitti. İştüğan terleyip, kolu ile dik, geniş alnını sildi.

“—Oldu, yenge mektup tamam.”

“—Hey, dur mirza bir türkümü daha unutmuşum!”

dedi Selime parça parça. “—Şunu da ekleyiver mirza.”

“—Haydi söyle. Amacımızın aksine işte şurada, kâğıdın köşesinde temiz bir yer kalmış.”

İştuğan tekrar kalemini tükürükleyip, yazmaya hazırlandı.

Ama Selime türküyü okuyacağı yerde uzun hava gibi kederlenerek söylemeye başladı:

Eyek suyu tatlı diyorlar,

Tatlıdan da dilim tat almıyor.

Yanıp tutuşup, kederlendi genç yüreğim,

Ne yapsam da sensiz güzel olmuyor.

Sesi kafesten kurtulmuş bir kuş gibi coşkulu, yaz gecesi gibi gizemli, kederliydi. Selime türküsünü bitirince yaşlı gözlerini İştuğan’a çevirip, gülümsedi.

“—İşte böyle ekleyiver olur mu mirza?”

Selime’nin soy kuralına göre köydeki Hammat’tan küçük tüm erkeklere “kayınbirader” deme zorunluluğu olsa da İştuğan’a, onun yabancı bir köyden olduğunu hatırlayıp, yardımseverliği için sevdiğinden, kardeş gibi gördüğünden her zaman “mirza” diye sesleniyordu. “Mirza” sözü kardeşlik yakınlığını bildirdiğinden ve kayın ile yenge arasında olabilecek çeşitli oyunlara yer vermediğinden ona güzel geliyordu herhalde.

Mektubu zarfa koyup, büyük güçlükle de olsa adresini de yazınca yiğitler Selime’ye isteklerini söyledi:

“—Yenge, bir gece için evini verir misin? Oyun oynayacağız” dedi İştuğan.

“—Çok iyi bir akordeoncu geldi” dedi üstüne Ehet. “—Coşkuyla oynuyor çocuk. Dans etmeyeceksen de edersin!”

Selime bu beklemediği isteğe ne cevap vereceğini bilmeden tereddütte uzun süre düşündü.

“Nasıl olur? Kayınım ne der? Ömmökey ile birlikte beş olup, Hammat’a ulaştırmaya hazır... Benim sözümü dinleyip, hep mektup okuyup, mektup yazan böyle uslu, insana iyilik gösteren İştuğan’ın sözünü kırmak da zor... Şu gözleri dolan küçük Ehet’e de yazık. Ayaklarını tıkırdatıp, nasıl da dans edesi gelmiş zavallının!”

“—Çok uzun oynamayız. Birer kere dans eder çıkarız” diye ısrar etti İştuğan.

“—Sessizce otururuz yenge gürültü etmeyiz” dedi üstüne

Ehet. Sonunda Selime şüpheli düşüncelerini umursamayıp, kararlı bir ses ile:

“—Tamam” dedi. “—Tamam, oynayın. Ne olacak!”

“—Hiçbir şey olmaz. İçin rahat olsun yenge” diye sevincinden bağırdı İştüğan.

Ehet:

“—Dans edebiliriz!” bastığı yerde bir iki kere zıpladı. Sonra oyuna akranlarını toplamak için aceleyle sokağa çıktılar. Lakin İştüğan’ı orada Timerbay’ın karısı Bazıyan yenge yakaladı. Ona da mektup okuyup, mektup yazmak lazımdı. “Oyun olacak!” haberini yiğitlere ulaştırma görevi Ehet’e düştü.

İştüğan’a Timerbay’ın mektubu her zamanki gibi bugün de çok güzel geldi. Timerbay başkaları gibi kitap diliyle değil, karşılıklı oturup konuşurken olduğu gibi kendi dilinde yazıyordu. Bu yüzden onun mektubunu okumak da anlamak da kolay oluyordu. Sadece üzüntüye karşı, ondan mektup çok seyrek, dört beş ayda bir geliyordu.

Timerbay’ın bugünkü mektubu kürek cezasında, hastaneden çıkmasından önce yazılmıştı. Mektubun içine:

“—Bu benim sevgili kızlarıma” diye ayrı bir kâğıda, canlı gibi birkaç çeşit kedi çizip, yanına Ğ. Tukay’ın “Mıyavbike” şiirini de ekleyip, koymuştu. İştüğan mektubu bu şiirden okumaya başladı. Timerbay’ın gelini Bazıyan yenge, kızları Sabira ile Semiğe, Karases nine de evdeydi. Hepsi mektup okuyan kişiye saygıyla bakıp, ayaklarını bükmüş divanda oturuyordu. Semiğe’nin yanında en sevdiği dostu, büyük ela kedi de mektubu dinliyormuş gibi uyuklayarak oturuyordu.

İndi sıçan ve fare halkı,

Birlikte çalışıyor.

Kırmızı ayaklarına başını koymuş,

Uyuklayıp, rüya görüyor.

diye nağmeyle okudu İştüğan.

Kızlara şiirin yanına çizilen kedi resimleri daha güzel geldi. Timerbay onları çok farklı şekilde düşünmüştü.

Bu resimler hakkında o şöyle bir bilgi yazmıştı:

“—Madenden cevher taşırken ayağımı kırıp, uzun süre hastanede yattım. Yürüyecek halim yoktu... Gün geçmiyordu. Endişeliydim. O zaman Kazan’dan benim gibi haksız yere Sibirya’ya gelen bir yiğit sakladığı tek

kitabını okumam için bana verdi. Bu belli ki Tatarca bir kitaptı. Onu tekrar tekrar okuyunca ezberledim. Cezaevi hastanesinde Nikolay İvanoviç denen çok iyi bir doktor vardı. Bana kâğıt kalem verdi. Bir gün ben endişeye dayanamayıp, verdiği kâğıtlara o kitaptaki resimleri çizmeye başladım. Güzel oldu. Sonra resim çizmeye devam ettim. Hatta bir gün daha da cesur olup, o Nikolay İvanoviç'in resmini de çizdim. O ben uyurken bakıp, bunu görünce uyandığımda yanıma gelerek:

“—Timerka eğer sen çocukken okusaydın biliyor musun, ressam olurdun. Sanki resim çizme ustası, diyeceğim o.” Sonra tekrar bakarak:

“—Yetenek var sende yetenek.” Onun yetenek dediği kelimeyi elbette ben anlamadım. Yine de övgüsü güzel geldi. O sözü rüzgârda uçacak öylesine biri değil. Doktor! Vakar biri. Sonra o bana çeşitli renklerde kalemler de verdi.

“—Al Timerka çiz. Kim bilir, belki lazım olur.” Ne gereği olsun? Sadece endişelendiğimde, günü geçirmek için orada durdu. Resim çizmeyle uğraşıp, sonraki günlerin geçtiğini fark etmediğim günler olmuştu. İşte bu kedi resimlerini doktorun verdiği kalemler ile boyayıp, onun verdiği kâğıda çizdim. Ama bizim köyde bunun için Ğabbas molla neler yapar?

“—Hristiyan haçı yapıyor adı!” diye taş ile öldürürlerdi! Öyle değil mi Bazıyan güzelim? Doğru değil mi karıcığım?”

Gözlerine sürekli dolan yaşları tutmaya çalışarak sessizce dinleyen Bazıyan yenge soğuk bir ses ile:

“—Öyle olmaz mı?” dedi.

Karases nine yüzünü, gözlerini örtünün ucuyla silip, derin bir of çekti.

“—Söyleyecek bir şey var mı? Bizim çocuklar ne yapsa suçlu. Onların çocuklarının suçu yok. İşte Hösnölhak'ı Hatıbal ile evlendirmediler mi? Gezip tozup, askerler ile dolaşarak en kötüsü oldu. Sadece bu da değil zavallı, aslını bilmeyen, mektubun içine para koyulmuş askerlerin mektupları iki yıl boyunca kocalarına ulaşmıyordu. O Hösnölhak boşuna mektubu güneşe

tutup bakmıyormuş, zarfı açıp, parasını da alıyormuş. Yırtılan zarfları da Köplö ormanına götürüp, meşe kovuğuna koymuş. Sonra oğlunun düzenbazlığı fark edilmeye başlayınca Ğabbas molla ona boşuna vurmayı kesmiş.

Bazıyan yengenin gözlerindeki yaş kuruyup, yerine öfkeli bir ateş geldi:

“—Demek, bu sırada Hösnölhak hep evlerin arasında dolaşıyor” dedi nefret dolu şekilde. “—Bak sen şu domuza! Kayınım, ben de bir iki kere mektubun içine para koymuştum. Demek, kocam bir kere bile aldım diye bundan yazmadı... O ince uzun boylu domuzun eline geçmiş!”

Ğabbas molların uzun boylu, çıkıverecek gibi yuvarlak gözlü, topuz burunlu oğlu Hösnölhak’tan Bazıyan yenge hiç böyle tüm varlığıyla nefret etmemişti. Onun işsizlikten şaşıp, sokaktan öte beri yürümesini pencereden her gördüğünde:

“—Hey, ince uzun boylu, erkek kaz!” diye içinden de olsa hakaret etmeden duramadı. Şimdi askerlerin, çocuklarının ağzından alarak kocalarına gönderdiği parasını da çaldığını anlayınca bu nefret duygusu daha da alevlendi. Bu haber bir süre onun mektubu dinlemesine mâni oldu.

Ama Karases nine tekrar derin bir of çekti.

“—Ne yapıyorsun gelin? Başkan da polis de onların elinde... Onlara hüküm yok. Çalsalar da hırsız değil onlar. Ama benim süt gibi temiz çocuğumu hırsız edip, Sibirya’ya sürdüler... Evet... Bu mu adalet? Ey, Allah’ım adillik, dürüstlük dediğin şeyler yok bu dünyanda! Bizim gibi sıradan insanları heveslendirmek için düşünülüp, uydurulmuş boş sözler bunlar...”

Bu konuşmadan sonra çok aydınlık olmayan evin içi daha da siyahımsı hale gelip, karanlıklaşmış gibi oldu. İştüğan çeşitli düşünceler ile dağılan dikkatini toplamaya çalışıp, bu neşesizliği az da olsa dağıtma isteği ile mektubunun aile, çocuk, ev halleriyle ilgili olan yerlerini bağıra bağıra tekrar okumaya başladı. Timerbay mektubunun bu kısmına döneceği, güzel, rahat, huzurlu yaşayacağı mutlu günlerin yakın olduğu hakkında ümitli, inançlı hayallerini yazmıştı. Mektubun sonunu:

“—Kim bilir belki biz de bir gün insan gibi yaşarız... Sabredelim, bekleyelim bugün de... Çocukları sağlıklı büyütüp, o günlere ulaştıralım...” diye bitirmişti. Bu sözler İştüğan’ın gönlünü de belirsiz bir ümit ile kanatlandırır gibi oldu. Lakin Bazıyan yenge Timerbay’a bu yüzden çocuk diyordu.

“—Daha çok çocuk huylu bizim bu Timerbay... Tüm dünyanın alt üst olup, viran olduğunda, kürek cezasında hastalandığında bile güzel bir hayatın geleceğine inanmak için ya çocuk ya da deli olmak gerek” dedi.

Büyük dert, zor hayat ile geçen bu son üç yıl Bazıyan yengayı tümüyle başka biri yaptı. O artık üzüntüsüne yenilip, ağlayarak oturan o genç gelin değildi. Yeri geldiğinde kayını gibi düşüncesini, bakışını mağrur yapıp konuşmak da dilinden geliyor, sadece ev işi değil bozkır işi de ellerinde yanan cesur, sevgisine sadık, eli çabuk bir kadın, iyi bir anneydi. Timerbay ile Karases nine gibi hayatı güzel hayal boyalarla boyayıp, olmayacak ümitler, bulunmayacak mutluluklar ile süsleyerek yaşamayı istemiyordu. Onu olduğu haliyle kabul etmek istiyordu. Bu yüzden çoktandır kayınına da Timerbay’a da çocuk diyordu.

“—Evet ya çocuk ya deli...” diye tekrarlardı derin bir of çekerek. “—Ama onun gibilere yaşamak her zaman zor olacak...”

Ama Karases nine akıllı, mavi gözlerini bir gelinine bir torunlarına dikip, uzun süre düşünerek oturunca:

“—Bırak gelin öyle deme” diye sertçe uyardı. “—Ümitsiz nasıl yaşamalı?” İnsanım diyen kişinin ne kadar zor olsa da her zaman iyiyi ümit etmeye, iyiye ulaşmaya çalışması lazım. İsteyip, çabalayınca da olmazsa o başka... Ama insanı istemekten, ümit etmekten mahrum etmek olmaz. Bu kansasızlık olur...”

“—Oğlun da sana benziyor” diye öfkelenmeden tartıştı Bazıyan yenge... “—Ya çocuk ya deli!”

Mektubu okuyup bitirince İştüğan Bazıyan yengenin hazırladığı çayı da içmeden aceleyle sokağa çıktı. Çabucak dönüp, hayvanlara bakıp, çit işlerini bitirip, oyuna gitmesi gerekiyordu. Ama eve geri dönmedi. Aklına çoktandır ablası Bibeş’in halini bilmediği geldi.

“Yarın sabah belki oduna ya da ota gider. Evden bir çıktığında bende çabucak girerim” diye düşündü. Yürüye koşa yukarı uca vardı.

Lakin o geldiğinde evde Bibeş de Hisbulla da yoktu. Taiba nine yalnız başına köşede, minderin üzerinde yün tiftiyordu. İştüğan’ı:

“—Hey, dünür ne iyi ettin de geldin” diye sevinerek karşıladı. “—Çok lazımdın. Zakir dünüründen mektup var. Bunu okutamadığıma sızlanıp duruyordum” deyip, söylene söylene yerinde durarak İştüğan’a çoktan açılıp okunmuş bir mektup uzattı. İştüğan Taiba ninenin bu mektubu Hisbulla’ya önce birkaç kez

okutmuş olduğunu, sadece huzursuz olduğundan, bir kez de İştüğan'ın okumasını duymak istediğini iyi anladığından yaşlı birinin sözünü kırmayıp, tekrar okumaya başladı.

“—Bizim Hisbulla Kuran gibi nağmeli okusa da ben hiçbir şey anlamadım. Sen okuyunca Zakir'im ile göz göze gelip, konuşmuş gibi oluyorum” diye sevinerek dinledi Taiba nine. Lakin İştüğan'a Zakir'in mektupları güzel gelmiyordu. Bu mektubu da güzel gelmedi. O her zamanki gibi:

Galiçya topraklarını savaş ile geçtik biz.

Düşman askerlerini çiğneyip, Karpat'a da geldik biz.

Ya da:

Rusya toprağı uçsuz bucaksız, askerleri kahraman, hünerli.

Kahraman askerleri olmayan ülkeler, şehirler topraksız.

Gibi övgülü, savaşa heveslendiren türküler ile doldurmuştu.

Lakin savaşın başında çoğunlukla askerlere has olan bu gibi türküler artık askerler de halk da sevmiyordu. Savaşın uzamasına heveslenen zenginlerin, subayların ya da onların aldatmasından kurtulamayan askerlerin türküsüydü artık bu. İştüğan da Hammat'ın yazdığı gibi zenginlere, çarlara hakaret eden türkülerini seviyordu. Ama Zakir çoktandır aradığı ablasını bulmuş bir çocuk gibi sürekli savaşa hevesleniyordu sanki. Bu yüzden onun mektubunu okurken Taiba nine de hayıflanarak:

“—Ah, düşüncesiz kafasına koyar bu çocuk kafasına koyar. Önüne arkasına bakmadan top altına ya da mermi arasına girer” diye başını salladı. Sonra Hisbulla'nın yazdığını razı olmadan İştüğan'a:

“—Lütfen oğlum kendini koru. Başını düşman mermisinin altına koyma. Lütfen düşüncesiz hareket etme” diye her söylediğine bir kez “lütfen” ekleyip, tekrar tekrar durup, mektup yazdırdı.

“İşte şimdi...Savaşta kendini “lütfen” koruyacak mısın? Daha ilginç insanlar bu büyükler...” diye garipseyip, düşününe düşününe yazdı İştüğan. Yine de Taiba nine kaç kez “lütfen” dese, öylece ekleyip, uzun uzun mektup yazdı.

Ama Bibeş hiç gelmedi. Hamam yakıp, çit arasında Ölü Eyek kıyısında yürüyordu. İştüğan uslu Hisbulla'dan daha o acımasız kayınından ezilip, zor

yaşayan ablasına üzülp, onunla karşılaşmadığına pişman olup, endişelenerek dışarıya çıktı. Bibeş görünmez mi diye etrafa bakıp, kapının dibinde biraz bekledi. Lakin Bibeş hiç görünmedi, İştüğan'nın acele etmesi gerekiyordu. Çünkü bu zamanda kışın kısa günü geçip, o yaşamaya uygun olmayan güneş çoktan dağın arkasına, sıcak yuvasına inerek kaybolmuş, etrafı alacakaranlık kaplamıştı.

* * *

Lamba yanınca Selime'nin evi genç yiğitler ile doldu. Sadece İştüğan yoktu.

“—Üvey annesinden kurtulamamıştır” dedi Ehet. “—Evet tamam, haydi oyuna başlıyoruz yiğitler!”

“—Başlayalım!”

Akordeoncu – bıyık çıkarmamış genç bir yiğit – köyde nağmesini icra etti. Diğer yiğitler de akordeona katıldı. Türküye ilk önce Hammat'ın mektubunu okurken öğrendiği türkü ile çınlatarak Ehet başladı:

Almanların topları,
Toz ediyor taşları.
Çarlar, zenginler yaşasın diye,
Yok ediyoruz başları ...
Ona diğerleri de katıldı:
Kum boranı, kum boranı,
İrimbur'un sokağı.
Şu bizim bahtsız baş,
Yine görür cefayı.

Türküden sonra dans ettiler. Yiğitler yalvarıp yakarmadan birbirini ardına tıklar tıklar dansa çıktı. Ehet hepsini geçti.

Oturup, yatıp, yukarıya kadar zıplayıp, evin içinde fırtına koparıp, dönerek dans etti. Savaşa giden babası Ehmet'den kalan eski ceketinin kolları, belden aşağısı uzun olsa da beline kuşak yerine bağlanmış ıhlamur kayışı da dansının güzelliğine zarar vermedi. Herkes hayran kalarak ona baktı. Ehet önceleri, yiğitlerin arasında kendi dengi olmadığı zaman, o usta dansçı ile oyunlardan kalmayan çocuklardan birisi olmuştu.

Şimdi bunda eşsiz.

Ehet tüm dünyasını unutup, akordeoncuyu yoruncaya kadar durmayıp, coşkuyla dans etti. Akordeoncu

yiğit genç olsa da çabuk yenilmek istemedi. Terleye terleye sürekli oynadı. İzleyenler de yarışa katılıp, heyecanlanıp, canlandı. Bazıları dansçıları diğerleri akordeoncuyu destekleyip, birbiri ardına koşma söylediler.

İki tas, bir tas,
Baba öper bir gelin.
Senin gelinin olursa,
Ben memnun olurum.
Vay! Bas!
Oyna yor akordeoncuyu,
“Ziyafet” nağmesinde.
Senin oyununu dinleyip,
Kızlar seviniyor.
Haydi! Söyle onu!

Birden koşma da akordeon da durdu. Çünkü biri çok sert şekilde kapıyı çaldı. Ehet kapıya fırladı.

“—İştüğan geldi yiğitler!”

Lakin kapıdan İştüğan değil yuvarlak kabak büyüklüğünde beyaz bir sarık görüldü. Sarığın altında kırağı ile kaplanmış, kuru yaban buğdayına dönüşmüş uzun, keçi sakal hareket ediyordu. Ehet korkup, geriye çekildi. Ğabbas molla karnını şişirerek eve girdi.

“—Vay bedbahtlar! Siz burada cin düğünü mü yapıyorsunuz?”

Gençler ne söyleyeceğini ne yapacağını bilemeden köşeye saklandı. Ğabbas molla utanan gençleri daha da ürkütmeye çalışıp, cırtlak sesi ile:

“—Dur, ben size oyunu göstereyim adiler! Şeytan düğününüzü dağıtayım!” diye sinirle bağıra bağıra gençleri dövmeye hazırlanıp, paltosunun kollarını kıvırmaya başladı. O sırada kapı açıldı. Bu sefer gerçekten İştüğan görüldü. Gündüz sokakta çok gezdiği için Serbiyamal’ın öfkesine yakalanıp, şu ana dek evden kaçamamıştı.

“—Sende mi geldin adi?” diye karşıladı onu molla. İştüğan hiç şaşırmadan:

“—Evet ihtiyar” diye cevap verdi. “—İkimizde çok vakitli gelmişiz! Haydi baş köşeye geçelim ihtiyar.”

“—Dilini döndürme adi! Biliyorum ben seni! Git bana sopa getir. Sonra biz seninle konuşuruz” diye buyurdu molla. İştüğan biraz düşünüp, ensesini sıvazlayarak baş eğen bir ses ile:

“—Sopa mı? Olur. Şimdi getiririm ihtiyar molla” diye dışarıya fırladı.

“Kaçtı, uygun kurtuldu” diye düşündü Selime. O cesaret edip, oyuna bakmaya gelen bir iki asker ile fırın arkasında saklanıyordu. Köşede akranları arasında gizlenen Ehet’in öfkeden nefesi boğuldu:

“Seni akran! Seni dost!”

“—Hızlı yürü!” diye bağırdı molla. Onu tek çıkarmamak için kazan göbeğini şişirip, kapıya çapraz şekilde durdu. İştüğan geri döndü. Elinde parmak kalınlığında bir çubuk vardı.

“—İşte ihtiyar çubuk!” dedi yalakalık yapan bir ses ile. “—Kayıp gidecek. Haydi çınlat, hak ettiklerini ver şunların ihtiyar!”

Ehet:

“—Ey, satılık! Satılık!” Bağdırmamak için güçlkle sabretti. İştüğan’ın çubuk alıp geldiğini görmeyen Selime de:

“Gerçekten de akranlarını mı dövdürecek?” diye şaşırdı. “—Git, İştüğan da böyleyse kime inanacaksın, kime güveneceksin?”

İslenmiş asmalı beşli lambanın ışığında çubuk görünmüyor sadece adı duyuluyordu.

Molla öfkesine dayanamayıp, çubuğu İştüğan’ın yüzüne fırlattı.

“—Uygun bir çubuk alıp gelsen olmaz mıydı ahmak! Bu neye yarar? Güzel bir çubuk getir!”

İştüğan önceki gibi yalakalık yapan bir ses ile:

“—Sana sopa mı lazım ihtiyar?” diye sordu. “—Önce söyleseydin onu. Çubuk deyince ben de çubuk alıp geldim.”

“—Evet sopa lazım. Git çabucak sopa al gel” dedi molla çileden çıkarak. Ama içinden sevinerek:

“Tamam bir ahmak geldi!” diye düşündü.

“—Şimdi getiririm ihtiyar. Sopa alayım” deyip, İştüğan tekrar dışarıya çıktı.

Selime ile Ehet’in molladan çok İştüğan’a olan öfkесinin ve şaşkınlığının sonu olmadı. Şimdi oyun olduğunu mollaya haber verenin de İştüğan olduğundan şüphelenmeye başladılar.

“İşte satılık arkasından satılık doğuyor! Güvenilir insanlar toprağın altına girmiş sanki...”

İştüğan uzun süre yok oldu. Molla da gençler de çileden bütünüyle çıktım dediğinde kapı sonuna kadar tekrar açıldı. Kapının önünde kar kızağının ağacını döndürerek

kaldıran İştuğan göründü. Eve girmedi. Ama ağacı içeriye doğru uzattı. Uzun ağacın bir ucu küçük evdeki divana gidip çarptı, diğer ucu kar kızıağından dışarı uzandı. O sırada kapı örtülmeden sonuna kadar açık şekilde kaldı. İştuğan  nceki gibi yalakalık yapan bir ses ile:

“—İşte ihtiyar çok büyük bir sopa alıp geldim. Haydi hak ettiklerini ver şunlara!” dedi.

 fkeden deliye dönen molla alay ederek:

“—Vay, seni adi dinden çıkmış! Benimle dalga geçiyorsun ha!” dedi acı cızıldayarak ve İştuğan’ın arkasından fırladı. Lakin İştuğan tam vaktinde yana eğilip, gecenin karanlığında kayboldu. Evdekiler onun:

“—Evet, ne bakıyorsunuz! Yol açık yiğitler!” diyen sesini duydular. O anda İştuğan’ın onları bu keyifsiz durumdan kurtarmak için böyle t rl  hileler kurduğunu, mollanın dikkatini bir yöne çektiğini anladılar. Yiğitler onun d zenbazlığına sevinip, g le bağıra mollanın onları tutmaya çalışarak açılan kolları altından tek tek dışarıya  ıktılar. Evde, fırının arkasında korkudan ayaklarını ufak ufak hareket ettirip, ne yapacağını bilmeden duran askerler de divana fırlatılan tek sıralı akordeon gibi kaldı. Başarsızlıktan kuduran molla g   gösterisi yaparak akordeonu tınakladı.

“—Vay bedbaht! Adi! Dinden  ıkmış! Sen burada ne yapıyorsun?”

“—Tın! Tın!” diye cevap verdi akordeon ona. Molla kudurup, akordeonu parçalamaya başladı. Akordeon da bu kabalığa nefretle:

“—Tın! Tın! Uf, Uf!” deyip, mollayı sürekli  fkелendirdi. Molla tamamen kudurup, akordeonu ayağının altına atıp, çiğnemeye başlayınca Selime dayanamadı.  fkeden, utançtan tüm korkusunu unutup, fırının arkasından fırın kancasını kaldırarak çıktı, mollanın sarığını uçurdu.

“—Yeter seni moruk! Böyle iyiysen git işte Almanlarla savaş!”

“—Vay bedbaht, adi” diye mızırđanıp,  rkekleşti molla. Çünkü burada, köyde din t relerinin gereğini bilmeyen ve öğrenmeye çalışmayan cahil halkın arasında, kendini hukuk tanımayan Allah elçisi saydığından ona saldırmak değil ters bir söz söylenmesine bile alışmamıştı. Selime’nin bu vahşi davranışını zulüm olarak görmeye, onu bin t rl  cehennem ateşi ile yakmaya yetişmeden Selime onun sırtına fırın kancası

ile bir iki vurup, kapıdan d rt erek çıkardı.

“—Adi, bedbaht!” diye mız mızlandı molla. “—Sarığımı ver düşman!”

Selime onun yerde debelenen sarığını fırın kancasının ucuna takıp, dışarı fırlattı.

“—Meh! Bir daha gelip böyle galeyan çıkar da g r sen! Donunu çıkarıp kafana sarık yaparım!”

Çardağın karanlığına gizlenerek: “Molla Selime yengeye yapışmaya başlasa kim yardımı gider?” diye fikir alışverişi yapan gençler onun molla ile işini hemen bitirdiğini görüp, sevinçle güldü.

“—Vay, adi! Dinden çıkmış!” diye cırtlak sesle bağırdı molla. “—Müslüman değıl, Yecüc ve Mec cs n z siz! Kafirler! Zebaniler!”

Gençler buna hep birlikte gülerek cevap verdi. Molla gençlerin tarafına el sallayarak kapıya doğıru yürüdü.

 abbas mollarının savaş döneminde yetişen gençler ile ilk kez yakından karşılaşması böyle bitti.

X

Baygilde ağıbeyin Serbiyamal ile zenginlik peşinden koşma, a  gözlülük gibi huylarını bırakmaya çağırdığı m şaveresi onun gitmesiyle k l olup, gökyüzüne uçtu.

“—Ey, zenginliğin değıerini bilir mi o işçi!” dedi Serbiyamal. Baygilde ile geçirdiğı son gece yumuşayıp, kendinin de bu fikre katıldığını hatta kocasına söz verdiğini şimdi hatırlamak bile istemedi. Dünyaya, insanlara bakışı hatta Ehmetşa ile ilişkisi de aynı şekilde kaldı. Baygilde ağıbey gidince daha da  zg rleşen hırsız Ehmetşa Serbiyamal’ın aksi yönlerinin tekrar coşması için yardım etti. Serbiyamal artık k y n zenginleri ile yarışıp,  r mb r’a gidiyordu. Her zaman komşu köye bile gitse  ştuğan’ı dingile oturtup yanında götürmeyi seven Serbiyamal şehre, Ehmetşa’yı takip etmeye yalnız başına gitti. Sanki bulduğunu  ştuğan’a belli etmeyi istemiyordu.

Savaş zamanında yiyecek fiyatlarının arttığı şehre et, yağı, ekin yükleyip götürmesi Serbiyamal’ın sahipliğine de etki etti elbette. Kısa bir süre içinde bir iki at, iki üç inek, onlarca keçi koyunun sahibi oldu. Kendi de yağı bağılamış ördek gibi parlayıp, yalpalayarak yürümeye başladı. Yeri

geldiğinde tümüyle Batıyma abla gibi görünüp, gırtlaktan konuşmaya çalıştı.

“—Ehem, evet biz yeni zenginler... Böyle... Olursa olsun deriz...”

Lakin Serbiyamal ile Batıyma abla arasında yerden göğ'e kadar fark vardı. Onun pencereleri dört parmak buz tutmuş korkunç evi, kazandığı malı mülkü köyün orta zenginiyle bile denk olmasına yetmezdi. Bunu Serbiyamal'ın kendisi de biliyordu. Kendini zorlayarak çalışıp çabalasa da zenginleşememesinin intikamını çocuklardan almaya, tüm öfkesini onlardan çıkarmaya çalışıyordu. Bugün sabah öfkesinden bağıra bağıra evde bir süre dolaştı, Yemeş'in önüne bir kucak koyun yünü fırlatarak:

“—Bugün tiftikle bitir. Yarın keçe bastıracağım” deyip gitti. Keçi müezzinin karısı, molla karısı Bibisara onu çaya çağırmişti.

Dışarıda Ocak fırtınası kopuyordu. Soğuk, korkunç evde Yemeş tek başına oturuyordu. Yeneş dışarda hayvan bakıyor eve su taşıyordu. İştüğan sokaktan, odundan dönmemişti. O her gün böyle dışarıda dolaşıyordu. Şafaktan sonra oduna, ekine ya da samana gidiyor. Eğer odun, ekin gerekmece Serbiyamal onu:

“—Git dal budayıp, çıplak çitlere at. Çabuk git. Keçi, koyun dal kemirise ekinde bereket olur” diye ormana gönderirdi. Göz açtırmayan fırtınada da kışın soğuşunda da kemiğine geöen acı rüzgârda da İştüğan hep böyle yürüyordu. Donuyordu. Yine de Yemeş'e ağabeyi kendinden mutlu geliyordu. Özgürce dolaşıyordu. Gece gündüz üvey annesinin öfkeli bakışları altında oturmuyordu.

“Ne de olsa da erkek çocuğa da erkek adama da daha kolay bu...” diye düşündü Yemeş. “—İsterse at sürüp ormana gider ya da babam gibi savaşa gider...”

Yemeş küçük tarafın karalık köşesinde uzun süre yün tiftikleyerek oturdu. Lakin yün azıcık bile eksilmedi. Hep önceki gibi çok olup, Yemeş'i aşarak ot yığını gibi kabarıyordu. Aynı anda reçineye katılan yünleri çeke çeke, tiftikleye tiftikleye Yemeş'in küçük narin parmakları yorulup, sızlamaya başladı. Sonra biraz dinlenip, silkinip ısınma isteğı ile büyük tarafa gitti. Orası da soğuk, karanlıktı. Yemeş sokağa bakan bir pencereden semaverin kapağı ile kırıp, yumruk büyüklüğünde bir kar topu alarak kâseye attı. Sonra kalan parlak buz katmanını nefesi ile eritip, göz gibi delik yaptı. O delikten sokağı gözlemeye başladı. Kıyafeti

olmadığından sonbahardan beri sokağa çıkmamıştı.

Yemeş'in gözü ilk önce Şevrelerin evine gitti. Bu küçük evi kar tamamen gömmüştü. Bacasından duman da çıkmıyordu. Kapısından giren çıkan da görünmüyordu. Çapraz şekilde çakılıp, iki üç ince ağaçtan yapılmış destekli kapı tümüyle kar altında kaldığından geçmek için dar bir yaya yolu yapılmıştı. Sanki oraya kış boyunca bir kere bile atlı kar kızağı inmemişti. Yaya da çok nadir yürümüşü. Kim yürüsün burada?

Evlerinde küçük Hesen ile Şevre oturuyordu. Şevre'nin anne babası ve küçük ağabeyi Ehet İştügan gibi hiç evde durmuyordu. Büyük ağabeyi Ehmet savaş başladığından beri cepheyleydi. Şevre de Yemeş gibi çıplak ayaklı, yalnızca gömlekli olunca kışı sızlanıp, evde oturarak geçiriyordu. Ona kış sonsuz uzun, seimsiz, zor geliyordu. Yine de o Yemeş'ten daha mutluydu elbette. Onun sadece babası değil annesi de var. Üstelik o Yemeş gibi "göçmen" de değil. Onun kendi köyü, kendi boyu var. Fakir olsalar da zengin, büyük kara kursakların grubunda onlar...

Yemeş bakışını daha öteye çevirip:

Sobhan başkanların sır çekip, tel örüp maviye boyadığı yepyeni kapıların önü sokağın ortasına kadar, dümdüz kürenmiş. Hayvanların, kızaklı, yayalı insanların sürekli yürüdüğünü gösteren geniş yola bakıyordu. Kapının iki tarafındaki evlerden, ahırlardan beyazımsı mavi gökyüzüne sütun gibi dümdüz gri duman uzanmış.

"Et pişiriyorlar... Misafir çağıracaklardır... Altınbike övünüp, ağzını yayıp, nazlanarak oturuyordur. Yazınki taş bebeğini oynuyordur. Tüh, çocuk! Kara kursak!" diye lüzumsuz görerek düşündü Yemeş. Bu düşünceye bağlanarak aklına:

"Niçin Sobhan başkan, Ğabbas molla, İhtiyar Şımbay'ın kara kursaklar grubunda olduğunu söylüyorlar?" diye bir soru geldi. "Zengin olduğundan mı kötü olduğundan mı yoksa çok yediğinden mi? Öyleyse Şevrekeyler de bu gruptan... Ama Bibeş ablalar, Karases teyzeler, Hammat ağabeyler keçe kursaklar grubunda." Onların grubunun niçin böyle adlandırıldığını Yemeş de biliyordu. Ona bunu Karases nine söylemişti. Eskiden başkan seçimi yapılacağı gün yoksul, zayıf bir ihtiyar toplantıya paltosunun altından büyük bir keçe sararak varmış. İnsanlar buna gülerek:

"—İhtiyar niye böyle yaptın?" diye sorunca:

"—Başkan diye daima kazan gibi kursağı olan, öküz enseli biri

seçiliyor. Bu yüzden belki bende seçilirim diye kursağımı büyüterek gelmişim’’ diye söylemiş. Artık o ihtiyarın soyu keçe kursaklar grubu olarak kalmış. Bu isim Karases nineye hiç güzel gelmemiş.

“—Eskiden atalar kendi soylarına ayı, kurt, ala doğan, kartal gibi isimler koyarlarmış. Bu yüzden soylar o kadar güçlü, vakar, kuvvetliymiş. Şimdi kara kursak da keçe kursak da kel mel. Buldukları isim! Böyle olunca soyları nasıl devam etsin?” diye söylendi.

Ama Yemeş bu keçe kursaklar grubundan olmayı çok istiyordu. Olamıyordu. Onlar göçmen. Onların köyü de grubu da annesi de yok...

Bu düşünceden sonra Yemeş tamamen ümitsizleşerek sokağı gözlemeye başladı. Üşüye yuvarlana oturdu. Gönlünü daha karanlık daha özlem dolu düşünceler sardı.

“Annesi de yok...” diye tekrar düşündü. “—Niye böyle erken öldü benim annem? Tüm kızların annesi var. Bir benim annem yok. Benim de “anne” diyesim, “çocuğum, kızım” sözlerini duyasım geliyor! Anne! diye bağırarak söylesem bende... Hiç olmazsa bir kere de olsa “çocuğum!” diye başımdan sevseydi... Evet, ne kadar mutlu olurum ben o zaman! Hatta, hatta! Ölsem de pişman olmazdım...”

Yemeş’in bu özlemlili düşüncesini bölerek birden sert bir ses yankılandı.

“—Aman aman, çingene çocuğu! Niye çalışıp, yün tiftmiyorsun da kolunu kavuşturup oturuyorsun seni boşboğaz!”

Yemeş ürktü. Zıplayıp küçük tarafa, iş köşesine gitti. Öfkelenen Serbiyamal’ın ağır, büyük yumruğu onun sırtına, başına birkaç kez güm güm diye vurdu.

“—Bak sen şuna ben çıkınca rahatlayıp, yayıldın ha? Ben şimdi seni kaldırıyorum!”

Serbiyamal küçük tarafa çıkıp, köşeye ulaşmaya kolu yetmeyince oklava alıp, Yemeş’in başına tekrar bir iki kere daha vurdu:

“—Bak eğer bugün tiftip bitirmezsen canını alırım!” diye kırk katlı kızıl saten elbisesinin geniş eteklerini avuçlayarak kaldırıp, titreterek basarak büyük tarafa gitti. Yemeş var gücüyle çalışıp, yün tiftmeye başladı. Pencere buzunda ovup temizlediği parmakları burada yine kara reçine ile kaplandı.

Çok geçmeden kendinden büyük kovaları kaldırarak, Yemeş birkaç

kez sudan geldi. Onun sırtı kırılıp, yere düşecek olan kovalarının altına, dışına, çıplak ökçeleri ağarmış görünen delik çizmesinin yamuk ökçelerine gürz ile vurulmuş gibi buz çakılmış. Yırtık eşarbi altından çıkan saçları kırağı ile örtülmüş, eldivensiz çıplak elleri morarıp kızarak donmuş.

“—Aman aman! Hey pasaklı niye bu kadar geç gidiyorsun? Belli ki tümsekli yerden yokuş aşağı yürümüşsün seni kahrolası!” diye Serbiyamal onu acı bağırarak karşıladı. Alıştığı şekilde ağır, iri yumruklarını Yeneş’in başına vurdu. Yeneş’in çizmesi kayıp, yumruktan yana eğileyim dediğinde birden sağa sola savruldu, iki ayağı iki yana dönerek yere düştü.

“—Hey, insan artığı, işe yaramaz! Boşboğaz!” diye sıraladı Serbiyamal. Sonra Yeneş’in buzlu, donmuş saçlarından çekip kaldırarak kovaları tutturdu, sırtından dürtüp, dışarı çıkardı.

“—Git, tekrar git. Çabuk gel canını alırım!”

Serbiyamal Baygilde ağabeye çocukları kovmamaya söz verse de onlara yönelik olan bu sertliğini günden güne arttırıyordu.

Yeneş can yakan bir ses ile çin çin edip, ağlaya ağlaya tekrar suya gitti. Yemeş’in ıslak elbisesinin etekleri dışarıya çıkmasıyla donup, çıplak, zayıf ayaklarına kıyır kıyır vura vura gittiği uzağa kadar duyulmuş gibi oldu.

“Eğer benim ayağımda bir şey olsa suyu birlikte taşırdık hiç olmazsa” diye ablasına acıyıp, üzülen düşündü. Gözlerine dolan yaşları güçlkle silip, sürekli yün tiftti.

“—Tümsekli yerden yürümüştür canı çıkası! Çizmesinin altını savurup, tümsekli yerden inmiştir!” diye kendi kendine hakaret etti Serbiyamal. “—Çizmen yoksa ayağının derisini giyip yürü pasaklı!”

Eyek’in yeşerip, pürüzsüz şekilde donan buzı üstünde çizme ile kaymak, tümsekli yerden inip oynamak burada kızların sevdiği bir oyundu. Lakin Yeneş’in buna yakın hissetmediğini üstelik onun altı kopmuş çizmesinin tümsekli yerden inmeyeceğini Serbiyamal iyi biliyordu elbette. Her zamanki gibi onun kim olursa kısıtlaması, hakaret etmesi gerek. İşte şimdi öncekinden de kötü olup, Yemeş’e bağırarak:

“—Ne bakıyorsun çingene çocuğu! Suyu sil!”

Serbiyamal buyurmayınca işini bırakıp, yeri silme kahramanlığı yapmadan oturan Yemeş gidip işe başladı.

Pervazlarına buz donmaktan, uygun şekilde kapanmayan kapıdan sızan soğuk hava yerdeki suyu da dondurmaya başlamıştı. Yemeş yalın ayakları ile onları eritip, tekrar tekrar kuruttu.

Ayağına yepyeni kara ayakkabı giymiş, omzuna koyu çiçekli, kabarık koyun yününden örme şal atmış Serbiyamal fırın kenarındaki büyük sandığa oturup, her zamanki gibi Yeneş ile Yemeş'in atalarını, soyunu sıraya dizerek hakaret, beddua etmeye başladı. Ona göre Yeneş, Yemeş, İştüğan'dan daha kötü kendinden daha iyi biri dünyada yoktu.

“—Ey, hiç olmazsa ölmüyor, kırılmıyorlar. Bu işe yaramazlara bakıp, kötü oluyorum. Acıma duygusu olan çocuklar olsalar çoktan ölürlerdiler...”

Onun bu öfkesi yerden divana, divandan fırın üstüne, türlü yönlerde zıplayarak oynayan keçi yavrularından birinin eteğine çıkmasıyla son buldu.

“—Oy kara!” diye birden yüzü parladı Serbiyamal'ın. “—Üşüdün mü yaramaz! Yat ısın!”

O simsiyah, parlak tüylü yaramaz keçi yavrusunu eteğine alıp, şalının ucu ile örttü. Kara kuzu mırt mırt ederek geviş getirip, gözlerini kapatıp, rahatlayıp sessizleşti.

“—Hey karam, yaramazım, güzelim!” diye art arda söyledi Serbiyamal.

Kara kuzunun mutluluğuna imrenip, sandığın üstüne zıplayarak çıkan kıvırcık tüylü, beyaz kuzuyu da Serbiyamal eteğine sığdırdı.

“—Beyazım kıvırcık saçım!” diye şefkat gösterdi ona da. Serbiyamal hayvanlarını, kuşlarını çok seviyor onlara ustaca, temiz yürekle bakıyordu... Onları “benim koyunum, benim keçim, benim kazım, benim atım” diye her birine “benim” sözünü ekleyerek söylüyordu. Hatta uzun yaşamaktan gözleri kapanıp, kafası kelleşmiş ihtiyar kedi Mıravbay'a da “benim” eklemeyi söylemiyordu. Sadece Mıravbay ne içindir onu çok sevmiyordu. Sandığın üstünde yayılıp uyuduğu yerden kaldırıp, eteğine alarak “benim Mıravbay'ım, benim kediciğim” diye büyük şişman avuçları ile sıvazlamaya başlayan Serbiyamal'a yeşil gözlerini büyütüp bakıp, gırtlığı ile çirkinleşerek:

“—Miyav!” diye bağırıp, arka ayakları ile teklemeyerek indi.

“—Kahrolası, ayağımı nasıl da kötü tırmaladı!” diye beddua etti Serbiyamal. Sonra Yemeş'in bugüne kadar çok kez duyduğu bir efsaneyi tekrarlamaya başladı:

“—Köpek insanın gerçek dostu. Ahirete gidince Allah ona: “Sahibin iyi baktı mı, aç bıraktı mı?” diye sorduğunda, sahibi dünyada onu ne kadar aç bıraksa da: “Hayır aç bırakmadı, sahibim çok iyi bakıp besledi” diye söyler. Ama kediye ne kadar değer versen, ağırlasan da: “Sahibim aç bıraktı, iyi bakmadı” diye söyler. Bu yüzden yemek yerken gözünü kapatır o kötü. Allah’a: “Kötü baktı, aç bıraktı” diye suçlamak için yediğini görmemeye çalışıp, gözünü kapatır lanet!”

Bu efsanenin sonunda her zamanki gibi kedinin öfkesini de Yemişlere buldu.

“—İşte siz de aynı bu Mırvabay gibisiniz. Değer bilmiyorsunuz. Sırt kılınızı dikleştirerek yürüyorsunuz!” diye sinirlendi. Mutluluğuna karşılık, yanına en sevdiği keçi yavrusu, yaprak gibi sürekli sallanıp duran beyaz kuyruklu, sivri kulaklı, çift küpeli, mavi çizgili yavru geldi. Böyle güzel, sevimli, kara çizgisi ardından mavi çizgisi geri kalmamış. Divanda uyuklayarak yatıyorlardı. Serbiyamal kuzularını birbiri ardına eteğine alıp sevdi, avcundan ekmek yedirdi. Nazlanmakta daha bir usta olan mavi çizgili yavru onun elinden bir küp şeker kapıp, küpelerini, başını sallaya sallaya çatur çatur yedi. Bunlar çok güzel, çok yaramaz kuzulardı. Yemeş’in de onları sevesi, ilgilenesi, onlarla birlikte oynayası geldi. Lakin mümkün mü? Serbiyamal ona kuzulara bakmaya bile izin vermiyor:

“—Göz değdirirsin! Bakma benim kuzularıma!” diye bağırdı.

Yemeş’in defalarca üzüldüğü, Serbiyamal’ın da aklına bu düşünceyi getiren keyifsiz bir olayı hatırladı.

Bundan iki yıl önce Yemeş yedi yaşındayken, baharda oldu bu pişmanlık veren olay. Buna kadar Yemeş kuzuları da buzağları da istediği gibi seiyor, ilgileniyordu. Hatta kuzuları eteğine yatırıp uyutuyordu. Sıcacık oluyordu. Ama şimdi onlara bakamıyor bile. Bir kuzunun gelip: “Haydi oynayalım!” diye eteğinden dişiyle çektiğini görmemeye çalış. Kolay mı bu? Doğrusu karnı büyük, sürekli bağırان buzağı ile akılsız koyunun kuzularını sevmediğine Yemeş pişman değildi. Lakin bu yaramaz keçi yavrularını daha çok seviyordu. Onlara bakmamaya dayanamıyordu.

Evet onun mutsuzluğunu arttırmak için oldu bu olay... Yemeş’in gönlünden hiçbir zaman çıkmayacaktı şimdi...

Güzel bir bahar günüydü. Serbiyamal'ın bir yuva ördeği kaz yavrusu çıkardı.

“—Ulu Eyek’e gönderirsen yavruların çaylağını teper. Git çabucak evin önüne, bahçeye çukur kazıp, göl yapın” diye buyurdu.

Yeneş ile Yemeş gün boyu kazıp, yarım metre derinliğinde büyük, yuvarlak bir çukur yaptılar. Çakılıktan delik taşlar, türlü taşlar getirdiler. Serbiyamal çukurun dibine ufak çakıl taşlarını dizdi. Onların üstüne beyaz taşlar koydu. Sonra Yeneş ile Yemeş gün boyu Eyek’ten su taşıdı. Sonunda “göl” hazır oldu. Yeşilimsi parlak tüylü, kıvrık kuyruklu güzel baba ördek ile küçük çirkin gri anne ördek “göl” kenarında dans ede ede yavrularını yüzdürmeye başladı. Böylece günler geçti. Yeneş ile Yemeş her sabah erkenden su taşıdı. Gündüz yavrular yüzdü. Sonra Yemeş gün boyu bekledi. Keyifsiz, bezdirici bir işti bu. Kış boyunca soğuk evde yapayalnız oturmaktan usanan Yemeş’in gönlü bozkıra, vadiye, su kenarına çekiliyor, onun da başka kızlar gibi gezip oynayası, gülesi geliyordu. Ama ördek yavruları onun üzüntüsünü anlamıyor suya inip çıkıyor, süslü kanatlarını sallıyor, kaşık sapı gibi yayvan gagalarını öne yayıp sinek kovalıyor, “göl” kenarında kaz ayağı otlarını yiyorlardı. Yaramazlık yaparak sinek, böcek diye Yemeş’in yarılmış ayak parmaklarını gagalayıp çekiyorlardı. Yüzerlerken “göl” dibinden yosun arıyorlardı. Su üstünde sivri kuyrukları, kara patileri sallanıyordu. Yüzmekten usanınca tekrar “kıyıya” çıkıyorlar, pişmiş yumurta, lor peyniri karıştırılmış hububata saldırarak yemeye başlıyorlardı. Sonra:

“—Vak vak! Vak vak!” diye uyumak istediklerini anlattılar. Anne ördek:

“—Vak vak! Vak vak!” diye yumuşak şekilde konuşup, yavrularını kanatları altına topladı. Baba ördek yamuk yamuk bakıp, gökyüzünü gözleye gözleye onların yanına gitti. Yemeş de sabahtan akşama kadar onları koruyup, “göl” yanında oturuyordu. Serbiyamal çoğu zaman ona gün boyunca ekmek vermeyi de “unutuyordu.”

Biraz sonra bu “göle” iki yuva kaz yavrusu da katıldı. Yemeş’in tutsaklığının sonu görünmedi. Bir ördek bir kaz yavrularına, çip çip ederek yürüyen tavuklara gözünü dikip, kederlenip, düşünerek sürekli orada oturuyordu.

“—Ördek yavrularının gagaları niye böyle çirkin,

kaba? Üstelik onun kadar merhametsizler. Doymayı bilmiyorlar. Ne atsan çiğnemedi yutuyorlar... Tavuklar ilk başta çok güzel oluyor. Gagaları tığ gibi gözleri süs gibi oluyor. Gövdeleri sarı kelebeğe, patileri kırmızı çiçeğe benziyor. Ama sonra büyüye büyüye sevimsiz bir tavuğa dönüşüyorlar. Evet niye büyüyorlar? O güzel hallerinde kalsalar... Her şey böyle doğar, büyür, ölür mü? Hatta şu ağaçlar da... Niye böyle? Niçin? Büyümeden en güzel çağında kalınmaz mı? Bende böyle büyürüm, yaşlanırım... Sonra ölür müyüm? Oy, ne kadar korkunç! Böyle olacaksa doğmasaydım!”

Yemeş böyle anlaşılmaz, karışık düşüncelerden kurtulamadığı sırada bir kaz yavrusu yanına geldi:

“—Vak vak!” diye baldırından gagalayıp çekti.

“—Git” dedi Yemeş onu yavaşça kenara ittirerek. “—Sana çirkin demedim ben. Sen güzelsin, senin her yerin güzel. Niye sen beni gagalıyorsun?”

“—Gak gak!” diye öfkeleni anne kaz. Baba kaz:

“—Gak! Gak!” diye nara attı: “—Gak!” diye boynunu gerip, Yemeş’in bacağına morartıncaya kadar sırdı. Üstelik kanatları ile de vurdu.

Serbiyamal’ın “Hollandalı” denen bu uzun boyunlu, mavimsi beyaz kazları sahibine gibi çok kötü, çok vahşi. Onlar yüzüne Yemeş çok sık laf işitiyordu. Yok yere bağırın kazların sesini duyup, bahçeye gelen Serbiyamal birden:

“—Aman, aman! Ördek yavrularıma ne olmuş? Niye bakmıyorsun gözü çıkası!” diye bağırdı. Yemeş titreyerek zıpladı.

“—Ne olmuş abla!”

“—Görmüyor musun hasta olmuşlar! Bu neye alamet? Ne yapayım ben şimdi?” dedi azap içinde kalan Serbiyamal korkarak. Yemeş ne yapacağını bilmeden bir ördek yavrularına bir üvey annesine bakıp, ne söyleyeceğini bilemeden şaşır kaldı. Yavrular çoktandır boyunlarını bir tarafa eğip “göl” etrafında türlü türlü yerlerde dönüyorlardı. Yemeş oynuyorlar, yeni oyun bulmuşlardır diye düşündü. Şimdi üvey annesinin elinin ayağına dolanmasına bakınca o da korktu.

“Gerçekten de ne olmuş bunlara?”

Bu soruya cevap verici olmadı. Yavrular Serbiyamal’ın “ah, vah” etmesine, hakaretlerine, bedduasına bakmadan böyle dönerek yürüye yürüye arkaya öldü.

Bir yuva ördek yavrusundan bir tane bile sağ kalmadı.

“—Senin gözün değdi çingene çocuğu! Yiyecek gibi baktın, gözü çıkası! Bundan sonra benim kuşlarıma, hayvanlarıma baktığını görmeyeyim. Gözünü oyarım!” diye Yemeş’e hakaret, beddua ederek ağladı Serbiyamal. Suçlu başını yere eğip, kuru, zayıf ayak parmaklarına bakarak dilsiz gibi duran Yemeş’e şu an ördek yavrularına da üvey annesine de çok yazık olmuş gibi geldi. Ondan daha çok üzülen kimse yoktu.

İşte bu yüzden Serbiyamal onun hayvanlarına değil kendine bile bakmasına izin vermiyor.

“—Düz bakma gözü çıkası!” Diyordu...

Yemeş yeri temizleyip, kurutuncaya kadar öncekinden de çok üşüyüp, morarıp, Yeneş dönmüştü. Onun örtü altından dağılıp çıkan uzun kara saçları, ağlayıp yumuşayan burnu, ağzı, elbisesinin eteği de öncekine göre daha çok buzlanıp donmuştu.

“—Hey, insan artığı daha çabuk yürüsen olmaz mı? Boşboğaz!” diye her zamanki gibi öfkeli, ateşli gözleriyle iğneleyerek karşıladı Serbiyamal. Yemeş ablası yığılır kalır diye korkarak:

“—Şurada kapı dibinde otur!” diye fısıldadı. Sonra kovaları ayırarak küçük tarafa, masanın üstüne taşıdı. Yeneş üşüyen elinin, ayağının sızlamasına dayanamayıp, çın çın ağlayarak küçük tarafa geçti. Lakin Serbiyamal ona:

“—Yeneş git odun getir! Fırını yak! Görmüyor musun akşam oldu!” diye sinirle bağırdı.

“—Ben getireyim abla!” dedi Yemeş. Serbiyamal’ın cevabını da beklemeden tek kat elbisesiyle yalın ayak, yalın baş şekilde dışarıya, çıplak çitlere yürüdü. Orada İştüğan ağabeyinin gece kesip, katlayarak koyduğu kuru odunlar duruyordu. Kendi işiyle çite her gün birkaç kez böyle çıplak şekilde yürüyüp gelmesi onun için yenilik olmasa da kışın bu soğukunda odunu kaldırıp, yavaş yavaş yürümek kolay olmayacak gibi görünüyordu. Lakin Yemeş şimdi bu konuda değil üşüyen ablasını az da olsa ısıdırmaya fırsat bulduğu konusunda düşündü. İki kolu arasına çapraz şekilde ağaç koyup, kucaklarını genişletip, kendinden büyük odunları kaldırıp, eve doğru çabucak gitmeye çalıştı. Lakin odun ağır, ayakları aksi gibi öne değil arkaya basıyordu. Odunluktan eve kadar olan yol ona sonsuz uzun geldi. Her bastığında tabanının derisi bir kat daha kopmuş gibi oldu. Acı tipili rüzgâr, hafif paçavra elbisesini kaldırarak,

ucu çatallı Ocak karını onun çıplak tenine sıvadı. Küçük zayıf ten buğday gibi kızardı. Yine de Yemeş odunu bırakmadan kapıya ulaştı. Eli boş olmayınca kapıyı açamadı.

“—Açın!” diye bağırdı kahramanlık yapmadan. Onu duyup kapıya yürüyen Yeneş’i Serbiyamal kenara itti.

“—Açma kalsın! Diğer sefer ona buyrulmayan işe müdahale etmemesi için ders olsun!”

“—Açın!” diye tekrarladı Yemeş. “—Donuyorum!”

“—Don, öl!” diye bağırdı Serbiyamal “—Vay, güçlüymüş! Acıyan, koruyan biri olmuş!”

Evde Yeneş’in hıçkırarak ağladığı, bir şeylerin çatırdayarak düştüğü duyuldu. Bir şeyler lap diye zemine düştü. O sırada acı bir ses ile bağırdı. Sanki Serbiyamal kapıyı açmaya çalışan Yeneş’i teperek uçurdu. Yine de Yeneş kapıyı açtı. Yemeş dişini sıkıp, ses çıkarmadan eve girdi. Dışarıda, kapının önündeki buzlu kar üstünde iki küçük kanlı ayak izi kaldı.

Yemeş odunları küçük tarafa, fırının önüne bırakınca çabucak divana çıkıp, ayaklarını elbisesinin eteğine sarıp oturdu. Isınan ayakları kara bastığından daha çok sızlamaya başladı. Yemeş’in tüm dünyayı çınlatıp, bağırarak ağlayası geldi. Lakin o her zamanki gibi ses çıkarmadı, ağlamadı. Dişlerini sıkıp, kederli gözlerini dikip oturdu. Koruyacak, yardım edecek kimse olmadığında ağlayıp ne yapacaksın! Yumuşak gönüllü Yeneş dayanamadı, kardeşine de kendine de üzülüp, ağladı da ağladı. Serbiyamal:

“—Pıt pıt! Gözü çıkası, canın cehenneme!” diye beddua edip, büyük, ağır yumrukları ile onun başını, sırtını yumruklayıp, saçlarını yoldu yine olmadı. Yeneş gözleri, yüzü şişinceye kadar hıçkırarak ağladı da ağladı. Bu kansız, şefkatsiz hayata olan tüm öfkesini, nefretini, lanetini hep bu acı göz yaşları ile temizliyordu.

Çok geçmeden alacakaranlık düştü. Serbiyamal Yeneş’i dövüp, beddua ederek ağlamasını dindiremeyince akşam sağımı için ineği alarak çıkıp gitti. Onun kızıl boynuzsuz ineği dün gece buzağılamıştı.

Serbiyamal ineği eve getirip, yepyeni beyaz kalay kovaya gümbür gümbür ettirerek sağmaya başladı. Boynuzsuz inek uzun dilini çıkarıp, önüne koyulan buzağını bağıra bağıra yalayıp, temizlemeye başladı.

Yemeş’i yazın o boynuzsuz başıyla da olsa

denk geldiği bir yerde süsen bu kötü ineğin buzağını böyle sevip yalamasına, Serbiyamal'ın gümbür gümbür ettirerek inek sağmasına, kar gibi beyaz, yumuşak süt köpüklerinin kabarak kovaya dolmasına bakmayı seviyordu. O Serbiyamal gibi kendine has bir ezgiyle koşma söyleyip, çok ustaca inek sağabilen başka bir kadın tanıımıyordu. Serbiyamal un elediğinde bile uzun parmaklarını eleğin kenarına tık tık ettirip, neşeli bir ezgi çıkarıyor gibiydi. Hatta onun sallanıp, yalpalaması da kendince anlamlı bir ezgiyi tekrarlıyor gibi geliyordu. Genellikle bu kötü, becerikli kadının her hareketi her işi kendine has bir ritmi tekrarlıyor, sözsüz türkü olarak yankılanıyor gibi geliyordu Yemeş'e. Hatta işiyle her zaman Yemeş'i büyülemiş gibi oluyordu. Gönlünde her işi Serbiyamal gibi ustaca yapma isteği uyanıyordu.

“Ey verseydi, izin verseydi... Ben de aynı onun gibi yapardım...”

Bu her şeye heveslenen, huzursuz gönlü ona ayaklarının yüreğine geçen sızısını da unutturup, onu inek sağılan tarafa çekti. Uygun şekilde büyük tarafa çıkan kapıya yaslanıp, korkudan, hayranlıktan sesi kısarak Serbiyamal'ın inek sağışını gözlemeye başladı.

O da böyle gümbür gümbür ettirerek inek sağmak istiyordu! Yemeş ne zaman büyüyecek? Ey, büyüme de şimdi de sağardı o. Geçen yaz keçi sağmıştı. Biliyordu... İl kez olsa da aynı üvey annesi gibi gümbür gümbür ettirerek sağmıştı... Bir yaz akşamıydı. Şevre ile sokakta oynuyorlardı. Çok geçti herhalde. Sokakta her bir evin kapısının önünde duran kaz sürüleri ile cami kenarına sıkışmış keçilerden başka hiç kimse kalmamıştı. O sırada Şevre caminin temeline çıkıp büyük beyaz bir keçiye boynuzundan çekerek:

“—Meh Yemeş tut. Ben sağayım... Biliyor muyum bakalım?” dedi.

Yemeş başta:

“—Olmaz. Bu bizim keçimiz değil!” diye karşı çıksa da sağma isteği onun bu korkusunu yendi. Sonra cami kenarında duran birkaç keçiye birbiri ardına yere sağdılar. Yemeş onları aynı üvey annesi gibi gümbür gümbür ettirip, koşma söyleterek sağmaya çalıştı. Çok ilginç oldu o gece. Onlar ertesi sabah da böyle keçi sağmaya, keçi ve inek sağmayı öğrenmeye söz verip, evlerine gittiler. Şevre eve dönünce bunu

annesine anlatıp, keçi sağabildiğiyle övünmeyi de unutmadı. Lakin Zeberjet yenge kızıyla kavga etti.

“—Beyazı yere sağlamak büyük günah. Başkasının keçisini sağlamak iki kat günah. Allah bizi bu yüzden cehennemde yakar” dedi. Bu yüzden onlar bir daha keçi sağlamadı. Çünkü kızlarının ikisi de cehennemde yanmak istemiyordu. Yine de onlar keçi sağabiliyordu.

“Ey, inek sağlamayı da görseydi...”

“—Gözü çıkası, ne bakıyorsun çingene çocuğu? İneğimin memesine, benim parmaklarıma mı göz değdireceksin kötü?”

Yemeş’in gözleri Serbiyamal’ın ineğin memesinin arasından korkunç öfkeyle kendine çevrilmiş gözleri ile karşılaştı. Efkarlanıp, tekrardan küçük tarafa gitti. Bu sırada Yeneş ağlamayı kesmiş, fırın yakıyordu. Etraf ısınmış, aydınlanmıştı. Yemeş divana çıkıp, fırının karşısına oturdu.

“—Ayağın sızlıyor mu kardeşim?” diye şıpır şıpır ederek sordu Yeneş.

“—Hayır” dedi Yemeş, “—Yüreğim...”

Onlar yanan ateşe bakıp, konuşmadan sessizce durdular. Yemeş fırında yanan ateşe bakarak oturmayı seviyordu. Bu yüzden Serbiyamal’dan duyduğu yürek sızlatan sözleri unutup, ateşe bakarak oturdu. İlk önce yaş odunlar, alev almadan beyazımsı bir buhar çıkarıp, keyifsizce tütüyordu. Sonra birbiri ardına yanıp, havaya uçup, dör dör edip keyiflenerek alev aldılar. Kırmızılı mavili yaramaz alev fırının içine sığmıyor, kıvrıla kıvrıla sanki Yemeş’i yutmayı isteyip, kızıl dilini çıkararak yalamaya başlıyordu. Git gide alev yavaş yavaş sönmeye, ufak, kızıl közler canlılığını yitirmeye, küçülmeye başladı sonunda birbiri ardınca son kez aydınlatıp, parladılar, Yemeş’in gönlünde sonsuz bir özlem uyandırarak söndüler... Küle dönüştüler...

Niye o ateşi söndürmeden sürekli yakamıyordu? Hep böyle ateşin önünde ısınıp otursaydı... Nerede o? Böyle rahatlıktan ömrü kısa olur onun. Sıcak yaz göz açıp kapayıncaya kadar geçti... Ama kışın Yemeşlerin mutsuzluğunun sayısı hesabı yok...

Yemeş böyle hüznü düşünceleri düşündüğü sırada Yeneş fırının kapağını kapatıp, ağzını tıkadı. Küçük tarafta karanlık oldu. Can acıtan koyu karanlık. Serbiyamal ne zaman lamba yakmaya izin verecek?

İneği sağıncı Yeneş hayvanları akşam vakti bağlayıp, saman attı. Sonra akşam çayı içmeye oturdular.

Lakin Serbiyamal her zamanki gibi kaşını öfkeli şekilde çatarak:

“—Aksi davranıyor! Ona ne kendi kazandığı mal değil, kimseye yazık değil!” diye odundan dönmeyen İştüğan’a hakaret etmeye başlayınca çocuklar küçük tarafa gitti. Serbiyamal:

“—Yatın. Lamba yakıp, keresini boşa harcamayın!” diye buyurdu. Sonra yağlayıp ballayıp, uzun süre çay içince sert geçirerek: “—Şükür, verdiğine şükür!” diye söylene söylene yerini serip yattı.

Yeneş ile Yemeş de küçük tarafın kuru keçesi üstüne annelerinden kalan kulaklı şapka gibi iki minderi fırlatıp, eski, yırtık bir yama yorganı ikisi örtünüp, yuvarlanıp yattılar. Penceresi, kapısı fırtınadan oynayan ev çok soğuyup, daha korkunç oldu. Güçlü fırtına evin çatısına inip, pencere kapılarına vurup, ses çıkardı, uluyarak yüreğe sonsuz bir keder, üzüntü verdi. Yırtık yorgan donan teni de üşüyen yüreği de ısıtmadı. Yine de gün boyu işten bitkin düşen Yeneş yorganı başına sarıp, nefesi ile tenini ısıtıp, sayıklaya nefesi kısıla derin uykuya gömüldü. Karalık, soğuk evde sadece Yemeş uyanık kaldı. O her zaman böyle gecelerden korkup, düşünerek uzun süre uyumuyordu. Şafak vakti ağır, belirsiz düşüncelerden tümüyle yorulup, uyuduğunda Serbiyamal onları uyandırıyor:

“—Yeneş suya git, hayvana bak. Yemeş çingene çocuğu yatağına topla, evi düzenle!” Bu yüzden Yemeş hiçbir zaman doyuncaya kadar uyuyamamıştı. Bugün de düşünceler ona eziyet etti. İlk önce korkup, endişelenip, abisi hakkında düşündü.

“Niye gelmiyor? Yolunu mu kaybetti? Donup öldü mü? Kurt mu yedi?”

Bu düşüncelerden sonra Yemeş’e ev daha soğuk daha korkunç geldi. Hatta pencere kapılarını sürekli şakırdatıp, bacada, çatıda uluyan acı soğuk rüzgârın sesinden bugün farklı bir korku, belirsiz bir üzüntü duyuluyor gibi geldi ona. Altındaki kuru tahta bugün her zamankinden daha sert, üstündeki yırtık yorgan öncekinden daha ince geldi ona. Büyük tarafta pamuk döşeğin, pamuk minderlerin içine gömülüp, kedi gibi tatlı uykuya gömülen Serbiyamal’ın sürekli of! puf! eden sesini de öfkeli olarak duydu sanki... Yemeş kendini şimdi o korkunç rüzgârlı, kar fırtınalı acımasız kışın koynuna boş yere atılmış gibi hissediyordu. Gözlerini sıkıca yumup, bu duygusundan kurtulmaya, uyumaya ya da ne olursa daha sıcak, daha keyifli

düşünceler düşünmeye çalıştı. O an aklına babasının anlattığı “Sarı At ile Boz At” hikayesi geldi. Hikâyenin arkasından babası da gözünün önüne geldi. Onun ölmesini istediğini de hatırladı.

“Nasıl dilim vardı da o sözü söyledim? Ey Allah’ım dileğim kabul olmasa keşke... Babam sağ salım dönsün... Babam ölürse, ağabeyim de ormandan dönmezse üvey anne bizi yarın kovar... Donup ölürüz...”

Can yakan acı bir ses çıkaran delirmiş fırtına Yemeş’in düşüncesine daha çok tehlike kattı. Daha keyifli şeyler düşünme isteği gerçekleşmedi.

“Ey, hiç olmazsa çabuk atsaydı tan!” diye kahroldu Yemeş. “—Ne zaman atacak bu tan?”

İşte gece geçti. Fırtına yatıştı. Ufuğa kızıl ışık dolandı. Yemeşlerin evi hep karanlıktı. Buz ile örtülmüş pencerelerden tan ışığı geçemiyordu. Yemeş tümüyle çileden çıktı. Yüreği ağzına geldi.

“Ağabeyim yok! Ağabeyim dönmedi!”

O sırada onun ümitsiz yürek sesini duymuş gibi çirkin şakır şukur ederek sokak kapısı açıldı. Ağır yüklü kar kızağı cızıldayıp, şıkır şıkır ederek kapının önüne geldi.

“Ağabeyim döndü! Ağabeyim ölmemiş!”

Yemeş ok gibi atıldı. Lambayı yaktı. Kapıyı sonuna kadar açıp, yalın ayak, yalnızca gömlek ile ağabeyine doğru gitti. O sırada sert karı cızıldatan adımlarla İştüğan eve girdi. Onu baştan ayağı kırağı basmıştı. Börkünün kulaklarından parlak püsküllü buz halkaları sarkıyordu. Yüzü kulaklarına kadar kıyafeti ile aynı renk, beyaz olmuştu. Yemeş’in coşkun sevinci endişe ile yer değiştirdi.

“—Ağabey!” diye bağırdı. “—Ağabey yüzün donmuş! Bembeyaz donmuşsun!”

“—Ucu bucağı görünmeye bir tipi fırtınası oldu. Yoldan çıkıp kayboldum” dedi İştüğan korkmadan. Sonra donmuş çizmesi üstündeki donmuş karları eliyle koparıp, yüzünü, burnunu, kulaklarını ovmaya başladı. Çok geçmeden Serbiyamal da uyandı.

“—Aman, aman! Daha uzun gitseydin, dönmeseydin! Sen beni böyle atsız bırakmak için dolaşıyorsun, isyancı! Kahverengi tayımı helak ettin!”

Yemeş sopanın diğer ucunun ona vurulmasından korkup, çabucak yorganın altına girdi. İçi rahatlayıp uyudu.

XI

Bugün sabah Serbiyamal molla karısı Bibisara'yı misafirlğe çağırđı. Onunla beraber kızı Ayhılıv da geldi. Serbiyamal bugün İştuğan'nın oduna, ota gitmemesine, evde oturmasına izin verdi. İştuğan bu beklemediği mutluluğa şaşışıp, nereye basacağını bilemeden sevindi.

Keçi müezzinin yaban gülü gibi güzel yüzlü, tay gibi yaramaz, hareketli tek kızı olan Ayhılıv on yedi yaşındaydı. Yine de çalışkanlığıyla, güzelliğiyle yaşıtlarını geride bırakıyordu. “İrımbur şalı” denen güzel, yumuşak şalları örme konusunda onunla hiçbir kız yarışmıyordu. Şal örmek onun kız ömründe en güzel tat veren şeylerden biriydi. Bu hünerinden başka Ayhılıv'ı en iyi anlatan şey orakta çalışırken, dinlendiği sırada bile bu işi yapmasıydı. Bu yüzden bazı komik kişiler ona:

“Yiğitler rüyasında Ayhılıv'ı, Ayhılıv rüyasında şal örmeyi görüyormuş” diye dalga geçerek gülmeye başlıyordu.

Gerçekten de Ayhılıv'ın yay kaşına, çubuk gibi endamlı boyuna âşık olup, oflayan yiğitler az değildi. Onun ismi yiğitlerin türkülerinde sık sık yankılanmaya başlamıştı.

Ayhılıv'ım ay gibi parlayıp,
Işık saçıyor yüzünden.
Altın ışıklar alıyor yıldız,
Senin parlak gözlerinden.

Ayhılıv'ı beğenenler arasında Sobhan başkanın kibirli oğlu Hatıbal da vardı. O şu an, daha büyük yiğitlerin çoğunun savaşta, kendinin de başkanın oğlu olmasından dolayı sadece İlseğol'da değil tüm İrımbur vilayetinde en önce evlenecek yiğit sayılıyordu. Onun isteğini geri çevirecek kız daha dünyaya daha gelmemişti. Bu yüzden Ayhılıv'a ilgi gösterip, ümitlendirip, dünür göndermeden endişelendirip, biraz eziyet ederek tatlandırma isteği ile her hafta ailesine misafirlğe çağırmış, nasıl olursa bir sebep bulup, Keçi müezzinlere gitmeye, pirinç madeni düğmeli kara kıyafetleri, şıkır şıkır eden parlak botları ile Ayhılıv'ın önünden meteor gibi parlayarak geçmeye çalışmıştı. Bir kızı gerçekten sevmeyi, alevli aşk ateşinde yanmayı sıradan köy yiğitlerine göre sayıp, küçük gören, çoktan dakikalık keyiflerle yetinerek yaşamaya alışan bu yiğit elbette Ayhılıv'a

gerçekten aşık değildi. Bu kadar güzel bir kızın onu beğendiğini hissetmek, başka yiğitlerin ona olan ümidini kırmak mutlu ediyordu onu. Ayhılıv'ı gizli aşk ateşinde yakıp, eziyet çektireceğine tümüyle inanıp, böbürlenerek dolaşıyordu. Doğrusu önceden karşılaştığı bir yerde Ayhılıv'a kaş kaldırıp, göz atarak geçmekle yetindi. Ona göre böyle ünlü bir yiğidin göz kırpması Keçi müezzinin kızı Ayhılıv'ı şaşırtıp sevindirmeye, tüm diğer yiğitlere tükürtmeye yeterdi.

Kendini beğenmesiyle, kendi halinden çok memnun olmasıyla övünen Hatıbal, her karşılaştığında Ayhılıv'ın ona karşı gözlerinde sonsuz bir iğrenme ateşi parladığını görmüyor, anlamıyordu. Ayhılıv ondan gerçekten tüm varlığıyla nefret ediyordu. Hatıbal'ın parlayıp duran kıyafeti, düz parlak saçı, burnunun altından iki yana sülük gibi uzanan zarif bıyığı, yürüyüşü, duruşu ona çok yabancı ve bezdirici geliyordu. Ama şimdi Hatıbal serçe parmağına bakıp duran kibirli kuru gözlerini kısıp, kaşını kaldırmaya başlasa Ayhılıv'ın yüreğini tiksintmeyle karışık korku sarıyordu. Çabucak kaçmaya, onun gözünün önünden kaybolmaya çalışıyordu. Böyle zamanlarda Hatıbal daha da sevinip, hafifçe gülüyordu. Güya kızı utandırıyor. Kızın yüreğine ateş saldı...

Keçi müezzin ile molla karısı Bibisara Hatıbal'ın ilgisiyle havaya girip, nereye basacaklarını bilemediler.

“Ayhılıv başkan gelini olacak! Ömrü balda, yağda yüzerek geçecek! Çabucak dünür gönderse...”

Ama kızları bu konuda tamamen farklı bir düşüncedeydi:

“Ölsem de Hatıbal'a varmam. Sevmiyorum, istemiyorum o sevimsizi! Kendini beğenmiş!”

“İştuğan? Hiç olmazsa yiğit gibi yiğit... Hem kendi yaşıtım...”

İştuğan hakkında Ayhılıv sık sık düşünüyor, kendinden sadece bir yaş büyük olan zayıf, uzun boylu, babası gibi sürmeli kara gözlü, kambur burunlu bu yiğidi her gördüğünde yüreği belirsiz bir mutluluk ile doluyordu. Ona her baktığında tekrar bakası geliyordu. İştuğan sokaktan geçtiği sırada Ayhılıv pencerede oluyordu. Her gün hiç olmazsa bir kez İştuğan'ın yoluna çıkıp, aşk dolu, yaramaz bakışlarını ona dikip, gülümseyerek geçmezse gönlü olmuyordu. İştuğan da bunu fark etmiş gibi vakit bulduğunda Keçi müezzinlerin denginden günde yedi kere geçiyordu. Ama bu akşam onlar su kenarında karşılaştı. Ayhılıv kir yıkıyordu. İştuğan at sulamaya gelmişti. Onlar ilk kez sadece ikisi

böyle göz göze bakıp, yapyakın durdu. Utanarak uzun bir süre hiç konuşmadılar. Sonra İştüğan acele edip, kıpkırmızı olup, Ayhılıv'a küçük bir kâğıt verdi.

“—Meh, oku. Çoktandır veremiyordum.”

“—Bırak... Gerekmez... Annem sinirlenir” dedi Ayhılıv kıpkırmızı olup. Yine de mektubu alıp, gömleğinin altına sakladı.

Bugün Ayhılıv nereye gideceğini nasıl duracağını bilemeden şaşırıp kaldı. Hem uçup, bağırarak gülesi, yaramazlık yapası hem de bağırarak ağlayası geldi. Onun yerine derin düşünceye gömülüp, şala bürünerek uzun uzun konuşmadan oturdu. Annesinin sözlerini duymadı ya da yanlış cevap vererek onu da şaşırttı.

Güzel yüzüne hem pembelik hem beyazlık çöktü. Gömleğinde, yüreğinin yanında duran küçük kâğıt parçası onun sakinliğini tümüyle çekip aldı. Ama okuyup, ne yazıldığını bilmek için Ayhılıv hiç yalnız kalamıyordu. Tam aksine molla karısı Bibisara bugün:

“—Yoksa hastalandın mı kızım? Niye keyifsizsin? Kir yıkarken üşüdün mü yoksa?” diye onun yanından hiç gitmedi. Böylece akşam oldu.

Belki şimdi Ayhılıv'a mektubu okuma imkânı olurdu. Molla karısı Bibisara küveti kaldırıp, dışarıya çıktı. Keçi müezzin camiden, akşam namazından dönmemişti. Şimdi evde, mutfakta Ayhılıv yalnızdı. Çabucak gömleğindeki mektubu alıp, gümbür gümbür yanan ocağın önüne gidip oturdu.

Ayhılıv'ın babası bir mollaya veririm, molla karısı olur diye evde okutup, harfleri tanımayı, heceleyerek de olsa okumayı öğretmişti. Ayhılıv şimdi bu bilgisine çok mutluydu. Eğer hiçbir şey bilmeseydi İştüğan'ın mektubunu ona kim okuyuverirdi?

Ayhılıv terleye terleye:

“—Ay-hı-lıv... se-vi-yo-rum... bir-bir kez... gör-mek için...can... at-ıyor-um” diye parça parça heceleyerek güçlükle okudu. Sonra mektubu yüreğine basıp, kulağında yankılanan tuhaf bir nağme üzerinde uzun uzun sallanarak oturdu. Böylece babasının kapıdan girdiğini de fark etmedi. Ama Keçi müezzin kızının elindeki kâğıt parçasını görünce şüpheye düştü.

“—Vay, domuz! O kâğıt ne?”

“—Bu, ben...” diye şaşırıp kaldı Ayhılıv. Babasına ne söyleyeceğini, mektubu nereye saklayacağını bilemedi. Keçi müezzin leşe atlayan kuzgun çabukluğu ile mektubu

çekip aldı, telaşlı şekilde göz gezdirince kahrılanıp, ocağa fırlattı:

“—Domuz!”

Mektup birden parlayıp çırpınarak yandı, kara kül kaldırıp söndü. Ona korkarak bakan Ayhılıv:

“—Vay, ne yaptın baba?” diye bağırdığını da fark etmedi. “—Niye yaktın?”

“—Ben senin bir daha mektup aldığını göreyim de! Kafanı kırarım, işit bunu, domuz kız!”

O sırada küveti çınlatıp, hızlanarak gelen molla karısı Bibisara’a da ne olduğunu anlatıp, kocasına hakaret etmeye başladı:

“—Söyledim sana, kız çocuğu okutulmaz dedim. Okutma, okuma yazma öğretme dedim. Sözümü tutmadın. İşte şimdi gördün mü? Kız yazabilse yiğitler ile yazışmaya başlayacak. Bu yüzden okuma yazma öğretilmemeli diye mollalar boşuna mı söylemiş?”

“—Mektup kimden? Bir sefilden, topraksızdan” diye öfkelenen Keçi müezzin. “Hatıbal’dan olsa başkaydı” diyen düşüncesini bağırarak söylememek güçlüğü için tuttu.

“—Ben Serbiyamal ahretliğe söyleyip o sefilin gereğini verdiririm...” diye sinirden hakaret etti molla karısı Bibisara. “—Dersini verdiririm ben onun!”

Keçi müezzin ile molla karısı Bibisara birbirini geçirmeye çalışarak söylendi, hakaretler etti, her zamankinden farklı olan bu olayı düşünüp, müşavere etmek için yeni eve gitti. Ayhılıv yaşlı gözlerini ocaktaki kara küle dikip, karanlık evde yalnız başına kaldı.

Ertesi sabah Keçi müezzinler Serbiyamal’ı çağırıp, bu konuda uzun süre müşavere etti. Bu müşavereden sonra molla karısı Bibisara bugün Ayhılıv’ı alıp Serbiyamallara gitti. Çünkü onlar Ayhılıv’a heveslenmezse İştüğan’ın kadın sözünü dinleyip, evde oturmayacağını biliyorlardı ama İştüğan’a Keçi müezzinlerin kapısını vuracak bir yiğit olmadığını anlatmak için çok söz söylemek gerekiyordu.

Serbiyamal misafirleri her zamanki gibi:

“—Ey, buyur ahretlik baş köşeye geç! Ne güzel ettiniz gelmekle” diye azap içinde karşıladı. “—Haydi güzelim soyun” diye hatta Ayhılıv’ın sırtından tıkırdatarak sevdi. “—Daha da güzelleşmişsin! İnsanlara dilini yutturursun” diye övdü.

“—Kocam da dışarı bir köye gitti. Evde kimse yok. Bu yüzden kızımı da alıp size geldim” söyledi

molla karısı Bibisara. Üşüyen ellerini ova ova en yükseğe, kabartılan pamuk minderinin üstüne oturdu.

“—Güzel oldu. İyi yapmışsın ahretlik. Hiç olmazsa biraz konuşup, birbirimize sır verip otururuz. Evet, ahretlik...” diye dostça, ara vermeksizin konuştu Serbiyamal. Hatta onun fare gözlerindeki güçlü kıvılcımlar sönüp, bakışları güzelleşir gibi oldu. İştüğan da misafirlere hürmet etmek için Serbiyamal’a iyi niyetle yardım etti. Hamama da eve de yakmaya yetecek kadar odun kırdı, Ölü Eyek’e buzdan delik açıp Yemeş’i uzaktan su taşımaktan kurtardı. Serbiyamal yemek, pişi, börekler yapıp, kendi de fırının yanında pişti. Ama molla karısı Bibisara Serbiyamal’a yün çorap ören Yemeş’e tatlandıra tatlandıra ahiret, cehennem, cennet hakkındaki sonsuz uzun, soğutan, korkunç hikayelerini anlattı. O her zaman böyle rastladığı birine dini, Allah’ı hatırlatıp, öğüt, nasihat etmeyi kendine kutsal borç sayıyordu. Bugün de onun hikayelerini dinleyecek evde Yemeş’ten başka işsiz kimse yoktu. Kızı Ayhılv bıktığı bu hikayeleri duymamak için küçük tarafa, Serbiyamal’ın yemek pişirdiği tarafa gidip, şal örmeye başladı. Böylece molla karısı Bibisara’nın görüşünde bir süre sadece Yemeş kaldı. Yemek hazırlanıncaya kadar çok zaman geçti. Molla karısı Bibisara bu sırada Yemeş’e hırsızlık, doğruluk, günah sevap, cehennem, cennet hakkında bin türlü hikâye anlatmaya başladı.

Bu hikayelerin her biri hiç tereddütsüz, insanın küçük bir yanlışı, küçük kötü bir işi için bile ahirette bin türlü cezayla karşılaşacağı hakkındaydı, bunu tuhaf bir sevinç, rahatlama ile tasvir ediyordu. Bunları dinlediğinde Yemeş’in sesi kısılıyor, gözleri kararıyordu. Ahirette de huzur bulamayacağını düşünüp, ümitsizliğe kapılıyor, yine de hikâyeyi hevesle, içine çekerek dinliyordu. Molla karısı Bibisara da coşarak devam ediyordu.

“—İşte kıyamet kopar. Tüm ölümler dirilip, sırat köprüsünün yanına gider. Orucunu tutmuş, namazını kılmış, kurbanını kesmiş kişiler kıldan ince kılıçtan keskin sırat köprüsünü o kurbanlarına atlayarak hızlıca geçer, doğruca cennete varırlar ama kurban kesmeyen kişilerin tabanları kılıçla kesilir, fışkırıp kaynayan cehenneme baş aşağı düşerler...”

“—Öyleyse cennet de zenginler için değil mi molla karısı teyze?” diye şaşırdı Yemeş.

“—Niye öyle olsun, ibret!” diyerek öfkeleni molla karısı.

Yemeş’in gözlerine yaş döldü. Ümitsizce utanarak:

“—Ya kurban verecek malı olmazsa? İştten boş vakit bulamayıp, namaz kılamazsa? Okumayı da bilmiyorsa ne yapsın?” diye sorularına devam etti. “—Ben de bilmiyorum. Belki öğrenirdim... Bana kimse öğretmedi! Niye Allah herkesi zengin yaratmamış molla karısı teyze?”

Molla karısı Bibisara’nın beti benzi attı.

“—Git, beceriksiz... Estağfurullah, imansız! Allah’ın işleri hakkında düşünmek olur mu? Günah olur! Düşünmek şeytan işi anladın mı? Seni, böyle bir çocuğu şeytan kudurtup, bu kafir sorularını sorduruyor, tövbe, tövbe!”

Yemeş “suçlu” başını yere eğip sustu. Çok korktu. Çünkü o hiçbir zaman düşünmeden duramıyordu. Düşünceleri de her zaman Allah’ın işlerine bağlanıyordu.

Çok geçmeden hamam da hazırlandı. İlk önce Serbiyamal ile molla karısı Bibisara hamama gitti.

“—Haydi konuşalım” diye şıpır şıpır etti molla karısı Bibisara, ahretliğine göz kırpıp. “—Ben Ayhılıv’a Hatıbal’dan dünür geldiğini o zaman anlamaya vardığımızı söyledim. Şimdi bunu İştüğan’a söyle. Sonra yiğit Hatıbal ile yarışabilir mi yarışamaz mı anlar böylece ahretlik.”

“—Doğru. Burnu insin. Yoksa bu İştüğan babası gittiğinden beri tümünden kendini benim malıma sahip görmeye başladı. Hatta gelin almayı düşünmeye bile cesaret etti, utanmaz... Yoldan çıkmış!”

Onlar böyle konuşup, müşavere ederek hamama indiler. Yemeş sürekli hamama su taşıyıp, dışarıdan gelemeydi.

Evde Yemeş, İştüğan, Ayhılıv kaldı. Ayhılıv en uçta elleri çalışan mermer bir heykel gibi güzel vücudunu ağartılmış balçık masaya dayayıp, dolgun vişne gibi şıralı dudaklarını sıkıp, güçlü arzusunu anlatan akıllı, parlak bakışlarını uzağa dikip, sessizce şal örüyordu. Onun tuhaf güzel, narin uzun parmaklarının gidişine göz yetişmiyor. Parlak çelik iğneler nazlı şekilde cınladığı sırada yanında duran koyun yünü yumak sallana sallana azalıyor, küçülmeye başlıyor, şalın arkasına düşen güzel nakışlar tamamlanıyor, netleşiyordu. Yemeş ile İştüğan hem Ayhılıv’ın güzel yüzüne hem ellerinin yaptığı sihirli güzelliğe hayran kalıp, nefes almadan onun karşısında oturuyordu.

Ayhıl ıv da unutup, örmeyi bıraktı. Gözlerini İştuğan’a dikti... Böyle göz göze bakıp, uzun süre sessizce durdular. Sonra Ayhıl ıv utangaç şekilde gülümseyip, işine devam etti. Gülümsediğı zaman onun iki yanağında ve çenesinin ucunda küçükçük çukurlar oluşuyordu. Porselen gibi beyaz pürüzsüz dişlerinden güzel yüzüne ışıık saçılıyordu. Onun bu gülümseyişinden Serbiyamal’ın kötü sessizliğı ya da hakareti, hor görmesi gizlenmiş, sonbahardaki yaprak gibi sevimsiz, ürkütücü evine molla karısı Bibisara’nın anlattığı şefkat melekleri gelmiş, onun nurdan yapılmış güzel kanatlarından evin içine sıcaklık, huzur saçılmış gibi oluyordu.

“Ey, hep böyle neşeli olsa bizim ev...” diye düşündü Yemeş.

Ayhıl ıv onun sırtından yumuşak şekilde sevip, İştuğan’ın tarafına yaramaz bir bakış atarak:

“—Çok dikkatli bakıyorsun. Örmeyi mi öğrenesin geldi yoksa görümce?” diye sordu. “—Örmek istersen öğretelim.”

“Görümce! Bu sözü sadece yengeler söyler! Ayhıl ıv abla benim yengem olur mu? Ey Allah’ım böyle güzel yengem olsa!”

Yemeş çok heyecanlandığından nefesi kısılıp, sesini güçlükle çıkardı:

“—Öğrenesim geldi...”

Ayhıl ıv ona hayranlık veren güzel, sevimli şekilde bir daha gülümsedi:

“—Öyleyse git çabucak bir yumak yün, bir çift çorap iğnesi bul. Öğrendiğın zaman çorap iğnesiyle yün de yaparsın.”

Yemeş buna içinden “görümce” sözünü de ekleyip, keçi yavrusu gibi atlaya zıplaya büyük tarafa gitti.

İştuğan ile Ayhıl ıv küçük tarafta yalnız kaldı. Onlar bu beklenmeyen mutluluktan sersemleyip, başta hiç konuşmadı. Yüreklerinin coşkusu pembe nur olup yüzlerine çıktı. Gözlerini mutluluk dumanı kapladı. Ama acele etmeleri, söyleyecekleri sözleri çabucak söylemeleri gerekiyordu. Sonra İştuğan kendine çekidüzen verdi. Mağrur olmaya çalışıp, Ayhıl ıv’ın örmekten hiç duramayan ellerini yumuşak şekilde okşadı.

“—Ayhıl ıv okudun mu? Mektubu?”

Ayhıl ıv yaşlı gözünü ona çevirdi:

“—Beni Hatıbal’a verecekler...”

“—Dünür geldi mi?”

“—Bilmiyorum. Annem geldi dedi. Üstelik nasıl olsa bir bahane bulup, bizden hiç gitmiyor. Sürekli bana

bakıyor... İştuğan korkuyorum ben ondan! Kaçır beni! Yabancı bir yere kaçalım duydun mu? Kaçalım!”

İştuğan acı gülümseyerek:

“—Yaya mı?”

Ayhılıv birden onun bileğinden sıkıca tuttu. Gözlerine hevesle baktı:

“—At bul! Yiğit at bulamaz mı? Bizim mutluluğumuz kıl üstünde duruyor, anlıyor musun İştuğan?”

Yemeş’e Serbiyamal’ın ne zamandır sandıkta, bohçaların arasında duran narın çorap iğnesi ile yününü bulmak, bulunca onu sormadan almaya kahramanlık yapmak da kolay olmadı. İğne ile yünü bir alıp bir koyup uzun süre tereddüt içinde kaldı. Yine de şal örmeyi öğrenme isteği korkusunu yendi. Sonra büyükler gibi elini sallayarak:

“—Döverse dövsün!” dedi, küçük bir yumak yün ile çorap iğnesini alıp, küçük tarafa fırladı.

“—İşte yenge... Ay, abla buldum!”

Ayhılıv’ın son sözüne ne cevap vereceğini bilemeden şaşıp kalan İştuğan hafifçe soluyarak:

“Yavaşça düşününce, müşavere edince bir yolunu bulurum belki. Her şekilde onu yabancıya vermem... Olmazsa onu da kendimi de öldürürüm...”

Ayhılıv önceki gibi mutlu, yaramaz olmaya çalışıp, Yemeş’e bakıp gülümseyerek parmak yaptı.

“—Vay yaramaz! Yenge diyecektin değil mi?”

“—Yenge olmayı yazsın kader...” dedi İştuğan. Sonra kendi sözünden utanıp, kıpkırmızı oldu. Yemeş utancından ve sevincinden elindeki yumağı nereye koyacağını bilemedi.

“—Öyle olsun...” dedi Ayhılıv derin bir of çekip. “—Haydi otur görümce öğreteyim.”

Onun kelebek kanatları gibi sallanan uzun koyu kirpiklerinin ucunda, saçının üstünde sabahki çiğ taneleri gibi parlak damlalar gülümsüyordu. Ayhılıv’ın yanına gelip, divanın kenarında duran İştuğan’ın gözlerinden huzursuzluk yansıyor. Ayhılıv Yemeş’in tuhaf şekilde kendine bakan durmasından rahatsız olmuş gibi birden gözlerini ipek ile işlenmiş beyaz patiska eşarbyla sildi. Sonra önceki gibi güzel, sevimli şekilde gülümseyerek:

“—Haydi görümce yününü ver. Sen de buraya yanıma otur. Ben sana şalın kenarını, dilini nasıl bağlayacağını öğreteyim” dedi. “—Ortasını da böyle bilirsin...”

Bu sözlerden sonra sadece Yemeş’in değil İştuğan’ın da keyfi yerine gelmiş, neşelenmiş gibi oldu. O da

kazağının göğüs cebinden nakışlı bir mendil alıp, az konuşan kabarık, kalın dudaklarına, büyük, kambur burnuna dokundurup, uzun süre kokladı tekrar Ayhılıv'ın karşısına oturdu.

“Belli ki ağabeyime bu güzel mendili Ayhılıv abla vermiş...” deyip, sevinerek düşündü Yemeş. O, yetişmiş kızların kendilerini seven yiğitlere mendil, kese işleyip verdiklerini, yiğitlerin de onlara gümüş ya da bakır paradan yapılmış yüzük, koku, ayna, kokulu sabun hediye ettiklerini çoktan duymuştu. Bu yüzden şimdi ağabeyi için endişelendi:

“Ağabeyim, zavallı, Ayhılıv ablaya ne verdi acaba? Sabun ya da kokulu yağ almak için onun parası yok... Başkaları gibi yüzük işlemeyi de bilmiyor...”

Lakin Ayhılıv ona bu konuda uzun süre düşünmek için fırsat vermedi. Onun zayıf omzundan yumuşakça kucaklayıp, kendine daha yakın oturttu, şal kenarının ilk gözünü nasıl alması, nasıl başlaması, nasıl göz arttırması, nasıl eksiltmesi gerektiğini itina ile öğretmeye başladı.

Yemeş onun öğretişini bir anlatmada aklına yerleştirdi. Önceden çorap, eşarp gibi şeyleri çok ören Yemeş'e şal örmeyi öğrenmek zor olmadı. O bunda da iğneleri becerikli, kendine güvenerek kullanıp, şalın kenarını ördü.

Yemeş'in faydası olacak bir işi öğrendiğini görünce, Serbiyamal sormadan alınan iğne ile yüne dokunduğu için ona sinirlenmedi. Tam tersine:

“—Tamam, güzel olmuş. Ben sana insanlardan yün, koyun yünü getiririm sen de öfersin. Az da olsa yemek hakkını verirsin” diye sevindi. Yemeş'in sevincinin o gün ucu bucağı olmadı. “O şal örmeyi biliyor! Bundan sonra kendi boğazına kendi çalışıp kazanacak!”

Bu mutlu gün bulut altından parlayan sonbahar güneşi gibi göz açıp kapayıncaya kadar geçti. Akşama doğru misafirler tekrar toplandı. Son kez bir araya gelip, çaya oturulduğunda molla karısı Bibisara önceden yaptığı plana göre, Serbiyamal'a Ayhılıv'ı bu sıralar aile sahibi yapmaya hazırlandıkları konusunda çok mutlu olduğunu böbürlenerek anlatmaya başladı.

“—Sobhan başkanlardan bugünlerde dünür gelecek ahretlik. Ayhılıv'ı Hatıbal'a istiyorlar ahretlik” diye coşa kabara konuştu. “—Her gün geliyor... Her gün geliyor...”

“—Aaa, gerçekten mi? Hayırlı olsun, ne kadar güzel olmuş!”

“—Deme ahretlik, o kadar büyük mertebedeki bir yiğit

bizim şu küçük kızcağızı beğenmiş! Onsuz yaşayamıyorum. Eğer Ayhılıv'ı almazsanız bu dünyada yaşayamam diyormuş...”

“—Hadi ya, ahretlik bak sen şuna! Gökten beklediğini Allah yerden vermiş!”

“—Deme ahretlik. İşte böyle bu ara her gün dünür gönderiyor. Allah'a bırakıp, biz de kararımızı verdik.”

“—Çok güzel olmuş, çok iyi.”

“—Babasına da bana da bu yiğit çok güzel geldi. İnşallah kızımıza da güzel gelir, ümidimiz büyük.”

Molla karısı Bibisara her söz arkasından boğazını temizleyip, büyük göğsünü geriye koydu. Serbiyamal da:

“—Aman, aman böyle yiğit de güzel gelmezse! Güzel olur” deyip, onu destekledi. Sonra samimiyetle: “—Mal desen malı, nam desen namı, görüntü desen görüntüsü, boy desen boyu var. Dal gibi yiğit o Hatıbal. Tahsili hakkında söylenecek söz yok. Hanımı olunacak yiğit” diye sıraladı. “—Allah muhabbet versin.”

Molla karısı Bibisara onun bu desteğine keyiflenerek:

“—Öyle olsun. Âmin ahretlik. Ağzında bal, yağ” diye sevindi. Sonra İştuğın'ın tarafına eğri bir göz atıp, sert şekilde: “—Hatıbal, kim olursa olsun başka bir yiğit Ayhılıv ile benim arama girmeyi düşünürse ölümü benim elimden olacak diyormuş!”

“—Hadi ya gerçekten mi aman Allah'ım!” diye korktu Serbiyamal. “—Olur, olur. Çok zıpır yiğit o. Revolveri de varmış herhalde onun.”

“—Vardır, vardır. Zengin oğlunda, başkan oğlunda ne olmaz? Olur, her şeyi iyi. Fakir yiğitler kızımızın etrafında dolaşmasa iyi olur.”

“—Ey, kim cesaret etsin ahretlik? Hatıbal ile yarışacak yiğit var mı ahretlik? Hayır, yok! Nerede o!”

Büyüklerin çay içtiğini bakıp, fırın kenarında yaslanan Yemeş'in yüreği ürkmüş tay gibi gümbür gümbür atmaya başladı.

“—Nasıl, niye Hatıbal'a? O benim ağabeyimi seviyor! Ağabeyim de... Ayhılıv abla bana görümce dedi!”

Yemeş şaşırıp, bunu zulüm olarak gördüğünden ne yapacağını bilemeyip bir Ayhılıv'a bir İştuğın'a baktı. İkisi de başını yere eğip, gözlerini kirpik altlarına saklayarak oturuyordu. Onlara bu sözlerin nasıl etki ettiğini, bu dakikada onların ne düşündüğünü bilmiyordu. Hayır, hayır yine de belli. Bu sözleri duymak onlara da kolay değil. İşte Ayhılıv'ın uzun kirpiklerinin ucunda aynı önceki gibi incili yaş kabarcıkları düşmeye korkmuş gibi

dir dir ediyordu. İştuğan ağabeyinin de rengi kaçmıştı. Onun bembeyaz, ağarmış yüzünde yeni çıkan sakal bıyığı daha bir kara, bölünmüş görünüyordu. Porselen fincanın altına oturmuş uzun zayıf parmakları yavaşça kıpırdayacak gibi oldu. Ama molla karısı Bibisara ile Serbiyamal susamış gibi gamsız, kuru ses bir ile birbirini uğurlayıp, Hatıbalların ne kadar yılmı, inek sürüsü, ingene kafilesi gibi koyunu olduğu, çok çeyiz vereceği, damat hediyesi olarak Keçi müezzine kurt kürkü, molla karısı Bibisara'ya tilki kürkü vermeye hazırlandığı ve diğer şeyler hakkında ardı ardına sıralayarak konuştular.

“Niye İştuğan ağabeyim hiçbir söz söylemiyor? Ayhılıv'ı ben seviyorum dese ne olacak? Ayhılıv abla da konuşmuyor. Tahir ile Zühre böyle olmamış... Son nefeslerine kadar mücadele etmişler. Kuzıykrpes ile Mayanhılıv da yle... Yoksa sadece hikyedeki, kitaptaki insanlar mı mağrur oluyor?” diye zlp, tüm yüreğiyle endişelenerek düşündü Yemeş. Lakin onun düşüncesiyle hiçbir şey değişmedi. ay içip bitirince molla karısı Bibisara kızını kimseyle bir kelime konuşturmayıp, yanından ayırmadan aceleyle alıp gitti. Serbiyamal ile İştuğan onları kapıya kadar yolcu etti. Yemeş, onlar Sobhan başkanların ara sokağından geçince pencereden baktı. Onlar tipili fırtınanın içine inip, onun uzaktan kötü gören gözlerinden kayboluncaya kadar küçük tarafa çıkıp, örme işine devam etti.

Ama İştuğan onlar gittikten sonra gece yarısına kadar eve dönmedi. Ehet ile ikisi donup, korkuncaya kadar fırtına altında yürüdü. İştuğan yanıp tutuşarak dostuna eğer buna ne olursa bir çare bulamazsa Ayhılıv'ı Hatıbal'a vereceklerini, o zaman kendinin de bu dünyada yaşayamayacağını söyledi.

“—Eğer atım olsa Ayhılıv'ı alır kaırırdım. Ah, at, at! Nerden bulunur? Yığitleri nasıl yeteneksiz ediyor atın olmayışı!”

Ehet dostuna:

“—Kızın ahmaklığı da şaşkınlık verici” diye anlatmaya çalıştı. “—Ben hiç böyle olmam. Ben kızları sevmiyorum” dedi.

“—Sen sevmediğin için böyle konuşuyorsun” dedi İştuğan. “—Nasıl da aklın gitmiş... Görüyoruz.”

“—stelik kime aklının gittiği belli, Keçi müezzinin kızına” diye öfkelendi Ehet. “—Molla karısı Bibisara sana verir mi onu?”

“—İzleyip göreceğiz... Ayhılıv belki babasını razı eder?”

“—Göreceğin yok. Molla karısı Bibisara kızını ya zengine ya mollaya vermeye hazırlıyor. Keçi müezzin onun sözünden çıkmayacak.”

İştuğan buna karşı bir söz bulamadı çünkü o da Keçi müezzinin kendi sözü, kendi sesi olmadığını ve olmayacağını biliyordu. Şakirt zamanında çok varlıklı olan zengin kızla, bu molla karısı Bibisara ile evlendiği günden beri kendi sesini, kendi sözünü kaybetmişti. Hatta ezanı kendi sesi ile değil, ağaç desteğine ayağı sıkışmış keçi sesi ile söyleyip, ömür boyu kendi adını da kaybetmiş sadece “Keçi müezzin” olarak kalmış. Böyle olunca ondan ne bekleyeceksin?

“—Sana Ayhılıv’ı unutmaktan başka çare yok” dedi Ehet düşünceye dalarak.

“—Ayhılıv’dan başka bana hayat yok” diye cevap verdi İştuğan. Bundan sonra konuşmadan her biri kendine göre düşünüp, sokağı tekrar bir iki kez dönerek evlerine gittiler.

XII

Sobhan başkanın oğlu Hatıbal ilk önce Ğabbas molla medresesinde, sonra Taş Sarayda, Rus-Başkurt okulunda akılsızlığı, tembelliği yüzünden her sınıfta ikişer yıl okuyunca çocukluğunu değil gençlik, yiğitlik çağının da geçip gittiğini fark etmedi. Onun yaşlıları iki üç çocuk babası olmuştu ama o hep İştuğan gibi genç yiğitler ile yarışıp kız peşinden gidiyordu. Anne babasının evlen sözüne:

“—Acelemiz mi var? Gelin kaçmaz” diye cevap veriyordu.

Molla karısı Bibisara övünmekle kaldı. Hatıbal’dan dünür gelmedi. Hatıbal bu ümidi bir söndürüp, bir alevlendirerek sürekli onların etrafında dolaştı. Ayhılıv ile İştuğan da onun kasten dolaştığına tümüyle inanıp, rahatladı. Ümidi zengin gençlik onlarda ne zaman olsa da bir kavuşma isteği kanatlandırdı. Böyle bir yıl geçti. Bu süre içinde çevredeki hayat da insanlar da değişip, tanınmaz hale geldi. Ülkenin etrafındaki zor savaşların, ülkenin üstüne düşen ağır çaresizliğin insanlara olan etkisi çoğaldı. Cephe mektupları türküler, beyitleri ile köye her gün barut, is, kan kokusu getirdi. Dert kuşu kara kanatlarını acımasız şekilde sallayıp, bir evden diğerinin tepesine konuyordu. Önce bir sonra iki aileye “vefat etti, şehit oldu, esir düşmüş” ya da “ağır yaralı” denen kısa lakin yüreğe sonsuza dek geçmez bir

özlem salan haberler geliyordu. İnsanlar daha da endişelenmeye, daha da öfkelenmeye başladı. Savaşa, savaş açanlara öfkeli hakaretler, beddualar arttıkça artıyordu. Şehirden gelen “burjuva, grev, devrim” gibi yepyeni sözler bu bunalmışlığı daha da yoğunlaştırıp, köyü daha da hareketlendiriyordu. Herkes bekliyordu. Bir şeylere hazırlanır gibi. Çarlığın, zenginliğin temelinin sarsıldığı günden güne daha net hissediliyordu.

“Saklanmak gerek” diye karar verdi Hatıbal. “—Oyun oynamak yeter.” Köyde Hatıbal’ın Ayhılıv’a dünür gelmesi hakkında tekrar haber dolaşmaya başladı. İştüğan ile Ayhılıv’ın hasreti daha da arttı. Tam bu günlerde Serbiyamal’ın şehirden işleri yolunda, keyfi yerine döndüğü bir zaman sabah vakti onlara Karases nine geldi. Serbiyamal onu her zamanki gibi güler yüzle, dostça karşıladı.

“—Buyur yenge baş köşeye geç. Gelmekle çok iyi ettin yenge” diye samimi davrandı. “—Yeni çocuklara Karases yengem niye hiç gelmiyor? Endişelendiğimde konuşup, rahatlasaydım diyordum” diye ekledi.

Karases nine kapı dibinde sopası ile lastik ayakkabısını kaldırıp, baş köşeye geçti. Yemeş onun altına minder koydu.

“—Yumuşğa otur teyze.”

“—Sağ ol kızım” dedi Karases nine. “—Evet güzel!” diye yayılıp, yüzünü, kaşlarını, gözlerini ovaladı. “—Evet nasılsınız çocuklar? Sen Serbiyamal, siz kızlarım iyi misiniz? Hayvanlar, kuşlar kazasız belasız değil mi? Baygilde damattan mektup, haber var mı? İştüğan nerede?” diye bir bir sordu. “—Serbiyamal’a gidip, halini öğrenip, şehir yiyecekleri yiyeyim, çay içeyim diye geldim” diye söylendi.

Serbiyamal samimiyet göstererek:

“—Ey, söze dalıp, semaver koymayı unutuyordum. Yeneş kızım çabuk git semaveri kaynat!” diye bağırdı.

O yabancı biri geldiğinde çocuklara hep böyle yumuşak bir ses ile “kızım” diye sesleniyor, Serbiyamal’ı tanımayan biri onu yetim çocuklara şefkatli anne olarak örnek gösterip, övüyordu. Lakin Karases nineyi böyle dış parlatarak inandırmak zor. Bunu Serbiyamal’ın kendi de biliyor. Bu yüzden onun önünde daha tatlı dilli, daha yumuşak sesli oluyordu.

“—Tamam Serbiyamal acele ettirme ben uzun oturmaya geldim” dedi Karases nine. “—Acele işim yok.” Çok geçmeden Yeneş püskürerek kaynayan pirinç madeni semaveri hızlıca kor kenarına, pirinç madeni tepsiye getirip koydu. Yemeş sofrası bezi serdi. İri işlemeli kara tepsiye porselen fincanları dizdi. Serbiyamal misafir geldiğinde koyduğu mavi süslü çaydanlığa yüz beş numaralı Çin çayını Karases nineye göstererek küçük bir kaşık doldurdu, gümbür gümbür su akıtıp, fişkırlarak kaynayan semaverin başına oturdu. Sandık dibinden şeker, manpas şekeri, dolaptan meyve kurusu, beyaz yağ, sarı yağ hatta kurumuş kırmızı renkli kurabiye de bulup çıkardı. Pamuk minder gibi kaba İrımbur ekmeğinden de acımadan doğradı. Sonra yabancı biri geldiğinde konuştuğu önceki tatlı sesiyle:

“—Kızlarım haydi sizde oturun” dedi.

Yemeş ile Yeneş aceleyle yemekten daha çok Karases ninenin söyleyeceklerini duymaya imkân doğmasına sevinip, çayın yanına geldi.

Serbiyamal misafir ile kendine kaymak koyup, koyu bir çay yaptı.

“—Sıcacık içelim yenge.”

Misafir gelmesinin hürmetine kızları da unutmadı. Üstü alınmış sütle olsa da onlara da birer fincan çay yaptı.

“—İçin kızlarım. Karnınız acıkmıştır.”

Sonra yetim çocuklara bu kadar şefkatli olmasına kendisi de şaşırıp, Karases nineye edepi bir şekilde gülümseyerek baktı. Sanki o bunu görmedi mi? Yine de merhametliliğini sonuna kadar götürme niyetiyle olsa gerek, kızlar için özel olarak pişirilen, nefret ettikleri darı ekmeğini göstermeyip, sofrası bezinde dura dura kuruyup, küflenmiş buğday ekmeğinin kırıntılarını toplayıp hatta kaşığın ucuna ilâştirerek de olsa tarla serçesinin gagası gibi beyaz yağdan da verdi.

“—Yiyin, doyun çocuklarım.”

Sonra Yemeş’in ne kadar acıksa da başkasının kırıntısını yemeyen “kötü” davranışını hatırlayıp, ona bir dilim kabarık beyaz ekmeğe bile kesti. Yeneş yağı son lokma kırıntısına katıp, hayranlık veren lezzetiyle yiyince, daha vermez mi diye otursa da Serbiyamal’ın öfkeli bakışını görüp, ümidi kesilerek çayın yanından kalktı. Ama Yemeş Serbiyamal’ın sonradan fırlattığı bir dilim kabarık beyaz ekmeğe ile bir fincan çay içince, bu yağı avucunda ovalayıp, yarılan ellerine, yüzüne, dudaklarına sürüp, gülümseyerek:

“—Yağ bitti” dedi.

Yemeş’in bu son sözü Serbiyamal’ın başkası geldiğinde çocuklara iyi, yumuşak olduğunu unutturup, nerdeyse işi bozuyordu.

“—İşte duydun mu yenge?” dedi her zamanki kuru, demir sesiyle “—Gördün mü? Eskiler “yetim buzağı beslersen ağzın dolu yiyecek olur. Yetim çocuk beslersen önün dolu çöp olur” diye boşuna söylememişler. Başkasının artığı diye kırıntı ekmeği yemiyor bu sefil! Yağ versen böyle yüzüne sürüyor. Böyle kötü bu Yemeş deneni. Büyükleri gibi değil bu. İçi kötülük dolu bu kötünün!”

Karases nine onun sızlanmasını sessizce dinleyip, şaşırılmış bir ses ile:

“—Ama çok güzel bir kız olacak bu Gölyemeş” diye hiç beklenmeyen bir söz söyledi. “—O bükülüp duran kara kirpikleri mi desem, yusuvarlak sürmeli kara gözleri mi desem, mercan gibi dizilip giden küçük sık dişleri mi desem... “Seyrek dişli kişinin ağzında söz durmaz. Sık dişli kişinin ağzından söz çıkmaz” diye eskiler bildiğinden söylemiş. Gölyemeş demek ki dünyasının tüm acısına, yapmacıklığına yenilmiyor, sessiz sedasız karşı koyan biri gibi görünüyor. O şimdi Allah buyurursa büyüse, konuşmaz, çalışır... Suphanallah eksik hiçbir yeri yok çocuğun! Allah verirse verir kuluna... Bakışları çok zeki, çok kederli... Bahtsız ve kısa ömürlü olmasa iyiydi... Allah korusun şimdi bu çocuğu...”

Serbiyamal: “Kısa ömürlü olsa çok iyi olurdu” diyen düşüncesini bağırarak söylemedi. Karases nine bir şey anlamamış gibi Yemeş’i övmeye devam etti:

“—Saçları! Saçları desem, kara ipek halkalardan dizilerek mi yapılmış? Çukur yerleri dalga gibi hareket ediyor! Yüzü denize dökülmüş gibi ince. Kaşlarını desem onun... Nasıl yay gibi kavisleniyor... Suphanallah eksik yeri yok... Şimdi çocuk. Kız olunca nasıl olur görürsün!”

Bu sözlerden sonra mavi gözlerini Serbiyamal’dan alıp, uzağa dikip, sevinçle gülümseyerek uzun süre sessizce oturdu. Sonra:

“—Merhum annesi de böyle güzelmiş belli ki” diye çıkarım yaptı.

Karases ninenin böyle sebepsiz yere Yemeş’i övmesi Serbiyamal’ı çileden çıkardı. Kendi de beklenmedik anda:

“—Aman, yenge nereden annesine benzesin” diye bağırıldığını

fark etmedi. “—Annesi çok çirkin, ürkütücü bir şeymiş herhalde... Bu bir çingeneden, zinadan doğmuştur çok olsa. Görünüşü de huyu da tam çingene! Onlar gibi gururlu, yoksul, kibirli... Ah, vah, Allah’ım göstermesin! Kötülükte de herkesi geçiriyor. Görüyorsun görünüşü ile de bir akranına benzememiş!”

“—Bırak Serbiyamal öyle deme, mezardaki kişiye iftira atma” diye sözünü kesip durdurdu Karases nine. “—Seğüre’yi bilen herkes Gölyemeş’in annesine benzediğini söylüyor. Görünüşü, zekiliği ile aynı annesi olmuş diyorlar.”

Karases ninenin konuşmasını küçük taraftaki bölme tahtası arasından duyan Yemeş’in sevinci sınırını aştı. Bugüne kadar çingeneye benzemesine, Serbiyamal’ın dönüp dolaşıp çingene çocuğu diye aşağılamasına üzülmüş, kendini eksik görmüş, Allah’tan kendini bir gecede babası ya da İştüğan ağabeyinin görünüşüne dönüştürmesini isteyerek gecelerce uyumadığı zamanlar olmuştu. Ama şimdi Karases teyzesi:

“—Gölyemeş annesine benziyor!” dedi. Yemeş’e bundan daha büyük bir övgünün gereği yoktu.

“Anneme benziyorum ben! Çingeneye değil!” diye heyecanlandı yüreği. Üstelik Karases ninenin onun ismini başkaları gibi “Yemeş” diye kısaltmadan, “Gölyemeş” diye tamamıyla söylemesi de onu bir başka destekledi.

Serbiyamal çok üzüldü. Yüzünden sahte sevimliliği kaybolup, gözlerindeki güçlü kıvılcımlar ot yığını gibi kabardı. Sesi boğulup, uzun süre konuşmadı. Ama Karases nine bunu görmemiş anlamamış gibi sakın, mütevazı bir ses ile acele etmeden konuşmasına devam etti. Onun sesi bol sulu, derin nehrin akışını hatırlatıyordu.

“—Güzellik çok iyi bir şey Serbiyamal... Vay! Güzellik! Bende gençliğimde çok güzeldim. Evet gerçek. Şimdi bunu söyleyen insan inanmaz komik gelir... “Kızların hepsi güzelse bu çirkin kadınlar nereden çıkıyor!” diye şaşırılmış bir yiğit. Doğru da. Ne ara gözden kayboluyor o güzel zamanlar? Vah, gençlik! Vah, çiçek gibi güzel zamanlar!

Evet, sadece güzel değil çok cevvaldim ben gençliğimde...”

Kız zamanında da şimdi de bu kadar güzelliğiyle övünme fırsatı olmayan Serbiyamal’a Karases ninenin bu sözleri intikam alıyormuş gibi, yarasına tuz serpmek için bilerek

söylüyormuş gibi geldi. Birkaç kez misafirine sert sert baktı. Lakin Karases nine ona hiç eğri göz atmayıp, onu geçip kenara, uzağa, Serbiyamal'ın görmediği ve hiçbir zaman da görmeyeceği tuhaf gizemli, çekici, belirsiz güzelliğe gözünü dikip, hayranlık veren bir sevgi, gurur bulup, ne zamandır içindeki nur ile parlıyordu.

“Ne söylemek istiyor? Neyi çıkarmaya uğraşıyor? Anlamıyorum...” diye daha çok şaşırdı Serbiyamal. “—Boşuna gelmemiş... Dolaylı konuşarak bir şeyler çarptırmaya çalışıyor bu...”

Karases ninenin düşüncesini doğrudan söylemeden, uzaktan, dağ yolu gibi dolambaçlı, tümsekli bükümlerden döndürüp, dolaştırması onu canından bezdirdi. Ama Yemeş tam aksine Karases ninenin böyle söylemesini seviyordu. Bu onda bir gizem, derin bir anlam var gibi geliyordu. Karases ninenin sözleri molla karısı Bibisara'nın dini hikayeleri gibi ağır, şüpheli duygular uyandırmıyor tam aksine onu rahatlatıp, hafifleterek dünyada yaşaması o kadar zor, korkunç değilmiş... Der gibi güzel düşünceler uyandırıyor gibi geliyordu Yemeş'e. Çünkü Karases nine en felaket getiren, zor durumları bile kendine has ümitli, güzel boyalara boyayarak anlatabiliyordu.

“Evet, konuşmaya başlasın artık... Ne söyleyecekmiş teyzem bu geldiğinde...” diye sabırsızlanıyordu Yemeş. Ama Karases nine tığ gibi sivri topuğunu kaldırıp, dağın tepesindeki eğilmiş, yaşlı kayın dalları gibi kalkarak baş köşede, minderin üstünde sessizce oturuyordu. Türkü söylemeye hazırlanan türkücü gibi seyrek seyrek boğazını temizleyerek gülümsüyordu. Mavi damarları, taşan sinirli parmakları dir dir ettiği zaman kurdeleler, sırmalar işlenmiş gömlek yakasını, kar gibi beyaz patiska kenarlarını sıvazlayıp, düzelterek geçiyordu. Gençlik parıltısını kaybetmemiş açık mavi gözleri artık çok küçülüp, derin kırıksıklıklar ile çizilip, kırış kırış olan zayıf yüzünde hem sıcak, güzel, nur sarmış şekilde sessizce parlıyor hem de mağrur şekilde ışıldıyordu. Bu sırada son kez uçmaya hazırlanan ihtiyar anne kartalı hatırlatıyordu.

Bugün her zamanki gibi “Ğeliulla'm, Semiğulla'm, Timerbay'ım...” deyip, uzun uzun hayat yolunu anlattı. Karases nine de Serbiyamal gibi bazı sözlerine daha çok yakınlarının adını söylediğinde “-cığım, -m” eklerini koyarak söylemeyi seviyordu. Lakin o bu ekleri Serbiyamal gibi “keçim, evim, ekmeğim” diye mülküne bağlayarak değil sevdiğini, kendinin olduğunu anlatmak için kullanıyordu.

Serbiyamal'ın çok büyük olmayan pirinç madeni semaverini bir iki kere boşaltıp, yenilendi. Yenilenen semavere başlayıp, Karases nine şekeri kıskaç ile burçak gibi küçülterek ağzına ala ala acele etmeden bir kez üç dört fincan çay içti. Sonra tekrar:

“—Vay, ömür dediğin...” diye nağmeli söyledi. “—İşte bu baş çok şey gördü Serbiyamal... Boş yere cevval Karases'ten, çay tiryakisi Karases'e dönüşmedi bu baş...”

Yemeş ile Yeneş Karases ninenin daha da övünmeye başladığı hikayesini bölme tahtası arasından sevinerek dinliyordu. Sadece Serbiyamal:

“Bunun sözünün bugün başı sonu yok... Bibisara ahretliğe varıp, düğün hazırlıklarını nasıl yapıyor öğreneyim demiştim...” diye sabırsızlandı.

“—Çay tiryakisi Karases deyince, ben küçükken bizim köyde Safura denen çay tiryakisi bir nine vardı” diye tümüyle başka bir söze geçti. “—Onun hakkında: “Safura nine çay içmeye hiç doymuyormuş. O her fırsatta beş semaver çay içiyormuş. Üç semaver çayı içip bitirince patiskasının altından “tıs” ettirerek bir kulağını çıkarırmış. Bu güya onun “yarım doydum” dediğini anlatıyormuş. Beş altı semaveri içince iki kulağını dışarıya çıkarıyormuş. Köyde bazı komedi yapan kişiler göl midyesi gibi sararıp, büzüşen kulaklarını görüp, gülmek için onu çağırıp çay içiriyorlarmış” diye anlatıyorlar. İşte şimdi bende onun gibi oldum. Ne yaparsın... Ömür geçiyor, insan ihtiyarlıyor... Ey, böyle olmasa:

İpek kuşaklar eskimez derler,
Kenarından yıpranmış.
Bu ömür geçmiyor derler,
Ara sıra gelip gidermiş...

diye türküler de söylenmezdi.... Öyle mi Serbiyamal?”

Serbiyamal hep güleç, misafirperver olmaya çalıştı. Onun sözünü:

“—Öyle olmasa nasıl olacak yenge?” diye hürmet gösterdi.

Karases nine düşünceli şekilde:

“—Öyle Serbiyamal hepsi geçer. Akan su gibi akar” deyip ileriye doğru konuştu. “—Bugün genç, yarın ihtiyarsın. Bugün var yarın yok... Hepsi geçer. Göz açıp kapayınca kadar durmuyor. Sadece bir şey iyilik kalıyor. İnsanın yaptığı iyiliği unutulmuyor. Sen ölünce de bunu konuşacak biri oluyor. Bu yüzden elden geldiğince hep iyilik yapmak lazım... Ey,

nerede o? Doğrusu kötülük her zaman önden, iyilik arkadan gelir. İnsanım diyen kişinin arkasından geleceği önceden görmesi lazım...”

Kötülük hakkındaki çok anlaşılır olmayan bu ümitli ümitsiz sözler etkisinde Yemeş uzun süre düşünceye gömülüp, kendini unuttu. O sırada Karases nine sanki uzun sözünü tamamladı. Çay da içilip bitmişti. Karases nine şimdi divanın kenarına inmiş, ayaklarını yere salındırıyordu. Ama Serbiyamal çok insaflı, edepli şekilde onun karşısında, fırın kenarında oturuyordu.

“Ey, sözünün sonunu duymadım... Karases teyzenin niye geldiğini anlayamadım... Boşuna gelmemiştir o...” diye endişelendi Yemeş. Lakin onlar sözün ipucuna yeni gelmişti.

“—İşte öyle Serbiyamal” diye devam etti Karases nine “—Ay gittim yıl gittim iğne boyu yer gittim” demişler, benim bugünkü uzun sözün ipucu şurada: Güzel işler yapıp, iyilik et Serbiyamal. Dünyada da ahirette de sevabını görürsün...”

“—Aman, nasıl bir iş yenge?” diye şaşırdı Serbiyamal. “—Benim elimden gelecek bir iş mi?”

“—Gelecek. Çok iyi gelecek” diye sözün kesti Karases nine. “—Tam senin yapacağın bir iş. Ayhılıv’a dünür gönder. İşte bu. Birbirini çok seven iki genci birleştirip, sevabını al. Yoksa kendin bilirsin, Keçi müezzin onu Hatıbal’a verir. Kızı olanın nazı var. Kızı olan, bir kez dünür göndermeyen İştüğan’ı beklemez. Molla karısı Bibisara senin ahretliğın. Herhalde o ahretlik dostunun sözünü geri çevirmez. Yoksa söylüyorum Hatıbal’a verecekler...”

“—Verirse versinler, gücü yok” dedi Serbiyamal kuru ses ile. Gözlerine konan sahte samimilik birden kaybolup, soğuk, güçlü kıvılcımlar parıldamaya başladı.

“—Versinler ne demek Serbiyamal, bu kadar neşesiz olma” dedi, Karases nine de düşünceli hale geldi. “—Bilmeyecek ne var? Ayhılıv sizin İştüğan’ı seviyor! Ondan başka da kimseye varmam diyor!”

“—Söylemekle ne olur yenge, teçhizatı, hayvanları olmayan İştüğan’a nasıl gelin olacak?”

“—Vah vah,” diye tümünden üzüldü Karases nine. “—Senin bilmediğin ne var? Ayhılıv’da görünüş desen görünüş, iş desen iş, akıl desen akıl var. Üstelik İştüğan’ı çok seviyor. Niye bu iki çocuğa Sak ile Suk gibi eziyet çektiriyorsun? Evet!”

“—Gücü yok” dedi Serbiyamal hep o soğuk, kuru sesiyle. “—Dünür göndersek de vermezler. Bibisara ahretlik yersize, göçmene, mihr ödeme niyeti olmayan dilenciye kız verecek halim yok. İştüğünüz boş yere umutlanmasın diye çok kez söyledi bana. Böyle olunca bu aptal İştüğün niye ümit edip, çabalıyor bilmiyorum.”

“—Acaba yine de dünür gönderip mi baksak Serbiyamal?” diye ısrar etti Karases nine. “—Eskiler, durup kalana kadar fırla diye boşuna dememişler. Haydi biz de durup kalmayalım. Tamam dersin şimdi dünür olarak ben varacağım. İnsanlar arasında dünür olarak dolaşma adetim olmasa da senin için, İştüğün için dünür olarak gitmeye hazırım. Dünürlük için para da istemem...”

Serbiyamal sahte sabırlılığını tümüyle kaybedip, sert bir sese geçti.

“—Hayır yenge olmaz. Olmayacak şeyi Allah sevmez. Olmayacak şeyi uğraşmayalım Karases yenge. Gelin isteyecek zenginliğimiz yok bizim. Üstelik babası da savaştan ya döner ya dönemez...”

“—Niye öyle desin?” diye ümitsizce gerindi Karases nine.

“—Öyle” diye Serbiyamal gerçek tavrıyla onu böldü. “—Öyle! Evime birilerini getirip servetime ortak edemem. Çok lazımsa işte yol. Dört tarafı kible. Kendi hayatını kursun, kendi malını kazansın, kendi evlensin. Bir değil beş tane alsın. Orada benim işim yok...”

Karases nine tekrar gerinerek:

“—Öyle mi?” deyip, Serbiyamal’a ilk kez görmüş gibi bir tuhaf şekilde gözünü dikti: “—Tamam suçun yok, ben sadece gençlere bir yardımım olur mu diye gelmişim... İştüğün rica etmişti... Eğer ablam Ayhılıv’ı alırsa iyiliğini sonsuza kadar unutmam. Kendi annem gibi görüp, ömür boyu kıymet veririm, hürmet ederim diye yalvarınca” deyip, söylene söylene kapının dibindeki lastik ayakkabısına doğru gitti. O sırada birden Karases ninenin iki torunu Sabira ile Semiğe geldi. Onların hızlı yürümekten sesi kesilmiş, sevinçten dilleri düğümlenmişti.

“—Babaanne! Babaanne! Babaanne, babam!”

“—Babam babaanne!” Karases endişelendi.

“—Ne olmuş? Timerbayıma ne olmuş çocuklar? Yoksa kötü bir haber mi geldi?”

“—Döndü!”

“—Babam döndü!”

“—Hadi ya, hadi ya gerçekten mi yavrularım!”

“—Döndü! Döndü! Haydi çabuk ol babaanne!”

Sabira ile Semiğe babaannelerini ikisini iki tarafından, koltuğunun altından tutup, atlayarak gittiler.

“—İşte, çizme ile yürüyüp gitti bunamış ihtiyar! Lastik ayakkabısını da sopasını da unuttu!” diye söylendi Serbiyamal. “—Meh, Yeneş götürüp ver.”

Yeneş Semiğelerin babasını görmeye fırsat veren bu duruma sevinip, Karases ninenin lastik ayakkabısı ile sopasını tutup, onların arkasından gitti.

Serbiyamal onun ardı sıra saç örgülerinden tutup, vura vura Yemeş’i de dışarıya fırlattı.

“—Git, don öl çingene çocuğu! Gözüme görünme, bundan sonra insan önünde ağzını açıp konuştuğunu görmeyeyim!”

Yemeş bu cezanın önceden söylediği: “Yağ yemiş” sözü için olduğunu da bunu Serbiyamal’ın dili yoruluncaya kadar unutmayacağını da iyi biliyordu. Lakin şimdi bu konuda düşünüp, ne söylediğine pişman olacak zamanı yok. Dışarısı soğuk. Üstelik Yemeş’in de Timerbay ağabeyini gidip göresi geliyor. Bu yüzden o da yalın ayak, yalın gömlek yürüyüp, onlara gitti. Serbiyamal gibi soğuk, kötü Ocak rüzgârı donup ölmeyi istemeyen küçük kızın arkasından ısıklık çalıp, gülerek gitti.

XIII

Ğabbas molla ile karşılaştıktan sonra Selime gençlere istediği zaman kendi evinde oynamalarına izin verdi.

“—Haydi, oynayın. Ondan intikam alıp, evi sallayarak dans edin” dedi sözünü kesip. Bu sözü söylediğinde onun gülmeyi seven gözleri, dediğim dedik, mağrur şekilde parladı. Böylece pembe yanaklarına karamsı kızıllık geldi. Sanki molların o günkü vahşi hareketi Selime’nin göz önünden hiç gitmiyordu.

Gençler gerçekten de son yıllarda burada sık sık toplandılar. Selime söylemeden hepsi intikam alıp, evi sallayarak dans ediyor, oyun oynuyordu. Ğabbas molla artık bu evin yanından daha kenardan geçmeye çalışıyordu.

Daha çok bu yıl, savaşın üçüncü kışında oyuna hevesliler çoğaldı. Selime’nin evi şimdi sadece gençlerin değil askerlerin de neşelenme yerine dönüştü. Hatta buraya şimdi güçlü vücutlu, sabırlı karısı Bazıryan yengeyi de yanına alıp, Timerbay da gelmeye başladı.

O zaman madende taş düşüp ezildikten sonra sağ ayağı topuğundan düzleşip, zayıflamış, ihtiyarlamış halde bundan bir ay önce hiç beklenmediğinde dönüp geldi. Köyde onun dönmesi hakkında çeşitli haberler dolaşıyordu. Bazıları Sibirya'dan kaçıp gelmiş diyordu. Diğerleri genel affa uğramış diyordu. Ama Timerbay'ın kendi:

“—Süremi doldurup geldim, masuma beş altı yıl Sibirya yetmez mi?” diye cevap veriyordu. “—Ben artık iyi bir çizmeciyim, size güzel çizmeler dikerim siz de bana açlıktan ölmeyecek iş hakkımı ödersiniz. Böylece biz de yaşayıp gideriz” diye muziplik yapıyordu. Kürek cezasında Bolşevikler ile karşılaşp, aynı zamanda bir okula geçtiğini, komünistler ile aynı fikirde olarak döndüğünü kimseye söylemiyordu. Sadece çizme dikmeyi öğrendiğini söylüyordu.

“—Benim diktiğim çizmeyi giyen kişi hiçbir zaman kaymaz. Gideceği yere dümdüz gider” diye komiklik yapıyordu. Gerçekten de dönmesinden bir ay zaman geçince birkaç kişiye çok güzel çizme dikip vermeyi başardı. İnsana lakap takmayı seven bazı kişiler ona “çizmecî Timerbay” demeye başladı.

Timerbay'ın dönmesine en çok Sobhan başkan üzüldü.

“Ben bu ömür boyu gitti diye rahatlıyordum, altı yılda dönüp geldi. Üstelik zenginlerin düzeninin bozulduğu, yoksulun isyan ettiği bir zamanda... Hayır onu nereye olursa göndermek gerek” diye düşündü. Ve ihtiyar Şımbay'a Timerbay'ı gözünden ayırmamasını söyledi.

Sadece Timerbay'ın döndüğüne değil oyuna heveslenmeye de köyde herkes kendince değer biçmeye onu kendince suçlamaya ya da savunmaya çalıştı. Anlaşılan o ki Serbiyamal ya da molla karısı Bibisara gibi kendilerini iyi, dindar olarak tanıtmayı isteyip, gayret eden insanlar onu yoldan çıkmakla suçluyor. Karşılıklı sağa sola sallanarak:

“—İhtiyarladığına sinirlenmiş! Yetişip gelen iki kızı var. Ama zurna çalıp, oyuna gidiyor günah kötüsü” diye hakaret ediyorlardı. Ama gençler onu dünyayı çok gören, çok bilen kişiyi kendi aralarına sevinip, hürmet ederek kabul etti. Yaşlı başını genç yapıp oyuna gelmesi gençler için büyük sevinç oldu. Hebir ağacı dibinde anlattığı unutulmaz hikayeleri, türküleri, koşmaları ile Sibirya'dan sakatlanıp, ihtiyarlayarak dönse bile hep önceki kadar mutlu, ümitli biri olarak kalması ile de gençlerin gönlünde efsanevi bir kahraman olarak yerini aldı. Gençler ona şıralı çiçeği hisseden bal kurtları gibi destek oldu. Elbette kestane Şımbay oyun evinin çevresinde girdap gibi dönerek dolaştı. Lakin oraya girip, Timerbay'ın ne

söyleyeceğini duyup, ne yapacağını göremedi. Çünkü oyun Şımbay gibi ihtiyarların gideceği bir yer değildi. Oraya gitmesi için hiçbir bahanesi yok. Tümüyle şaşıp kalınca birkaç kez Sobhan başkanla müşavere etmeye gitti.

“—Ama... Ne?” dedi o kekeleyip, silkinerek. O her zaman bir kötülük yapmak için toplandığında böyle silkinip, kekeleyerek konuşmaya başlıyordu. “— Başkan, senin endişen boşa değilmiş ama ne... Bu Timeybay’ı şimdi isyancı yoldan döndürmüş diye söylüyorlar. Allah’a da mollaya da çara da isyancı gerekmez... Herkes karga gibi bir kılık bir iş bir denk bulsun diyormuş...İsyancı olup, yoldan çıkmış... Komün olup dönmüş. İsyancı, şekli bozuk...”

“—Hi hi hi!” diye alay etti onunla başkan. “—Demekle ne yapacak? Sen bunu kendin duyup öğren... Ya da şahit bul...”

“—Öğrenirim ben... Biliyorsun o bunu benim önümde konuşmaz. Oyunda gençlere, askerlere söyler. Ama oyuna beni almadığını biliyorsun...”

“—O seni almıyorsa sen de güvenilir birini bul!”

“—Ey, başkan senin bilmediğin ne var? Böyle biri var mı?”

“—Tamam bana yakınma” diye sinirle bağırarak böldü başkan. “—Bana iş ile gel. Belki sen oraya benim gitmemi demeye çalışıyorsundur? Hi hi... O zamanki gibi... “Kafir Hebir” ağacı dibine varıp yattığım gibi! Hi hi... Uygun olsaydı? Şimdi o zamanlar çok geride kaldı... Artık bizim yerin altındaki yılan gibi yavaş yavaş geviş getirerek dinlememiz gerekiyor. Anlıyor musun ağabey?”

“—Anlıyorum başkan anlıyorum.”

“—Anladıysan bir yolunu bul. Bizim Timerbay’ın izini bulmamız gerek. Yoksa tez zamanda o bizim izimize düşer. Anlıyor musun?”

Bu konuşmadan sonra kestane Şımbay oyun olan eve nasıl gireceğini ya da nasıl güvenilir birini girdirip dinleteceği hakkında uzun süre düşündü. O, Timerbay’ın Sibirya’da kürek cezasındaki Bolşevikler ile karşılaşp, gözünün açılarak döndüğünü şimdi de buradaki gençlerin gözünü açmak için oyundan faydalandığını net şekilde anlamasa da onun burada boşuna dolaşmadığını düşünüyordu elbette. Bunu öğrenip, başkanların önünde bir kez hizmet gösterme niyeti ile yanıyordu. Lakin kestane Şımbay ne

kadar düşünse, uğraşsa da kendisini casusluk işine yardım edecek birini bulamadı. Gençler Hösnölhak, Ehmetşa, Hatıbalların önünde açık konuşmuyordu. Başka satılık birini de köyden bulmak mümkün değildi. Ne yapmalı? Sonra bunun için kendi torunu, Ehmetşa'nın korkak, zayıf tenli ürkütücü oğlu Moratşa'dan faydalanacak oldu. Her oyun günü onu hakaret edip, döverek oraya gönderdi. Ama yiğitler onu oyundan kovdu. Geleneğe göre onun yaşındaki çocuklar oyuna gitmiyordu. Diğer sebep de o kestane Şımbay'ın neslinden olduğu için gençleri tiksindiriyordu. Lakin Moratşa gençler onu her kovduğunda yine oyuna geldi. Kapıdan kovsalar pencereye, pencereden kovsalar bacaya gitti. Ağladı, yalvardı, gençlerin ayaklarına enik gibi sarıldı. Selime'nin evinin yanından gitmedi. Çünkü büyük babası ona böyle buyurmuştu. Sonunda bu çocuk ile çekişmek gençleri bıktırdı.

“—Tamam gelsin. Oyun göresi gelmiş. Bu kadar erken heveslenmiş çocuk” dedi onlar. Ehet, kendinin on iki yaşında oyuna gitmeye başladığını hatırlayıp, Moratşa'ya yaklaşan ilk kişi oldu.

“—Tuhaf. Ben dans edip, türkü söylemekle büyük ağabeylere kendimi sevdirdiğim halde zamanından önce oyuna inmeme kuralına uymuştum. Ama bu ağlayıp yakınıp, kavga dövüş yapıyor. Türkü söylemeyi de dans etmeyi de bilmiyor zavallı” dedi gülerek.

“—Tamam gelsin haydi. Çocuğun suçu yok. Onu kenara atmak olmaz” dedi Timerbay.

Moratşa oyunda kaldı. Uçları kısılıp, püskül çıkaran yırtık börküne tümüyle gömülüp, köpek dalmış gibi parçalanmış uzun sarı, deri kürküne sarılıp, fırının kenarındaki içecek koyulan yere, gençlerin arasına sıkıştı. Bugün oyunda sadece genç yiğitler değil askerler, savaşta yaralanıp gelen askerler çoktu. Hatta Timerbay döndüğünden beri oyundan geri kalmayan Rus İzris de bugün önceden gelip oturmuştu. Oyun dans ile başladı. Yiğitler yalnız da iki kişi de toplu da dans ettiler. Moratşa'ya daha çok Ehet'in dansı güzel geldi. O ceketinin kollarını kanat gibi sallayıp, oturup, yatıp, tavana kadar zıplayarak dans ediyordu. Yiğitlerden sonra çabucak gelen Selime de yumuşak adımlarla basan Bazıyan yenge de dans etti. Timerbay güzel gülümseyerek:

“—Vay, kiminin hanımı kiminin gelini” diye onların dansına hürmet gösterdi. Böylece bu iki üç yıl içinde oyuna gelenlerin sayısı, özelliği, oyunların çeşidi de değişti.

Dans edip, yorulan gençler türkü söyledi. Türküye Timerbay da katıldı. Türküden sonra tekrar dans ettiler. Moratşa gözlerini sık sık kırpıp, sadece şaşırarak oturdu. Burada büyük babasının dediği gibi zebanileri, boynuzlu şeytanları, korkunç sözler söyleyip, kimi öldüreceği hakkında müşavere eden eşkıyaları da görmedi. Çocuk türküden, danstan çok çabuk bıktı, gidip sıcak yorgan altında uyumayı hayal etmeye başladı. Şu an onu burada büyük babasının:

“—Oyun bitmeden gelme!” diyen sert şekilde uyarması güçlkle tutuyordu.

Git gide tüm gençler yoruldu sanki eğlence, türkü, dans hissettirmeden yavaş yavaş söndü. Sonunda tamamen durdu. Herkes sessiz, düşünceli oldu. O sırada dansı en son bırakan İştüğan divana, Timerbay’ın yanına gidip oturdu:

“—Evet ağabey bir şey anlat” dedi.

“—Evet söyle Timerbay” diye onun sözünü başkaları da destekledi. “—Senin anlattıklarını dinleyince gönlümüz genişlemiş gibi oluyor...”

Bu fırsatı çoktandır bekleyen Timerbay yumuşak şekilde boğazını temizledi.

“—Ne anlatayım?”

“—Başından geçenleri. Sibirya’da gördüklerini” diye birkaç ses aynı anda cevap verdi ona.

“—Ey, mirzam anlatılıp bitti gibi...” dedi Timerbay. Kalın kara bıyığını burğu yapıp, biraz düşündü. Rus İzris de diğerleri de onun daha yakınına gitti. Burada dünyayı görmüş birinin başından geçenleri anlattığını dinlemek çok eskiden gelen bir gelenektir. Rus İzris askerlik zamanından kalan anılarını, Alman savaşının başlamasını anlattı. Şimdi o boz bıyığını sıvazlayıp, gür kaşları altından kartal gözlerini parıldatarak oturmayı sever oldu. Çünkü aptal değildi. Kendi hikayelerinin eskidiğini, dünyaya şimdi tümüyle başka yeni insanların geldiğini yüreği ile hissedip anlıyordu. Şimdi bu yeni kişiyi daha iyi daha yakın görmeye, onun sayesinde dünyada olan ve olacak olayları daha net anlamaya çalışıyordu. Timerbay ile her karşılaştığında ihtiyarın gönlünde bir sıcaklık, ümit kıvılcımı uyanarak gönül göğü hiç şu anki kadar açık olmamış, daima göz kamaştırmaya, büyümeye devam eden ışık ile sulandığını hissetmişti. Onu, ihtiyar askeri, gençlerin kendilerinden sayıp, hürmet ederek karşılamaları da sevindiriyordu. Daha çok Timerbay’ın ihtimam göstermesi, sıcak münasebeti mutlu ediyordu onu. Hatta son zamanlarda

Timerbay'ın oğul gibi ihtimam ona göstererek verdiği müşaveresini dinleyip, içmeyi de azalttı.

“—Sobhan başkana elbette senin içip, sarhoş olarak dolaşman iyi. Ama bize senin gibi ihtiyar bir askerin ayık olması, gerektiğinde güçlü şekilde gençlere yardıma hazır olman gerek. Sen bizimle aynı yoldan giden birisin... Bize lazımsın. İzris ağabey... Bizdensin. Anlıyor musun? İşte öyle bu dünya...”

Timerbay'ın bu sözleri onu sevindiriyor, ümitlendiriyordu. O zamanlar onu güvenilmez bir yabancı gibi hissediyordu. Yalnızken bu sözler hakkında sık sık düşünüyordu. Kirpi bıyığı altından hilekâr şekilde gülümseyerek:

“He, ihtiyar İzris'e kimin ihtiyacı olsun! Tuhaf... Anlaşılmaz, ilginç biri bu Timerbay. Bir şeylere inanıyor, yeni hayat yeni mutluluk bekliyor... Tamam inansın, beklesin... Ben de gençken inanıyordum... Gençlik o mutluluğa, sevince ulaşmayla değil ona hiç şüphesiz ulaşacağına inanmakla güzel...” diye düşünüp kendi kendine felsefe yapmayı seviyordu. Ama yine de Timerbay'ın sözlerini övüp, ümitlenerek dinliyordu. Şimdi de bu duyguyla dinlemeye başladı.

“—Ben Sibiry'a da ihtiyar bir işçi ile karşılaştım. Onu beşinci yılda önce isyan ettiği için ömürlük kürek cezasına göndermişler. İşte o ihtiyar işçi azıcık boş, sakın vakit bulsa benim gibi anlayışı donuk insanlarla konuşmayı seviyordu.”

“—Yığidim diyen kişi mutluluğu gökten bekleyerek yatmaz...” diye tekrarladı. “—Mutluluğu ele geçirir...” “—Rus işçisiydi o. Lena madenindendi. Dünyayı da cefayı da çok görmüş biriydi... İhtiyar, hasta haliyle kanadı kırılmış kartal gibi uçmak için çırpınıyordu... Ey mirzam...”

Timerbay her zaman sözü böyle Sibiry'a da karşılaştığı bir kişinin kaderi, işi ile dinleyicilerini tanıstırıyor, sevdiriyor, hüzünlendiriyor sonra söylemek istediği düşüncesini, fikrini o kişinin ismiyle konuşarak anlatıyordu. O sırada sözleri dinleyicilere isteğini, fikrini güçlkle iliştirerek değil, basit hikâyeler hayatın gerçekleri olduğundan inandırma gücü de çok oluyordu. Üstelik anlatımında Sibiry'a gönderilene kadar kullanmadığı “ey mirzam” dediği kaygılı ek de sohbete söylenmekle bitmeyen bir anlam, gizem katmış, onu daha güzel daha yakın yapmış gibi hissediliyordu.

“—Biz çoğu zaman daha çok da geceleri, toprağın altında sadece kendimiz kalınca o işçinin yanına toplanıyorduk. O bize mutluluğa erişme yollarını öğretmeye çalışıyordu. “Biliyor musunuz yiğitler?” diye durdu, şıpır şıpır ederek “—bizim mutluluğuz Anka kuşunun altın tacı altındaki sihirli kafeste kilitli duruyor! Şimdi işçiler, askerler hatta köylüler birleşip, işte o mutluluğun kilitlendiği kafesi parçalamaya toplanmalı. Eğer gerçekten de bu iş yolunda giderse Anka kuşu tüylerini bile toplayıp alamayacak... Halk bir nehir. Dağ nehri. O bir taşsa, yükselmeye başlasa vay vay! Bir anda yükselirsin... Yapayalnız yükselmenin anlamı yok” dedi.

Doğruyu söylüyor o biliyoruz. Kahraman Hebir yapayalnız yükselerek neye erişti? Ey mirzam...

İşte böyle ilginç biriydi o işçi. Sürekli böyle sıradan halkın hayatı, mücadelesi, işi hakkında konuşup, halkı özgürlüğe, mutluluğa götürme hakkında hayal kuruyordu. Ama o çok hasta, yaşlıydı...Ey mirzam...

Özgürlüğe çıkılacak gün gelince hayatta olacak değildi... İşte böyle mirzam!”

“—Vah zavallı!”

“—Vay!”

Kim nerede zor şartlarda yaşamıyor, cefa çekmiyor bu dünyada!

Söz başlayınca Moratşa da divana yaklaştı. Büyükbabası ona kulağını sak tutmasını, kim ne söylüyorsa hepsini aklına yazmasını buyurmuştu.

Timerbay gözünün kenarlarında, tavuk ayaklarının izleri gibi batan kırışıklıklarıyla beraber gülümsedi.

“—İşte o ihtiyar işçi bize Lena’da işçileri nasıl attıklarını anlattı... Ürperten olaylar... İnanması da zor hatta. Ama iş söylemekten de kötü olmuş...”

Timerbay yavaş, soğuk ses ile Lena’da olan kanlı olaylar hakkında o işçiden duyduklarını anlattı.

İhtiyar İzris, Selime, İstuğan, Ehetler:

“—Bolşevik denenler kimlermiş?”

“—Lenin denen Bolşevik mi yoksa başka mıymış?”

“—O işçi ömürlük cezada olsa da bir vakit kurtulacağına, mutlu olacağına mı inanıyormuş? Zavallı”

deyip, çeşitler sorular sora sora ilgiyle dinlediler.

Bu sözleri uyku arasında art arda duyan Moratşa ertesi sabah büyükbabasının:

“—Evet ne konuştular?” diyen sorusuna:

“—Timerbay ağabeyim Anka kuşu hakkında hikâye anlattı. İnsanların mutluluğu Anka kuşunun altın tacı altındaki demir kafeste kilitli duruyor diye söyledi... Büyükbaba o mutluluk neymiş? Kuş gibi bir şey miymiş? Tacı alıp fırlatsan, kafesi açsan uçup gider miymiş büyükbaba?” diye şaşırıp soru sormaktan başka bir şey anlatmadı.

“—Nasıl? Nasıl bir hikâye? Nasıl bir mutluluk? Nasıl anlattı?” diye ihtiyar Şımbay ne kadar ısrar etse de Moratşa bundan fazla hiçbir şey anlatmayınca onun iki kulağını aynı anda çevirip, keçi yavrusu gibi bağırttı, samur borkünü giyip, Sobhan başkanlara gitti.

“Anka kuşu hakkında hikâye anlatırsın ha? Timerbay oyunda hikâye anlattı ha? Bunu nasıl anlamak lazım?” diye kendi kendine söylenerek gitti. Lakin başkanların kapısının yanında bir grup kadının gürültü patırtı ile gelip bağırıştığını görünce çabucak ara sokağa döndü, arka kapıdan girmeye niyetlenip, kar tabakasına gömüle gömüle sokağın arkasından gitti.

“Anka kuşu... Mutluluk... Kafes...” diye kendi kendine konuşup, mızır mızır söylendi. Sonra sözün nereyi dürttüğünü düşünerek:

“—Vay yaramaz ne söylemiş?” diye bağırıp döne dolaşa öne doğru yürüdü.

Bugün sabahtan beri Sobhan başkanların kapısının yanında bir grup asker kaynıyordu.

Dışarıdan hayvana bakıp gelen Bazıyan yenge közün kenarında, taburenin üstünde birilerine ayakkabı tabanı çakan Timerbay’a endişeli bir bakış atarak pencereyi gösterdi.

“—İşte bak kadınlar ne yapıyor? Kavga...Kavga... İşte gör şimdi... Seni fitneledikleri gün gibi açık...”

“—Ne var hanım? Neye söyleniyorsun?” diye Timerbay da yerinden kalkıp pencereye gitti. O sırada Selime kendi gibi on kadar askeri yanına almış, bağıra bağıra Sobhan başkanın içten kilitli kapısını, pencere kapılarını şakırdatıyordu.

“—Kara kursak çık! Savaş boyunca bizim aylıklarımızı yiyip, zenginleştiğin yeter senin!”

“—Şimdi çık, paramızı ver!”

“—Savaş bitsin! Kocalarımızı geri getirin!”

“—Savaş çok iyiye kendi oğlunu gönder! Kendin savaşa git!” Timerbay kirpi bıyığını döndürüp, pencereden bu görüntüye sevinerek baktı.

“Haydi layıkıyla çimdiklemeye başlasalar... Böyle olsa ey mirzam...”

Sözlerinin yelde uçmadığını görmek onu sevindiriyordu elbette.

“—Bu Selime, başkanı da Ğabbas molla gibi yapıp, öğretmeyi düşünüyor” dedi Bazıyan yenge. “—Bilmiyorum... Bu kez ağzı yanmazsa iyi.”

“—Öğretseler güzel olur. Çoktan öğretme vakti onlara, o kara kursaklara!” deyip, Karases nine de söze katıldı. O da diğer pencereden bu hengameyi gözlüyordu.

Lakin askerlere Sobhan başkanı öğretmek doğru olmadı. Birden çıkıp gelen polis memuru Aleksey onları atı ile çiğneyecek olup, hafifçe savurarak dağıttı.

“—Dağılın ahmaklar! Yoksa şimdi hepinizi yakalayıp, hapishaneye atarım! Duydunuz mu akılsız koyunlar hapishaneye!”

Timerbay süpürülmüş gibi boş, sessiz kalan sokağa bakıp, pencerenin yanında uzun süre düşünerek durdu, Bazıyan yenge hiç tanıdık olmayan, yabancı lakin tuhaf kederli bir nağmeyi yavaşça söylemeye başladı.

Kımıl da, uyan, lanetlenmiş,

Kullar ve açlar dünyası!

XIV

Askerleri kovunca Sobhan başkana ağırlanmaya gelen polis memuru Aleksey, biri zayıf uzun boylu, kalın kara kaşlı, diğeri geniş omuzlu, kısa boylu, becerikli iki yiğidin sokaktan bir öyle bir böyle geçtiğini pencereden gözleyerek endişeli bir ses ile:

“—Bunlar kim?” diye sordu. “—Ne diye sokakta dolaşıyorlar? Yoksa o kadınlar gibi bunlar da senin kapını mı vurmaya geliyor başkan? Olur da. Zenginler çok düzensizleşti... Hanımların bugünkü davranışları da bize bunu gösteriyor anlıyor musun başkan?”

“—Anlıyorum Leksey Petravis, çok iyi anlıyorum... Şımbay

ağabey bu yiğitleri de her zaman göz önünde tutuyor” dedi başkan öküz bakışlarını polis memuruna dikerek. “—Ha ha ha... Zamanı, yeri geldiğinde görürüz... Bizim işlerimizin o tarafı kadın kıza kalmış Leksey Petravis...”

“—Sak olmalı” diye tekrarladı polis memuru. “—Anlıyor musun? Timerbay’ın işi değil mi bunlar? Hepsini önceden bilmek lazım. Yoksa bugün kadınlar yarın gençler...Sonra tüm halk hareketlenip, yakandan tutmaya başlar... Evet bilmediğin daha ne var? Anlıyor musun?”

“—Anlıyorum, iyi anlıyorum Leksey Petravis” dedi başkan papağan gibi her sözü tekrarlayarak. Bu sırada o da pencerenin yanına geldi.

Ama İştüğan ile Ehet donup, tipili fırtınada dolaşarak boş sokakta sürekli ileri geri yürüdü. Onların bugün konuşacak sözleri bitmiyor, müşavere edecekleri konu birikmiyordu.

Söz ilk önce askerlerin yerli talepleri hakkında oldu. Gerçekten de buna çok dayanmak mümkün mü? Bu koca kursağın asker aylıklarını yıllarca kendi cebine attığını herkes biliyordu. Bugüne kadar cesaret edip söyleyen, korkmadan talep eden olmamıştı. Selime yenge güçlü bir kadındı. Başkanı bile korkuttu. Polis gelince işi bozdu. Yoksa onlar başkanı sokağa sürüp çıkarana kadar bırakmazdı...

Söz bundan sonra toprak konularına geçti. Bu konuda Timerbay’dan duyduğu sözler gençlerin aklından çıkmıyordu.

“—Fabrika, fabrika işçilerinin. Toprak köylülerin olması lazım. Yersizler toprak sahibi olsun... Bolşeviklerin en büyük lideri Lenin böyle söylüyor!” dedi heyecanlanarak şıpır şıpır etti İştüğan. “—Bu yüzden tüm işçileri mücadeleye çağırıyor... Toprak, toprak... Eğer benim toprağım olsa...”

“—Eğer bizimde toprağımız olsa” diye tekrarladı Ehet birdenbire canlanarak... “—Gerçekleştirmek lazım. Bizim toprağımız nerede? Sobhan başkanların, Timaş boyarların elinde. Timerbay ağabeye rastlayan o ihtiyar işçinin söylediğine göre toplanıp yükselmemiz, onları yıkıp toprağı kendi elimize almamız gerek. Ben Timerbay ağabeyin sözünden bunu anladım. Yoksa toprağı hiç kimse bizim elimize vermez. “Elma piş, ağzıma düş!” diye yatmakla iş olmaz.”

“—Doğru, mücadele etmek gerek” diye cevapladı İştüğan. “—Mutluluğun temeli toprakta yatıyor. Ne zaman, nasıl mücadele etmeye başlayacağız? Bu konuda Timerbay ağabey bir şey

söylemedi... Ama biz ne biliriz? İşte bu askerler gibi gürültü patırtı ile gelip, sokağa çıktıktan, polisi görünce apar topar kaçtıktan sonra ne fayda?”

Ehet memnuniyetsizlik gösterdi.

“—Biz ne bilirmişiz! Bilmeyecek ne var? Küçük müyüz yoksa? Allah’a şükür yaşıyoruz yeter. Sen, on dört yaşında sakal bıyığı çıkan yiğit kendi yaşında değil, yirmiden aşmış görünüyorsun. Ama benim boyum kısa olsa da yumruklarım ağır. Demir gibi.”

O at toynağı gibi yuvarlak yumruğunu sıkıca yuvarlayıp, baş ucunda salladı.

“—İşte nasıl!”

“—Doğru söylüyor.”

“—Biz de mücadele etmezsek kim edecek? Hayır, sokakta çöp teperek yürüdüğümüz yeter!”

“—Ama nasıl başlayacağız?”

“—Haydi Timerbay ağabeyime gidip soralım. Öğretsın.”

“—Doğru, öğretsin.”

Yiğitler aceleyle Timerbay’a gittiler.

Sobhan başkan polis memurunun kaburgasını yumuşakça dürttü.

“—İşte gördün mü Leksey Petravis?”

“—Evet.”

“—İşte ayakları nereye çekiyor onları! Bu isyancı Timerbay’a, Leksey Petravis bir çare bulma zamanı geldi.”

“—Zamanı geldi.”

Timerbay gençlerin sinirlenip kızarak söyledikleri sözleri ayakkabı tabanı çakmayı bırakmadan dinledi. Sonra onlara uzun süre gülümseyerek bakınca zor silkinip, başını salladı.

“—Saklanmalısınız mirzalar saklanmalısınız... Acele edip, önce damlayan bir iki damladan bahardaki taşkın kopmaz... İşte bahar çabucak gelir. Büyük buzları atıp, yer yüzünden sevimsiz kışı kovar. O zaman sabırsız damlalar da taşkına katılıp, ulu denize doğru akacağı yol açılır... Yoksa o sabah damlaları baharda hazır olmaz, işe yaramadan yok olurlar...”

“—Hey, ağabey sen ne söylüyorsun? Bizi tümünden çocuk sanıyorsun” diye İştüğan öfkeli bir bakış attı.

Ehet sözünü keserek:

“—Biz kinayeli söylediğini anlıyoruz” diye söyledi. “—Ağabey sen bize doğrusunu söyle, öğret.”

“—Ama mücadele oyuncak değil mirzalar. Uyanık kafa ile durmazsan çabucak belini büklerler...”

“—Uyanık kafa nasıl olacak?”

“—Erken öten guguk kuşunun başı ağrır, atasözü çok doğru demiş...”

Yiğitler Timerbay ile konuştuğundan sonra onun İştüğanların gücüne de sözüne de inanmadığını, onları çocuk gördüğünü anladı. Sonra utanıp, mücadeleye hazır yiğitler olduklarını kanıtlamak için nasıl olsa ciddi bir iş yapma gerekliliği hakkında tekrar düşünüp, kapının dibinde uzun süre durdular. O sırada Ehet birden canlanıp, İştüğan’ın kolundan tutup çekti.

“—Hey, İştüğan Suk ağacını ‘Kafir Hebir’ ağacı diye değil ‘Kahraman Hebir’ ağacı diye söyletmek gerek. İşte, çok güzel olacak! ‘Kahraman Hebir!’ ağacı! Güzel oldu, hey!”

“—Kahraman Hebir” ağacı diye tekrarladı İştüğan da. “—Güzel oldu! Doğru oldu. Onu Timerbay ağabey önceden böyle adlandırmıştı... Öyle mi? Lakin... Lakin... Biz nasıl mücadeleye başlayacağımız konusunda konuşalım değil mi? Ama bunun...”

“—Tam bu konuda!” diyerek Ehet dostunun sözünü böldü. “—İşte o Kahraman Hebir gibi Timaş boyarın malikanesine varıp, yangın çıkaralım diyorum ben.”

“—Ama ben Kahraman Hebir’i dövdükleri gibi biz de Hatubal’ı yakalayıp dövelim diye düşünüyordum.” dedi İştüğan. O son zamanlarda Ayhılıv’ın etrafında çok sık dolaştığı için Hatıbal’dan daha çok intikam almak istiyordu.

“—Sobhan başkanı dövüp, tüm malını alıp, ihtiyar İzris’e versek nasıl olur?” diye göz attı Ehet.

İştüğan uzun süre düşününce:

“—Hayır, bunların hiçbiri olmaz. Mücadeleyi bana göre böyle başlatmak olmaz” fikrine vardı.

“—Ama nasıl?” diye öfkelenildi Ehet. “—Kol kavuşturup öylece duralım mı?”

“—Bilmiyorum” diye şaşırıp kaldı İştüğan. “—Ne söyleyeyim? Yine de Timerbay ağabey yapayalnız mücadeleye çıkmanın anlamı yok dedi. Hızlı... Toplanıp... Birleşip, dedi değil mi o?”

“—Bilmiyorum...”

Pencereden göz atarak çizme dikmeye devam eden Timerbay:

“Bu yiğitler başına buyrukluğ yapmasalar. Güzelce konuşup ciddi anlatmak lazım” fikrine vardı. “Bundan sonra onlara, gençlere daha çok zaman ayırmak lazım...”

Ama polis memuru ile başkan yiğitlerin hareketlerinde şüphelenecek bir yer görmeyince sessizleşip, divana oturdu.

Sonra işlenip, türlü iplerle dokunmuş kareli, kızıl sofra bezi üstüne zengin bir ziyafet hazırlandı.

“—Evet Leksey Petravis şaraptan da içelim.”

“—Sağlığına!”

Onlar ilk kadehini dibine kadar içip bitirince, tabaktaki koyun etine el uzattığı sırada biri sabırsızlıkla kapıya vurdu. Başkan acele etmeden şişeleri, kadehleri dolaba saklayıp, kuru bir ses ile:

“—Kim o?” diye sordu.

“—Ben... Benim... Başkan...”

Şımbay olduğunu anlayınca başkanın yüzü parladı. “Bir haber getirmiştir...”

Yine de sert bir ses ile konuştu.

“—Gir haydi.”

Döne yuvarlana kestane Şımbay geldi. Çitlerin arkasından karı yararak geldiğinden sivri, bal rengi sakalına parlak buz karışmıştı.

“—Aleykümselam başkanlar! İyi misin kardeş?” diye tatlı gülümseyip, kapının dibinde durdu. Bu vakitsiz gelen yalakayı görünce başkanın da polis memurunun da keyfi kaçtı. Onlar birden dişleri sızlamış gibi çirkin, buruş buruş oldular.

“—Ne var? Söyle...” dedi başkan, girişe bakmadan.

“—Ne yapmış avcı?” diye istemeden gülümsedi polis memuru.

Kestane Şımbay odaya tanıdık, keskin bir koku salan, yok ettirdiği şişeğe üzülüp, masadaki koyun etine aç gözlerini dikip, konuşmadan durduğu sırada başkan dayanamayıp, sert bir ses ile Başkurtça konuştu.

“—Niye vakitsiz geliyorsun? Yerini bilmiyor musun yoksa?”

Lakin kestane Şımbay sanki bunu duymamıştı. Polis memuruna yağlı gözlerini doldurarak bakıp:

“—Efendiler!” diyerek masaya doğru bir adım geldi. “—Efendiler, bunu nasıl anlamalı! Timerbay oyunda hikâye anlatıyormuş!”

“—Hikâye?”

“—Nasıl bir hikâye?” deyip ilgilendiler. Şımbay’a da bu lazımdı. Çağırımlarını beklemeden paltosunu çıkarıp, avuçlarını ovalaya ovalaya hızlıca divana gidip oturdu.

“—Hikâye anlatıyor. Anka kuşu hakkında konuşuyor. Anka kuşunun altın tacı altında altın kafesi varmış. Altın kafeste mutluluk kuşu kilitli duruyormuş. Altın tacı

u urursan altın kafes a ılacakmış. Böylece mutluluk kuşu  zg rleşecekmiş. Sonra herkes de mutlu olacak diye anlatmış. İşte nasıl? Bunu nasıl anlamalı başkanlar?’’

Başkan kestane şımbay’ın bu sorusu için:

‘‘—Anka kuşu hakkındaki hik ye eskiden beri anlatılır. Bu mu alıp geldiğin haber?’’ diye kovmaya hazırlansa da polis memurunun hik yeye çok dikkat ettiğini görüp, ses çıkarmadı. ‘‘İhtiyarın gelmesiyle keyfi kaçmaması iyi...’’

Ama polis memuru gerçekten de:

‘‘—Anka kuşu hakkında hik ye dedi ha?’’ diye ilgilendi. ‘‘—Mmm, Anka kuşunun tacını u urursan dedi ha?’’

Kestane şımbay ona keçi sakalını hareket ettirerek sıkça başını salladı. Çünkü ağzı boş değildi. O iki tarafında tir tir eden koyun yağını acele ede ede doldurup, dişsiz ağzı ile kıtır kıtır ettirerek çevirmeye başladı.

Başkan onun fare tutmuş kedi gibi acımasızca açılan yeşil gözlerine bakarak:

‘‘Ey a  gözlü pis boğaz! Hiç doymayı bilmez misin sen?’’ diye hakaret ederek düşünüp, şişeyi getirip, masaya koydu.

‘‘—Leksey Petravis. Birlikte kaldıralım.’’

‘‘—Doğru, haydi buyur’’ dedi polis memuru acele ederek.

Onun düşüncesini sadece o son içki değil kestane şımbay’ın getirdiği yeni haber de ele geçirmişti. Timerbay’ın bu hik yeyi nereye, kimin adresine yönlendirdiğini iyi anlıyordu.

Polis memuru bir bardak içkiyi ağzını birden yukarıya kaldırıp, iğrenç şekilde kıt kıt ettirerek yutunca:

‘‘—Hik ye anlatmış ha? İlginç! Nasıl anlatmış dedin?’’ diye bir kere daha şımbay’a sordu. Sonra başkan ile kestane şımbay’a Timerbay’ın arkasından gözetlemeyi emredip, pişen yemeği yemeden, sevdiği i kisini bitirmeden kiliseye gitti. Onun elinde bugüne kadar Timerbay’ın daha çok pazar günleri pazara gelen halkın arasında aynı bunun gibi sözleri söyleyerek halkı kışkırtması hakkında yazılmış bir ihbar mektubu vardı. Kestane şımbay’ın bu sözünden sonra Timerbay hakkında tereddüt edecek yer kalmadı.

‘‘ ara karşı halkı kışkırtıyormuş! Geldiği yere geri göndermek lazım bunu!’’

Kestane şımbay ile Sobhan başkan Timerbay’dan tekrar nasıl kurtulacakları hakkında uzun süre düşündü. Lakin bir kazan et ile dolan karnı bedenini

uyuklatıp, uykuya çekti. Onlar şimdi hiçbir şey düşünüp, bulamadılar.

XV

Baygilde ağabey cephede hemşerilerine çok denk geldi. Onların arasında eski dostu Nikita ile birlikte İsenbet yiğitleri, Sehiulla ile Şahimorat da vardı. Baygilde ağabey onları önceden de kardeş gibi görüyordu. Şimdi cephede, ölüm pençesi altında, bir saati geçirmek onda çok fark etmiş, onların kaderini gizemli bir ip ile bağlamış gibi geldi.

“—Düşünmediğinde karşılaşmak! Nasıl güzel oldu. İsenbet’e gidip, görmüş gibi oldum” diye sevindi Baygilde ağabey.

“—Birlikte ülkeye döndüğümüzü görmeyi yazsın kader” dedi yiğitler. Onlar da büyük ve sevdikleri ağabeyleri karşılaştıklarına mutluydu. Yine de bu karşılaşma Baygilde ağabeye üzüntü veren bir haberi de getirdi. Bu şehit dedenin ölüm haberi idi.

“—Hiç olmazsa mezarına bir avuç toprak atamadım...Savaşta olmasam yürüyerek de olsa cenazesine giderdim...” diye pişman oldu Baygilde ağabey.

“—Vah, nasıl biriydi! Nasıl biriydi...”

Günler, haftalar, aylar geçti. Hemşeriler omuz omza verip, çok kez birlikte hücumla gitti. Çaresizliğe düşüren pozisyonu, savaşın cefasını birlikte tattılar. Lakin savaş, acımasız kader, bir vakit onları tekrar türlü türlü taraflara savurdu.

Eylül ayının karanlık bir akşamıydı. Baygilde ağabeyler pozisyon alıp, açık siperde durdu. Üstten karla karışık yağmur yağıyordu. Kaputlar, çizmeler suyu içip şişmişti. Çirkin... Ürkütücü...

Şafak görünüyordu. Atış durmaya başladığı bir zamandı. Askerler farklı farklı büzüşüp, silahlarına yaslanıp kalmışlardı. Sadece Nikita ile Baygilde ağabey birbirini ısıtmaya çalışıp, sırt sırta dayanıp, çömelip oturmuş yavaşça konuşuyordu:

“—Güçten düşmenin de yorulmanın da sınırını aştı bu kardeş. Ama savaşın ucu bucağı görünmüyor...” dedi Nikita.

Baygilde ağabey ümitsizce elini sallayarak:

“—Ölmeyince kurtulmak yok. Aksi gibi kurşun da değmiyor.”

Nikata onun kaburgasını dirseği ile sertçe dürttü.

“—Evet, evet söyle, boş!”

“—Bele kadar çamura batıp, gece gündüz siperde yatmaya göre ölmek çok değil mi?”

“—Değil. Siperde sonsuza kadar durmuyoruz...”

“—Bize hayat yine de rutubetli siperden daha sıcak olmadı. Olmaz da...”

“—Ne konuşuyorsun sen Baygilde? Böyle zamanlarda kendini değil çocuklarını düşün... Ben öyle yapıyorum... Onların, çocuklarımızın bugünü yarını hakkında düşünüyorum. Onları bizden daha mutlu etmek için mücadele vererek yaşıyorum. Bu dilek bana her zaman güç, sabır veriyor...”

“—Bende öyle istiyorum da...” Siperde rutubetli, kırmızı çamurlaşmış toprak üstünden solucan gibi sürünerek yabancı bir asker geldi. Baygilde ağabey ile Nikita zıplayıp silahlarına yapıştı.

“—Dur! Kim o?”

“—Şşş, bağırmayın” diye şıpır şıpır etti yabancı asker. “—Görmüyor musunuz sizin gibi Rus biri. Asker” dedi. Sonra kendine doğrultulan iki silahı hiç korkmadan çıplak kolu ile iki tarafa ittirip geçerek siperin dibine oturdu. “—Kibrit yok mu yiğitler? Haydi tütürelim. Benim kibritim ıslandı dost!”

O gıj gıj öksürdü. Zayıf, yorgun düşmüş bedenine hiç has olmayan uyanık bakışlarını önce bir askere sonra diğerine geçirdi. Görünüyor biri. Baygilde ağabey gömleğinin cebinden kibrit alıp ona uzattı.

“—Niye olmasın kibrit? Var. Meh, buyur.”

“—Sağ ol” dedi o asker. “—Sigara içelim.”

Lakin kibrit görünmüyor. Rutubetlenmiş.

“—Şimdi kendim ateş yakarım” dedi Şahimorat. “—Bekleyin.”

Kaput çizmesi ile örtüp, çakmak taşı çakmaya başladı. O yabancı asker ilgilenip, ona sessiz sedasız gözünü dikerek dikkatle baktı, sonra derin bir of çekerek:

“—Eh, kardeş olmadı. Bu kibrit de yumuşamış. Ah, dost! Tütün de tütürülmüyor hiç olmazsa...”

Baygilde ağabey ona şaşkınlık, üzüntü ile yakına gidip baktı.

“Nasıl tanıdık ses... Ne zaman duydum ben bu sesi? Nasıl da güzel, yakın gibi...”

Lakin hatırlayamadı. Hayır o bölükten değil. Burada onlar birbirini iyi biliyor. Ama bu tanıştığı, tanıdığı biri değil...

Yabancı asker onun rutubetli omzuna dost gibi vurdu.

“—Evet gömlek cebindeki kibrit de ıslanmış

dost! Buna insan, asker nasıl dayanır? Sen buna nasıl bakıyorsun kardeş?”

“—Asker nasıl bakar?” diye önemsemeyen cevap verdi Baygilde ağabey.

“—Evet, asker nasıl bakar?”

Yabancı asker başını eğip, biraz düşünerek oturunca etrafa inceler gibi bir bakış attı, tekrar:

“—Ah, dost!” dedi. Tüttürelim. Hanginiz de kuru kibrit var yiğitler?”

Bir askerde bile kuru kibrit bulunmadı. Şahimorat da çakmağından ateş çıkaramadı.

“—Eh, dostlar” diye üzöldü o asker. “—Bizim kaderimiz köpek kaderi mi? Evet niçin, kim için sıkıntı çekiyoruz? Bize bu savaşın ne gereğı var?”

Diğerleri de sessiz sedasız ezilerek durdu.

“—Savaş çarlara, zenginlere gerek” dedi o asker öfkelenerek. “—Onlara savaş zenginlik, altın katıyor. Ama bize işçi, köylölere? Biz ölürüz, kırılırız, bölünürüz. İşte savaş bizim için bu!”

Ona kimse hiç cevap vermedi. Baygilde ağabey de kendinin sürekli: “—Nerede duydum ben bu sesi? Nerede gördüm ben bu kişiyi?” diyen düşüncesinden kurtulamıyordu. O sırada bu yabancı asker ona doğrudan bakıp:

“—İşte” dedi “—sen söyle kardeş ne zamandan beri bu bataklığa batıp barut, kan kokusu koklayarak siperde debeleniyorsun?”

“—Benim ikinci sonbaharım” diye cevap verdi Baygilde ağabey. “—Savaşın başından değilim.”

“—Senin ikinci sonbaharım. Ama benim buradaki üçüncü sonbaharım” dedi o asker. “—Evet söyle kardeş bu sürede biz neye eriştik? Neye cevap aldık? İlerde bizi nasıl bir kader bekliyor?”

“—Ne beklesin? Hiçbir şey.”

“—İşte bunlar. Hiçbir şey” diye susuzluğunu giderip, devam etti asker. “—Bu savaş işçi, ırgata yoksulluktan, cefadan başka hiçbir şey vermedi, vermeyecek de... Özgürlük, toprak, ekmek için çar ve zenginlere karşı savaşsan... O zaman başka... O zaman ümit olur...”

“—Çakmak yandı yiğitler! Buyurun alın, tüttürelim!”

Şahimorat inat edince çakmağı çakıp, tütünü yaktı.

“—Vay, sağ ol. Yaşarız böyle olunca” diye sevindi asker.

“—Evet, çakmak yandı. Tutun, toplanıp tüttürelim” dedi Nikita.

Kol içlerine saklayarak tütün tüttürmeye başladılar.

Yabancı asker hiç susmadı. Acı tütününü içip içip çıkararak:

“—İşte böyle kardeş” diye tekrar söze başladı. “—Savaşı bitirmek gerek. Silahların en iyisini çarın kendine, subayların gözüne dikip, hepimiz bir ağızdan:

“—Savaş bitsin! Bitsin çarlar, zenginler! Yaşasın işçinin, köylünün özgürlüğü!” dedi nara atarak. “—Bizim bu naramızdan yer titresin, çar sarayları yıkılsın! Doğru söylüyor muyum kardeş?”

“—Doğru! Haklısın!” dedi Baygilde ağabey.

“—Çoktan zamanı geldi. Bitin enseye ulaşma şansı var artık. Ulaşırsa hamam lazım!” diye güçlendi Nikita. O asker de tekrar coştı.

“—Kendimiz mücadele etmezsek bize mutluluğu Allah da molla da çar da getirip vermez... Bu konu Bolşeviklerin türküsünde açıkça anlatılmış... Duyanınız var mı?”

O gij gij eden kalın, soğuk sesi ile yavaşça türkü söylemeye başladı.

Hiç kimse bizi kurtarmayacak,

Bir kral bir Allah ya da bir kahraman.

Tüm zaferi kendimiz kazanacağız,

Kendi elimizle, kendimiz...

Askerler bu tanımadıkları yine de tuhaf yakın, güzel türkünün anlamını düşünmeye çalışıp, sessizleşti. O sırada Baygilde ağabey birden sevinçle bağırarak:

“—Matvey! Bu sensin! Hatırlıyor musun savaş alanında, hastanede?”

“—Yandaki yatakta...” diye bağladı Matvey genişçe gülümseyerek.

“—Hatırlıyor musun sen iyileşip gittin. Ben yataktan hiç kalkamadan yattım...”

“—Evet, yatarken bile bize ülke, dünya halini anlatıp şaşırtıyordun...Bağırarak kitap okuyordun...”

“—Unutmamışsın... Kardeş...”

Baygilde ağabey ile Matvey çok konuşamadı. Cepheye alay ederek bir subay geldi.

“—Kaç!” dedi askerler. Omuz omza verip, Matvey’i saklamaya çalıştılar.

“—Kim burada isyancıların türküsünü söylüyor? Kim çar hazretlerine karşı fitne yayıyor? Söyleyin domuzlar! Akılsız koyunlar!”

Fedka Ryaboy bağıra bağıra askerleri iterek arkaya geçti ve siperden tırmanarak çıkan Matvey’e

toplu tabanca attı. Matvey sessizce siperine dibine kayıp düştü. Nikita ile Baygilde ağabey ona yardıma gitti. Yakından atıldığı için ateş alan kaputu söndürdüler. Kalbini dinlediler.

Lakin son oldu.

“—Tam kalbine gelmiş” dedi Nikita.

“—Bolşevik... Diyorlardı ona... Hastanede...” diye şıpır şıpır etti Baygilde ağabey. Askerlerin atasına, soyuna küfredip, önce birinin sonra diğeri burnundan kan savurup dövmele meşgul olan Fedka, boğazına tıklan büyük endişe düğümünü yutamadan boğulan Baygilde ağabeyin yanına gelip, sırtını tekmeledi, Matvey’in gövdesini iyileştirip, onu doğrultmaya çalışan Nikita’nın omzuna da tabanca dipçığı ile acımasızca vurdu.

“—Siz domuz burunlular, niye Bolşevik’i koruyorsunuz?”

Baygilde ağabey ile Nikita öfkeden ve endişeden tüm korkusunu unutup, ölüm korkusu veren son mücadeleye hazırlanarak ayağa kalktı.

Ağa Sergey Hitrov’un ortanca oğlu Fedka Ryaboy, para büyüklüğündeki iri, sarı çillerle kaplanmış çukur yüzlü, beyazı dönmüş, kanlı yeşilimsi mavi gözlü bu subay, burada kansızlığı ve kişiliksizliği ile nam salmıştı. Hiç suçsuz bir askeri vurmada, dövmede, yıkmada asla duramazdı. Bu yüzden askerler ondan bütün varlıkları ile nefret ediyordu. Onun insan dövmekte büyük tecrübesi vardı. İnsanı nasıl vurup, yıkacağını iyi biliyordu. İlk önce sıranın başında duran Şahimorat’a burnunu kanatarak vurdu. Sehiulla’nın kulak dibine acımasızca vurup, sersemleterek yıktı. Nikita’nın yanına gelince kulaklarının dibine varan büyük ağzını ayırarak:

“—Evet hemşeri? Nasılsın?” diye alay ederek güldü, Nikita’nın nefret dolu mavi gözlerine bakıp, acımasızca elini salladı. Lakin Nikita onun elini salladığı yönden geriye doğru çekildi. Dişini arasından sıkarak çıkardığı dehşetli sesi ile:

“—Sabır et efendi! Yavaş! Elin kırılmasın” diye uyardı.

Bunu bekleyen Baygilde ağabey yumruğunu sıkıca yuvarlayıp, subayın beline yöneltti. Fedka Ryaboy yılan gibi yuvarlanarak rutubetli siperin dibine düştü.

“—Sessizce öldürmek gerek bu yılanı!” diye fısıldadı Nikita.

Toplanıp subayın üstüne atladılar. Herkes yumruğu ile subayın kaburgasını dokunmaya, çoktan beri biriken öfkesini almaya çalıştı. Onlar sadece

bu işin sonuna eremeyeceğini düşünüyordu. Şafağı ölüm korkusu veren ateşini saçıp, yeri titreterek karşılayan düşman topçularının ilk mermilerinden biri bu sipere geldi. Siperde kan, çamur, kar hepsi birbirine karıştı. Ağır yaralanan Nikita ile Baygilde ağabey revire gitti.

Fedka Rryboy da revirdeydi. İlk sözü Nikita ile Baygilde ağabey hakkında oldu.

“—Nerede onar? İsyancılar, Bolşevikler! Atmalı! Öldürmeli!”

Lakin doktorlar bu sözleri ağır yaralı birinin sayıklaması olarak kabul etti. Yine de iyileşmeye başlayıp, eline kalem tutacak olunca bu konuda gerekli yerlere haber vermeyi unutmadı:

“—Baygilde ile Nikita, Bolşevik. Çar subayına el kaldırdılar. Onları vakit kaybetmeden yakalayıp, hapishaneye atmalı. Savaş zamanının askeri kanununa göre sert cevap vermeli!” deyip, talebini yazdı. Kâğıdın gidip, suçlunun arayıp bulunmasına kadar iki üç ay zaman geçti.

Dışarıda lapa lapa, sıcak, biraz erimiş kar yağıyordu. Yaralıları tuttukları odada sadece ikisi, düşünceli, zayıf beyazımsı yüzlü genç kadın, hemşire Marina ile sol kolu yarısına kadar alçıya alınmış olsa da yüzünden acı kış yelinde yanmış karalığın hiç gitmediği, genç, sağlıklı, güçlü görünen Baygilde ağabey.

Marina deminden beri Baygilde ağabeyin kolundaki alçıyı değiştiriyordu. Onun kuş kirazı gibi kara kıvrıkcık sakal basmış güçlü yüzüne, geniş göğsüne hiç has olmayan endişeli, sürmeli gözlerine beğeniyle bakıyordu.

“Niçin hep böyle bakıyor bana? Benimle ne yapsın? Tüm dünyaya, herkese böyle sevgiyle bakıyor. Yüreğinin güzelliği bakışlarına yansıyor... İnsaniyetli kadın” diye sürekli düşünüyordu Baygilde ağabey. Hemşire büyük ihtiyatla alçıyı kesiyordu.

“—Ağrıyor mu?”

“—Sizin şefkatli elinizin tuttuğu yerin ağrması mümkün mü?” diye muziplik yaptı Baygilde ağabey. “—Üzülme, değiştirin.”

Marina mütevazî şekilde gülümsedi.

“—Tekrar söyleyin...”

Onun beyazımsı yüzüne koyu kızılalık geldi. Daha güzel, alımlı oldu. Baygilde ağabey ona uzun uzun baktı.

“Nasıl güzel bir kadın...”

Hemşirenin alçı değiştiren elleri yavaşça hareket ediyor, yüzüne endişe geliyordu.

“—Bana öyle bakmayın!” dedi rahatsız olarak. “—Sizin gözleriniz böyle bakıyor... Alevli kömür gibi...”

“—Öyleyse... Kötü mü?”

“—Değil... Güzel... Lakin bakmayın...”

Baygilde ağabey sağ eli ile Marina’nın sırtından çocuk gibi sevdi.

“—Eh, Marina, Marina çocuk! Kızım gibi görüyorum ben seni. Benim de kızlarım var...”

Marina’nın yüzüne daha koyu bir kızılık geldi.

“—Dokunma. Olmaz.”

Baygilde ağabeye üç ay boyunca iyi niyetle bakıp, güzel bakışları ile şefkat gösteren bu iyi kadını bırakıp gitmek zor olacak gibi geldi.

“Bakınca çok ilginç bu hayat: İnsanlar karşılaşıyor, tanışıyor, dost oluyor hatta bazıları birbirini seviyor... Sonra ayrılıyorlar. Başta zor, sıkıntılı oluyor. Sonra unutuluyor... Unutulmayanları da oluyor elbette. Següre, Şehit dede, Nikita, Sıvakay nine, Matvey... Belli ki Marina da unutulmayacak...”

“—Oldu” diyerek Marina onun düşüncesini böldü. “—Oldu, alçıyı alıp bitirdim. Şimdi tekrar savaşman mümkün. Kırılan kemiklerin kaynadı.”

“—Sağ ol Marina kardeş...”

Baygilde ağabey ne zamandır gerekli bir sözü unutmuş gibi hemşirenin karşısında durdu. Marina’nın ona dikilmiş mavi gözlerinde yaş kabarcıkları gülümsüyordu.

“—İşte böyle... Hep böyle görünüp sonra kaybolursunuz... Benim kocam da kayboldu... Öldü... Biliyor musun o bir mektubunda aynı böyle, senin gibi bir Başkurt yiğidinin, onu savaş meydanından alıp çıkardığını yazmıştı: “Yoksa ben orada kan kaybından ölürdüm, yaram çok ağırdı” diye yazmıştı... Sonra bu yarası iyileşti, yine de öldü... Çok kahraman, kendine acımayan biriydi benim kocam. İşte ben seni, benim kocamı kurtaran o Başkurt’a benzeterek yakın gördüm... Hatta o Başkurt sizmişsiniz gibi hissediyorum... Senin bu kolların kocamı kaldırmış, bu kara gözlerin onu görmüş gibi... Bu yüzden gözlerin bana çok yakın geliyor...”

Baygilde ağabeyin yüreğini sanki parlak bir ışık delip geçti. Kendisi de fark etmeden hemşireyi çocuk gibi kucaklayıp, göğsüne bastı.

“—Eh, Marina, Marina! Çocuk! Ne kadar iyi bir kadınsın sen! Kocanın ismi neydi kardeş!”

“—Matvey...”

O an koridorda kaba sesler yankılandı. Birileri Baygilde ağabeyin ismini, soy ismini söyleyerek bağırdı. Çok geçmeden odaya, revirin baş doktoruna dönerek iki polis geldi. Onlar Baygilde ağabeye kimseyle konuşma imkânı vermeden onu baştan sağma giyindirip, itip dürterek revirden çıkardı.

“Fedka Ryaboy’a diri lazımmış, kötü! Eh, orada öldürmeliydim...” diye pişman olarak düşündü Baygilde ağabey. “—Nikita da yakalandı öyleyse...”

Marina başını çevirip, kâğıt gibi bembeyaz olup, duvara yaslandı.

“—Ey Allah’ım! Ey Allah’ım! Bu nasıl iş? Niye ona dokundun?”

Baygilde ağabey kapı dibine varınca ona son kez dönüp bakarak:

“—Hoşça kal Marina kardeş! Her şey için teşekkür ederim!”

XVI

Yarınki pazar için akşamüstü Serbiyamal yepyeni köy kızağına yakın zamanda aldığı kahverengi atını koşup, İştüğan’ı da arabacı yerine oturtarak Yakup köyüne gitti. O her zaman böyle pazara bir gün önce gidip, kendine örnek aldığı Batıyma ablaya varıp, kendince neşelenmeyi, büyüklenmeyi seviyordu. Şehre yalnız gitse de pazara arabacısı olmadan gitmiyordu. Bununla Batıyma ablaya kendinin de ondan eksik olmadığını göstermeye çalışıyordu. O gerçekten de irilikte, üstüne giydiği tilki kürkü, kurt kürkü, keçi yünü şalı, ayağındaki kırmızı alaca şehir ayakkabısı ile Batıyma ablaya benziyordu.

Serbiyamal tak tuk basarak kar kızağına çıktı, ayaklarını yana sarkıtıp, dar arabacı yerine zor sığan İştüğan’ın sırtını sabırsızlanarak dürttü.

“—Çabuk ol! Hızlı ol!”

At yeri deşerek hareket etti. Serbiyamal Yeneş’e son buyruklarını sıraladı:

“—Servetime, hayvanlarıma iyi bak! Eğer şu yavrulayan cevval koyunumun kuzularından birini dondurursanız canınızı alırım! Kulağınız duysun!”

Yeneş her zamanki gibi sadece sessizce dinledi. Kar kızağı şakır şukur ederek kapının önünden zar zor çıktı. Yeneş kapıyı

kapatınca özgür kalma mutluluğuyla kızların nefesi kesilip, bir süre ne söyleyeceklerini, ne konuşacaklarını bilemeden şaşırıp kaldılar.

Bu kış zenginler güvende olmayınca Serbiyamal da Irımbur'a gitmekten vazgeçmişti. Ev şimdi çok nadir boş kalıyordu.

Sonra Yemeş konuştu:

“—Yeneş!” dedi heyecanlanarak. “—Bana çizmeni ver.”

“—Niye?”

“—Kızları toplayalım! Boşken yemek pişirelim. Nasıl da güzel olur abla!”

“Abla!” Boş kalmanın sevincinden ne yapacağını bilmeyip, heyecanlanan yürekten çıkan bu sıradan kelime Yemeş'e de Yeneş'e de ilginç geldi. Yine bir süre konuşmadan durdular. Çünkü bugüne kadar Yemeş ne kadar istese de o yumuşak gönüllü, sulu göz Yeneş'ten daha büyük hissedip, hiç abla demediğine üzüldü. Kendinden büyük birine “abla” demeyip, saygı göstermeden konuşmak burada büyük ayıp sayılıyordu. Artık bir kez söyleyince bundan sonra bu sözü Yeneş'e kullanmak, Yemeş için zor olmayacaktı. Böylece bu sıradan kelime o dakikada gönlüne sonsuz huzur verip, Yeneş'i bir tık daha büyümüş gibi hissettirdi. Şimdi Yeneş evde abla olan üvey annesinin sinirlenmesinden ne kadar korksa da Yemeş'in bu mağrur isteğine karşı gelemedi.

“—Tamam öyleyse... Git kardeşim, çabucak yürü” dedi. “—Ben de hayvan bakmayı gecikmeden hallederim.”

“—Şimdi!” dedi Yemeş bölerek. “—Şimdi gider gelirim abla!”

Yemeş Yeneş'in yün şalını örtünüp, çizmesini yalın ayak ayağına geçirip, yeni çıkmış otlara basarak evden çıktı. O şimdi sadece kızları toplamak için değil, bir bahane bulamayıp, sonbahardan beri uygun şekilde göremediği Bibeş ablasına kadar gitmek için de heyecanlanıyordu. Bu az konuşan, tuhaf dayanıklı küçük kız hayata, çevreye, insanların kaderine yönelik hiçbir şeyin engel olmadığı kaynar ilgisini ve hayatın kabalığının bastıramadığı, huzur bulamadığı çocukluk duygusunu korumuştur. Zar zor fırsat bulunca böyle heyecanla dışarı çıktı. O sırada hep keyifsiz olan Yemeş yaramaz, neşeli, durmadan oynayan bir çocuğa dönüştü. Yeneş onda bu coşkun canlılığın uyandığını görüp: “Birisi işi bozmazsa iyi” diye endişelenerek soğuk zemine yalın ayak bastı.

Yemeş de o sırada fırtına gibi uçup, yukarıya Taiba ninelere gitti.

Taiba ninenin Hammat'ı ile Zakir'i savaşa gidince tüm annelik sevgisini önceden “şakirt oğlum” diye ayrıca kıymet verdiği Hisbullahına verdi. Hisbulla sağ gözünün az görmesinden dolayı ak biletli olup, savaşa gitmediği için bunu Allah'ın ona merhameti saydı. Hisbulla'nın önünde önceki gibi kayış kamçı parlatma huyunu da tümüyle bıraktı. İki sözünden birinde onu “yavrum” diye çağırıyordu. Bibeş'in de onu tüm varlığı ile sevmesini, değer vermesini, hizmet etmesini istedi. Bibeş'i herkesten kıskanıp, evden bir adım dışarıya göndermiyor sanki kilit altında tutuyordu. Yine de Bibeş yıldan yıla büyüdü, güçlendi, sadece bedeni ile değil aklı, karakteri ile de yetişti. Hisbulla'ya vardığından beş altı yıl geçince İştüğan gibi narin, uzun boylu, çizilip giden kara kaşlı, dağ vişnesi gibi pembe yüzlü bir kadın olarak yetişti. Bakışları daha zeki yürüyüşü daha güvenli olmuştu artık.

Taiba ninenin gençliğini hatırlayanlar onun hakkında:

“—Aynı kayını gibi kesik adımlarla yürüyor. Geline kayınının hareketi faydalı olur, diye boşuna söylememişler. Bunun da kayını gibi elinden de dilinden de geliyor, sonunda onun gibi olacağı benziyor” diye konuşmaya başladı. Ama bazıları:

“—Elmanın güzelini kurt yer demişler. Doğru. Bu Hisbulla merhum babasına benzeyip, yumuşak oldu... Ama kadının nasılına geldi? Taiba nine de hayatını tek başına kurdu, Bibeş de öyle olur sonunda” diye hayranlık da duydular üzüldüler de.

Bibeş gerçekten de işi çok seviyordu. Evde de bozkırda da onun elindeki iş yanıyordu. Ona artık Taiba nine de bulaşacak yer bulamıyordu. Hatta nakış, örgü gibi el işlerinde de Taiba nineyi geride bırakıyordu. Taiba nineyi şimdi Bibeş'in az konuşması, kendisine ve oğluna açılmaması endişelendiriyordu. Ne düşünüyor? Neye hazırlanıyor? Hisbulla'yı sevmiyor mu? Bu da Selime gibi bir vakit çıkıp gitmesin?”

Taiba ninenin bu endişeli sorularına Bibeş'in sürekli bekar erkekle dolaşması da katıldı.

“—Hiç olmazsa çocuk da vermedi. Çocuğu olsa sevmese de öğrenip, alıştırdı...”
Ama Bibeş bu ailede kendini her zaman ırgat kız gibi

hissediyordu. Burada onun yüreğine ait olan hiçbir şey yok.

“Dünya insana bir yüzünü bir sırtını gösterir derler... Bana da hep sırtını göstermez... Belki bir gün yüzünü de gösterir...” Ümidiyle yaşıyordu. Sevme duygusu da ona tanıdık değildi. O sadece:

“Sen kocaya kadın olarak verilmişsin, ayakta durmaya, doğru bir kadın olmaya, hepsine alışman lazım. Yürek yaranı açıp, insanları güldürmek bir şeye yaramaz” dediği, kendi mi düşünüp buldu yoksa yüzyıllar boyu örülüp, yüzyıldan yüzyıla taşınarak mı geldi, yalnızca bu katı kuralı biliyordu. Bu kurala sessiz sedasız boyun eğerek yaşıyordu.

İşte bu endişeli ablası Bibeş’i özleyip, ilk fırsatta ona geldi Yemeş. Lakin Taiba ninenin evi onu çok önceki gibi hem kendine çekiyor hem de korkutuyordu. Şimdi “gitmek ablamı görmek” diye mağrur şekilde düşünse de girmesiyle ile tümüyle utanıp, rahatsız hissederek kapının dibinde, fırının kenarında durdu. Ev tuhaf sıcak, aydınlık. Kazanda yavaşça kaynayıp duran yağlı et eve tatlı bir koku yaymış. Sadece zemini değil duvarlara kadar sapsarı yapılp, kazınarak temizlenmiş bu tuhaf temiz, geniş ev Yemeş’e hikayelerdeki çar sarayı gibi güzel göründü. Bugün o daha temiz, daha aydınlık, daha güzel gibiydi. Kendini yırtık gömleği, ucundan saman tabanlılığı çıkan paytak çizmesi, yırtık şalı ile kendini tümüyle önemsizleşmiş, tükenmiş gibi hissetti.

“Evet böyle ekin demeti gibi kıyafetimle ne diye insanlara geldim? Çabucak, hızlıca gitmek lazım buradan!” diye kendini eksik görerek düşündü. Lakin yerinden kıpırdamadı. Sanki bu evin içindeki sıcak güzellik onu bastığı yere çiviledi.

Yemeş geldiğinde, yaslandığı düzgün fırın gibi bembeyaz yüzlü, iri vakar gövdeli, geniş yüzlü Taiba nine divanda kulaç atarak yün sarıyordu. Çene ucundaki büyük kara benine yayılmış bir miktar yün onun güçlü iradeli, sert yüzüne daha da vakarlık katmış gibi oldu.

Yemeş burada çok uzun süre dikilerek:

“Kış gününde nasıl canlı kalmış bu sinek?” diye şaşırdı. Uzaktan iyi görmeyen gözleri beni sinek diye gördü.

“—Yemeş kızım ne zaman geldin baykuş! Üşümüştündür zavallım. Dışarıda nasıl fırtına var! Şubatta hep böyle göz açtırmayan fırtına oluyor” diye insana iyilik gösteren şekilde gülümseyerek karşıladı onu Taiba nine. “—Otur kızım ısın” dedi. O artık Bibeş’i seviyormuş

gibi kız kardeşlerini de sevmeye, onları güler yüz, hoş söz ile karşılamaya başlamıştı. Lakin onun ‘‘baykuş, zavallı’’ diyen sözleri Yemeş’e güzel gelmedi. Yemeş baykuş da zavallı da olmak istemedi. Genellikle kendine yetim diye acıyan kişileri de sevmiyordu. Bu acıma onun ağır kaderine hiçbir kolaylık getirmeyen yapmacıklık, aşağılama gibi geliyordu. Ama eksik görölmek, aşağılanmak istemiyordu. Böylece her zamanki gibi kendine acıyarak söylenmeye başlayan kişilerin yanından çabucak gidiyordu. Mümkün olsa böylelerinin yanına bir daha gelmeyecekti. Lakin bugün buradan, Taiba ninenin bu sözlerinden sonra çabucak çıkıp gitmedi. Taiba ninenin güleç, sevgi dolu yüzüne, güven veren sesine onun erkekler ile yarışıp, ekin yığını yaparak nam salmış, halen güçlülüğünü kaybetmemiş sütun gibi güçlü bileklerine bakarak:

‘‘Eh, ben de onun gibi büyük, güçlü olsaydım... O zaman ben de hiç kimseden korkmazdım... Hiç kimseden... Hatta üvey anneden de...’’ diye düşünerek sürekli fırın kenarında duruyordu. Ama Bibeş kayınının önünde kız kardeşiyle konuşmaya korkup, sessiz sedasız Yemeş’e bakarak mutfak tarafında büyük ağaç çanakta kesmelik hamur basmaya devam etti. Sonra tay toynağı gibi küçük yuvarlak yumrukları kendine has bir ritim ile hamurun üstünde durmadan dans etti. Ağır yumrukları altında mayalı hamur baloncuk olup, cuk cuk yarılıyordu. Yemeş uzun süre basmaktan sapsarı, sakız gibi olan bu hamurdan kesmenin kâğıt gibi ince açıldığını biliyordu. Böylece kesme ezilmiyor, birbirine toplanmıyor. Güçlü gelinler kesmelik hamuru hep böyle sakız gibi oluncaya kadar basar.

Hamur bastığı sırada Bibeş’in saçındaki süsler, bileğindeki püsküllü bilezikler:

‘‘—Şık şık! Tık tık! Şıngır şıngır! Zınk zınk!’’ diye koşma söylüyordu. Sanki Bibeş hamur basmıyor, kendine has bir nağmede dans ediyordu.

‘‘Ben de böyle çalışırdım’’ diye düşündü Yemeş. ‘‘Eh, ben de Bibeş ablam gibi güzel, güçlü bir gelin olur muyum? Oy, ya kayınım bu Taiba dünür gibi kötü olursa? Niye bu kadar kötü o? Yumuşak başlı kayınlar da var mı?’’

Yemeş’in bu sorusuna içinden bir ses:

‘‘—Nerede? Hatta cadı nine olup, gelinin ilik yağını çıkaran kayınlar da var’’ diye cevap verir gibi oldu. O sırada aklına ‘‘Kızıl öküz başını bana çok gördü kaynanam...’’ hikayesi geldi.

Üşüyüp, sırtı titredi. Korkunç ve kendine has kederiyle her zaman Yemeş'in tüm yüreğini ele geçiren bu “Kızıl Öküz Başı” hikayesinde onun gibi yetim bir kızın felaketli kaderi tasvir ediliyordu: “İşte yetim bir kızı uzağa, ormanın ardına gelin olarak vermişler. Onun kayını sadece kötü değil, cadı nine çıkmış. Gelininin her gün ilik yağın çıkarıp, sarartıp, kurutuyormuş. Sonra onu tümünden yemeyi isteyip, ailesine misafirliğe göndermiş. Zavallı gelin buna sevinip, peşinden gelen doru atını koşup, iki kızını da oturtup, hediye olarak kızıl öküz başı ve yedi ekmek alarak yola çıkmış. Ama arkasından kayını, cadı nine yetişmiş:

“—Bir ekmeğini ver. Attığını yiyeyim!” diye bağırmış. O zavallı gelin bir ekmeğini fırlatıp, atını kovarak öne doğru hızlıca gitmiş. Bir az sonra kayını yine yetişmiş. Tekrar:

“—Bir ekmeğini ver yoksa seni yerim!” diye nara atmış. Böylece yedi ekmeği, kızıl öküz başını, iki kızını bir bir alıp yemiş. Sonra gelip atını da yemiş. Zavallı gelin kayını atını yerken yaya yürüyerek baba evine ulaşmış. Bu sırada gece yarısını geçmiş, ailesi uyumuş. Yorgun düşen gelin kapıyı vurarak:

“—Baba, baba kapıyı aç!” diye bağırmış.

“—Benim kızım gece dolaşmaz!” diye cevap vermiş babası.

“—Anne, anne kapıyı aç!”

“—Bizim kızımız gece dolaşmaz!” demiş üvey annesi. Sonra kız:

“—Ağabey, ağabey kapıyı aç! Yenge, yenge kapıyı aç!” diye bağırmış. Onlar da:

“—Bizim kardeşimiz gece dolaşmaz.”

“—Bizim görümce gece dolaşmaz...” diye cevap vermişler. O sırada cadı nine gelip, gelinini de yemiş. Kapı kulpuna sadece gelinin bir tutam saçı dolanıp kalmış. Ertesi sabah ağabeyi hayvan bakmaya çıktığında bu saçı bulunca:

“—Kemanımın da teli kopmuştu, ne güzel oldu” diye sevinip, kemanına takarak çalmış. Bundan hepsi şaşıp kalmış. Çünkü ne kadar çalarsa çalsın keman bugüne kadar hiç olmadığı hayranlık verici, güzel, kederli bir nağmeyle:

Kızıl öküz başını çok gördü kaynanam,
Yedi ekmeğimi çok gördü kaynanam,
İki güzel kızımı çok gördü kaynanam,
Cevval doru atımı çok gördü kaynanam,
Gençliğimi çok gördü bana kaynanam,
Hepsini de yedi bitirdi benim cadı kaynanam!

diye türkü söylemiş. Bundan sonra gece kapıyı vuranın kendi kızları olduğunu anlayıp, ağlamaya bağırmaya başlamışlar. Lakin iş işten geçince ağlamanın ne faydası var? İyi biri olacaksan gerektiği yerde üzül, iş işten geçmeden önce de yardım elini uzat!”

Taiba nine derin bir düşünceye gömülüp, kaybolan Yemeş’e bakarak başını salladı, tekrar:

“—Yemeş kızım niye oturmuyorsun? Niye ağaç gibi fırının kenarında duruyorsun?” dedi.

Bu ses Yemeş’i ürkütüp, uyandırdı. Yemeş düşüncelerinden utanıp, kıpkırmızı oldu. Lakin hiç yerinden kımıldamadı. Taiba nine sonra inceleyen bakışlarını çekmeden bir daha başını sallayarak buyurucu sesiyle Bibeş’e seslendi:

“—Gelin etini al. Pişmişlerdir. Kardeşini et ile ağırlayalım.”

Bu buyruğu bekleyen Bibeş hamurunu ittirip erişte tahtasına koydu, iri iri kesilmiş etleri kazandan çıkarmaya başladı. Onun çoktan beri Yemeş’i yedirip, boğazını doyurası geliyordu. Dikkatli bakışları, tuhaf düşünceli büyük kara gözleri, börk gibi kabarıp duran kalın kıvrırcık saçları olan küçük kardeşini çok seviyor, ona üzülüyordu. Bu yüzden onunla yalnız karşılaştığı zamanlar nasıl olsa sıcak bir söz söyleyip, teselli edip, neşelendirmeye çalışıyordu. Yemeş ne zaman onlara gelse onu yedirip, boğazını doyurarak göndermeye çalışıyordu. Lakin ona bunu yapmak hiç kolay değildi. Yemeş bunun için ablasına laf gelir diye korkup, hiçbir zaman ondan yemek almıyordu. Ama şimdi Bibeş, Yemeş Taiba ninenin ikramından baş çevirmez diye düşünüyordu. Acele acele eti alıp, kayının önüne gitti.

“—Pişmiş kayınım. Ezilmeye başlamış.”

“—Tamam, güzel” dedi Taiba nine. Sardığı yününü bir kenara koydu. Fırının oyuk yerinden kendine nakış yaptığı ağır, demir küveti alıp, ondaki sıcak su ile elini yıkadı, tekrardan divana oturdu. Sonra Yemeş’e sevgiyle bakıp, acele etmeden eti doğramaya başladı.

“—Otur, otur kızım, et doğra. Yoksa seni gelin yapmam.”

O Yemeş’e her zaman böyle seni gelin yapacağım diye şaka yapmayı seviyordu.

“—Yemeş güçlü bir kız olacak. Onu Bayramgeleme gelin olarak almazsam olmaz” diye onun her geldiğinde şaka yapıyordu.

O sıradan komikliği ile bu küçük, yetim kızı azıcık da olsa teselli etmeyi, güldürmeyi, gönlünü ferahlatmayı ister gibiydi. Lakin bu söz Yemeş'i sevindirmiyor, güldürmüyordu. Tam aksine onun yaralı gönlüne ağır duygu katıyor, hatta korkutup, onun çabucak büyüyerek Bibeş ablası gibi güzel, güçlü bir gelin olma isteğini de söndürüyordu.

Doğrusu Taiba ninenin Bayramgele adındaki torunu Yemeş'in fikrine göre köydeki en güzel çocuktur. Babası kahraman Hammat'a benzeyen iri kemikli, güler yüzlü, büyük kara gözlü, geniş omuzlu bu çocuk mağrur oluşu, adilliği, güçlülüğü ile de kendi akranlarından ayrılıyordu. Onu Taiba nineden başka kişiler Bayras diye çağırıyordu. Yemeş de onu Bayras diye çağırıyordu. Hatta bu ismin gönlünde belirsiz bir sıcaklık, tanışmadığı bir mutluluk ile birleşerek büyüdüğünü hissediyordu. Sadece Taiba ninenin: "Gelin edeceğim" diye şaka yapması her zaman bu sıcaklığı söndürüyor, onu Bayras'tan uzaklaştırıyor, korkutuyor, bu belirsiz mutluluğu anlaşılmas bir karanlık ile kaplıyordu. Onun "gelin" diye güldürmek için söylediği bu söz güzel, şirin evi birden itici hale getirip, Yemeş'i fırtına gibi dışarı attı. Kapıdan nasıl dışarıya fırladığını fark etmedi. Hatta:

"—Dur, aptal... Yemek yemeden çıkma!" deyip, arkasından gelen ablasına yakalanmamak için merdivenden düşüp ayağını incitti. Yine de yakalanmadı, dağ keçisi gibi zıplayarak sokak boyunca yürüyüp gitti. Bibeş: "Evet, şimdi iyice aç... Açlıktan ölse de kimsenin elinden yemek yemez... Aptal!" diye üzülüp, ağlayacak gibi kapının dibinde kaldı.

Karases ninelerin evi Taiba ninelerinkini beş altı ev geçince olsa da Yemeş onlara gidinceye kadar daha çok üşüdü. Bu yüzden çay tiryakisi Karases ninenin deri, vernik, bal mumu kokan küçük evi ona güzel geldi. Vardığında Karases nine her zamanki gibi birilerine çaya gitmişti. Sabira ile Semiğe de evde yoktu. Anlaşılan o ki buzun tümsekli yerinden kayıyorlardı. Timerbay kapının önünde, pencerenin yanındaki yükselti üzerinde çizme dikiyordu. O Yemeş'e:

"—Vay vay, nasıl donmadan geldin kardeş?" deyip, güzel gülümsemesiyle karşıladı. Bazıyan yenge fırının yanındaki sandıktan, kendi yanından ona yer verdi.

"—Otur, ısın kardeş."

Yemeş sessiz sedasız sandığa gelip oturdu, üşüyen ellerini fırına dokundurup, ısıta ısıta tüm evin içine göz gezdirdi. O buraya bu yıl sonbahardan beri ilk

kez geliyordu. Yine de evde Yemeş'in dikkatini çekecek yeni bir şey görünmedi. Hep Yemeşlerinki gibi buz ile kaplanmış küçük pencereler, kumaşları yıprandığından keçe kilim döşenip, çapraz yorganlarının köşesine bir iki boş minder koyulmuş dar divan, bembeyaz ağartılmış, kaz geçişiyle yemyeşil motifli nakışlar işlenerek güzelleştirilmiş küçük fırın, döşeme kalasına asılı duran bir iki elbise, kapının yanındaki uzun ağaç çivilerinden salınmış ıhlamur hamut ile dizginlenmiş. Tüm zenginliği bu. Bunlar Yemeş için yenilik değil. Onları Yemeş bugüne kadar çok görmüştü. Burada onun bütün dikkatini çeken tek şey Timerbay'ın diktiği küçük, kara deri çizme oldu. Yemeş'in böyle bir çizmeyi hiçbir zaman bu kadar yakından görmüşlüğü yoktu.

Timerbay bu çizmeyi, ensesine pirinç madeninden yapılma ufak demir çivilerden çeşitli zikzak çizgiler, motifler yapıp, tığ gibi narin, yüksek ökçeli, küçük pirinç madeni ökçeye vurup, dikerek bitiriyor. Sonra ellerinin ustalığına hayran kalıp, çizmeye döndüre çevire bakıyor. Yemeş sadece kendinin değil belki köydeki çoğu kızın ulaşamayacağı hayallerinden biri olan bu çizmeye hayran kaldığını saklayamadı.

“Eh, onu sadece bir kez, hiç olmazsa bir kez giyip baksam!”

Timerbay da onun düşüncesini anlamış gibi derin bir of çekti.

“—Evet Yemeş kardeş sen giyseydin bu çizmeleri, Sobhan başkanın kendini öven Altınbikesi değil! Ey... Nasıl da yakıştırdı sana?”

Ona cevap verici olmadı. Biraz sonra içindeki güven ile sert bir şekilde:

“—Tamam keyfimiz kaçmasın kardeş” dedi. “—Kim bilir, böyle bir çizmeyi şimdi Altınbike giyiyorsa gelecekte belki sen de giyersin... Öyle mi kardeş?”

Sonra birden bir şeylere sabrı tükenmiş gibi o çizmeyi yere fırlatıp, zıpladı, ellerini arkasına koyup, topallaya topallaya dar yerde bir iki kere döndü. Sonra kapının üst tarafına yapılmış küçük rafta duran ince, yırtık bir kitabı yukarıya kaldırarak alıp, Yemeş ile Bazıyan yengenin önüne geldi.

“—Dinle kardeş ben sana bir şiir okuyayım.”

Şiir, türkü, hikâye gibi şeyleri tüm varlığı ile seven ve yaralı gönlünde bunlardan huzur bulan Yemeş ona böyle itibar edilmesine heyecanlanıp, kıpkırmızı oldu. Timerbay parmağını tükürükleyip, kitabın onsuz da çok yıpranmaktan kopup düşen sayfalarındaki vernik

izlerini kaldıra kaldıra çevirip, bir şeyler aramaya başladı. Sonra çok memnun bir şekilde:

“—İşte: ‘Merdiven’” dedi. “—Ğabdullah Tukay adında yetim bir şair yazmış bunu! Dinle.”

Yemeş Tukay’dan “Mıyavbike’yi” biliyordu. Ağabeyi İstuğan o zaman Timerbay’ın Sibiry’a’dan “Mıyavbike” ile birlikte kedi resimleri de yaptığı mektubunu Karases teyzeden alıp, onlara da okuyup dinlettirmişti. Yemeş hatta o şiiri orada kendi ezberlemişti. Şimdi bu şiiri de ezberlemeye çalışıp, nefes bile almadan dinlemeye başladı. Ama Timerbay şiiri Tatarca olarak güzel, ritimli şekilde, nağme ile okuyordu. O şiirin:

Yukarı basamaklar heybetli, “ben yukarıda siz aşağıda,”

Nasıl yüce benim yerim, aşağıdakiler görünmez,

Bir âdem geldi o zamanda döndürdü merdiveni,

Aşağıdaki basamaklar yukarıya yukarıdakiler aşağıya indi!

Dediği son dört satırında daha farklı bir vurgu yapıp, mutlulukla okuyup bitirince Yemeş’e bakarak güzelce gülümsedi.

“—Evet kardeş anladın mı şimdi?”

Yemeş’e bu şiir de güzel geldi. Hatta onun bazı satırlarını ezberledi. Yine de bu onun ne anlatmak istediğini çözmesine elbette yetmedi. O şiirleri sadece düz anlamında anlıyordu. Böylece Timerbay’ın sorusuna:

“—Hayır...” dediğini anlatarak başını salladı.

Bazıyan yenge de Yemeş gibi hiçbir şey anlamadı, sonra Timerbay’a itibar etmeden kenara ittirdi.

“—Evet derviş, kitaplarınla çocuk çoluğun kafasını karıştırdığın yeter. Yemeş’i de şaşırtma.”

Yemeş Timerbay ağabeyine acıdı:

“Niye böyle iyi birine derviş dedi Bazıyan yengem?”

Bundan sonra Bazıyan yenge sofraya bezinden büyük bir dilim ekmek alıp, erittiği sarı yağı kalınca sürerek Yemeş’e verdi:

“—Meh kardeş ye. Karnın açtır”

Bu köyde çocuk daha çok yetim bir çocuk eve gelirse eline yağlı ekmek, korot¹¹, et tutturmak ya da yoğurt, süt verme geleneği vardı. Ama yetim, zavallı olmak istemeyen

¹¹ Ekşimiş yoğurttan kaynatılarak yapılan bir süt yiyeceği. Yemeğe katmak vb. için kullanılır (Başkort Teleneñ Hüzlege, 1993).

Yemeş açlıktan ne kadar güçsüzleşse de kimseden bu hürmeti kabul etmiyordu.

Verdikleri şeyleri alıp yemiordu. Onu “yetim” diye ayrıca koruyup, yedirmek isteyen kişilerden kaçıp gittiği sert hareketini sadece Timerbaylarda unuttuyordu. Onları kendine denk, kendinden hissediyordu. Bazıyan yengenin elinden hiç ters davranmadan ekmeği aldı, kurt gibi aç olduğunu göstermemek için acele etmeden tıkıştırarak yemeye başladı. Ama Timerbay sevdiği oyuncağı çekip alınmış çocuk gibi susup, yine önceki çizmesine devam etti.

O sırada oynayıp yorulan Sabira le Semiğe de döndü. Onların arkasından uzun, zayıf gövdesini daha kavislenip, önceki gibi parlayıp, ışıldayan ıhlamur ağacı sopasına yaslanarak Karases nine de döndü. Endişeli ve huzursuz görünüyordu. Her zamanki gibi sopasını köşeye dayayıp, lastik ayakkabısını kapı dibinde çıkarıp kaldırdı:

“—Allah’ım, ey Allah’ım kötü dillerden sen koru!” diye söylene söylene divana, minderin üstüne oturdu. Sonra sadece ihtiyarlıktan değil endişeden de son zamanlarda az görmeye başlayan açık mavi gözlerini sık sık kırparak, bir oğluna bir gelinine bakıp, sinirli elleri ile kuru topuğuna sabırsızca vurarak hayıflanan bir ses ile söze başladı.

“—Bak oğlum Timerbay... Ülkede rahatsız edici sözler dolaşıyor oğlum. Sobhan başkan da Ğabbas molla da sana çok kötü diş bilemiş diye konuşuyorlar. “Günah söz söyleyip, iblis kitapları okuyup, eşleri, gençleri yoldan çıkarıyor. Biz onun dersini veririz!” Demişler. O kötü, kestane Şımbay senin hakkında bilip bilmeden, döküp saçmadan onlara ulaştırıyormuş... Kurt kan içmeden duramadığı gibi insanı helak etmeden de yaşayamıyor... Ey Allah’ım... İnsan de şimdi şuna!”

“—Tamam anne böyle üzölmeyelim” diye yumuşak şekilde konuşarak durdurdu onu Timerbay. “—Artık beni öyle kolay yiyemezler...”

“—Ey, dediğine bak!” Acı alay ile gülümsedi Bazıyan yenge. “—Senin işlerinle helak etmediler mi seni?”

“—Seni de Hebir gibi yaparlar diye endişeleniyorum oğlum” dedi Karases nine. “—Sen de çok tedbirsizsin. Yarın Pazar var... Sen oraya gitmekten geri kalmazsın... Bir işin bir görevin olmasa da gidersin... Ben bunu önceden hissediyorum...”

“—Giderim anne giderim. Doğru hissetmişsin” diye gülümseyerek tartıştı Timerbay. “—Kurttan korkan ormana gitmezmiş derler değil mi anne?”

“—Öyle derler...”

“—Kurttan korkup ormana gitmeden, odun getirip evi ısıtmadan donarak ölmek olur mu? Ben kork sen

kork... Öyleyse masumu cefa çektirenlerden kurtarmak için kim mücadele edecek? Mücadeleden baş çevirmeye bizim hakkımız yok anne. Ama kimin helak olacağını da önceden söylemek zor. Bana göre de Sobhan başkana yakalanmak fayda getirmez...”

“—Öyle, öyle de... Sak olmak iyi” dedi Karases nine yenilip. “—Belki, oğlum sen yarın pazara gitmezsin?”

“—Ey, kayınım niye buna sözünü boşa harcıyorsun?” deyip, el sallayarak Bazıyan yenge de tekrar söze katıldı. “—O böyle bir işte bizim sözümüzü dinlemez, biz onunla bu işte müşavere edemeyiz. Böylece olunca ona hak verelim. Kendini de Allah’a havale edelim kayınım...”

“—Bazıyan doğru söyledin” diye karısına sevgiyle baktı Timerbay. “—Dünyada anne ya da eş sözü ile hareket edilmeyecek işler de var... Biliyorsunuz benim ayağım iyi değil. Çok dolaşıp halkı göremiyorum. Ama pazar... Şimdi bana en uygun yer. Orada halk toplanacak. İstedğini gör, konuş...”

“—Öyle öyle... Onlar o pazara senin gibi bir kötülük yapmaya toplanıyor herhalde. Böyle seziyorum. O kestanenin dili oraya kadar varmış gibi geliyor” dedi Karases nine ve sürekli oğlunu öğütlemeye, ona sak olmasını nasihat etmeye devam etti. Bu anlamsız sözlerin sonu olmayacağını hisseden Yemeş Timerbay’ın elindeki güzel çizmeye tekrar üzölmüş bir bakış atıp, Sabira ile Semiğ’e’nin kulağına ne için geldiğini söyleyerek evden çıkıp gitti. Şevre’yi, Hesbiyamal’ı sonra başka kızları da görmesi gerekiyordu.

XVII

Kızlar gelince Yemeş tüm porselen fincanları, çaydanlığı, tabak çanak gibi şeyleri tuz ile ovup, parlatarak temizledi. Sonra kırılacak bozulacak şeyleri, köşelerini fare kemirip, buzağı yalamış “Nuh zamanından” kalan şeyleri camlı dolap içine gizledi. Divanı bir kat keçe kilimiyle kaldırıp, minderleri, çapraz şekilde duran yorganları yere yığıdı. En son zemini hiçbir şey bırakmadan sapsarı yapıp, bıçak ile kazıyarak temizledi. Yeneş de hayvanlara baktı. Sulayıp, akşam yetecek kadar saman koyup, çardağı kapattı. Sonra eve su getirdi, fırını yaktı. Evin içi güzelleşip, temiz, aydınlık oldu. Karanlık çökünce Yemeş kalasın ortasındaki

asmalı lambaya yetecek kadar gaz yağı doldurup, borusunu isten temizleyip yakınca evin içi daha güzelleşti. Çok geçmeden kızlar da gelmeye başladı. Burada boş kalan eve toplanıp, oynaya güle, türkü söyleye dans ede, birlikte gece geçirmek, bazen birlikte yemekte pişirip yemek kızların sevdiği adetlerden biriydi. Eğer şimdi boş evde toplandıkları zaman bir hikayeci, türkücü nine de olsa gece daha neşeli geçiyordu. Önceden böyle geceleri bitmez tükenmez güzel hikayeleriyle daha güzel yapanlardan biri Karases nineydi. Kızlar onu toplandıkları bir yere çağırır, o da hiç yalvarmadan gelirdi. Onların oyun eğlence, türkü danslarını izliyor, yatıncaya ya da sabah oluncaya kadar türlü hikayeler, tarihler anlatıyordu. Onun hikayelerini Yemeş her zaman hevesle dinliyor, her birini ezberliyordu. Lakin Karases nine artık daha yaşlı olduğundan mı yoksa diğer meşakkatleri çoğaldığından mı son yıllarda bu adetini bırakmıştı. Artık bir yerde, boş evde toplanıldığında hikayeci nine yerini Yemeş ile Şevre alıyordu.

Boş eve çağırılan kızlardan ilk önce bir kâse darı yarması, yarı yumuşak beyaz yağ kaldırarak Bazıyan yengeninin iki kızı, Sabira ile Semiğe geldi.

Çok geçmeden annesinin yırtık şalını sarınıp, yalın ayak yürüyerek Şevre de geldi. Onun arkasından hırsız Ehmetşa'nın kendine benzeyen, açlıktan süzülerek bakan yeşil gözlü, kötü kızı Zahira, Tulıbay sofunun sulu göz, uslu, geniş burunlu kızı Hesbiyamal, Ğabbas mollarının tay gibi pürüzsüz, çevik, güzel kızı Ğölyıhan birbiri ardına geldi. Zahira Yeneş'e bir kâse darı yarması verdi, şalını, ceketini fırının kenarındaki sandığın üstüne fırlatıp, zıplayarak ev sahibi gibi baş köşeye geçti. O her yerde böyle kendini sahip, lider yapıyor, kimseye saygı göstermiyordu. Bu davranışı ve daha çok hırsız Ehmetşa'nın kızı olduğu için Yemeş onu sevmiyordu. Hatta Zahira'yı boş eve de çağırmamışlardı ama Zahira bundan intikam almak için gelip, divanın üstüne ayaklarını bükerek oturdu:

“—Vay, benden başka boş eve toplayıcı olmuş bunlar, kurdeşenler! İşte söylemeseniz de geldim!” diye bir söze beş cevap vermeye hazırlanıp, tüm kızlara kötü yeşil gözlerini gezdirdi. Sonra karşılık verecek birinin görünmediğine sevinip, evin bir köşesinden diğer köşesine yürüyerek oynamaya başladı. Bundan sonra bazısı yarma, bazısı yağ, süt, bazısı gaz yağı tutarak birkaç kız geldi. Bu getirilen şeyleri

Yeneş dostça, güler yüz ile kabul etti. Onu daha çok gaz yağı sevindirdi. Çünkü o üvey annesinin bir yere gittiğinde sadece ekmeği, tuzu değil hatta gaz yağını bile elekten geçirerek ölçüp gittiğini iyi biliyordu.

Gitgide buraya Sobhan başkanın kızı Altınbike'den başka kızlar da toplandı. Altınbike'yi bu gibi gecelerde dolaştırmadıklarını bildiklerinden kızlar onun yokluğuna dikkat etmedi. Kendilerine özgürce neşelenme imkânı doğduğuna sevinip, oynamaya, gülmeye, koşmaya, dans etmeye başladılar. Kazandaki süt kaynayıp, darı pilavı bıkılamaya başladı. Pilav pişiren kızlar:

Bıkıl bıkıl pilav pişiyor,
Ortasına yağ düşüyor,
Gelen misafir bize düşüyor,
Bize düşmeyen kime düşsün,
Bizde yağlı pilav pişiyor.

diye koşma söyleye söyleye ocak etrafında dans ediyordu.

Çok geçmeden pilav pişti.

“—Darı yarması suda ikiye, sütte elliye ayrılır derler. Sadece sütle pişince nasıl çabuk hazır oluyor” deyip, sevine konuşa Yeneş ile Sabira onu büyük ağaç çanağa aldı. Sonra pilavın ortasına kızların getirdiği yağı koyup, güçlkle kaldırarak divana, sofraya bezinin üstüne koydular. Kızların her biri getirdiği ağaç kaşığı tutup, sofraya bezinin yanına yarım daire yaparak toplandı. Bu boş evdeki yemekte zengin, yoksul, büyük, küçük yok. Burada herkesin payı heybesinden olduğundan herkes eşit sahip. Bu yüzden bu pilav diğer pilavlardan daha tatlı, onu yemek daha güzeldi. Kızlar çok beğenip, herkes kendi önünden tırnaklayıp, yağa birbiri ardına banarak güzelce yedi. Sonra doymaya başlayınca oyun oynamaya başladılar. İlk önce kötü Zahira oyun oynamaya başladı:

“—Ural dağındaki nehirler güneye doğru böyle akıyor!” diye yağı kendi tarafına topladı.

“—Kuzeye de akıyor” deyip, Şevre de yağı kendi tarafına topladı.

Onun arkasından diğer oyunbazlar da geldi. Pilav ortasında ay gibi yuvarlak, gülümseyip duran erimiş yağ şimdi türlü tarafa dallanıp, çiçek açmış ayçiçeğine benzedi.

“—Yağ şimdi ay değil güneş oldu” diye güldü Şevre. Oyundan Yemeş de geri kalmadı:

“—Ahir zaman gelince dünya böyle olacak kızlar!” deyip, pilavı sık sık karıştırdı. Tümöyle yağda yüzen pilav daha da lezzetli oldu. Yine de yiyip bitiremediler. Doyduktan sonra kalan pilavı Zahira, Şevre, Yemeşler kızlara zorla elinden yedirmeye, elinden yemekten kaçan kızları kovalayıp, yüzlerini, kafalarını boyamaya başladı. Ev içi koşma, gülme, bağırma ile doldu.

Böylece pilavı döke saça bitirince Yemeş:

“—Körebe oynayalım kızlar! Körebe!” diye bağırdı. Şimdi kafesten kaçmış kuş gibi mutlu, yaramazdı.

“—Oynayalım! İlk kim gözünü bağlıyor? Usulüne göre yapalım!” diye bağıştı kızlar.

“—Usule göre yapmaya gerek yok, ilk ben bağlayacağım” dedi Yemeş.

Sonra gözünü burnunun altından görebileceği şekilde eşarp ile bağladı, kızları savurup kovalamaya başladı. Kızlar bağırıp, divandan yere yerden divana kaçıştı. Lakin Yemeş onları çabucak yakaladı. Bundan sonra Zahira, Semiğe, Şevreler gözünü bağladı. Sonunda eşarp sulu göz Hesbiyamal’a geldi.

“—Görünüyor mu? Bu kaç parmak?” deyip, parmaklarını göstererek inceleye inceleye Yemeş onun böyle ezik, geniş burnunu tamamıyla baskınlaştırarak bağladı.

Hesbiyamal on dört on beş yaşlarında olsa da çok uslu, yumuşak olması yüzünden Yemeş’in bu hilekarlığına bir karşılık gösteremedi. Hiçbir şey görmediğinden ellerini güvensiz, biçimsiz şekilde uzatarak uçurumdan uçacak biri gibi sıkılğan, korkak adımlarla kızları kovalamaya başladı. Yemeş onun eziyetini arttırmayı isteyerek:

“—Sessiz olun!” diye buyurdu. Kızlar sessiz olup, ayak uçları ile yürüdü. Hesbiyamal dolaba, sandığa vurup, zeminin ortasında sürekli döndü. Sonunda kim olursa yakalamaktan tümöyle ümidini kesip, öfkeyle eşarbı fırlatayım dediğinde kızlardan birisi yakalanacak oldu sonra tekrar sessizleştiler. Hesbiyamal tekrar boş yere eliyle arayarak yürümeye başladı. Böylece bu oyun Hesbiyamal’ın:

“—Hey, alay ediyorsunuz... Saklanıyorsunuz! Sizinle bir daha oynamıyorum!” diye ağladı ağlayacak şekilde gözünün bağıni çözene kadar devam etti. Bundan sonra kızlar “yüzük saklama, ayı dede, han

ve vezir, uçu uçu!” oyunlarına geçti. Yemeş daha çok “uçu uçu! Biz, biz, biz idik” oyunlarını seviyordu. Bu oyunlar insanın zekiliğini, yetenekliliğini, sabırlılığını sınamak için kurulmuş olmalarıyla ona güzel geliyordu.

“Biz, biz, biz idik!” Oyunu başladı. Kızlar daire şeklinde toplanıp oturdu. Oyun başlayınca Sabira:

Biz, biz, biz idik,
Biz on iki kız idik,
Tahtalığa dağıldık,

Tan atıncaya kadar temizlendik, tıp!

dediği zaman tüm kızlar “tıp” deyip, sustu. Kim uzun süre dayanıp, konuşmadan, gülmeden durursa o yeniyordu. Kim ilk gülerse ya da konuşursa onun alınına hafifçe vuruyorlardı. Elbette burada duruşu, görünüşü ile insanları güldürmek için var olan Şevre, Sabira, Zahira gibi oyunbazlara gülmeden dayanmak çok kolay olmuyordu.

Bu oyunda birçoğunun alınına bir iki kere vurulunca kalanların bu hesaba göre Yemeş’i güldürmekten, konuşturmaktan ümidi kesilince “uçu uçu” oyununa geçtiler. Bu oyunun kuralı kuş isimleri söylendiğinde uçu diye el kaldırmak, uçmayan bir şeylerin ismi söylendiğinde el kaldırmadan durmaktı. Oyuna Zahira başladı. Kızlar onu izleyerek parmakları ile divan tahtasında çömele çömele uzun süre:

“—Uçu uçu uçu!” diye oturdular. Sonra Zahira birden:

“—Kaz uçu!” diye elini yukarıya kaldırdı. Bu sırada çabucak düşünmeye hazırlanan kızların hepsi onun arkasından:

“—Kaz uçu!” diye ellerini yukarı kaldırdı. El kaldırmadan duran kızların alınlarına kızartıncaya kadar hafifçe vurdular. Zahira “turna uçu, şahin uçu” diye uçanları söyleyip, sonra birden “minder uçu, semaver uçu” gibi uçmayan bir şeyi araya sıkıştırdı. Çabucak düşünüp hazırlanamayanlar “minder uçu” deyip, bunun üzerine el kaldırıncaya alınlarına hafifçe vuruldu.

Burada vurulanlar çoğunlukla Hesbiyamal, Semiğe, Şevreler oldu. Hesbiyamal akılsızlığı, Semiğe gamsızlığı yüzünden vurulsa da Şevre insanları güldürmek için yaramazlık düşünüp, dikkatini vermediğinden vuruldu.

Ama dans başlayınca Şevre’yi geçebilen olmadı. O kelebek gibi uçup, iğ gibi yuvarlanıp, tay gibi yürüyüp,

tüm varlığı ile heveslenerek dans etti. Ehet yiğitlerin, Şevre kızların arasındaki en usta dansçılardan biriydi. O her dans ettiğinde akranlarının önünde tanınmayacak kadar güzelleşiyor, büyüyor, güçleniyor gibi hissediyordu. Sanki o dans etmiyor sahneye çıkıp, çar kızı ya da cin kızı rolü oynuyordu.

Gece yarısının geçtiği fark edilmedi. Lambadaki gaz yağı da bitmişti. Ama özgürlüğe susamış kızların eğlencesinin sonu görünmüyordu. İlk önce Yemeş akıl etti.

“—Yatalım kızlar yeter!” dedi büyükler gibi ciddi bir şekilde. “—Uyuyalım!”

Sonra Yemeş ile Zahira Şevrelerin karşı durmasına bakmadan kızları divandan indirip, uyuyacak yerleri serdi, lambayı söndürdü. Kızlar:

“—Hemen yat! Hemen yat!” deyip, Ğabbas mollarının medresesindeki şakirtlerden duydukları söz ile birbirlerini sıkıştırarak divana güçlkle sığıp, dizilerek yattılar. Şimdi her zamanki gibi bilmece kısmı başladı.

“—Evin tepesindeki yırtık yorganım, bul!” diye bunu Sabira başlattı. Kızlar ona:

“—Yıldızlı gökyüzü!” diye bağırarak cevap verdi. Çünkü her bilmece kısmı böyle başladığından onu bilmeyen bir kız yoktu. Bunun ardınca çoğunluğun tanıdığı bilmeceler saçıldı: “—Ev çatısında yarım ekmeğim”, “gider ama yolu yok, aldım ama tutacak yeri yok!” Sonra: “Metre başlı, bin gözlü” “upuzun üç kulak başına kim çıkacak? Alacalı gök doğan yumurtasını kim bulacak?” Gibi çetrefilli bilmeceler de çıkmaya başladı. Bu sırada düşünenler:

“—Cinsini söyle. Cinsi ne? Ağaç mı, taş mı, canlı mı, cansız mı?” diye istedi.

Bilmecedan sonra kızlar hikâyeye geçti. Hikâyeye söylemeye en hevesli kızlar Yemeş ile Şevre idi. İlk önce Şevre anlattı. Onun hikayeleri hep keller hakkındaydı. Yarış meydanına geçisine atlayarak en önce varan, oradaki tüm kahramanları hatta kendi ağabeylerini de yenip, çar kızını gelin olarak alan, cinleri çalıştırarak bir gece içinde altın saray yaptıran, Akbuz ata atlayarak göz açıp kapayıncaya kadar yere çıkan, bir yük kömürü bir yük altına değişen, yer yüzündeki tüm güzel kızları yiyen on iki başlı ejderhayı öldürüp, kızları ölümden kurtaran kısacası dünyada yapmadığı hiçbir şey olmayan, bakıldığında

kötü görünen ama kendilerinin bir denk olmayan güçlü, mağrur, akıllı, keskin sözlü, iyi kel kahramanlar hakkında konuşuyordu.

Zahire sonra:

“—Babası kel olunca keller hakkında konuşuyor zavallı” diye alay edip, gülerek baktı. Lakin durduramadı. Şevre ona:

“—Benim babam kel değil, parlak kafalı” diye cevap verdi, ileriye doğru konuştu. “Kel” diye herkes tarafından dışlanmış olmalarına bakmadan oyun bazlığını, hilekarlığını, komikliğini hiç kaybetmeyen, oynaya güle tüm zorlukları yenmeyi bilen mütevazı ve iyi yiğitler gerçekten de Şevre’nin en sevdiği kahramanlardı.

Genellikle Şevre annesine benzeyip güzel olsa da babasının ne zamandır kel olup, güneş gibi parlayan kafası, topallığı yüzünden acımasız akranlarının aşağılamalarını çok duyuyordu. Lakin o hikayelerdeki kel kahramanlar gibi hiçbir şeyden korkmayan, mutlu tabiatı sayesinde onların aşağılamalarıyla beraber gülüp, oyuna güler gibi davranarak kolay geçirmeyi biliyordu. Her şeyi ağır, derin geçiren Yemeş dostuna üzülüp:

“İnsanlar niye böyle başkalarının kötü taraflarını görmeyi seviyor? Topal Helim ağabeyin nasıl iyi bir balta ustası olduğunu hiç konuşmuyorlar. Ama kelliğini de topallığını da unutmuyorlar. Niye kellik de topallık da ona gelmiş? Ne olacaksa bu bahtsız olmuş!” diye üzülerek düşünmekten geri kalamadı. Hatta ona bazen Helim ağabey bunun için utandığından köyde durmuyor, hep dışarıda dolaşıyor gibi geliyordu.

O bu konuda düşündüğü sırada Şevre son hikayesini anlatıp bitirerek:

“—Ben de düşündeydim. Gece gittim bugün geldim. Yemeş atımı gelip sana emanet etmişim” diye tamamladı. Bu hikâye anlatma sırasının Yemeş’e geldiğini bildirdi. Elbette Yemeş bunun için üzülmeydi. O bunu çoktan heyecanla bekliyordu. O hikâyeyi dinlemekle birlikte anlatmayı da seviyordu. Sadece onun hikayeleri keller hakkında değildi. Ona, karanlık zindana eli ayağı zincirlenerek atılan sonra kuğu kanadına yazarak sevdiği kıza mektup gönderen Alpamışlar, sevdiği yiğidi zindandan kurtarmaya çalışan Barsınhılıvlar, ayıya atlayarak düşmana karşı sefere çıkan Kamır kahramanlar, geniş bozkıra dev perilerin ayağını bastırmayıp,

halkını huzurlu yaşatan Yerensey kahramanlar, Anka kuşuna atlayıp, yer altı çarlığından yer üstüne çıkan Yertanılar güzel geliyordu. O Kuziykürpes ile Mayanhılıv hikayesini aynı Karases nineden duyduğu gibi şiir ile söylüyordu. Bu sırada etrafını tümüyle unutup, hayranlık verici, güzel, gönlü cezbeden hikâye dünyasında kayboluyordu. Kendini de bu olayların bir katılımcısı olarak hissediyor, üzüntüyü de mutluluğu da bu kahramanlar ile birlikte yaşıyordu. Şimdi üvey anneler, yetim kızlar hakkındaki hikayeleri anlatmayla başlarsa sadece kendini değil tüm dinleyenleri ağır duygular içine götürürdü. Bu yüzden kahramanlar hakkındaki heyecanlı ruhlu hikayelerden sonra üvey annelere, yetim kızlara geçti. Kızlar yer yer sustu, uysallaştı, düşünceye daldı. Hatta dinlenmeyi, dalgınlığı bilmeyen cevval Zahiraya kadar herkes uysallaşıp, sessizleşti. Ev içine ağır bir sessizlik yerleşti. Ama Yemeş sürekli anlattı. Donmuş pencereler çamlı kış ormanı gibi olup, mavimsi hale gelerek açılmaya başladı. Uzun gece geçip, ufukta şafak görüldü. Kızlar tatlı uykuya gömüldü. Sadece Yemeş ile Sabira uyanık kaldı. Şimdi hikâyeyi durdurma vakti. Lakin ne yapmak için? Yemeş'in de Sabira'nın da uykusu gelmiyordu. Onların sürekli konuşası, oynayası, muziplik yapası geliyordu.

İleriye doğru oyun bulmak için düşünüp, bir süre sessiz kalarak yaşıtlarının tatlı mışıldayışlarını dinlediler. Sonra Sabira gizemli bir şekilde:

“—Yemeş! diye fısıldadı. “—Uyudular...”

“—Evet!”

“—Haydi...”

Yavaşça kayarak yere indiler.

“—Ne yapacağız?”

“—Kızların yüzünü ise boyayalım! Komiklik olsun!”

“—Haydi!”

Yemeş ile Sabira kazanın dibinden is tırnaklayıp, çabucak kızların yanına geldi.

Birlikte toplanılan yerde her zaman gülmek için, ne olursa bir hilekarlık yapanın olduğunu bilen kızlar çok sak uyudu. Çoğu yorgunluktan uyumaya çalışıyordu. Bu yüzden Yemeş ile Sabira kızların çoğunun yanından güle güle geri çekildi. Zahira gibi kötüler yanlışlıkla uyku arasında gerilip uzanıp gitmiş gibi yapıp, onları yere tepti. Oyuna oyunla cevap alan

Yemeşler tekrar neşelendi. Zemine yığılıp, düştükleri yerde yatarak gülüyorlar tekrar müthiş oyunlarına devam ediyorlardı.

Kızların arasında en ağır uyuyanlar Şevre ile Gölyıhan çıktı. Yemeşler tay gibi çevik, endamlı, güzel yüzlü Gölyıhan'ı daha başka bir sevinçle ise boyadı. Bundan sonra bir kere daha Zahira'nın yüzünü boyamaya ya da saç örgüsüne bir çingirak takmaya çalıştı. Lakin Zahira onları tekrar yere teperek düşürdü. Bu cevval kız tavşan gibi uyanık, sak idi. Sonunda onlar Zahira'ya gülmekten ümidini kesip, sulu göz Hesbiyamal'ın saç örgüsüne semaver borusu ile kürek taktılar, Hesbiyamal her kımıldadığında onların birbirine çarpıp zıngırdamasına sevinip, yerde yatarak güldüler. Sonra tümüyle şafak parlayıp, evin içini mavimsi ışık basınca yere inip, yorgana sarınıp yattılar. Şimdi onlar yarın sabah kızlar kalkınca, bu komiklikten kalkacak hengameyi, eğlenceyi beklemeye ve hiçbir şey bilmiyormuş gibi sevinerek gözlemeye başladı.

Kızlar uykudan uyanmaya başladı. Akşamki şakayı görüp, gülüşen seslere, kürek ile boruyu çınlatarak Hesbiyamal da uyandı. Gülüşmeler daha da güçlendi. Bu ses en ağır uyuyan Şevre'yi bile uyandırdı. O da zıplayıp oturdu, yanında yatan Gölyıhan'a bakarak:

“—Abu, aptallar ne yapmış ak yüzüne!” diye bağırarak güldü.

“—Ama sen? Kendi yüzüne bak!” dedi Gölyıhan da. Sadece dişleri parlayarak gülümsedi. O sırada o da zıplayarak oturdu.

Bundan sonra uykusundan uyanmayan hiç kız kalmadı. Hatta Yemeş ile Sabira da “ağır uykusundan” uyandı. Evin içini müthiş bir sevinç aldı. Lakin uzun sürmedi. Boş kovaları dang! ettirip, dış tarafta kapının önüne oturup, korkmuş şekilde gelen Ayhılıv'ı görüp, aynı anda durdular. Her birinin aklına: “Ne olmuş?” diyen huzursuz düşünce geldi. Çünkü Ayhılıv'ın yüzü çok endişeliydi.

“—Yemeş kardeş Serbiyamal abla nerde?” diye sordu Ayhılıv acele ederek. Onun cevap vermesini beklemeden:

“—Beni Hatıbal'a veriyorlar! Dün akşam dünür geldi... Konuşup bitirdiler!” deyip, hıçkırı hıçkırı ağlayarak tekrar dışarıya gitti.

Yemeş onun Eyek’e suya gidiyormuş gibi gelmesinden Serbiyamal’ı değil İştüğan’ı aradığını anladı.

“Ey Allah’ım ne yapacağım? Ağabeyim de evde yok!” diye üzüldü. Eğlencenin komikliği bitti. Kızların hepsi keyifsizlenip, üzülerek evlerine dağıldı.

İstemediği birine zorla veriyorlar. Nasıl kahırlı bir söz bu “veriyorlar”... Bu söz küçük kızların yüzündeki gamsız yaramazlık, eğlence izini fırtına gibi uçurup, yok etti.

Böylece hiçbir şey kırıp, eşyaları bozmadan sessizce geçip giden gece, mutsuz şafak ile yer değiştirdi. Şimdi yüzünde akşamki sevincin, oyunun izi bile kalmayan Yemeş, büyükler gibi dalgın şekilde kımıldayarak, fırına ateş yaktı. Etrafı topladı. Sonra fırının yanındaki büyük sandığın üstüne oturdu, üvey annesinin tepsi büyüklüğündeki aynasını topuğuna koyup, dağılan saçlarını taramaya başladı. O sırada çitlere hayvan bakmaya giden Yeneş de eve döndü. Çatur çatur ederek yanan fırının önüne gelip, üşüyen ellerini ısıttı.

“—Kardeşim sen semaveri koy. Çay içeriz olur mu? Ben o cevval koyuna göz kulak olayım. Kuzulara gitmiştir herhalde” tekrar dışarıya çıkıp gitti. Lakin Yemeş saçlarını tarayıp bitiremeden Yeneş gizlenip, çıkan küçük kıvırcık kara kuzuyu kaldırıp, tekrardan eve geldi. Kuzunun arkasından kuru dal gibi çıplak, narin bacaklı, değnek kuyruklu olduğu için cevval diye adlandırılan beyaz koyun da bağıra bağıra geldi. Yeneş mutluydu. Ayakları kayış gibi bükülen kıvırcık kuzuyu yere bastırmaya çalışarak:

“—Nasıl kuzusun! İyi ki çıkmışım. Yoksa bu kuzu donsa ablam bize neler yapar kardeşim?” diye söylendi. Yemeş konuşmadı, onun düşüncesi Ayhılıv’ın getirdiği haberin etrafında dolanıyordu.

Ak koyun ile kara kuzu eve girmesiyle gürültüyle bağırmaya başladı. Onlara kapının dibinde, köşede duran buzağı yuvasındaki kara ve boz çizgili kuzu ile buzağı da katıldı. Evin içi buzağı, keçi, koyun yavrularının paldır küldür etmesiyle doldu. O yeni yavrulayan nine yüzlü, cevval koyunun sesi daha bir sevimsiz, kabaydı. Üstelik o Yemeş’i öfkelenendirir gibi gelip, çirkin gri gözleriyle ona bağırarak:

“—Meee!” dedi.

Böyle endişelenen Yemeş koyunun sevimsiz görünüşünü kendine göstermeyi isteyerek bağırdığı

sırada aynayı onun karşısına tuttu. Akılsız koyun kendini aynada görmesiyle gerçekten de “nasıl kaba, korkunç bir hayvan” diye düşünmüş olsa gerek yüreği yarılacak gibi korktu, ne yapacağını bilemeden pencereye fırladı ve bir zıplamada pencere çerçevesinin bir bölümünü kırıp, dışarıya atlayarak gitti. Göz açıp kapayınca kadar olan bu olaydan sonra Yeneş de Yemeş de uzun süre konuşamadı. Kırılan yerden şimşekli bulut gibi püskürüp giren acı soğuk, çıplak ayaklarını kesip çimdikleye çimdikleye onları güçlkle kendine getirdi. Sonra Yeneş kulaklı şapka gibi olan minderini tutup, pencereye attı.

“—Ey Allah’ım çok coşturdun, çok güldürdün! Bunu gördüğüne şaşırdın mı? Evet ablam şimdi bizi öldürecek.”

Yemeş hiçbir söz söylemedi. O, kaderin beklenmeyen tüm kötülüğünü böyle konuşmadan karşılamayı çoktan öğrenmişti.

Akşam olunca sokak kapısı şakır şukur açıldı. Tümünden kırağı ile kaplanmış evcil at gibi atlayarak çitin yanına gitti. Kızların pazarcıları karşılamaya çıkmaları gerekse de yerlerinden kıpırdayamadılar. Çok geçmeden kesik adımlarla Serbiyamal geldi. Yüzü çok sinirliydi.

Minder koyulmuş pencere çerçevesinin bir bölümünü dışardan gördü.

“—Penceremi, çerçevemi kırmışlar kahrolasılar!” diye uzatıp, acı şekilde cızıldayarak bağırdı. Sonra kollarını sıvayıp, kurbanına vurmaya hazırlanan ayı gibi ağır ağır basıp, kalın parmaklarını korkunç şekilde dikleştirip, kızların üstüne gelmeye başladı.

“—Kim kırdı? Kim? Camımı kim kırdı dedim yere batasılar!”

Yeneş ile Yemeş korkup geriye çekildi. Serbiyamal kurbanlarının ölüm öncesi azabını ve kendinin bundan aldığı tadı uzatmayı istermiş gibi hücum ile bekleme arasındayken çocuklar yavaşça çekilip, küçük taraftaki divanın tahtasına gidip sırtlarını dayadı. Ama tahtaya sırtını dayayıp, şimdi geri çekilme yolu kalmayınca çocukların başının üstünde deminden beri kartal tırnakları gibi tırmalayan elini:

“—Hah!” deyip, aynı anda yere düşürdü, iki kızı saç örgülerinden kavrayarak bir çekişte yere yıktı. Ayağını kaldırıp tekmelemeye hazırlandı. O sırada büyük taraftan:

“—Ahretlik!” diyen sabırsız bir ses duyuldu. “—Ahretlik neredesin?” Serbiyamal kurbanlarını çabucak

elinden bırakıp, bir şey olmamış gibi tatlı şekilde gülümseyerek büyük tarafa gitti.

“—Vay, ahretliğim gelmiş! Buyur, buyur ahretlik. Baş köşeye geç! Evet, nasıl iyi geldin ahretlik?”

“—Tamam, geçmeye vakit yok ahretlik. Çok telaşlı bir zaman” diye söylene söylene molla karısı Bibisara baş köşeye geçti. Sonra tatlandıra betimleye Ayhılıv’ı dün gece Hatıbal’a verip, nikah kıydıracaklarını, düğün olacağını, Serbiyamal’ı düğüne katılmasa da düğün sırasında yemek pişirip, dünür ağırlamak için kendilerine birkaç günlüğüne misafirlige çağırmaya geldiği hakkında konuşmaya başladı. Yemeş kendi kaygısını unutarak:

“Doğruymuş! Ayhılıv ablayı gerçekten de o sevimsiz veriyorlarmış!” diye tekrar kederlenip, Ayhılıv ile ağabeyi hakkında düşündü. “Ey, ağabeyim ne yapacak şimdi zavallı?”

Yeneş onları dayaktan kurtaran bu habere sevinse mi üzülse mi bilemedi. Ama bu konuda şu ana kadar bir şey bilmeyen İştüğan atını çözüp ota bıraktı, eve inmeden sokağa çıktı. O çabucak Ehet’i görmek, geceden beri duyup gördüğü tuhaf olaylar hakkında onunla konuşmak için acele ediyordu.

Dün gece İştüğanlar geldiğinde Batıyma ablanın gübre, katran, deri, demir, acı lahana daha başka gübre kokuları kokarak burnu yarıp gelen; geniş, çamurlu kapı önündeki ağaçları yukarı kaldırıp sıkıştırarak yerleştirilmiş yüklü kızaklar, kızıağın yanına bağlanmış atlar tümüyle dopdoluydu. Burada kürek, fıçı yüklenmiş orman tarafi sanatçıları, arşınlı ürünler satan küçük tüccarlar, böyle pazar görmek için gelen boş kızaklı şanslı kişiler de çoktu. Pazarcıların bazıları yük eşyalarını saklayıp, atına bakarak dışarıda, kızıağın yanında yürüyor, bazıları evde masaya bağlanarak yapılmış şekilsiz, kahverengi boyalı uzun sandalyelere dizilip, uyuklayarak çay içiyordu. Az ateşin üstüne giren çıkanların çokluğundan da soğuyan yarı karanlık ev yaşamak için elverişsiz, kötü. Şekilsiz, kahverengi boyalı, kırılmış uzun masadaki koca karınlı, küflenmiş pirinç madeni semaverin tembel şekilde cıs cıs etmesi, onun yanmayan rutubetli kömüründen evin içine yayılan boz duman bu evi daha korkunç yapıyordu. Çay içenler semaverden ılık suyu şıpır şıpır ettirip, porselen fincanlara doldurarak:

“—Su kaynamamış. Kömürüne acıyor gözü doymaz kadın. Ama konaklamak için de şu ılık suyu içmek için

de fiyatı Irımburdakinden aşağı almıyor!’’ diye söyleniyorlardı.

İştuğanlar kapı önlerine kar kızaklarını bağlayıp sığdırınca eve gelip, kapı dibindeki sandalyeye oturdu. Onlarla birlikte her zaman buraya gelen Timerbay, keçi boynuzu gibi eğri tütününden koyu boz bir tütün sarıp, iri sarı çilli, açık sarı kaşlı bir asker ile sevinerek:

“—Nikita dost, senin gibisi var mı dünyada?’’ Kucaklaşıp, el sıkışarak tüm gece boyunca ondan ayrılmadı. Onlar ne hakkındadır, coşa coşa konuştular. İştuğan’a bu Nikita denen asker tuhaf sevimli göründü. O dünyayı çok gören çok bilen birine benziyordu. Bu yüzden Timerbay ile Nikita yakın oturdu. Serbiyamal’ın gözü çay içenlerin tarafına gitse de kulağı da dikkati de buradaydı:

“‘Bu nasıl Hristiyanlık? Nasıl övünerek konuşuyorlar, kurdeşenler! Ne konuştuklarını bilseydim.’’

Çoğunlukla elbette Nikita konuştu. Çok savaşta bulunup, çok gören çok bilen, Bolşevik olarak dönüp gelen Nikita’nın söyleyecek sözü bitecek gibi değildi şimdi. O dış görünüşüyle de içinden de tanımayacak kadar değişip, eskiden söylendiği gibi, gerçek anlamıyla bir yiğit olarak dönüp gelmişti. Nikitanın dilinde sıkça “‘Petersburg, işçiler, Lenin, Bolşevikler’’ gibi sözler tekrarlanıyordu. İştuğan bu sözleri Timerbay’dan duyduğundan biliyordu. Lakin Nikita “‘çarlık rejimi, grev, grevci, isyan, devrim’’ gibi İştuğan’ın bugüne kadar hiç duymadığı yepyeni sözleri de kullanıyordu. İştuğan Nikita’nın fısır fırır ederek eğri boynuzlu tütününü damağını şapırdatarak içip, çıkararak heyecanla söylediği bu sözleri bir öyle bir böyle duymuş olsa da birilerinin çarı yıkmak, ülkeye huzur, özgürlük, mutluluk getirmek için sert mücadele verdiğini anlamıştı. “‘Eh, ben de o mücadeleye katılsaydım!’’ diye heyecanlandı İştuğan. Ama onlar sürekli konuştular. İştuğan dinleyince yorulup, gönlünü saran bu fırtınalı mutluluktan tamamen ezilip, halsizleşerek sandalyeye yığıldı. Oradan hayranlık veren göz kamaştırıcı güneş ışıkları altında bin türlü ışık saçarak parıldayan uçsuz bucaksız geniş nehir kıyısına gitti. Nehirde döne döne buz gidiyordu. Etrafı hayranlık veren güçlü bahar taşkını kaplamıştı. O sırada çok tanıdık, yakın bir ses ona:

“—Yaz geldi, yaz! Sen de küçük bir damlasın... Katıl

o taşkına! Katıl da ak! Fıskıra kaynaya ak. Ulu denize var!” diye fısıldadı.

“—Evet, evet! Al beni taşkın koynuna! Evet, evet benim de coşkuyla akasım, ulu denize varıp katılasım geliyor!” diye tekrarladı İştüğan. Sonra bastığı yer eriyip, buzların arasına gömüldü. Dağ gibi buzlar onu ucu çatallı buzla sıkıştırıp, bağırarak güle güle döndürüp, baş aşağı nehir ortasına doğru akıp gitti. Soğuktan ve korkunç coşkudan İştüğan’ın nefesi kesildi.

“—Durun, yetişin! Soluksuz kaldım, ölüyorum!” diye bağırıp, sandalyeden yere düştü. Sonra üşüyerek uzun süre kendine gelemenden zeminin ortasında kaldı.

“Neredeyim ben? Bu kimin evi? Niye kimse yok?”

Gerçekten de bu sırada akşam geçmiş, kış gününün sert güneşi doğmuş, Batıyma ablaların tarafındaki büyük meydanda çoktan pazar başlamıştı. Evlerde kimse kalmamış, herkes oraya gitmişti.

Ehmetşa ile karşılaşan Serbiyamal da gece İştüğan’ın uyumasıyla buradan kaçmıştı. Ne zaman olsa böyle kayboluyordu. İştüğan uykusundan birden ayılıp, dışarıya fırladı.

“Dur, o askeri bulup, “isyan, devrim” ne demek sormak gerek. Sorayım. Gideyim de sorayım. Sadece Timerbay ağabeyim de onun yanında olmasa...”

Büyükler konuşurken genç birinin söze katılması edepsizlik olarak sayıldığından gece bu konuda Nikita’ya çok istese de soru soramamıştı.

İştüğan gittiğinde pazar meydanı halk ile tıka basa doluydu. Et, yağ, deri satan dükkanların sırasından kar kızağı, ağaç, dokuma, yığın ıhlamur atılmış tepelik yere geçti, çeşit çeşit şeyler tutarak kaynayan halkı dirseği ile güçlükle yarıp, öne çıkınca bu kişinin akşamki Nikita olduğunu anlayıp, şaşırdı: “Ne anlatıyor bu asker?”

Fıçının iki tarafında nöbetçi askerler gibi duranların arasında Timerbay da vardı. Daha kenarda duran polis memuru Aleksey, Sobhan başkan, Hatıbal, Hönlhak, oğulları ve

damatları ile Sergey Hitrovlar duruyordu. Onlar şaşırmış, utanmış gibi görünüyordu.

“Tuhaf! Bu neye alamet?” diye sabırsızlanarak düşündü İştüğan. Lakin on Nikita’nın sözlerini duymadı çünkü o gittiğinde Nikita:

“—Urta yaşasın devrim!” diye nara atıp, tek koltuk değneğine yaslanarak fıçının üstünden yere zıpladı.

“—Urta! Bitsin savaşı! Bitsin adaletsizlik! Yaşasın hürriyet!”

“—Durun bağırmanın koyunlar!”

“—Öğretme burjuva! Yeter sana!” diye türlü sesler ile coşarak bağırıştı meydan. O sırada birileri Timerbay’ı kaldırıp fıçıya bastırdı. Başındaki kulaklı şapka gibi borkünü sıyrıp, elini yumruk yaparak mutlu, coşkulu bir ses ile:

“—Dostlar!” deyip, soğuk taze havayı yankılayarak bağırdı. Ses çıkaran meydan daha sessiz oldu.

“—Dostlar!” diye tekrarladı Timerbay. “—Çar düşmüş! Düşürmüşler! Ömür boyu yoksul halkın ensesini galeyayıp, çiğ çiğ yiyen Anka kuşunun gagasını kırmışlar! Eldeki pranga kırıldı dostlar! Yaşasın özgürlük! Bitsin savaşı! Fabrika işçinin, toprak köylünün olsun dostlar! Bitsin burjuvalar, yaşasın tüm dünya devrimi dostlar!”

Timerbay’dan sonra meydan tekrar bal kurdu sürüsü gibi kalabalık oldu.

“—Çar düşmüş! Gebersin kahrolası. Çoktan bu lazımdı hiç olmazsa çoğu kişi bugün sağ salim eve gelirdi...”

“—Vay aptallar, çar olmadan nasıl yaşamalı? İyi olmaz bu! Bir bela olur görürsünüz!”

“—Çar düşünce savaşı da biter miymiş? Ya Allah’ım verirsın Allah’ım...Böyle olsun!”

İştüğan türlü dilde türlü şekilde tekrarlarsa da aslında herkes bu sözler giden genel hengameden ülkede çok büyük bir olay olduğunu anlayıp, sevinmeden üstü yepyeni kara kıyafetleriyle tüm pazar halkından ayrılan Hatıbal fıçının üstüne çıktı. O da Nikita ile Timeybay gibi halka bakarak acı yankılı bir ses ile:

“—Ağabeyler!” diye bağırdı. İştüğan’ın yanında duran büyük bir ağabey:

“—Bu kızıl ağza ne kalmış? Evet konuş.

Dinleyelim bakalım” dedi. Başkaları da sanki böyle düşünerek sessizleşti.

“—Ağabeyler” diye devam etti Hatıbal. “—Çarı öldürmekle çok iyi etmişler. Ona bu gerekliydi, o kötüye. Şimdi ağabeyler bizim Almanı da yenip, savaşı da yenilgiyle tamamlamamız lazım! Biz çar için değil Rusya için, anamız olan Rusya ülkesinin şanı için savaşıyoruz!” diye konuşmaya başladı.

Çarın düşmesinden çok Timerbayları tekrardan toplama planı bozulduğuna endişelenen Sobhan başkan ile kestane Şımbay böbürlenerek bir ağızdan:

“—Doğru!”

“—Vay aferin!” diye bağırdılar.

Polis memuru Aleksey onlara öfkeli bakışını yöneltti.

“—Neye aferin? Çarı düşürüp iyi etmişler diye mi aferin?”

“—Hayır, hayır. Alman’ı yenene kadar savaşmak gerekli! Biz onu onaylıyoruz”

“—Eee öyle mi? Onu ben de onaylıyorum” dedi polis memuru ve kirpi bıyığını döndürerek kalın sesi ile: “—Doğru, aferin! Biz Alman’ı çar olmadan da yeneriz!” diye bağırdı... Onların sesi çeşitli taraflardan kuvvetle yankılanarak:

“—Gerekmez konuşmasın!”

“—Savaş güzelse kendi gidip savaşsın bu kızıl ağzın!”

“—Yeter!”

“—Kahrolsun!” diyen güçlü naralar gömdü.

“—Eh, seni Hatıbal kendini beğenmiş, senin de ağzının yanacağı gün var!” diye sevindi İştüğan. Sonra herkesten daha çok:

“—Kahrolsun!” diye bağırdı. “—Konuşmasın burjuva yeter!”

Hatıbal’ın ardı sıra kılıcını, silahlarını şıltır şıltır ettirerek fıçının üstüne Fedka Ryaboy çıktı. O, revirden çıkınca bir ay dinlenmek için gece köye, atalarına dönmüştü. Bugün ardı sıra gelen çarın düşürülme haberi de Nikita’nın yakalanmamış olması da onun öfkelerini kabartmıştı. O, fıçının yanında kendine nefretle bakan Nikita’nın tarafına kinli bir bakış atarak:

“Şeytan avcısı... Eğer senin sağ olduğunu bilseydim... Gece... Gelince köpek gibi öldürürdüm. Ama bugün... Koruyanın olmasa bu kudurmuş halk seni köpek eder...” diye düşünerek sarhoş, kısılmış sesi ile:

“—Vatandaşlar!” diye bağırdı. Bu sırada kötü, kurt gözleri dar alnına zıplayıp oturdu. “—Vatandaşlar, biz Rusya insanları Rusya için ölmek, yenmek için savaşıyoruz! Siz bu Nikita, Timeybay gibi işçileri dinlemeyin! Onlar Alman casusları. Onlar Bolşevik! Bizim saflarımızı oluşturup, Alman’a Rusya’yı satacak onlar!”

“—Kahrolsun!”

“—Konuşun!”

“—Yeter!” deyip meydan tekrar türlü sesler ile bağıştı. Bazıları aniden fıçıyı tekmeleyerek yuvarladı. Fıçı ile birlikte Fedka Ryaboy da yere düştü. Bundan sonra tekrar Nikita, Timerbay ve birkaç yaralı asker konuştu. İştüğan bakışını bir konuşucuya bir halka yöneltip, kimin sözlerinin onlar için faydalı olduğunu düşünmeye çalıştı. Lakin bu çok karışık, coşkulu sözlerin ne olduğunu anlamak daha çok ileride ne olacağını açıkça düşünmek zordu. Yine de halkın çoğunluğuna, daha çok keçi sakalını çimdikleyip, güleç kısık gözlerini doldurup, Nikita ile Timerbay’a hayranlıkla bakan Helim ağabeye, Ehet’in babasına bakarak İştüğan ülkede çok büyük, sevinçli bir olayın olduğunu bundan sonra da hayatın tamamen başka yoldan gideceğini tüm kalbiyle anladı. Ve sevincinden ne yapacağını bilemedi. Helim ağabeyi kucakladı.

“—Ağabey öyleyse bundan sonra biz de topraksız olmayacağız? Bizim gibilerin günü geldi ağabey!”

“—Olmayacağız mirzam olmayacağız” dedi Helim ağabey onun başını aşır, uzağa bakarak. “—Siz çocuklar babanız gibi benim gibi eziyet çekip, kendi ülkenizden kendi toprağınızdan göçmen olarak sürülüp, aşağılanmayacaksınız... Mutlu olacaksınız siz! Anlamak, düşünmek gerek bunu çocuklar! Tüm varlığınıza düşünmeniz gerek!”

Onun sesi yabancı, uzaktan gelmiş gibi çıktı. İştüğan ona şaşkınlıkla baktı. Onun kalın, gür kaşları sertçe çatılmış, daha sıkı kısılan gözlerinden yaş kabarcıkları gülümsemişti. Ehet’in babasını da kendi babası gibi her zaman sağlam, güçlü, kuvvetli görünmeye alışmış ve bu yüzden onu çok seven İştüğan’a böyle yumuşaklık göstermesi tuhaf, zor oldu. Bu yüzden başka bir sözde söyleyemeden çabucak onun yanından kenara ayrıldı. Helim ağabey halk ile kuşatılıp, sürekli konuşarak bir şeyler anlatmaya çalışan Nikita ile Timerbay’ın yanına doğru gitti...

Pazarda gördüğü, duyduğu o tuhaf olayları dostuna çabucak anlatmak için heyecanlıydı şimdi İştüğan. Onlar sokak ortasında karşılaştı. Çünkü bu sırada Ehet de İştüğan'ın geldiğini görüp, ona burada duyduğu keyifsiz yeniliği haber etmek için aceleyle geliyordu. O, İştüğan'ın yanına gelmesine dayanamadan:

“—Ey, dost iş kötü! Ayhılıv'ı gece Hatıbal'a vermişler. Yarın dünür gelecek! Bir araya getirecekler!” diye bağırdı. İştüğan'ın gözleri kararıp, tüm coşkulu mutluluğuna su serpilerek söndürülmüş köz gibi oldu.

“—Ne söylüyorsun? Nerden biliyorsun? Kim söyledi?”

“—Ayhılıv bu sabah size gelip söylemiş, Şevre de bana söyledi... Yemeşler sana söylemedi mi?”

“Ne yapmışlar? Nasıl olmuş? Eh, Ayhılıv... Ayhılıv!”

Bir taraftan bu mutluluk... Devrim! Özgürlük! Diğer taraftan bu büyük üzüntü! Niye üzüntü ile sevinç her zaman böyle birbirinin arkasından geliyor?”

“—Haydi Timerbay ağabeyime gidip müşavere edelim” dedi Ehet, birden bembeyaz olup, rengi kaçan dostunu yelleyerek. “—Haydi belki bir akıl verir...”

“—Evet o da Ayhılıv ile İştüğan'a üzüliyor... Biliyor musun?”

Ehet dişleri arasından acı tıslayarak onun sözünü böldü:

“—Biliyorum. Duydum. İşçiler çarı devirmiş! Petersburg'da devrim! Çar fırt! Ha ha!”

Ehet tüm rahatlayıp, sevinerek güldü. Sonra tekrar ciddi tona geçerek:

“—Babamdan duydum. O söyledi” diye ekledi. Yaramaz şekilde göz kırptı. “—İşte bunun için Ayhılıv'ı şimdi yabancıya vermemek lazım... Böyle zamanda zenginlerden pay almak olur mu? Önceden olsa ben sana olmaz bulaşma derdim. Şimdi mutluluğu çekip almamak, onlara özgürlük vermek olmaz. Gücümüz yeter. Haydi Timerbay ağabeyime gitmiyorsak ihtiyar İzris ile de olsa müşavere edelim... O bizde babamla çay içip oturuyor... Çarın düşürülmesi hakkında konuşuyorlar. Haydi onun yanına gidelim.”

Ehet birden duyduğundan olsa gerek düşünme ya da hareket etme kabiliyetini kaybeden dostunu sürükleyerek dediği gibi onlara alıp gitti.

“—Müşavere edelim, konuşalım... Yoksa ikimiz hiçbir şey yapamayız. İhtiyar İzris bizim düşünmediğimiz bir yolu düşünüp bulur bize yardım eder, bak görürsün.”

“—Gerçekten verirler mi Ehet? Belki boştur. Geçen yılda boş kalmıştı?”

“—Geçen yıl Hatıbal dünür göndermemişti. Molla karısı Bibisara böbürlenerek dolaşmıştı.”

“—Ayhılıv ölsem de Hatıbal’a varmaya razı olmam demiş.”

“—Ey, öyle söyle sen!” diye el salladı Ehet. “—Kızın rızasını mı ister onlar! Zorla satmışlar, ihtiyar mollaya da nikah okutmuşlar. İhtiyar molla nikahı okurken ilk başta:

“—Sen Sobhan oğlu Hatıbal, Keçi müezzin kızı Ayhılıv (hey, yanlış söyledim), Ehmentsafa kızı Ayhılıv’ı helal nikahlamayı kabul ediyor musun?” diye sormuş.

“—Kabul molla ağabey kabul” demiş Hatıbal. Böylece ihtiyar molla elbette göz boyamak için, çarşaf tarafına bakarak:

“—Sen Ehmentsafa kızı Ayhılıv, Sobhan oğlu Hatıbal’ı helal olarak kabul ediyor musun?” diye sormuş. Sonra çarşaf altından molla karısı Bibisara Ayhılıv olarak:

“—Kabul ihtiyar molla kabul, çok iyi” diye cevap vermiş. Ayhılıv bu sırada hissiz şekilde diğer evde ağlıyormuş...

İştuğan ne yapacağını bilemeden dostunun bileğinden tuttu:

“—Nereden biliyorsun, nasıl duydun bunu Ehet? Aldatıyorsun, oyun oynuyorsun benimle!”

Ehet soğukkanlı olmaya çalışıp:

“—Nereden mi biliyorum? Nasıl mı duydum” diye güldü. “—Bunu kendi kulağınla duymanın gereği var mı? Bütün kızları böyle satıyorlar... Senin Ayhılıv’ın için ayrı bir kural mı düşünüp uydururlar sanıyordun yoksa? Bileğimi o kadar kavrayarak tutma dostum... Gücünü sakla... Hatıbal’ın yumruk kavgasında çok iyi olduğunu söylüyorlar...”

İştuğan akılsızlıkla dostunun bileğini sıktığı elini birden çekip, cebine koydu.

“—Evet, tamam gülme Ehet... Bana düşündüğünden daha zor bu... Haydi gerçekten de biriyle müşavere edip, çare bulmak lazım. Ya ölmeli ya Ayhılıvı almalı! Bana başak hayat yok...”

“—Doğru, Ayhılıv’ı kurtların ağzından çekip almak lazım...”
Onlar koşarak Ehetlerin kapısından girerek gözden kayboldu.

XIX

Çarın düşürüldüğü kış, bahar, yaz fark edilmeden geçip gitti. Artık soğuk, ürkütücü sonbahar geldi. Lakin Yemeşlerin hayatında öncekinden daha iyi bir yöne geçiş görünmedi. Baygilde ağabeyden de çoktandır mektup gelmemeye başladı. Ama Serbiyamal öncekinden daha kötü, daha öfkeli oldu. Kırılan pencere çerçevesi için, birileri çarı düşürüp, zenginlerin düzenini bozduğu için, artık İrimbur’a gidip ticaret yapmak için yolların tehlikeli olmasından, son zamanlarda söz ustası olup çıkan İštuğan için onlardan daha sert intikam alıyordu. Yemeş ile Yeneş’e yönelik olan bu sertliği dayanılmayacak hale geldi. Ama kızlar onun hakaret edip dövmesine, aç bırakıp üşütmesine bakmadan daima hayatta kaldı. Yaşları da büyüdü. Eli ayağı ip gibi, karnı kabarık olsa da Yeneş on üç, bakışları Yeneş’ten daha akıllı olsa da daha düşünceli, endişeli gözleri olan Yemeş on bir yaşını doldurdu. Onların karakterindeki bazı farklılıklar daha belli olup, göze çarpmaya başladı. Yumuşak gönüllü Yeneş şimdi daha sulu göz oldu. Dünyanın tüm kahırlı işlerine saatler, günler boyu durmadan hıçkıra hıçkıra ağlamakla cevap verdi. Onun ağlamasını Serbiyamal’ın tüm kötülüğünün durdurma, yenme gücü yoktu. Serbiyamal ne kadar çok dövse Yeneş o kadar çok bağırpı ağlıyordu. Ama Yemeş tam aksine daha fazla içine kapandı. Onu dövmek değil öldürsen bile ağzından bir söz, yalvarma, aklanma ya da ağlama sesi çıkması mümkün değildi. Bu yüzden o çoğu zaman Yeneş’ten daha çok laf işitiyordu. Serbiyamal ona çoğu zaman kendinin ya da Yeneş’in bozduğu bir iş için de eziyet ediyordu. Onun: “Hayır abla bunu ben değil Yeneş ya da sen yaptın” diye söyletesi, onun aklanmaya uğraştığını göresi geliyordu. Lakin Yemeş ses çıkarmıyordu. Adillik, namusluluk denen şeylerin bilmeyen birinin önünde aklanmaya çalışmanın gereği var mı?

İштуğan tam aksine bu günlerde çok değişerek daha mağrur oldu. Serbiyamal’dan hiç korkmamaya başladı. Serbiyamal ona önceki gibi rahatça, mutlulukla hakaret edeyim deyip:

“—İşçi!” Dese İштуğan ona: “—Hayır, işçi değil

ırgat. Senin ırgatın” diye cevap veriyordu. Serbiyamal: “—Yersiz, göçmen” diye hakaret etmeye başlasa:

“—Ben artık yersiz değilim. Toprak çalışanın olması lazım demiş Lenin...” diyordu. Üstelik Serbiyamal’a: “—Seni sömürücü!” diye de bağıırıyordu. Bu sözü duyunca Serbiyamal’ın fare gözleri daha da çukurlaşıp, kinle parlayarak alnına çıkıyordu. Bunu gören Yemeş: “Ne demek bu sömürücü?” diye şaşıırıyordu. Ama Serbiyamal İştüğan’ın evden çıkıp gitmesiyle Yemeş ile Yeneş’e:

“—İşte size toprak! İşte size hürriyet! İşte böyle olur sömürücü!” deyip, dövmeye başlıyordu.

“Sömürücü deyince sanki o dayak yiyecek” diye düşünüyordu Yemeş. Genellikle bu günlerde Yemeş’i şaşırtan şeyler çoğaldı. Artık kavga dövüş sadece onların evine değil tüm köye yayıldı. İnsanlar her gün sokağa, bir kütük üstüne ya da bazıları kapı dibine toplanarak sürekli tartışıyor. Hatta bir gün, daha ılıkken Yemeş de toplanma yerine gidip, ayağı donuncaya kadar tartışmayı dinledi.

Orada da söz hep çar, burjuva, toprak, hürriyet, sömürücü hakkındaydı. Yemeş burada sadece Timerbay ağabey ile Nikita’ya değil kendi ağabeyi İştüğan’a, Hatıballar ve Hösnöhlaklara da öfkeyle bakarak:

“—Yeter artık size boz kurtlar! Bizim günümüz geldi! Toprak bizim! İktidar bizim!” diye bağırdıklarını duyup, korkuyla sokaktan gitti. Sonra gün boyunca şaşıırarak:

“—Evet, niye tartışıyorlar? Neye mücadele ediyorlar? Niye benim yumuşak ağabeyim de toprak diye tüm varlığıyla savaşmaya hazır duruyor? Dövüşmeden savaşmadan toprak sahibi olunmuyor mu?” diye düşünerek dolaştı.

Çar indirilince şu bu gelir mi diye çekinip ya da çar tahtına geri oturunca dünür gitmek daha keyifli olur diye hesaplayıp, Ayhılıv’ın düğününü kıştan sonbahara ertelemişlerdi. Sonbahar onlara yeni üzüntüler getirdi. Çarın tahta geri dönmesi değil Petersburg’daki işçiler, askerler birleşerek mevcut hükümeti de bu günlerde yıkmıştı. “İsyen, devrim, Lenin, Bolşevikler” gibi ilhamlı sözler İlseğol sokaklarında öncekine göre daha güçlü yankılanmaya başladı.

“—Acele etmek gerek. Artık tamamen son bulması mümkün!” dedi Hatıbal.

“—Evet, huzurlu günlerin çabucak geri geleceğine böyle olunca

güvenim az’’ dedi başkan. Onlar düğünü beklenenden de çabuk yapıp, dünürleri çağırıp, hayata geçirmek için bir araya toplandı. İki tarafın da çeyizi, mihri belirlendi. Düğünde dört parmak genişliğinde kazısı çıkan yalkılar kesildi. Kışın en soğuk dönemi kadar soğuk, tipili fırtınanın öfkeyle bağırdığı bir gün aşağı taraftan yukarı tarafa on beş kar kızaklı dünür geldi. Keçi müezzinler onları düğüne katılan akrabalarına tanıttı. Onlar için en önemli dünür Sobhan başkanlardı. Serbiyamal bugün ahretine yemek pişirmek için erkenden Keçi müezzinlere geldi. İştüğan da onun arkasından çıktı. Evde sadece Yemeş ile Yeneş kaldı.

Akşama doğru fırtına daha da güçlendi. Yemeşlerin soğuk, neşesiz evi Serbiyamal’ın dediği gibi köpek bağlansa durmayacak kadar korkunçtu. Yeneş ile Yemeş gece rüzgarının kötü, coşkun türküsünü dinleyip, ılık fırına yaslanarak sandığın üstünde oturdu. Uykuları gelse de Serbiyamal’ın döndüğünde kapıyı açamamasından korkup, gece boyu kirpik kırpmadan sürekli uyanık olmaya çalıştılar. Lakin uzun gece boyunca hiç kimse onların kapısını vurmadı. Sanki etrafta öfkeli yel ve Yemeş ile Yeneş’in üzüntülü, ağır düşüncelerinden başka hiçbir şey yaşamıyordu bugün.

“Gece geçti, tan attı... Ablam da ağabeyim de dönmedi’’ deyip, endişelenerek düşünüyordu Yemeş. “—Tamam ablam dönmez... O düğünde. Misafir. Ama ağabeyim nerede? Üzüntüsünden başını nereye koyacağını bilemeden yürüyor mu zavallı? Ayhılıv abla ne yapıyor acaba? İşte... İnsanlar kendi çocuklarına da acımıyor. Öyleyse bizim üvey annemiz niye öfkeli?”

Bu düşüncelere bağlanarak Yemeş’in gözünün önüne Bibeş ablasının kaderi geldi. Bibeş’in kaderi ona, gerçek hayatta da olan kötü üvey anne, kötü kayın, akıllı ve güzel yetim kız hakkında bildiği hikayelerden birisi gibi gelmeye başlıyordu.

“Evet, onu da böyle ağlata ağlata satmışlardı... Üstelik nasıl birine? Nasıl bir kayına?”

Yemeş’in düşünceleri Bibeş’ten sonra tekrar ağabeyine, sonra babasına, tekrar kendilerinin kederli kaderine geçti. Ne düşünse, kimin kaderini göz önüne getirse mutsuzluktan başka bir şey göremedi. İnsanın tüm ömrü açlıktan, üzüntüden, dertlerden ve kırılan ümitlerden oluşan korkunç bir halka olarak gözünün önüne geliyordu... Onun huzursuz küçük yüreği bu halkadan kurtulmanın

yolunu bulmaya çalışarak kafesteki kuş gibi kanatlarını çırpmaya, sallamaya, heyecanlanmaya başlıyordu. Ona bugün evin içi ayrıca dar, nefes alacak hava az, ayağa kalmak için çatısı çok alçak gibi geliyordu. Lakin küçük çocuğun yerinde duramamasının ne anlamı var? Doğmasının dünyaya bir yenilik katmamış olması gibi kederlenip, sinirlenip, o merhametsiz halka içinde boğularak helak olmasından da dünyadan hiçbir şey eksilmeyecekti. Sonbahar, kış, bahar daima vaktinde olacak. Güneş canlanınca ışıklarını yer yüzüne bir cömert bir cimri yayacak... Ulu Eyek de daima böyle hem taşıp hem söğütlüğündeki bülbüllerin nağmesini dinleye dinleye sessiz, nazlı şırl şırl akacak... Evet, evet onun düşüncesiyle, isteğiyle hatta ölmesiyle bile hiçbir şey değişmeyecek...

Yemeş çocuklara göre olmayan böyle anlamsız, ağır düşüncelerden tümüyle ezilip, oturduğu yerde uyukladı. Fırtına durdu. Rengi kaçmış, hasta yüz gibi donuk pembe tan göründü. Sonra güneş dağın arkasından üşenerek yükseldi, kızıl kuşaklarını sallandırarak ufuktaki donuk yüzüne biraz can getirdi.

Sandığın üstünde oturdukları halde şafakta tatlı uykuya gömülen kızlar birden kapının sertçe vurmasından ürküp, aynı anda yere düştü.

“—Ne var? Kim var orda?”

“—Ablamdır. Aç Yeneş!” Yeneş aceleyle kapının kulpunu açıp, korkarak geriye çekildi.

“—Abu, kim bunlar?”

Sopalarını kaldırarak hırsız Ehmetşa, Hatıbal, Hösnölhaklar döbör döbör eve girdi. Yeneş ile Yemeş kurttan ürken keçi yavruları gibi tıpır tıpır edip, küçük tarafa çıktı, divana çıkıp, karanlık köşeye yaslandı. Açık kalan kapıdan giren soğuk hava ejderha gibi dönerek divana çıktı, çocukların yalın ayaklarına, beline vurmaya başladı. O kişiler de onların arkasından gelip, küçük tarafa çıktı. Öfkeli bir ses ile:

“—İştüğan nerede? Ağabeyin nerede? Gece eve geldi mi? Kimlerle geldi?” diye sormaya başladılar. Bir şeyler söyleyip, tehdit ettiler, korkuttular “Kızıl, Bolşevik, hırsız” diyerek küfrettiler. Yemeş ile Yeneş bu kötü gözlere bakıp, dillerini değil

parmaklarını bile kıpırdatamayıp, taş bebek gibi hareketsizce durdu. Ama onlar:
“—Hey dilsizler! Tık nazlar!” deyip, yine bağıra bağıra büyük tarafa çıktılar. Evin altını üstüne getirmeye, aktarmaya, aramaya başladılar. Divan altlarını, yer altlarını aktarıp, yatak döşeğe kadar savurdular. Onlar evden çıkıp, ayak seslerinin gürültü patırtısı durunca kızlar tekrar canlandı. Yeneş gidip açık kalan kapıyı kapattı. Yemeş dili ile çabucak camı eritip, sokağa göz attığı sırada korkuyla bağırdı.

“—Yeneş bak! Sokak insan dolu! Ne olmuş? Yangın mı çıktı yoksa?

“—Şşş bağırma! Nerde, ne var? Aman, o insanlar gürzle Timerbay ağabeyime gittiye... Ona ne yaparlar?”

Kızlar ne düşüneceğini ne yapacağını bilemeden şaşırıp kaldı. O sırada onlara annesinin kalın bir şalına sarınmış Şevre geldi. Onun hareketli, yuvarlak gözlerinde bugüne dek tanımadıkları seremonili bir kıvılcım parlıyordu.

“—Kızlar! Yeneş! Yemeş!” deyip, telaşlanarak şıpır şıpır etti. “—Ayhılıv abla kaçmış! Çok komik olmuş! Hatıbal ağabeyden intikam almış!”

“—Ne zaman? Nasıl kaçmış?”

“—Gerçekten mi Şevre? Anlat!”

Şevre dostlarının yanına, divana çıkıp, ayağını bükerek oturdu.

“—Sabredin, nefes almamam izin verin aptallar!”

Yemeş ile Yeneş sabırsızlanıp, ikisi de iki yanından onu çekiştirdi.

“—Nefes almasan da olur, anlat!”

“—Anlat çabucak!”

Şevre gözlerin alaycı şekilde gezdirip, şıpır şıpır ederek söze başladı. Kızlar bir süre sokaktaki olayı unuttu.

* * *

Çar düşürülünce, Yakup köyünde kurulan ilçe komitesinin başına Sergey Hitrov'un büyük oğlu Feropont Hitrov oturdu. Komitenin azaları da Hatıbal, polis memuru Aleksey'in oğlu sağlık memuru olan Metrofan gibi zengin çocuklardan oluşuyordu. Bu komiteyi seçmede aldatma, ürkütme, tehdit ile Fedka Ryaboy aktif rol oynadı. Bir aylık izninin hepsinden bu amaçla faydalanan

Fedka Ryaboy işinden memnundu. O, gitmeden önce ağabeyinin elini sertçe sıkarak gururla:

“—Yaşadık, Feropont Sergeeviç” dedi. “—Yaşadık, ilçe bizim elimizde. İleride de böyle olur. İrimbur vilayeti komitesine de bizimkiler seçilmiş diyorlar. Hatta komiser de toprak ağasıymış... Biliyor musun? Çok iyi! Devrimi sefiller yaptı ama biz zor da ilçeyi elimize aldık... Ha ha... Öyle değil mi Feropont Sergeeviç?

Feropont sevinçle parlayan kurt gözlerini, kara gözlüğünün altına saklayıp, yumuşak şekilde gülümsedi.

“—Öyle... Allah isteyince nasıl yaparsın...”

“—Bak, acımasız ol. İlçeyi elinden bırakma!”

“—Gücüm yettiğince uğraşırım. Sadece sen uzun süre kaybolma. Silahsız ilçeyi tutmak zor olur. Biliyorsun, cepheden laf cambazı olarak dönen Nikitalar, kürek mahkûmu Timerbaylar...”

“—Evet, benim onlarla hesap göreceğim gün gelecek... Az daha bekleyelim... Evet, evet sabır edelim. Onlar bizim elimizden kurtulamaz...”

“—Kurtulamaz...”

“—Ama şimdi sen onlarla dost ol.”

“—Yok olsun çarlar! Zenginler! Yaşasın devrim!” diye sık sık bağır. Anlıyor musun ha, ha?”

“—Anlıyorum...”

Ağabeyi ile kardeşi bir daha el sıkışıp, uzun süre göz göze bakınca birbirlerinden memnun ayrıldılar.

“—Yenilmeyiz. Hitrovlar soyu!”

* * *

İlçe komitesinin zenginlerin eline kalmasını Timerbay zor atlattı. Nikita ile kendinin ilçe başkanlığına yoksul ırgatları, cepheden dönen askerleri seçtirmek için verdiği mücadelenin başarısızlığa uğradığını görmek onun için kolay olmadı. Şimdi mevcut hükümetin yıkılması, şehirlerde isyan olması, iktidarın başına işçi, asker, ırgat delegelerinden seçilmiş meclisin gelmesi hakkında o günlerde ulaşan sevinçli haberlerin üstüne dün gece kışın maden ocağında çalışıp, şimdi geri dönen Helim ağabey ile konuştuktan sonra buradaki işlere daha fazla endişelenmeye başladı. “Maden ocaklarında da milyonlar Remievler soyunu savurmuşlar.

Orada da iktidarı işçi, asker delegeleri meclisi eline almış. Ama burada, köyde, halk hala dağınık. Üstelik hep zenginlere, mollalara daha çok güveniyorlar. Eh, azız... Daha çok olup, birlikte çalışmak gerek...”

Timerbay bugün sabah çayı yanında da bu konuda düşünüyordu.

“—Evet kocacığım niye sustun? İç, çayın soğuyacak...” dedi Bazıyan yenge ona sevgiyle bakarak. “—Bu aralar çok düşüncelisin...”

“—Hep düşünür o” dedi Karases nine düzeltip, çayını içerek. “—Dünyanın çok karışık olduğu bir zaman... Kin tutanlar da çok... Allah korusun... İşte bu Sobhanlar, Hatıballar çarı Timerbay düşürmüş gibi görüp, gözleriyle yiyecek gibi dolaşıyorlar...”

Timerbay konuşmadan düşünmeye devam etti:

“Evet çar düşürüldüğünden bu yana bir yıl geçti. Ama bizim ilçeyi yürüten komitede hep zenginler hüküm sürüyor. Meclis maskesi giymiş zenginler... Bir düşünsen, onlar iki kat felaket getirdi... Onlar gibilere karşı mücadele etmek daha da zor... Hayır, böyle olmaz. Şimdi ilçe komitesine tekrardan seçim yaptırmak, oraya yoksul, ırgat, asker vekillerini oturtmak için daha sağlam bir mücadele başlatmak gerek... Ya da işte oradaki, maden ocağındaki gibi işçi, asker, köylü delegelerini meclise getirip, ilçe komitesine tükürüp, kendi iktidarımız ile çalışmaya başlamamız gerek... Dur Nikita’ya gidip, bu konuda müşavere edeyim... Artık güçleri bir yere toplamadan, aynı anda çalışmadan olmaz... Yoksa o orada... Ben burada.”

Timeybay porselen fincandaki çayını çabuk çabuk içine çekerek aceleyle giyinmeye başladı.

“—Kocacığım nereye gitmeye hazırlanıyorsun?” deyip, Bazıyan yenge yerinden kalktı. Lakin rengi kaçıp, güçsüzleşerek tekrar oturdu.

“—Aman! Hatıballar sopalarını kaldırmış bize geliyor!”

Karases nine de:

“—Aha! Gerçekten de!” deyip, endişeyle ayağa kalktı. O anda selam da vermeden döbör döbör eve doldular.

XX

İştüğan ile Ehet Ayhılıv konusuna tekrar harekete geçince, müşavere etmeyi isteyerek ilk önce bir süre

Timerbay'ın etrafında döndü. Lakin ne kadar isteseler de köyde Şubat devriminden sonra iktidar başına oturan köy ağalarına ve onların yalakalarına karşı mücadele etmek için yoksul, ırgat, askeri bir araya getirmek niyetiyle coşan Timerbay'a bu konuda müracaat etmeye cesaret edemediler. Timerbay İştüğan ile Ayhılıv'ın münasebeti hakkında bir şey bilmiyordu. Doğrusu bu konuyu Bazıyan yengeden duysa da buna çocuk, genç alameti diye baktı. Ama Keçi müezzin ile Sobhan başkanın dünür olması onu ilgilendirmede, şaşırtmadı:

“Karga karganın gözünü gagalamaz...”

İştüğan ile Ehet bu zamanlarda iki ateş arasındaydı. Şehirlerden, savaş meydanlarından esen fırtınalı devrim dalgası onları özgürlük, toprak, ekmek için mücadeleye çağırırdı, kartal gibi yukarıya, güneşe doğru uçmaya çırpındırırdı. Ayhılıv'ı kaybetme korkusu ayağına bağ olup dolandı, yüreğini yılan olup soktu onlar bu iki ateş çemberinin içinden nasıl, ne şekilde kaçacaklarının yolunu bulamadan uzun süre eziyet çekti. Kış gününde, o zaman Rus İzris ile müşavere etmek de onlara bir şey vermedi. O:

“—Bulduğunuz kız için üzölme zamanı mı? Sizin gibi yiğitler şehirde çarı, zenginleri savuruyor. Ama siz... Tüh, sonbahar tavukları!” diye hakaret etti. Ama yarın düğün günüydü, tamamen ümitsizliğe kapılarak Ehetlerin evindeki yiğitlerin yanına geldi. Bugün sabahtan beri önceki kadar sarhoş olup, iki üç tane kılı kalmış balalaykasına zingırdatarak vurup, sokakta türkü söyleyerek dolaşıyordu. Ehetlere de:

Ay, Dunay vay, Dunay,

Dunay neşeli Dunay!

diye sarhoş ses ile türkü söyleme sesi geldi. Yiğitler onun zamansız içip dolaşmasına üzülerek ona sırtlarını döndü. İhtiyar İzris onların kulaklarında çekip, kendine döndürüp, gür, mavimsi kaşları altından hilekâr şekilde gülümseyerek:

“—İkisi de efkârlı. İkisi de öfkeli. Vah yiğitler, yiğitler! Kız hanginizi seviyor?” diye sordu.

Yiğitler konuşmadan gözlerini kenara sakladı.

“—Söyleyin. Yoksa kızı baykuş pençesinden kurtarma yolunu öğretmem...”

“—İştüğan'ı seviyor...” dedi Ehet, ona dönüp bakmadan. “—İştüğan'ın sevdiği o...”

“—Senin?” diye güldürdü ihtiyar İzris. “—Senin sevdiğini de

kurtarmak gerekmiyor mu? Artık hürriyet var. Tüm tutsakların kurtarılması lazım... Ha ha!”

“—Ben kızları sevmiyorum” dedi Ehet öfkelenerek. Benim boynuma ilmek geremez.”

“—Niçin efkârlısın öyleyse?”

“—İştuğan için... O Ayhılıv olmadan yaşayamam diyor...”

Ehet’in hareketli gözleri yaşardı. Ona bu konuda konuşmak çok zordu. O sırada dostuna bir yardımını olur mu diye ümit edip, onu konuşmaya mecbur etti.

“—Öyle mi demiş? Yaşayamam diyor ha? İştuğan oğlum öyle mi? Vay vay!”

İhtiyar İzris içinden kıt kıt güldü.

“—Vah, çocukluk! Vay, sarhoş gençlik!”

İştuğan’ın çatılmış kaşları altından büyük kara gözleri öfkeyle parlayıp, yumruklarını sıktı.

“—İhtiyar, sen bizi üzmeye mi geldin?”

“—Hayır, hayır oğlum niye üzeyim!”

İhtiyar İzris gülmeyi kesip, ciddi sese geçti.

“—Tam aksine siz yaramazlara yardımım olur mu diye geldim... Siz o zaman, çar düşürüldüğü zaman, kış gününde... İhtiyar bir müşavere etse dediniz. O zaman size yardım gerekmiyordu. Şimdi görüyorum ki gerek. Doğru mu?”

Yiğitlerin ikisi de aynı anda onun gülümseyen, hilekâr gözlerine baktı. Gerçekten ayıktı.

“—Gerçekten mi ihtiyar?”

“—Nasıl olacak?”

İhtiyar İzris gıj gıj ederek öksüre öksüre divana oturdu.

“—Ben çok düşününce şöyle bir fikir buldum... Olursa alırsınız, kız sizindir. Olmazsa siz de ölürsünüz ben de ölürüm. Onlar çar yok diye durmaz... Burada hep onlar çar...”

O sarhoş şekilde sokakta bağırarak dolaşmaktan ihtiyarlamış sesiyle şıpır şıpır, yiğitlere Sobhan başkanın arabaya koştuğu üç kara küheylanını eyerlemeye karar verdiğini söyledi.

“—Bu çalmak değil, bizim olanı almak. Onlar benim atlarım. Benim babamın kara tayından yayılmış kara küheylanlar onlar. Başkanın değil. Haydi binin, çabucak gidin. O küheylanlara yetişecek başka at yok... Nikita’nın söylediğine göre orada, şehirde, kızıl muhafız birlikleri kurulmuş. Gidin oraya kaydolun. Sonra sizi hiçbir zengin korkutamaz.

Siz onları korkutursunuz... Vay, yaramazlar doğru söyledim mi?"

İhtiyar İzris kara küheylanları almak için ne zaman, nasıl geleceklerini de yiğitlere anlatınca, balalaykasına zıngırdatarak vurup, sokağa çıktı:

"—Bakın! Görün! Subayın verdiği balalayka. Subay ile arabada eğri yatarak gelen de İdriska!"

O, kılı yumruğu ile kuru göğsüne vurup, kapı dibinde sallanarak böyle bağırıyor, sokak boyunca türkü söyleyerek gidiyordu:

Dinleyin çocuklar,

Dizenin ne söylediğini,

Dizenin ne söylediğini...

"—Öyleyse at oldu dost" dedi İştüğan sevinerek. "—Ama bunu Ayhılıv'a nasıl haber etmeli?"

"—Onu ben hallederim" dedi Ehet ciddi bir sesle. "—Haydi sen mektup yaz."

"—Ne diye?"

"—Yarın düğünün iyice coştugu sırada eyerli üç at ile seni hırsız Ehmetşaların arka kapısında bekleyeceğiz. Kapıyı aç ve çık" de.

"—Niçin hırsız Ehmetşaların çitinin arkasında?" diye şaşırdı İştüğan.

"—Çünkü Ayhılıv'ı saklamak için onlarınkinden daha güvenli ev bulamayacaklar."

"—Böyle mi düşünüyorsun?" dedi İştüğan ümitsizleşerek. "—Öyleyse Ayhılıv onların evinden kaçamayacak!"

"—Bunun için üzülme. Ben hepsini ayarlarım. Çabuk yaz."

Ehet tümünden farklı duygular arasında kalan İştüğan'a mektup yazdırıp, aceleyle gitti.

"—Sen görünme! Burada, bizde otur.

* * *

Köyde bağnaz gibi dine bağlanmak, tüm çalışarak kazanılmış malı mülkü molla, müezzine yedirip, yarı aç çıplak yaşamak, zenginler, mollalar ile yarışıp, camiye gitmekle sofı ismi alan ihtiyar Tulıbay'ın büyük kızı Şemsie'yi, ihtiyar Şımbay Ehmetşa'ya söylediğinde onun ilk önce az konuşan, uslu, yumuşak huylu olmasına dikkat etti. Onlara

dilsiz hizmetçi lazımdı. Şemsie onların bu isteğini fazlasıyla karşıladı. Koşulmuş at gibi çalıştı, kaynanasının da kocasının da işinden sıkışmadı. Hatta hırsız Ehmetşa'nın Serbiyamal ile olan yakın ilişkisini de görmedi, anlamadı. Hırsız Ehmetşa da ihtiyar Şımbay ile karısı da Şemsie'nin kendi düşüncesi, kendi isteği olduğunu, onun bir şeylere razı olmayabileceğini akıllarına getiremedi. Onun iç dünyası ilgilenen biri hiç olmadı.

“—Ömür boyu yarı aç yarı tok gezen ihtiyar Tulıbay'ın kızına bundan fazla ne gerek?” diye düşündüler.

İki tarafın hiç sevmeyen, tesadüfi şekilde yakınlaşması sonucu dünyaya gelmiş iki çocuk-Zahire ile Moratşa- annelerinden uzak olup, büyük babası ile büyük annesi yanında kalıp, onlara benzeyerek büyüdü. Annelerine hiçbir zaman itibar etmediler.

Bugün Ayhılıv'ı evlendirme hazırlığı için yenge seçileceğinden Keçi müezzin ile molla karısı Bibisara'nın aklına aynı Ehet'in söylediği gibi ilk önce Şemsie geldi. Ondan güvenilir ondan yumuşak yenge bulmak mümkün değildi. Üstelik kız saklamak için de hırsız Ehmetşaların evi en güvenli yer olacaktı. Sobhan başkanlar da Keçi müezzinlerin bu fikrini güzel buldu. Ehet, Sobhan başkanlara yemek pişirmeye giden annesinden duyup bu konuyu gecedan haber vermişti.

Şimdi bir an önce Şemsie yengeyi görmeleri onu kendi taraflarına çekmeleri gerekiyordu. Ehet bu niyet ile gün boyu su yolunu gözledi. Şemsie ile su yolunda karşılaşp, konuşmak istedi. O ne içindir Şemsie yenge yardım etmese bile onların bu düşüncesini birine söylemez diye ona güveniyordu.

Lakin aksi gibi bugün suyu Zahira taşıdı. Şemsie yenge görünmedi. Sonra Ehet'e ihtiyar İzris'ten başka kimsenin bilmemesi gereken bu sırrı, İştügan'a söylemeden Selime yengeye söyleyesi, ondan yardım isteyesi geldi. Selime ile Şemsie arasında çoğunun bilmediği dostluk, yakınlık gizliydi. Şemsie kendi halini Selime'ye anlatıp ağlıyordu. Selime'yi iyi sır saklamayı bildiği için seviyordu. Selime de onu kurtlar arasında yaşayan koyun gibi görüp koruyor, elinden geldiğince onu teselli etmeye çalışıyordu. Ama şimdi Ehet bu sırrını söyleyince, Sobhan başkandan o zaman aylıkları için alamadığı intikamı hatırlayıp, sevne sevne kâseyi tutarak Şemsielere gitti.

“—Rahat ol kayın. Hepsi istediğiniz gibi olacak. Şemsielerden ödünç un istemeye gidiyorum...”

Ehet Selime'yi, İştuğan Ehet'i bekleyerek azaplı bir iki saat zaman geçti. Sonunda muzip gözleri daha da parlayarak Selime geldi.

“—Oldu” dedi gizemli bir şekilde şıpır şıpır ederek. Sanki cevval gençliğini hatırladı. “—Oldu. şemsie hepsini yapacak. Siz uyanık olun.”

“—Gerçekten olur mu yenge?” diye sevincinden tutuldu Ehet. “—Boş söz çıkmasın?”

Selime onun pürüzlü saından okşayıp, sırtından tıkırdatarak sevdi, kaygılı şekilde ekledi:

“—Ey sarhoş... Bilmezsin sen... şemşie'nin de başka kızları sevdiği ile kavuşturarak olsa da kendi mutsuzluğundan intikam alası gelemmez mi? Sessiz sedasız olunca şemsie'nin yüreği yok mu sanıyorsun?”

Ehet sevincinden nereye basacağını bilemeden evlerine, İştuğan'ın yanında gitti.

* * *

Düğüne kadar şu bu gelmesin diye kapının önündeki küçük eve kilitlenen Ayhılıv'ın yanına yengeler geldi. Perde, arşaf örtüp, pamuk döşekler serip, damat ile kıza yer hazırlamaya başladılar. Sonra ağlaya hıçkıra gücü tükenen Ayhılıv'ı kaldırıp, zorla giyindirdiler, süslediler.

Yüksek topuklu, pirinç madeni nallı kızıl çizme, tl, başlık, tümden sırmayla süslenmiş mercanlı kara atlas kıyafet, bunların hepsi damat hediyeıydi.

“—Oy, nasıl yakıştı kıyafetin Ayhılıv. Dilimi yutacak oldum grmcel!” diye hayran kaldı şemsie. “—Ne kadar güzelsin... Başkan oğlunun beğendiği kadar varsın...”

“—Kim için giyindiriyorsun beni? Kim için sslyorsun yenge?” Ayhılıv hıçkıra hıçkıra ağlayarak tekrar divana yığıldı. “—Oy, gerçekten ben o sevimsiz Hatıbal'ın karısı mı olacağım? İştuğan! İştuğan, niye beni kurtarmıyorsun?”

şemsie düzelterek onun başından, ellerinden okşadı.

“—Ağlama görümce, ümitsiz olma kim bilir belki sen dünyadaki en mutlu kız olursun... Beğenirsin... Seversin... Sevilirsin... Öyle değil mi yenge?”

Çarşafı toparlamaya çalışan diğer yenge bu tarafa bakmadan:

“—Öyle olmazsa nasıl olacak gelin...” dedi. “—Hatıbal desen zengin, tahsilli, yakışıklı... Sülük gibi çizilip giden kapkara bıyıkları var! Başka kızlar onun gibi damada ehem ehem diye atlaya zıplaya gelirdi... Ama bu aptal!”

“—Söyleme” dedi Şemsie yengesini güzel bularak. Düzelterek Ayhılıv’ın avcuna İştüğan’ın mektubunu koydu. “—Söyleme... Ümitsiz olmak iyi mi? Kim bilir... Belki...”

Ayhılıv ağlamasını kesip, küveti alarak dışarıya çıktı.

“—Yenge ben yüzümü yıkayıp geleyim.”

“—Git, git görümce” dedi Şemsie onu severek. “—Yüzünü yıka, pudra sür. Oyna gül bize de neşe olur.”

Ayhılıv dışarıdan tamamıyla başka biri olup, yüzü parlayarak geldi.

“—Yengelerim, canlarım siz gerçekten de doğruyu söylüyorsunuz. Niye ağlayayım? Aptallık! Mutlu olmak gerek. Gidin anneme söyleyin, benim de başkaları gibi kız ömrümün son saatlerini akranlarım arasında oynaya güle geçiresim geldi.

“—İşte böyle. Çoktan böyle olmalıydı” dedi Şemsie sevinerek.

“—Akıllı bir söz ettin hiç olmazsa” dedi diğer yenge. Sevinçli haberi oradaki molla karısı Bibirsara’ya ulaştırdılar. Çok geçmeden ev dolup, kızlar toplandı. Onlar türkü söyleyip, dans edip, kopuz çekip geceye kadar damat evinde oynadı. Ayhılıv her günküden mutlu, güleç idi. O hepsinden çok türkü söyledi, dans etti, oynadı, güldü. Şu bu bahaneler bulup, damat evine bir iki kez inip çıkan molla karısı Bibisara Keçi müezzini dünürlerin yanından çağırarak:

“—Hey, bak kızımız çok mutlu! Benim aklımdan geçmişti...” diye haber vermeden duramadı.

“—Söyledim... Kasten ağlıyor... Kadın, kızın hilesi anlaşılmaz. Ah yaramaz, evlendiğine seviniyor demesinler diye ağlamış. Bak sen şuna...” diye müezzin de sevindi.

“—Öyleyse korkacak bir şey yok. Eskiye göre kızı saklayıp, gelinlere, kızlara damattan hediye almaya müsaade etmek gerek. Öyle değil mi kocacığım?” dedi molla karısı Bibisara sevinerek. “—Yoksa ben kız kilitli haldeyken damadı onun yanına götürürsek geleneği bozduğumuz için halk bizi ayıplar diye endişeleniyordum.”

“—Doğru, tamam geleneği koruyalım. Sadece bak, güvenli eve saklansınlar.”

“—O konuda endişelenme. Ben Şımbay kayınbiraderlerin evini

seçtim. Şemsie gelin, zavallı, ne söylesen yapıyor. Haydi, kızlar onun evine saklansın.”

“—Tamam, tamam hanım sen bak” dedi Keçi müezzin acele ederek.
“—Biliyorsun dünürler beni bekliyor.”

O kuşkulananarak tekrar misafir evine gitti.

Düğün devam etti. Fıçı fıçı boza içildi. Tüm bir yilkının eti yenildi, sayısız kazı yapıldı. Gece yarısından önce hepsi ıslıl ıslıl eden, oyun oynayan hızlı atlara atlayıp, damat yiğitlerinin ortasına boz rahvan ata binip, köpek ürütüp, at oynatarak Hatıbal geldi. O, merasim daha büyük olsun diye sadece evden değil, okuduğu yerden, Taş Saraydan da dolanıp gelmişti. Damat yiğitleri de o okuldandı. Çarın düşürülmesinden yedi sekiz ay geçse de okul dağılmamıştı.

Yengeler damadı attan beyaz keçe üstüne indirip, kız evine uğurladı. Ama damat yiğitleri, damat hediyesi olan kabzası çeşitli mühürler, nakışlar ile işlenmiş ağaç sandığı güçlkle kaldırıp, düğün evine geldi. Sandık büyük merasim ile sofranın ortasına koyuldu. Geleneğe göre sandığı açma, damat hediyesini alma hukuku için yarış başladı. Kim daha çok mal, para koyarsa sandığı o açıyordu. Hediyeği o alıyordu.

“—Bir koyun!” deyip, sandığa güm güm vurarak yarışa Keçi müezzin başladı.

“Zengin damadın hediyesi bir koyunluk olur” diye düşündü.

“—Bir buzağı!”

“—Dana!”

“—Tay!”

“—Tay!” diye dünürler birbirini geçmeye çalıştı. Sandık durmadan güm güm etti. Yine de Keçi müezzini geçen biri olmadı. Nasıl olmasın, damat hediyesini başka birine aldrıp, boşa göndermeyi istemiyordu. Bu yüzden son kez:

“—Bir aygır!” diye sandığa güm güm vurunca tekrar yumruğunu kaldırmadı. Çünkü bu sandığı açmak için adeti olmayan bir cömertlik yapmıştı.

İşte sandık açıldı. Dünürler aceleyle hediyeğe göz attı. Lakin bugüne kadar zengin damada böbürlenip, hindi gibi kabarak dolaşan Keçi müezzin utancından bağırarak ağlayacak oldu çünkü damat hediyesinde sıradan beyaz satenden dikilmiş gömlek pantolondan başka bir şey yoktu.

“Evet, ne diye kalkıştım! Utan, utan!” deyip, utanarak düşündü. Orta zengin damatlar bile gömlek pantolondan başka, hediyeğe süslü ya da bol kesimli kıyafetler, çizme, lastik ayakkabı koyuyordu!

Keten dokumadan yakası kolu işlenmiş kıyafet! Cimri, tüh!”

İçinden böyle acı hakaretler edip, tükürdü. Bazı misafirlerin bıyık altından gülmesi onun utancını daha da arttırdı. Hatta sandıktan damat hediyesini alıp, sofraya koymayı da unutup, eli ayağı dolanarak çıkıp gitti. Damat yiğitleri sandıktan sekseği¹² alıp sofraya koydu. Düğün devam etti.

* * *

Gece yarısını geçip, dünürler, görümce ve baldızlar uyku yerlerine dağılınca kız arama başladı. Sokak kadın ve kızlar, gençler, çocuk çoluk ile doldu. Yengeler evden eve gidip kızı aradı. Geleneğe göre yengeler damattan hediye almadan kızı “bulamıyor.” Kızı bulamayınca damadı da alıp, kendileriyle birlikte dolaştırıyorlar sonra birkaç kez hediye alınca kızı “buluyorlardı.” Yengeler bu geleneğe bağlı kaldı. Sokağı bir kez dolaşıp, kızı bulamayınca damadın arkasından gittiler. Lakin Hatıbal kız arayarak sokakta dolaşmayı, sıradan damatların haline düşmeyi istemedi. Onu çağıran yengelere değersiz gümüş paralar fırlatarak:

“—Çabucak bulup gelin” diye buyurdu. Yengeler keyifsizce çıkıp, dosdoğru hırsız Ehmetşalara, kızı sakladıkları yere gitti. Kız arayan grup gürültü patırtıyla gelip, yengelerin arkasından gitti.

Arayanlar geldiğinde kızlar oynayıp gülüp, dans edip türkü söylemekten yorulup, farklı farklı yerlere çökmüş uyuyordu. Ayhılıv onlara:

“—Hiç aramaya gelmiyorlar. Hadi, dinlenelim ahretlikler” deyip, ilk kendisi köşeye yıkıldı. Gün boyu işten yorulan Şemşie yenge de köşeye, duvara yaslanıp, uyuklayarak oturdu. Kapıya sertçe vuruldu, irkilip, gözünü tırmalayarak aça aça kapıya yürüdü. Uykulu ses ile:

“—Kim o?” diye sordu.

“—Kız sizde mi?”

“—Hayır.”

“—Aç.”

“—Hediye ne?”

“—Aç! Aç!”

Şemşie kapıyı açınca kız arayanlar döbör döbör eve doldu.

¹² Hamurdan yapılan ve lokma gibi yağdan pişirilen bir tatlı (Özşahin, 2017a).

“—Ayhılıv görümce kalk, geldiler!”

Şemsie onun üstündeki yorganı çekti.

“—Aman! Ayhılıv nerede?”

O şaşırıp, korkarak diğerlerine baktı. Yorganın altında, Ayhılıv’ın yerinde ihtiyar Şımbay’ın yırtık kürkü yatıyordu.

“—Ayhılıv! Ayhılıv! Çık saklanma aptal!”

“—Ayhılıv dedim neredesin?”

Bu sorulara kimse cevap vermedi. Gece boyu yağan kar ve tipili fırtına onların izini süsleye bezeye saklamıştı.

Yengeler ileri yürüdü beri yürüdü. Fırının arkasına, divana, yerin altına, çatı içine, çit arasına baktılar. Kış boyu hiç açılmayan arka kapının bugün sonuna kadar açık olduğunu görüp şaşırdılar. Sonra:

“—Kaçmış! Tümünden gitmiş!” diye bağırıp, ağlaya sızlaya Keçi müezzinlere gittiler. Kız arayan grup çeşitli seslerle, gürültüyle geldi:

“—Nasıl kaçmış? Nerede?”

“—Kim onu çıkarıp, kapıyı açmış?”

“—Kiminle kaçmış?”

“—Vah, pişmemiş, pasaklı, uykucu Şemsie!”

“—Bir şey fark etmeden uyumuş! Ha ha ha! Vay, komik olmuş!”

Bu hengameyle tüm sokak harekete geçti. Görümceler, baldızlar bağrıışarak sokağa çıktı. Hatıbal da kızı ağlata vura arayıp, eziyet etme amacıyla sakladığı uzun, sağlam, kırmızı kuşağını kahırlanarak çözüp, sokağa fırlattı.

“—Yakalayın! Kovalayın! Peşine düşelim! Kimler gidiyor?”

“—Kaçanları yakalayıp, sürüyerek geri getirene benden bir at!” diye bağırды Sobhan başkan. “—Bir aygır at!”

Damat yiğitler Hatıbal ile birlikte kovalamaya gitmeye razı olduklarını bildirdi.

“—Hızlı atlar olsun. Bizim atlar gece boyu yarışıp, yoruldu” dediler.

“—Baba iyi atlar lazım!” diye bağırды Hatıbal. “— Kovalayacak, bulacak atlar olsun!”

Öfke ile utanmadan aklını yitiren başkan, ağır gövdesini hafif görüp, kendi evine doğru yürüdü.

“—Haydi benim kara küheylanlara binin! Ömrümde kimseye yularını tutturmadığım kara küheylanlarıma da acımıyorum! Kovalayın!”

Babalı oğullu, ileri geri birleşip, onlara gittiler. Lakin onları burada daha büyük bir aşağılanma

karşıladı: Başkanın üç at koşulu arabaya sürülen tek renk, üç kara aygırının durduğu ağaç ahırın kapısı sonuna kadar açıktı. Kapıyı kapayan kelepçe, kilitler bükülüp, ayak altına atılmıştı...

“—Ah, atlarım! Küheylanlarım! Kim çalmış! Kim cesaret etmiş?” Sobhan başkan başını tutup, çocuk gibi çin çin diye ses çıkararak yere oturdu. “—Küheylanlarım! Şahinlerim! Vay!”

Hatıbal gelip, ahırdan ihtiyar İzris'i kapının önüne sürükledi.

“—İblis! İhtiyar Rus atlar nerede? Küheylanlar nereye gitti dedim? Atlar nereye gitti dedim? Ah, sarhoş kafa!”

“—Düzgün, damat, ey mirza düzgün tutsana! Düğün sevincinden az daha düşünüyordum...” diye dili dolanarak konuştu ihtiyar İzris “—Ne diyorsun? At sürmek mi? Şimdi... Şimdi, beyler!”

Hatıbal kahırlandı, onu tekmeleyerek babasına fırlattı.

“—Ne yapacağız baba?”

“—Kovala! Yakala! Öldür!” diye mızır mızır söylendi başkan. “—Canlarını cehenneme gönder!”

Onların yanından Keçi müezzinlere gittiler. Bir iki dakika sonra Hatıbal gece binip geldiği boz küheylanına, damat yiğitleri de kendi atlarına binip, farklı farklı yollarla gidip, köyden çıktılar.

Sobhan başkanların kapısının önünde, karın üstünde sadece İhtiyar İzris bağırıp, türkü söyleyerek kaldı.

Ay, Dunay vay, Dunay,

Dunay neşeli Dunay!

Bu sırada Keçi müezzinlerin evinde de fırtına koptu. Sobhan Başkan Keçi müezzinin az biraz sakalını da yolup bitirdi.

“—Nerede kızın? Ahmak! Pis kokulu keçi! Sen benden neşeli misin yoksa? Canını alırım şimdi!”

Keçi müezzin salyangoz gibi yuvarlanarak silkindi.

“—Suçsuzum! Vallahi billahi suçsuzum dünür! Lütfen öldürme! Kelebek gibi kıymetli canımı helak etme dünür...”

Ama evin görünce ve baldızların yerleştiği tarafında gürültü patırtı daha kötü oldu. Molla karısı Bibisara ile Almabike erkekler gibi sakala yapışmasalar da ömürlük düşman olarak ayrıldılar.

“—Rezalet! Utan! Rezil! Yüz karası! Bu dilencilerle yakınlaşmayalım. Söyledim. Dinlemedi.

Anası babası dilenci olan kız zengin, zenginliğin kıymetini bilmez dedim!” diye sıraladı Almabike. “—Evet kim, kim bizim yüzümüze güldürdü? Bir işe yaramayan yoldan çıkmış kız! Keçi müezzinin kızı! Ya rabbim!”

Molla karısı Bibisara ona:

“—Senin kendi oğlun işe yaramaz. Vay vay, iri, karnını şişirip, ağzını şapırdatıp, çarşıfta dizini büküp, bekleyip oturan insan artığı! Kızın iyisine ondan başka göz koyanların olduğunu da bilseydi!” diye tartıştı.

“—Annesine benzeyip kızı da yoldan çıkmış olur diye söylemişim, sözüm doğru çıktı. Sen de Ehmetşafa’ya yapışıp varmışssın!

“—Evet öyle, Vardım, durdum ne diyeceksin? Ne yapacaksın?”

“—Ne yapayım yoldan çıkmış, köpek!”

Almabike molla karısı Bibisara’nın yüzüne şap şup tükürerek çıktı gitti. Molla karısı Bibisara onun arkasından bir kap kirli su döktü.

“—Benim evimden izin, yolun temizlensin seni kaplumbağa!”

Sokak, coşkuyla kapı dibine toplanan halkın çıldırmış gülüşleri altında kımıldadı.

“—Ha ha ha!”

“—Ha ha ha!

* * *

Gece. Aysız, yıldızsız gece. Kasımın ilk yarısı olsa da dışarıda aralık soğuğu hüküm sürüyor. Acı yel hem kurumuş ağaç dallarına hem yabancı otlara yapışıp, kesilip, ıslık çalarak dolaşıyor. Sobhan başkanların evinde kimse yok. Ev de kapı da kilitli. Sadece ahırda geceden beri ayılmayan Rus İzris debeleniyordu. Onu kardeşinin düğününe çağırmayı da unutmuşlardı.

Gece yarısı yaklaşıyordu. Ehetlerin evi tarafındaki duvarın yanında guguk kuşu sesi yankılanıyordu.

“—Guk, guk!”

Bu ihtiyar İzris’in vakit geldi deme sözüydü. Önceden beri bunu sabırsızlıkla bekleyen Ehet ile İştuğan duvara tırmanıp, Sobhan başkanların kapısının önüne geldi...

Küheylanların bağılı durduğu barınağın kilidini koparmak, atları tutmak, yular takmak, eyerlemek, arka kapıyı küreyip açmak, hepsi de ‘vın’ diye ses çıkaran acı yelin sesi altında yapıldı.

“—Mağrur olun! Ürmeyin! Siz Sobhan başkanların küheylanlarını değil kendi küheylanlarınızı eyerliyorsunuz!” diye şıpır şıpır etti ihtiyar İzris. “—Uçun! İhtiyar İzrisinizi utandırmayın”

Yiğitler heyecandan ve korkudan hiçbir şey söyleyemedi. Yüreklerinin güm güm edişi tüm köyde duyuluyor, şimdi herkesi ayağa kaldıracak gibi geliyordu. Yine de kararlı oldukları işten baş çevirmeyi düşünmediler. Atları sürüp, hırsız Ehmetşaların arka kapısına doğru yöneldiler. İhtiyar İzris tekrardan sarhoş olup, ahıra gitti.

Hırsız Ehmetşaların arka kapısı da önceden söylendiği gibi açık duruyordu. İştüğan aceleyle o kapıdan girip kayboldu. Ehet üç küheylanın dizgininden güçlükle tutarak çitin arkasında kaldı.

Kızların saklandığı evde ses soluk yoktu. Koyulmuş yedili lamba evin içine donuk, sarımsı aydınlık yayıyordu. Ayhılıv’ın başını koyup, dinleyerek durduğu pencere, korkunç mağara ağzı gibi bakıyordu. İştüğan gönlünü yumuşatan düşüncelerden uzak olmaya çalışıp, mağrur adımlarla pencere kenarına geldi. Önceden konuşulduğu gibi narin bir ses ile horoz gibi bağırdı.

“—Ürrüüüü!”

Bekliyor, dinliyor. Tekrar bağılıyor. Tekrar bekliyor. Ay, yıl beklemiş gibi geliyordu ona. Ayak ufak ufak hareket ediyordu.

“—Eğer Ayhılıv gerçekten uyuduysa?”

Hayır, pencereden hareketli gölgeler sallanarak geçti. Zaman zaman kapı şıkır şıkır eder gibi oldu. İştüğan kapıya fırladı. Elinde küçük bohça tutarak Ayhılıv çıktı.

“—İştüğan!”

“—Ayhılıv!”

Onlar birbirine yönelip bir adım attı, ileriye doğru ne söyleyeceğini ne konuşacağını ikisi de unutmuş gibi utanıp sessizce durdu. Ayakları çivilenmiş gibi bir yerde kaldı. Acı rüzgâr onları dövüp, çekerek geçti. Sanki:

“—Kendinize gelin, acele edin!” diye uyardı. Önce İştüğan kendine hâkim oldu. Ve çekingen, biçimsiz hareket ederek Ayhılıv’ın eline hafifçe vurdu.

“—Haydi gidelim Ayhılıv!”

“—Gidelim!” dedi Ayhılıv şıpır şıpır ederek. “—Gidelim!”

Onlar el ele tutuşup, arka kapıya yürüdü. Ayhılıv çitin üstüne erkek kıyafeti giydirdi. Üçü de üç küheylana atlayıp, büyük yola doğru çabucak gitti. Sonbahardaki rüzgâr ne zamandır kar serpeleyip, onların yolunu kapatıp, sakladı. Özgürlük duygusu ile coşan genç yürekleri ve toynaklarından kıvılcım saçan küheylanları yakalayacak, kovalayacak bir güç dünyada yoktu şimdi...

* * *

Hatıbal ile Sobhan başkanın öfkесinin de utanmasının da sınırı olmadı. Bu sırada şimdi hangi çağda yaşadıklarını unutup, eskisi gibi intikam alma yoluna girdiler.

Etrafı elli altmış kilometre dönerek aramak bir sonuç vermeyince onlar hırsız Ehmetşa, ihtiyar Şımbay, Hösnölhak ve birkaç damat yiğidi ile bir araya gelip, köyü aramaya başladı. Onlar ilk önce Serbiyamalları, Helim ağabeyleri aradı. Çünkü Hatıbal İştüğan'ın Ayhılıv'ı beğendiğini biliyor ama Ayhılıv'ın kendini o göçmene değişeceği diye aklına gelmiyordu. Ama şimdi Ayhılıv kaybolunca aklına ilk önce İştüğan ile onun ayrılmadığı dostu Ehet geldi. Lakin onlar bugün suya batmış gibi yok oldu.

“—Demek Ayhılıv'ı onlar kaçırmış! Demek atları da! Bu kulak duymaz akla sığmaz bir iş! Bu sümüklü çocukların elinden gelecek iş mi bu? Değil. Demek onlara ihtiyar bir tilki yardım etmiş! Kim? İşte, kürek mahkûmu Timerbay'dan başka kim olsun?” diye tükürük saçarak bağırdı Hatıbal. Arayanlar da onun sözünün doğruluğuna telaşlandı.

“—Doğru. Çok doğru. Odur. Timerbaydır.”

“—O kadim at hırsız! ” diye bağırdı Sobhan başkan. İhtiyar Şımbay onun etrafında kuşkulananarak:

“—Gençleri yoldan çıkaran o Timerbay ha! Zengin atı, bizim at. Git, al eyerle. Zengin gelini, bizim gelin. Kaçır, kucakla demiştir” diye yakınlıkla söylendi.

Onlar bir nedenden bozulmayan önceden yaptıkları hesapları da bozmak için delirerek Timerbay'a gitti.

“—Atları nereye gönderdin hırsız!”

“—Kızı kime verdin kürek mahkûmu?”

“—Atın parasını başınla ödersin!”

Ne olduğunu açıkça anlayamayan Timerbay:

“—Ne var? Neye öfkелendiniz?” diye şaşırdı. Delirmiş grubu sakinleştirmek için aklına getirmeye başladı. Lakin onlar onun sözünü duymayı istemedi.

Vahşi bir ses ile bağıra bağıra sokağa sürükleyerek çıkardılar, dövmeye başladılar...

Kızın ve atların kaçırılmasının Sobhan başkanların ilk önce Timerbay'dan intikam alma sebebi olduğunu iyi anlayan Selime ot kızağına hızlıca atı koştu, İvanovka tarafına gitti.

Son yarası iyileşip, Şubat devrimi olunca köye dönen Nikita'nın İvanovka'da köy meclisi başkanı olarak çalıştığını biliyordu.

“Hatıballar Timebay'ı dövmüyorlar, öldürüyorlar. Meclis yönetimini alıp geleyim...” diye acele etti. Sezgisi güçlü yüreği bu kez aldanmadı.

* * *

Şevre bu gece olan tuhaf olayları Yemeş ile Yeneş'e güçlükle anlatıp, kızlar tekrardan pencereye kapandığında bu vahşi intikamın en coşmuş anıydı.

“—Abu, kimi dövüyorlar!” dedi Şevre uzatarak. Yeneş de ona katıldı.

“—Gerçekten de! Oy...”

Ama Yemeş:

“—Ağabeyimi yakalamışlardır! Ağabeyimi dövmüşlerdir!” diye can acıtan bir sesle bağıra bağıra sokağa atıldı.

O gittiğinde Karases ninelerin etrafında Hatıbal, Hösnölhak, hırsız Ehmetşa, Sobhan başkan, güney ağacı Şımbaylar hepsi sopa kaldırmış Timerbay'ı dövüyordu. Timerbay onların her vurup yıktığında dövenlerin cübbelerine yapışıp, eteklerini tutup, yeniden doğrulmaya çalışıyordu. Ama bağırıyor, ses çıkarmıyordu. Sadece dövenlerin “eh, eh!” diyerek:

“—Atlar nerede hırsız! Hain!” diye bağırımları duyuluyordu. Savaştan total ya da sakat olarak dönen askerler, kadın ve kızlar, çocuk çoluklar da bağrışıp, bir yardım edemeden etrafta dolanıyordu. Dövenlerin ortasında Timerbay ile onu korumak için sopanın altına atılan Karases nine sallanıyordu. Bazıyan yenge kül gibi göğe yükselip, bir kenarda, kar üstünde duruyordu. Hiçbir kadın onu kaldırmaya çalışmıyordu. Lakin korkudan bileklerinin güçleri gitmiş, hiçbir şey yapamıyorlardı.

“—Yoksa öldü mü?”

“—Bilincini kaybetmiş, bilincini kaybetmiş!” diye ağlaşıyorlardı.

Sabira ile Semiğe de yalın ayak, yalın baş şekilde can bir acıtan ses ile bağırıp ağlaya ağlaya, kara bata bata

yürüyordu. Yemeş de kendini unutup, bağıra bağıra dövenlerin etrafında dönmeye başladı.

“—Oy, öldürmeyin! Vurmayın ağabeyler, ihtiyarlar bırakın!”

Güney ağacı Şımbay bir iki kez Yemeş’in kulağını koparacak gibi çekip kenara fırlattı.

“—Sana ne var burada köpek yavrusu!”

Yemeş’in gözleri kararıp, dünyası baş aşağı döndü. Lakin ağrısını hissetmedi. Sürekli böyle bağıra bağıra kar üstünde yürüdü. Ama zenginler korkun bir soğukkanlılıkla Timerbay’ı dövmeye devam etti.

Karases nine gidip onların bir eline bir sopasına tutunuyor, dayanın çoğunu kendi vücuduna almaya çalışıp, sürekli araya kaynıyordu. Vurup yıksalar dövenlerin cübbelerine, çizmelerine tutuna tutuna can acısı ile doğrulup ayağa kalkıyordu. Çemberden kenara fırlatsalar, dövenlerin ayaklarının arasından emekleyerek ortaya geçip, oğluna yardıma geliyordu. Ama Timerbay tamamen bilincini kaybedip, kanlı kar üstüne yığılınca Karases nine onu kucakladı. Onun çok iş görmüş damarlı elleri yükseğe büyüyen dal gibi oğlunun belinden sıkıp aldı. Düşmanların vahşi bağrıışmaları, hakaret edip, horlamaları değil sırtına yağın acımasız sopaları bile ona oğlunu korumaktan baş çevirtmedi.

XXI

Baygilde ağabey “köylüler denk gelir mi?” diye insan olan evlere inip çıkıp, biraz yürüdü, şehir kenarındaki terk edilmiş bir duvardan meşe sopa alıp, yaya olarak yola çıktı.

“Yolda birileri denk gelir...”

Güneşin yeni doğduğu zaman. İlk ince kar ile kaplanmış uçsuz bucaksız bozkır bulutsuz sonbahar güneşinin sarımsı ışıkları altında mavili, yeşilli, kırmızılı süsler saçıp, ışıldıyordu. Nereye baksan uçsuz bucaksız boşluk, özgürlük. Uçsuz bucaksız uzun bozkır yolu. Baygilde ağabey elbette bu yolu ömründe ilk kez yaya olarak geçmiyor. Bu çok yürünmüş, yüreğe en yakın yerlerin biri olarak kalmış bir yoldu.

“Ey, nasıl korunmuş!” Üç yıl önce buradan savaş dağlarına doğru gitmişti. Geri dönerim, o yoldan tekrar yürüyerek geçerim diye ümit etmek de zordu o zaman. Ama yine de işte hayatta. Köyüne, çocuklarının yanına dönüyor. Gün nasıl da güzel, güneşliydi. Gece

de nasıl fırtınalıydı. Şimdi bahar günü gibi sıcaklaşıp, güneş ışıkları parıldadı. Eh, güzel bu dünya! Yine de ayakları da yüreği de önceki gibi değil. Yüz kilometreyi yürüyerek geçmek kolay olmaz. Kim olsa karşılaşmamışsa zor olur...

Baygilde ağabey yanından durmadan geçen atlı kızaklı kişilerin hepsine inceleyerek bakıyordu. Lakin önceden tanıdığı birini görmedi. Ama ödemek için cebinde bir kuruşu da yok.

“Günler fırtınalı olmadan önce dönebilsem iyi olurdu...” Baygilde ağabeyi uzağa, çok uzağa yayılıp, mavi çizgiyle birleşen karlı bozkıra, tepesinde kar olmayan çıplak dağlara sevgiyle, mutlulukla baka baka uzun uzun düşündü. Gözünün önüne ne içindir ilk önce Marina geldi. Evet, jandarmalar onu yakalayıp, hastaneden çıkardıkları sırada Marina’nın güzel yüzüne korku gelmişti. O, şu bozkır karı gibi bembeyaz olmuştu. Kıpırdayan dudakları:

“—Bu nasıl iş? Niçin onu tutuyorsunuz?” diye şıpır şıpır etti... Başı dönüp, duvara yaslanarak kaldı...

Bu Marina hakkında Baygilde ağabeyin gözünün önünde sonsuza kadar saklanacak bir görüntüydü.

“Nerede şimdi o Marina? Ne halde? Evet, bu savaş kimlerin mutluluğunu alıp, bitmedi mi? Evet, hiç olmazsa Marina için Matvey sağ kalsaydı... Nasıl seviyordu onu... Ah, Marina, Marina bize, mutlu olamayanlara, bu kadar kırılmak, sevmek olur mu?”

Baygilde ağabeyin düşünceleri son zamanlarda kendi başından geçen olaylara gitti.

“Düşünülmedik, beklenmedik derecede uygun bir kurtuluş! Bundan sonra nasıl bahtsızım derim?” diye uzun süre gülümseyip, sevindi.

Gerçekten de hiç beklenmedik derecede şanslı bir kurtuluş oldu bu.

Onu yakalayınca saati durmuş şehre gönderdiler. Tecride kapattılar. Dayak, işkence başladı. Onu büyük siyasi suçlularla ilişkisi olan biri olarak kabul ettiler. Orduda yeni sosyal gruplar oluşturmaya uğraşan, devrime çağıran Bolşeviklerin isimlerini söylemesini, onların hainliklerini ortaya dökmesini, subaya saldırmaya kışkırtan kişiyi yakalatmasını istediler. Lakin o ne biliyordu? Bilse de söylemezdi elbette.

Konuşmamasına, çok sabırlı olmasına bakıp, onu da

Bolşevik diye düşünmüş olsalar gerek, cezayı daha da ağırlaştırdılar. Tüm cezaları kullanıp, sonra gerekli bilgileri, isimleri almaya çalıştılar. Ama Baygilde ağabey hiç konuşmadı, sabrı tükendiğinde bilincini kaybetti. Son kez o karanlık, rutubetli tecritte kendine geldiği zaman yakınında güçlü kavga dalaş, yer yer atma sesleri duyuldu. Dövülüp, ezilen taş gibi ağır vücudunu yerden, kan kokusu yayılan rutubetli saman üstünden güçlkle sürüyerek ayağa kaldırdı.

“Nasıl bir ses? Esirleri atıyorlar sanki! Beni de bugün şafakta atacaklardı. Şimdi atarlar... Evet, tamam yine de...”

Baygilde ağabey odadaki, çatı tahtasının yanındaki küçük dar pencereye sızlanarak baktı. Ona kalkıp, çıkacak hali yoktu. Sonra bakınca, gökyüzündeki küçük bulutlardan başka bir şey de görmek mümkün değildi.

İşte sesler bütünüyle yakınlaşıp, hapishanenin kapısının önüne geldi. Kilitler, zincirler yankılandı. Birileri dipçik ile vurup, odanın kilidini kırdı, kapıyı sonuna kadar açtı. Karanlık odaya parlak güneş ışığı girdi.

“—Çık dost! Devrim! Özgürlük!”

Baygilde ağabey kendini unutup, odanın önünden dostlarına gülümseyerek duran Rus askerinin kucağına atladı.

“—Ey, dost! Sağ ol, dost!”

Baygilde ağabey onun adını, soyadını, nereden olduğunu bile bilmiyordu. Lakin onu her zaman her yerde gözü kapalı tanıyacaktı. Onun gibi birini unutmak mümkün değildi.

* * *

Bu olaydan sonra yine uzun süre hastanede yattı. Dayak, işkence izleri kapandı. Sonra mevcut hükümet: “Yenene kadar savaşmak lazım!” deyip, onu tekrar cepheye kovdu. Ekim devrimi günlerinde o şimdi saatleri duran şehirde iktidarı işçi, asker delegelerinden kurulan meclisin eline almak verilen savaşa aktif katıldı. Sonra onu, çok eziyet gören, yaralanan ihtiyar askeri köyüne gönderdiler. Türlü istasyonlarda sallana döne, mahvolmuş yollar, parçalanmış vagonlar arasında bin kilometre yol geçti. Sonunda bugün kendi köyüne doğru yola çıktı.

“Eh, çabucak gideyim çocukları göreyim. Ne haldeler acaba?”

Akşam olduğunda Baygilde ağabeyi yük taşıyan on tane kervan yakaladı. Bu Sergey ağasının oğullarıydı.

“—Hey, dost otur!”

“—Yük ağır. Oturmak olmaz dost.”

Baygilde ağabey her birisi bir ton yük çeken, güçlü toraman atlar koşulmuş onlarca kar kızağını geçip, yol kenarında uzun süre durdu.

“Orada, şehirde devrim. Ama burası hep önceki gibi... Buraya tekrardan devrim yapmak lazım...”

Mrakovka kasabanın acımasız, aç gözlü zengini ihtiyar Sergey her zaman ekicilik ile meşgul oluyordu. Bugüne kadar onun gibi sahibe rastlamayıp, genç kız gibi nazlanıp, yular görmeyen aygır sırtı gibi parlayan, sütleğen gibi şıralı Başkurt bozkırında onun zenginliği aylar boyu değil günler geçtikçe genişlemeye, çoğalmaya başlamıştı. Onun deste deste desyatin ile ölçülü tarlaları boş kalmayı bilmiyordu. Kuraklığa dayanıklı beyaz ak boynuzsuz, kızıl boynuzsuz buğdaylar burada her yıl deniz gibi dalga dalga sallanıp, at gitse görünmeyecek kadar yüksek, sık büyüyordu. Eyek boyunca kilometrelere uzayan yeşillik bahçelerinde çokça karpuz, kavun, patates, hıyar yetiştirirdi.

Toprağın tadını bilen, gerektiğinde obur gibi onun pürüzünü de aşmaya hazır olan bu acımasız sahibe, üç dört yıla yayılan savaş zenginleşme yolunu daha geniş açmıştı. İhtiyar Sergey savaş boyunca her gün İrimbur’a destelenmiş yük, yiyecek, sebze gönderdi. Bu kervanlar şehirden, köy için kıtlık şeylerine dönüşmüş tuz, kibrit, gaz yağı taşıdı. Yine de savaş ona bugüne kadar duyulmayan, hayal etmesi mümkün olmayan bir zenginlik getirdi. Yetmiş yaşında olmasına bakmadan güçlü, vakar vücutlu, bulanık son bahar gökyüzü gibi öfkeli, vahşi bakışlı, karga gagası gibi sivri burnundan başka tüm yüzünde saçı ile birleşerek büyümüş uzun, gür, bal rengi kıl basmış bu ihtiyar Eyek kıyılarının verimli bozkırlarını, hoş kokulu bin türlü çiçeğe bürünmüş, su basmış vadilerini çok seviyordu. Bunları eline alma yolunda yaşlılığını bile belli bir an unutup, güney ağacı Şımbay, Sobhan başkan gibilerini sık sık çağırıp ağırlamaktan da çekinmedi. Elbette bunun için yaşlı karısından çok hakaret işitmişti.

“—O pisleri ne diye alıştırıyorsun? Fincansız kaşıksız bırakacaksın sen beni. Onların yediği tabak çanakları atıyorum ben. Anlıyor musun?” diye söylendi yaşlı karısı. İhtiyar Sergey buna karşılık mavimsi gözlerini gür, bal rengi kaşları altından kötü, hilekâr şekilde

parlatarak ağır, kıllı ellerini birbirine şap şup vurarak ovaladı. O her zaman işinden çok memnun olduğu zaman böyle yapıyordu: Büyük avuç içlerini şap şup vurarak ovalıyordu. Bu onun sevindiğini bildiriyordu.

“—Ey, yaşlı kadın fincan kaşık ne? Biliyor musun ben bugün Sergey Hitrov’un yerini kaç desyatin arttırdım? Hiçbir şey bilmiyorsun sen ahmak kadın! Eh, savaş daha da uzun sürsün... O zaman İlseğol’un tüm toprağı benim elime geçecek anladın mı? O zaman Sergey Hitrov’u sadece burası değil tüm Rusya bilecek... Toprak ağası! Sahip! Yeni, gerçek sahip! Anlıyor musun ahmak kadın! Şu bu anlamıyorsun... Kadın olunca, kadın senden ne beklesin? Ha ha ha!”

Lakin hayat ihtiyar Sergey’in uzaklara yayılan bu tatlı hayalinin belini kırdı. Şehirde yönetime karşı eylemler başladı. İşçiler, askerler orada çarı devirdi. Cephelerde sıra bitti. Halk savaşı bitirmek istedi. Onun ömür boyu kurduğu büyük, dipsiz tuzağına zenginlik denen vahşi hayvan şimdi tamamen inip, boynundan sıkıştı dediğinde tuzağın dikişleri filizlenmeye başladı.

Yine de ilçede kendi oğlunun oturmasından faydalanıp, ticareti devam ettirdi. Oğullarını hatta bugüne kadar sarhoş dolaşmaktan başka bir şey bilmeyen küçük oğlu Apanas’ı şimdi Irimbur yolundan döndüremiyordu. Bugün ağabeylerinden çok geri kalmış olsa da Apanas da şehirden dönüyordu. Baygilde ağabey yük üstünden yıkılıp, düşecek gibi sallanarak gelen sarhoş Apanas’ı bağırarak uyandırdı.

“—Hey, hey Apanas Sergeic! Düşeceksin!”

Apanas sarhoş gözlerini yol kenarında duran Baygilde’ye dikti.

“—Sen kimsin?”

“—Baygilde. Hatırlıyor musun, İlseğol’daki...”

“—Hey, Baygilka biliyorum, biliyorum... Sen nereden böyle?”

“—Savaştan geliyorum.”

“—Eee, asker? Haydi. Götüreyim.”

Baygilde ağabey yükün üstüne çıkıp oturdu.

“—Haydi atı ben tutarım.”

İş sevmez Apanas buna sevinip, dizgini verdi ve yükün üstüne yayılıp uyudu. Atlar yerde dört nala koştu. Bugün sakın geçti. Lakin yolda bir kasabaya gelip, Apanas yine düşünce ikinci gün yol bezdirici oldu. Üstelik eve her yaklaştığında zaman daha yavaş geçiyordu.

“—Baygilka duyuyor musun Baygilka?” diye dili düğümlenip,

ara vermeksizin konuştu Apanas. Onun özelliği böyleydi. Çok içince aralıksız konuşmayı, övünmeyi severdi.

Baygilde ağabey konuşmadan sadece atı acele ettiriyordu.

“—Hah hayvan! Atla!”

“—Baygilka benim Fedka ağabeyim de geçen kış askerden gelip, misafir oldu. Onun kim olduğunu biliyor musun? Subay. Baygilka biliyor musun biz şimdi niye zenginiz? Niye bizim kasaba güçlendi? Tanımazsın. Tez zamanda Mrakovka ile Kargalka birlikte birleşecek, iki arada duran İlseğol’u sıkıştırıp gökyüzüne uçuracak. Ha ha ha, babam söyledi biz bulanık suda balık tutarız. Biliyor musun yeni sahip hayat kurmayı biliyor. Ha ha ha ama Fedka şöyle diyor:

“—Bolşevikler toprağın köylülerin olması gerektiğini söylüyor. Öyleyse Alman’ı yenip savaşı bitiririz ve İlseğol’un toprağını tümünden çekip alırız. Yeter onlara, Başkurtlara, toprağa ağa olup yattıkları.”

Baygilde ağabey sakın, sabırlı olmaya çalışarak:

“—Sizin böyle toprağınız yeterli Apanas Sergeiç” diye karşı durdu.

“—Mrakovka toprağının üçte ikisi sizin elinizde... İlseğol toprağı da sizin elinize geçiyor...”

“—Doğru” dedi Apanas böbürlenip, gerinerek. “—Ama babam ile Fedka sadece toprağın çoğunluğu değil hepsinin bizim olması lazım diyor. Doğru söylüyorlar. Yağ yanına yağ gelir Baygilka!”

Baygilde ağabey ihtiyar Sergey soyunun en akılsızı, en sarhoşu olan bu kişinin böbürlenmesini dinlememeye, anlamsız sözler ile huzursuz olmamaya çalıştı. Lakin Apanas susmadı. Onun aralıksız konuşası, keyfinin iyi olduğundan kim ile olsa paylaşası, övünesi geliyordu. Bu yüzden Baygilde’nin konuşmamasına bakmadan anlatmaya devam etti:

“—Babam söylüyor, Başkurtların toprağını elime alırsam ben de toprak ağası olacaktım. Gerçek bir toprak ağası anladın mı Baygilka? O zaman sadece Başkurtları değil bizim Mrakoka, Kargalka Ruslarını da avucumda oynatacağım. Eh, Baygilka o zaman biz yaşadık... O zaman Baygilka ben seni kendime arabacı olarak alacağım... Sen böyle at tutup beni sevgililerime götürürsün... Götürümüydün Baygilka? Biliyor musun ne kadar çok benim sevgililerim? Tüm askerler benim gibi! Eh, yaşadık Baygilka!”

Baygilde ağabey sabrını kaybedip sert bir sese geçerek:

“—Bu ümidinizin kuyruğu şimdi ateşte ütölmüş Apanas Sergeiç!”

Apanas eğri yattığı yerden doğruldu.

“—Nasıl ütölmüş? Nerede ütölmüş? Bu ne demek Baygilka?”

“—Zamanı geçti diyorum. Şimdi daha sıkı tutmanız gerekecek... Biliyor musun Petersburg’da işçiler ne yapmışlar?”

“—Evet alay etme” dedi Apanas böbürlenerek sesiyle. “—Tam zamanı. Babam öyle dedi. Babam bilip konuşur!”

Apanas etrafta nasıl değişiklikler olduğunu anlamayı istemiyormuş gibi Baygilde ağabeyin sözünün nereye vardığını da anlamadı. Biraz sakinleşince tekrar gizemli ses ile:

“—Biliyor musun Baygilka” diye söze başladı, “—Fedka kış geldiğinde babama şöyle söyledi: “—Biz ilçeye Bolşevikler gelse de yenilmeyiz. Bolşevikler gibi giyinip silahlanırsınız, Başkurtlar, siz toprak sahipleri gibi. Bolşeviklerin toprak sahiplerini öldürmesi lazım diye söyleriz ve kırmaya başlarız dedi. Ha ha ha! Bununla iş biter. Onlar, koyun inanır. Gerçekten de bizi Bolşevikler öldürüyor diye iktidara gidip haber de vermezler. Ama o sırada biz onları darı gagalayan tavuk gibi bir bir gagalayarak yutarız. Sonra toprak kime kalır? Bize elbette. İşte atsız, ineksiz Petruşkalar ile Andryuşkalara toprak ne gerek?” dedi. İyi düşünmüş Fedka değil mi Baygilka? Babam da onun bu sözlerini onayladı. Cepheden silahı daha çok getirdi. İşte Baygilka! Ama sen... Sen buna nasıl bakıyorsun Baygilka? Ben bu sözleri fırının başında uyuklayarak yatarken duydum. Sen bunu babama söyleme. Onlar beni uyuyor, sarhoş diye bildiklerinden konuştu. Alay edersin ama Apanas sarhoş olsa da kulağı ayık olur. Silah getirsin Fedka, Başkurtları ben ilk önce öldürürüm. Babam da Fedka da: “—Ay, tembel Apanas! Ay, içkici Apanas! Bu nasıl bir yiğit!” diye şaşırıp kalır. İşte görürsün.”

Baygilde ağabeyin öfkesinin sonu yoktu. Yine de o övünmesini anlatıp bitirinceye kadar sakin olmaya çalışıp, gamsız sese geçti.

“—Olmaz o...”

“—Niye olmaz?” diye kızdı Apanas. “—Babam ile Fedka’nın ne zaman düşündüğü bir işin olmamışlığı var? Alay ediyorsun Baygilka bilmiyorsun sen bizim soyu!”

“—Yine de bu düşünceniz olmaz Apanas Sergeïç” diye tekrarladı Baygilde ağabey. “—Bolşevikler toprak köylünün diyor, bu zengine söylenmiş bir söz değil. Yoksula, ırgata söylenmiş bir söz. Sonra Bolşevikler yoksul Başkurt’un toprağını değil zenginlerin, toprak ağalarının toprağını almayı emrediyor. Zenginlerin içinde Apanas Sergeïç, Rus da Başkurt da var... Rus zengini de Başkurt zengini de aynı. Yoksullar da aynı... İkisinin de bir hamutu kısa...”

Bu sözlerden sonra Apanas ayılmış gibi olup, Baygilde’ye şaşırarak baktı.

“—Ne söylüyorsun sen Baygilka? Bolşeviklerin ne söylediğini sen nerden biliyorsun?”

Baygilde ağabey bıyık altından gülümsedi.

“—Ehem, kafayı deliye vurup dolaşsan da çok sarhoş değilsin sen Apanas Sergeïç! Nasıl da birden dikkat kesildin!”

“—Kim söyledi bunu sana?” deyip, Apanas dura kalka doğrulup, Baygilde ağabeyin yakasına yapıştı. “—Sen onlarla dost musun sefil?”

Baygilde ağabey onu dirseği ile ittirip, tekrar kızağa yıktı. Sonra Apanas tekrar tırmanıp dizgine yapıştı.

“—Söyle, hayır mı? Konuşmuyorsun! Korktun mu? Ey, koyun! Aklında tut! Fedka silah alıp getirince ilk seni öldüreceğim. Doğru senin toprağın yok. Seni öldürmenin faydası olmayacak. Yine de senin bu kötü dilin için bir kurşuna acımam mı Baygilka? Duyuyor musun, alına bir kurşun benden sana son hediye olur ha ha ha!”

Baygilde ağabeyin sabrı tükendi. Atı yol kenarına çıkarıp, kara batırdı ve kızaktan atlayıp, Apanas’ın hafifçe gülüp duran balık ağzına kan saçana kadar vurdu.

“—Meh, bir! Meh, beş! Meh, al son hediye!”

“—Sen ne yapıyorsun sefil?” diye korkuyla bağırdı Apanas. “—Dur! Duyuyor musun, sana emrediyorum...”

Baygilde ağabey Apanas’ın kürklü yakasını daha güçlü sıkıp, demir kıskaç gibi sert, siğilli yumruğu ile sağlı sollu vurmaya başladı

“—Kurtarın! Öldürüyorlar! Haydutluk!” diye bağırdı Apanas. Lakin onun sesini, akşamki gibi tekrar coşmaya başlayan acı yel ile fırtınadan başka duyan da dinleyen de olmadı. Sonunda Apanas işin ciddi olduğunu anlayıp:

“—Baygilka yeter vurma, öldürme, dur bir kere”

diye iğrenç bir ses ile yalvarmaya, ağlamaya başladı. Ama Baygilde ağabey onu bağırtıp, haykırtıp, eli yoruluncaya kadar dövdü, tekrardan kızağa oturtup, atı yola indirdi.

“—Hah, hayvan!”

“—Babama söyleyeceğim! Sibirya’ya gönderteceğim seni!” diye ağladı Apanas.

Baygilde ağabey ona dönüp bakmadan:

“—Eğer sen benim dövdüğümü söylersen ben de sizin nasıl kötü bir plan yaptığınızı tüm Mrakovka’ya, İlseğol’a ulaştıracağım. Sonra halk size ne yaparsa kendi bilir” diye uyardı. Apanas Baygilde ağabeyin tarafına korkarak baka baka yüreksiz bir ses ile:

“—Söyleyeceğim, yine de söyleyeceğim!” diye mızır mızır söylendi.

Bu sırada onlar İlseğol’dan üç kilometre uzaklıkta olan İvanovka kasabasında gelmişlerdi. Baygilde ağabey kızaktan yere atladı.

“—Meh, tut dizginini Apanas Sergeiç. Ben burada kalacağım.”

Apanas korkusundan tamamen ayılıp, atına vura vura gitti. Baygilde ağabey, savaştan önce Çervyak’a gidip orada değirmende, dolgucu olarak çalışmaya başlayan dostu Nikita’nın ailesine gidip, durumlarını öğrendi.

“Belki Nikita da sağ dönmüştür. Görmek gerek. Sergey Hitrovların bu kötü niyetlerini ona da anlatmak gerek. Yoksa onlar gerçekten de halkı meclise karşı ayaklandırabilir...”

Baygilde ağabey gece boyu yağan tipili fırtınanın kapattığı büyük yolu yürüyüp, İvanovka’nın öteki ucuna, değirmene doğru yöneldi.

“İleriye doğru nasıl yaşamalı, ne yapmalı müşavere ederiz” diye düşündü. O zaman, zengin Kormoş’tan dayak yediği zaman ona önem verip, iyileştirip ayağa kaldıran bu aile ile arasında ömürlük bir dostluk vardı. Baygilde ağabey en zor zamanlarda her zaman müşavere etmeye bu aileye geliyordu. Şimdi de onu Nikita’nın güzel yüzlü, neşeli karısı ile uzunca zayıf boylu, babasına benzeyen iri sarı çilli oğlu Aleşa yakın dostları gibi görüp, sevinerek karşıladı. Baş köşeye geçmeye, çay içmeye, ısınmaya çağırdılar. Nikita’nın çoktan döndüğünü onu İlseğol’dan bir kadının gelip, telaşla alıp gittiğini söylediler.

“—Telaşla gitti. Orada ne olduğunu da sordum” dedi Nikita’nın karısı. Aleşa acele ederek:

“—Zenginler kötülük yapmak için toplanmışlar” diye malumat verdi. Baygilde ağabey yapılan çayı da içmeden,

geri gitmek için acele etti. Yol karla kaplı. Atlamak zor. Ayaklar öne basacağı yerde arkaya basıyor gibi. Ama yürek aceleyle koşuyor. Mutsuzluğu hissetmiş gibi sabırsızca atıyor.

“Neler oluyor orada? İştüğan’a bir hal olmasa iyi” diye hayıflandı Baygilde ağabey. “—Hiç olmazsa yine bir atlı denk gelse.”

O bir kilometre yer geçince, köy kızağına sülük gibi uzunca gövdeli, nazik uzun bacaklı, küçük yuvarlak toynaklı, tuhaf güzel bir kara küheylan koşulmuş biri onu çiğneyecek olup, ‘vın’ diye geçip gitti. Baygilde ağabey ona yol verdi.

“—Hah, kara rahvan! Rüzgâr yığidi!”

Baygilde ağabey: “Kim bu?” diye düşünmeye kalmadan o kişi birden geri dönüp, fırtınayla yanına gelip durdu.

“—Haydi otur asker götüreyim! Ha ha ha!” Kendi de o sırada güle güle türkü söyledi:

İşçi oldu başım,
Nasıl eve döneyim!

“—Ha ha! Aleykümselam!”

“—Selamünaleyküm!” diye cevap verdi Baygilde ağabey. “—Usman zengin değil mi bu? Nereden geliyorsun zengin?”

Usman zengin türküsünü durdurup, tuhaf toraman bir ses ile:

“—Otur asker! Yoksa uçarım!” diye tekrarladı. “—Görmüyor musun benim kara rahvan gökyüzüne uçmaya çırpınıyor! Dur, sen Baygilde değil misin? Vay vay, bu ne hal?”

“—Ta kendisi, Baygilde kardeşin...”

“—Otur.”

Gerçekten de onun atı şimdi uçup, gözden kaybolacak gibi duran hikayelerdeki dev kahramana benziyordu. Baygilde ağabey sincap ustalığı ile kızağa atladı. O sırada Usman zengin dizginine vurdu, kara rahvan onları alıp uçtu. Atından da kendinden de memnun olan Usman zengin Baygilde ağabeye gururlu, yaramaz bir bakış attı.

“—Fark ettin mi Irimbur’dan geliyorum. Petersburg’da işçiler isyan çıkarmış. Çarı da zenginleri de kaldırmışlar. Bunu duyan tüm zenginler, tüccarlar Irimbur’dan kaçıyor ama ben Irimbur’a gidiyorum. Ha ha, ilginç değil mi? Irimbur sokağını savurup dolaştım, sonra geri gittim. Hızlı davranan yoldan kaçtı, hızlı davranamayan ezildi. Vay, yiğitler! Alamet ya! Güzel değil mi Baygilde? İnsanlar Irimbur’dan kaçıyor ama ben Irimbur sokaklarını savurup atla dolaşıyorum ha ha ha...”

Benim kara rahvanım her gün yüz kilometreyi düşünmeden geçiyor. İşte ben gece ordaydım. Ama bugün eve dönüp geldim. Nasıl ama? Bir günde yüz elli kilometre! Yürü desen yürür!”

Baygilde ağabey onun toraman, net sesine hiç has olmayan yalvarma acıma saçan gözlerine şaşırıp, kahramanları gibi güçlülüğünü yitirmemiş vücuduna hayranlıkla bakarak: “Vücudu nasıl da sağlam ihtiyarın...”

“—Hey, koşarak dolaşıyorum İrimbur sokağında hey, koşarak dolaşıyorum” diye Usman zengin konuşmasına devam etti. “—Bazıları yola çaprazlamasına inip beni durduracak oldu. Bazıları arkamdan fırlayıp kaldı. Ama ben atımı kamçılıyıp, gitmeyi biliyorum. Hey, kurşun ulaşır mı benim küheylanıma! Rüzgâr küheylanım uç haydi! Bu dünyada seninle benden başka kim var?”

Baygilde ağabey Usman zenginin çok içmesi ve aile üzüntüsü yüzünden aklının gel gitli olması hakkında İştüğan’ın sınırı aştığını çoktan bilse de bu kadarını aklına getirmemişti. Bu yüzden şimdi ne söz söyleyeceğini bilemedi. Burada konuşmanın gereği de yoktu. Kendinin de atının da bir uçuşuma gidip uçmadan heyecanının durmayacağı açıktı.

“—Ey, ilginç, Petersburg’da bir şeyler olmuş. Bundan korkan tüm zenginler İrimbur’u terk edip kaçıyor. Bolşevikler geliyor, Bolşevikler! Diyorlar. Ama ben kimseden korkmuyorum. Ben kimseye baş eğmem. Kendim baş, kendim çekiç!” deyip, böyle bir sözü coşkuyla söyledi. “—Kendim baş kendim çekiç! Bana Allah da molla da çar da yok. Onların hepsi de bir yığın ıhlamur. Uzanır da kopar da... Ha ha ha! Evet, evet aynı bizim alimin bir yığın ıhlamuru gibi! Onların hiçbirisi bana gerekmez. Yeter! Yeter! Kurtuldum ben onlardan! Kaçtım! Rüzgâr gibi özgürüm şimdi!”

“—Sanki gerçekten de aklını kaybetmiş... Evet, içki ile çok oynadı bu...” diye düşündü Baygilde ağabey. Lakin hiçbir şey söylemedi. Ok gibi uçup giden at toynağı altından saçılan kar kıvılcımları onun koynuna, burnuna doluyor ama Usman zengin sürekli konuşuyor da konuşuyordu. İşte çok geçmeden onlar ot kızığine koşulmuş ağır yürüyüşlü iş atını çubuk ile vura vura giden Nikitalara ulaşır, karı yarararak geçip gittiler. Baygilde ağabey elini baş ucuna kaldırarak:

“—Nikita!” deyip, o da “—Baygilde!” diye bağırdı.

Usman zengin İlseğol’a gelince atını daha da kötü kovalamaya başladı. Çok geçmeden ara sokaktan döbör döbör

geçip, sokağa indi, kızığını birden yalpalatıp, kendi evine dönerek kayboldu. Sanki onun her dakika dönmesini bekleyip, kadınları kapıyı açık tutuyordu. Baygilde ağabey kar kızığının sertçe dönüp, yalpaladığı sırada kenara fırlayıp, yol kenarındaki yumuşak karın üstüne yığıldı.

“—Allah’a şükür” dedi Baygilde ağabey gülerek. “—Boyun da sırt da kırılmadı.”

O kaputuna yapışan karı vurup silkeleyerek kalktı. Kendinden iki üç adım ileriye düşen eğri sopasını aldı. Sağa sola dönüp, sokağı inceledi. O sırada gözüne Timeybay’ın evinin yanındaki gürültü patırtı takıldı.

“Birilerini dövüyorlar değil mi? İştüğan’ı mı yoksa?” Baygilde ağabey sopasını başının ucuna kaldırarak o tarafa yürüdü.

“—Hey, dağılın! Dağılın dedim!”

“—Kim bağırıyor?”

“—Bizde ne işiniz var?”

“—Bu işçi Baygilde değil mi?”

Dövenler sadece bir dakika durup, kan basmış gözlerini ona çevirdi. Baygilde ağabeyin birden korkutup ürkütme planı olmadı.

“—Bunu da dövsek nasıl olur?” dedi Şımbay. “—Alışmıştır... Keh keh keh...”

Başkana yalakalık etmek için bugün haklı olduğunu unutmuştu.

“—Kendisi mi? İyi olur” dedi başkan. “—Oğlu için babası cevap versin!”

Dövenler her taraftan Baygilde ağabeyi kuşattı. Sopalarını kaldırıp, ona yaklaşmaya başladılar. Kadın ve kızlar, çocuk çoluk tekrar daha çok bağışmaya, ağlaşmaya başladı. Baygilde ağabey meşe sopasını çeşitli yönlerle salladı:

“—Yaklaşmayın! Ölümüne vururum!”

Onu kuşatan çember küçüldükçe küçüldü. Dövenlerin dikkatini kendine çekmek pahasına da olsa bazılarını ölümden kurtardığı için Baygilde ağabey mutluydu.

“Nikita gelinceye kadar böyle dikkatlerini bir yöne çekse...” deyip, çok endişelenmeden düşündü. “—Ölsen de bu kuzgunlardan bir ikisinin beynini dağıtarak ölmek gerek...”

Lakin şansına Baygilde ağabey bu korkunç dakikaları yaşamadı. Sokağın ucuna gelen Nikita toplu tabancasından havaya bir iki el atınca, dövenler sıçan gibi inlerine kaçtı. Sokak göz açıp kapayıncaya kadar

bomboş kaldı. Bu ana kadar yardıma gelmeye korkup, etrafta dolaşan kadın ve kızlar, Baygilde ağabey ve Nikita dövülmüş kişileri bir bir kaldırıp, eve götürmeye, onlara ilk yardım yapmaya için uğraştı.

Bazıyan yenge ile Timerbay uzun süre kendine gelemedi. Ama Karases nine bilincini kaybetmemişti. O, eve gelip, divana yayılınca kendisi ile yan yana yatan oğluna dönerek:

“—Çocuğum! Timerbay’ım! Şahinim benim!” diye kopuk bir iki söz söyledi ve can verdi. Erkekler börtüklerini çıkarıp, kadınlar ellerini yürekleri etrafında birleştirip, sessizce durdu. Büyükleri izleyerek eve dolan Sabira, Semiğe, Yemeş ve diğer çocuklar da kurttan ürkmüş kuzu yavruları gibi bir köşeye toplanıp, nefes bile almadan susup kaldı. Eve birkaç dakika sonsuz ağır üzüntü ve büyük hürmeti belirten sessizlik yerleşti. Bu Karases nine ile; kahraman, anne, kartal yürekli, doğru insan ile son vedalaşma idi.

Bundan sonra Nikita, Timerbay ile Bazıyan yengeyi kendi geldiği koşumlu kızağa bindirip, Taşlık’a önceki Timaş boyarın hastanesine alıp gitti. Orada önceki gibi boyarın eğri bakmasına dikkat etmeden, sıradan halka her zaman yardım elini uzatmaya hazır duran usta cerrah, iyi insan İvanov denen doktor çalışıyordu.

“—Timeybay’ın kaburgası kırığa benziyor. Buradaki doktor yardım eder” dedi Nikita. “—Karısına da yardım eder.”

Böylece dövenleri arayıp yakalamak için uğraşmaya kimsenin vakti olmadı. Çünkü Timerbay ile Bazıyan yengeye acil yardım gerekiyordu.

Nikitalar gidince Baygilde ağabey eve dönüp, çocuk çoluğun halini öğrenme, Karases nineyi gömme çaresini bulma niyetiyle aceleyle sokağa çıktı. Üşümekten ve korkudan dişleri dişlerine vurarak şakırdayan, Sabiralar ile köşeye yığılmış Yemeş o sırada babasını fark edip, arkasından gitti.

“—Baba! Baba dedim dur! Ben de seninle...”

Baygilde ağabey birden arkasına döndü.

“—Vay, kızım Yemeş? Sende mi buradasın? Nasılsın? Ey, donmuşsun kızım!”

O Yemeş’i küçük bir çocuk gibi kaldırdı. Pancar gibi kızıl mavi renge inmiş ayaklarını kaputunun etekleri ile sardı.

“—Ey... Kızım... Evet, söyle evde durumlar nasıl? İştüğan ağabeyin niye görünmüyor?”

Yemeş her zamanki sert mizacını unutup, kırmızı buza dönüşen

küçük elleri ile babasının boynundan sıkıca kucakladı. Lakin bir söz söylemedi. Korkusu, üzüntüsü, babasının gelmesine olan sevinci birden yansıyan efkârlı, büyük kara gözlerini babasının omzuna gizledi. Onun bugünkü gördüklerini, geçirdiklerini dil ile söyleyip, anlatmak mümkün müydü? Üstelik o kendi başından geçenleri anlatmaya alışmamış, babası da ona bunun gibi sorularla ömründe ilk kez müracaat ediyordu. Evet, ilk kez. Çünkü daha çok İştüğan'ın halini öğrenmek için acele ediyordu. Lakin Yemeş onun bu sabırsız sorusuna ne cevap vereceğini bilemedi. Sadece bir kez daha babasının boynundan sıkıca kucakladı ve:

“—İndir baba ben küçük değilim. Yürüyerek giderim” dedi.

“—Kaldırıp götürüyim kızım” dedi Baygilde ağabey. “—Ben seni kara nasıl yalın ayak bastırayım?”

Yemeş bu söze büyükler gibi sessizce gülümseyerek cevap verdi:

“—İlk kez bu.”

Sonra babasının elinden beyaz kara zıplayarak indi, sokak boyunca yürüdü. O artık hem yer üstünde rüzgâr kovalayan sonbahardaki meşe yaprağına hem de kışın en soğuşuna inen boz toygara benziyordu. Baygilde ağabey Yemeş'in gerçekten de kaldırıp götürülemeyeceği, küçük çocuk çağının böyle sevgi şefkat görmeden çoktan geçip gittiği hakkında üzülen düşüne düşüne onun arkasından gitti.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük Kullanma Kılavuzu

1. Sözlük alfabetik olarak sıralanmıştır. Alfabetik sıralamanın dizilimi şu şekildedir:

Ä, A, B, Ç, D, E, F, G, Ğ, H, I, İ, J, K, L, M, N, O, Ö, P, Q, R, S, Ş, T, U, Ü, V, X, Y, Z.

2. TEBDİZ, kelimelerin türlerini belirlemeye çalışan bir sistem olmadığı için bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük içerisinde kelimelerin tür (isim, sıfat, zamir vb.) ve köken bilgisi verilmemiştir.

3. Deyim, atasözü ve kalıp ifadeler grup halinde anlamlandırılmıştır (Örn: boron boron zamanda “evvel zaman içinde...”).

4. Birden fazla anlama sahip kelime veya kelime grupları anlamlandırılırken aralarda II, III, IV... gibi Romen rakamları kullanılmıştır.

5. Metinlerde bulunan isim türündeki sözcüklere, gövde halindeki manaları ne ise ona göre anlam verilmiştir. Sözcüğün metin içerisindeki anlamı esas alınmıştır (Örn: dörösöndä “doğrusu, aslında”).

6. Metindeki kelimelerin bağlamda var olan tüm anlamları belirtilmiştir (Örn: yöz “I. Yüz II. Bir şeyin üstü, üst tarafı III. Yüz (100)”). Bu nedenle cümlede hangi anlamın kullanıldığı metnin tercümesi üzerinden görülebilmektedir.

7. Fiillere gelen yalnızca çekim ekleri ayrılmıştır ve sözcüğün metin içindeki anlamı dikkate alınmıştır. Fakat fiil köklerinin sonuna Türkçede olduğu gibi eksi – işareti konulmamıştır. Türkçe anlamında -mak, -mek yazılarak ifade edilmiştir (Örn: kür “görmek, bakmak”).

8. Birleşik fiiller grup halinde anlamlandırılmamıştır.

2. BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜK

-Ä-

ä:

1. ä:

Sayfa 3

Satır: 34

I. Ama, fakat II. Ya, peki.

kilälär Bibeş ğailälä in
ölkän bala Uğa un dürt yaş
Ul
inde xäzer öyzä bötä eşte
tiyerlek eşläy ala Ä bına

ää:

1. ää:

Sayfa 105

Satır: 26

"Aa" ünlem edatı.

Ää ti Yemeş huzıp Uğa
atahınıñ bıl serle
filosofiyahı

äää:

1. äää:

Sayfa 62

Satır: 38

"Aa" ünlem edatı.

urıp tülärmen tip yalınıp
yalbarıp telänseläp alğaynıñ
bit
Äää ulmı ni tip tağı qısqırıp
kölöp yebärze

äbew:

1. äbew:

Sayfa 90

Satır: 26

Abo!.

Yuq äsäygä barımaybız
Almabikä inäy ärläy mämäy
birmäy mäe mäe itä Äbew
äbew bula beldeñme

äbey:

1. äbey:

Sayfa 6

Satır: 40

I. Nine II. Büyükanne.

Awılda bötä keşe unı
yaratıp ta mätzäk itep tä
Sıwaqay
äbey tip yörötä Közgö
sıwaq kewek yaqtı köläs
yözlö

äbey häbey:

1. äbey häbey:

Sayfa 25

Satır: 22

Kelime Tipi: -

Yaşlı kadınlar

topluluğu.

yeñgäneñ xälen belergä
ğailäneñ qayğının
urtaqlaşırğa
kürşe külän äbey häbey
haman kilgeläp torzo

äfände:

1. äfändelär:-lär

Sayfa 205

Satır: 34

Efendi.

Uryadnikka maylı küzzären
möldörätep töbäp
Äfändelär tip östälğä taban
ber azım atlap quyzı

ägär:

1. ägär:

Sayfa 38

Satır: 12

Eğer.

arbahına ultırıp kitep tä
barzı
Barırğa kürergä ägär yort
yere mal tıwarı minekenän

äh:

1. äh:

Sayfa 264

Satır: 30

Ah!.

totonop yañınan tororğa
tırışa Üze qısqırımay za
öndäşmäy zä Tik

tuqmawsılarınñ äh äh tip
quyıwzarı

ähä:

1. ähä:

Sayfa 8

Satır: 2

Bir iş veya durumun

olmasından yetinmeyi
bildirir.

eş yuq ine Yä xäzer awılda
şarşaw taştamal hölgölärze
unıñ şikelle ošta huğıwsı
başqa beräw barmı Ähä

ähel:

1. äheldäreneñ:-där, -e, -
neñ

Sayfa 129

Satır: 21

Ehil.

din äheldäreneñ iğtibarınan
älbittä sittä torop qala
almağan Ular bıl serle popta
huñğı waqıtta dingä qarata

äjer:

1. äjeren:-en

Sayfa 10

Satır: 31

Bir işe verilen ücret

gibi karşılık.

Äjeren dä yällämäbez
Säğürä kilen unan tomaş
Anawı
yañı bäräslägän olo kązähen
totor za birer Baş haw

äkembät:

1. äkembät:

Sayfa 57

Satır: 31

Äkembät (özel ad).

Äkembät Bäteybät İşänbät
tigän bik köslö dürt ber
tuğan
batır bulğan ti Ular bınan
bik alısta könbayışta kiñ
irken

äkiät:**1. äkiäten:-en****Sayfa 22**

Satr: 37

Hikaye.

Büre äkiäten yaratıp tınlay
Uğa äkiätteñ köyläp
höylängän ölöştäre ayırıwsa
oqşay

äkren:**1. äkren:****Sayfa 22**

Satr: 6

*Yavaş, hafif; yavaşça,
hafifçe.*

qızıqhındıra unı Ä keskäy
Yemeş här vaqıt ularğa
barıp Şähit qarttıñ äkren
genä yırlay möñräy eş

äkrenläp:**1. äkrenläp:****Sayfa 41**

Satr: 35

*I. Acele etmeden,
yavaşça, ağır şekilde II.
Hissettirmeden,
sezdirmeden.
Yarar bäläkäs äle ul
Öyräner ılığır tine Äkrenläp
öyräneşerhegez äle*

älbittä:**1. älbittä:****Sayfa 3**

Satr: 22

Kelime Tipi: **Kalıp
ifade**

*Elbette.
tar küzänäktär aşı qurğaş
taşma bulıp huzılğan ay
nurzarı älbittä öy esen
yaqırta almayzar Xäyer
bında*

äldä:**1. äldä:****Sayfa 234**

Satr: 31

Güzel, iyi.

Bäräsläğän dä Äldä
sıqqanmın Yuqha bäräse
tuñıp quyha apayım ni
eşläter ine bezze äye bit

äldän äle:**1. äldän äle:****Sayfa 32**

Satr: 3

Kelime Tipi: -

Sık sık, sıkça.

töş menän öygä äldän äle
inep sıgıp yöröyär Şım
şım ğına nimäler höyläşälär
Öyzän kemdeñder möñräp

äle:**1. äle:****Sayfa 3**

Satr: 25

Şimdi, şu an; henüz.

un ike genä yaş äle Läkin ul
inde ğailäneñ ömötö
ışanıwı Üşer atahına iş bulır
yarzamsı bulır Unıñ atahı

äleğä:**1. äleğä:****Sayfa 3**

Satr: 20

I. Deminki, şimdiki II.

*Adı geçen, şu.
Öy ese qarañğı Keskäy genä
täzrälär Unıñ da yartılı
qarındıq menän qaplangan
Äleğä bıyalalı töşmägän*

älege bayağı:**1. älege bayağı:****Sayfa 44**

Satr: 38

Kelime Tipi: -

Az evvelki, az önceki.

şayartıwız küzätep ultırız
Bına Yemeş qasıp barıp
älege bayağı handıq artına

älenän äle:**1. älenän äle:****Sayfa 38**

Satr: 29

Kelime Tipi: -

Sık sık, sıkça.

dä tärtpkä inderze Üze
älenän äle körhönöp
Eyy tulğaq azabın da äsälek
läzzäten dä tatımağan

älep bey:**1. älep bey:****Sayfa 70**

Satr: 35

Kelime Tipi: -

Alfabe.

Älep bey iman şartınan
başqa ber nämä lä belmäne
Mäzräsänän sıqqas unıñ
buldıqız ber qatlı xolqo
mulla

älherä:**1. älherä:-p****Sayfa 14**

Satr: 42

*Sıcaktan, yorgunluktan
halsız düşmek, halsızlaşmak;
takatten düşmek.
Ular ömöthözlänep üz
urındarına taraldı
Qaşqar älheräp yaşı qızıl
telen halındırıp aqıllı*

ällä:**1. ällä:****Sayfa 5**

Satr: 20

Yoksa, acaba.

ällä Min hineñ yulıñ
uñmanımı ikän ällä tip
eyärle bulıp alhaq bez zä
keşe şikelle yaşap kiter inek

älläse:**1. älläse:****Sayfa 8**

Satr: 41

*Bir soruda çelişkiye
düşüp, cesaretsiz, çekingen
bir cevap verildiğinde
kullanılır.
Älläse atahı şulay tigängä
genä äytäm dä*

Älläse mälläse tip tä torna
Min kisä Äxmäzulla

äälläse mälläse:

1. äälläse mälläse:

Sayfa 8

Satır: 42

Kelime Tipi: -

*Bir soruda çelişkiye
düşüp, cesaretsiz, çekingen
bir cevap verildiğinde
kullanılır.*

Älläse atahı şulay tigängä
genä äytäm dä
Älläse mälläse tip tä torna
Min kisä Äxmäzulla

äälläwkäy:

1. äälläwkäy:

Sayfa 143

Satır: 9

*Şaşırıldığında ya da
korkulduğunda söylenir;
Allah Allah!*

Äälläwkäy tip qotom alınıp
qısqırıp yebärgänemde
toymay za qaldım Şulay
bulmay ni şıyıq tal sıbıq

äälmoron:

1. äälmoron:

Sayfa 173

Satır: 6

Yaban gülü.

bäxetkä aptırap qayza
başqanın belmäy qıwanıp
yörönö
Käzä mäsindeñ älmoron
säskähe şikelle alıw yözlö

ämäl:

1. ämälgä:-gä

Sayfa 138

Satır: 26

Emel, amaç.

tip aptıray Bazıyan yeñgä
Yırzıñ ayışına töşönörgä
tırışa Ämälgä qarşı beyeme
gel ber ük yırzı qabatlay
äxirät yerhezgä kilmeşäkkä
mähär tülär ämäl bulmağan

xäyersegä qız birer xälem
yuq İştüğanıgız yuqqa

ämär:

1. ämäre:-e

Sayfa 42

Satır: 25

*I. Emir II. Allah'ın
emri.
aşat tip kääş birgän ti Bıl
allanıñ ämäre Başqa
sara yuq tigän ti qoroğoro*

ämmä:

1. ämmä:

Sayfa 125

Satır: 7

*Ama, fakat, lakin.
za väğäzä itkäne bar Ämmä
ber kem dä bıl tiräkkä
balta kütärerğä telämäy
Sönki bında istälekle urınga*

änderäy:

1. änderäy:

Sayfa 107

Satır: 10

*Andrey (Rus zenginin
adı).
tip başlap yebärze Qayıp
aşanı la sıqtı la
kitte Äyterheñ mindä
änderäy qaznahı bar hinä*

äñgämä:

1. äñgämäne:-ne

Sayfa 46

Satır: 42

*I. Sohbet, konuşma;
tartışma II. Haber III. İlginç
olay, tuhaf durum.
tapqır hüz başlap qaranı ul
Läkin Baygilde ağay
İmen tigän ber genä hüz
menän äñgämäne özzö*

änkä:

1. änkämä:-mä

Sayfa 146

Satır: 35

Anne.

Xattıñ yartıhınan küberäge
şäfqätle änkämä gäziz
balalarıma kürşe külängä
ağa enegä tap şunday uq

äp:

1. äpir:-ir

Sayfa 155

Satır: 7

Öpmek.

Atay äpir ber käläş
Hineñ kileneñ bulır za

äpkilä:

1. äpkiläbez:-bez

Sayfa 155

Satır: 43

Alıp gelmek.

Bula ul Xäzer äpkiläbez unı
mulla olatay tip tışqa
taşlandı

äräm:

1. äräm:

Sayfa 49

Satır: 15

Haram, faydasız,

yarasız, boş.

äräm itäheñ Üşhen Bıwınga
ultırhın Bibeş hılıw
qız bulmaqı Bına tigän üz
tiñe yegettär zä tabılır

äräm buldım:

1. äräm buldım:-dı, -m

Sayfa 48

Satır: 24

Kelime Tipi: -

Yazık olmak.

Niñä genä min oşonday
eşkinmäğän ırgä äräm
buldım ikän Xisbullanı hin
añğıra añlay alahıñmı

ärämtamaq:

1. ärämtamaq:

Sayfa 161

Satır: 29

*Çalışmadan yeyip içen
kimseye söylenir, boşboğaz.
qul qawşırıp ultırhıñ
ärämtamaq*

Yemeş hişkänep kitte
hikerep torop bäläkäs yaqqa

äräxät:

1. äräxät:

Sayfa 16

Satır: 22

*Güzel anlamında
kullanılır.*
hay urınında Gölkäy ber üze
genä hıw inep yöröy ine
Kil tös Yämes äräxät tip
Yemeşte üz yanına saqırzı

ärepläs:

1. ärepläšte:-te

Sayfa 49

Satır: 26

*I. Ağız dalaşı yapmak;
tartışmak II. Karşılıklı
hakaret etmek.*
başıp tik ultırzı Unıñ ösön
bötähe menän Särbiyamal
ärepläšte Biräbez şul Bına
tigän bayğa biräbez Ştobı

ärhezlän:

1. ärhezlänep:-ep

Sayfa 18

Satır: 11

*Arsızlanmak, utanmaz
hale gelmek.*
ärhezlänep nıgınp bötkan
Ul qayza barayıq tihä şunda
kitergä äzer tora ine Ä
Yemeşte bıgasa äsähe ällä
üze

ärlä:

1. ärläp:-p

Sayfa 49

Satır: 3

*Hakaret etmek, küfür
etmek, ağır sözler söylemek.*
Xisbulları tağı ärläp ärläp
İğanbätkä yebärze
Qara işet kilenhez qaytıp
inähe bulma

ärne:

1. ärnep:-p

Sayfa 57

Satır: 9

*Sızlamak, acı çekmek,
canı yanmak.*

yeñel taşlap kitä alıwzarına
köyönöp ärnep ilay ine
Xujaları tağı la qatıraq
boşonop kire kittälär

ärnewle:

1. ärnewle:

Sayfa 170

Satır: 39

Acılı, hüznülü, kederli.
Yemeş oşonday ärnewle
uyzar menän baş vatqan
arala
Yäneş meyesteñ yüşkähen
yabıp awızın tomalap ta

ärpes:

1. ärpeş:

Sayfa 139

Satır: 16

Pasaklı.
tora ikän Eye kön kewek
xäterzä Bezzeñ awılta ike
Qarasäs bar ine Mineñ
azaştı Ärpeş Qarasäs tip
minä

äsä:

1. äsäkäyem:-käy, -em

Sayfa 31

Satır: 6

Anne.
tä tornaştan qabıp ta
yebärze
Äsäkäyem qayhılay
tämläkäy tine ul küzzären

**äsäyeñ ügäy bulha atayın
yezñäy bula:**

1. äsäyeñ ügäy bulha

atayın yezñäy bula:

Sayfa 49

Satır: 21

Kelime Tipi: Atasözü
*Annen üvey olursa
babanın damadı olur.*
keşenän oyalıgız ismaham
Ey alla borongolar Äsäyeñ

ügäy bulha atayın yezñäy
bula tip belep äytkändär şul

äse:

1. äse:

Sayfa 33

Satır: 39

*I. Acı II. Zorluk,
zahmet.*
Sägürä yeñgäneñ huñğı küz
yästäre kewek äse awır
yamğır tamsıları hiräk
hayaq tıpılap täzrälärgä
qorop

äsen:

1. äsenep:-ep

Sayfa 8

Satır: 3

*Üzülmek, üzüntü
duymak, kederlenmek.*
yuq şul tip quya Unan ısın
küñeldän äsenep
Quldarı qoroy bit bisaranıñ
quldarı qoroy Ber

äsir:

1. äsir:

Sayfa 184

Satır: 39

Esir, tutsak.
ikense ğailägä vafat buldı
şähit ülde äsir töşkän yäki
qatı yaralandı tigän qısqa
läkin yöräkkä mähge

ässälämäğäläyküm:

1. ässälämäğäläyküm:

Sayfa 42

Satır: 21

*Kelime Tipi: Kalıp
ifade*

Aleykümselam.
Ässälämäğäläyküm Niñä
bılay bik boyoğop barahın
äzäm balahı tip horağan ti
Babay üzeneñ zarın höyläp

ässäy:

1. ässäy:

Sayfa 90

Satır: 22
Anne.
apahının muyınına harıldı
Ässäy Mämmäy

ästägäfirulla:

1. ästäğäfirulla:

Sayfa 20

Satır: 33

Estäğfurullah!

başlamahınmı Ästäğäfirulla
Äy min äytäm bisara bala
yaqtı donya tigändäre
taşqulsäyem oşomo ikän ti

äsnä:

1. äsnä:

Sayfa 137

Satır: 18

Dost.

Qaraqılıqta totolğan
Starşına Bez äsnä tip

ät:

1. äte:-e

Sayfa 6

Satır: 26

Köpek.

torzo Axır Baygilde ağay
awır körhönöp
Ey Säğürä Säğürä bez
kürgände Qormoş bayzıñ
äte

ätäs:

1. ätäskä:-kä

Sayfa 14

Satır: 40

Horoz.

qıq tip yırlaştırıp qırın mırın
qarap kötöp yörögän
sıbar tawıq menän harı
ätäskä lä ber ni zä teymäne

ätäslän:

1. ätäslände:-de

Sayfa 63

Satır: 14

I. Hırslanmak II.

*Horozlanmak; sataşmaya
hazır olmak.*

biş qazaq on ösön
Baygildeneñ boğazın
säynärzäy bulıp
haman ätäslände

ättägenähe:

1. ättägenähe:

Sayfa 13

Satır: 21

*Şaşırıldığında, rica
edildiğinde söylenen sözü
bildirir.*

Ey alla Ey ättägenähe bıl ni
buldı huñ äle
mulla tip säbälänep ni
eşlärğä belmäy bersä işekkä

äwälä:

1. äwälärgä:-rgä

Sayfa 206

Satır: 17

Çevirmek, döndürmek.
äwälärgä totonğaynı
Starşınanıñ sısqan totqan
besäy küzzäre kewek uşal

äwäs:

1. äwäs:

Sayfa 136

Satır: 21

Hevesli, istekli.
iñ äwäs malay ine Timerbay
Xäbir tirägenä arqahın
teräy birep yäteşlänep
ultırğas bütändär zä

äwen:

1. äwengä:-gä

Sayfa 78

Satır: 3

İstif etmek.
qaraboyzayzı äwengä halıp
yellätep bulmaşmı tip tañ
irtänän torop başıwğa kitte
Äsähe uğa

äwerel:

1. äwerelälär:-ä, -lär

Sayfa 99

Satır: 16

*Çevrilmek, haline
gelmek.*

tügel üzen dä hatırğa
mömkin bulğandın bötähen
dä
malğa baylıqqa
äyländerergä hälätle bulıp
äwerelälär

äwrä:

1. äwräp:-p

Sayfa 71

Satır: 28

*Heveslenmek, canını
çekmek.*
da artıq nindäy baxet ömöt
itergä mömkin huñ Niñä
ismaham bala la yuq ikän
Bala bulha bälki uğa äwräp

äwse:

1. äwse:

Sayfa 123

Satır: 3

"Mmm" sesi.
Äwse tigän buldı Nimä
tiheñ atahı
Baygilde ağayğa unan
yılılıq ipkene bärelde Oşo
vaqt

äy:

1. äy:

Sayfa 22

Satır: 12

Hey! Ey!.
asırga tırışa
Äy qızım qızım hineñ
küldägeñ sitsanan ğına bit

äyber:

1. äyberzär:-zär

Sayfa 56

Satır: 34

Şey, eşya.
awıldan sıgıp ta kittälär
Yäneş menän Yemeş arbağa
äyberzär östönä ultırzı

äye:

1. äye:

Sayfa 245

Satır: 45

Eyl.
Äye tınıs köndärzeñ tiz
qaytıwına bılay bulğas

ävlän:**1. äylängän:-gän****Sayfa 5****Satır: 12**

Dönme, dönüşmek,
dolanmak.
bit Üzeñ beläheñ qomhoz
qomağaylıq haranlıq menän
Qormoşqa äylängän bit ul
Bına oşo Qormoşqa barıp

ävlänä:**1. ävlänäne:-ne****Sayfa 77****Satır: 23**

I. Sınır, çevre II. Yöre.
şulay dawam itä Bötä
ävlänäne başıp alğan qalın
horo bolottarzi başqa
vaqıttarzağı şikelle yel dä
qaqqılap

ävlänä tirägä:**1. ävlänä tirägä:-nä-gä****Sayfa 215****Satır: 35**

Kelime Tipi: -

I. Yakın çevre, etraf II.
Yakınlardaki, etraftaki.
sızamlı keskäy qızza
tormoşqa ävlänä tirägä
keşelärzeñ
yazmışına qarata his ber ni
menän dä totop tıyğıhız

ävlänä tirähen:**1. ävlänä tirähen:-hen****Sayfa 232****Satır: 6**

Kelime Tipi: -

I. Yakın çevre, etraf II.
Yakınlardaki, etraftaki.
şığır menän höyläp sığa Bıl
vaqıtta ul üze lä bötä
ävlänä tirähen onotop iş
kitkes güzäl mawıqtırğıs

ävlänä tirälä:**1. ävlänä tirälä:-lä****Sayfa 77****Satır: 41**

Kelime Tipi: -

*I. Yakın çevre, etraf II.**Yakınlardaki, etraftaki.*

bulğan sağında ävlänä tirälä
qoyaş balqıp torowı his tä
täbiği bulmaş himaq ta
kürenä başlay

ävländer:**1. ävländerä:-ä****Sayfa 24****Satır: 7**

Döndürmek,
dolandırmaq.
ävländerä ävländerä uğa
iregän qurğaştı şajlatıp
qoyop
yebärze Bıl tawıştan Yemeş
tağı la niğıraç qurqıp

ävländerep tulğandırıp:**1. ävländerep****tulğandırıp:-ıp****Sayfa 14****Satır: 21**

Kelime Tipi: -

Döndürüp
dolandırmaq, döndürüp
dolaştırmak.
tulğandırıp bik ozaq qarap
ultırğandan huñ
Yä hılıw kem az qabırzan
aşayıq yäme tip täqdim ittä

äylängelä:**1. äylängeläp:-p****Sayfa 23****Satır: 24**

Bir şeylerin etrafında
dolanmaq, tekrar tekrar
dönme.
ine Sıwaqay äbey işänlek
hawlıq horaşıp miskäneñ
nisek
qorşalıwın qarağan keşe
bulıp qarttıñ tirähendä
äylängeläp

äylänsek:**1. äylänsek:****Sayfa 166****Satır: 33***Hayvanların**beyinlerinin kurtlanması ile
oluşan hastalık.*

Kürmäyheñme ni äylänsek
bulğandar za baha Bıl ni
ğälämät ikän Ni genä
eşläyem ikän tip üzälände

äyt:**1. äyt:****Sayfa 4****Satır: 42**

I. Söylemek, demek II.
Anlatmak.
qalmanı Atahı tine ul bik
haq yomşaq qına tawış
menän
Yä äyt inde höyläşteneñme

äytäyek:**1. äytäyek:****Sayfa 36****Satır: 27**

Diyelim ki.
nigezendä ısınbarlıq yata
Äytäyek Särbiyamaldıñ
higez
tapqır bulmaha la ös dürt
tapqır irzän qasıp qaytıwı
his

äytel:**1. äytelgän:-gän****Sayfa 35****Satır: 19**

I. Söylenmek, denilmek
II. Anlatılmak, öğretilmek.
Üzzärenä qarata täwge
tapqır äytelgän bıl hüzeñ
balalarğa
nisek awır täşir itewen tel
menän höyläp birew
mömkın

äytemlä:**1. äytemläp:-p****Sayfa 138****Satır: 32**

Mani söylemek.
Qarasäs äbey bıl yırzı
möñräp kenä qalmay qayhı
saqta

äytemläp äytep tä quya Eye
beyeme unı ser birmäşkä

äyterheñ:

1. äyterheñ:

Sayfa 35

Satır: 31

Sanki, adeta.

ularğa quşıldı Äyterheñ ul
da tiñhez yuğaltıw ösön
balalar
menän bergä qayğırışa ilaşa
ine

äyterlek:

1. äyterlek:

Sayfa 19

Satır: 3

*Söylenen, denilen;
söylenilecek, denilecek.*
yete yaşlek Yäneşkä buyğa
üze zurlıq tip äyterlek tos
yomro käwzäle dürt yaşlek
Yemeşte kütärewe siktän tış

äytes:

1. äytesep:-ep

Sayfa 35

Satır: 7

I. Konuşmak II.

Atışmak.

törtmä hüž äytesep toror saq
ineme ni Ul önhöz hüžhez
yelkähenä köräk haldı la ber
qasan da zarlanıw yazmışqa

äytmäy nitmäy:

1. äytmäy nitmäy:

Sayfa 133

Satır: 17

Kelime Tipi: -

*Söylemeden, haber
vermeden.*

äytmäy nitmäy İlseğolğa
kitep tä bargan Ağahınıñ
üzenä
ni xätle asıwlı bulıwın üz
däräjähen kütärew ösön
berzän

äytmeşläy:

1. äytmeşläy:

Sayfa 37

Satır: 28

*...söylediği gibi,
...söylediği kadarıyla, dediği
gibi.*
Särbiyamal Batıyma tutayza
bik tırışıp eşläne Bötä
yaqlap tutayğa yararğa tırıştı
Xalıq äytmeşläy

ävy:

1. ävy:

Sayfa 138

Satır: 42

Ey!.

unan da küberäk küräheñ
bar bit äle Künegä tororğa
käräk tip qabatlarğa yarata
ul Äyy Nizär kilep

äyzä:

1. äyzä:

Sayfa 15

Satır: 3

Haydi, hadi.

Äyzä hıw inä barayıq hılıw
yäme tine Yäneş
Quy za Barmayıq ta Min
qurqam tine Yemeş

äyzük:

1. äyzük:

Sayfa 9

Satır: 12

Kelime tipi: **Kalıp**
ifade

Buyurun, lütfen.

almay alpan tolpan başıp
işekkä taban atlanı
Äyzük mulla äyzük räxim
genä it türzän genä uz

äz:

1. äz:

Sayfa 6

Satır: 6

Az.

Baygilde ağay yänä tınıp
qaldı Ä Säğürä yeñgäneñ
unı

nisek tä yıwatqılı äz genä
bulha la ömötländergehe

äzäbiät:

1. äzäbiät:

Sayfa 128

Satır: 42

Edebiyat.

dingä qarata bulğan şigen
tağı la arttırğan Tarix
filosoфіya äzäbiät ğilemdäre
unı köräşkä ruxlandırğan

äzäl:

1. äzälemä:-em, -ä

Sayfa 42

Satır: 29

Ölüm vakti, ölüm, ecel.
tilmerrep Yä mineñ äzälemä
dawa taptıñmı tip qarap
yata ikän ti

äzäm:

1. äzämğä:-gä

Sayfa 48

Satır: 27

İnsan, kişi.
äzämğä hanap kilgändeñ
qäzeren belmäneñ añğıra
İllä mägär Bibeşende
Xisbullağa birmähäñ hindä
ber

äzäm balahı:

1. äzäm balahı:

Sayfa 42

Satır: 22

Kelime Tipi: -

*İnsanoğlu, insan
evladı.*

Ässälämägäläyküm Niñä
bılay bik boyoğop barahıñ
äzäm balahı tip horağan ti
Babay üzeneñ zarın höyläp

äzäp:

1. äzäpkä:-kä

Sayfa 17

Satır: 27

Edep.

kewek äzäpkä hıymağan ber
genä nämä lä yuq hıwza

ular bötähe lä ber tigez
täbiğät balaları Bında olo
hıw

äzäple:

1. äzäple:

Sayfa 89

Satır: 3

Edepli.

Ulyabay tağı ğäjäp äzäple
oyalsan san yılmayıp
he şulaymı Yırlap
yebäräyem huñ ulay bulğas
ti

äzer:

1. äzer:

Sayfa 18

Satır: 12

*Hazır, hazırlanmış,
tamam.*
ärhezlänep nıgınıp bötäkän
Ul qayza barayıq tihä şunda
kitergä äzer tora ine Ä
Yemeşte bığasa äsähe ällä
üze

äzerlä:

1. äzerlä:-nä

Sayfa 8

Satır: 15

Hazırlamak.

lä imlärğä äzerlänä başlanı
Bögön dä ul säy yanında
başta donya kürşe külän
xäldäre turahında äzeräk

äzerlän:

1. äzerlänelär:-de, -lär

Sayfa 108

Satır: 22

Hazırlanmak.

köndön irtägehenä ük
kürhätte Baygilde ağay
menän
İştüğan irtük besän eşlärğä
kitergä äzerlänelär Bına at

äzerlek:

1. äzerlek:

Sayfa 129

Satır: 26

Hazırlık.

yebärep uqtıw zur din ähele
itep yeteşterew niäte menän
äzerlek eştäre alıp bara
başlağandar Uyındıñ
xristian

äzlä:

1. äzläp:-p

Sayfa 201

Satır: 6

*Layık görmek, uygun
görmek.*
kinänep küzätep torzo
Äyzä äzläp bulha la şulay
semetkeläy başlahındar

äx:

1. äx:

Sayfa 112

Satır: 11

Ah! Vah!.

Äx baxır bilay za tamağı
aşqa östö keyemgä tuymay
ğümer itte Niñä allahı tağälä
unı azaqqı könöndä

äxät:

1. äxät:

Sayfa 89

Satır: 41

Äxät (kişi adı).

Äxät ber qasan da öyzä
tormay Äle lä İştüğan
menän
ikäwläp qayzalıur uşam
qızırıp yöröy ine

äxirät:

1. äxirät:

Sayfa 29

Satır: 43

*I. Ahiret, Sayfa dünya
II. Kadınların sonsuza
kadar dost kaldığı başka
kadın; ahiretlik.*
Äyzä äxirät hıw inä barayıq
tip qısırıp ta yebärze
Barmayıq Bında ğına
uynayıq tine Yäneş

äxmät:

1. äxmät:

Sayfa 89

Satır: 34

Äxmät (kişi adı).

Tapqan tayanğanı unıñ
aşawzan tände ber qat
qaplarlıq
keyemdän uzmanı Äle lä ul
ölkän ulı Äxmät menän

äxmätşa:

1. äxmätşa:

Sayfa 36

Satır: 34

Äxmätşa (kişi adı).

irkä üz hütle bulıp üste Qız
bulıp yeter yetmäştän
awılđa
üzeneñ usallığı sayalığı
menän dan totqan Äxmätşa

äxmätsafa:

1. äxmätsafa:

Sayfa 243

Satır: 15

Äxmätsafa (kişi adı).

mäzin äy yañılıştım Ayhılıw
bine Äxmätsafa qızın
xäläl yefetlekkä riza bulıp
alahıñmı tip horağan

äxmäzulla:

1. äxmäzulla:

Sayfa 7

Satır: 32

Äxmäzulla (kişi adı).

bulasaq tip ışana Xalıq
arahında bıǵa
ışanmawsılıqtı
kürhā ısın küñeldän qayǵıra
Unday keşelärze Äxmäzulla

-A-

abıstay:

1. abıstay:

Sayfa 159

Satır: 16

Molla karısı.

sığıp kitte
Käzä mäsindeñ qatını
Bibisara abıstay unı

abruy:

1. **abruyın:-ın**

Sayfa 134

Satır: 22

I. Saygınlık II. Yetki.

xäylä mäkerhez ap asıqtan
eşläp xalıq aldında din
äheldärenen abruyın
töşörgän ösön unı tağı
xäzrät

abaw:

1. **abaw:**

Sayfa 45

Satır: 13

*Korku, telaş halinde
söylenir. Abo!*

Abaw Qähär huqqır Teşeñ
seretere tip äse
qarğanıp Yemeşte izängä
atıp bärze Bınıñ artınsa
hikerep

abay bul:

1. **abay bul:**

Sayfa 74

Satır: 28

Kelime Tipi: -

Dikkatli ol!

Yä kilen tine Xammat
yuğarığa şayan qaraş taşlap
Abay bul

abayla:

1. **abaylamay:-ma, -y**

Sayfa 17

Satır: 3

*Dikkatli olmak;
sezme; fark etmek.*
aldı artqa keyelewen dä
abaylamay yetäkläp qaytıp
kitte Bibekäyzär Qızılyar
uramı yağınan qaytırğa

adäm:

1. **adäm:**

Sayfa 223

Satır: 15

Adem, kişi, şahıs.

Ber adäm kilde lä şul çakta
äyländerde baskıçnı
Tübänge başmalar mende
yuğargısı tübän töşte

adres:

1. **adresin:-ın**

Sayfa 146

Satır: 23

Adres.

xattın adresin qarap ultırzı
Unıñ ere batıw xäreftäre
qarağay botaqtarı şikelle
törlö yaqqa tırpayıp käkre

afät:

1. **afät:**

Sayfa 26

Satır: 4

Felaket, afet.

kitmäy Üzzäre lä şulay ber
kön yığılıp qalğansa ular
yulınan yöröy birälär
meşkendär Äy alla hay afät

afarin:

1. **afarin:**

Sayfa 134

Satır: 1

Aferin!.

hay afarin hay mosolman tip
xuplağan Sobxan
menän Şımbay unıñ hayın
qotoronop Xäbirgä
taşlağan

ağay:

1. **ağay:**

Sayfa 118

Satır: 17

Ağabey.

Baygilde ağay za oşoğasa
aq bilet bulıp qalıp kildä
Qormoş bayzar tuqmağanı
birle ber zä hawlıqqa
mandıy

ağım:

1. **ağımğa:-ğa**

Sayfa 83

Satır: 43

Akım.

quzğatıp unı taşqınlı zur
ağımğa äyländerep yebärze
Xammat ısın mägänähe
menän baxetle ine xäzer
Sälimä

ağın:

1. **ağın:**

Sayfa 16

Satır: 10

*Akıp giden, akan, güçlü
akan.*
yözörgä sumırğa totondolar
Yäneştär hıw ingän urın
yılğanın iñ hay ağın yere

ağıwla:

1. **ağıwlap:-p**

Sayfa 129

Satır: 30

Zehirlemek.

la awır bulasağın üzeñ
ışanmağan xäldä lä xalıqtı
din
menän artaban da ağıwlap
yäşawzeñ ni tiklem

ağız:

1. **ağızıp:-ıp**

Sayfa 63

Satır: 1

Akıtmak.

mulla ağayım mineñ
Säğürämdeñ qanın ağızıp
bötöp
ülterze lä unan qoymaq aşay
aşay unı ıskä alırga

ağza:

1. **ağzahı:-hı**

Sayfa 121

Satır: 18

Fert, üye.

öyönän bik ük östön
tormahalar za üzeñde ısın
keşelär
dustar eşselär ğailäheneñ
ber ağzahı itep toyğanğamı

ağa:

1. **ağahınıñ:-hı, -nıñ**

Sayfa 133

Satır: 17

Ağabey.

äytmäy nitmäy İlseğolğa
kitep tä bargan Ağahınıñ
üzenä
ni xätle asıwlı bulıwın üz
däräjähän kütärew ösön
berzän

ağa ene:

1. **ağa enegä:-gä**

Sayfa 146

Satır: 36

Kelime Tipi: -

*I. Bir ana babadan
doğan erkek kardeşlerin
tümü II. Akraba.*
Xattıñ yartıhınan küberäge
şäfqätle änkämä ğäziz
balalarıma kürşe külängä
ağa enegä tap şunday uq

ağar:

1. **ağarınıp:-ın, -ıp**

Sayfa 12

Satır: 37

*I. Beyazlamak,
ağarmak II. Solmak.*
urın başta az ğına ağarınıp
tösö qasıp torzo la azaq
qap qara qan kürende Mulla
Säğürä yeñgäneñ qulın

ağart:

1. **ağartıp:-ıp**

Sayfa 222

Satır: 6

*Ağartılmak,
beyazlatılmak.*
yurğandarzıñ möyöştärenä
ber ike as mendär halıp
quyılğan tar urındıq ap aq
itep ağartıp qaz üte menän

ağartıl:

1. **ağartılmağan:-ma, -ğan**

Sayfa 89

Satır: 26

*Ağartılmak,
beyazlatılmak.*

nıqışmanı Ular Şawrälärgä
kittälär
Şawrälärzeñ ese tışı hılanıp
ta ağartılmağan tupaq

ağas:

1. **ağastar:-tar**

Sayfa 3

Satır: 12

Ağaç.

handuğas moñdarına mansıp
qıwana kölä ber özlökhöz
sılıtrap ağa la ağa Ağastar
säskälär xaywandar xatta

ağashıq:

1. **ağashıqtar:-tar**

Sayfa 99

Satır: 43

Ağaçlık.

ağashıqtar möryä öy başına
qarap bülenä Oşo arqala yıl
hayın yer bülewzän bayzar
ğına qänäğät bulıp qala

ağay ene:

1. **ağay ene:**

Sayfa 239

Satır: 40

Kelime Tipi: -

*I. Bir ana babadan
doğan kardeşlerin tümü II.*
Akraba.
şikelle xalıqqa qarap äse
yañğırawıqlı tawış menän
Ağay ene tip qısırıp
yebärze İştuğan yanında

ah:

1. **ah:**

Sayfa 111

Satır: 4

Ah!.

Yetemäk tä Kilmeşäk tä
Yerhez
Ah yerhez bulğas yerhez
kilmeşäk bulğas kilmeşäk

ah ah:

1. **ah ah:**

Sayfa 107

Satır: 17

Kelime Tipi: -

Ah ah!.

unı tartahıñ da tartahıñ
Yeränges Ah ah Yemeş
siğan
balahı niñä awızındı şul
xätle tasıldatıp aşayhıñ hay

aha:

1. **aha:**

Sayfa 10

Satır: 35

Ah!.

Aha kăzäne tiheñme
Sıwaqay yeñgä
Eye Şulay tim kilen Toqom
ösön ber bäräse qala

ajdaha:

1. **ajdaha:**

Sayfa 112

Satır: 42

Ejderha.

ber könö Qoyaş bite qanlı
toman menän qaplangan
Taw
östöndä ajdaha kewek
yöräkte hurıp qızğılt monar
yata

ajğır:

1. **ajğırılar:-a, -lar**

Sayfa 64

Satır: 37

Kızıp öfkeyle

bağırmaq.

tegelär yeşçe mineñ üzemä
ajğırılar
Tınıñ sıqmahın tızär ti ä min
ularğa

aktiv:

1. **aktiv:**

Sayfa 248

Satır: 41

Aktif.

aktiv rol uynanı Ber aylıq
otpuskıhın totoş oşo
maqsatqa fayzalanğan

akademiya:

1. akademiyağa:-ğa

Sayfa 129

Satır: 24

Akademi.

nıq qına hıwına başlağan
yāštärze qaytanan sirkäwgä
yaqınayta torğan kös kürä
unı artaban akademiyağa

al:

1. ala:-a

Sayfa 3

Satır: 34

Almak.

kilälär Bibeş ğailälä in
ölkän bala Uğa un dürt yäş
Ul
inde xäzer öyzä bötä eşte
tuyerlek eşläy ala Ä bına

al:

1. aldına:-dı, -na

Sayfa 9

Satır: 36

*I. Ön; önce II. Hasat
yapıldığında kişinin
bağırdığı uzaklık III. Açık
kızıl, kırmızımsı; pembe.
Äle genä kölgä kümep
beşerep alğan berzän ber
sösö
ikmägen totoş turap unıñ
aldına haldı Yäneş menän*

albirğat:

1. albirğatıp:-ıp

Sayfa 157

Satır: 17

*Dikkatini bir yöne
çekmek.
şulay törlö xäylälär qorop
mullanı albirğatıp yöröwe
añlaşıldı häm yegettär unıñ
mutlığına kinänep kölöşä*

albaştır:

1. albaştır:

Sayfa 49

Satır: 34

*İnanca göre parlak
sarı saçlı, büyük göğüslü*

*kadın şekilde tasvir edilen
bir cin ya da peri.*

qayttı la alasıqqa inderep
yaptı
Säseñde tara albaştır Ştobı
tiz bul

aldır:

1. aldırırğa:-ırğa

Sayfa 6

Satır: 15

Almak.

yaman qandan hızlay ti Qan
aldırırğa käräk ti Qan
aldırhañ bınamın tigän hap
haw keşe bulıp kiterheñ ti

alda:

1. aldap:-p

Sayfa 130

Satır: 44

*Aldatmak, yalan
söylemek.
talanğan Ularzıñ qulında
yulbaşarzar tottorop kitkän
hin xalıqtı aldap bayığan
ösön yaza aldın tigän*

aldan:

1. aldanıp:-ıp

Sayfa 37

Satır: 5

*Aldanmak,
kandırılmak.
Särbiyamal hamam şul
Äxmätşahınıñ alam
tiyewenä aldanıp
ille altmış saqrım yerzän
yalan yağınan da qasıp
qayttı*

aldaqsı:

1. aldaqsı:

Sayfa 133

Satır: 14

*Hilekar, düzenbaz.
bulha beräy tanığan keşenän
faşlanıp xalıq aldında
aldaqsı bulıp kürenew
qurqınısınan da
qotoldorasaq*

aldar:

1. aldar:

Sayfa 104

Satır: 30

Aldar (özel ad).

yondozzarızı harı at menän
Buz at tizär Ularzı qasandır
Toğro batır menän Aldar
batır köräşer aldınan oşo
Timer

aleksey:

1. aleksey:

Sayfa 201

Satır: 17

Aleksey (kişi adı).

kilmäne Qayzandır qapıl
kilep sıqqan uryadnik
Aleksey
ularzı atı menän tapata
yazıp pır tuzzırıp taratıp
yebärze

aleşa:

1. aleşa:

Sayfa 64

Satır: 26

Aleşa (kişi adı).

tärbiälärgä quşıp aşğıp
sığıp kitte tip yawaplanı
tege qatın Ä bez bına Aleşa
menän hine säğättär buyı

alhiw:

1. alhiw:

Sayfa 173

Satır: 6

Pembe.

bäxetkә aptırap qayza
başqanın belmäy qıwanıp
yörönö
Käzä mäsizindeñ älmoron
säskähe şikelle alhiw yözlö

alım:

1. alımğa:-ğa

Sayfa 10

Satır: 39

*I. Ara II. Tarz, usül, yol
III. Rüşvet, haksız kazanç.
kitte şulay za ul his tä
alımğa işe kitmägän tawış
menän*

Yarar kārākmāš Ber ni zā
tam itmāyem Min tik

alın:

1. **alınğan:-ğan**

Sayfa 81

Satır: 27

Alınmak.

kartufı qazıp alınğan inde
qara batqaqqa äylänep
yatqan
köpşäk yer aša bata suma
alğa yügerze İxatanın Üle

al:

1. **alıp:-ıp**

Sayfa 53

Satır: 2

Almak.

Ul arala tege ös keşe
Baygilde ağayzı törtkölöp
öyzän
alıp sıqtılar za tege qanatlı
kırandasqa yelterätep alıp

alış:

1. **alışıraq:-ıraq**

Sayfa 4

Satır: 10

Uzak.

yoqlamağandar Säğürä
yeñgä qızzarınan mömkin
tiklem
alışıraq bulırğa tırışıp türbaş
yaqqa iñ möyöşkä

alıştır:

1. **alıştır:**

Sayfa 113

Satır: 38

Değiştirmek.

bıl östön menän sıqmaşın
bit
Yarar alıştır

alla:

1. **allağa:-ğa**

Sayfa 35

Satır: 4

Allah.

Baygilde ağay başqa vaqıt
bulha

Sıwaqay yeñgä bāy bāy hiñä
ni buldı hin dā allağa

alla birhā:

1. **alla birhā:**

Sayfa 5

Satır: 28

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

İnşallah.

Kötörböz atahı kötörböz alla
birhā tik tayı ğına
bulhın tip äytkehe kilde
Säğürä yeñgäneñ

allağa şökör:

1. **allağa şökör:**

Sayfa 5

Satır: 21

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Allah'a şükür.

ällä Min hineñ yulñ
uñmanımı ikän ällä tip
xäweflängäynem Bılay
bulğas ni allağa şökör inde

alla haqlahın:

1. **alla haqlahın:**

Sayfa 52

Satır: 20

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Allah korusun.

kürgän dā yuq kürergä lä
yazmahın Alla haqlahın ti
Baygilde ağay şulay esep
ısınlap ta awılda his kem

alla yarzam birhā:

1. **alla yarzam birhā:**

Sayfa 29

Satır: 1

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Allah yardım etsin.

Alla yarzam birhā
färeştäneñ amin tigänenä
tura
kilhā hawıgıp ta kiterheñ äle
kilen boşonma tip

allı göllöhönmö:

1. **allı göllöhönmö:-hön, -
mö**

Sayfa 11

Satır: 18

Kelime Tipi: -

Türlü renkte,

rengarenk.

yawın alıp torğan ör yañı
balaşqa törtöp kürhätte
Bınawı allı göllöhönmö
kilen

allı artlı:

1. **allı artlı:**

Sayfa 29

Satır: 21

Kelime Tipi: -

İki taraftan biri.

qaz bāpkäläre şikelle allı
artlı eyäreşep tawış tınhız
ğına Gölkäyzärgä kitep
barzılar Ular barıp ingändä

allağa tapsır:

1. **allağa tapsırzıq:-zıq**

Sayfa 12

Satır: 28

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Allah'a ısmarladık.

Balalarzıñ ilaşa
başlawzarınan qurqıp
Sıwaqay äbey
Allağa tapsırzıq mulla
ozaqlatma tine

allahı äkbär:

1. **allahı äkbär:**

Sayfa 9

Satır: 20

Kelime Tipi: -

Allah Ekber.

sataları şikelle oslo käre
barmaqtarın tırpaytıp
Yä xuş allahı äkbär tip biten
arlı birle hıypap

allahı täğälä:

1. **allahı täğälä:**

Sayfa 26

Satır: 28

Kelime Tipi: -
Allah Teâlâ.

Bulğanğa oşolay azap
sigäheñ bit Awır azapqa
hıqtamay
zarlanmay tüzewen ösön
allahı täğälä hine ojmaxtıñ

almizew:

1. **almizew:-e**

Sayfa 175

Satır: 7

*Bayan gömleğinin süsü
kısmı.*

Ayhılıw qızarınıp Şulay za
xattı alıp almizewe
aştına yäşerze

alma:

1. **alma:**

Sayfa 202

Satır: 39

Elma.

alıp kilep tottormaş Alma
beş awızğa töş tip yatiwzan
eş sıqmaş

almabikâ:

1. **almabikâ:**

Sayfa 90

Satır: 25

Almabikâ (kişi adı).

Yuq äsäygä barmaybız
Almabikâ inäy ärläy mämäy
birmäy mäe mäe itä Äbew
äbew bula beldeñme

almas:

1. **almasındı:-ın, -dı**

Sayfa 172

Satır: 32

*Aralarında yer
değiştirmek.*
ber töş aq töşkä ingän
Yemeşteñ qotoronqo
qıwanısı qatı
borsolow menän almasındı

almas tilmäs:

1. **almas tilmäs:**

Sayfa 6

Satır: 23

Kelime Tipi: -
Birbiri ardına; ileri

geri.
tilmäs mışıldawzarı meyes
yarıgına oyalağan
siñertkälärzeñ yalqtırğıs
sırılşaşıwzarı ğına işetelep

almaşla:

1. **almaşlap:-p**

Sayfa 66

Satır: 19

Kötülemek.

almaşlap aşattılar Qatqan
qotqandarın birep torzolar
Läkin qatı aslıq ularzıñ
üzären dä tamam böğöp
alğas

almaştır:

1. **almaştırmağandır:-ma, -
ğan, -dır**

Sayfa 5

Satır: 10

*Aralarında yer
değiştirmek.*
Yetmähä kemgä bit Qaramış
bayğa Xalıq unıñ Qaramış
tigän isemen yuqqa ğına
Qormoş tip
almaştırmağandır

alpamışa:

1. **alpamışalar:-lar**

Sayfa 231

Satır: 43

Alpamışa (özel ad).
höygän qızına xat yebärgän
Alpamışalar höygän yegeten
zindandan qotqarıp alğan
Barsınhlıwzar ayıwğa
atlanıp

alpan tolpan:

1. **alpan tolpan:**

Sayfa 9

Satır: 11

Kelime Tipi: -
*Ağır ağır, salına
salına.*
almay alpan tolpan başıp
işekkä taban atlanı

Äyzük mulla äyzük räxim
genä it türzän genä uz

alqa:

1. **alqa:**

Sayfa 95

Satır: 38

Halka.

at birep täzrä ütä hatıp
alğandar yetmähä hıñar
qolağına
kömöş alqa tağıp östönä
qırq qoramanan küldäk

alsaq:

1. **alsaq:**

Sayfa 190

Satır: 34

Güler yüzli, güleş.
tip yırlamağan da bulırzar
ine Şulay bit Särbiyamal
Särbiyamal hamam alsaq
qunaqsıl bulırğa tırıştı

alsaqlan:

1. **alsaqlanıp:-ıp**

Sayfa 47

Satır: 18

Yüzü gülmek.
Atahı tanış bul bıl Xisbulla
bezzeñ İlseğol
yegete tip ütä alsaqlanıp
höyläne Särbiyamal Unan

altı:

1. **altını:-nı**

Sayfa 97

Satır: 32

Altı.

Bına känfittär zä süpläp
bötöldö här balağa iñ
kämändä
ikeşär ösär känfit teyze
Yılğır Bayras xatta biş altını

altın:

1. **altın:**

Sayfa 3

Satır: 7

Altın.

ayaz küktä altın tabaqtay
tulğan ay yözä Tallıqta
handuğastar sutıladaşar Tiräk

altınbikä:

1. altınbikä:

Sayfa 91

Satır: 29

Altınbikä (kişi adı).

alğan Altınbikä üzenä tarttı
Qızzar qursaqtıñ
maturlıgına
hoqlanıwzan telhez qalıp
ultırzılar Täñkä meryängä

altmış:

1. altmış:

Sayfa 37

Satır: 6

Altmış.

Särbiyamal haman şul
Äxmätşahınıñ alam
tiyewenä aldanıp
ille altmış saqım yerzän
yalan yağınan da qasıp
qayttı

alyı:

1. alyı:-p

Sayfa 179

Satır: 32

*Sersemlemek, şaşkına
dönmek.*
İştüğan menän Ayhılıw
bäläkäs yaqta ikäwzän ikäw
genä
torop qaldı Ular bıl
kötölmägän baxettän alyıp
xatta

alvığan:

1. alvığan:

Sayfa 193

Satır: 6

Bunamış, bunak.

qultıqlap yelterätep alıp
sığıp kittälär
Aha sitek menän yügerep
kitte lä baha alvığan qarsıq

alyot:

1. alyot:

Sayfa 41

Satır: 28

Ahmak.

yünältte Aha unda la berehe
barmı ni äle Ataq ataq
ni eşläp yäşenep torahıñ
alyot Sıq kil küreş

alyotlan:

1. alyotlanmaş:-maş

Sayfa 83

Satır: 13

I. Ahmaklaşmak II.

Aklını yitirmek.

alyotlanmaş ineñ tip ärläp tä
ögötläp tä qaramı bulmanı
Xammat menän Sälimä
üzäreneñ huñlañqırıp
bulha

ala:

1. ala:

Sayfa 168

Satır: 39

Ala, alaca.

alıp inergä üze sığıp kitte
Unıñ qızıl ala tuqal hıyırı
kisä
töndä genä bızawlağaynı

alabuta:

1. alabuta:

Sayfa 39

Satır: 10

Kazayağı bitkisi.

bötkän Külägä şikelle şım
boyoq bulıp qalğan qatın qız
bala sağanıñ kübehe alabuta
mısay baştarı tirep qırza

alama:

1. alama:

Sayfa 7

Satır: 10

*Eskiyip yıpranmış,
yurtık.*

qağa östönä bilenän genä
böröp tegelgän sitsa küldäk
keyep qış köndärendä
başına beräy alama şäl
yabınıp

alasıq:

1. alasıqqa:-qa

Sayfa 14

Satır: 13

Gecekondı.

Bibeş alasıqqa sıqtı la
köyäntäläp hıwğa kitte
Ä Yäneş menän Yemeş
öyzön külägä yağına sığıp
nigez

alay bılay:

1. alay bılay:

Sayfa 150

Satır: 19

Kelime Tipi: -

Öyle böyle, öylesine.

osora torğan alay bılay gına
keşe tügel Vraç Bına tigän
olpat keşe Şunan huñ ul
miñä xatta törlö buyawlı

amin:

1. amin:

Sayfa 10

Satır: 24

Amin.

Miñä zäğif ilseñä
bändäläreñä yarzam iterlek
kös
qewät nasip it Ya hıw alla
amin tip mıgırday mıgırday

amnistiya:

1. amnistiyağa:-ğa

Sayfa 194

Satır: 6

Genel af.

Seberzän qasıp qaytqan ikän
tip höyläyzär İkselär
amnistiyağa eläkkän ikän
tizär Ä Timerbay üze

añ:

1. añ:

Sayfa 22

Satır: 22

*I. Akıl II. Uyanık, zihni
açık, akıllı.*
yatqan yebäk yansıqtı
kürgäne bire unıñ küñelendä
iñ

matur nämä yebäk tigän añ
qalğan Bıl unıñ telendä iñ

añdı tuñdı bel:

1. **añdı tuñdı belmäy:-mä,**
-y

Sayfa 150

Satır: 45

Kelime Tipi: **Deyim**

Bir şeyin ya da

*durumun aslını, esasını
bilmek; sebebini anlamak;
özünü anlamak.*

baxır añdı tuñdı belmäy xat
esenä aqsa halıp yebärgän
haldatkalardıñ xattarı ike yıl
buyı irzärenä barıp yetmäy

andryuşka:

1. **andryuşkalarğa:-lar, -ğa**

Sayfa 271

Satır: 25

Andryuşka (özel ad).

Andryuşkalarğa yer nimägä
käräk ti Şäp uylap sıgarğan
bit Fedka ä Baygilka
Atayım da unıñ bıl hüzen
xupları

añğır:

1. **añğır:-a**

Sayfa 48

Satır: 24

*İş ve durumun esasını
anlamak, sebebini
düşünmek.*

Niñä genä min oşonday
eşkinmägän irgä äram
buldım ikän Xisbulları hin
añğır añlay alahıñmı

añğır:

1. **añğır:-hı**

Sayfa 270

Satır: 26

*İş ve durumun esasını
anlamak, sebebini
düşünmek.*

yanına may kileşä bit ul
Baygilka
Baygilde ağay Sergey

qarttar toqomondağı iñ
añğırarlı

añğarmastan:

1. **añğarmastan:**

Sayfa 34

Satır: 22

*Beklenmedik anda,
düşünmeden, birden,
aniden.*

bulmanı Balalar teläğänsä
künäkläp tä qoymanı
Añğarmastan kilep sıqqan
kewek qapıl ğına uzıp ta
kitte

anhız:

1. **anhız:**

Sayfa 97

Satır: 13

Onsuz, o şeysiz.

süpläp alıp bötäwzären
qarap käyeflänep ultırzı la
anhız
za bäläkäs yomoq küzzären
yomoldorop kölä kölä tağı

anhät:

1. **anhät:**

Sayfa 74

Satır: 23

Kolay, hafif.

tağı ber az eşläp taşlarbız tip
östäne Xisbulları anhät eşkä
küsewenä qıwanıp

anıq:

1. **anıq:**

Sayfa 241

Satır: 18

Asıl, esas; belli, açık.

hüzzärzän nimä lä bulha
añlawı ni bulıwın bigeräk tä
alda nimä bulırına anıq
töşönöw qıyın ine Şulay za

añla:

1. **añlatıp:-t, -ıp**

Sayfa 11

Satır: 19

Anlamak.

Säğürä yeñgä eye tigände
añlatıp baş qaqtı Sıwaqay
äbey balaştı urın arahınan
tartıp sıgarıp mullanıñ

añlaşıl:

1. **añlaşılıp:-ıp**

Sayfa 105

Satır: 27

Anlaşılmak.

älbittä añlaşılıp yetmäy
Şuğa ul hüzzä üzeneñ
yörägen här saq öykäp
torğan horawğa küserergä
aşığa

añlat:

1. **añlatırğa:-ırğa**

Sayfa 25

Satır: 8

Anlatmak.

hawıgır tip höylände
Baygilde ağay menän
Säğürä
yeñgä uğa bulğan
räxmättären nisek añlatırğa
belmäy

añlayış:

1. **añlayışlı:-lı**

Sayfa 191

Satır: 4

Anlayışlı, anlamlı.

yörögände aldan kürergä
teyesh tä bit
Yaqşılıq yamanlıq
xaqındağı üzenä bik ük
añlayışlı

añlayışsız:

1. **añlayışsız:**

Sayfa 39

Satır: 35

I. Anlayışsız,

anlaşılmaz II. Belirsiz.

boyoktorzo ularzıñ
küñeldärenä bildähez
añlayışsız
qurqıw moñ östäne Ular
yılğa urtahında işkäkhez
qalğan

añqı:**1. añqığan:-ğan****Sayfa 120****Satır: 6***Buram buram kokmak.*

başta bılarğa his tä iğtibar
itmäşkä üzen qayzalıır irken
kiñ qırza qayın huttarınıñ
şärbät yeşe añqığan yazğı

añqay:**1. añaqayıp:-ıp****Sayfa 20****Satır: 32***Ağzı açık havaya*

bakarak donup kalmak.
tihegezme Tege bala baş
osonda meyes soqaltahında
bııldap ultırğan huqır
lampağa añaqayıp qaray

añra:**1. aña:****Sayfa 164****Satır: 40***Akılsız, ahmak.*

tartqanda la kürmämeşkä
halış Anhatmı ni bıl Dörös
tege ese küpkän larılda
bızaw menän aña harıq

añsaw:**1. añaşayıp:-ıp****Sayfa 73****Satır: 43***Ağzı açık kalmak,*

şaşmak, hayret etmek,
şaşkınlıktan dona kalmak.
Bığa nimä bulğan Nimägä
añaşayıp tora ğibrät
Xammat alıstan höränläne

ant:**1. ant:****Sayfa 55****Satır: 36***Ant, yemin.*

yalğan donostı dörösläp
sudqa şahit bulıp barzı Unıñ
küze lä tiktäşkä genä tügel
yalğan ant itkängä
huqırayğan

ana:**1. ana:****Sayfa 7****Satır: 35***İşte.*

ağay ana şunday
mörtättärzeñ berehe Unıñ
xaqında
Sıwaqay äbey urını kilgän
hayın

anaw:**1. anawı:-ı****Sayfa 10****Satır: 31***İşte, aha!*

Äjeren dä yällämäbez
Säğürä kilen unan tormas
Anawı
yañı bäräsläğän olo kähähen
totor za birer Baş haw

ap aq:**1. ap aq:****Sayfa 13****Satır: 19**

Kelime Tipi: -

Bembeyaz.

Säğürä yeñgä qağız kewek
ap aq bulıp urındıqqa awzı
Sıwaqay äbey

ap arıw:**1. ap arıw:****Sayfa 60****Satır: 20**

Kelime Tipi: -

Hoşça.

his tä tartınmay baştan ayaq
qarap sıqtı la
Aha ap arıw ğına bit İsemeñ
kem tip horanı

ap asıq:**1. ap asıq:****Sayfa 33****Satır: 14**

Kelime Tipi: -

Apaçık, açıkça.

irendäre bıl hıdıñ qasandır
ğäjäp hılıw keşe

bulıwı turahında äle lä ap
asıq höyläp toralar ine

ap asıqtan:**1. ap asıqtan:-tan****Sayfa 134****Satır: 21**

Kelime Tipi: -

Apaçık, açıkça.

xäylä mäkerhez ap asıqtan
eşläp xalıq aldında din
äheldäreneñ abruyın
töşörgän ösön unı tağı
xäzrät

ap aynıq:**1. ap aynıq:****Sayfa 252****Satır: 26**

Kelime Tipi: -

Sarhoş olmayan; ayık.

Yegettär ikehe ber yulı unıñ
yımıldap torğan xäyläkär
küzzärenä töbälde Ul ısınlap
ta ap aynıq ine

aphın:**1. aphınım:-ım****Sayfa 142****Satır: 15***Yenge.*

Aphınım üze lä bik häybät
qatın Uğa köndäş bulıp
barırğa min alyotmu tinem
Ulay bulha Sämiğullağa

appay:**1. appay:****Sayfa 102****Satır: 12***Abla!*

tip añlap bötä kösö menän
büränä yağına tartıldı
Appay Mämäy ä

apqayt:**1. apqaytırğa:-ırğa****Sayfa 38****Satır: 13***Alıp dönmek; getirmek.*

käm bulha bında küserep
apqaytırğa kăräk Ulı qızı

la artmaş Yomoş yulğa
yöröthän dä fayza bulır tip

aptıra:

1. **aptıray:-y**

Sayfa 8

Satır: 9

*Tuhaf karşılamaq,
garipsemek, şaşırmaq.*
häybät keşe bit ul tip aptıray
Axır
Yuq küz genä teyze unıñ
quldarına küz genä Şul

aptırat:

1. **aptıratı:-tı**

Sayfa 82

Satır: 9

Şaşırtmaq.

börkölğan kewek toyzo Bıl
unı tagı la nıǵıraq aptıratı
Kem huñ bıl apay Üze şat ta
Üze qayǵılı la

apa:

1. **apahınıñ:-hı, -nıñ**

Sayfa 18

Satır: 24

Abla.

İlaq Bınan arı alıp yörör
tihender äle
Yemeş mışqılday mışqılday
apahınıñ artınan eyärze

apanas:

1. **apanas:**

Sayfa 269

Satır: 26

Apanas (kişi adı).

kese ulı Apanastı la xäzer
İrimbur yulınan qaytarmay
Bögön dä ağalarınan küp
artta qalıp bulha la Apanas

apanas sergeic:

1. **apanas sergeic:**

Sayfa 269

Satır: 30

Kelime Tipi: -

*Apanas Sergeic (kişi
adı).*

qısırıp uyattı

Ey Apanas Sergeic Qolap

töşäheñ bit

apay:

1. **apayım:-ım**

Sayfa 16

Satır: 31

Abla.

Ni Bibekäy apayım äytä
selbärä yothañ balıq
kewek säp yözöwse bulahıñ
ti Yä Yämes hin dä yot

aq:

1. **ağa:-a**

Sayfa 3

Satır: 12

Akmak.

handuğas moñdarına mansıp
qıwana kölä ber özlökhöz
sılıtrap ağa la ağa Ağastar
säskälär xaywandar xatta

aq:

1. **aq:**

Sayfa 13

Satır: 16

I. Ak, beyaz II. Sütten

*yapılmış yiyecekler, süt
ürünleri.*

Beläktän atılğan qara qan
Yemeşteñ kük borsaq
bizäkle
aq küldägeneñ tüşenän
itägenä taban ağıp kitte

aq bile:

1. **aq bile:**

Sayfa 118

Satır: 17

Kelime Tipi: -

Askeri hizmet için

*uygun olunmadığını bildiren
kimlik kartı.*

Baygilde ağay za oşoğasa
aq bile bulıp qalıp kildä
Qormoş bayzar tuqmağanı
birle ber zä hawlıqqa
mandıy

aqbuz:

1. **aqbuz:**

Sayfa 230

Satır: 40

Akbuz.

yeñep batşa qızın käläşlekkä
alıp qaytqan yendärze
yegep ber tön esendä altın
haray haldırğan aqbuz

aqbas:

1. **aqbaş:**

Sayfa 62

Satır: 19

I. Buğday II. Şişeli

beyaz rakı.

aqbaş şeşälärzeñ qızıwınan
da nıq qına käyeflänergä
ölgörgän qunaqtar hözörgä
yıyınğan ügez kewek uğa

aqhıl:

1. **aqhıl:**

Sayfa 160

Satır: 28

Beyazımsı.

kürhätep kiñ yul qarayıp
yata Qapqanıñ ike yaǵındaǵı
yorttarzan da mal öyzärenän
aqhıl zäñgär kükkä bağana

aqhıw:

1. **aqhıw:**

Sayfa 12

Satır: 22

Beyazımsı.

bıwın hayın surayıp şeşep
sıqqan hap harı arıq quldarı
qurqıwzan taǵı la nıǵıraq
qanı qasqan aqhıw

aqhaǵı tuqhaǵı:

1. **aqhaǵı tuqhaǵı:-ǵı, -ǵı**

Sayfa 113

Satır: 10

Kelime Tipi: -

Aksak aksak yürütemek.

xäzer ularğa sirat yette
Alırzar Almay qaldırmaştar
Xäzer batşağa aqhaǵı la
tuqhaǵı la yarap qına tora

aqhaq:

1. aqhaq:

Sayfa 231

Satır: 25

*Aksak, topallayarak
yürüyen.
yağın ğına kürergä yaratalar
ikän Yä aqhaq Xälim
ağayzıñ nindäy şäp balta
oştahı bulıwın ber zä telgä*

aqhaqal:

1. aqhaqal:

Sayfa 112

Satır: 1

*İhtiyar.
il ağahı altmışta aqhaqal
bulır yetmeştä yerän
tölkögä äylänər hikhändä
hikerep atqa menä almaş*

aqıl:

1. aqıl:

Sayfa 10

Satır: 9

*Akıl.
böta serle eştärenä
töşönöwse aqıl eyähe itep
kürhätergä
tırışıp kire qaqqıhız yetdi
tawış menän*

aqıldan yaz:

1. aqıldan yazıp:-ıp

Sayfa 89

Satır: 17

*Kelime Tipi: Deyim
Aklını yitirmek, aklını
kaybetmek.
almağas oşolay aqıldan
yazıp kitkän ikän tip
höylänep
yörögän hüzzärzän başqa
ber ni menän dä bildäle*

aqıllı:

1. aqıllı:

Sayfa 14

Satır: 42

*Akıllı.
Ular ömöhözlänep üz
urındarına taraldı*

*Qaşqar älheräp yaşı qızıl
telen halındırıp aqıllı*

aqıq:

1. aqıq:

Sayfa 16

Satır: 12

*Akik.
ine Bında yılğa qoyaşta
yımıldap yatqan törlö törlö
aqıq kewek matur şıma
qırsıntaştarı arahınan*

aqırt:

1. aqırtıp:-ıp

Sayfa 273

Satır: 2

*Bağırmaq, haykırmak.
tip yeränges tawış menän
yalına ilay başlanı
Ä Baygilde ağay unı
qısqırtıp aqırtıp qulı talğansı*

aqıra qısqıra:

1. aqıra qısqıra:

Sayfa 210

Satır: 41

*Kelime Tipi: -
Bağıra çağıra, bağıra
bağıra.
Fedka Ryaboy şulay aqıra
qısqıra haldattarız itep
törtöp artqa ütte häm
okoptan ürmäläp sıgıp
barğan*

aqıla:

1. aqlaw:-w

Sayfa 68

Satır: 31

*I. Beyazlatmak II.
Aklamak III. Süt eklemek.
yalqawlıqtarın aqlaw ösön
Taiba äbey üze lä gümer
gümergä urış kewek tañ*

aqqos:

1. aqqoştar:-tar

Sayfa 17

Satır: 9

Kuğu.

*yeñgäyzär tulqın östöndä
yatqan aqqoştar şikelle
qalqınıp qalqınıp Olo Eyek
urtahında yözöp yöröyzär*

aqırın:

1. aqırın:

Sayfa 211

Satır: 36

*Yavaş, hafif, ağır.
Teş arahınan qısıp
sığarılğan dähşätle tawış
menän
Sabır it barın Aqırın Qulıñ
hınıp quymahın tip iskärtte*

aqsa:

1. aqsa:

Sayfa 37

Satır: 45

*Para.
bulıp kiter ösön küp aqsa
atayzan qalğan mal tıwarız
qaraw tärbiäläw ösön ir zatı
käräk ine Bılarız qayzan*

aqsarlaq:

1. aqsarlaqtar:-tar

Sayfa 68

Satır: 11

*Martı.
aqsarlaqtar kewek itep
yöröttö
Yetem ikänbez timähendär
Meşken bulıp üsmähendär*

aqtıq:

1. aqtıq:

Sayfa 112

Satır: 23

*Son, sonuncu.
tıynaq xörmät yözönänme
aqtıq hulişına xätle
awıldeştarınan awırıwın
yäşerze Zälifä äbey zä
babayınıñ*

aqtar:

1. aqtarıp:-ıp

Sayfa 14

Satır: 45

I. Aktarmak, çevirmek
II. Alt üst etmek.

Tawıqtar kártälä tires
aqtarıp qort ezlärgä
kereştelär
Ä qoyaş qarışqan şikelle
tağı la nıǵıraq qızırırğa

ara tirä:

1. ara tirä:

Sayfa 137

Satır: 40

Kelime Tipi: -

I. Ara sıra, arada bir

II. Eş, dost, akraba.

läğnätle urından xalıq
şomlanıp qasa başlanı Tik
ara tirä eştän arınğan arala
İştügen menän Äxät kenä

arba:

1. arbağan:-ğan

Sayfa 8

Satır: 19

Büyü yapmak, sihir

yapmak.

Ällä nindäy yen huqqan
mäskäy äbey arbağan bisura
eyäläşkän keşelär turahında
berehenän berehe

arǵı:

1. arǵı:

Sayfa 273

Satır: 26

Ötedeki, ilerideki;

karşıdaki.

Baygilde aǵay tön buyı
yawğan öyörmä buran
kümgän
olo yul buylap İvanovkanıñ
arǵı osona tirmängä

arǵımaq:

1. arǵımaq:

Sayfa 121

Satır: 9

Küheylan.

Arǵımaq ta bıǵawğa künegä
bit Baygilde aǵay za
äkrenläp

küneger ine Yıldar ütkän
hayın xatta bıl tonsoqtorǵos

arı:

1. arı:

Sayfa 14

Satır: 28

Sonra; daha; fazla;

öte.

huzırğa tırıştılar Läkin ul
barıber bik tız aşalıp
böttö Bınan arı Yäneş yänä
ber yıwanıs uylap taptı

arı:

1. arı:-p

Sayfa 22

Satır: 35

*Yorulmak; güçsüz hale
gelmek, halsizleşmek.*

Qayhı saqta eştän arıp yal
itkän arala ul Yemeşkä
äkiättär zä höyläp ala
Yemeş bigeräk tä Käzä
menän

arı bire:

1. arı bire:

Sayfa 56

Satır: 25

Kelime Tipi: -

Öte beri.

şikelle arı bire tuqtalıp
uramdı tǵärläp üter zä
küzzän
yuǵalır bıl izge yöräkle
künelsäk äbeyzän tizzän ber
ni

arın:

1. arına:-a

Sayfa 166

Satır: 14

*Yorulmak; güçsüz hale
gelmek; halsizleşmek.*

bulǵansı tıwmağan ǵına
bulhamsı min
Yemeş oşonday añlayışız
qatmarlı uyzarzan arına

arıq:

1. arıq:

Sayfa 6

Satır: 1

Zayıf, güçsüz.

Säğürä yeñgä arıq xälhez
quldarın ireneñ kiñ köslö
yawrınına halıp yomşaq
qına hıypap quyzı

arıqlıq:

1. arıqlıqtan:-tan

Sayfa 28

Satır: 29

Zayıflık, güçsüzlük.

älbittä arıqlıqtan
yalanǵaslanıp bötkän bulıp
sıǵa
Şulay itep yamǵır
yawzırıwsı şärä qanat
tawıqtar

arış:

1. arış:

Sayfa 87

Satır: 22

I. Çavdar II. Araba ya

*da kızıağın ortasında
hayvanları koşmak için
kullanılan uzun ağaç.*
Baygilde aǵayzarzıñ
İlseğolğa küsep kilewenä
dürtänsä
yılğa kitte Yäy ayınñ
beşkän qarbuzz kipkän arış
yeşe

arıslan:

1. arıslan:

Sayfa 137

Satır: 36

Aslan.

Binaxaqtan Seber yebärälär
Arıslan yegettärzeñ baştarın

arıw:

1. arıwıraq:-ıraq

Sayfa 53

Satır: 27

İyi, güzel; faydalı.

qalğan berzän ber kázäne
samawırzı urındağı arıwıraq
balaş keyez yaştıqtarız alıp

sığıp kittelär Üzzäre
balalarğa

arıwlan:

1. **arıwlanmayhıñmı:** -ma, -
y, -hıñ, -mı

Sayfa 28

Satır: 42

İyileşmek, güzelleşmek.

öñhöz külägälär şikelle azğa
ğına inälär zä gäzät
buyınsa Şampe kilen Xäleñ
nisek Arıwlanmayhıñmı

arlı birle:

1. **arlı birle:**

Sayfa 9

Satır: 20

Kelime Tipi: -

*Yarım yamalak,
gelişigüzel, baştan savma.*
sataları şikelle oslo käre
barmaqtarın tıpaytıp
Yä xuş allahı äkbär tip biten
arlı birle hıypap

armiya:

1. **armiyala:** -la

Sayfa 266

Satır: 39

Ordu.

mönäsäbättä bulğan keşe
itep qabul ittelär Armiyala
tarqatıw eşe alıp barğan
revolyutsiyağa saqırğan

armanhız:

1. **armanhız:**

Sayfa 74

Satır: 7

Umutsuz, ümitsiz.

köyöp tä bişlätä arıp
armanhız bulıp bötkäyne
inde Unı
bıl awır xäldän ağahı kilep
qotqarız

arnı:

1. **arnıtır:** -t, -ır

Sayfa 144

Satır: 3

Arınmak, rahatlatmak.

barıp terkälewenä kilenen
awır uyzan arnıtır ösön
başlağan hüzzet unıñ küñel
yarahın quzğatıwsığa

arna:

1. **arnalğan:** -l, -ğan

Sayfa 140

Satır: 29

Evvelen belirmek;

ithaf etmek.

köy hıneñ harı sästäreñä
arnalğan yuqqa ğına hinä
isemde Qarasäs tip
quşqandar Harısäs bulırñıdı

arqırı:

1. **arqırı:**

Sayfa 43

Satır: 41

I. Çapraz şekilde,

çaprazlamasına II.

Üstünden, üzerinden;

yoluyla.

menän arqırı yurğan
kişekän urında keskäy
mendär

östöndä atay keşe ultıra

Unıñ uñ yağında urındıqtıñ

arqırı buy:

1. **arqırı buy:**

Sayfa 225

Satır: 36

Kelime Tipi: -

Çaprazlamasına,

*çapraz şekilde, çapraz
olarak uzanan.*

ber qat balaş menän genä
qaldırıp mendärzärze arqırı
buy yurğandarız urın östönö
öyöp haldı İñ azaqtan

arqıs torqos:

1. **arqıs torqos:**

Sayfa 56

Satır: 32

Kelime Tipi: -

Çapraz.

beyägä konfiskatsiyanan
qalğan barlı yuqlı

äyberzären
teyöp öy täzrälärenä arqıs
torqos taqta qağıp ular

arqa:

1. **arqahına:** -hı, -na

Sayfa 16

Satır: 44

I. Sirt, arka II. Dağın

sirtı.

qına ular küldäktären
keyzelär Bäkäldän genä
bulğan
hıwza yörögänlektän
arqahına hıw za teymäğän
tuzan

arqağa arqa:

1. **arqağa arqa:**

Sayfa 207

Satır: 33

Kelime Tipi: -

Arka arkaya; sirt sirta.

ağay ğına ber berehen
yılıtırğa tırışıp arqağa arqa
teräp
sükäyep ultırğandar za
äkren genä haman
höyläşälär

arqahında:

1. **arqahında:**

Sayfa 69

Satır: 23

Sayesinde, sebebiyle,

yüzünden.

uqını Kitap yaratıwı
arqahında ber yıldı ul öyzän
qasıp kitep tamaq xaqına
yallanıp qırq tartmasınıñ

arqala:

1. **arqala:**

Sayfa 37

Satır: 30

Sonucunda,

*neticesinde; yüzünden,
sebebinden.*

aqıllı et kewek xujahınıñ
küzenä genä qarap torzo Şul
arqala yete higez yıl eşläw
osorında ul bik osta itep

arqalan:**1. arqalanıp:-ıp****Sayfa 45**

Satır: 27

*Dayanmak,**desteklenmek.*

birmäy totahıñ Bäläkästäre

uğa arqalanıp miñä baş

birmäyäsäktär bit tip

qısqırzı ul Baygilde ağayğa

arqan:**1. arqan:****Sayfa 75**

Satır: 20

Halat.

Yarhıwzan tawışın köskä

sığarıp

Arqan taşla qaynağa tip

şıbırlanı

arşınlı:**1. arşınlı:****Sayfa 37**

Satır: 16

*Arşınlı, arşın ile**ölçülmüş.*

Başqorttar tatar qatındarın

şulay tutay tip yörötälär

ine işekkä hıymaşlıq yıwan

tol qatın arşınlı tawar

art:**1. artına:-ı, -na****Sayfa 9**

Satır: 37

Art, arka.

Yemeş urın yer yıyıp

quyılğan handıq artına qasıp

Şazra menän yırğılanğan qıp

qızıl arıq yözlö ırğaq

arta:**1. arta:-a****Sayfa 71**

Satır: 18

Artmak, çoğalmak.

kewek zarığa başlanı Yıldar

uzğan Sälimä qatın bulıp

ölgörä barğan hayın bıl

zarığıw artqandan arta ğına

barzı

art habağın uqıt:**1. art habağın uqıtırız:-***ır, -bız***Sayfa 224**

Satır: 25

Kelime Tipi: **Deyim***Dersini vermek,**haklamak.*

uqıtırız äle tip äytälär imeş

ti Tege yawız Şımbay

kaştan hineñ xaqta belgänen

belmägänen tükmäy

artilleriya:**1. artilleriyahınıñ:-hı, -nıñ****Sayfa 212**

Satır: 3

Topçu.

doşman artilleriyahınıñ

täwge snaryadtarınan berehe

bıl okopqa tura kilde

Okopta qan balsıq qar

bötähe bergä

artınsa:**1. artınsa:****Sayfa 45**

Satır: 14

Ardınca.

Abaw Qähär huqqırı Teşeñ

seretere tip äse

qarğanıp Yemeşte izängä

atıp bärze Bınıñ artınsa

hikerep

artıq:**1. artıq:****Sayfa 4**

Satır: 40

Fazla, çok; artık.

ultırzı Bıl moñhow tınlıqqa

unıñ artıq tüzer xäle

Ul uyınıñ oşo urınına yetkäs

awırtına hızlana torop

artist:**1. artist:****Sayfa 129**

Satır: 9

Oyuncu.

yörögän saqta ul üzen zur

artist kewek xis itep

yebärgeläy

qayhı saqta xatta üz üzen

onotop yarhıw yöräk menän

artqı:**1. artqı:****Sayfa 81**

Satır: 26

Gerideki, arkadaki.

qayza barğanın ni eşlägänen

belmäy yalan kärtägä barıp

inde Unan artqı qapqa ütä

baqsağa sıgıp küptän tügel

arttır:**1. arttırıwzı:-ıw, -zı****Sayfa 121**

Satır: 33

Arttırmak, çoğaltmak.

bola sığara başlanılar Eş

xaqın arttırıwzı eş

säğäten kämetewze talap

itep ber köndö xatta eşkä

artaban:**1. artaban:****Sayfa 46**

Satır: 43

*Uzaklaşarak, uzağa**doğru.*

Artaban ni höylärgä ni

äytergä belmägän Xisbulla

Bäräkalla bäräkalla tip

urınında hikergeläp

aryaq:**1. aryaq:****Sayfa 17**

Satır: 11

Karşı taraf, karşı.

Bıryaq yarzan aryaq yargä

kem uzarzan yarışalar

Yözgändä qızzarzıñ yañı

ğına qalqıp kilgän näfis aq

ara:**1. arahında:-hı, -nda****Sayfa 3**

Satır: 28

Içerisinde, arasında.

Baygilde ağay şulay uylay

Şuğa kürä uğa isemde lä

İştüğan tip quşqan bit ul Ös
qız arahında

ara:

1. **arala:-la**

Sayfa 22

Satır: 35

*I. Ara II. Sıra, esna III.
Boy içine girmiş daha küçük
grup.*

Qayhı saqta eştän arıp yal
itkän arala ul Yemeşkä
äkiättär zä höyläp ala
Yemeş bigeräk tã Kãzã
menän

ara tirä:

1. **ara tirä:**

Sayfa 29

Satır: 14

Kelime Tipi: -

*I. Ara sıra, arada bir
II. Eş dost, akraba.
Säğürä yeñgä yanında ğına
ultırzılar Bibeş tã öyzän
sıqmanı Säğürä yeñgä bik
äkren ara tirä genä höyläşep*

arahında:

1. **arahındağı:-ğı**

Sayfa 136

Satır: 8

*İçerisinde, arasında.
yegettär donya Mineñsä
qaraqtar menän bayzar
arahındağı ayırmanı tabıwı
qayın ul Başqalar nisekter*

aralıq:

1. **aralıq:**

Sayfa 159

Satır: 6

*Ara, aralık; mesafe.
Läkin Särbiyamaldan
Batıyma tutayğa xätle yer
menän
kük arahınday aralıq yata
Unıñ täzrälärenä ayalay boz*

aralaş:

1. **aralaşip:-ıp**

Sayfa 128

Satır: 31

*I. Arasında, karışık; iç
içe girmiş II. Zaman sözleri
ile kullanıldığında
"neredeyse" anlamını
bildirir.*

tã rus awılı menän aralaşıp
tigändäy ultırğan İlseğolda
üşewe arqahında Xäbir bıl
telde lä yaqşı belgän

aran:

1. **arandağı:-dağı**

Sayfa 22

Satır: 43

*Ahr bölmesi.
Arandağı biş kãzã
Mırt mırt köyşäy*

araqı:

1. **araqı:**

Sayfa 62

Satır: 26

*Rakı; içki.
qısırıp kölop yebärze
Mulla ağay araqı xur qızı
tügel bit ul Niñä unı*

arata:

1. **arata:**

Sayfa 39

Satır: 44

*Ağaç destek, dayak.
Qaytalar tip qabatlanı
İştüğan Üze şunda uq
arata qapqanı yelterätep şar
asıp quyzı Isınlap ta bıl*

as:

1. **aştına:-tı, -na**

Sayfa 14

Satır: 43

*Alt,aşağı.
horo küzzären ber nöktägä
töbäp lapas aştına
barıp yattı*

as:

1. **asıp:-ıp**

Sayfa 26

Satır: 44

I. Açmak II. Acıkmak.

ni ular Sırwaqay äbey bınday
imanhız horawğa ni tip
yawap qaytarırğa belmäy
küzzären şar asıp aptırap

as:

1. **as:**

Sayfa 25

Satır: 48

*Aç, karnı aç.
qazap kitä Ällä üzzäre şulay
başqan kileş qatıp qalalar
Şunan as bürelär kilep
yolqqolap taşlağansı törlöhö*

aslıq:

1. **aslıqtıñ:-tıñ**

Sayfa 39

Satır: 27

*Açlık.
aslıqtıñ qorbandarın kürep
kinänep hikerenä şarqıldap
kölä ine*

as:

1. **aş:**

Sayfa 89

Satır: 38

*Azık, yemek.
yetkerew zã awır
bulğanlıqtan Şäwräneñ
äsähe Zöbärjät
yeñgä lä Sobxan
starşınalarza aş hıw
beşerewse bulıp eşläy*

as:

1. **aşıw:-ıw**

Sayfa 86

Satır: 26

*Aşmak, taşmak.
Xammat bığa nisek qarar
Xäyer üze menän yıldan
aşıw yaşap balağa qalmağas
mineñ eşkinmägänlegemde*

aş övö:

1. **aş öyöndä:-ndä**

Sayfa 175

Satır: 25

*Kelime Tipi: -
Mutfak.*

qaytmağan Xäzer öyzä aş
öyöndä Ayhılıw yañğızı
ğına
ine Ul aşığa qabalana
almizewenän xattı alıp
dörläp

asığıs:

1. aşığıs:

Sayfa 176

Satır: 1

*Acele, telaşlı; çabuk,
hızlı.*

tartıp aldı la aşığıs räweştä
küñ yörötöp sıqqas
qähärlänep osaqqa ırğıttı

asil:

1. asılın:-ın

Sayfa 73

Satır: 26

Çok güzel ve değerli.
yağına la ara tirä könsölöklö
qaraş taşlap ala
Almanıñ asılın qort aşay tip
belmäy äytmäğändär

asil:

1. asılıw:-ıw

Sayfa 121

Satır: 13

Açılmak.

bayzıñ qapqahı asılıw
menän Mrakovkanı taşlap
sığıp
kitte Unı qasandır yäş
sağında üze zaboyşçık bulıp

asılda:

1. asılda:

Sayfa 78

Satır: 25

Aslında, esasında.
qaldırzı Älbittä bıl älegä
hüzzä genä şulay Asıl
bında irke siklänmäğän töp
xuja haman ul üze genä

asılmalı:

1. asılmalı:

Sayfa 156

Satır: 21

Asmalı.

hörömlänep bötän aşılmalı
bişle lampa yaqtılında
ularğa sıbıqtıñ üze
kürenmäy ä iseme genä
işetelä ine

asın:

1. asınıp:-ıp

Sayfa 185

Satır: 3

I. Açılmak II.

Hüzünlenmek, kederlenmek.
asıwsıların la asınıp
ärläwselär qarğawsılar
artqandan
arta Ä qalanan kilep yetep
torğan burjuw zabastovka

asıq:

1. aşığıp:-ıp

Sayfa 11

Satır: 5

*Acele etmek, çabuk
hareket etmek, telaşlanmak.*
sixätlänergä yazhın Säğürä
yeñgä aşığıp qarşı töştö
Quysı yeñgä kázäne birä
almayım da Atahı la

asıq:

1. asıq:

Sayfa 61

Satır: 30

*I. Açık II. Alan,
meydan III. Açık yüzli,
güleç.*

ütep ber ni eşlämäğänen
unday eşkä älegä hălätle
keşe
lä tügellegen asıq belhălär
zä unıñ bıl hüzzäre xalıqqa

asıq boşoq:

1. asıq boşoq:

Sayfa 13

Satır: 25

Kelime Tipi: -
*Çabuk çabuk, hızlıca,
aceleyle.*

yaptı la asıq boşoq bāylāp
arlı birle doğa qılıp balaştı
qultığına qıstırıp sığıp ta
kitte Balalar sır sır

asıq sıray:

1. asıq sıray:

Sayfa 133

Satır: 28

Kelime Tipi: -

Güleç, güler yüzli.

Qayzarza yörönöñ Nimälär
kürzeñ tigändäy eye höyläp
yebär tip horaşa başlağan
Asıq sıray yaqtı yöz menän

asıq yöz:

1. asıq yözlö:

Sayfa 59

Satır: 14

Kelime Tipi: -

Güleç, güler yüzli.

yalan ayaq yalan baş yügerä
atlay yänäs barğan kinder
küldäk ıstınlı zur yaqtı
küñle qıyıw asıq yözlö
malayğa

asıqla:

1. asıqlawzan:-w, -zan

Sayfa 71

Satır: 32

Açıklamak.

Läkin ul yöräge küptän inde
ap asıq itep toyğan bıl
yetmäğän nāmäne uylawzan
asıqlawzan sikhez qurqa
Unı

asıqtır:

1. asıqtırzı:-zı

Sayfa 18

Satır: 4

Acele ettirmek,

hızlandırmak.

kewek qızarıp yana ine
Äyzä inde Yäneş yähät bul
tip asıqtırzı

asır:

1. asırırğa:-ırğa

Sayfa 49

Satır: 12
I. Aşırmak, taşkırmak II.
Yerine getirilmek.
quyğas Särbiyamal inde
bötönläy zä qanatlanıp üz
tigänen tormoşqa aşırırğa
kereşte Kürşe külän aptırap

asıra:

1. **aşrayhıñ:** -y, -hıñ

Sayfa 93

Satır: 34

Beslemek.

yöröwzän tora Sobxan
starşına urını kilgän hayın
hin unı tuğan tip yälläp
aşrayhıñ Ä ul hineñ
yözöndän

asıw:

1. **asıwhız:** -hız

Sayfa 26

Satır: 45

Öfke, nefret.

torğan arala Baygilde ağay
tağı şul asıwhız eskerhez
tawış menän

asıwlı:

1. **asıwlı:**

Sayfa 46

Satır: 32

Öfkeli, sinirli.

torğan qızıl tübähenä töbäp
Mendär östöndä bik yäteş
ultıra bıl qart Mäzräsälä küp
yatqandır axırılı tip asıwlı

asıwlan:

1. **asıwlanıp:** -ıp

Sayfa 18

Satır: 21

Öfkelenmek,

sinirlenmek.

Yäneş asıwlanıp Yemeşteñ
qulınan helketä tartıp
yetäkläp aldı la awıl yağına
taban atları

aslı tuqlı:

1. **aslı tuqlı:**

Sayfa 254

Satır: 10

Kelime Tipi: -

Yarı aç yarı tok.

donyahı menän ber qasan da
qızıqhınğan keşe bulmanı
Gümer buyı aslı tuqlı torğan
Tulıbay qart qızına

aslıq:

1. **aslıq:**

Sayfa 5

Satır: 36

Açlık.

Tabıp balalarzı qarap toror
ineñ Tayzı kötöp ber yıl
buyı
qoro kilä bit Aslıq ta bulıp
kithä

aslıq:

1. **aslıq:** -ha

Sayfa 28

Satır: 3

Tahıl, ekin.

vaqıtı yette Tik urırğa aslıq
qına yuq ine Yomşaq işke
yerzärze genä höröp säskän
yarlı yabağanıñ başıwında

aşlaw:

1. **aşlawğa:** -ğa

Sayfa 220

Satır: 18

Büyük ağaç kap.

lap itterep tuqmas taqtahına
haldı la ere ere kişäkle
ittärze qazandan alıp
aşlawğa buşata başları Unıñ

aşqın:

1. **aşqınıp:** -ıp

Sayfa 7

Satır: 14

Coşmak,

heyecanlanmak.

qına tügel ä bötä nämäne
belergä işetergä töşönörgä
aşqınıp torğan tıñhız
küñele lä şulay qıwıp yörötä

aşqazan:

1. **aşqazan:**

Sayfa 111

Satır: 21

Mide.

Şähit babayzıñ aşqazan
awırıwı menän yafalana
başlawın başta ber kem dä
belmäne Ul haman elekkessä

asra:

1. **asrası:** -sı

Sayfa 107

Satır: 32

Beslemek.

bala birer ine tim Yete yat
balalarzı qarap ultırsı inde
Ösäw bit ösäw Ös yetem
asrası inde İsmaham bınawı

astın öskä äyländer:

1. **astın öskä äyländerep:** -
ep-kä

Sayfa 128

Satır: 16

Kelime Tipi: **Deyim**

Altını üstüne getirmek.

hatılğan tigän şomlo xəbär
ayaz köndö yäşen huqqan
kewek bötä mosolman
donyahınıñ astın öskä
äyländerep

astında:

1. **astında:**

Sayfa 3

Satır: 31

Altında.

İştugandan bireräk işke ber
qorama yurğan astında
ös qız yoqlay Ular Bibes
Yäneş Yemeş Qızzar za
üşep

astına:

1. **astına:**

Sayfa 33

Satır: 43

Altına.

tışqa hibeldelär zä
bürektären alıp yamğır
astına baştılar

här kem üzensä qıwandı
ömötlände teläne

astınan:

1. astınan:

Sayfa 14

Satır: 6

Altından.

qızzarına kâzâkey
keşâhenân qap qara ike
hınıq
ikmâk sıgarıp birze Qormoş
bayzar iläk astınan qalğan

aşyawlıq:

1. aşyawlıq:

Sayfa 43

Satır: 34

Sofra bezi.

Bibeş urındıqqa yamalıp
bötkän bulha la ap aq
taza kinder aşyawlıq alıp
kilep tüşäne Batmus

aşa:

1. aş:

Sayfa 3

Satır: 21

Aşarak.

tar küzänäktär aş qurğaş
taşma bulıp huzılğan ay
nurzarı älbittä öy esen
yaqtırta almayzar Xäyer
bında

aşa:

1. aşayıq:-yıq

Sayfa 14

Satır: 22

I. Yemek yemek II.

Aşındırmak, inceltmek.

tulğandırıp bik ozaq qarap
ultırğandan huñ

Yä hılıw kem az qabırzan
aşayıq yäme tip täqdim ittä

aşal:

1. aşalıp:-ıp

Sayfa 14

Satır: 27

I. Yemek yenmek II.

*İncelmek, aşınmak,
yıpranmak.*

huzırğa tırıştılar Läkin ul
barıber bik tız aşalıp
böttö Bınan arı Yäneş yänä
ber yıwanıs uylap taptı

aşat:

1. aşata:-a

Sayfa 28

Satır: 19

Yemek yedirmek,

birinin karnını doyurmak.

Äxmäzulla mullağa aşata

Unan yetmeş qara taştı

öşkörtöp

Olo Eyekkä ırğıtar Bılay

za bulmağas bolottarızı

örkötöp

asaw:

1. asaw:

Sayfa 74

Satır: 16

Yabani.

qulınan hänäkte tartıp aldı

Ey mırzam mırzam Äsäyem

hine asaw yeget bula

at:

1. atırğa:-ırğa

Sayfa 212

Satır: 9

Atmak, fırlatmak.

Qayza ular Buntovşçıktar

bolşevıktar Atırğa Ülaterergä

Läkin vraçtar bıl hüzzärze

qatı yaralınıñ hataşıwı

at:

1. athız:-hız

Sayfa 4

Satır: 35

I. At II. Ad, isim.

quyzı bit Athız ır qanathız

qoş bit inde ul

Baygilde Moğayın qaynım

märxüm ulım bay bulhın

athız ır qanathız qoş:

1. athız ır qanathız qoş:

Sayfa 4

Satır: 35

Kelime Tipi: **Atasözü**

Atsız er, kanatsız kuş.

Qayza huñ ul baxet Yä
berzän ber atıbizğa xätle
ülep
quyzı bit Athız ır qanathız
qoş bit inde ul

ata:

1. atahı:-hı

Sayfa 102

Satır: 37

Baba.

aldında salğı sükep bulaşqan
atahı yanına barıp ultırzı
Ul ğäzättä atahın da ügäy
äsähe kewek ük kürep
sithenep

at tun:

1. atı tunı:-ı, -ı

Sayfa 191

Satır: 39

Kelime Tipi: -

Teçhizat, donanım.

Äytew menän ni ul yeñgä
atı tunı malı tıwarı
bulmağan
köygä İştuğanğa nındäy
käläs ti ul

atıl:

1. atılğan:-ğan

Sayfa 13

Satır: 15

Atılmak, fırlatılmak.

Beläktän atılğan qara qan

Yemeşteñ kük borsaq

bizäkle

aq küldägeneñ tüşenän

itägenä taban ağıp kitte

atış:

1. atış:

Sayfa 207

Satır: 30

Atış (silah, top vb.).

İmānes Sirqanıs

Tañ hızılıp kilä ine inde Atış

tuqtalıbıraq torğan

atlı:

1. atlı:

Sayfa 5

Satır: 15

Atlı.

la bulıp kiterheñ tigän bula
at üşewe ozaqmı ni Bına
şulay itep yazğan bulha atlı

atla:

1. atlanı:-nı

Sayfa 9

Satır: 11

*I. Adım adım hareket
etmek II. Atlamak.*
almay alpan tolpan başıp
işekkä taban atlanı
Äyzük mulla äyzük räxim
genä it türzän genä uz

atlas:

1. atlas:

Sayfa 255

Satır: 25

İpek dokuma, atlas.
şaw uqanan torğan täñkäle
märyenle qara atlas yelän
bılar bötähe lä keyäw
büläge ine

ata:

1. ata:

Sayfa 63

Satır: 24

Ata, dede.
bik ük aşırma yäme
Qorhağıñ şartlap quyıwı bar
Qormoş bay ata kürkä
kewek ber qızarıp ber
buzarıp

ata:

1. atahına:-hı, -na

Sayfa 44

Satır: 1

Baba.
hul yaqtan atahına qarşı
İştüğan urındıq sitendä
äsähenä qarşı Bibeş ultıra Ä
Yemeş atahı menän ağahı

ata:

1. atay:-y

Sayfa 204

Satır: 16

*İsim vermek,
adlandırmak.*
da Şäp sığa Dörös bula Unı
Timerbay ağay elek ük
şulay atay torğaynı Şulay bit
Läkin Läkin Bez

ata äsä:

1. ata äsähe:-he

Sayfa 36

Satır: 38

*Kelime Tipi: -
Anne baba.*
dä bik yäşläy ük at qarağı
tip iseme sıqqanı ösön
dä Särbiyamaldıñ ata äsähe
yaratmay ine Şuğa kürä

ata baba:

1. ata babahı:-hı

Sayfa 52

Satır: 16

*Kelime Tipi: -
Ata.*
tuqtar äle Qayza barır tiheñ
tip quya Tik älege bayağı
ata babahı näşel näsäbe
qılanmağan qılıqtı qılanıp

atağaz:

1. atağaz:

Sayfa 151

Satır: 18

Erkek kaz.
aptırap uramdan arı bire
ütep yörögänen täzrä ütä
kürgän hayın Äy hornayğan
atağaz tip küñelenän genä

atahı:

1. atahı:

Sayfa 4

Satır: 41

*Kocacığım (kadının
kocasına seslenme sözü).*
qalmanı Atahı tine ul bik
haq yomşaq qına tawış
menän
Yä äyt inde höyläşteñme

ataka:

1. atakağa:-ğa

Sayfa 207

Satır: 22

Hücum.
Köndär aznalar ayzar ütte
Yaқтаstar yawrınga yawrın
teräp küp tapqırzar bergä
atakağa barzılar Böldörgäs

atal:

1. atalğan:-ğan

Sayfa 58

Satır: 4

*İsim verilmek, ad
koyulmak.*
igenselek menän kön
küregä totonğandar här ber
awıl
ırıw başınıñ iseme menän
atalğan ti

ataman:

1. ataman:

Sayfa 131

Satır: 40

Lider.
kämhetelgän keşelär haman
küberäk Uralğa ağıla
yulbaşarzarğa barıp quşıla
torğan Tik ataman

ataq:

1. ataq:

Sayfa 41

Satır: 16

Aman!.
tä unıñ artınan eyärze
Ataq oşolarını ni inde mineñ
qızzarım Qarası

atay:

1. atayzan:-zan

Sayfa 37

Satır: 45

Baba.
bulıp kiter ösön küp aqsa
atayzan qalğan mal tıwarzı
qaraw tärbiäläw ösön ir zatı
käräk ine Bılarzı qayzan

avgust:

1. avgust:

Sayfa 39

Satır: 14

Ağustos.

kürengeläp qala ine
Äle avgust ortalari ğına
bulıwğa qaramaştan
ağastarızın

aw:

1. awızı:-ızı

Sayfa 6

Satır: 28

I. Düşmek, yıkılmak II.

Belli bir süreyi aşmak.

lä kürmäy bit tine lä itegen
küzäkeyen qähärlänep sisep
ırğıtıp qatını yanına kilep
awız Tar yoqa taqtalarzan

awıl:

1. awıl-da:-da

Sayfa 6

Satır: 39

Köy.

Awıl-da bötä keşe unı
yaratıp ta mäsäk itep tä
Sıwaqay
äbey tip yörötä Közgö
sıwaq kewek yaqtı köläs
yözlö

awıl-daş:

1. awıl-daştarı:-tar, -ı

Sayfa 70

Satır: 2

Bir köyden olan

kimseler.

Awılğa qaytha unı xäzer
tanımaştar za ine Läkin ul
qaytmanı İrimburza
awıl-daştarı äytkänsä
zimagur bulıp

awır:

1. awır:

Sayfa 5

Satır: 41

I. Ağır II. Zor, güç.

Baygilde ağay awır
körhönöp quyzı

Yawır za bit Tik qasan

yawır Küräheñ iyun yetep

awır:

1. awırıp:-ıp

Sayfa 42

Satır: 12

*Hastalanmak, hasta
olmak.*
ti Ularzın bik matur ber qızı
menän ber ulı bulğan
ti Köndärzeñ ber köñöndä
äbey qatı awırıp ülgän dä

awır:

1. awırını:-nı

Sayfa 23

Satır: 32

*Hastalanmak, hasta
olmak.*
Läkin bınan uğa ber
yeñellek tä kilmäne Yemeş
haman
elekkesä yanıp köyöp
awırını la awırını İnde
Sıwaqay äbey

awırır:

1. awırır:

Sayfa 27

Satır: 7

I. Hastalık, ağır II.

Hasta, hastalıklı.

Unan yeñgä Äxmäzulla
mulla niñä huñ üze yarlı
awırır
keşe bulıp allanın iñ höygän
bändähenä äylänergä

awırırqın:

1. awırırqın:-ıp

Sayfa 111

Satır: 40

Çabucak hasta olmak.
höyäk menän tirenän genä
torop qalğan quldarına
qarap
Babay awırırqın
torahınmı ällä Bıl arala
yonsop

awırır:

1. awırırzar:-zar

Sayfa 8

Satır: 18

I. Hastalık, ağır II.

Hasta.

höyläp alğandan huñ
ayırıwsa ruxlanıp törlö törlö
awırırzar unan nisek
hawırır mäsälälärenä küsep
kitte

awırırqın:

1. awırırqın:-ı, -nan

Sayfa 12

Satır: 9

I. Ağırılık II. Zorluk.

Qızzar bıl yuğaltırızın
awırırqın başılıp tawış
tınhız
qatıp torzolar Ä mulla käre
barmaqtarın

awırırqın:

1. awırırqın:-tı

Sayfa 121

Satır: 28

Ağırlaşmak, zorlaşmak.

urtala yöröp bıl yıldar za
uzıp kitte huğış sıqtı Küp
eşselär haldatqa alındı
Rudnikta eş tağı la awırırqın

awırır:

1. awırır:-a

Sayfa 18

Satır: 25

Sızlanmak, sıkıntı

hissetmek.

Unıñ başı awırır küñele
bolğana ayaqtarı tala ine
Şäberäk atla bükän tip
tartqılını Yäneş

awırır:

1. awırır:-a

Sayfa 4

Satır: 39

Sızlanmak, sıkıntı

hissetmek.

ultırzı Bıl moñhow tınlıqqa
unıñ artıq tüzer xäle

Ul uyınıñ oşo urınına yetkäs
awırtına hızlana torop

awırtıw:

1. **awırtıwı:-ı**

Sayfa 212

Satır: 36

Ağrıtmak.

Awırtımaymı

Hezzeñ şäfqätle qulıgız
totonğan urındıñ awırtıwı

awıra:

1. **awırayıp:-y, -ıp**

Sayfa 117

Satır: 40

*Ağır olmak, ağır hale
gelmek.*

yırına qolaq hala hala
urındıq sitendä täzrä
yanında
ultıra Tormoštoñ başımı
tüzgehez awırayıp kitkän

awıray:

1. **awıraya:-a**

Sayfa 24

Satır: 41

*Ağır olmak, ağır hale
gelmek.*

ul ber köndö bötönläy üler
xälgä yetep awıraya başlanı
Oşo waqıt Şähit babay yañı
ğına huyılğan harıqtıñ

awış:

1. **awışqas:-qas**

Sayfa 51

Satır: 28

Eğilmek, yana yatmak.

Bıl kön Baygilde ağay öygä
qaytmıñ Ä irtägehen kön
kiskä awışqas qaytıp
ingändä ul ayaqqa başıp tora
almaşlıq

awız:

1. **awız:**

Sayfa 9

Satır: 18

Ağız.

sismäştän türgä uzıp mendär
östönä menep ultırzı
Awız esenän nimälärzer
mıgırlanıp timer hänäk

awlaq:

1. **awlaq:**

Sayfa 90

Satır: 37

Sakin, ıssız, boş.

öyö lä här saq awlaq bula
Yetmähä taşqursaq kewek
bäläkäs kenä yomro bitle
tanaw osona ğına öyölöp

awnata:

1. **awnata:-t, -a**

Sayfa 19

Satır: 6

*Bir o tarafa bir bu
tarafa dönmek, yıkılmak,
sallanmak; debelenmek.*
awır ine Şulay za ul
heñlehen taşlap kitmäne Ber
yökmäp ber töşöröp awnata
täğärätä alıp qaytıp yetkerze

awşanla:

1. **awşanlap:-p**

Sayfa 39

Satır: 37

*Sallanmak, yatmak,
eğilmek; yerinden
oynatmak, gevşemek.*
kämä şikelle qayza barırğa
nimä eşlärgä belmäy
awşanlap
ber ayaqtan ikensehenä
küsep tamaqtarı kipkänse

awzar:

1. **awzarıp:-ıp**

Sayfa 107

Satır: 38

*Budamak, kesmek,
yıkmaq.*
Yaratmayhıñ bit hin minä
Yarathañ ayahañ oşolaytıp
mineñ öştömä qırım sirewe
balañdı kilterep awzarıp

awa tünä:

1. **awa tünä:**

Sayfa 94

Satır: 14

Kelime Tipi: -

Dura kalka, kalkıp

kalkıp gider halde.

zıñğıldata huğıp qarlıqqan
işerek tawış menän
yırlay yırlay awa tünä uram
buylap atlay

ay:

1. **ayınıñ:-ı, -nıñ**

Sayfa 87

Satır: 22

Ay (30 gün).

Baygilde ağayzarzıñ
İlseğölğa küsep kilewenä
dürtänsä
yılğa kitte Yäy ayınıñ
beşkän qarbus kipkän arış
yeşe

ay:

1. **ay:**

Sayfa 3

Satır: 21

Ay.

tar küzänäktär aşa qurğaş
taşma bulıp huzılğan ay
nurzarı älbittä öy esen
yaqtırta almayzar Xäyer
bında

ay:

1. **ay:**

Sayfa 23

Satır: 10

Ay! Vay!.

bar şul Qartıñ hoqlanıp
Ay hay ütker bala bulmaqısı
bıl Yemeş Malay bulha

av vav yay:

1. **ay yay yay:**

Sayfa 199

Satır: 11

Kelime Tipi: -

"Ay ay!", vav yay!"

Taw yılğahı Ul ber taş
kütärelä başlaha ay yay yay

Tik berzäm genä kütärelhen
Yaňgız yarım kütärelewzän

ava:

1. **ayahaň:**-haň

Sayfa 107

Satır: 37

Acımak, üzülmek.

Yaratmayhıñ bit hin minä
Yarathañ ayahañ oşolaytıp
mineñ öştömä qırım sirewe
balañdı kilterep awzarıp

ayala:

1. **aya:**

Sayfa 246

Satır: 3

*I. Avuç ayası II. Dört
parmak genişliğindeki ölçü
birimi III. Keçi yününü
dağıtmak ve tiftiklemek için
kullanılan iğne uçlu alet.
İke yaqtan da zur qalım
mähär bildälände Tuyğa aya
qazıñ sıqqan yılqılar
huyıldı Selläläge kewek*

avanıs:

1. **ayanıs:**

Sayfa 275

Satır: 6

Acımacak, zavallı.

Baygilde ağay unıñ kör
sağıw tawışına his tä xas
bulmağan yalınıs ayanıs
börköp torğan küzzärenä

avaq:

1. **ayaq:**

Sayfa 6

Satır: 11

Ayak.

qul ayaq hızlawınan da
awıraraq toyola ine Şuğa
kürä
ul ğäzätensä yomşaq
yağımlı itep tağı

ayaqlan:

1. **ayaqlandırırwza:**-dır, -ıw,
-za

Sayfa 65

Satır: 20

Ayaklanmak.

allağa batşağa qarşılıqta
yăştärze azzırırwza ularzı
vlasqa qarşı ayaqlandırırwza
tağı ällä ni xätle xätär

ayaw:

1. **ayaw:**

Sayfa 135

Satır: 8

Acıma, merhamet.

qaraq bulırhıñ At qarağı
bulırhıñ Ä qaraqqa bezzä
ayaw yuq Başındıñ Seber
kitkänen toymay za qalırhıñ

ayawhız:

1. **ayawhız:**

Sayfa 28

Satır: 36

Acımasız, merhametsiz.

Xalıq tamam Ömöthözlökkä
birelde Răximhez aslıq
tıñ ayawhız tırnağı äle ük üz
muyındarına bata

ayaz:

1. **ayaz:**

Sayfa 3

Satır: 7

Bulutsuz.

ayaz küktä altın tabaqtay
tulğan ay yözä Tallıqta
handuğastar sutılđaşa Tiräk

aybarlan:

1. **aybarlanıp:-ıp**

Sayfa 157

Satır: 24

Güç gösterisi yapmak.

ırğıtılğan talyan ğarmun
ğına yatıp qaldı
Uñışhızlıqtan
şaşqan mulla aybarlanıp
ğarmundı tırnap aldı

avğır:

1. **ayğırın:-ın**

Sayfa 39

Satır: 45

Erkek at.

vaqıtta Qormoş bayzarzıñ
yerän ayğırın halmaq qına
yurttıp sey harı keşmir
yoqa şäl börkängän qatındı

ayhılıw:

1. **ayhılıw:**

Sayfa 173

Satır: 2

Ayhılıw (kişi adı).

Bıl köndön irtägehenä
Särbiyamal Bibisara
abıstayzı
qunaqqa saqırıp aldı Unıñ
menän bergä qızı Ayhılıw

ayıq:

1. **ayıq:**

Sayfa 128

Satır: 46

Ayık, uyanık.

seminariyanan qasıw yeñel
bulmağan Unı bında
xästärle
quldar ğına tügel bik uyaw
ayıq küzzär zä küzätep
torğan

ayır:

1. **ayırıp:-ıp**

Sayfa 17

Satır: 25

Ayırmaq, bölmek.

uynay Bında qızğa malayğa
ayırıp ber berehenä qul
teyzerew qurqıtıw oyaltıw
yäki beräy qırın hüž äytew

ayırıl:

1. **ayırılalığız:-a, -hıgız**

Sayfa 54

Satır: 39

Ayrılmaq, bölünmek.

awılığızan yaqındarığızan
da ayırılalığız bit Ey
alla Ey alla niñä sabıyzarzan
bılay üs alahıñdır belmayem

ayırım:

1. **ayırım:**

Sayfa 20

Satır: 7
Farklı; ayrı, ayırım.
 bala tügellege nindäyzer
 ayırım gäjäp bala küz
 teyerlek
 bala bulıwı xaqında ällä ni
 xätle дәlildär kilterze

ayırıwsa:

1. ayırıwsa:

Sayfa 8

Satır: 17

Ayrıca; farklı şekilde.

höyläp algandan huñ
 ayırıwsa ruxlanıp törlö törlö
 awırıwzar unan nisek
 hawırıw mäsälälärenä küsep
 kitte

ayırma:

1. ayırma:

Sayfa 73

Satır: 19

Ayırım, fark.

Ber tuğandar Ä yer menän
 kük arahı kewek ayırma
 Niñä
 bılay Ey alla Xisbullanı hin
 mineñ baxethezlegem

ayırt:

1. ayırtıp:-ıp

Sayfa 76

Satır: 45

Ayırtmak.

ayırtıp üzenä kire nikaxlap
 alırğa käräk ine

ayırtta:

1. ayırtta:

Sayfa 234

Satır: 40

Daha başka, başka bir.

bärästäreneñ ıǵı zıǵıhı
 menän tuldı Tege yañı
 bäräsläğän
 äbey bitle ozdoy harıqtıñ
 tawışı ayırtta möxäbbäthez

ayırata:

1. ayırata:

Sayfa 5

Satır: 40

Farklı bir derecede;

başka şekilde.

tine Säğürä yeñgä
 ömötlöräk bulırğa tırıştı
 Yuqha tön uğa ayırata
 şomlo toyola başlanı

ayış:

1. ayışına:-ı, -na

Sayfa 99

Satır: 4

Asıl, temel; esas.

menän uñın ulı Äxmätşa
 xaqında awılda yörögän
 şomlo
 hüzzärzeñ ayışına töşörgä
 tırıştı Läkin bıl yete yäşlek

ayıw:

1. ayıw:

Sayfa 82

Satır: 43

Ayı.

uq äytep aldı Beyem ayıw
 tügel Aşamaş äle tigän
 uy menän qıyıw bazıq atlap
 öy yaǵına ütte

aylap:

1. aylap:

Sayfa 268

Satır: 15

Ay boyunca.

hötlögändäy hutlı başqort
 dalahında unıñ baylıǵı aylap
 tügel könläp üşä kiñäyä
 kübäyä barzı Unıñ tıstā tıstā

aynı:

1. aynıp:-p

Sayfa 63

Satır: 16

Ayılamak.

Tülä tim yuqha beläheñme
 Yaqsılıq kötmä zimagor
 Baygilde ağay qapıl aynıp
 kitkän hımaq bulıp
 kölöwzän

aynıq:

1. aynıq:

Sayfa 52

Satır: 27

Sarhoş olmayan; ayık.

işerek ällä aynıq äytelgän
 Ni eşlärgä huñ İnde ni
 eşlärgä tigän hüzzären

avran:

1. avran:

Sayfa 55

Satır: 17

Ayran.

Ällä ayran esäheñme ulım
 tip horanı
 Eye tip baş qaqtı İştüğan
 Tamagım kipte inäy

ayyy:

1. ayyy:

Sayfa 260

Satır: 7

"Ah! Vah!".

señläp yergä ultırzı
 Yurğalarım İlasındarım
 Ayyy
 Hatıbal yügerep barıp mal
 öyönän İzris qarttı işek

az:

1. az:

Sayfa 24

Satır: 40

Az.

Bıl im tomdarzan huñ
 Yemeş kisen genä tügel
 köndöz
 zä hataşıp qurqıp taǵı ber az
 awırını İke azna tigändä

az hüzle:

1. az hüzle:

Sayfa 7

Satır: 42

Kelime Tipi: -

Az konuşan.

zä yäsemäy Başı yalsılıqtan
 sıqmay unıñ tip höyläy Ä
 inde artıq başalqı xoloqla az
 hüzle Säğürä yeñgäne ul

az maz:

1. az maz:

Sayfa 93

Satır: 30

Kelime Tipi: -

Çok az, azıcık.

donyala berzân ber yıwanısı
qulına ällä nizä ber kilep
eläkkän az maz aqsanı esep
bötörgänsä mal öyönä

azbar:

1. azbarğa:-ğa

Sayfa 80

Satır: 32

Ahur.

inep yattı Bibeş huñlap
bulha la uyanıp künägen
kütäre
azbarğa sıqqanda bızawzar
inälären imep bötöp estäre

azğın:

1. azğın:

Sayfa 47

Satır: 7

*Yoldan çıkmış, sapmış,
sapkın.*
qılandı İr qäzeren belmägän
azğın qatındarızı ettän
alıp etkä halıp tirgäne izge
yänle xozay bändähe irzärze

azım:

1. azım:

Sayfa 66

Satır: 13

Adım.

haman ber genä azım da
sığırğa telämäne Baygilde
ağay
nindäy genä xäylälär qorop
qaraha la unı üz artınan

azıp tuz:

1. azıp tuzıp:-ıp

Sayfa 70

Satır: 19

Kelime Tipi: -

Yerinde durmamak;

gezip tozmak.

azıp tuzıp yöröw yäki başqa
beräy nasar yulğa başıwı

turahında xəbär kilgäne yuq
Taiba äbey xəzer oşonoñ

azıq:

1. azıq:

Sayfa 28

Satır: 37

Azık, yiyecek.

başlağanın toyop küptär eş
azıq ezläp arı qağıldı bire
huğıldı här kemdä baş
qayğılı kitta Äbeyzär kürşe

azıq tülek:

1. azıq tülek:

Sayfa 108

Satır: 31

Kelime Tipi: -

Yiyecek.

ğına yul toqsayına azıq
tülek tultırızı Xatta
yomartlanıp
kitep öy qıyığınan ber
bäyläm qaqlanğan qazı la
alıp

azna:

1. azna:

Sayfa 19

Satır: 25

Hafta.

Oşo köndän alıp Yemeş ike
azna buyı qatı qızıwlıq
menän yattı Töndären
hataşıp qısquıp sıqtı
Äsähenen

aznalıq:

1. aznalıq:

Sayfa 21

Satır: 43

Haftalık.

arbahına teyäy zä bazarğa
alıp barıp hatıp aznalıq on

azzır:

1. azzırw:-ıw

Sayfa 37

Satır: 19

*Saptırmak, yoldan
çıkarmak.*

oyoştorow yäki matur qatın
qızzarızı irzärgä quşıp
azzırw
kewek bozok eştäre menän
dä danı sıqqan keşe ine

azan:

1. azandı:-dı

Sayfa 184

Satır: 9

Ezan.

yuğaltqan keşe ul Xatta
azandı üz tawışı menän
tügel
ä aratağa boto qısılgan kaza
tawışı menän äytep gümergä

azap:

1. azap:

Sayfa 26

Satır: 27

Cefa, azap.

Bulğanğa oşolay azap
sigäheñ bit Awır azapqa
hıqtamay
zarlanmay tüzewen ösön
allahı tığälä hine ojmaxtıñ

azapla:

1. azaplamaw:-ma, -w

Sayfa 112

Satır: 20

*Eziyet çekirmek, azap
vermek, sıkıntı vermek.*
ta hawıgıwına ısanıpmı ällä
inde zarlanıp hıqtanıp üz
azabın menän başqalarızı la
azaplamaw ösönmö ällä

azaq:

1. azağı:-ı

Sayfa 9

Satır: 47

I. Belirli bir vaktin

sonu II. Daha sonra, sonra.
turahında barızı Tik xəzer
här hüzzen azağı yabay
xəbər

azaqqı:

1. azaqqı:

Sayfa 37

Satır: 4
Sondaki; sonundaki.
Bınan huñ atahı menän
äsähe Särbiyamaldı tağı ber
nisä
tapqır keyäwgä birep
qaranılar İn azaqqı tapqır

azaqtan:

1. azaqtan:

Sayfa 35

Satır: 33

Sonradan, daha
sonradan.
Säğürä yeñgäneñ qırqın
uqıtqas ta Baygilde ağay
azaqtan
könlökkä eşläp tüläw şartı
menän Qormoş bayzan ber

azas:

1. azaşqan:-qan

Sayfa 56

Satır: 27

Yoldan çıkmak; yolunu
kaybetmek.
zä qalmaş kewek toyoldo
balalarğa Ular inähenän
azaşqan
qaz bāpkäläre şikelle allı
artlı tezeleşep qaytıw

azatlıq:

1. azatlıq:

Sayfa 209

Satır: 35

Özgürlük, serbestlik.
azatlıq ösön äytäyek yer
ikmäk ösön batşa bayzarğa
qarşı huğıshañ Unda ber xäl
Unda ömöt itergä lä bula

azay:

1. azayıp:-ıp

Sayfa 121

Satır: 29

Azalmak.
Rudnik xujaları azayıp
kämep qalğan eşsenän
elekkenän
dä küp altın taptırırğa

tırıştılar Eş sägäte un ikenän
un

ax:

1. ax:

Sayfa 63

Satır: 25

Pişmanlıkta söylenir;
ah!
kitte Ax fetnäse Bıl hüzeñ
ösön min hineñ başıñdı
Seberzä seretermen
beläheñme

ax ux:

1. ax ux:

Sayfa 166

Satır: 44

Kelime Tipi: -
"Ah vah!"

Bıl horawğa yawap birewse
bulmanı Bāpkälär
Särbiyamaldıñ ax ux
itewenä lä ärläw qarğawına
la

axır:

1. axır:

Sayfa 6

Satır: 25

I. Son, nihayet II.
Sonunda.
torzo Axır Baygilde ağay
awır körhönöp
Ey Säğürä Säğürä bez
kürgände Qormoş bayzıñ
äte

axırı:

1. axırı:

Sayfa 4

Satır: 8

Sonradan, sonra;
sonunda.
menän Säğürä yeñgägä bik
yetdi uylanırğa tura kilä
Şuğa
küräler axırı tön urtahı
yetkän bulha la ular haman

axmaq:

1. axmaq:

Sayfa 78

Satır: 10

Ahmak, akılsız.
Şulay itep bınıhınan da
qolaq qağırhıñ äle Bisä hin
yällägäñdeñ qäzeren beläme
ni ul Axmaq tip ärläp qaldı

-B-

bädbäxet:

1. bādbāxet:

Sayfa 130

Satır: 29

Bedbaht.
Bıl bādbāxet şunda tügelme
ikän tip täne eşele
hırıwqlı bulıp tınıp ultırğan
Axır unıñ qonhoz
küzzärendä

bādduğa:

1. bādduğa:

Sayfa 128

Satır: 21

Beddua.
vāğāz höyläğän Kafır
qustıhın läğñätläp bādduğa
qılğan
Xatta unı ülaterew ösön
Sobxan menän ikäwläp ber
nisä

bāğerle:

1. bāğerlehe:-he

Sayfa 25

Satır: 46

Merhametli; şefkatli.
zä qayza tura kilhä şunda
ülep qalalar Şunan ällä
inde beräy taş bāğerlehe
ularzı mayaq itep yul sitänä

bākäl:

1. bākäldän:-dän

Sayfa 16

Satır: 43

Ayak bileği.
qına ular küldäktären
keyzelär Bākäldän genä

bulğan
hıwza yörögänlektän
arqahına hıw ız teymägän
tuzan

bäke:

1. bäge:

Sayfa 12

Satır: 15

Ustura.

oso käşkäyep torğan qızıq
qına bäge sıgarıp usına
yanıp
aldı Unan Säğürä yeñgä
sikhez şomlo toyolğan tawış

bälä:

1. bälä:

Sayfa 57

Satır: 23

I. Bela, felaket II.

*Kavga, döwüş III. Suç,
günah.*

Yaqındarın bulha naxaq
bälä yağıp qıwzırıp
yebärmäştär
ız ine tinä

bäläkäs:

1. bäläkäs:

Sayfa 4

Satır: 5

Küçük, minicik.

ösön bäläkäs bulıwın da
toymay besäy balaları
şikelle
tatlı mışıldap yoqlay birälär
Ä bına Baygildegä ağıy

bäläkäy:

1. bäläkäy:

Sayfa 91

Satır: 23

Küçük, minicik.

käwzähänä his tä xas
bulmağan näfis bäläkäy
başına bay
tatar qatındarınsa myılı
qalpaq keyep yebärgän
Almabikä

bäläkäy yetegändeñ:

**1. bäläkäy yetegändeñ:-
deñ**

Sayfa 104

Satır: 26

Kelime Tipi: -

Küçükayı takım yıldızı.

Yetegän yondoş yete büre ti
ul Ä bına tege Bäläkäy
Yetegändeñ osonda torğan
ütä yaqtı yondoş Timer
qazıq

bäles:

1. bälles:

Sayfa 16

Satır: 36

Börek.

yäyen bulıp üşep kiter
Gölkäy unan
Ey qurqaq beşmägän bälles
tip köldö Üzeneñ

bälki:

1. bälki:

Sayfa 8

Satır: 45

Belki, fakat, ancak.

kilen xaqına barham barıp
sıgırmin tıne Bälki
ul bına xäzer ük kilep tä iner
äle hin Baygildegä qarap

bälşawnik:

1. bälşawnik:

Sayfa 195

Satır: 13

Şekli bozuk, çirkin.

azğan ti Kommun bulıp
qaytqan ti ul Säpsim
bälşawnik ti
Ti ti ti tip mışqıllanı unı
starşına Ti menän nimä
eşläp

bän:

1. bän:-i

Sayfa 88

Satır: 29

Ben.

Yä säni yä bänı
Sayran idär di

bändä:

1. bändähe:-he

Sayfa 7

Satır: 45

I. Kul II. Allah'ın kulu.

bändähe tip maqtay Unıñ
haw sağıñ işkä alıp
Ä nındäy eşläy torğaynı bit
Qulınan kilmägän

bäpes:

1. bäpesem:-em

Sayfa 19

Satır: 16

Bebek, yavru.

unıñ yağına köskä başın
borop
Qızıqayım bäpesem awırıp
kitteñme ällä

bäpkä:

1. bäpkäläre:-lär, -e

Sayfa 15

Satır: 26

I. Kaz, ördek yavrusu

*II. Yavrum (çocuğu
seslenirken) III. Kiriş.*
Ular yetäkläşep sañlı olo yul
buylap inähen yuğaltqan
qaz bäpkäläre şikelle yıwaş
şım bulıp ilke halqı ğına

bäräkät:

1. bäräkät:

Sayfa 159

Satır: 25

Bereket.

tiz yörö Käzä harıq tal sıbıq
kimerhä besängä bäräkät
bula tip tuğayğa yebärä Küz
asqıhız buranda la satlama

bäräkalla:

1. bäräkalla:

Sayfa 46

Satır: 44

Allah'a şükür.

Artaban ni höylärgä ni
äytergä belmägän Xisbulla
Bäräkalla bäräkalla tip
urınında hikergeläp

bärämäs:**1. bärämästär:-tär****Sayfa 177****Satır: 11***Börek.*

qotqarız Särbiyamal aş
 bawırhaq beşerep
 bärämästär
 yahap meyes yanında üze
 qaynaştı Ä Bibisara abıstay

bärän:**1. bärände:-de****Sayfa 163****Satır: 26***Kuzu, oğlak.*

Qara bärästeñ baxetenä
 könläşep handıq östönä
 hikerep kilep mengän bözrä
 yönlö aq bärände lä

bäräs:**1. bäräse:-e****Sayfa 10****Satır: 36***Kuzu, oğlak.*

Aha kązäne tiheñme
 Sıwaqay yeñgä
 Eye Şulay tim kilen Toqom
 ösön ber bäräse qala

bäräslä:**1. bäräslägän:-gän****Sayfa 10****Satır: 32***Yavrulamak,**kuzulamak.*

Äjeren dä yällämäbez
 Säğürä kilen unan tormas
 Anawı
 yañı bäräslägän olo kązähen
 totor za birer Baş haw

bärel:**1. bärelgän:-gän****Sayfa 72****Satır: 14***Hızla çarpılmak,**kuvvetlice vurulma.*

Sälimäneñ şäl oson totqan
 näfis barmaqtarınınñ hizeler
 hizelmäs kenä dereldäwenä

qapıl bärelgän qaynar
 qandan

bärgelä:**1. bäreğläp:-p****Sayfa 133****Satır: 39**

Aralıksız vurmak,
sürekli vurmak.
 ultırğan oşo Suq tiräkkä
 bāylāp taş menān bārgelāp
 ültērgāndār Bıl eştā in zūr
 tırışlıq kürhātķān keşe

bärxät:**1. bärxät:****Sayfa 41****Satır: 29***Kadife.*

Säğürä yeñgāneñ bärxät
 hımaq yomşaq äkren
 tawışına
 künekkān öyzä
 Särbiyamaldıñ köslö qırqıw
 tawışı artıq

bäs:**1. bäs:****Sayfa 13****Satır: 2**

Görkem, cazibe,
güzellik.
 Bına kürähegezme qayhılay
 küp yaman qan yıyılğan
 Bäs şulay bulğas nisek
 hızlanmahın İnşalla

bäsär:**1. bäsäre:-ep****Sayfa 120****Satır: 18**

Rutubet, nem çekerek
çürümek.
 Mal öyönön yeterlek
 yağılmawı bäräs häm
 bızawzarziñ
 özlökhöz yeweşläp torowı
 arqahında küğäre:-p bäsäre:-ep

bäwel:**1. bäwelgeläp:-ge, -lä, -p****Sayfa 47****Satır: 12***Sallanmak, titretilmek.*

Särbiyamaldıñ bıl qılanışına
 la Xisbulla hamān
 bayağisa kilbāthez
 bāwelgelāp

bäwelt:**1. bāweltep:-ep****Sayfa 145****Satır: 15**

Sallandırmaq,
titretmek.
 ğına bāweltep Eyektān hıw
 alıp qaytıp kilä ine İştuğan
 menān Äxät tar yuldan sitķä
 tayşanıp yul birzelār

bäv:**1. bäv:****Sayfa 221****Satır: 40***Vay vay!*

itek tegep ultıra Ul Yemeşte
 Bäv nisek tuñmay kilep
 yetteñ qarındaş tip

bäyembät:**1. bäyembät:****Sayfa 57****Satır: 31**

Bäyembät (özel ad).
 Äkembät Bävembät İşānbät
 tiğān bik köslö dürt ber
 tuğan
 batır bulğan ti Ular bınan
 bik alısta könbayışta kiñ
 irken

bävet:**1. bāyettārgä:-tär, -gä****Sayfa 137****Satır: 10***Beyit.*

qalğan yāştärzeñ küñelen
 kütärer ösön üze sıgarğan
 bāyettārgä qısqā
 taqmaqtaŗğā küsep kitā

bäyge:**1. bāyge:****Sayfa 15**

Satır: 18

At yarışı, yarışma.

ütew menän gäzättägesä
küldäktären sistelär zä
Bäyge bäyge tip baş
ostarına kütärep bolğay
bolğay

bävhez:

1. bävhez:

Sayfa 51

Satır: 24

I. Bağsız II. Serbest.

Ozaqlamay balalar unıñ
qanatı hınğan qaz kewek
quldarın
bävhez halındırıp ayaq
osona tekläp olo yul buylap
qayzalır

bävlä:

1. bävläp:-p

Sayfa 13

Satır: 25

I. Bağlamak II.

*Birbirine eklemek III.
Hareketini kısıtlamak IV. İp,
yün vs. ile çeşitli kıyafetler
yapmak.
yaptı la aşiq boşoq bävläp
arlı birle doğa qılıp balastı
qultıǵına qıstırıp sıǵıp ta
kitte Balalar sır sıw*

bäyläm:

1. bäyläm:

Sayfa 108

Satır: 32

Yıǵın.

ğına yul toqsayına azıq
tülek tultırzı Xatta
yomartlanıp
kitep öy qıyıǵınan ber
bäyläm qaqlanğan qazı la
alıp

bäylän:

1. bäylände:-de

Sayfa 44

Satır: 32

I. Bağlanmak II. Yakın

*olmak III. Sırnaşmak,
yapışmak.*

Kil äle qızım höyayem
üzeñde Min hineñ äsäyeñ
bit tip bäylände ul
Yemeşteñ yän köskä
säbälänep qasıwın

bäyläneş:

1. bäyläneşkä:-kä

Sayfa 36

Satır: 35

İlişki.

tigän yeget menän yaqın
bäyläneşkä inep kitte
Äxmätşanı
Şımbay kaştandıñ ulı
bulğanı ösön dä Äxmätşanıñ
üzeneñ

bäyläneşhez:

1. bäyläneşhez:

Sayfa 129

Satır: 19

Alakasız, ilişkili

*olmayan.
qatın qız bıl yaş popqa
dingä bäyläneşhez
qızıqıñınıw
menän dä qaraştırı başlağan
Xäbirzeñ bıl unışı xristian*

bäyläneşle:

1. bäyläneşle:

Sayfa 78

Satır: 34

İlgili, ilişkili.

qarata binday talaptı
tormoşqa aşırıw yeñel
bulmağas
bigeräk tä Sälimägä
bäyläneşle mäsälälärzä
Xammat

bäyle:

1. bäyle:

Sayfa 134

Satır: 3

Bağlı.

tiräkkä bäyle xäldä lä
üzənän köslö möhäbät
qanğa

tuzğan köyö lä üzenän
matur höykömlö kürengän
bıl

bäylelek:

1. bāylelek:

Sayfa 121

Satır: 24

Bağlılık.

halam äzerläne kärtä qura
tözöttö Közön yänä
rudnikka
kitte Ğailägä yergä bāylelek
uğa bötönläy eşse genä
bulıp

bäynä bāynä:

1. bāynä bāynä:

Sayfa 183

Satır: 11

Kelime Tipi: -

Ardı ardına; hiçbir şey

bırakmadan.

başqalar turahında bāynä
bāynä tezep höyläp sıqtılar
Niñä İştüğan ağayım ber
hüz zä äytmäy ikän
ismaham

bāzrät:

1. bāzrät:

Sayfa 113

Satır: 11

Ayırt etmeksizin

*herkesi savaşa çağırmaq.
Küzen yomop bötähen dä
bāzrät ala birä ti
Säxiulları ni bäläkäy saqta
at tibep tubıq höyäge*

bāxäs:

1. bāxäs:

Sayfa 125

Satır: 28

Bahis.

niñäler ayırıwsa tıñıhız
qıstırılşa üz ara nimä
turahındalır
serläşä yäki borsowlı hüz
bötköhöz bāxäs alıp

bāxet:

1. baxet:

Sayfa 4

Satır: 20

Baht, mutluluk, şans.

qatqan zur köslö quldarına
moñayıp qaray za
Eyy baxet tigäneñ
maturlıqta la yegärlelektä lä
tügel

baxethez:

1. baxethezlegen:-leg, -en

Sayfa 164

Satır: 44

Bahtsızlık, mutsuzluk;

şanssızlık.

ul Ularğa qaramay his tä
tüzä almay
Yä unıñ baxethezlegen
arttırır ösön genä buldı inde

baxethezlek:

1. baxethezlek:

Sayfa 32

Satır: 41

Bahtsızlık, mutsuzluk;

şanssızlık.

Läkin küñeldäre qotolğohoz
baxethezlek toyğan balalar
äsälärenä tekläp başqan
urındarınan quzğala almay

baxetle:

1. baxetle:

Sayfa 7

Satır: 26

Mutlu; şanslı.

äbey tulıhınsa üz ixtıyarlı
keşe Oşonoñ menän ul üzen
tağı la baxetle hizä Uğa
teläğän vaqıtta keşelärgä

baxil:

1. baxil:

Sayfa 115

Satır: 11

Yumuşak başlı,

kanaatkâr.

Xuş xuş bul Sıwaqbikä
qorzaş Baxil bul qorzaş
ğäyepläştän bulmahın tip

şıbırlanı Unan yaşle
küzzären

baba:

1. babahr:-hı

Sayfa 53

Satır: 18

Dede; yaşı büyük kişi.

töşöröwzän qurqıp ularzı
sitän aşı ğına küzättelär
Yemeşteñ yaratqan babahı
Şähit qart öyzä bulha älbittä

babay:

1. babay:

Sayfa 13

Satır: 10

Dede; büyük yaştaki

kimse, ihtiyar.

sığarzı Ul yöräk özgös tawış
menän
Kit bınan babay Äsäyemä
teymä tip qısqrıp

bağana:

1. bağanahına:-hı, -na

Sayfa 103

Satır: 7

I. Kazık, direk, sütun

II. Çit.

yanındağı ılaş bağanahına
alıp barıp elde lä Yemeş
yanına kilep oslo tubıqtarın
qosaqlap ultırzı

baha:

1. baha:

Sayfa 5

Satır: 37

I. Paha, değer, kıymet

II. Söylenen fikri

güçlendiren edat.

aşamay esmäy yaşäp
bulmay za baha Yetmähä
yılı nisek
Yawır äle atahı yawır ulay
ömöthöz bulırğa yaramay

bahadır:

1. bahadır:

Sayfa 72

Satır: 3

Güçlü, yürekli kişi;

bahadır.

tororğa ölgörgän şat uyınsaq
xoloqlo bahadır käwzäle
ut säsep torğan börköt küzle
Xammattı täw kürewzä ük

bahaaa:

1. bahaaa:

Sayfa 234

Satır: 43

Koyun meleme sesi.

Bahaaa tip baqırıp tora
Bılay za ese boşop ultırğan
Yemeş harıqtıñ
möxäbbäthez

bal:

1. bal:

Sayfa 43

Satır: 15

Bal.

ti Şunan tege turğay uğa ber
qalaq bal qaptırğan ti
Azaq ügäy äsähenä barıp

baldaq:

1. baldaq:

Sayfa 181

Satır: 9

Yüzük, çember.

yäki baqır aqsanan huğılğan
baldaq yäki xuşbıy közgö
yeşle habın büläk itewzären
küptän işetep belä ine Şuğa

balğalaq:

1. balğalaq:

Sayfa 165

Satır: 23

Küçük kaşık.

yelpeldätep qağınalar
balğalaq habı şikelle yalpaq
suqıştarın alğa huzıp seben
qıwıp yügerälär kül

balıq:

1. balıq:

Sayfa 16

Satır: 31

Balık.

Ni Bibekäy apayım äytä
selbärä yothañ balıq
kewek säp yözöwse bulahnı
ti Yä Yämes hin dä yot

balla:

1. ballap:-p

Sayfa 171

Satır: 8

Ballamak, bal katmak.

Yatıǵız Lampa qabızıp
käräsinde äräñ itähe
bulmaǵız
ştobı tip boyorop qaldı
Unan maylap ballap

balqı:

1. balqıp:-p

Sayfa 34

Satır: 24

*Güçlü şekilde
parlamak, ııldamak.*
Yerzeń sañın da başmanı
Ara tirä Töşkän ere tamsılar
bolot aştınan taǵı la
saǵıwıraq balqıp sıqqan
qoyaştıñ

balsıq:

1. balsıq:

Sayfa 178

Satır: 35

Balçık.

käwzähen aǵartılğan balsıq
stenaǵa teräp beşep tulışqan
seyä şikelle hutlı irendären
nıq qımtıp köslö ixtıyarzı

baltır:

1. baltırınan:-ı, -nan

Sayfa 166

Satır: 16

*Baldır, bacağın arka
kısmı.*
almay ultırğanda ber qaz
bäpkähe unıñ yanına kilde
lä
Bibip Bip tip baltırınan
suqıp tarttı

balta:

1. balta:

Sayfa 21

Satır: 35

Balta.

balta oştahı Üzzäreñ işek
aldınıñ ber möyöşönä eşläp
alğan stanogında köndöñ
könö buyına sabıp yunıp

bala:

1. bala:

Sayfa 3

Satır: 33

Yavru, çocuk.

kilälär Bibeş ğailälä iñ
ölkän bala Uğa un dürt yäş
Ul
inde xäzer öyzä bötä eşte
tiyerlek eşläy ala Ä bına

bala saǵa:

1. bala saǵa:

Sayfa 58

Satır: 21

Kelime Tipi: -

Çoluk çocuk, çocuklar.

tihä lä qayta almağan Bala
saǵa teyäp yözär saqrım yer
üter xäle qalmağan ti unıñ
Şunan küp tä tormay vaba

bala tap:

1. bala tabıp:-ıp

Sayfa 86

Satır: 24

Kelime Tipi: -

*Çocuk sahibi olmak,
çocuğu olmak.*

uyzar aǵıldı

Bala tabırmı ikän ul Äğär

Bibeş bala tabıp quyha

balağa qal:

1. balağa qalıw:-ıw

Sayfa 85

Satır: 11

Kelime Tipi: -

Hamile kalmak.

üzendä balağa qalıw
bildäläre kürmäy tamam
ömöthözlökkä

birelä başlağan Sälimä bıyıl
qoroloqtan aşıqtarı köyöp

balağa awır:

1. balağa awırıp:-ıp

Sayfa 20

Satır: 14

Kelime Tipi: -

Doğum yapmak.

tön urtahında Baygilde
qäyneş yügerep kilep indä
Yeñgä ti Tizeräk bul ti
Kileneñ balağa awırıp

balahızlıq:

1. balahızlıqtan:-tan

Sayfa 96

Satır: 41

Çocuksuzluk.

saqta ütä yomart kiñ bay
küñelle bulıp kitewe
balahızlıqtan
başqa ber nāmägä
boşonmay här vaqıt şat
şayan köläs

balalıq:

1. balalıqtı:-tı

Sayfa 91

Satır: 41

Çocukluk.

balalıqtı onotqan
Yemeştärgä sikhez säyer
xatta oyat ta
hımaq toyoldo Yäneş xatta
bışıldap

balalayka:

1. balalaykahın:-hın

Sayfa 93

Satır: 44

*Balalayka (Rusların üç
köşeli, üç telli yaylı müzik
aleti).*

tırışıp uğa xezmät itä
Tüzeme böthä yänä säsen
başın
tuzırıp qulına qıldarı
özgölänep bötän rus
balalaykahın

balaq:

1. balağın:-ın

Sayfa 131

Satır: 31

*Pantolon gibi şeylerin
paçası.*

legendalarza ul Eyekte
balağın ğına kütärep aş
atlap

sığıırsı tübähe bolotqa teyep
torowsı bahadır itep tä

balas:

1. balas:

Sayfa 5

Satır: 34

Keçe kilim.

uylanıp tik ultırıwsan bulıp
kitewen xäterläp öndäşmäy
qaldı İsmaham hin elekkesä
haw bulhañ da ber xäl ine
Keşegä balas huğıp keyez
başıp bulha la köndälekte

balawız:

1. balawız:

Sayfa 13

Satır: 42

Bal mumu.

kitkes moñhow qara
küzzärenän ere ere yäş
börtöktäre
täğärläşep sıqtılar za
balawız şikelle harı
yañaqtarı

baq:

1. baq:

Sayfa 103

Satır: 37

Vak vak etmek.

Yaqşı baq qarap yörö tip
öyrätä Büzänä
Bıtbıldıq yuq buldıq tip
ömöthöz bıtlıday

baqılđas:

1. baqılđas:-a

Sayfa 3

Satır: 9

Vak vak etmek.

başında kākük saqıra
Küläwektä tälmaryendär

baqılđas

Olo Eyek yılğahı üzeneñ
mäñge şat şayan yırazarın

baqır:

1. baqırız:-zı

Sayfa 53

Satır: 11

I. Güçlü şekilde

*bağırmaq (keçi, koyun, sığır
için) II. Öfkeyle bağırmaq
(insan için).*

başğızğa bulğırzarı Qırılıp
bötkörzäre tip baqırzı
la öygä inep kitte Ä qızzar
nigez buyında ultırıp

baqır:

1. baqır:

Sayfa 181

Satır: 9

Bakır.

yäki baqır aqsanan huğılğan
baldaq yäki xuşbıy közgö
yeşle habın büläk itewzären
küptän işetep belä ine Şuğa

baqır:

1. baqır:

Sayfa 7

Satır: 38

Sonsuz, ebedi, baki.

Bötönläy mörtät bulğan
baxır Mäsetkä barmay im
tomğa ısanmay Gümer
baqır ırıs arahında sittä
yöröp

baqsa:

1. baqsağa:-ğa

Sayfa 81

Satır: 26

Bahçe.

qayza barğanın ni eşlägänen
belmäy yalan kärtägä barıp
inde Unan artqı qapqa ütä
baqsağa sığıp küptän tügel

baqtihän:

1. baqtihän:

Sayfa 114

Satır: 5

Gördük ki, baktuk ki.

Gümer tigäneñ Baqtihän
şulay hizzermäy genä ütä lä
kitä
ikän ul Şähit qart huzıp
köyläp şulay tine lä
tonoqlanğan

bar:

1. barmı:-mı

Sayfa 3

Satır: 17

*I. Var II. Her şey,
hepsi, bütün III. Varmak,
gitmek.*

Täbiğätkä nimä Keşe
yazmışında unıñ qayğıhı
barmı
ni Üze güzäl möhabät şat
bulğas şul yetkän uğa

bar köskä:

1. bar köskä:

Sayfa 44

Satır: 43

Kelime Tipi: -

Var güçle; canla başla.

bäylände Yemeş bar köskä
tartılıp tulap unıñ qulınan
ısqınırğa tırıştı Läkin keskäy
balağa bıl ırğaq şikelle qatı

barı:

1. barıbz:-bız

Sayfa 26

Satır: 30

*I. Bütün, hepsi, tüm,
tamam II. Yalnızca, sadece.
iñ türänä menderrep
ultırtasaq Bıl fani donya
nimä ul
Bında bez barıbz za qunaq
qına bit Bında qalay za uza*

barıber:

1. barıber:

Sayfa 14

Satır: 27

*Bununla birlikte,
bununla beraber, yine de.*

huzırğa tırıstılar Läkin ul
barıber bik tız aşalıp
böttö Bınan arı Yäneş yänä
ber yıwanıs uylap taptı

barin:

1. barin:

Sayfa 211

Satır: 36

Bey, efendi.

Teş arahıman qısqırıp
sıgarılğan dähşätle tawış
menän
Sabır it barin Aqrın Qulıñ
hınıp quymahın tip işkärte

barlı:

1. barlı:

Sayfa 184

Satır: 7

Bol, bereketli; hali

vakti yerinde.
belä Şäkert sağında uq mallı
barlı bay qızğa oşo Bibisara
abıstayğa öylängän köndän
alıp üz tawışın üz hüzen

barlı yuqlı:

1. barlı yuqlı:

Sayfa 9

Satır: 33

Kelime Tipi: -

Az, biraz; olur olmaz.

Qaytqan barlı yuqlı esmüxä
säyen totoş halıp qatı säy
yahap birze

barmaq:

1. barmaqlı:-lı

Sayfa 9

Satır: 39

Parmak.

kewek käre ozon barmaqlı
qarsığa suqışı himaq
kömrö tanawlı mullanı
aptıraw qatış qızıqınıw

barqıldaq:

1. barqıldaq:

Sayfa 103

Satır: 34

Ardıç kuşu.

Äyterheñ hazlıqqa batqan da
kemgäler üzen tartıp
sıgarırğa boyora Uğa
barqıldaq menän büzänä

barqq barq baq:

1. barqq barq baq:

Sayfa 103

Satır: 36

Kelime Tipi: -

Vak vak vak!

üzärensä qısqırıp yawap
qaytara
Barqq Barq Baq Äyterheñ
barqıldaq tartayğa

barsınhlıw:

1. barsınhlıwzar:-zar

Sayfa 231

Satır: 44

Barsınhlıw (özel ad).

höygän qızına xat yebärgän
Alpamışalar höygän yegeten
zindandan qotqarıp alğan
Barsınhlıwzar ayıwğa
atlanıp

barak:

1. baraktarı:-tar, -ı

Sayfa 121

Satır: 15

Baraka.

ber nisä yıl eşläp kitkän
rudniktar tarttı Eşse
baraktarı
üzäreneñ tazalığı yaqtılığı
yağınan bıl äsegän mal

baraxlo:

1. baraxlo:

Sayfa 53

Satır: 30

Ivır zıvır.

añlaşılmağan yat teldä
Vot tebe konfiskatsiya Odnno
baraxlo tip kölöştölär

baş:

1. başıp:-ıp

Sayfa 5

Satır: 34

I. Basmak II. Adım

atmak, gitmek III. Bir işe
başlamak.

uyulanıp tik ultırıwsan bulıp
kitewen xäterläp öndäşmäy
qaldı İsmaham hin elekkesä
haw bulhañ da ber xäl ine
Keşegä balaş huğıp keyez
başıp bulha la köndälekte

baş:

1. başı:-ı

Sayfa 7

Satır: 41

Baş, kafa, yukarı, üst.

zä yäsemäy Başı yalsılıqtan
sıqmay unıñ tip höyläy Ä
inde artıq başalqı xoloqla az
hüzle Säğürä yeñgäne ul

baş bir:

1. baş birmägän:-mä, -gän

Sayfa 92

Satır: 30

Kelime Tipi: **Deyim**

Boyun eğmek, itaat

etmek.

Binday denşçik menän iñ
awır yuldı la yeñel ütep
bula İdriska attıñ telen belä
Ber kemgä baş birmägän

baş bul:

1. baş bulmaq:-maq

Sayfa 86

Satır: 43

Kelime Tipi: **Deyim**

İdare etmek, yönetmek.

Şulay bulğas keşe yörägenä
qalay baş bulmaq käräk Yä
oşo minutta Xammattıñ
uyında ni barın qalay
belmäk

baş baştaqlıq:

1. baş baştaqlıq:

Sayfa 204

Satır: 40

Kelime Tipi: -

Başına buyrukluq.

itkän Timerbay
Bıl yegettär beräy baş
baştaqlıq eşläp quymahındar

baş hal:**1. baş halğan:-ğan****Sayfa 127**

Sətir: 17

Kelime Tipi: **Deyim***Kurban olmak.*

bəxete ösön baş halğan
batırzargə bötköhöz xörmät
yawızdarğa qarata ikhez
sikhez nəfrät toyğoların
uyatıp

baş ur:**1. baş urup:-up****Sayfa 130**

Sətir: 10

Kelime Tipi: -

*Başvurmak, müracaat
etmek.*

Xaşi küptän tügel genä
üzeneñ Mäkkägä Mäzinägä
barıp
qäğbägä baş urup xajda
bulıp qayıtwın xajğa
barışlay

baş vat:**1. baş vatıp:-ıp****Sayfa 250**

Sətir: 7

Kelime Tipi: **Deyim**

*Düşünmek, çok
düşünmek.*
xaqta ğına uylap baş vatıp
ultıra
Yä atahı nimägä şımıp
kitteñ Es säyeñ hıwına

baş aş:**1. başı aşap:-ı, -p****Sayfa 61**

Sətir: 40

Kelime Tipi: **Deyim***Helak etmek.*

yebärze Vaqiğa tip ällä ni
zur vaqiğa la bulmanı älbittä
Ä şulay za süpte sümälä
yahap keşe başı aşap

basıl:**1. başılıp:-ıp****Sayfa 12**

Sətir: 9

I. Basılmak, ezilmek II.

*Sessiz hale gelmek,
sessizleşmek III. Zorlaşmak,
sıkıntılı hale gelmek.*
Qızzar bıl yuğaltıwzıñ
awırılığınan başılıp tawış
tınhız
qatıp torzolar Ä mulla käkre
barmaqtarın

basım:**1. basımı:-ı****Sayfa 117**

Sətir: 40

Baskı.

yırına qolaq hala hala
urındıq sitendä täzrä
yanında
ultıra Tormoštoñ basımı
tüzgehez awırayıp kitkän

başına yet:**1. başına yetergä:-ergä****Sayfa 172**

Sətir: 42

Kelime Tipi: **Deyim**

Helak etmek.
Hin mine şul athız
qaldırırğa ğına yöröyhön
inde ırıstan
Körän beyämdeñ başına
yetergä yöröyhön hin

basıw:**1. basıwında:-ı, -nda****Sayfa 28**

Sətir: 4

Tarla, ekilen toprak.
vaqıtı yette Tik urırğa aşıq
qına yuq ine Yomşaq işke
yerzärze genä höröp säskän
yarlı yabağanıñ basıwında

baskıc:**1. baskıçı:-nı****Sayfa 223**

Sətir: 15

Basamak, basacak yer.
Ber adām kilde lä şul çakta
äyländerde baskıçı

Tübänge başmalar mende
yuğargısı түbän töşte

başlıq:**1. başlığa:-a****Sayfa 171**

Sətir: 21

*Uyurken nefesi
kısılmak, nefesi daralmak.*
yılıtqas hataşa başlığa awır
yoqoğa sumdı Qarañğı
halqın
öyzä Yemeş kenä uyaw
qaldı Ul här vaqıt şulay
kistären

başla:**1. başlap:-p****Sayfa 4**

Sətir: 29

Başlamak.
yer ütteñ Qaramış bayzan
başlap Taşlınıñ Timaş
bayarına
xätle ikäwläp bötä bayzıñ
küpmə urağın urzıq

basma:**1. basma:****Sayfa 223**

Sətir: 13

Basamak, basacak yer.
Yuğargı basma mäğrur min
yuğarı sez түbänsez di
Niçek ğali minem urınım
tübängelär kürämsez di

basqıs:**1. basqısında:-ı, -nda****Sayfa 91**

Sətir: 27

Basamak; merdiven.
basqısında yalanğas al tänle
kük küzle ğäjäp matur
taşqursaqtı yebäk yurğanğa
töröp bāpes itep kütārep

başqort:**1. başqort:****Sayfa 3**

Sətir: 5

Başkurt.

Tön Başqort qızınıñ teñkelé
yelené şékellé küzzêñ
yaun alıp yımıldap torğan

başqortsa:

1. başqortsa:

Sayfa 37

Satır: 31

*I. Başkurt dilinde,
Başkurtlar gibi II.
Başkurtça.*

beşerenergä tegenergä
keşelär menän başqortsa
ğına
tügel tatar häm rus
teldärendä lä häybät itep

başqa:

1. başqa:

Sayfa 8

Satır: 2

Farklı, ayrı, başka.

eş yuq ine Yä xäzer awıl
şarşaw taştamal hölgölärze
unıñ şikelle oştı huğıwsı
başqa beräw barmı Ähä

başqar:

1. başqarırwı:-ıw, -ı

Sayfa 23

Satır: 28

*I. Yerine getirmek,
yapmak II. Farklılaşmak,
değişmek.*
torğan urındar küp
bulğanlıqtan Sıwaqay
äbeygä bıl
eşte başqarırwı his tä awır
bulmanı Şähit qart ber ni zä

başqarma:

1. başqarma:

Sayfa 250

Satır: 19

Yürüten, icra eden.

volost başqarma
komitetında hamın bayzar
xököm
hörä Sovet maskahı keygän
bayzar Ber uylahañ
undayzar

baş yuğalt:

1. baştı yuğaltıp:-tı, -ıp

Sayfa 75

Satır: 38

Kelime Tipi: **Deyim**

Helak olmak.

az kütärep tora birze lä ipläp
kenä yergä baştırzı
Ey kilen kilen ulay taşlanıp
baştı yuğaltıp

bastır:

1. bastıra:-a

Sayfa 69

Satır: 16

I. Bastırmak II.

Yerleştirmek.

näsixättäre lä unı bik tiz
yekhenderze Äsähe ärläp tä
tuqmap ta unı mäzräsägä
qabat ayaq bastıra almanı

başta:

1. başta:

Sayfa 8

Satır: 16

İlk önce, başta.

lä imlärğä äzerlänä başlanı
Bögön dä ul säy yanında
başta donya kürşe külän
xäldäre turahında äzeräk

baştağı:

1. baştağıları:-lar, -ı

Sayfa 147

Satır: 20

Baştaki, ilk.

tigän himaq uşal asıwlı
yırzar za bar Sälimägä
yırzarzıñ
baştağıları ä İştuğan menän
Äxätkä huñğıları küberäk

baştan:

1. baştan:

Sayfa 79

Satır: 4

Baştan, önceden.

Hin unı Taiba yeñgä qoro
tot Ştobı şaştırma
Öyzän sıgarıp bezgä lä

yebärep yörötmä Baştan
şulay

baştan ayaq:

1. baştan ayaq:

Sayfa 51

Satır: 16

Kelime Tipi: -

Baştan ayağa kadar;

tamamen, bütünüyle.

Könyaqtan qarşı ıskän köslö
qoro yel köldö kire öröp
Särbiyamaldıñ üzen baştan
ayaq qoyondorzo

başalqı:

1. başalqı:

Sayfa 7

Satır: 42

Sakin karakterli,

yumuşak tabiatlı,

soğukkanlı.

zä yälsemäy Başı yalsılıqtan
sıqmay unıñ tip höyläy Ä
inde artıq başalqı xoloqlo az
hüzle Säğürä yeñgäne ul

başalqılan:

1. başalqılanıp:-ıp

Sayfa 23

Satır: 45

Sakin hale gelmek,

soğukkanlı hale gelmek.

yaqşırıp başalqılanıp

kitewenä qıwanıp

başaq:

1. başaqı:-lı

Sayfa 28

Satır: 7

Buğday başağı.

başaqı qızıl tuqal boyzay
tulqınıp üşkäyne Bını
kürep xalıqtıñ ber törlöhö
ğäjäplänä İkensehe Alla

bat:

1. batıp:-ıp

Sayfa 6

Satır: 35

I. Batmak, girmek,

*suyun içine doğru gitmek II.
Gök cisimleri için batmak.
uyzarğa batıp yatqan Sığürä
yeñgä irenä bütän
öndäşmäne lä yıwatmanı la*

batır:

1. **batırzı:**-zı, -

Sayfa 12

Satır: 39

*Batırmak, saplamak,
daldırmak.*

*terhägenä xätle tastağı yılı
hıwğa batırzı
hıw qan menän qatnaşıp
quyırğan hayın Sığürä*

batır:

1. **batır:**

Sayfa 30

Satır: 15

*I. Cesur II. Kahraman
III. Kerpeten.*

*batır menän Yämälkä batır
bulahı sağında ul awıl
äbey batşa ğäskärzäre ürt
halıp kölon kükkä osorop*

batırlıq:

1. **batırlıqın:-ın**

Sayfa 16

Satır: 37

*Kahramanlık, yiğitlik,
cesurluk.*

*batırlıqın tağı ber qat raşlar
ösön yänä ber ike
yotqoloqto
yotop yebärze Yemeş unıñ
bıl batırlıqına ısın*

batıray:

1. **batırayıp:-ıp**

Sayfa 22

Satır: 27

*Cesurlaşmak.
kenä tip yebärä Yemeş
Qayhı saqta tağı la batırayıp
kitep Şähit qarttıñ küldäk
yeñdärenän eñer bawınan*

batist:

1. **batist:**

Sayfa 180

Satır: 39

Patiska.

*menän sigelgän aq batist
yawlıq menän hörtöp aldı
Unan tağı bayağısa matur
höykömlö yılmayıp*

batıyma:

1. **batıyma:**

Sayfa 37

Satır: 14

Batıyma (kişi adı).

*Bıl vaqığan huñ unıñ ata
äsähe bötönläy tüşäkkä yattı
Särbiyamal eşkä barıp ingän
Batıyma tutay bında*

batmus:

1. **batmus:**

Sayfa 43

Satır: 34

Tepsi.

*Bibeş urındıqqa yamalıp
bötkän bulha la ap aq
taza kinder aşyawlıq alıp
kilep tüşäne Batmus*

batqaq:

1. **batqaq:**

Sayfa 77

Satır: 27

Batalık.

*kük tä bot töbönän batqaq
qına xököm hörä Oşo arqala
Bibeşteñ hağışı la ğazabı la
bıl arala ikelätä artıp kitte*

batrak:

1. **batrakka:-ka**

Sayfa 209

Satır: 33

İşçi, işçilik.

*haldat Bınday huğış ul eşse
batrakka xäyerselektän
nujanan başqa ber ni zä
birmäne birmäyäsäk tä Ä
bına*

batşa:

1. **batşa:**

Sayfa 26

Satır: 17

Çar, padişah.

*Keşelär bayzı bay batşanı
batşa mullanı mulla tip
belmäy başlanılar ti Bına ti
Peterburza xatta zawıttıqlar*

batşalık:

1. **batşalıqın:-ı, -nan**

Sayfa 91

Satır: 33

Padişahlık; çarlık.

*bergä qızzarğa äkiät
batşalıqınan bıl tuphağa
yanılış
osop kilep qunğan yen qızı
kewek kürende Yäşe menän*

bata suma:

1. **bata suma:**

Sayfa 20

Satır: 15

Kelime Tipi: -

Batıp gömülerek.

*kitte ti Şunan min qarğa
bata suma yügerep kilhäm
söbxanalla bıl bala tıwğan
da yar halıp qısırıp ilap*

baw:

1. **bawınan:-ı, -nan**

Sayfa 22

Satır: 28

Bağ, kemer.

*kenä tip yebärä Yemeş
Qayhı saqta tağı la batırayıp
kitep Şähit qarttıñ küldäk
yeñdärenän eñer bawınan*

bawırhaq:

1. **bawırhaq:**

Sayfa 177

Satır: 11

Piş.

*qotqarzi Särbiyamal aş
bawırhaq beşerep
bärämästär
yahap meyes yanında üze
qaynaştı Ä Bibisara abıstay*

bay:**1. bay:****Sayfa 4**

Sətir: 36

Zengin.

quyzı bit Athız ir qanathız
qoş bit inde ul
Baygilde Moğayın qaynım
mārxüm ulım bay bulhın

baya:**1. bayan:****Sayfa 4**

Sətir: 13

Biraz önce, az önce.

bötkän köräk haqalın
semetkeläp urındıq sitendä
bayan
birle hüzhez ultıra
Kügelyem ay nurzarı unı
bersä

bayağı:**1. bayağıman:-nan****Sayfa 18**

Sətir: 41

*Biraz önceki, az**evvelki, önceki.*

Bulmanı Yemeş tılıdıp
bayağıman da nığıra qızara
bürtenep ultıra birze Axır
Yäneş unıñ aldına sükäyze

bayağısa:**1. bayağısa:****Sayfa 47**

Sətir: 12

I. Önceki gibi II. Her

zamankı gibi, alışıldığı gibi.
Särbiyamaldıñ bıl qılanışına
la Xisbulla haman
bayağısa kilbäthez
bäwelgeläp

bayar:**1. bayarına:-ı, -na****Sayfa 4**

Sətir: 29

Boyar.

yer ütēñ Qaramış bayzan
başlap Taşlınıñ Timaş
bayarına

xätle ikäwläp bötä bayzıñ
küpmə urağın urzıq

baybisä:**1. baybisä:****Sayfa 122**

Sətir: 12

*Hanım ağa; zengin**karısı.*

kenä itep yäşäp tä toror ine
lä bit Üze lä yegärle
Balalar za eşlärlek Oşo
qomhozloğo baybisä bulğıhı

bayğäle:**1. bayğäle:****Sayfa 58**

Sətir: 28

Bayğäle (özel ad).

toqomonan Mäxmüt ibni
Hayılmış Hayılmış ibni
Qazmaş
Qazmaş ibni İrgäle İrgäle
ibni Bayğäle Bayğäle ibni
Yänğäle

baygilde:**1. baygilde:****Sayfa 3**

Sətir: 27

Baygilde (kişi adı).

Baygilde ağay şulay uylay
Şuğa kürä uğa isemde lä
İştüğan tip quşqan bit ul Ös
qız arahında

baygilka:**1. baygilka:****Sayfa 269**

Sətir: 35

Baygilka (kişi adı).

Äy Baygilka beläm beläm
hin qayzan bılay
huğıştan qaytıp kiläm

bayğos:**1. bayğos:****Sayfa 47**

Sətir: 15

Baykuş.

axırı Yä bıl bayğos bında ni
tip kilep sıqtı ikän Nimä

bar ikän uğa bında tip yäne
bizep uylandı Baygilde ağay

bayı:**1. bayırğa:-rğa****Sayfa 27**

Sətir: 10

*I. Zenginleşmek, çok**mal ve mülke sahip olmak**II. Ufuk ardına inmek,**batmak.*

telämäy ikän ä Tegenän
bınan özöp yolqop haman
bayırğa küp tä yaqşı la aşap
köräyergä tırşıp

baylıq:**1. baylıq:****Sayfa 25**

Sətir: 12

Zenginlik, servet.

Yarar yarar harıgıgız
bulmağas qayzan
huñ hezgä tire alırğa Ni
eşläyheñ xäl yuq Baylıq aqıl

bayqa:**1. bayqap:-p****Sayfa 259**

Sətir: 14

*I. Gözden geçirmek,**incelemek II. Dikkatli**olmak, sezmek.*

urındıq izän aştarın qıyıq
esen kärtä qura arahın
bayqap sıqtılar Qış buyı his
ber asılmağan art qapqanıñ

bayram:**1. bayram:****Sayfa 3**

Sətir: 14

Bayram.

qoştar za yomşaq yeläs
yeldän höyölöp
köndözgö eşe kämegängä
höyönöp bayram itä

bayramğäle:**1. bayramğälemä:-mä****Sayfa 220**

Satır: 42
Bayramğäle (kişi adı).
yarata ine
Yemeş yegärle qız bulmaqısı
Unı Bayramğälemä käläş
itep

bavras:

1. **bayrasınıñ:** -ı, -nıñ
Sayfa 84
Satır: 41
Bayras (kişi adı).
unıñ Bayrasınıñ şäplege
qızınıñ maturlığı turahında
höylägändä Xammattıñ
küzzärendä nindäy görür
şatlıq

bavtaq:

1. **baytaqtan:** -tan
Sayfa 146
Satır: 3
Epeyce, çokça, pek
çok.
halqın uramda baytaqtan
birle tapanıp yöröp öşögän
yegettär yılığa ingäs
kinänep bürektären halıp
bişmät

bazıq:

1. **bazıq:**
Sayfa 21
Satır: 4
I. Güçlü, dayanıklı,
sağlam II. Parlak III. Güçlü
tesir eden.
kürewzä ük oqşanı Bigeräk
tä unıñ taşıp barğan
energiyalı sälämät töşö kör
boyoroqlı tawışı yetez
bazıq

bazıra:

1. **bazırayışıp:** -y, -ı, -ıp
Sayfa 30
Satır: 42
Kor halinde yanmak.
ılıqtırzı Süplek östöndä
Yemeşteñ yozroğı xätle
bulıp

bürtengän ere qara yemeştär
bazırayışıp yata ine Bıl

bazıyan:

1. **bazıyan:**
Sayfa 138
Satır: 6
Bazıyan (kişi adı).
önhöz hüç quyışır ösön dä
kilälär ular bında
Bazıyan yeñgä yaş şul äle
Zur qayğıını la täwläp kürä

bazla:

1. **bazlap:** -p
Sayfa 130
Satır: 31
I. Kor halinde yakmak
II. Işıldamak, parıldamak.
rendä qırağay ut bazlap
kitkän Yäbeşkäk barmaqtarı
üzlegenän üzzäre
yomarlangan İx äğär ul
mineñ qulıma

baznat:

1. **baznat:**
Sayfa 36
Satır: 18
Kahraman, yiğit, cesur.
höyläyzär İkenseläre
Şulayzır şulay bulmaha
baznat itep üz irke menän

baznat it:

1. **baznat itä:** -ä
Sayfa 89
Satır: 2
Kelime Tipi: -
Cesaret etmek,
kahramanlık yapmak.
Yırla yırla Tuqmamaş
Tuqmatmabız tızär
malayzar
kölop Bez barında ul baznat
itä alamı ni xa xa

baznatlıq:

1. **baznatlıq:**
Sayfa 40
Satır: 45

Kahramanlık, yiğitlik,
cesurluk.
nindäyzır totop tıyğılız üz
hüzlelek baznatlıq
qatınlarğa

bazar:

1. **bazarzan:** -zan
Sayfa 9
Satır: 32
Pazar.
yarzam itew sixätländerew
yā xuş tip yawaplanı
Säğürä yeñgä uğa kisä
Baygilde ağay بازارzan alıp

bazarsı:

1. **bazarsılar:** -lar
Sayfa 87
Satır: 32
Pazarcı.
qızmasa bulıp alğanlıqtan
arbağa qırın yatıp uramğa
hıymay qısırıp yırlap ta
uza Bazarsılar arahında inde

baxır:

1. **baxır:**
Sayfa 4
Satır: 37
Zavall.
tip oşonday isem quşqandır
baxır Ey alla yarlınan bay
tıwğanın kem kürgäne bar
huñ

bel:

1. **belmäyzär:** -mä, -y, -zär
Sayfa 4
Satır: 3
I. Bilmek, bilgi sahibi
olmak II. Anlamak,
düşünmek III. Görüp
tanımak.
kiserergä tura kiläsäk Ular
äle bıl xaqta uylay
belmäyzär
Öyzön tomroqlığon da
tarlığın da yurğandıñ ös
keşe

beläk:

1. beläk:

Sayfa 12

Satır: 32

Bilek.

Mulla bını la işetmäğängä
halıştı Qorbanınıñ
qulınan tağı la qatıraq qısıp
totto beläk böğärendäge

belän:

1. belän:

Sayfa 149

Satır: 34

Birlikte, ile.

Töştä tıçkan häm küse xalqı
Belän ul eş kürä

beläzek:

1. beläzekte:-te

Sayfa 49

Satır: 10

Bilezik.

kilengä büläkkä tip birep
yebärgän sulpılıq talir täñkä
menän suqlı ike kömöş
beläzekte yañılış uğa birep
tä

beldek:

**1. beldekleräktäre:-ler, -ä,
-k, -tär, -e**

Sayfa 28

Satır: 10

Bildik, tanıdık.

haman yarlınıñ awızınan
tartıp alıp bayğa birä tip
huqrana Ä beldekleräktäre

beldekle:

1. beldeklelegen:-leg, -en

Sayfa 21

Satır: 20

*I. Zeki, akıllı II. Çok
bilmiş.*

itelgäs hüz kemdeñ küze
teyew mäsälähenä küsep
kitte

Sıwaqay äbey bında la
başqalarzan beldeklelegen

belder:

1. beldergän:-gän

Sayfa 32

Satır: 12

*Bildirmek; açıklamak;
haber ulaştırmak.*

Solan işegeneñ yañağına
höyäleپ tayaqqa tayanıp
bökräyep torğan Şähit babay
kemgäler üpkä beldergän

belem:

1. belememde:-em, -de

Sayfa 69

Satır: 38

Bilgi, ilim, eğitim.

Äsäy botqa ğına huq başqa
huqma Yuqha yäy buyı
etlänep kenä yıyğan bötä
belememde başımdan
örkötöp

belen:

1. belengän:-gän

Sayfa 128

Satır: 13

*Bilinmek, sezilmek,
hissedilmek.*

duxovniy seminariyağa
uqırğa barıp inewe belengän
Xäbir dindän yazğan Xäbir
kafir bulğan Urısqa

beleş:

1. beleşe:-e

Sayfa 62

Satır: 4

*Başkurt için yakın
gördüğü veya birlikte
yaşadığı Rus dost.*

ğına torğan zur bay yort
yanına barıp sıqtı Bıl
Qormoş
bayzıñ beleşe kojevnik
Çervyak yorto Qormoş bay

ber:

1. ber:

Sayfa 3

Satır: 24

Bir.

yaqtılıq kärkeymäy zä Ğailä
yoqlay urındıqtıñ türyağında

iñ töptä qalastay işelep ber
malay yata Ul İştüğan Uğa

ber ber artlı:

1. ber ber artlı:

Sayfa 40

Satır: 3

Kelime Tipi: -

Birbiri ardınca devam

eden.

ber ber artlı yügereşep öygä
inep yuq buldı Qapqa
töböndä İştüğan ğına torop
qaldı Bıl vaqıtta unıñ

ber berehen:

1. ber berehen:

Sayfa 104

Satır: 32

Kelime Tipi: -

Birbir, kendi arasında.

qazıqqa bāylāp kitkāndār ti
Eyäläre şul köndän birle ber
berehen yeñä almay haman
köräşep körmäkläşep
qayzalır

ber bereñä:

1. ber bereñä:-ñä

Sayfa 101

Satır: 5

Kelime Tipi: -

Bir bir, kendi arasında.

yäki handıq yozaqlap yöröw
ber bereñä ısanmaw kewek
ğäzät bötönläy yuq här
kemdeñ yorto xujahınıñ
küñele

ber qatlı:

1. ber qatlı:

Sayfa 59

Satır: 24

Kelime Tipi: -

Yalansız, rıyasız.

ap aq matur bitle izgelekle
tınıs qaraşlı zur kăwzäle
läkin keskäy bala kewek ber
qatlı Gölğäyşä Baygildelär

ber tuğan:

1. ber tuğan:

Sayfa 47

Satır: 23

Kelime Tipi: -

Aynı ana babadan olan kardeşler.

hala başlağan Xisbullaniñ
ber tuğan ağahı köräşse
Xammat batır şaytan bulıp
arağa ingän Şunan Sälimä

ber yulı:

1. ber yulı:

Sayfa 106

Satır: 32

Kelime Tipi: -

Aynı anda, birden.

Yemeş dürtäwläp säy esergä
ultırzılar Kis tımıq yeläş
Tik awıl artındağı beyek
tıräktärzän bötähe ber yulı
pır

beräm beräm:

1. beräm beräm:

Sayfa 185

Satır: 32

Kelime Tipi: -

Ayrı ayrı, bir bir.

keyäwzän xat xəbär barmı
İştüğan qayza tip beräm
beräm horaşıp sıqtı Tuqta
min äytäm Särbiyalmağa

beräm häräm:

1. beräm häräm:

Sayfa 267

Satır: 7

Kelime Tipi: -

Seyrek, yer yer, kısım kısım.

nindäyzer köslö şaw şıw
beräm häräm atış tawıştarı
işetelde Tuqmalıp izelep
bötkän taş kewek awır tänen

berämläp:

1. berämläp:

Sayfa 167

Satır: 25

Ayırarak, ayrı ayrı.

Unan künäktärze berämläp
bäläkäs yaqqa hike östönä
taşını Yäneş öşögän ayaq
quldarınıñ hızlawına tüzä

berär:

1. berär:

Sayfa 27

Satır: 20

I. Birer II. Herhangi.

İştüğandıñ ayaq astına ırğıttı
Mä key ulım Kittek Bögön
barıp yetep berär

beräw:

1. beräw:

Sayfa 8

Satır: 2

Biri, birisi; bir başına, tek.
eş yuq ine Yä xəzer awılda
şarşaw taştamal hölgölärze
unıñ şikelle oştı huğıwsı
başqa beräw barmı Ähä

beräy:

1. beräy:

Sayfa 7

Satır: 10

Herhangi bir, herhangi.
qağa östönä bilenän genä
böröp tegelgän sitsa küldäk
keyep qış köndärendä
başına beräy alama şäl
yabınıp

bere:

1. berehenä:-he, -nä

Sayfa 3

Satır: 35

Bir tanesi, biri.

Yäneş menän Yemeş
keskäyeräktär äle Berehenä
yete ikensehenä

berehe:

1. berehe:

Sayfa 7

Satır: 35

Bir tanesi, biri.

ağay ana şunday
mörtättärzeñ berehe Unıñ
xaqında
Sıwaqay äbey urını kilgän
hayın

berehen:

1. berehen:

Sayfa 31

Satır: 3

Bir tanesi, biri.

Tuqta äle Berehen genä tel
osoma teyzerep qarayım
äle Tämleme ikän tine Üze
unı tel osona teyzerep

berehenän berehe:

1. berehenän berehe:

Sayfa 25

Satır: 34

Kelime Tipi: -

Birinden biri;

birbirinden.

qoroloqta keşelärzeñ et
besäy xatta keşe aşawzarı
awılı awılı menän qırılıwı
xaqında berehenän berehe

berek:

1. berekmäy:-mä, -y

Sayfa 202

Satır: 16

Birikmek, yığılmak, toplanmak.

Ularzıñ bögön höyläşep
hüzzäre bötmäy käääşep
käääştäre berekmäy ine

berense:

1. berense:

Sayfa 3

Satır: 1

Birinci, ilk.

Berense бүлек
Donya kiñlegendä ni fayza

bergä:

1. bergä:

Sayfa 15

Satır: 30

I. Birlikte, beraber II.

Aynı zamanda.

Bında üzzäre kewek keskäy
ber öyör balalar menän
bergä sır sıw kilep hıw inep
yöröyzär ine inde Bibekäy

bergäläp:

1. bergäläp:

Sayfa 83

Satır: 20

Birlikte.

beyey ikäwläp tuğayzan tal
ağas taşınılar här ber qazıqtı
bergäläp qaqtılar här ber
yañı taldı bergäläp qayırıp

berket:

1. berketkän:-kän

Sayfa 207

Satır: 9

*Bağlamak, tutturmak,
takmak.*

nindäyzer serle yep menän
berketkän kewek toyoldo
Uylamağanda osraşıw
Qalay häybät buldı äle

berläm:

1. berläm:

Sayfa 85

Satır: 44

Yaya yolu.

Uramdan uzıp keşe küzenä
sağılıp yörömäs ösön ular
kärtä artı yağınan Üle Eyek
qaşlağınan uzğan berläm yul

berläs:

1. berläsep:-ep

Sayfa 199

Satır: 7

*Birleşmek, bir araya
gelmek.*

xatta kräştändär zä berläsep
ana şul baxet bikläp
quyılğan sitlekte qıyratırğa
yıymalar ti Äğär

bermä ber:

1. bermä ber:

Sayfa 24

Satır: 1

Kelime Tipi: -

*I. İki kez için, iki
defaya II. Birdenbire,
aniden.*

Bına kürerheñ Baygilde
qäyneş bermä ber kileşer
Xozay quşha awırırwı hılap
alğan kewek bulır tip

bersä:

1. bersä:

Sayfa 4

Satır: 14

*I. Aynı zamanda,
birlikte II. Bir...bir,
hem...hem.*
bötkän köräk haqalın
semetkeläp urındıq sitendä
bayanan
birle hüzhöz ultıra
Kügelyem ay nurzarı unı
bersä

berük:

1. berük:

Sayfa 153

Satır: 31

Kelime Tipi: **Kalıp
ifade**

Lütfen, rica ederim.
Berük ulım üzeñde haqlay
kür Başındı doşman bülehe
aştına tıqma Berük
dıwamallanma tip här
höylämgä

berzäm:

1. berzäm:

Sayfa 67

Satır: 30

*Aynı, birlikte, beraber,
aynı zamanda.*
Isınlap ta keskäy öyzön vaq
serek büränäläre bında
üzüzäreneñ huñğı
vazifalarına berzäm baş
eyergä

berzän:

1. berzän:

Sayfa 11

Satır: 36

*I. Birden, bir defada,
bir kez II. İlki, birincisi.*
Yäneş menän Yemeş balas
artınan eyärep mullanıñ
Aldına uq kilep baştılar Ular
berzän äsälären ikensenän

berzän ber:

1. berzän ber:

Sayfa 4

Satır: 34

Kelime Tipi: -

I. Tek, yalnız, bir tek II.
Herhangi bir.
şaytan da sığa almaş tigän
daniñ taraldı Ä baxet
bulmanı
Qayza huñ ul baxet Yä
berzän ber atıbzığa xätle
ülep

beş:

1. beşmägän:-mä, -gän

Sayfa 16

Satır: 23

*Biçmek, kesmek,
kırpmaq.*
ul Ey qurqaq beşmägän tip
zämenä teyze
Axır Yemeş tä sisenep unıñ
yanına töştö Ular hıwzıñ

beş:

1. beşerep:-er, -ep

Sayfa 25

Satır: 25

*I. Pişmek, olmak, olgun
hale gelmek II. Kabuğunu
soymak.*
yıwıp ikmäk beşerep kitte
oloraqtarı ildäge awıladağı
xäbärzärze höyläne Bıl
xäbärzärzeñ kübehe xäzer
gel

besän:

1. besän:

Sayfa 17

Satır: 34

I. Ot; saman II. Ekin.
säsrätew tawıştarı menän
şaw gör kilep tora Keşelär

bında iñ qızıw besän uraq
öştöndä lä hıwhınga
tuqtağan

besäy:

1. besäy:

Sayfa 4

Satır: 5

Kedi.

ösön bäläkäs bulıwın da
toymay besäy balaları
şikelle
tatlı mışıldap yoqlay birälär
Ä bına Baygilde aғay

beşep tirlä:

1. beşep tirläp:-p

Sayfa 155

Satır: 2

Kelime Tipi: **Deyim**

Çok terlemek, terden

sırılsıklam olmak.

yeget yäş bulha la tiz genä
yeñelergä telämäne Beşep
tirläp haman uynawza buldı
Qarap ultırıwsılar za yarışqa

beser:

1. beşerep:-ep

Sayfa 9

Satır: 35

I. Pişirmek, yemek

hazırlamak II. El ya da
ayağı yakmak III. Isıtmak.
Äle genä kölgä kümep
beşerep alğan berzän ber
sösö
ikmägen totoş turap unıñ
aldına haldı Yäneş menän

beşert:

1. beşertep:-ep

Sayfa 62

Satır: 42

Pişırtmek, yemek

hazırlatmak.

yetehen işkä alam tigän
bulıp anawı mulla aғayım
qoymaq
beşertep aşap böttö bit unı
Xa xa xa ısın min ul

bet:

1. bet:

Sayfa 210

Satır: 11

Bit.

Küptän waqıt Yelkäne bet
yeterlek talanı inde Yeter
munsa kăräk tip qewätläne
Nikita Tege haldat tağı la

bevä:

1. beyäm:-m

Sayfa 54

Satır: 19

Kısrak, tay.

Mineñ unda bik şäp körän
beyäm bar Şunu barıp
yegep alıp kil tine
Särbiyamal tağı qırt kişep
Bar

beväläy:

1. beyäläyhez:-hez

Sayfa 162

Satır: 5

Eldiven.

aştınan sıǵıp torğan sästäre
qırawıtqan beyäläyhez
yalanğas quldarı küğäreş
qızarıp tuñıp bötkän

beve:

1. beyep:-p

Sayfa 39

Satır: 22

I. Oynamak, dans

etmek II. Sık sık bir yere
inmek.

menän yergä arlı birle genä
qağılıp nimägäler
qıwanğanday
hikergeläp uram tulıp beyep
yöröyzär Bına ularzıñ

beyek:

1. beyek:

Sayfa 40

Satır: 41

Uzun, yüksek.

beyek kütärmäle ör yañı
qara itek başında şaw bizäk

harı keşmir şäl bındağı yäş
qatın qızızıñ iñ

beyem:

1. beyem:

Sayfa 7

Satır: 22

Kayınbirader, kayın.

bala saǵahı menän üze
donya kötöp tora Ulı
äsäyem tip
kilene beyem tip yeyändäre
qartsäy tip özölöp toralar

bez:

1. bez:

Sayfa 4

Satır: 21

I. Biz II. Tıǵ.

ikän dä ul Baygilde menän
bez matur bulmanıqmı la
yegärle bulmanıqmı Yeläk
kewek üstek yen kewek
eşlänek

biyalamdı:

1. biyalamdı:-m, -dı

Sayfa 235

Satır: 31

Kelime Tipi: -

Cam.

Kem vattı Kem Biyalamdı
kem vattı tim yer yotqorzarı
Yäneş menän Yemeş qottarı
osop artqa sigendelär

bıǵıw yozaq:

1. bıǵıw yozaq:

Sayfa 260

Satır: 3

Kelime Tipi: -

Kilit.

şar asıq ine Qapqanı
biklägän bıǵıw yozaq qayıra
hurıp
ayaq aştına ırǵıtıp
taşlanğaynı

bıǵa:

1. bıǵa:

Sayfa 7

Satır: 31
Buna.
bulasaq tip ışana Xalıq
arahında bıǵa
ışanmawsılıqtı
kürhâ ısn küñeldän qayǵıra
Unday keşelärze Äxmäzulla

bıǵasa:

1. bıǵasa:

Sayfa 9

Satır: 42

*Bu kadar, buna dek,
önceki kadar, evvelki kadar.
menän küzätä başlanılar
Ular bıǵasa unı ber qasan da
bılay yaqından kürgändäre*

bıǵaw:

1. bıǵawǵa:-ǵa

Sayfa 121

Satır: 9

Pranga.

Arǵımaq ta bıǵawǵa künegä
bit Baygilde aǵay za
äkrenläp
küneger ine Yıldar ütkän
hayın xatta bıl tonsoqtorgos

bıjır:

1. bıjır:

Sayfa 211

Satır: 21

Delik, çukur.

zurılıǵı ere harı şazra menän
qaplangan bıjır bitle
aǵı äylänep qan hawıp
torǵan säger küzle ofitser ul

bıl:

1. bıl:

Sayfa 4

Satır: 3

Bu.

kiserergä tura kiläsäk Ular
äle bıl xaqta uylay
belmäyzär
Öyzön tomroqloǵon da
tarlıǵın da yurǵandıñ ös
keşe

bılt:

1. bılt:

Sayfa 190

Satır: 20

"Tıs!" ettirmek.

Ul ber inǵayzan biş samawır
säy esä ikän Ös samawır
säyze esep böt käs tahtar
aştınan bılt itterep ber
qolaǵın

bıltır:

1. bıltır:

Sayfa 26

Satır: 39

Geçen yıl, geçen sene.

ikän ä Boronǵolar Bıltır
qısqaǵa bıyl qısqırmayzar
tıǵandär tügelme huñ
Yetmähä batşa bayzar bınıñ

bılay:

1. bılay:

Sayfa 5

Satır: 5

Böyle, bu şekilde.

Boşmay ni boşa şul Boşor
urını bar äsähe boşorloq
köyönäheñ nimäǵa bılay
eseñ boşa huñ atahı

bında:

1. bında:

Sayfa 3

Satır: 22

Burada.

tar küzänäktär aşa qurǵaş
taşma bulıp huzılǵan ay
nurzarı älbittä öy esen
yaqtırta almayzar Xäyer
bında

bındaǵı:

1. bındaǵı:

Sayfa 40

Satır: 42

Bu yerdeki, buradaki.

beyek kütärmäle ör yañı
qara itek başında şaw bızäk
harı keşmir şäl bındaǵı yaş
qatın qızızñ in

bınday:

1. bınday:

Sayfa 19

Satır: 42

Bunun gibi, buna

benzeyen, böyle.

sıǵarǵaynı

Yemeş menän bınday xäl
här kis şulay qabatlandı

bına:

1. bına:

Sayfa 3

Satır: 34

İşte.

kılälär Bibeş ğailälä in
ölkän bala Uǵa un dürt yaş
Ul
inde xäzer öyzä bötä eşte
tıyerlek eşläy ala Ä bına

bınamın:

1. bınamın:

Sayfa 6

Satır: 16

Çok güzel, çok iyi;

*gereğince, gerektiği kadar,
yeterince.*

yaman qandan hızlay ti Qan
aldırırǵa kăräk ti Qan
aldırhañ bınamın tıǵan hap
haw keşe bulıp kiterheñ ti

bınan:

1. bınan:

Sayfa 11

Satır: 10

Bundan, bu yerden,

buradan.

özöp alayım

Bınan huñ ul hızlawlı

quldarın sabırhız ıwǵılap

bınaw:

1. bınaw:

Sayfa 61

Satır: 36

İşte.

Şulay yıl ütkän hayın qaǵız
öştönä qaǵız östälä
barzı Axır inde ularǵa
bınaw huñǵı waqıǵa la kilep

bırawla:1. **bırawlağan:-ğan****Sayfa 130**

Sətr: 34

Delmek.

kilep qapha Beler inem
tigän yawız niät meyehen
bırawlağan Isınlap ta bıl
yıldarza Uralda yulbaşarzar

bııldda:1. **bıılddap:-p****Sayfa 20**

Sətr: 32

*Yapış yapış olmak,
vıcık vıcık olmak.*
tihegezme Tege bala baş
osonda meyes soqaltahında
bıılddap ultırğan huqır
lampağa añqayıp qaray

bısqı:1. **bısqı:****Sayfa 22**

Sətr: 30

Testere, bıçkı.

totop Tarta hineñ babay
üzeñdeñ küldägeñ bına
kinderzän genä Kinder genä
küldägeñde bısqı vağı

bısqır:1. **bısqırğan:-ğan****Sayfa 135**

Sətr: 37

*Ağzından ve
burnundan salya saçmak.*
Timerbay yaq yağına küz
taşlap yılqılar bısqırğan
ayğır keşnägän tawışqa
qolaq halıp ultıra birgäs

bısqaq:1. **bısqaq:****Sayfa 119**

Sətr: 44

*Hafifçe yağın
(yağmur).*
haqlanıp qalğan
Noyabr ayınıñ qar qatış
bısqaq yamğır hibäläp
torğan

bısrän:1. **bısränğan:-ğan****Sayfa 17**

Sətr: 1

*Çamura bulanmak,
pisliğe bulanmak.*
qatış tir ağıp bısränğan bite
lä yıwılmağan Yemeş tä
tahılday mışılday küldägen
keyze Yäneş unıñ
küldägeneñ

bısqraq:1. **bısqraq:****Sayfa 112**

Sətr: 30

Çamur, kir, leke.
tıqqas nisek qayğırmaşñıñ
da nisek bötmäşheñ Ällä
şul Qormoş bay süplegenän
bısqraq yemeş alıp aşğağa

bısrat:1. **bısratıp:-ıp****Sayfa 22**

Sətr: 31

*I. Çamura bulaştırmak,
kirletmek II. Hor görmek.*
yäbeşterep bısratıp ta
bötkänheñ inde
Bına äsäyeñ oroşor äle
üzeñde ti

bısaq:1. **bısaq:****Sayfa 43**

Sətr: 5

Bıçak.
Atay bısaq qayrayzır
Ügäy inäy huy tizer

bısaq hasaq:1. **bısaq hasaq:****Sayfa 140**

Sətr: 43

Kelime Tipi: -
Bıçak mıçak.
bısaq hasaq taba toba uraq
muraq salğı malğınıñ

bıtbıldıq:1. **bıtbıldıq:****Sayfa 103**

Sətr: 38

*I. Buldırcın II. Buldırcın**sesini bildiren söz.*

Yaqşı baq qarap yörö tip
öyrätä Büzänä
Bıtbıldıq yuq buldıq tip
ömöthöz bıtlıday

bıtlıda:1. **bıtlıday:-y****Sayfa 103**

Sətr: 38

Bıdı bıdı etmek.

Yaqşı baq qarap yörö tip
öyrätä Büzänä
Bıtbıldıq yuq buldıq tip
ömöthöz bıtlıday

bıw:1. **bıwğa:-ğa****Sayfa 34**

Sətr: 25

I. Buğu, buhar II. Sis.

qızıw nurzarı aştında şunda
uq bıwğa äylänep
osop böttö hawa elekkegä
qarağanda la eşeräk
börköweräk

bıwıl:1. **bıwılıp:-ıp****Sayfa 45**

Sətr: 32

*Boğulmak, sıkılmak,
kısılmak.*
qıyıwhız ğına qarşı töştö
Baygilde ağay Särbiyamal
küz
yäşenä bıwılıp

bıwın:1. **bıwındarıñ:-dar, -ıñ****Sayfa 8**

Sətr: 34

I. Kuşak, nesil II.

Eklem yeri, boğum.
Säğürä yeñgä qıyıwhız ğına
qarşı töştö
Atahı ni Säğürä hineñ
bıwındarıñ halqın teygängä

bıwat:

1. bıwattan:-tan

Sayfa 127

Satır: 20

Yüzyıl.

xalıq küñelendä ülemhez
yâşâp kilgân bıl waqığağa
sirek
bıwattan aşıw waqıt uzıp
kitkäyne inde Timerbay
keskây

bıvala:

1. bıyalahı:-hı

Sayfa 3

Satır: 20

Cam.

Öy ese qarañğı Keskây genä
täzrälär Unıñ da yartıhı
qarındıq menän qaplanğan
Älegä bıyalahı töşmägän

bıvalala:

1. bıyalalanıp:-n, -ıp

Sayfa 32

Satır: 30

Cam koymak,

camlatmak.

Äsäkâyem tip qısırıp ilap
yebärzelär Säğürä
yeñgä bıyalalanıp tonop
barğan küzzären zur asıp

bıyıl:

1. bıyıl:

Sayfa 26

Satır: 39

Bu yıl.

ikän ä Boronğolar Bıtır
qısqanğa bıyıl qısqırmayzar
tigändär tügelme huñ
Yetmähä batşa bayzar bınıñ

bıyma:

1. bıyma:

Sayfa 163

Satır: 5

Yünden yapılan konçlu

ayakkabı.

Ayağına ör yañı qara bıyma
keygän yelkähenä quyı
säskäle küperep torğan
huqqan debet şäl halğan

bızılda:

1. bızıldawınan:-w, -ı, -nan

Sayfa 120

Satır: 24

Vız vız etmek.

härmäwestären imānes
qıbırlatıp uğa tekläp torzolar
Yetmähä şırpı bızıldawınan
uyanıp ayaqqa başqan

bızla:

1. bızlap:-p

Sayfa 144

Satır: 8

Vızıldamak.

itägendä yoqlap kitkän
balalarınıñ sästärenän äkren
genä hıypay küzzäre saq saq
qına bızlap ultırğan

bızaw:

1. bızawzar:-zar

Sayfa 80

Satır: 32

Buzağı.

inep yattı Bibeş huñlap
bulha la uyanıp künägen
kütärep
azbarğa sıqqanda bızawzar
inälären imep bötöp estäre

bızawlıq:

1. bızawlıq:

Sayfa 61

Satır: 17

Bızawlıq (yer adı).

Bızawlıq qalalarında taşsı
bulıp ta balta oştahı
bulıp ta yök taşıwsı bulıp ta
nisämä yıldar ütkärze

bızawla:

1. bızawlağaynı:-ğay, -nı

Sayfa 168

Satır: 40

Buzağılamak.

alıp inergä üze sıgıp kitte
Unıñ qızıl ala tuqal hıyırı
kisä
töndä genä bızawlağaynı

bibekây:

1. bibekây:

Sayfa 15

Satır: 8

Bibekây (kişi adı).

Äle Ozaqlamay kürşe Şähit
olatayzıñ yeyänsärzäre
Bibekây menän Gölkäy zä
yügereşep kilep sıqtı

bibes:

1. Bibes:

Sayfa 3

Satır: 32

Bibes (kişi adı).

İştüğandan bireräk işke ber
qorama yurğan aştında
ös qız yoqlay Ular Bibes
Yäneş Yemeş Qızzar za
üşep

bibiğäysä:

1. bibiğäysä:

Sayfa 41

Satır: 22

Bibiğäysä (kişi adı).

Öndäşä almanılar Ular ösön
Baygilde ağay üze yawap
birze Zurıhı Bibiğäysä
urtansılı Yänbikä ä anawı

bibip bip:

1. bibip bip:

Sayfa 166

Satır: 16

Kelime Tipi: -

"Vak vak!".

almaq ultırğanda ber qaz
bäpkähe unıñ yanına kilde
lä
Bibip Bip tip baltırnan
suqıp tarttı

bibisara:

1. bibisara:

Sayfa 159

Satır: 16

Bibisara (kişi ad).

sıgıp kitte
Käzä mäsinden qatını
Bibisara abıstay unı

biğäläs:

1. biğäläş:

Sayfa 18

Satır: 33

Akılsız, aptal, ahmak.

Bına biğäläş Min hine
kütärä alamdır şul
tip aptıranı Yäneş Äyzä
ultırma tor qayta halayıq

biğäybä:

1. biğäybä:

Sayfa 115

Satır: 6

Hatasız, suçsuz.

bınawı qomhoz bayzarınan
da Yä yaray Şähit qorzaş
biğäybä haw bulıp toroğoz
Min ürge tuğayğa qomalaq

bigeräk:

1. bigeräk:

Sayfa 8

Satır: 8

Çok fazla, gereğinden fazla, daha çok.

töşkänder tihän Säğürä
unday bändä tügel Keşegä
huğıw tügel sebeşte lä
ränyetkäne yuqtır unıñ
Bigeräk

bik:

1. bik:

Sayfa 4

Satır: 7

Çok fazla, gereğinden fazla, daha çok.

menän Säğürä yeñägä bik
yetdi uylanırğa tura kilä
Şuğa
küräler axırı tön urtahı
yetkän bulha la ular haman

bikäs:

1. bikäs:

Sayfa 179

Satır: 18

Görümce.

Bik nıq tekläp ultırahıñ
Bäylärgä öyräñeñ kilämä
ällä bikäs tip horay
Bäyläñeñ kilhä öyrätäm

bik häybät:

1. bik häybät:

Sayfa 36

Satır: 14

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Tamam.

hüzle bulıp üşkän ti Atahı
unı qızım keşe kewek donya
kötöp torhon tip bik häybät
yerzärgä higez tapqır

bik riza:

1. bik riza:

Sayfa 51

Satır: 10

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Razıyım.

huñğı qaraşı Yemeşteñ
künelenä mänge yuyılmaşqa
yazılıp
qaldı Üz eşenän bik riza
bulıp awızı qolaq töbönä

biklä:

1. bikläp:-p

Sayfa 50

Satır: 31

I. Kilitlemek; kapamak

II. Ezberlemek.

işekte tıştan bikläp ük quyızı
İrtägehenä Xisbulla Bibeşte
alıp qaytıp kitte

bikläñ:

1. bikläñgäs:-gäs

Sayfa 79

Satır: 21

Kilitlenmek;

kapamak.

xätle irekhezän öygä

bikläñgäs Bibeşkä

heñlelären

xatta sittän genä lä kürergä

tura kilmäy ine Ni xäldä

bikle:

1. bikle:

Sayfa 199

Satır: 6

Kilitli, kilitlemiş.

qına bezzeñ baxet

Sämreğöştoñ altın taji

aştındağı

sıxırlı sitlektä bikle yata ti

bit ul Xäzer eşselär haldattar

bilä:

1. biläp:-p

Sayfa 40

Satır: 5

I. Sahip olmak, mülk sahibi olmak II. Ele

geçirmek III. Kundağa

sarmak.

künelen biläp alğan at

tuğarıw huğarıw unan

Qormoş

bayzargä xätle saptırıp

barıw şatlığı atahınıñ kilep

bilbaw:

1. bilbaw:

Sayfa 59

Satır: 31

Kuşak, kemer.

hırma büräk östönä qara

käzäkey keyep bilen al

bilbaw

menän bıwıp quyğan arıq

bäläkäs käwzäle küğärsen

küzüzäre

bildä:

1. bildähe:-he

Sayfa 49

Satır: 41

Belirti, gösterge,

işaret, iz.

tigez Qız bulıp yetew ölgörä

başlaw bildähe unıñ äle ber

genä yerendä lä kürenmäy

Tik sästäre genä äsähenen

bildähez:

1. bildähez:

Sayfa 39

Satır: 35

Belirsiz.

boyoktorzo ularzıñ

küneldärenä bildähez

añlayışız

qurqıw moñ östäne Ular

yılğa urtahında işkākhez
qalğan

bildälän:

1. **bildälände:-de**

Sayfa 246

Satır: 3

Belirlenmek.

İke yaqtan da zur qalım
mähär bildälände Tuyğa aya
qazıhı sıqqan yılqılar
huyıldı Selläläge kewek

bildäle:

1. **bildäle:**

Sayfa 43

Satır: 40

*Belirli, göstergeli,
işaretli, izli.*

başqa öyzärzäge kewek ük
här kemdeñ aşığanda ultıra
torğan bildäle urını bar ine
uñ yaqtan iñ ürzä tür yurğan

bildäs:

1. **bildäs:**

Sayfa 164

Satır: 18

*Belden sonrası beyaz
çizgili.*
özlökhöz yelpeldäp torğan
aq qoyroqlo qılıs qolaqlı
quş hırğalı kük bildäs bäräs
menep baştı Şunday uq

billahi vallahi:

1. **billahi vallahi:**

Sayfa 76

Satır: 24

Kelime Tipi: -

Vallahi billahi.

Kilen Kilen tim Min bit hine
yaratam Billahi
vallahi yaratam Ülep
yaratam Küptän birle
yaratam

bimazala:

1. **bimazalap:-p**

Sayfa 158

Satır: 7

*Galeyana getirmek,
galeyan çıkarmak.*

Mä Tağı ber kilep şulay
bimazalap qara İştanıñdı
haldırıp başıña sällä itep
urap yebärrermen

bin:

1. **bine:-e**

Sayfa 243

Satır: 14

Kız.

uqıttandar Mulla olatay
nikax uqığan saqta başta
hin Hatıbal ibni Sobxan
Ayhlıw bine Kāzā

binaxaq:

1. **binaxaqqa:-qa**

Sayfa 55

Satır: 37

*Suçsuz, hatasız,
masum.*

bit ul Oşolay yalğan ant itep
binaxaqqa yarlı yetemde
ike bisä alıp tipterep yäşäy
alır ineme ul Xaram kileşä

bip bip:

1. **bip bip:**

Sayfa 165

Satır: 34

Kelime Tipi: -

"Vak vak!"

Unan

Sip sip Bip bip tip yoqlarğa
teläwzären belderälär

bir:

1. **birälär:-ä, -lär**

Sayfa 4

Satır: 6

Vermek.

ösön bäläkäs bulıwın da
toymay besäy balaları
şikelle
tatlı mışıldap yoqlay birälär
Ä bına Baygilde ağay

bire:

1. **bireräk:-räk**

Sayfa 3

Satır: 31

Beri, yakın.

İştüğandan bireräk işke ber
qorama yurğan aştında
ös qız yoqlay Ular Bibeş
Yäneş Yemeş Qızzar za
üşep

birel:

1. **birelewe:-ew, -e**

Sayfa 6

Satır: 9

I. Verilmek II.

*Anlaşılmak III. Çok heves
etmek.*

yaqşı küñelle dāw keşeneñ
ömöthözlökkä birelewe
unıñ ösön xatta ber
tuqtamay yörägenä töşöp
torğan

biremhez:

1. **biremhez:**

Sayfa 118

Satır: 8

Verimsiz.

qalıwsılar sılar ğına yöröy
huğışqa alınırğa
teyeşlelärzän
unday biremhez zä öyzä
yöröwselär yuq tügel älbittä

bireş:

1. **bireşergä:-ergä**

Sayfa 15

Satır: 44

I. Tereddüt etmek II.

Yenilmek, mağlup olmak.
köräşterew zä oşo ğazätteñ
ber sağılışı ine Şulay itep
Yäneş his tä bireşergä
yarışta artta qalırğa
telämäne

birlä:

1. **birlä:**

Sayfa 209

Satır: 24

Ile, birlikte.

almay tora Ul arala bıl yat
haldat uğa tup tura töbäp

Bına ti hin brat äytep yebär
äle qasandan birlä oşolay

birle:

1. birle:

Sayfa 4

Satır: 14

...beri.

bötkän köräk haqalın
semetkeläp urındıq sitendä
bayanan
birle hüzhez ultıra
Kügelyem ay nurzarı unı
bersä

biryaq:

1. biryaq:

Sayfa 17

Satır: 11

*Beri taraf, berideki
kenar.*
Biryayq yarzan aryaq yarğa
kem uzarzan yarışalar
Yözgändä qızzarzıñ yañı
ğına qalqıp kilgän näfis aq

biş:

1. biş:

Sayfa 5

Satır: 44

Beş.

kilä xatta yünläp ısıq ta
töşkäne yuq Ägär yañıman
un
un biş kön şulay torha aşlıq
köyä başlayasaq Ul saqta

bisä:

1. bisä:

Sayfa 37

Satır: 39

Karı, eş.

kewek bay bisä bulıp
tetterep donya kötöw
xaqında yış
qına xıyallana başlanı
Oşonoñ ösön dä ul bılırtı qış

bisä säsäne:

1. bisä säsäne:-ne

Sayfa 224

Satır: 23

Kelime Tipi: -

Eşler.

Köför hüz höyläp ibles
kitaptarı uqıp bisä säsäne
yāş yelkensäkte azzırıp yata
Bez unıñ art habağın

bişense:

1. bişense:

Sayfa 26

Satır: 37

Beşinci.

bişense yılda uq bulğaynı la
baha Ä xäzır un berense
yıl Niñä xozay bınıñ ösön
yazanı ulay huñlap yebärä

biser:

1. biser:

Sayfa 182

Satır: 18

Hanım, eş.

kewek yeget bit ul Hatıbal
Uqımışlılığı xaqında äytep
torahı la yuq Biser bulırılıq
yeget tip tezep sıqtı

bişmät:

1. bişmät:

Sayfa 146

Satır: 4

Ceket.

halqın uramda baytaqtan
birle tapanıp yöröp öşögän
yegettär yılığa ingäs
kinänep bürektären halıp
bişmät

bismilla:

1. bismilla:

Sayfa 31

Satır: 29

Bismillah.

beräy xaram nämäne yañılış
aşahañ bismilla äytep qırq
tapqır tökörörgä kārāk ti
Şunan gonah ta bulmay yen

bisura:

1. bisura:

Sayfa 8

Satır: 19

*Bisura (Parlak sarı
saçlı ve korkunç bir kadın
şeklinde olduğuna inanılan
mitik varlık).*
Ällä nindäy yen huqqan
mäskäy äbey arbağan bisura
eyäläşkän keşelär turahında
berehenän berehe

bisara:

1. bisaranıñ:-nıñ

Sayfa 8

Satır: 4

Biçare, çaresiz.

yuq şul tip quya Unan ısın
küñeldän äsenep
Quldarı qoroy bit bisaranıñ
quldarı qoroy Ber

bit:

1. bit:

Sayfa 3

Satır: 28

I. Yüz II. Yanak III.

Dağın yüzü IV. Sayfa V.
Elbette, şüpheşiz, mutlaka.
Baygilde ağay şulay uylay
Şuğa kürä uğa isemde lä
İştüğan tip quşqan bit ul Ös
qız arahında

bitärlä:

1. bitärläne:-ne

Sayfa 80

Satır: 22

*Aşağılamak, rezil
etmek, suçlayarak
eleştirmek.*
üzäk müzägen sığarıp
bötkänheñ dä baha alyot tip
bitärläne genä Ul
Särbiyamal menän osraşa
här saq

biz:

1. bizep:-ep

Sayfa 47

Satır: 16

*Bezmek, usanmak,
bıkmak.*
axırı Yä bıl bayğış bında ni
tip kilep sıqtı ikän Nimä

bar ikän uğa bında tip yäne
bizep uylandı Baygilde ağay

bizä:

1. **bizägändär:**-gän, -där

Sayfa 64

Satır: 10

Bezemek, süslemek.

Äy beleş nixäl tip moñhow
ğına itep yılmaya
altın säsle qatın Bına nisek
hine bizägändär
Kügärmägän

bizäk:

1. **bizäktär:**-tär

Sayfa 11

Satır: 38

Bezek, süs.

balaştı yälläwzän xatta
qurqıwzarın da onottolar
Yäyğor nurzarı şikelle törlö
törlö sağıw bizäktär

bizäw:

1. **bizäw:**

Sayfa 35

Satır: 40

Kısır, çocuk

yapamayan.

bala tapmay hineñ üz
balaların da yetkän
tigäynelär
Baygilde ağayğa la unıñ
bizäw qatın bulıwı oqşanı
Üz

bizmän:

1. **bizmändeñ:**-deñ

Sayfa 61

Satır: 37

El kantarı.

öştälgäs bizmändeñ donoslı
yağı bik nıq başıp kitte lä
Baygilde ağayzı bärep tä
yıqtı awıldan qıwıp ta
sığarıp

bizrä:

1. **bizräläge:**-lä, -ge

Sayfa 63

Satır: 42

Kova.

küzle ber keskäy malay ğına
başıp tora ine Malay qatı
kinder tastamaldı bizräläge
tän semerzätkes halqın

bizzer:

1. **bizzerges:**-ges

Sayfa 81

Satır: 7

Bezirmek,

usandırmaq.

Yän bizzerges meşken baş
eymäkle töş menän üzeneñ
ayaq osona tekläp tik kenä
torğan Xisbulla qoto osop

bog:

1. **bog:**

Sayfa 210

Satır: 20

Tanrı.

Nikto ne dast nam
izbavleniya
Ni tsar ni bog i ni geroy

boğaz:

1. **boğazın:**-ın

Sayfa 63

Satır: 13

Boğaz.

biş qazaq on ösön
Baygildeneñ boğazın
säynärzäy bulıp
haman ätäslände

bolğa:

1. **bolğap:**-p

Sayfa 14

Satır: 35

Bir şeyi havada

sallamak.
teymäşme tip küptän birle
qoyroğon bolğap qaştı
hikertep yaramhaqlanıp
qarşılarında başıp torğan

bolğan:

1. **bolğanıp:**-ıp

Sayfa 250

Satır: 12

Karışmak, dağılmak.

Uylanırlıq ta şul ti Qarasäs
äbey ipläp kenä
säyen hemerep Donyalarzıñ
bik bolğanıp torğan sağı

bolğansıq:

1. **bolğansıq:**

Sayfa 268

Satır: 32

Karışık, dağınık.

Yetmeş yästä bulıwına
qaramaştan mıqtı olpat
käwzäle
bolğansıq közgö kük töslö
asıwlı yırtqıs qaraşlı qarğa

bolğat:

1. **bolğatıp:**-ıp

Sayfa 165

Satır: 31

Karıştırmak, dağıtmak,

savurmak.

sığalar beşkän yomortqa
eremsek quşıp bolğatıp
quyğan körpäne talaşıp
hoğalanıp aşarğa totonalar

bolnitsa:

1. **bolnitsahınan:**-hı, -nan

Sayfa 149

Satır: 21

Hastane.

Timerbayzıñ böğöngö xatı
katorğa bolnitsahınan sığır
aldınan yazılğaynı Xat
esenä ul

bolot:

1. **bolot:**

Sayfa 25

Satır: 29

Bulut.

ber tamsı yamğır yawmawı
küktä ber genä bolot ta
kürenmäwe yäş balaların
es kitewe menän qırılıwı
aşlıq

bolşevik:

1. bolşeviktar:-tar

Sayfa 194

Satır: 11

Bolşevik.

kiterbez tip şayarta Üzeneñ
katorğala bolşeviktar menän
osraşıp totoş ber mäktäp
ütewen kommunistar menän

bola:

1. bola:

Sayfa 121

Satır: 33

İsyan.

bola sığara başlanılar Eş
xaqın arttırıwzı eş
säğäten kämetewze talap
itep ber köndö xatta eşkä

bolan:

1. bolan:

Sayfa 69

Satır: 9

Geyik.

Bolan balahı kewek şayan
qırağay qolonsaq kewek
yılğır
bulıp üste ul Taiba äbey unı
mäzräsägä lä birep qaranı

bolar:

1. bolarıp:-ıp

Sayfa 106

Satır: 35

Birbirine karışmak.

bürektär şikelle bolarıp tübä
öştöndä ber tuqtamay
äylänälär Särbiyamal qarğa
säwkälär sır sıwın xarap

boqay:

1. boqayışıp:-ı, -ıp

Sayfa 258

Satır: 27

Çömelmek, çökmek.

yırlap arıp törlöhö törlö
yerzä boqayışıp yoqlap
yatalar
ine Ayhılıw ularğa

borğola:

1. borğolap:-p, -

Sayfa 197

Satır: 27

I. Etrafında dönüp

durmak, çevresinde dönmek

II. Farklı farklı davranmak.

Timerbay Qalın qara

mıyığın borğolap äz genä

uylanıp

ultırzı Urış İzris tä başqalar

za uğa yaqınaraq şılıştı

borğolan:

1. borğolandı:-dı

Sayfa 51

Satır: 40

I. Etrafında dönüp

durmak, çevresinde dönmek

II. Farklı farklı davranmak.

irenä quşılıp ni ösöndör

kinänep xixıldap köldö

Baygilde

ağayzıñ itägenä ultırıp

muyımına harılıp borğolandı

bormalı:

1. bormalı:

Sayfa 189

Satır: 13

Dolambaçlı.

ällä qayzan bik alıstan taw

yulı kewek bormalı hikältäle

bögölöştärzän äyländerep

yörötöp kilterep sığara

torğan

borol:

1. borolop:-op

Sayfa 18

Satır: 16

I. Bürülmek, sarılmak

II. Dönmek.

yäki tasta ğına häybätläp

üze yıwındıra ine

Qaşlaq aştına töşkäs

Bibekäy artına borolop tağı

boron:

1. boron:

Sayfa 17

Satır: 29

I. En ilk, en önce; evvel

II. İlkin, evvelce.

buyında boron borondan oşo

ğäzät yäşäp kilgän Ul äle

lä şulay dawam itä Yazğı

hıw taşıw waqıtınan alıp

boron boron zamanda:

1. boron boron zamanda:

Sayfa 42

Satır: 10

Kelime Tipi: Kalıp

ifade

Evvel zaman içinde...

ügäy äsäyzär turahında

äkiättär höyläne

Boron boron zamanda ber

äbey menän ber babay

bulğan

borondan:

1. borondan:

Sayfa 17

Satır: 29

Evvelden, önceden.

buyında boron borondan oşo

ğäzät yäşäp kilgän Ul äle

lä şulay dawam itä Yazğı

hıw taşıw waqıtınan alıp

boronğo:

1. boronğolar:-lar

Sayfa 21

Satır: 3

I. Eski, evvelki II.

Eskimiş, yaşlı.

ultırzı Sağtürä kilen unı tap

boronğolar äytkänsä altı

ayza aldan haldı yete ayza

yetäkläne Ä yäşe tulğanda

borqo:

1. borqotop:-t, -op

Sayfa 51

Satır: 13

Bork diye fırlatmak;

püskürtmek.

Bibeştär kitkän yaqqa

borqotop hibep yebärze

Artıña köl Ştobı başıñ

äylänep qaytmahın

borso:**1. borsoyzar:-y, -zar****Sayfa 73**

Satır: 30

Kaygıya düşmek,
endişeye düşmek, korkmak;
tasalanmak.
 älbittä Ä Xisbullağa qatın
 bulıp kilgän Xammattı taw
 tapqır osratqan köndän birle
 özlökhöz borsoyzar unı

borsol:**1. borsolop:-op****Sayfa 26**

Satır: 6

Kaygıya düşmek,
endişeye düşmek, korkmak;
tasalanmak.
 Bıl äbey Säğüräne
 ültermäyensä höyläwzän
 tuqtamaş
 axırılıp tip borsolop uylandı
 Baygilde ağay Ul işek

borsow:**1. borsow:****Sayfa 84**

Satır: 1

Endişe, kaygı, dert,
tasa.
 hayın bıl borsow yaman şeş
 kewek zuraya qabara xatta
 qayhı saqta tüzgehez
 ärnewgä äylänä bara ine
 Oşo arqala

borsowlı:**1. borsowlı:****Sayfa 32**

Satır: 2

Endişeli, kaygılı, tasalı.
 Bibekäyzärzeñ atahı
 Şahimorat ağay menän Şahit
 babay za bında Ular
 nindäyzer artıq qaygılı
 borsowlı

borsağ:**1. borsağ:****Sayfa 13**

Satır: 15

I. Burçak II. Dolu.

Beläktän atılğan qara qan
 Yemeşteñ kük borsağ
 bizäkle
 aq küldägeneñ tüşenän
 itägenä taban ağıp kitte

boş:**1. boşmay:-ma, -y****Sayfa 5**

Satır: 6

Kaygı duymak,
kaygılanmak, tasalanmak,
endişelenmek.
 Boşmay ni boş şul Boşor
 urını bar äsähe boşorloq
 köyönäheñ nimägä bilay
 eseñ boş huñ atahı

boşon:**1. boşonma:-ma****Sayfa 29**

Satır: 2

Efkara dalmak,
düşünceli, hale gelmek,
keyifsizleşmek.
 Alla yarzam birhä
 färeştäneñ amin tigänenä
 tura
 kilhä hawıgıp ta kiterheñ äle
 kilen boşonma tip

boşor:**1. boşoror:-or****Sayfa 111**

Satır: 7

Kaygı duymak,
kaygılanmak, tasalanmak,
endişelenmek.
 küñelenä awır alıp este
 boşoror za toror Äyzä lutsı
 apayım qaytmaş elek
 yügerep kenä barıp hıw inep

bot:**1. botqa:-qa****Sayfa 69**

Satır: 37

Bacak; ayak.
 Äsäy botqa ğına huq başqa
 huqma Yuqha yäy buyı

etlänep kenä yığan bötä
 belememde başımdan
 örkötöp

bota:**1. botap:-p****Sayfa 159**

Satır: 24

Budamak, kesmek.
 Särbiyamal unı
 Bar tal tiräk botap yalan
 kärtägä taşla Ştobı

botak:**1. botak:****Sayfa 91**

Satır: 8

Dal, deġnek, sopa.
 yügerzelär Bında alabuta
 degänäk kesertkän üländäre
 menän qaplangan qoyma
 buyında taqtanıñ botak
 urının

botaq:**1. botaqtarı:-tar, -ı****Sayfa 125**

Satır: 33

Dal, deġnek, sopa.
 Xäbir tirägeneñ tirä yaġında
 baştarı möntälep botaqtarı
 hınıp bötkän muyıl osqat
 yerek ağastarı arahında

boyok:**1. boyoktorzo:-tor, -zo****Sayfa 39**

Satır: 35

Keyifsiz olmak,
düşünceli olmak, efkarlı
olmak.
 boyoktorzo ularzıñ
 küñeldärenä bildähez
 añlayışhız
 qurqıw moñ öştäne Ular
 yılğa urtahında işkähhez
 qalğan

boyoq:**1. boyoġop:-op****Sayfa 39**

Satır: 5

*Keyifsiz olmak,
düşünceli olmak, efkarlı
olmak.*
äbey qaytıp kitkäs ular tağı
la niğıra q boyoğop
qapqa töböndä önhöz
hüzhez başıp torzolar
Uramda la

boyor:

1. **boyorzo:-zo**

Sayfa 10

Satır: 13

*Buyurmak, emir
vermek.*
tas yılı hıw kilteregez tip
boyorzo
Sıwaqay äbey ikeläneberäk
torğan Säğürä yeñgänän

boyoroq:

1. **boyoroqlo:-lo**

Sayfa 41

Satır: 4

Buyruk, emir.
kürewzä ük oqşanı Bigeräk
tä unıñ taşıp barğan
energiyalı salämät töşö kör
boyoroqlo tawışı yetez
bazıq

boyzay:

1. **boyzayzan:-zan**

Sayfa 14

Satır: 7

Buğday.
boyzayzan yalsıları ösön
oşonday ikmäk beşerälär ine
Qızzar küñeldäre äzeräk
kütärelep tışqa yügerzelär

boz:

1. **bozop:-op**

Sayfa 33

Satır: 36

Bozmak, dağıtmak.
yaq qarañğılanıp kitte Kük
yözön arqırı buyğa utlı
yäşen
yarıp ütte Bıl awır tınlıqtı
bozop his kötmägändä

boz:

1. **boz:**

Sayfa 159

Satır: 44

Buz.

yożroq zurlıq qar yomarlap
alıp tasqa taşlanı Unan
qalğan yıldı boz qatlawın
tıñı menän iretep küzzäy
tışek

bozlan:

1. **bozlanıp:-ıp**

Sayfa 162

Satır: 15

Buzlanmak.
tezze Särbiyamal yar halıp
Unan Yäneşteñ bozlanıp
tuñğan sästärenän tartıp
torğozop küñäktären
totorzo

bozol:

1. **bozoldo:-do**

Sayfa 44

Satır: 27

*Bozulmak; işe yaramaz
hale gelmek.*
şulay itep berense tapqır
bozoldo
Säyzän huñ Särbiyamal ällä
bıl bäläkäs uşal qızızı

bozoq:

1. **bozoq:**

Sayfa 55

Satır: 40

*I. Bozuk, faydasız hale
gelmiş II. Kötü, fena, çirkin.*
şul uğa xaram kileşä Ey alla
niñä hineñ oşonday
bozoq bändälären genä
yerzä räxät yäşäyzär Niñä
yaqşı

bozoq küñelle:

1. **bozoq küñelle:**

Sayfa 123

Satır: 32

Kelime Tipi: -
Kötü, fena.

artınan mäğänähez qıwıwızı
taşlarğa saqırızı
Bozoq küñelle qomhoz
baybisä bulğansı saf yöräkle

boxara:

1. **boxarala:-la**

Sayfa 89

Satır: 14

Buhara.

Ulyabayzan qurqam da ul
Isınlap ta xalıq telendä
Boxarala la Sämärqändtä

bögöl:

1. **bögölä:-ä**

Sayfa 18

Satır: 46

I. Kıvrım, büküm II.
*Bükülmek, eğilmek,
kırılmak.*
Yemeş köskä torop apahınıñ
arqahına atlandı Yäneş
yergä başı teyä yazıp
bilenän bögölä hıgıla alğa
yügerze

bögön:

1. **bögön:**

Sayfa 6

Satır: 13

Bugün.

Atahı tine Ey atahı bögön
Sıwaqay yeñgäm
kilgäyne äle Ul äytä hineñ ti
Säğürä kilen qul ayağıñ

bögöngö:

1. **bögöngöläy:-läy**

Sayfa 139

Satır: 19

Bugünkü.

saya la bulıñan inde Äle
bögöngöläy xäteremdä ber
saq un yete yaşlek sağımda
atayımdar mine üzebezzeñ

böjäk:

1. **böjaktär:-tär**

Sayfa 120

Satır: 11

Böcek.

nindäyzer halqın tabanlı vaq
yeweş böjaktär qolaqtarza
muyındarza yürmläy
başlağas tüzmay izängä
töştö

bök:

1. **bögärendäge:-är, -e, -
ndä, -ge**

Sayfa 12

Satır: 32

I. Bükmek, eǵmek II.

*Kıvırmak III. Boyun eǵmeye
mecbur etmek.*

Mulla bını la işetmäğängä
halıstı Qorbanınıñ
qulınan taǵı la qatıra qısıp
totto beläk böğärendäge

böklä:

1. **bökläp:-p**

Sayfa 9

Satır: 10

Katlamak, kıvırmak.

tanıp urındıqtan izängä
yomğaq kewek täğäräp töştö
lä ozaq bökläp ultırwzan
hınıqqan bıwındarın yaza

bökräy:

1. **bökräyep:-ep**

Sayfa 32

Satır: 12

Kamburlaşmak.

Solan işegeneñ yañaǵına
höyälöp tayaqqa tayanıp
bökräyep torğan Şähit babay
kemgäler üpkä beldergän

böl:

1. **bölgän:-gän**

Sayfa 58

Satır: 19

I. Malını mülkünü

*kaybedip düşkün hale
gelmek II. Çaresiz olmak.*

bölgän Mal tıwarı qırılıp
bötkän ti Ul ülep kitkäs unıñ
ulı Baygildeneñ atahı
Mäxmüt qart üz ilenä
qaytayım

böldör:

1. **böldöröp:-öp**

Sayfa 80

Satır: 40

I. Yoksulluğa düşürmek

*II. Harap etmek,
mahvetmek.*

başıp tora ine

Bılay bulha hez mine yä

tigänse böldöröp

bötörörhögöz

bölgönlök:

1. **bölgönlöktärzeñ:-tär, -
zeñ**

Sayfa 184

Satır: 34

Yoksulluk, düşkünlük;

çaresizlik.

zä üzgärä tanımaşlıqqa

äylänä barzı İl sigendä

barğan

qatı huǵıstarzıñ il östönä

töşkän awır bölgönlöktärzeñ

bör:

1. **böröp:-öp**

Sayfa 7

Satır: 9

I. Dürmek II. Kıvırmak.

qağa östönä bilenän genä

böröp tegelgän sitsa küldäk

keyep qış köndärendä

başına beräy alama şäl

yabınıp

börk:

1. **börkä:-ä**

Sayfa 262

Satır: 16

Püskürmek, fıskırmak,

saçılmak.

Qızzar yäşengän öyzä tawış

tın yuq Qaytarıp quyılğan

yetele lampa öy esenä tonuq

qına harğılt yaqtılıq börkä

börkän:

1. **börkängän:-gän**

Sayfa 39

Satır: 46

I. Bürünmek, sarınmak,

*örtünmek II. Başı örtmek,
sarmak.*

vaqıtta Qormoş bayzarzıñ
yerän ayǵırın halmaq qına
yurttıp sey harı keşmir
yoqa şäl börkängän qatındı

börkänsek:

1. **börkänsek:**

Sayfa 135

Satır: 45

Peçe, çarşaf.

tirähendä börkänsek

yabınğan yäki köläpä

börkö:

1. **börköp:-p**

Sayfa 98

Satır: 5

*Püskürmek, fıskırmak,
saçılmak.*

tatlı aş yestäre börköp

torğan yaqtı beyek öyzäre

yäy

könö tile Ulyabayzan başqa

ber kem ayaq başmağan

börköl:

1. **börkölä:-ä**

Sayfa 41

Satır: 1

*Püskürmek, fıskırmak,
saçılmak.*

xas qıyıw maturlıq börkölä

Eye irzär küze töşörlök

qatın ikän ul Särbiyamal

Baygilde aǵayǵa la ul ber

börköt:

1. **börkötö:-ö**

Sayfa 4

Satır: 16

Kartal.

qarzan yahağan bersä

qurğaştan qoyolğan hınğa

oqsatalar

Säğürä yeñgä ireneñ

qasandır dala börkötö

şikelle qıyıw

börköw:

1. bōrkōw:

Sayfa 29

Satır: 45

*Bunaltıcı sıcak,
bunaltan.*

Balalar uramğa sıqtılar
Uram buş kön bōrkōw eşe
Balalarzıñ bereheneñ dā
küñele yūgerep uynarğa la
hıw

bōrō:

1. bōrōläre:-lär, -e

Sayfa 39

Satır: 11

Tomur, tomurcuk.
tomalaq bōrōläre süpläp
tuğayza yöröy Awılda qart
qorola Yemeştär şikelle
keskäy yetem yeher genä

bōrsä:

1. bōrsäyep:-y, -ep

Sayfa 207

Satır: 31

*Elini ayağını toplamak,
büzüşmek.*
saq ine haldattar törlöhö
törlösä bōrsäyep
mıltıqtarına
tayanıp şımıp qalğandar Tik
Nikita menän Baygilde

bōrsök:

1. bōrsöktäre:-tär, -e

Sayfa 90

Satır: 40

*I. Parça, kırıntı II. Çok
küçük kabarcık.*
töşkän vaq şazralarında hār
saq ısıq tamsıhınday tir
bōrsöktäre yıldırap torğan
höykömlö Şäwrä Yäneş

bōrtök:

1. bōrtöktäre:-tär, -e

Sayfa 13

Satır: 41

*I. Zerre, parça, kırıntı
II. Çok küçük kabarcık.*
kitkes moñhow qara
küzzärenän ere ere yaş

bōrtöktäre
täğärläşep sıqtılar za
balawız şikelle harı
yañaqtarı

böt:

1. bōtkän:-kän

Sayfa 4

Satır: 13

Bitmek, tükenmek.
bōtkän köräk haqalın
semetkeläp urındıq sitendä
bayanan
birle hüzhez ultıra
Kügelyem ay nurzarı unı
bersä

bötä:

1. bötä:

Sayfa 3

Satır: 34

Bütün, hep, tüm; hepsi.
kilälär Bibeş ğailälä iñ
ölkän bala Uğa un dürt yaş
Ul
inde xäzer öyzä bötä eşte
tiyerlek eşläy ala Ä bına

bötähe:

1. bötähenän:-nän

Sayfa 7

Satır: 27

Bütünü, hepsi.
teläğänsä yarzam itep yaşār
ösön bötähenän elek oşo
irek kārāk

bötäs:

1. bötäşep:-ep

Sayfa 163

Satır: 33

Kapanmak, örtülmek;
daralmak.

Xatta ozaq yaşawzän
küzzäre bötäşep başı tazğa
äylängän qart ata besäy
Mırawbayğa la mineñde

bötäy:

1. bötäytep:-t, -ep

Sayfa 69

Satır: 41

Tamamlamak;

düzelmek.

ozaqqa sızamanı Zakir ber
az xäl yıyıp öş başın
bötäytep
alğas tağı qasıp kitte Bıl
saqta uğa barı un biş yaş ine

bötköhöz:

1. bötköhöz:

Sayfa 69

Satır: 14

*Bitmez, tükenmez, sonu
gelmez.*
qızıqlıq ber törlö tormoşo la
Ğabbas mullanıñ tege
donya ojmax tamuq
turahındağı bötköhöz ögöt

bötmäs tökänmäs:

1. bötmäs tökänmäs:

Sayfa 83

Satır: 40

Kelime Tipi: -
Bitmez tükenmez,
hadsiz hesapsız.
ni xätle küp tormoş ni xätle
qatmarlı awır bula barğan
hayın ul üzendä bötmäs
tökänmäs kös nıqışmalılıq
arta

bötön:

1. bötönäyä:-ä, -y, -ä

Sayfa 178

Satır: 42

Bütün, tam.
yanında yatqan debet
yomğaq talpına helkenä
kämey
keseräyä ä şäl arta uğa
töşkän güzäl bizäktär
bötönäyä

bötönläy:

1. bötönläy:

Sayfa 3

Satır: 16

*Bütünüyle, tamamen,
tümünden.*
İş kitkes raxät güzäl yazğı
tön tışta Ä

öy zä Yemeštärzeñ öyöndä
bötönläy ikense küreneş

bötör:

1. bötörzö:-zö

Sayfa 8

Satır: 23

I. Bitirmek, tüketmek

II. Çevirmek, döndürmek.

Äxmäzulla mullağa

kürhätergä uylayım äle tip

bötörzö

Säğürä yeñgä gäjäplänep

bötörkä:

1. bötörkä:

Sayfa 46

Satır: 27

Kıvrımlı, kıvırcık.

üzeneñ söyälle barmaqtarın

bötörkä köräk haqalına

batırıp quyı qara qaştarın

töynäp ozon kerpekle uysan

bötöröl:

1. bötörölöp:-öp

Sayfa 187

Satır: 34

I. Bitirilmek II.

Yararsız hale gelmek III. Bir

nokta etrafında hareket

etmek; dönmek.

tezep yahalğanmı ni

Sömökäy urındağı tulqın

kewek

bötörölöp yata bit

Bitkäyzäre lä qoyop quyğan

kewek

quldı böyörgä tayan:

**1. quldı böyörgä tayanıp: -
ıp**

Sayfa 74

Satır: 10

Kelime Tipi: **Deyim**

Eli belinde durmak.

Xammat üz kabänen pır

tuzzırıp halıp böttö lä ike

quldı

böyörgä tayanıp kiñ başıp

Xisbullalar yanına kilep

bözzä:

1. bözzä:

Sayfa 16

Satır: 15

Kıvrımlı, kıvırcık,

büklümlü.

sığıp bula Bında hıw site

qırsın vaq quyı bözzä

taldar kiñ yaşı yapraqlı yaş

tiräktär menän qaplangan

brat:

1. brat:

Sayfa 62

Satır: 13

I. Kardeş II. Kardeşim!

Birader!.

Äle Tuqta brat min hezze

qızıq itäyem äle

Baygilde ağay ularzı

bigeräk tä mullanı eske

östöndä

bratok:

1. bratok:

Sayfa 209

Satır: 29

Kardeş.

haldat Yä äyt äle bratok şul

osorza bez nimägä ireşte

Nimä yawlap aldıq Alda

bezze nindäy yazmış kötä

brattsı:

1. brattsı:

Sayfa 208

Satır: 34

Kardeş.

iğtibarlap qarap sıga la awır

ğına körhönöp quya

İx brattsı bulmanı Bıl şırpı

la yebegän Ax şabaş

budit:

1. budite:

Sayfa 94

Satır: 32

Uyanmak.

Vı menya ne lyubite

Utrom rano budite

buğay:

1. buğay:

Sayfa 20

Satır: 35

Muhtemelen, herhalde.

buğay tim Üzem yänä küz

teyzerep quymayım tip

östönä las los tököräm Tfü

tfü tim Yegerme utız yıl

bul:

1. bulıp:-ıp

Sayfa 3

Satır: 21

Olmak.

tar küzänäktär aşı qurğaş

taşma bulıp huzılğan ay

nurzarı älbittä öy esen

yaqtırta almayzar Xäyer

binda

buldıqhız:

1. buldıqhız:

Sayfa 70

Satır: 36

Elinden iş gelmeyen,

yeteneksiz, beceriksiz.

Älep bey iman şartınan

başqa ber nämä lä belmäne

Mäzräsänän sıqqas unıñ

buldıqhız ber qatlı xolqo

mulla

buldıqlı:

1. buldıqlı:

Sayfa 169

Satır: 12

Elinden her iş gelen,

yetenekli, maharetli,

becerikli.

atlawı la unıñ üzenä genä

bildäle bulğan ber köyzö

qabatlay kewek toyola uğa

Ğömümän bıl uşal buldıqlı

bulış:

1. bulıştı:-tı

Sayfa 126

Satır: 13

Birlikte bir işle

uğraşmak.

mineñ menän bulıştı İşseteñ

bit nimä eşlämäkse buldı

Nisek yamanları bit Ağar ul
äle lä işän yöröhä tağı

bulaş:

1. **bulaşalar:**-a, -lar

Sayfa 26

Satır: 33

Meşgul olmak,
ilgilenmek.
bulaşalar ikän Yä şul yaray
torğan eşme Äxmäzulla
mulla
äytä bäs şulay bulğas xozay
yergä nisek afät yebärmähen

bulat:

1. **bulat:**

Sayfa 140

Satır: 38

Çelik.

Ä huñ nindäy timerse ine bit
tip qaytanan Ğäliullahın
işkä alırğa kereşep kitte
Xatta bulat qılıs ta

buntar:

1. **buntar:**

Sayfa 133

Satır: 7

İsyar.

kösönä ısınlap ısanıp
yetmägän Tik üzeneñ buntar
yörägenä genä tayanıp eş
itkän Tora bara ul üzenä bıl

bup buş:

1. **bup buş:**

Sayfa 277

Satır: 1

Kelime Tipi: -

Bomboş.

bup buş bulıp qaldı Bığasa
yarzamğa taşlanırğa qurqıp
yaq yaqta yügereşkän qatın
qız Baygilde ağay menän

buntovşçik:

1. **buntovşçiktar:**-tar

Sayfa 210

Satır: 38

İsyancı.

Matveyzı yäşerergä tırıştılar
Kem bında buntovşçiktar
yırın yırday Kem batşa

burhı:

1. **burhıp:**-p

Sayfa 77

Satır: 13

I. Nemlenip çürümek
II. İçi geçmek,
keyifsizleşmek.
burhıp şeşenep böttö Nisä
köndär inde ber genä tapqır
za yer östönä qoyaş hirpelep
qarağanı yuq Küräheñ ul

burıs:

1. **burısıñdı:**-ıñ, -dı

Sayfa 62

Satır: 32

Borç.

Ey yalqaw eşlekhez Esep
yörögä beläheñ ä alğan
burısıñdı tülämäyheñ Davay
xäzer ük tege un qazaq

burjuj:

1. **burjuj:**

Sayfa 185

Satır: 4

Burjuva.

asıwsıların la asınıp
ärläwselär qarğawsılar
artqandan
arta Ä qalanan kilep yetep
torğan burjuj zabastovka

buran:

1. **buranlı:**-lı

Sayfa 66

Satır: 28

Boran, fırtına.

tawış menän oloy ine ul
Şulay qış yette Qaşqarzıñ
xäle awırayğandan awırayzı
Axır ul qatı buranlı

buş:

1. **buştı:**-tı

Sayfa 8

Satır: 37

I. Boş II. Önemsiz.

Kit buştı Baygildeñä oqşap
köföy hüz höyläp
ultırma tip qatı itep işkärtte
Sıwaqay äbey İr keşe

buşlıq:

1. **buşlıqqa:**-qa

Sayfa 136

Satır: 36

Boşluk.

menän kümä yäki yäş
küñeldärze qarsığa kewek
yelkenderep zäñgär buşlıqqa
osorop alıp kitä Kübehensä

buşlay:

1. **buşlay:**

Sayfa 69

Satır: 26

Haksız yere; boşuna.

tartmahın yayı buyı awıldan
awılğa kütäreş tã yörönö
Tartmalağı bötä kitaptarzı
buşlay uqıp bötäs köz

buştı höylä:

1. **buştı höylämähen:**-mä, -
hen

Sayfa 6

Satır: 19

Kelime Tipi: -

Boş konuşmak.

Buştı höylämähen
Xälemdän kilhä min hiñä
qan
östäter inem qan
Añlayhıñmı aldırırğa tügel

bura:

1. **bura:**

Sayfa 89

Satır: 36

I. Kütüklerden yapılan
duvar II. Kütük koymak,
ağaçlarla kaplamak, tahta
ile kaplamak III. Sallaya
sallaya uçurmak, savurmak.
üzäreneñ bay kürşeläre
Sobxan starşınalırğa yañı
öylök
bura burap urmanda yata
Kümäk zur ğailäğä aşarğa

buşa:**1. buşatıp:-t, -ip****Sayfa 62**

Sətr: 18

*I. Temizlenmek II. Boş
hale gelmek III.**Rahatlamak.*

barıp inde Östälde yemerä
yazıp tulıp yatqan hıyzan da
buşatıp östäl aştına ayaq
arahına qırın halıp quyılğan

buşat:**1. buşatqas:-qas****Sayfa 79**

Sətr: 30

*I. Temizlenmek II. Boş
hale gelmek III.**Rahatlamak.*

teläğan hımaq mul bulıp
tulışıp aqtılar Axır uylap
ilap
küñelen bar az buşatqas
nindäyzer ömöthöz
yarhıwlıq

butır butır:**1. butır butır:****Sayfa 227**

Sətr: 13

Kelime Tipi: -

Bııl bııl etmek.

Butır butır butqa beşä
Urtahına may töşä

butıy butıy:**1. butıy butıy:****Sayfa 102**

Sətr: 4

Kelime Tipi: -

*Butır butır ses**çıkmak.**ozon känfittären baş osona**kütäreپ hikereپ ük torzo**Butıy butıy Känfitkäy**tämlekäy hezzä yuq şul yuq**şul äy***butqa:****1. butqa:****Sayfa 227**

Sətr: 12

Pılav.

Qazanda totoş höttä genä
qaynap tarı butqahı bitılday
başları Butqa beşerewse
qızzar

butal:**1. butalıp:-ip****Sayfa 151**

Sətr: 8

*I. Karışmak II.**Dolaşmak III. Şaşırtmak IV.**Yanılmak.*

asıwlı ut toqanıp kitte
Äytäm bıl arala Xösnölxaq
gel öy arahında butalıp

butallı:**1. butallı:****Sayfa 99**

Sətr: 24

Altın ya da gümüş
tabaklarla süslenmiş.
küp hıylanğan ularzan
büläkkä yaqşı attar
kömöş samawır butallı
sınayaq säygündär başqa

butalsıq:**1. butalsıq:****Sayfa 241**

Sətr: 16

*Karışık, düzensiz.**yünältep kemdeñ hüze ular**ösön yaraqlı ikänlegenä**töşönörgä tırıştı Läkin bıl**ğäyät butalsıq yarhıw***buy:****1. buyğa:-ğa****Sayfa 19**

Sətr: 3

*I. Boy, uzunluk II.**Yükseklik III. Sıra, dizi.**yete yaşlek Yäneşkä buyğa**üze zurlıq tip äyterlek tos**yomro käwzäle dürt yaşlek**Yemeşte kütärewe siktän tış***buya:****1. buyap:-p****Sayfa 11**

Sətr: 30

*Boyamak.**keşelärgä bik küp huqtım**Şul saqta eşem ösön**keşelär birgän yöndärzän**iläp buyap üzemä lä oşo***buyal:****1. buyalıp:-ip****Sayfa 29**

Sətr: 41

*I. Boyanmak II.**Bulaşmak, bulanmak;**kirlenmek.**qatıqqa buyalıp Bibekäy**menän Gölkäy zä kilep sıqtı**Bibekäy Yäneşte kürew**menän ğäzätensä***buyaw:****1. buyawzarına:-zar, -ı, -na****Sayfa 152**

Sətr: 13

*Boya.**buyawzarına buyap bulmaş**ömöttär tabılmaş baxettär**menän semärläp yaşärgä**telämäy Unı nisek bar şul***buyawlı:****1. buyawlı:****Sayfa 150**

Sətr: 20

*Boyalı; renkli.**osora torğan alay bılay ğına**keşe tügel Vraç Bına tigän**olpat keşe Şunan huñ ul**miñä xatta törlö buyawlı***buyhon:****1. buyhonop:-op****Sayfa 217**

Sətr: 11

*Boyun eğmek.**önhöz hüzhez buyhonop**yäşäy birä ine**Bına oşo moñhow Bibes**apahın hağınıp täwge**mömkinlek*

buyı:**1. buyı:****Sayfa 5**

Satır: 35

...boyu; ...kıyısı.

Tabıp balalarzı qarap toror
ineñ Tayzı kötöp ber yıl
buyı
qoro kilä bit Aslıq ta bulıp
kithä

buyınsa:**1. buyınsa:****Sayfa 28**

Satır: 42

*I. ...boyunca, yönünde**II. Süresince III.**Vasıtasıyla, sayesinde IV.**Göre V. İçin, ötürü VI.**Olduğu üzere.*

önhöz küläğälär şikelle azğa
ğına inälär zä ğäzät
buyınsa Şampe kilen Xäleñ
nisek Arıwlanmayhıñmı

buylı:**1. buylı:****Sayfa 10**

Satır: 6

Çizgili.

ozaq itep säy eskändän huñ
Äxmäzulla mulla ber genä
qat buylı ıstan keygän arıq
käkre ayaqtarın bökläp

buyla:**1. buylap:-p****Sayfa 4**

Satır: 28

*I. Boylu boyunca**hareket etmek II. Yürümek, dolaşmak.*

ikän huñ Kötöw zä köttöñ
İtek tä tekteñ Meyes tä
sıgarzıñ Qıwğın qıwıp Eyek
haqmar Yayıq buylap
küpmə

buylap:**1. buylap:****Sayfa 13**

Satır: 43

Boyunca, kıyısından, tarafından.

buylap qolaq yağına qalın
qara säs tolomdarınıñ
töbönä qaray qıwışıp

buyzan buyğa:**1. buyzan buyğa:****Sayfa 136**

Satır: 27

Kelime Tipi: -

Boydan boya.

Ul başta barmaqtarın
tökörökläp qurayın buyzan
buyğa
hıdırıp aldı Unan yarhıp
qalqınıp Ural köyön

buyzaq:**1. buyzaq:****Sayfa 216**

Satır: 41

Bekar erkek.

buyzaq yöröwe lä kilep
quşıla
İsmaham bala la kiltermäy
bit Balahı bulha yaratmaha

buz:**1. buz:****Sayfa 42**

Satır: 42

*I. Boz, gri II. Sahipsiz,**bomboş; açık, çorak III.**Şahin IV. Kavga, dövüş,**gürültü patırtı.*

töröp qayın töbönä kümep

quyğan ti Şunan oşo

höyaktärzän

tege malay buz turğay bulıp

osop kitkän ti Xäzerge

buz at:**1. buz at:****Sayfa 104**

Satır: 29

Kelime Tipi: -

Boz At.

yondozzarzı harı at menän

Buz at tızär Ularzı qasandır

Toğro batır menän Aldar

batır köräşer aldınan oşo
Timer

buzaget:**1. buzaget:****Sayfa 69**

Satır: 21

Bozyğıt.

Zöhrä Läylä Mäjnün

Buzaget kewek kitaptarzı

hatıp alıp tuzıp bittäre

qoyolop bötkänse qat qat

buza:**1. buza:****Sayfa 257**

Satır: 6

Boza.

Ul tömöräñläp qaytanan

qunaq öyönä inep kitte

Tuy dawam itte Miskä

miskä buza eselde Totoş ber

buzar:**1. buzarip:-ıp****Sayfa 63**

Satır: 24

*I. Bozarmak, grileşmek**II. Rengi kaçmak, ağarmak.*

bik ük aşırma yäme

Qorhağın şartlap quyıwı bar

Qormoş bay ata kürkä

kewek ber qızarıp ber

buzarıp

bükän:**1. bükän:****Sayfa 18**

Satır: 26

*I. Direk, kazık II.**Tabure.*

Unıñ başı awırta küñele

bolğana ayaqtarı tala ine

Şäberäk atla bükän tip

tartqılını Yäneş

büläk:**1. büläk:****Sayfa 22**

Satır: 20

*I. Hediye II. Bölüm,**parça.*

Äsähe qız saqta törlö yep
menän nägeşläp sigep
Baygilde
ağayğa büläk itkän xəzerge
köndä handıq töböndä

bülde:

1. büldeä:-ä

Sayfa 195

Satır: 23

I. Bölmek, kesmek II.

*İşi, hareketi kesip
durdurmak.*

büldeä unı starşına Miñä
hin eş menän kil Bälki
hin unda mineñ üzemä
barırğa quşmaq bulahıñdır ä

büle:

1. бүле:

Sayfa 153

Satır: 28

Mermi, kurşun.

Ay dıwamal başın ğına halır
bıl bala başın halır
Aldın artın qaramay tup
aştına yäki бүле arahına

büläk:

1. бүlek:

Sayfa 3

Satır: 1

Bölme, bölüm; parça.

Berense бүlek
Donya kinlegendä ni fayza

bülen:

1. бүленä:-ä

Sayfa 99

Satır: 43

Bölünmek,

paylaştırılmak.

ağaslıqtar möryä öy başına
qarap бүленä Oşo arqala yıl
hayın yer бүlewzän bayzar
ğına qänäğät bulıp qala

büleş:

1. бүleşep:-ep

Sayfa 11

Satır: 23

Bölüşmek, paylaşmak.

hızattarın bizäktären üz ara
büleşep uynay torğaynılar

bülmä:

1. бүlmä:

Sayfa 188

Satır: 13

Oda, bölme.

Qarasäs äbeyzeñ hüzen
bäläkäs yaqtan бүlmä
taqtahı
aşa işetep ultırğan Yemeşteñ
qıwanısı siktän aştı

bültäy:

1. бültäyep:-ep

Sayfa 181

Satır: 2

*Kabarmak,
kabarcıklamak.*
kăzäkeyeneñ түş keşähenän
sigelgän qulyawlıq alıp
üz hüzlelänep bültäyep
torğan qalın irendärenä
beyek

bünätäy:

1. бүнätäy:

Sayfa 52

Satır: 41

Şahit, tanık.

Bünätäy obıska tip
nindäyzer yat añlayışhız
hüzüzär
höyläy höyläy aşığıp
Yemeştärzeñ öyzärenä inep
kittälär

büränä:

1. бүрәнä:

Sayfa 29

Satır: 25

Kiriş, kütük, tomruk;

kalas.

ine Yäneş menän Yemeş
unıñ yanına бүрәнä
östönä barıp ultırzılar

büre:

1. бүре:

Sayfa 22

Satır: 37

Kurt.

Büre äkiäten yaratıp tñlay
Uğa äkiätteñ köyläp
höylängän ölöştäre ayırıwsa
oqşay

bürek:

1. бүrektären:-tär, -en

Sayfa 33

Satır: 43

Börk.

tışqa hibeldelär zä
bүrektären alıp yamğır
aştına baştılar
här kem üzensä qıwandı
ömötlände teläne

bürten:

1. бүрtenep:-ep

Sayfa 18

Satır: 42

I. Kabarmak, şişmek II.

*Sinirden ve öfkeden yüzü
kızarmak.*
Bulmanı Yemeş tılıdıp
bayağınan da nığırıp qızara
bürtenep ultıra birze Axır
Yäneş unıñ aldına sükäyze

bütän:

1. бүтän:

Sayfa 6

Satır: 21

I. Başka, farklı II.

...dışında.

Säğürä yeñgä бүтän
öndäşmäne Öyzö tağı la
awır
moñhow tınlıq baştı Bik
ozaqqa xätle balalarzıñ
almaş

büzänä:

1. бүзәнä:

Sayfa 103

Satır: 34

Bıldırcın.

Äyterheñ hazlıqqa batqan da
kengäler üzen tartıp
sığarırğa boyora Uğa
barqıldıq menän бүзәнä

-Ç-

cak:

1. **çakta:-ta**

Sayfa 223

Satır: 15

Zaman; devir.

Ber adām kilde lä şul çakta
äyländerde baskıñı
Tübänge başmalar mende
yuğargısı tübän töşte

cas:

1. **çasqa:-qa**

Sayfa 207

Satır: 8

Saat.

kewek yaqın kürze Äle inde
frontta ülem tırnağı aştında
ber çasqa tura kilew uğa
nizer eşkärtkän ularzıñ
yazmıñın

castuška:

1. **çastuškalar:-lar**

Sayfa 94

Satır: 27

Bir tür mani; çastuka.

Ä İzris qart unıñ hayın
qotoronop russa çastuškalar
äytergä kereşep kitä

çervyak:

1. **çervyak:**

Sayfa 62

Satır: 4

Çervyak (özel ad).

ğına torğan zur bay yort
yanına barıp sıqtı Bıl
Qormoş
bayzıñ beleşe kojevnik
Çervyak yorto Qormoş bay

çto:

1. **çto:**

Sayfa 94

Satır: 16

Ne.

Vı posluşayte rebyata
Çto struna govorit

-D-

dä:

1. **dä:**

Sayfa 108

Satır: 7

Da, de bağlacı.

xäteren дә qaldırmay torğan
ağıllı yawap tabırğa tırışıp
Baygilde ağay ozaq qına
uylanıp ultırzı

dähşätlä:

1. **dähşätlä:**

Sayfa 130

Satır: 40

Korkunç, dehşetli.

kölö kükkä osqan Başqort
dalahına talpan kewek
qazalğan nemets bayarı
Şodtıñ imeniyehın dähşätlä

dälil:

1. **dälildär:-där**

Sayfa 20

Satır: 8

Delil, kanıt.

bala tügellege nindäyzer
ayırım ğäjäp bala küz
teyerlek
bala bulıwı xaqında ällä ni
xätle dälildär kilterze

däräjä:

1. **däräjähenä:-he, -nä**

Sayfa 130

Satır: 3

Derece, konum.

däräjähenä kütärelergä
totqar bulır tip qurqqan
Şuğa kürä Xäbirgä qarşı
bötä başqa mullalarzan da

därrä:

1. **därräw:-w**

Sayfa 137

Satır: 15

I. Bir kere, bir defa II.

Hızlı, çabuk.

Yegettär bıl taqmaqı
därräw kölop qarşılای
Kaştan ulı Äxmätşa ti

därt:

1. **därt:**

Sayfa 85

Satır: 39

I. Coşku, heves II.

Sevme, hoşlanma duyğusu
III. Dert, sıkıntı, kaygı.
kös därt birep tora ine
Qara küz yetkäs Timaş
bayarzıñ qır eştäre bötäkäs
Xammat

därtläñ:

1. **därtläñep:-ep**

Sayfa 89

Satır: 5

Heyecanlanmak,

coşmak; canlanmak.

Unan därwiştärsä därtläñep
helkenep yırlarğa totona
Här säxär vaqıtında

därwiş:

1. **därwiştärsä:-tär, -sä**

Sayfa 89

Satır: 5

Derviş.

Unan därwiştärsä därtläñep
helkenep yırlarğa totona
Här säxär vaqıtında

däw:

1. **däw:**

Sayfa 6

Satır: 9

Dev, kocaman.

yaqşı küñelle дәw keşeneñ
ömöthözlökkä birelewe
unıñ ösön xatta ber
tuqtamay yörägenä töşöp
torğan

da:

1. **da:**

Sayfa 3

Satır: 19

Da, de bağlacı.

Öy ese qarañğı Keskäy genä
täzrälär Unıñ da yartıñı
qarındıq menän qaplangan
Älegä biyalahı töşmägän

dağa:

1. dağa:

Sayfa 222

Satır: 18

Ökçe.

törlö kakersäktär
semäkäyzär yahap bez
kewek näzek
beyek üksägä bäläkäs kenä
yez dağa qağıp äle genä
tegep

dağala:

1. dağalaw:-w

Sayfa 141

Satır: 2

Nallamak, nal takmak.

barıñ da qoyop quyğan
kewek eşläy ine Ul inde at
dağalaw tihän yaqın tirälä
unıñ kewek osta dağalawsı

dala:

1. dala:

Sayfa 4

Satır: 16

Ova, bozkır.

qarzan yahağan bersä
qurğaştan qoyolğan hıñğa
oqşatalar
Säğürä yeñgä ireneñ
qasandır dala borkötö
şikelle qıyırw

dan:

1. daniñ:-ıñ

Sayfa 4

Satır: 33

Şan, şöhet, nam.

şaytan da sığa almaş tigän
daniñ taraldı Ä baxet
bulmanı
Qayza huñ ul baxet Yä
berzän ber atıbzığa xätle
ülep

darelfönün:

1. darelfönüngä:-gä

Sayfa 130

Satır: 15

Darülfünun.

Törkiägä barıp sıqqan
Universitetqa darelfönüngä

inep

uqıy başlağan Läkin ike ös
yıldan huñ Russiyanan üze

darı:

1. darı:

Sayfa 184

Satır: 36

Barut.

keşelärgä şawqımı zurayzı
Front xattarı yır bāyettäre
menän awılğa här kön darı
höröm qan yestäre eyärep

davat:

1. dast:

Sayfa 210

Satır: 19

Vermek.

Nikto ne dast nam
izbavleniya
Ni tsar ni bog i ni geroy

davay:

1. davay:

Sayfa 62

Satır: 32

Haydi.

Ey yalqaw eşlekhez Esep
yörörgä beläheñ ä alğan
burısındı tülämäyheñ Davay
xäzer ük tege un qazaq

davaylaş:

1. davaylaşa:-a

Sayfa 115

Satır: 3

Tartışmak.

davaylaşa torğaynım hay
işär Xäzer küñelem qayttı
şul Bötähenän küñelem
qayttı Xatta im tomonan da

dawıl:

1. dawıl:

Sayfa 48

Satır: 18

Firtına.

Ä inde Xisbulla his tä
boşonmay qaytıp ta kitkäs
öyze
bıgasa kürelmägän

işetelmägän dawıl quptı Öy
esendä

dawa:

1. dawa:

Sayfa 42

Satır: 29

Deva, tedavi.

tilmerrep Yä mineñ äzälemä
dawa taptıñmı tip qarap
yata ikän ti

dawam:

1. dawam:

Sayfa 4

Satır: 25

Devam.

uyın dawam itä
Donyala Baygilde hin
eşlämägän nindäy genä eş
qaldı

debet:

1. debet:

Sayfa 139

Satır: 9

Koyun yününden

yapılmış.

yatalar Qarasäs äbey huqqan
debet şalgä törönöp
ayaqtarın bökläp ularğa
qarşı urındıqta yözlök
sitendä

degänäk:

1. degänäk:

Sayfa 91

Satır: 7

Kuşburnu.

yügerzelär Bında alabuta
degänäk kesertkän üländäre
menän qaplangan qoyma
buyında taqtanıñ botak
urının

deget:

1. deget:

Sayfa 87

Satır: 26

Katran.

Şuğa kürä İlseğol uramı la
ğäzättägenän yänleräk

şawlıraq
İrtänsäk arba tultırıp ağas
köräk siläk kümer deget
teyöp

dekabr:

1. dekabr:

Sayfa 66

Satır: 34

Aralık ayı.

başın halıp iş kitkes moñlo
ağıllı küzzären qayzalır
alısqä töbäp mäñgelekkä
tınp qaldı Köslö dekabr
yelä

denşçik:

1. denşçik:

Sayfa 92

Satır: 26

Hizmet eri.

yeget bulğan tip höyläyzär
Şuğa unı haldatqa barğas ta
ber rus ofitserı yaratıp üzenä
denşçik itep alğan Yetez

deputat:

1. deputattarınan:-tar, -ı, -nan

Sayfa 249

Satır: 34

Milletvekili, delege.

qalalarza vosstaniye barıwı
vlast başına eşse
haldat batrak deputattarınan
haylangan Sovettar

der:

1. der:

Sayfa 4

Satır: 17

Tir tir etmek.

qaraşı menän üzeneñ
yörägen der helketkän äle
inde
qayğılı tınp qalğan hörmäle
qara küzzärenä söyällänep

dereldä:

1. dereldäp:-p

Sayfa 33

Satır: 37

*Dir dir etmek;
titremek.*
qatı kük kükräp yer
dereldäp täzrälär zıñlap kitte
Qoyaştı yazzan birle
berense tapqır qara bolot
qaplanı

deyew:

1. deyew:

Sayfa 49

Satır: 29

Masallardaki mitolojik

kahraman, dev.

Yaman bisänän deyew
päreye lä qasqan ti Bıl
yaman
bisäne ögötläp yeñep
bulmaş tip qul heltäp sıgıp
kittelär

dım:

1. dımlı:-lı

Sayfa 236

Satır: 41

Nem, rutubet.

yanırğa ölgörmägän dımlı
kümerenän öy esenä
taralğan
zäñgär tötön bıl öygä tağı la
qothozloq östäy Säy

dıwamall:

1. dıwamall:

Sayfa 153

Satır: 27

Düşüncesiz.

Ay dıwamall başın ğına halır
bıl bala başın halır
Aldın artın qaramay tup
aştına yäki büle arahına

dıwamallan:

1. dıwamallanma:-ma

Sayfa 153

Satır: 32

*Düşüncesizce hareket
etmek.*

Berük ulım üzeñde haqlay
kür Başındı doşman bülehe
aştına tıqma Berük

dıwamallanma tip här
höylämgä

di:

1. di:

Sayfa 223

Satır: 13

Demek, söylemek.

Yuğargı basma mägrur min
yuğarı sez tübänsez di
Niçek ğali minem urınım
tübängelär kürämsez di

dilbegä:

1. dilbegä:

Sayfa 87

Satır: 34

Dizgin.

altmışan uzha la arbağa
ultırıwzı üzenä äle haman
ğärlekkä hanağan şunıñ
ösön arbala dilbegä totop

dimlä:

1. dimlägäynelär:-gäy, -ne, -lär

Sayfa 35

Satır: 36

Öğüt vermek, nasihat

etmek.

täwlekkä at horap alıp
İlseğol awılına kitte Uğa
oşo
awıldan Särbiyamal isemle
ber tol qatındı
dimlägäynelär

din:

1. din:

Sayfa 7

Satır: 40

Din.

dindän yazıp bötkän
Äxmäzulla mulla Dörös
äytä şul
dindä din tip mullanı mulla
tip belmägän ösön ul ber

dindän yaz:

1. dindän yazğan:-ğan

Sayfa 128

Satır: 14

Kelime Tipi: -
Dinden çıkmak.
duxovniy seminariyağa
uqırğa barıp inewe belengän
Xäbir dindän yazğan Xäbir
kafir bulğan Urışqa

diñgez:

1. diñgez:

Sayfa 125

Satır: 37

Deniz.

ber nāmā lä işetelmäy
Yämşek ay za diñgez
töbönä
ırğıtılğan aq huyırtaş şikelle
töşhöz genä yaqtırıp kükteñ

dini:

1. dini:

Sayfa 189

Satır: 18

Dini.

tärän mägänä bar hımaq
toyola Qarasäs äbeyzeñ
hüzzäre
Bibisara abıstayzıñ dini
äkiättäre şikelle küñeldä
awır

disätinä:

1. disätinäälärzän:-lär, -zän

Sayfa 268

Satır: 17

Desyatin ölçüsü.

disätinäälärzän torğan
başırwzı qısırlıqtı belmäne
Qoroloqqa sızam aq tuqal
qızıl tuqal boyzayzar bında

disätinäälä:

1. disätinääläp:-p

Sayfa 118

Satır: 30

Desyatin ile ölçülmüş.

qapqan hınıqtı äse tirgä
mansıp qabıwzı talap itä Şul
arqala Baygilde ağay här
yaz qaytıp ike ös disätinääläp

diwana:

1. diwana:

Sayfa 152

Satır: 4

Deli, divane.

seregändä nindäyzer yaqşı
tormoş kilerenä ısanır
ösön yä sabıy yä diwana
ğına bulırğa käräk şul tinä

doğa:

1. doğalıq:-lıq

Sayfa 24

Satır: 5

Dua.

nindäy doğalıq belmähä lä
awız esenän nimälärzer uqıy
uqıy ber tuştaq halqın hıwzı
Yemeşteñ tübä öştöndä

doğa qılıp:

1. doğa qılıp:-ıp

Sayfa 10

Satır: 25

Kelime Tipi:

Dua etmek.

küzzären kükkä tekläp ozaq
itep doğa qılıp aldı Qurqınıp
bötnöläy töşö qasqan Säğürä
yeñgä ni äytergä belmäy

doloy:

1. doloy:

Sayfa 240

Satır: 28

Kahrolsun!.

Yetär

Doloy tigän qewätle
hörändär kümep kitte

donos:

1. donostı:-tı

Sayfa 55

Satır: 35

İhbar mektubu.

yalğan donostı dörösläp
sudqa şahit bulıp barzı Unıñ
küze lä tiktäşkä genä tügel
yalğan ant itkängä
huqırayğan

donya:

1. donya:

Sayfa 3

Satır: 2

Dünya.

Bèrensè bülek
Donya kiñlégende ni fayza

donya köt:

1. donya kötä:-ä

Sayfa 270

Satır: 12

Kelime Tipi: **Deyim**

Hayat kurmak.

äytä bez ti bolğansıq hıwza
balıq totabız ti Beldeñme
yañı xuja donya kötä belä ul
ti Xi xi xi Ä Fedka äytä

donyanıñ artına tibep

kötör:

1. donyanıñ artına tibep

kötör:-ör

Sayfa 41

Satır: 8

Kelime Tipi: **Deyim**

Zorluk, sıkıntı

*görmeden, bolluk bereket
içinde hiçbir şey
düşünmeden hayat kurup
yaşamak.*

keşegä donya kötöwe awır
Bıl ni donyanıñ artına tibep
kötör tip uylanı Baygilde
ağay Tik balalarğa ğına

doşman:

1. doşman:

Sayfa 138

Satır: 18

Düşman.

menän bergä boyoqto
Qarasäs äbey genä ser
birmäne
Doşman tügel xatta duş ta
unıñ küzendä yäş

dovodit:

1. dobemsysa:

Sayfa 210

Satır: 21

Götürmek, vardırmak.

Dobemsysa mı vse
osvobojudeniya
Svoey sobstvennoy rukoy

döbör şatır:**1. döbör şatır:****Sayfa 40**

Sətir: 21

Kelime Tipi: -

*Güçlü şəkildə döbör
döbör eden, çatırdayan
çəşitli sesləri bildiren söz.*
Bina yerən aygır yarhıp
keşnəp döbör şatır işək
aldına
kilep inde İştüğan
qıwanısınan nimə eşlägänen

döm huqır:**1. döm huqır:****Sayfa 120**

Sətir: 2

Kelime Tipi: -

Zifiri karanlık.
oya östöndäge eläwkälä
yatıp yoqlarğa röxsät ittälär
Tön Öy döm huqır
Bızawzar oyahınan tanawzı
yarıp

dömök:**1. dömögörzär:-ör, -zär****Sayfa 163**

Sətir: 14

Ölmek, yok olmak.
eşkinmäğändärgä qarap
yörägem bozopol bötä bit
Ayawlı bala bulhalar ällä
qasan dömögörzär ine bit

döp döp:**1. döp döp:****Sayfa 80**

Sətir: 29

Kelime Tipi: -

*I. Güp güp diye çıkan
ses II. Güçlü kalp atışını
bildirir.*
ta qaranı Bibeş uyanmanı
Axır ul üze torop döp döp
başıp tışqa sıgıp kitte lä
hıyırzarğa bızawzarın quşıp

döp dörös:**1. döp dörös:****Sayfa 263**

Sətir: 27

Kelime Tipi: -

Çok doğru, dürüst.
Dörös Döp dörös Uldır
Timerbayzır
Ul bit küptänge at qarağı tip
qısırzı Sobxan

döpöldä:**1. döpdöldäwen:-w, -en****Sayfa 12**

Sətir: 44

Güm güm etmək.
sittä stenağa sükeş menän
huqqan kewek bulıp
döpöldäwen işettelär Xatta
bıl eşte bik ixlaslap

döpöldät:**1. döpdöldätä:-ä****Sayfa 94**

Sətir: 2

Güp güp ettirmek.
östönä sıgıp başa Unan
yöntäş zur yozroğo menän
arıq
kükrägenä döpdöldätä huğıp
yarhıp qısırıp yebärä

dörlä:**1. dörläp:-p****Sayfa 170**

Sətir: 26

I. Dör dör etmək II.
Güçlü duyğular ile coşmak.
künelhez bışqıp yatalar
Unan ber ber artlı toqanıp
şartlap dörläp künellänep
yanıp kitälär Qızılı kükle

dörös:**1. dörös:****Sayfa 5**

Sətir: 18

Kelime Tipi: **Kalıp****ifade**

Doğru, dürüst, gerçek.
Sägürä yeñğä balalarsa
qıwanıp uq kitte
Dörös äytä şul atahı Ey alla
birep tağı atlı

döröslä:**1. döröslär:-r****Sayfa 30**

Sətir: 7

Doğrulamak.
Ul hüzen döröslär ösön
Yäneşteñ aldına başıp üz
muyınındağı ber tezem
yäşelle zäñgärle munsaqqa

döröslök:**1. döröslöktö:-tö****Sayfa 126**

Sətir: 7

Doğruluk, dürüstlük.
menän işetep belergä yarata
Bıl unıñ döröslöktö tabırğa
ğäzel bulırğa tırışwınan
kilmäy älbittä Keşelärzeñ

dörösöndä:**1. dörösöndä:****Sayfa 96**

Sətir: 37

Doğrusu, aslında.
menän bergäläp üze alıp
bara Dörösöndä ul üz qul
köşö
menän kön kürewse urta
xälle keşe Tik ni ösöndör

dörösöräge:**1. dörösöräge:****Sayfa 93**

Sətir: 22

Daha doğrusu.
yebärgän yullıq aqsaların da
esep bötkan Şul arqala
kire kitä lä almağan
Dörösöräge oşonday susqa
kewek

döyöm:**1. döyöm:****Sayfa 146**

Sətir: 40

Genel.

kerep xaq tağäläneñ yarzamı
ilä sälämät sıqtım tip üze
xaqında döyöm hüzzär

menän genä ber ike yul
xäbär

duğalan:

1. **duğalanıp:-ıp**

Sayfa 187

Satır: 36

Kavislenmek.

yoqa ğına Qaştarın äyt äle
hin unıñ Nisek qıyılıp
duğalanıp toralar bit
Sobxanalla kilmägän yere
yuq şul

dula:

1. **dulap:-p**

Sayfa 182

Satır: 35

Gümbür gümbür

atmak.

torğan Yemeşteñ yöräge
örökkän tay şikelle dulap
kitte

Nisek ni ösön Hatıbalğa Ul
bit mineñ aғayımdı yarata

duñğız:

1. **duñğız:**

Sayfa 175

Satır: 41

Domuz.

hay duñğız Nindäy qağız ul
Ä bıl ni min tip bötönläy
yuğalıp qaldı Ayhılıw
Atahına

dunay:

1. **dunay:**

Sayfa 94

Satır: 19

Dunay (özel ad).

Ay Dunay vay Dunay
Dunay veselıy Dunay

dus:

1. **duşınıñ:-ı, -nıñ**

Sayfa 16

Satır: 8

Dost, arkadaş.

sumıwzan başqa ber sara la
qalmanı Yäneş ğorur töş

menän duşınıñ artınan
eyärze Ular tırışıp tırışıp

dus iş:

1. **duş işen:-en**

Sayfa 107

Satır: 6

Kelime Tipi: -

Eş dost, arkadaşlar.

totondo Yetmähä böğön
bınıñ ösön yeteş säbäp tä
äzer
ine Ay buyı qıwğında yöröp
duş işen hağınıp qaytqan

duşlıq:

1. **duşlıq:**

Sayfa 254

Satır: 36

Dostluk, arkadaşlık.

tura kilde Sälimä menän
Şämsiä arahında küptärgä
bildäle bulmağan yaqın
duşlıq yaqınlıq yäşäy
Şämsiä

dusar:

1. **dusar:**

Sayfa 177

Satır: 29

Herhangi bir hale

düşmüş.

donyala meñ törlö yazağa
dusar iteläsäge turahında
nindäyzer ğäjäp ber
kinänew läzzätlänew menän

duxovniy:

1. **duxovniy:**

Sayfa 128

Satır: 13

Dini, ruhban.

duxovniy seminariyağa
uqırğa barıp inewe belengän
Xäbir dindän yazğan Xäbir
kafir bulğan Urısqa

dünän:

1. **dünän:**

Sayfa 259

Satır: 31

Üç ya da dört

yaşındaki kısırak.

ber at tip qısırqa Sobxan
starşına Ber dünän at
Keyäw yegettär Hatıbal
menän bergäläp qıwğın
sabırğa

düñgäläk:

1. **düñgäläktärzän:-tär, -
zän**

Sayfa 187

Satır: 32

Halka, çember.

ni añlamağan kewek
Yemeşte maqtawın dawam
ittä
Sästäre huñ Sästären äytäm
qara yebäk düñgäläktärzän

dürt:

1. **dürt:**

Sayfa 3

Satır: 33

Dört.

kilälär Bibeş ğailälä iñ
ölkän bala Uğa un dürt yäş
Ul
inde xäzer öyzä bötä eşte
tiyerlek eşläy ala Ä bına

-E-

ehe:

1. **ehe:**

Sayfa 203

Satır: 23

Bir şeyler düşünülüp

söylenmek isterken çıkarılan

sesi bildirir.

Ehe

Bına bit ayaqtarı qayza tarta

bit ularzıñ Bıl ırıstan

ehem:

1. **ehem:**

Sayfa 159

Satır: 3

"Ehem!"

Ehem eye bež ni yañı
bayzar şulay inde ştoı
bulğas bulhın tibež

eksploatator:

1. eksploatator:

Sayfa 245

Satır: 5

Sömürgeci.

Hin eksploatator tip tä
qısırğa Bıl hüzzä
işetkäs Särbiyamaldıñ bılay
za sısqan küzzäre tağı la

el:

1. elde:-de

Sayfa 41

Satır: 39

*Bir yere asıp
bıraktırmak, tutturmak,
iliştirmek.*
Ul yoqa şälen helketä tartıp
alıp urzağa elde lä urındıqqa
uzıp ultırzı Möläyem
yılmayırğa tırışıp tağı ber
qat

elägä täğäräy:

1. elägä täğäräy:-y

Sayfa 27

Satır: 12

Kelime Tipi: -
Döne dolana yürümek.
yatqan könö bit
Sıwaqay äbey elägä täğäräy
işekkä taşlandı

eläk:

1. eläkkäs:-käs

Sayfa 65

Satır: 26

*I. Hareket eden bir
şeye kapılıp kalmak II.
Tutulmak III. Başına bir hal
gelmek IV. Kötü bir söz, laf,
hakaret işitmek.*
yetmähä sudyalarğa Qormoş
bayzan ber nisä quy za
eläkkäs eşte ozaqqa huzıp
tormaştan eşläp tä quyzılar

eläk elektän:

1. eläk elektän:

Sayfa 112

Satır: 17

Kelime Tipi: -

Çok önceden, eskiden.

bulğan keşelär eläk elektän
şulay yığılgansı haw keşe
bulıp qılanıp yöröp ülälär
ine Şähit babay za ällä
ısınlap

eläkkä:

1. eläkkänen:-nen

Sayfa 100

Satır: 8

*I. Hareket eden bir
şeye kapılıp kalmak II.
Tutulmak III. Başına bir hal
gelmek IV. Kötü bir söz, laf,
hakaret işitmek.*
Läkin kilähe yılda la unan
kilähe yılda la yer
bülew eşe Şımbay qart
qulına nisek barıp eläkkänen

eläwkä:

1. eläwkälä:-lä

Sayfa 120

Satır: 1

Basamak şeklindeki
yer.
oya öştöndäge eläwkälä
yatıp yoqlarğa röxsät ittälär
Tön Öy döm huqır
Bızawzar oyahınan tanawzı
yarıp

elek:

1. elek:

Sayfa 7

Satır: 27

I. Önce, evvel II. İlk
olarak.
telägänsä yarzam itep yaşär
ösön bötähenän elek oşo
irek käräk

elekke:

1. elekke:

Sayfa 29

Satır: 30

Evvelki kadar, önceki
kadar, evvelki gibi.
Kildek tigän buldılar qızzar
Şunıñ menän hüz

böttö Şähit babay böğön
niñäler elekke kewek törlö

elekkesä:

1. elekkesä:

Sayfa 5

Satır: 34

Evvelki kadar, önceki
kadar, evvelki gibi.
uyılanıp tik ultırıwsan bulıp
kitewen xäterläp öndäşmäy
qaldı İsmaham hin elekkesä
haw bulhañ da ber xäl ine
Keşegä balaş huğıp keyez
başıp bulha la köndälekte

elen:

1. elengän:-gän

Sayfa 81

Satır: 30

I. Asılmak II. Takılmak.
Eyekkä barıp totaşqan
yerenä yortto tel teş
teyewzän
haqlaw ösön qoroğan at başı
höyäge elengän qazıq

elewle:

1. elewle:

Sayfa 115

Satır: 38

Asılı, asılmış.
Zälifä äbey gäzätensä
asıwhız ğına huqranıp uğa
qazan öştöndä elewle torğan
iläkte alıp birze

elges:

1. elgesen:-en

Sayfa 247

Satır: 28

Düğme; tokmak.
Apayımdır Asa hal Yäneş
Yäneş aşığıp işekteñ elgesen
ısqındırzı la qoto osop

elmäk:

1. elmäk:

Sayfa 252

Satır: 4

İlmek, düğüm.

Min qızzarzi yaratmayım
tine Äxät asıwlanıp
Mineñ muyınım elmäk
käräkmäy

enä:

1. enä:

Sayfa 14

Satır: 29

İgne.

İkmäkteñ enä osonday
ğınahı la keşenän olo ti ul
Umı yergä töşöröp tapahañ
xarap yaman gonah bula

eñer:

1. eñer:

Sayfa 22

Satır: 28

*Gün batımındaki
alacakaranlık zaman.
kenä tip yebärä Yemeş
Qayhı saqta tağı la batırayıp
kitep Şähit qarttıñ küldäk
yeñdärenän eñer bawınan*

energiya:

1. energiya:-lı

Sayfa 41

Satır: 4

Enerji.

kürewzä ük oqşanı Bigeräk
tä unıñ taşıp bargan
energiyalı sälämät töşö kör
boyoroqlo tawışı yetez
bazıq

ere:

1. ere:

Sayfa 13

Satır: 41

İri, kocaman, büyük.

kitkes moñhow qara
küzzärenän ere ere yaş
börtöktäre
täğärläşep sıqtılar za
balawız şikelle harı
yañaqtarı

eremsek:

1. eremsek:

Sayfa 165

Satır: 31

Lor peyniri.

sığalar beşkän yomortqa
eremsek quşıp bolğatıp
quyğan körpäne talaşıp
hoğalanıp aşarğa totonalar

ergä:

1. ergähendäge:-he, -ndä, -ge

Sayfa 29

Satır: 23

Etraf, çevre, yan, taraf.

Şähit babay haman şul
qapqa ergähendäge lapaş
aştında
yöröy Kemgäler ör yañı
arba tögärmäse eşläp mataşa

erke:

1. erkeğan:-gän

Sayfa 10

Satır: 28

*I. Dolmak, yığılmak,
toplanmak II. Dolup taşmak,
aşmak.
aptırap qaldı Ä mullanıñ şul
xätle izge teläkle
bulıwına küñele bötkän
Sıwaqay äbey küzenä
erkeğan*

erket:

1. erket:

Sayfa 77

Satır: 31

*Topak hale gelmiş ekşi
yoğurt.*

torow qatıq oyotow erket
qaynatıw qorot yahaw
kewek
işäphez hanhız öy eştäre
bötähe lä unıñ östöndä xäzer

es:

1. ese:-e

Sayfa 3

Satır: 19

I. Karın, iç II. Gönül.

es:

1. esergä:-er, -gä

Sayfa 9

Satır: 45

I. İçmek II. İçki içmek.

tağı säy esergä kereştelər
hüz tağı törlö törlö awrıwzar
Äxmäzulla mullanıñ iş
kitkes hawıqtırw köstäre

es boş:

1. es boşowğa:-ow, -ğa

Sayfa 150

Satır: 5

Kelime Tipi: -

Kaygı duymak,

kaygılanmak, endişelenmek.

birep tora Ber kön min es
boşowğa tüzmay ul birgän
qağızzarğa tege kitaptağı
hürättärze küserep töşörä

es kitew:

1. es kitewe:-e

Sayfa 25

Satır: 30

Kelime Tipi: -

Mide bulanması, mide

bozulması.

ber tamsı yamğır yawmawı
küktä ber genä bolot ta
kürenmäwe yaş balalarzıñ
es kitewe menän qırılıwı
aşlıq

ese:

1. ese:

Sayfa 3

Satır: 14

Sıcak, kaynar.

qoştar za yomşaq yeläs
yeldän höyölöp
köndözgö eşe kämegängä
höyönöp bayram itä

eselek:

1. eselekkä:-kä

Sayfa 14

Satır: 38

Sıcaklık.

ölkän arıq käwzäle oslo
moronlo hunar

ete Qaşqarğala eşelekkä
tüzmay awızın asıp qıqı

esen:

1. **esenep:-ep**

Sayfa 209

Satır: 32

Bir şeyler içip

susuzluğunu bastırmak.

Nimä köthön Ber ni zä

Bına şul şul Ber ni zä tip

esenep dawam itä

eser:

1. **eserer:-er**

Sayfa 25

Satır: 6

I. İçirmek II. Sarhoş

etmek, içki içirmek II.

Hayvanı sulamak.

yügertep alıp indem

Qızıma hurpahın da inähe

alıp kilep eserer äle

eset:

1. **eşetep:-ep**

Sayfa 80

Satır: 2

Isıtmak, kaynatmak.

Bibeş şulay uylanıp tora

birze lä yañğız üze eşkä

totonop ta kitte Qazan qazan

heltele hıw eşetep

eskä bat:

1. **eskä batqan: -qan**

Sayfa 6

Satır: 33

Kelime Tipi: **Deyim**

Üzüntüden çökmek.

batqan qayğılı küzzären

inde ay yaqtıhı la qaldırıp

kitkän qaralıw

küzänäktärgä tekläp tağı la

şomloraq

eskerhez:

1. **eskerhez:**

Sayfa 26

Satır: 45

İyi niyetli, dostça.

torğan arala Baygilde ağay
tağı şul asıwhız eskerhez
tawış menän

eskämyä:

1. **eskämyägä:-gä**

Sayfa 196

Satır: 31

İçecek koyulan yer.

buyındağı eskämyägä yäştär

arahına tıgızlap inep ultırzı

Bıl köndö uyında üşmer

yegettär genä tügel

haldatkalär

eske:

1. **eske:**

Sayfa 37

Satır: 18

I. İçki II. İçteki,

ortasına yerleşmiş.

säy şäkär kewek nämälär

menän bik şäp sawza itewe

östönä

bazar köndärzä qunırğa keşe

töşöröw eske mäjlöstäre

eskolatır:

1. **eskolatır:**

Sayfa 245

Satır: 8

Sömürgeci.

töpkäräk batıp zähärle

başlap mañlayına menep

kitä

Bını kürep Yemeş Ni tigän

hüz ikän huñ bıl eskolatır

esmüxä:

1. **esmüxä:**

Sayfa 9

Satır: 33

Esmühe (librenin

sekizde birlik kısmı).

Qaytqan barlı yuqlı esmüxä

säyen totoş halıp qatı säy

yahap birze

ese bos:

1. **estäre boşop:-tär, -e, -op**

Sayfa 251

Satır: 33

Kelime Tipi: **Deyim**

Kaygı duymak,

kaygılanmak, endişelenmek.

vaqıthız esep yöröwenä tağı

la estäre boşop uğa arttarı

menän äylänep torzolar İzris

qart ularzı qolaqtarınan

eş:

1. **eş:**

Sayfa 4

Satır: 26

İş.

uyın dawam itä

Donyala Baygilde hin

eşlämäğän nindäy genä eş

qaldı

es it:

1. **eş itkän:-kän**

Sayfa 133

Satır: 8

Kelime Tipi: -

Çalışmak, yapmak.

kösönä ısınlap ısanıp

yetmägän Tik üzeneñ buntar

yörägenä genä tayanıp eş

itkän Tora bara ul üzenä bıl

eş al:

1. **eş alıp:-ıp**

Sayfa 133

Satır: 3

Kelime Tipi: -

Çalışmak, yapmak.

bulmaşına la xalıq arahına

sığıp asıqtan asıq eş alıp

barırğa kăräklegenä lä

töşönä bargan Şulay za sinfi

eşhez:

1. **eşhez:**

Sayfa 65

Satır: 4

İşsiz.

Äz genä ber nämä bulha

eştän qıwam ti zä qurqıta bit

yawız Eşhez qalhañ bezzeñ

kewek yerhez keşelärgä

astan

eskä in:

1. eşkâ inep:-, -ep

Sayfa 5

Satır: 1

Kelime Tipi: **Deyim**

İşe kabul edilmek, işe yerleşmek.

höylästem genä tügel eşkâ
inep tä qayttım da
ul tip quyız İrtän ularza
eşläy başlayım tip

eşkâ aşmağan:

1. eşkâ aşmağan:

Sayfa 48

Satır: 26

Kelime Tipi: -

Elinden iş gelmemek, işe yaramamak.

ni Ul bit üze yıwaş üze
ağıllı üze uqımışlı üze xälle
keşe hinen işeme ni hinen
eşkâ aşmağan qızıñdı

eşkärt:

1. eşkärtkän:-kän

Sayfa 207

Satır: 8

İşlemek.

kewek yaqın kürze Äle inde
frontta ülem tırnağı astında
ber çasqa tura kilew uğa
nizer eşkärtkän ularzıñ
yazmışın

eşkin:

1. eşkinmäğän:-mä, -gän

Sayfa 118

Satır: 22

Elinden iş gelmek, işe yaramak.

hayın Sixut qarüpkä
haldatqa la yaramayhıñ bit
hin
eşkinmäğän tip bitärläp
kenä tora Eşlätergä tigändä

eşlä:

1. eşläy:-y

Sayfa 3

Satır: 34

Çalışmak, yapmak.

kilälär Bibeş ğailälä iñ
ölkän bala Uğa un dürt yaş

Ul

inde xäzer öyzä bötä eşte
tiyerlek eşläy ala Ä bına

eşlän:

1. eşlängän:-gän

Sayfa 21

Satır: 38

İş yapılmak, bir işle meşgul olmak.

nämälärzer eşläp kenä tora
Unıñ yanında hăr vaqıt yanı
ğına eşlängän iläk siläk
köräk tärtä täpändär awnap
yata

eşlät:

1. eşlätöp:-ep

Sayfa 96

Satır: 35

Çalıştırmak.

tiñläşä almay Ular kewek
yalsılärzan eşlätöp qırın
yatıp kön itmäy Aynıq saqta
bötä xujalıq eşen ike qatını

eşlekhez:

1. eşlekhez:

Sayfa 62

Satır: 31

Tembel; yeteneksiz.

Ey yalqaw eşlekhez Esep
yörörgä beläheñ ä alğan
burısıñdı tülämäyheñ Davay
xäzer ük tege un qazaq

eşlekle:

1. eşlekle:

Sayfa 24

Satır: 26

Çalışkan, gayretli.

tağı qarşı kilä almanı
Sıwaqay äbey Yemeşte
haman
şulay qurqıtıp ılatıp bik
eşlekle tös menän qot
qoyowın

eşsän:

1. eşsän:

Sayfa 21

Satır: 31

Çalışkan, elinden her iş gelen.

eşsän qullı bulıwı ösön
höyöp quşılğanlıqtan uğa
beräwzeñ dä xätere qalmay
Bına oşo Sıpsıq Şähit babay

eşse:

1. eşse:

Sayfa 121

Satır: 15

İşçi.

ber nisä yıl eşläp kitkän
rudniktar tarttı Eşse
baraktarı

üzäreneñ tazalığı yaqtılığı
yağınan bıl äsegän mal

et:

1. et:

Sayfa 25

Satır: 33

Köpek.

qoroloqta keşelärzeñ et
besäy xatta keşe aşawzarı
awılı awılı menän qırılıwı
xaqında berehenän berehe

etär:

1. etärep:-ep

Sayfa 97

Satır: 27

İttirmek, iteklemek.

ike yaqqa etärep yebärä lä
kırandastan yergä awıp töşä
Yerzä yatqan kileş tağı
känfittär ırğıtırğa kereşä

etegän:

1. etegän:

Sayfa 104

Satır: 21

Büyükayı takım yıldızı.

Etegän dä tigän yete yondoz
Yete äylänä tandar atqansı

etep tört:

1. etep törtöp:-öp

Sayfa 210

Satır: 42
Kelime Tipi: -
İtip kakmak, iteklemek.
Fedka Ryaboy şulay aqıra
qısqıra haldattarzi etep
törtöp artqa ütte häm
okoptan ürmäläp sıgıp
barğan

etesä törtösä:

1. **etesä törtösä:-ä**

Sayfa 97

Satır: 10

Kelime Tipi: -

İtiş kakış.

säwkälär xi xi xi

Balalar etesä törtösä känfit
artınan yergä taşlandılar

etlän:

1. **etlänep:-ep**

Sayfa 69

Satır: 38

Eziyet çekmek, cefa

çekmek.

Äsäy botqa ğına huq başqa
huqma Yuqha yäy buyı
etlänep kenä yıyğan bötä
belememde başımdan
örkötöp

etlek:

1. **etlegen:-en**

Sayfa 93

Satır: 36

Kötü, çirkin iş.

kölä ibles tip huqrana Läkin
keşelär uñıñ bıl
qarttı uramğa sığarıp ırğıtır
ösön üzeneñ bötä etlegen

ey:

1. **ey:**

Sayfa 4

Satır: 37

Ey!.

tip oşonday isem quşqandır
baxır Ey alla yarlınan bay
tıwğanın kem kürgäne bar
huñ

ey:

1. **eyep:-ep**

Sayfa 19

Satır: 23

*I. Eĝmek, bükme,
kıvırmak II. Yokuş ya da
meyilli bir yerden aşağı
inmek III. Sulayarak
yumuşatmak.*

Yäneş qayğılı başın túbän
eyep tışqa apahı
Bibeş yanına sıgıp kitte

evä:

1. **eyähe:-he**

Sayfa 10

Satır: 9

Sahip, iye.

bötä serle eştärenä
töşönöwse aqıl eyähe itep
kürhätergä
tırışıp kire qaqqıhız yetdi
tawış menän

evähez:

1. **evähez:**

Sayfa 104

Satır: 34

Sahipsiz.

yöröyzär ä meşken attar
haman şul Timer qazıqqa
bäylä
tik toralar ti harı at menän
Buz attıñ evähez qalğanın

eväk:

1. **evägen:-en**

Sayfa 33

Satır: 8

Çene.

Küzzären dä asıp qaramanı
Ul balalarızıqı şikelle keskäy
arıq kükrägen qalqıtıp
evägen kütärä birep
balawızzan

eväläs:

1. **eväläskän:-kän**

Sayfa 8

Satır: 20

*Gönül verip
yakınlaşmak, ısınmak;
alışmak.*

Ällä nindäy yen huqqan
mäskäy äbey arbağan bisura
eyäläskän keşelär turahında
berehenän berehe

eväle başlı:

1. **eväle başlı:**

Sayfa 181

Satır: 37

Kelime Tipi: -

Aile sahibi, çoluk

çocuk sahibi.

buyınsa Särbiyamalğa
Ayhılıwzı oşo arala eyäle
başlı
itergä torowzarı turahında
bik kinänep şapırınıp

evär:

1. **evärepe:-ep**

Sayfa 7

Satır: 33

Ardından yürümek,

*ardından gitmek, takip
etmek, izlemek.*

mullağa evärepe imanlız
mörtät tip atay Gonahlı
bulmaş
ösön ularzan alışıraq bulırğa
tırışa Unıñsa Baygilde

evärlä:

1. **evärläp:-p**

Sayfa 252

Satır: 37

Eyerlemek, eyer

takmak.

qara yurtağın evärläp
birergä qarar itewen höyläne
Bıl urlaw tügel üzebezzeken
alıw Ular mineñ attarım

evärle:

1. **evärle:**

Sayfa 5

Satır: 19

Eyerli.

ällä Min hineñ yulıñ
uñmanımı ikän ällä tip
evärle bulıp alhaq bez zä
keşe şikelle yäşäp kiter inek

evärt:

1. **evärtep:-ep**

Sayfa 18

Satır: 5

*Birlikte götürmek;
yanına almak, yoldaş etmək.*
Bibekäy Üze şunda uq
Gölkäyen evärtep tuzanlı
huqmaq buylap qaşlaqtan
yügerep töşöp tä kitte

eye:

1. **eye:**

Sayfa 4

Satır: 2

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Evet
dürt kenä yaş tula eye
keskäyzär äle ular Nindäy
dürt kenä yaş tula Eye
keskäyzär äle ular Nindäy

eyek:

1. **eyek:**

Sayfa 3

Satır: 10

Eyek (nehir adı).
başında kākük saqıra
Küläwektä tälmaryendär
baqlıdaşa
Olo Eyek yılğahı üzeneñ
mäñge şat şayan yırzarın

eyelep:

1. **eyelep:-ep**

Sayfa 26

Satır: 12

*Eğilmek, bükülmek,
kıvrılmak.*
Sıwaqay äbey şulay köyläp
huzıp ber az tınıp ultırzı
la Säğürä yeñgägä qapıl
eyelep

eyy:

1. **eyy:**

Sayfa 4

Satır: 20

Ey!.
qatqan zur köslö quldarına
moñayıp qaray za

Eyy baxet tigäneñ
maturlıqta la yegärlelektä lä
tügel

eyye:

1. **eyye:**

Sayfa 144

Satır: 21

Ey!.
Eyye Kem tüzä şul yeñä
tigense Ä bit beyem
tüzewe qayhılay awır

eyyy:

1. **eyyy:**

Sayfa 140

Satır: 32

Ey!.
belmägändär mikän ni tip
märäkälägän bula torğaynı
Eyyy gümer

ez:

1. **ezzäre:-zär, -e**

Sayfa 223

Satır: 1

I. İz, işaret II. Yol,
gidişat.
ezzäre qaldıra qaldıra
aqtarıp nimäler ezlärgä
totondo Axır bik riza töş
menän

ezärlä:

1. **ezärlägän:-gän**

Sayfa 125

Satır: 19

Ardına düşüp
kovalamak.
Ul şulay üzen Xäbirzeñ äse
näfräte ezärlägän hayın
qotorona birep yawızlıq
artınan yawızlıq eşläy ber

ezlä:

1. **ezlärgä:-rgä**

Sayfa 14

Satır: 45

Aramak, bakınmak.
Tawıqtar kärtälä tireş
aqtarıp qort ezlärgä
kereştelär

Ä qoyaş qarışqan şikelle
tağı la niğraq qızzırırğa

ezlän:

1. **ezlänewzä:-ew, -zä**

Sayfa 71

Satır: 19

I. Aranmak II. Daha iyi
bir yol bulmak için çaba
sarf etmek.
Üze ir quyımında ä küñele
sittä bildähez ezlänewzä
buldı
unıñ Nimä yetmäy huñ uğa
Xisbulla yıwaş önhöz
hüzhez

ex:

1. **ex:**

Sayfa 94

Satır: 29

Ah!.
Ex moi roditeli
Vı menya ne lyubite

-F-

fälsäfä:

1. **fälsäfä:**

Sayfa 198

Satır: 19

Felsefe.
tip uylanıp üz aldına fälsäfä
hatırğa la yarata ul Ä
şulay za Timerbayzın
hüzzären mawıgıp
ömötlänep

fän:

1. **fän:**

Sayfa 128

Satır: 27

Bilim, fen.
iğtibar itmäy seminariyala
yañı fän yañı tel yañı
din öyränep üz yörägen
yelkendergän horawzarğa
bıl

fäqät:

1. **fäqät:**

Sayfa 97

Satır: 1

Fakat, lakin.

fäqät bay yeteş keşe genä
şulay ğämhez şat üz
tormoşonan riza bula ala ine

färestä:

1. **färestäneñ:-neñ**

Sayfa 29

Satır: 1

Melek; safyürekli,
temiz yürekli.
Alla yarzam birhä
färestäneñ amin tigänenä
tura
kilhä hawıǵıp ta kiterheñ äle
kilen boşonma tip

fabrik:

1. **fabrik:**

Sayfa 202

Satır: 27

Fabrika.

ine Zavod fabrik eşselärgä
Yer kräştändärgä bulırğa
teyeş Yerhezär yerle
bulındar Bolşeviktärzñ

fajigä:

1. **fajigäle:-le**

Sayfa 127

Satır: 12

Facia.

Bürelärzän huñ Timerbay
yegettärgä Kafır Xäbir
turahındaǵı fajigäle
xıkäyäne höyläp aldı
Timerbay uni

familiya:

1. **familiyahın:-hın**

Sayfa 214

Satır: 5

Soy isim.

kitte Kemdärzer Baygilde
aǵayzñ isem familiyahın
äytep qısırzı Ozaqlamay
bülmäğä lazaretñ baş

fani:

1. **fani:**

Sayfa 26

Satır: 29

Fani.

iñ türänä menderep
ultırtasaq Bıl fani donya
nimä ul
Bında bez barıbiz za qunaq
qına bit Bında qalay za uza

fanatik:

1. **fanatik:**

Sayfa 127

Satır: 27

Bağnaz, fanatik.

torğan iñ fanatik
mäzräsälärzeñ berehendä
uqıp yörögän
Bında Xäbirze atahı üze
işän saqta uq urınlaştırıp

farsı:

1. **farsı:**

Sayfa 128

Satır: 5

Fars.

mäzräsälä ğäräp farsı
teldären bik yaqşı öyränep
alğan
Qörände yattan uqığan Unıñ
mäğänähenä üz telendäge

faslan:

1. **faslanıp:-ıp**

Sayfa 133

Satır: 13

İfşa olmak, açığa

çıkmaq.
bulha beräy tanığan keşenän
faşlanıp xalıq aldında
aldaqsı bulıp kürenew
qurqınısınan da
qotoldorasaq

fatırsı:

1. **fatırsılar:-lar**

Sayfa 238

Satır: 17

Ev.

zur mayzanda küptän bazar
başlangan Fatırsılar berehe
qalmaq şunda kitep
bötkäynelär

fayza:

1. **fayza:**

Sayfa 3

Satır: 2

Fayda, yarar.

Bérənsə bülək
Donya kiñlégende ni fayza

fayzalan:

1. **fayzalandı:-dı**

Sayfa 48

Satır: 46

Faydalanmak,
yararlanmak.
aptırawza qaldı Ä
Särbiyamal unıñ oşo
ikelänewenän
bik oşta fayzalandı Timerze
qızıwında huqqan yaqşı

fedka:

1. **fedka:**

Sayfa 211

Satır: 10

Fedka (kişi adı).

näsäbenän alıp hügep äle
bereheneñ äle ikenseheneñ
tanawınan qan tuzırta huǵıp
mataşqan Fedka tamaǵına

fedka ryaboy:

1. **fedka ryaboy:**

Sayfa 210

Satır: 41

Kelime Tipi: -

Fedka Ryaboy (kişi adı).
Fedka Ryaboy şulay aqıra
qısırqa haldattarzı etep
törtöp artqa ütte häm
okoptan ürmäläp sıǵıp
barğan

feker:

1. **fekerze:-ze**

Sayfa 20

Satır: 5

Fikir, düşünce.

Bında ütkärewe Sıwaqay
äbey küz teygän tigän
fekerze
qewätläne Xäl belä kilgän

kürşe külängä Yemeşteñ
yabay

fekerzäs:

1. fekerzäs:

Sayfa 194

Satır: 13

Fikirdaş, aynı fikirde.

fekerzäs bulıp qaytıwın
äleğä ber kemgä lä äytmäy
İtek
tegergä öyränewen genä
höyläy

feldşer:

1. feldşer:

Sayfa 248

Satır: 38

Sağlık memuru.

Feropont Xitrov ultırıp aldı
Komitettñ ağzaları la
Hatıbal uryadnik
Aleksyziñ ulı feldşer
Metrofan

feropont:

1. feropont:

Sayfa 249

Satır: 9

Feropont (kişi adı).

Feropont qıwanışlı yıldırap
kitkän büre küzzären
qara küzlek aştına yäşerep
yomşaq qına yılmayzı

feropont sergeevič:

1. feropont sergeevič:

Sayfa 249

Satır: 3

Kelime Tipi: -

Feropont Sergeevič

(kişi adı).

Yäşybez Feropont

Sergeevič tip quyızı

Yäşybez

Vlast bezzeñ qulda Alda la
şulay bulır İrimburza

feropont xitrov:

1. feropont xitrov:

Sayfa 248

Satır: 37

Kelime Tipi: -

Feropont Xitrov (kişi adı).

Feropont Xitrov ultırıp aldı
Komitettñ ağzaları la
Hatıbal uryadnik
Aleksyziñ ulı feldşer
Metrofan

fetnäse:

1. fetnäse:

Sayfa 63

Satır: 25

*Hükümet karşıtı bir
örgüte katılan kimse.*
kitte Ax fetnäse Bıl hüzeñ
ösön min hineñ başıñdı
Seberzä seretermen
beläheñme

fevral:

1. fevraldä:-dä

Sayfa 217

Satır: 42

Şubat.

Öşögänheñder bit
meşkenkäyem Tışta qalay
buran
bit Fevraldä gel şulay küz
asqıhız buran bula ul

filosofiya:

1. filosofiya:-hı

Sayfa 105

Satır: 26

Felsefe.

barırğa teyeş
Ää ti Yemeş huzıp Uğa
atahınıñ bıl serle
filosofiya

fizäqärlek:

1. fizäqärlek:

Sayfa 128

Satır: 20

Fedakarlık.

ber tuğan ağahı Ğabbas
mulla bıl täñgäldä ayırıwsa
zur
fizäqärlek kürhätkän Xalıqtı
mäsetkä yıyıp ilay ilay

forsit:

1. forsit:

Sayfa 99

Satır: 25

*Büyükleñmek,
böbürlenmek.*
qımmätle nämälär alıp küp
forsit itkän Sobxan starşına
Ğabbas mulla Kızä mazin
kewektärzeñ qazı yalın küp

fortun:

1. fortunar:-dar

Sayfa 236

Satır: 32

Şanslı.

menän hatıw itewse vaq
sawzagärzär zä bılay bazar
kürär ösön genä kilgän buş
sanalı fortunar za küp ine

front:

1. frontqa:-qa

Sayfa 146

Satır: 19

Cephe.

Xammat ütkän ber xatında
frontqa bargas mindäyzer
ber rus haldatınan rus
xäreftären öyränep alıwı şul

fu:

1. fu:

Sayfa 160

Satır: 32

Tüh!.

maqansıq awızın yäyep
irkälänep ultıralır Yäy
köngö
taşqursağın uynatalır Fu
bäpes Qara qorhaq tip

fyut:

1. fyut:

Sayfa 242

Satır: 26

"Puf!".

Beläm İşettem Eşselär
batşanı qolatqan Peterburza
revolyutsiya Batşa fyut Xa
xa

-G-

galitsiya:**1. galitsiya:****Sayfa 153**

Satır: 11

Galiçya.

Galitsiya yerzären dä huğış
menän üttek bez
Doşman ğäskärzären tapap
Karpatqa la yettek bez

garmun:**1. garmun:****Sayfa 157**

Satır: 28

Akordeon.

unıñ hayın qotoronop
ğarmundı özgölärgä totondo
Garmun da bıl tupaşlıqqa
näfrätlänep

garmunsi:**1. garmunsi:****Sayfa 154**

Satır: 12

Akordeoncu.

Yä yarar davay uyındı
başlaybız yegettär
Başlaybız Garmunsi äle
mıyıq sıırğa la ölgörmägän

gel:**1. gel:****Sayfa 14**

Satır: 24

Daima, her zaman.

Yä tine Yemeş tä küzzären
qısqılap ikmägenä
tekläp Min gel bäläkäs kenä
qabıp aşayım bit ul

genä:**1. genä:****Sayfa 3**

Satır: 19

Sadece, yalnız, tek.

Öy ese qarañğı Keskäy genä
täzrälär Unıñ da yartıñı
qarındıq menän qaplangan
Älegä bıyalahı töşmägän

german:**1. germendar:-dar****Sayfa 147**

Satır: 9

Alman.

Germendar tup atalır
Tötönö yergä yatalır

geroy:**1. geroy:****Sayfa 210**

Satır: 20

Kahraman.

Nikto ne dast nam
izbavleniya
Ni tsar ni bog i ni geroy

gew:**1. gewlägän:-lä, -gän****Sayfa 87**

Satır: 23

Durmaksızın tek bir

şekilde çıkan donuk sesi
bildiren söz.

menän huğarılgan seben
öyörö menän gewlägän
qızıw
köndäreneñ berehe Böğön
kürşe Yaqup awılında bazar

gimnasterka:**1. gimnasterka:****Sayfa 208**

Satır: 25

Asker gömleği.

Kürenep tora üz keşe
Baygilde ağay gimnasterka
keşähenän şırıp alıp uğa
huza

gimnazist:**1. gimnazist:****Sayfa 65**

Satır: 17

Jimnaz öğrencisi.

bay Çervyak qartıñ
gimnazist ulınan bötä
şartına
kilterep proşenie yazzırzı
Unda Baygilde dinhezlektä

gips:**1. gipsqa:-qa****Sayfa 212**

Satır: 22

Alçı.

yözlö yaş qatın medsestra
Marina la hul qulı
yawırınan
ala gipsqa qatırılğan bulha
la yözönän äse qışqı

giz:**1. gizep:-ep****Sayfa 59**

Satır: 18

Gezmek.

keskay genä sitän öyzä
berzän ber apaların un biş
yäşlek
Gölğäyşäne qaldırıp baxet
ezläp il gizep täw tapqır

gollandskiy:**1. gollandskiy:****Sayfa 166**

Satır: 24

Hollandalı.

qanattarı menän dä
bärgeläne
Särbiyamaldıñ gollandskiy
tip yörötkän bıl ozon

gonah:**1. gonah:****Sayfa 14**

Satır: 30

Günah.

İkmäkteñ enä osunday
ğınahı la keşenän olo ti ul
Unı yergä töşöröp tapahañ
xarap yaman gonah bula

gonahlı:**1. gonahlı:****Sayfa 7**

Satır: 33

Günahlı.

mullağa eyärep imanlız
mörtät tip atay Gonahlı
bulmaş
ösön ularzan alışıraq bulırğa
tırışa Unıñsa Baygilde

gospital:

1. **gospitalde:-de**

Sayfa 210

Satır: 26

Hastane.

Baygilde ağay qapıl sikhez
qıwanıp qısqırıp yebärze
Matvey Bıl hin bit
Xäterläyheñme huğış
yalanın gospitalde

gospoda:

1. **gospoda:**

Sayfa 260

Satır: 15

Beyler.

Xäzer Seyças gospoda
Hatıbal qähärlänep unı tibep
osorzo la tağı atahına
taşlandı

govorit:

1. **govorit:**

Sayfa 94

Satır: 16

Söylemek, konuşmak.

Vı posluşayte rebayata
Çto struna govorit

göbörgävel:

1. **göbörgävel:**

Sayfa 261

Satır: 19

Kaplumbağa.

Mineñ öyömdän ezeñ yulıñ
yuyılın göbörgäyel
Uram qızıqlınıp qapqa
töbönä yıyılğan xalıq
törkömönöñ

göbörlät:

1. **göbörlät:-ep**

Sayfa 168

Satır: 42

Gümbür gümbür

ettirmek.

Särbiamal hıyırzı öygä alıp
ınep ör yañı aq qalay
künäkkä göbörlättep hawırğa
totondo Tuqal hıyır

göjlä:

1. **göjlä:-p**

Sayfa 239

Satır: 16

Güçlü ses çıkarmak.

İptäştär tip halqın saf
hawanı yañğırıtıp qısqırıp
yebärze
Göjläp torğan mayzan tağı
tın bulıp qaldı

göl:

1. **göl:**

Sayfa 112

Satır: 28

Gül, çiçek.

qaldırırğa tırıştı
Göl kewek ike balanı ber
yulı qara yer quynına iltep

gölğäysä:

1. **gölğäysä:**

Sayfa 59

Satır: 22

Gölğäysä (kişi adı).

İsmaham beräy babayğa
keyäwgä birep qaldırıp tip
ilanı Gölğäysä ularzı
ozatqanda Bıl ay şikelle
tünäräk

gölkäy:

1. **gölkäy:**

Sayfa 15

Satır: 8

Gölkäy (kişi adı).

Äle Ozaqlamay kürşe Şähit
olatayzıñ yeyänsärzäre
Bibekäy menän Gölkäy zä
yügereşep kilep sıqtı

gölyemeş:

1. **gölyemeş:**

Sayfa 41

Satır: 23

Gölyemeş (kişi adı).

handıq artınan qarap torğanı
iñ bäläkäs Gölyemeş
Bibeş Yäneş Yemeş tip
kenä yörötä lä quyabız

gölyıhan:

1. **gölyıhan:**

Sayfa 102

Satır: 6

Gölyıhan (kişi adı).

Äxmätşa qaraqtıñ uşal
qomağay qızı Zahira menän
Ğabbas mullanıñ maqtansıq
qızı Gölyıhan da berehe

göp:

1. **göptäy:-täy**

Sayfa 244

Satır: 17

Kabarık.

ese göptäy genä bulıp torha
la Yäneşkä un ös qarap
tororğa Yäneştän mıqtıraq
bulha la ayırata boyoq

göpöldä:

1. **göpöldäp:-p**

Sayfa 257

Satır: 32

Güp güp etmek.

Tay tip qozalar berehenän
berehe uzzırırğa tırıştı
Handıq ber özlökhöz
göpöldäp kenä torzo Şulay

göpöldät:

1. **göpöldätä:-ä**

Sayfa 257

Satır: 36

Güp güp ettirmek.

itergä telämäy ine Şunıñ
ösön ul iñ azaqqı tapqır
Ber qonan tip handıqtı
göpöldätä huqqas qabat

görlä:

1. **görläşep:-ş, -ep**

Sayfa 141

Satır: 3

Gur gur etmek.

yuq ine Şulay küğärsendär
kewek görläşep
handuğastarzay
hayraşıp ber nisä yıl ğına
ğümer itep qaldıq bez kilen

görlät:

1. **görlättep:-ep**

Sayfa 139

Satır: 31

Gür gür ettirmek.

yomşap görlätep donya
kötörhöñ İldä abruyın zur
bulır alyot tip ögötläy

görs itep:

1. **görs itep:-ep**

Sayfa 63

Satır: 35

Kelime Tipi: -

Güm etmek.

itep izängä awzı

Oşono ğına kötöp ultırğan

Äxmäzulla mulla menän

grajdan:

1. **grajdandar:-dar**

Sayfa 241

Satır: 1

Vatandaş, yurttaş.

Grajdandar tip qısqırzı Şul

ıñğayğa uşal

büre küzzäre tar mañlayına

hikerep menep ultırzı

guberna:

1. **gubernahında:-hın, -da**

Sayfa 173

Satır: 31

Vilayet.

İlseğolda ğına tügel bötä

İrimbur gubernahında iñ

berense dārājälä torğan

keyäw yegete tip işäpläy

Unıñ

gür:

1. **gürzärgä:-zär, -gä**

Sayfa 56

Satır: 10

Kabir, mezar.

Yä Yarar barıǵız balaqayzar

nisek itäheñ bit

Qaytıǵız Küräsäkte

kürmäyensä kerep bulmay

gürzärgä

güyä:

1. **güyä:**

Sayfa 57

Satır: 8

Güya, sanki.

başlahalar qapqa töbönä
kilep ultırıp olorğa kereşte
Güyä ul keşelärzeñ
onotowsanlıǵına tıwğan
yerze şulay

güzäl:

1. **güzäl:**

Sayfa 3

Satır: 15

Güzel, iyi.

İş kitkes raxät güzäl yazǵı

tön tısta Ä

öyzä Yemeştärzeñ öyöndä

bötönläy ikense küreneş

güzällek:

1. **güzällekkä:-kä**

Sayfa 189

Satır: 5

Güzellik.

ğäjäp serle mawıqtırǵıs

bildähez güzällekkä tekläp

iş

kitkes möhäbät ğorur bulıp

nindäyzer eske nur menän

gvardiya:

1. **gvardiya:**

Sayfa 252

Satır: 42

Muhafız birlikleri.

sabıǵız Ul yurttaqtarız qıwıp

yeterlek bında başqa at

yuq Nikita äytä unda qalala

qızıl gvardiya tözölöp yata

ti

-Ğ-

ğ tuqay:

1. **ğ tuqay:**

Sayfa 68

Satır: 5

Kelime Tipi: -

Ğ Tuqay (özel ad).

Xisbullanıñ atahı yıwaş

sirkätaw genä keşe buldı

Donyanı Taiba üze köttö Ä

inde ire yapon huǵışında

ğäfü it:

1. **ğäfü iter:-er**

Sayfa 133

Satır: 20

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Affetmek.

ber qustıhınıñ mäyete aşa

atlarğa la äzer torowın

başına

la kiltermäğan ul Ärlär

asıwlanır za ğäfü iter

Yarzam

ğäfür:

1. **ğäfür:**

Sayfa 10

Satır: 22

Merhametli.

birhä bına xäzer qan alğas ta

sixätlänep kiterheñ

Ya allam ğäziz ğäfür allam

bändäläreñä sixätlek bir

ğäjäp:

1. **ğäjäp:**

Sayfa 6

Satır: 42

Şaşkınlık verici, hayret

verici, tuhaf.

yomşaq yağımli hüzle

izgeleksän yaqşı küñelle bıl

äbeygä

Sıwaqay tigän isem ğäjäp

yäteş tora kilep tora Şuğa

kürä

ğäjäphen:

1. **ğäjäphenep:-ep**

Sayfa 153

Satır: 36

Şaşırmak, acayip,

bulmak, şaşırtıcı bulmak.

ikän Bigeräk qızıq keşelär

bıl ölkändär tip

ğäjäphenep uylay uylay

yazız İştuğan Şulay za

Taiba

ğäjäplän:

1. **ğäjäplänep:-ep**

Sayfa 8

Satır: 24

*Şaşırmaq, acayip,
bulmaq, şaşırtıcı bulmaq.
Äxmäzulla mullağa
kürhätergä uylayım äle tip
bötörzö
Säğürä yeñgä gäjäplänep*

ğälämät:

1. ğälämät:

Sayfa 20

Satır: 29

Alamet, iz, işaret.

bıl ni ğälämät Tfü tfü Üzem
küz teyzerep quymayım
tip tiz genä äsähe yanına
iltep haldım Şunan ni buldı

ğäläyässäläm:

1. ğäläyässäläm:

Sayfa 133

Satır: 43

Aleyhisselam.

sawap alıǵız Pägämbär
ğäläyässäläm kafırzı
ültergän
keşe ojmaqqa tup tura barıp
iner tip äytken tip

ğali:

1. ğali:

Sayfa 223

Satır: 14

Yüce.

Yuǵargı basma mägrur min
yuǵarı sez tübänsez di
Niçek ğali minem urınım
tübängelär kürämsez di

ğäliulla:

1. ğäliulla:

Sayfa 139

Satır: 23

Ğäliulla (kişi adı).

Ğäliulla tigän ber timerse
yegette yaratqan bula inem
Tege bay atayıma zur qalım
tülämäkse buldı Bötä

ğämäldä:

1. ğämäldä:

Sayfa 78

Satır: 41

Aslında, gerçekte.

Bibeşte qatı totasağın hüzzä
genä tügel ğämäldä lä

ğämhez:

1. ğämhez:

Sayfa 23

Satır: 21

Kedersiz, kaygisız,

gamsız.

ğäzätensä ğämhez möñräy
möñräy kemdeñder
qorǵaqhıǵan miskähenä
qaytanan qorşaw huǵıp
mataşa

ğäräp:

1. ğäräp:

Sayfa 58

Satır: 26

Arap, Arabistan;

Arapça.

yunılmağan yışılmağan zur
horo taş ultırtqan da uǵa ni
menänder batırw soqop
ğäräp xärefe menän
Tolombät

ğärip:

1. ğärippek:-lek

Sayfa 118

Satır: 10

Garip, yabancı.

Äytäyek bına Şäwräneñ
atahı Xälim aǵay Ul küptän
huǵıstıñ iñ qaynağan ǵan
yerendä bulır ine lä tik
ğärippek

ğärlän:

1. ğärlänewzän:-ew, -zän

Sayfa 37

Satır: 8

Utanmak; usanmak.

Bıl unıñ dürtense irzän
qasıwı ine Yañǵız
qızzarınan
da uñmawğa ğärlänewzän
ata äsähe awırırwğa habıstı

ğärlek:

1. ğärlekkä:-kä

Sayfa 87

Satır: 34

*Namus, utanma sıkılma
duygusu.*

altmıştan uzha la arbağa
ultırırwzı üzenä äle haman
ğärlekkä hanağan şunıñ
ösön arbala dilbegä totop

ğarmunsı:

1. ğarmunsı:

Sayfa 145

Satır: 2

Akordeoncu.

urın da yuq Yetmähä böğön
Äxättärgä kürşe awıldan
ğarmunsı yeget tä kilgän
Şunday saqta uynap kölop

ğäskär:

1. ğäskärzäre:-zär, -e

Sayfa 30

Satır: 16

Asker.

batır menän Yämälkä batır
bulahı sağında ul awılda
äbey batşa ğäskärzäre ürt
halıp kölön kükkä osorop

ğäyät:

1. ğäyät:

Sayfa 66

Satır: 41

Gayet, çok.

torǵan hımaq buldı Tora
bara ular ğäyät şomlanıp
Bıl Qaşqar tügel ikän Bisara
Säğüräneñ yäne şulay

ğäybät:

1. ğäybättän:-tän

Sayfa 84

Satır: 13

Gıybet.

Ğäybättän şeltänän dä
qurqmanı Şulay bulǵas uǵa
Sälimägä nimä yetmäy taǵı
Yazmıstıñ nindäy
qotolǵohoz

ğäybätlä:

1. **ğäybätläp:-p**

Sayfa 127

Satır: 7

*Gıybet etmək, dedikodu
yapmaq.*

kewektärzeñ tiren tügep
bayını ul tip mine ğäybätläp
yöröy torğaynı Xäzer inde
ulı la mineñ menän bulışa

ğäyep:

1. **ğäyep:-e**

Sayfa 56

Satır: 18

*I. Ayıp, günah, suç II.
Gizli, saklı.*

baram Barğım kilmähä lä
baram Tilmerep kötöp
yatalır
Kilendeñ dä tıwahı sabıyızın
da ni ğäyep bar Şulay bit

ğäyeplä:

1. **ğäyepläne:-ne**

Sayfa 65

Satır: 21

Ayıplamak, suçlamak.
eştärzä ğäyepläne Dinde
millätte haqlap qalıw ösön
unıñ his kisekmäştän
awıldan qıwılıwın horanı
Proşenie

ğäyepläñ:

1. **ğäyeplänewzän:-ew, -
zän**

Sayfa 144

Satır: 42

Ayıplamak, suçlamak.
haldatkalar isem sıǵıwzan
irzäre aldında namışlıqlıqta
ğäyeplänewzän qurqa Xäzer
üşep kilgän yaş yelkensäkkä

ğäyep:

1. **ğäyep:-e**

Sayfa 11

Satır: 12

*I. Suçlu II. Ayıplamak,
suçlamak.*

Sıwaqay äbeygä mullağa
balalarına unan bötä öy

esenä

küz yörötöp sıqtı la ğäyep
tawış menän

ğäyrätle:

1. **ğäyrätle:**

Sayfa 212

Satır: 27

*Gayretli, güçlü,
çalışkan.*

ğäyrätle yözönä kiñ
kükrägenä his tä xas
bulmağan
moñhow hörmäle küzzärenä
yaratıp qarap qarap ala

ğäzät:

1. **ğäzäte:-e**

Sayfa 15

Satır: 41

*Adet; kişinin karakter
özelligi, tavır, davranış.*

aq taş ezläp alıp sıǵıw
kewek nämälärzä yarışıw
ğäzäte
bar Bibekäy menän Yäneş
arahında barğan bıl hüz

ğäzätensä:

1. **ğäzätensä:**

Sayfa 6

Satır: 12

*Adetince, yaradılışı
itibarıyla, davranış olarak.*
qul ayaq hızlawınan da
awırırq toyola ine Şuğa
kürä
ul ğäzätensä yomşaq
yaǵımlı itep taǵı

ğäzel:

1. **ğäzel:**

Sayfa 61

Satır: 22

Adil.

höygän awılın kösläp
onottororğa tırşalar Yä
şulmı
xaqlıq Oşomo ğäzel zakon
Yä ni ösön unı xököm ittälär

ğäzellek:

1. **ğäzellekkä:-kä**

Sayfa 134

Satır: 37

Adillik, adil olma.
künelenä ul ğäzellekkä
batırılıqqa öndäğan
mähgelek
yır bulıp heñeşte

ğäziz:

1. **ğäziz:**

Sayfa 10

Satır: 22

*Aziz, kıymetli, kutsal,
mukaddes.*
birhä bına xäzer qan alğas ta
sixätlänep kiterheñ
Ya allam ğäziz ğäfür allam
bändälärenä sixätlek bir

ğa ға ға ға:

1. **ға ға ға ға:**

Sayfa 166

Satır: 20

Kelime Tipi: -

"Gak gak! Gak gak!"

yereñ dä kileşle Niñ hin
mine suqıyın
Ğa ға ға ға tip asıwlandı
inä qaz Ata qaz

ğabbas:

1. **ğabbas:**

Sayfa 69

Satır: 13

Ğabbas (kişi adı).

qızıqız ber törlö tormoşo la
Ğabbas mullanıñ tege
donya ojmax tamuq
turahındaǵı böt köhöz ögöt

ğabdulla tuqay:

1. **ğabdulla tuqay:**

Sayfa 223

Satır: 3

Kelime Tipi: -

*Ğabdulla Tuqay (özel
ad).*

Bına Başqıs tip quyzı
Ğabdulla Tuqay tigän
yetemdän keşe bulğan ber
şağır yazğan bını Tıñla

ğailä:

1. ğailä:

Sayfa 3

Satır: 23

Aile.

yaqtılıq kārākmäy zä Ğailä
yoqlay urındıqtıñ türyağında
iñ töptä qalastay işelep ber
malay yata Ul İштуған Uğa

ğasıq:

1. ğasıq:

Sayfa 173

Satır: 20

Aşık.

Isınlap ta Ayhılıwzıñ qıyğas
qaşına tal sıbıqtay
zifa buyına ğasıq bulıp
uftanıp yöröwse yegettär zä
az

ğasıq itep:

1. ğasıq itep:-ep

Sayfa 127

Satır: 33

Kelime Tipi: -

Aşık etmek.

awıldıñ hılıw qızızın üzenä
ğasıq itep Sobxan kewek
maykı yegettärzeñ
teñkähenä teyp könläştärep
kitep

ğazap:

1. ğazaptarın:-tar, -ın

Sayfa 32

Satır: 36

Azap, cefa, eziyet.

Bäpestärem bar tış ta
uynağız Yäme tinä
Äsä üzeneñ huñğı
ğazaptarın kürhätep
balalarzıñ

ğazaplı:

1. ğazaplı:

Sayfa 27

Satır: 41

Eziyetli, cefalı, sıkıntılı.

Ğazaplı awırırw hām qayğı
esendä köndän kön nıñıraq

hulıy şinä barğan Säğürä
yeñgä yañğızı yatıp qaldı

ğazapla:

1. ğazaplayasağına:-yasağ,

-ı, -na

Sayfa 174

Satır: 4

Eziyet çektirmek,

sıkıntı vermek.

uğa bulğan ömötön hındırıw
kinänderä unı Ayhılıwzı
yāşeren möxäbbät utında
yandırıp ğazaplayasağına

ğibäzät:

1. ğibäzät:

Sayfa 129

Satır: 11

İbadet.

totoş birelep şawlı ğibäzät
esenä inep yuğala torğan
bulğan Allağa ğibäzät qıla
kilewselär bıl waqıtta uğa

ğibrät:

1. ğibrät:

Sayfa 73

Satır: 43

İbret!

Bığa nimä bulğan Nimägä
añsayıp tora ğibrät
Xammat alıstan höränläne

ğiffät:

1. ğiffätle:-le

Sayfa 47

Satır: 29

İffet.

ğiffätle qız kārāk imeş Şuğa
ul Bibeste üzenä qozalarğa
kilgän imeş

ğij ğij:

1. ğij ğij:

Sayfa 208

Satır: 23

Kelime Tipi: -

Ğij ğij ses çıkarmak.

Ul ğij ğij yütkerä Arıq
yonsow tänenä his tä xas
bulmağan

uyaw qaraşın äle ber
haldatqa äle ikensehenä
küserä

ğijilda:

1. ğijildap:-p

Sayfa 210

Satır: 17

Ğij ğij ses çıkarmak.

Ul ğijildap torğan qalın
halmaq tawış menän äkren
genä yır başlap yebärze

ğilem:

1. ğilemdäre:-där, -e

Sayfa 128

Satır: 4

İlim, bilim.

qaraştar uyatmasqa tırışqan
Xäbirgä tel ğilemdäre
ayırıwsa yeñel birelgän Ul

ğilmekäy:

1. ğilmekäy:

Sayfa 22

Satır: 13

Ğilmekäy (kişi adı).

Ana Qormoş bayzıñ yap
yamaq qızı Ğilmekäy gel
satından da yebäktän genä
keyä Niñä ulay ikän ul ä

ğinwar:

1. ğinwar:

Sayfa 20

Satır: 12

Ocak ayı.

turala bik serle itep Ber saq
min hiñä äytäyem qışqı
satlama hıwıqtä onotmaham
ğinwar ayında ine şikelle

ğına:

1. ğına:

Sayfa 3

Satır: 30

Dek, kadar, da/de.

ber genä malay ber genä iş
Tik qasan ğına üşep qul
arahına iner huñ ul

ğır ğır:

1. **ğır ğır:**

Sayfa 22

Satır: 40

Kelime Tipi: -

Horul horul (uyku için).

Äbey menän babay

Ğır ğır yoqlay

ğoj:

1. **ğoj:**

Sayfa 268

Satır: 23

Obur.

Yerzeń tämen belgän käräk

bulha ğoj kewek uniñ

qırtışın

da aşarğa äzer torğan bıl

qomhoz xujağa ös dürt

ğorur:

1. **ğorur:**

Sayfa 16

Satır: 7

Gururlu, onurlu.

sumıwzan başqa ber sara la

qalmanı Yäneş ğorur tös

menän duşınıñ artınan

eyärze Ular tırşıp tırşıp

ğorurlan:

1. **ğorurlanıp:-ıp**

Sayfa 131

Satır: 21

Gururlanmak, onur duymak.

xaqta xalıq şatlanıp xatta

ğorurlanıp uq höyläy

başlağan

Şaykanıñ totolmay ozaq

yäşäwe ösön qıwanıwın

ğömümän:

1. **ğömümän:**

Sayfa 87

Satır: 38

Genellikle.

yäyäwläp yökmanep

qaytıwsılar za yuq tügel

Troykağa

qırın yatıp uzıwsılar za bar

älbittä Ğömümän bazar kön

ğöröf ğäzätte:

1. **ğöröf ğäzätte:-te**

Sayfa 47

Satır: 34

Kelime Tipi: -

Örfadet.

uylandı Baygilde ağay

Xisbullanıñ berzän ğöröf

ğäzätte bozop yawsıhız

nihez tup tura öygä kilep

töşöwe

ğümer:

1. **ğümer:**

Sayfa 7

Satır: 38

Ömür, hayat, yaşam.

Bötönläy mörtät bulğan

baxır Mäsetkä barmay im

tomğa ısanmay Ğümer

baqıy urıs arahında sittä

yöröp

ğümer ğümergä:

1. **ğümer ğümergä:**

Sayfa 44

Satır: 26

Kelime Tipi: -

Her vakit, her zaman,

daima.

yaqqa barıp ultırzı İştüğan

Yäneş Bibeştär uñ yaqqa

küstelär Öy esendä ğümer

ğümergä yäşäp kilgän tärtip

ğümerhez:

1. **ğümerhez:**

Sayfa 143

Satır: 40

Ömürsüz.

ike bala birze xozay

Ğäliullamdan bulğan ike

ulım

ğümerhez buldı Berehe

säsäktän berehe şunda

halqın

ğümerlek:

1. **ğümerlekkä:-kä**

Sayfa 194

Satır: 23

Ömürlük, ömür boyu.

Min bıl ğümerlekkä kitte tip

tınıslap yöröhäm altı

yılda qayttı la kilde

Yetmähä donyalar bolarıp

yarlı

-H-

hä:

1. **hä:**

Sayfa 235

Satır: 40

Ha!

birle börköt tırnaqtarı şikelle

tırpayıp torğan qulın

hä tip ber yulı tübän töşörzö

lä ike qızızıñ

häläk bul:

1. **häläk bulıwınan:-ıw, -ı, -nan**

Sayfa 247

Satır: 7

Kelime Tipi: -

Helak olmak, yok

olmak.

räximhez dññgäläk esendä

bıwılıp häläk bulıwınan da

donya ber ni zä

yuğaltmayasaq haman şulay

za üz

häläk it:

1. **häläk itmä:-mä**

Sayfa 260

Satır: 35

Kelime Tipi: -

Helak etmek, yok

etmek.

zinhar Kübäläktäy ğäziz

yänemde häläk itmä qoza

Ä yorttoñ qozağıyzar

urınlaşqan yağında sır sıw

tağı

hälät:

1. **häläten:-en**

Sayfa 242

Satır: 40

Yetenek, beceri.

Äxät qapıl işetewzân bulha
käräk uylay yäki ni zä
bulha eşläw hăläten
yuğaltqan duşın höyräkläp

hălätle:

1. hălätle:

Sayfa 61

Satır: 29

Yetenekli.

ütep ber ni eşlämägänen
unday eşkä älegä hălätle
keşe
lä tügellegen asıq belhălär
zä unıñ bıl hüzzäre xalıqqa

hălpel:

1. hălpeldäp:-dä, -p

Sayfa 155

Satır: 21

Ağır ağır hareket

etmek.

äylängän ozon kăzä haqal
hălpeldäp tora ine Äxät qoto
osop artqa sigende Ğabbas
mulla qurhağın kăpăytep

hălpeldä:

1. hălpeldätep:-t, -ep

Sayfa 206

Satır: 13

Ağır ağır hareket

etmek.

Şımbay kaştan uğa kăzä
haqalın hălpeldätep älenän
äle baş qağıp ultırzı Sönki
awız buş tügel ine inde Ul

häm:

1. häm:

Sayfa 22

Satır: 1

Ve.

säy şakär häm başqa käräk
yaraqtar alıp qayta Ä Şähit
qarttıñ unda eşe yuq Ul
xatta ulınan

hänäk:

1. hänäk:

Sayfa 9

Satır: 18

Yaba.

sismäştän türgä uzıp mendär
östönä menep ultırzı
Awız esenän nimälärzer
mıgırlanıp timer hänäk

hăp:

1. hăp:

Sayfa 229

Satır: 11

"tıp" demek.

Tañ atqansı yuyıldıq hăp
tigän saqta başqa bötä
qızzar za hăp tinelär

hăpäläk:

1. hăpäläk:

Sayfa 228

Satır: 11

Körebe oyunu.

hăpäläk uynayıq qızzar
hăpäläk tip qısqırıp
yebärze Ul xăzer sitlektän
ısqınğan qoşsoq kewek

hăprä:

1. hăprä:

Sayfa 162

Satır: 7

Pasaklı.

Ataq ataq Ey hăprä ni eşläp
şul xätle ozaq yörönön
Moğayın hırğalaq eyep
yörögänheñder äle qähär

här:

1. här:

Sayfa 7

Satır: 4

Her, hepsi, hep.

Sıwaqay äbey awıl da oğta
kender äbeye lä im tomso la
här öyzä qăzerle qunaqta Ul
teläğän ber öygä teläğän

härmälä:

1. härmälänep:-n, -ep

Sayfa 228

Satır: 39

*Elle aramak,
yoklamak.*

Xäsbiyamal tağı buşqa
härmälänep yöröy birze
Şulay itep bıl uym
Xäsbiyamaldıñ

härmäwes:

1. härmäwestären:-tär, -en

Sayfa 120

Satır: 23

Böceklerin anteni.

härmäwestären imänes
qıbırlatıp uğa tekläp torzolar
Yetmähä şırıp bızıldawınan
uyanıp ayaqqa başqan

hăwäskär:

1. hăwäskärzär:-zär

Sayfa 193

Satır: 40

Heveskar, hevesli.

Bigeräk tä bıyıl huğıştıñ
ösönsö qışında uynğa
hăwäskärzär kübäyep kitte
Sälimäneñ öyö xăzer yäs

hăwäslän:

1. hăwäslänep:-ep

Sayfa 194

Satır: 28

Heveslenmek.

qartqa Timerbayzı küzzän
ısqındırmaşqa quşa
Timerbayzıñ qaytıwına ğına
tügel uynğa hăwäslänep

hăybät:

1. hăybät:

Sayfa 5

Satır: 14

Güzel, iyi, hoş.

yallanırga tura kilde inde
huñı ni menän bötör
Ber yıl hăybät kenä eşlähän
ber tay birermen Tayzan

hăybätlä:

1. hăybätläp:-p

Sayfa 11

Satır: 15

Güzelleştirmek.

Sıwaqay äbey handıq östönä
hăybätläp qatlap

qatlap öyöp quylğan urın
yer arahında ber üze küzzen

ha:

1. **ha:**

Sayfa 155

Satır: 10

Vay!.

Mineñ künelem bulır

Ha Baş

habın:

1. **habın:**

Sayfa 181

Satır: 10

Sabun.

yäki baqır aqsanan huğılğan
baldaq yäki xuşbıy közgö
yeşle habın büläk itewzären
küptän işetep belä ine Şuğa

habış:

1. **habıştı:-tı**

Sayfa 37

Satır: 8

*I. Kötü bir duruma
düşmek II. Haline gelmek,
dönüşmek III. Gibi
davranmak.*

Bıl unıñ dürtense irzän

qasıwı ine Yañğız

qızzarınan

da uñmawğa ğärlänewzän

ata äsähe awırıwğa habıştı

haban:

1. **habandı:-dı**

Sayfa 68

Satır: 23

Saban.

habandı atınan köslöräk üze
tarta ikän Şuğa ul aşıqtı
bötä keşenän alda säsep
bötä ikän tigän hüz taraldı

habaq:

1. **habaq:**

Sayfa 168

Satır: 8

Ders.

Asma tora birhen İkenseläy
üzenä quşmağan eşkä
qısılmaşqa habaq bulır

hağın:

1. **hağınp:-ıp**

Sayfa 66

Satır: 45

Özlemek, hasret

çekmek.

hağınp ilap ultıra ikän tip

höyläy başlanılar Qayhı

beräwzär xatta unıñ ay

yaqtılında küzzen yawın

alırılıq

hağış:

1. **hağışı:-ı**

Sayfa 77

Satır: 28

Özlem, hasret, keder.

kük tä bot töbönän batqaq

qına xököm hörä Oşo arqala

Bibeşteñ hağışı la ğazabı la

bıl arala ikelätä artıp kitte

hağışlı:

1. **hağışlı:**

Sayfa 40

Satır: 18

Özlemli; kederli.

ışkä alırğa la qurqa Bıl uy

äsähe turahındağı uy kewek

ük awır za hağışlı la

ükenesle lä Xäzer inde uğa

bına oşolay

hağızlan:

1. **hağızlanğansa:-ğansa**

Sayfa 218

Satır: 30

Sakız gibi olmak.

Unday halma izelmäy zä

oyoşmay za Yegärle

kilendär

halmalıq qamırzı gel şulay

hağızlanğansa başalar

hağala:

1. **hağalap:-p**

Sayfa 126

Satır: 21

I. Gözlemek,

gözetlemek II. Pusuda

beklemek.

hağalap öyör tirähendä
äylänewzäre öyör ayğırınıñ
bürelärgä qarşı batırzarsa
huğışqa taşlanıwı kewek

hağay:

1. **hağayıp:-ıp**

Sayfa 272

Satır: 15

I. Kulak kabartmak;

dikkatini vermek II.

Şüphelenmek.

ikänheñ hin Apanas Sergeiç

Qalay qapıl hağayıp kitteñ

Kem äytte tim hiñä tip

Apanas awa tünä torop

hal:

1. **halınğan:-ın, -ğan**

Sayfa 6

Satır: 29

I. Koymak,

yerleştirmek II.

Dayandırmak III. Yatırmak.

ğına tezep halınğan urındıq

zur awır kăwzănän

hıgılıp kitte lä ber azğa

tiklem tirbälep torzo

Qolaqsınday

haldat:

1. **haldatqa:-qa**

Sayfa 70

Satır: 23

Asker.

yöröy birze haldatqa keşe

käräkkäs unı qala uramınan

bulha la ezläp tabıp aldılar

halın:

1. **halınğan:-ğan**

Sayfa 4

Satır: 11

I. Koymak,

yerleştirmek II.

Dayandırmak III. Yatırmak.

hırındırıp halınğan ike

keşekek urında may şäm

kewek

hızıp önhöz tınıp yata Ä

Baygilde ağay sıbalıp

oyoşop

halındır:**1. halındırıp:-ıp, -****Sayfa 14**

Sətir: 42

*Salınmak, aşığı
sarkıtılmak.**Ular ömöhözlənep üz
urındarına taraldı
Qaşqar älheräp yaşı qızıl
telen halındırıp aqıllı***halış:****1. halıştılar:-tı, -lar****Sayfa 11**

Sətir: 34

*I. Dönüşmek II.**Davranmak.**Mulla la Sıwaqay äbey zä
unıñ huñğı hüzen
işetməmeşkä
halıştılar Ä urın yer artına
hıyınıp torğan***halma:****1. halma:****Sayfa 218**

Sətir: 29

*Kesmelik hamur;**erişte.**Unday halma izelmäy zä
oyoşmay za Yegärle
kilendär
halmalıq qamırzı gel şulay
hağızlangansa başalar***halmaq:****1. halmaq:****Sayfa 23**

Sətir: 5

*I. Küçük fakat ağır II.**Yumuşak, düzgün ve uzunca
süren.**tip köyläy köyläy kilä ti as
büre tip halmaq qına
taqmaqlap höyläy Şähit
babay Yemeş tın da almay***halqın:****1. halqın:****Sayfa 8**

Sətir: 34

*Soğuk.**Säğürä yeñgä qıyırwhız ğına
qarşı töştö
Atahı ni Säğürä hinenñ
bıwındarınñ halqın teygängä***halabaş:****1. halabaş:****Sayfa 53**

Sətir: 20

*Ihlamur ağacının suda
yumuşatılarak soyulan
kabuğu.**qurqıp tormaş balalar yanına
xäzer ük kilep yeter yıwatır
ine lä bit Ul halabaş sıgarıp
qarama böğöp urmanda yata***halam:****1. halam:****Sayfa 121**

Sətir: 23

*Saman, ot.**halam äzerläne kärtä qura
tözöttö Közön yänä
rudnikka
kitte Ğailägä yergä bälelek
uğa bötönläy eşse genä
bulıp***haman:****1. haman:****Sayfa 4**

Sətir: 8

*Daima, sürekli, hep.**menän Säğürä yeñgägä bik
yetdi uylanırğa tura kilä
Şuğa
küräler axırı tön urtahı
yetkän bulha la ular haman***han:****1. han:****Sayfa 16**

Sətir: 4

*I. Sayı; miktar II.**Saygı, itibar, kıymet III.**Gövde.**uğa aptırıp qarap tik torzo
Şulay za yözzän zur nindäy
han barın belmägäs Bibekäy
yeñelde Uğa xäzer***handıq:****1. handıq:****Sayfa 9**

Sətir: 37

*Sandık.**Yemeş urın yer yıyıp
quyılğan handıq artına qasıp
Şazra menän yırgılğan qıp
qızıl arıq yözlö ırğaq***handuğas:****1. handuğas:****Sayfa 3**

Sətir: 11

*Bülbül.**handuğas moñdarına mansıp
qıwana kölä ber özlökhöz
sıltırıp ağa la ağa Ağastar
säskälär xaywandar xatta***hanhız:****1. hanhız:****Sayfa 77**

Sətir: 32

*Sayısız, hesapsız; çok.**torow qatıq oyotow erket
qaynatıw qorot yahaw
kewek
işäphez hanhız öy eştäre
bötähe lä unıñ östöndä xäzer***hana:****1. hanap:-p****Sayfa 31**

Sətir: 33

*I. Saymak, hesap etmek**II. Bir fikri olmak III. Farz
etmek.**Bibekäy yañılışa yañılışa
bulha la hanap bismilla
äytep qırq tapqır tökörzö
Gölkäy zä apahınsa eşlärgä***hap:****1. habı:-ı****Sayfa 165**

Sətir: 23

*Sap, kulp, kabza.**yelpeldätep qağınalar
balğalaq habı şikelle yalpaq
suqıştarın ağa huzıp seben
qıwıp yügerälär kül*

hap harı:**1. hap harı:****Sayfa 12**

Satr: 21

Kelime Tipi: -

Sapsarı.

bıwın hayın surayıp şeşep
sıqqan hap harı arıq quldarı
qurqıwzan tağı la nıǵıraq
qanı qasqan aqhıw

hap haw:**1. hap haw:****Sayfa 6**

Satr: 16

Kelime Tipi: -

Sapasaǵlam.

yaman qandan hızlay ti Qan
aldırırǵa kārāk ti Qan
aldırhañ bınamın tigān hap
haw keşe bulıp kiterheñ ti

hapla:**1. haplap:-p****Sayfa 115**

Satr: 31

Sap takmak.

äylänep ultırzı Şāhit qart
tırmanı haplap bötöp
yözlökkä
höyäne lä tağı ber az yatıp
aldı Unan tağı torop

haq:**1. haq:****Sayfa 4**

Satr: 41

*Duyarlı, hassas, sezgisi**güçlü.*

qalmanı Atahı tıne ul bik
haq yomşaq qına tawış
menān
Yä äyt inde höyläšteñme

haq taş:**1. haq taş:****Sayfa 90**

Satr: 3

Kelime Tipi: -

Beş taş oyunu.

Ey Yemeştär kilde Yä ni
eşläybez nimä uynaybız haq

taş

uynaybızını Min kisä
qırından biş tumalaq

haqlıq:**1. haqlıq:-ı****Sayfa 125**

Satr: 30

*Uyanıklık, teyakkuz,**sakinma.*

bara hımaq Nimä xaqında
Bälki Sobxan starşınanıñ
heläwheñ haqlıǵı menān
bında kilewe tiräktän ike ös

haqla:**1. haqlay:-y****Sayfa 11**

Satr: 32

*I. Korumak, saklamak**II. Aklında tutmak.*

balastı huǵıp alǵaynım Şunı
ker töşörmäy Bibesemä
tip haqlay inem Xäyerle
bulhın inde uğa nasip tügel
ikān

haqlan:**1. haqlanıp:-ıp****Sayfa 43**

Satr: 23

Korunmak.

haqlanıp qalǵaynı Şunlıqtan
uğa xäzer ügäy äsäy tağı
la qurqınısıraq bulıp toyoldo
Unı kürmäşkä uğa

haqmar:**1. haqmar:****Sayfa 4**

Satr: 28

Haqmar (nehir adı).

ikān huñ Kötöw zä köttöñ
İtek tä tekteñ Meyes tä
sıǵarziñ Qıwǵın qıwıp Eyek
haqmar Yayıq buylap
küpmə

haqsı:**1. haqsı:****Sayfa 238**

Satr: 40

Nöbetçi.

belep aptırıp qaldı Nimä
höyläy ikān huñ bıl haldat
Miskäneñ ike yaǵında haqsı
haldattar kewek başqan

haqal:**1. haqalın:-ın****Sayfa 4**

Satr: 13

Sakal.

bötkän köräk haqalın
semetkeläp urındıq sitendä
bayanar
birle hüzhez ultıra
Kügelyem ay nurzarı unı
bersä

harǵılt:**1. harǵılt:****Sayfa 262**

Satr: 16

Sarımsı.

Qızzar yäşengän öyzä tawış
tın yuq Qaytarıp quyılǵan
yetele lampa öy esenä tononq
qına harǵılt yaqtılıq borkä

harǵay:**1. harǵayıp:-ıp****Sayfa 32**

Satr: 31

*Sararmak, sarı renge**dönmek.*

qızzarına ber tultırıp qararı
la tağı yomdo Unıñ
harǵayıp
kipkän yözönän ilawğa
oqşas ǵazaplı şawlä yügerep
ütte

harı:**1. harı:****Sayfa 12**

Satr: 23

Sarı.

harı yözö menān özölöp
töşörgä torǵan közögö
yapraqtı
xäterlätä ine

harı at:**1. harı at:****Sayfa 104**

Satır: 29

Kelime Tipi: -

Sarı At.

yondozzarızı harı at menän
Buz at tızär Ularızı qasandır
Toğro batır menän Aldar
batır köräşer aldınan oşo
Timer

harıl:**1. harıl:-ıp****Sayfa 51**

Satır: 40

Yapışmak, sarılmak,
tutunmak.
irenä quşılıp ni ösöndör
kinänep xixıldap köldö
Baygilde
ağayzıñ itägenä ultırıp
muyımına harılıp borğolandı

harıq:**1. harıqtıñ:-tıñ****Sayfa 24**

Satır: 42

Koyun.

ul ber köndö bötönläy üler
xälgä yetep awıraya başlanı
Oşo vaqıt Şähit babay yañı
ğına huyılğan harıqtıñ

harısäs:**1. harısäs:****Sayfa 140**

Satır: 30

Sarı saç.

köy hineñ harı sästäreñä
arnalğan yuqqa ğına hinä
isemde Qarasäs tip
quşqandar Harısäs bulırñıdı

haran:**1. haran:****Sayfa 37**

Satır: 37

Cimri.

Ber tin ösön keşeneñ küzen
soqop alırlıq haran

bulırğa öyrände Tora bara
üze lä oşo Batıyma tutay

haranlıq:**1. haranlıq:****Sayfa 5**

Satır: 11

Cimrilik, açgözlülük.

bit Üzeñ beläheñ qomhoz
qomağaylıq haranlıq menän
Qormoşqa äylängän bit ul
Bına oşo Qormoşqa barıp

haray:**1. harayzağı:-za, -ğı****Sayfa 22**

Satır: 45

I. Odunluk, ambar,
hayvan barınağı II. Saray.
Harayzağı sıbar tay
Sır sır keşnây

hasıq:**1. hasıq:****Sayfa 260**

Satır: 31

Sası, kötü kokulu.

Qayza qızıñ Axmaq hasıq
küzä tākähe hin minän
kölmäксе buldıñmı ni äle
Yäneñde alam bit xäzer

hat:**1. hatı:-ıp****Sayfa 21**

Satır: 43

I. Satmak II. Gösteriş
yapmak III. Dedikodu
yapmak.
arbahına teyäy zä bazarğa
alıp barıp hatıp aznalıq on

hatıbal:**1. hatıbal:****Sayfa 95**

Satır: 21

Hatıbal (kişi adı).

ayırılıp torğan bıl Hatıbal
keskây Yemeşkä maturlıqtıñ
da baxetlelekteñ dā iñ
yuğarı nöktähe bulıp
kürende

hatıl:**1. hatılğan:-ğan****Sayfa 128**

Satır: 15

Satılmak.

hatılğan tigän şomlo xəbär
ayaz köndö yäşen huqqan
kewek bötä mosolman
donyahınıñ aştın öşkä
äyländerep

hatıp al:**1. hatıp alğandar:-ğan, -dar****Sayfa 95**

Satır: 37

Kelime Tipi: -

Satın almak.

at birep tätzär ütä hatıp
alğandar yetmähä hıñar
qolağına
kömöş alqa tağıp östönä
qırq qoramanan küldäk

hatlıq:**1. hatlıq:****Sayfa 99**

Satır: 19

Satılık.

yaqta üzgäreş şunday bozoq
hatlıq keşelärzeñ xas
isemenä äylänep kaştan
bulıp kitkän Şımbay bına
şunday

hataş:**1. hataşıp:-ıp****Sayfa 19**

Satır: 26

Uykuda sayıklamak.

Oşo köndän alıp Yemeş ike
azna buyı qatı qızıwlıq
menän yattı Töndären
hataşıp qısquıp sıqtı
Äsäheneñ

haw:**1. haw:****Sayfa 5**

Satır: 34

*I. Sağ, sağlıklılı II.**Canlı, diri.*

uylanıp tik ultırıwsan bulıp
kitewen xäterläp öndäşmäy
qaldı İsmaham hin elekkesä
haw bulhañ da ber xäl ine
Keşegä balas̄ huğıp keyez
başıp bulha la köndälekte

haw:

1. **hawğan:-ğan**

Sayfa 13

Satır: 39

Sağmak.

Qayğınan yörägenä qan
hawğan Säğürä yeñgä iränä
ni tip tä yawap qaytara
almanı Unıñ töpkä batqan is

haw bul:

1. **haw bul:**

Sayfa 5

Satır: 33

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Hoşça kal.

İsmaham hin elekkesä haw
bulhañ da ber xäl ine
Keşegä balas̄ huğıp keyez
başıp bulha la

hawıq:

1. **hawıqmayhıñ:-ma, -y, -
hıñ**

Sayfa 8

Satır: 40

*İyileşmek, sağlığına
kavuşmak.*
nimä belä ul Bına oşo
öşkörtöwzän im tomdan
qasqan
ösön dä hawıqmayhıñ da
hin

hawıt:

1. **hawıttı:-tı**

Sayfa 268

Satır: 44

Kap, çanak.

qalaqız qaldırähıñ bit mine
Ular aşagan tabaq
hawıttı taşlay baram bit min
Añlayhıñmı hin şunı

hawlıq:

1. **hawlıqmı:-mı**

Sayfa 46

Satır: 39

Sağlık, sıhhat; selamet.

Yä xuş tine huzıp işänlek
hawlıqmı

Mal tıwar bala sağa kürşe
külän imenme tip ber nisä

hawa:

1. **hawa:**

Sayfa 34

Satır: 26

I. Hava II. Gökyüzü.

qızıw nurzarı aştında şunda
uq bıwğa äylänep
osop böttö hawa elekkegä
qarağanda la eşeräk
börköweräk

hawalı:

1. **hawalıraq:-raq**

Sayfa 91

Satır: 25

Gururlu, kibirli,

mağrur.

irenän ber başqa beyek tä
hawalıraq ta
Yemeştärzeñ igtıbarın
bigeräk tä kütärmäneñ
tübänge

hay:

1. **hay:**

Sayfa 9

Satır: 13

I. Sığ II. Daracık III.

Vay, hay!.

Kilep tä yetteñme ni hay
räxmät yawğırı
Qorqoldayı yozroq xätle
bulıp sığıp torğan arıq ozon

hayğaw:

1. **hayğawzan:-zan**

Sayfa 160

Satır: 6

I. Düz, uzun ve ince

ağaç II. Kereste döşemesi.
Möryähenän tötön dä
sıqmay Qapqahman ingän

sıqqan
keşe lä kürenmäy Arqıs
torqos qağıp ike ös
hayğawzan

hayılmiş:

1. **hayılmiş:**

Sayfa 58

Satır: 5

Hayılmış (özel ad).

Baygilde ağayzıñ olatahı
Hayılmış qart tege yalan
yağında torop qalğan
Tolombät ırwınan bulğan ti
Läkin

hayın:

1. **hayın:**

Sayfa 7

Satır: 36

İsimlerden ve -gan ekli

*fiillerden sonra "her"
anlamını bildiren edat.*

ağay ana şunday
mörtättärzeñ berehe Unıñ
xaqında
Sıwaqay äbey urını kilgän
hayın

hayla:

1. **haylat:-t**

Sayfa 92

Satır: 33

Seçmek, tercih etmek.

tihäñ İdriskanan ğına haylat
tip maqtağan Başqa
ofıterzar şikelle haldattarızı
kämhetew qağıw huğıwzı

hayra:

1. **hayrağan:-ğan**

Sayfa 43

Satır: 8

Ötmek, şakımak (kuş

için).

Üz apayım Quy tizer
tip hayrağan ti ul baxır
Şunan öyzärenä osop inep

hayy:

1. **hayy:**

Sayfa 188

Satır: 36

"Vay, hay!".

Maturlıq bik häybät nämä
bit ul Särbiyamal
hayy Maturlıq Min üzem dä
yäs saqta matur ğına

havvy:

1. **havvy:**

Sayfa 188

Satır: 41

"Vay, hay!".

küzzän yuğala huñ ul matur
saqtar hayyy yäs saqtar
hay säskä kewek matur
saqtar

haz:

1. **hazıra:-ır, -a**

Sayfa 103

Satır: 41

Sazlık.

Ällä inde tartayzı hazıra
batırıwsı Säyzä äbey
timäkse bula
Ä qayzandır tawzar artınan
bik alıstan

hazlıq:

1. **hazlıqqa:-qa**

Sayfa 103

Satır: 33

Sazlık.

Äyterheñ hazlıqqa batqan da
kemgäler üzen tartıp
sıgarırğa boyora Uğa
barqıldaq menän büzänä

he:

1. **he:**

Sayfa 89

Satır: 4

He? Ha?.

Ulyabay tağı ğäjäp äzäple
oyalsan san yılmayıp
he şulaymı Yırlap
yebäräyem huñ ulay bulğas
ti

heläwhen:

1. **heläwhen:**

Sayfa 63

Satır: 32

Vaşak.

Baygilde ağay oşo hüzzärze
äytte lä sıǵıp kitergä
teläp artı menän äylände
Läkin Qormoş bay
heläwhen

helkä:

1. **helkä:**

Sayfa 164

Satır: 24

Silkmek, çırpmak;

sallamak.
xatta uniñ qulınan ber
şaqmaq şakär qabıp
hırğaların
yelpeldätep başın helkä
helkä şatırlatıp aşap ta
yebärze

helken:

1. **helkenep:-ep**

Sayfa 89

Satır: 5

Silkinmek.

Unan dārwištārsā dārtlānep
helkenep yırlarğa totona
Hār sāxār vaqıtında

helket:

1. **helketkän:-kän**

Sayfa 4

Satır: 17

Hareketlendirmek,

titretmek.
qaraşı menän üzeneñ
yörägen der helketkän äle
inde
qayǵılı tınıp qalğan hörmäle
qara küzzärenä söyällänep

heltä:

1. **heltäp:-p**

Sayfa 4

Satır: 44

Silkmek, sallamak.

Baygilde ağay tağı ber az
öndäşmäy ultırğandan huñ
ömöthöz räweştä qul ğına
heltäp

helte:

1. **heltele:-le**

Sayfa 80

Satır: 2

*Külün kaynatılması ile
yapılan temizleyici madde.*
Bibeş şulay uylanıp tora
birze lä yañǵız üze eşkä
totonop ta kitte Qazan qazan
heltele hıw eşetep

hemer:

1. **hemerep:-ep**

Sayfa 19

Satır: 14

*Nefes yoluyla sıvı bir
şeyi çekmek.*
Öygä ingäs Yemeş ber
sümes halqın hıwzı töp
kütärä
hemerep este lä äsähe
yanına barıp awzı Säğürä
yeñgä

heñ:

1. **heñgän:-gän**

Sayfa 88

Satır: 23

Sinmek, saklanmak.

Ğabbas mullanıñ ber
möyöşö yergä heñgän
yemerek
mäzräsähe yanında ğına
ğäzätensä üzeneñ añlayışız

heñeş:

1. **heñeşkän:-kän**

Sayfa 179

Satır: 9

*I. Sinmek II. Yatarak
gizlenmeye çalışmak.*

heñeşkän közgö yapraq
kewek qothoz sirqanı
öyönä
Bibisara abıstay höyläğän
şäfqät färeştähe kilep ingän

heñle:

1. **heñlehe:-he**

Sayfa 15

Satır: 24

Kız kardeş.

märäkä bula ine Läkin
böğön berzän unıñ
qaramağında
keskay heñlehe bar
ikensenän üzeneñ dä küñele
boyoq

heper:

1. heperep:-ep

Sayfa 80

Satır: 8

Süpürmek.

awır qarañğı yök alıp
taşlandı
Eş ozaqqa huzıldı Öyzö
yıwıp işek aldarın heperep

hepertmä:

1. hepertmä:

Sayfa 172

Satır: 35

Tipi; fırtına, boran.

Sikhez qatı hepertmä buran
buldı Yuldan yazlığıp
azaşıp yörönöm tine İştüğan
işe kitmäy genä Unan

heräy:

1. heräyep:-ep

Sayfa 25

Satır: 49

*Dikleşip kalkmak, düz
halde yukarı doğru
kalkmak.*

törlö hürättä heräyep toralar
şunda meşkendär Yıyıp
alıp kümer keşe lä qalmanı
bit Ni xäl ithendär Tere

hez:

1. hez:

Sayfa 21

Satır: 1

Siz.

Şunan huñ nisek şap üşewen
qarağız äle hez unıñ
Ös ayza qulına tätäy totop
uynata başlanı Dürt ayza

hıbay:

1. hıbay:

Sayfa 72

Satır: 27

I. Ata binmiş, atlı II.

Ata binmiş olarak.
ul tıqrıqtan hıbay yelderep
ütep kitä yäki his tä
kötmägändä
Äsäy ayran hıwlap eser äle
Kileneñ ällä qayza kitkän

hıgıl:

1. hıgıl:-ıp

Sayfa 6

Satır: 30

*I. Esnetilerek
bükülmek, eğilmek II.*
*Acılara karşı sabırlı
olamamak.*
ğına tezep halıñğan urındıq
zur awır kawzänän
hıgılıp kitte lä ber azğa
tiklem tirbälep torzo
Qolaqsınday

hıgımta:

1. hıgımtağa:-ğa

Sayfa 8

Satır: 12

I. Çıkarım, sonuç II.
Hüküm, yargı.
tiklem eşläwgä nisek küz
teymähen huñ tigän qatı
hıgımtağa kilep tuqtay

hılıw:

1. hılıw:

Sayfa 14

Satır: 18

*I. Güzel II. Kendinden
küçük kız kardeş.*
itägen qaplap quyzı
hin dä oşolay ultır hılıw
yäme Aşağanda ikmäk

hılıwlıq:

1. hılıwlığına:-ı, -na

Sayfa 71

Satır: 1

Güzellik.
Yegettär unıñ hılıwlığına
hoqlanıp yırsar sığaralar
Sälimäkäy hıwğa barğan
saqta

hılıwlan:

1. hılıwlanıp:-ıp

Sayfa 72

Satır: 15

Güzelleşmek.

bılay za hılıw yözö tağı la
hılıwlanıp qarağusqıl seyä
kewek bulıp yanıp kitewenä
şulay uq üz yanınan
Sälimäneñ

hılıqlay hılıqlay:

1. hılıqlay hılıqlay:

Sayfa 222

Satır: 38

Kelime Tipi: -

Topallaya topallaya,
aksaya aksaya.
urındıqqa ırğıtıp bärep
hikerep torop kitte lä
quldarın
artqa quyıp hılıqlay
hılıqlay tar izände ber ike

hılta:

1. hılta:-p

Sayfa 112

Satır: 26

*Sebep bulmak, bahane
uydurmak.*
bılay xälhezlänewen yabığıp
kitewen aslıq yılda ber
töptän
ülep kitkän Bibekäy menän
Gölkäy qayğıhına ğına
hılta

hıltaw:

1. hıltaw:

Sayfa 66

Satır: 1

Sebep, bahane.
yetep sana yulı töşkäs ul
nindäyzer ber hıltaw tabıp
Qaşqarızı alıp qaytıw niäte
menän üz awılına barıp sıqtı

hıla:

1. hılta:-p

Sayfa 24

Satır: 2

I. Yapıştırmak, sürmek

II. Bulaştırmak III. Tedavi məqsədiylə bedni ovmaq.

Bina kürerheñ Baygilde
qäyneş bermä ber kileşer
Xozay quşha awırıwı hılap
alğan kewek bulır tip

hılan:

1. **hılanıp:-ıp**

Sayfa 89

Satır: 26

Bulaşmak; bir şeyle

sıvanmak.

nıqışmanı Ular Şawrälärgä
kittälär

Şawrälärzeñ ese tışı hılanıp
ta ağartılmağan tupaç

hılaş:

1. **hılaşqan:-qan**

Sayfa 75

Satır: 3

Yapışmak.

zifa tänenä hılaşqan yoqa
kük küldägen başındağı al
keşmir yawlıgın qaqqılap
tartqılap şayarız Äyterheñ
dä

hımaq:

1. **hımaq:**

Sayfa 9

Satır: 39

Gibi, benzer.

kewek käre ozon barmaqlı
qarsığa suqış hımaq
kömrö tanawlı mullanı
aptıraw qatış qızıqlınıw

hın:

1. **hınıp:-ıp**

Sayfa 125

Satır: 34

*I. Kırılmak, parçalara
ayrılmak II. Kopmak III.
İlmak, yumuşamak (hava
için).*

Xäbir tirägeneñ tirä yağında
baştarı möntälep botaqtarı
hınıp bötkän muyıl osqat
yerek ağastarı arahında

hın:

1. **hın:**

Sayfa 33

Satır: 9

I. Boy pos II. Heykel

III. Çıkarım.

qoyop yahalğan hın şikelle
qatıp tıp tın bulıp huzılıp
tik yata ine xəzer Unıñ ike
yaq yandan ayaq osona

hındır:

1. **hındıra:-a**

Sayfa 78

Satır: 28

*I. Kırılmak, parçalara
ayrılmak II. Kopmak III.
İlmak, yumuşamak (hava
için).*

Unan uzıp Xisbulla menän
Bibeş ber genä qazıq ta qağa
barmaq buyı sıbıq ta hındıra
almayzar bıl yortta Xäyer

hınıq:

1. **hınıqqan:-qan**

Sayfa 9

Satır: 10

Uzun süre çalışmayıp

hamlamak.

tanıp urındıqtan izängä
yomğaq kewek täğärp töştö
lä ozaq bökläp ultırıwzan
hınıqqan bıwıdarın yaça

hınlı:

1. **hınlı:**

Sayfa 26

Satır: 20

I. Güzel vücutlu II.

Kadar, gibi.

batşağa qarşı qul
kütärgändär ti Ästäğäfirulla
täwbä
batşa hınlı batşağa qarşı
sıqqandar ti Qayhı ber

hınqılta:

1. **hınqıldatıp:-ıpt, -**

Sayfa 47

Satır: 10

Hınk hınk etmek.

yälläp hızlandı Bıl uñay
menän xatta ber ike tamsı
ere küz yäşen säyenä
tamızıp hınqıldatıp esep tä
yebärze

hına:

1. **hınaw:-w**

Sayfa 24

Satır: 18

Sınamak, denemek.

Ürmäксе hürätenä oqşap
töşkän Ürmäksenän qurqqan
ikän tigän qararğa kilde
Şulay za hınaw ösön

hıñar:

1. **hıñar:**

Sayfa 95

Satır: 37

Tek.

at birep täzrä ütä hatıp
alğandar yetmähä hıñar
qolağına
kömöş alqa tağıp östönä
qırq qoramanan küldäk

hınawlı:

1. **hınawlı:**

Sayfa 103

Satır: 2

İncinmiş, gücenmiş.

ultırğan keskäy qızına bik
ozaq ber hüz zä öndäşmäne
Uğa ara tirä hınawlı qararş
taşlap önhöz hüzhez genä

hıpır:

1. **hıpırzı:-zı**

Sayfa 103

Satır: 13

Sıvazlamak.

hıpırzı la tınıp qaldı Ular şul
xäldä ozaq ultırzılar
Bıl arala eñer tağı la quyğa
töştö Yondozzar sağıwlandı

hıpırğıla:

1. **hıpırğılap:-p**

Sayfa 150

Satır: 39

Silmek, temizlemek.

hırıǵıláp awır itep
körhönöp aldı
Äytereñ genä barmı Bezzeñ
balalar ni eşlähälär zä

hıq:

1. hıǵıp:-ıp

Sayfa 118

Satır: 26

*I. Sıkıştırmak II. Halsiz
bırakmak, ezmek III.
Sıkmak.*

zadı barlıǵınan teşe tırnaǵı
menän fayzalanırğa ularzıñ
kösönän mömkin bulǵandıñ
bötähen hıǵıp alırğa tırışa

hıqta:

1. hıqtay:-y

Sayfa 6

Satır: 32

*Yakınarak, üzülerek
sessizce ağlamak.
mendärgä biten bötönläy
batırıp qaplanıp yatqan
Baygilde ağay ällä ilay ällä
yāshez genä hıqtay ine Eskä*

hır:

1. hır:

Sayfa 138

Satır: 30

*I. Sırma II. İnsan
yüzündeki buruşukluk,
kırıksıklık III. Vücutta çıkan
kırmızı şişlik IV. Sır.
Duştarzan da bigeräk
doşmandar küp
Hır birmäyek ülep tä
kitkänse*

hırǵılan:

1. hırǵılandı:-dı

Sayfa 51

Satır: 41

*Birilerine yapışmak.
hırǵılandı Bınday qılanıştı
täwläp kürgän
balalarzıñ küñelendä sikhez
yeränew näfrät uyandı Ular*

hırğa:

1. hırǵahı:-hı

Sayfa 59

Satır: 35

Halka.

yalǵap ultıra ine Baygilde
unıñ eyäk aştında kǵzä
hırǵahı
şikelle halınıp torǵan qızıl
söyälänä keselekle möläyem

hırǵalaq:

1. hırǵalaq:

Sayfa 162

Satır: 8

*Kızaǵı, tekeri zıplatan
tümsekli yer.*

Ataq ataq Ey häprä ni eşläp
şul xätle ozaq yörönön
Moǵayın hırǵalaq eyep
yörögänheñder äle qähär

hırı:

1. hırı:-p

Sayfa 88

Satır: 37

*I. İçine pamuk, yün
koyarak dikmek II.
Yapışmak, bulaşmak.
hırıp ala Ä Ulyabay sabıy
balalarsa eskerhez moñhow
ğına itep balalarğa almaş
tilmäş yılmayıp oyalsan*

hırın:

1. hırındırıp:-dır, -ıp

Sayfa 4

Satır: 11

*I. Sığınmak II.
Sıkışmak III. Dayanmak.
hırındırıp halıñğan ike
keşelele urında may şäm
kewek
hızıp önhöz tınıp yata Ä
Baygilde ağay sıbalıp
oyoşop*

hırış:

1. hırışqan:-qan

Sayfa 169

Satır: 33

*I. Sıkışmak, bükülmek
II. Destek olmak.*

hırışqan kǵzälärzän başqa
ber kem dä qalmaǵaynı Oşo
vaqıt Şäwrä mäsetteñ
nigezenä ük menep yatqan
zur

hırta:

1. hırta:-p

Sayfa 160

Satır: 23

*I. Oyuklar yapmak,
nakışlarla bezemek II. Sır
çekmek, çizgi çekmek.
Sobxan starşınalarzıñ hırta
seltärläp zäñgärgä buyap
eşlängän ör yañı
qapqalarınıñ aldı uram
urtahına*

hırma:

1. hırma:

Sayfa 59

Satır: 31

*Sırma.
hırma büräk östönä qara
kǵzäkey keyep bilen al
bilbaw
menän bıwıp quyǵan arıq
bäläkäs kǵwzäle küğärsen
küzzäre*

hırqıra:

1. hırqırıp:-p

Sayfa 163

Satır: 2

*Damla damla akmak,
sızmaq.
Yañaqtarına boz
qatqanlıqtan yünläp
yabılmağan
işektän hırqırıp ingän hırıwı
hawa izändäge hırıwı*

hırt:

1. hırtan:-tan

Sayfa 39

Satır: 17

*I. Sırt II. Dağın sırtı.
özlökhöz işkän eşe qoro yel
hırtan kübä zurlıq kıpkan
qara qamğaqtarzı qıwıp alıp
kilä lä uram buyında*

hıt:**1. hıtp:-ıp****Sayfa 121**

Sətir: 40

Ezmek, çiğnemek.

Bayzar bezzeñ qandı imep
yášawse talpandar bit
ular Talpandarzı hıtp
bötörmäy torop bezzeñ
täñgä it

hiw:**1. hiw:****Sayfa 10**

Sətir: 13

Su.

tas yılı hıw kiltiregez tip
boyorzo
Sıwaqay äbey ikeläneberäk
torğan Säğürä yeñgänän

hiwbasar:**1. hiwbasar:****Sayfa 99**

Sətir: 38

Su basan yer.

eşe oşo Şımbay qart qulınan
ütä Bıl bülewzä här yıl
uñışlı yaqşı säsewlektär
hiwbasar sabınlıqtar gel

hiwhın:**1. hiwhınğa:-ğa****Sayfa 17**

Sətir: 34

*I. Susama II. Ekin,
harman işlerinde biraz
yoruluncaya kadar çalışılan
süre III. Bir koşumluk süre.
säsrätew tawıştarı menän
şaw gör kilep tora Keşelär
bında iñ qızırw besän uraq
öştöndä lä hiwhınğa
tuqtağan*

hiwha:**1. hiwhap:-p****Sayfa 43**

Sətir: 31

Susamak.

Ulay bulğas säy esep alayıq
Bez yuldan hıwhap qayttıq
tine atahı

hiwı:**1. hiwına:-na****Sayfa 129**

Sətir: 23

*I. Soğumak II.**Donmak.*

nıq qına hıwına başlağan
yášärtze qaytanan sirkäwgä
yaqınayta torğan kös kürä
unı artaban akademiyağa

hiwıq:**1. hiwıqlı:-lı****Sayfa 130**

Sətir: 30

Soğuk.

Bıl bädbäxet şunda tügelme
ikän tip täne eşele
hiwıqlı bulıp tınıp ultırğan
Axır unıñ qonhoz
küzzärendä

hiwıt:**1. hiwıtmanı:-ma, -nı****Sayfa 111**

Sətir: 28

*I. Soğutmaq, ilgisini
kaybettirmek II. Donmak.
Qormoş bay fayzahına ğına
kitep torowı la unı eştän
hiwıtmanı Aslıq yılda athız
qalğanı birle Şähit babayzıñ*

hiwla:**1. hiwlap:-p****Sayfa 55**

Sətir: 20

*I. Sulamak, suya
banmak II. Islamak III. Suya
karıştırmak.*

Sıwaqay äbey uğa halqın
şışmä hıwı menän zur ber
tuştaq ayran hıwlap birze
İştuğan unı töp kütärä esep

hiwlan:**1. hıwlanğan:-ğan****Sayfa 162**

Sətir: 23

Sulanmak, ıslanmak.

hıwğa kitte Yemeşkä unıñ
totoş hıwlanğan küldäk
itäktäreneñ tışqa sıgırw
menän tuñıp yalanğas arıq

hiy:**1. hiyzan:-zan****Sayfa 62**

Sətir: 17

*I. İkramlık hazırlanan
yiyecek içecek II. Ziyafet
meclisi.*

barıp inde Öştälde yemerä
yazıp tulıp yatqan hiyzan da
buşatıp öştäl üstına ayaq
arahına qırın halıp quyılğan

hiy:**1. hiyıp:-ıp****Sayfa 19**

Sətir: 30

I. Sığmak II. Sığışmak.
yılan kewek öyöröldölär
Teştären ırjaytıp keşe
başı hiyıp kiterlek qurqınıs
zur awızların şapıldatıp

hiyın:**1. hiyınıp:-ıp****Sayfa 11**

Sətir: 34

Sığınmak.

Mulla la Sıwaqay äbey zä
unıñ huñğı hüzen
işetmämeşkä
halıştılar Ä urın yer artına
hiyınıp torğan

hiyır:**1. hiyır:****Sayfa 11**

Sətir: 7

İnek, sığır.

bığa riza bulmaş Bezzeñ bit
hiyır za at ta bötä mal da
şul tigändäy Nisek itep
balalarzıñ awızınan aqtı

hiyıl:**1. hiyıl:****Sayfa 99**

Satır: 32
İkramlı.
tip maqtanıp üz gümerendä
yeterlek kömöşkä lä eskän
ul
Dörös xəzər unday hıylı
saqtar uğa töştä kürep
imhınırğa

hıyl:

1. **hıylanırğız:**-n, -ıǵız

Sayfa 97

Satır: 8

I. İkam etmek II.

Hediye olarak vermek.
känfittär hibergä totondo
Mä manpas aşagız Manpas
menän hıylanırğız

hıylan:

1. **hıylanırğa:**-ırğa

Sayfa 201

Satır: 28

I. İkam etmek II.

Hediye olarak vermek.
Halatkalardı qıwalap
yebärgäs Sobxan starşınala
hıylanırğa yıyınıp ultırğan
uryadnik Aleksey berehe

hıypa:

1. **hıypap:**-p

Sayfa 6

Satır: 2

Okşamak, sıvazlamak,
sıvazlayıp sevmek.
Säğürä yeñgä arıq xälhez
quldarın ireneñ kiñ köslö
yawrınına halıp yomşaq
qına hıypap quyzı

hıyzır:

1. **hıyzırzı:**-zı

Sayfa 163

Satır: 27

Sığdırmak.

Särbiyamal itägenä hıyzırzı
Appaqayım bötörkә säsem
tip irkäläne ul unı la

hız:

1. **hızıp:**-ıp

Sayfa 4

Satır: 12

I. Çizmek II. Kibrit
çakmak III. Kaçmak IV.
Erimek V. Kaygılanmak,
kederlenmek.

hırındırıp halınğan ike
keşelek urında may şām
kewek
hızıp önhöz tınıp yata Ā
Baygilde ağay sıbalıp
oyoşop

hızır:

1. **hızırğan:**-ğan

Sayfa 172

Satır: 10

I. Islık çalmak II. Tıs
diye ses çıkarmak III. Büyük
bir hızla hareket etmek.
sıgarır Bez zä tuñıp ülerbez
Yöräk özgös äse hızırğan
qotoronqo buran Yemeşteñ

hızıl:

1. **hızılıp:**-ıp

Sayfa 95

Satır: 19

I. Çizilmek II. Sıcaktan
erimek III. Yankılanmak,
çınlamak.
ozon qara säse qıyğaslanıp
hızılıp kitkän näzek
kenä qara mıyığı menän dä
awıldağı bötä yegettärzän

hızla:

1. **hızlay:**-y

Sayfa 6

Satır: 15

I. Sızlanmak, şikayet
etmek, yakınmak II.
Üzülmek, kaygılanmak.
yaman qandan hızlay ti Qan
aldırırğa kārāk ti Qan
aldırhañ binamın tigän hap
haw keşe bulıp kiterheñ ti

hızlan:

1. **hızlanıp:**-ıp

Sayfa 8

Satır: 26

I. Sızlamak, ağrımak,
acımak II. Üzülmek,
kaygılanmak.
Niñä yeñgä tip horap quyzı
Niñä tip ni küpmegä xätle
bılay hızlanıp yörömäkse

hızlat:

1. **hızlatıp:**-ıp

Sayfa 59

Satır: 5

Sızlatmak.

Üz gümerendä nisämä
tapqır şulay yöräk hızlatıp
qaldırıp
kitte ul unı Läkin här
berhendä berense
mömkınlek

hızlaw:

1. **hızlawınan:**-ı, -nan

Sayfa 6

Satır: 11

Sızlama, acıma,
ağırma.
qul ayaq hızlawınan da
awıraraq toyola ine Şuğa
kürä
ul ğäzätensä yomşaq
yağımılı itep tağı

hızat:

1. **hızattarın:**-tar, -ın

Sayfa 11

Satır: 43

I. Şerit, çizgi II. Sınır.
hızattarın bizäktären üz ara
büleşep uynay torğaynılar

hibä:

1. **hibäläy:**-lä, -y

Sayfa 117

Satır: 36

Çiselemek, serpelemek.
heñep kitep Särbiyamal da
mışnap yata Tışta ber
özlökhöz yamğır hibäläy

hibälä:

1. **hibäläp:**-p

Sayfa 77

Satır: 11

Çiselemek, serpelemek.

Azna un köndär buyı
özlökhöz hibäläp torğan
yonsotqos
yamğırzan yer genä tügel
öyözär kärtä quralarğa xätle

hibel:

1. **hibelgän:-gän**

Sayfa 25

Satır: 43

*Serpilmek, yayılmak,
saçılmak, dağılmak.*
Aslıqtan örkötölöp uramğa
hibelgän bisaralar
awıl aralarında yul buyı
tulıp qızırıp yöröyözär
yöröyözär

higez:

1. **higez:**

Sayfa 36

Satır: 14

Sekiz.

hüzle bulıp üşkän ti Atahı
unı qızım keşe kewek donya
kötöp torhon tip bik häybät
yerzärgä higez tapqır

hikältäle:

1. **hikältäle:**

Sayfa 189

Satır: 13

Tümsekli, tepecikli.

ällä qayzan bik alıstan taw
yulı kewek bormalı hikältäle
böğölöstärzän äyländerep
yörötöp kilterep sığara
torğan

hike:

1. **hikegä:-gä**

Sayfa 146

Satır: 8

Masa.

aşığa aşığı künäktären
urındıq menän osaq arahına
eşlängän keskäy hikegä alıp
barıp ultırıp öştön hap

hiker:

1. **hikerew:-ew**

Sayfa 15

Satır: 40

*I. Zıplatmak,
hoplatmak II. Omuz, göz,
kaş oynatmak.*
Bıl awıldın balaları yäştäre
arahında küp hıw inew
yözöw tekä yarzan upqınğa
hikerew sumıp hıw töbönän

hikeren:

1. **hikerenä:-ä**

Sayfa 39

Satır: 27

Zıplamak, sıçramak.
aslıqtın qorbandarın kürep
kinänep hikerenä şarqıldap
kölä ine

hikert:

1. **hikertep:-ep**

Sayfa 14

Satır: 36

*I. Zıplatmak,
hoplatmak II. Omuz, göz,
kaş oynatmak.*
teymäşme tip küptän birle
qoyroğon bolğap qaştı
hikertep yaramhaqlanıp
qarşılarında başıp torğan

hikhän:

1. **hikhän:**

Sayfa 21

Satır: 33

Seksen.

Üzenä inde hikhän altı yäş
bulıwına qaramaştan tañ
irtänän qara kiskä tiklem ber
genä lä tik tormay Ul

hil:

1. **hil:**

Sayfa 88

Satır: 22

Sessiz, sakın; boş.
hımaq qapqa töböndö ozaq
qına tapanıp torzolar Xäzer
bazarsılar hirägäyep uram
hil bulıp qalğayın inde Tik

himer:

1. **himerep:-ep**

Sayfa 66

Satır: 22

*Yağ bağlamak,
semirmek.*
et qayğılı kitte Qaşqar
bötönläy as qaldı Başqa
yıldarza
qırpaq qar töşöw menän
quyan totop tuyınıp himerep

himez:

1. **himez:**

Sayfa 217

Satır: 18

Semiz, yağlı.
meyes buyında tuqtalıp
qaldı Öy gäjäp yılı yaqtı
Qazanda talğın ğına qaynap
ultırğan himez ittän

hin:

1. **hin:**

Sayfa 4

Satır: 26

Sen.

uyın dawam itä
Donyala Baygilde hin
eşlämägän nindäy genä eş
qaldı

hineke:

1. **hineke:**

Sayfa 12

Satır: 3

Seninki.

Qızıl säskähe üzemdeke
hineke tügel Bınawı kük
säskähe lä mineke

hip:

1. **hibep:-ep**

Sayfa 51

Satır: 13

*I. Serpmek, yaymak,
saçmak II. Işık saçmak III.*
Yağmur çiselemek.
Bibeştär kitkän yaqqa
borqotop hibep yebärze
Artıña köl Ştobı başıñ
äylänep qaytmahın

hipkelle:**1. hipkelle:****Sayfa 63****Satır: 40***Çilli, yüzü çilli.*

uniñ yanında yaqtı zāñgār
küzle altın sāsle yat ber
qatın
menän ere harı hipkelle
yäyge kük kewek yaqtı
köläs

hipter:**1. hipter:****Sayfa 94****Satır: 11***Serpirmek, saçturmak.*

Hay Dunayzı hipter olatay
İzris qart şunu ğına kötkän
kewek küñellänep
balalaykahın

hirägäv:**1. hirägäyep:-ep****Sayfa 88****Satır: 22***Seyrekleşmek.*

hımaq qapqa töböndö ozaq
qına tapanıp torzolar Xäzer
bazarsılar hirägäyep uram
hil bulıp qalğaynı inde Tik

hiräk:**1. hirägeräk:-eräk****Sayfa 29****Satır: 6***Seyrek, nadir.*

bigeräk tä ber kön his tä
uylamağanda Baygilde
ağay menän hüzgä
kileşkändän huñ ularğa
hirägeräk

hiräk hayaq:**1. hiräk hayaq:****Sayfa 33****Satır: 40****Kelime Tipi: -***Çok seyrek, çok nadir.*

Säğürä yeñgäneñ huñğı küz
yästäre kewek äse awır
yamğır tamsıları hiräk

hayaq tıpılap täzrälärgä
qorop

hiräk miräk:**1. hiräk miräk:****Sayfa 52****Satır: 26****Kelime Tipi: -***Çok seyrek, çok nadir.*

menän höyläşmäy aznanan
aşırw öyzä yattı Yäneş
menän
Yemeş öygä inep sıqqan
arala uniñ hiräk miräk ällä

hiräk teşle keşeneñ**awızında hüž yatmay.****Tıgız teşleneñ awızınan****hüž sıqmay:****1. hiräk teşle keşeneñ****awızında hüž yatmay.****Tıgız teşleneñ awızınan****hüž sıqmay:****Sayfa 187****Satır: 19****Kelime Tipi: Atasözü***Seyrek dişli kişinin*

*ağzında söz durmaz. Sık
dişli kişinin ağzından söz
çıkamaz.*

kitkän vaq qına tıgız teşär
tiheñme hiräk teşle keşeneñ
awızında hüž yatmay Tıgız
teşleneñ awızınan hüž
sıqmay

hiräklät:**1. hiräklätte:-te****Sayfa 198****Satır: 2***Seyrekleştmek;**azaltmak.*

oşo Timerbayzıñ uldarsa
xästärlelek menän birgän
käñäşen tıñlap esewze lä
hiräklätte

hirpe:**1. hirpep:-p****Sayfa 123****Satır: 20***Serpemek, saçmak,**yaymak.*

alhınsı ä Töşönmäşheñ keşe
küñelenä
Särbiyamal yurğanın hirpep
taşlanı

hirpel:**1. hirpelep:-ep****Sayfa 77****Satır: 14***Serpilmek, saçılmak,**yayılmak.*

burhip şeşenep böttö Nisä
köndär inde ber genä tapqır
za yer östönä qoyaş hirpelep
qarağanı yuq Küräheñ ul

his:**1. his:****Sayfa 10****Satır: 39***Hiç, hiçbir şekilde.*

kitte şulay za ul his tä
alımğa işe kitmägän tawış
menän
Yarar kärekmäş Ber ni zä
tam itmäyem Min tik

hiskän:**1. hiskänep:-ep****Sayfa 10****Satır: 34***İrkilmek, ürkemek,**çekinmek, sıçramak.*

bulha mal tabılmaymı Eye
bit kilen tip höylände
Säğürä yeñgä qapıl hiskänep
uyanıp kitkän hımaq buldı

hiz:**1. hizmäy:-mä, -y****Sayfa 23****Satır: 29***Sezmek, hissetmek,**duymak, fark etmek.*

hizmäy eşen dawam ittä
Oşo köndö ük bıl alamanı
ötäsläp Yemeşkä yeşkättelär

hizel:

1. **hizeler:-er**

Sayfa 72

Satır: 13

Sezilmek, fark edilmek, hissedilmek.

Sälimänen şäl oson totqan
näfis barmaqtarının hizeler
hizelmäs kenä dereldäwenä
qapıl bärelgän qaynar
qandan

hizger:

1. **hizger:**

Sayfa 264

Satır: 11

*Duyarlı, hassa, sezgisi
güçlü.*

xökömön alıp kiläyem tip
aşıqtı ul Unıñ ütä hizger
yöräge bıl yulı la aldamanı

hizzer:

1. **hizzermäy:-mä, -y**

Sayfa 29

Satır: 38

*Sezdirmek, fark
ettirmek, hissettirmek.*
quya ine Yemeş bınday
hüzzärzän ber ni zä
añlamanı
älbittä Şuğa kürä babayğa
hizzermäy genä apahınıñ

hızır:

1. **hızırıp:-ıp**

Sayfa 136

Satır: 29

*I. Çizgi çizdirmek II.
Çalgıyı, türküyü ustaca icra
etmek III. Eritmek.*
hızırıp yebärze Yäştär şım
buldı Eyek Ozonğol
buyzarın
iş kitkes güzäl quray moño
kümeş kitte

hoğon:

1. **hoğondororğa:-dor, -orğa**

Sayfa 228

Satır: 7

Elinden yemek.

hoğondororğa hoğonmay
qasqan qızzarızı qıwıp yöröp
bittären baştarın buyarğa
kereştelär Öy ese yügereş

hoğalan:

1. **hoğalanıp:-ıp**

Sayfa 165

Satır: 32

Tıkıştırarak yemek.
sığalar beşkän yomortqa
eremsek quşıp bolğatıp
quyğan körpäne talaşıp
hoğalanıp aşarğa totonalar

holo:

1. **holoho:-ho**

Sayfa 110

Satır: 4

Yulaf.

Başın sayqay malqayım
Aldarında holoho böthä

hon:

1. **hondo:-do**

Sayfa 14

Satır: 10

*Çekmek, germek,
uzatmak.*
Äsähenä moñayıp tekläp
urındıqta tik kenä ultırğan
qızı Bibeşkä lä atahı ikmäk
hondo

hoqla:

1. **hoqlanğandar:-n, -ğan, -dar**

Sayfa 132

Satır: 34

*Büyülenmek, hayran
kalmak.*
oyoştorowına in awır kişken
minuttarza la yuğalıp
qalmawına höjüm
vaqıtındağı qıyılıqtarına
hoqlanğandar

hoqlan:

1. **hoqlanıp:-ıp**

Sayfa 11

Satır: 26

Büyülenmek, hayran

kalmak.

huqqan balaştır inde bıl
kilen
Säğürä yeñä lä balaşqa täw
kürgän kewek hoqlanıp

hör:

1. **höröp:-öp**

Sayfa 28

Satır: 4

*I. Toprağı sürmek II.
Kar, çamur gibi şeyleri
sıyırmak III. Sürkün etmek.*
vaqıtı yette Tik urırğa aşlıq
qına yuq ine Yomşaq işke
yerzärze genä höröp säskän
yarlı yabağanıñ başıwında

horna:

1. **hornayıp:-y, -ıp**

Sayfa 194

Satır: 35

Zurna çalmak.
ike qızı bar Ä üze hornayıp
uyınğa yöröy gonah
şomloğö
tip ärlänelär Ä yäştär unı
donyanı küp kürgän küp

hornay:

1. **hornayğan:-ğan**

Sayfa 151

Satır: 13

*İnce uzun olmak, zayıf
ve ince olmak.*
Şul hornayğan susqanıñ
qulına kergän ikän
Ğabbas mullanıñ ozon
ünäsle atılıp sığa yazıp
torğan

horo:

1. **horo:**

Sayfa 14

Satır: 43

*Kül rengi, boz renk,
gri.*
horo küzzären ber nöktägä
töbäp lapas astına
barıp yattı

hora:**1. horap:-p****Sayfa 8**

Sətr: 25

*I. Sormak II. İstemek
III. Rica etmək IV. Kız
istemek.*

Niña yeñgä tip horap quyzı
Niña tip ni küpmegä xätle
bılay hızlanıp yörömäkse

horamay nitmäy:**1. horamay nitmäy:****Sayfa 180**

Sətr: 11

Kelime Tipi: -

*Sormadan, izin
almadan.*

tapqas unı horamay nitmäy
alıw ösön batırılıq yetkerergä
lä yeñel bulmanı Enä menän
yöndö ber alıp ber quyıp

horas:**1. horaşıp:-ıp****Sayfa 23**

Sətr: 23

*I. Karşılıklı hal hatır
sormak II. Tekrar tekrar
istemek.*
ine Sıwaqay äbey işänlek
hawlıq horaşıp miskäneñ
nisek
qorşalıwın qarağan keşe
bulıp qartıñ tirähendä
äylängeläp

horaw:**1. horawın:-ın****Sayfa 64**

Sətr: 4

I. Soru II. Rica, istek.
Qayza min Kemdär bında
Qayza kürzem huñ min
bılarzı
tip uylay Baygilde ağay
Läkin horawın qısquırıp

hos:**1. hos:****Sayfa 220****Sətr: 15**

Bir kap daldırıp almak.

Kilen iteñde hoş Beşkänder
Qozasanı it menän hıylayıp
Şunday boyoroqto ğına
kötöp torğan Bibeş qamırın

hosqo:**1. hosqo:****Sayfa 233**

Sətr: 13

Kürek, faraş.

samawır torbahı menän
hoşqo tağıp quyzılar za
Xäsbiyamal quzğalğan
hayın ularzıñ ber berehenä

höjüm:**1. höjümdäre:-där, -e****Sayfa 131**

Sətr: 4

Hücum, saldırı.

qultamğa tora ikän Keşelär
bötä yerzä yulbaşarzarzıñ
şunday serle höjümdäre
xaqında ğına höyläy
başlağan

höjüm itergä:**1. höjüm itergä:-ergä****Sayfa 104**

Sətr: 38

Kelime Tipi: -

*Hücum etmək,
saldırmak.*
ti Tik tañ atqas qına yal
itälär ti baxırzar Tañ atqas
batırzarzıñ kilep sığıwınan
qurqıp attarğa höjüm itergä

hölgö:**1. hölgölärze:-lär, -ze****Sayfa 8**

Sətr: 1

Havlu.

eş yuq ine Yä xäzer awılda
şarşaw taştamal hölgölärze
unıñ şikelle oşa huğıwsı
başqa beräw barını Ähä

hölök:**1. hölök:****Sayfa 174**

Sətr: 17

Sülük.

ike yaqqa hölök kewek
halınıp töşkän näzek mıyığı
bötä yöröşö toroşo uğa
sikhez yat häm bizzerges
toyola

hölöktäy:**1. hölöktäy:****Sayfa 142**

Sətr: 25

Endamlı, poylu poslu

kimse.

şul baxır Märxüm Bına oşo
hölöktäy hılıw Timerbayıma
yañı atay bulır keşe ana şul
Sämiğullam buldı inde kilen

hömhöz:**1. hömhöz:****Sayfa 160**

Sətr: 16

Sevimsiz.

yalan ayaq küldäksän bulğas
qıştı zarıqıp qına öyzä
ultırıp ütkärä Uğa la qış
ikhez sikhez ozon da bik
hömhöz

hönä:**1. hönäre:-e****Sayfa 70**

Sətr: 10

Hüner, yetenek.

almanı Şul uq waqıtta
baylığı beleme yäki bildäle
ber
hönäre bulmağas nisämä yıl
qalala qağılıp huğılıp

hönärs:**1. hönärselär:-lär****Sayfa 111**

Sətr: 35

Zanaatkar.

kewek athızlıqtan unıñ
tırnağına barıp qapqan
hönärselär

buşqa tigändäy eşläp birep
toralar ine Şähit qart ta

hönräselek:

1. hönräselek:

Sayfa 111

Satır: 30

Zanaatkarlık.

ulı Şahimorat Qormoş
bayzarza yalsılıqta yöröy ä
Şähit
qartqa hönräselek ösön ağas
taştı Qormoş bay üz atı

hörän:

1. hörän:

Sayfa 136

Satır: 3

Nara, davet.

sabahıñ hörän halahıñ Ä tañ
atqas qarahañ yılqı
öyörö kämemägän ä artqan
bulıp sığa Aptırayhıñ

höränlä:

1. höränläne:-ne

Sayfa 73

Satır: 44

Bağırmaq.

Bığa nimä bulğan Nimägä
añsayıp tora ğibrät
Xammat alıstan höränläne

hörmäle:

1. hörmäle:

Sayfa 4

Satır: 18

Sürmeli.

qaraşı menän üzeneñ
yörägen der helketkän äle
inde
qayğılı tınıp qalğan hörmäle
qara küzzärenä söyällänep

höröm:

1. höröm:

Sayfa 184

Satır: 36

İs, kum.

keşelärgä şawqımı zurayzı
Front xattarı yır bāyettäre

menän awılğa här kön darı
höröm qan yeştäre eyärep

hörömlän:

1. hörömlänewen:-ew, -en

Sayfa 144

Satır: 10

İslenmek, is çıkarmak.

lampağa tekälgän Läkin ul
lampanıñ kārāsine bötäwen
dä qıwıǵınıñ hörömlänewen
dä kürmäy abaylamay

hört:

1. hörtä:-ä

Sayfa 10

Satır: 29

Silmek, silip

temizlemek.

yäştären yeñ ostarı menän
hörtä hörtä
Räxmät mulla şulay bulhın
Alla nasip ithen

höskör:

1. höskörtöw:-t, -öw

Sayfa 130

Satır: 5

Saldırmak.

arttırıp höskörtöw alıp
barğan İnde qotolğan Läkin
unıñ
bıl qıwanısı ozaqqa
barmağan Xäbir yuǵalıp ös
dürt yıl

hösköt:

1. höskötöp:-öp

Sayfa 133

Satır: 45

Saldırmadı için köpeğe

"hös" diyerek seslenmek.

sittän höskötöp torğan

Tuqmawsılardıñ bötä

yırtqıslıǵın

höt:

1. höt:

Sayfa 43

Satır: 35

Süt.

menän säyğün sınayaq
ikmäk höt alıp kilde Ul arala
at
menän eşen bötöröp
ölgörgän İştüğan da
alasıqtan zur

hötlögän:

1. hötlögändäy:-däy

Sayfa 268

Satır: 15

Sütlegän otu.

hötlögändäy hutlı başqort
dalahında unıñ baylıǵı aylap
tügel könläp üsä kiñäyä
kübüyä barzı Unıñ tıstā tıstā

höy:

1. höyöp:-öp

Sayfa 13

Satır: 29

Sevmek, hoşlanmak.

Balalarınıñ baştarınan
hıypap höyöp yıwatmaqısı
buldı
Läkin ul qıbrılay za almanı
Quldarı la ayaqtarı

hövä:

1. höväne:-ne

Sayfa 115

Satır: 32

Dayanmak, yaslanmak.

äylänep ultırzı Şähit qart
tırmanı haplap bötöp
yözlökkä
höväne lä taǵı ber az yatıp
aldı Unan taǵı torop

höväk:

1. höväk:

Sayfa 21

Satır: 10

Kemik.

yomarsaq yırtır yäş tamsıları
atılıp sıqtılar za
höväk menän tirenän genä
torğan sikähe buylap

höväk hayaq:

1. höväk hayaǵına:-ıñ, -a

Sayfa 159

Satır: 27

Kelime Tipi: -

Kemik.

hıwıqta la höyäk hayağıña
üterlek äse yeldä lä İştüğan
şulay yöröy zä yöröy Öşöp
tuñıp bötä Şulay za

höväl:

1. **hövälep:-ep**

Sayfa 32

Satır: 11

Dayanmak, yaslanmak.

Solan işegeneñ yañağına
hövälep tayaqqa tayanıp
bökräyep torğan Şähit babay
kemgäler üpkä beldergän

hövärkä:

1. **hövärkälär:-lär**

Sayfa 270

Satır: 41

Nikahsız sevgili,

metres.

Baygilka Beläheñme nisek
küp mineñ hövärkälär
Bötä haldatkalar mineke İx
yäsär zä inek huñ ä

höykömhöz:

1. **höykömhözzö:-zö**

Sayfa 174

Satır: 31

Sevimsiz, çirkin.

Yaratmayım kürälmäyem
şul höykömhözzö
Maqtansıqtı
İştüğan Bına ismaham yeget
tiñän dä yeget üz tiñem dä

höykömlö:

1. **höykömlö:**

Sayfa 75

Satır: 17

Sevimli, çekici,

alımlı;güzel, hoş.
yarhıw ser tulğan höykömlö
qaraşın uğa töbäp Xammat
başıp tora ine Sälimäneñ
başı äylänep kitkän kewek
buldı

hövlä:

1. **hövläşteñme:-ş, -teñ, -me**

Sayfa 4

Satır: 42

Söylemek, anlatmak,
konusmak.

qalmanı Atahı tine ul bik
haq yomşaq qına tawış
menän

Yä äyt inde hövläşteñme

hövläm:

1. **hövlämğä:-gä**

Sayfa 153

Satır: 32

Cümle.

Berük ulım üzeñde haqlay
kür Başındı doşman bülehe
aştına tıqma Berük
dıwamallanma tip här
hövlämğä

hövlän:

1. **hövlänmäy:-mä, -y**

Sayfa 7

Satır: 44

Söylenmek, kendi
kendine konusmak.

Tüzä meşken tüzä Yuqlıqqa
la sırxawlıqqa la
İlamay hıqtamay zarlanmay
hövlänmäy tüzä alla

hövlänsäk:

1. **hövlänsäk:**

Sayfa 103

Satır: 29

Konuskan.

Baygilde ağay böğön
nisekter asıq sıraylı
hövlänsäk
hımaq ine Kis tä sikhez
matur ine şul Bına qayzalı

hövläs:

1. **hövlästem:-te, -m**

Sayfa 5

Satır: 1

Karşılıklı anlatmak;
konusmak.
hövlästem genä tügel eşkä
inep tä qayttım da

ul tip quyzı İrtän ularza
eşläy başlayım tip

höyläwse:

1. **höyläwsegä:-gä**

Sayfa 241

Satır: 14

Konusmacı, konuşan.

Bınan huñ tağı Nikita
Timerbay ber nisä yaralı
haldat
höyläne İştüğan qaraşın
bersä höyläwsegä bersä
xalıqqa

höyöklö:

1. **höyöklö:**

Sayfa 149

Satır: 23

Sevgili, sevilen.

Bınıhı mineñ höyöklö
qızıqayzarıma bulır tip
ayırım ber qağızıra tep tere
hımaq ber nisä törlö

hövöl:

1. **hövölöp:-öp**

Sayfa 3

Satır: 13

Sevilmek.

qoştar za yomşaq yeläs
yeldän hövölöp
köndözgö eşe kämegängä
höyönöp bayram itä

hövön:

1. **hövönöp:-öp**

Sayfa 3

Satır: 14

Sevinmek.

qoştar za yomşaq yeläs
yeldän hövölöp
köndözgö eşe kämegängä
höyönöp bayram itä

hövönös:

1. **hövönös:**

Sayfa 85

Satır: 16

Sevinç, neşe.

qır eşenä yallanıwzarı ösön
köyönähe uringä höyöndö

genä Bıl qot osqos höyönös
ine Şuğa kürä Sälimä

hövös:

1. hövösöp:-öp

Sayfa 82

Satır: 26

*Birbirini sevmek; aşık
olmak.*

Dingä yolağa hıymaş eş
eşlägän azğın keşelär yäki
Yosop menän Zöläyxa
kewek höyösöp qawışqan
bäxetle

hövrä:

1. hövräne:-ne

Sayfa 86

Satır: 18

*I. Sürüklemek II.
Hayatı sürdürmek.
Sälimä Läkin uyar unan
qalışırğa telämäne Unı
haman
haman tärängäräk hövräne*

hövräklä:

1. hövräkläp:-p

Sayfa 31

Satır: 38

*Sürüklemek, sürümek.
torğan Yemeşteñ tağı küñele
bolğanıp başı awırta
başlanı Yäneş unı yetäkläp
tartqılap hövräkläp*

hövrält:

1. hövrältep:-ep

Sayfa 19

Satır: 28

*Sürükletmek,
süründürmek.
qanın alğan mulla şikelle
salış küzle käwzähez
baştar sälläläreneñ
qoyroqtarın hövrältep unıñ
tirähendä*

höz:

1. hözörgä:-örgä

Sayfa 62

Satır: 20

*I. Süsmek, boynuz
vurmak II. Süzmek.
aqbaş şeşälärzeñ qızıwınan
da nıq qına käyeflänergä
ölgörgän qunaqtar hözörgä
yıyınğan ügez kewek uğa*

hözömtä:

1. hözömtä:

Sayfa 129

Satır: 36

Sonuç.

tormoşqa aşırğan hıwğa
batqan kewek yuq bulğan
Bötä
nıqışıp ezläwzär hözömtä
birmägän Axır rustar üz

huğıl:

1. huğılıp:-ıp

Sayfa 62

Satır: 2

*I. Vurmak, itip kakmak
II. Dokumak, örmek,
işlemek.
ber maqsathız nihez başına
huqqan tay şikelle
arı bire huğılıp uram qızırıp
yöröy torğas sirkaw artında*

huğış:

1. huğışınan:-ı, -nan

Sayfa 25

Satır: 38

*I. Vuruş, dövüş II.
Savaş.
turahında ğına höyläp ultırzı
Yapon huğışınan elek buldı
bıl aslıq tip başlap*

huğış:

1. huğışa:-a

Sayfa 120

Satır: 4

*I. Dövüşmek II.
Savaşmak III. Mücadele
etmek.
äse qırqıw yeş tarala Tirä
yaqta nimälärzer ber
özlökhöz
qıştırlaşa Sısqandar sıyıldap
huğışa Baygilde ağay*

huğar:

1. huğarıw:-ıw

Sayfa 40

Satır: 5

*Sulamak (hayvan için).
küñelen biläp alğan at
tuğarıw huğarıw unan
Qormoş
bayzargä xätle saptırıp
barıw şatlığı atahınıñ kilep*

hul:

1. huly:-ıy

Sayfa 27

Satır: 42

*I. Solmak, kurumak II.
Zayıflayıp beti benzi
solmak.
Ğazaplı awırıw hām qayğı
esendä köndän kön nığıraq
hulıy şinä barğan Säğürä
yeñgä yañğızı yatıp qaldı*

hulış:

1. hulışına:-ı, -na

Sayfa 112

Satır: 23

*Soluk, nefes.
tıynaq xörmät yözönänme
aqtıq hulışına xätle
awıldeşarınan awırıwın
yäşerze Zälifä äbey zä
babayınıñ*

hula:

1. hulap:-p

Sayfa 180

Satır: 20

*Nefes alıp vermek,
solumak.
Ayhılıwzıñ huñğı hüzenä ni
tip yawap qaytarırğa
belmäy aptırıp qalğan
İştüğan yeñel hulap quyzı*

hum:

**1. humlıqtarın:-lıq, -tar, -
ın**

Sayfa 151

Satır: 20

*Bir soma karşılık gelen
gümüş para.*

bulha la ärlämäy qala almay
ine Äle inde haldatkalarzıñ
balalar awızınan özöp
irzärenä yebärgän
humlıqtarın da

huñ:

1. huñ:

Sayfa 3

Satır: 30

Sonra, geç, daha

sonra.

ber genä malay ber genä iş
Tik qasan ğına üşep qul
arahına iner huñ ul

huñınan:

1. huñınan:

Sayfa 184

Satır: 18

Sonra, sonradan.

Sobxan starşınanıñ ulı
Hatıbal başta Ğabbas mulla
mäzräsähendä huñınan
Taşharayza rus başqort

huñla:

1. huñlap:-p

Sayfa 26

Satır: 38

Gecikmek, geç kalmak.

bişense yılda uq bulğaynı la
baha Ä xäzer un berense
yıl Niñä xozay bınıñ ösön
yazanı ulay huñlap yebärä

hunar:

1. hunar:

Sayfa 14

Satır: 37

Av.

ölkän arıq käwzäle oslo
moronlo hunar
ete Qaşqarğala eşelekkä
tüzmäy awızarın asıp qıqı

hunarsı:

1. hunarsı:

Sayfa 124

Satır: 36

Avcı.

höyläwen üz qolağı menän
işetergä lä qarşı tügel älbittä
Kirehensä bıl eş unı hunarsı
et kewek yelkenderrep

huq:

1. huğıp:-ıp

Sayfa 5

Satır: 34

I. Vurmak, itip kakmak

*II. Dokumak, örmek,
işlemek.*

uylanıp tik ultırıwsan bulıp
kitewen xäterläp öndäşmäy
qaldı İsmaham hin elekkesä
haw bulhañ da ber xäl ine
Keşegä balaş huğıp keyez
başıp bulha la köndälekte

huqır:

1. huqır:

Sayfa 20

Satır: 32

Kör.

tihegezme Tege bala baş
osonda meyes soqaltahında
bışıldap ultırğan huqır
lampağa añqayıp qaray

1. huqırayğan:-ğan

Sayfa 55

Satır: 36

Körleşmek.

yalğan donostı dörösläp
sudqa şahit bulıp barzı Unıñ
küze lä tiktäşkä genä tügel
yalğan ant itkängä
huqırayğan

huqmaq:

1. huqmaq:

Sayfa 18

Satır: 6

Patika.

Bibekäy Üze şunda uq
Gölkäyen eyärtep tuzanlı
huqmaq buylap qaşlaqtan
yügerep töşöp tä kitte

huqran:

1. huqrana:-a

Sayfa 28

Satır: 10

Kendi kendinde

*söylenmek, yakınıp
sızlanmak.*

haman yarlınıñ awızınan
tartıp alıp bayğa birä tip
huqrana Ä beldekleräktäre

hur:

1. hurıp:-ıp

Sayfa 98

Satır: 11

I. Germek, çıkarmak II.

Çekerek çıkarmak, emmek.
yılıtır harı känfütte hurıp
tawış tınhız ğına barzılar
ular Xatta apahınıñ
yelkähenä bik yeteş atlanıp
alğan

hurpa:

1. hurpahın:-hın

Sayfa 25

Satır: 6

Çorba.

yügertep alıp indem
Qızıma hurpahın da inähe
alıp kilep eserer äle

huş:

1. huşın:-ın

Sayfa 102

Satır: 2

I. Duygu, his II. Bilinç

III. Akıl.

taşqursağın äle bulha
qosaqlap yanındağı
qızzarzıñ
işen huşın kitärep qap urtala
ultırğan Altınbikä säsäkle

huştan yaz:

1. huştan yazğan:-ğan

Sayfa 264

Satır: 43

Kelime Tipi: Deyim

Aklını, bilincini

kaybetmek.

huştan yazğan tip ilaşalar
Sabira menän Sämigä lä
yalan ayaq yalan baş köyö
yöräk

hut:1. **huttarınıñ:** -tar, -ı, -nıñ**Sayfa 120**

Satrır: 6

Şıra, öz suyu.

başta bılarğa his tä iğtibar
itmäskä üzen qayzalıır irken
kiñ qırza qayın huttarınıñ
şərbät yeşä añqığan yazğı

huy:1. **huyğaynıq:** -ğay, -nıq**Sayfa 25**

Satrır: 4

*I. Boğaz kesip kan
akıtmak II. Derisini soymak.*
Şuğa bına äle besän
vaqıtında aşarğa tip böğön
ölkän
harığıbızzı huyğaynıq ta
tirehen yılı ğına köyö

huyıl:1. **huyılğan:** -ğan**Sayfa 24**

Satrır: 42

*Boğazı kesilmek,
boğazlanmak.*
ul ber köndö bötönläy üler
xälgä yetep awıraya başlanı
Oşo vaqıt Şähit babay yañı
ğına huyılğan harıqtıñ

huyırtaş:1. **huyırtaş:****Sayfa 125**

Satrır: 38

Parke taşı.

ber nāmā lä işetelmäy
Yämşek ay za diñgez
töbönä
ırğıtılğan aq huyırtaş şikelle
töşhöz genä yaqtırıp kükteñ

huz:1. **huzıp:** -ıp**Sayfa 10**

Satrır: 17

*I. Uzatmak, yaymak;
doğrultmak II. Gerinmek.*

Mulla tağı la nığıraq huzıp
Yä xuş tip quyzı Unan
tawıştı tamaq töbönäneräk

huzğılay borğolay:1. **huzğılay borğolay:****Sayfa 189**

Satrır: 10

Kelime Tipi: -

Döndürüp

dolandırmak; dolaylamak.
aptırap quya Särbiyamal
Tiktäskä genä kilmägänder
huzğılay borğolay alıstan
uratıp nimägäler huqtırırğa

huzıl:1. **huzılıp:** -ıp**Sayfa 15**

Satrır: 14

*I. Uzatmak, yaymak;
doğrultmak II. Gerinmek.*
eyärzelär Yäneştärzeñ dä
Bibekäyzärzeñ dä öyzäre
awıldıñ qap urtahında Olo
Eyek yılğahına taban huzılıp

huzınqı:1. **huzınqı:****Sayfa 9**

Satrır: 5

Uzayan, uzatılan.

Tıšta işek töbündä
kemdeñder näzek huzınqı
tawıştı
yañğırap ta kitte

huzıp muz:1. **huzıp muzıp:** -ıp**Sayfa 236**

Satrır: 5

Kelime Tipi: -

*Geçmek, yol almak,
geride bırakmak, olup
bitmek.*
Yaray huzıp muzıp tororğa
vaqıt yuq äxirät Bik
aşığıs saq tip höylänä
höylänä Bibisara abıstay

hük:1. **hügenep:** -en, -ep**Sayfa 93**

Satrır: 32

Küfretmek.

qaytmay uramda awnap
starşına yorto yağına sittän
yozroq kürhätep äse tozlo
rus hügenewe menän
hügenep

hün:1. **hünep:** -ep**Sayfa 176**

Satrır: 5

Sönmek.

köl qaldırıp şunda uq hünep
tä quyzı Uğa qoto osop
tekläp torğan Ayhılıw

hünder:1. **hündergän:** -gän**Sayfa 64**

Satrır: 19

Söndürmek.

hay räxmät Esemdäge uttı
öröp hündergän kewek buldı
la baha ti İnde üzeneñ
Nikita öyöndä yatiwına la
üz

hüränke:1. **hüränke:****Sayfa 56**

Satrır: 1

Sönmüş, sönük.

Baygildeneñ üzenän dä
buldı inde tip quyzı
qaranıp aldı unan künelhez
hüränke tawışqa küsep

hürät:1. **hüräte:** -e**Sayfa 24**

Satrır: 23

I. Resim II. Suret.

sıqtı İnde qoto qaytqansa
yöräk hüräte töşkänsä
qoyorğa kăräk tip raşlanı
Sıwaqay äbey Baygilde
ağay

hürätlä:

1. hürätlägän:-gän

Sayfa 147

Satır: 8

I. Resmetmek II.

Betimlemek, anlatmak.

yebärgän Unan huğış

küreneştären haldat uyzarın

hürätlägän yırzarğa küsep

kitkän

hürel:

1. hürelmäne:-mä, -ne

Sayfa 72

Satır: 46

Yavaş yavaş sönmek.

Läkin yöräktä qabınğan

qaynar möxäbbät yalqını

hürelmäne Kirehensä yıldar

ütken hayın kişkenläşä

hüz:

1. hüz:

Sayfa 5

Satır: 32

I. Söz, kelime II.

Konuşma.

huñğı vaqıtta hüz

köräştergände yaratmawın

urınhız

hüz qıstırhañ bötönläy

höyläşewzän tuqtap üz

aldına

hüz köräster:

1. hüz körästerew:-ew

Sayfa 15

Satır: 43

Kelime Tipi: **Deyim**

Tartışmak.

körästerew zä oşo ğäzätteñ

ber sağılışı ine Şulay itep

Yäneş his tä bireşergä

yarıšta artta qalırğa

telämäne

hüz quy:

1. hüz quyışıp:-ış, -ıp

Sayfa 169

Satır: 46

Kelime Tipi: **Deyim**

Söz vermek.

qararğa nisek tä kaza hıyır

hawırğa öyränergä hüz

quyışıp öyzärenä qayttılar

Şawrä öygä qaytqas bını

hüzhez:

1. hüzhez:

Sayfa 4

Satır: 14

Sessiz.

bötkän köräk haqalın

semetkelap urındıq sitendä

bayanan

birle hüzhez ultıra

Kügelyem ay nurzarı unı

bersä

-I-

ıǵı zıǵıhı:

1. ıǵı zıǵıhı:-hı

Sayfa 234

Satır: 39

Kelime Tipi: -

Paldır küldür,

karışıklık; hengame.

bärästärenen ıǵı zıǵıhı

menän tuldı Tege yañı

bäräsläğän

äbey bitle ozdoy harıqtıñ

tawışı ayırta möxäbbäthez

ıǵış:

1. ıǵışqan:-qan

Sayfa 189

Satır: 27

I. Bir tarafa eğilmek II.

Bir tarafa doğru çekilmek;

sıkışmak III. Acele etmeden

yavaşça hareket etmek.

äbey bez kewek oslo tubıǵın

sänsep taw tübänenä ıǵışqan

qart qayın töphähe şikelle

suqayıp türzä mendär

ıss:

1. ıss:

Sayfa 166

Satır: 21

"Gak!"

Qañq Qañq tip hörän haldı

la ıss tip muyının huzıp

Yemeşteñ boton

kügärtkänse teşläp tä aldı

Yetmähä

ılmıq:

1. ılmıq:

Sayfa 165

Satır: 28

Yosun.

Yemeşteñ yarılıp qatqan

ayaq barmaqtarın da suqıp

tartalar Yözöp yöröy torğas

kül töbönän ılmıq ezlärgä

ılıq:

1. ılıǵırğa:-ırğa

Sayfa 79

Satır: 33

I. Heveslendirmek,

canını çekertmek II.

Dikkatini celbetmek,

herhangi bir işe

karıştırmak.

qatı bāğērle qāynāğā lä

ılıǵırğa yaratmağan xäldä lä

öyränergä eyäläşergä teläp

ixlaslap donya kötöp

yörögän

ılıqtır:

1. ılıqtırzı:-zı

Sayfa 30

Satır: 41

I. Heveslendirmek,

canını çekertmek II.

Dikkatini celbetmek,

herhangi bir işe

karıştırmak.

ılıqtırzı Süplek öştöndä

Yemeşteñ yozroğo xätle

bulıp

bürtengän ere qara yemeştär

bazırayışıp yata ine Bıl

ılasın:

1. ılasın:

Sayfa 138

Satır: 27

Şahin.

Qara ğına ılasın hay balahın

Aşrayıq üşep tä yetkänse

ılaw:

1. **ılawzarı:** -zar, -ı

Sayfa 130

Satır: 42

Kervan.

yalqın yalmap alğan İrimbur
menän awıl bazarzarı
arahında ber tuqtawhız
yöröp torğan ılawzarı
özlökhöz

ımhın:

1. **ımhınıwı:** -ıw, -ı

Sayfa 47

Satır: 35

Umutlanmak,

ümitlenmek.

ikensenän ir başı menän
balağa ımhınıwı ösön dä
qatı
asıwlandı Unı xatta xäzer ük
pır tuzızırıp öyzän qıwıp

ımla:

1. **ımlanı:** -nı

Sayfa 90

Satır: 18

İşaret etmek, mimik ile

bildirmek.

Uramğa sıgayıq
Şäwrä qustıhına ımlanı

ıñğayğa:

1. **ıñğayğa:**

Sayfa 143

Satır: 26

O sırada, o anda.

menän mineñ hırt buyına
tarttı şul Üze baxır şul
ıñğayğa yügerep urındıqqa
menä halıp Ğäliullamdın

ıñğıra:

1. **ıñğıraşıp:** -ş, -ıp

Sayfa 52

Satır: 24

İnlemek, feryat etmek.

tuqmalıp başı bite küğärep
öş başı özgölänep qaytıp
kildä

Oşonan huñ ıñğıraşıp ara
tırä qan tököröp ber kem

ıñğıraş:

1. **ıñğıraştı:** -tı

Sayfa 135

Satır: 1

İnlemek, feryat etmek.

yahil tip ıñğıraştı ul İx xäzer
ük sıgıp et
balahınday itep bıwıp
taşlarğa tip teştären şıgırlattı

ıñğay:

1. **ıñğayı:** -ı

Sayfa 15

Satır: 21

I. Yön, taraf II. İmkan,

fırsat III. Her zaman,

daima.

torğaynı Oşolay yügerep
barğan ıñğayı küldäkte
qırsınğa ırğıtıp kem uzarzan
hıwğa inep kitewe xarap

ıñğaylat:

1. **ıñğaylatır:** -ır

Sayfa 184

Satır: 1

Razı ettirmek.

Qarap qararbiz Ayhılıw
bälki atahın ıñğaylatır
Qarap torahı yuq Bibisara
abıstay ul qızın yä bayğa

ıntıl:

1. **ıntılıp:** -ıp

Sayfa 152

Satır: 24

I. Uzatılmak II. Bir

şeylere ulaşmaya heves
etmek; istemek III.

Yönelmek.

nisek kenä awır bulmahın
här saq yaqşını ömöt itergä
yaqşığa ıntılırğa teyesh Teläp
ıntılıp ta barıp sıqmay

ınyı:

1. **ınyılı:** -lı

Sayfa 91

Satır: 24

İnci.

käwzähenä his tä xas
bulmağan näfis bäläkäy

başına bay
tatar qatındarınsa ınyılı
qalpaq keyep yebärgän
Almabikä

ırğı:

1. **ırğıp:** -p

Sayfa 80

Satır: 34

Atlamak, sıçramak,

fırlamak.

kübep tarbayıp başıp toralar
Qayhı berzäre qoyroqto
sänsep yalan kärtälä ırğıp
hikerep uynap yöröyzär ine

ırğıt:

1. **ırğıt:**

Sayfa 64

Satır: 42

Atmak, fırlatmak.

töbönä ırğıttılar za
Bar bazar mayzanına alıp
barıp ırğıt Bazar köndö

ırğaq:

1. **ırğaq:**

Sayfa 9

Satır: 38

I. Çengel, kanca II.

Damak.

Yemeş urın yer yıyıp
quyılğan handıq artına qasıp
Şazra menän yırgılangan qıp
qızıl arıq yözlö ırğaq

ırıldı:

1. **ırıldap:** -p

Sayfa 57

Satır: 6

Hırıldamak, hırlamak.

saqıra başlahalar şıñşıp
lapaş aştına qastı la ularğa
üpkäle şeltäle qaraş taşlap
ırıldap yattı Ä kitä

ırıstan:

1. **ırıstan:**

Sayfa 172

Satır: 41

İsyancı.

Hin mine şul athız
qaldırırğa ğına yöröyhön
inde ırıstan
Körän beyämdeñ başına
yetergä yöröyhön hin

ırıw:

1. ırıwına:-ı, -na

Sayfa 21

Satır: 28

Soy, boy.

bında Sıpsıq Şähit tip
yörötälär Bıl quşamat
xatta unıñ bötä ırıwına la
taralğan Şähit ırıwınan

ırjay:

1. ırjaytıp:-t, -ıp

Sayfa 19

Satır: 29

I. Kötü şekilde

görünmek (dış için) II. Öfke
göstermek.

yılan kewek öyöröldölär
Teştären ırjaytıp keşe
başı hıyıp kiterlek qurqınıs
zur awızın şapıldatıp

ısın:

1. ısın:

Sayfa 22

Satır: 42

Gerçek, doğru; hakiki.

yetehen işkâ alam tigân
bulıp anawı mulla ağayım
qoymaq
beşertep aşap böttö bit unı
Xa xa xa ısın min ul

ısın küñel:

1. ısın küñeldän:-dän

Sayfa 7

Satır: 32

Kelime Tipi: -

Açık yüreklilik, kötü

niyetsizlik.

bulasaq tip ışana Xalıq
arahında bıǵa
ışanmawsılıqtı
küřhä ısın küñeldän qayǵıra
Unday keşelärze Äxmäzulla

ısınbarlıq:

1. ısınbarlıq:

Sayfa 36

Satır: 27

Gerçeklik, hakikat.

nigezendä ısınbarlıq yata
Äytäyek Särbiyamaldıñ
higez
tapqır bulmaha la ös dürt
tapqır ırzän qasıp qaytıwı
his

ısınlap:

1. ısınlap:

Sayfa 18

Satır: 10

Gerçekten de.

ilamay wät tip maqtandı
Bibekäy
Isınlap ta Gölkäy apahına
eyärep yöröy yöröy

ısıq:

1. ısıq:

Sayfa 5

Satır: 43

Çiğ tanesi, çiğ.

kilä xatta yünläp ısıq ta
töşkäne yuq Ağär yañınan
un
un biş kön şulay torha aşlıq
köyä başlayasaq Ul saqta

ısıqlan:

1. ısıqlanıp:-ıp

Sayfa 48

Satır: 13

Siğmağa girmek,

korunaklı bir yere girmek.

Qart ağasqa ısıqlanıp yaş
ağas yöz yıl yaşär
tip tä äytkändär ular tip
qarıwlaştı Särbiyamal Läkin

ısmala:

1. ısmala:

Sayfa 221

Satır: 34

Vernik.

qına öşönö Şuğa kürämeler
säyxur Qarasäs äbeyzärzeñ
kün ısmala balawız yeşe

añqıp torğan keskäy genä
öyzäre

ıspay:

1. ıspay:

Sayfa 217

Satır: 31

Derli toplu; düzgün.

Yemeş barıp ingändä äle ul
höyälğan ıspay meyes
şikelle
ap aq yözlö zur olpat
käwzäle kiñ bitle Taiba
äbey urındıqta

ısqı:

1. ısqılıp:-ı, -ıp

Sayfa 161

Satır: 44

Ovmak.

kitte Yemeş bar köskä
tırışıp yön tetergä kereşte
Täzrä
bozona ısqılıp yıwılğan
barmaq bittäre şunda uq

ısqın:

1. ısqınırğa:-ırğa

Sayfa 44

Satır: 44

I. Düşürmek, elinden

bırakmak II. Kaçırmaq III.
Kurtulmak.

bäylände Yemeş bar köskä
tartılıp tulap unıñ qulınan
ısqınırğa tırıştı Läkin keskäy
balağa bıl ırğaq şikelle qatı

ısqındır:

1. ısqındırırğa:-ırğa

Sayfa 38

Satır: 7

I. Çözmek II. Serbest

bırakmak; azat etmek III.

Hastalığı, ağrısı

hafifletmek.

bıl huñğı mömkinlekte

quldan ısqındırırğa

Särbiyamal

ışär tügel ine älbittä Ul

Baygilde ağay tarafınan saq

ıstıram:

1. ıstıram:

Sayfa 260

Satır: 40

Rezalet.

doşman bulıp ayırılıştılar
İstıram Oyat Xurlıq Äzäm
xurlıǵı Äyttem şul

ıstan:

1. ıstan:

Sayfa 10

Satır: 6

Pantolon.

ozaq itep säy eskändän huñ
Äxmäzulla mulla ber genä
qat buylı ıstan keygän arıq
käkre ayaqtarın bökläp

ısan:

1. ısanmawsılıqtı: -maw, -sı,
-lıq, -tı

Sayfa 7

Satır: 31

Güven, inanç.

bulasaq tip ıšana Xalıq
arahında bıǵa
ısanmawsılıqtı
kürhä ısın küñeldän qayǵıra
Unday keşelärze Äxmäzulla

ısandır:

1. ısandırırǵa: -ırǵa

Sayfa 77

Satır: 17

İnandırmaq.

Töşä yazıp eyelgän dä iren
ilap ısandırırǵa öyrängän
xäyläkär qatın şikelle haman
şulay ber özlökhöz şämärä

ısanǵıhız:

1. ısanǵıhız:

Sayfa 198

Satır: 10

Güvenilmez, inanılmaz.

Timerbayzıñ bıl hüzzäre unı
qıwandıra la ömötländerä
lä Şul uq waqıtta ısanǵıhız
yat ta himaq toyolop quya

ısanıs:

1. ısanıs: -ı

Sayfa 3

Satır: 26

Güven, inanç.

un ike genä yaş äle Läkin ul
inde ğailäneñ ömötö
ısanıs Üşer atahına iş bulır
yarzamsı bulır Unıñ atahı

ısanıslı:

1. ısanıslı:

Sayfa 6

Satır: 8

Inanılır, güvenilir;

ümitli.

kilä Üzeneñ dä balalarımñ
da donyala iñ toǵro iñ
ısanıslı berzän ber tayanısı
bulǵan bıl bala kewek asıq

ıtırǵan:

1. ıtırǵanıp: -ıp

Sayfa 140

Satır: 8

İğrenmek, tiksinmek.

bula Ä Şazra Şafıq
kewektärze
Qarasäs äbey ıtırǵanıp qul
heltäp quyzı

ıwǵıla:

1. ıwǵılap: -p

Sayfa 11

Satır: 10

Ovmak, ovalamak.

özöp alayım
Bınan huñ ul hızlawlı
quldarın sabırhız ıwǵılap

ıwala:

1. ıwalap: -p

Sayfa 43

Satır: 26

Ovalamak, ovmak.

kürenmäşkä tırışıp ul taǵı la
handıq artına boşto
Bürken elergä onotop
qulında ıwalap sit keşe
şikelle

ızǵıs:

1. ızǵıstar: -tar

Sayfa 100

Satır: 13

Kavga, dövüş.

ültereşkä barıp yeterlek
ızǵıstar tıwzırıw kewek
eştär
menän dä şöğöllänä

ıza:

1. ıza:

Sayfa 136

Satır: 37

Eziyet, sıkıntı, ceza.

batırzar xalıq ösön ıza
kürgän Seber kitkän keşelär
turahında barǵan bıl yırtar
tıñlawsıların küñelen totoş

ızala:

1. ızalarǵa: -rǵa

Sayfa 45

Satır: 22

*Eziyet etmek, sıkıntıya
sokmak; ceza vermek.*
artınan eyärze Ularǵa xäzer
bıl şıqhız ügäy äsäy tügel
keskay tuǵandarin şulay
ızalarǵa yul quyıp torǵan

-i-

i:

1. i:

Sayfa 210

Satır: 20

Ve, ile.

Nikto ne dast nam
izbavleniya
Ni tsar ni bog i ni geroy

ibles:

1. ibles:

Sayfa 62

Satır: 28

İblis.

ul xätle quş qullap qosaqlap
ultırahıñ
hay mörtät tip mıǵırlandı
mulla İbles İblesteñ

ibn:

1. ibni: -i

Sayfa 58

Satır: 27
Oğul.
toqomonan Māxmüt ibni
Hayılmış Hayılmış ibni
Qazmaş
Qazmaş ibni İrgäle İrgäle
ibni Bayğäle Bayğäle ibni
Yängäle

idriska:

1. idriska:

Sayfa 92

Satır: 30

İdriska (kişi adı).

Bınday denşçik menän in
awır yuldı la yeñel ütep
bula İdriska attın telen belä
Ber kengä baş birmägän

igä:

1. igäwzeñ:-w, -zeñ

Sayfa 107

Satır: 20

I. Bilemek, keskinlemek

*II. Azarlayıp başına
kakkamak.*

qomağay Äzäm räweşle
ipläp kenä aşahan bulmaymı
ni
Bıl igäwzeñ töböndä
balalarzı örkötöp tizeräk
torğozop

ige sige:

1. ige sige:

Sayfa 31

Satır: 23

Kelime Tipi: -

Sayısı hesabı, eni

sınırı, eni boyu.

qurqıw häm
yeränewzäreneñ ige sige
bulmanı Bigeräk
tä berär yemeşte yotop
yebärergä ölgörgän Bibekäy

igen:

1. igen:

Sayfa 28

Satır: 14

Ekin, tahl.

eyäläşep sızamlı bulıp alğan
qızıl tuqaldı yäki aq
tuqaldı säshän bezzeñ dä
igen uñır ine lä bit

igenselek:

1. igenselek:

Sayfa 58

Satır: 3

Çiftçilik, ekincilik.

igenselek menän kön
kürergä totongandar här ber
awıl
ırıw başınıñ iseme menän
atalğan ti

igez:

1. igez:

Sayfa 20

Satır: 42

İkiz.

Eye şul Şulay tigäyneñ
yeñgä Bik tä zur bik tä
şäple bulıp tıwğaynı şul
qızıqayım Min xatta igez

iğtibar:

1. iğtibar:

Sayfa 24

Satır: 15

Dikkat; itibar.

şäkeldä qatıp qalğan
qurğastı iğtibar menän
äyländerep
tulğandırıp qararğa kereşte
Axır

iğtibarhız:

1. iğtibarhızraq:-ıraq

Sayfa 74

Satır: 6

Dikkatsiz.

kilbäthezlek arqahında la
Sälimäkäyzeñ üzenä genä
tügel
eşkä lä haman iğtibarhızraq
bula barıwına üzensä yanıp

ih ihi:

1. ih ihi:

Sayfa 29

Satır: 35

Kelime Tipi: -

Kısıq kısıq gülmeyi

bildiren söz.

İh ihi Yıldar Kilde bit
hezzeñ bıwınga yıldar
Yemeş qızım ä Kilde tip
küñelhez huzıp qına

ijeklä:

1. ijekläp:-p

Sayfa 146

Satır: 34

Hecelelemek.

bezki xäläl yefetegez
Xammattan küpdin küp
suqdin süq
säläm künderäm deräm tip
awır itep ijekläp uqıp kitte
İştüğan

ik:

1. igergä:-er, -gä

Sayfa 68

Satır: 25

Ekmek, serpmek.

Xammat igen igergä xatta
awılğa hiräk keşe säskän
könbağış kartuf qarbuz
qawındarğa xätle üsterergä
yarata

ikän:

1. ikän:

Sayfa 4

Satır: 21

I. -mış, -mış II. Meğer.

ikän dä ul Baygilde menän
bez matur bulmanıqmı la
yegärle bulmanıqmı Yeläk
kewek üstek yen kewek
eşlänek

ikäw:

1. ikäw:

Sayfa 171

Satır: 13

İki kişi ya da iki şey.

mendärze ırğıtıp ber alama
qorama yurğandı ikäw
yabınıp yomarlanıp yattılar
Täzränän dä işektän dä

ikäwläp:

1. ikäwläp:

Sayfa 4

Satır: 30

İki kişi birlikte olarak.

yer ütteñ Qaramış bayzan
başlap Taşlınıñ Timaş
bayarına
xätle ikäwläp bötä bayzıñ
küpmə urağın urzıq

ike:

1. ike:

Sayfa 3

Satır: 25

İki.

un ike genä yäş äle Läkin ul
inde ğailäneñ ömötö
ışanıñ Üşer atahına iş bulır
yarzamsı bulır Unıñ atahı

ike yözlölänew:

1. ike yözlölänew:-ew-län, -ew

Sayfa 100

Satır: 44

Kelime Tipi: -

İki yüzli.

Sönki bında qaraqqa qarata
üz ara zakon şulay
Qaraqlıqtı
xalıq aldaw ike yözlölänew
kewek ük iñ xurlıqlı eş itep

ikelän:

1. ikeläneberäk:-ep, -eräk

Sayfa 10

Satır: 14

*İkilik içinde kalmak,
tereddüt etmek.*

tas yılı hıw kiltiregez tip
boyorzo
Sıwaqay äbey ikeläneberäk
torğan Säğürä yeñgänän

ikelätä:

1. ikelätä:

Sayfa 63

Satır: 21

İki seferde, iki defaya.
min burıstı hinä ikelätä
arttırıp tülärmen Nisek tä

tülärmen Tik hin bay şulay
za minän burıstı tülätergä

ikele:

1. ikele:

Sayfa 125

Satır: 16

İkili, şüpheli.

Yetmähä töndä Yañğız üze
Nimä eşlärgä
Ber nisä kön şunday ikele
uyzar menän qañğırıp
yörönö

ikense:

1. ikense:

Sayfa 3

Satır: 16

İkinci, Sayfa.

İş kitkes raxät güzäl yazğı
tön tışta Ä
öyzä Yemeştärzeñ öyöndä
bötönläy ikense küreneş

ikenseläy:

1. ikenseläy:

Sayfa 18

Satır: 38

*Başkaca, ikinci kez,
ikinci defa.*
töynäp unıñ başın töygösläp
tä qaranı
Uy hine Bına kürerheñ
ikenseläy üzeñde ber

ikeşär:

1. ikeşär:

Sayfa 97

Satır: 32

İkişer.

Bına känfittär zä süpläp
bötöldö här balağa iñ
kämändä
ikeşär ösär känfit teyze
Yılğır Bayras xatta biş altını

ikeşärläp:

1. ikeşärläp:

Sayfa 196

Satır: 36

İki kişi birlikte, ikişerli.

urış İzris tä böğön başta uq
kilep ultırğaynı Uyın
beyewzän
başlandı Yegettär yañğız za
ikeşärläp tä kümäkläp tä

ikhez sikhez:

1. ikhez sikhez:

Sayfa 83

Satır: 42

Kelime Tipi: -

*Uçsuz bucaksız, engin,
sınırsız.*

barğanın toyzo Äyterheñ
Sälimä menän quşılıw unıñ
bıǵasa uyawlı yoqolo yatqan
ikhez sikhez kös şişmähen

ikmäk:

1. ikmägenä:-e, -nä

Sayfa 14

Satır: 23

Ekmek.

Yä tine Yemeş tä küzzären
qışqılap ikmägenä
tekläp Min gel bäläkäs kenä
qabıp aşayım bit ul

il:

1. ildäge:-dä, -ge

Sayfa 25

Satır: 25

*I. Ülke, memleket,
vatan II. Sakin, iyi huylu.*
yıwıp ikmäk beşerep kitte
oloraqtarı ildäge awıladağı
xäbärzärze höyläne Bıl
xäbärzärzeñ kübehe xäzer
gel

il ağahı:

1. il ağahı:

Sayfa 112

Satır: 1

Kelime Tipi: -

*Mevki sahibi olan
erkek.*

il ağahı altmışta aqhaqal
bulır yetmeştä yerän
tölkögä äyläner hikhändä
hikerep atqa menä almaş

ilä:

1. iläp:-p

Sayfa 11

Satır: 30

*I. Elemek II. Yün,
kendir gibi şeyleri çıkırık
yardımıyla eğirmek III.
Eskitmek.*

keşelärgä bik küp huqtım
Şul saqta eşem ösön
keşelär birgän yöndärzän
iläp buyap üzemä lä oşo

iläk:

1. iläk:

Sayfa 14

Satır: 6

Elek.

qızzarına kăzakey
keşähenän qap qara ike
hınıq
ikmäk sıgarıp birze Qormoş
bayzar iläk aştınan qalğan

ilegä:

1. ilegä:

Sayfa 215

Satır: 22

Az daha.

hüz oşo minutta unıñ
küñelenä bötköhöz yeñellek
birep
ä Yäneşte ber ilegä üsterep
yebärgän kewek buldı İnde

ilgäzäk:

1. ilgäzägeräk:-eräk

Sayfa 85

Satır: 34

*Güler yüzli, hoş
tavırlı; alçak gönüllü.
genä xäräkät menän dä
kürhätmäne Kirehensä tağı
la
şatıraq yetezeräk
ilgäzägeräk kenä bula barzı
Eştän*

ilke halqı:

1. ilke halqı:

Sayfa 15

Satır: 26

Kelime Tipi: -

*Önem verilmeden,
özenilmeden, dikkat
edilmeden; yarım yamalak.
Ular yetäkläşep sañlı olo yul
buylap inähen yuğaltqan
qaz bäpkäläre şikelle yıwaş
şım bulıp ilke halqı ğına*

illä:

1. illä:

Sayfa 116

Satır: 17

İlla, illa ki, eğer, eğer

ki.

İllä äbey üzeñde qızıq ittem
dä huñ tigän kewek
uñ qaşın yuğarıraq kütärep
mut qına yılmaya birep

ille:

1. ille:

Sayfa 37

Satır: 6

Elli (sayı).

Särbiyamal haman şul
Äxmätşahınıñ alam
tiyewenä aldanıp
ille altmış saqrım yertzän
yalan yağınan da qasıp
qayttı

ilse:

1. ilseñä:-ñ, -ä

Sayfa 10

Satır: 23

Elçi.

Miñä zäğif ilseñä
bändälärenä yarzam iterlek
kös
qewät nasip it Ya hıw alla
amin tip mığırday mığırday

ilseğol:

1. ilseğol:

Sayfa 35

Satır: 35

İlseğol (yer adı).

täwlekkä at horap alıp
İlseğol awılına kitte Uğa
oşo
awıldan Särbiyamal isemle

ber tol qatındı
dimläğäynelär

ilt:

1. iltep:-ep

Sayfa 20

Satır: 30

İletmek, götürmek.

bıl ni ğälämät Tfü tfü Üzem
küz teyzerep quymayım
tip tız genä äsähe yanına
iltep haldım Şunan ni buldı

ila:

1. ilay:-y

Sayfa 6

Satır: 32

Ağlamak.

mendärgä biten bötönläy
batırıp qaplanıp yatqan
Baygilde ağay ällä ilay ällä
yāşhez genä hıqtay ine Eskä

ilamhıra:

1. ilamhıray:-y

Sayfa 16

Satır: 42

*Ağlamaklı olmak,
ağladı ağlayacak olmak.
şaqılđansa hıw indelär
Yemeş yalınıp
Qaytayıq asıqtım tip
ilamhıray başlağas*

ilamay hıqtamay:

1. ilamay hıqtamay:

Sayfa 7

Satır: 44

Kelime Tipi: -

*Ağlama sızlanma,
zırlama yakınma.
Tüzä meşken түzä Yuqlıqqa
la sırxawlıqqa la
İlamay hıqtamay zarlanmay
höylänmäy түzä alla*

ilap hıqtap:

1. ilap hıqtap:

Sayfa 42

Satır: 27

Kelime Tipi: -

Ağlayıp sızlayarak.

Şunan babay baxır ilap
hıqtaş qayıtp inewgä tege
mäskäy äbey küptän qayıtp
babayzıñ küzenä qızğanıs

ilaq:

1. ilaq:

Sayfa 18

Satır: 23

*Her şeye ağlayan, sulu
gözlü.*

İlaq Bınan arı alıp yörör
tihender äle

Yemeş mişqılday mişqılday
apahınıñ artınan eyärze

ilas:

1. ilaşa:-a

Sayfa 12

Satır: 27

Ağlayış, ağlama.

Balalarzıñ ilaşa
başlawzarınan qurqıp
Sıwaqay äbey
Allağa tapşırzıq mulla
ozaqlatma tine

ilat:

1. ilatıp:-ıp

Sayfa 24

Satır: 26

Ağlatmak.

tağı qarşı kilä almanı
Sıwaqay äbey Yemeşte
haman
şulay qurqıtıp ilatıp bik
eşlekle töş menän qot
qoyowın

im:

1. imlärgä:-lä, -gä

Sayfa 8

Satır: 15

Kocakarı ilacı.

lä imlärgä äzerlänä başlanı
Bögön dä ul säy yanında
başta donya kürşe külän
xäldäre turahında äzeräk

im:

1. imep:-ep

Sayfa 80

Satır: 32

Emmek, süt emmek.

inep yattı Bibeş huñlap
bulha la uyanıp künägen
kütäreş
azbarğa sıqqanda bızawzar
inälären imep bötöp estäre

im tom:

1. im tom:

Sayfa 7

Satır: 5

Kelime Tipi: -

Kocakarı ilacları; ilaç.
säy esäp ni birhälär şunı alıp
sığıp kitä Tik taramışzan
vaqıtta barıp inä üzeneñ im
tomon itep xäbären höyläp

im tomso:

1. im tomso:

Sayfa 7

Satır: 3

Kelime Tipi: -

*Kocakarı ilaclarıyla
tedavi eden kişi.*
Sıwaqay äbey awılda oştä
kendek äbeye lä im tomso la
här öyzä qäzerle qunaqta Ul
teläğän ber öygä teläğän

imän:

1. imän:

Sayfa 57

Satır: 27

Meşe.

Isınlap ta Baygilde ağay
imän qıwşınan töşkän
kewek yapa yañğız ine bıl
awılda Atahı la yaqın ğına

imänes:

1. imänes:

Sayfa 120

Satır: 23

Çirkin.

härmäwestären imänes
qıbırlatıp uğa tekläp torzolar
Yetmähä şırpı bızıldawınan
uyanıp ayaqqa başqan

imen:

1. imen:

Sayfa 46

Satır: 42

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

*I. Emin, sakin,
güvenilir II. Sağ salım, iyi.*
tapqır hüz başlap qaranı ul
Läkin Baygilde ağay
İmen tigän ber genä hüz
menän äñgämäne özzö

imeniye:

1. imeniye:-hı, -na

Sayfa 92

Satır: 39

Malikane, ev.

yäşärheñ tip Mäskaw yağına
üzeneñ imeniyeına alıp
qayıtp kitkän İzris üze lä bıl
yaqşı küñelle ofitserzan

imeş:

1. imeş:

Sayfa 28

Satır: 21

İmiş, acaba.

Yamğır yawzırmay torowsı
tawıqtar bar imeş Ul
tawıqtarızıñ
qanat aştarı yalañgas bula
imeş Şul tawıqtarızı totop

imez:

1. imezgän:-gän

Sayfa 80

Satır: 41

Emdirmek, emzirmek.

Dürt hıyırızı ber yulı
imezgän bit imgäk Ni xätle
höttö äräm itkän İr bulhañ
hin bına oşo qayış qamsını

imgäk:

1. imgäk:

Sayfa 80

Satır: 41

Eziyet, zahmet.

Dürt hıyırızı ber yulı
imezgän bit imgäk Ni xätle
höttö äräm itkän İr bulhañ
hin bına oşo qayış qamsını

imgäklä:**1. imgäkläp:-p****Sayfa 90**

Satrır: 20

Emeklemek.

Kil mırza

Xäsän imgäkläp urındıq

sitenä kilde lä qıwanıp

imgän:**1. imgänew:-ew****Sayfa 75**

Satrır: 28

Sakatlanmak.

qatıraq tulqındırıp yebärgän

yarhıw şatlıqtan işerep

şıñğırlatıp ber köldö lä

yığılıp imgänew qurqınısın

da

immes:**1. immeşter:-ter****Sayfa 205**

Satrır: 43

Yoksa, acaba.

İmmeşter Sämreğöştoñ altın

tajı aştında altın sitlek

bar Altın sitlektä baxet qoşo

bikle yata Altın tajdı

imsäk:**1. imsägen:-en****Sayfa 45**

Satrır: 1

Gögüs, meme.

xixıldap kölä kölä Yemeşteñ

awızına imsägen

qaptıra başlanı

imse:**1. imsene:-ne****Sayfa 10**

Satrır: 2

*Kocakarı ilaçlarıyla**tedavi eden kişi.*

itew menän genä tügel ä im

tom öşköröw tököröw

kileşhen ösön imsene

rizalaştırırğa xäyer sazaqanı

iman:**1. imanından:-ın, -dan****Sayfa 27**

Satrır: 13

İman; inanç.

hineñ menän höyläşep

imanından yazıwın bar tfü

mörtät

Niñä olo keşene üsekläyheñ

tip şıbırlanı Säğürä yeñgä

imanhız:**1. imanhız:****Sayfa 7**

Satrır: 33

İmansız.

mullağa eyärep imanhız

mörtät tip atay Gonahlı

bulmaş

ösön ularzan alışıraq bulırğa

tırışa Unıñsa Baygilde

iñ:**1. iñ:****Sayfa 3**

Satrır: 24

En.

yaqtılıq kăräkmäy zä Ğailä

yoqlay urındıqtıñ türyağında

iñ töptä qalastay işelep ber

malay yata Ul İştüğan Uğa

in:**1. inä:-ä****Sayfa 7**

Satrır: 5

*I. İçine geçmek,**girmek, inmek II. İş için**kabul edilmek, işe**yerleşmek.*

säy esäp ni birhălär şunı alıp

sığıp kitä Tik taramışzan

vaqıtta barıp inä üzeneñ im

tomon itep xäbären höyläp

inä:**1. inähen:-hen****Sayfa 15**

Satrır: 25

Anne.

Ular yetäkläşep sañlı olo yul

buylap inähen yuğaltqan

qaz bäpkäläre şikelle yıwaş

şım bulıp ilke halqı ğına

inäle sıǵalı:**1. inäle sıǵalı:****Sayfa 275**

Satrır: 18

Kelime Tipi: -

*Akıl saǵlıǵını bir**kazanıp bir kaybeden, gel**git kafalı.*

Baygilde aǵay Usman

bayzıñ küp esew hām

nindäyzer

ğailä qayǵılı arqahında aqılı

inäle sıǵalı bulıp kitewe

inäy:**1. inäyem:-em****Sayfa 30**

Satrır: 20

Anne.

hibelep yata ti beldeñme

Belām dā ti Yäneş Sıwaqay

inäyem höylägäyne lä

inde:**1. inde:****Sayfa 3**

Satrır: 25

*I. Şimdi, şu anda II.**Artık, bundan sonra.*

un ike genä yäş äle Läkin ul

inde ğailäneñ ömötö

ışanıñ Üşer atahına iş bulır

yarzamsı bulır Unıñ atahı

inder:**1. inderep:-ep****Sayfa 31**

Satrır: 40

*Girdirmek, girmeye**müsaade etmek.*

Öyzärenä köskä alıp qayıtıp

yetkerze Unan Yemeşte

tizeräk

äsähe yanına inderep halıp

qotolorğa aşıqtı Läkin

ine:**1. ine:****Sayfa 5**

Satır: 34

Dı/di, du/dü.

uylanıp tik ultırıwsan bulıp
kitewen xəterläp öndäşmäy
qaldı İsmaham hin elekkəsä
haw bulhañ da ber xäl ine
Keşegä balas huğıp keyez
başıp bulha la köndälekte

inewse:

1. **inewsegä:-gä**

Sayfa 205

Satır: 23

Giriş.

Ni bar höyläp yebär tine
starşına inewsegä qaramay
ğına
Ni eş bötöröp yöröş hunarsı
tip telämäy genä

inkar:

1. **inkar:**

Sayfa 123

Satır: 8

İnkär.

la donyanıñ bötä
awırılıqtarın onotop yal itä
alıwın
xäterläne Şulay bula torop
unı azaq bötönläy inkar itä

insaflı:

1. **insaflı:**

Sayfa 9

Satır: 29

İnsaflı.

höylände Maqtawğa irep
kitkän mulla insaflı tös
menän
Bezzen vazifa şul bit yeñgä
Bändälärgä quldan kilgänsä

1. **inşalla:**

Sayfa 13

Satır: 2

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

İnşallah.

Bına kürähegezme qayhılay
küp yaman qan yıyılğan
Bäs şulay bulğas nisek
hızlanmahın İnşalla

intek:

1. **integä:-ä**

Sayfa 31

Satır: 21

*Eziyet çekmek, azap
görmek, sıkıntı çekmek.*
ulı integä tip şomlanıp
höylägändären añlap
yetkermähälär
zä küp tapqırzar işetkändäre
bar ularzıñ Qızzarzıñ

intizar:

1. **intizar:**

Sayfa 152

Satır: 43

İntizar, beddua.
Şunı uqıta almay zar intizar
bulıp ultıra inem äle tip
höylänä höylänä urınınan
torop İştüganğa küptän asıp

ipken:

1. **ipkene:-e**

Sayfa 84

Satır: 15

*I. Tepki II. Aşağı doğru
eğimli arazi; yokuş.*
alış ipkene tıñğı birmäy
mataşa huñ uğa Kem nimä
unıñ
bäxetenä qul huzırğa yıyına
Yuq yuq

iplä:

1. **ipläp:-p**

Sayfa 20

Satır: 26

Düzeltemek.
kütärep kenä alğaynım
qızıqayıñ şart tınmahınmı
Ul
ğına la tügel ilawzan tuqtanı
la başın ipläp kenä

iple:

1. **iple:**

Sayfa 260

Satır: 12

*I. Becerikli, usta II.
Hareketi göze batmayan III.
Edepli; hürmetli.*

tim Ax işerek baş
İple keyäw ey mırza ipläp
totonsäle Tuy

iptäs:

1. **iptäštären:-tär, -en**

Sayfa 149

Satır: 9

Arkadaş.

Bınan huñ ular uyingä
iptäštären yıyır ösön aşığıp
uramğa sıqtılar Läkin
İştüğandı şunda uq
Timerbayzıñ

ir:

1. **ir:**

Sayfa 4

Satır: 35

Koca, eş, erkek.
quyzı bit Athız ir qanathız
qoş bit inde ul
Baygilde Moğayın qaynım
märxüm ulım bay bulhın

ir keşe illelä, il ağahı

altmıšta aqhaqal bulır

yetmeştä yerän tölkögä

äyläner hikhändä hikerep

atqa menä almaş

tuqhanda tuñqayıp kiter:

1. **ir keşe illelä, il ağahı**

altmıšta aqhaqal bulır

yetmeştä yerän tölkögä

äyläner hikhändä hikerep

atqa menä almaş

tuqhanda tuñqayıp kiter:

Sayfa 112

Satır: 1

*Kelime Tipi: Atasözü
Erkek ellisinde, mevki
sahibi olan erkek altmışında
ihtiyar olur, yetmişinde
tilkiye dönüşür, sekseninde
zıplayıp ata binemez,
doksanında durağanlaşır.
İr keşe illelä il ağahı
altmıšta aqhaqal bulır
yetmeştä yerän
tölkögä äyläner hikhändä
hikerep atqa menä almaş*

tuqhanda tuñqayıp kiter
tigändär bit Döröşön genä

ir urtahına yetkän:

1. ir urtahına yetkän:

Sayfa 46

Satır: 35

Kelime Tipi: -

Kırklı yaşlarındaki

olgun ve güçlü erkek.

yetkän keşe kewek kürenä

ine uğa Sönki ul äsähe

Taiba

äbey öyrätep yebärgänsä

qıyıw bay uqımışlı keşe

bulıp

ir zati:

1. ir zati:-ı

Sayfa 37

Satır: 46

Kelime Tipi: -

Koca, eş, erkek.

bulıp kiter ösön küp aqsa

atayzan qalğan mal tıwarzı

qaraw tärbiäläw ösön ir zati

käräk ine Bılarzı qayzan

iräy:

1. iräyep:-ep

Sayfa 143

Satır: 24

Rahatlamak, huzur

hissetmek.

ul üzeñde irgä hanamaş

Yeñgä bisä tuqmahañ ğına

yarata

ul tigän Şunan ni bıl baxır

iräyep kitkän bulıp tal sıbıǵı

ire:

1. irep:-p

Sayfa 9

Satır: 29

Erimek.

höylände Maqtawğa irep

kitkän mulla insaflı tös

menän

Bezzen vazifa şul bit yeñgä

Bändälärgä quldan kilgänsä

irek:

1. irek:

Sayfa 7

Satır: 28

Özgürlük.

telägänsä yarzam itep yaşär

ösön bötähenän elek oşo

irek käräk

irekhezzän:

1. irekhezzän:

Sayfa 76

Satır: 28

İsteği dışında.

kütärelep qararı la ayaq

bıwındarı yomşarıp kăbāngä

höyläde Unıñ qapıl tösö

qasıp kitkän irendäre

irekhezzän

iren:

1. irendäre:-där, -e

Sayfa 28

Satır: 40

Dudak.

küländär Yemeştärgä kilep

ozaq ozaq höyläşep ultırmay

za başlanılar Ular irendäre

kibep töstäre qara yanıp

iren:

1. irenep:-ep

Sayfa 247

Satır: 20

Tembellik etmek,

üşenmek.

alhw bulıp tañ hızıldı Unan

qırıs qoyaş taw artınan

irenep kenä kütärelep qararı

la qızıl bilbawzarın

ires:

1. iresä:-ä

Sayfa 107

Satır: 22

Ulaşmak, elde etmek.

yebärew säy yanında üze

genä irkenläp qalıw teläge

yata

ine älbittä Särbiyamal bıǵa

här waqt bik tiz iresä ine

ireşter:

1. ireşterä:-ä

Sayfa 22

Satır: 16

I. Ulaştırmak II.

Çekiştirmek, kavga ettirmek.

Bına hinä käräk ine ul matur

küldäktär ä qızım tip

ireşterä ul

iret:

1. iretep:-ep

Sayfa 24

Satır: 20

Eritmek.

taǵı ber qoyop qarayıq äle

tine Bınan huñ qurğastı

qabat iretep yänä şajlatıp

Yemeşteñ baş osonda hıwǵa

irgä sıq:

1. irgä sıǵıp:-ıp

Sayfa 47

Satır: 25

Kelime Tipi: **Deyim**

Evlenmek.

azıp tuzıp Xammatqa irgä

sıǵıp kitkän Xisbulla izge

künelle keşe bulǵas ularǵa

irğäle:

1. irğäle:

Sayfa 58

Satır: 28

İrğäle (özel ad).

toqomonan Mäxmüt ibni

Hayılmış Hayılmış ibni

Qazmaş

Qazmaş ibni İrğäle İrğäle

ibni Bayğäle Bayğäle ibni

Yänğäle

ırımbur:

1. ırımburzaǵı:-za, -ǵı

Sayfa 40

Satır: 37

ırımbur (yer adı).

Unıñ östöndä ırımburzaǵı

kupets bisäläreñeñ

küldäktärenä

oqsatırǵa tırışıp altı itäkläp

qoyroqlap yawrın

irk:**1. irke:-e****Sayfa 36**

Satır: 18

Serbestlik, özgürlük, irade, kudret.

höyläyär İkenseläre

Şulayzır şulay bulmaha

baznat itep üz irke menän

irkä:**1. irkä:****Sayfa 33**

Satır: 12

*I. Sevgili, sevilen II.**Küçük kardeş III. Alımlı,**yumuşak, nazlı.*

xätle huzılğan säs tolomdarı

qıyılıp torğan qalın

qıyğas qaştarı irkä

balalarzıqı kewek keskäy

qabarıqı

irkälä:**1. irkäläy:-y****Sayfa 18**

Satır: 13

Sıcak davranmak, şefkat göstermek, ilgi göstermek.

hawhız bulğanğa qızğanıp

bik irkäläy qäzerläy üzenän

başqa ber qayza la

yebärmäy Käräk saqta unı

munsala

irkälän:**1. irkälänep:-ep****Sayfa 91**

Satır: 36

İlgi, şefkat gösterilmek; nazlanmak.

Şäwrälärzän olo bulmaha la

buyğa üşep yetkän

Altınbikäneñ tap bäläkäs

balalarsa irkälänep qursaq

irken:**1. irken:****Sayfa 57**

Satır: 32

*Geniş, engin.*Äkembät Bäyembät İşänbät
tigän bik köslö dürt ber
tuğan

batır bulğan ti Ular bınan

bik alısta könbayısta kiñ

irken

irken tın al:**1. irken tın alıp:-ıp****Sayfa 84**

Satır: 5

Kelime Tipi: -

Rahat nefes almak.

Töndärzä Xammät

bahadırzarsa tärän irken tın

alıp

ğämhez yoqlap yatqan

saqtarza ul qapıl uyanıp

kitep

irkenäy:**1. irkenäyep:-ep****Sayfa 197**

Satır: 20

Genişlemek.

kütäreп aldı hin höylägände

tıñlahañ ällä ni eşläp

künel irkenäyep kitkän

hımaq bula

irkenlä:**1. irkenläp:-p****Sayfa 8**

Satır: 14

Sıkılmadan rahatça yerleşmek.

Sıwaqay äbey inde Baygilde

ağay tañdan töngä xätle

Qormoş bayzarza eştä

bulğas irkenläp Säğürä

yeñgäne

irmen:**1. irmen:****Sayfa 23**

Satır: 11

*Yiğitliği, çalışkanlığı, her işte mahir, güçlü**erkekler.*

irmen tigän ber keşe sıgır

ine üzenän Qız bulıp qına

äräm bulğan tip

höylängänen dä işetkäne bar
unıñ**ironiya:****1. ironiya:****Sayfa 34**

Satır: 40

İroni; alay.

işetmäyheñ raximle alla tip

öştäne Unıñ bıl huñğı

hüzzäre

üze lä añlamaştan allanıñ

raximlelegenä qatı ironiya

bulıp

irtä:**1. irtä:****Sayfa 6**

Satır: 3

I. Sabah II. Erken.

Atahı yä yatsı Serem itep al

İrtä ük eşkä totonorğa

la bulğas

irtäge:**1. irtägehenä:-he, -nä****Sayfa 50**

Satır: 32

Yarına, yarına kadar.

işekte tıştan bikläp ük quyzı

İrtägehenä Xisbulla Bibeşte

alıp qaytıp kitte

irtägehen:**1. irtägehen:****Sayfa 13**

Satır: 33

Yarına, yarına kadar.

İrtägehen ğailäheneñ xälen

belep kitergä qaytqan

Baygilde ağay işektän inew

menän ük eşteñ nimälä

irtän:**1. irtän:****Sayfa 5**

Satır: 2

I. Yarin II. Sabahleyin.

höyläştäm genä tügel eşkä

inep tä qayttım da

ul tip quyzı İrtän ularza

eşläy başlayım tip

irtänsäk:

1. irtänsäk:

Sayfa 11

Satır: 40

Sabah.

töşöröp huğılğan bıl balastı
ular bik yaratalar ine
şul här kön irtänsäk urındı
yıyıp munsaqlap möhörläp

irtük:

1. irtük:

Sayfa 23

Satır: 19

*Sabah vaktinde, çok
erken.*

Yemeşkâ Yeşkätergä
buldılar İkense köndö irtük
Sıwaqay
äbey Şähit babayzargä kilep
tä yette Qart bıl vaqıtta

is:

1. isenä:-e, -nä

Sayfa 51

Satır: 11

Hatır, zihin.

yetkän Särbiyamal qapıl
nizer isenä töşkän kewek
yügerep
alasıqqa inep kitte lä unan
ber künäk köl alıp sıgıp

is:

1. iskan:-kän

Sayfa 51

Satır: 15

Esmek.

Könyaqтан qarşı iskan köslö
qoro yel köldö kire öröp
Särbiyamaldın üzen baştan
ayaq qoyondorzo

is kit:

1. is kitew:-ew

Sayfa 183

Satır: 38

Kelime Tipi: **Deyim**

*I. Aklını kaybetmek II.
Şaşırmak, hayret etmek III.
Büyülenmek, hayran
kalmak.*

Äxät duşına

Qızğa is kitew

axmaqlıq tip

töşöndörögä tırıştı

isän:

1. isän:

Sayfa 112

Satır: 36

*I. Esen, sağ, diri II.
Sağ selamet III. Zararsız,
ziyansız.
yügerep yöröhälär Eyy alla
Qayza huñ Şul balalar
isän bulha babay za bılay
böğölmäy ine şul*

isän haw:

1. isän haw:

Sayfa 88

Satır: 10

Kelime Tipi: -

Sağ selamet.

köndäre ine Berensenän
közzö qıştı yazı rudnikta
vaqıtlı eştä yöröp uzğarğan
ataları isän haw

isänbät:

1. isänbätkä:-kâ

Sayfa 49

Satır: 3

İsänbät (özel ad).

Xisbulları tağı ärläp ärläp
İsänbätkä yebärze
Qara işet kilenhez qaytıp
inähe bulma

isängerä:

1. isängeräp:-p

Sayfa 46

Satır: 17

*Sersemlemek, şaşkına
dönmek, bunalmak.
isängeräp torahın Äyzük
äyzük äyzä öygä räxim it
sufiy
İştüğan ulım qunaqtın atın
tuğar tip boyoroqtar*

isänlek:

1. isänlek:

Sayfa 46

Satır: 39

Sağlık, esenlik.

Yä xuş tine huzıp isänlek
hawlıqmı
Mal tıwar bala sağa kürşe
külän imenme tip ber nisä

isänlek hawlıq:

1. isänlek hawlıq:

Sayfa 23

Satır: 23

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

*I. Esenlik sağlık II.
Nasılsın?
ine Sıwaqay äbey isänlek
hawlıq horaşıp miskäneñ
nisek
qorşalıwın qarağan keşe
bulıp qarttıñ tirähendä
äylängeläp*

isäp:

1. isäbenä:-e, -nä

Sayfa 229

Satır: 38

Sayı, hesap.

Bınıhında la sirtew küberäk
Xäsbiyamal Sämiğä
Şäwrälär isäbenä töstö
Xäsbiyamal añralığı Sämiğä

isäphez:

1. isäphez:

Sayfa 77

Satır: 32

Sayısız, hesapsız.

torow qatıq oyotow erket
qaynatıw qorot yahaw
kewek
isäphez hanhız öy eştäre
bötähe lä unıñ östöndä xäzer

isäplä:

1. isäplänä:-n, -ä

Sayfa 17

Satır: 16

*Hesaplamak, saymak.
ayaqtarız hıwğa taqmaqlatıp
huğıp yözöw in matur*

yözöw işäplänä Qızzarzan
araraq Qızılıyar aştında

isäpläs:

1. **isäpläşmäy:** -mä, -y

Sayfa 226

Satır: 34

Hesaplaşmak.

bötä yerzä şulay üzen xuja
baş itep tota bütän ber kem
menän dä işäpläşmäy Oşo
xolqo ösön unan da bigeräk

isär:

1. **isär:**

Sayfa 38

Satır: 8

Aptal, ahmak, akılsız.

bıl huñğı mömkinlekte
quldan ısqındırırğa
Särbiyamal
işär tügel ine älbittä Ul
Baygilde ağay tarafınan saq

isärlän:

1. **isärlänmä:** -mä

Sayfa 47

Satır: 43

Aptal gibi davranmak.

İşärlänmä atahı Qızındıñ
bäxeten kire qaqma

isärlek:

1. **isärlek:**

Sayfa 123

Satır: 35

Akılsızlık, aptallık,

ahmaklık.

mal tıwarı menän bayıwzı
ömöt itew işärlek ikänen
añlatırğa tırıştı

isäwän:

1. **isäwän:**

Sayfa 109

Satır: 28

Aptal, ahmak, akılsız.

İşek aldında üzzäre genä
qalğas Yäneş hılıwı yanına
barzı

Yä isäwän niñä hılıw ulay
atayımdıñ haqalına yebeşteñ

isbat:

1. **isbat:**

Sayfa 21

Satır: 18

İspat.

äbeyzär

Şulay itep küz teyew xaqlığı
his şikhez isbat

isem:

1. **isemen:** -en

Sayfa 5

Satır: 10

İsim, ad.

Yetmähä kemgä bit Qaramış
bayğa Xalıq unıñ Qaramış
tigän isemen yuqqa ğına
Qormoş tip
almaştırmağandır

isem qus:

1. **isem quşqandır:** -qan, -
dır

Sayfa 4

Satır: 37

Kelime Tipi: **Deyim**

İsim vermek, ad

vermek.

tip oşonday isem quşqandır
baxır Ey alla yarlınan bay
tıwğanın kem kürgäne bar
huñ

is yuğalt:

1. **isem yuğaltıp:** -n, -t, -ıp

Sayfa 265

Satır: 19

Kelime Tipi: **Deyim**

Aklını, bilincini

kaybetmek.

isem yuğaltıp qanlı qar
östönä awğas Qarasäs äbey
unı

üz kăwzähe menän qaplanı

Unıñ küp eş kürgän taramış

isenä töşör:

1. **isenä töşöröp:** -ör, -öp

Sayfa 186

Satır: 38

Kelime Tipi: **Deyim**

Aklına getirmek,

hatırlamak.

Axır Yemeşteñ ni xätle
asıqha la keşe hınığın
aşamay

torğan yawız ğäzäten isenä
töşöröp uğa xatta ber telem

iser:

1. **iserep:** -ep

Sayfa 52

Satır: 1

Sarhoş olmak.

Kisen yänä iserep qayttı
Küpme waqıt qalır bıl şulay
qabatlandı Balalar bötönläy
taşlandıq xäldä qaldılar

iserek:

1. **iserek:**

Sayfa 51

Satır: 21

Sarhoş.

iserek keşe hımaq
tänteräkläy tänteräkläy uрам
buylap
bara birze lä Bibestär inep
yuğalğan tıqrıqqa boroldo

ishez oshoz:

1. **ishez oshoz:**

Sayfa 243

Satır: 24

Kelime Tipi: -

Bütüniyle hissiz.

Riza mulla olatay bik riza
bik häybät tip
yawap birgän Ayhılıw bıl
waqıtta ishez oshoz ikense

iskä al:

1. **iskä aldı:** -dı

Sayfa 164

Satır: 32

Kelime Tipi: **Deyim**

Hatırlamak, akla

getirmek.

Yemeş nisänseler tapqır
ğäyät äsenep Särbiyamaldı
bıl fekerğä kiltergän
künelhez ber waqığanı iskä
aldı

iskärt:

1. **iskärtte:-te**

Sayfa 8

Satır: 38

*I. Sezdimək, fark
ettirmek II. Uyarmak.*
Kit buştı Baygildeñä oqşap
köfür hüz höyläp
ultırma tıp qatı itep **iskärtte**
Sıwaqay äbey İr keşe

iske:

1. **iske:**

Sayfa 3

Satır: 31

Eski.

İştüğandan bireräk **iske** ber
qorama yurğan aştında
ös qız yoqlay Ular Bibeş
Yäneş Yemeş Qızzar za
üşep

isker:

1. **iskerewen:-ew, -en**

Sayfa 197

Satır: 36

Eskimek.

yaratıwsan bulıp kitte Sönki
ul işär tügel Üz
xikäyälärenen **iskerewen**
donyağa xäzer bötönläy
ikense

islä:

1. **islämäşkä:-mäşkä**

Sayfa 71

Satır: 33

*Akılda tutmaq,
unutmamak, hatırlamak.*
nisek tä üz küñelenän yuyıp
taşlarğa **islämäşkä** onotorğa
tırışa Tik bıl uy qarışqan
şikelle unıñ irkenän tış unan

isle:

1. **isleräk:-räk**

Sayfa 21

Satır: 15

*Aklı başı yerinde, akli
fikri iyi durumda olan.*

isleräk bit ul

Şulay şul Dörös şul Küz
teygänder tiyeştelär

ismaham:

1. **ismaham:**

Sayfa 5

Satır: 34

Hiç olmazsa.

uylanıp tik ultırıwsan bulıp
kitewen xäterläp öndäşmäy
qaldı İsmaham hin elekkesä
haw bulhañ da ber xäl ine
Keşegä balaş huğıp keyez
başıp bulha la köndälekte

istäle:

1. **istälegenä:-e, -nä**

Sayfa 108

Satır: 6

Anı, hatıra.

Yörägeneñ türendä
mäñgelek urındı biläp
kitkän
Säğüräheneñ **istälegenä** lä
tap töşörmäy Särbiyamaldıñ

istälekle:

1. **istälekle:**

Sayfa 125

Satır: 8

*Unutulmayan, akılda
kalan.*
za väğäzä itkäne bar Ämmä
ber kem dä bıl tiräkkä
balta kütärergä telämäy
Sönki bında **istälekle** urıñğa

iş:

1. **iş:**

Sayfa 119

Satır: 13

*I. Eş, denk II. Arkadaş,
dost.*
İş nindäy aqıllı Xa xa xa
Aqıllı bulmaysa mineñ irem
dä baha ul Yaz ul

iş:

1. **işep: -ep**

Sayfa 14

Satır: 16

*I. Bükme, örmek,
dokumak II. Suda
yüzdürmek III. Kazmak,
deşmek.*

buyına ultırzılar Kön tın
alğıhız tomra ine Yäneş
näzek
kenä ayaqtarın qalas kewek
işep tubıqtarına küldäk

işäk:

1. **işäk:**

Sayfa 102

Satır: 26

Eşek.

Kılmeşäk kılmeşäk
Kilgän yereñä kit **işäk** Xa xa
Xay

isek:

1. **işekkä:-kä**

Sayfa 9

Satır: 11

Kapı.

almay alpan tolpan başıp
işekkä taban atlanı
Äyzük mulla äyzük raxim
genä it türzän genä uz

işel:

1. **işelep:-ep**

Sayfa 3

Satır: 24

Yayılmak.

yaqtılıq kärkekmäy zä Ğailä
yoqlay urındıqtıñ türyağında
iñ töptä qalastay **işelep** ber
malay yata Ul İştüğan Uğa

işet:

1. **işetergä:-ergä**

Sayfa 7

Satır: 13

I. İştirmek, duymak II.

Dinlemek.

qına tügel ä bötä nämäne
belergä **işetergä** töşönörgä
aşqınıp torğan tıñğıhız
küñele lä şulay qıwıp yörötä

işetel:

1. işeteler:-er

Sayfa 32

Satır: 34

İşitilmek, duyulmak.

Läkin küzzärenän yaş
sıqmanı Ber azzan ul tağı
küzzären
astı İşeteler işetelmäs kenä
tawış menän özöp özöp

işetter:

1. işettererlek:-er, -lek

Sayfa 100

Satır: 33

Duyurmak.

üzenä işettererlek itep
äytmäy Kirehensä här kem
unıñ aldında telen teşläberäk
tororğa tırışa Uramda

ışkäk:

1. ışkäkhez:-hez

Sayfa 39

Satır: 36

Sal ya da gemi küreği.

boyoktorzo ularzıñ
küñeldärenä bildähez
añlayışız
qurqıw moñ östäne Ular
yılğa urtahında ışkäkhez
qalğan

ıştuğan:

1. ıştuğan:

Sayfa 3

Satır: 24

İштуған (kişi adı).

yaqtılıq kăräkmäy zä Ğailä
yoqlay urındıqtıñ türyağında
iñ töptä qalastay işelep ber
malay yata Ul İштуған Uğa

ışara:

1. ışara:

Sayfa 38

Satır: 9

İşaret.

qına ışara bulıw menän ük
rizalıq birep yort yeren mal
tıwarın waqtılısa tuğan teyeş
ber qartqa tapşırıp Baygilde

it:

1. itä:-ä

Sayfa 3

Satır: 14

Etmek, yapmak.

qoştar za yomşaq yeläs
yeldän höyölöp
köndözgö eşe kämegängä
höyönöp bayram itä

it:

1. it:

Sayfa 121

Satır: 40

Et.

Bayzar bezzeñ qandı imep
yášawse talpandar bit
ular Talpandarzı hıtip
bötmömay torop bezzeñ
tängä it

itäğätle:

1. itäğätle:

Sayfa 70

Satır: 27

İtaatkar.

unı insafılı itäğätle yeget tip
maqtanı Xatta Uqıthañ
binamın tigän mulla la bulır
tip Taiba äbeyze

itäk:

1. itägenä:-e, -nä

Sayfa 13

Satır: 16

I. Etek II. Dağın,

tepenin eteği.

Beläktän atılğan qara qan
Yemeşteñ kük borsaq
bizäkle
aq küldägeneñ tüşenän
itägenä taban ağıp kitte

itek:

1. itek:

Sayfa 4

Satır: 27

Çizme.

ikän huñ Kötöw zä köttöñ
İtek tä tekteñ Meyes tä
sığarzıñ Qıwğın qıwıp Eyek
haqmar Yayıq buylap
küpmä

itek başınday:

1. itek başınday:

Sayfa 71

Satır: 38

Kelime Tipi: -

Küçültme anlamı

katıldığında söylenir.

Min unı yaratam ülep
özölöp yaratam Niñä ul
minä
tügel bınawı itek başınday
harı bisäne alğan Niñä unı

itekse:

1. itekse:

Sayfa 194

Satır: 9

Çizmecı.

itekse hezgä min häybät
itektär tegermen hez miñä
astan ülmäslek eş xaqı
tülärhegez Şulay itep bez zä
yášap

itel:

1. itelgäs:-gäs

Sayfa 21

Satır: 19

Edilmek, yapılmak.

itelgäs hüž kemdeñ küze
teyew mäsälähenä küsep
kitte
Sıwaqay äbey bında la
başqalarzan beldeklelegen

itläs:

1. itläs:

Sayfa 91

Satır: 18

Etli.

tüş keşähenän qazan kewek
zur tüñäräk qurhağına xätle
yıwan kömöş säğät sılbırı
halınğan Ul zur itläs qulın

ivanov:

1. ivanov:

Sayfa 277

Satır: 25

İvanov (kişi adı).

ošta xirurg izge küñelle keşe
İvanov tigän vıraç eşläy ine

Timerbayzın qabırğaları
hınğanğa oqşay Bında

ivanovka:

1. ivanovka:

Sayfa 264

Satır: 6

İvanovka (yer adı).

yaqşı aňlağan Sälimä besän
sanahına yähät kenä at
yekte lä İvanovka yağına
saptı

iyun:

1. iyun:

Sayfa 5

Satır: 42

Haziran.

Baygilde ağay awır
körhönöp quyzı
Yawır za bit Tik qasan
yawır Küräheñ iyun yetep

iz:

1. izgändär:-gän, -där

Sayfa 65

Satır: 10

Ezmek, çiğnemek.

birmäy qışa başı qatı awırta
äylänä ine
Üpkäñde izgändär şul
üpkäñde tip körhönöp qaldı

izän:

1. izängä:-gä

Sayfa 9

Satır: 9

Zemin, döşeme.

tanıp urındıqtan izängä
yomğaq kewek tägaräp töştö
lä ozaq bökläp ultırıwzan
hınıqqan bıwındarın yaza

izbavleniya:

1. izbavleniya:

Sayfa 210

Satır: 19

Kurtuluş.

Nikto ne dast nam

izbavleniya

Ni tsar ni bog i ni geroy

iz:

1. izep:

Sayfa 137

Satır: 30

I. Ezmek, çiğnemek II.

Suya koyup eritmek III. Sert
bir şeyi parçalamak.
barıp hatıp starşınağa
aqşahın alıp qaytıp birze
Şunan
Timerbayğa qaraq tip yala
yaptılar Tuqmap izep

izew:

1. izewen:-en

Sayfa 189

Satır: 33

*I. Damak II. Gömlek
yakası, gömlek boğazı III.
Adaletsizlik, hukuksuzluk
durumu, ezilmişlik.*

küldäk izewen qarzay aq
taştar sittären hıdırılup
tözätkeläp ütälär Äle bulha
yäşlek sağıwlığın
yuğaltmağan

izewse:

1. izewsenän:-nän

Sayfa 137

Satır: 24

Sömürgeci.

bötä keşe eläktäre alasağın
belä Şunıñ menän üzensä
izewsenän üs ala ine Läkin
Timerbayğa ozaq tantana

izge:

1. izgeleksän:-lek, -sän

Sayfa 6

Satır: 41

*Kutsal, mukaddes,
güzel, hoş; günahsız, saf.
yomşaq yağımli hüzlə
izgeleksän yaqşı küñelle bıl
äbeygä
Sıwaqay tigän isem gäjäp
yäteş tora kilep tora Şuğa
kürä*

izgelekle:

1. izgelekle:

Sayfa 54

Satır: 14

İnsana iyilik gösteren.

Ularzı taşlap qaldırmaşın
inde tine Särbiyamal
izgelekle tawış menän
xujalıq bulğas qul

izrä:

1. izräp:-p

Sayfa 171

Satır: 24

*İncelip ip gibi
parçalanır hale getirmek.
qurqıp uylanıp ozaq ozaq
yoqlay almay yata Tañda ul
awır aňlayışız uyzarzan
tamam arıp izräp yoqlap
qına*

izris:

1. izris:

Sayfa 92

Satır: 14

İzris (kişi adı).

tertläterlek äse tawış menän
İzris İbles tim at yek tip
qısırıp yebärze

ix:

1. ix:

Sayfa 120

Satır: 35

Ah!.

Ni eşlärgä Qayza qasırğa İx
ägär oşo balalar bulmaha
bında ber kön tormay başım
huqqan yaqqa sığıp kiter

ixlas:

1. ixlas:

Sayfa 60

Satır: 33

*I. Temiz yürekli; saf;
riyasız II. Kendi sözünü
doğrulamak için söylenir.
yahap ultırttı Unan ixlas
kölöp
Es esmüxä säylek babay tip
quyzı*

ixlaslan:**1. ixlaslanıp:-ıp****Sayfa 30**

Satır: 1

*Temiz yürekli olmak,
açık yürekli olmak; riyasız
olmak.**inā barırğa la ixlaslanıp
tartmanı Ular ölkändär
şikelle uysan tös menän
qapqa töböndä tapanıp
torzolar***ixlaslap:****1. ixlaslap:****Sayfa 9**

Satır: 44

*Samimiyetle.**yuq ine äle
Mulla menän Sıwaqay äbey
höyläşä höyläşä ixlaslap***ixtiramlı:****1. ixtiramlı:****Sayfa 128**

Satır: 2

*Saygılı.**uqıtqan xälfälärze küptän
uzıp kithä lä keselekle
ixtiramlı şäkert bulıp qalırğa
üzenä qarata könsölöklö***ixtıyar:****1. ixtıyar:****Sayfa 138**

Satır: 39

*Özgür, serbest.**hıgılmaş ixtıyar tärbiäläwgä
yünältelgäyne älbittä
Eyy bik yaşheñ bit äle hin
kilen Alda ni xätle yaşäyheñ***ixtıyarlı:****1. ixtıyarlı:****Sayfa 7**

Satır: 25

*Özgür, serbest.**äbey tulıhınsa üz ixtıyarlı
keşe Oşonoñ menän ul üzen
tağı la baxetle hizä Uğa
teläğän vaqıtta keşelärgä***ixata:****1. ixataniñ:-nıñ****Sayfa 81**

Satır: 28

*Avlu.**kartufı qazıp alıñğan inde
qara batqaqqa äylänep
yatqan
köpşäk yer aşā bata suma
alğa yügerze İxataniñ Üle***-J-****jenitsya:****1. jenitsya:****Sayfa 94**

Satır: 18

*Eylenmek.**Çto struna govorit
Da ona jenitsya velit***jandarm:****1. jandarmdar:-dar****Sayfa 266**

Satır: 15

*Jandarma.**iñ elek Marina kilep başa
Eye jandarmdar umı totop
gospitaldän alıp sıgıp kitkän
saqta Marinaniñ hılıw***-K-****käbäk:****1. käbäktärenän:-tär, -e, -
nän****Sayfa 73**

Satır: 36

*Tahıl kepeği.**mañlayına bahadırzarsa kiñ
köslö kükrägenä yäbeşkän
besän käbäktärenän dä
könläşte böğön***käbän:****1. käbänen:-en****Sayfa 68**

Satır: 15

*Ekin ya da saman**yıgını.**dä saptı käbänen dä haldı
urmandan utının da taşını
Tel säynäp vaqıttı buş**uzğarıwzıñ ni ikänen dä
belmäne***käbestä:****1. käbestä:****Sayfa 236**

Satır: 25

*Lahana.**tireş deget kün timer äse
käbestä tağı ällä nindäy
seretmä yeştäre borqop
tanawzı yarıp kilgän kiñ
bısraq***käfenlek:****1. käfenlek:****Sayfa 35**

Satır: 14

*Kefenlik, defin**malzemesi.
zıyarat yağına kitep barzı
Qäber qazışır ösön kilgän
başqa
irzär zä unıñ artınan
quzğaldı Şähit babay
käfenlek***käkersäk:****1. käkersäktär:-tär****Sayfa 222**

Satır: 17

*Zikzak çizgi.**törlö käkersäktär
semäkäyzär yahap bez
kewek näzek
beyek üksägä bäläkäs kenä
yez dağa qağıp äle genä
tegep***käkre:****1. käkre:****Sayfa 9**

Satır: 19

*Eğri.**sataları şikelle oslo käkre
barmaqtarın tırpaytıp
Yä xuş allahı äkbär tip biten
arlı birle hıypap***käkre bökrö:****1. käkre bökrö:****Sayfa 58**

Satır: 29

Kelime Tipi: -

Eğri büğrü.

Yängäle ibni Tolombät tip

käkre bökrö itep yete

bıwıŋa

xätle tezep yazğan da

Mäxmütteñ qayhı yılda nisä

yäştä

käkük:

1. käkük:

Sayfa 3

Satır: 9

Guguk kuşu.

başında käkük saqıra

Küläwektä tälmaryendär

baqlıdaşa

Olo Eyek yılğahı üzeneñ

mäñge şat şayan yırazarın

käkük käkük:

1. käkük käkük:

Sayfa 261

Satır: 33

Kelime Tipi: -

"Guk guk!".

Käkük Käkük

Bıl İzris qartıñ waqt yette

tigän hüze Bayanan birlä

käläs:

1. käläs:

Sayfa 70

Satır: 40

Gelin.

urtaqlıqtan sıgarırğa tırışıp

tırışıp ta buldıra

almağas uşal ğına ber käläs

alıp birep üz başına donya

käläşlekkä:

1. käläşlekkä:

Sayfa 37

Satır: 1

Gelin olarak (almak, istemek).

bäyläneşen başlap yebärze

Läkin Äxmätşahı unı

käläşlekkä

alırga horap ber tapqır za

yawsı yebärmäne

kält költ:

1. kält költ:

Sayfa 25

Satır: 14

Kelime Tipi: -

Halsiz şekilde

yürümeyi bildiren söz.

yatqırmay yarlılıq aqıl

taptırmay tigändär bit hez zä

şulay inde tip östäne lä kält

költ başıp sıgıp ta kitte

käm:

1. kämegängä:-egän, -gä

Sayfa 3

Satır: 14

Eksik, az.

qoştar za yomşaq yeläs

yeldän höyölöp

köndözgö eše kämegängä

höyönöp bayram itä

kämä:

1. kämä:

Sayfa 39

Satır: 37

Gemi, tekne.

kämä şikelle qayza barırğa

nimä eşlärgä belmäy

awşanlap

ber ayaqtan ikensehenä

küsep tamaqtarı kippänse

käme:

1. kämey:-y

Sayfa 105

Satır: 11

Azalmak, eksilmek.

kämeý bara ti tip höyläp kitä

Ä qasandır köräşkä täw

başlağan saqta Aldar batır

köslöräk bulğan tip

höyläyzär

kämendä:

1. kämendä:

Sayfa 147

Satır: 29

En az, en azından.

tap Xammattıñ xatı şikelle

başta awıldın iñ kämendä

yartılınan säläm künderew

menän tuldı Azağı yır

kämet:

1. kämetä:-ä

Sayfa 127

Satır: 32

Azaltmak.

qarañğı stenaları unıñ

täbiğät birgän bıl köslö

sifattarın

kämetä almağan Yäy könö

qunaqqa qaytqan arala la ul

kämhen:

1. kämhenä:-ä

Sayfa 188

Satır: 17

Kendini eksik görmek.

qayğıra kämhenä xozayzan

üzen ber tön esendä atahı

yäki İştüğan ağahı töşlögä

äyländerep quyırwzı horop

kämhet:

1. kämhetmäy:-mä, -y

Sayfa 90

Satır: 36

Aşağılamak, hor

görmek.

äsähe öyzä bula Ölkändär

bulğan yerzä irkenläp uynap

bulmay Ä Şäwrä ularzı ber

qasan da kämhetmäy

Ularzıñ

kämhetel:

1. kämhetelewzär:-ew, -zär

Sayfa 119

Satır: 1

Aşağılanmak, hor

görölmek.

aşrap kilde Nindäy genä

awırlıqtar kämhetelewzär

kürmäne Tüzze

känäğätlän:

1. känäğätländerä:-der, -ä

Sayfa 70

Satır: 8

Kanaat etmek,

yetinmek.

yañı nāmälärze belergä
aşqınıp torğan osqor yarhıw
yöräkle yegette awıldın ber
törlö tın tormoşo
känäğätländerä

känäs:

1. känäs:

Sayfa 42

Satır: 25

Danışma, müşavere.

aşat tip känäs birgän ti Bıl
allanıñ ämere Başqa
sara yuq tigän ti qoroğoro

känäs:

1. känäsä:-ä

Sayfa 178

Satır: 31

*Danışmak, müşavere
etmek.*

Ular şulay höyläşä känäsä
munsa indelär Yäneş haman
munsağa hıw taşıp tıştan
inmäne

känbert:

1. känbertte:-te

Sayfa 151

Satır: 1

Zarf.

quyıp qaray za ikän
känbertte asıp aqsahın ala la
quya
ikän Ä yırtılğan xattarızı
Köplö urmanına alıp barıp

känfit:

1. känfit:

Sayfa 38

Satır: 20

Şeker.

bala yaratam şul min
Uramda kürengän ber balanı
höymäy känfit birmäy ütä
almayım Şuğa kürä xozay

känger:

1. känger:

Sayfa 174

Satır: 34

Cılız, zayıf.

İştüğan xaqında Ayhılıw yış
uylay üzenän ber genä
yäşkä ölkän bulğan känger
ozon buylı atahına oqşap

käntäy:

1. käntäy:

Sayfa 261

Satır: 15

Köpek.

Bına nimä eşlätermen azğın
käntäy
Almabikä Bibisara
abıstayzın bitenä laslata
tököröp

käpäyt:

1. käpäytep:-ep

Sayfa 155

Satır: 22

Şışirtmek, kabartmak.

äylängän ozon kätzä haqal
hälpeldäp tora ine Äxät qoto
osop artqa sigende Ğabbas
mulla qurhağın käpäytep

käräk:

1. käräkmäy:-mä, -y

Sayfa 3

Satır: 23

Gerek, gerekli.

yaqtılıq käräkmäy zä Ğailä
yoqlay urındıqtıñ türyağında
iñ töptä qalastay işelep ber
malay yata Ul İştüğan Uğa

käräkle:

1. käräkle:

Sayfa 21

Satır: 40

Gerekli.

Şähit qarttıñ ulı
Gölkäyärzeñ atahı
Şahimorat ağay
uğa urmandan käräkle
ağastarızı alıp qaytıp birep
tora

käräklek:

1. käräklekte:-te

Sayfa 10

Satır: 3

Gereklilik.

yällämäşkä käräklekte
töşöndöröw menän
tamamlandı
Samawırızı ber ike tapqır
yañırtıp qısttıp qısttıp

käräsin:

1. käräsine:-e

Sayfa 144

Satır: 9

Keresin.

lampaga tekälgän Läkin ul
lampanıñ käräsine bötäwen
dä qıwıgıñıñ hörömlänewen
dä kürmäy abaylamay

kärtä:

1. kärtälä:-lä

Sayfa 14

Satır: 45

I. Çit, ağaç II. Tahta

parmaklık.

Tawıqtar kärtälä tires
aqtarıp qort ezlärgä
kereştelär
Ä qoyaş qarışqan şikelle
tağı la nığıraq qızdırırğa

kärtä qura:

1. kärtä qura:

Sayfa 57

Satır: 39

Kelime Tipi: -

Bahçe çiti, ahır çiti.

ırıwı igen igep yort halıp
kärtä qura tözöp ber urında
yäşäwze artıq kürgän ti Şul
qola yalan dalahında awıl

käsep:

1. käsebe:-e

Sayfa 101

Satır: 14

Meslek, uğraş.

kürmämeşkä belmämeşkä
halısa Oşo arqala Şımbay
qart üze lä ulı Äxmätşa la
üzäreneñ qara käsebe

käşkäy:

1. kəşkəyep:-ep

Sayfa 12

Satır: 15

*Gevşeyerek yukarı
kalkmak, gevşeyip üste
doğru kalkmak.*

oso kəşkəyep torğan qızıq
qına bəke sıgarıp usına
yanıp
aldı Unan Səğürə yeñgä
sikhez şomlo toyolğan tawış

kəştä:

1. kəştälä:-lä

Sayfa 222

Satır: 40

Raf, bölme.

äylänep sıqtı Azaq işek ür
yağına eşlängän bäläkäs
kenä kəştälä yatqan yoqa
ğına alama kitapçı ürelep
alıp

kättä:

1. kättä:

Sayfa 99

Satır: 30

Güzel, iyi.

Xi xi beleş min bit hezze
yerle ittem Yerzeñ iñ
kättä urınına kilterep
ultırttım bit min hezze xi xi

käwzä:

1. käwzänän:-nän

Sayfa 6

Satır: 29

Gövde, beden; boy pos.
ğına tezep halınğan urındıq
zur awır käwzänän
hıgılıp kitte lä ber azğa
tiklem tirbälep torzo
Qolaqsınday

käwzälän:

**1. käwzäländerelgän:-der,
-el, -gän**

Sayfa 131

Satır: 34

*Vücuda gelmek; haline
bürünmek.*

xızır ilyas kewek arıganğa
at hıwğağanğa hıw birewse
izge yän itep tä
käwzäländerelgän
Yulbaşarzarzıñ qılğan

käyef:

1. käyefe:-e

Sayfa 88

Satır: 18

Keyif, neşe.

dä alıp qaytqas bınıñ
östäwenä on säy şäkärlek
aqsanı
la mul ğına birgäs unıñ
käyefe yaqşırzı

käyeflän:

1. käyeflänergä:-ergä

Sayfa 62

Satır: 19

*Keyiflenmek,
neşelenmek; eğlenmek.*
aqbaş şeşälärzeñ qızıwınan
da nıq qına käyeflänergä
ölgörgän qunaqtar hözörgä
yıyınğan ügez kewek uğa

käyel:

1. käyelnän:-gän

Sayfa 276

Satır: 4

Çapraz şekilde
dürdürmek.
qaytıwın kötöp qatındarı
qapqanı asıq totalar ine
Baygilde ağay sana qırqıw
borolop käyelnän inğayı
sitkä

kävelt:

1. käveltä:-ä

Sayfa 74

Satır: 35

Çapraz şekilde
dürdürmek.
sänsep alıp ırğıttı Sälimä
bınıñ da käveltä totop
alıp teyeşe urınğa halıp
ölgörzö Bınan huñ kübä
artınan

käzä:

1. kəzähən:-hen

Sayfa 10

Satır: 32

Keçi.

Äjeren dä yällämäbez
Säğürä kilen unan tormas
Anawı
yañı bäräsläğän olo kəzähən
totor za birer Baş haw

käzäkey:

1. kəzäkeyen:-en

Sayfa 6

Satır: 27

Kazak.

lä kürmäy bit tine lä itegen
kəzäkeyen qähärlänep sisep
ırğıtpı qatını yanına kilep
awzı Tar yoqa taqtalarzan

kadet:

1. kadettar:-tar

Sayfa 119

Satır: 27

Askeri lise öğrencisi.

yata Unıñ huğış aldınan
ğına Irımburza kadettar
korpusun tamamlagan ofitser
ulı Fedka Ryaboyzan

kadilo:

1. kadilonan:-nan

Sayfa 129

Satır: 7

Buhurdan.

menän bizälgän ozon
ryasalarğa törönöp
kadilonan xuş
yeşle tötöndär hibä hibä
sirkaw säxnähendä yırlap

kafir:

1. kafır:

Sayfa 124

Satır: 26

Kafir.

Ul ni ää säpsim ırıstan nämä
lä baha Işanmahan
beräy tön ä ni tege ürge
tuğayğa Kafir Xäbir tiräge

kak je:

1. kak je:

Sayfa 150

Satır: 18

Kelime Tipi: -

Nasil.

hüzzet inde unihın min
älbittä añlamayım Nu şulay
za unıñ maqtawı küñelgä
oqşay Kak je ul bit hüzzet
yelgä

kaluş:

1. kaluş:-ı

Sayfa 9

Satır: 15

Lastik ayakkabı.

muyınlı salı ş küzle
Äxmäzulla mulla işek
töbündä kaluşı
menän yäşel tayağın ğına
qaldırzı la sällähen sapanın

kamera:

1. kamera:

Sayfa 267

Satır: 24

Oda.

Sıq iptäş Revolyutsiya
Azatlıq
Baygilde ağız üz üzen
onotop kamera aldında
duştarsa

karğalka:

1. karğalka:

Sayfa 270

Satır: 9

Karğalka (yer adı).

menän Karğalka bergä
totaşasaq ta ike urtala
yatqan
İlseğoldo qısq kükkä
osorop yebäräsäk Xi xi xi
atayım

karpat:

1. karpatqa:-qa

Sayfa 153

Satır: 12

Karpat (yer adı).

Galitsiya yertzären dä huğış
menän üttek bez

Doşman ğäskärzären tapap
Karpatqa la yettek bez

kartser:

1. kartserğa:-ğa

Sayfa 266

Satır: 37

Tecrit.

ozattılar Kartserğa yaptılar
Tuqmaw azaplaw başlandı
Unı nindäyzer zur politik
ğäyeple keşelär menän

kartuf:

1. kartuf:

Sayfa 68

Satır: 26

Patates.

Xammat igen igergä xatta
awılta hiräk keşe säskän
könbağış kartuf qarbuş
qawındarğa xätle üsterergä
yarata

karatel:

1. karatel:

Sayfa 131

Satır: 6

Tenkil müfrezesi

mensubu.
Tiz arala vlast orğandarınıñ
iğtibarı la bığa yünältelgän
Karatel otryadtarı
urmandarızı bigeräk tä
Timaş bayarızıñ

kaştan:

1. kaştanıñ:-dıñ

Sayfa 36

Satır: 36

Kestane.

tigän yeget menän yaqın
bäyläneşkä inep kitte
Äxmätşanı
Şımbay kaştanıñ ulı
bulğanı ösön dä Äxmätşanıñ
üzeneñ

katorğa:

1. katorğa:

Sayfa 149

Satır: 21

Kürek cezası.

Timerbayzıñ böğöngö xatı
katorğa bolnitsahınan sığır
aldınan yazılğaynı Xat
esenä ul

katorjnik:

1. katorjnik:

Sayfa 249

Satır: 16

Kürek mahkumu.

bit fronttan bik telsän bulıp
qaytqan Nikitalar
katorjnik Timerbayzar

katr:

1. katrza:-za

Sayfa 199

Satır: 41

Ceza.

Tege eşsene äytäm üze
ğümerlek katrza bulha la ber
saq
qotolowğa baxetkä ısanıp
yata tigän ä Yä inde baxırzı

keh keh keh:

1. keh keh keh:

Sayfa 276

Satır: 22

Kelime Tipi: -

Hafifçe gülündüğünde

çıkan sesi bildiren söz.
Bı bı bınıñ üzen qaqqılap
alğanda nisek bula
tip sıyıldanı Şımbay Üzen
öyräkandä tim Keh keh keh

kelät:

1. kelät:

Sayfa 101

Satır: 4

Kiler, depo.

balalar za aldayhıñ urlayhıñ
kewek hüzzärze bik hiräk
qullanalar Bında bigeräk tä
yarlılar arahında öy kelät

kelt it:

1. kelt itep:-ep

Sayfa 59

Satır: 44
Kelime Tipi: -
Birden, aniden.
Bıl hüzzärzän huñ
Baygildeneñ işenä üzeneñ
ber qatlı
apahı Gölğäyşäneñ baya
äytken hüze kelt itep kilep
töştö

kem:

1. kem:

Sayfa 84

Satır: 15

I. Kim II. Biri.

alış ipkene tıñı birmäy
mataşa huñ uğa Kem nimä
unıñ
bäxetenä qul huzırğa yıyına
Yuq yuq

kenä:

1. kenä:

Sayfa 4

Satır: 2

Dek, kadar, da/de

küçültme anlamı katar.
dürt kenä yaş tula eye
keskäyzär äle ular Nindäy
dürt kenä yaş tula Eye
keskäyzär äle ular Nindäy

kendek:

1. kendek:

Sayfa 7

Satır: 3

Göbek.

Sıwaqay äbey awıl da oştı
kendek äbeye lä im tomso la
här öyzä qäzerle qunaqta Ul
teläğän ber öygä teläğän

kepslä:

1. kepslätep:-t, -ep

Sayfa 197

Satır: 3

Sık sık kırpmak (göz

için).
kepslätep aptırap tik ultırzı
Bında unıñ qarttañı
äytkänsä zabanızar za
möğözlö şaytandar za ällä

kepslä:

1. kepslätä:-ä

Sayfa 224

Satır: 17

Sık sık kırpmak (göz
için).
kepslätä birep bersä ulına
bersä kilenenä qarap taramış
quldarı menän qaq tubıǵına
tüzemhez huqqlap ultıra

ker:

1. ker:

Sayfa 11

Satır: 31

Kir, leke.

balastı huǵıp alǵaynım Şunı
ker töşörmäy Bibesemä
tip haqlay inem Xäyerle
bulhın inde uğa nasip tügel
ikän

ker:

1. kerep:-ep

Sayfa 56

Satır: 10

Girmek.

Yä Yarar barıǵız balaqayzar
nisek itäheñ bit
Qaytıǵız Küräsäkte
kürmäyensä kerep bulmay
gürzärgä

kerändil:

1. kerändil:

Sayfa 102

Satır: 7

Yuvarlak ekmek.
peränik ikensehe kerändil
kürhätep büränä östöndä
hikerendelär

keräşin:

1. keräşin:

Sayfa 237

Satır: 17

I. Müslümanlıktan
Hristiyanlıǵa geçmiş kişi II.
Aksi, inatçı kişiyi yermek
için söylenir.
Bınıñı nindäy keräşin taǵı
Qayhılay mawıǵıp

höyläşkän bulalar
qorsañǵılar Ni höyläşälär
ikän

keres:

1. kereşeler:-te, -ler

Sayfa 9

Satır: 45

Bir işe girişmek, bir işe
başlamak.
taǵı säy esergä kereşeler
hüz taǵı törlö törlö awırızar
Äxmäzulla mullanıñ iş
kitkes hawıqtırw köstäre

kerlän:

1. kerlängän:-gän

Sayfa 79

Satır: 44

Kirlenmek.

äzerlänä Niñä ömäne
köttörgä Üzem genä yıwıp
alayım
Yıwıp bötä alırmıñmı ikän
Bötmäy ni ul tiklem
kerlängän

kerle:

1. kerle:

Sayfa 126

Satır: 12

Kirli.

eşläğändän huñ uğa qayhı
saqta nisekter uyanırğa teläp
uqталıp quyğan kerle vıjdanı
aldında Ul bit üze

kerpek:

1. kerpektärenä:-tär, -e, -nä

Sayfa 20

Satır: 22

Kirpik.

tuñ Beläkkenäläre
bıwaqlanıp tora xatta
Sästäre lä
op ozon qap qara Xatta
kerpektärenä qaştarına xätle

kerşän:

1. kerşän:

Sayfa 256

Satır: 12

Pudra.

Bar bar bikäs ti Şämsiä unı
höyöp Biteñde
yıw kərşän hört Uyna köl
bezgä lä küñelle bulır

kerşänlek:

1. kerşänlek:

Sayfa 100

Satır: 21

Kerşänlek (yer adı).

irtägehenä Kerşänlek
bazarında kürälär Ni eşläp
ni
başqarıp yöröy ul Bını ber
kem dä belmäy Tik
qızarınıp

kerşännik:

1. kerşännik:

Sayfa 131

Satır: 17

Kerşännik (özel ad).

imeş Ul Kerşännik bayarız
başqorttar menän tatıw
yäsägän ösön dä häybät
häybät kitaptar yazğan ösön

kesä:

1. kesähenän:-he, -nän

Sayfa 12

Satır: 14

Kese, cep.

Bınan huñ ul Säğürä
yeñgäneñ belägen qısqıp
totop
yeñen terhägenän ürgä töröp
quyızı la kesähenän

keşe:

1. keşe:

Sayfa 4

Satır: 4

Kişi, kimse, şahıs.

kiserergä tura kiläsäk Ular
äle bıl xaqta uylay
belmäyzär
Öyzön tomroqloğon da
tarlıgın da yurğandın ös
keşe

keşe üliterewse:

1. keşe üliterewse:

Sayfa 124

Satır: 40

Kelime Tipi: -

Katil.

kilmäy Unhız za bıl tiräk
uğa här saq barmaq yanap
hin keşe üliterewse Naxaqtan
qan qoyowsı tip qısqırıp

keşelek:

1. keşelektän:-tän

Sayfa 137

Satır: 31

İnsanlık, insaniyet.

keşelektän sıgarıp İrimbur
törmähenä alıp barıp
ırğıttılar
Azaq Sebergä ozattılar
Xalıq bıl eşkä näfrätlänep

keşelekkez:

1. keşelekkezlege:-leg, -e

Sayfa 211

Satır: 23

Kişiliksiz, insaniyetsiz.

bında üzeneñ qanhızlığı
keşelekkezlege menän dan
tota his gäyephezgä haldattı
huğıw tuqmaw za xatta atıp

keselekle:

1. keselekle:

Sayfa 59

Satır: 36

Alçakgönüllü,

hürmetkar.

yalğap ultıra ine Baygilde
unıñ eyäk aştında kəzä
hırğahı
şikelle halınıp torğan qızıl
söyälänä keselekle möläyem

keseräy:

1. keseräy:-ä

Sayfa 170

Satır: 30

Küçülmek, ufalmak;

kısaltmak.

yalana başlay Tora bara
äkrenläp yalqın hülälä vaq

qızıl quzzar şinä keseräyä
axır ber ber artlı huñğı
tapqır

kesertkän:

1. kesertkän:

Sayfa 91

Satır: 7

Isırgan .

yügerzelär Bında alabuta
degänäk kesertkän üländäre
menän qaplangan qoyma
buyında taqtanıñ botak
urının

kesevā:

1. kesevā:

Sayfa 40

Satır: 40

Tülbent, ince ve seyrek

dokunmuş bez.

baştarın küpertep yeñ
ostarın terhäkkä xätle
taraytıp semtep
näzek qatmarzar halıp
tegelgän al kesevā küldäk
ayağında

keskay:

1. keskay:

Sayfa 3

Satır: 19

Küçük, minik.

Öy ese qarañğı Keskay genä
täzrälär Unıñ da yartıhı
qarındıq menän qaplangan
Älegä bıyalahı töşmägän

keşmir:

1. keşmir:

Sayfa 39

Satır: 46

Keşmir kumaşı.

vaqıtta Qormoş bayzarzıñ
yerän ayğırın halmaq qına
yurttıp sey harı keşmir
yoqa şäl borkängän qatındı

kesnä:

1. kesnäy:-y

Sayfa 22

Satır: 46

Kişnemek.

Harayzağı sıbar tay
Sır sır keşnây

ketäk:

1. **ketägendäy:-en, -däy**

Sayfa 54

Satır: 8

Tavuk kümesi.

Yuqha xəzer başındı qayza
barıp törtör ineñ Ä bında
xəzer hineñ tawıq
ketägendäy öyöndän başqa
nimäñ

ketkeldä:

1. **ketkeldäp:-p**

Sayfa 22

Satır: 34

Kıt kıt diye gülmek.

Şähit qart Yemeşteñ
yawapqa aptıramawına
kinänep
ketkeldäp kölä

kewek:

1. **kewek:**

Sayfa 4

Satır: 11

Gibi, kadar.

hırındırıp halıñan ike
keşelek urında may şäm
kewek
hızıp önhöz tınıp yata Ä
Baygilde ağay sıbalıp
oyoşop

key:

1. **keyep:-ep**

Sayfa 7

Satır: 10

Giymek.

qağa östönä bilenän genä
böröp tegelgän sitsa küldäk
keyep qış köndärendä
başına beräy alama şäl
yabınıp

keyäw:

1. **keyäwgä:-gä**

Sayfa 45

Satır: 34

Damat.

Ataq un dürt yäş azzır şul
Yetkän yetkän Bibeseñde
böğön irtän keyäwgä birep
yebärmähäñ min hindä

keyäwgä bir:

1. **keyäwgä birep:-ep**

Sayfa 36

Satır: 40

Kelime Tipi: **Deyim**

Evlendirmek.

qızzarın bıl bäyläneştän
qotqarıw niäte menän kürşe
awıldın häybät başalqı ber
yegetenä keyäwgä birep

keyek:

1. **keyek:**

Sayfa 112

Satır: 34

I. Yabani II. Vahşi

hayvan.

quyızı şul ojmax qoşqayzarın
Äğär Bibekäy menän
Gölkäy
tere bulhalar keyek qazzar
kewek osop töşöp yanıbızza

keyem:

1. **keyemdäreñ:-där, -eñ**

Sayfa 3

Satır: 3

Giym, kıyafet.

Ayaq keyemdäreñ tar bulğas
D Yultıy

keyem halım:

1. **keyem halımı:-ı**

Sayfa 40

Satır: 43

Kelime Tipi: -

Kılık kıyafet.

höyöp yabıñan şäle
Särbiyamaldın keyem
halımı la üze
lä yalt itep küzgä barelep
tora Yöröşönän toroşonan

keyen:

1. **keyenergä:-ergä**

Sayfa 80

Satır: 37

Giyinmek.

keyenergä ölgörgän
Xisbullanıñ tanaw aldında
qayış
qamsı uynatıp meyes kewek
kirelep izän urtahında

keyender:

1. **keyenderep:-ep**

Sayfa 68

Satır: 10

Giyindirmek.

äbey uldarın irle qatındarzan
käm qaramanı Üze huqqan
kinder tulanan ösöhön ber
tös ap aqtan keyenderep

keyenep yahanıp:

1. **keyenep yahanıp:-ıp**

Sayfa 109

Satır: 26

Kelime Tipi: -

Giyinip kuşanarak.

Särbiyamal da küräheñ yänä
awlaq qalıwın Äxmätşahına
belderergä aşığıp keyenep
yahanıp uramğa sığıp kitte

keyez:

1. **keyez:**

Sayfa 5

Satır: 34

Keçe.

uylanıp tik ultırıwsan bulıp
kitewen xäterläp öndäşmäy
qaldı İsmaham hin elekkesä
haw bulhañ da ber xäl ine
Keşegä balaş huğıp keyez
başıp bulha la köndälekte

keyzer:

1. **keyzerep:-ep**

Sayfa 38

Satır: 28

Giydirmek.

irtük kilep Bibeskä öy
yıyıstırıştı Balalarzın ös
baştarın yıwıp keyzerep
sästären tarap ürep bötähen

kırandas:

1. kīrandasqa:-qa

Sayfa 45

Satır: 40

*Dört tekerlekli, üstü
kapalı yük arabası.*
Bıl vaqığağa azna un kön
ütwgä Baygilde ağayzarğa
ör yañı kīrandasqa uynap
torğan yaqşı at yekkän yete
yat

kıyğas:

1. kıyğas:

Sayfa 140

Satır: 25

I. Yokuş II. Eğri II.

Yay.

Kıyğas qaşım harı la säsem
Hine yändäy kürämen

kiker:

1. kikerrep:-ep

Sayfa 171

Satır: 9

Geçirmek.

ozaq itep säy eskäs qatı
kikerrep Bäräkalla birgäneñä
şökör tip höylänä höylänä
urin yäyep yoqlarğa yattı

kikiküük:

1. kikiküük:

Sayfa 262

Satır: 22

Horoz ötme sesi.

menän bala ätäş bulıp
qısqıra
Kikiküük

kil:

1. kilälär:-ä, -lär

Sayfa 3

Satır: 33

Gelmek, ulaşmak,
yetişmek.
kilälär Bibesğailälä in
ölkän bala Uğa un dürt yaş
Ul
inde xäzer öyzä bötä eşte
tuyerlek eşläy ala Ä bına

kiläsäk:

1. kiläsäktä:-tä

Sayfa 4

Satır: 2

Gelecek.

dürt kenä yaş tula Eye
keskäyżär äle ular Nindäy
yazmış kötä ularzı kiläsäktä
Nimälär kürergä nizär

kilbäthez:

1. kilbäthez:

Sayfa 47

Satır: 12

Kılığı kıyafeti kötü,
görünüşi kötü; biçimsiz.
Särbiyamaldın bıl qılanışına
la Xisbulla haman
bayağisa kilbäthez
bäwelgeläp

kile:

1. kilep:-p

Sayfa 185

Satır: 1

Endişelenmek II

Acımak.
tözälmäs hağış halğan xəbär
kilep tora Keşelär
qayğılıraqqa asıwlıraqqa
äylänä bara huğıştı la huğış

kilen:

1. kilen:

Sayfa 6

Satır: 14

Gelin.

Atahı tine Ey atahı böğön
Sıwaqay yeñgäm
kilgäyne äle Ul äytä hinen ti
Säğürä kilen qul ayağıñ

kiler:

1. kilere:-e

Sayfa 111

Satır: 26

Gelir, kazanç, fayda.
miskä qorşap ber özlökhöz
eşläp tora birze Xatta bıl
eştärzeñ kilere xäzer unıñ
üzenä gailähenä tügel ä

kiles:

1. kileşep:-ep

Sayfa 25

Satır: 16

I. Yakışmak, uymak II.
Dost olmak III. Anlaşmak,
ortak fikre varmak IV.
Barışmak V. Gelmek.
Oşo köndän huñ ällä ısınlap
ta yılı tire esendä yatıp
tirläw kileşep ällä awırıwzıñ
krizısı uzıp Yemeşteñ

kileş:

1. kileşhez:-hez

Sayfa 262

Satır: 38

I. Görüntü, hal II.

...biçimde, halde.
İşgezegä kilegez aşığığız tip
ışkärte İştuğan
berense bulıp üzen qulğa
aldı hām qıyırwız kileşhez

kileşle:

1. kileşle:

Sayfa 166

Satır: 19

I. Uyumlu, güzel II.

Düzenli.
yereñ dä kileşle Niñä hin
mine suqıyınıñ
Ğa ğa ğa ğa tip asıwlandı
inä qaz Ata qaz

kilgelä:

1. kilgeläp:-p

Sayfa 25

Satır: 22

Zaman zaman gelip

gitmek.
yeñgäneñ xälen belergä
ğailäneñ qayğıhın
urtaqlaşırğa
kürşe külän äbey häbey
haman kilgeläp torzo

kilke milke:

1. kilke milke:

Sayfa 190

Satır: 32

Kelime Tipi: -

Ara sıra.

Bıl gümerkäyärze uzmay
za tizär
Kilke milke kilep tä uza
ikän

kilmeşäk:

1. kilmeşäk:

Sayfa 90

Satır: 33

Göçmen.

äle Qayhı ber qızzar ularzı
yerhez kilmeşäk tip xurlap
üzärenän bizzärälär Qayhı
beräwzäreneñ küp waqıt ata

kilter:

1. kilteregez:-egez

Sayfa 10

Satır: 13

Getirmek.

tas yılı hıw kilteregez tip
boyorzo
Sıwaqay äbey ikeläneberäk
torğan Säğürä yeñgänän

kimere:

1. kimerep:-ep

Sayfa 42

Satır: 39

Kemirmek.

ti Malayzıñ apahı
mırzahınıñ ügäy äsäy talap
kimerep
bötkän höyaktären ilay ilay
yıyıp alğan da aq sepräkkä

kiñ:

1. kiñlégende:-lég, -é, -nde

Sayfa 3

Satır: 2

Genişliğinde.

Bèrensé bülék
Donya kiñlégende ni fayza

kiñ küñelle:

1. kiñ küñelle:-le

Sayfa 60

Satır: 37

Kelime Tipi: -

Merhametli,

yardımsıver.

itep ozon gümer yaşänelär
Kiñ küñelle asıq sıraylı
boşmaş Gölğäyşä
Qotläxmät balaların qaqmay
huqmay

kinän:

1. kinänep:-ep

Sayfa 22

Satır: 33

Sevinmek.

Şähit qart Yemeşteñ
yawapqa aptıramawına
kinänep
ketkeldäp kölä

kiñäy:

1. kiñäyä:-ä

Sayfa 113

Satır: 46

Genişlemek,

bollaşmak.
Qızılyar Yarsıq uramdarı
qorop qaldı Bayzarzıñ
ğına yorttarı kiñäygändän
kiñäyä

kinäyä:

1. kinäyäle:-le

Sayfa 203

Satır: 41

Kinaye.

Bez kinäyäle höyläşkände
añlaybız ul tip belderze
hin ağay bezze tura höyläp
kenä öyrät

kinder:

1. kinder:

Sayfa 22

Satır: 30

Kendir dokuma.

totop Tarta hineñ babay
üzeñdeñ küldägeñ bına
kinderzän genä Kinder genä
küldägeñde bısqu wağı

kiñlek:

1. kiñlek:-te

Sayfa 121

Satır: 5

I. Genişlik, enginlik II.

Geniş açık yer.

Säskä ülän yer yeşe
añqıtqan saf hawanı kiñlekte
irkenlekte yänenän artıq
kürep yaratqan şunhız
yášawze

kinvā:

1. kinyä:

Sayfa 78

Satır: 21

*I. Ailenin en sonuncu
bireyi, en küçük II. Sonuncu.*
sığarıp töp yortta kinyä ulı
menän torop qalırğa teyeşe
bulha la Zakırı yünhez bulıp
sıqqas Xisbullanı ayırıp

kip:

1. kibep:-ep

Sayfa 25

Satır: 31

*I. Kurumak II. Çok
zayıflamak, bir deri bir
kemik kalmak III.*

Buharlaşmak.

ülän kibep qorop bötäwe
turahında höyläyzär
Qasandır bulğan oşonday

kir:

1. kirep:-ep

Sayfa 91

Satır: 20

Germek, açmak.

salbar keşähenä tıqqan qısqa
ayaqtarın xäle yetkäsä
kirep tarbaytıp başqan
Közöräygän yelkähe
terpägän

kirbes:

1. kirbeskä:-kä

Sayfa 139

Satır: 7

Tuğla.

östöndä ultıra Qızzar yalan
ayaqtarın yılı kirbeskä teräp
äsäläreneñ tubıgına baştarın
halıp tıp tın gına mışnap

kire:

1. kire:

Sayfa 12

Satır: 29

I. Geri, ters II. Aksi III.

Karşı, zıt IV. Tekrar yeniden

V. Sonra, ... geri.

Sāğürä yeñgä qıymay ğına

qulın kire tarttı

Quysı la Ällä niñä ber zä

küñelem tartmay za

kire qağ:

1. **kire qağırğa:-ırğa**

Sayfa 92

Satır: 42

Kelime Tipi: -

Geri çevirmek,

reddetmek.

ayırılığını kilmäy bigeräk tä

şunday xörmätke keşeneñ

hüzen kire qağırğa baznat

itmäy bığa riza bulğan Azaq

kirehensä:

1. **kirehensä:**

Sayfa 41

Satır: 11

Tam tersine, tam

aksine; aksine.

ağay kirehensä ğazättägenän

dä qıyırhızırq kürenä

ine Qızarım tıne ul tawışın

köskä sıgarıp Qızıqayzarım

kirel:

1. **kirelep:-ep**

Sayfa 80

Satır: 38

Gerinmek.

keyenergä ölgörgän

Xisbullarıñ tanaw aldında

qayış

qamsı uynatıp meyes kewek

kirelep izän urtahında

kis:

1. **kisep:-ep**

Sayfa 118

Satır: 32

I. Geçmek II.

Vazgeçmek III. Baştan

geçmek IV. Kesmek, biçmek

V. Kısaltmak, azaltmak VI.

Söz kestirip atmak.

aşlıq könbağış säsä lä ber

kön dä yal itmäy qırwıngä

töşöp kitä Eyek Haqmar

yılğaların kisep ütep

ırımburğa

kis:

1. **kis:**

Sayfa 19

Satır: 42

I. Akşam II.

Akşamleyin.

sıgarğaynı

Yemeş menän bınday xäl

här kis şulay qabatlandı

kisä:

1. **kisä:**

Sayfa 8

Satır: 42

I. Dün II. Akşam III.

Gece.

Älläse atahı şulay tigängä

genä äytäm dä

Älläse mälläse tip tä torna

Min kisä Äxmäzulla

kisäk:

1. **kisäge:-e**

Sayfa 116

Satır: 39

Kesik, parça; dilim.

genä qağız kisäge bar ine

Povästka tinelär ular ingäs

tä Bezgä lä kiter saq yette

kisät:

1. **kisätte:-te**

Sayfa 38

Satır: 35

I. Uyarmak II. Tembih

etmek.

tip kisätte Eşte bötörgäs

İnde balaqayzar atayığız

üzegez genä qarşılağız

kisekmäştän:

1. **kisekmäştän:**

Sayfa 23

Satır: 18

Gecikmeden, derhal,

bir an önce.

za quya bit ul tiyeştälär

başqa äbeyzär zä Unan his

kisekmäştän qarttıñ beräy

alamahın özöp alıp ötäşläp

kisekter:

1. **kisektergäynelär:-gäy, -**

ne, -lär

Sayfa 245

Satır: 36

Ertelemek, geciktirmek.

yöröw küñelleräk bulır tip

işäpläp Ayhılıwzıñ tuyn

qıştan közğä

kisektergäynelär Köz ularğa

yañı köyönöstär

kisen:

1. **kisen:**

Sayfa 24

Satır: 39

Akşam olunca,

akşamleyin, akşam vakti.

Bıl im tomdarzan huñ

Yemeş kisen genä tügel

köndöz

zä hataşıp qurqıp tağı ber az

awırını İke azna tigändä

kiser:

1. **kiserergä:-ergä**

Sayfa 4

Satır: 3

Geçirmek, baştan

geçirmek.

kiserergä tura kiläsäk Ular

äle bıl xaqta uylay

belmäyzär

Öyzön tomroqloğon da

tarlığın da yurğandıñ ös

keşe

kises:

1. **kiseşkän:-kän**

Sayfa 43

Satır: 41

Kesişmek.

menän arqırı yurğan

kiseşkän urında keskäy

mendär

öştöndä atay keşe ultıra

Unıñ uñ yağında urındıqtıñ

kisew:**1. kisew:****Sayfa 16**

Sətr: 13

*I. Nehrin sığ yeri II.**Geçit.*

yörötälär bıl urındı Timäk
oşo urında yılğanı kisep
teregömöştäy aq saf bulıp
sıltrap ağa Kisew tip

kis:**1. kiskändärze:-där, -ze****Sayfa 138**

Sətr: 37

*I. Geçmek II.**Vazgeçmek III. Baştan**geçmek IV. Kesmek, biçmek**V. Kısaltmak, azaltmak VI.**Söz kestirip atmak.*

kiskändärze lä küp höyläne

Bıl xikäyälär zä turalap

äytmähä lä kilenendä

üzendäge keweük ük görür

hämm

kisken:**1. kişken:****Sayfa 73**

Sətr: 32

I. Güçlü II. Keskin.

Läkin bıl toyğo böğön

ayırata asıq tüzep torğohoz

kişken bulıp totoş yörägen

biläp aldı unıñ Xammattıñ

kiskenläş:**1. kişkenläşä:-ä****Sayfa 72**

Sətr: 46

*I. Keskinleşmek II.**Zorlaşmak II. Kötüleşmek.*

Läkin yöräktä qabınğan

qaynar möxäbbät yalqını

hürelmäne Kirehensä yıldar

ütkän hayın kişkenläşä

kistären:**1. kistären:****Sayfa 28**

Sətr: 33

Akşamları.

İnde xatta kistären ısıq ta

töşmäy başlanı Awılda

berhenän berehe

qurqınısıraq şomloraq

hüzzär taraldı

kit:**1. kiterheñ:-er, -heñ****Sayfa 5**

Sətr: 16

Gitmek.

la bulıp kiterheñ tigän bula

at üşewe ozaqmı ni Bına

şulay itep yazğan bulha atlı

kitel:**1. kitel:****Sayfa 95**

Sətr: 14

Ceket.

Sobxan starşınanıñ berzän

ber ulı Hatıbal biläp aldı

Bına

ul yıp yıldı yez töymäle ör

yañı kitel keyep ike quldı

kitse:**1. kitse:****Sayfa 33**

Sətr: 30

Kelime Tipi: **Kalıp****ifade***I. Hadi ya! II. Git**lütfen.*

äbey genä qatı şomlanıp

Kitse kit Dürt yaşlek bala

belä torğan eşme

kitap:**1. kitap:****Sayfa 127**

Sətr: 37

Kitap.

unday qılıqtarın bötönläy

taşlağan Baş qalqıtmay

kitap

esenä inep sumğan

kitaptarzan yer aştınan altın

ezlägän

kize:**1. kizenän:-nän****Sayfa 205**

Sətr: 1

Pamuk, yün, ip.

ultırzılar Unda şaw bizäk

itep törlö kizenän huğılğan

şaqmaqlı qızıl aşyawlıq

öştönä bay hıy äzerlängäyne

klas:**1. klasta:-ta****Sayfa 184**

Sətr: 19

Smıf.

uçilişçehında noqotloğ

yalqawlığı arqahında hər

klasta

ikeşär yıl ultırıp uqıy torğ

balalıq qına tügel üşmerlek

kojevnik:**1. kojevnik:****Sayfa 62**

Sətr: 4

*Derici, deri işiyle**uğraşan kimse.*

ğına torğan zur bay yort

yanına barıp sıqtı Bıl

Qormoş

bayzıñ beleşe kojevnik

Çervyak yorto Qormoş bay

kollektiv:**1. kollektivınıñ:-ı, -nıñ****Sayfa 121**

Sətr: 36

Kolektif, topluluk.

sıqmay za torzolar Baygilde

ağay rudnikta hər saq

vaqıtlı eşse genä bulıp

yörögänlektän eşselär

kollektivınıñ

kolak:**1. kolak:****Sayfa 211**

Sətr: 20

Ağa.

bulıp turayıp baştılar

Kolak Sergey Xitrovtıñ

urtansı ulı Fedka Ryaboy

täñkä

komissar:**1. komissar:****Sayfa 249**

Satır: 6

Komiser.

guberna komitetına la
bezzekelär haylanğan tizär
Xatta komissar za nindäyzer
pomeşkiy skiy ti Beldeñme

komitet:**1. komitetınıñ:-ı, -nıñ****Sayfa 248**

Satır: 36

Kurul, komite.

Batşa töşörölgäs tä Yaqup
awılında tözölgän volost
komitetınıñ başına Sergey
Xitrovtıñ ölkän ulı

kommun:**1. kommun:****Sayfa 195**

Satır: 13

Komünist.

azğan ti Kommun bulıp
qaytqan ti ul Säpsim
bälşawnik ti
Ti ti ti tip mışqıllanı unı
starşına Ti menän nimä
eşläp

kommunis:**1. kommunistar:-tar****Sayfa 194**

Satır: 12

Komünist.

kiterbez tip şayarta Üzeneñ
katorğala bolşeviktar menän
osraşıp totoş ber mäktäp
ütewen kommunistar menän

konfiskovat:**1. konfiskovat:****Sayfa 65**

Satır: 27

El koyma.

Baygildeneñ bötä äyberen
konfiskovat itep üzen
yegerme
dürt säğät esendä awıldan
ğına tügel volost yerenän dä

konfiskatsiya:**1. konfiskatsiya:****Sayfa 53**

Satır: 30

Müsadere; toplatma.

añlaşılmağan yat teldä
Vot tebe konfiskatsiya Odno
baraxlo tip kölöştölär

konvert:**1. konvert:****Sayfa 146**

Satır: 25

Zarf.

bökrö bulıp konvert tışında
säyer hibelep yatalar ine
İştugandıñ äkrenlege
Sälimägä tüzep torğohoz
ozaq

koridor:**1. koridorza:-za****Sayfa 214**

Satır: 4

Koridor.

Matvey
Ošo vaqıt koridorza
nindäyzer tupaş tawıştar
yañğırıp

korpus:**1. korpusın:-ın****Sayfa 119**

Satır: 28

Kolordu.

yata Unıñ huğış aldınan
ğına İrimburza kadettar
korpusın tamamlagan ofitser
ulı Fedka Ryaboyzan

koyka:**1. koykala:-la****Sayfa 210**

Satır: 27

Yatak.

Yänäş koykala tip elep aldı
Matvey kiñ yılmayıp
Xäterläyheñme hin tözälep
sığıp kitteñ Min

köför:**1. köför:****Sayfa 8**

Satır: 37

*I. Küfür II. Kötü,**günah.*

Kit buştı Baygildeñä oqşap
köför hüz höyläp
ultırma tip qatı itep ışıktırte
Sıwaqay äbey İr keşe

köl:**1. kölgä:-gä****Sayfa 9**

Satır: 35

Kül.

Äle genä kölgä kümep
beşerep alğan berzän ber
sösö
ikmägen totoş turap unıñ
aldına haldı Yäneş menän

köl:**1. kölöw:-öw****Sayfa 62**

Satır: 16

*I. Gülmek, kahkaha**atmak II. Alay etmek.*

osratıw urını kilgändä bını
keşelär aldında üzzärenä
äytep kölöw üs alıw telägen
tıya almay ötölä yığıla öygä

kölämäs:**1. kölämäş:****Sayfa 29**

Satır: 31

Fıkra, komik hikaye.

kölämäs hüzzär höyläp
Yemeşte mărăkäläp
tä ultırmanı

kölämäslä:**1. kölämäsläp:-p****Sayfa 22**

Satır: 10

Fıkra anlatmak.

yarata Äsähe awırıw
tormoştarı awır bulğanı
ösön
yälläy här kilgändä
kölämäsläp şayartıp unıñ
küñelen

kölämäslek:**1. kölämslegen:-en, -****Sayfa 231**

Sətir: 11

Komiklik.

şayanlığın mutlığın
kölämslegen his tä
yuğaltmağan
uynay kölä bötä awırlıqtı
yeñep sığa belgän tıynaq

kölöpärä:**1. köläpärä:****Sayfa 135**

Sətir: 45

Şapka, başlık.

tirähendä borkänsek
yabınğan yäki köläpärä

köläs:**1. köläs:****Sayfa 6**

Sətir: 40

Güleç, güleriyüzlü.

Awılda bötä keşe unı
yaratıp ta mäsäk itep tä
Sıwaqay
äbey tip yörötä Közgö
sıwaq kewek yaqtı köläs
yözlö

köldör:**1. köldörögä:-örgä****Sayfa 69**

Sətir: 39

Güldürmek.

sıgarıp bötörörhöñ tip
şayartıp äsähen köldörögä
genä
tırıştı Taiba äbeyzeñ uğa
qayış menän ultırtqan aqlı

kölkö:**1. kölkö:****Sayfa 188**

Sətir: 38

Komik, gülünç.

buldım Eye ısın Xäzer unı
höylähän äzäm ısanmaş
kölkö kewek toyolor Qızzar
bötähe lä matur bula bıl

kölömhörä:**1. kölömhöräp:-p****Sayfa 136**

Sətir: 25

Gülüsemek.

Kölömhöräp hüzzä küp
höylänek Xäyerle bulhın
Xäzer
yır menän küñel yıwatıp
almaq za bulmaş şul
mırzalar

kölös:**1. kölöştölär:-tö, -lär****Sayfa 53**

Sətir: 30

Gülüsemek.

añlaşılmağan yat teldä
Vot tebe konfiskatsiya Odno
baraxlo tip kölöştölär

költä:**1. költälären:-lär, -en****Sayfa 77**

Sətir: 21

Hasat edilen

ekinlerden yapılmış demet.
költälären kinänep seretä
Täbiğät ilgä aslıq kilterew
yulında yazzan başlağan
räximhez eşen bına

kömbäz:**1. kömbäzzären:-zär, -en****Sayfa 129**

Sətir: 14

Kümbet.

sıxırlanğan kewek tekläp
tınpı torğandar Xäbir
üzeneñ
bahadır käwzähe sirkäw
kömbäzzären kük
kükrägändägeläy

kömös:**1. kömöş:****Sayfa 30**

Sətir: 24

Gümüş.

ällä ni xätle märyendär
munsaqtar äbey batşa hüräte
töşörölgän kömöş täñkälär
tabıp alğanı bar Şulay

kömrö:**1. kömrö:****Sayfa 9**

Sətir: 40

I. Kavislenip duran;
yay biçimli II. Kambur.
kewek käre ozon barmaqlı
qarsığa suqışı himaq
kömrö tanawlı mullanı
aptıraw qatış qızıqınıw

kön:**1. kön:****Sayfa 5**

Sətir: 44

I. Güneş II. Gündüz III.
Gün.

kilä xatta yünläp ısıq
ta töşkäne yuq Äğär
yañınan un
un biş kön şulay torha
aşlıq köyä başlayasaq
Ul saqta

kön kür:**1. kön kürä:-ä****Sayfa 101**

Sətir: 15

Kelime Tipi: **Deyim**

Gün görmek; yaşamak,
hayat sürmek.
menän irkenläp kön kürä ine
Keskäy Yemeşkä oşonday
keşelär xaqında uylanıp ni

könbağıs:**1. könbağıs:****Sayfa 68**

Sətir: 26

Ayçiçeği.

Xammat igen igerğä xatta
awılda hiräk keşe säskän
könbağıs kartuf qarbuz
qawındarğa xätle üsterergä
yarata

könbayı:**1. könbayıta:-ta****Sayfa 57**

Sətir: 32

Batı.

Äkembät Bäyembät İşänbät
tigän bik köslö dürt ber
tuğan
batır bulğan ti Ular bınan
bik alısta könbayısta kiñ
irken

köndäge:

1. köndägegä:-gä

Sayfa 115

Satır: 33

Her günkü.

ultırzı Ul böğön ısınlap ta
üzen köndägegä qarağanda
yeñeleräk xälleräk hizgän
kewek ine

köndäle:

1. köndälekte:-te

Sayfa 5

Satır: 34

Günlük.

uylanıp tik ultırıwsan bulıp
kitewen xäterläp öndäşmäy
qaldı İsmaham hin elekkəsä
haw bulhañ da ber xäl ine
Keşegä balas huğıp keyez
başıp bulha la köndälekte

köndän kön:

1. köndän kön:

Sayfa 27

Satır: 42

Kelime Tipi: -

*Günden güne, her
geçen gün.*

Ğazaplı awırırw hām qayğı
esendä köndän kön nığırmaq
hulıy şınā barğan Säğürä
yeñgä yañğızı yatıp qaldı

köndäs:

1. köndäşeñme:-eñ, -me

Sayfa 87

Satır: 2

Kuma.

Yä kem ul tip Sälimäneñ
uym bülde Xammat
Hineñ yäş köndäşeñme ällä

köndöz:

1. köndöz:

Sayfa 24

Satır: 39

Gündüz vakti.

Bıl im tomdarzan huñ
Yemeş kisen genä tügel
köndöz
zä hataşıp qurqıp tağı ber az
awırını İke azna tigändä

köndözgö:

1. köndözgö:

Sayfa 3

Satır: 14

Gündüz vakti.

qoştar za yomşaq yeläs
yeldän höyölöp
köndözgö eşe kämegängä
höyönöp bayram itä

köñgört:

1. köñgörtlänep:-län, -ep

Sayfa 151

Satır: 33

Siyahımsı hale

getirmek.
öy ese tağı la köñgörtlänep
qarañğılanıp kitkän hımaq
buldı İştuğan törlö uy
menän tarqalğan iğtibarızı
yıyıp

köñküreş:

1. köñküreş:-e

Sayfa 98

Satır: 22

I. Yaşama biçimi II.

Yaşam şartları.
töşkä ingängäme ällä keşe
telendä unıñ xujalarınıñ
köñküreşe turahında şomlo
hüzzär yörögängäme
Yemeşkä här

könlä:

1. könläp:-p

Sayfa 216

Satır: 12

Kıskanmak.

tän menän yaratırwızı
qäzerläwze uğa xezmät
itewze talap

itte Bibeşte bötä keşenän
könläp öyzän ber azım sitkä

könläp:

1. könläp:

Sayfa 268

Satır: 16

Gün boyunca.

hötlögändäy hutlı başqort
dalahında unıñ baylığı aylap
tügel könläp üşä kiñäyä
kübüyä barızı Unıñ tiştä tiştä

könläs:

1. könläşte:-te

Sayfa 73

Satır: 36

Kıskanmak.

mañlayına bahadırzarsa kiñ
köslö kükrägenä yäbeşkän
besän kabäktärenän dä
könläşte böğön

könlök:

1. könlökkä:-kä

Sayfa 26

Satır: 9

Günlük.

şul Qormoş bayğa könlökkä
yallanıp besän eşlärgä
kitergä teyeştär ine

könlöklä:

1. könlökläp:-p

Sayfa 29

Satır: 11

Günlük işe katılmak.

ağay Uralğa Qormoş
bayzargä könlökläp besän
eşlärgä
kitmäne İştuğan da Öyzä
qaldı Ular ni ösöndör gel

könö tönö:

1. könön tönön:-n, -n

Sayfa 48

Satır: 30

Kelime Tipi: -

Gece gündüz, hiç

durmadan, aralıksız.

tönön Baygilde ağay başta
ber ike hüž menän bulha la

kön torasağım yuq
İšetäheñme tip tezze ul
kөнөн төнөн

könsığış:

1. könsığışqa:-qa

Sayfa 57

Satır: 37

Doğu.

saqırmdar ütep könsığışqa
Ural itägenä kilep yämle
Eyek
buyında yäylärgä
yaratqandar ti Ä iñ oloları
Tolombät

könsö:

1. könsö:

Sayfa 86

Satır: 41

Kıskanç.

alırlıq yawız könsö keşe
mikän ni ul Sälimä Äy alla
üz
yörägeñde lä totoş belep
töşönöp bötöp bulmay bit

könsölök:

1. könsölöklö:-lö

Sayfa 73

Satır: 25

Kıskançlık.

yağına la ara tirä könsölöklö
qaraş taşlap ala
Almanıñ aşılın qort aşay tip
belmäy äytmäğändär

könvaq:

1. könvaqtan:-tan

Sayfa 39

Satır: 16

Güney.

üländärzeñ harğayıp kibep
bötäwe lä awılğa ayırata
küñelhezlek moñhowlıq
östäy Yetmähä könvaqtan
ber

köpä köndöz:

1. köpä köndöz:

Sayfa 52

Satır: 18

Kelime Tipi: -

Güpegündüz.

yöröwenä köyönöp kenä
äytäm Yä bıgasa kem şulay
köpä
köndöz esep işerep şul töşö
menän oyalmay äzämğä

köplö:

1. köplö:

Sayfa 131

Satır: 7

Köplö (yer adı).

köplö urmanın qat qat
hözöp sıqqandar Läkin
hözömtä
bulmağan Sönki yomro
toyaqlı sızam yılğır başqort

köpö:

1. köpöm:-m

Sayfa 22

Satır: 26

*İçine pamuk, yün
koyarak dikilmiş, yakasız
bir üst giyimi.*
Tügel Yebäk yebäk Mineñ
küldägem dä yawlığım da
köpöm dä äsäyem tegep
birgän qoptor itegem dä
yebäk

köpşäk:

1. köpşäk:

Sayfa 81

Satır: 28

Yumuşak, cıvık.

kartufı qazıp alınğan inde
qara batqaqqa äylänep
yatqan
köpşäk yer aşá bata suma
alğa yügerze İxataniñ Üle

kör:

1. kör:

Sayfa 41

Satır: 4

I. Gür, semiz II.

Toraman, güçlü, kuvvetli.
kürewzä ük oqsanı Bigeräk
tä unıñ taşıp barğan
energiyalı sälämät töşö kör

boyoroqlı tawışı yetez
bazıq

köräk:

1. köräk:

Sayfa 4

Satır: 13

Kürek.

bötkän köräk haqalın
semetkeläp urındıq sitendä
bayanar
birle hüzhez ultıra
Kügelyem ay nurzarı unı
bersä

köräk möräk:

1. köräk möräk:

Sayfa 21

Satır: 41

Kelime Tipi: -

Kürek mürek.

Ä bazar yetkäs azna buyına
eşlängän bıl köräk möräk
qamıt qomottarızı üzeneñ tar
ozon kükräkle urman

körän:

1. körän:

Sayfa 54

Satır: 19

Kahverengi, konur

rengi.

Mineñ unda bik şäp körän
beyäm bar Şunı barıp
yegep alıp kil tine
Särbiyamal tağı qırt kişep
Bar

köräs:

1. köräşep:-ep

Sayfa 68

Satır: 21

I. Güreşmek II.

Mücadele etmek, savaşmak

III. Tartışmak.

köräşep kös hınaşıp qararğa
batırsılıq itewselär hiräk
buldı Xammat batır tip isem
birzelär uğa Unıñ xaqında

köräs:

1. köräşkä:-kä

Sayfa 105

Satır: 11

I. Güreş II. Mücadele.

kämeý bara ti tip höyläp kitä
Ä qasandır köräşkä täw
başlağan saqta Aldar batır
köslöräk bulğan tip
höyläyžär

köräşe:

1. köräşe:

Sayfa 47

Satır: 23

I. Güreşçi II.

Mücadeleci.

hala başlağan Xisbullaniñ
ber tuğan ağahı köräşe
Xammat batır saytan bulıp
arağa ingän Şunan Sälimä

köräy:

1. köräyergä:-ergä

Sayfa 27

Satır: 10

I. Semizleşmek II.

Kuvvetlenmek.

telämäy ikän ä Tegenän
bınan özöp yolqop haman
bayırğa küp tä yaqşı la aşap
köräyergä tırışıp

körhön:

1. körhönöp:-öp

Sayfa 5

Satır: 41

Derin bir of çekmek.

Baygilde ağay awır
körhönöp quyzı
Yawır za bit Tik qasan
yawır Küräheñ iyun yetep

körmäkläş:

1. körmäkläşep:-ep

Sayfa 104

Satır: 32

Galibiyet için

çekişmek.

qazıqqa bāylāp kitkändär ti
Eyäläre şul köndän birle ber
berehen yeñä almay haman

köräşep körmäkläşep
qayzalı

körmäl:

1. körmälgäyne:-gäy, -ne

Sayfa 192

Satır: 38

Düğümlemek, düğüm

olmak.

menän Sämiğä kilep inde
Ularzıñ şäp yügerewzän
tıdarı bötöp artıq
qıwanıstan teldäre
körmälgäyne

körpä:

1. körpäne:-ne

Sayfa 165

Satır: 32

I. Hububat II. Kumral,

açık kahverengi.

sıgalar beşkän yomortqa
eremsek quşıp bolğatıp
quyğan körpäne talaşıp
hoğalanıp aşarğa totonalar

kört:

1. kört:

Sayfa 145

Satır: 13

Yoğun kar.

vata kört başqan uram
buylap ürge osqa kitep
barğanda
Sälimä menän osraştılar Ul
zäñgär künäktären talğın

kös:

1. kös:

Sayfa 4

Satır: 32

Güç, kuvvet.

Uraq urğanda Baygildeneñ
qulına küz eyärmäy
usmahına kös yetmäy
Uraqta unıñ aldına keşe
tügel

kös xäl:

1. kös xälsä:-sä

Sayfa 198

Satır: 5

Kelime Tipi: -

Güç, kuvvet.

bulıwı kārāk saqta kös xälsä
yāştārgā yarzamğa āzer
torowı kārāk hin bezzeñ
menän ber yuldan bara
torğan

kösän:

1. kösänep:-ep

Sayfa 127

Satır: 24

I. Zorlanmak II.

Çabalamak, gayret etmek.
mullalar ayaq aştında uralıp
bayırğa ular rätenä inergä
kösanep yörögän arıq
qomhoz as küzle yaş ber
yeget

kösäy:

1. kösäyä:-ä

Sayfa 112

Satır: 15

Güçlenmek.

belderhän awırıw kösäyä
öndäşmäy tüzhän ütep kitä
ikän tigän ısanıw yäşäy
Şuğa kürä bıl awırıwğa
dusar

köskä:

1. köskä:

Sayfa 16

Satır: 26

Zorlukla, güçlülükle,

zorla; zar zor.

töbönä tayanıp yänäş huzılıp
yattılar za ayaqtarın bar
köskä säpeldätä başlanılar
Yänähe yözöp kittelär Yılı

köslä:

1. kösläp:-p

Sayfa 44

Satır: 40

Güç kullanmak, zor

kullanmak.

yäşende Särbiyamal unıñ
belägenän totop aldı handıq
artınan tartıp sıgarzı kösläp
üz itägenä ultırttı

köslö:**1. köslö:****Sayfa 4**

Satr: 19

Güçlü, kuvvetli.

qatqan zur köslö quldarına
moñayıp qaray za
Eyy baxet tigäneñ
maturlıqta la yegärlelektä lä
tügel

köslölän:**1. köslölänä:-ä****Sayfa 105**

Satr: 10

Güçlenmek.

ultırğas Unan Yemeşteñ
yawabın da kötmäy Toğro
batır köräşkän hayın
köslölänä ä Aldar batırzıñ
kösö

kösök:**1. kösök:****Sayfa 23**

Satr: 1

Enik.

Solandağı qotorlo kösök
Läwek läwek örä

kösöl:**1. köşöl:****Sayfa 276**

Satr: 42

Su sıçanı.

ingän Nikita nağandan
hawağa ber ike atıp
yebärewgä
tuqmawsılar köşöl şikelle
öndärenä qasıp böttö Uram

kösörgäneşe:**1. kösörgäneşe:****Sayfa 70**

Satr: 4

Çabalı, gayretli.

yäşäy birze Qalanı unıñ
awır läkin nindäyzer
yañırıw
tamırınan üzgärewn aldında
torğan kösörgäneşe
tormoşon

köt:**1. kötä:-ä****Sayfa 4**

Satr: 2

*I. Beklemek II. Hayvan**gütmek.*

dürt kenä yäş tula Eye
keskäyär äle ular Nindäy
yazmış kötä ularzı kiläsäktä
Nimälär kürergä nizär

kötkän donya:**1. kötkän donyahın:-hın****Sayfa 78**

Satr: 24

Kelime Tipi: -

Kurulmuş hayat.

sığarmanı Üzeneñ gümer
buyı tırışıp yığan malın
kötkän donyahın Xisbullağa
birep unı töp yortqa xuja
itep

kötöw:**1. kötöw:****Sayfa 4**

Satr: 27

Sürü.

ikän huñ Kötöw zä köttöñ
İtek tä tekteñ Meyes tä
sığarzıñ Qırwın qıwıp Eyek
haqmar Yayıq buylap
küpmə

kötöwse:**1. kötöwse:****Sayfa 124**

Satr: 34

Çoban.

itkändär ular tip ber nisä qat
tuqıp ta sıqtı Sobxan
starşına unda barırğa la
kötöwse Timerbayzıñ ni

köttör:**1. köttörmänelär:-mä, -ne, -lär****Sayfa 107**

Satr: 23

Bekletmek.

Bögön dä unı qızzar ozaq
köttörmänelär Ber ike

qabım

ikmäk menän awızzarın

yandıra beşerä berär sınayaq

köy:**1. köylö:-lö****Sayfa 8**

Satr: 28

Nağme, melodi.

bulahıñ tıne Sırwaqay äbey
qatı itep Unan tağı
üzeneñ yomşaq köylö tawışı
menän höyläp kitte hineñ

köy:**1. köyöp:-öp****Sayfa 74**

Satr: 7

*I. Yanmak II. Kızmak,
kurumak, çok susamak III.
Hasretle beklemek.*

köyöp tä bişlätä arıp
armanhız bulıp bötkäyne
inde Unı
bıl awır xäldän ağahı kilep
qotqarızı

köyä:**1. köyä:****Sayfa 5**

Satr: 44

Güve.

kilä xatta yünläp ısıq ta
töşkäne yuq Äğär yañınan
un
un biş kön şulay torha aşıq
köyä başlayasaq Ul saqta

köyäntä:**1. köyäntä:****Sayfa 113**

Satr: 1

Su taşıma sırtığı.

ozon arıq käwzähän köyäntä
kewek böğöp urındıqta
yatqan Zälifä äbey qartına
älenän äle qarap awır

köyäntälä:**1. köyäntäläp:-p****Sayfa 14**

Satır: 13

Sırığa asıp götürmek.

Bibeş alasıqqa sıqtı la
köyantalap hıwğa kitte
Ä Yäneş menän Yemeş
öyözön külägä yağına sıgıp
nigez

kövlä:

1. köyläp:-p

Sayfa 22

Satır: 37

*I. Melodilendirmek,
ahenkliendirmek II. Belli bir
ezgide söylemek.*
Büre äkiäten yaratıp tınlay
Uğa äkiätteñ köyläp
höylängän ölöştäre ayırıwsa
oqşay

köyö:

1. köyö:

Sayfa 15

Satır: 19

*...biçimde, tarzda,
halde.*
şır yalanğas köyö yırın
buylap tübängä yılğağa
taban yügerzelär Yäneş tä
başqa vaqıtta şulay itä

köyök:

1. köyök:

Sayfa 143

Satır: 33

*I. Yanık II. Keder,
üzüntü.*
kärtagä sıgıp kitem Eyy
mäzäk tä köyök tä şul
Qarasäs äbey başın artqa
taşlay birep tawışhız

kövön:

1. köyönäheñ:-ä, -heñ

Sayfa 5

Satır: 5

*Kaygılanmak,
endişelenmek, üzülmek.*
Boşmay ni boş şul Boşor
urını bar äsähe boşorloq
köyönäheñ nimägä bılay
eseñ boş huñ atahı

köyönös:

1. köyönöstär:-tär

Sayfa 245

Satır: 36

Kaygı, endişe, üzüntü.
yöröw küñelleräk bulır tip
ışäpläp Ayhılıwızın tuyın
qıştan közgä
kisektergäynelär Köz ularğa
yañı köyönöstär

kövsä:

1. kövsäy:-y

Sayfa 22

Satır: 44

I. Geviş getirmek II.
Yavaşça yemek, uzun süre
çiğnemek.
Arandağı biş kaza
Mırt mırt kövsäy

köyzör:

1. köyzöröp:-öp

Sayfa 13

Satır: 24

I. Yakmak II.
Kızdırmak III. Coşturmak
IV. Demlemek,
koyulaştırmak V.
Kaygılandırmak, üzmek.
bersä urındıqqa taban
yügerze Ä qan alıwsı nizer
mıgırlap alama keyez
kişägen şämdä köyzöröp
yarağa

köz:

1. közzän:-zän

Sayfa 28

Satır: 11

Güz, sonbahar.
Ular şikelle közzän tärän
itep sizäm aqtarhañ
Yazın irtä säshän Yetmähä
bezzeñ qoro yaqqa

közgö:

1. közgö:

Sayfa 6

Satır: 40

*I. Ayna II. Güzdeki,
sonbahardaki.*

Awılda bötä keşe unı
yaratıp ta mäzäk itep tä
Sıwaqay
äbey tip yörötä Közgö
sıwaq kewek yaqtı köläs
yözlö

közön:

1. közön:

Sayfa 118

Satır: 19

Güzün, sonbaharda.
almanı ul huñğı yıldarza
xatta yazın közön
yütkerenep
yabıgıp harğayıp ta yörönö
Särbiyamal unı äylängän

közörä:

1. közöräyep:-y, -ep

Sayfa 196

Satır: 28

*Kabarmak, şişmek,
dikleşmek.*
tibergä yaramay tine
Timerbay
Moratşa uyında qaldı
Közöräyep sübäge sıgıp
torğan

közöräy:

1. közöräygän:-gän

Sayfa 91

Satır: 20

*Kabarmak, şişmek,
dikleşmek.*
salbar keşähenä tıqqan qısqä
ayaqtarın xäle yetkäsä
kirep tarbaytıp başqan
Közöräygän yelkähe
terpäygän

krästiän:

1. krästiän:

Sayfa 70

Satır: 37

Köylü.
bulırğa ä sitek kaluşı menän
sällähe ısın nıqlı krästiän
bulırğa qamasawlanı Taiba
äbey unı bıl yaraqhız

krizis:**1. krizisi:-ı****Sayfa 25**

Satır: 16

Kriz, buhran.

Oşo köndän huñ ällä ısınlap
ta yılı tire esendä yatıp
tirläw kileşep ällä awırıwzıñ
krizisi uzıp Yemeşteñ

kraşennikov:**1. kraşennikovtıñ:-tıñ****Sayfa 131**

Satır: 14

*Kraşennikov (özel
ad).*
tırä yaqta bayarzarzıñ
imeniyeları ber ber artlı
yanıp
kölö kükkä osop yatqan
saqta bayar
Kraşennikovtıñ

kulak:**1. kulaktarğa:-tar, -ğa****Sayfa 251**

Satır: 3

Köy ağası.

vlast başına ultırıp alğan
kulaktarğa häm ularzıñ
yalsılarına qarşı köräşkä
yarlı batrak haldattı
oyoştorow

kupets:**1. kupets:****Sayfa 37**

Satır: 12

Tüccar.

öyzärenän dä qasıp kitte zur
bazarlı kürşe Yaqup
awılında
yäsäwse ber kupets qatıñğa
aş beşerewselekkä barıp
indä

kuy:**1. kuyğan:-ğan****Sayfa 149**

Satır: 35

*I. Koyun II. Bırak!**Vazgeç! III. Elbette,**muħakkak IV. Koymak,**bırakmak, salmak,**yerleştermek, yaymak.*

Al ayaklarğa başın kuyğan
da

Yokly töş kürä

kuzlaq:**1. kuzlağa:-a****Sayfa 214**

Satır: 32

*At arabacısının oturma
yeri.*

Särbiyamal larş lorş başıp
sanağa sıgıp ultırzı la
ayaqtarın
yanğa halındırıp tar kuzlağa
saq hıyıp urınlaşqan

kuxnya:**1. kuxnya:****Sayfa 117**

Satır: 27

Mutfak.

taqta menän ikegä bülengän
Särbiyamal öyzöñ kuxnya
xezmäten ütägän ber täzräle
keskäy ölöşön bäläkäs yaq

kü kü küü kürergä:**1. kü kü küü kürergä:-
ergä****Sayfa 175**

Satır: 35

Kelime Tipi: -

Görmek, bakmak.

kürergä yä yän aatam atam
tip özöp özöp ijeklär köskä
uqıp sıqtı Unan xattı
yörägenä başıp qolağında

kübä:**1. kübä:****Sayfa 39**

Satır: 17

Ot yıgını, tahl demeti.

özlökhöz işkän eše qoro yel
hırttan kübä zurlıq kipkän
qara qamğaqtarzı qıwıp alıp
kilä lä uram buyında

kübäläk:**1. kübäläkkä:-kä****Sayfa 166**

Satır: 5

Kelebek.

Käwzäläre ularzıñ harı
kübäläkkä täpäyzäre qızıl
säskägä oqşay Ä azaqtan
üşä üşä yep yämhez tawıqqa

kübäy:**1. kübäyğan:-ğan****Sayfa 8**

Satır: 30

*I. Artmak, çoğalmak II.
Güçlenmek.*
ayaq qulıñ da şul yen
qağılganğa hızlay bit ul Yen
qağılganğa yaman qanıñ
kübäyğan Yaman qan

küp:**1. kübep:-ep****Sayfa 80**

Satır: 33

Kabarmak, şişmek.
kübep tarbayıp başıp toralar
Qayhı berzäre qoyroqto
sänsep yalan kärtälä ırğıp
hikerep uynap yöroyzär ine

kübehe:**1. kübehe:****Sayfa 25**

Satır: 26

Çoğu, çoğunluğu.

yıwıp ikmäk beşerep kitte
oloraqtarı ildäge awıldağı
xäbärzärze höyläne Bıl
xäbärzärzeñ kübehe xäzer
gel

kübehensä:**1. kübehensä:****Sayfa 136**

Satır: 36

*Çoğunlukla, çoğu
vakit.*
menän kümä yäki yäs
küñeldärze qarsığa kewek
yelkenderep zäñgär buşlıqqa
osorop alıp kitä Kübehensä

kübeq:

1. kübeqtäreneñ:-tär, -e, -neñ

Sayfa 169

Satır: 4

Köpük.

Särbiyamaldıñ göbörләtep
hıyır hawıwın da qarzay aq
köpşäk höt kübeqtäreneñ
qabara kübäyä künäkkä tula

küberäk:

1. küberäk:

Sayfa 31

Satır: 43

Çoğunlukla, genellikle;

çoğu zaman.

Keşelär bında başqa
vaqıttağığa qarağanda
küberäk
yetmähä elekkesä qatın qız
äbey häbey genä lä tügel

kügär:

1. kügärep:-ep

Sayfa 52

Satır: 23

I. Göğermek, yeşermek

*II. Küflenmek III. Göge
doğru yükselmek.*

tuqmalıp başı bite kügärep
ös başı özgölänep qayıp
kildä

Oşonan huñ iñğıraşıp ara
tirä qan tököröp ber kem

kügären:

1. kügärenep:-ep

Sayfa 16

Satır: 40

Morarmak, göğermek.

küñeldän hoqlandı Tik üze
barıber yotmanı

Bibekäy menän Yäneş
kügärenep teştäre teşkä
teyep

kügärsen:

1. kügärsen:

Sayfa 59

Satır: 32

Güvercin.

hırma bürek östönä qara
küzäkey keyep bilen al
bilbaw
menän bıwıp quyğan arıq
bäläkäs käwzäle kügärsen
küzzäre

kügelyem:

1. kügelyem:

Sayfa 4

Satır: 14

Mavimsi.

bötkän köräk haqalın
semetkeläp urındıq sitendä
bayanar
birle hüzhez ultıra
Kügelyem ay nurzarı unı
bersä

kügülän:

1. kügülän:

Sayfa 113

Satır: 26

Yeşil ot.

Yä zarlanma äsähe Äyzä
mine uramğa alıp sıq
Kügülän östündä tüşälep
ultırıp keşelärzen ütkän

kük:

1. küktä:-tä

Sayfa 3

Satır: 7

I. Gök, gökyüzü II.

*Mavi; boz III. Vücutta
moraran yer IV. ...gibi,
...benzer, ...şeklinde.
ayaz küktä altın tabaqta
tulğan ay yözä Tallıqta
handuğastar sutılğaşa Tiräk*

kükhel:

1. kükhel:

Sayfa 17

Satır: 6

Mavimsi.

buldılar Yäneş tä ularğa
eyärze Qızılyar başına
mengäs ular kükhel yäşel
bulıp öyörölöp ağıp yatqan

kükrä:

1. kükräp:-p

Sayfa 33

Satır: 37

Gürüldemek,

kükremek.

qatı kük kükräp yer
dereldäp täzrälär zıñlap kitte
Qoyaştı yazzan birle
berense tapqır qara bolot
qaplanı

kükräk:

1. kükrägenä:-e, -nä

Sayfa 13

Satır: 12

Göğüs.

ilap yebärze lä küz asıp
yomğansı äsähenä qulın
tastan artıp alıp üzeneñ
kükrägenä qıstı

kükşel:

1. kükşel:

Sayfa 92

Satır: 19

Mavimsi.

bulıp alğa huzılğan ırğaq
şikelle zur qıtırşı quldarı
kükşel
yön başqan yalbir bite
menän bıl qart ayıwğa
oqşay ine

kül:

1. kül:

Sayfa 165

Satır: 28

Göl.

Yemeşteñ yarılıp qatqan
ayaq barmaqtarın da suqıp
tartalar Yözöp yöröy torğas
kül töbönän ılımıq ezlärgä

külägä:

1. külägä:

Sayfa 14

Satır: 14

I. Gölge II. Karaltı,

silüet.

Bibeş alasıqqa sıqtı la
köyäntäläp hıwğa kitte
Ä Yäneş menän Yemeş

öyzoñ külägä yağına sıǵıp
nigez

külägälä:

1. külägälä:

Sayfa 16

Satır: 19

Gölgeli.

inergä qurqıp oşo tomroq
külägälä xäle bōtkānsä başıp
torzo Ä unıñ yanında
yılǵanıñ qazandaǵı kewek
eşegän

küläwek:

1. küläwektä:-tä

Sayfa 3

Satır: 9

Su birikintisi.

başında kākūk saqıra
Küläwektä tälmaryendär
baqlıdaşa
Olo Eyek yılǵahı üzeneñ
māñge şat şayan yırazın

küldäk:

1. küldäk:

Sayfa 7

Satır: 9

I. Gömlek II. Tek parça

elbise.

qağa östönä bilenän genä
böröp tegelgän sitsa küldäk
keyep qış köndärendä
başına beräy alama şäl
yabınıp

küldäk ıstan:

1. küldäk ıstandan:-dan

Sayfa 23

Satır: 26

Kelime Tipi: -

Gömlek pantolon.

yörönö lä unıñ ıstanınan ber
alama özöp tä aldı Xalıq
äytkānsä qırq yamaw küldäk
ıstandan özölöp töşörgä

küldäklek:

1. küldäklek:

Sayfa 88

Satır: 12

Elbiselik kumaş.

qaytıp kilde Ul ğına la tügel
Baygilde ağay ularğa
bik matur şaw bizäk kük
sitsanan küldäklek tä alıp
qayttı

küm:

1. kümep:-ep

Sayfa 9

Satır: 35

Gömmek, örtmek.

Äle genä kölgä kümep
beşerep alğan berzän ber
sösö
ikmägen totoş turap unıñ
aldına haldı Yäneş menän

küm kük:

1. küm kük:

Sayfa 50

Satır: 35

Kelime Tipi: -

Gömgök renk, çok

mavi renk.

Särbiyamal küm kük bulıp
kügärenep ilap şeşenep
bōtkān Bibeste höyräkläp
tigändäy kırandasqa sıǵarıp

kümäk:

1. kümäk:

Sayfa 48

Satır: 42

I. Sayısı çok, fazla II.

Ortaklaşa, birlikte.

Baygilde ağay ike ut
urtahında qaldı Bibeş tä
qızǵanıñ
qatınhız torop qalıw za
kümäk bala östönä taǵı

kümäklä:

1. kümäkläp:-p

Sayfa 60

Satır: 13

Toplanmak, bir araya

gelmek.

awıl yağına kire boroldolar
Ä qoyaş bayıwğa ular
kümäkläp

Baygildelärzä säy esep
ultıralar ine inde Baygilde

kümel:

1. kümelgän:-gän

Sayfa 268

Satır: 36

Gömmek, örtmek.

başqan bıl qart Eyek
buyınıñ uñdırışlı dalaların
xuş yeşle
meñ törlö säskälärgä
kümelgän hıwbaşar
tuǵayzarın

kümer:

1. kümer:

Sayfa 213

Satır: 4

Kömür.

Minä ulay töbäp qaramaǵız
ti ul uñayhızlanıp
hezzeñ küzzäregez şunday
qaralar Utlı kümer kewektär

kün:

1. kün:

Sayfa 221

Satır: 34

Deri.

qına öşönö Şuğa kürämeler
säyxur Qarasäs äbeyzärzeñ
kün ısmala balawız yeşe
añqıp torğan keskäy genä
öyżäre

künäk:

1. künäk:

Sayfa 34

Satır: 16

Kova, sepet.

Miskä menän taşıp tor
Künäk menän qoyop tor

künäklä:

1. künäkläp:-p

Sayfa 34

Satır: 21

Kovayla taşımak.

bulmanı Balalar teläğānsä
künäkläp tä qoymanı
Añğarmaştan kilep sıqqan

kewek qapıl ğına uzıp ta
kitte

künder:

1. **künderäm:-ä, -m**

Sayfa 146

Satır: 34

Göndermek.

bezki xäläl yefetegez
Xammattan küpdin küp
suqdın süq
säläm künderäm deräm tip
awır itep ijekläp uqıp kätte
İştüğan

künek:

1. **künekkän:-kän**

Sayfa 41

Satır: 30

Alışmak.

Säğürä yeñgäneñ bärxät
hımaq yomşaq äkren
tawışına
künekkän öyzä
Särbiyamaldıñ köslö qırqıw
tawıştı artıq

künel:

1. **küñele:-e**

Sayfa 7

Satır: 14

Gönül.

qına tügel ä bötä nämäne
belergä işetergä töşönörgä
aşqınıp torğan tıñğıhız
küñele lä şulay qıwıp yörötä

künel üs:

1. **küñel üşergä:-ergä**

Sayfa 146

Satır: 17

Kelime Tipi: **Deyim**

*Bir şeylere sevinmek,
heyecanlanmak.*
yörögänebezze kürgäynem
Küñel üşergä bulğan ikän
Bına kisä üzenän xat kilep
tä töştö

künel as:

1. **küñel asılıp:-ıl, -ıp**

Sayfa 185

Satır: 21

Kelime Tipi: **Deyim**

Neşelenmek, keyfi

yerine gelmek; rahatlamak.
höyläşep küñel asılıp qala
torğaynı tip kenä höyläp
alğaynım äle tip arttırıp ta
yebärze

küñel kütär:

1. **küñeldäre kütärelep:-**

där, -e, -ep

Sayfa 14

Satır: 8

Kelime Tipi: **Deyim**

Keyfi yerine gelmek.

boyzayzan yalsıları ösön
oşonday ikmək beşerälär ine
Qızzar küñeldäre äzeräk
kütärelep tışqa yügerzelär

küñele qatı:

1. **küñeldäre qatıp:-där, -e,
-p**

Sayfa 26

Satır: 1

Kelime Tipi: -

Acımasız häle gelmek;

umursamaz häle gelmek.
yörögän keşelär zä yarım
ülep küñeldäre qatıp
bötkänder
inde küräheñ Ber kemdeñ
dä bıl mäyet mayaqtarğa işe

küñel bolğan:

1. **küñele bolğanıp:-e, -ıp**

Sayfa 31

Satır: 37

Kelime Tipi: **Deyim**

Midesi bulanmak.

torğan Yemeşteñ tağı küñele
bolğanıp başı awırta
başları Yäneş unı yetäkläp
tartqıláp höyräkläp

küñele böt:

1. **küñele bötöp:-öp**

Sayfa 226

Satır: 43

Kelime Tipi: **Deyim**

Sevinmek, memnun

olmak.

öndäşerzäy keşe
kürenmäğängä küñele bötöp
öyzöñ ber
möyöşönän ikensehenä
yügerep uynarğa kereşep tä
kitte

küñele boyoq:

1. **küñele boyoq:-**

Sayfa 15

Satır: 24

Kelime Tipi: -

Keyifsiz olmak,

düşünceli, efkarlı olmak.

märäkä bula ine Läkin
böğön berzän unıñ
qaramağında
keskay heñlehe bar
ikensenän üzeneñ dä küñele
boyoq

küñele neskär:

1. **küñel neskärelep:-e, -ep**

Sayfa 158

Satır: 24

Kelime Tipi: **Deyim**

Yumuşamak, gönlü

yumuşamak.

tip kenä quyzı Särbiyamal
Baygilde menän uzğarğan
huñğı kistä nisekter küñele
neskärelep kitem üzeneñ dä

küñele töş:

1. **küñele töşmäwen:-mä, -
w, -en**

Sayfa 162

Satır: 38

Kelime Tipi: **Deyim**

Yakın hissetmek, yakın

görmek.

yaratqan uyını la bit Läkin
Yäneşteñ uğa küñele
töşmäwen yetmähä unıñ
tabanı qupqan itegeneñ

küñele qayt:

1. **küñelem qayttı:-m, -tı**

Sayfa 115

Satır: 3

Kelime Tipi: **Deyim**
Birinden ya da bir şeyden soğumak.
 davaylaşa torğaynım hay
 işār Xāzer küñelem qayttı
 şul Bötähenän küñelem
 qayttı Xatta im tomonan da

küñele tart:

1. **küñelem tartmay:**-em, -
 ma, -y

Sayfa 12

Satır: 30

Kelime Tipi: **Deyim**

*I. Bir yöne doğru
 yönelmek II. Bir şeylere
 ulaşmaya çalışmak, heves
 etmek.*

Sāğürä yeñgä qıymay ğına
 qulın kire tarttı
 Quysı la Āllä niñä ber zä
 küñelem tartmay za

küñelhez:

1. **küñelhezeräk:**-eräk

Sayfa 27

Satır: 43

*Gönülsüz; keyifsiz,
 neşesiz.*

Berehenän berehe
 küñelhezeräk moñhowıraq
 köndär
 menän tağı ber azna vaqıt
 uzı Yemeş bötönläy tip

küñelhezlek:

1. **küñelhezlek:**

Sayfa 39

Satır: 16

*Keyifsizlik, neşesizlik;
 gönülsüzlük.*

üländärzeñ harğayıp kibep
 bötäwe lä awılğa ayırata
 küñelhezlek moñhowlıq
 öştäy Yetmähä könyaqtan
 ber

küñellän:

1. **küñellänep:**-ep

Sayfa 94

Satır: 12

*Neşelenmek,
 keyiflenmek.*
 Hay Dunayzı hipter olatay
 İzris qart şunı ğına kötkän
 kewek küñellänep
 balalaykahın

küñelle:

1. **küñelle:**

Sayfa 10

Satır: 8

*I. Keyifli, neşeli II.
 Gönüllü, istekli.*

sapan yeñdäreñ terhägenä
 xätle hızğanıp urındıq
 sitänä kilep ultırzı Üzen bik
 izge küñelle xatta allanıñ

küñelsäk:

1. **küñelsäk:**

Sayfa 56

Satır: 26

*Gönlü huzurlu, gönlü
 mutlu.*
 şikelle arı bire tuqtalıp
 uramdı tığärläp üter zä
 küzzän
 yuğalı bıl izge yöräkle
 küñelsäk äbeyzän tizzän ber
 ni

küp:

1. **küpte:**-te

Sayfa 22

Satır: 8

Çok.

eşlägänen qızıqhınıp qarap
 ultıra Şähit babay za
 Yemeşte yäşenän alda
 üşkäne küpte belgäne ösön

küpdin küp:

1. **küpdin küp:**

Sayfa 146

Satır: 33

Kelime Tipi: -

Çokça, çok.

bezki xäläl yefetegez
 Xammattan küpdin küp
 suqdin süq
 säläm künderäm deräm tip

awır itep ijekläp uqıp kitte
 İştüğan

küper:

1. **küperep:**-ep

Sayfa 126

Satır: 30

Kabarmak.

salqan äylänep yattı Unıñ
 mamıq tüşäkkä öyrängän
 may börgän qabırğahına
 küperep yatqan ülän dä qatı

küpert:

1. **küpertep:**-ep

Sayfa 40

Satır: 39

Kabartmak.

baştarın küpertep yeñ
 ostarın terhäkkä xätle
 taraytıp semtep
 näzek qatmarzar halıp
 tegelgän al keseyä küldäk
 ayağında

küpme:

1. **küpme:**

Sayfa 4

Satır: 28

Ne kadar.

ikän huñ Kötöw zä köttöñ
 İtek tä tekteñ Meyes tä
 sığarzıñ Qıwğın qıwıp Eyek
 haqmar Yayıq buylap
 küpme

küpmeler:

1. **küpmeler:**

Sayfa 53

Satır: 23

Bir çok, pek çok.

Bıl vaqığan huñ küpmeler
 köndär ütkäs Baygilde ağay
 tağı la boyoğoraq yabığıraq
 bulıp qaytıp inde Unıñ

küpselek:

1. **küpselek:**

Sayfa 118

Satır: 3

Çoğunluk.

ine huğış ikense köz huğış
bara Kūpselek irzār xāzer
unda huğış mayzanında
Bında tik Sobxan starşına
ulı

küptän:

1. küptän:

Sayfa 14

Satır: 35

*Çoktan, çoktandır,
uzun zamandır.
teymäşme tip küptän birle
qoyroğon bolğap qaştı
hikertep yaramhaqlanıp
qarşılarında başıp torğan*

küptänge:

1. küptänge:

Sayfa 105

Satır: 41

Evvelki.

*qasandır kemdänder išetep
kenä belğän bik küptänge*

kür:

1. kürergä:-ergä

Sayfa 4

Satır: 2

Görmek, bakmak.

*dürt kenä yaş tula Eye
keskäyzär äle ular Nindäy
yazmış kötä ularzı kiläsäktä
Nimälär kürergä nizär*

kürä:

1. kürä:

Sayfa 3

Satır: 27

Göre, bakılırsa.

*Baygilde ağay şulay uylay
Şuğa kürä uğa isemde lä
İştugan tip quşqan bit ul Ös
qız arahında*

kürä al:

1. kürä almaw:

Sayfa 109

Satır: 17

Kelime Tipi: Deyim

*Birine ya da bir şeye
karşı nefret duymak.*

kitkes asıw hām kürä almaw
menän
Yebär tip bışıldanı

küräğaraw:

1. küräğaraw:

Sayfa 216

Satır: 6

Az görmek.

*qäzerläğän Xisbullahına
küserze Xisullanıñ uñ küze
küräğaraw bulıw arqahında
aq bilek bulıp huğışqa
kitmäy*

küräheñ:

1. küräheñ:

Sayfa 5

Satır: 42

Anlaşılan o ki, belki,

galiba.

*Baygilde ağay awır
körhönöp quyzı
Yawır za bit Tik qasan
yawır Küräheñ iyun yetep*

kürämsez:

1. kürämsez:

Sayfa 223

Satır: 14

Görünmez,

görünmeyen.

*Yuğargı basma mägrur min
yuğarı sez tübänsez di
Niçek ğali minem urınım
tübängelär kürämsez di*

kürel:

1. kürelmäğän:-mä, -gän

Sayfa 48

Satır: 18

Görülmek, bilinmek.

*Ä inde Xisulla his tä
boşonmay qaytıp ta kitkäs
öyzä
bığasa kürelmäğän
işetelmäğän dawıl quptı Öy
esendä*

küren:

1. kürende:-de

Sayfa 12

Satır: 38

I. Görünmek II. Göze

*çarpmak, gerçekleşmek.
urın başta az ğına ağarınıp
töşö qasıp torzo la azaq
qap qara qan kürende Mulla
Säğürä yeñgäneñ qulın*

küreneş:

1. küreneş:

Sayfa 3

Satır: 16

Olay, görünüş.

*İş kitkes raxät güzäl yazğı
tön tışta Ä
öyzä Yemeştärzeñ öyöndä
bötönläy ikense küreneş*

kürengelä:

1. kürengeläp:-p

Sayfa 39

Satır: 13

*Ara sıra görünmek,
zaman zaman görünmek.
kürengeläp qala ine
Äle avgust ortaları ğına
bulıwğa qaramaştan
ağastarzıñ*

küreş:

1. küreş:

Sayfa 40

Satır: 26

*I. Görüşmek,
selamlaşmak II. Vedalaşmak
III. Karşılaşmak.
Bına hezgä äsây alıp
qayttım ulım tine Baygilde
ağay nisekter ğäyeple tawış
menän Küreş ulım*

kürgelä:

1. kürgeläp:-p

Sayfa 67

Satır: 28

*Zaman zaman görmek.
bayzıñ yalan kärtähendä
tulıp yatqan bıl qoro utındı
kürgeläp tä sıqtılar*

kürhät:

1. kürhätergä:-ergä

Sayfa 8

Satır: 23

I. Göstermek II.

Sunmak III. Öğretmek, anlatmak.

Äxmäzulla mullağa

kürhätergä uylayım äle tip
bötörzö

Säğürä yeñgä gäjäplänep

kürkä:

1. kürkä:

Sayfa 63

Satır: 4

Hindi.

totondo xa xa xa

Qormoş bay kürkä kewek
qabarınıp bürtenep Bayğilde

kürmämes:

1. kürmämes:

Sayfa 102

Satır: 20

Görmemiş kimse.

Ey baxırzar tip şıñğıratıp

kölöp yebärze Altınbikä

Kürmämes keşe bulıp

barğan bulalar bit äle

kürşe:

1. kürşe:

Sayfa 15

Satır: 7

I. Komşu II. Yakın.

Äle Ozaqlamay kürşe Şähit

olatayzıñ yeyänsärzäre

Bibekäy menän Gölkäy zä

yügereşep kilep sıqtı

kürşe külän:

1. kürşe külän:

Sayfa 8

Satır: 16

Kelime Tipi: -

Konu komşu.

lä imlärge äzerläne başlanı

Bögön dä ul säy yanında

başta donya kürşe külän

xäldäre turahında äzeräk

küralmawsı:

1. küralmawsılar:-lar

Sayfa 250

Satır: 13

Kin tutan.

bit Küralmawsılar za küp

Alla üze genä haqlahın

Bınawı Sobxandar

Hatıbaldar batşanı Timerbay
ğına

küs:

1. küsep:-ep

Sayfa 8

Satır: 18

Göçmek, taşınmak,

geçmek.

höyläp alğandan huñ

ayırıwsa ruxlanıp törlö törlö

awırıwzar unan nisek

hawırıw mäsälälärenä küsep

kitte

küs başlı:

1. küs başlı:

Sayfa 90

Satır: 12

Kelime Tipi: -

Akıllı, zeki kimse.

Şäwrä itägen arttan ğına

töynäp urındıq buyına

yebärelgän näzek botlo küs

başlı zur qorhaqlı qustıhı

küsäk:

1. küşäk:

Sayfa 156

Satır: 28

Ağaç kalas, sopa.

İştüğan bayağısa yalağay

tawış menän

Ä hiñä küşäk käräkme ni

olatay tip horanı

küsäk kütär:

1. küşäk kütäre:-ep

Sayfa 26

Satır: 22

Kelime Tipi: **Deyim**

Kavgaya atılmak,

savaşa atılmak.

yerzä awıl keşeläre lä azzı ti

Batşa bayarğa qarşı küşäk

kütäre qarşı sığa başlanılar
ti Yä şul yaray torğan

küse:

1. küse:

Sayfa 149

Satır: 33

Fare.

Töştä tıçkan häm küse xalqı

Belän ul eş kürä

küser:

1. küsere:-e

Sayfa 31

Satır: 11

I. At arabacısı II.

Göçebe, göçmen.

torğanda baxetkä qarşı

Qormoş bayzıñ küsere kilep

sıgıp ularzı pır tuzırıp

qıwıp yebärze

küser:

1. küserep:-ep

Sayfa 38

Satır: 16

Göçürmek, taşımak,

götürmek.

uylanı ul Ä Bayğilde ağayğa

qarap tatlı yılmayıp

Mineñ donyamdı azaq

küserep alıp barırbız yäme

küstänäs:

1. küstänästäre:-tär, -e

Sayfa 101

Satır: 38

Hediye.

öy artında yatqan ozon ozon

qarağay büränälär östönä

yıyılıp ğäzättägesä bazar

küstänästäre menän

maqtanışıp

kütär:

1. kütäre:-ep

Sayfa 12

Satır: 25

I. Yukarı çıkarmak,

yükseltmek; kaldırmak II.

Arttırmak III. Taşımak IV.

Kadeh kaldırmak.

Yäneş menän Yemeş tä äle
genä tuğayzan utın kütäre
qaytqan Bibes menän
İştüğan da äsähe yanına
hıyındı

kütärel:

1. kütärelgän:-gän

Sayfa 56

Satır: 21

*Kaldırılmak,
yükseltmek.*

kütärelgän yoqa küldäk
itäktäre yan yaqqa tırpayıp
torğan
arıq quldarı menän Sıwaqay
äbey ber köngö hırttan

kütärenke:

1. kütärenke:

Sayfa 144

Satır: 14

*I. Kalkık II. Heyecanlı,
neşeli.*

Qarasäs äbey kilenenä
tekläp ozaq qına öndäsmäy
ultırğas üzenä xas kütärenke
tawış menän

kütärmä:

1. kütärmälä:-lä

Sayfa 91

Satır: 16

*I. Ökçe, topuk II. Eşik;
merdiven.*

starşına menän unıñ qatını
Almabikä bayramsa
keyenep
kütärmälä toralar
Starşınanıñ ör yañı qara
troykahınıñ

kütärmäle:

1. kütärmäle:

Sayfa 40

Satır: 41

Ökçeli, topuklu.

beyek kütärmäle ör yañı
qara itek başında şaw bizäk
harı keşmir şäl bındağı yaş
qatın qızınıñ

küygänäk:

1. küygänäk:

Sayfa 230

Satır: 29

Gök doğan.

başına kem sıgır Sıbar ala
küygänäk yomortqahın kem
tabır kewek qatmarlıraq
yomaqtar kilep sığa başlanı

küz:

1. küzen:-en

Sayfa 4

Satır: 24

I. Göz II. Bakış.

Bulmağas bulmay ikän dä ul
tip uylay Ä Baygilde
ağay haman öndäsmäy
Säğürä yeñgä unan küzen
almay

küz evär:

1. küz eyärmäy:-mä, -y

Sayfa 4

Satır: 31

Kelime Tipi: **Deyim**

*Göz yetişmez, göz ile
takip edilmez (çok hızlı olan
şeyler için söylenir).*

Uraq urğanda Baygildeneñ
qulına küz eyärmäy
usmahına kös yetmäy
Uraqta unıñ aldına keşe
tügel

küz aldın yaqtır:

1. küz aldın yaqtırtıp:-ıp

Sayfa 189

Satır: 19

Kelime Tipi: **Deyim**

*Rahatlatmak, huzur
vermek, sakinleştirmek.
şöbhäle toygo uyatmawı
kirehensä küz aldın yaqtırtıp
nisekter küñelde yeñeläytep
donyala yaşawe ul xätlem*

küz almahın soqop al:

1. küz almahın soqop

alırğa:-ırğa

Sayfa 119

Satır: 23

Kelime Tipi: **Deyim**

*Gözünü çıkarmak,
gözünü oymak.
almahın soqop alırğa äzer
torğan ğäjäp qomhoz qatı
bäğەرle bayzarzıñ berehe
Unıñ biş ulı higez qızı bar*

küzänäk:

1. küzänäktär:-tär

Sayfa 3

Satır: 21

Gözenek.

tar küzänäktär aşa qurğaş
taşma bulıp huzılğan ay
nurzarı älbittä öy esen
yaqtırta almayzar Xäyer
bında

küzät:

1. küzätä:-ä

Sayfa 9

Satır: 41

*Gözetlemek, gözlemek.
menän küzätä başlanılar
Ular bığasa unı ber qasan da
bılay yaqından kürgändäre*

küzäw:

1. küzäwendäy:-en, -däy

Sayfa 14

Satır: 33

*İğne ve düğümlerdeki
delik.*

Qızzar itäktärenän enä
küzäwendäy valsıqtarız la
Qaldırmay süpläp böttölär
Ularzan äzeräk ölöş

küze töş:

1. küze töşkän:-kän

Sayfa 182

Satır: 1

Kelime Tipi: **Deyim**

*Denk bulmak;
beğenmek, sevmek.
bezzeñ bäläkäs kenä
qızıqayğa küze töşkän dä
quyğansı
Unhız yaşay almayım Äğär
zä Ayhılıwızı alıp
birmähägez*

küze sıqqırı:

1. küzeñ sıqqır:

Sayfa 167

Satır: 14

Kelime Tipi: -

Gözü çıkası!.

xatta üzenä töbäp qararğa la

röxsät itmäy

Tura qarama küzeñ sıqqır

tip kenä tora şul

küzgä bärel:

1. küzgä bärelep:-ep

Sayfa 40

Satır: 44

Kelime Tipi: **Deyim**

Açık seçik görünmek;

göze çarpmak.

höyöp yabınğan şäle

Särbiyamaldıñ keyem

halımı la üze

lä yalt itep küzgä bärelep

tora Yöröşönän toroşonan

küzgä törthän

kürengehez:

1. küzgä törthän

kürengehez:

Sayfa 119

Satır: 45

Kelime Tipi: -

Göz gözü görmeyecek

kadar karanlık.

küzgä törthän kürengehez

qarañğı ber tönö Baygilde

ağayğa mal öyöndä harıq

bärästäre bızawzar

biklängän

küzgä taşlan:

1. küzgä taşlanıp:-ıp-n, -ıp

Sayfa 244

Satır: 21

Kelime Tipi: **Deyim**

Göze çarpmak; belli

olmak.

bulıp küzgä taşlanıp tora

başlanı Yomşaq küñelle

Yäneş

xäzer tağı la ilağıracaq

äylände Donyanıñ bötä

qähärle

küzgänäk:

1. küzgänägen:-en

Sayfa 235

Satır: 5

Pencere çerçevesinin

bir bölümü.

häm ber hikerewzä täzrä

küzgänägen watıp tışqa atılıp

sığıp ta kitte Küz asıp

yomğansı bulğan bıl xäldän

küzlek:

1. küzlek:

Sayfa 103

Satır: 26

Gözlük.

hineñ dä ütär Yä bulmaha

ber saq aqsa bulğas min

hiñä küzlek alıp birermen dä

hin ayzı könbağış başı

küzmä küz:

1. küzmä küz:

Sayfa 153

Satır: 7

Kelime Tipi: -

Göz göze, göze göz.

Zakırım menän küzmä küz

kilep höyläşkän kewek

bulam tip kinänap tıñlanı

Taiba äbey Läkin İştüğanğa

küzgäre tübähenä sıq:

1. küzgäre tübähenä

sığıp:-ıp

Sayfa 157

Satır: 9

Kelime Tipi: **Deyim**

Alay etmek, dalga

geçmek.

Asıwzan qotoronğan mulla

küzgäre tübähenä sığıp

Ax hin xäsis mörtät Mine

şulay mısqıl itmäksä

küzzeñ yawın al:

1. küzzeñ yawın alıp:-zeñ,

-, -ıp

Sayfa 3

Satır: 6

Kelime Tipi: **Deyim**

Göz kamaştırmak.

Tön Başqort qızınıñ täñkäle

yeläne şikelle küzzeñ

yawın alıp yımıldap torğan

-L-

lä:

1. lä:

Sayfa 8

Satır: 15

Da, de bağlacı.

lä imlärğa äzerlänä başlanı

Bögön dä ul säy yanında

başta donya kürşe külän

xäldäre turahında äzeräk

lägnät:

1. lägnät:

Sayfa 35

Satır: 12

Lanet, beddua.

sıgıwğa kiltirep yetkergän

üzeneñ keskäy balaların

yetem

qaldırğan ayawhız tormoşqa

esenän lägnät äytä äytä

lägnätlä:

1. lägnätläp:-p

Sayfa 128

Satır: 21

Lanet etmek, beddua

etmek.

väğaz höyläğan Kafır

qustıhın lägnätläp bädduğa

qılğan

Xatta unı ültew ösön

Sobxan menän ikäwläp ber

nisä

läkin:

1. läkin:

Sayfa 3

Satır: 25

Ama, ancak, fakat,

lakin.

un ike genä yäş äle Läkin ul

inde gailäneñ ömötö

ışanıñ Üşer atahına iş bulır

yarzamsı bulır Unıñ atahı

läm mim:

1. lām mim:

Sayfa 107

Satır: 27

Kelime Tipi: -

*Hiç konuşulmadığını,
tek kelime edilmediğini
bildirirken kullanılır.
ulın da qızzarın da yaqlap
lām mim hüṣ äytmäne Unıñ
qarawı Särbiyamaldıñ
tatıldawı balalarzı uramda
tınıs*

läwek läwek:

1. läwek läwek:

Sayfa 23

Satır: 2

Kelime Tipi: -

*Ilğıt ilğıt etmek.
Solandağı qotorlo kösök
Läwek läwek örä*

läylä mäjnün:

1. läylä mäjnün:

Sayfa 69

Satır: 21

Kelime Tipi: -

*Leyla ile Mecnun
hikayesi.
Zöhrä Läylä Mäjnün
Buzaget kewek kitaptarzı
hatıp alıp tuzıp bittäre
qoyolop bötkänse qat qat*

läyläjan:

1. läyläjandı:-dı

Sayfa 88

Satır: 33

*Leylacan (özel ad).
Läyläjandı yırla
Sül ğäräbe şikelle sem qara
haqaltay tar ğına bitlä*

läzzät:

1. läzzäten:-en

Sayfa 38

Satır: 30

*Huzur, rahatlık; keyif.
dä tärtpkä inderze Üze
älenän äle körhönöp
Eyy tulğaq azabın da äsälek
läzzäten dä tatımağan*

la:

1. la:

Sayfa 9

Satır: 16

*Da, de bağlacı.
muyınlı salıx küzle
Äxmäzulla mulla işek
töböndä kaluşı
menän yäşel tayağın ğına
qaldırzı la sällähen sapanın*

lampa:

1. lampağa:-ğa

Sayfa 20

Satır: 32

*Lamba.
tihegezme Tege bala baş
osonda meyes soqaltahında
bııldap ultırğan huqır
lampağa añqayıp qaray*

lap:

1. lap:

Sayfa 168

Satır: 13

*"Lap!" etmek.
şatır awıranı išetelde Bına
nimäler lap itep izängä
yığılıp töştö Şul mñğayğa äse
tawış menän qısırıp ta*

lapas:

1. lapas:

Sayfa 14

Satır: 43

*Çardak.
horo küzzären ber nöktägä
töbäp lapas astına
barıp yattı*

larıldaq:

1. larıldaq:

Sayfa 164

Satır: 40

*Devamlı, sürekli
bağırıp, böğürüp duran.
tartqanda la kürmämeşkä
halış Anhatmı ni bıl Dörös
tege ese küpkän larıldaq
bızaw menän añra harıq*

lars lors:

1. lars lors:

Sayfa 214

Satır: 31

Kelime Tipi: -

*Tak tuk ses çıkarmak.
Särbiyamal lars lors başıp
sanağa sığıp ultırzı la
ayaqtarın
yanğa halındırıp tar kuzlağa
saq hıyıp urınlaşqan*

las los:

1. las los:

Sayfa 20

Satır: 36

Kelime Tipi: -

*Şap şup ettirmek.
buğay tim Üzem yänä küz
teyzerep quymayım tip
öştönä las los tököräm Tfü
tfü tim Yegerme utız yıl*

laslat:

1. laslata:-a

Sayfa 261

Satır: 16

*Şap şup etmek.
Bına nimä eşlätermen azğın
kántäy
Almabikä Bibisara
abıstayzıñ bitenä laslata
tököröp*

lavka:

1. lavkahına:-hı, -na

Sayfa 35

Satır: 15

*Dükkan.
hatıp alır ösön Qormoş bay
lavkahına yünälde Bibeş
menän İştuğan ilaşıp
äsäheneñ mäyete yanınan
kitmänelär*

lazaret:

1. lazaretqa:-qa

Sayfa 212

Satır: 6

*Revir.
butaldı Qatı yaralanğan
Nikita menän Baygilde ağay*

tağı
lazaretqa eläkte

legenda:

1. **legendahına:** -*hi*, -*na*

Sayfa 105

Satır: 4

Efsane.

Ni ösön Toğro batır yeñer ti
tağı Yemeş
Baygilde ağay tağı tınıp
ultıra Sönki uğa xalıq
legendahına

legendar:

1. **legendar:**

Sayfa 194

Satır: 43

Efsanevi.

ul yaştar künelendä legendar
batır bulıp urın aldı Yaştär
uğa hutlı säskäne toyğan bal
qorttarı kewek hırıştı Älbittä

leksey petrawis:

1. **leksey petrawis:**

Sayfa 201

Satır: 38

Kelime Tipi: -

*Leksey Petrawis (kişi
adı).*

qılanıştarı la bezgä şunı
ışkärta töşönäheñme türä
Töşönäm Leksey Petrawis
bik töşönäm Şımbay

lenin:

1. **lenin:**

Sayfa 199

Satır: 40

Özel isim.

Bolşevik tigändäre kemdär
bula ikän huñ ul
Lenin tigäne lä şul
bolşevikmı ällä bütänsäme
ikän

lena:

1. **lena:**

Sayfa 198

Satır: 29

Lena (özel ad).

eşsehe ine ul Lena
priiskihınan ine Donyanı la
nujanı
la küp kürgän keşe ine Üze
qart awırw köyö lä qanatı

lepeldä:

1. **lepeldäy:-y**

Sayfa 54

Satır: 36

Çok konuşmak.

keskây yöräktäre
kemdänder yarzam yaqlaw
ömöt itep
sitlektäge säpsek kewek
lepeldäy ine Läkin Sıwaqay
äbey

lerlä:

1. **lerläşep:-ş, -ep**

Sayfa 111

Satır: 18

Sıçramak, zıplamak.

lä kilgändäge kewek küz
asqansı kitep tä yuğaldı
Keşelär lerläşep uramğa
hibeldelär Yäneş menän

lewälbir:

1. **lewälbir:-ı**

Sayfa 182

Satır: 28

Revolver, tabanca.

buldı Särbiyamal Bulır bulır
Xarap dıwamal yeget
bit ul Lewälbirı la bar tızär
şikelle unıñ

luçse:

1. **luçse:**

Sayfa 210

Satır: 4

En iyisi.

Bına şulay brattısı tip tağı
hüz başlap kitte
huğıştı bötörörgä kăräk
Mıltıqtarızı luçse batşanıñ
üzenä

lutsı:

1. **lutsı:**

Sayfa 111

Satır: 7

En iyisi.

künelenä awır alıp este
boşoror ға toror Äyzä lutsı
apayım qaytmaş elek
yügerep kenä barıp hıw inep

lyubit:

1. **lyubite:**

Sayfa 94

Satır: 30

Sevmek.

Ex moi roditeli
Vı menya ne lyubite

-M-

mä:

1. **mä:**

Sayfa 27

Satır: 20

"Al, işte al" manasında

kullanılan sözcük.

İştüğandıñ ayaq aştına ırğıttı
Mä key ulım Kittek Böğön
barıp yetep berär

mäe mäe itä:

1. **mäe mäe itä:-ä**

Sayfa 90

Satır: 26

Kelime Tipi: -

Dövmek, vurmak.

Yuq äsäygä barmaybız
Almabikä inäy ärläy mämäy
birmäy mäe mäe itä Äbew
äbew bula beldeñme

mäğänä:

1. **mäğänähenä:-he, -nä**

Sayfa 35

Satır: 23

I. Anlam II. güzel, iyi

netice.

bıl hüzzen bötä mäğänähenä
töşöngän şikelle qapıl
qurqıp üzälänep

mäğänähez:

1. **mäğänähez:**

Sayfa 24

Satır: 14

Anlamsız.

beläyek Qoto töşmähä tağı
qoyorğa tura kilär tine
Unan halqın hıw esendä
törlö yaqqa säsräp
mäğänähez

mägär:

1. **mägär:**

Sayfa 48

Satır: 36

Meğer.

yällämähä qız hezzeke
bulasaq Ä Baygilde ağayğa
Äğär zä mägär Xisbulla
sufiy qabat kilep sıqha

mägäris:

1. **mägäris:**

Sayfa 100

Satır: 4

Ziyafet.

Añlağandarı
Bıl Şımbay kaştandıñ etlege
Ul bayzarzan mägäris

mägez:

1. **mägez:**

Sayfa 209

Satır: 37

Buyurun, alın!

Saqma qabındı yegettär
Mägez tötätegez Şahimorat
nıqışa torğas saqma sağıp
tämäke toqandırıp yebärze

mäglüm:

1. **mäglüm:**

Sayfa 264

Satır: 9

Malum, bilinen, belli.

predsedatele bulıp eşläwe
mäglüm ine uğa
Hatıbaldar Timerbayzı
tuqmayzar ülaterzär Sovet

mäglümät:

1. **mäglümättär:-tär**

Sayfa 267

Satır: 3

Malumat, haber.

mäglümättär nindäyzer
isemlektär alırğa mataşılär
Ä Baygilde ağay hamän
öndäşmäwze tüzeme
bötkändä

mağrur:

1. **mägrur:**

Sayfa 223

Satır: 13

Gururlu, kibirli.

Yuğargı basma mägrur min
yuğarı sez tübänsez di
Niçek ğali minem urınım
tübängelär kürämsez di

mähär:

1. **mähären:-en**

Sayfa 48

Satır: 34

Nikah zamanı erkek

*tarafından kız tarafına
verilen mal, para, mihir.*
beldermäy genä Taiba
äbeygä tağı xäbär yebärze
Xisbullanı yebär höyläşä
belep höyläşhä mähären

mäjbür:

1. **mäjbür:**

Sayfa 40

Satır: 7

Mecbur.

yetewen tüzemhezlek
menän kötöp oşonda tororğa
mäjbür
ittä Attı yarata ine şul ul
Xatta äğär attarı bulha
üzeneñ

mäjles:

1. **mäjlestäre:-tär, -e**

Sayfa 37

Satır: 18

I. Meclis II. Ziyafet.

säy şäkär kewek nämälär
menän bik şäp sawza itewe
östönä
bazar köndärzä qunırğa keşe
töşöröw eske mäjlestäre

mäke:

1. **mäke:**

Sayfa 177

Satır: 10

Su almak için buzda

açılan delik.

yörönö Munsäğa la öygä lä
yağırğa yeterlek utın qırqtı
Üle Eyektän mäke tişep
birep Yäneşte alıştan hıw
taşıwzan

mäker:

1. **mäkerze:-ze**

Sayfa 92

Satır: 27

Kötülük.

uyaw xoloqlö yaqşı küñelle
bulıwı xäylä mäkerze
belmäwe
namışlı batır haldat bulıwı
ösön yaratqan unı ofitser

mäkkä:

1. **mäkkägä:-gä**

Sayfa 130

Satır: 9

Mekke.

Xaji küptän tügel genä
üzeneñ Mäkkägä Mäzinägä
barıp
qäğbägä baş urup xajda
bulıp qaytıwın xajğa
barışlay

mäktäp:

1. **mäktäp:**

Sayfa 194

Satır: 12

Okul, mektep.

kiterbez tip şayarta Üzeneñ
katorğala bolşeviktär menän
osraşıp totoş ber mäktäp
ütewen kommunistar menän

mäl:

1. **mäldä:-dä**

Sayfa 142

Satır: 42

Vakit, dönem, mevsim.

yuq barzı öyrätep otqop ta
qaytara Otqop tigändäy işkä
töşöp kitte äle ber saq şulay

eñer töşöp kilgän genä
mälädä

mälgün:

1. **mälgündär:-där**

Sayfa 120

Satır: 16

Melun.

sırqanıp qısırıp yebärze
hay mälgündär Nisek
ürsegändär

mämäy:

1. **mämäy:**

Sayfa 90

Satır: 25

*Bebeklerin yiyecek
isterken çıkardığı ses;
mamma.*

Yuq äsäygä barımaybız
Almabikä inäy ärläy mämäy
birmäy mäe mäe itä Äbew
äbew bula beldeñme

mämeryä:

1. **mämeryähendä:-hen, -
dä**

Sayfa 131

Satır: 24

Mağara.

yäşermägän Ular yäyge Ural
töpkölöndä ä qıstı Morazım
yäki Şülgän mämeryähendä
uzğara ti Bıl mämeryälärzän

mänfäğät:

1. **mänfäğäten:-en**

Sayfa 131

Satır: 35

Menfaat, fayda.

eştärenä qarap xalıq ularzı
yarlı yalıp mänfäğäten
küzätewse ular ösön
bayzarzan üs alıwsı batırzar
tip

mäñge:

1. **mäñge:**

Sayfa 3

Satır: 10

*I. Ebedi, sonsuz II.
Ebediyen, sonsuza kadar.*

başında kākük saqıra
Küläwektä tälmäryendär
bağıldaşa
Olo Eyek yılğahı üzeneñ
mäñge şat şayan yırdarın

mäñgelek:

1. **mäñgelek:**

Sayfa 108

Satır: 5

Sonsuz, ebedi.

Yörägeneñ türendä
mäñgelek urındı biläp
kitkän
Säğüräheneñ iştälegenä lä
tap töşörmäy Särbiyamaldıñ

mäñgelekkä:

1. **mäñgelekkä:**

Sayfa 61

Satır: 5

*Sonsuza dek, ebediyete
kadar.*
riza Yelkälärenä
mäñgelekkä menep atlanğan
yarlılıq ta
yetep kilgän qartlıq ta
Gölğäyşäneñ tınıslıgın
boşonmaşlıgın

mäqäl:

1. **mäqäl:**

Sayfa 204

Satır: 1

Atasözü.

İrtä qısırğan kākükteñ başı
awırta tigän mäqäl
dä şul xaqta höyläy

märäkä:

1. **märäkä:**

Sayfa 15

Satır: 23

*Gülüñç, komik; ilginç
iş veya durum.*
märäkä bula ine Läkin
böğön berzän unıñ
qaramağında
keskäy heñlehe bar
ikensenän üzeneñ dä küñele
boyoq

märäkälä:

1. **märäkäläp:-p**

Sayfa 29

Satır: 31

*Şaka yapmak, komik
sözler söylemek, komiklik
yapmak.*

kölämäs hüzzär höyläp
Yemeşte märäkäläp
tä ultırmanı

märäkäläş:

1. **märäkäläşep:-ep**

Sayfa 35

Satır: 6

*Komik sözler söylemek,
komiklik yapmak,
şakalaşmak.*
üpkäle hüzzär äytä başlanıñ
tügelme huñ tip
märäkälämäy qalmaş ine
älbittä Läkin xäzer
märäkäläşep

marmar:

1. **marmär:**

Sayfa 178

Satır: 34

Mermer.

Öyzä Yemeş İştüğan
Ayhılıw ğına qaldı Ayhılıw
iñ osta quldar eşlägän
marmär hın şikelle matur

märtäbä:

1. **märtäbä:**

Sayfa 146

Satır: 38

Defa, kez, kere.

küpdin küp suqdin suq
sälämdär künderewzän tora
ine
Sälämdärzän huñ ul Oşo
arala dürt märtäbä huğışqa

märyen:

1. **märyendär:-där**

Sayfa 30

Satır: 23

Mercan.

ällä ni xätle märyendär
munsaqtar äbey batşa hüräte

töşörölgän kömöş täñkälär
tabıp alğanı bar Şulay

märxämät:

1. märxämäte:-e

Sayfa 216

Satır: 7

Merhamet, acıma

duygusu.

qalıwın allanın üzenä qarata

bulğan märxämäte tip

işäpläne

Xisbullanın aldında xäzer

elekkesä qayıp qamsı

märxämätle:

1. märxämätlegen:-leg, -en

Sayfa 186

Satır: 30

Merhametli.

yılmayıp qarap aldı Yänähe

ul bını küräme ikän Şulay

za ul üzeneñ

märxämätlegen azağına

xätle yetkerew

märxüm:

1. märxüm:

Sayfa 4

Satır: 36

Merhum.

quyzı bit Athız ir qanathız

qoş bit inde ul

Baygilde Moğayın qaynım

märxüm ulım bay bulhın

mäsälä:

1. mäsälälärenä:-lär, -e, -nä

Sayfa 8

Satır: 18

Mesele, konu.

höyläp alğandan huñ

ayırıwsa ruxlanıp törlö törlö

awırıwzar unan nisek

hawırıw mäsälälärenä küsep

kitte

mäset:

1. mäsetkä:-kä

Sayfa 7

Satır: 37

Cami.

Bötönläy mörtät bulğan

baxır Mäsetkä barmay im

tomğa ıñanmay Gümer

baqıy urıñ arahında sittä

yöröp

mäskäw:

1. mäskäw:

Sayfa 92

Satır: 39

Moskova.

yäşärheñ tip Mäskäw yağına

üzeneñ imeniyehına alıp

qaytıp kitkän İzris üze lä bıl

yaqşı küñelle ofitserzan

mäskäy:

1. mäskäy:

Sayfa 8

Satır: 19

Cadı.

Ällä nindäy yen huqqan

mäskäy äbey arbağan bisura

eyäläşkän keşelär turahında

berehenän berehe

mäte:

1. мәте:

Sayfa 208

Satır: 13

Çamur.

Okopqa yeweş qızıl мәте

östönän seläwsen kewek

şıwışıp

şıp yat ber haldat kilep töşä

Baygilde ağay menän

mäyet:

1. mäyettär:-tär

Sayfa 25

Satır: 42

Ceset.

Ästäğäfirulla ul yıldı yul

buyında mayaq urınında la

mäyettär başıp torzo bit

mäzäk:

1. mäzäk:

Sayfa 81

Satır: 15

Komik, gülünç.

yän köyzörgös tä mäzäk tä

toyoldo Läkin ul yomşaqılıq

kürhätep eşte bozowzan

qurqıp Xisbullahın qamsı

mäzäk itep:

1. mäzäk itep:-ep

Sayfa 6

Satır: 39

Kelime Tipi: - I.

Dalga geçmek, alay

etmek II. Komik bulmak.

Awılda bötä keşe unı

yaratıp ta mäzäk itep tä

Sıwaqay

äbey tip yörötä Közgö

sıwaq kewek yaqtı köläs

yözlö

mäzäklä:

1. mäzäkläp:-p

Sayfa 142

Satır: 40

Komik söz söylemek.

yäştär ösön ber mäzäk buldı

Meşken Sämiğullamdı

küzen

astırmay mäzäkläp ızalap

bötälär Qayhı ber şayandarı

mäzin:

1. mäzinde:-de

Sayfa 50

Satır: 28

Müezzin.

qızı birew quşırw önhöz

hüzhez xäl itelde Bınan huñ

Särbiyamal kiske säygä

mäzinde genä saqırıp nikax

uqıttı

mäzinä:

1. mäzinäğä:-gä

Sayfa 130

Satır: 9

Medine.

Xaji küptän tügel genä

üzeneñ Mäkkägä Mäzinäğä

barıp

qäğbägä baş urup xajda

bulup qayıwın xajğa
barışlay

mäzräsä:

1. mäzräsälä:-lä

Sayfa 46

Satır: 32

Medrese.

torğan qızıl tübähenä töbäp
Mendär östöndä bik yäteş
ultıra bıl qart Mäzräsälä küp
yatqandır axırılı tip asıwlı

mäxmüt:

1. mäxmüt:

Sayfa 58

Satır: 20

Mäxmüt (kişi adı).

bölgän Mal tıwarı qırılıp
bötkän ti Ul ülep kitkäs unıñ
ulı Baygildeneñ atahı
Mäxmüt qart üz ilenä
qaytayım

mäxrüm itergä:

1. mäxrüm it:-ergä

Sayfa 152

Satır: 26

Kelime Tipi: -

Mahrüm etmek,

mahrüm bırakmak.

ikän unılı ikense eş Ä
keşene teläwzän dä ömöttän
dä mäxrüm itergä yaramay
Bıl qanhızlıq bula

mah mah:

1. mah mah:

Sayfa 56

Satır: 38

Kelime Tipi: -

"Al, işte" anlamlarında

kullanılan sözcük.

Qapqa töböndä tik Qaşqar
ğına torop qaldı
Qaşqar mah mah tip saqırzı
İştüğan Baygilde

mahay:

1. mahayıp:-ıp

Sayfa 127

Satır: 45

Böbürlenmek.

şäp uqımışlı keşe yeteşewgä
mahayıp yörögändär Ä
Xäbir
üz aldına tırışıp uqıy torğas
añ belem yağınan üzen

majara:

1. majaralarğa:-lar, -ğa

Sayfa 135

Satır: 21

Macera.

ısn bulğanga qarağanda
uylap sıgarılğan majaralarğa
oqşay ine Nindäy genä
nämä turahında hüç
bulmahın

mal:

1. mal:

Sayfa 10

Satır: 33

I. Hayvan II. Servet.

bulha mal tabılmaymı Eye
bit kilen tip höylände
Säğürä yeñgä qapıl hişkänep
uyanıp kitkän hımaq buldı

mal öyö:

1. mal öyönä:-nä

Sayfa 93

Satır: 30

Kelime Tipi: -

Ahur.

donyala berzän ber yıwanısı
qulına ällä nizä ber kilep
eläkkän az maz aqsanı esep
bötörgänsä mal öyönä

mal tıwar:

1. mal tıwar:

Sayfa 46

Satır: 40

Kelime Tipi: -

Çiftlik hayvanları.

Yä xuş tine huzıp işänlek
hawlıqmı

Mal tıwar bala sağa kürşe
külän imenme tip ber nisä

malay:

1. malay:

Sayfa 3

Satır: 24

Erkek çocuk.

yaqtılıq kärkekmäy zä Ğailä
yoqlay urındıqtıñ türyağında
iñ töptä qalastay işelep ber
malay yata Ul İştüğan Uğa

malay şalayzıñ:

1. malay şalayzıñ:-zıñ

Sayfa 223

Satır: 28

Kelime Tipi: -

Erkek çocuklar.

axırı Timerbayzı igtıbarhız
ğına sitkä etärze
Yä därwiş hin ul kitaptarıñ
menän malay şalayzıñ

mamıq:

1. mamıq:

Sayfa 117

Satır: 34

Pamuk.

inde qatı yoqoğa sumğan
Zur yaqta urındıqtıñ
buyınan
buyına tüşälgän mamıq
tüşäk mamıq mendärzär
esenä

man:

1. manıp:-ıp

Sayfa 227

Satır: 33

Daldırmak, banmak.

manıp äzäple genä aşanılar
Azaq toya başlağas şayarıw
kitte İñ elek uşal Zahira
şayarıwğa kereşte

mandı:

1. mandı:-y

Sayfa 118

Satır: 18

İyileşmek, sağlığına

kavuşmak.

Baygilde ağay za oşoğasa
aq bilet bulup qalıp kildä
Qormoş bayzar tuqmağanı

birle ber zä hawlıqqa
mandıy

mañlay:

1. **mañlayına:-ı, -na**

Sayfa 73

Satır: 35

Alın.

mañlayına bahadırzarsa kiñ
köslö kükrägenä yäbeşkän
besän kăbäktärenän dä
könläšte böğön

manma:

1. **manma:**

Sayfa 24

Satır: 44

*Büsbütün ıslanmış gibi,
baştan tırnağa ıslanmış
gibi.*

tirehen alıp inep Yemeşte
töröp haldı Yemeş yılı tire
esendä manma hıwğa töşöp
awırıy başlağanı birle täw

manpas:

1. **manpas:**

Sayfa 96

Satır: 31

Manpas şekeri.

Ä nimä manpas aşahıgız
kildeme ni şilmalar
Ul balalar yarata
ğömmümän Sobxan starşına
Ğabbas

mañqa:

1. **mañqa:**

Sayfa 263

Satır: 21

Sümük.

la Bıl bit qolaq işetmäs
aqlılğa hıymaş eş Şul mañqa
malayzarzıñ qulınan kilä
torğan eşme ni bıl Tügel

mansı:

1. **mansı:-p**

Sayfa 3

Satır: 11

Daldırmak.

handuğas moñdarına mansıp
qıwana kölä ber özlökhöz
sılıtrap ağa la ağa Ağastar
säskälär xaywandar xatta

manara:

1. **manaralı:-lı**

Sayfa 98

Satır: 3

Minare.

Ularzıñ yuldarı beyek
manaralı yäşel tübäle ör
yañı
mäset Ğabbas mullalarzıñ
Käzä mäsindärzeñ tämle

maqsat:

1. **maqsatına:-ı, -na**

Sayfa 141

Satır: 30

Amaç, maksat.

Alıp ta kittelär tigen ä
Qarasäs äbey maqsatına
ireşte Kilenen hüž menän

maqsathız:

1. **maqsathız:**

Sayfa 62

Satır: 1

Amaçsız.

ber maqsathız nihez başına
huqqan tay şikelle
arı bire huğılıp uram qızırıp
yöröy torğas sirkaw artında

maqta:

1. **maqta:-y**

Sayfa 7

Satır: 45

Övmek, methetmek.

bändähe tip maqtay Unıñ
haw sağın işkä alıp
Ä nindäy eşläy torğaynı bit
Qulınan kilmägän

maqtañ:

1. **maqtañırğa:-ırğa**

Sayfa 15

Satır: 31

Övünmek.

Yäneşte kürgäs hıwzan
yügerep sıgıp maqtanırga
la kereşte

maqtansıq:

1. **maqtansıq:**

Sayfa 16

Satır: 5

Övünen, kendini öven.

Ey maqtansıq maqtansıq
Maqtansıqtıñ artı
asıq tip taqmaqlap asıq artın
yaltıratıp hıwğa

marina:

1. **marina:**

Sayfa 212

Satır: 21

Marina (kişi adı).

yözlö yäş qatın medsestra
Marina la hul qulı
yawırınan
ala gipsqa qatırılğan bulha
la yözönän äse qışqı

maska:

1. **maskahı:-hı**

Sayfa 250

Satır: 20

Maske.

volost başqarma
komitetında haman bayzar
xököm
hörä Sovet maskahı keygän
bayzar Ber uylahañ
undayzar

maşına:

1. **maşına:**

Sayfa 116

Satır: 36

Araba.

Nasip bulha alıp qaytır
Alıp kitkän maşına

matqı:

1. **matqı:-p**

Sayfa 116

Satır: 5

Kavrayarak tutmak.

menän matqıp totop
ilämähäñ ozaqqa sızar

Yarar babay haqlap
totormon

matur:

1. matur:

Sayfa 4

Satır: 21

Güzel.

ikän dä ul Baygilde menän
bez matur bulmanıqmı la
yegärle bulmanıqmı Yeläk
kewek üstek yen kewek
eşlänek

maturlıq:

1. maturlıqta:-ta

Sayfa 4

Satır: 20

Güzellik.

qatqan zur köslö quldarına
moñayıp qaray za
Eyy baxet tigäneñ
maturlıqta la yegärlelektä lä
tügel

maturla:

1. maturlağan:-ğan

Sayfa 222

Satır: 7

Güzelleşmek.

yäm yaşel semäkäy bizäktär
töşöröp maturlağan bäläkäs
kenä meyes urzala elewle
torğan ber ike küldäk tä işek

maturlan:

1. maturlanğandan:-ğan, -dan

Sayfa 72

Satır: 41

Güzelleşmek.

maturlanğandan maturlana
käwzähe haman zifalana
barzı Qız saqtağı
kilbäthezeräk qılanıştarzan
qotolop

matvey:

1. matvey:

Sayfa 210

Satır: 26

Matvey (kişi adı).

Baygilde ağay qapıl sikhez
qıwanıp qısqırıp yebärze
Matvey Bıl hin bit
Xäterläyheñme huğış
yalanın gospitalde

matas:

1. matastılar:-tı, -lar

Sayfa 19

Satır: 31

*Bir şeylerle meşgul
olmak, ilgilenmek;
uğraşmak.*

unı yotorğa matastılar Yäki
unıñ äsähen özgäläp
yolqqolap aşarğa totondolar
Äsähenen beläktäre

mawıq:

1. mawıqıp:-ıp

Sayfa 124

Satır: 15

*Gönül vermek, şevkle
uğraşmak.*

mawıqıp kitte Timerbayzıñ
bıl qılığın mäsäk kürep
kistären yaş yelkensäk unıñ
yılıq kötkän yeränän
qaytmay

mawıqtır:

1. mawıqtırıp:-ıp

Sayfa 124

Satır: 37

*Şevkle uğraştırmak,
kendini unutarak bir işe
yönelmek.*
mawıqtırıp ta yebärze xäzer
Tik unıñ bına oşo Kafır
Xäbir tiräge yanına barıp
unı işenä töşörgöhö genä

mawıqtırğıs:

1. mawıqtırğıs:

Sayfa 30

Satır: 35

*Gönlü celbeden, istek
uyandırın, cazibeli, çekici.*
Mawıqtırğıs tormoşo menän
tanışırğa ber qasan da
tura kilgäne yuq Äle lä ular
bayzıñ qoyma aşu tıqqıqqa

may:

1. may:

Sayfa 4

Satır: 11

Yağ.

hırındırıp halıñan ike
keşelek urında may şäm
kewek
hızıp önhöz tınıp yata Ä
Baygilde ağay sıbalıp
oyoşop

mayanhılıw:

1. mayanhılıw:

Sayfa 183

Satır: 16

Mayanhılıw (özel ad).

bit ulay bulmağan Aqtıq
hulıştarına tiklem
tartışqandar
Quzıyürpäs menän
Mayanhılıw za şulay

mayaq:

1. mayaq:

Sayfa 25

Satır: 41

*I. Dağın zirvesi; tepe
II. Sırık, direk; işaret direği.
Ästäğäfirulla ul yıldı yul
buyında mayağ urınında la
mäyettär başıp torzo bit*

maykı:

1. maykı:

Sayfa 127

Satır: 34

Yetenekli, becerikli.
awıldıñ hılıw qızarın üzenä
ğasıq itep Sobxan kewek
maykı yegettärzen
teñkähenä teyp könläşterep
kitep

maylan:

1. maylanıp:-ıp

Sayfa 46

Satır: 1

Yağlanmak.

bıl keşe üzeneñ ayağına
keygän sitek kaluşı
maylanıp

bötkän qara xətfä tübätäye
buylı yebäk sapanı menän

mavzan:

1. **mayzanına:-ı, -na**

Sayfa 64

Satır: 42

Meydan.

töbönä ırğittılar za
Bar bazar mayzanına alıp
barıp ırğit Bazar köndö

maza:

1. **mazahın:-hın**

Sayfa 106

Satır: 34

Huzur, rahatlık.

tuzıp osop kitkän qarğalar
säwkälär kötöwe genä bil
tınlıqtıñ mazahın yebärä
Ular kükkä söyöp
yebärelgän

mazahızla:

1. **mazahızlap:-p**

Sayfa 74

Satır: 37

Huzursuz etmek,

kaygılandırmaq,
endişelendirmek.
küba bal qorto şikelle
mazahızlap kaban östönä
yabırılıp qına torzo
Sälimäkäy üze lä hizmästän
qanatlı

maxorka:

1. **maxorka:**

Sayfa 209

Satır: 42

Deli tütün.

tine Nikita
Ular yeñ esenä yaşerep kenä
maxorka tötätergä ultırzılar

maxsus:

1. **maxsus:**

Sayfa 186

Satır: 31

Mahsus, özel.

niäte menän bulha kăräk
qızzar ösön maxsus beşerelä

torğan yekhenderges tarı
ikmägen kürhätmäy ular

medsestra:

1. **medsestra:**

Sayfa 212

Satır: 21

Hemşire.

yözlö yaş qatın medsestra
Marina la hul qulı
yawrınınan
ala gipsqa qatırılğan bulha
la yözönän äse qışqı

men:

1. **menep:-ep**

Sayfa 9

Satır: 17

Binmek, çıkmak.

sismästän türgä uzıp mendär
östönä menep ultırzı
Awız esenän nimälärzer
mıgırılalıp timer hänäk

meñ meñ:

1. **meñ meñ:**

Sayfa 104

Satır: 39

Kelime Tipi: -

Binlerce.

yete büre baznat itmäy ti
Şulay itep meñ meñ yıldar
buyı qıwışalar za qıwışalar
ti

menän:

1. **menän:**

Sayfa 3

Satır: 20

İle.

Öy ese qarañğı Keskäy genä
täzrälär Unıñ da yartılı
qarındıq menän qaplanğan
Älegä bıyalalı töşmägän

mendär:

1. **mendärgä:-gä**

Sayfa 6

Satır: 31

Minder.

mendärgä biten bötönläy
batırıp qaplanıp yatqan

Baygilde ağay ällä ilay ällä
yāşhez genä hıqtay ine Eskä

mender:

1. **menderep:-ep**

Sayfa 26

Satır: 29

I. Bindirmek, çıkarmak

II. Yüceltmek, yükseltmek.

iñ türänä menderep
ultırtasaq Bıl fani donya
nimä ul
Bında bez barıbiz za qunaq
qına bit Bında qalay za uza

menya:

1. **menya:**

Sayfa 94

Satır: 30

Ben; beni.

Ex moi roditeli
Vı menya ne lyubite

meryän:

1. **meryängä:-gä**

Sayfa 91

Satır: 30

Mercan.

alğan Altınbikä üzenä tarttı
Qızzar qursaqtıñ
maturlıgına
hoqlanıwzan telhez qalıp
ultırzılar Täñkä meryängä

mesken:

1. **mesken:**

Sayfa 7

Satır: 43

Zavallı.

Tüzä mesken tüzä Yuqlıqqa
la sırxawlıqqa la
İlamay hıqtamay zarlanmay
höylänmäy tüzä alla

meteor:

1. **meteor:**

Sayfa 173

Satır: 40

Meteor.

torğan yaltır şıblıti menän
Ayhılıwzıñ küz aldınan

meteor şikelle balqıp uzırğa
tırışa Nindäy zä bulha

metr:

1. metr:

Sayfa 165

Satır: 6

Metre.

yahağız tip boyorzo ul
Yäneş menän Yemeş kön
buyı qazıp yartı metr

metrey:

1. metrey:

Sayfa 230

Satır: 28

Metre.

Kitep bara yulı yuq hoşop
aldım urını yuq Unan
Metrey başlı meñ küzle
Ozon ozon ös qolaq osona

metrlı:

1. metrlı:

Sayfa 17

Satır: 18

Metre, metrelik.

töphöz upqında malayzar
yegettär hıw inä
Ular ös dürt metrlı tekä
yarzan

metrofan:

1. metrofan:

Sayfa 248

Satır: 38

Metrofan (kişi adı).

Feropont Xitrov ultırıp aldı
Komitettıñ ağızları la
Hatıbal uryadnik
Aleksyziñ ulı feldşer
Metrofan

meve:

1. meyeheñ:-hen

Sayfa 130

Satır: 33

Beyin.

kilep qapha Beler inem
tigän yawız niät meyeheñ
bırawlağan ısınlap ta bıl
yıldarza Uralda yulbaşarzar

meves:

1. meyes:

Sayfa 4

Satır: 27

Fırın.

ikän huñ Kötöw zä köttöñ
İtek tä tekteñ Meyes tä
sığarziñ Qıwğın qıwıp Eyek
haqmar Yayıq buylap
küpme

mı:

1. mı:

Sayfa 210

Satır: 21

Biz.

Dobemsya mı vse
osvobojdeniya
Svoey sobstvennoy rukoy

mığırıl:

1. mığırıl:-p

Sayfa 13

Satır: 24

*Mızır mızır söylenmek,
mızıklanmak.*

bersä urındıqqa taban
yügerze Ä qan alıwsı nızır
mığırılal alama keyez
kişägen şämdä köyzöröp
yarağa

mığırılın:

1. mığırılın:-ıp

Sayfa 9

Satır: 18

*Mızır mızır söylenmek,
mızıklanmak.*
sismäştän türgä uzıp mendär
östönä menep ultırzı
Awız esenän nimälärzer
mığırılınıp timer hänäk

mıjğı:

1. mıjğıp:-p

Sayfa 16

Satır: 27

*Yığın hale gelip bir
yerde birleşmek, büyük
kalabalık olmak.*
hıwğa yıyılıp mıjğıp yatqan
selbärälär enä osunday

ğına yotqoloqtar qayza
qasırğa belmäy kötöwzäre

mıjğıt:

1. mıjğıtıp:-ıp

Sayfa 128

Satır: 17

*Birleştirmek, yığın
haline getirmek, büyük
kalabalık oluşturmak.*
mıjğıtıp yebärgän Bötä
yerzä oşo xaqta ğına
höylägendär
Xäbir isemenä mäsettärzän
läğnättär yawğan Xäbirzeñ

mıjı:

1. mıjıwın:-w, -ın

Sayfa 107

Satır: 7

Mızımızlanmak.
İştüğan haman öyzä yuq
Särbiyamal mıjıwın
Bıl tiklem yalqaw azğın
malay bulır ikän ay hay

mıltıq:

1. mıltıqlı:-lı

Sayfa 52

Satır: 38

Silah.

täñgälenä kilep tä tuqtanı Ul
arala bulmay troykanan
yılıtır töymäle qara keyemle
qılıslı mıltıqlı ös keşe

mıñğıraw:

1. mıñğıraw:

Sayfa 163

Satır: 41

"Miyav!".

Mıñğıraw tip qısırıp art
ayaqtarı menän tibep
töşöp kitte

mıqtı:

1. mıqtı:

Sayfa 68

Satır: 17

İri kemikli, güçlü.

Uldarınıñ ikehe üzenä oqşap
mıqtı kăwzäle köslö

ixtiyarlı bulıp üste İñ ölkän
ulı Xammat un yete yaştan

mırıl:

1. **mırıldap:-p**

Sayfa 122

Satır: 19

Mırıldamak.

kewek mırıldap törlösä
qılanıp qaranı Ufildap törlö
yaqqa äylände

mırş mırş:

1. **mırş mırş:**

Sayfa 143

Satır: 1

Kelime Tipi: -

*Mırş mırş burun çekme
sesi.*

sıbıq totqan Üze tanawın
mırş mırş tarta Min äytäm
bıl baxır taldan beräy tătăy
yahap uynarğa uylayzır

mırşıl:

1. **mırşıldatma:-t, -ma**

Sayfa 107

Satır: 16

Burnunu çekip durmak.

Särbiyamal ikense oson
qızzarzın başına töşörörgä
aşıqtı Yäneş sänselger
tanawıñdı mırşıldatma Niñä

mirt mirt:

1. **mirt mirt:**

Sayfa 22

Satır: 44

Kelime Tipi: -

Hirt hurt çığnemek.

Arandağı biş kază
Mirt mirt köyşäy

mirtla:

1. **mirtlatıp:-t, -ıp**

Sayfa 136

Satır: 13

Mır mır etmek.

tirälä yılqıların tınıs qına
mirtlatıp köyşäwzärenän
başqa ber nämä lä
işetelmäne Timerbay

mırza:

1. **mırzahınıñ:-hı, -nıñ**

Sayfa 42

Satır: 39

I. Mirza II. Kendinden

küçük erkek kardeş.

ti Malayzın apahı

mırzahınıñ ügäy äsäy talap

kimerep

bötkän höyäktären ilay ilay

yıyıp alğan da aq sepräkkä

mırawbay:

1. **mırawbay:**

Sayfa 163

Satır: 35

Mırawbay (özel ad).

quşmay äytä almay ine Tik

Mırawbay ni ösöndör unı

bik ük yaratmay Äle lä ul

handıq östöndä huzılıp

yoqlap

mışıl:

1. **mışıldap:-p**

Sayfa 4

Satır: 6

Mışıl mışıl etmek.

ösön bäläkäs bulıwın da

toymay besäy balaları

şikelle

tatlı mışıldap yoqlay birälär

Ä bına Baygilde ağay

mışıldaw:

1. **mışıldawzarı:-zar, -ı**

Sayfa 6

Satır: 23

Mışıl mışıl etmek.

tilmäş mışıldawzarı meyes

yarığına oyalağan

siñertkälärzeñ yalqtırğıs

sırılşaşıwzarı ğına işetelep

mışna:

1. **mışnay:-y**

Sayfa 116

Satır: 2

Hareket etmek.

sämlelek menän tağı eşkä

kereşte

Axır xälhezlektän qara tırgä
töşöp awır mışnay

mısqıl:

1. **mısqıl:**

Sayfa 61

Satır: 1

Alay, dalga.

yazmışqa äse mısqıl bulıp
yañğıray ine Eye yarlılıqtı
ular uylap sığarmağandar bit
inde donyağa

mısqılday mısqılday:

1. **mısqılday mısqılday:**

Sayfa 18

Satır: 24

Kelime Tipi: -

Hıçkıra hıçkıra.

İlaq Bınan arı alıp yörör

tihender äle

Yemeş mısqılday mısqılday

apahınıñ artınan eyärze

mısqıllı:

1. **mısqıllı:**

Sayfa 97

Satır: 34

Alaycı; alaylı.

eläktärze Ul barı ber genä

börtök känfit alıp qalğan

Yemeşkä mısqıllı qaraş

taşlap

mısqılla:

1. **mısqıllanı:-nı**

Sayfa 195

Satır: 14

Alay etmek, dalga

geçmek.

azğan ti Kommun bulıp

qaytqan ti ul Säpsim

bälşawnik ti

Ti ti ti tip mısqıllanı unı

starşına Ti menän nimä

eşläp

mısay:

1. **mısay:**

Sayfa 39

Satır: 10

Dar ve uzun

yapraklılar familyasından
küçük ve yumuşak başaklı
küçük beyaz tohumlu bitki
(kültür yıllarında tohumları
ve kökleri beslenme için
kullanılmıştır).
bötkən Külägä şikelle şım
boyuq bulıp qalğan qatın qız
bala sağanıñ kübehe alabuta
mısay baştarı tirep qırza

mıyawbikä:

1. mıyawbikä:

Sayfa 149

Satır: 26

Kedi.

şäkeldä besäyzär töşöröp
ular yanına Ğ Tuqayzıñ
Mıyawbikä şığırın totoş
küserip tä halğaynı İştüğan

mıyıldıq:

1. mıyıldıq:

Sayfa 46

Satır: 9

Mıyıldanarak

konusmak.

Särbiyamal nindäyzər yat
mıyıldıq tawış menän
Bibeş qızım bar hin dä
alasıqqa in Yetkän qızğa

mıyıldı:

1. mıyıldı:-nı

Sayfa 50

Satır: 38

Mıy mıy diye

konusmak, çok kısık sesle
konusmak.

ultırttı la ütä qänäğät tawış
menän

Xuş haw ğına bulıp tor inde
keyäwkäy tip mıyıldanı

mıyıq:

1. mıyıq:-ı

Sayfa 91

Satır: 21

Bıyık.

yerän mıyığı tekä takäbber
qaraşlı yaşkelt küzzäre
menän ul näşel ügezen

xäterlätä Artıq zur kükräkle
qalın

mızla:

1. mızlap:-p

Sayfa 41

Satır: 43

Gözünü iyice açmak.

kilep töptän mızlap torğan
bäläkäs yomro küzzäre

milik:

1. milkenä:-e, -nä

Sayfa 189

Satır: 45

Mülk.

Särbiyamalsa kázam öyöm
ikmagem tip milkenä bäyläp
tügel ä yaratıw üz itewze
añlatıw ösön genä qullana

millät:

1. millättän:-tän

Sayfa 37

Satır: 33

Millet.

höyläşergä öyrände Sönki
Batıyma tutayza här
millättän
qunaqtar yeterlek bula ine
İñ möhime ul

millioner:

1. millioner:

Sayfa 249

Satır: 40

Milyoner.

eşenä unıñ tağı la nığıraq
ese boşa başlanı
Rudniktarza la millioner
Rämiyevtar toqomon pır
tuzzırğandar

mimıldıq:

1. mimıldıq:

Sayfa 40

Satır: 34

Cilveli.

artına uq inep tın da almay
şımıp torzo
Särbiyamal irzär küze

töşörlök mimıldıq yomro
käuwwäle

min:

1. min:

Sayfa 5

Satır: 20

Ben.

ällä Min hineñ yulıñ
uñmanımı ikän ällä tip
eyärle bulıp alhaq bez zä
keşe şikelle yäşäp kiter inek

miñ:

1. miñgä:-gä

Sayfa 217

Satır: 36

Vücuttaki ben.

qırqıw yözönä tağı la
olpatlıq östägän hımaq bula
Yemeş bıl miñgä tekläp

miñä barıber :

1. miñgä:-gä

Sayfa 63

Satır: 29

Kelime Tipi: Kalıp

ifade

Bana göre hava hoş,
benim için hepsi bir.
Telähän ni eşlät Min ber
nämänän dä xatta batşanan
da
qurqmayım xäzer Miñä
barıber Ä hin ber saq
şartlarhıñ

mineke:

1. mineke:

Sayfa 12

Satır: 1

Benimki.

Yäm yäşel genähe mineke
Seyä qızılı üzemä

mineñsä:

1. mineñsä:

Sayfa 136

Satır: 7

Bence, bana göre.

yegettär donya Mineñsä
qaraqtar menän bayzar

arahındağı ayırmanı tabıwı
qayın ul Başqalar nisekter

minut:

1. minut:

Sayfa 71

Satır: 35

Dakika.

ber azım da ber genä minut
ta qalmaq eyärep yöröy
Bıl ul ul Min kötkändeñ min
teläğändeñ tap üze şul

miskä:

1. miskähenä:-he, -nä

Sayfa 23

Satır: 22

Fıçı.

ğäzätensä ğämhez möñräy
möñräy kemdeñder
qorğaqhığan miskähenä
qaytanan qorşaw huğıp
mataşa

mm:

1. mm:

Sayfa 206

Satır: 12

"Mmm".

Sämreğos xaqında äkiät
tigen ä tip qızıqhınıp
kitte Mm Sämreğostoñ tajın
osora huqhañ ti ikän ä

moğayın:

1. moğayın:

Sayfa 4

Satır: 36

I. Belli ki, görünen o ki

II. Kesinlikle, muhakkak.

quyız bit Athız ir qanathız

qoş bit inde ul

Baygilde Moğayın qaynım

märxüm ulım bay bulhın

moi:

1. moi:

Sayfa 94

Satır: 29

Benim.

Ex moi roditeli

Vı menya ne lyubite

moñ:

1. moñdarına:-dar, -ı, -na

Sayfa 3

Satır: 11

I. Sıkıntı, keder, kaygı,
gam II. Ezgi, nağme.

handuğas moñdarına mansıp

qıwana kölä ber özlökhöz

sıltrap ağa la ağa Ağastar

säskälär xaywandar xatta

moñhow:

1. moñhow:

Sayfa 4

Satır: 40

Bunlu, sıkıntılı, kaygılı.

ultırzı Bıl moñhow tınlıqqa

unıñ artıq tüzer xäle

Ul uyınıñ oşo urımına yetkäs

awırtına hızlana torop

moñhowlıq:

1. moñhowlıq:

Sayfa 39

Satır: 16

Kaygılılık, kederlilik.

üländärzeñ harğayıp kibep

bötäwe lä awılğa ayırata

küñelhezlek moñhowlıq

östäy Yetmähä könyaqtan

ber

moñlo:

1. moñlo:

Sayfa 66

Satır: 5

I. Kaygı ve hasretli II.

Özlemi olan, kederi olan III.

Gönülde duygular

uyandıran güzel ahenkli ses.

halıp töpkä batqan aqıllı

moñlo küzzären qayzalır

alısqa töbäp haman işek

töböndä yata ine Ul xujahın

moñlan:

1. moñlanır:-ır

Sayfa 82

Satır: 36

Kaygılanmak,

kederlenmek.

Bılay bulğas ul da baxetle
tügelme ikän ällä İñ
baxetle tigändärzeñ dä
moñlanır urını barmı ikän
ällä

monpasi:

1. monpasi:

Sayfa 186

Satır: 11

Manpas şekeri.

şäkär monpasi şaftan qaq
aq may harı may xatta kibep
bötkän al töglö peränik tä
tabıp sığarız Mamıq mendär

monar:

1. monar:

Sayfa 112

Satır: 42

Sis, buhar.

ber köñö Qoyaş bite qanlı
toman menän qaplangan
Taw
östöndä ajdaha kewek
yöräkte hurıp qızgılt monar
yata

moñay:

1. moñayıp:-ıp

Sayfa 4

Satır: 19

Kederlenmek, sıkıntıya
düşmek.

qatqan zur köslö quldarına

moñayıp qaray za

Eyy baxet tigäneñ

maturlıqta la yegärlelektä lä

tügel

moron:

1. moronlo:-lo

Sayfa 14

Satır: 37

Burun.

ölkän arıq käwzäle oslo

moronlo hunar

ete Qaşqarğala eşelekkä

tüzmäy awızızarın asıp qıqı

moratşa:

1. moratşa:

Sayfa 97

Satır: 38

Moratşa (kişi adı).

Yemeş alğırımı yuqmı tip
ikelänep torğan arala
Äxmätşa qaraqtıñ Bayras
zurlıq ulı Moratşa qozğon

morazım:

1. morazım:

Sayfa 131

Satır: 23

Morazım (yer adı).

yäşermägän Ular yäyge Ural
töpkölöndä ä qıştı Morazım
yäki Şülgän mämeryähendä
uzğara ti Bıl mämeryälärzän

mosolman:

1. mosolman:

Sayfa 68

Satır: 34

Müslüman.

qarañğıhınan tön
qarañğıhına xätle eşläne
Xäzer Xammadı
la şulay Mosolman keşegä
bıl fani donyanı şul tiklem

moxtaj:

1. moxtajmı:-mı

Sayfa 26

Satır: 42

Muhtaç.

ösön üzzäre lä yeterlek üs
alğaynılar za baha Qoral
da vlast ta ular qulında la
baha Alla yarzamına
moxtajmı

mögöz:

1. mögözönän:-ö, -nän

Sayfa 169

Satır: 35

Boynuz.

ber aq kázäne mögözönän
tartıp torğozzo la
Mä Yemeş totop tor Min
hawıp qarayım

möhäbät:

1. möhəbät:

Sayfa 3

Satır: 18

Sevgi, aşk.

Täbiğätkä nimä Keşe
yazmışında unıñ qayğılı
barmı
ni Üze güzäl möhəbät şat
bulğas şul yetkän uğa

möhim:

1. möhime:-e

Sayfa 37

Satır: 34

Önemli, mühim.

höyläşergä öyrände Sönki
Batıyma tutayza här
millättän
qunaqtar yeterlek bula ine
İñ möhime ul

möhör:

1. möhörzär:-zär

Sayfa 257

Satır: 18

Mühür.

ozattılar Ä keyäw yegettäre
keyäw büläge halınğan dürt
totqalı törlö möhörzär
menän semäkäyläp eşlängän
ağas

möhörlä:

1. möhörläp:-p

Sayfa 89

Satır: 30

Mühürlemek.

Şäwräneñ atahı balta ostahı
Xälim ağay bötä gümeren
keşelärgä matur matur öyzär
halıp semärläp möhörläp

möjöldä:

1. möjöldäne:-ne

Sayfa 263

Satır: 32

Şikayet ederek

*mırıldanmak, yakınarak
söylenmek.*

atı bezzeñ at Bar al eyärlä lä
sap Bay käläşä bezzeñ
käläş Urlap al da qosaqla la
yat tigänder tip möjöldäne

möläyem:

1. möläyem:

Sayfa 41

Satır: 40

Güleç yüzli; cana

yakın, samimi.

Ul yoqa şälen helketä tartıp
alıp urzağa elde lä urındıqqa
uzıp ultırzı Möläyem
yılmayırga tırışıp tağı ber
qat

möldör:

1. möldörläp:-lä, -p

Sayfa 147

Satır: 35

Çeşitli hislerle dolmak

(göz için).

Yäšem möldörläp ağa
tip yır artınan yır äytep
ultırzı Sälimä Ä İştüğan

möldörä:

1. möldörägenen:-gän, -en

Sayfa 138

Satır: 19

Çeşitli hislerle dolmak

(göz için).

möldörägenen telendä zar
tibrängänen işetmäne
Kilenen dä tüzemle bulırğa
öndäp ögöt näsixät

möldöräş:

1. möldöräşep:-ep

Sayfa 79

Satır: 11

Karşılıklı ya da birlikte

çeşitli hislerle dolmak.

köndö üzeneñ küzenä sittän
genä möldöräşep qarap
torğan heñlelären höyörgä
ber ike awız hüž höyläşergä

mömkın:

1. mömkın:

Sayfa 4

Satır: 9

Mümkün.

yoqlamağandar Säğürä
yeñgä qızarınan mömkın
tiklem

alışıraq bulırğa tırışıp türbaş
yaqqa iñ möyöşkä

mömkınlek:

1. mömkınlek:-te

Sayfa 38

Satır: 7

Mümkünlik.

bıl huñğı mömkınlekte
quldan ısıqındırırğa
Särbıyamal
ışar tügel ine älbittä Ul
Baygilde aǵay tarafınan saq

mönäsäbät:

1. mönäsäbäte:-e

Sayfa 122

Satır: 25

Münasebet, ilişki.

Baygildeneñ üzenä qarata
säyer mönäsäbäte turahında
uylanı ul här kis şulay
Mineñ yoqlap kitkände
kötöp

möñgörä:

1. möñgörä:-p

Sayfa 73

Satır: 42

I. Çok fazla ses

çıkarmadan bağırarak II.
Terennüm etmek.
almay töşörgölöp yebärze
Xisbulla ğazätensä awız
esenän
genä möñgöräp ärläne

möñrä:

1. möñrä:-p

Sayfa 32

Satır: 4

I. Çok fazla ses

çıkarmadan bağırarak II.
Terennüm etmek.
tös menän öygä äldän äle
ınep sıǵıp yöröyzär Şım
şım ğına nimäler höyläşälär
Öyzän kemden der möñräp

möñräy:

1. möñräy:

Sayfa 22

Satır: 6

I. Çok fazla ses

çıkarmadan bağırarak II.
Terennüm etmek.
qızıqındıra unı Ä keskäy
Yemeş här waqt ularğa
barıp Şähit qarttıñ äkren
genä yırlay möñräy eş

möntäl:

1. möntälep:-ep

Sayfa 125

Satır: 33

Kısaltılmak,

budanmak, kesilmek.
Xäbir tirägeneñ tirä yağında
baştarı möntälep botaqtarı
hınıp bötkän muyıl osqat
yerek aǵastarı arahında

möqäddäs:

1. möqäddäs:

Sayfa 128

Satır: 10

Mukaddes, kutsal.

xätle dindän ayırıla uǵa
ışanısın yuǵalta ğına bargan
Azaq şäkert ösön iñ
möqäddäs teläkkä ireşä
mulla bulıp

möräjäğät:

1. möräjäğät:

Sayfa 251

Satır: 6

Müracaat.

niäte menän yanıp yörögän
Timerbayğa bıl turala
möräjäğät itergä qıymanılar
Timerbay İştüğan menän

mörtät:

1. mörtät:

Sayfa 7

Satır: 33

Dinden çıkmış.

mullağa eyärep imanlı
mörtät tip atay Gonahlı
bulmaş
ösön ularzan alışıraq bulırğa
tırışa Unınsa Baygilde

möryä:

1. möryä:

Sayfa 99

Satır: 43

Baca.

aǵaslıqtar möryä öy başına
qarap bülenä Oşo arqala yıl
hayın yer bülewzän bayzar
ğına qänäğät bulıp qala

mövös:

1. mövöşkä:-kä

Sayfa 4

Satır: 10

Köşe.

yoqlamağandar Säğürä
yeñgä qızzarınan mömkın
tiklem
alışıraq bulırğa tırışıp türbaş
yaqqa iñ möyöşkä

mövös häyeştären:

1. mövös häyeştären:-tär, -en

Sayfa 225

Satır: 33

Kelime Tipi: -

Köşe kıyı, kenar köşe.

häyeştären sısqan kimerep
bızaw yalap bötkän Nux
zamanınan qalğan bıyalalı
şkaf esenä yäşerze Urındıqtı

möyteñlä:

1. möyteñlä:-p

Sayfa 206

Satır: 16

Kıpır kıpır etmek.

ike yañağma la terteldäp
yatqan quy mayın qabalana
qabalana tultırıp teşhez
awızı menän möyteñläp

möxäbbät:

1. möxäbbätenä:-e, -nä

Sayfa 65

Satır: 41

Sevgi, aşk.

möxäbbätenä xıyanat itergä
telämäne Awıldı taşlap
kitewzän qırqa baş tarttı Ä
Baygilde aǵayğa ul sikhez

mrakovka:

1. mrakovka:

Sayfa 119

Satır: 9

Mrakovka (özel ad).

Mrakovka awılına alıp barıp
Sergey Xitrovqa eşkä
urınlaştırzı Bına znakom
hiñä yalsı Qış könö hindä
eşlär

mul:

1. mulraq:-ıraq

Sayfa 68

Satır: 28

Bol, fazla, çok.

Ularzı yäş bala kewek
qäzerläy tärbiäläy här vaqıt
başqalarzan küberäk uñış
ala mulıraq tuğıraq yäşäy

mulla:

1. mulla:

Sayfa 7

Satır: 1

Molla.

axırı unıñ mulla quşqan
Sıwaqbikä tigän isemen
telgä
alıwsı la yuq xəzer

munsala:

1. munsala:-la

Sayfa 18

Satır: 14

Hamam, banyo.

hawhız bulğanğa qızğanıp
bik irkäläy qäzerläy üzenän
başqa ber qayza la
yebärmäy Käräk saqta unı
munsala

munsaq:

1. munsaq:

Sayfa 30

Satır: 5

Kolye.

tireslektän munsaq ezläyek
Bına min unan kisä ni
xätle munsaq taptım
Qarağız nisämä törlö

munsaqlap möhörlä:

**1. munsaqlap möhörläp: -
p**

Sayfa 11

Satır: 40

Kelime Tipi: -

Mühürlemek,

damgalamak.

töşöröp huğılğan bıl balaştı
ular bik yaratalar ine
şul här kön irtänsäk urındı
yıyıp munsaqlap möhörläp

mut:

1. mut:

Sayfa 75

Satır: 21

Hilekar.

Xammat mut yılmayıp
Arqan yuq Tapmanım Şul
köyö genä şıwıp töş

mutlıq:

1. mutlıq:-ı

Sayfa 36

Satır: 7

Düzenbazlık,

hilekarlık.

bulmaş Tol qatın alhañ unıñ
mutlıqı üzenän awır bulır
tip ögötläp qarağaynı la
fayzahı bulmanı

muyıl:

1. muyıl:

Sayfa 125

Satır: 31

Kuş kirazı ağacı.

azım ğına yerzä muyıl
qıwağı aştında yatıwı
turahında
yästärgä xəbär itergä
teläyzärzer ular Bälki

muyın:

1. muyınlı:-lı

Sayfa 9

Satır: 15

Boyun.

muyınlı salış küzle
Äxmäzulla mulla işek
töböndä kaluşı

menän yäşel tayağın ğına
qaldırzı la sällähen sapanın

-N-

näfis:

1. näfis:

Sayfa 17

Satır: 12

Nefis, harika, güzel.

Biryaq yarzan aryaq yargä
kem uzarzan yarışalar
Yözzändä qızzarzıñ yañı
ğına qalqıp kilgän näfis aq

näfrät:

1. näfrät:

Sayfa 51

Satır: 42

Nefret, kin, öfke.

hırğılandı Bınday qılanıştı
täwläp kürgän
balalarzıñ küñelendä sikhez
yeränew näfrät uyandı Ular

näğeslä:

1. näğesläp:-p

Sayfa 22

Satır: 19

Nakışlamak.

Äsähe qız saqta törlö yep
menän näğesläp sigep
Baygilde
ağayğa büläk itkän xəzerge
köndä handıq töböndä

nämä:

1. nämä:

Sayfa 7

Satır: 30

I. Ne II. Şey III. Olay,

durum.

Sıwaqay äbey ösön keşene
bäxetle lä haw za itä torğan
nämä im tom öşköröw
tököröw Unhız keşe xarap

näsälnik:

1. näsälnik:

Sayfa 205

Satır: 18

Kardeşlik.

suqlanıp boz qatqan
Ässälämäğäläyküm türälär
hawmı näsälnik

näsel:

1. **näseleneñ:-e, -neñ**

Sayfa 21

Satır: 30

Soy, nesil.

bulğan bötä keşelärze lä
sıpsıqtar tızär Bıl quşamat
Şähit babay näseleneñ
keskäy yeñel käwzäle yetez

näsel ırıw:

1. **näsel ırıwın:-ın**

Sayfa 163

Satır: 9

Kelime Tipi: -

Kardeşler.

näsel ırıwın qaldırmay tezep
ärlärgä qarğarğa totondo
Uniñsa Yäneş Yemeş
İştugandan yaman uniñ
üzennän

näsel näsäp:

1. **näsel näsäbe:-e**

Sayfa 52

Satır: 16

Kelime Tipi: -

I. Nesil II. Ata, cet.

tuqtar äle Qayza barır tiheñ
tip quya Tik älege bayağı
ata babahı näsel näsäbe
qılanmağan qılıqtı qılanıp

näsixät:

1. **näsixättäre:-tär, -e**

Sayfa 69

Satır: 15

Nasihät, öğüt.

näsixättäre lä unı bik tiz
yekhenderze Äsähe ärläp tä
tuqmap ta unı mäzräsägä
qabat ayaq bastıra almanı

näzek:

1. **näzek:**

Sayfa 9

Satır: 5

İnce; nazik, narin.

Tışta işek töböndä
kemdeñder näzek huzıñqı
tawışı
yañğırıp ta kitte

na:

1. **na:**

Sayfa 51

Satır: 1

Atı hızlandırıp

koşturmak için söylenir.

Na yortaq

Kük yurğa şunı ğına kötöp
torğanday uynap keşnäp

nağan:

1. **nağan:**

Sayfa 211

Satır: 14

Toplu tabanca.

Matveyzıñ käwzähen rätläp
huzıp halıp mataşqan
Nikitaniñ yawrın başına
nağan töyzähe menän
ayawhız

nam:

1. **nam:**

Sayfa 210

Satır: 19

Bize.

Nikto ne dast nam

izbavleniya

Ni tsar ni bog i ni geroy

namışlılıq:

1. **namışlılıqta:-ta**

Sayfa 144

Satır: 41

Namussuzluk.

haldatkalar isem sıgıwzan

irzäre aldında namışlılıqta

ğäyeplänewzän qurqa Xäzer

üşep kilgän yaş yelkensäkkä

namışlı:

1. **namışlı:**

Sayfa 92

Satır: 28

Namuslu.

uyaw xoloqlo yaqsı küñelle

bulıwı xäylä mäkerze

belmäwe
namışlı batır haldat bulıwı
ösön yaratqan unı ofitser

namıslan:

1. **namıslanıp:-ıp**

Sayfa 204

Satır: 5

Utanmak, sıkılmak.

ularzı malayğa hanawın
añlanılar Şuğa namıslanıp
üzäreneñ köräş ösön
ölgöröp yetkän yeget
bulıwzarin

namaz:

1. **namazzan:-zan**

Sayfa 114

Satır: 24

Namaz.

Sıwaqay äbey äkren olpat
başıp mäsettän köndözgö
namazzan sıgıp kilgän
Äxmäzulla mulla Qormoş
bay

nasip:

1. **nasip:**

Sayfa 10

Satır: 24

Nasip, kismet.

Miñä zäğif ilseñä
bändäläreñä yarzam iterlek
kös
qewät nasip it Ya hıw alla
amin tip mığırday mığırday

nasar:

1. **nasar:**

Sayfa 52

Satır: 6

Kötü, fena, yaman.

yebärä Oşo waqıtta ularğa
uftana körhönä atalarınıñ
nasar yulğa başıwı bınıñ
yaqsığa alıp barmayasağı

naz:

1. **nazı:-ı**

Sayfa 191

Satır: 27

Naz.

unı Hatıbalğa birergä yöröy
ti bit Qızıl barzın nazı bar
ti Qızıl bulğas ber tapqır za
yawısı yebärmägän İştüğandı

nazlı:

1. nazlı:

Sayfa 178

Satır: 40

Nazlı.

näfis näzek ozon
barmaqtarının yöröşönä küz
eyärmäy
Yaltır qoros enälär nazlı
ğına sıñlağan inğayğa unın

nazlan:

1. nazlanıp:-ıp

Sayfa 268

Satır: 13

Nazlanmak.

Biğasa unday xujağa
osramay yaş qız şikelle
nazlanıp
yügän kürmägän qonan
arqahı şikelle yımıldap
yatqan

nazan:

1. nazan:

Sayfa 157

Satır: 39

Cahil.

häm bik ük belergä lä
tırışmağan nazan xalıq
arahında
üzen xoquğı siklänmägän
alla ilsehe itep
işäplägänlektän

nazanlıq:

1. nazanlıqta:-ta

Sayfa 128

Satır: 38

Cahillik.

dä enähenän yebenä xätle
öyrängän Bında ul dindeñ
xalıqtı nazanlıqta
qarañğılıqta totowsı bayzar
batşalar

naxaq:

1. naxaq:

Sayfa 57

Satır: 23

*I. Boş, yalan; haksız
olan II. Adalete karşı.
Yaqındarın bulha naxaq
bälä yağıp qıwzırıp
yebärmäştär
zä ine tinä*

ne:

1. ne:

Sayfa 210

Satır: 19

Yok, değil.

Nikto ne dast nam
izbavleniya
Ni tsar ni bog i ni geroy

nemets:

1. nemets:

Sayfa 130

Satır: 40

Alman.

kölö kükkä osqan Başqort
dalahına talpan kewek
qazalğan nemets bayarı
Şodtıñ imeniyeñin dähşätlä

nıgın:

1. nıgınıp:-ıp

Sayfa 18

Satır: 11

*Sağlamlaşmak,
kuvvetlenmek, kuvveti
artmak.
ärhezlänep nıgınıp bötkän
Ul qayza barayıq tihä şunda
kitergä äzer tora ine Ä
Yemeşte biğasa äsähe ällä
üze*

nıq:

1. nıqıraq:-ıraq

Sayfa 10

Satır: 17

*I. Sağlam, kuvvetli,
dayanıklı, güçlü II. Çok,
pek.
Mulla tağı la nıqıraq huzıp
Yä xuş tip quyzı Unan
tawıştı tamaq töbönäneräk*

nıqı:

1. nıqışmalılıq:-ş, -ma, -lı, -lıq

Sayfa 83

Satır: 40

*Kuvvetlenmek, kuvveti
artmak.
ni xätle küp tormoş ni xätle
qatmarlı awır bula barğan
hayın ul üzendä bötmäs
tökänmäs kös nıqışmalılıq
arta*

nıqış:

1. nıqışa:-a

Sayfa 22

Satır: 24

*İsrar etmek, inat etmek.
zur maqtaw hüze ine
Sitsa bit inde quysäle qızım
tip nıqışa Şähit babay*

nıqlı:

1. nıqlı:

Sayfa 70

Satır: 37

*I. Güçlü, sağlam II.
Doğru karakterdeki III.
İnandırıcı.*

bulırğa ä sitek kaluşı menän
sällähe ısın nıqlı kräştian
bulırğa qamasawlanı Taiba
äbey unı bıl yaraqhız

nıqlap:

1. nıqlap:

Sayfa 58

Satır: 46

*Sağlamca, gereğince.
Üzeneñ qayzalı alısta yere
hıwı tuğan ırıwzarı bar ikän
tigän hüzgä lä nıqlap ısanıp
yetmäy Ul Eyek buyında*

nısı:

1. nısıp:-p

Sayfa 206

Satır: 44

*Kaba doldurmak,
tıkıştırmak.*

tağı nisek qotolow turahında
bik ozaq baş vattılar Läkin
ber qazan it menän nışıp
tultırılğan qorhaq tände

ni:

1. ni:

Sayfa 3

Satır: 18

I. Ne? II. Nasıl? III.

Hangi?.

Täbiğätkä nimä Keşe
yazmışında unıñ qayğılı
barmı

ni Üze güzäl möhăbăt şat
bulğas şul yetkän uğa

ni:

1. ni:

Sayfa 210

Satır: 20

Bir, tek.

Nikto ne dast nam

izbavleniya

Ni tsar ni bog i ni geroy

niät:

1. niäte:-e

Sayfa 36

Satır: 39

Niyet, istek, dilek.

qızzarın bıl bäyläneştän
qotqarıw niäte menän kürşe
awıldnı häybăt başalqı ber
yegetenä keyäwgä birep

niätlä:

1. niätläp:-p

Sayfa 125

Satır: 6

*Niyetlenmek, amaç
etmek.*

gına bara Sobxan starşına
unı nisä yıldar inde qırqtırıp
taşlarğa niätläp yöröy Xatta
qırqqan keşegä quyzar

niçek:

1. niçek:

Sayfa 223

Satır: 14

Nasıl.

Yuğargı basma mägrur min
yuğarı sez tübänsez di
Niçek ğalı minem urınım
tübängelär kürämsez di

nigez:

1. nigez:

Sayfa 14

Satır: 14

I. Temel, inşaat temeli

II. Esas, asıl III. Baba ocağı

IV. Ana vatan.

Bibeş alasıqqa sıqtı la
köyäntäläp hıwğa kitte
Ä Yäneş menän Yemeş
öyzön külägä yağına sığıp
nigez

nigezlä:

1. nigezläp:-p

Sayfa 105

Satır: 5

Temeline dayandırmaq.

nigezläp äle genä üze uylap
sığarğan bıl äkiätteñ
azağın nisek alıp barıp
bötöröw turahında qızına
höyläp

nikita:

1. nikita:

Sayfa 64

Satır: 11

Nikita (kişi adı).

yereñ qalmağan Yaray äle
Nikita barıp ingän Yuqha
hiñä bıl donya menän
xuşlaşırğa tura kiler ine Mä
esep

nikolay:

1. nikolay:

Sayfa 147

Satır: 18

Nikolay (özel ad).

Başıbızğa yetä inde
Qähär huqqır Nikolay

nikolay ivanoviç:

1. nikolay ivanoviç:

Sayfa 150

Satır: 4

Kelime Tipi: -

Nikolay İvanoviç (kişi

adı).

torğas xatta yatlap böttöm

Törmä bolnitsahında

Nikolay

İvanoviç tigän bik häybăt

vraç bar Ul miñä qağız

qäläm

nikto:

1. nikto:

Sayfa 210

Satır: 19

Hiç kimse.

Nikto ne dast nam

izbavleniya

Ni tsar ni bog i ni geroy

nikax:

1. nikax:

Sayfa 50

Satır: 28

Nikah.

qızızı birew quşıw önhöz
hüzhez xäl itelde Bınan huñ
Särbiyamal kiske säygä
mäzinde genä saqırıp nikax
uqıttı

nikaxla:

1. nikaxlap:-p

Sayfa 76

Satır: 44

Nikahlamak, nihah

kıymak.

ire bulır ösön şul uq şarığät

zakonı buyınsa unı ber

kiskä ikense ırgä nikaxlap

birep tororğa la unan

nimä:

1. nimä:

Sayfa 3

Satır: 17

I. Ne II. Şey III. Olay,

durum.

Täbiğätkä nimä Keşe

yazmışında unıñ qayğılı

barmı

ni Üze güzäl möhăbăt şat

bulğas şul yetkän uğa

niñä:**1. niñä:****Sayfa 5**

Satrır: 4

Niye, neden.

tä östäne

Şulay bulğas tine Säğürä

yeñgä yänlänep niñä

nindäy:**1. nindäy:****Sayfa 4**

Satrır: 1

*Nasıl, ne şəkilde,**hangı.*

dürt kenä yaş tula Eye

keskäyzär äle ular Nindäy

yazmış kötä ularzı kiläsäktä

Nimälär kürergä nizär

nindäyzer:**1. nindäyzer:****Sayfa 12**

Satrır: 33

Herhangi, bazı, kimi.

nindäyzer tamırğa bäge

menän saptı Säğürä yeñgä

ällä

xäle bötöp ällä qurqıwzan

küzzären yomop sayqalıp

nisä:**1. nisä:****Sayfa 17**

Satrır: 44

*I. Pek çok, birçok II.**Kaç, ne kadar.*

Äyzä tine Yäneş tä

yügeräyek

Ular här kön şulay qaytırğa

sıqqas ber nisä tapqır

nisämä:**1. nisämä:****Sayfa 30**

Satrır: 6

Kaç, pek çok, çok fazla.

tireslektän munsaq ezläyek

Bına min unan kisä ni

xätle munsaq taptım

Qarağız nisämä törlö

nisek:**1. nisek:****Sayfa 5**

Satrır: 37

Kelime Tipi: **Kalıp****ifade***I. Nasıl, ne şekilde, ne**gibi II. Nasılsın?*

aşamay esmäy yaşap

bulmay za baha Yetmähä

yılı nisek

Yawır äle atahı yawır ulay

ömöthöz bulırğa yaramay

nizä:**1. nizä:****Sayfa 38**

Satrır: 3

Nerede, neyde.

Ä inde ällä nizä ber kilep

yášeren boşoron qunıp

kitkän

Äxmätşanan uğa ber tinlek

tä yarzam yuq ine

nixäl:**1. nixäl:****Sayfa 64**

Satrır: 9

Kelime Tipi: **Kalıp****ifade***Ne haber? Nasılsın?*

Äy beleş nixäl tip moñhow

ğına itep yılmaya

altın säle qatın Bına nisek

hine bizägändär

Kügärmägän

nomer:**1. nomerlı:-lı****Sayfa 186**

Satrır: 8

Numara.

genä totona torğan kük

bizäkle säynügenä yözzä biş

nomerlı qıtay säyen Qarasäs

äbeygä kürhätä birep

noqot:**1. noqotloğ:-lo, -ğö****Sayfa 184****Satrır: 19***Akılsız, ahmak.*

uçılışçehında noqotloğ

yalqawlığı arqahında här

klasta

ikeşär yıl ultırıp uqıy torğas

balalıq qına tügel üşmerlek

noyabr:**1. noyabr:****Sayfa 119**

Satrır: 44

Kasım ayı.

haqlanıp qalğan

Noyabr ayınıñ qar qatış

bısqaq yamğır hibäläp

torğan

nöktä:**1. nöktägä:-gä****Sayfa 14**

Satrır: 43

Nokta.

horo küzzären ber nöktägä

töbäp lapas astına

barıp yattı

nujna:**1. nujna:****Sayfa 32**

Satrır: 15

Sıkıntı, cefa.

yášär sağı Nujna böktö

nujna Yuqlıq başına yette

yuqlıq tip huzıp quya

nuja:**1. nuja:****Sayfa 7**

Satrır: 12

Sıkıntı, cefa.

uramdın äle ber osonan äle

ikense osonan yögerep ütä

Unı östönän ber minutqa la

töşmägän nuja aslıq

yalanğaslıq

nujahız:**1. nujahız:****Sayfa 92**

Satrır: 43

Sıkıntısız.

ofitserziñ bay matur
imeniyehına undağı nujahız
mul
tormoşqa eyäläşep tä alğan
Yıldın küp vaqıtın
Mäskäwzä

nuqta:

1. **nuqtahın:-hın**

Sayfa 259

Satır: 41

Yular.

ber kemgä nuqtahın
tottormağan qara
yurğalarımıdı
la yällämäyem Tik qıwıp
yetegez genä

nur:

1. **nur:**

Sayfa 173

Satır: 24

*Nur, aydınlık,
parlaklık, ışıq.*
Ayhılıwım ayzay balqıp
Nur hibelä yözöñdän

nurlan:

1. **nurlanıp:-ıp**

Sayfa 68

Satır: 3

*Nurlanmak,
aydınlanmak.*
Ey Gümerzeñ nurlanıp
üşkän yaşel yapraq sağı
Ğ Tuqay

nux:

1. **nux:**

Sayfa 225

Satır: 33

Nuh peygamber.
häyeştären sısqan kimerep
bızaw yalap bötkän Nux
zamanınan qalğan bıyalalı
şkof esenä yäşerze Urındıqtı

-O-

obıska:

1. **obıska:**

Sayfa 52

Satır: 41

Arama.

Bünätäy obıska tip
nindäyzer yat añlayışız
hüzzär
höyläy höyläy aşığıp
Yemeştärzeñ öyzärenä inep
kittälär

odno:

1. **odno:**

Sayfa 53

Satır: 30

Bir.

añlaşılmağan yat teldä
Vot tebe konfiskatsiya Odno
baraxlo tip kölöştölär

ofitser:

1. **ofitser:**

Sayfa 92

Satır: 28

Subay.

uyaw xoloqlo yaqşı küñelle
bulıwı xäylä mäkerze
belmäwe
namışlı batır haldat bulıwı
ösön yaratqan unı ofitser

ofoq:

1. **ofoqta:-ta**

Sayfa 125

Satır: 42

Ufuk.

üländärzeñ qıtırşı bittären
hıypay hıypay tuğay
buylap şayarıp yöröy Ofoqta
Qızzar tawı bitändä kömöş

ojmax:

1. **ojmaxtıñ:-tıñ**

Sayfa 26

Satır: 28

Cennet.

Bulğanğa oşolay azap
sigäheñ bit Awır azapqa
hıqtamay
zarlanmay tüzeweñ ösön
allahı täğälä hine ojmaxtıñ

okop:

1. **okoptarza:-tar, -za**

Sayfa 207

Satır: 27

Siper.

pozitsiya totop asıq
okoptarza yatalar Östän qar
qatış
yamğır quya Şineldär itektär
hıw esep bürtenep bötkän

oktyabr:

1. **oktyabr:**

Sayfa 267

Satır: 34

Ekim ayı.

tiğändäre Yeñgäñgä xätle
huğışırğa tip unı tağı frontqa
qıwzı Oktyabr
revolyutsiyahı köndärendä
ul inde üz

olo:

1. **olo:**

Sayfa 3

Satır: 10

Ulu, büyük, yaşlı.

başında kākük saqıra
Küläwektä tälmaryendär
bağıldaşa
Olo Eyek yılğahı üzeneñ
mäñge şat şayan yırazarın

olo:

1. **olop:-p**

Sayfa 171

Satır: 17

Ulumak.

ultırıp tuqtawhız ükerze
olop yöräkkä bötköhöz moñ
qayğı haldı Alama yurğan
tuñğan tände lä öşögän
yöräkte

oloğay:

1. **oloğayıp:-ıp**

Sayfa 93

Satır: 8

Yaşlanmak,

ihtiyarlamaq.
biş tinem dä yuğalmayasaq
tip maqtana birep tıp tınıs

telägän ber yerendä yöröy
birgän Şulay oloğayıp

ololoq:

1. **ololoqmo:-mo**

Sayfa 47

Satır: 40

*Yaşlılık; büyüklük,
yücelik.*

Ataq ataq olo bulmağa ni
Araları un yaş kenä bula
bit Bıl ololoqmo ni ul tip
qarşı töştö Särbiyamal

olpat:

1. **olpat:**

Sayfa 46

Satır: 37

*Güzel, hoş görünlü
tavır, şekil; ağırbaşlılık,
vakar.*

qılanırğa hüzzə üze ük
başlap irzärsä olpat itep
höylärgä tırışa ine

oltoraq:

1. **oltoraq:-ı**

Sayfa 217

Satır: 23

Ayak tabanlığı.

hımaq Ul üzeneñ alama
küldäge başınan halam
oltorağı
sığıp torğan tayış itege
yırtıq şäle menän bında
üzen

olata:

1. **olatahı:-hı**

Sayfa 58

Satır: 5

Büyükbaba, dede.

Baygilde ağayzıñ olatahı
Hayılmış qart tege yalan
yağında torop qalğan
Tolombät ırwınan bulğan ti
Läkin

olatay:

1. **olatayzıñ:-zıñ**

Sayfa 15

Satır: 7

Büyükbaba, dede.

Äle Ozaqlamay kürşe Şähit
olatayzıñ yeyänsärzäre
Bibekäy menän Gölkäy zä
yügereşep kilep sıqtı

on:

1. **on:**

Sayfa 21

Satır: 43

Un.

arbahına teyäy zä bazarğa
alıp barıp hatıp aznalıq on

onot:

1. **onottolar:-to, -lar**

Sayfa 11

Satır: 37

*Unutmak, akıldan
çıkarmak.*
balaştı yälläwzän xatta
qurqıwzın da onottolar
Yäyğor nurzarı şikelle törlö
törlö sağıw bizäktär

onotol:

1. **onotolowzan:-ow, -zan**

Sayfa 76

Satır: 36

*Unutulmak, akıldan
çıkarmak.*
Talaq Talaq Talaq tip
qısqırğan tawış ğına
ularzı bıl tatlı onotolowzan
tartıp sığarzı Eye Xisbulla

onottor:

1. **onottororğa:-orğa**

Sayfa 61

Satır: 21

*Unutturmak, akıldan
çıkartmak.*
höygän awılın kösläp
onottororğa tırışalar Yä
şulmı
xaqlıq Oşomo gäzel zakon
Yä ni ösön unı xököm ittälär

onta:

1. **ontap:-p**

Sayfa 154

Satır: 17

Un etmek, tuz etmek.

Ontap taşlay taştarzı
Batşa bayzar yaşähən tip

ona:

1. **ona:**

Sayfa 94

Satır: 18

O; kendisi.

Çto struna govorit
Da ona jenitsya velit

op ozon:

1. **op ozon:**

Sayfa 20

Satır: 22

Kelime Tipi: -

Upuzun.

tulı Beläkkenäläre
bıwaqlanıp tora xatta
Sästäre lä
op ozon qap qara Xatta
kerpektärenä qaştarına xätle

oqsa:

1. **oqşay:-y**

Sayfa 22

Satır: 38

*Benzemek, denk gelmek,
eş gelmek.*
Büre äkiäten yaratıp tuñlay
Uğa äkiätteñ köyläp
höylängän ölöştäre ayırıwsa
oqşay

oqşat:

1. **oqşatalar:-a, -lar**

Sayfa 4

Satır: 15

*Benzetmek, denk
bulmak.*
qarzan yahağan bersä
qurğaştan qoyolğan hınğa
oqşatalar
Säğürä yeñgä ireneñ
qasandır dala bökötö
şikelle qıyırw

orğan:

1. **orğandarınıñ:-dar, -ı, -
nıñ**

Sayfa 131

Sətr: 5

Organ, kuruluş.

Tiz arala vlast orğandarınıñ
iğtibarı la bığa yünältelgän
Karatel otryadtarı
urmandarız bigeräk tä
Timaş bayarızın

oros:1. **oroşor:-or****Sayfa 22**

Sətr: 32

*Kavga etmek,
dövüşmek.*
yäbeşterep bısratıp ta
bötkänheñ inde
Bina äsäyeñ oroşor äle
üzende ti

orsoq:1. **orsoq:****Sayfa 73**

Sətr: 22

İğ.

ösön genä oşolay itep
yaratqanhiñdır inde
Sälimäkäy Xammattın
kăbän başında orsoq kewek

os:1. **osonan:-o, -nan****Sayfa 7**

Sətr: 11

I. Uç II. Taşra III.

Taraş.
uramdın äle ber osonan äle
ikense osonan yügerep ütä
Unı östönän ber minutqa la
töşmägän nuja aslıq
yalanğaslıq

os:1. **osop:-op****Sayfa 34**

Sətr: 26

I. Uçmak II.

Buharlaşmak.
qızıw nurzarı aştında şunda
uq bıwğa äylänep
osop böttö hawa elekkegä

qarağanda la eşeräk
börköweräk

oson:1. **osona:-a****Sayfa 74**

Sətr: 43

*I. Hızlı hızlı sağa sola
uçmak II. Kabarmak III. İlgi
ve şefkatten şımarmak,
nazlanmak, işvelenmek.*
eşläy unıñ ösön osona
qağına kăbän östündä zır
äylänep
yöröy ine xäzer

oshoz qırıyhız:1. **oshoz qırıyhız:****Sayfa 265**

Sətr: 34

Kelime Tipi: -

Uçsuz bucaksız.

hirpep yıldırap yata Qayza
ğına qarama ikhez
sikhez buşlıq irkenlek
Oshoz qırıyhız ozon dala
yulı

oslo:1. **oslo:****Sayfa 9**

Sətr: 19

Sivri uçlu.

sataları şikelle oslo kăkre
barmaqtarın tırpaytıp
Yä xuş allahı äkbär tip biten
arlı birle hıypap

osla:1. **oslap:-p****Sayfa 74**

Sətr: 20

*I. Sonuna gelmek;
bitirmek, tamamlamak II.
Elle tutmak, avuçlamak.*
tırmalarızı teyä lä yeñgäñde
Zälifä sawqahındağı
sabinlıqqa
küserä tor Ä min hineñ
kăbände oslap quyayım tinä

oso başı:1. **oso başı:****Sayfa 190**

Sətr: 12

Kelime Tipi: -

Başı sonu.

aşa haman kinänep tıñlap
ultıralar Tik Särbiyamal
ğına
Bınıñ hüzenen böğön
bigeräk tä oso başı yuq bit
äle

osor:1. **osorop:-op****Sayfa 30**

Sətr: 16

Uçurmak.

batır menän Yämälkä batır
bulahı sağında ul awılda
äbey batşa ğäskärzäre ürt
halıp kölon kükkä osorop

osor:1. **osor:****Sayfa 61**

Sətr: 12

*I. Dönem, çağ II. Düz,
doğru.*
Ä bit şulay itep unı babayğa
birep ozatıp yebärgän köngä
lä küpme vaqt uzıp kitte
Şul osor esendä
Baygildeneñ

osqon:1. **osqondar:-dar****Sayfa 143**

Sətr: 8

*I. Kıvılcım II. Atik,
çevik.*
arqa buyıma sıbıq menän
sajlatıp hızğa tartıp
yebärmähenme
Küzzäremdän osqondar
osop kitte

osqor:1. **osqor:****Sayfa 70**

Sətr: 7

*Atik, çevik; bir anda
uçan.*

yañı nāmälärze belergä
aşqınıp torğan osqor yarhıw
yöräkle yegette awıldın ber
törlö tın tormoşo
känäğätländerä

osqat:

1. osqat:

Sayfa 125

Satır: 34

İğ ağacı.

Xäbir tirägeneñ tirä yağında
baştarı möntälep botaqtarı
hınıp bötkän muyıl osqat
yerek ağastarı arahında

osra:

1. osrap:-p

Sayfa 31

Satır: 41

*Tesadüf etmek, rast
gelmek; karşılaşmak.*

işek aldında ğäzättägegä
oqşamağan küreneşkä osrap
qapqa töböndä tuqtap qaldı

osraqlı:

1. osraqlı:

Sayfa 254

Satır: 12

Tesadüfi.

bınan da artıq nimä kăräk
tip kenä uylanı ular
İke yaqtan his ber
yaratışıwhız ällä nizä ber
osraqlı

osraş:

1. osraşmaşqa:-maş, -qa

Sayfa 29

Satır: 8

*Karşılaşmak, tesadüf
etmek; buluşmak.*

kilä başlanı
Kilgändä lä Baygilde ağay
menän osraşmaşqa

osrat:

**1. osratmammi:-ma, -m, -
mi**

Sayfa 61

Satır: 16

*Tesadüf ettirmek, rast
getirmek.*

yuğalıp qalğan berzän ber
qustılı ösön küpme
qayğırmanı
Unı osratmammi tip
Verxnewralsk İrimbur
Zlatowst

ostoq:

1. ostoqtarınıñ:-tar, -ı, -nıñ

Sayfa 73

Satır: 37

*Bir şeyin küçücük bir
parçası.*

Niñä min dä şul xuş yeşle
yäşel yapraq ostoqtarınıñ
berehe tügelmen ikän
ismaham

osta:

1. ošta:

Sayfa 7

Satır: 3

Usta.

Sırwaqay äbey awılda ošta
kendek äbeye lä im tomso la
här öyzä qäzerle qunaqta Ul
teläğän ber öygä teläğän

ostalıq:

1. oştalığın:-ın

Sayfa 48

Satır: 15

Ustalık.

ni xätle tırışıp bötä bulğan
xäylä oştalığınullanıp
qaraha la Baygilde ağayzan
bütän yawap ala almanı

osvobojdeniye:

1. osvobojdeniya:

Sayfa 210

Satır: 21

Kurtuluş.

Dobemsysa mı vse
osvobojdeniya
Svoey sobstvennoy rukoy

osaq:

1. osaq:

Sayfa 146

Satır: 7

Ocak.

aşığa aşığa künäktären
urındıq menän osaq arahına
eşlängän keskäy hikegä alıp
barıp ultırtıp östön hap

oşaq:

1. oşaq:-r

Sayfa 164

Satır: 9

Suçlamak, ihbar etmek.

asıqtırzı tip oşaqlar ösön
aşatqandı kürmämeşkä
halışıp küzen yoma ti
läğnäteñ

oso:

1. oşo:

Sayfa 4

Satır: 39

Şu, işte bu, işte şu.

ultırzı Bıl moñhow tınlıqqa
unıñ artıq tüzer xäle
Ul uyınıñ oşo urınına yetkäs
awırtına hızlana torop

osoğasa:

1. oşoğasa:

Sayfa 118

Satır: 17

Şu vakte kadar.

Baygilde ağay za oşoğasa
aq bilet bulıp qalıp kildä
Qormoş bayzar tuqmağanı
birle ber zä hawlıqqa
mandıy

oşolay:

1. oşolay:

Sayfa 14

Satır: 18

Şu şekilde, o şekilde,

şöyle.

itägen qaplap quyızı
hin dä oşolay ultır hılıw
yäme Aşağanda ikmāk

1. oşonan:

Sayfa 47

Satır: 14

Şundan, şuradan.

Bäräkalla bäräkalla tiewizän
başqa yawap tapmanı
Mäzräsälä oşonan başqa ber
hüz zä öyrätmägändärzer

oşonda:

1. oşonda:

Sayfa 40

Satır: 7

Şunda, şurada.

yetewen tüzemhezlek
menän kötöp oşonda tororğa
mäjbür
ittä Attı yarata ine şul ul
Xatta ägär attarı bulha
üzeneñ

oşonday:

1. oşonday:

Sayfa 4

Satır: 37

Şunun gibi, şöyle.

tip oşonday isem quşqandır
baxır Ey alla yarlınan bay
tıwğanın kem kürgäne bar
huñ

oşonoñ menän:

1. oşonoñ menän:

Sayfa 7

Satır: 25

Kelime Tipi: -

Bununla birlikte.

äbey tulıhınsa üz ixtıyarlı
keşe Oşonoñ menän ul üzen
tağı la baxetle hizä Uğa
teläğan waqıtta keşelärgä

ot:

1. otop:-op

Sayfa 154

Satır: 15

I. Oyunda yenmek II.

Akılda, tutmak, öğrenmek.

uqıǵanda otop alǵan yır
menän yañǵıratıp Äxät
başlanı

Germandarızın tuptarı

otpuski:

1. otpuskıhın:-hın

Sayfa 248

Satır: 41

İzin.

aktiv rol uynanı Ber aylıq
otpuskıhın totoş oşo
maqsatqa fayzalanğan

otqo:

1. otqono:-no

Sayfa 79

Satır: 6

Fitnelemek.

qoro tormahañ azaq baş
birmäs Xarap uşal näsel bit
ular
tip otqono ul Oşo arqala
ataları Särbiyamaldıñ
yortona

otqorloq:

1. otqorloğon:-on

Sayfa 229

Satır: 3

Zekilik.

yarata ine Bıl uyındar
keşeneñ otqorloğon
hălätlelegen
tüzemlelegen hınawğa
qorolğan bulıwzarı menän

otryad:

1. otryadtarı:-tar, -ı

Sayfa 131

Satır: 6

Kol, ekip, müfreze.

Tız arala vlast orǵandarınıñ
iǵtıbarı la bıǵa yünältelgän
Karatel otryadtarı
urmandarızı bigeräk tä
Timaş bayarızın

otstavka:

1. otstavkağa:-ğa

Sayfa 92

Satır: 37

İstifa.

Xatta ofitser unı üze
otstavkağa sıqqas ta
qaldırmağan
Äyzä İdriska ülgänsä
üzemdä tororhoñ Qıtlıq
kürmäy

oya:

1. oyalağan:-la, -ğan

Sayfa 6

Satır: 23

Yuva.

tilmäs mışıldawzarı meyes
yarıǵına oyalağan
siñertkälärzeñ yalqtırǵıs
sırıldeşiwzarı ğına işetelep

oyal:

1. oyahğız:-ıǵız

Sayfa 49

Satır: 20

Rahatsızlık hissetmek;

çekinmek; utanmak,

sıkılmak.

yebärergä äzerlänähegez
Allanan oyalmahaǵız
keşenän oyahğız ismaham
Ey alla boronǵolar Äsäyeñ

ovalsan:

1. ovalsan:

Sayfa 88

Satır: 38

Utangaç, çekingen.

hırıp ala Ä Ulyabay sabıy
balalarsa eskerhez moñhow
ğına itep balalarğa almaş
tilmäs yılmayıp ovalsan

oyat:

1. oyatınan:-ı, -nan

Sayfa 52

Satır: 11

Utanma, sıkılma,

çekinme.

yebärze lä xäzer inde
qayǵınan da oyatınan da ni
eşlärğä
belmäy eskeğä habıstı ti
Unan ällä balalarızı ällä üzen

oyathız:

1. oyathız:

Sayfa 47

Satır: 32

Utanmaz, çekinmez,

sıkılmaz; edepsiz.

Qara hin unı bıl qartqa la
yäs qız kăräkkän Bına

oyathız Üze mineñ menän
yäştäşter äle tip asıwlanıp

oyo:

1. **oyop:-p**

Sayfa 149

Satır: 32

Uyuklamak.

ultıralar Sämigäneñ yanında
unıñ iñ yaratqan duşı
zur ala besäy zä xat
tıñlağanday bulıp oyop
ultıra

oyoq:

1. **oyoq:**

Sayfa 7

Satır: 8

Çorap.

gına torğan bäläkäs ariq
käwzäle vaq köläs
yırırsıktar
başqan yoqa bitle bıl äbey
ayağına yön oyoq menän

oyoş:

1. **oyoşop:-op**

Sayfa 4

Satır: 12

Birleşmek, bir araya

gelmek.

hırındırıp halınğan ike
keşelek urında may şäm
kewek
hızıp önhöz tınıp yata Ä
Baygilde ağay sıbalıp
oyoşop

oyoştor:

1. **oyoştorop:-op**

Sayfa 12

Satır: 45

Uyuşturmak,

örtüştürmek.

oyoştorop yörögän
Sıwaqay äbeyzeñ dä tını
qısıla başlanı Tik qan

oyot:

1. **oyotow:-ow**

Sayfa 77

Satır: 31

I. Damızlık koyup

yoğurt ekşitmek II.

Uyutmak, uyku getirmek III.

Gönlü ferahlatıp her şeyi

unutturmak.

torow qatıq oyotow erket

qaynatıw qorot yahaw

kewek

işäphez hanhız öy eştäre

bötähe lä unıñ östöndä xäzer

ozaqlat:

1. **ozaqlatma:-ma**

Sayfa 12

Satır: 28

Uzun sürdürmek, uzun

vakit geçirmek.

Balalarzıñ ilaşa

başlawzarınan qurqıp

Sıwaqay äbey

Allağa tapşırzıq mulla

ozaqlatma tine

ozdoy:

1. **ozdoy:**

Sayfa 234

Satır: 21

Sıçrayarak yürüyen;

hareketli.

tege ozdoy harıqtı

qarawıllayım Ul bäräslärgä

yöröy

şikelle tip tağı tışqa sıgıp

kitte Läkin Yemeş

ozday:

1. **ozday:**

Sayfa 214

Satır: 38

Cevval, atik.

İllä donyamdı mal tıwarımdı

yaqşı qarağız Ägär zä

mägär anawı bäräslärgä

torğan ozday harıgımdıñ

ozon:

1. **ozon:**

Sayfa 8

Satır: 22

Uzun; yüksek.

qurqınıslıraq hüzzär höyläne

Unan hüzeneñ axırın

Ozon hüzzen qısqahı şul

Säğürä kilen min hine

ozonğol:

1. **ozonğol:**

Sayfa 134

Satır: 12

Ozonğol (yer adı).

Kafirğa mosolman

zıyaratında urın yuq tigän ul

sıyıldap Ana Ozonğol

başına süplek arahına

yañğızın

ozaq:

1. **ozaqmı:-mı**

Sayfa 5

Satır: 15

Uzun, çok zaman

devam eden, devamlı,

sürekli.

la bulıp kiterheñ tigän bula

at üsewe ozaqmı ni Bına

şulay itep yazğan bulha atlı

ozaqlamay:

1. **ozaqlamay:**

Sayfa 15

Satır: 7

Uzatmadan, çabucak,

çok geçmeden.

Äle Ozaqlamay kürşe Şahit

olatayzıñ yeyänsärzäre

Bibekäy menän Gölkäy zä

yügereşep kilep sıqtı

ozat:

1. **ozatıp:-ıp**

Sayfa 54

Satır: 31

I. Uğurlamak, yolcu

etmek II. Gelini damadın

evine uğurlamak III.

Uzatmak, devam ettirmek,

sürdürmek.

qayıp yeterheñ tip ozatıp

qaldı Särbiyamal

Balalar bik ozaq yoqlay

almay yattılar

-Ö-

ögöt:**1. ögöt:****Sayfa 69****Satır: 8***Ögüt, nasihat.*

äytmeşläy bik irtä quldan
ısqınıp kitte Ölkändärgä ber
zä buy birmäne Ögöt tä
tuqmaw zä fayza itmäne uğa

ögötlä:**1. ögötläp:-p****Sayfa 36****Satır: 8***Ögüt vermek, nasihat etmek.*

bulmaş Tol qatın alhañ unıñ
mutlığı üzenän awır bulır
tip ögötläp qarağaynı la
fayzalı bulmanı

ökö:**1. ökö:****Sayfa 251****Satır: 40***Baykuş.*

Yegettär öndäşmäy
küzzären sitkä yäşerzelär
Äytegez Yuqha qızı ökö
tırnağınan qotqarıw

öläsäy:**1. öläsäy:****Sayfa 91****Satır: 39***Büyükanne.*

Öläsäy tip äyt qızım Äsäy
qara äle qızım höyläşä belä
başlağan tip täteldäp
höylänewe lä bik irtä bınday

ölgö:**1. ölgö:****Sayfa 185****Satır: 40***Örnek.*

qızım tip kenä öndäşä
Särbiamaldı belmägän
keşe
unı yetem balalarğa şäfqätle
äsä bulıwza ölgö kürep

ölgör:**1. ölgörzö:-zö****Sayfa 12****Satır: 11**

*I. Hızlı davranmak,
yetişmek II. Hazır olmak III.
Olgunlaşmak.*
tırpaytıp biten ber ike qat
hıypap ta ölgörzö
Amin Alla qabul ithen

ölkä:**1. ölkänän:-nän****Sayfa 128****Satır: 29***Ülke.*

yañı ölkänän yawaptar ezläp
ultırğan Mäzräsälä uqığan
saqta uq yäşeren räweştä rus
telen dä öyränewe bigeräk

ölkän:**1. ölkän:****Sayfa 3****Satır: 33***Yaşı büyük.*

kilälär Bibeş ğailälä iñ
ölkän bala Uğa un dürt yäş
Ul
inde xäzer öyzä bötä eşte
tiyerlek eşläy ala Ä bına

ölös:**1. ölös:****Sayfa 14****Satır: 34**

*Pay, parça, kısım,
bölüm.*
Qızzar itäktärenän enä
küzwendäy valsıqtarız la
Qaldırmay süpläp böttölär
Ularzan äzeräk ölös

ömä:**1. ömä:****Sayfa 79****Satır: 39***İmece.*

yäş kilendärgä ömä itälär
Ular uynay kölä yırlay
beyey

genä eşläp öyzö yañı ğına
yahalğan yäşnik kewek hap

ömmögölsöm:**1. ömmögölsöm:****Sayfa 73****Satır: 24**

*Ömmögölsöm (kişi
adı).*
öyrölöp torğan keskäy arıq
käwzäle läkin ğäjäp zur
bäxet menän balqığan yaqtı
küzle qatını Ömmögölsöm

ömmökäy:**1. ömmökäy:-en****Sayfa 86****Satır: 46**

Ömmökäy (kişi adı).
käräk Kem belä bälki ul ulın
qızın Ular menän bergä
Ömmökäy enä dağınıp
qaytıp kilälär

ömöt:**1. ömötö:-ö****Sayfa 3****Satır: 25***Ümit, umut.*

un ike genä yäş äle Läkin ul
inde ğailäneñ ömötö
ışanı Uşer atahına iş bulır
yarzamsı bulır Unıñ atahı

ömöthöz:**1. ömöthözöräk:-öräk****Sayfa 77****Satır: 38**

Ümitsiz, umutsuz.
la tuqtawhız öykäp kenä
tora Bibeşteñ uyarı haman
ömöthözöräk qarañğıraq
bula bara Uğa xatta közgö

ömöthözlän:**1. ömöthözlänep:-ep****Sayfa 14****Satır: 41**

*Ümitsizlenmek,
umutsuzlanmak.*
Ular ömöthözlänep üz
urındarına taraldı

Qaşqar älheräp yaşı qızıl
telen halındırıp aqıllı

ömöthözlök:

1. ömöthözlökkä:-kä

Sayfa 6

Satır: 9

Ümitsizlik, umutsuzluk.

yaqşı küñelle dāw keşeneñ
ömöthözlökkä birelewe
unıñ ösön xatta ber
tuqtamay yörägenä töşöp
torğan

ömötlän:

1. ömötlände:-de

Sayfa 33

Satır: 44

Ümitlenmek,

umutlanmak.

tışqa hibeldelär zä
bürektären alıp yamğır
aştına baştılar
här kem üzensä qıwandı
ömötlände teläne

ömötländer:

1. ömötländerze:-ze

Sayfa 70

Satır: 29

Ümitlendirmek.

ömötländerze Şuğa kürä
Taiba äbey üzenä ni tiklem
awır bulha la Xisbullanı
uqıtırğa tırıştı İsmaham ber

ömötlö:

1. ömötlöräk:-räk

Sayfa 5

Satır: 39

Ümitli, umutlu.

tine Säğürä yeñgä
ömötlöräk bulırğa tırıştı
Yuqha tön uğa ayırata
şomlo toyola başlanı

ön:

1. öñönä:-ö, -nä

Sayfa 144

Satır: 39

Vahşi hayvan ini.

la ayıw kewek öñönä boşop
yata torğaynı Äle unday
yeget
ırzär bötähe lä huğışqa kitep
böttö Ä qatın qız bigeräk tä

ön:

önön:-ön

Sayfa 172

Satır: 21

I. Ses II. Uyanık olmak

hali, ayıklık III. İn, yuva.

Şul saq unıñ ömöthöz yöräk
önön işetkändäy yaman
şağırlap uram qapqahı asılıp
kitte Awır yöklö sana

öndä:

1. öndäğän:-gän

Sayfa 134

Satır: 37

Çağırmaq, davet

etmek.

küñelenä ul gäzellekkä

batırılıqqa öndäğän

māñgelek

yır bulıp heñeşte

öndäş:

1. öndäşmäy:-mä, -y

Sayfa 4

Satır: 24

Söz söylemek,

konuşmak.

Bulmağas bulmay ikän dä ul

tıp uylay Ä Baygilde

ağay haman öndäşmäy

Säğürä yeñgä unan küzen

almay

önhöz:

1. önhöz:

Sayfa 4

Satır: 12

Sessiz, gürültüsüz.

hırındırıp halınğan ike

keşelek urında may şäm

kewek

hızıp önhöz tınıp yata Ä

Baygilde ağay sıbalıp

oyoşop

önhöz hüzhez:

1. önhöz hüzhez:

Sayfa 12

Satır: 20

Kelime Tipi: -

Sesi soluğu çıkmayan,

ses çıkarmayan.

äbey zä

Säğürä yeñgä önhöz hüzhez

başın ğına eyze Ul xäzer

ön tın:

1. önö tını:-ö, -ı

Sayfa 145

Satır: 10

Kelime Tipi: -

Ses soluk.

ultırırğa nisek oyalmayhıñ

mayhıñ Äxät ti Xäzer ük

tuqtat Önö tını sıqmahın ti

Üz öyöñdä üzeñä irek yuq

öñöräy:

1. öñöräyep:-ep

Sayfa 262

Satır: 18

I. Dar, derin şekilde

çukurlaşmak, mağara

ağzına benzemek II. Derine

inmek.

Ayhılıw başın quyıp tıñlap

yatırğa teyeşe täzrä

şomlo öñöräyep qarayıp tora

İştüğan küñel yomşartırzay

öñşäy:

1. öñşäyep:-ep

Sayfa 124

Satır: 7

I. Çok ümit etmek,

istemek II. Mağara ağzına

benzemek.

yoqlanılar Ä şomlo öñşäyep

torğan qarañğı täzrä

küzänäktärendä haman

eñerzägesä yamğır

ör:

1. örä:-ä

Sayfa 23

Satır: 2

Ürümek.

Solandağı qotorlo kösök
Läwek läwek örä

ör:

1. **öröp:-öp**

Sayfa 64

Satır: 19

I. Belirli bir yönde

hareket etmek (rüzgar için)

II. Üflemek III. Ürümek IV.

Gürültü patırtı çıkarmak.

hay rəxmät Esemädäge uttı

öröp hündergän kewek buldı

la baha ti İnde üzeneñ

Nikita öyöndä yatıwına la

üz

ör yañı:

1. **ör yañı:**

Sayfa 11

Satır: 17

Kelime Tipi: -

Yepyeni.

yawın alıp torğan ör yañı

balaşqa törtöp kürhätte

Bınawı allı göllöhönmö

kilen

örk:

1. **örkkän:-kän**

Sayfa 40

Satır: 2

Ürkmek, korkmak.

hul yağına ultırtıp Baygilde

ağay ürge ostan uramğa

kilep ingäyne Qızzar

bürenän örkän qolonsaqtar

şikelle

örköt:

1. **örkötölöp:-öl, -öp**

Sayfa 25

Satır: 43

Ürkütme, korkutma.

Aslıqtan örkötölöp uramğa

hibelgän bisaralar

awıl aralarında yul buyı

tulıp qızırıp yöröyzär

yöröyzär

örlök:

1. **örlökkä:-kä**

Sayfa 139

Satır: 4

Tomruk, kalas, kiriş.

Qarasäs äbey kilenenä üz

başınan kiskändärze

höyläne

Ayhız qarañğı tön Öy yarım

qarañğı Örlökkä elep

ös:

1. **ös:**

Sayfa 3

Satır: 28

Üç.

Baygilde ağay şulay uylay

Şuğa kürä uğa isemde lä

İştüğan tip quşqan bit ul Ös

qız arahında

ös baş:

1. **ös baştarın:-tar, -ın**

Sayfa 77

Satır: 34

Kelime Tipi: -

Üst baş, üst giyimi.

Yetmähä azna hayın

beyeme menän iren munsa

yağıp

inderergä ös baştarın

yıwırğa yamarğa la kăräk

här kön

ösär:

1. **ösär:**

Sayfa 97

Satır: 32

Üçer.

Bına känfittär zä süpläp

bötöldö här balağa iñ

kämändä

ikeşär ösär känfit teyze

Yılğır Bayras xatta biş altını

ösäwläp:

1. **ösäwläp:**

Sayfa 60

Satır: 12

Üçü birlikte, üç kişi

birlikte.

Äyzä täwäkkälläp qarayıq

huñ mirza tinä

Äyzä tine Baygilde lä
Ozaqlamay ular ösäwläp

ösön:

1. **ösön:**

Sayfa 4

Satır: 5

İçin.

ösön bäläkäs bulıwın da

toymay besäy balaları

şikelle

tatlı mışıldap yoqlay birälär

Ä bına Baygilde ağay

ösönsö:

1. **ösönsö:**

Sayfa 79

Satır: 7

Üçüncü.

küsep kilgängä ösönsö ay

kithä lä Bibeş ularza ber

genä tapqır bula aldı Unda

la beyeme ire menän bergä

ös:

1. **östönä:-ö, -nä**

Sayfa 7

Satır: 9

Üst.

qağa östönä bilenän genä

böröp tegelgän sitsa küldäk

keyep qış köndärendä

başına beräy alama şäl

yabınıp

östä:

1. **östäy:-y**

Sayfa 39

Satır: 16

Üstüne koymak,

eklemek, artırmak.

üländärzeñ harğayıp kibep

bötäwe lä awılğa ayırata

küñelhezlek moñhowlıq

östäy Yetmähä könyaqtan

ber

östäl:

1. **östäl:**

Sayfa 62

Satır: 30

Masa.

tap üze bit hin Baygilde
Qormoş bay yıwan qorhağın
qapaytıp östäl artınan torzo

östäne:

1. östäne:

Sayfa 5

Satır: 3

Üstüne, üzerine.

tä östäne

Şulay bulğas tine Säğürä
yeñgä yänlänep niñä

ösköröp tökör:

1. ösköröp tököröp:-öp

Sayfa 9

Satır: 2

Kelime Tipi: -

Üfleyip tükürerek

tedavi etmek.

mineñ oşo keşeneñ hüzen
yıqmaşın bit Beläheñ ul
bit başqa mullalar kewek
ösköröp tököröp kenä

öskört:

1. öskörtöwzän:-öw, -zän

Sayfa 8

Satır: 39

Üfürükle tedavi

ettirmek.

nimä belä ul Bına oşo
öskörtöwzän im tomdan
qasqan
ösön dä hawıqmayhın da
hin

öskörtöp tököröp:

1. öskörtöp tököröp:-öp

Sayfa 42

Satır: 16

Kelime Tipi: -

Üfleyip tükürerek

tedavi ettirmek.

yeter yetmäştän babayzın
balaların aşar ösön xäylä
qorop
awırıwğa habışıp yatqan ti
Babay ni xätle öskörtöp
tökörtöp

ösö:

1. öşönöñmö:-nöñ, -mö

Sayfa 163

Satır: 19

Üşümek.

Öşönöñmö ni şayan Yat
yılın Ul sem qara yıldı
yönlö
şayan kăzä bāräsen itägenä
yatqırıp şäleneñ oso menän

ötälän:

1. ötälänep:-ep

Sayfa 185

Satır: 35

*I. Çabuk davranmak,
acele etmek II. Samimiyet
göstermek, güler yüz
göstermek.
Särbiyamal ötälänep
Ey hüzgä mawıgıp samawır
quyrığa la onotop toram işär*

ötäslä:

1. ötäsläp:-p

Sayfa 23

Satır: 18

*I. Ateşe tutup yakmak
II. Sıcağa koyup ısıtmak.
za quya bit ul tiyeştälär
başqa äbeyzär zä Unan his
kisekmäştän qarttıñ beräy
alamahın özöp alıp ötäsläp*

ötöl:

1. ötölä:-ä

Sayfa 62

Satır: 16

Tüyleri ütölmek.

osratıw urını kilgändä bını
keşelär aldında üzzärenä
äytep kölöw üs alıw telägen
tıya almay ötölä yığıla öygä

öy:

1. öy:

Sayfa 3

Satır: 19

Ev.

Öy ese qarañğı Keskäy genä
täzrälär Unıñ da yartılı
qarındıq menän qaplangan
Älegä bıyalahı töşmägän

öy:

1. öyöp:-öp

Sayfa 186

Satır: 34

*I. Toplamak, yığmak II.
Sarkmak III. Bir yerden
kaymak.
aldına aşyawlıqta yata yata
qatıp kügärep bötkän
boyzay
ikmäge hınıqtarın öyöp
haldı xatta balğalaq osona
elep*

öykä:

1. öykäp:-p

Sayfa 77

Satır: 37

*Daima huzursuz etmek,
sıkmak.
la tuqtawhız öykäp kenä
tora Bibesteñ uyarı haman
ömöthözöräk qarañğıraq
bula bara Uğa xatta közgö*

öykölös:

1. öykölösöp:-öp

Sayfa 39

Satır: 4

*Yığılmak, bir yere
birikmek.
sıqhalar za ber berehenän
qalışmay yetem bārästär
şikelle
öykölösöp gel bergä genä
yöröyzär ine Äle inde
Sıwakay*

öylän:

1. öylängäs:-gäs

Sayfa 37

Satır: 10

Evlenmek.

Keşe arahına sıgıp kürener
xäldäre qalmanı Ä inde azaq
Äxmätşa öylängäs
Särbiyamal yörägenä
tüzmay üz

öyländer:

1. öyländergän:-gän

Sayfa 76

Satır: 5

Evlendirmek.

Malay ğına sağınan äsähe
kösläp öyländergän
Xammattıñ
da belmäy kürmäy
Xisbullağa barğan
Sälimäneñ dä

öylök:

1. öylök:

Sayfa 89

Satır: 35

İnşaat malzemesi.

üzäreneñ bay kürşeläre
Sobxan starşınalarğa yañı
öylök
bura burap urmanda yata
Kümäk zur ğailägä aşarğa

öyör:

1. öyör:

Sayfa 5

Satır: 23

Sürü, yıldı, yıgın.

hüzen bülderze Eye ber
öyör yılqılı bulğan Qormoş
bayğa
tayzıñ at bulıwı toyolmay za
qala inde ul Ä bezgä

öyörmä:

1. öyörmä:

Sayfa 154

Satır: 29

Tipi, kasırğa, fırtına.

öyörmä uynatıp äylänep tä
beyene ul huğışqa kitkän
atahı Äxmättän qalğan işke
bişmätteñ yeñdäre

öyöröl:

1. öyörölöp:-öp

Sayfa 17

Satır: 6

*I. Bir yere yığılmak, bir
yere toplanmak II. Bir yöne
doğru kıvrıla kıvrıla uçmak,
savrulmak.
buldılar Yäneş tä ularğa
eyärze Qızılyar başına*

mengäs ular kükhel yäşel
bulıp öyörölöp ağıp yatqan

öyrä:

1. öyrä:

Sayfa 19

Satır: 10

*Kalın bulgur konularak
yapılan bir yemek.*

üze genä yata ine
Sönki Bibeş tışta alasıqta
kiske tamaqqa öyrä

öyräk:

1. öyräk:

Sayfa 17

Satır: 24

Ördek.

berzäre salqan yözöwzä
yarışalar Qışqahı här
qayhılı
üzensä yözä yarışa öyräk
balaları şikelle hıw esendä

öyrän:

1. öyränep:-ep

Sayfa 13

Satır: 18

I. Öğrenmek II.

Alışmak.

Bını kürep Yäneş menän
İştüğan da xatta tüzemle
ölkän keşe bulırğa öyränep
bötkän Bibeş tä ilay başlanı

övrät:

1. övrätermen:-er, -men

Sayfa 41

Satır: 37

I. Öğretmek II.

Alıştırmak.

Öyränep Övrätermen
Kürenep tora bıl balalar
tärbiä
kürmägän tine Särbiyamal

övröl:

1. övrölöp:-öp

Sayfa 73

Satır: 23

I. Bir yere yığılmak II.

*Bir yöne doğru kıvrıla
kıvrıla uçmak, savrulmak.
öyrölöp torğan keskäy arıq
käwzäle läkin ğäjäp zur
bäxet menän balqığan yaqtı
küzle qatını Ömmögölsöm*

öz:

1. özöp:-öp

Sayfa 11

Satır: 9

*Kesmek, bölmek,
kırmak, koparmak,
parçalamak.
özöp alayım
Bınan huñ ul hızlawlı
quldarın sabırhız ıwğılap*

özälän:

1. özälänewze:-ew, -ze

Sayfa 115

Satır: 42

*I. Gönülden özen
göstermek II. Eskitmek,
yıpratmak.
üzeñde şul tiklem
azaplayhıñ hin babay
Şähit qart bıl özälänewze
işetmägän dä kewek
ömöthöz*

özüölä:

1. özüölärgä:-rgä

Sayfa 157

Satır: 27

*I. Parçalanmak, parça
parça olmak; yırtılmak II.
Kahrolmak, çok fazla
üzülmek.
unıñ hayın qotoronop
ğarmundı özüölärgä totondo
Garmun da bıl tupaşlıqqa
näfrätlänep*

özüölän:

1. özüölänep:-ep

Sayfa 52

Satır: 23

*I. Parçalanmak, parça
parça olmak; yırtılmak II.
Kahrolmak, çok fazla
üzülmek.*

tuqmalıp başı bite kügärep
ös başı özgölänep qayıp
kildä

Oşonan huñ iñğıraşıp ara
tirä qan tököröp ber kem

özlät:

1. özlätöp:-ep

Sayfa 145

Satır: 8

*I. ıslık çalar gibi
terennüm etmek II.
Uğuldamak, ıslık çalar gibi
ses çıkarmak.*
menän Almbikä ajdaha
kewek ajğırıp kilep tä yette
Starşına olatayındıñ qolaq
töböndä şaytan özlätöp

özlökhöz:

1. özlökhöz:

Sayfa 3

Satır: 11

*Aralıksız, sürekli, hep,
daima.*
handuğas moñdarına mansıp
qıwana kölä ber özlökhöz
sılırtıp ağa la ağa Ağastar
säskälär xaywandar xatta

özöl:

1. özölöp:-öp

Sayfa 7

Satır: 22

*Parçalanmak, kopmak,
kırılmak.*
bala sağahı menän üze
donya kötöp tora Ulı
äsäyem tip
kilene beyem tip yeyändäre
qartsäy tip özölöp toralar

özöp volq:

1. özöp yolqop:-op

Sayfa 49

Satır: 37

Kelime Tipi: -

*Koparıp yolmaq, çekip
koparmak.*
kilep ultırğısqa ultırttı la
sästären özöp yolqop üze

tararğa kereşte Bibeş şul
xätle bäläkäs arıq Ultırğısta

özzör:

1. özzör:

Sayfa 155

Satır: 11

*Kesmek, bölmek,
kırmak, koparmak,
parçalamak.*
Uyna özzör ğarmunıñdı
Pirovskiy köyönä

-P-

pärev:

1. päreye:-e

Sayfa 49

Satır: 29

Peri.

Yaman bisänän deyew
päreye lä qasqan ti Bıl
yaman
bisäne ögötläp yeñep
bulmaş tip qul heltäp sığıp
kittelär

pävgämbär:

1. pävgämbär:

Sayfa 133

Satır: 43

Peygamber.

sawap alıgız Pävgämbär
ğäläyässäläm kafırzı
ültergän
keşe ojmaxqa tup tura barıp
iner tip äytkän tip

peränik:

1. peränik:

Sayfa 102

Satır: 7

Kurabiye.

peränik ikensehe kerändil
kürhätep büränä östöndä
hikerendelär

par:

1. par:

Sayfa 179

Satır: 27

Eşi olan, çift.

Ulay bulha bar tız genä
beräy yomğaq yön ber par
oyoq
enähe tap Öyrängändä oyoq
enähe menän yön dä yaray

peterbur:

1. peterburza:-za

Sayfa 26

Satır: 18

Petersburg şehri.
Keşelär bayzı bay batşanı
batşa mullanı mulla tip
belmäy başlanılar ti Bına ti
Peterburza xatta zawıttıqlar

petruška:

1. petruşkalar:-lar

Sayfa 271

Satır: 24

Petruška (özel ad).
süpläp yotop ta bötörörböz
Unan yer kemgä qala
Bezgä älbittä Anawı athız
hıyırhız Petruşkalar menän

pır tuz:

1. pır tuzıp:-ıp

Sayfa 106

Satır: 33

Kelime Tipi: **Deyim**

*Haşif bir şeyi savurup
uçurmak.*
tuzıp osop kitkän qarğalar
säwkälär kötöwe genä bıl
tınlıqtıñ mazahın yebärä
Ular kükkä söyöp
yebärelgän

pirovskiy:

1. pirovskiy:

Sayfa 155

Satır: 12

Ziyafet.

Uyna özzör ğarmunıñdı
Pirovskiy köyönä

plan:

1. plan:

Sayfa 132

Satır: 8

Plan.

otryadqa unı tanıwsı keşelär
zä kilep sıgır şunıñ menän
bötä plan yemereler tip
xafalanğan ul

poğanıy:

1. **poğanıyzar:-zar**

Sayfa 119

Satır: 32

Pislik.

staroverzar tip yörötälär
Starover bulmağan
keşelärze
poğanıyzar tip atayzar
Ularzan yeränälär hanğa
huqmayzar

politik:

1. **politik:**

Sayfa 266

Satır: 38

Siyasi, politik.

ozattılar Kartserğa yaptılar
Tuqmaw azaplaw başlandı
Unı nındäyzer zur politik
ğäyepke keşelär menän

politsay:

1. **politsay:**

Sayfa 214

Satır: 7

Polis.

vračına eyärep ike politsay
kilep inde Ular Baygilde
ağayğa ber kem menän ber
hüz höyläşergä lä irek
birmäy

polktar:

1. **polktarı:-ı**

Sayfa 141

Satır: 37

Alay (askeri).

xäbären aldım Polktarı
menän batşağa qarşı
kütärelgändär imeş ti ular
Şuğa kürä üz batşabız

pomeşçik:

1. **pomeşçik:**

Sayfa 249

Satır: 6

Toprak ağası.

guberna komitetına la
bezzekelär haylanğan tızär
Xatta komissar za nındäyzer
pomeşçik skiy ti Beldeñme

pop:

1. **poptarınan:-tar, -ı, -nan**

Sayfa 129

Satır: 2

Papaz.

Seminariyanı tamamlığas
Xäbirze İrimburzın hüzze
üterzäy poptarınan
beregeneñ ütmäy ultırğan
qart

posobiye:

1. **posobiyelerin:-lar, -ın**

Sayfa 202

Satır: 19

Ödenek, aylık.

küpkän qorhaqtın haldat
posobiyelerin nisä yıl buyı
üz
keşähenä halıp kilewe bötä
keşegä bildäle bit Tik bığasa

povestka:

1. **povästka:**

Sayfa 116

Satır: 40

Celp, çağrı kâğıdı.

genä qağız kışäge bar ine
Povestka tinelär ular ingäs
tä Bezgä lä kiter saq yette

pozitsion:

1. **pozitsion:**

Sayfa 207

Satır: 23

Durum, pozisyon.

pozitsion huğış nujaların
bergä tatınılar Läkin huğış
ayawhız yazmış ber saq
ularzı tağı törlöhön törlö

pozitsiya:

1. **pozitsiya:**

Sayfa 207

Satır: 27

Durum, pozisyon.

pozitsiya totop asıq
okoptarza yatalar Östän qar
qatış
yamğır quya Şineldär itektär
hıw esep bürtenep bötän

predsedatel:

1. **predsedatele:-e**

Sayfa 264

Satır: 9

Başkan.

predsedatele bulıp eşläwe
mäğlüm ine uğa
Hatıbaldar Timerbayzı
tuqmayzar ültärerzär Sovet

priiski:

1. **priiskihınan:-hı, -nan**

Sayfa 198

Satır: 29

Maden.

eşsehe ine ul Lena
priiskihınan ine Donyanı la
nujanı
la küp kürgän keşe ine Üze
qart awırw köyö lä qanatı

priklad:

1. **priklad:**

Sayfa 267

Satır: 20

Silah dipçığı.

aldına küste Yozaqtar
sınıyırzar sınılanı Bına
kemder
priklad menän huğıp unıñ
kamerahınıñ da yozağın

proşenie:

1. **proşenie:**

Sayfa 65

Satır: 18

Dilekçe.

bay Çervyak qarttın
gimnazist ulman bötä
şartına
kilterep proşenie yazırzı
Unda Baygilde dinhezlektä

pulya:

1. **pulyahı:-hı**

Sayfa 207

Satır: 39

Kurşun, mermi.

pulyahı la kilep teymäy bit
äle

Nikita unıñ qabırğahına
terhäge menän qatı ğına

pustyak:

1. **pustyak:**

Sayfa 150

Satır: 30

Hiç bir, bir hiç.

hürät töşörä belew zä ber
hönär ikänen bez uylağansa
pustyak nämä genä tügel
ikänen añlanım Ä bezzeñ

pusabiya:

1. **pusabiyanı:-nı**

Sayfa 200

Satır: 42

Aylık (para).

qapqastarın şaqıldatıp yöröy
ine
Qara qorhaq sıq huğış
buyınsa bezzeñ pusabiyanı
aşap

-Q-

qäbäxätle:

1. **qäbäxätlegen:-ge, -n**

Sayfa 129

Satır: 31

Hatalı, yanlış.

qäbäxätlegen yaqşı añlağan
Xäbir tağı qasırğa qarar
itkän Eye qasırğa xalıqtı
döröslöktö tağı ber tapqır

qäber:

1. **qäber:**

Sayfa 33

Satır: 26

Kabir, mezar.

inde mineñ tinä
Mäyette yıwıw qäber qazıw
ösön yıylğan keşelär

qäğbä:

1. **qäğbägä:-gä**

Sayfa 130

Satır: 10

Kabe.

Xäji küptän tügel genä
üzeneñ Mäkkägä Mäzinägä
barıp
qäğbägä baş urup xajda
bulıp qaytıwın xajğa
barışlay

qähär huqqırı:

1. **qähär huqqırı:**

Sayfa 147

Satır: 18

Kelime Tipi: -

Kahretsin! Kahrolası!.

Başbızğa yetä inde
Qähär huqqır Nikolay

qähärlän:

1. **qähärlänep:-ep**

Sayfa 6

Satır: 27

Kahırlanmak.

lä kürmäy bit tine lä itegen
küzäkeyen qähärlänep sisep
ırğıtıp qatını yanına kilep
awzı Tar yoqa taqtalarzan

qähärle:

1. **qähärle:**

Sayfa 234

Satır: 6

Kahırlı; üzüntü verici.

Qızar bötähe lä boyoğop
qayğırışıp öyzärenä
taraldılar
Telämägän keşegä kösläp
birälär Nindäy qähärle

qähät:

1. **qähät:**

Sayfa 134

Satır: 44

Yemin, ant.

tüzergä bötä kis buyı oşonda
yatıp Timerbayzıñ artaban
ni höylären tıñlap yatırğa
qähät ittä

qäläm:

1. **qäläm:**

Sayfa 131

Satır: 1

Kalem.

nämä lä qalmağan yazıwzıñ
azağında här saq qara qäläm
menän bik matur asıq itep
yazılğan Üsbay tigän

qänäğät:

1. **qänäğät:**

Sayfa 7

Satır: 18

Kanaatkar.

yarzam itergä unıñ yazmışın
yeñel äytergä teläy Ä üz
tormoşonan ul bik qänäğät

qänäğätlän:

1. **qänäğätlänergä:-ergä**

Sayfa 40

Satır: 20

Kanaat etmek,

yetinmek.

ällä nizä ber keşe atına
menep sabıw qıwanısı
menän
genä qänäğätlänergä tura
kilä ine

qärtsäy:

1. **qärtsäy:**

Sayfa 192

Satır: 39

Babaanne.

Qärtsäy Qärtsäy Qärtsäy
atayım
Atayım qartsäy

qäynä:

1. **qäynä:**

Sayfa 71

Satır: 21

Kaynana.

Arıw ğına xujalıǵı la bar
Uşal qäynä iseme taralğan
Taiba äbey zä unı
yäberlägäne yuq Kirehensä
bötä kösö

qävnēs:

1. qäyneş:

Sayfa 20

Satır: 13

Kayınbirader, kayın.

tön urtahında Baygilde
qäyneş yügerep kilep indä
Yeñgä ti Tizeräk bul ti
Kileneñ balağa awırıp

qäzer:

1. qäzeren:-en

Sayfa 47

Satır: 7

Kıymet, değer.

qılandı İr qäzeren belmägän
azğın qatındarızı ettän
alıp etkä halıp tirgäne izge
yänle xozay bändähe irzärze

qäzer xörmät:

1. qäzer xörmät:

Sayfa 7

Satır: 23

Kelime Tipi:

Kadir kıymet, hürmet,

sayğı.

Xäldärenän kilgänsä qäzer
xörmät itälär Unan
tarhınmayzar za unıñ eşenä
qısılmayzar za Sıwaqay

qäzerlä:

1. qäzerläy:-y

Sayfa 18

Satır: 13

Kıymet vermek, değer

vermek.

hawhız bulğanğa qızğanıp
bik irkäläy qäzerläy üzenän
başqa ber qayza la
yebärmäy Käräk saqta unı
munsala

qäzerle:

1. qäzerle:

Sayfa 7

Satır: 4

Değerli, kıymetli.

Sıwaqay äbey awılda ošta
kendek äbeye lä im tomso la
här öyzä qäzerle quñaqta Ul
teläğän ber öygä teläğän

qabım:

1. qabım:

Sayfa 107

Satır: 23

Tutam, lokma.

Bögön dä unı qızzar ozaq
köttörmänelär Ber ike
qabım
ikmäk menän awızzarın
yandıra beşerä berär sinayaq

qabın:

1. qabınğan:-ğan

Sayfa 72

Satır: 45

Tutuşmak, yanmak,

alev almak.

Läkin yöräktä qabınğan
qaynar möxäbbät yalqını
hürelmäne Kirehensä yıldar
ütkän hayın kışkenläşä

qabırğa:

1. qabırğaları:-lar, -ı

Sayfa 75

Satır: 32

Kaburga.

yergä teyzermäy kütärep tä
aldı Sälimäkäy qapıl üzeneñ
qabırğaları şıtırıp qısılıp
kitewen Xammattıñ qaynar

qabırçaq:

1. qabırçağı:-ı

Sayfa 190

Satır: 24

Deniz kabuğu, midye.

da tışqa sığara ikän Awılda
qayhı ber mäsäk yaratıwsan
keşelär unıñ oşo küñ
qabırçağı şikelle harğayıp

qabul bul:

1. qabul bulıp:-ıp

Sayfa 172

Satır: 6

Kelime Tipi: -

Kabul olmak, kabul

edilmek.

Ni telem barıp şul hüzzä
äyttem ikän Ey xozayım

telägem qabul bulıp qına
quymaha yarar ine Atayım

qabul it:

1. qabul itäyek:-äyek

Sayfa 11

Satır: 3

Kelime Tipi: -

Kabul etmek.

Yarar huñ ulay bulğas tip
quyzı Qabul itäyek
Käzä lä xup Bik xup Birhen
xozay Alla qabul iten

qaba:

1. qabaq:

Sayfa 155

Satır: 19

I. Ağaç II. Uçurum III.

Kabak.

Läkin işektän İştüğan tügel
ä tüñäräk qabaq zurlıq aq
sällä kürende Sällä aştında
qırawıtıp qıw qılğanğa

qabalan:

1. qabalanıp:-ıp

Sayfa 106

Satır: 5

Hızlandırmak, acele

ettirmek.

Atay ti ul yänä qabalanıp
niñä bez haman üzebezzeñ
awılğa qaytmaybız

qabalandır:

1. qabalandırmaşı:-ma, -sı

Sayfa 55

Satır: 11

Hızlandırmak, acele

ettirmek.

Qabalandırmaşı äle Olo
Eyekteñ yemeşen aşahındar
äle tine Sıwaqay äbey Äyzä
İştüğan ulım hin dä

qabaq:

1. qabağı:-ı

Sayfa 135

Satır: 4

I. Ağaç II. Uçurum III.

Kabak.

Axır bötönläy tüzemdän
sığıp hikerep torzo Awa
tünä Ozongol qabağı aştına
atın bāylāp qaldırğan yaqqa

qabar:

1. **qabarıp:-ıp**

Sayfa 56

Satır: 20

*Kabarmak, şişmek;
taşmak.*

balalar Balalar unı önhöz
hüzhez küz menän genä
ozatıp
qaldılar Atlaw inğayına
yelgä qabarıp qıwıqlanıp
ürgä

qabarın:

1. **qabarınıp:-ıp**

Sayfa 63

Satır: 4

*Böbürlemek,
kibirlemek, kendi kendine
şişmek.
totondo xa xa xa
Qormoş bay kürkä kewek
qabarınıp bürtenep Bayğilde*

qabarınqı:

1. **qabarınqı:**

Sayfa 33

Satır: 12

*Kabarık, şişkin.
xätle huzılğan säs toloomdarı
qıyılıp torğan qalın
qıyğas qaştarı irkä
balalarzıqı kewek keskäy
qabarınqı*

qabart:

1. **qabartqaynı:-qay, -nı**

Sayfa 240

Satır: 37

*Kabarmak, şişmek;
taşmak.
bulıwı la unıñ asıwın
qabartqaynı Ul miskä
yanında
üzenä görür kürä almaw
menän qarap torğan Nikita*

qabat:

1. **qabat:**

Sayfa 24

Satır: 20

*Tekrar, kez, defa; kat;
tekrar, yeniden, daha.
tağı ber qoyop qarayıq äle
tine Bınan huñ qurğastı
qabat iretep yänä şajlatıp
Yemeşteñ baş osonda hıwğa*

qabatla:

1. **qabatlay:-y**

Sayfa 23

Satır: 14

*Tekrarlamak,
yinelemek.
Oşolarzı xäterläy zä ul xäzer
ısn küñeldän şomlanıp
Unıñ ğına töptö unıñ ğına
küze teygän tip qabatlay*

qağıl:

1. **qağılğan:-ğan**

Sayfa 20

Satır: 3

*Vurmak, kakmak,
çakmak.
yene qağılğan ikenseläre yer
yene huqqan tip raşlanı
Xäzer küp waqtın Säğürä
yeñgä menän Yemeşte
tärbiäläp*

qağın:

1. **qağına:-a**

Sayfa 74

Satır: 43

*Kanatları sallamak.
eşläy unıñ ösön osona
qağına kábän östöndä zır
äylänep
yöröy ine xäzer*

qağız:

1. **qağız:**

Sayfa 13

Satır: 19

*Kağıt.
Säğürä yeñgä qağız kewek
ap aq bulıp urındıqqa awzı
Sıwaqay äbey*

qağızä:

1. **qağızäğä:-gä**

Sayfa 217

Satır: 10

*Kaide, kural.
tapqanmı ällä bıwattar buyı
tuqılıp bıwından bıwıñğa
küsep kilgänme qatı
qağızäne genä belä Şul
qağızäğä*

qal:

1. **qaldı:-dı**

Sayfa 4

Satır: 26

*Kalmak, beklemek,
durmak.
uyın dawam itä
Donyala Baygilde hin
eşlämägän nindäy genä eş
qaldı*

qaldır:

1. **qaldırzı:-dır, -zı**

Sayfa 78

Satır: 25

*I. Bırakmak, atmak II.
Terk etmek III. Serbest
bırakmak.
qaldırzı Älbittä bıl älegä
hüzzä genä şulay Asılda
bında irke siklänmägän töp
xuja haman ul üze genä*

qalğan bosqan:

1. **qalğan bosqan:**

Sayfa 93

Satır: 27

*Kelime Tipi: -
Az kalmış, kalıntı,
kııntı.*

*nisämä yıldar inde unıñ mal
öyöndä yaşap qalğan bosqan
aşap tamaq xaqına eşläp kön
kürep kilä Xäzer unıñ*

qalım:

1. **qalım:**

Sayfa 139

Satır: 24

Çeyiz.

Ğäliulla tigän ber timerse
yegette yaratqan bula inem
Tege bay atayıma zur qalım
tülämäkse buldı Bötä

qalın:

1. **qalınıraq:-ıraq**

Sayfa 10

Satır: 19

Kalın, yoğun, koyu.

qalınıraq itep sıgarırğa
tırışıp
Kilen hineñ bıwındarıña
yaman qan ultırğan Alla

qalpaq:

1. **qalpaq:**

Sayfa 91

Satır: 24

Kalpak.

käwzähenä his tä xas
bulmağan näfis bäläkäy
başına bay
tatar qatındarınsa ınyılı
qalpaq keyep yebärgän
Almabikä

qalq:

1. **qalqıp:-ıp**

Sayfa 17

Satır: 12

I. Kalkmak, yükselmek

*II. Ufuktan yükselmek,
çıkmak III. Gelişmek,
büyümek.*

Biryaq yarzan aryaq yarğa
kem uzarzan yarışalar
Yözgändä qızzarzıñ yañı
ğına qalqıp kilgän näfis aq

qalqın:

1. **qalqınıp:-ıp**

Sayfa 17

Satır: 10

Hafif kalkmak;

yükselmek.

yeñgäyzär tulqın östöndä
yatqan aqqoştar şikelle
qalqınıp qalqınıp Olo Eyek
urtahında yözöp yöröyzär

qalqıt:

1. **qalqıtıp:-ıp**

Sayfa 17

Satır: 14

Biraz kaldırmak,

yükseltmek.

kükräktäre kürenep kürenep
qala Oşonoñ öşönmöler
bında qızzar kilendär
arahında kükräkte qalqıtıp

qaltıra:

1. **qaltırap:-p**

Sayfa 157

Satır: 21

Ufak ufak

hareketlenmek,

kıpırdanmak, silkinmek.

meyses artında qorqıwzan
tubıq bıwındarı qaltırap ni
eşlärgä belmäy torğan
haldatkalär za urındıqqa

qaltırawıqlı:

1. **qaltırawıqlı:**

Sayfa 138

Satır: 21

Sallantılı, titrek.

höylämäne Tik huñğı
vaqıtta ul qaltırawıqlı qart
tawış
menän yış qına yırlap
möñräp yebärä torğan bulıp
kitte

qalya:

1. **qalya:**

Sayfa 225

Satır: 5

Fayda, kazanç.

hayın qalya ğına elägep
tormas
Şulayın şulay za bit haq
bulğan yaqşı ti Qarasäs äbey

qala:

1. **qalanı:-nı**

Sayfa 70

Satır: 3

Şehir.

yäşäy birze Qalanı unıñ
awır läkin nindäyzer
yañırırw

tamırınan üzgärew aldında
torğan kösörgäneşle
tormoşon

qalaq:

1. **qalaq:**

Sayfa 24

Satır: 3

Kaşık.

täteldäy täteldäy qot
qoyorğa totondo Ul täwzä
qalaq
başınday aq qurğaştı
sümeskä halıp irette Unan
ber

qalas:

1. **qalastay:-tay**

Sayfa 3

Satır: 24

Kabarık ekmek.

yaqtılıq kärekmäy zä Ğailä
yoqlay urındıqtıñ türyağında
iñ töptä qalastay işelep ber
malay yata Ul İştüğan Uğa

qalay:

1. **qalay:**

Sayfa 18

Satır: 8

I. Nasıl, ne şekilde, ne

kadar II. Kapacak, kalay.

Yemeş ilay bit tine Yäneş
ikelänep

Bına mineñ hılıwım Gölkäy
qalay aqıllı Ber zä

qamğaq:

1. **qamğaqtar:-tar**

Sayfa 39

Satır: 20

Deve elması.

tägärlätep alıp yöröy Bıl
ğäjäp zur ürmäke şikelle
ere

qabarıñqı qamğaqtar
üzgäreñ kipkän qoro
tarmaqtarı

qamır:

1. **qamırzan:-zan**

Sayfa 18

Satır: 29

Hamur.

Tora bara xatta ayaqtarı
qamırzan yahalğan kewek
hıǵıla başlanı

qamıt:

1. qamıt:

Sayfa 110

Satır: 13

Hamut.

yırday yırday işek aldında
qamıt tözätep mataşa ine
Eşen bökäs ul ğäzätensä
sitän başına menep

qamıt qomottarzi:

**1. qamıt qomottarzi: -tar, -
zi**

Sayfa 21

Satır: 42

Kelime Tipi: -

Hamut mamut.

Ä bazar yetkäs azna buyına
eşlängän bıl köräk möräk
qamıt qomottarzi üzeneñ tar
ozon kükräkle urman

qamsı:

1. qamsı:

Sayfa 48

Satır: 11

Kamçı.

yäş quyınında qamsı bar
Qamsıhınan bal tamır
tigändär
tügelme huñ ul boronğolar
tine lä tındı

qamsıla:

1. qamsılanı: -nı

Sayfa 81

Satır: 20

Kamçı ile vurmak.

hine bına ni ösön Tuqmap
totmağas bisä äzämğä
hanaymı ni ul tip taqmaqalay
taqmaqalay qamsılanı ul

qama:

1. qama:

Sayfa 200

Satır: 15

Samur.

kewek baqırttı la qama
bürken başıp keyep Sobxan
starşınalargä kitep barzı

qamasawla:

1. qamasawlanı: -nı

Sayfa 70

Satır: 38

Engel olmak, mani

olmak.

bulırğa ä sitek kaluşı menän
sällähe ısın nıqlı kräştian
bulırğa qamasawlanı Taiba
äbey unı bıl yaraqhız

qan:

1. qan:

Sayfa 6

Satır: 15

Kan.

yaman qandan hızlay ti Qan
aldırırğa käräk ti Qan
aldırhañ binamın tigän hap
haw keşe bulıp kiterheñ ti

qanday:

1. qanday:

Sayfa 11

Satır: 23

Nasıl, ne şekilde.

balaş işe genäme Qanday
häybät bit Bizäktären äytäm
qayhılay sağıw bit Ay hay
hay Raxmät töşkörö üzeñ

qañğır:

1. qañğırıp: -ıp

Sayfa 125

Satır: 16

Aptala dönmek,

sersemlemek.

Yetmähä töndä Yañğız üze
Nimä eşlärğä
Ber nisä kön şunday ikele
uyzar menän qañğırıp
yörönö

qanhız:

1. qanhız:

Sayfa 63

Satır: 17

I. Kansız; merhametsiz.

tuqtap qaldı Unan üzen
äyländerep alğan bıl qanhız
keşelärgä beräm beräm küz
yörötöp sıqtı la äse näfrät

qañq qañq:

1. qañq qañq:

Sayfa 166

Satır: 21

Kelime Tipi: -

"Gak gak!"

Qañq Qañq tip hörän haldı
la ıss tip muyının huzıp
Yemeşteñ boton
küğärtkänse teşläp tä aldı
Yetmähä

qanun:

1. qanunı: -ı

Sayfa 33

Satır: 33

Kanun.

keşelär zä täbiğätteñ bıl
ayawhız dähşätle qanunı
aldında

başılıp hüzehez tınıp

qalğaynı Oşo waqtı qapıl tirä

qana:

1. qana:

Sayfa 148

Satır: 3

Hadi; hani.

Qana äytep yebär Ämälğä
qarşı binawında qağızıñ
ber möyöşöndä aq urın da
qalğan ikän

qanat:

1. qanathız: -hız

Sayfa 4

Satır: 35

Kanat.

quyzı bit Athız ır qanathız
qoş bit inde ul
Baygilde Moğayın qaynım
mārxūm ulım bay bulhın

qanata:

1. qanata:-a

Sayfa 211

Satır: 29

*Kanatmak, kanını
akıtmak.*

tanawına qanata huqtı
Säxiullanıñ qolaq töbönä
ayawhız
tondorop işängerätep yıqtı
Nikita täñgälenä kilep
yetkäs

qanatlan:

1. qanatlanıp:-ıp

Sayfa 20

Satır: 45

*Kanatlanmak,
canlanmak, coşmak.*
Unıñ bıl hüzenän huñ
Sıwaqay äbey tağı la
qanatlanıp
ütäkändärze xäterlärgä
kereşte

qap:

1. qapırzan:-ır, -zan

Sayfa 14

Satır: 22

I. Ağza almak; kapmak
II. Yanmaya başlamak,
tutuşmak III. Soğuk kapmak.
tulğandırıp bik ozaq qarap
ultırğandan huñ
Yä hılıw kem az qapırzan
aşayıq yäme tip täqdim ittä

qap qara:

1. qap qara:

Sayfa 12

Satır: 38

Kelime Tipi: -

Kapkara, simsiyah.
urın başta az ğına ağarınıp
töşö qasıp torzo la azaq
qap qara qan kürende Mulla
Säğürä yeñgäneñ qulın

qapıl:

1. qapıl:

Sayfa 10

Satır: 34

*Aniden, birdenbire,
hızla.*

bulha mal tabılmaymı Eye
bit kilen tip höylände
Säğürä yeñgä qapıl hişkänep
uyanıp kitkän hımaq buldı

qapla:

1. qaplanıp:-n, -ıp

Sayfa 6

Satır: 31

Kaplamak, örtmek.
mendärgä biten bötönläy
batırıp qaplanıp yatqan
Baygilde ağay ällä ilay ällä
yäşhez genä hıqtay ine Eskä

qaplan:

1. qaplangan:-ğan

Sayfa 3

Satır: 20

Kaplanmak, örtülmek.
Öy ese qarañğı Keskäy genä
täzrälär Unıñ da yartılı
qarındıq menän qaplangan
Älegä bıyalalı töşmägän

qapma qarşı:

1. qapma qarşı:

Sayfa 15

Satır: 15

Kelime Tipi: -

Tamamıyla zıt,
bütünüyle farklı.
kitkän kiñ yırın buyındagı
Yarsıq uramğa qapma qarşı
ğına tora Bibekäy menän
Gölkäy oşo Yarsıq uramdı

qapqa:

1. qapqa:

Sayfa 29

Satır: 23

Kapı.

Şähit babay hamam şul
qapqa ergähendäge lapaş
aştında
yöröy Kemgäler ör yañı
arba täğärmäse eşläp mataşa

qapqas:

1. qapqastarın:-tar, -ın

Sayfa 89

Satır: 31

Kapak.

qapqalar täzrä qapqastarın
eşläp uzğarha la üze ösön
ber
genä nāmā torğozorğa la
vaqıt ta aqsa la taba almanı

qapşa:

1. qapşap:-p

Sayfa 122

Satır: 2

Yoklamak.

Baygilde ağay üz aldına
küñelhez genä yılmayıp
tüş keşähen qapşap quyızı

qaptır:

1. qaptıra:-a

Sayfa 45

Satır: 2

I. Kaptırmak II.

Tutuştırmak, alevlendirmek.
xixıldap kölä kölä Yemeşteñ
awızına imsägen
qaptıra başlanı

qapavt:

1. qapaytıp:-ıp

Sayfa 62

Satır: 30

Şişirmek, kabartmak.

tap üze bit hin Baygilde
Qormoş bay yıwan qorhağın
qapaytıp öştäl artınan torzo

qaq:

1. qaqtı:-tı

Sayfa 11

Satır: 19

Vurmak, kakmak,

çakmak.

Säğürä yeñgä eye tigände
añlatıp baş qaqtı Sıwaqay
äbey balaştı urın arahınan
tartıp sığarıp mullanıñ

qaq:

1. qaq:

Sayfa 171

Satır: 38

I. Kuru II. Çorak.

ayırata şomlo qurqınıs
bildähez qayğı iştelä
kewek
toyoldo uğa Aştığı qaq
taqta la böğön köndägenän

1. **qaqlanğan:-ğan**

Sayfa 108

Satır: 32

Kurutulmuş.

ğına yul toqsayına azıq
tülek tultırzı Xatta
yomartlanıp
kitep öy qıyığınan ber
bäyläm qaqlanğan qazı la
alıp

qaqqıla:

1. **qaqqılap:-p**

Sayfa 75

Satır: 4

Zaman zaman vurmak.

zifa tänenä hılaşqan yoqa
kük küldägen başındağı al
keşmir yawlıgın qaqqılap
tartqılap şayarzı Äyterheñ
dä

qaqsa:

1. **qaqsay:-y**

Sayfa 185

Satır: 8

*Bozulmak, sarsılmak,
sallanmak; halsizleşmek.*
kem nizer kötä Nimägäler
äzerlänä hımaq Batşalıqtıñ
baylıqtıñ nigeze qaqsay
barğanı köndän kön asığıraq

qaqsa:

1. **qaqsa:**

Sayfa 189

Satır: 36

Zayıf, ince.

asıq zäñgär küzzäre inde bik
küp vaq tärän hırzar menän
sıylğılanıp sirışıp bötkän
qaqsa yözönä bersä ğäjäp
yılı

qar:

1. **qarzan:-zan**

Sayfa 4

Satır: 15

Kar.

qarzan yahağan bersä
qurğaştan qoyolğan hınğa
oqşatalar
Säğürä yeñgä ireneñ
qasandır dala börkötö
şikelle qıyırw

qarbuz:

1. **qarbuz:**

Sayfa 68

Satır: 26

Karpuz.

Xammat igen igergä xatta
awılda hiräk keşe säskän
könbäğış kartuf qarbuz
qawındarğa xätle üsterergä
yarata

qarğıs:

1. **qarğısı:-ı**

Sayfa 8

Satır: 6

Beddua.

nı zä eşläy almay bit xäzer
Niñä qoroy Belmäsheñ
Beräy üzenän ölkän keşegä
huqqandır za uniñ qarğısı

qarğa:

1. **qarğana:-na**

Sayfa 51

Satır: 19

Beddua etmek.

bıl yawız qız tip qarğana
tirgänä biten yıwırğa aşığıp
Särbiyama alasıqqa inep
kitte Ä Baygilde ağay

qarğa:

1. **qarğalar:-lar**

Sayfa 106

Satır: 33

Karga.

tuzıp osop kitkän qarğalar
säwkälär kötöwe genä bıl
tınlıqtıñ mazahın yebärä

Ular kükkä söyöp
yebärelgän

qarğan:

1. **qarğanıp:-ıp**

Sayfa 45

Satır: 14

*Kendince bedduada
bulunmak.*

Abaw Qähär huqqırı Teşeñ
seretere tip äse
qarğanıp Yemeşte izängä
atıp bärze Bınıñ artınsa
hikerep

qarın:

1. **qarınığız:-ığız**

Sayfa 186

Satır: 26

Karın, mide.

yahap birze
Esegez qızıqayzarım
Qarınığız asqandır

qarındıq:

1. **qarındıq:**

Sayfa 3

Satır: 20

Karın zarı.

Öy ese qarañğı Keskäy genä
täzrälär Uniñ da yartıhı
qarındıq menän qaplanğan
Älegä bıyalahı töşmägän

qarındaş:

1. **qarındaşı:-ı**

Sayfa 93

Satır: 16

Kardeş.

uniñ ata äsähe ällä qasan
ülep onotolop ularzıñ bötä
mal tıwarı yort yıhazı
İzristeñ berzän ber qarındaşı

qarış:

1. **qarışıp:-ıp**

Sayfa 96

Satır: 15

I. Terslenmek, aksi

*davranmak II. Büzülmek,
buruşmak, kırışmak.*
üşekkän bala kewek qarışıp
töşmäy qarıwlaşa ine

Yemeştärzeñ artınsa işek
aldına tağı ber nisä bala

qarışqan kewek:

1. qarışqan kewek:

Sayfa 125

Satır: 4

Kelime Tipi: -

Aksi gibi, tam aksine.

da yış qına töşkä inep
yözätä İsmaham bınawı Suq
tıräk

tä qoromay bit Qarışqan
kewek haman üşä maturlana

qarıwlas:

1. qarıwlaşıp:-ıp

Sayfa 48

Satır: 31

*Birbirinden intikam
almak; münakaşa etmek,
tartışmak.*

qarıwlaşıp qaramı la axır qul
heltäne Äyzä hayrahın
Läkin Särbiyamal hayrap
qına qalmanı Baygilde
ağayğa

qarıy:

1. qarıy:

Sayfa 127

Satır: 43

*I. Kuran'ı düzgünce
okuyan kimse. II. Eski; çok
yaşlı; ihtiyar.*
yurağandar Beräwzäre qarıy
bulır ikenseläre xäzrät işan
bulır tip tä ömöt itkändär Üz
mäzräsälärendä şunday

qarlıq:

1. qarlıqqan:-qan

Sayfa 94

Satır: 13

Sesi kısılmak.

ziñğıldata huğıp qarlıqqan
işerek tawış menän
yırday yırday awa tünä uрам
buylap atlay

qarmaqla:

1. qarmaqlap:-p

Sayfa 53

Satır: 14

*Olta ile yakalamak,
tutmak.*
küzzäre qızarıp şeşenep
bötkänse ilanılar Öyzä
bulğan
xäl turahında ber ni belmäy
balıq qarmaqlap yörögän

qarqılda:

1. qarqıldap:-p

Sayfa 107

Satır: 1

Gak gak etmek.

baş östöndä könön tönön
qarqıldap qına toralar Bına
böğön dä Yemeştär säy
yanına barıp ultırıw menän
ular

qarşı:

1. qarşı:

Sayfa 8

Satır: 33

Karşı, ön taraf.

Säğürä yeñgä qıyırhız ğına
qarşı töştö
Atahı ni Säğürä hinen
bıwındarıñ halqın teygängä

qarsıq:

1. qarsığa:

Sayfa 9

Satır: 39

Aladoğan.

kewek käre ozon barmaqlı
qarsığa suqış hımaq
kömrö tanawlı mullanı
aptıraw qatış qızıqhınıw

qarşılıq:

1. qarşılıq:

Sayfa 69

Satır: 36

I. Karşılık II. Engel.

Bına hiñä qırq tartma tip
taqmaqlay taqmaqlay
tuqmanı Zakir ber qarşılıq ta
kürhätmäne Tik

qarşıla:

1. qarşılağız:-ğız

Sayfa 38

Satır: 36

Karşılamaq.

tip kişätte Eşte bötörgäs
İnde balaqayzar atayığızı
üzegez genä qarşılağız

qarsıq:

1. qarsıq:

Sayfa 72

Satır: 5

Nine, ihtiyar kadın.

Sälimä qoyolop töştö Güyä
ul sixırsı qarsıq şikelle
unıñ ayaq bıwındarınıñ
xälen yöräk iteneñ in
qäzerle

qart:

1. qarttı:-tı

Sayfa 21

Satır: 26

Yaşlı, ihtiyar.

Bibekäy menän Gölkäyzeñ
qarttahı bäläkäs arıq
yeñel käwzäle yıldıır ošta
qullı yor hüzle Şähit qarttı

qart quyınında qalas bar:

1. qart quyınında qalas

bar:

Sayfa 47

Satır: 41

Kelime Tipi: Atasözü

İhtiyar koynunda

ekmek var.

Alla birhä bına tigän tiñ
bulıp kiterzär qart
quyınında qalas bar tip
boronğolar belmäy
äytmäğändärzer

qart quyınında qalas bar

qalasınan qan tamır yäs

quyınında qamsı bar

qamsıhman bal tamır:

**1. qart quyınında qalas
bar qalasınan qan tamır
yäs quyınında qamsı bar
qamsıhman bal tamır:**

Sayfa 48

Sətir: 10

Kelime Tipi: Atasözü

İhtiyar koynunda

ekmek var. Ekmeğindən kan damlar. Genç koynunda kamçı var. Kamçısından bal damlar.

töşöngən Baygilde ağay əse yılmayıp

Qart quyunında qalas bar

Qalasınan qan tamır

yəş quyunında qamsı bar

Qamsıhınan bal tamır

tigəndər

qart qoro:1. **qart qorola:-la****Sayfa 39**

Sətir: 12

Kelime Tipi: -

Dede ve ağabeyler;

büyük yaştaki erkekler.

tomalaq bürölərə süpləp

tuğayza yörəy Awılda qart

qorola Yemeştər şikelle

keskəy yetem yeher genə

qartlıq:1. **qartlıq:****Sayfa 61**

Sətir: 6

Yaşlılıq, ihtiyarlıq.

riza Yelkälärenə

māñgelekkä menep atlanğan

yarlılıq ta

yetep kilgän qartlıq ta

Gölgäyşäneñ tınıslığın

boşonmaşlığını

qartsä:1. **qartsähe:-he****Sayfa 32**

Sətir: 10

Babaanne.

räxätlek kürmäne Tege

donyala kürergä yazhın

ismaham

tip teläy Bibekäyzeñ

qartsähe Zälifä äbey

qartsäy:1. **qartsäy:****Sayfa 7**

Sətir: 22

Babaanne.

bala sağahı menän üze

donya kötöp tora Ulı

äsäyem tip

kilene beyem tip yeyändäre

qartsäy tip özölöp toralar

qartta:1. **qarttahı:-hı****Sayfa 21**

Sətir: 25

Büyükbaba, dede.

Bibekäy menän Gölkäyzeñ

qarttahı bäläkäs arıq

yeñel kăwzäle yığır ošta

qullı yor hüzle Şähit qarttı

qarttay:1. **qarttayım:-ım****Sayfa 30**

Sətir: 13

Büyükbaba, dede.

Bar tip nıqıştı Bibekäy

Qarttayım äytä

boron unda xatta zur xatta

bay awıl bulğan ti Salawat

qartay:1. **qartayırhın:-ır, -hın****Sayfa 65**

Sətir: 15

Yaşlanmak,

ihtiyarlamak.

Küpte belhän tiz qartayırhın

tip kenä quyzı

Baygildene tuqmap ırğıtqan

köndön kisendä ük Qormoş

qarüpkä:1. **qarüpkä:****Sayfa 118**

Sətir: 21

Akciğer hastalığı olan

kimse.

hayın Sixut qarüpkä

haldatqa la yaramayhın bit

hin

eşkinmägän tip bitärläp

kenä tora Eşlätergä tigəndä

qara:1. **qara:****Sayfa 4**

Sətir: 18

I. Siyah, kara II.

Bakmak, seyretmek.

qaraşı menän üzeneñ

yörägen der helketkän äle

inde

qayğılı tınıp qalğan hörmäle

qara küzzärenä söyällänep

qaraboyzay:1. **qaraboyzay:****Sayfa 77**

Sətir: 20

Kara buğday.

lä şamärä huñlap yawğan

yamğırğa eläp bik mul

bulmaha la baş birgän tarı

borsağ qaraboyzay

qaragöy:1. **qaragöyöz:-zö****Sayfa 188**

Sətir: 28

Çok üzölmek.

kütäre yebärze

Särbiyamal qaragöyözö Unıñ

yözönän yahalma

yağımlılığı

qarağura:1. **qarağura:****Sayfa 56**

Sətir: 23

Yabani ot.

qarağura arahınan tığäräp

töşöp uramda awnap

yörögän

qoro qamğaqtarğa oqşap

bara ine Ul da şul

qamğaqtar

qarağusqıl:1. **qarağusqıl:****Sayfa 60**

Sətir: 18

Karamsı.

Urındıq sitendä say yahap

ultırğan Gölgäyşä

oyalışınan

qarağusqıl qızıl töşkə ingän
tege bäläkäs arıq keşene

qarağas:

1. qarağas:

Sayfa 98

Satır: 19

Melez çamı.

totoş bergä qasandır bik
küptän ere ere qarağas
büränälärzän eşlänep yıldar
ütän hayın tağı qararaq

qarağat:

1. qarağat:

Sayfa 55

Satır: 3

Kuş üzümü çalısı.

uslap qarağat birze
Aşağız balalar Kisä genä
tirep alıp qayttım Ber

qarağay:

1. qarağay:

Sayfa 101

Satır: 37

Çam ağacı.

öy artında yatqan ozon ozon
qarağay büränälär östönä
yayılp gäzättägesä bazar
küstanästäre menän
maqтанışıp

qarahıw:

1. qarahıw:

Sayfa 6

Satır: 34

Karamsı.

batqan qayğılı küzzären
inde ay yaqtılı la qaldırıp
kitkän qarahıw
küzanäktärgä tekläp tağı la
şomloraq

qarahıq:

1. qarahıq:

Sayfa 212

Satır: 23

Karalık, siyahlık.

yelgä yangan qaralıq haman
bötpöp yetmägänlektän yaş

sälämät köslö kürengän
Baygilde ağay

qaramış:

1. qaramış:

Sayfa 4

Satır: 29

Qaramış (kişi adı).

yer ütteñ Qaramış bayzan
başlap Taşlınıñ Timaş
bayarına
xätle ikäwläp bötä bayzıñ
küpmə urağın urzıq

qarama:

1. qarama:

Sayfa 53

Satır: 20

I. Karaağaç II. Bağ.

qurqıp tormaş balalar yanına
xäzer ük kilep yeter yıwatır
ine lä bit Ul halabaş sığarıp
qarama böğöp urmanda yata

qaramaq:

1. qaramağında:-ı, -nda

Sayfa 15

Satır: 23

Bakış, görüş.

märäkä bula ine Läkin
böğön berzän unıñ
qaramağında
keskay heñlehe bar
ikensenän üzeneñ dä küñele
boyoq

qaran:

1. qaranıp:-ıp

Sayfa 56

Satır: 1

Yan bakmak, göz

atmak, ters bakmak.
Baygildeneñ üzenän dä
buldı inde tip quyzı
qaranıp aldı unan küñelhez
hüränke tawışqa küsep

qarañğı:

1. qarañğı:

Sayfa 3

Satır: 19

Karanlık.

Öy ese qarañğı Keskay genä
täzrälär Unıñ da yartılı
qarındıq menän qaplangan
Älegä bıyalahı töşmägän

qarañğıla:

1. qarañğılap:-p

Sayfa 77

Satır: 39

Karanlık olmak,

kararmak.
bolotlo kük tügel ä unıñ
hağışı şulay donyanı
qarañğılap
toralır kewek toyolop kitä
Üz küñeleneñ şulay boyoq

qarañğılan:

1. qarañğılanıp:-ıp

Sayfa 33

Satır: 35

Kararmak; üzülmek,
sıkıntı içinde kalmak.
yaq qarañğılanıp kitte Kük
yözön arqırı buyğa utlı
yāşen
yarıp ütte Bıl awır tınlıqtı
bozop his kötmägändä

qaraq:

1. qarağı:-ı

Sayfa 36

Satır: 37

I. Hırsız II. Eşkıya III.

Göz karası.
dä bik yaşläy ük at qarağı
tip iseme sıqqanı ösön
dä Särbiyamaldıñ ata äsähe
yaratmay ine Şuğa kürä

qarar:

1. qararğa:-ğa

Sayfa 24

Satır: 18

Karar.

Ürmäkse hürätenä oqşap
töşkän Ürmäksenän qurqqan
ikän tigän qararğa kilde
Şulay za hınaw ösön

qarar it:

1. qarar itkän:-kän

Sayfa 129

Satır: 32

Kelime Tipi: -

Karar vermek.

qābāxātlegen yaqşı añağan
Xābir tağı qasırğa qarar
itkän Eye qasırğa xalıqtı
döröslöktö tağı ber tapqır

qaras:

1. **qaraşı:-ı**

Sayfa 4

Satır: 17

Bakış.

qaraşı menän üzeneñ
yörägen der helketkän äle
inde
qayğılı tınıp qalğan hörmäle
qara küzzärenä söyällänep

qaras:

1. **qaraştırıp:-tır, -ıp**

Sayfa 48

Satır: 2

Bakışmak, seyretmek.

Ä Xisbulla üzensä kilbäthez
irkä yılmayıp äle
Baygildegä äle
Särbiyamalğa qıyıwhız ğına
qaraştırıp tik

qarasäs:

1. **qarasäs:**

Sayfa 96

Satır: 17

Qarasäs (özel ad).

yügerep kilep inde Balalar
arahında Qarasäs äbeyzeñ
yeyänsärzäre Sabira menän
Sämiğä lä Xammattıñ

qarata:

1. **qarata:**

Sayfa 35

Satır: 19

Doğru, yönelik.

Üzzärenä qarata täwge
tapqır äytelgän bıl hüzzen
balalarğa
nisek awır täsir itewen tel
menän höyläp birew
mömkın

qarawılla:

1. **qarawıllayım:-y, -ım**

Sayfa 234

Satır: 21

Göz kulak olmak,

bakmak.

tege ozdoy hariqtı

qarawıllayım Ul bäräslärgä

yöröy

şikelle tip tağı tısqa sıgıp

kitte Läkin Yemeş

qaray:

1. **qaray:**

Sayfa 13

Satır: 44

*Kimi sözlerden sonra
gelerek hareketin yönünü
bildirir; doğru.*

buylap qolaq yağına qalın

qara säs tolomdarınıñ

töbönä qaray qıwıwıp

qas:

1. **qasqan:-qan**

Sayfa 8

Satır: 39

Kaçmak.

nimä belä ul Bına oşo

öşkörtöwzän im tomdan

qasqan

ösön dä hawıqmayhın da

hin

qas:

1. **qaştarın:-tar, -ın**

Sayfa 46

Satır: 28

Kaş.

üzeneñ söyälle barmaqtarın

bötörkä köräk haqalına

batırıp quyı qara qaştarın

töynäp ozon kerpekle uysan

qaslaq:

1. **qaslaq:**

Sayfa 18

Satır: 16

Su boyunda otların

yeşerdiği alan, کنار.

yäki tasta ğına häybätläp

üze yıwındıra ine

Qaşlaq aştına töşkäs

Bibekäy artına borolop tağı

qaşmaw:

1. **qaşmawzarzıñ:-zar, -zıñ**

Sayfa 30

Satır: 17

*Kadınların kullandığı
süslü başlık.*

kitkändär ti Şul saqta

yanğan seltärzärzeñ

qaşmawzarzıñ

märyendäre munsaqtarı äle

bulha oşo tireslek arahında

qasqın:

1. **qasqın:**

Sayfa 36

Satır: 29

Kaçak.

şikhez xaq ine Bınıñ menän
ul Qasqın Särbiyamal tigän
isem dä alğaynı inde Şulay
uq bala tapmawı la dörös
ine

qaşqar:

1. **qaşqar:**

Sayfa 14

Satır: 42

Qaşqar (özel isim).

Ular ömöthözlänep üz

urındarına taraldı

Qaşqar älheräp yaşı qızıl

telen halındırıp aqıllı

qasan:

1. **qasan:**

Sayfa 3

Satır: 30

Ne zaman.

ber genä malay ber genä iş

Tik qasan ğına üşep qul

arahına iner huñ ul

qasandır:

1. **qasandır:**

Sayfa 4

Satır: 16

Ne zamandır,

çoktandır.

qarzan yahağan bersä
qurğaştan qoyolğan hıŋğa
oqşatalar
Säğürä yeñgä ireneñ
qasandır dala bōrkötö
şikelle qıyır

qasaw:

1. **qasaw:**

Sayfa 115

Satır: 17

Ağaç oyacağı.

tırmaşıp torop ultırzı Bısaq
qasaw alıp kisä eşläy
başlağan tırmahın haplarğa
totondo Xäzer inde

qat:

1. **qatqan:-qan**

Sayfa 4

Satır: 19

*Sert hale gelmek;
donmak, çok üşümek.*
qatqan zur köslö quldarına
moñayıp qaray za
Eyy baxet tigäneñ
maturlıqta la yegärlelektä lä
tügel

qat:

1. **qat:**

Sayfa 153

Satır: 2

I. Kat II. Üst üste III.
Defa, kez, kere.
uqıtqan bulıwın tik älege
üzeneñ tıñghız ğäzäte
buyınsa tağı ber qat
İştüğandan da uqıtıp
işetkehe

qatı:

1. **qatı:**

Sayfa 8

Satır: 11

*I. Katı, sert; sağlam,
dayamlı II. Kırığı; ayaz,
don.*

tiklem eşläwgä nisek küz
teymähen huñ tigän qatı
hıgımtağa kilep tuqtay

qatı qoto:

1. **qatı qoto:**

Sayfa 61

Satır: 7

Kelime Tipi: -
*Kırıntılanmış,
koparılmış ekmek.*
boza almay ul xatta töşkä lä
üzgäreş kitmäy Qatı qoto
aşap höt qatıq kürmäy
yäsähä lä haman şul yomro

qatı qullı:

1. **qatı qullı:**

Sayfa 153

Satır: 41

Kelime Tipi: -
Acımasız, merhametsiz.
Xisbullanan bigeräk qatı
qullı beyemenän izelep awır

qatın:

1. **qatınıñ:-ı, -nıñ**

Sayfa 5

Satır: 22

Kadın.
Baygilde ağay tağı sabırhız
qul heltäp qatınıñıñ
xäweflängäyñem Bılay
bulğas ni allağa şökör inde

qatın qız:

1. **qatın qız:**

Sayfa 31

Satır: 44

Kelime Tipi: -
Kadınlr ve kızlar.
Keşelär bında başqa
vaqıttağığa qarağanda
küberäk
yetmähä elekkesä qatın qız
äbey häbey genä lä tügel

qatıq:

1. **qatıqqa:-qa**

Sayfa 29

Satır: 41

I. Yoğurt II. Ayran.
qatıqqa buyalıp Bibekäy
menän Gölkäy zä kilep sıqtı
Bibekäy Yäneşte kürew
menän ğäzätensä

qatır:

1. **qatırp:-ıp**

Sayfa 93

Satır: 45

*I. Katılaştırmak,
sertleştirmek II. Çok
kirlendirmek.*
alıp böğölöp barğan
tubıqtarın qatırıp käwzähän
haldattarsa töz totorğa tırışıp
uramğa tuzanlı yul

qatış:

1. **qatış:**

Sayfa 9

Satır: 40

Birleşik, karışık.
kewek käre ozon barmaqlı
qarsığa suqışı hımaq
kömrö tanawlı mullanı
aptıraw qatış qızıqınıw

qatla:

1. **qatlap:-p**

Sayfa 11

Satır: 15

*Katlamak, üst üste
koymak.*
Sıwaqay äbey handıq östönä
häybätläp qatlap
qatlap öyöp quyılğan urın
yer arahında ber üze küzzeñ

qatmar:

1. **qatmarzar:-zar**

Sayfa 40

Satır: 40

Düğme iliği.
baştarın küpertep yeñ
ostarın terhäkkä xätle
taraytıp semtep
näzek qatmarzar halıp
tegelgän al keseyä küldäk
ayağında

qatmarlı:

1. **qatmarlı:**

Sayfa 70

Satır: 12

*I. Katmanlı, çetrefilli
II. Düğüm yapılarak
dikilmiş.*

yöröhä lä ısın mäğänähe
menän qalanıñ üz keşehe
bulıp şawlı qatmarlı
tormoştıñ esenä inep tä kitä
almay

qatmarla:

1. **qatmarlap:-p**

Sayfa 50

Satır: 7

I. Katmanlanmak II.

*Düğüm yapmak, düğüm
işlemek.*

qatmarlap tegelgän qızıl

satin küldäkte keyzerze

Unan

Bibeşteñ teşe tırnağı menän

qarıwlaşırına la qaramaştan

qatnas:

1. **qatnaşıp:-ıp**

Sayfa 12

Satır: 40

*Birleşmek, katılmak;
yakın ilişki kurmak.*

terhagenä xätle tastağı yılı

hıwğa batırzı

hıw qan menän qatnaşıp

quyırğan hayın Säğürä

qatqan:

1. **qatqanlıqtan:-lıq, -tan**

Sayfa 163

Satır: 1

*Sert hale gelmek;
donmak, çok üşümek.*

Yañaqtarına boz

qatqanlıqtan yünläp

yabılmağan

işektän hırqırıp ingän hıwıq

hawa izändäge hıwzı

qatqan qotqan:

1. **qatqan qotqandarın:-**

dar, -ın

Sayfa 66

Satır: 19

Kelime Tipi: -

Yemek.

almaşlap aşattılar Qatqan

qotqandarın birep torzolar

Läkin qatı aslıq ularzıñ

üzüzären dä tamam böğöp
alğas

qawın:

1. **qawındarğa:-dar, -ğa**

Sayfa 68

Satır: 26

Kavun.

Xammat igen igergä xatta

awılda hiräk keşe säskän

könbağış kartuf qarbus

qawındarğa xätle üstերergä

yarata

qawırhın:

1. **qawırhınlı:-lı**

Sayfa 165

Satır: 12

I. Tüy, kıl II. Kuş tüyü.

menän Yemeş kön buyı

Eyektän hıw taşınılar Axır

kül

äzer buldı Yäşkelt yltır

qawırhınlı bözrä qoyroqlı

hılıw

qawış:

1. **qawışqan:-qan**

Sayfa 82

Satır: 26

*Kavuşmak, buluşmak,
karşılaşmak.*

Dingä yolağa hıymaş eş

eşlägän azğın keşelär yäki

Yosop menän Zöläyxa

kewek höyöşöp qawışqan

bäxetle

qawşır:

1. **qawşırıp:-ıp**

Sayfa 78

Satır: 16

Birleştirmek.

Kilen min kishez qaytmam

Bütän yerzärgä lä säygä

saqrılğanmın Öyzö yaqşı

qara Kilen qul qawşırıp

qawşa:

1. **qawşap:-p**

Sayfa 72

Satır: 9

Çekinmek,

ürkekleşmek, utanmak.

işethä lä qawşap yuğalıp

qala torğan buldı Üzeneñ bıl

toyğohon belderewzän

qurqıp ul Xammat

osraqanda

qavğı:

1. **qavğılı:-lı**

Sayfa 3

Satır: 17

Kaygı, dert, endişe,

üzüntü.

Täbiğätkä nimä Keşe

yazmışında unıñ qavğılı

barmı

ni Üze güzäl möhəbät şat

bulğas şul yetkän uğa

qavğılı:

1. **qavğılı:**

Sayfa 4

Satır: 18

Kaygılı, endişeli,

üzüntülü.

qaraşı menän üzeneñ

yörägen der helketkän äle

inde

qavğılı tınıp qalğan hörmäle

qara küzzärenä söyällänep

qavğır:

1. **qavğıra:-a**

Sayfa 7

Satır: 32

Endişelenmek,

kaygılanmak, üzülmek.

bulasaq tip ıšana Xalıq

arahında bığa

ışanmawsılıqtı

kürhə ısın küñeldän qavğıra

Unday keşelärze Äxmäzulla

qavğırıs:

1. **qavğırıs:-a**

Sayfa 35

Satır: 32

Karşılıklı

endişelenmek, kaygılanmak.

ularğa quşıldı Äyterheñ ul

da tiñhez yuğaltıw ösön

balalar
menän bergä qayğırışa ilaşa
ine

qayhı:

1. **qayhınıhın:** -nı, -hın

Sayfa 11

Satır: 14

Hangi.

Rıza bulhağız bınawı
balaşımıdı birer inem tip
öştäne
Balaştımı Qayhınıhın

qayhı ber:

1. **qayhı berzäre:** -zär, -e

Sayfa 17

Satır: 23

Kelime Tipi: -

Bazıları, kimileri.

berzäre salqan yözöwzä
yarışalar Qışqahı här
qayhıhı
üzensä yözä yarışa öyräk
balaları şikelle hıw esendä

qayhılı:

1. **qayhılı:**

Sayfa 17

Satır: 23

Hangisi, hangi birisi.

berzäre salqan yözöwzä
yarışalar Qışqahı här
qayhılı
üzensä yözä yarışa öyräk
balaları şikelle hıw esendä

qayhılay:

1. **qayhılay:**

Sayfa 11

Satır: 24

Nasıl, ne şekilde.

balaş işe genäme Qanday
häybät bit Bizäktären äytäm
qayhılay sağıw bit Ay hay
hay Raxmät töşkörö üzeñ

qayın:

1. **qayın:**

Sayfa 42

Satır: 41

Kayın ağacı.

töröp qayın töbönä kümep
quyğan ti Şunan oşo
höyaktärzän
tege malay buz turğay bulıp
osop kitkän ti Xäzerge

qayın:

1. **qayın:** -ı

Sayfa 254

Satır: 2

Kayınbirader, kayın.

telhez xezmätkär käräk ine
Şämsiä ularzıñ bıl telägen
tulıhınsa aqlanı Yegen attay
eşläne qaynı beyemeneñ

qayır:

1. **qayır:** -ıp

Sayfa 83

Satır: 20

I. Döndürmek;

bükülmek II. Sıyırmak.

beyey ikäwläp tuğayzan tal
ağas taşınılar här ber qazıqtı
bergäläp qaqtılar här ber
yañı taldı bergäläp qayırıp

qayıs:

1. **qayıs:**

Sayfa 69

Satır: 29

I. Kemer, kayış II. Bağ.

qaytıp kilde Äsähe unı qayış
qamsı menän qulı talğansı
yarzı Taiba äbey balaların
estän nıq yaratha la tıştan

qayıw:

1. **qayıw:** -lı

Sayfa 137

Satır: 12

Yaldız.

Hatıbal bay Bay ulı
İtäktäre qayıwlı

qaymaq:

1. **qaymaq:**

Sayfa 186

Satır: 20

Kaymak.

säy yanına kildelär
Särbiyamal qunaq menän
üzenä qaymaq halıp qatı

qaynı:

1. **qaynı:** -m

Sayfa 4

Satır: 36

Kayınbirader, kayın.

quyzı bit Athızır qanathız
qoş bit inde ul
Baygilde Moğayın qaynım
märxüm ulım bay bulhın

qayna:

1. **qaynağan:** -ğan

Sayfa 43

Satır: 30

Kaynamak, pişmek,

fokurdamak.

Bibeş qızım samawır quyıp
yebär tinä
Samawır qaynağan tip
yawap birze Bibeş

qaynağa:

1. **qaynağahı:** -hı

Sayfa 71

Satır: 42

Kayınbirader.

Sälimäneñ küñelendä bıl
ükeneşle lä qurqınıslı la
uyzı tiwzırğan keşe unıñ
qaynağahı Xammat batır ine

qaynar:

1. **qaynar:**

Sayfa 49

Satır: 46

Kaynar, sıcak; çok

kızgın, öfkeli.

qaplap alğaynı Ä unıñ iş
kitkes moñ qayğı börkölgän
zur yaqtı kügelyem
küzzärenän ber özlökhöz
qaynar

qaynat:

1. **qaynata:** -a

Sayfa 74

Satır: 22

Kaynatmak.

Unan boyorow tawışı
menän
Yeňgäñ säy qaynata torhon
Aşanıp alğas ay yaqtılında

qayra:

1. **qayrayzır:** -y, -zır

Sayfa 43

Satır: 5

Bileylemek.

Atay bısaq qayrayzır
Ügäy inäy huy tizer

qayt:

1. **qayttım:** -tı, -m

Sayfa 5

Satır: 1

I. Dönmek, geri gelmek

II. Düşüncesinden

vazgeçmek.

höylästem genä tügel eşkä
inep tä qayttım da
ul tip quyzı İrtän ularza
eşläy başlayım tip

qaytanan:

1. **qaytanan:**

Sayfa 23

Satır: 22

Tekrardan, yeniden.

ğäzätensä ğämhez möñräy
möñräy kemdeñder
qorğaqhığan miskähenä
qaytanan qorşaw huğıp
mataşa

qaytar:

1. **qaytarırğa:** -ırğa

Sayfa 26

Satır: 44

Dönmek, geri vermek.

ni ular Sıwaqay äbey bınday
imanhız horawğa ni tip
yawap qaytarırğa belmäy
küzzären şar asıp aptırap

qayza:

1. **qayza:**

Sayfa 4

Satır: 34

Nerede; nereye.

şaytan da sığa almaş tigän
danıñ taraldı Ä baxet
bulmanı
Qayza huñ ul baxet Yä
berzän ber atıbizğa xätle
ülep

qayzalır:

1. **qayzalır:**

Sayfa 12

Satır: 42

*Ne zamandır, ne
vakittir.*

yeñgäneñ yözö ağara töşö
qasa barzı Keskäy öy esen
şomlo tınlıq solğanı Balalar
üz yöräktäreneñ qayzalır

qayzan:

1. **qayzan:**

Sayfa 25

Satır: 11

Nereden.

Yarar yarar harığığız
bulmağas qayzan
huñ hezgä tire alırğa Ni
eşläyheñ xäl yuq Baylıq aql

qaz:

1. **qaz:**

Sayfa 15

Satır: 26

Kaz.

Ular yetäkläşep sañlı olo yul
buylap inähen yuğaltqan
qaz bäpkäläre şikelle yıwaş
şım bulıp ilke halqı ğına

qaz:

1. **qazıp:** -ıp

Sayfa 165

Satır: 4

Kazmak, kazımak.

Olo Eyekkä yebärhän
bäpkälärze töylögän tiber
Bar
ştobı yähät kenä öy artına
baqsığa soqor qazıp kül

qazı:

1. **qazı:**

Sayfa 108

Satır: 32

*Atın kaburgası veya
ışkembesi üzerindeki yağı
tuzlayıp, et ile birlikte
bağırsağın içine doldurarak
yapılan bir yiyecek.*

ğına yul toqsayına azıq

tülek tultırzı Xatta

yomartlanıp

kitep öy qıyığının ber

bäyläm qaqlanğan qazı la

alıp

qazıq:

1. **qazıq:**

Sayfa 78

Satır: 27

Kazık, direk.

Unan uzıp Xisbulla menän
Bibeş ber genä qazıq ta qağa
barmaq buyı sıbıq ta hındıra
almayzar bıl yortta Xäyer

qazıyal:

1. **qazıyal:**

Sayfa 257

Satır: 7

At etinin en lezzetli

kısmı.

yılqı ite aşalıp böttö işäphez
hanhız qazıyal hoğonoldo
Tön urtahı yeter alda bötähe
lä yaltırap uynaqlap torğan

qazmaş:

1. **qazmaş:**

Sayfa 58

Satır: 27

Qazmaş (özel ad).

toqomonan Mäxmüt ibni

Hayılmış Hayılmış ibni

Qazmaş

Qazmaş ibni İrgäle İrgäle

ibni Bayğäle Bayğäle ibni

Yängäle

qazna:

1. **qaznahı:** -hı

Sayfa 107

Satır: 10

Hazine.

tip başlap yebärze Qayıp
aşanı la sıqtı la
kitte Äyterheñ mindä
änderäy qaznahı bar hinä

qaza:

1. **qazap:-p**

Sayfa 25

Satır: 47

*I. Bir şeyin ucu ile
sallamak, düşürmek II.
Batırmak, saplamak III.
Takmak, iliştmek.*
qazap kitä Ällä üzzäre şulay
başqan kileş qatıp qalalar
Şunan as bürelär kilep
yolqqolap taşlağansı törlöhö

qazan:

1. **qazandağı:-dağı**

Sayfa 16

Satır: 20

Kazan.

inergä qurqıp oşo tomroq
külägälä xäle bötöksä başıp
torzo Ä unıñ yanında
yılğanıñ qazandağı kewek
eşegän

qazan:

1. **qazandan:-dan**

Sayfa 149

Satır: 43

Qazan (yer adı).

Es boşa Oşo vaqıt Qazandan
mineñ kewek ük naxaqtan
Seber kitkän ber yeget
üzeneñ nisekter haqlap
yörötkän

qazaq:

1. **qazaq:**

Sayfa 62

Satır: 32

Libre.

Ey yalqaw eşlekhez Esep
yörörgä beläheñ ä alğan
burısındı tülämäyheñ Davay
xäzer ük tege un qazaq

qazaqla:

1. **qazaqlap:-p**

Sayfa 217

Satır: 30

Çivi çakarak

sağlamlaştırmaq.

quzğala almanı Äyterheñ bıl
öy esendäge yän yılıtqıs
höykömlölök unı başqan
yerenä qazaqlap quyzı

gazaw:

1. **qazawzarzan:-zar, -zan**

Sayfa 222

Satır: 16

Ufak demir çivi.

bılay yaqından kürgäne yuq
ine
Timerbay bıl itekte
yelkähenä yez başlı
qazawzarzan

gewät:

1. **gewät:**

Sayfa 10

Satır: 24

Kuvvet, güç.

Miñä zäğif ilseñä
bändäläreñä yarzam iterlek
kös

qewät nasip it Ya hıw alla
amin tip mığırday mığırday

gewätlä:

1. **gewätläp:-p**

Sayfa 155

Satır: 4

Kuvvetli olmak, güçlü

olmak.

quşılıp därtlänep yänlänep
kitte Beräwzär beyewsene
ikenseläre ğarmunsını
qewätläp almaş tilmäş
taqmaq

gewätlän:

1. **gewätläne:-e**

Sayfa 20

Satır: 6

*Kuvvetlenmek,
güçlenmek.*

Bında ütkärewe Sıwaqay
äbey küz teygän tigän

fekerze

qewätläne Xäl belä kilgän
kürşe külängä Yemeşteñ
yabay

gewätle:

1. **qewätle:**

Sayfa 84

Satır: 21

Kuvvetli, güçlü.

Sälimä ire yağına äylänep
küzen unıñ qewätle
kükrägenä
yäşerze Yuq ta Bılay ğına
Ällä nindäy yaman töş
kürep

qıbrıla:

1. **qıbrılay:-y**

Sayfa 13

Satır: 30

Kımıldamak,

kıpırdamak.

Balaların baştarınan
hıypap höyöp yıwatmaqısı
buldı
Läkin ul qıbrılay za almanı
Quldarı la ayaqtarı

qıbrılat:

1. **qıbrılatıp:-ıp**

Sayfa 120

Satır: 23

Kımıldatmaq,

kıpırdatmaq.

härmäwestären imänes
qıbrılatıp uğa tekläp torzolar
Yetmähä şırıp bızıldawınan
uyanıp ayaqqa başqan

qıl:

1. **qıldarı:-dar, -ı**

Sayfa 93

Satır: 44

Kıl, tel.

tırışıp uğa xezmät itä
Tüzeme böthä yänä säsen
başın
tuzırıp qulına qıldarı
özügölänep bötkan rus
balalaykahın

qıl:1. **qılğan:-ğan****Sayfa 129**

Satır: 46

Davranmak, yapmak.
yazalayasaq Ya allam xaq
dindän yazırğa yul quyma
bändäläreñä tip doğa qılğan
Şunuñ menän Xäbir xaqında

qılğan:1. **qılğanğa:-ğa****Sayfa 155**

Satır: 20

Yaban buğdayı.
Läkin işektän İştüğan tügel
ä tüñäräk qabaq zurlıq aq
sällä kürende Sällä aştında
qırawıtıp qıw qılğanğa

qılıq:1. **qılığm:-ın****Sayfa 44**

Satır: 17

I. Davranış, tarz,
hareket II. Adet, huy, tabiat.
ilatıw za unıñ bınday qıyırw
qılığm yazahız qaldırıw
za awır ine Axır Baygilde
ağay hul yaqqa küsep kitte

qılıs:1. **qılısh:-lı****Sayfa 52**

Satır: 38

I. Kılıç II. Sıkı ve ince
şekilde örülmüş III. Kap
kacak kulpu IV. Kazan gibi
şeylerin dışı, kenarı.
täñgälenä kilep tä tuqtanı Ul
arala bulmay troykanan
yılıtır töymäle qara keyemle
qılıshı mılıqlı ös keşe

qılqıldat:1. **qılqıldatıp:-ıp****Sayfa 176**

Satır: 42

Kıt kıt ettirmek.
höyöp aldı Bigeräk
häybätheñ dä inde Tel
öştönä halıp

qılqıldatıp yotop qına
yebärerlekheñ tip maqtanı

qult itep:1. **qult itep:-ep****Sayfa 86**

Satır: 4

Kelime Tipi: -

Birden, aniden olmak.

Moğayın Xisbullanıñ bez
kitkäs alıp qaytqan yañı
käläşe oşolor tigän uy qılt
itep kilep töştö lä ul

qultırlat:1. **qultırlatıp:-ıp****Sayfa 87**

Satır: 29

Takır tukur sesler
çıkarmak.
ber nāmāhe bulmağan buş
arbaların qultırlatıp İlseğol
uramı aşa ber özlökhöz uzıp
toralar Qayhı berzäre

qıltamaq:1. **qıltamaq:****Sayfa 112**

Satır: 9

Yemek borusunun
daralmasından ya da
şişmesinden oluşan yemek
yyememe hastalığı.
Qıltamaq awırıwına
habışqan bit bisara
Tamağına
ber qabım aş ta ütmäy ikän

qılan:1. **qılanıp:-ıp****Sayfa 46**

Satır: 12

Davranmak.

ulay sit keşegä qarap torow
kileşmäy ul tine Üze bik
tıynaq qılanıp ketkeldäp
kölä kölä sit keşegä taban
atları

qılanış:1. **qılanışqa:-qa****Sayfa 45**

Satır: 18

*Davranış,**tavır, hareket.*

beyek üksäle qara itege unıñ
tap bilenä tora kilde
Läkin bil tupaş qırağay
qılanışqa yöräge hızlağan
Bibeş

qılansıq:1. **qılansıq:****Sayfa 18**

Satır: 18

Cilveli.

ber qat qısqrızı
Yä äyzä inde Yäneş Ey
qılansıq

qılaw:1. **qılaw:****Sayfa 235**

Satır: 19

Kırağı.

Totoş qılaw menän
qaplanğan saban at halmaq
atlap
kärtä yağına ütte Qızzar
bazarsılarzı qarşılای sığırğa

qımtı:1. **qımtıp:-p****Sayfa 178**

Satır: 36

Sıkmak, kısmak.

käwzähen ağartılğan balsıq
stenağa terap beşep tulışqan
seyä şikelle hutlı irendären
nıq qımtıp köslö ixtıyarzı

qıñğıraw:1. **qıñğırawzar:-zar****Sayfa 52**

Satır: 33

Çingirak, çan.

buyında ultırğan saqta
qıñğırawzar şağırlatıp hırt
yaqtan uramğa troyka kilep
inde Yäneş menän Yemeş

qına:1. **qına:****Sayfa 4**

Satır: 41
Dek, kadar, da/de.
 qalmanı Atahı tine ul bik
 haq yomşaq qına tawış
 menän
 Yä äyt inde höyläştänme

qıp qızıl:

1. **qıp qızıl:**

Sayfa 9

Satır: 38

Kelime Tipi: -

Kıpkırmızı.

Yemeş urın yer yıyıp
 quyılğan handıq artına qasıp
 Şazra menän yırgılanğan qıp
 qızıl arıq yözlö ırğaq

qıpsaq:

1. **qıpsaqtarı:-tar, -ı**

Sayfa 87

Satır: 27

Kıpçak.

ütän urman yaq qıpsaqtarı
 xäzer beräy qazaq säy şäkär
 beräy biş un qazaq on
 halınğan keskäy toqsayzan
 başqa

qıptırla:

1. **qıptırlap:-p**

Sayfa 162

Satır: 25

Kıtır kıtır etmek.

bottarına qıptırlap bärelä
 huğıla barganı ozaqqa xätle
 işetelep torğan kewek buldı

qıqı qıq:

1. **qıqı qıq:**

Sayfa 14

Satır: 39

Kelime Tipi: -

Tavuk veya horozun

çıkardığı ses "kıt kıt" sesi.
 qıq tip yırlaştırıp qırın mırın
 qarap kötöp yörögän
 sıbar tawıq menän harı
 ätäskä lä ber ni zä teymäne

qır:

1. **qırza:-za**

Sayfa 39

Satır: 10

I. Kenar, çevre II.

Yabani meyve sebze III.

Apar topar, tozu dumana
katarak, aceleyle.

bötkän Külägä şikelle şım
 boyoq bulıp qalğan qatın qız
 bala sağanıñ kübehe alabuta
 mısay baştarı tirep qırza

qır:

1. **qırıp:-ıp**

Sayfa 79

Satır: 41

I. Kazımak, sıyırmak II.

Topluca öldürmek, yok
etmek.

harı itep qırıp yıwıp yañırtıp
 sıgıp kitälär
 Taiba äbey zä oşo arala ömä
 itep öyzärze yıwzırırğa

qırğayaq:

1. **qırğayaq:**

Sayfa 120

Satır: 22

Kırkayak.

totqan kileş yaq yağına
 qaranıp izän urtahında başıp
 torzo Qayza ğına küz halha
 la taraqan qırğayaq kötöwe

qırıl:

1. **qırılıwı:-ıw, -ı**

Sayfa 25

Satır: 30

I. Kazınmak, sıyırılmak

II. Topluca ölmek, kırılmak

III. Aşırı üzülmek, heder

olmak.

ber tamsı yamğır yawmawı
 küktä ber genä bolot ta
 kürenmäwe yaş balalarzın
 es kitewe menän qırılıwı
 aşlıq

qırım:

1. **qırım:**

Sayfa 48

Satır: 21

Kırım.

Aslıq yıl bit Qırım sirewe
 balaların menän nisek
 qış sıqmaqısı bulahın Astan
 ğına qırılırbız inde ey alla

qırın:

1. **qırın:**

Sayfa 62

Satır: 18

Eğik, eğimli.

barıp inde Östälde yemerä
 yazıp tulıp yatqan hıyzan da
 buşatıp östäl aştına ayaq
 arahına qırın halıp quyılğan

qırın hüz:

1. **qırın hüz:**

Sayfa 17

Satır: 26

Kelime Tipi: -

Kötü söz.

uynay Bında qızğa malayğa
 ayırıp ber berehenä qul
 teyzerew qurqıtıw oyaltıw
 yäki beräy qırın hüz äytew

qırın mırın:

1. **qırın mırın:**

Sayfa 14

Satır: 39

Kelime Tipi: -

I. Yamuk yumuk, eğri

büğrü II. Kirli pasaklı.

qıq tip yırlaştırıp qırın mırın
 qarap kötöp yörögän
 sıbar tawıq menän harı
 ätäskä lä ber ni zä teymäne

qırıs:

1. **qırıs:**

Sayfa 44

Satır: 10

I. Katı yürekli, sert

mizaçlı II. Yabani III. Hayat
sürmek ve yaşamak için
ağır, zor.

la äsäheneñ urınına barıp
 ultırzı Üze nindäyzer yat
 qırıs tawış menän

qırpaq qar:**1. qırpaq qar:****Sayfa 66**

Sətir: 22

Kelime Tipi: -

Sulu kar.

et qayğıhı kitte Qaşqar
bötönläy as qaldı Başqa
yıldarza
qırpaq qar töşöw menän
quyan totop tuyınıp himerep

qırq:**1. qırqtım:-tı, -m****Sayfa 20**

Sətir: 18

*Kesmek, koparmak;**ayırmak.*

yata Niñä mine matur itep
qarşı alıwsı la yuq ti
buğay bisara Şunan min tiz
genä kendege qırqtım da

qırq:**1. qırq:****Sayfa 31**

Sətir: 29

Kırk (sayı).

beräy xaram nämäne yañılış
aşahañ bismilla äytep qırq
tapqır tökörörgä kăräk ti
Şunan gonah ta bulmay yen

qırq tartma:**1. qırq tartma:****Sayfa 69**

Sətir: 35

Kelime Tipi: -

İşlemeli sandık.

Bına hiñä qırq tartma tip
taqmaqılay taqmaqılay
tuqmanı Zakir ber qarşılıq ta
kürhätmäne Tik

qırqıl:**1. qırqıl:-ıp****Sayfa 27**

Sətir: 24

Kırılmak, kırılmak.

tağı ber az tapanıp torzo la
yay ğına atlap tışqa sıqtı
Salğığa qırqılup quyma ulım
tip qaldı Säğürä Yeñgä

qırqıw:**1. qırqıw:****Sayfa 41**

Sətir: 30

Keskin ve sert.

Säğürä yeñgäneñ bärxät
hımaq yomşaq äkren
tawışına
künekkän öyzä
Särbiamaldıñ köslö qırqıw
tawışı artıq

qırqa:**1. qırqa:****Sayfa 65**

Sətir: 42

Süratle, aniden, birden.

möxäbbätenä xıyanat itergä
telämäne Awıldı taşlap
kitewzän qırqa baş tarttı Ä
Baygilde ağayğa ul sikhez

qırsın:**1. qırsınğa:-ğa****Sayfa 15**

Sətir: 22

Çakıllık.

torğaynı Oşolay yügerep
barğan iñgayı küldäkte
qırsınğa ırğıtıp kem uzarzan
hıwğa inep kitewe xarap

qırsıntaş:**1. qırsıntaştarı:-tar, -ı****Sayfa 16**

Sətir: 12

Çakıl taşı.

ine Bında yılğa qoyaşta
yımıldap yatqan törlö törlö
aqıq kewek matur şıma
qırsıntaştarı arahınan

qırt kisä:**1. qırt kisä:-ä****Sayfa 191**

Sətir: 23

Kelime Tipi: -

*"Kırt" diye kesmek**(sözü).*

Kilerlek Bik kilerlek tip qırt
kişä xəzer Qarasäs

äbey Tap hin buldıra torğan
eş Ayhılıwğa yawısı

qırtıs:**1. qırtısın:-ın****Sayfa 268**

Sətir: 23

Kırışık, pürüz.

Yerzeñ tämen belgän kăräk
bulha ğoj kewek unıñ
qırtısın
da aşarğa äzer torğan bıl
qomhoz xujağa ös dürt

qırtala:**1. qırtalaştım:-ş, -tı, -m****Sayfa 257**

Sətir: 44

*Kalkışmak, teşebbüs**etmek.*

tegelgän küldäk ıştandan
başqa ber nämä lä yuq ine
Yä nimä tip qırtalaştım bit
Oyat Oyat tip ğärlänep

qırağay:**1. qırağay:****Sayfa 41**

Sətir: 33

Vahşi, yabani.

Ataq Qalay qırağay hay qır
küzähe
Baygilde ağay qızı ösön
ğäfü ütengän tawış menän

qıraw:**1. qıraw:****Sayfa 172**

Sətir: 29

Kırağı.

qıraw başqan Bürek
qolaqtarında suqlanıp boz
alqalar
halınıp tora Bittäre
qolaqtarına xətle keyeme
menän

qırawıt:**1. qırawıt:-ıp****Sayfa 155**

Sətir: 20

Kırağı ile kaplanmak.

Läkin işektän İштуған түgel
ä tüñäräk qabaq zurlıq aq
sällä kürende Sällä aştında
qırawıtıp qıw qılğanğa

qış:

1. **qış:**

Sayfa 7

Satır: 10

Kış mevsimi.

qağa östönä bilenän genä
böröp tegelgän sitsa küldäk
keyep qış köndärendä
başına beräy alama şäl
yabınıp

qış:

1. **qışıp:-ıp**

Sayfa 12

Satır: 13

Kısmak, sıkmak;

daraltmak.

Bınan huñ ul Säğürä
yeñgäneñ belägen qışıp
totop
yeñen terhägenän ürgä töröp
quyız la keşähenän

qışıl:

1. **qışılmayzar:-ma, -y, -zar**

Sayfa 7

Satır: 24

Kısılmak, sıkılmak.

Xäldärenän kilgänsä qäzer
xörmät itälär Unan
tarhınmayzar za unıñ eşenä
qışılmayzar za Sıwaqay

qışınqı:

1. **qışınqıraq:-raq**

Sayfa 112

Satır: 45

Sıkıcı.

Öy esendä tağı la tomraraq
qışınqıraq Eşelek kükräkte
bıwıp tamaqqa ürelä Oşo
yän özgös eşelekkä tüzmäy

qısıq:

1. **qısıq:**

Sayfa 241

Satır: 20

Kısıq, yumulmuş (göz).

küpselek xalıqtıñ bigeräk tä
tar ğına kızı haqalın
semetkeläp köläs qısıq
küzzären möldörätep Nikita

qısır:

1. **qısırlıqtı:-lıq, -tı**

Sayfa 268

Satır: 17

I. Kısır II. Yağmursuz

III. Ekiilmemiş, boş.

disätinälärzän torğan
başıwzarı qısırlıqtı belmäne
Qoroloqqa sızam aq tuqal
qızıl tuqal boyzayzar bında

qışlıq:

1. **qışlıqqa:-qa**

Sayfa 118

Satır: 36

Kışlık, kış için.

yıyıp könbağıstarzı huğıp
alıp bötkäs Särbiyamal tağı
Bar qışlıqqa beräyhenä eşkä
yallan Balalarıña

qısıqrı:

1. **qısıqrıp:-ıp**

Sayfa 13

Satır: 10

Yüksek ses çıkarmak,

bağırarak, ses vermek.

sıgarzı Ul yöräk özgös tawış
menän
Kit bınan babay Äsäyemä
teymä tip qısıqrıp

qısıqrın:

1. **qısıqrındı:-dı**

Sayfa 49

Satır: 28

Kendine ya da birine

öfkelenip bağırarak;

yakınmak.

bında ezegez bulmahın Keşe
qızında hezzeñ ni eşegez
bar tip qısıqrındı ul Şähit
babay za Sıwaqbikä äbey zä

qısıqrış:

1. **qısıqrış:**

Sayfa 45

Satır: 36

Gürültü, patırtı.

tormayım İšetäheñme
tormayım tip qabatlanı
Ğailälä talaş tartış ilaş
qısıqrış kürep öyränmägän

qısqs:

1. **qısqs:**

Sayfa 108

Satır: 15

Kıskaç.

Atahınıñ bıl hüze keskäy
Yemeşteñ yörägen utlı
qısqs
menän qısıp alğan kewek
buldı Mineñ äsäyemde

qısqa:

1. **qısqañı:-hı**

Sayfa 8

Satır: 22

Kısa.

qurqınıslıraq hüzzär höyläne
Unan hüzeneñ axırın
Ozon hüzzen qısqañı şul
Säğürä kilen min hine

qısqart:

1. **qısqartmay:-ma, -y**

Sayfa 188

Satır: 25

Kısaltmak.

dä başqalar şikelle Yemeş
tip qısqartmay Gölyemeş
tip tulıhınsa äytep höyläwe
menän dä unı ber başqa

qıstır:

1. **qıstırhañ:-hañ**

Sayfa 5

Satır: 32

Kıstırmak, sıkıştırmak.

huñğı vaqıtta hüze
köräştergände yaratmawın
urınıñız
hüze qıstırhañ bötönläy
höyläşewzän tuqtap üz
aldına

qıstırlaş:

1. **qıstırılşa:-a**

Sayfa 120

Satır: 4

Kıt kıt ses çıkarmak.

äse qırqıw yeş tarala Tirä
yaqta nimälärzer ber
özlökhöz
qıstırılşa Sısqandar sıyıldap
huğışa Baygilde ağay

qısta:

1. **qıstap:-p**

Sayfa 179

Satır: 23

Kıstırmak.

qıstap sıgarzı
Öyrängem kilä şul

qıstat qıstat:

1. **qıstatıp qıstatıp:-ıp, -ıp**

Sayfa 10

Satır: 4

Kelime Tipi: -

Sıkıştırma sıkıştırma.

yällämäşkä kăräklekte
töşöndöröw menän
tamamlandı
Samawırzı ber ike tapqır
yañırtıp qıstatıp qıstatıp

qıtırı:

1. **qıtırı:**

Sayfa 92

Satır: 19

Tırıklı, pürüzlü.

bulıp alğa huzılğan ırğaq
şikelle zur qıtırı quldarı
kükşel
yön başqan yalbır bite
menän bıl qart ayıwğa
oqşay ine

qıtlıq:

1. **qıtlıq:**

Sayfa 92

Satır: 38

Kıtlık, açlık.

Xatta ofitser unı üze
otstavkağa sıqqas ta
qaldırmağan
Äyzä İdriska ülgänsä

üzemdä tororhoñ Qıtlıq
kürmäy

qıtqılda:

1. **qıtqıladağan:-ğan**

Sayfa 28

Satır: 25

*I. Gıdaklamak, kıt kıt
etmek II. Kıh kıh gülmek.
tigän hüž tarala Bına ber
kön awıl tawıq qıtqıladağan
tawış menän tula Yäştär
balalar qatındar qısquırtıp*

qıtay:

1. **qıtay:**

Sayfa 186

Satır: 8

Çin.

genä totona torğan kük
bizäkle säynügenä yözzä biş
nomerlı qıtay säyen Qarasäs
äbeygä kürhätä birep

qıw:

1. **qıwıp:-ıp**

Sayfa 4

Satır: 28

*I. Kovmak, kovalamak
II. Acele ettirmek III. Ardına
düşmek, peşine düşmek.
ikän huñ Kötöw zä köttöñ
İtek tä tekteñ Meyes tä
sıgarzıñ Qıwğın qıwıp Eyek
haqmar Yayıq buylap
küpmə*

qıw:

1. **qıw:**

Sayfa 234

Satır: 26

*Kurumuş, kuru;
bomboş.
qara bäräs kütärep qaytanan
öygä kilep tä inde Bäräs
artınan qıw sıbıq kewek
yalanğas näzek botlo sıbırtqı*

qıwğın:

1. **qıwğın:**

Sayfa 4

Satır: 28

Ağaç sevk etme işi.

ikän huñ Kötöw zä köttöñ
İtek tä tekteñ Meyes tä
sıgarzıñ Qıwğın qıwıp Eyek
haqmar Yayıq buylap
küpmə

qıwıl:

1. **qıwılıwın:-ıw, -ın**

Sayfa 65

Satır: 22

*I. Kovmak, kovalamak
II. Birinin peşine düşmek,
ardına düşmek.
eştärzä gäyepläne Dinde
millätte haqlap qalıw ösön
unıñ his kisekmäştän
awıldan qıwılıwın horanı
Proşenie*

qıwıq:

1. **qıwıqınıñ:-ın, -ıñ**

Sayfa 144

Satır: 10

Balon.

lampağa tekälgän Läkin ul
lampanıñ kăräsine bötäwen
dä qıwıqınıñ hörömlänewen
dä kürmäy abaylamay

qıwıqlan:

1. **qıwıqlanıw:-ıp**

Sayfa 56

Satır: 20

*Balonlanmak,
baloncuklanmak.
balalar Balalar unı önhöz
hüzhez küz menän genä
ozatıp
qaldılar Atlaw ıñğayına
yelgä qabarıp qıwıqlanıw
ürgä*

qıwıs:

1. **qıwışıw:-ıp**

Sayfa 13

Satır: 44

*I. Kovmak II. Başından
atmaya çalışmak.*

buylap qolaq yağına qalın
qara säs tolmolarınıñ
töbönä qaray qıwışıp

qıwal:

1. **qıwal:**

Sayfa 224

Satır: 10

Ihlamur ağacı.

la niğraq duğalandırıp älege
yışılıp yıltırıp bötken
qıwal tayağına tayanıp
Qarasäs äbey zä qayttı Unıñ

qıwan:

1. **qıwanıp:-ıp**

Sayfa 5

Satır: 17

Sevinmek, mutlu

olmak.

Säğürä yeñgä balalarsa
qıwanıp uq kitte
Dörös äytä şul atahı Ey alla
birep tağı atlı

qıwandır:

1. **qıwandırmanılar:-ma, -nı, -lar**

Sayfa 13

Satır: 5

Mutlu ettirmek,

sevindirmek.

hüzzär inde ber kemde lä
qıwandırmanılar za
yıwatmanılar za Säğürä
yeñgäneñ xäle bötken

qıwanıs:

1. **qıwanısı:-ı**

Sayfa 40

Satır: 19

Mutluluk, sevinç.

ällä nizä ber keşe atına
menep sabıw qıwanısı
menän
genä qänäğätlänergä tura
kilä ine

qıwana kölä:

1. **qıwana kölä:**

Sayfa 3

Satır: 11

Kelime Tipi:

Sevine güle.

handuğas moñdarına mansıp
qıwana kölä ber özlökhöz
sıltırıp ağa la ağa Ağastar
säskälär xaywandar xatta

qıwaq:

1. **qıwağı:-ı**

Sayfa 125

Satır: 31

Çalıh.

azım ğına yerzä muyıl
qıwağı aştında yatıwı
turahında
yästärgä xäbär itergä
teläyzärzer ular Bälki

qıwaqlıq:

1. **qıwaqlıqta:-ta**

Sayfa 124

Satır: 27

Çalıh.

yanına barıp qıwaqlıqta
yäşerenep tıñlap yat Şunda
hin barıñın da belerheñ Ä ni
min bında höyläp tä

qıy:

1. **qıymay:-ma, -y**

Sayfa 54

Satır: 5

*I. Kıymak, kesmek,
kırılmak II. Nakış işlemek
III. Öldürmek IV.
Düşüncesizce direnmek, inat
etmek V. Kahramanlık,
yiğitlik yapmak VI. Çatı
yapmak.*

qıymay ğına tora inem
Xäzer üzeñ küräheñ başqa
sara
yuq Allağa şökör tigen
yaray äle şunday qatınğa
osrağanhıñ

qıy:

1. **qıy:**

Sayfa 187

Satır: 8

Çer çöp, ıvır zıvır.

yetem bızaw aşrahañ awızıñ
tulı hıy bulır Yetem bala
aşrahañ aldıñ tulı qıy bulır
tip belmäy äytmäğändär

qıyaq:

1. **qıyaq:**

Sayfa 267

Satır: 14

*I. Çok ince gümüş ya
da altın para II. Dar, uzun
yapraklı.*

Baygilde ağay kameranıñ
tübä taqtahı yanındağı
Keskäy genä qıyaq täzrägä
tilmerrep qaranı Uğa ürelep

qıyar:

1. **qıyar:**

Sayfa 83

Satır: 35

Hıyar.

ine inde Yazın ular baqsa
tultırıp kartuf qıyar söğöldör
kewek nāmälär sästelär
Xammatqa bıl yılda ike
ğailä

qıybatlan:

1. **qıybatlanıp:-ıp**

Sayfa 158

Satır: 35

Değerlenmek,

kıymetlenmek.

huğış osorondo azıq tülek
xaqtarı qıybatlanıp kitkän
qalağa it may aşlıq teyöp yış
yöröw älbittä Särbiyamaldıñ

qıyğas:

1. **qıyğas:**

Sayfa 33

Satır: 12

*I. Yokuş II. Eğri,
bükümlü III. Yay IV. Keskin,
sivri.
xätle huzılğan säs tolmoları
qıyılıp torğan qalın
qıyğas qaştarı irkä
balalarzıqı kewek keskäy
qabarınqı*

qıyğaslan:**1. qıyğaslanıp:-ıp****Sayfa 95**

Sətir: 19

*Eğilmek,**bükümlenmek.*

ozon qara səse qıyğaslanıp
hızılıp kitkən nəzək
kenə qara mıyığı menən də
awılacağı bötə yegettərzən

qıyıl:**1. qıyılıp:-ıp****Sayfa 33**

Sətir: 11

Kırılmak, koparılmak.

xətlə huzılğan səs tolmoları
qıyılıp torğan qalın
qıyğas qaşları ırkə
balalarzıqı kewek keskəy
qabarınqı

qıyın:**1. qıyın:****Sayfa 145**

Sətir: 30

Sıkıntılı; zor.

Səlimə qayza başqanın
belməy aşqınıp artaban kitte
Isınlap ta qıyın bulmaha
inap uqıp qına sıq ələ mırza

qıyıq:**1. qıyığının:-ı, -nan****Sayfa 108**

Sətir: 32

I. Çatı, dam II. Şaşı

III.. Eğimli IV. Yama V.
Yabani, vahşi VI. Aniden,
birdenbire.

ğına yul toqsayına azıq
tülek tultırzı Xatta
yomartlanıp
kitep öy qıyığının ber
bəyləm qaqlanğan qazı la
alıp

qıyırhıtıl:**1. qıyırhıtılıwzarına:-ıw, -
zar, -ı, -na****Sayfa 231**

Sətir: 10

Dışlanmak.

yawap qaytarzı la artaban
höyləp kitte Taz tip bötə
keşe tarafınan
qıyırhıtılıwzarına
qaramaştan üzzäreneñ

qıyış:**1. qıyış:****Sayfa 162**

Sətir: 3

Eğri, yamuk.

yalanğas üksäläre buzarıp
kürengän tişek itegeneñ
qıyış
üksälärenə suqmarlanıp boz
qatqan Alama yawlıq

qıyıw:**1. qıyıw:****Sayfa 4**

Sətir: 16

I. Mağrur II. Korkusuz,

yürekli, kahraman.
qarzan yahağan bersä
qurğaştan qoyolğan hınğa
oqşatalar
Säğürä yeñgä ireneñ
qasandır dala bökötö
şikelle qıyıw

qıyıwhız:**1. qıyıwhızıraraq:-ıraq****Sayfa 41**

Sətir: 11

Çekingen, utangaç;

yüreksiz.
ağay kirehensä ğäzättägenän
dä qıyıwhızıraraq kürenä
ine Qızzarım tıne ul tawışın
köskä sığarıp Qızıqayzarım

qıyıwlan:**1. qıyıwlanıp:-ıp****Sayfa 48**

Sətir: 7

Mağrur olmak;

yüreklenmek.
Bıl bändäneñ kem tırışlığı
arqahında bılay qıyıwlanıp

tup tura kilep töşöwenä
xäzer inde tağı la yaqşıraq

qıylıq:**1. qıylığına:-ı, -na****Sayfa 30**

Sətir: 27

Çöplük.

qıylığına barayıq Unda törlö
törlö matur sınayaq
yarsıqtarı küp bula Şularzı
yıyıp alırbız za külägälä

qıyral:**1. qıyralğan:-ğan****Sayfa 267**

Sətir: 39

*Parçalanmak,**dağılmak.*

awnay tığäräy yemerek
yuldar qıyralğan vagondar
arahınan meñ meñ saqrım
yuldar ütte ul Axır bına

qıyrat:**1. qıyratırğa:-ırğa****Sayfa 199**

Sətir: 8

*Parçalamak, dağıtmak,**yok etmek.*

xatta kräştändär zä berläşep
ana şul baxet bikläp
quyılğan sitlekte qıyratırğa
yıyınalar ti Äğär

qıyşay:**1. qıyşaytıp:-t, -ıp****Sayfa 166**

Sətir: 38

Eğmek, bükmek.

äytergä belmäy aptırap tora
birze Bəpkälär bayanan
birle muyındarın ber yaqqa
qıyşaytıp kül tirähendä

qız:**1. qızım:-ım****Sayfa 14**

Sətir: 11

Kız.

Bar qızım hin də uynap hıw
inap qayt Bik eşe bit

Äsäyeň yanında min üzem
ultırıp torormon tinä

qız:

1. **qızıp:-ıp**

Sayfa 55

Satır: 45

*I. Kızmak, ısınmak II.
Coşmak, canlanmak III.
Sinirden köpürmek,
kudurmak.*

Sıwaqay äbey ällä üzeneň
qızıp artığıraq höyläp
taşlawın toyop qapıl tuqталıp
qaldı tirä yagina yalt yolt

qız taptım:

1. **qız taptım:-tı, -m**

Sayfa 143

Satır: 43

Kelime Tipi: -

*Kız çocuk vermek, kız
çocuk dünyaya getirmek.
qız taptım Barı ber ulım oşo
Timerbayım ğına nıq
buldı Unıhın da küp kürep
doşmandar tartıp aldı Eyy*

qızğılt:

1. **qızğılt:**

Sayfa 30

Satır: 22

Kızılımsı.

Eye Yäneş tä bıl xaqta belä
Unıñ da zamandar ütew
menän tupraq töşönä inep
barğan bıl qızğılt tireslektän

qızğan:

1. **qızğanır:-ır**

Sayfa 167

Satır: 11

*I. Kızmak, ısınmak II.
Coşmak, canlanmak III.
Sinirden köpürmek,
kudurmak.
qızğanır keşe yuq ine
Bına şunan inde Särbiyamal
uğa maldarına tügel*

qızğanıs:

1. **qızğanıs:**

Sayfa 42

Satır: 28

*I. Merhamet duygusu
uyandıran, acıma duygusu
uyandıran II. Yazık!
Yazıklar olsun!
Şunan babay baxır ilap
hıqtaıp qayıp inewgä tege
mäskäy äbey küptän qayıp
babayzıñ küzenä qızğanıs*

qızıl:

1. **qızıl:**

Sayfa 14

Satır: 42

Kızıl, kırmızı.

Ular ömöhözlänep üz
urındarına taraldı
Qaşqar älheräp yaşı qızıl
telen halındırıp aqıllı

qızıltas:

1. **qızıltas:**

Sayfa 144

Satır: 28

Qızıltas (özel ad).

İlseğolda yır beyew uyn
kölkö yaratalar Borondan
Qazmaş Qızıltas Yayıq
buyzarında yäyläp yörögän

qızılyar:

1. **qızılyar:**

Sayfa 17

Satır: 4

Qızılyar (özel ad).

aldı artqa keyelewen dä
abaylamay yetäkläp qayıp
kitte Bibekäyzär Qızılyar
uramı yağınan qaytırğa

qızıq:

1. **qızıq:**

Sayfa 12

Satır: 15

*I. İlginç, ilgi çekici II.
İlgilenmek, ilgi duymak,
heves etmek.
oso kışkâyep torğan qızıq
qına bäge sıgarıp usına
yanıp*

aldı Unan Säğürä yeñgäğä
sikhez şomlo toyolğan tawış

qızıqhın:

1. **qızıqhınıw:-ıw**

Sayfa 9

Satır: 40

*İlgi duymak, dikkat
çekmek; heveslenmek.
kewek kăkre ozon barmaqılı
qarsığa suqışı hımaq
kömrö tanawlı mullanı
aptıraw qatış qızıqhınıw*

qızıqhındır:

1. **qızıqhındıra:-a**

Sayfa 22

Satır: 5

*İlgi uyandırmak,
dikkati çekmek;
heveslendirmek.
qızıqhındıra unı Ä keskäy
Yemeş här waqt ularğa
barıp Şähit qarttıñ äkren
genä yırlay möñräy eş*

qızır:

1. **qızırıp:-ıp**

Sayfa 25

Satır: 44

*Boyunca yürüme, ileri
geri yürüme; gezmek.
Aslıqtan örkötölöp uramğa
hibelgän bisaralar
awıl aralarında yul buyı
tulıp qızırıp yöröyzär
yöröyzär*

qızıw:

1. **qızıw:**

Sayfa 17

Satır: 34

*I. Sıcak II. Çok çabuk,
hızlı III. Coşkun IV. Çabuk
sinirlenip öfkelenen.
säsrätew tawıştarı menän
şaw gör kilep tora Keşelär
bında in qızıw besän uraq
öştöndä lä hıwhınğa
tuqtağan*

qızıwlıq:

1. qızıwlıǵı:-ı

Sayfa 25

Satır: 17

*I. Sıcak II. Çok çabuk,
hızlı III. Coşkun IV. Çabuk
sinirlenip öfkelenen.*

qızıwlıǵı töştö hawıǵıw
yaǵına sıqtı Urınınan torop
üzeneñ dä äsäheneñ dä
küzenä awızına yabırılıp

qızıwlan:

1. qızıwlan:-a

Sayfa 28

Satır: 2

*I. Hızlanmak II. Göz
alıcı, canlı renk almak.
äyterlek hawıǵıp Yäneş
menän bergä taǵı tısta yöröy
başlanı Ä köndär haman
qızıwlanı ğına barzı Uraq*

qızmasa:

1. qızmasa:

Sayfa 87

Satır: 31

*Biraz içip asabileşen,
başı dumanlı.
qızmasa bulıp alǵanlıqtan
arbaǵa qırın yatıp uramǵa
hıymay qısırıp yırlap ta
uza Bazarsılar arahında inde*

qızır:

1. qızırırǵa:-ırǵa

Sayfa 14

Satır: 46

*I. Kızdırmak,
yaktırmak II. Kızdırmak
coştırmak.
Tawıqtar kártälä tireş
aqtarıp qort ezlärgä
kereştelär
Ä qoyaş qarışqan şikelle
taǵı la nıǵıraq qızırırǵa*

qızzar:

1. qızzar:

Sayfa 98

Satır: 14

Qızzar (yer adı).

näzek botlo Xäsän dä awız
buş bulmaǵas tıp tınıs barzı
Awıl ber oson Eyekkä
ikense oson hırtqa Qızzar

qızar:

1. qızarıp:-ıp

Sayfa 18

Satır: 3

*I. Kızarmak, kızıl
olmak II. Utanmak.
kewek qızarıp yana ine
Äyzä inde Yäneş yähät bul
tıp aşırıqtırzı*

qiäfat:

1. qiäfäte:-e

Sayfa 46

Satır: 34

*I. Kıyafet, elbise II.
Kişinin dış görünüşü.
uylanıp tik ultırzı Xisbulla
äle utızǵa la yetmägän bulha
la keyeme tısqı qiäfäte üzen
totowı menän olo ir urtahına*

qiämät:

1. qiämätkä:-kä

Sayfa 130

Satır: 22

*Kıyamet.
Şulay za min unı tereler tip
uylayım tip bötörgän
Xäbir ibles bit ul İbleste xaq
täǵälä qiämätkä*

qibla:

1. qibla:

Sayfa 192

Satır: 25

*Kıble.
yaǵı qibla Üze donya
köthön üze mal taphın da
üze
öylänhen Berze tügel bişte
alhın Unda mineñ eşem yuq*

qimmät:

1. qimmät:-le

Sayfa 99

Satır: 25

Kıymetli, değerli.

qimmätle nāmälär alıp küp
forsit itkän Sobxan starşına
Ğabbas mulla Kızä mazin
kewektärzeñ qazı yalın küp

qimmätlän:

1. qimmätlänewen:-ew, -en

Sayfa 130

Satır: 37

*Değerlenmek,
kıymetlenmek.
kilewen igen
qimmätlänewen kötöp yıl
hayın huǵılmay
qaldırılā kilgän igen
eşkerttäre ber tön esendä
yanıp*

qol:

1. qoldar:-dar

Sayfa 201

Satır: 26

*Kul, Allah kulu.
Quzǵal uyan läğnat itelgän
Qoldar hām astar donyahı*

qolonsaq:

1. qolonsaqtar:-tar

Sayfa 40

Satır: 2

*Yeni doğmuş tay.
hul yaǵına ultırtıp Baygilde
aǵay ürge ostan uramǵa
kilep ingäyne Qızzar
bürenän örkän qolonsaqtar
şikelle*

qola:

1. qola:

Sayfa 57

Satır: 40

*I. Açık doru (at rengi)
II. Açık, bomboş, çorak.
ırwı igen igep yort halıp
kártä qura tözöp ber urında
yäsäwze artıq kürgän ti Şul
qola yalan dalahında awıl*

qolaq:

1. qolaq:

Sayfa 13

Satır: 43
Kulak.
 buylap qolaq yağına qalın
 qara säs tolmдарınıñ
 töbönä qaray qıwışıp

qolaq qaq:
 1. **qolaq qağırhuñ: -ır, -huñ**
Sayfa 78
 Satır: 9
 Kelime Tipi: -
Mahrum kalmak.
 Şulay itep bınıhman da
 qolaq qağırhuñ äle Bisä hin
 yällägändeñ qäzeren beläme
 ni ul Axmaq tip ärläp qaldı

qolaqsın:
 1. **qolaqsınday: -day**
Sayfa 6
 Satır: 30
Kulaklı şapka.
 ğına tezep halıñğan urındıq
 zur awır käwzänän
 hıgılıp kitte lä ber azğa
 tiklem tirbälep torzo
 Qolaqsınday

qolas:
 1. **qolas:**
Sayfa 17
 Satır: 21
Kulaç.
 sıgıp qolas taşlap aryaqqa
 yözöp kitälär Unda sıqqas
 yomşaq harı qom östöndä
 yatıp yal itälär Qayhı

qolat:
 1. **qolatiw: -ıw**
Sayfa 237
 Satır: 34
Yıktırmak, düşürmek,
devirmek.
 bıl hüzzärenän yaza yoza
 iştetep bulha la qayzalır
 kemdärzeñder batşanı
 qolatiw ilğä tınıslıq irek
 bāxet

qom:

1. **qom:**
Sayfa 17
 Satır: 22
Kum.
 sıgıp qolas taşlap aryaqqa
 yözöp kitälär Unda sıqqas
 yomşaq harı qom östöndä
 yatıp yal itälär Qayhı

qomğan:
 1. **qomğan:**
Sayfa 175
 Satır: 23
Banyo küveti.
 bulır Bına Bibisara abıstay
 qomğan kütärep tışqa sıgıp
 kitte Ä Kāzā māzin äle
 mäsettän kiske namazzan

qomhoz:
 1. **qomhoz:**
Sayfa 5
 Satır: 11
Açgözlü, gözü doymaz;
pisboğaz.
 bit Üzeñ beläheñ qomhoz
 qomağaylıq haranlıq menän
 Qormoşqa äylängän bit ul
 Bına oşo Qormoşqa barıp

qomhozlan:
 1. **qomhozlanıbıraq: -ıp, -**
ıraq
Sayfa 27
 Satır: 36
Açgözlülük etmek, gözü
doymazlık yapmak;
pisboğazlık etmek.
 xäräkäthez küzzären
 qayzalır alışqa tekläp önhöz
 hüzhez tınıp yattı Sebendär
 tağı la qomhozlanıbıraq

qomhar:
 1. **qomharıp: -ıp**
Sayfa 178
 Satır: 9
Beti benzi solmak,
rengi kaçmak.
 Bibisara abıstayzıñ yözö
 qomharıp kitte

Kit yünhez Ästägäfirulla
 tigen imanhez Allanıñ

qomağay:
 1. **qomağay:**
Sayfa 102
 Satır: 5
Açgözlü.
 Äxmätşa qaraqtıñ uşal
 qomağay qızı Zahira menän
 Ğabbas mullanıñ maqtansıq
 qızı Gölyıhan da berehe

qomağaylıq:
 1. **qomağaylıq:**
Sayfa 5
 Satır: 11
Açgözlülük.
 bit Üzeñ beläheñ qomhoz
 qomağaylıq haranlıq menän
 Qormoşqa äylängän bit ul
 Bına oşo Qormoşqa barıp

qomalaq:
 1. **qomalağı: -ı**
Sayfa 115
 Satır: 7
Şerbetçi otu.
 yıyrğa tip kitep baram äle
 Bälki ono tabılha qomalağı
 kārāk bulıp quyrır Ul
 küñelhez genä yılmayıp
 yetez başıp

qonhoz:
 1. **qonhoz:**
Sayfa 130
 Satır: 30
Renksiz.
 Bıl bädbāxet şunda tügelme
 ikän tip täne eşele
 hıwıqlı bulıp tınıp ultırğan
 Axır unıñ qonhoz
 küzzärendä

qonan:
 1. **qonan:**
Sayfa 5
 Satır: 26
İki ve üç yaş
arasındaki aygır (erkek at).

unıñ ösön ber yıl ügez
kewek yegelep eşlärgä lä
unan tağı
ber yıl tayzıñ qonan bulıwın
kötörgä kăräk Qonan tügel

qoptor:

1. qoptor:

Sayfa 22

Satır: 26

Gacıır gucur etmek.

Tügel Yebäk yebäk Mineñ
küldägem dä yawlıgım da
köpöm dä äsäyem tegep
birgän qoptor itegem dä
yebäk

qor:

1. qorop:-op

Sayfa 42

Satır: 15

I. Kurmak II.

Fikretmek, zihinde kurmak.
yeter yetmästän babayzıñ
balaların aşar ösön xäylä
qorop
awırıwğa habışıp yatqan ti
Babay ni xätle öşkörtöp
tökörtöp

qorban:

1. qorbanınıñ:-ı, -nıñ

Sayfa 12

Satır: 31

Kurban.

Mulla bını la işetmäğängä
halıstı Qorbanınıñ
qulınan tağı la qatıraq qısıp
totto beläk böğärendäge

qorğaqhı:

1. qorğaqhığan:-ğan

Sayfa 23

Satır: 22

Sıcaktan kuruyup

çatlamak.

ğäzätensä ğämhez möñräy
möñräy kemdeñder
qorğaqhığan miskähenä
qaytanan qorşaw huğıp
mataşa

qorhaq:

1. qorhağı:-ı

Sayfa 55

Satır: 32

I. Karın, mide II.

Kazan.

kürzem işetmähä lä işettem
tip qul tamğahın huqqan
Uğa nimä keşe başı yälme
ällä üz qorhağı yaqınımı

qormoş:

1. qormoş:

Sayfa 5

Satır: 10

Qormoş (kişi adı).

Yetmähä kemgä bit Qaramış
bayğa Xalıq unıñ Qaramış
tigän isemen yuqqa ğına
Qormoş tip
almaştırmağandır

qoro:

1. qoro:

Sayfa 5

Satır: 36

I. Kuru II. Boş III. Katı

yürekli, merhametsiz IV.

Yalnız, bir başına.

Tabıp balalarzı qarap toror
ineñ Tayzı kötöp ber yıl
buyı
qoro kilä bit Ashıq ta bulıp
kithä

qoroğor:

1. qoroğorzarzı:-zar, -zı

Sayfa 114

Satır: 32

Merhametsiz, acımasız.

bötöp tağı la yaman

bayığandarı birle his tä

yänem

höymäy oşo qoroğorzarzı

qoroloq:

1. qoroloq:

Sayfa 25

Satır: 27

I. Kuraklık II.

Merhametsizlik.

şulay qoroloq yotloq kilew
turahında ine Ular awır
körhönä körhönä şomlo
tawış menän yazzan birle
yergä

qoroloş:

1. qoroloşo:-o

Sayfa 132

Satır: 13

Kuruluş; düzen.

tigezhez qoroloşo keşe
aqlınıñ ğäriplegenän kilep
sıqqan
mäñgelek tärtpir hımaq
toyola başlağan Küp waqıt
ul

qorom:

1. qorom:

Sayfa 232

Satır: 35

İs.

Yemeş menän Sabira qazan
töbönän qorom tırnap alıp
şım ğına qızzar yanına
kildelär

qoroqla:

1. qoroqlap:-p

Sayfa 66

Satır: 15

Kement atmak.

eyärtä almanı Totop
qoroqlap alıp kitäm tihä
asıwlanıp
ırıldap östönä taşlandı Axır
Baygilde aғay bötönläy

qoros:

1. qoros:

Sayfa 177

Satır: 6

I. Çelik II. Güçlü,

yenilmez.

ixlas küñel menän täteldäne
Särbiyamal Xatta unıñ
sısqa küzzärendäge qoros
satqıları la hürelep küz

qorot:

1. qorot:

Sayfa 77

Satır: 31
*Sütten elde edilen bir
besin.*
torow qatıq oyotow erket
qaynatıw qorot yahaw
kewek
işäphez hanhız öy eştäre
bötähe lä unıñ östündä xäzer

qorqoldayı:

1. qorqoldayı:

Sayfa 9

Satır: 14

Gırtlak kıkırdağı.

Kilep tä yetteñme ni hay
räxmät yawğırı
Qorqoldayı yozroq xätle
bulıp sıgıp torğan ariq ozon

qorsa:

1. qorşap:-p

Sayfa 111

Satır: 25

I. Birleştirmek II.

Kaplamak.

miskä qorşap ber özlökhöz
eşläp tora birze Xatta bıl
eştärzeñ kilere xäzer unıñ
üzenä ğailähenä tügel ä

qorsal:

1. qorşalıwın:-ıw, -ın

Sayfa 23

Satır: 24

I. Birleştirmek II.

Kaplamak.

ine Sıwaqay äbey işänlek
hawlıq horaşıp miskäneñ
nisek
qorşalıwın qarağan keşe
bulıp qarttıñ tirähendä
äylängeläp

qorsañğı:

1. qorsañğılar:-lar

Sayfa 226

Satır: 40

Kurdeşen.

Ay hay minän başqa ğına
awlaq yıymaqsı bulğandar
ikän
bılar qorsañğılar Bına

äytmähägez zä kildem wät
tip

qorşaw:

1. qorşaw:

Sayfa 23

Satır: 22

Çember, halka.

ğäzätensä ğämhez möñräy
möñräy kemdeñder
qorğaqhığan miskähenä
qaytanan qorşaw huğıp
mataşa

qort:

1. qort:

Sayfa 14

Satır: 45

Kurt, kurtçuk; ari.

Tawıqtar kártälä tireş
aqtarıp qort ezlärgä
kereştelär
Ä qoyaş qarışqan şikelle
tağı la niğıraç qızzırırğa

qorzas:

1. qorzas:

Sayfa 114

Satır: 13

Çağdaş, akran.

Yä şäpmehegez
Arıwlanahıñmı inde qorzas
İnde uyzar seltärenän
ısqınğan Şähit qart hap haw

qoral:

1. qoral:

Sayfa 26

Satır: 41

I. Silah II. İmkan.

ösön üzzäre lä yeterlek üs
alğaynılar za baha Qoral
da vlast ta ular qulında la
baha Alla yarzamına
moxtajmı

qorama:

1. qorama:

Sayfa 3

Satır: 31

Yama.

İштуğandan bireräk işke ber
qorama yurğan aştında
ös qız yoqlay Ular Bibes
Yäneş Yemeş Qızzar za
üşep

qos:

1. qoştar:-tar

Sayfa 3

Satır: 13

Kuş.

qoştar za yomşaq yeläs
yeldän höyölöp
köndözgö eşe kämegängä
höyönöp bayram itä

qos qort:

1. qoş qort:

Sayfa 185

Satır: 30

Kelime Tipi: -

Bütün kuşlar.

yatahıgız balalar hin
Särbiyamal hez qızzarım
şäp kenä
torahıgızmı Mal tıwar qoş
qort imenme Baygilde

qossoq:

1. qossoq:

Sayfa 228

Satır: 12

Kuş.

häpäläk uynayıq qızzar
häpäläk tip qısqırıp
yebärze Ul xäzer sitlektän
ısqınğan qossoq kewek

qosaq:

1. qosağında:-ı, -nda

Sayfa 123

Satır: 39

Kucaklamak.

Baygildeneñ qosağında
ütkärgän oşo ber tön ösön
un
Äxmätşanı birerzäy buldı
Yä niñä ul kitä Niñä ul täw

qosaqla:

1. qosaqlap:-p

Sayfa 35

Satır: 27
Kucaklamak.
qosaqlap irkäläp yıwıtırğa
tırıştı
Sew ilama hılıw yäme

qot os:

1. **qot osorğos:**
Sayfa 43
Satır: 21
Kelime Tipi: **Deyim**
Çok korkunç, çok kötü;
çok korkmak.

Bıl qot osorğos äkiät başqa
balalarzıñ ğına tügel
xatta keskäy Yemeşteñ dä
küñelendä taşqa başılğan
kewek

qot qoy:

1. **qot qoyğan:-ğan**
Sayfa 23
Satır: 43
Kelime Tipi: **Deyim**
Korkudan hasta olmuş
kişiyi tedavi etme inancı.
yuq tip uylanı ul Xatta qot
qoyğan saqta qızın üze
alıp ultırzı Sıwaqay äbey
mörtät Baygildeneñ oşolay

qothoz:

1. **qothozoraq:-oraq**
Sayfa 53
Satır: 36
Şanssız, baht
getirmeyen.
qarap urındıqta qaq taqtala
tapandılar Öy ese
tağı la buşıraq tağı la
qothozoraq bulıp qaldı
Kisen

qotläxmät:

1. **qotläxmät:**
Sayfa 60
Satır: 21
Qotläxmät (kişi adı).
Qotläxmät tine tege keşe
tübän qarap
Aha isemeñ qayhılay matur
tine Gölgäyşä ğämhez

qoto qayt:

1. **qoto qaytqansa:-qansa**
Sayfa 24
Satır: 23
Kelime Tipi: **Deyim**
Huzurun, mutluluğun
geri gelmesi.
sıqtı İnde qoto qaytqansa
yöräk hüräte töşkäsä
qoyorğa käräk tip raşlanı
Sıwaqay äbey Baygilde
ağay

qoto töş:

1. **qoto töşmähä:-mä, -hä**
Sayfa 24
Satır: 13
Kelime Tipi: -
Hasta olan kişinin
korktuğu şeyi suya dökülen
erimiş kurşunda görmek.
beläyek Qoto töşmähä tağı
qoyorğa tura kilär tine
Unan halqın hıw esendä
törlö yaqqa säsräp
mäğänähöz

qoto alın:

1. **qoto alınıp:-ıp**
Sayfa 76
Satır: 26
Kelime Tipi: -
Çok korkmak.
Sälimä ber ük waqıtta iş
kitkes höyöw höyölöwze lä
qoto alınıp qurqıwzı la
añlatqan qaraş menän uğa

qotol:

1. **qotolorğa:-orğa**
Sayfa 31
Satır: 40
Kurtulmak.
Öyzärenä köskä alıp qaytıp
yetkerze Unan Yemeşte
tizeräk
äsähe yanına inderep halıp
qotolorğa aşıqtı Läkin

qotolğohoz:

1. **qotolğohoz:**
Sayfa 32

Satır: 41

Kurtulması mümkün
olmayan; imkânsız.
Läkin küñeldäre qotolğohoz
bäxethezlek toyğan balalar
äsälärenä tekläp başqan
urındarınan quzğala almay

qotoq:

1. **qotoqtarınan:-tar, -ı, -**
nan

Sayfa 119

Satır: 33

Kuyu.

Ularğa ber sınayaq säy esew
tügel xatta qotoqtarınan
ber sümes hıw alırğa la
röxsät itmäyzär Keşelär
menän

qotor:

1. **qotorlo:-lo**

Sayfa 23

Satır: 1

Delirmek, kudurmak,
coşmak; alışılmışın dışında
davranmak.

Solandağı qotorlo kösök
Läwek läwek örä

qotoron:

1. **qotoronop:-op**

Sayfa 94

Satır: 27

Öfkelenmek,
hiddetlenmek, kudurmak.
Ä İzris qart unıñ hayın
qotoronop russa çastuşkalar
äytergä kereşep kitä

qotoronqo:

1. **qotoronqo:**

Sayfa 172

Satır: 10

Öfkeli, hiddetli,
kudurmuş; coşkun.
sığarır Bez zä tuñıp ülerbez
Yöräk özgös äse hızırğan
qotoronqo buran Yemeşteñ

gotqar:

1. **qotqarır:-ır**

Sayfa 25

Satır: 10

Özgür bırakmak, azat etmek; kurtarmak.
hüzhez tınıp qaldılar Şahit
babay ularzı bıl uñayhız
xäldän qotqarır ösön

qoy:

1. **qoyhon:-hon**

Sayfa 23

Satır: 42

Akıtmak, dökmek.
äbeyzeñ xäteren haqlap qot
qoyorğa qarşı kilmäne Äyzä
qoyhon inde Unıñ fayzalı
bulmağan kewek zararı la

qoyas:

1. **qoyaş:**

Sayfa 14

Satır: 46

Güneş.
Tawıqtar kártälä tireş
aqtarıp qort ezlärgä
kereştelär
Ä qoyaş qarışqan şikelle
tağı la niğraq qızırırğa

qoyma:

1. **qoyma:**

Sayfa 30

Satır: 36

I. Duvar II. Sağanak,
bardaktan boşalırcasına
(yağmur).
Mawıqtırğıs tormoşo menän
tanışırğa ber qasan da
tura kilgäne yuq Äle lä ular
bayzıñ qoyma aşı tıqırıqqa

qoymaq:

1. **qoymaq:**

Sayfa 62

Satır: 41

Gözleme; küçük krep
benzeri yiyecek.
yetehen işkä alam tigän
bulıp anawı mulla ağıyım
qoymaq

beşertep aşap böttö bit unı
Xa xa xa ısın min ul

qoyol:

1. **qoyolğan:-ğan**

Sayfa 4

Satır: 15

Dökülmek, düşmek.
qarzan yahağan bersä
qurğaştan qoyolğan hınğa
oqşatalar
Säğürä yeñgä ireneñ
qasandır dala börkötö
şikelle qıyırw

qoyoldoroq:

1. **qoyoldoroqtar:-tar**

Sayfa 102

Satır: 22

Beceriksiz, yeteneksiz.
Awız hıwıgız qoyolop
barğanın belmäyär tip
uylayhıgızını ni
qoyoldoroqtar Xa xa xa

qoyon:

1. **qoyon:**

Sayfa 216

Satır: 1

Firtuna, kasırğa.
torop qaldı Ä Yemeş ul
arala qoyon şikelle osop
ürge
osqa Taiba äbeyzärgä barıp
ta yette

qoyondor:

1. **qoyondorzo:-zo**

Sayfa 51

Satır: 16

Yıkamak, suya basmak.
Könyaqtan qarşı işkän köslö
qoro yel köldö kire öröp
Särbiyamaldıñ üzen baştan
ayaq qoyondorzo

qoyroq:

1. **qoyroğon:-on**

Sayfa 14

Satır: 35

Kuyruk.

teymäşme tip küptän birle
qoyroğon bolğap qaştı
hikertep yaramhaqlanıp
qarşılarında başıp torğan

qoyto:

1. **qoyto:**

Sayfa 187

Satır: 9

Kötü, sefil, pis.
şul Keşe qaldığı tip hınıq
ikmäk aşamay ul qoyto
May birhän gel şulay bitenä
hılap kitä Şulay yawız

qozğon:

1. **qozğon:**

Sayfa 97

Satır: 38

Kuzgun.
Yemeş alğırımı yuqmı tip
ikelänep torğan arala
Äxmätşa qaraqtıñ Bayras
zurlıq ulı Moratşa qozğon

qoza:

1. **qoza:**

Sayfa 152

Satır: 41

Dünür.
Ey qoza bik häybät kilep
indeñ bit äle tip qıwanıp
qarşılını Bik kăräk ineñ äle
Zakir qozañdan xat bar

qozağıy:

1. **qozağıy:**

Sayfa 101

Satır: 22

Evlenen çiftlerin
anneleri, kız kardeşleri;
kaynana.
Ul hezze hağingandır Yäneş
bığa
Quy kilep yörögände
qozağıy yaratmay ul tip

qozala:

1. **qozalamaş:-maş**

Sayfa 36

Satır: 16

Kız istemek.

keyäwgä birep qarağan ti Ä
ul higezenän dä qasqan da
qaytqan ti Azaq unı beräw
zä qozalamaş bulğan tip

qozasa:

1. qozasa:

Sayfa 101

Satır: 27

*Evlenen çiftlerin ana
babalarından küçük kız
kardeşleri.*

yarar qozasa bar qayt ti
Unda Särbiyamal da kötäler
Kilengä qamasawlap
yörömä ti Min qaytıp kitem
Apayım

qörän:

1. qörän:

Sayfa 32

Satır: 5

Kuran.

Qörän uqığan tawışı kilä
Mäzin ikense tapqır yasin
sığa İman menän genä

qul:

1. qulına:-ı, -na

Sayfa 4

Satır: 31

El, kol.

Uraq urğanda Baygildeneñ
qulına küz eyärmäy
usmahına kös yetmäy
Uraqta unıñ aldına keşe
tügel

qul helt:

1. qul heltägän:-gän

Sayfa 47

Satır: 28

Kelime Tipi: -

El sallamak;

umursamamak.

Äyzä yaşay biregez Alla
hezgä yazanı üze birhen
tigän dä qul heltägän Uğa
xäzer toğro bisä bulırılıq
ağıllı

qul qısış:

1. qul qısış:-ıp

Sayfa 249

Satır: 24

Kelime Tipi: -

El sıkışmak,

tokalaşmak.

Beläbez

Ağay menän qustı tağı ber
qat qul qısışıp ozaq

qul quy:

1. qul quyabız:-a, -bız

Sayfa 240

Satır: 18

Kelime Tipi: **Deyim**

Onaylamak;

desteklemek.

Yuq yuq Nemetstı yeñgängä
xätle huğışırğa kăräk
ti bit Bez zä şuğa qul
quyabız

qul tamğa:

1. qul tamğahın:-hın

Sayfa 55

Satır: 31

Kelime Tipi: -

İmza.

kürzem işetmähä lä işettem
tip qul tamğahın huqqan
Uğa nimä keşe başı yälme
ällä üz qorhağı yaqınımı

qul arahına in:

1. qul arahına iner:-er

Sayfa 3

Satır: 30

Kelime Tipi:

Elle tutulabilir olmak,

ele gelmek.

ber genä malay ber genä iş
Tik qasan ğına üşep qul
arahına iner huñ ul

qulğa al:

1. qulğa aldı:-dı

Sayfa 179

Satır: 37

Kelime Tipi: **Deyim**

I. Ele almak, çeki

düzen vermek II.

Yakalanmak; tutuklanmak.

nisek kăräk şulay qulğa aldı
Qıyıw bulırğa tırışıp
Ayhılıwzıñ haman
bäyläwzän tuqtalmağan
qulınan

qullan:

1. qullanıp:-ıp

Sayfa 48

Satır: 15

Faydalanmak,

kullanmak.

ni xätle tırışıp bötä bulğan
xäylä oştalığın qullanıp
qaraha la Baygilde ağayzan
bütän yawap ala almanı

qullap:

1. qullap:

Sayfa 62

Satır: 22

İki elle.

töbäldelär Äxmäzulla mulla
yäşerergä ölgörmäy qalğan
stakanın ike qullap qaplap
ultıra

qultıq:

1. qultıqına:-ı, -na

Sayfa 13

Satır: 26

I. Koltuk altı II. Geçit.

yaptı la aşıq boşoq bäläp
arlı birle doğa qılıp balaştı
qultıqına qıstırıp sıgıp ta
kitte Balalar sır sıw

qultıqla:

1. qultıqlap:-p

Sayfa 193

Satır: 5

Koltuğunun altından

tutmak.

qultıqlap yelterätep alıp
sıgıp kittälär
Aha sitek menän yügerep
kitte lä baha alyığan qarsıq

qulyawlıq:

1. qulyawlıq:

Sayfa 181

Satır: 1
Mendil.
kəzəkəyeneñ tüş keşähenän
sigelgän qulyawlıq alıp
üz hüzlelänep bültäyep
torğan qalın irendärenä
beyek

qulağazan:

1. qulağazan:

Sayfa 43

Satır: 4

Bronz kazan.

töbönä kilep qunğan da
hayray başlağan ti
Qulağazan qaynayzır

qumız:

1. qumız:

Sayfa 256

Satır: 24

Kopuz.

yetkerzelär Ozaqlamay öy
tulıp qızzar yıyıldı Ular
yırlap beyep qumız tartıp
kiskä xätle keyäw öyöndä

qun:

1. qunırğa:-ırğa

Sayfa 37

Satır: 18

*I. Gece geçirmek,
gecelemek II. Konmak;
düşmek.*
sây şäkär kewek nāmälär
menän bik şäp sawza itewe
öştönä
bazar köndärzä qunırğa keşe
töşöröw eske mäjlestäre

quñız:

1. quñızzar:-zar

Sayfa 165

Satır: 26

Böcek.

sitendäge qaz üländären
özöp aşayzar Qayhı ber
şayanıraqtarı sebendär yäki
quñızzar tigän bulıp

quñaltaq:

1. quñaltaq:

Sayfa 215

Satır: 30

Yalın ayak.

qaytırmın apay
Yemeş Yäneşteñ yön şälen
yabınıp itegen quñaltaq

qunaq:

1. qunaqta:-ta

Sayfa 7

Satır: 4

Misafir.

Sıwaqay äbey awılda ošta
kendek äbeye lä im tomso la
här öyzä qäzerle qunaqta Ul
teläğän ber öygä teläğän

qunaqsıl:

1. qunaqsıl:

Sayfa 190

Satır: 34

Misafirperver.

tip yırlamağan da bulırzar
ine Şulay bit Särbiyamal
Särbiyamal haman alsaq
qunaqsıl bulırğa tırıştı

qup:

1. quptı:-tı

Sayfa 48

Satır: 18

I. Kopmak, ayrılmak II.
*Hareketlenip kalkmak,
yerinden kalkmak.*
Ä inde Xisbulla his tä
boşonmay qaytıp ta kitkäs
öyzä
bıgasa kürelmägän
işetelmägän dawıl quptı Öy
esendä

qupşı:

1. qupşı:

Sayfa 225

Satır: 25

Şık, güzel.

tege qupşı itekkä tağı ber
qat moñhow qaraş taşlap
aldı
la Sabira menän Sämiğäneñ
qolağına üzeneñ ni ösön

quqıray:

1. quqıraytıp:-t, -ıp

Sayfa 117

Satır: 25

Dimdik etmek;

göğsünü germek.
İlseğol awılıniñ Olo Eyek
yaq osona quqıraytıp alğa
sığarıp halınğan
Särbiyamaldıñ zur ğına öyö
estän

quqrav:

1. quqırayıp:-ıp

Sayfa 95

Satır: 30

Dimdik etmek;

göğsünü germek.
yolqonğan arıq tawıqtar
kötöwe esenä barıp ingän
ğorur
aqqoş şikelle quqırayıp
qoyaşlı köndärzä İlseğolğa
la

qurğas:

1. qurğas:

Sayfa 3

Satır: 21

Kurşun.

tar küzänäktär aşu qurğas
taşma bulıp huñılğan ay
nurzarı älbittä öy esen
yaqtırta almayzar Xäyer
bında

qurhaq:

1. qurhağına:-ı, -na

Sayfa 91

Satır: 17

I. Karın, mide II.

Kazan.

tüş keşähenän qazan kewek
zur tüñäräk qurhağına xätle
yıwan kömöş säğät sılbırı
halınğan Ul zur itläs qulın

qurıl:

1. qurıldı:-dı

Sayfa 168

Satır: 2

I. Kızartılmak II.

*Kuruyup buruşmak III.
Kısaltılmak.*

kütärep sänskele ğinwar
qarın unıñ yalanğas tänenä
hılanı Keskäy arıq tăn
qurmas kewek qurıldı Şulay
za

qurmas:

1. qurmas:

Sayfa 168

Satır: 2

Buğday.

kütärep sänskele ğinwar
qarın unıñ yalanğas tänenä
hılanı Keskäy arıq tăn
qurmas kewek qurıldı Şulay
za

qurpı:

1. qurpı:

Sayfa 125

Satır: 40

Yeşil ot ya da ekin.

iñ tärän töpkölönän tın ğına
qarap tora Könyaqtañ işkän
yılı yügerek yel ere yıltır
ısıq tamsıları qunğan qurpı

qurpılda:

1. qurpılda:-t, -a

Sayfa 215

Satır: 31

*Yeni çıkmış ot ya da
ekinle kaplanmak.*
köyö genä ayağına eläkterep
aldı la qurpılda başıp
öyzän sıgıp ta kitte Ul xäzer
qızzar yıyırw ösön genä
tügel

qurqı:

1. qurqımayım:-ma, -y, -ım

Sayfa 63

Satır: 29

*Korkmak, korkuya
kapılmak.*
qurqımayım xäzer Miñä
barıber Ä hin ber saq
şartlarhıñ
İšetäheñme barıber qasan da
bulha ber şartlarhıñ

qurqınıs:

1. qurqınıs:

Sayfa 13

Satır: 7

Korkutucu, korkunç.
hayın öyzä şomlo qurqınıs
arta barzı Axır bıl qot
osqos küreneş iñ elek
keskäy Yemeşte tüzämdän

qurqınıslı:

1. qurqınıslıraq:-raq

Sayfa 8

Satır: 21

Korkutucu, korkunç.
qurqınıslıraq hüzzär höyläne
Unan hüzeneñ axırın
Ozon hüzzäñ qışqahı şul
Säğürä kilen min hine

qurqıs:

1. qurqışınan:-ı, -nan

Sayfa 27

Satır: 4

Korku duyusı.
ikän tip östäne
Sıwaqay äbey qurqışınan
aqılınan yazırzay bulıp

qurqıtı:

1. qurqıtıw:-ıw

Sayfa 17

Satır: 26

Korkutmak.
uynay Bında qızğa malayğa
ayırıp ber berehenä qul
teyzerew qurqıtıw oyaltıw
yäki beräy qırın hüž äytew

qurqıw:

1. qurqıwzarın:-zar, -ın

Sayfa 11

Satır: 37

Korku; endişe.
balaştı yälläwzän xatta
qurqıwzarın da onottolar
Yäyğor nurzarı şikelle törlö
törlö sağış bizäktär

qurqaq:

1. qurqaq:

Sayfa 16

Satır: 23

*Korkak, yüreksiz,
cesaretsiz.*
ul Ey qurqaq beşmägän tip
zämenä teyzä
Axır Yemeş tä siseneq unıñ
yanına töştö Ular hıwzıñ

qursaq:

1. qursaq:

Sayfa 50

Satır: 3

Oyuncak bebek.
qursaq ultıra ine
Bına sästär zä tarap ürelde
Bınan huñ Särbiyamal

quray:

1. quray:

Sayfa 124

Satır: 14

*Kuray: Adını kuray
bitkisinden alan ve Başkurt
halkının milli çalgısı olan
bir müzik aleti.*
Sobxan starşınalarza yılqı
kötä ine Timerbay yeget
sağınan uq yırlaw quray
uynaw beyew yır sığarıw
menän

quraysı:

1. quraysı:

Sayfa 137

Satır: 6

Kuray çalan kimse;
kuraycı.
Kötöwselär genä şulay şäp
yırsı bula alalarzı Ällä yırsı
quraysı bulğan ösön ällä
qırzı yalandı irekte höygän

qus:

1. quşqan:-qan

Sayfa 7

Satır: 1

*I. Eklemek,
birleştirmek II. Emretmek,
buyurmak.*
axırı unıñ mulla quşqan
Sıwaqbikä tigän isemen
telgä
alıwsı la yuq xäzer

quşıl:

1. **quşılğanlıqtan:**-ğan, -lıq, -tan

Sayfa 21

Satır: 31

I. Eklenmek, katılmak

II. Birleştirilmek, bir araya

getirilmek III. Evlenip

birlikte yaşamaya başlamak

IV. Emredilmek.

eşsän qullı bulıwı ösön

höyöp quşılğanlıqtan uğa

beräwzeñ dä xätere qalmaq

Bına oşo Sıpsıq Şähit babay

quşım:

1. **quşım:**

Sayfa 198

Satır: 41

Ek.

moñhow ğına quşım da

añğämägä nindäyzer äytep

bötölmägän mägänä ser

öştäğän unı tağı la

yağımlıraq

qusqar:

1. **qusqar:**

Sayfa 260

Satır: 33

Salyangoz.

Käzä mäzin qusqar kewek

yomarlanıp qaltırıp töştö

Ğäyephezmen Billahi

vallahi ğäyephezmen qoza

Ültermä

qustı:

1. **qustıhınıñ:**-hı, -nıñ

Sayfa 43

Satır: 14

Küçük erkek kardeş.

Apay apay awızındı as tip

äytkān ti Apahı

qustıhınıñ tawışın tanıp

qıwanıp awızın asıp

yebärgän

quştan:

1. **quştan:**

Sayfa 99

Satır: 18

Sadık.

Xalıq bınday keşelärze

boron borondan birle näfrät

menän Quştan tip atap

yörötä Quştan hüze küräheñ

bıl

quşamat:

1. **quşamat:**

Sayfa 21

Satır: 27

Lakap.

bında Sıpsıq Şähit tip

yörötälär Bıl quşamat

xatta unıñ bötä ırwına la

taralğan Şähit ırwınan

quy:

1. **quy:**

Sayfa 10

Satır: 44

I. Koyun II. Bırak!

Vazgeç! III. Elbette,

muħakkak IV. Koymak,

bırakmak, salmak,

yerleştirmek, yaymak.

menän unı bülde

Quy ulay timä mulla

Teyeşle äjeren birmäyensä

quy osahı:

1. **quy osahına:**-na

Sayfa 205

Satır: 5

Kelime Tipi: -

Koyun eti.

esep yebärep tabaqtağı quy

osahına ürelewğä kemder

sabırhızlıq menän işek qaqtı

Starşına aşırmaq ğına

quyan:

1. **quyan:**

Sayfa 65

Satır: 44

Tavşan.

qızğanis ine Ällä kösök

kenä sağınan Säğürä yeñgä

tärbiäläp üstergängä ällä üze

menän gel gel quyan

quyı:

1. **quyı:**

Sayfa 16

Satır: 15

Koyu, yoğun, yakın;

ışık geçirmez.

sığıp bula Bında hıw site

qırsın waq quyı bözrä

taldar kiñ yaşı yapraqlı yaş

tiräktär menän qaplangan

quyın:

1. **quyınında:**-ın, -da

Sayfa 47

Satır: 42

Döş ile koltuk

arasındaki yer, koyun.

Alla birhä bına tigän tiñ

bulıp kiterzär qart

quyınında qalas bar tip

boronğolar belmäy

äytmägändärzer

quysı:

1. **quysı:**

Sayfa 11

Satır: 6

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Bırak lütfen.

Säğürä yeñgä aşırıp qarşı

töştö

Quysı yeñgä kázäne birä

almayım da Atahı la

bıga riza bulmaş

quz:

1. **quz:**

Sayfa 16

Satır: 18

Köz.

Läkin ağas külägähendä lä

tüzgehez eşe böğön Qızğan

qırsıntaştarı tabandı quz

kewek yandıra Yemeş

hıwğa

quzğal:

1. **quzğalmanı:**-ma, -nı

Sayfa 29

Satır: 40

*Kimıldamak,
kıpırdamak, hareketlenmek.*
yeñenän tarttı Kitäyek
Kitäyek tim Yäneş
Yäneş quzğalmanı
Ozaqlamay alasıqtan awızı
bite

quzğat:

1. **quzğatıp:-ıp**

Sayfa 83

Satır: 43

*Kimuldatmak,
kıpırdatmak,
hareketlendirmek.*
quzğatıp unı taşqınlı zur
ağımğa äyländerep yebärze
Xammat ısın mäğänähe
menän baxetle ine xäzer
Sälimä

quziykürpäs:

1. **quziykürpäs:**

Sayfa 183

Satır: 16

Quziykürpäs (özel ad).
bit ulay bulmağan Aqtıq
hulıştarına tiklem
tartışqandar
Quziykürpäs menän
Mayanhılıw za şulay

-R-

rämiyev:

1. **rämiyevtar:-tar**

Sayfa 249

Satır: 40

Rämiyev (özel ad).
eşenä unıñ tağı la nığıraq
ese boşa başlanı
Rudniktarza la millioner
Rämiyevtar toqomon pır
tuzırğandar

ränye:

1. **ränyemäs:-mäs**

Sayfa 11

Satır: 22

*İncitmek, gücendirmek,
kalbini kırdırmak.*

tubıǵına alıp barıp ta haldı
Mulla ni balaşqa la riza
bulır Ränyemäs Balaşı

ränyet:

1. **ränyetkäne:-kä, -ne**

Sayfa 8

Satır: 8

*İncitmek, gücendirmek,
kalbini kırdırmak.*
töşkänder tihän Säğürä
unday bändä tügel Keşegä
huǵıw tügel sebeşte lä
ränyetkäne yuqtır unıñ
Bigeräk

räsäy:

1. **räsäy:**

Sayfa 153

Satır: 14

Rusya.

Yäki

Räsäy yere ikhez sikhez
haldatı batır yetez

rät:

1. **rät:**

Sayfa 15

Satır: 35

*I. Dizi, sıra II. Kez,
defa, kere.*
Ä bez baya irtänsäk un rät
inep qaytqaynıq inde
eye bit hılıw tip yawap birze

rätlä:

1. **rätläp:-p**

Sayfa 211

Satır: 13

*I. Denk getirmek II.
İyileştirmek, yoluna
koymak.*
Matveyzıñ käwzähän rätläp
huzıp halıp mataşqan
Nikitaniñ yawrın başına
nağan töyzähe menän
ayawhız

rätle:

1. **rätle:**

Sayfa 49

Satır: 1

Sırah, dizili.

tip Baygilde ağay rätle ber
qarağa kilmäs elek eşte
tiz genä xäl itep quyırğa
aşıqtı Ozaqlamay Taiba
äbey

räweş:

1. **räweşle:-le**

Sayfa 107

Satır: 19

*Şekilde, görünüşte,
kılıkta.*
qomağay Äzäm räweşle
ipläp kenä aşahañ bulmaymı
ni
Bıl igäwzeñ töböndä
balalarzı örkötöp tizeräk
torğozop

räweştä:

1. **räweştä:**

Sayfa 4

Satır: 44

*Şekilde, görünüşte,
kılıkta.*
Baygilde ağay tağı ber az
öndäşmäy ultırğandan huñ
ömöthöz räweştä qul ğına
heltäp

räxät:

1. **räxät:**

Sayfa 3

Satır: 15

Rahat, huzur.
İş kitkes räxät güzäl yazğı
tön tışta Ä
öyzä Yemeştärzeñ öyöndä
bötönläy ikense küreneş

räxätlän:

1. **räxätlänep:-ep**

Sayfa 24

Satır: 45

Rahat etmek.
tapqır tirläp räxätlänep
yoqlap kitte Şähit babay üz
eşenän bik qänäğät bulıp

räxätlek:

1. rəxätlek:

Sayfa 32

Satır: 9

Rahatlık.

rəxätlek kürmäne Tege
donyala kürergä yazhın
ismaham
tip teläy Bibekäyzeñ
qartsähe Zälifä äbey

rəxim it:

1. rəxim it:

Sayfa 9

Satır: 12

Kelime Tipi: **Kalıp**

İfade

Buyurun.

almay alpan tolpan başıp
işekkä taban atlanı
Äyzük mulla äyzük rəxim
genä it türzän genä uz

rəximhez:

1. rəximhez:

Sayfa 28

Satır: 35

Merhametsiz, şefkatsiz.

Xalıq tamam Ömöhözlökkä
birelde Rəximhez aslıq
tıñ ayawhız tırnağı äle ük üz
muyındarına bata

rəximle:

1. rəximle:

Sayfa 34

Satır: 39

Merhametli,

bağışlayan; şefkatli.
işetmäyheñ rəximle alla tip
öştäne Unıñ bıl huñğı
hüzzäre
üze lä añlamaştan allanıñ
rəximlelegenä qatı ironiya
bulıp

rəxmät:

1. rəxmät:

Sayfa 9

Satır: 13

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

*I. Merhamet, şefkat,
rahmet II. Teşekkür ederim.*

Kilep tä yetteñime ni hay
rəxmät yawğırı
Qorqoldayı yozroq xätle
bulıp sıgıp torğan arıq ozon

rano:

1. rano:

Sayfa 94

Satır: 32

Erken, erkenden.

Vı menya ne lyubite
Utrom rano budite

rasla:

1. raslar:-r

Sayfa 16

Satır: 37

Doğrulamak, teyit

etmek.

batırlıgın tağı ber qat raslar
ösön yänä ber ike
yotqoloqto
yotop yebärze Yemeş unıñ
bıl batırlıgına ısın

raslat:

1. raslatıw:-ıw

Sayfa 16

Satır: 1

Doğrulatmak, teyit

ettirmek.

Yäneş här ber hüzen
Yemeştän raslatıw ösön
eyeme
hılıw tip bötörhä lä bınan
ber ni zä añlamağan Yemeş

razboy:

1. razboy:

Sayfa 272

Satır: 38

Hayduthuk, eşkıyalık.

yozrogo menän uñlı hullı
töygöslärgä totondo
Qotqarığız Ülderälär Razboy
tip qısqırzı

rab:

1. rabbım:-bım

Sayfa 55

Satır: 42

Allah, Rab.

bändäläreñ integä hineñ Ey
rabbım Oşonday köfö
hüzzär
höyläp gonahlı la bulıp
bötämder inde min
höylämäş

rabbi:

1. rabbi:

Sayfa 130

Satır: 24

Allah, Rab.

xätle tere yäşäter tigän bit
Qörändä
Ya rabbi täwbä täwbä tip
mıgırlanğan Ğabbas mulla

rebyata:

1. rebyata:

Sayfa 94

Satır: 15

Çocuklar.

Vı posluşayte rebyata
Çto struna govorit

rekrut:

1. rekruttar:-tar

Sayfa 116

Satır: 26

Acemi asker.

la yügerergäme belmäy
aptırap qaldı Uramdan täzrä
täñgälenän ber nisä arbağa
teyälğan rekruttar talyan

revolyutsion:

1. revolyutsion:

Sayfa 251

Satır: 15

Devrim.

revolyutsion tulqın ularzı
azatlıq yer ikmäk ösön
köräşkä saqrızı börköt
kewek yuğarığa qoyaşqa
taban

revolyutsiya:

1. revolyutsiya:

Sayfa 185

Satır: 5
Devrim.
revolyutsiya kewek ör yañı
hüzzär bıl börkölwlekte
tağa la quyırtıp awıldı tağı
la tulqındırıp yebärä här

ritm:

1. ritmdı:-dı

Sayfa 169

Satır: 14

Ritim.

qatındıñ här xäräkäte här
eşe nindäyzer üzenä genä
xas ber ritmdı qabatlay
öñhöz yır bulıp yañğıray
hımaq

rızıq:

1. rızığız:-ıǵız

Sayfa 56

Satır: 12

I. Rızık II. Yiyecek,

azık.

tip äytkändär bit
Küräsäktäregez barzır indä
balaqayzar
Sit yerzärzä yeyähe rızığıǵız
äsähe hıwzarıǵız barzır

rıza:

1. rıza:

Sayfa 61

Satır: 5

Razı, razı olan.

rıza Yelkälärenä
mäñgelekkä menep atlangan
yarlılıq ta
yetep kilgän qartlıq ta
Gölgäyşäneñ tınıslıǵın
boşonmaşlıǵın

rıza bul:

1. rıza bulğan:-ğan

Sayfa 92

Satır: 42

Kelime Tipi: -

Razı olmak, kabul

etmek.

ayırılıǵını kilmäy bigeräk tä
şunday xörmätle keşeneñ

hüzen kire qağırğa baznat
itmäy bıǵa rıza bulğan Azaq

rızahız:

1. rızahızlıq:-lıq

Sayfa 35

Satır: 9

Razı olmayan;

yetinmeyen.

rızahızlıq kürhätewze
belmägän här waqt şat köläs
täbiätle
Sıwaqbıkä äbeyze lä
oşonday ömöthözlökkä
tüzemdän

rızalıq:

1. rızalıq:

Sayfa 38

Satır: 9

Razılık, yetinme,

kanaat etme.

qına işara bulıw menän ök
rızalıq birep yort yeren mal
tıwarın waqıtlısa tuğan teyeş
ber qartqa tapşıırıp Baygilde

rızalas:

1. rızalaştırmayınsa:-tır, -
ma, -y, -insa

Sayfa 11

Satır: 1

Razı etmek.

imsene allanıñ ilseñ
rızalaştırmayınsa im
kileşäme
ni Mulla tıyraq sabır bulırğa
tırşıp

rızalaştır:

1. rızalaştırırğa:-ırğa

Sayfa 10

Satır: 2

Razı etmek.

itew menän genä tügel ä im
tom öşkörüw tököröw
kileşen ösön imsene
rızalaştırırğa xäyer sazaqanı

roditeli:

1. roditeli:

Sayfa 94

Satır: 29

Anne ve baba.

Ex moi roditeli
Vı menya ne lyubite

rol:

1. rolen:-en

Sayfa 230

Satır: 6

Rol.

kewek toyola Äyterheñ ul
beyemäy ä säxnägä sıǵıp
batşa qızı yäki yen qızı
rolen uynay ine

rota:

1. rotanan:-nan

Sayfa 208

Satır: 40

Bölük (askeriye).

tawıştı Nisekter bik yağımlı
la yaqın da hımaq
Läkin xäterläy almay Yuq
ul bıl rotanan tügel Bında
ular

röxsät it:

1. röxsät it:

Sayfa 24

Satır: 11

Kelime Tipi: Kalıp

ifade

Müsaade etmek, izin

vermek.

Sıwaqay äbey röxsät itmänä
Torop tor Qarayıq äle
qäyneş Nimänän qoto
osqanın

rudnik:

1. rudnikta:-ta

Sayfa 88

Satır: 9

Maden ocağı.

köndäre ine Berensenän
közzö qıstı yazzı rudnikta
waqıtlı eştä yöröp uzğarğan
ataları işän haw

ruda:

1. ruda:

Sayfa 149

Satır: 41

Maden cevheri.

Min şaxtanan ruda taşığanda
ayağımdı hındırıp
bik ozaq bolnitsala yattım
Yörörgä xäl yuq Kön ütmäy

ruka:

1. **rukoy:**

Sayfa 210

Satır: 22

El.

Dobemsya mı vse
osvobojdeniya
Svoey sobstvennoy rukoy

rus:

1. **rus:**

Sayfa 37

Satır: 32

Rus.

beşerenergä tegenergä
keşelär menän başqortsa
ğına
tügel tatar hām rus
teldärendä lä häybät itep

russiya:

1. **russiyanan:-nan**

Sayfa 130

Satır: 16

Rusya.

Törkiägä barıp sıqqan
Universitetqa darelfönüngä
inep
uqıy başlağan Läkin ike ös
yıldan huñ Russiyanan üze

rusa:

1. **rusa:**

Sayfa 94

Satır: 27

Rusça, Rus dili.

Ä İzris qart unıñ hayın
qotoronop russa çastuşkalar
äytergä kereşep kitä

rux:

1. **ruxlı:-lı**

Sayfa 232

Satır: 13

Ruh; coşku.

kütärenke ruxlı äkiättärzän
huñ ügäy äsäyžärgä yetem
qızzarğa küsep kitte Qızzar
beräm beräm tına yıwaşaya

ruxlan:

1. **ruxlanıp:-ıp**

Sayfa 8

Satır: 17

*Ruhsal kuvvet almak,
coşmak.*
höyläp alğandan huñ
ayırıwsa ruxlanıp törlö törlö
awırıwzar unan nisek
hawırıw mäsälälärenä küsep
kitte

ryasa:

1. **ryasalarğa:-lar, -ğa**

Sayfa 129

Satır: 7

Rahip cübbesi.
menän bizälgän ozon
ryasalarğa törönöp
kadilonan xuş
yeşle tötöndär hibä hibä
sirkaw säxnähendä yırlap

ryumka:

1. **ryumkalarzı:-lar, -zı**

Sayfa 205

Satır: 4

Kadeh.
Yä Leksey Petrawis
şaraptan awız itäyek
hineñ hawlıqqa Ular täwge
ryumkalarzı töp kütärä

-S-

säbälän:

1. **säbälänep:-ep**

Sayfa 13

Satır: 22

I. Eli ayağı dolanmak
II. Huzursuz olmak, rahatsız
olmak.
Ey alla Ey ättägenähe bıl ni
buldı huñ äle
mulla tip säbälänep ni
eşlärgä belmäy bersä işekkä

säbäp:

1. **säbäptäre:-tär, -e**

Sayfa 23

Satır: 35

Sebep, neden.

kilterergä teläy ine Şulay
awırıwzıñ säbäptäre xaqında
haman baş vata torğas ul

säğät:

1. **säğät:**

Sayfa 65

Satır: 28

Saat.

Baygildeneñ bötä äyberen
konfiskovat itep üzen
yegerme
dürt säğät esendä awıldan
ğına tügel volost yerenän dä

säger:

1. **säger:**

Sayfa 211

Satır: 22

Yeşilimsi mavi.

zurlıçı ere harı şazra menän
qaplangan bıjır bitle
ağı äylänep qan hawıp
torğan säger küzle ofitser ul

säğürä:

1. **säğürä:**

Sayfa 4

Satır: 7

Säğürä (kişi adı).

menän Säğürä yeñgäğä bik
yetdi uylanırğa tura kilä
Şuğa
küräler axırı tön urtahı
yetkän bulha la ular haman

säkmän:

1. **säkmänä:-ä**

Sayfa 92

Satır: 17

Palto.

Qışın yäyen östönän
töşmägän oşo işke horo
säkmänä
kömrö arqahı käwzähenä

qarağanda la ozonoraq
hımaq

säksäk:

1. säksäkte:-te

Sayfa 258

Satır: 7

*Hamurdan yapılan ve
lokma gibi yağdan pişirilen
bir tatlı.*

qayzalı sığıp kitte Keyäw
yegettäre handıqtan
säksäkte
üzgäre alıp tabınga quyzılar
Tuy dawam ittä

säläm:

1. säläm:

Sayfa 95

Satır: 27

Säläm (yer adı).

saqrım üzgä yatqan Säläm
awılında rus başqort
uçılışçehında uqıy
Uçılışçeniñ başqort awıldarı
arahında

sälämät:

1. sälämät:

Sayfa 41

Satır: 4

Hastalıksız, sağlıqlı.

kürewzä ük oqşanı Bigeräk
tä unıñ taşıp barğan
energiyalı sälämät töşö kör
boyoroqlı tawışı yetez
bazıq

sälämätläñ:

1. sälämätläñep:-ep

Sayfa 13

Satır: 3

*Sağlıklı hale gelmek,
iyileşmek.*
bınan huñ sixätläñep
sälämätläñep kiterheñ kilen
Yaman qanıñ xäzer sığıp
böta tip höylände Läkin bıl

sälämätlek:

1. sälämätlege:-e

Sayfa 40

Satır: 35

Sağlıqlıqlık.

ike bite yanıp sälämätlege
taşıp torğan yetez qıyır
xäräkätle yegerme biş utız
yäştär samahındağı qatın ine

sälimä:

1. sälimä:

Sayfa 47

Satır: 21

Sälimä (kişi adı).

Ulı ikän İmeş unıñ Sälimä
isemle bik hılıw qatını
bulğan
ikän Berzän ber köndö
ularzıñ arahına şaytan väs
väsä

sällä:

1. sällähen:-hen

Sayfa 9

Satır: 16

Sarık.

muyınlı salış küzle
Äxmäzulla mulla işek
töböndä kaluşı
menän yäşel tayağın ğına
qaldırzı la sällähen sapanın

sämärqänd:

1. sämärqändtä:-tä

Sayfa 89

Satır: 14

Semerqand.

Ulyabayzan qurqam da ul
Isınlap ta xalıq telendä
Boxarala la Sämärqändtä

sämiğä:

1. sämiğä:

Sayfa 96

Satır: 18

Sämiğä (kişi adı).

yügerep kilep inde Balalar
arahında Qarasäs äbeyzeñ
yeyänsärzäre Sabira menän
Sämiğä lä Xammattıñ

sämiğulla:

1. sämiğulla:

Sayfa 142

Satır: 17

Sämiğulla (kişi adı).

alabız tızär Sämiğulla mineñ
iñ kese qäyneşem bula
Xäzer inde mineñ ösön
barıber İrhez qatın bulıp
keşe

sämlän:

1. sämlänep:-ep

Sayfa 154

Satır: 38

I. Coşmak,

*heyecanlanmak II.
Utanmak.*

Äxät böta donyanı onotop
ğarmunsını arıtıp
yıqmayınsa
tuqtamaşqa bulıp sämlänep
beyene Garmunsı

sämlelek:

1. sämlelek:

Sayfa 116

Satır: 1

Canlılık, heyecanlılık.

sämlelek menän tağı eşkä
kereşte
Axır xälhezlektän qara tırgä
töşöp awır mışnay

sämreğos:

1. sämreğos:

Sayfa 199

Satır: 9

Anka kuşu.

ısınlap ta bıl eş barıp sıqha
Sämreğos üzeneñ
qawırındarın da yıyıp ala
almayasaq ti Xalıq bit ul
yılğa

sän:

1. sän:-i

Sayfa 88

Satır: 29

Sen.

Yä sänı yä bänı
Sayran idär di

sängeldä:

1. sängeldäşep:-ş, -ep

Sayfa 194

Satır: 33

Sağa sola sallanmak.
unı azğınlıqta ğäyeplänelär
Üz ara säñgeldäşep
Yöröy şunda qartayğanda
tırtayğan Yetep kilgän

säñkeldäp:

1. säñkeldäp:

Sayfa 66

Satır: 26

*Çeng çeng diye ses
çıkarmak.*
genä qapqa töbönä sıǵıp
ultırıp kemdärzeler ärlägän
qarğağan şikelle säñkeldäp
örä örä yöräk özgös qayǵılı

sänsä:

1. sänsä:

Sayfa 174

Satır: 19

Serçe parmak.
Ä inde Hatıbal üzeneñ sänsä
qarap torğan tākābber qoro
küzzären qısqılap qaş
hikertep mataşa başlaha
Ayhlıwzıñ

sänse:

1. sänsep:-p

Sayfa 73

Satır: 13

I. Batırmak, saplamak
II. Sert sözler söylemek III.
Dikleştirip kaldırmak.
hänäk menän kübälärze
totoşlay sänsep alıp yän
kewek
yeñel itep kăbängä ırǵıtıp
qına torzo Unıñ ırǵıtıwına
kăbän

sänsel:

1. sänselgere:-ge, -r, -e

Sayfa 161

Satır: 34

I. Batırılmak,
saplanmak II. Acı, ağır
sözler söylemek III. Bitmek,
ortadan kalkmak.

tapqır döpdäp huǵılıp
qaldı

Qara hin unı sänselgere min
sıqqas ta nisek raxätlänep

sänske:

1. sänskele:-le

Sayfa 168

Satır: 1

Çatal.

kütärep sänskele ğınwar
qarın unıñ yalangas tänenä
hılanı Keskäy arıq tăn
qurmas kewek qurıldı Şulay
za

säp:

1. säp:

Sayfa 16

Satır: 32

I. Hedef II. Nişangah.
Ni Bibekäy apayım äytä
selbärä yothañ balıq
kewek säp yözöwse bulahıñ
ti Yä Yämes hin dä yot

säp säp:

1. säp säp:

Sayfa 117

Satır: 37

Kelime Tipi: -

Sep sep!.

Şıbır şıbır Tap top Säp säp
Täs täss Şıbırır
Baygilde ağay közgö
yamǵırzıñ yalqıtqıs ber törlö

säpeldät:

1. säpeldätä:-ä

Sayfa 16

Satır: 26

Şap şap ettirmek.

töbönä tayanıp yänäş huzılıp
yattılar za ayaqtarın bar
köskä säpeldätä başlanılar
Yänähe yözöp kittelär Yılı

säpsek:

1. säpsek:

Sayfa 54

Satır: 36

*Beyaz kuyruksallayan
kuşu.*

keskäy yöräktäre
kemdänder yarzam yaqlaw
ömöt itep
sitlektäge säpsek kewek
lepeldäy ine Läkin Sıwaqay
äbey

säpsim:

1. säpsim:

Sayfa 134

Satır: 46

İsyancı.

Qara hin unı yahilde Ni
höyläy bit ä Nisek höyläy
bit
ä Yäştärze miñä qarşı öndäy
bit bıl yahil Säpsim

säpsim gupsim:

1. säpsim gupsim:

Sayfa 195

Satır: 12

Kelime Tipi: -

İsyancı.

la batşa la säpsim kăräkmäy
Bötä keşe qarğa kewek ber
töş ber iş ber tiñ bulhın tip
äytä imeş ti Säpsim gupsim

säpsim ırıstan:

1. säpsim ırıstan:

Sayfa 124

Satır: 25

Kelime Tipi: -

İsyancı.

Ul ni ää säpsim ırıstan nāmā
lä baha İşanmahañ
beräy tön ä ni tege ürge
tuğayğa Kafır Xäbir tiräge

särbiyamal:

1. särbiyamal:

Sayfa 35

Satır: 36

Särbiyamal (kişi adı).

täwlekkä at horap alıp
İlseğol awılına kitte Uğa
oşo
awıldan Särbiyamal isemle

ber tol qatındı
dimlägäynelär

säreltä:

1. säreltäp:-p

Sayfa 106

Satır: 21

Çır çır etme sesini

bildiren sözcük.

Särbiamal säreltäp kilep
sığa

Ataq siğan balahı Yemeş

Niñä tik ultırähñ Sây

äzerlähänse

säreldek:

1. säreldek:

Sayfa 9

Satır: 8

İnce, cırtlak (ses için).

Ässälämägäläyküüm

Xujalar öyzäme

Sıwaqay äbey bıl säreldek

köylö tawıştı şunda uq

särpäklä:

1. särpäkläp:-p

Sayfa 73

Satır: 40

Parçalamak.

Ul böğön oşo toyğolar

aştında bik tarqaw eşläne

Xisbullarıñ särpäkläp

ırğıtqan besändären dä totop

qala

säs:

1. säs:

Sayfa 13

Satır: 43

Saç.

buylap qolaq yağına qalın

qara säs toloomdarınıñ

töbönä qaray qıwışıp

säs:

1. säsep:-ep

Sayfa 237

Satır: 41

I. Toprağa tohum

saçmak, ekmek II. Serpmek,

dağıtmak.

meñ törlö nur säsep balqıp
yatqan ikhez sikhez kiñ
yılğa yarına barıp ta sıqtı
Yılğala işelep aqtarılıp boz

säsäk:

1. säsäktän:-tän

Sayfa 143

Satır: 40

Çiçek.

ike bala birze xozay

Çäliullamdan bulğan ike

ulım

ğümerhez buldı Berehe

säsäktän berehe şunda

halqın

säsäkle:

1. säsäkle:

Sayfa 102

Satır: 2

I. Çiçekli II. Saçaklı,

püsküllü.

taşqursağın äle bulha

qosaqlap yanındağı

qızzarzıñ

işen huşın kitärep qap urtala

ultırğan Altınbikä säsäkle

säsewlek:

1. säsewlektä:-tä

Sayfa 99

Satır: 39

Ekin ekilen yer, tarla.

xälle bay keşelärgä ä

säsewlektä işke serek yer

sabınlıqta

soqor saqırılı küläwekle

tümärle urın yarlığa teyä

säskä:

1. säskälär:-lär

Sayfa 3

Satır: 12

Çiçek.

handuğas moñdarına mansıp

qıwana kölä ber özlökhöz

sıltrap ağa la ağa Ağastar

säskälär xaywandar xatta

säsrä:

1. säsräp:-p

Sayfa 19

Satır: 33

Sıçramak, serpmek.

küldäktäre buylap qandar

säsräp sıqtı

Sällälär Baştar Qan Qan

Äsäkäyem Teymägez

Teymägez

säsrät:

1. säsrätew:-ew

Sayfa 17

Satır: 33

Sıçratmak; hızlıca

serptirmek.

säsrätew tawıştarı menän

şaw gör kilep tora Keşelär

bında iñ qızıw besän uraq

öştöndä lä hıwıñğa

tuqtağan

säsürmese:

1. säsürmesenä:-nä

Sayfa 233

Satır: 8

Saç örgüsü.

qoromğa buyanılar Bınan

huñ ular tağı ber tapqır

Zahiranıñ biten buyarğa

yäki unıñ säsürmesenä

beräy

säwkä:

1. säwkälär:-lär

Sayfa 97

Satır: 9

Ala karga.

säwkälär xi xi xi

Balalar eteşä törtöşä känfit

artınan yergä taşlandılar

säy:

1. şäyme:-me

Sayfa 97

Satır: 22

Şey.

Xi xi xi tip ısınlap kinänep

kölä Usman bay Xäzrätteñ

şälkem yükähe şäyme ni

miñä Şart itep özlödö lä

kitte

säy:

1. säy:

Sayfa 8

Satır: 15

Çay.

lä imlärğä äzerlänä başlanı
Bögön dä ul säy yanında
başta donya kürşe külän
xäldäre turahında äzeräk

säyer:

1. säyer:

Sayfa 91

Satır: 41

I. Hareket etme II.

*Seyir, izleme III. Alışılmışın
dışında, yabancı IV.*

Şaşırtıcı, ilginç V. Reçine.

balalıqtı onotqan
Yemeştärgä sikhez säyer
xatta oyat ta
hımaq toyoldo Yäneş xatta
bışıldap

säygün:

1. säygün:

Sayfa 43

Satır: 35

Çaydanlık.

menän säygün sınayaq
ikmäk höt alıp kilde Ul arala
at

menän eşen bötöröp
ölgörgän İştüğan da
alasıqtan zur

säynä:

1. säynärzäy:-r, -zäy

Sayfa 63

Satır: 13

I. Çiğnemek II. Ezmek.

biş qazaq on ösön
Baygildeneñ boğazın
säynärzäy bulıp
haman ätäslände

säynüge:

1. säynügenä:-nä

Sayfa 60

Satır: 31

Çaydanlık.

qulınan tartıp uq aldı Unı
şunda uq bozop säynügenä
säy östäne Qotläxmätkä qatı
itep tağı ber sınayaq säy

säyzä:

1. säyzä:

Sayfa 103

Satır: 39

Säyzä (özel ad).

Ä harı säpsek bik tırışıp
nindäyzer Säyzä äbeyze
üsekläy

Säyzä Säyzä Säyzä äbey
Säyzä äbey

säyxur:

1. säyxur:

Sayfa 190

Satır: 8

Çay tiryakisi.

Bına şulay küpte kürgän baş
bıl Särbiyamal Yuqqa ğına
Saya Qarasästäñ Säyxur
Qarasäskä äylänmäğän bıl
baş

säxär:

1. säxär:

Sayfa 89

Satır: 6

Seher vakti.

Unan därwiştärsä därtlänep
helkenep yırlarğa totona
Här säxär vaqtında

säxiulla:

1. säxiulla:

Sayfa 7

Satır: 19

Säxiulla (kişi adı).

Sıwaqay äbey irenän yaşläy
tol qalıp Säxiulla
isemle ber genä ul üstergän
Xäzer Säxiulla ir yetep qatın

säxnä:

1. säxnähendä:-hen, -dä

Sayfa 129

Satır: 8

Sahne.

menän bizälgän ozon
ryasalarğa törönöp
kadilonan xuş
yeşle tötöndär hibä hibä
sirkaw säxnähendä yırlap

saq:

1. sagıñ:-ğın

Sayfa 113

Satır: 7

I. Dönem, çağ, vakit II.

*An, süre III. Güç bela,
zorlukla IV. Büsbütün,
tamamıyla.*
Kemgä qarap qalırız
İsmaham hineñ haw sagıñ
da
tügel bit Sıwaqay äbey zä
Säxiullahı ösön xafalanıp
tora

sabınlıq:

1. sabınlıq:

Sayfa 73

Satır: 9

Ekin tarlası.

Sabınlıq esenä xatta at inep
kithä lä kürenmäy Ber kön
eñer töşör aldınan
Xammattar za Xisbullalar za
yänäş

sabır:

1. sabır:

Sayfa 11

Satır: 2

Sabır, tahammül,

dayanıklılık.

imsene allanıñ ilsehen
rizalaştırmayınsa im
kileşäme
ni Mulla tıynaq sabır bulırğa
tırışıp

sabırhız:

1. sabırhız:

Sayfa 5

Satır: 22

Sabırsız.

Baygilde ağay tağı sabırhız
qul heltap qatınıñ

xäweflängäynem Bılay
bulğas ni allağa şökör inde

sabırhızlan:

1. **sabırhızlana:-a**

Sayfa 189

Satır: 26

Sabırsızlanmak.

Yä höyläy başlahın ine inde
Nimä höylär ikän inäyem
bıl kilewzä tip sabırhızlana
Yemeş Ä Qarasäs

sabira:

1. **sabira:**

Sayfa 96

Satır: 18

Sabira (kişi adı).

yügerep kilep inde Balalar
arahında Qarasäs äbeyzeñ
yeyänsärzäre Sabira menän
Sämiğä lä Xammattıñ

sabıs:

1. **sabışıp:-ıp**

Sayfa 136

Satır: 1

I. Koşuda yarışmak II.

*Birlikte biçmek, birlikte
kesmek.*

keygän nindäyzer yat
keşelär sabışıp yöröy
Qaraqtarzır
tiheñ At urlarğa yöröyärzär
tiheñ Arı sabahıñ bire

sabıw:

1. **sabıwzarın:-zar, -ın**

Sayfa 111

Satır: 12

Önden açılan iki

*parçalı cübbe cinsi elbisede
bir parçanın etek kısmı.*

Qızzar yügereşep uramğa
sıqtılar Tap oşo waqıt
uramğa kázakey sabıwzarın
yalpıdatıp baş osona

sabıy:

1. **sabıyzarzan:-zar, -zan**

Sayfa 54

Satır: 40

Küçük çocuk, sabı.

awılığızzan yaqındarğızzan
da ayırılalığız bit Ey
alla Ey alla niñä sabıyzarzan
bılay üs alahındır belmäyem

saban:

1. **saban:**

Sayfa 235

Satır: 19

Evcil, insan canlısı.

Totoş qılaw menän
qaplangan saban at halmaq
atlap
kärtä yağına ütte Qızzar
bazarsıllarız qarşılay sığırğa

saf:

1. **saf:**

Sayfa 16

Satır: 13

I. Saf II. Doğal III.

*Açık, net, düzgünce işitilen
IV. Saf, sıra, dizi.*
yörötälär bıl urındı Timäk
oşo urında yılğanı kışep
teregömöstäy aq saf bulıp
sıltrap ağa Kisew tip

safura:

1. **safura:**

Sayfa 190

Satır: 16

Safura (kişi adı).

Säyxur Qarasäs tigändän
min bäläkäs saqta bezzeñ
awılda Safura tigän säyxur
äbey bula torğaynı tip

sağıl:

1. **sağılp:-ıp**

Sayfa 66

Satır: 40

I. Yansımak; göze

ilişmek II. Çakılmak III.
Kamaşmak IV. Belirmek,
belirgin olmak.

kürenmäne Tik töndären
genä unıñ üzäk özgös
qayğılı
olowı hamam hamam

kürşelärzeñ qolağında
sağılıp

sağılış:

1. **sağılışı:-ı**

Sayfa 15

Satır: 43

Yansım.

körästerew zä oşo ğazätteñ
ber sağılışı ine Şulay itep
Yäneş his tä bireşergä
yarışta artta qalırğa
telämäne

sağıstır:

1. **sağıstırıp:-ıp**

Sayfa 132

Satır: 3

Karşılaştırmak,

mukayese etmek.

sağıstırıp qaraw uğa oqşatıw
kemdeñ dä bulha başına
kilergä lä mömkin
bulmağan Şulay za bıl
mäsälä Xäbirze

sağıw:

1. **sağıw:**

Sayfa 11

Satır: 24

Göz alıcı, göz

kamaştırın; çok parlak.

balaş işe genäme Qanday
häybät bit Bizäktären äytäm
qayhılay sağıw bit Ay hay
hay Rāxmāt töşkörö üzeñ

sajin:

1. **sajin:**

Sayfa 68

Satır: 20

Sajin ölçüsü.

köräştä üz aldına keşe
sığarmanı Azaq üşep yetep
sajin kāwzäle bōrkōt qarashlı
ir bulıp yetkäs unıñ menän

sal:

1. **salıp:-ıp**

Sayfa 28

Satır: 18

I. Kurban kesmek II.

*Bir uçtan bir uca
birleştirmek.
Küptär ilap yalbarıp
xozayzan yamğır
teläy Barlı yuqlı malın
qorbanğa salıp älege şul*

salbar:

1. salbar:

Sayfa 91

Satır: 19

Şalvar.

salbar keşähenä tıqqan qısqa
ayaqtarın xäle yetkänsä
kirep tarbaytıp başqan
Közöräygän yelkähe
terpäygän

salğı:

1. salğığa:-ğa

Sayfa 27

Satır: 24

I. Orak II. Biçer

bıçkısı.

tağı ber az tapanıp torzo la
yay ğına atlap tışqa sıqtı
Salğığa qırqılıp quyma ulım
tip qaldı Säğürä Yeñgä

salğıy:

1. salğıyzarı:-zar, -ı

Sayfa 154

Satır: 31

*Gümüş bezekli cübbe
tarzi elbisenin belden aşığı
uzanan ayırık iki kısmı.
salğıyzarı ozon bulıw za
bilgä bilbaw urınına
bıwılğan
yükä baw za unıñ
beyeweneñ şaplegenä zarar
itä almanı*

salın:

1. salındı:-dı

Sayfa 276

Satır: 11

I. Kurban kesmek II.

*Bir uçtan bir uca
birleştirmek III. Göze ya da
kulağa ilişmek, bir parça
görölmek.*

küzenä Timerbayzarzıñ öyö
yanında barğan sır sıw
salındı
Kemdelər tuqmayzar
tügelme İştüğandımı ällä
Baygilde

salış:

1. salış:

Sayfa 9

Satır: 15

I. Eğik, yamuk, çarpık

II. Gözü şaşı olan, şaşı

bakan III. Çarpık bacaklı.

muyınlı salış küzle

Äxmäzulla mulla işek

töböndä kaluşı

menän yäşel tayağın ğına

qaldırzı la sällähen sapanın

salqan:

1. salqan:

Sayfa 17

Satır: 23

Sirtüstü.

berzäre salqan yözöwzä

yarışalar Qısqahı här

qayhılı

üzensä yözä yarışa öyräk

balaları şikelle hıw esendä

salawat:

1. salawat:

Sayfa 30

Satır: 14

Salawat (özel ad).

Bar tip nıqıştı Bibekäy

Qarttayım äytä

boron unda xatta zur xatta

bay awıl bulğan ti Salawat

samoderjavie:

1. samoderjavie:

Sayfa 237

Satır: 28

Çarlık rejimi.

hüzzär yış qabatlandı

İştüğän bıl hüzzärze

Timerbayzan

işetep belä ine inde Läkin

Nikita samoderjavie

sama:

1. samahındağı:-hın, -da, -ğı

Sayfa 40

Satır: 36

I. Tahmin II. Yaklaşık

büyüklüğü III. Niyet, istek.

ike bite yanıp sālāmätlege

taşıp torğan yetez qıyıw

xäräkätle yegerme biş utız

yäştär samahındağı qatın ine

samahu:

1. samahu:

Sayfa 142

Satır: 23

I. Tahmin II. Yaklaşık

büyüklüğü III. Niyet, istek.

Miñä ul saqta yegerme dürt

samahu ine şikelle Ä uğa

baxırğa uza barha un dürt un

biş bulğandır Şulay ine

samawır:

1. samawırzı:-zı

Sayfa 10

Satır: 4

Semaver.

yällämäşkä kārāklekte

töşöndöröw menän

tamamlandı

Samawırzı ber ike tapqır

yañırtıp qıstıtıp qıstıtıp

samay:

1. samay:

Sayfa 32

Satır: 14

Tam, tam da.

hımaq itep

Yäşläy kitä yäşläy Utız ike

yäş kenä bit Samay

sañ:

1. sañı:-ı

Sayfa 28

Satır: 5

I. Toz; parçacık II.

Güçlü, yankılanan (ses için)

III. Kuru, çorak.

aşlıq tamırınan uq köyöp

yerzeñ qara sañı osop yata

Tik bayzar başıwında ğına
buyta täpäs bulha la tos

sañlı:

1. **sañlı:**

Sayfa 15

Satır: 25

Tozlanmış, toz basmış.

Ular yetäkläşep sañlı olo yul
buylap inähen yuğaltqan
qaz bäpkäläre şikelle yıwaş
şım bulıp ilke halqı ğına

sana:

1. **sana:**

Sayfa 66

Satır: 1

Kar kızıağı.

yetep sana yulı töşkäs ul
nindäyzer ber hıltaw tabıp
Qaşqarız alıp qaytıw niäte
menän üz awılına barıp sıqtı

sap:

1. **sapılğan:-ıl, -ğan**

Sayfa 12

Satır: 36

*I. Sıçrayarak ve hızlıca
koşmak (hayvanlar için);
hızlı ve çabucak gitmek II.
Gerinerek hızlıca vurmak
III. Keskemek, biçmek.
quyzı Balalar ılarğa la yäki
ni zä bulha beräy hüz
äytergä lä belmäy qatıp
qaldılar Bäke menän
sabılğan*

sapıy:

1. **sapıy:**

Sayfa 52

Satır: 40

Sapıy (kişi adı).

hikereşep töştö İkehe şunda
uq öygä inep kitte Ä berehe
huqır Sapıy menän
starostanı ezläp alıp kilde
Ular za

sapsı:

1. **sapsıp:-p**

Sayfa 163

Satır: 43

Tırnaklamak.

Qähär huqır botomdo
qalay yaman sapsıp aldı tip
qarğanıp ultırıp qaldı
Särbiyamal Unan Yemeş
bıǵasa

sapsan:

1. **sapsan:**

Sayfa 219

Satır: 44

Çevik, süratli.

İke hılıw qızımdı küphende
lä qäynäm
Sapsan turı atımdı küphende
lä qäynäm

saptır:

1. **saptırıp:-ıp**

Sayfa 40

Satır: 6

*I. Sıçratarak yürütmek
II. Dörtmala koşturmak III.
Gerinerek hızlıca
vurdurmak IV. Kestirmek,
biçtirmek.
künelen biläp alğan at
tuǵarıw huǵarıw unan
Qormoş
bayzarğa xätle saptırıp
barıw şatlıǵı atahınıñ kilep*

sapan:

1. **sapanın:-ın**

Sayfa 9

Satır: 16

*Cübbeye benzer uzun
ve bol kesimli bir kıyafet.
muyınlı salıx küzle
Äxmäzulla mulla işek
töböndä kaluşı
menän yäşel tayağın ğına
qaldırız la sällähen sapanın*

saq:

1. **saqta:-ta**

Sayfa 5

Satır: 44

*I. Dönem, çağ, vakit II.
An, süre III. Güç bela,*

*zorlukla IV. Büsbütün,
tamamıyla.*

kilä xatta yünläp ısıq ta
töşkäne yuq Äğär yañınan
un
un biş kön şulay torha aşlıq
köyä başlayasaq Ul saqta

saq:

1. **saqqan:-qan**

Sayfa 117

Satır: 7

*I. Çakmak, kıvılcım
çıkarmak II. Isırmak II.
Sözle incitmek.
Şahimorat yılan saqqan
kewek hişkänep hikerep
torzo Qolağına ıñanmay
atahınıñ ayaqtarınan*

saq:

1. **saq:**

Sayfa 191

Satır: 44

Saq (özel ad).

tihäñ töşö eş tihäñ eşe aqıl
tihäñ aqılı bar Yetmähä
İştüğandı bik yarata Niñä
şul ike balanı Saq menän

saq suq:

1. **saq suq:**

Sayfa 103

Satır: 43

Kelime Tipi: -

Sak! Suk! ses

çıkarmak.

Saaaq Suuuq Saq Suq tigän
xälhez genä

saq suq:

1. **saq suq:**

Sayfa 104

Satır: 3

Kelime Tipi: -

Sak ve Suk hikayesi.

Saq Suq äkiäte kilep töşä lä
küzzärenä yaş erkelä
Baygilde ağay za qoştar
höyläşewenä qolaq halıp
ozaq

saq saq:

1. saq saq:

Sayfa 262

Satır: 27

Kelime Tipi: -

"Tak tak, tük tük" etmek.

Saq saq qına işek
şığırılğanday buldı İştüğan
işekkâ
taşlandı Qulına keskây genâ
töyönsök totop

saqır:

1. saqır:-a

Sayfa 3

Satır: 9

I. Çağırmak II. Ötmek.

başında kâkük saqıra
Külâwektâ talmâyendâr
bağıldaşa
Olo Eyek yılğahı üzeneñ
mäñge şat şayan yırzarın

saqırıl:

1. saqırılmağan:-ma, -ğan

Sayfa 46

Satır: 25

I. Çağırmak II.

Misafirliğe davet edilmek.
kitte Läkin Baygilde
ağayzıñ bıl saqırılmağan
qunaq
menän höyläşergä lä
tanışırğa la niäte yuq ine Ul

saqma:

1. saqma:

Sayfa 208

Satır: 31

Çakmak taşı.

Ul şinel itäge menän qaplap
saqma sağa başlay Ä tege
yat
haldat qızıqınıp üzenä
öñhöz hüzhez tekläp
torowsılarğa

saqım:

1. saqım:

Sayfa 36

Satır: 44

Kilometre.

yebärewenä ısanıp qıştıñ
satlama hıwıq ber könöndä
un
saqım yerze yäyäwläp
qasıp qaytıp kildä

sarbayla:

1. sarbaylağan:-ğan

Sayfa 166

Satır: 27

Kavga ederek

bağırmak.

yuyqa ğına sarbaylağan
qazzarınıñ tawışın işetep
baqsığa yügerep kilep ingän
Särbiyamal qapıl

sarğa:

1. sarğalar:-lar

Sayfa 166

Satır: 26

Vahşi.

muyınlı kükhel aq qazzarı
xujahına oqşap bik uşaldar
sarğalar Ularzan Yemeşkâ
şulay bik yış eläğä ine Äle
lä

sarsa:

1. sarsağanhıñ:-ğan, -hıñ

Sayfa 55

Satır: 22

Çok susamak,

susuzluktan kurumak.
bötörzö Sıwaqay äbey tağı
awır itep uftanıp quyzı
Qalay sarsağanhıñ balaqay
Ey alla

sara:

1. sara:

Sayfa 16

Satır: 7

I. Çare II. İmkan;

amaç.

sumıwzan başqa ber sara la
qalmanı Yäneş ğorur töş
menän duşınıñ artınan
eyärze Ular tırışıp tırışıp

sarahız:

1. sarahızan:-zan

Sayfa 42

Satır: 38

Çaresiz.

tigän dä äbey tağı la qatıraq
awırığan da kitkän bulğan
ti Şunan huñ babay
sarahızan äbeyenä ulın
huyıp aşatqan

satın:

1. satından:-dan

Sayfa 22

Satır: 14

Saten.

Ana Qormoş bayzıñ yap
yamaq qızı Ğilmekäy gel
satından da yebäktän genä
keyä Niñä ulay ikän ul ä

satlama hıwıq:

1. satlama hıwıq:

Sayfa 36

Satır: 43

Kelime Tipi: -

Kışın en soğuk zamanı.

yebärewenä ısanıp qıştıñ
satlama hıwıq ber könöndä
un
saqım yerze yäyäwläp
qasıp qaytıp kildä

satna:

1. satnap:-p

Sayfa 33

Satır: 41

I. Çatlamak, yarılmak

II. Çok susamak,

susuzluktan kurumak.

satnap qatqan sañlı yergä
qaqlığa başlanı Qayğıhınan
bötönläy başılıp telhez
qalğan keşelär qapıl
yänlänep

satqı:

1. satqıları:-lar, -ı

Sayfa 177

Satır: 6

Kıvılcım; ışıq hüzmesi.

ixlas küñel menän tăteldäne
Särbiyamal Xatta unıñ

sısqan küzzärendäge qoros
satqıları la hürelep küz

sata:

1. **sataları:**-lar, -ı

Sayfa 9

Satır: 19

Ağacın çatalı.

sataları şikelle oslo käre
barmaqtarın tırpaytıp
Yä xuş allahı äkbär tip biten
arlı birle hıypap

satan:

1. **satan:**

Sayfa 118

Satır: 13

Topal.

qısqarıp qalğan unıñ Şunan
birle unı Satan Xälim tip
yörötälär Ul azım hayın
hulğa yantayıp salğı
heltägän

satay botay:

1. **satay botay:**

Sayfa 64

Satır: 40

Kelime Tipi: -

Rastgele, gelişigüzel.

Keşe ülaterergä xaqıgız yuq
tip qısqıram ti
Şunan ular hine satay botay
totop tışqa alıp sıgıp arba

sawqa:

1. **sawqahındağı:**-hı, -nda,
-ğı

Sayfa 74

Satır: 19

Çalı.

tırmalarzı teyä lä yeñgäñde
Zälifä sawqahındağı
sabınlıqqa
küserä tor Ä min hineñ
kăbände oslap quyayım tinä

sawza:

1. **sawza:**

Sayfa 37

Satır: 17

Ticaret, alışveriş.

säy şäkär kewek nāmälär
menän bik şäp sawza itewe
östönä
bazar köndärzä qunırğa keşe
töşöröw eske mäjlestäre

sawzagär:

1. **sawzagärzän:**-zän

Sayfa 130

Satır: 12

Tüccar.

Törkiälä Stambulda
tuqtawın şunda oşo yaqtan
barıp
urınlaşqan ber sawzagärzän
Xäbir xaqında işetewen

sawzalas:

1. **sawzalaşqandan:**-qan, -
dan

Sayfa 119

Satır: 16

Ticaret yapmak,

alışveriş yapmak.

miñä qaytıp aşlıq säsergä

teyeş

Ul şulay ozaq

sawzalaşqandan huñ

Baygilde ağayzı

sawap:

1. **sawap:**

Sayfa 133

Satır: 31

Sevap.

atahınıñ Kafir Xäbirze totop
alla qarşında sawap
alayım vlast qarşında
däräjägä ireşäyem tihän
xäzer

saya:

1. **saya:**

Sayfa 123

Satır: 5

Cevval, atak.

ul üzeneñ bıl uşal saya
qatındı qasandır ısınlap
yaqın kürewen unıñ
quyınında ber nisä minutqa
bulha

savalıq:

1. **savalıqı:**-ı

Sayfa 36

Satır: 34

I. Cevallik II.

Kurnazlık III. Cesurluk,

gözü karalık.

irkä üz hüızle bulıp üste Qız

bulıp yeter yetmäştän

awılda

üzeneñ uşallığı sayalığı

menän dan totqan Äxmätşa

sayır:

1. **sayır:**

Sayfa 98

Satır: 10

Reçine.

awıldın iñ osona barıp

sıqtılar

Teşkä yäbeşep sayır kewek

huzılıp torğan xuş yeşle

sayqa:

1. **sayqap:**-p

Sayfa 29

Satır: 34

I. Çalkalamak,

silkelemek, sallamak II.

Yıkamak, kir çıkarmak.

Tik ara tirä eştän tuqtap tirä

yaqqa ällä nindäy yat

qaraş taşlap tora birä lä

başın sayqap

savqal:

1. **savqalıp:**-ıp

Sayfa 12

Satır: 34

I. Dalgalanmak,

silkenlemek II. Nereye

gideceğini bilemeden sağa

sola savrulmak III.

Yıkanmak.

nindäyzer tamırğa bäge

menän saptı Säğürä yeñgä

ällä

xäle bötöp ällä qurqıwzan

küzzären yomop sayqalıp

savran:

1. sayran:

Sayfa 88

Satır: 30

Gezme.

Yä säni yä bāni

Sayran idār di

seben:

1. seben:

Sayfa 25

Satır: 19

Sinek.

yonsotqan seben öyörön

qıwıp ultıra başlanı Tik

tışqa

uynarğa sıgırğa ğına unıñ

xäle yuq ine äle Säğürä

seber:

1. seberzä:-zä

Sayfa 63

Satır: 26

Sibirya.

kitte Ax fetnäse Bıl hüzeñ

ösön min hineñ başıñdı

Seberzä seretermen

beläheñme

sebeş:

1. sebeşte:-te

Sayfa 8

Satır: 8

Küçük su tavuğu.

töşkänder tihän Säğürä

unday bändä tügel Keşegä

huğırw tügel sebeşte lä

ränyetkäne yuqtır unıñ

Bigeräk

sekund:

1. sekund:

Sayfa 81

Satır: 34

Saniye.

Küzzärenän ber özlökhöz

qaynar yaş tügelde

Qasırğa tormasqa ine bında

Ber minut ta ber sekund

seläwsen:

1. seläwsen:

Sayfa 208

Satır: 13

Solucan.

Okopqa yeweş qızıl mäte

östönän seläwsen kewek

şıwışıp

şıp yat ber haldat kilep töşä

Baygilde ağay menän

selbärä:

1. selbärä:

Sayfa 16

Satır: 31

Balık yavrusu.

Ni Bibekäy apayım äytä

selbärä yothañ balıq

kewek säp yözöwse bulahıñ

ti Yä Yämes hin dä yot

sellä:

1. selläläge:-lä, -ge

Sayfa 246

Satır: 4

Yılın en sıcak ve en

soğuk kırk günlük dönemi.

İke yaqtan da zur qalım

mähär bildälände Tuyğa aya

qazıhı sıqqan yılqılar

huyıldı Selläläge kewek

selpärämä:

1. selpärämä:

Sayfa 40

Satır: 16

Paramparça, tuz buz.

Läkin unıñ bıl ömötö äsähe

ülew atahın bay eştän qıwıp

sığarırw menän selpärämä

kilde İştuğan bıl turala xäzer

seltär:

1. seltärzärzeñ:-zär, -zeñ

Sayfa 30

Satır: 17

I. Dokuma, tüll II.

Kafes, çit, perde.

kitkändär ti Şul saqta

yanğan seltärzärzeñ

qaşmawzarzıñ

märyendäre munsaqtarı äle

bulha oşo tireşlek arahında

seltärlä:

1. seltärläp:-p

Sayfa 160

Satır: 23

Tel örmek.

Sobxan starşınalarzıñ hırlap

seltärläp zäñgärgä buyap

eşlängän ör yañı

qapqalarınıñ aldı uram

urtahına

sem qara:

1. sem qara:

Sayfa 88

Satır: 34

Kelime Tipi: -

Kap kara, simsiyah.

Läyläjandı yırla

Sül ğäräbe şikelle sem qara

haqaltay tar ğına bitlä

semä:

1. semäkäy:-käy

Sayfa 222

Satır: 7

Nakışlı, desenli,

motifli, işlemeli.

yäm yaşel semäkäy bizäktär

töşöröp maturlağan bäläkäs

kenä meyes urzala elewle

torğan ber ike küldäk tä işek

semäkäy:

1. semäkäyzär:-zär

Sayfa 222

Satır: 17

Nakışlı, desenli,

motifli, işlemeli.

törlö kakersäktär

semäkäyzär yahap bez

kewek näzek

beyek üksägä bäläkäs kenä

yez dağa qağıp äle genä

tegep

semärlä:

1. semärläp:-p

Sayfa 89

Satır: 30

Nakışlı, desenli,

motifli, işlemeli.

Şäwräneñ atahı balta oştahı

Xälim ağay bötä ğümeren

keşelärgä matur matur öyzär
halıp semärläp möhörläp

semetä semetä:

1. semetä semetä:

Sayfa 235

Satır: 9

Kelime Tipi: -

Çimdikleje çimdikleje.

yalaŋgas ayaqtarız özöp
semetä semetä ularız köskä
ışkä

kilterze Şunan huñ ğına

Yäneş üzeneñ qolaqsınday

semetkelä:

1. semetkeläp:-p, -

Sayfa 4

Satır: 13

Çimdiklemek.

bötkän köräk haqalın

semetkeläp urındıq sitendä

bayanan

birle hüzhez ultıra

Kügelyem ay nurzarı unı

bersä

seminariya:

1. seminariyağa:-ğa

Sayfa 128

Satır: 13

Okul.

duxovniy seminariyağa

uqırğa barıp inewe belengän

Xäbir dindän yazğan Xäbir

kafir bulğan Urışqa

semte:

1. semtep:-p

Sayfa 40

Satır: 39

I. Çimdiklemek II.

Parmak ucu ile tutmak.

baştarın küpertep yeñ

ostarın terhäkkä xätle

taraytıp semtep

näzek qatmarzar halıp

tegelgän al keseyä küldäk

ayağında

semtem:

1. semtem:

Sayfa 217

Satır: 34

Bir çimdiklik miktar.

qolas taşlap yön sıratıp

ultıra Eyäk osondağı zur

qara

miñenä üşkän ber semtem

yön unıñ bilay za köslö

ixtıyarlı

señlä:

1. señläp:-p

Sayfa 162

Satır: 22

Çin çin etmek.

köndän kön arttırğa ğına bara

ine

Yäneş üzäk özgös tawış

menän señläp ilay ilay tağı

sentyabr:

1. sentyabr:

Sayfa 207

Satır: 26

Eylül.

yaqqa tuzzırıp yebärze

Sentyabr ayınıñ qarañğı

tönö ine Baygilde ağayzar

sepräk:

1. sepräkkä:-kä

Sayfa 42

Satır: 40

Paçavra, eski püskü

kumaş.

ti Malayzıñ apahı

mırzahınıñ ügäy äsäy talap

kimerep

bötkän höyaktären ilay ilay

yıyıp alğan da aq sepräkkä

septä:

1. septä:

Sayfa 238

Satır: 31

Dokuma.

rätenän sana tärtä septä

şälkem yükälär taratıp

taşlanğan tübäläs urından

yügerep tigändäy uzı la

ser:

1. serle:-le

Sayfa 10

Satır: 9

Sır, gizem.

bötä serle eştärenä

töşönöwse aqıl eyähe itep

kürhätergä

tırışıp kire qaqqıhız yetdi

tawış menän

sere:

1. sereyheñ:-y, -heñ

Sayfa 122

Satır: 5

I. Çürümek, zarar

görmek II. Zor şartlarda

yaşamak.

Bında rudnikta tereläy yer

aştında sereyheñ Ä unda üle

köyö yer öştöndä awnap

küzeñde qarğa soqor Tik

bına

serek:

1. serek:

Sayfa 67

Satır: 29

I. Çürük, çürümüş II.

Yanlı, hata.

Isınlap ta keskäy öyzön vaq

serek büränäläre bında

üzäreneñ huñğı

vazifalarına berzäm baş

eyergä

serem it:

1. serem itä:-ä

Sayfa 125

Satır: 44

Kelime Tipi: -

Az uyumak, uyuklamak.

qanatın yelpöp xäzer xäzer

qalqınıp osop kitergä yatqan

serle aqqoş himaq yäyge tañ

serem itä Eye tañ yaqınlaşa

seret:

1. seretere:-er, -e

Sayfa 45

Satır: 13

I. Çürütmek, zarar

vermek II. Zor şartlarda
yaşamaya mecbur etmək.
Abaw Qähär huqqırı Teşen
seretere tip äse
qarğanıp Yemeşte izängä
atıp bärze Biniñ artınsa
hikerep

seretmä:

1. seretmä:

Sayfa 236

Satır: 26

Gübre.

tireş deget kün timer äse
käbestä tağı ällä nindäy
seretmä yestäre borqop
tanawızı yarıp kilgän kiñ
bıraq

sergey:

1. sergey:

Sayfa 119

Satır: 22

Sergey (kişi adı).

Şulay bulğas unı kem eşkä
alın tip tä östäne
Sergey qart Mrakovkala ber
tin ösön keşeneñ küz

sergey xitrov:

1. sergey xitrovqa:-qa

Sayfa 119

Satır: 9

Kelime Tipi: -

Sergey Xitrov (özel

ad).

Mrakovka awılına alıp barıp
Sergey Xitrovqa eşkä
urınlaştırzı Bina znakom
hiñä yalsı Qış könö hindä
eşlär

serläş:

1. serläşä:-ä

Sayfa 125

Satır: 28

Karşılıklı sır vermek.

niñäler ayırıwsa tıñğıhız
qıştırlaşa üz ara nimä
turahındalır
serläşä yäki borsowlı hüz
bötköhöz baxäs alıp

serle:

1. serlelekten:-lek, -teñ

Sayfa 132

Satır: 5

Sırlı, gizemli.

barğan hayın nıgıraq
borsoğan Bıl yaşerenlek
serlelekten
qasan da ber sige bulır
köndän kön zuraya kiñäyä
barğan

sestra:

1. sestra:

Sayfa 212

Satır: 33

Hemşire.

Baygilde ağay Sestra gäjap
zur haqlıq menän haman
gipstı telgeläy

sew:

1. sew:

Sayfa 35

Satır: 28

*Şşş, ağlamamayı ya da
susmayı bildiren söz.*
qosaqlap irkäläp yıwatırğa
tırıştı
Sew ilama hılıw yäme

sey:

1. sey:

Sayfa 39

Satır: 46

I. Çiğ II.

Olgunlaşmamış III.

Bütünüyle, büsbütün,

tamamen.

vaqıtta Qormoş bayzarzıñ
yerän aygırın halmaq qına
yurttırıp sey harı keşmir
yoqa şäl borkängän qatındı

sevä:

1. sevä:

Sayfa 12

Satır: 2

Vişne.

Yäm yaşel genähe mineke
Seyä qızılı üzemä

sevças:

1. sevças:

Sayfa 260

Satır: 15

Şimdi, şu anda.

Xäzer Seyças gospoda
Hatıbal qähärlänep unı tibep
osorzo la tağı atahına
taşlandı

sevlät:

1. sevlät:-ep

Sayfa 239

Satır: 19

Çiğ çiğ yemek.

yelkä iten suqıp sevlätöp
bötkän Sämreğostoñ suqışın
hındırğandar Quldan bığaw
özöldö iptäştär Yäşähen

sez:

1. sez:

Sayfa 223

Satır: 13

Siz.

Yuğargı basma mägrur min
yuğarı sez tübänsez di
Niçek ğali minem urınım
tübängelär kürämsez di

sıbıq:

1. sıbıq:

Sayfa 51

Satır: 6

Çubuk, sopa.

yörögän Yäneş menän
Yemeş at artınan uramğa
yügerep
sığıp apalarımıñ tal sıbıq
şikelle böğölöp töşkän
keskäy

sıbal:

1. sıbalıp:-ıp

Sayfa 4

Satır: 12

Dolaşmak, birbirine

girmek.

hırındırıp halıñğan ike
keşelek urında may şäm
kewek
hızıp önhöz tınıp yata Ä

Baygilde ağay sıbalıp
oyoşop

sıbar:

1. sıbar:

Sayfa 14

Satır: 40

I. Alacalı, alaca bulaca

II. Çeşit çeşit, bir eşi

olmayan.

qıq tip yırlaştırıp qırın mırın

qarap kötöp yörögän

sıbar tawıq menän harı

ätäskä lä ber ni zä teymäne

sıbarlan:

1. sıbarlanğan:-ğan

Sayfa 79

Satır: 26

Alacalanmak, alacalı

bulacalı olmak.

Äle lä ul yalan kewek irken

zur öyzä yapa yañğız torop

qalğas biten yamğır

tamsıları menän sıbarlanğan

täzrä

sığırınan sıq:

1. sığırınan sığıp:-ıp

Sayfa 74

Satır: 12

Kelime Tipi: -

Çıdırından çıkmak.

tuqtanı Ul qarap torğas

Xisbulla menän

Sälimäkäyzeñ

eşe tağı la sığırınan sığıp

kitte Xisbulla besände qırın

sığar:

1. sığarırğa:-ırğa

Sayfa 10

Satır: 19

I. Çıkarmak, kovmak

II. Taşımak, yukarı

kaldırmak.

qalınırq itep sığarırğa

tırışıp

Kilen hineñ bıwındarıña

yaman qan ultırğan Alla

sılbar:

1. sılbarı:-ı

Sayfa 91

Satır: 18

Zincir.

tüş keşähenän qazan kewek

zur tüñäräk qurhağına xätle

yıwan kömöş säğät sılbarı

halınğan Ul zur itläs qulın

sılt sıl:

1. sılt sıl:

Sayfa 218

Satır: 33

Kelime Tipi: -

"Şık şık" etmek.

Sıltır sıltır sılt sılt Sıñğır

sıñğır

Zıñ Zıñ tip taqmaqlap

toralar Äyterheñ Bibeş

sıltır sıltır:

1. sıltır sıltır:

Sayfa 218

Satır: 33

Kelime Tipi: -

"Şık şık" etmek.

Sıltır sıltır sılt sılt Sıñğır

sıñğır

Zıñ Zıñ tip taqmaqlap

toralar Äyterheñ Bibeş

sıltıra:

1. sıltıra:-p

Sayfa 3

Satır: 12

Şırıl şırıl etmek.

handuğas moñdarına mansıp

qıwana kölä ber özlökhöz

sıltıra ağa la ağa Ağastar

säskälär xaywandar xatta

sılat:

1. sılatıp:-ıp

Sayfa 108

Satır: 2

Islatmak.

Ul ilamhırap Baygilde ağay

kürmägändä küzzärenä

tökörök hörtöp sılatıp ta

quyzı

sımıldıq:

1. sımıldıq:

Sayfa 255

Satır: 20

Örtü, perde.

keskây öygä bikläp quyılğan

Ayhılıw yanına yeñgälär

kildelär Sımıldıq şarşaw

şaw qorop mamıq tüşäktär

tüşäp

sımırla:

1. sımırlap:-p

Sayfa 199

Satır: 33

Ürpertmek, içini

titretmek.

höyläne Tändäreñ sımırlap

kiterlek xäldär ısanıwı la

qıyın xatta Ä eş

höylägändän dä yamanıraq

bulğan

sıñğır sıñğır:

1. sıñğır sıñğır:

Sayfa 218

Satır: 33

Kelime Tipi: -

"Şingır şingır" etmek.

Sıltır sıltır sılt sılt Sıñğır

sıñğır

Zıñ Zıñ tip taqmaqlap

toralar Äyterheñ Bibeş

sıñla:

1. sıñlağan:-ğan

Sayfa 178

Satır: 40

Çınlamak,

yankılanmak.

näfis näzek ozon

barmaqtarınıñ yöröşönä küz

eyärmäy

Yaltır qoros enälär nazlı

ğına sıñlağan iñğayğa unıñ

sınyır:

1. sınyır:

Sayfa 104

Satır: 27

Zincir.

Uğa vaq qına yondozzarzan

tezep yahalğan kömöş sınyır

menän bāylāngān bınawı
berehe harı berehe buz töslö

sınırla:

1. **sınırlap:-p**

Sayfa 231

Satır: 42

Zincirlenmek.

tazzar turahında bulmay
Uğa qarañğı zindan esenän
qul ayağı sınırlap ırğıtılğan
unan aqqoş qanatına yazıp

sınayaq:

1. **sınayaq:**

Sayfa 30

Satır: 27

I. Porselen fincan II.

Porselen.

qıylığına barayıq Unda törlö
törlö matur sınayaq
yarsıqtarı küp bula Şularzı
yıyıp alırbız za külägälä

sıpsıq:

1. **sıpsıq:**

Sayfa 21

Satır: 27

Serçe.

bında Sıpsıq Şähit tip
yörötälär Bıl quşamat
xatta unıñ bötä ırıwına la
taralğan Şähit ırıwınan

sıptır:

1. **sıptıra:-a**

Sayfa 275

Satır: 41

Çubukla vurmak.

yegelğan awır yöröşlö eş
atın sıbıq menän sıptıra
sıptıra
sabıp barğan Nikitalarzı
qıwıp yetep kört yarıp uzıp
ta

sıq:

1. **sıqıp:-ıp**

Sayfa 7

Satır: 6

I. Çıkmak II. Yardımcı

fiil olarak asıl hareketin

*"başından sonuna kadar
sürdüğünü; sonuçlandığını;
ansızın oluştuğunu" ifade
eder.*

sây esâp ni birhâlär şunı alıp
sığıp kitä Tik taramışzan
vaqıtta barıp inä üzeneñ im
tomon itep xäbären höyläp

sır sır:

1. **sır sır:**

Sayfa 22

Satır: 46

Kelime Tipi: -

Bağıra bağıra.

Harayzağı sıbar tay

Sır sır keşnäy

sır sıw:

1. **sır sıw:**

Sayfa 13

Satır: 26

Kelime Tipi: -

Gürültü patırtı,

bağrışma; kahkaha;

bağırarak gülme.

yaptı la aşıq boşoq bāylāp
arlı birle doğa qılıp balaştı
qultığına qıstırıp sığıp ta
kitte Balalar sır sıw

sırılda:

1. **sırıldağan:-ğan**

Sayfa 125

Satır: 36

Cır cır diye bağırmaq.

yılqı öyörö hibelğan Äylänä
tirälä yılqı keşnägän öyör
ayğırı uqtanğan qolonsaq
sırıldağan tawıştan başqa

sırıldas:

1. **sırıldasıwzarı:-ıw, -zar, -ı**

Sayfa 6

Satır: 24

Cır cır diye bağırmaq.

tilmäş mışıldawzarı meyes
yarığına oyalağan
siñertkälärzeñ yalqtırğıs
sırıldasıwzarı ğına işetelep

sırıldat:

1. **sırıldatıp:-ıp**

Sayfa 28

Satır: 27

Cır cır diye bağırmaq,
cır cır diye bağirtmak.
sırıldatıp tawıq totorğa
kereşälär Nindäy genä
tawıqtı totop qaramahındar
bötäheneñ dä qanat aştarı

sirt:

1. **sirt:**

Sayfa 14

Satır: 2

Kısarak, sımsıkı

kapatarak, sımsıkı yumarak.
ağıp kittelär Ul ilamaşqa
yāştären tuqtatırğa
tırışıp küzzären sırt yomdo

sırxa:

1. **sırxap:-p**

Sayfa 175

Satır: 19

*Hasta olmak, hastalığa
tutulmak.*

Ällä sırxap torahıñmı qızım
Niñä bik boyoqhoñ
Ker sayqağanda öşönöñmö
ällä tip his tä genä unıñ

sırxaw:

1. **sırxaw:**

Sayfa 26

Satır: 25

Hastalık; hasta.

yaratqay keşehen yarlı
sırxaw itermen tigän ti bit ul
Bına hin dä Säğürä kilen
allanıñ iñ höygän bändähe

sırxawlıq:

1. **sırxawlıqqa:-qa**

Sayfa 7

Satır: 43

Hastalık; hasta.

Tüzä meşken tüzä Yuqlıqqa
la sırxawlıqqa la
İlamay hıqtamay zarlanmay
höylänmäy tüzä alla

sısqan:

1. sısqandar:-dar

Sayfa 120

Satır: 4

Sıçan, fare.

äse qırqıw yeş tarala Tirä
yaqta nimälärzer ber
özlökhöz
qıştırlaşa Sısqandar sıyıldap
huğışa Baygilde ağay

sıtır mıtır:

1. sıtır mıtır:

Sayfa 19

Satır: 11

Kelime Tipi: -

Çalı çırpı.

beşerer ösön tarı töyä
İştüğan yağırılıq sıtır mıtır
yıyıp alıp qaytırğa tip
tübänge tuğayğa kitkäyne

sıwakay:

1. sıwakay:

Sayfa 39

Satır: 4

Sıwakay (kişi adı).

sıqhalar za ber berehenän
qalışmay yetem bärästär
şikelle
öykölöşöp gel bergä genä
yöröyzär ine Äle inde
Sıwakay

sıwıldaş:

1. sıwıldaşıp:-ıp

Sayfa 228

Satır: 19

*Bağrıışmak, gürültü
etmek.*
qıwıp tota la başlanı Qızzar
sıwıldaşıp
urındıqtan izängä izändän
urındıqqa yügerep qastılar

sıwlaşa:

1. sıwlaşa:-a

Sayfa 220

Satır: 2

*Gürültü patırtı ile
bağrıışmak.*

tip yırlap tik tora ti Oşonan
huñ ğına ular töndä işek
qaqqan üz qızzarı bulıwına
töşönöp ilaşa sıwlaşa

sıwal:

1. sıwalıp:-ıp

Sayfa 150

Satır: 43

*I. Çevresinde
dolanmak II. Yakınlaşmak,
alakadar olmak.*
qılanmay xäzer Azıp tuzıp
haldatkalar menän sıwalıp
töptö yamanatı sıgıp böttö
bit Ul ğına la tügel älege

sıwalış:

1. sıwalışıp:-ıp

Sayfa 48

Satır: 39

*I. Çevresinde
dolanmak II. Yakınlaşmak,
alakadar olmak.*
Äyzä yetemäktäreñ menän
sıwalışıp ber üzeñ torop qal
tip qat qat iskärtte

sıwaq:

1. sıwaq:

Sayfa 6

Satır: 40

*Güneş parlaklığı,
güneş ışıǵı.*
Awılda bötä keşe unı
yaratıp ta mäsäk itep tä
Sıwaqay
äbey tip yörötä Közgö
sıwaq kewek yaqtı köläs
yözlö

sıwaqbikä:

1. sıwaqbikä:

Sayfa 7

Satır: 1

Sıwaqbikä (kişi adı).
axırı unıñ mulla quşqan
Sıwaqbikä tigän isemen
telgä
alıwsı la yuq xäzer

sıyıldıq:

1. sıyıldıq:

Sayfa 97

Satır: 5

Cırtlak, cızıldayan.
däw käwzähenä his tä xas
bulmağan näzek sıyıldıq
tawış
menän ketkeldäp kölä kölä
keşähenän oslap alıp yergä

sıyıldı:

1. sıyıldı:-p

Sayfa 66

Satır: 7

Cızıldamak.
kürew menän sikhez
qıwanıp sıyıldap hikerep
torzo Unıñ
yawırındarına tayanıp
bittären quldarın yalanı

sıyırısıq:

1. sıyırısıqtar:-tar

Sayfa 83

Satır: 21

Sığırıcık.
bergäläp üzgelär Sıyırısıqtar
şikelle hayraşıp tal
sıbıqtan ör yañı oya qororğa
totondolar höyöw baxete

sızay:

1. sızayhıñ:-y, -hıñ

Sayfa 27

Satır: 16

*Sabretmek, dayanmak,
tahammül etmek, dayanmak.*
Üsegep kilmäy quyha mine
kem qarar Üzeñ kitäheñ
Yän tüzmäy kitä bit Nisek
gel genä öndäşmäy sızayhıñ

sızam:

1. sızam:

Sayfa 131

Satır: 8

*Sabır, dayanma,
katlanma.*
köplö urmanın qat qat
hözöp sıqqandar Läkin
hözömtä

bulmağan Sönki yomro
toyaqlı sızam yığır başqort

sızamlı:

1. sızamlı:

Sayfa 28

Satır: 13

Dayanıklı; sabırlı.

eyäläşep sızamlı bulıp alğan
qızıl tuqaldı yäki aq
tuqaldı säshän bezzeñ dä
igen uñır ine lä bit

sifat:

1. sifattarın:-tar, -in

Sayfa 127

Satır: 31

Özellik.

qarañğı stenaları unıñ
täbiğät birgän bıl köslö
sifattarın
kämetä almağan Yäy könö
qunaqqa qaytqan arala la ul

siğan:

1. siğan:

Sayfa 106

Satır: 22

Çingene.

Särbiyamal säreldäp kilep
sığa
Ataq siğan balahı Yemeş
Niñä tik ultırähıñ Säy
äzerlähänse

sigel:

1. sigelgän:-gän

Sayfa 11

Satır: 41

I. Nakış, oya, desen

*işlenmek II. Çekilmek;
geriye çekilmek.*

sigelgän tartma menän
tarttırıp quyğandan huñ ular
handıq yanına sükäyep
ultırılar za oşo balastıñ

sigen:

1. sigenergä:-ergä

Sayfa 232

Satır: 41

I. Çekmek, geriletmek

II. Bir düşünceden

*vazgeçmek III. Başından
geçirmek IV. Nakışlamak,
oya işlemek, desenlemek.
qızzarzıñ yanınan kölä kölä
kire sigenergä tura kilde
Zahira kewek uşaldar xatta
yañılış yoqo aralaş kirelep*

sik:

1. siktän:-tän

Sayfa 19

Satır: 4

I. Sınır II. Bir şeyin

*sonu III. Kıtı IV. Son, son
derece V. Çene.*

yete yaşlek Yäneşkä buyğa
üze zurlıq tip äyterlek tos
yomro käwzäle dürt yaşlek
Yemeşte kütärewe siktän tış

sik:

1. sigäbez:-ä, -bez

Sayfa 209

Satır: 14

I. Çekmek, geriletmek

II. Bir düşünceden

*vazgeçmek III. Başından
geçirmek IV. Nakışlamak,
oya işlemek, desenlemek.
yazmış et yazmışı bit ä Yä
ni ösön kem ösön bez ıza
sigäbez Bezgä bıl huğıştıñ
ni kärege bar*

sikä:

1. sikähe:-he

Sayfa 21

Satır: 10

Çene.

yomarsaq yıltır yaş tamsıları
atılıp sıqtılar za
höyäk menän tirenän genä
torğan sikähe buylap

sikhez:

1. sikhez:

Sayfa 12

Satır: 16

Sınırsız, ucu bucağı

olmayan.

oso käşkäyep torğan qızıq
qına bäge sıgarıp usına

yanıp
aldı Unan Säğürä yeñgägä
sikhez şomlo toyolğan tawış

siklän:

1. siklänmägän:-mä, -gän

Sayfa 78

Satır: 26

Sınırlanmak.

qaldırzı Älbittä bıl älegä
hüzzä genä şulay Asılda
bında irke siklänmägän töp
xuğa haman ul üze genä

siklän:

1. şiklänmäy:-mä, -y

Sayfa 137

Satır: 20

Şüphelenmek,

kuşkulanmak.

Xököm itmäy qotqarğan
tip Timerbay ber nämänän
şiklänmäy yırlawın dawam

siläk:

1. siläk:

Sayfa 21

Satır: 38

Kap.

nämälärzer eşläp kenä tora
Unıñ yanında här waqt yanı
ğına eşlängän iläk siläk
köräk tärtä täpändär awnap
yata

silsä:

1. silsä:

Sayfa 31

Satır: 14

Frengi hastalığı.

Kitegez hay yünhez balalar
Niñä unı aşayhıgız
Qormoş bayzıñ silsä malayı
aşağandan qalğan yemeştär

siñertkä:

1. siñertkälärzeñ:-lär, -zeñ

Sayfa 6

Satır: 24

Çekirge.

tilmäş mışıldawzarı meyes
yarığına oyalağan

siñertkälärzeñ yalqtırğıs
sırıldeşwzarı ğına işetelep

sinfi:

1. sinfi:

Sayfa 133

Satır: 4

Sınıfsal.

bulmaşına la xalıq arahına
sıgıp asıqtan asıq eş alıp
barırğa kārākleğenä lä
töşönä bargan Şulay za sinfi

sip sip:

1. sip sip:

Sayfa 165

Satır: 34

Kelime Tipi: -
"Vak vak!".

Unan

Sip sip Bip bip tip yoqlarğa
teläwzären belderälär

sipıldas:

1. sipıldasıp:-ıp

Sayfa 165

Satır: 44

Çip çip etmek.

Yemeşteñ totqonloğonoñ
ige sige kürenmäne Ul bersä
öyräk bersä qaz bāpkälärenä
yäki şunda uq sipıldasıp

sirek:

1. sirek:

Sayfa 127

Satır: 19

Çeyrek.

xalıq küñelendä ülemhez
yāşāp kilgān bıl vaqığağa
sirek

bıwattan aşırw waqt uzıp
kitkāyne inde Timerbay
keskāy

sirew:

1. sirewe:-e

Sayfa 48

Satır: 21

Asker.

Aslıq yıl bit Qırım sirewe
balaların menän nisek

qış sıqmaqısı bulahıñ Astan
ğına qırılırbız inde ey alla

sırlı:

1. sırlıp:-ıp

Sayfa 205

Satır: 22

I. Kırış kırış olup

*bozulmak, buruş buruş
olmak II. Dalğa dalğa
olmak.*

uryadniktiñ da käyefe
bozolop quyzı Ular qapıl
teştäre
hızlap kitkän keşe hımaq
bulıp yāmhez sırlıp
quyzılar

sırış:

1. sırışıp:-ıp

Sayfa 189

Satır: 36

I. Kırış kırış olmak II.

Dalğa dalğa olmak.

asıq zāñgār küzzäre inde bik
küp vaq tārān hırzar menān
sıyılğılānıp sırışıp bōtkān
qaqsa yōzōnā bersä ğājāp
yılı

sirkätāw:

1. sirkätāw:

Sayfa 68

Satır: 5

Ürkütücü.

Xisbullanıñ atahı yıwaş
sirkätāw genä keşe buldı
Donyanı Taiba üze köttö Ä
inde ire yapon huğışında

sirkāw:

1. sirkāw:

Sayfa 62

Satır: 2

Kilise.

ber maqsathız nihez başına
huqqan tay şikelle
arı bire huğılıp uram qızırıp
yöröy torğas sirkāw artında

sirqan:

1. sirqanıp:-ıp

Sayfa 120

Satır: 15

Ürkmek.

sirqanıp qısırıp yebärze
hay mālğündär Nisek
ürsegändär

sirqanı:

1. sirqanı:

Sayfa 179

Satır: 9

Ürkütücü.

heñeşkän közgö yapraq
kewek qothoz sirqanı
öyönä
Bibisara abıstay höylägän
şāfqāt fāreştähe kilep ingän

sirt:

1. sirtew:-ew

Sayfa 229

Satır: 19

Hafifçe vurmak.

Bıl uyında kübeheneñ
mañlayına ber ike qat sirtew
eläkkäs qalğandarın şul
işāptān Yemeşte lä
köldöröw

sirat:

1. sirat:

Sayfa 113

Satır: 9

Sırat köprüsü.

xäzer ularğa sirat yette
Alırzar Almay qaldırmaştar
Xäzer batşağa aqhağı la
tuqhağı la yalap qına tora

sis:

1. sisep:-ep

Sayfa 6

Satır: 27

I. İpi çözmek II.

Elbisesini çıkarmak III.

İçini dökmek.

lä kürmäy bit tine lä itegen
kāzākeyen qāhārlānēp sisep
ırğıtıp qatını yanına kilep
awzı Tar yoqa taqtalarzan

sisen:**1. sisenep:-ep****Sayfa 16****Satır: 24***Soyunmak, elbisesini çıkarmak.*ul Ey qurqaq beşmägän tip
zämenä teyzeAxır Yemeş tä sisenep unıñ
yanına töştö Ular hıwzıñ**sit:****1. sitendä:-en, -dä****Sayfa 4****Satır: 13***I. Kenar, kıyı II.**Yabancı.*bötkän köräk haqalın
semetkeläp urındıq sitendä
bayanın
birle hüžhez ultıra
Kügelyem ay nurzarı unı
bersä**sitän:****1. sitän:****Sayfa 59****Satır: 17***Ağaç dalları ve
çalılardan yapılan çit.*
keskäy genä sitän öyzä
berzän ber apaların un biş
yışlek
Gölgäyşäne qaldırıp baxet
ezläp il gızep täw tapqır**sitek:****1. sitek:****Sayfa 46****Satır: 1***İnce deriden yapılan,
uzun konçsuz ve topuksuz
çizme.*
bıl keşe üzeneñ ayağına
keygän sitek kaluşı
maylanıp
bötkän qara xätfä tübätäye
buylı yebäk sapanı menän**sithen:****1. sithenep:-ep****Sayfa 102****Satır: 38***Kenarından yürümek.*aldında salğı sükep bulaşqan
atahı yanına barıp ultırzı
Ul gäzättä atahın da ügäy
äsähe kewek ük kürep
sithenep**sitlä:****1. sitläp:-p****Sayfa 67****Satır: 6***Sınır koymak.*serle şomlo urınga äylände
Qatın qız bala sağa unı
xatta köndöz zä sitläp ütä
başlanı Ä yazğı ber töndä**sitlät:****1. sitlätöp:-ep****Sayfa 132****Satır: 23***Dışlanmak, kenara**itilmek.*xalıq zarınan alış bula
almağan Tormoştan sitlätöp
ırğıtulğan läkin köräşew his
yuğında üs alıw teläge
menän**sitlätel:****1. sitlätelgän:-gän****Sayfa 131****Satır: 38***Dışlanmak, kenara**itilmek.*tanıy başlağan
Xalıq arahınan qıyır qıyır
yegettär sitlätelgän**sitlek:****1. sitlektäge:-tä, -ge****Sayfa 54****Satır: 36***Kuş kafesi.*keskäy yöräktäre
kemdänder yarzam yaqlaw
ömöt itep
sitlektäge säpsek kewek
lepeldäy ine Läkin Sıwaqay
äbey**sitsa:****1. sitsa:****Sayfa 7****Satır: 9***Dokuma.*qağa östönä bilenän genä
böröp tegelgän sitsa küldäk
keyep qış köndärendä
başına beräy alama şäl
yabınıp**sizäm:****1. sizäm:****Sayfa 28****Satır: 11***Hiç işlenmemiş,
sürülmemiş otlu toprak,
arazi.*
Ular şikelle közzän tärän
itep sizäm aqtarhañ
Yazın irtä säshän Yetmähä
bezzeñ qoro yaqqa**sixät:****1. sixätlek:-lek****Sayfa 10****Satır: 22***Sağlık, sıhhat; şifa.*
birhä bına xäzer qan alğas ta
sixätlänep kiterheñ
Ya allam gäziz gäfür allam
bändäläreñä sixätlek bir**sixätlän:****1. sixätlänep:-ep****Sayfa 10****Satır: 21***Sağlığına kavuşturmak,
iyileştirmek.*
birhä bına xäzer qan alğas ta
sixätlänep kiterheñ
Ya allam gäziz gäfür allam
bändäläreñä sixätlek bir**sixätländer:****1. sixätländerew:-ew****Sayfa 9****Satır: 31***Sağlığına kavuşturmak,
iyileştirmek.*
yarzam itew sixätländerew
yä xuş tip yawaplanı

Säğürä yeñgä uğa kisä
Baygilde ağay bazarzan alıp

sixırlı:

1. sixırlı:

Sayfa 199

Satır: 6

Sihirli, büyülü.

qına bezzen baxet
Sämreğoston altın taji
aştındağı
sixırlı sitlektä bikle yata ti
bit ul Xäzer eşselär haldattar

sixırla:

1. sixırlağanday:-ğan, -day

Sayfa 169

Satır: 16

Büyülemek.

toyola Yemeşkä Ul xatta
oşo eşe menän qayhı saqta
Yemeşte sixırlağanday bula
Unıñ künelendä här eşte

sixırlan:

1. sixırlanğan:-ğan

Sayfa 126

Satır: 2

Büyülenmek.

serek tümär yanında
yegettär malayzar
Timerbayğa
sixırlanğan kewek tekläp
haman ultıralar Ular
arahında

sixırsı:

1. sixırsı:

Sayfa 72

Satır: 5

Büyücü.

Sälimä qoyolop töştö Güyä
ul sixırsı qarsıq şikelle
unıñ ayaq bıwındarınıñ
xälen yöräk iteneñ iñ
qäzerle

sixri:

1. sixri:

Sayfa 178

Satır: 44

Sihirli, büyülü.

asıqlana bara Yemeş menän
İştüğan bersä Ayhılıwzıñ
hılıw yözönä bersä unıñ
quldarı tıwzırğan sixri
maturlıqqa

sixut:

1. sixut:

Sayfa 118

Satır: 21

Bulaşıcı hasta.

hayın Sixut qarüpkä
haldatqa la yaramayhıñ bit
hin
eşkinmägän tip bitärläp
kenä tora Eşlätergä tigändä

skripka:

1. skripka:

Sayfa 219

Satır: 39

Keman.

skripka bığasa ber qasan da
bulmağan iş kitkes
matur moñlo köygä

sluşat:

1. posluşayte:

Sayfa 94

Satır: 15

Dinlemek.

Vı posluşayte rebyata
Çto struna govorit

snaryad:

1. snaryadtarınan:-tar, -ı, -nan

Sayfa 212

Satır: 3

Mermi.

doşman artilleriyahınıñ
täwge snaryadtarınan berehe
bıl okopqa tura kilde
Okopta qan balsıq qar
bötähe bergä

sobstvenniy:

1. sobstvennoy:

Sayfa 210

Satır: 22

Kendi.

Dobemsya mı vse
osvobojudeniya
Svoey sobstvennoy rukoy

sobxan:

1. sobxan:

Sayfa 89

Satır: 35

Sobxan (kişi adı).

üzzäreneñ bay kürşeläre
Sobxan starşınalarğa yañı
öylök
bura burap urmanda yata
Kümäk zur ğailägä aşarğa

solğa:

1. solğanı:-nı

Sayfa 12

Satır: 42

*I. Bir şeyle sarmak,
dolamak II. Kuşatmak.*
yeñgäneñ yözö ağara töşö
qasa barzı Keskäy öy esen
şomlo tınlıq solğanı Balalar
üz yöräktäreneñ qayzalı

solan:

1. solandağı:-dağı

Sayfa 23

Satır: 1

Giriş.

Solandağı qotorlo kösök
Läwek läwek örä

soq:

1. soqop:-op

Sayfa 37

Satır: 37

*I. Delik açmak, oymak
II. Kürekle kazmak.*
Ber tin ösön keşeneñ küzen
soqop alırlıq haran
bulırğa öyrände Tora bara
üze lä oşo Batıyma tutay

soqor:

1. soqor:

Sayfa 165

Satır: 4

Delik, çukur.

Olo Eyekkä yebärhän
bäpkälärze töylögän tiber

Bar
ştobı yähät kenä öy artına
baqsäğa soqor qazıp kül

soqor saqırlı:

1. soqor saqırlı:

Sayfa 99

Satır: 40

Kelime Tipi: -

Çok çukurlu.

xälle bay keşelärgä ä
säsewlektä işke serek yer
sabınlıqta

soqor saqırlı küläwekle
tümärle urın yarlığa teyä

soqalta:

1. soqaltahında:-hı, -nda

Sayfa 20

Satır: 31

Soba, fırın üzerine

gügüm, çaydanlık oturtmak
için yapılmış oyuk yer.

tihegezme Tege bala baş
osonda meyes soqaltahında
bısıldap ultırğan huqır
lampağa añqayıp qaray

sosora:

1. sosorap:-p

Sayfa 222

Satır: 9

Salınmak; çıkmak.

yanındağı ozon ağas
söyzärzän sosorap töşkän
yükä
qamıt menän yükä dilbegä
Bötä baylıq oşo Bılar
Yemeş

sovet:

1. sovettar:-tar

Sayfa 249

Satır: 34

Kurul, meclis.

qalalarza vosstaniye barıwı
vlast başına eşse
haldat batrak deputattarınan
haylanğan Sovettar

söbxanalla:

1. söbxanalla:

Sayfa 20

Satır: 16

Suphanallah.

kitte ti Şunan min qarğa
bata suma yügerep kilhäm
söbxanalla bıl bala tıwğan
da yar halıp qısırıp ilap

sögöldör:

1. sögöldör:

Sayfa 83

Satır: 35

Pancar.

ine inde Yazın ular baqsa
tultırıp kartuf qıyar sögöldör
kewek nämälär sästelär
Xammatqa bıl yılda ike
ğailä

sömökäy:

1. sömökäy:

Sayfa 187

Satır: 33

Çukur, hendek.

tezep yahalğanmı ni
Sömökäy urındağı tulqın
kewek
bötörölöp yata bit
Bitkäyzäre lä qoyop quyğan
kewek

sönki:

1. sönki:

Sayfa 19

Satır: 10

Çünkü.

üze genä yata ine
Sönki Bibeş tışta alasıqta
kiske tamaqqa öyrä

sörök:

1. sörökkä:-kä

Sayfa 126

Satır: 18

Çürümüş kütük.

Ğämhez Timerbay uysan
küzzären bersä ayğa bersä
bısqığan sörökkä yä
äylänähendäge yegettärgä
küserrep

sösö:

1. sösö:

Sayfa 9

Satır: 35

I. Mayasız II.

Yapmacık III. Frengi
hastalığı.

Äle genä kölgä kümep
beşerep alğan berzän ber
sösö
ikmägen totoş turap unıñ
aldına haldı Yäneş menän

söv:

1. söyam:-a, -m

Sayfa 89

Satır: 9

I. Yukarı atmak,

havaya fırlatmak II. Şal gibi
kıyafetleri arkadan
bağlamak.

Läyläjan söyam
Äyzä Hılıw bez zä şunda
barayıq Ulyabayzıñ yırın

söy:

1. söyzärzän:-zär, -zän

Sayfa 222

Satır: 9

Çivi.

yanındağı ozon ağas
söyzärzän sosorap töşkän
yükä
qamıt menän yükä dilbegä
Bötä baylıq oşo Bılar
Yemeş

sövä:

1. söyälänä:-e, -nä

Sayfa 59

Satır: 36

I. Siğil II. Nasır.

yalğap ultıra ine Baygilde
unıñ eyäk aştında kázä
hırğahı
şikelle halınıp torğan qızıl
söyälänä keselekle möläyem

söyällän:

1. söyällänep:-ep

Sayfa 4

Satır: 18

Sığil çıkmak, nasır bağlamak.

qaraşı menän üzeneñ
yörägen der helketkän äle
inde
qayğılı tınıp qalğan hörmäle
qara küzzärenä söyällänep

söyälle:

1. söyälle:

Sayfa 46

Satır: 27

Nasırlı.

üzeneñ söyälle barmaqtarın
bötrkä köräk haqalına
batırıp quyı qara qaştarın
töynäp ozon kerpekle uysan

srokt:

1. sroktı:-tı

Sayfa 194

Satır: 7

Süre, zaman.

Sroktı tultırıp qayttım
Binaxaqqa biş altı yıl
Seber yetmäyme ni tip kenä
yawap birä Min xäzer şäp

stena:

1. stenağa:-ğa

Sayfa 12

Satır: 43

Duvar.

sittä stenağa sükeş menän
huqqan kewek bulıp
döpöldäwen işettelär Xatta
bıl eşte bik ixlaslap

stipendiya:

1. stipendiya:

Sayfa 128

Satır: 34

Burs.

Seminariyala xristian dinen
üz irke menän qabul itkän
başqort yegeten yaratıp
qarşı alğandar Stipendiya
birep

struna:

1. struna:

Sayfa 94

Satır: 16

Tel.

Vı posluşayte rebyata
Çto struna govorit

strajnik:

1. strajniktar:-tar

Sayfa 119

Satır: 19

Bekçi, muhafız.

Yuqha ul strajniktar
küzetewendä torğan keşe
nisek
eş tabır ine tip maqtandı
Yetmähä sixut ta bit äle

stačka:

1. stačka:

Sayfa 237

Satır: 29

Grev.

stačka zabastovka vosstanie
revolyutsiya
kewek İштуған бığаса his tä
işetmähän ör yañı hüzzärze

stakan:

1. stakanın:-ın

Sayfa 62

Satır: 22

Bardak.

töbäldelär Äxmäzulla mulla
yäşerergä ölgörmäy qalğan
stakanın ike qullap qaplap
ultıra

stambul:

1. stambulda:-da

Sayfa 130

Satır: 11

İstanbul.

Törkiälä Stambulda
tuqtawın şunda oşo yaqtan
barıp
urınlaşqan ber sawzagärzän
Xäbir xaqında işetewen

stanok:

1. stanogında:-ı, -nda

Sayfa 21

Satır: 36

Tezgah.

balta oštahı Üzzäreneñ işek
aldınıñ ber möyöşönä eşläp
alğan stanogında köndöñ
könö buyına sabıp yunıp

stantsiya:

1. stantsiyalarza:-lar, -za

Sayfa 267

Satır: 38

İstasyon.

qatnaştı Azaq unı küp
yafalanğan yaralanğan qart
haldattı awılına qaytarıp
yebärzelär Törlö
stantsiyalarza

starosta:

1. starostanı:-nı

Sayfa 52

Satır: 40

Muhtar.

hikereşep töştö İkehe şunda
uq öygä inep kitte Ä berehe
huqır Sapıy menän
starostanı ezläp alıp kilde
Ular za

starover:

1. starover:

Sayfa 119

Satır: 31

Mümin.

staroverzar tip yörötälär
Starover bulmağan
keşelärze
poğanyzar tip atayzar
Ularzan yeränälär hanğa
huqmayzar

starsına:

1. starsınalarğa:-lar, -ğa

Sayfa 89

Satır: 35

Başkan.

üzžäreneñ bay kürşeläre
Sobxan starsınalarğa yañı
öylök
bura burap urmanda yata
Kümäk zur ğailägä aşarğa

sud:

1. sudqa:-qa

Sayfa 55

Satır: 26

Mahkeme.

Şul yahildar ğına aşanı inde

Baygildeneñ başın

Şular ğına Qormoş sudqa

birgän ä bınıhı kürmähä lä

sudya:

1. sudyalarğa:-lar, -ğa

Sayfa 65

Satır: 25

Hakim, yargıç.

yetmähä sudyalarğa Qormoş

bayzan ber nisä quy za

eläkkäs eşte ozaqqa huzıp

tormaştan eşläp tä quyzılar

sufiy:

1. sufıy:

Sayfa 46

Satır: 13

Sofu.

Äyzük äyzük Xisbulla sufıy

räxim genä it öygä in türgä

uz

Unan ber ni añlamay aptırap

torğan Baygilde ağayzıñ

suğırmaqlan:

1. suğırmaqlanıp:-ıp

Sayfa 58

Satır: 33

Engebeli olmak,

pürüzlü olmak, kıtır kıtır

olmak.

bıl işke qäber östöndä yel

yamğırzan yıwılıp

suğırmaqlanıp

bötkän oşo horo taştan

başqa ber nämäne lä belmäy

sulpı:

1. sulpılıq:-lıq

Sayfa 49

Satır: 9

Kızların süs olarak

saçlarına bağladıkları

gümüş veya altın renkteki

pul, süs.

kilengä büläkkä tip birep

yebärgän sulpılıq talir täñkä

menän suqlı ike kömöş

beläzekte yañılış uğa birep

tä

sulaq:

1. sulaq:

Sayfa 264

Satır: 32

Sakat.

Attar qayza qaraq Fetnäse

tip qısırırwzarı

ğına işetelä huğıştan satan

yäki sulaq bulıp qaytıp

sum:

1. sumıp:-ıp

Sayfa 15

Satır: 40

I. Suya batmak, suya

gömülmek II. Kabarık

minder, yastık, yorgan gibi

şeylerin içine gömülmek III.

Bir şeylerin içine girip

gözden kaybolmak.

Bıl awıldın balaları yäştäre

arahında küp hıw inew

yözöw tekä yarzan upqınğa

hikerew sumıp hıw töbönän

suq:

1. suqlı:-lı

Sayfa 49

Satır: 10

I. İplikli saçak II. Süslü

taş III. Salkımlı IV. Çok,

fazla V. Halk

manzumelerinde geçen iki

kuştan biri (anne bedduası

alarak kuşa dönen iki erkek

kardeşi anlatır) VI. Köy

cıvarı.

kilengä büläkkä tip birep

yebärgän sulpılıq talir täñkä

menän suqlı ike kömöş

beläzekte yañılış uğa birep

tä

suq:

1. suq:

Sayfa 125

Satır: 10

Suq (özel ad).

teygän keşene xalıqtıñ qatı

asıwı näfräte kötä Bıl

möhäbät yañğız Suq tiräk tä

xäzër Xäbir tiräge tip

suqdin süq:

1. suqdin süq:

Sayfa 146

Satır: 33

Kelime Tipi: -

Çok, fazla.

bezki xäläl yefetegez

Xammattan küpdin küp

suqdin süq

säläm künderäm deräm tip

awır itep ijeklöp uqıp kitte

İştuğan

suqı:

1. suqıp:-p

Sayfa 165

Satır: 27

Gagalamak.

Yemeşteñ yarılıp qatqan

ayaq barmaqtarın da suqıp

tartalar Yözöp yöröy torğas

kül töbönän ılımqı ezlärgä

suqıs:

1. suqısı:-ı

Sayfa 9

Satır: 39

Gaga.

kewek käre ozon barmaqılı

qarsığa suqısı hımaq

kömrö tanawlı mullanı

aptıraw qatış qızıqınıw

suqlan:

1. suqlanıp:-ıp

Sayfa 172

Satır: 29

I. Püsküllenmek II.

Parlak püsküllü gibi olup

parlamak.

qıraw başqan Bürek

qolaqtarında suqlanıp boz

alqalar

halınıp tora Bittäre

qolaqtarına xätle keyeme

menän

suqmar:

1. suqmar:

Sayfa 133

Satır: 37

Gürz.

Xäbirzeñ başına suqmar
menän şaŋqıta huğıp ayaq
qulın
bäyläp tä taşlağan
İrtägehenä Xäbirze
Timerbayzar

suqmarlan:

1. suqmarlanıp:-ıp

Sayfa 162

Satır: 4

Gürz ile vurulmak.

yalanğas üksäläre buzarıp
kürengän tişek itegeneñ
qıyış
üksälärenä suqmarlanıp boz
qatqan Alama yawlıq

suqay:

1. suqayıp:-ıp

Sayfa 189

Satır: 28

Dikleşip kalkmak,

kabarıp kalkmak.
äbey bez kewek oslo tubıgın
sänsep taw tübänenä ıgışqan
qart qayın töphähe şikelle
suqayıp türzä mendär

suray:

1. surayıp:-ıp

Sayfa 12

Satır: 21

Kabarmak,

kabarcıqlanmak.
bıwın hayın surayıp şeşep
sıqqan hap harı arıq quldarı
qurqıwzan tağı la nığıraq
qanı qasqan aqhıw

susqa:

1. susqa:

Sayfa 93

Satır: 22

Domuz.

yebärgän yullıq aqsaların da
esep bötkän Şul arqala

kire kitä lä almağan

Döröşöräge oşonday susqa
kewek

susqan:

1. susqanı:-ı

Sayfa 151

Satır: 10

Domuz.

yöröy tine ul qatı
näfrätlänep Qara hin unı
susqanı Min dä bit beyem
xat esenä ber ike rät

sutılğa:

1. sutılğa:-a

Sayfa 3

Satır: 8

Cıvılğaşmaq.

ayaz küktä altın tabaqtay
tulğan ay yözä Tallıqta
handuğastar sutılğa Tiräk

suyın:

1. suyın:

Sayfa 220

Satır: 35

Dökme demir.

sıgarıp eşlängän awır suyın
qomğandı alıp undağı eşe
hıw menän qul yıwzı la
qaytanan urındıqqa ultırzı
Unan

sübäk:

1. sübäge:-e

Sayfa 196

Satır: 28

Püskül, paçavra.

tibergä yaramay tine
Timerbay
Moratşa uyında qaldı
Közöräyep sübäge sıgıp
torğan

sükäy:

1. sükäyep:-ep

Sayfa 11

Satır: 42

Çömelmek.

sigelgän tartma menän
tarttırıp quyğandan huñ ular

handıq yanına sükäyep
ultıralar za oşo balaştıñ

süke:

1. sükep:-p

Sayfa 102

Satır: 37

Çekiçe dövmek.

aldında salğı sükep bulaşqan
atahı yanına barıp ultırzı
Ul ğäzättä atahın da ügäy
äsähe kewek ük kürep
sithenep

sükeş:

1. sükeş:

Sayfa 12

Satır: 43

Çekiç.

sittä stenağa sükeş menän
huqqan kewek bulıp
döpöldäwen iştetelär Xatta
bıl eşte bik ixlaslap

sükey sükey:

1. sükey sükey:

Sayfa 229

Satır: 26

Kelime Tipi: -

Çömele çömele.

Qızzar uğa eyärep
barmaqtarı menän urındıq
taqtahın
sükey sükey bik ozaq

sül:

1. sül:

Sayfa 88

Satır: 34

Çöl.

Läyläjandı yırla
Sül ğäräbe şikelle sem qara
haqaltay tar ğına bitlä

sümälä:

1. sümälä:

Sayfa 61

Satır: 40

I. Ot demeti II. Ekin

demeti.

yebärze Vaqığa tip ällä ni
zur vaqığa la bulmanı älbittä

Ä şulay za süpte sümälä
yahap keşe başı aşap

sümes:

1. sümes:

Sayfa 19

Satır: 13

Kepçe, çömçe.

Öygä ingäs Yemeş ber
sümes halqın hıwzı töp
kütärä
hemerep este lä äsähe
yanına barıp awzı Säğürä
yeñgä

süp:

1. süp:

Sayfa 134

Satır: 16

Çöp.

Läkin şul köndän alıp bıl
urın süplek bulıwzan
tuqtağan
Ber keşe lä unda bınan arı
süp tükmağan Elek

süplä:

1. süpläp:-p

Sayfa 14

Satır: 34

*I. Çöp atmak II. Yabani
ot kaplanmış hale getirmek
III. Gaganın ucuyı tutup
almak, yemek IV. Aradan
seçip almak.
Qızzar itäktärenän enä
küzwendäy valsıqtarızı la
Qaldırmay süpläp böttölär
Ularzan äzeräk ölöş*

süplek:

1. süplegenä:-e, -nä

Sayfa 30

Satır: 37

Çöplük, zibillik.

ırğıtılğan süplegenä genä
barzılar
Süplektä ısınlap ta sınayaq
yarsıqtarı säy qurğastarı

svoey:

1. svoey:

Sayfa 210

Satır: 22

Onun.

Dobemşya mı vse
osvobojdıniya
Svoey sobstvennoy rukoy

sxod:

1. sxodqa:-qa

Sayfa 160

Satır: 42

Toplantı.

äbey üze höyläne Boron ber
saq starşına haylağan
köndö yarlı arıq qına ber
qart sxodqa säkmän aştınan

-Ş-

säbäyt:

1. säbäytergä:-ergä

Sayfa 42

Satır: 36

*I. Hızını arttırmak;
kuvvetlendirmek,
güçlendirmek II.
İyileştirmek.
Aldayhın Küzeñdän belep
toram hiñä ber izge yän
dawa öyrätkän hin mine
säbäytergä telämäyheñ ikän*

säfqät:

1. säfqäthez:-hez

Sayfa 168

Satır: 34

Şefkatli, merhametli.

bulmanı Yäneş küzzäre
bittäre şeşenep bötkänse
ükhep ilanı la ilanı Üzeneñ
bıl qanhız säfqäthez

säfqätle:

1. säfqätle:

Sayfa 93

Satır: 41

Şefkatli, merhametli.

yazmışqa yänä baş eyep
başınan bürken alıp şul
säfqätle

keyäwgä qayıp inä Yañınan
tüzemdän sıqqansı tağı

şahit:

1. şahit:

Sayfa 15

Satır: 7

Şahit (kişi adı).

Äle Ozaqlamay kürşe Şahit
olatayzıñ yeyänsärzäre
Bibekäy menän Gölkäy zä
yügereşep kilep sıqtı

şahit:

1. şahit:

Sayfa 184

Satır: 39

Şehit.

ikense ğailägä vafat buldı
şahit ülte äsir töşkän yäki
qatı yaralandı tigän qısqa
läkin yöräkkä mäñge

säkär:

1. säkär:

Sayfa 22

Satır: 1

Şeker.

säy säkär häm başqa käräk
yaraqtar alıp qayta Ä Şahit
qarttıñ unda eşe yuq Ul
xatta ulınan

säkel:

1. säkeldä:-dä

Sayfa 24

Satır: 15

Şekil, görünüş, biçim.

şäkeldä qatıp qalğan
qurğastı igtıbar menän
äyländerep
tulğandırıp qararğa kereşte
Axır

säkert:

1. säkert:

Sayfa 47

Satır: 20

Şakirt.

Xisbullanıñ bulğan
bulmağan şäp yaqtarı
turahında

höyläp kitte İmeş ul Taiba
äbeyzeñ bınamın tigän
şäkert

şäl:

1. **şäl:**

Sayfa 7

Satır: 10

Şal.

qağa östönä bilenän genä
böröp tegelgän sitsa küldäk
keyep qış köndärendä
başına beräy alama şäl
yabınıp

şälkem:

1. **şälkem:**

Sayfa 97

Satır: 22

Demet, yıgın, tutam.

Xi xi xi tip ısınlap kinänep
kölä Usman bay Xäzrätteñ
şälkem yükähe şäyme ni
miñä Şart itep özöldö lä
kitte

şäm:

1. **şäm:**

Sayfa 4

Satır: 11

Mum.

hırındırıp halınğan ike
keşelek urında may şäm
kewek
hızıp önhöz tınıp yata Ä
Baygilde ağay sıbalıp
oyoşop

şämär:

1. **şämärä:-ä**

Sayfa 77

Satır: 18

*I. Bulutlanıp karanlık
hale gelmek, puslanmak II.
Göz yaşarmak, ağlayacak
hale gelmek.*
Töşä yazıp eyelgän dä iren
ilap ışandırırğa öyrängän
xäyläkär qatın şikelle haman
şulay ber özlökhöz şämärä

şämsiä:

1. **şämsiä:-ne**

Sayfa 253

Satır: 37

Şämsiä (kişi adı).

qızı Şämsiäne Şımbay qart
Äxmätşaga äyttergändä iñ
elek uniñ az hüze yıwaş
başalqı xoloqlo bulıwına
iğtibar

şäp:

1. **şäberäk:-eräk**

Sayfa 246

Satır: 2

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

*I. Çabuk, tez, hızlı II.
Güzel III. Güçlü, etkili IV.
İyi misin?*
ışanı az tine starşına Ular
tuyzı kötölgändän dä
şäberäk itep küp qozalar
saqırıp uzğarığa yıyındılar

şäplän:

1. **şäplänep:-ep**

Sayfa 12

Satır: 47

*I. Güzelleşmek II.
Mahir olmak, hünerli olmak
III. Çabuk olmak.*
alıwsı ğına şäplänep

şäple:

1. **şäple:**

Sayfa 20

Satır: 42

*Maharetli, hünerli,
becerikli; eli çabuk.*
Eye şul Şulay tigäyneñ
yeñgä Bik tä zur bik tä
şäple bulıp tıwğaynı şul
qızıqayım Min xatta igez

şärä:

1. **şärä:**

Sayfa 28

Satır: 30

I. Çıplak II. Yalın.
älbittä ariqlıqtan
yalanğaslanıp bötken bulıp
sığa

Şulay itep yamğır
yawzırıwsı şärä qanat
tawıqtar

şärbät:

1. **şärbät:**

Sayfa 120

Satır: 6

Şerbet.

başta bılarğa his tä iğtibar
itmäşkä üzen qayzalıır irken
kiñ qırza qayın huttarınıñ
şärbät yeşe añqığan yazğı

şäriğät:

1. **şäriğät:**

Sayfa 76

Satır: 40

Şeriat.

Mäsälä uylamağansa yeñel
xäl itelde Xisbulla qızıwlıq
menän ös tapqır talaq tip
qısqırğas şäriğät zakonı

şäwlä:

1. **şäwlä:**

Sayfa 32

Satır: 32

*I. Karanlık içindeki
hafif ışık II. Silüet III.
Yüzdeki nur IV. Yansıma V.
Gölge.*
qızzarına ber tultırıp qararı
la tağı yomdo Uniñ
hargayıp
kipkän yözönän ilawğa
oqşaş ğazaplı şäwlä yügerep
ütte

şäwrä:

1. **şäwrä:**

Sayfa 89

Satır: 39

Şäwrä (kişi adı).

Küp waqıt öyzä bäläkäs
qustıhı menän Şäwrä genä
bula
Ä Şäwräneñ İştuğan menän
tiñdäş ağahı şayan teremek

şabırlat:

1. **şabırlatıp:-ıp**

Sayfa 236

Satır: 43
Şıpr şıpr ettirmek.
esewselär samawırzan
yılımsa hıwzı şabırlatıp
sınayaqtarğa ağızalar za

şabaş:

1. şabaş:

Sayfa 208

Satır: 22

Dost, yoldaş.

töbönä ultıra Şırpı yuqmı
yegettär Qana tötätep
yebäräyek
äle Mineñ şırpı hıwlanıp
quyğan şabaş

şafiq:

1. şafiq:

Sayfa 139

Satır: 22

Şafiq (kişi adı).

awıldın bik bay keşeneñ
ulına keyäwgä birmäk
buldılar
Ul yegette bezzä Şazra
Şafiq tip yörötälär ine Ä
min

şağır:

1. şağır:

Sayfa 223

Satır: 4

Şair.

Bına Başqıs tip quyzı
Ğabdulla Tuqay tigän
yetemdän keşe bulğan ber
şağır yazğan bını Tıñla

şağır şoğor:

1. şağır şoğor:

Sayfa 80

Satır: 27

Kelime Tipi: -

*Şakır şukur hareket
ettirmek.*
Taiba äbey kilene uyanhın
ösön urındıqtı şağır şoğor
kilterep arı äylänep bire
äylänep tä tamaq qırğılap

şağırla:

1. şağırlap:-p

Sayfa 172

Satır: 22

Şakır şukur etmek.

Şul saq unıñ ömöthöz yöräk
önön işetkändäy yaman
şağırlap uram qapqahı asılıp
kitte Awır yöklö sana

şahimorat:

1. şahimorat:

Sayfa 21

Satır: 39

Şahimorat (kişi adı).

Şähit qarttıñ ulı
Gölkäyzärzeñ atahı
Şahimorat ağay
uğa urmandan käräkle
ağastarız alıp qaytıp birep
tora

şahit:

1. şahit:

Sayfa 55

Satır: 35

Şahit, tanık.

yalğan donostı dörösläp
sudqa şahit bulıp barız Unıñ
küze lä tiktäskä genä tügel
yalğan ant itkängä
huqırayğan

şajlat:

1. şajlatıp:-ıp

Sayfa 24

Satır: 7

Cos ettirmek.

äyländerä äyländerä uğa
iregän qurğaştı şajlatıp
qoyop
yebärze Bıl tawıstan Yemeş
tağı la nığıraq qurqıp

şaltıra:

1. şaltırawına:-w, -ı, -na

Sayfa 233

Satır: 15

Çınlatmak.

bärelep şaltırawına qıwanıp
izändä awnap yatıp köldölär
Unan tamam tañ yaqtırıp öy
esen kügelyem nur başqas

şaltırat:

1. şaltıratıp:-ıp

Sayfa 81

Satır: 1

Çınlatmak.

Bibeş qurqışınan qulındağı
buş künägen şaltıratıp
izängä töşöröp yebärze
Unan tağı la nığıraq qawşap

şambı:

1. şambı:

Sayfa 272

Satır: 30

Lota balığı.

sığarıp körtkä batırız la
sananan hikerep töşöp
Apanastıñ xixıldap kölöp
ultırğan şambı awızına qan

şañğırlat:

1. şañğırlatıp:-ıp

Sayfa 52

Satır: 33

Çınlatmak,

yankılatmak.

buyında ultırğan saqta
qıñğırawzar şañğırlatıp hırt
yaqtan uramğa troyka kilep
inde Yäneş menän Yemeş

şañqıt:

1. şañqıt:-a

Sayfa 133

Satır: 37

Sersemletmek.

Xäbirzeñ başına suqmar
menän şañqıt huğıp ayaq
qulın
bäyläp tä taşlağan
İrtägehenä Xäbirze
Timerbayzar

şap şop:

1. şap şop:

Sayfa 269

Satır: 3

Kelime Tipi: -

Şap şup ettirmek.

bik riza bulğan saqta şulay
itä zur ustarın şap şop

huğıp ıwalap ala Bıl unıñ
qıwanıw bildähe

şapıldat:

1. şapıldatıp:-ıp

Sayfa 19

Satır: 30

Şap şup ettirmek.
yılan kewek öyöröldölär
Teştären ırjaytıp keşe
başı hıyıp kiterlek qurqınıs
zur awızın şapıldatıp

şapırım:

1. şapırımıp:-ıp

Sayfa 181

Satır: 38

Böbürlenmek,
öväünmek.
buyınsa Särbiyamalğa
Ayhılıwzı oşo arala eyäle
başlı
itergä torowzarı turahında
bik kinänep şapırımıp

şapayt:

1. şapaytıp:-ıp

Sayfa 261

Satır: 7

Şapırdatmak, şapır
şupur ses çıkarmak.
bulıp esen kápäytep awızın
şapaytıp sımıldıqta boton
bökläp kötöp ultırğan
bulğan bit äzäm aqtıǵı
Qızıñıñ

şaqı:

1. şaqını:-nı

Sayfa 155

Satır: 17

Sert şekilde çalmak
(kapıy).
bik qatı itep işek şaqını Äxät
atılıp işekkä taşlandı
İştüğan kilde yegettär

şaqılada:

1. şaqıladağansa:-ğansa

Sayfa 16

Satır: 41

Şakıldamak, şak şuk
etmek.

şaqıladağansa hıw indelär
Yemeş yalınıp
Qaytayıq asıqtım tip
ılamhıray başlağas

şaqmaq:

1. şaqmaq:

Sayfa 164

Satır: 23

Küp, kare.
xatta unıñ qulınan ber
şaqmaq şäkär qabıp
hırğaların
yelpeldätep başın helkä
helkä şatırlatıp aşap ta
yebärze

şaqşı:

1. şaqşını:-nı

Sayfa 140

Satır: 4

Çirkef kimse.
Min unı bına şunıñ ösön
bigeräk yaratmay inem
Yänem höymäy ine şaqşını
Baylıq nimä ul Keşemen

şaqar:

1. şaqara:-a

Sayfa 211

Satır: 34

Gerinmek, geriye
çekilmek.
näfrät tulı zäñgär küzzärenä
töbäp ayawhız heltände
Läkin Nikita unıñ qulın
heltäğan inğayı şaqara totop
aldı

şar:

1. şar:

Sayfa 26

Satır: 44

I. Yuvarlak, daire II.
Sazlıklı yer III. Ardına
kadar, sonuna kadar,
tamamen.
ni ular Sıwaqay äbey bınday
imanhız horawğa ni tip
yawap qaytarırğa belmäy
küzzären şar asıp aptırap

şarf:

1. şarf:

Sayfa 181

Satır: 21

Atkı, eşarp.
genä barzı Bığasa la oyoq
şarf kewek äyberzärze küp
bäyläğan Yemeşkä şäl
bäylärgä öyränew awır
bulmanı

şarqılada:

1. şarqıldap:-p

Sayfa 39

Satır: 27

Bağırarak gülmek.
aslıqtıñ qorbandarın kürep
kinänep hikerenä şarqıldap
kölä ine

şar şaw:

1. şarşaw:

Sayfa 8

Satır: 1

Çarşaf.
eş yuq ine Yä xäzer awılada
şar şaw taştamal hölgölärze
unıñ şikelle oşta huğıwı
başqa beräw barmı Ähä

şart:

1. şart:

Sayfa 20

Satır: 25

I. Şart, durum II. Sert
bir şeye vurulduğunda, bir
şey kırıldığında ya da silah
atıldığında çıkan sesi
bildiren söz. Pat, küt vb.
kütärep kenä alğaynım
qızıqayın şart tınmahınmı
Ul
ğına la tügel ilawzan tuqtanı
la başın ipläp kenä

şart şort:

1. şart şort:

Sayfa 218

Satır: 26

Kelime Tipi: -
"Cuk cuk, vıcık vıcık"
ses çıkarmak.

qamır östöndä ber tuqtawhız
beyeyzär Tos yozroqtarı
aştında söso qamır
qıwıqlanıp şart şort yarılıp
tora Yemeş

sartla:

1. şartlap:-p

Sayfa 63

Satır: 23

Çatlamak.

bik ük aşırma yäme
Qorhağın şartlap quyıwı bar
Qormoş bay ata kürkä
kewek ber qızarıp ber
buzarıp

sarap:

1. şaraptan:-tan

Sayfa 205

Satır: 3

Şarap.

Yä Leksey Petrawis
şaraptan awız itäyek
hineñ hawlıqqa Ular täwge
ryumkalarzı töp kütärä

sas:

1. şaşıp:-ıp

Sayfa 135

Satır: 31

Şaşmak, sersemlemek.

şaşıp qızıq ösön yäki
qomhozloğona barıp
qaraqılıqqa
birelä İkenselären aslıq
yalanğaslıq bıl yulğa

şasın:

1. şaşınıp:-ıp

Sayfa 134

Satır: 5

*Delirmek, kudurmak,
öfkelenmek.*

bahadır yegettän Sobxan
ayırata şaşınıp üs alğan
Ey qırağay tuqma min
barıber ülmäm Bötä yerzä

şaştır:

1. şaştırırğa:-ırğa

Sayfa 78

Satır: 8

Şaşırtmak,

sersemletmek.

sıgırmin äle tip Bibeşte öyzä
qaldırıp kitte Taiba äbey
unı hay alyot hin bisäne
yälläp şaştırırğa şap inde

şat:

1. şat:

Sayfa 3

Satır: 10

Mutlu, sevinçli,

memnun.

başında kākük saqıra
Küläwektä tälmaryendär
baqılğaşa
Olo Eyek yılğahı üzeneñ
mäñge şat şayan yırzarın

şat:

1. şat:

Sayfa 139

Satır: 26

I. Tam bir II. Sağlam,

*sıkı III. İyice, sağlamca,
sıkıca.*

ğümeren başqalarzın
baylığına tilmerep uzğargan
äsäyem märxüm bığa
bigeräk tä sat yebeşte

şatır şotor:

1. şatır şotor:

Sayfa 67

Satır: 8

Kelime Tipi: -

Çatır çutur sesi.

kürşelär bıl işek aldında
kemdärzeñder qısqırısıp
höyläşep
taq ta toq şatır za şotor kilep
yörögändären işettelär

şatırla:

1. şatırlap:-p

Sayfa 234

Satır: 18

Çatır çutur ettirmek.

kereşte Ul arala kärtäğä mal
qarargä sıgıp kitkän Yäneş

tä öygä qayıp inde Şatırlap
yanıp yatqan meyes aldına

şatırlat:

1. şatırlatıp:-ıp

Sayfa 164

Satır: 24

Çatır çutur ettirmek.

xatta unıñ qulınan ber
şaqmaq şäkär qabıp
hırğaların
yelpeldätep başın helkä
helkä şatırlatıp aşap ta
yebärze

şatlıq:

1. şatlığın:-ın

Sayfa 7

Satır: 15

Sevinç, mutluluk.

Ul üzensä här keşeneñ
tormoşon qayğıhın şatlığın
belep tororğa kārāk saqta
här kemgä qulınan kilgänsä

şatlan:

1. şatlandıra:-dır, -a

Sayfa 197

Satır: 46

Sevinmek, mutlu

olmak.

üz keşe itep xörmätläp
qarşılawzarı la qıwandıra
Bigeräk
tä Timerbayzın xästarle yılı
mönäsäbäte şatlandıra unı

şaw:

1. şaw:

Sayfa 40

Satır: 41

I. Gürültü, patırtı II.

*Endişe, korku III. Her
zaman, daima, sürekli IV.*

Bütünüyle, tamamıyla.

beyek kütärmäle ör yañı
qara itek başında şaw bizäk
harı keşmir şäl bındağı yäş
qatın qızızın in

şaw gör:

1. şaw gör:

Sayfa 17

Satır: 33

Kelime Tipi: -

Gürültü.

säsrätew tawıştarı menän
şaw gör kilep tora Keşelär
bında iñ qızıw besän uraq
öştöndä lä hıwıñğa
tuqtağan

şaw şıw:

1. şaw şıw:

Sayfa 233

Satır: 18

Kelime Tipi: -

I. Şamata, hengame II.

Kavga, dalaş.

uringa menep yurğan
börkänep yattılar İnde
ularğa
irtänsäk qızzar torğas bıl
mäzäktän kütäreläsäk şaw
şıw

şaw şıw:

1. şaw şıwğa:-ğa

Sayfa 128

Satır: 26

Kelime Tipi: -

I. Şamata, hengame II.

Kavga, dalaş.

yergä ularzı ütkärmägändär
Ä Xäbir bıl waqıtta ber ni
belmäy ber nindäy şaw
şıwğa

şawlı:

1. şawlı:

Sayfa 70

Satır: 12

I. Gürültülü II.

Kavgalı, bağış çağırışlı III.

Canlı, hayat dolu.

yöröhä lä ısın mäğänähe
menän qalanıñ üz keşehe
bulıp şawlı qatmarlı
tormoştıñ esenä inep tä kitä
almay

şawla:

1. şawlap:-p

Sayfa 68

Satır: 2

I. Çınlamak,

uğuldamak II. Gürültü

çıkarmak.

İkense bülök

Ey küñeldeñ şawlap aqqan

şışmännän safıraq sağı

şawlaş:

1. şawlaşıp:-ıp

Sayfa 200

Satır: 21

Bağışmak, gürültü

çıkarmak.

kilep şawlaşıp yörögänen

kürgäs tız genä tıqırıqqa

boroldo la art qapqanan

inergä niätläp körtkä bata

şawqım:

1. şawqım:

Sayfa 130

Satır: 2

Etki, tesir.

hüz bötökän Ğabbas mulla la

tınıslanğan Sönki ul bığasa

qustıhınıñ dindän yazıwı

üzenä şawqım yahar uğa

xäzrät

şavan:

1. şavan:

Sayfa 3

Satır: 10

I. Muzıp, şakacı,

oyunbaz II. Yaramazlığı

seven.

başında kākük saqıra

Küläwektä tälmaryendär

baqılğaşa

Olo Eyek yılğahı üzeneñ

mäñge şat şayan yırzarın

şayanlıq:

1. şayanlıqına:-ı, -na

Sayfa 94

Satır: 39

Muziplik, şakacılık,

oyunbazlık.

şayanlıqına kinänep este
qapaytıp quldı artqa quyıp
tarbayıp başıp torzo Unan
uynaqlap torğan ös qara
yurğa

şayar:

1. şayarzı:-zı

Sayfa 75

Satır: 4

I. Oyun oynamak II.

Muziplik yapmak III. Dalga

geçmek, alay etmek.

zifa tänenä hılaşqan yoqa

kük küldägen başındağı al

keşmir yawlıqın qaqqılap

tartqılap şayarzı Äyterheñ

dä

şayart:

1. şayartıp:-ıp

Sayfa 22

Satır: 10

I. Oyun oynatmak II.

Güldürmek III.

Eğlendirmek.

yarata Äsähe awırıw

tormoştarı awır bulğanı

ösön

yälläy här kilgändä

kölämäsläp şayartıp unıñ

küñelen

şayka:

1. şaykahı:-hı

Sayfa 130

Satır: 35

Çete.

şaykahı bulıwı turahında
küp xäbär yörögän hüz genä
tügel eş tä yeterlek bulğan
Timaş bayarzıñ qoroloq yıl

şaytan:

1. şaytan:

Sayfa 4

Satır: 33

Şeytan.

şaytan da sığa almaş tigän

danıñ taraldı Ä baxet

bulmanı

Qayza huñ ul baxet Yä

berzān ber atıbzğa xətle
ülep

şazra:

1. şazra:

Sayfa 9

Satır: 38

I. Çiçek bozuğu II. Çil.

Yemeş urın yer yıyıp
quyılğan handıq artına qasıp
Şazra menān yırğılanğan qıp
qızıl arıq yözlö ırğaq

şaxta:

1. şaxtanan:-nan

Sayfa 121

Satır: 43

Maden ocağı.

ozon tele ösön şaxtanan
qıwıp yebärelde Bıyl yaz
buldı
bıl xäl Şunan birle Baygilde
ağay öyzä yaşäne Ä bına

şeltä:

1. şeltänän:-nän

Sayfa 84

Satır: 13

I. Kinama, azarlama II.

Uyarı III. Sitem.

Ğäybättän şeltänän dä
qurqmanı Şulay bulğas uğa
Sälimägä nimä yetmäy tağı
Yazmıştıñ nindäy
qotolğohoz

şeltälä:

1. şeltälägändär:-gän, -där

Sayfa 134

Satır: 26

Sitem etmek.

Niñä Xäbirze ültärgändä
hiñä unda heräyep tororğa
käräk ine tip şeltälägändär
genä Ä Sobxan vlast

şeltäle:

1. şeltäle:

Sayfa 57

Satır: 6

Sitemli, serzenişli.

saqıra başlahalar şıñşıp
lapaş aştına qastı la ularğa
üpkäle şeltäle qaraş taşlap
ırıldap yattı Ä kitä

şeş:

1. şeşep:-ep

Sayfa 12

Satır: 21

Kabarmak, işmek.

bıwın hayın surayıp şeşep
sıqqan hap harı arıq quldarı
qurqıwzan tağı la nığıraq
qanı qasqan aqhıw

şeş:

1.şeş:

Sayfa 84

Satır: 1

Şiş, şişlik.

hayın bıl borsow yaman şeş
kewek zuraya qabara xatta
qayhı saqta tüzgehez
ärnewgä äylänä bara ine
Oşo arqala

şeşä:

1. şeşälärzeñ:-lär, -zeñ

Sayfa 62

Satır: 19

Şişe.

aqbaş şeşälärzeñ qızıwınan
da nıq qına käyeflänergä
ölgörgän quñaqtar hözörgä
yıyınğan ügez kewek uğa

şeşen:

1. şeşenep:-ep

Sayfa 50

Satır: 35

Kabarmak, şişirmek.

Särbiyamal küm kük bulıp
kügärenep ilap şeşenep
bötkän Bibeste höyräkläp
tigändäy kırandasqa sıgarıp

şıbir şıbirr:

1. şıbir şıbirr:

Sayfa 117

Satır: 37

Kelime Tipi: -

Şapır şupur!.

Şıbir şıbirr Tap top Söp säp
Täs täss Şıbirırır
Baygilde ağay közgö
yamğırzıñ yalqıtqıs ber törlö

şıbırla:

1. şıbırlanı:-nı

Sayfa 27

Satır: 14

Şıpır şıpır etmek.

hineñ menān höyläşep
imaniñdan yazıwıñ bar tfü
mörtät
Niñä olo keşene üsekläyheñ
tip şıbırlanı Sägürä yeñgä

şıbirr şıbirrr:

1. şıbirr şıbirrr:

Sayfa 124

Satır: 10

Kelime Tipi: -

Şapur şupur!.

tamsıları beyene
Tap top Tas tos Şıbirır
Şıbirır

şıbağa:

1. şıbağa:

Sayfa 228

Satır: 14

I. Kader, kismet II.

Pay, parça III. Aralıksız
yağan yağmur.

şat şayan ine
Uynayıq Kem täw başlap
küz bāylāy Şıbağa

şıbaqsı:

1. şıbaqsıp:-p

Sayfa 18

Satır: 2

I. Aralıksız yağmak,

kesintisiz akmak II. Sağanak
yağmur.

Qaytayıq äsäyemä qaytayıq
tip ilanı Yemeş

Unıñ sästäre arahınan

şıbaqsıp tir ağa ike bite seyä

şığırım:

1. şığırım:

Sayfa 238

Satır: 30
Tika basa, ağzına
kadar.
İştüğan barıp yetkändä
bazar mayzanı xalıq menän
şığırım tulı ine Ul it may
tire hatqan lavkalar

şığırıl:

1. **şığırıl:**-p

Sayfa 172

Satır: 23

Şıkr şıkr ettirmek.
sıyıldap şığırıl işek aldına
uzı
Ağayım qayttı Ağayım
ülmägän

şığırıl:

1. **şığırıl:**-ıp

Sayfa 95

Satır: 16

Şıkr şıkr ettirmek.
keşägä tıgıp közgö kewek
yıltrap torğan qara şiblitin
säyer şığırıl işek aldında
ozaq qına arı bire yöröy
birze

şıldaw:

1. **şıldaw:**-w, -ı

Sayfa 236

Satır: 40

Cıs cıs etmek.
buyawlı la qırılıp bötän
ozon östäldege küpkän
qorhaqlı
kügärgän yez samawırzın
yalqaw ğına şıldawı unın

şıl:

1. **şıl:**-ırğa

Sayfa 100

Satır: 39

I. Yer değıştirmek II.
Sıvışıp gitmek, kaçmak.
urından tizeräk şılırğa aşığa
Xatta unın ulının qaraqılıq
menän şöğöllänewe xaqında
la üz ara şım şım ğına

şılıs:

1. **şılıs:**-tı

Sayfa 197

Satır: 28

Sürünerek gitmek.
Timerbay Qalın qara
mıyığın borğolap äz genä
uylanıp
ultırzı Urış İzris tä başqalar
za uğa yaqınraq şılıstı

şılıs:

1. **şılıs:**

Sayfa 233

Satır: 9

Çingirak, zil.
şılıs nāmā tağıp quyırğa
tırışıp qaranılar
Läkin Zahira ularzı tağı
izängä tibep töşörzö Bıl

şım:

1. **şım:**

Sayfa 15

Satır: 26

Sessiz sakın, sessizce,
sessiz sedasız.
Ular yetäkläsep sañlı olo yul
buylap inähen yuğaltqan
qaz bāpkäläre şikelle yıwaş
şım bulıp ilke halqı ğına

şım şım:

1. **şım şım:**

Sayfa 100

Satır: 40

Kelime Tipi: -
Sessiz sessiz.
urından tizeräk şılırğa aşığa
Xatta unın ulının qaraqılıq
menän şöğöllänewe xaqında
la üz ara şım şım ğına

şımbay:

1. **şımbay:**

Sayfa 36

Satır: 36

Şımbay (kişi adı).
tigän yeget menän yaqın
bāylāneşkā inep kitte
Äxmätşanı
Şımbay kaştandın ulı

bulğanı ösön dä Äxmätşanıñ
üzeneñ

şımsı:

1. **şımsı:**

Sayfa 100

Satır: 29

Casus, ajan.
şımsı tip tä yörötä başlanılar
Şul şımsılığı menän äzme
keşeneñ başına yette

şıma:

1. **şıma:**

Sayfa 16

Satır: 12

I. Pürüzsüz II. Eşit,
denk III. Düzenli, ritmik IV.
Düzenbaz.
ine Bında yılğa qoyaşta
yımıldap yatqan törlö törlö
aqıq kewek matur şıma
qırsıntaştarı arahınan

şınğır itterep:

1. **şınğır itterep:**-ep

Sayfa 233

Satır: 35

Kelime Tipi: -
Sert bir cismin aniden
yere düşmesiyle çıkan ses.
ozaqqa tügel Buş
künäktären şınğır itterep tış
yaqqa işek aldına ultırtıp
qurqınğan töş menän

şınğırıl:

1. **şınğırıl:**-ıp

Sayfa 75

Satır: 28

Çingirdatmak.
qatıraq tulqındırıp yebärgän
yarhıw şatlıqtan işerep
şınğırıl ber köldö lä
yığılıp imğänew qurqınısın
da

şınğırat:

1. **şınğırat:**-ıp

Sayfa 102

Satır: 19

Çınlatmak.

Ey baxırzar tip şıñğıratıp
kölöp yebärze Altınbikä
Kürmämeş keşe bulıp
barğan bulalar bit äle

şıñşı:

1. şıñşıp:-p

Sayfa 57

Satır: 5

*I. Ağlar gibi ses
çıkarmak (köpek, kurt için)
II. Yavaşça, ince ince
ağlamak.*

saqıra başlahalar şıñşıp
lapaş aştına qastı la ularğa
üpkäle şeltäle qaraş taşlap
ırıldap yattı Ä kitä

şıp:

1. şıp:

Sayfa 109

Satır: 15

*Hemen, çabucak,
çarçabuk.
qırış asıwlı qılanışıp şıp
tuqtattı Yemeş üze lä
hizmäştän
ike qullap atahınıñ haqalına
sat yebeşte lä iş*

şıpa:

1. şıpa:

Sayfa 115

Satır: 40

*I. Bütüniyle,
tamamıyla II. Hiç, asla.
Ey xozayım his kenä lä tınıp
yata belmäneñ dä baha
Tik kenä yatıp yal ithäse bıl
Şıpa as köyöñä niñä*

şıqhız:

1. şıqhız:

Sayfa 39

Satır: 34

*Şekilsiz, biçimsiz.
tip quyzı
Bıl şıqhız yat küreneş
balalarzı tağı la nıñraq*

şır:

1. şır:

Sayfa 15

Satır: 19

*I. Koyu, yoğun II.
Büsbütün, tam III. Boş IV.
Çıplak V. Fincan; çay
bardağı.*

şır yalanğas köyö yırın
buylap tübängä yılğağa
taban yügerzelär Yäneş tä
başqa waqıtta şulay itä

şırpı:

1. şırpı:

Sayfa 30

Satır: 39

*I. Kibrit II. Sırmalı tel.
buş şırpı qaptarı tulıp yata
ine Läkin balalarzıñ
küñelen xəzer ular tügel ä
bötönläy ikense nämä*

şıtıl:

1. şıtılırğa:-ırğa

Sayfa 269

Satır: 21

*I. Tüy bitmek II.
Filizlenmek.
tozaqtıñ yöyzäre şıtılırğa
totondo
Şulay za volosta üz ulı
ultırıwzan fayzalanıp ul*

şıtırla:

1. şıtırlap:-p

Sayfa 75

Satır: 32

*Çıtırdamak.
yergä teyzermäy kütärep tä
aldı Sälimäkäy qapıl üzeneñ
qabırğaları şıtırlap qısılıp
kitewen Xammattıñ qaynar*

şıw:

1. şıwıp:-ıp

Sayfa 75

Satır: 22

*Kaymak, kayarak
inmek.
Xammat mut yılmayıp
Arqan yuq Tapmanım Şul
köyö genä şıwıp töş*

şıwış:

1. şıwışıp:-ıp

Sayfa 208

Satır: 13

*Sürünmek, sürünerek
gitmek.
Okopqa yeweş qızıl mäte
öştönän seläwsen kewek
şıwışıp
şıp yat ber haldat kilep töşä
Baygilde ağay menän*

şıyıl:

1. şıyıldap:-da, -p

Sayfa 156

Satır: 12

*I. Kayıp gitmek,
kaymak II. Tüymek.
Bına olatay sıbıq buldı tine
ul yaramhaqlı
tawış menän Şıyıldap qına
torasaq Äyzä hızır*

şıyıq:

1. şıyıq:

Sayfa 143

Satır: 10

*I. Sulu II. Koyu III.
Donuk IV. Seyrek.
Älläwkäy tip qotom alınıp
qısqırıp yebärgänemde
toymay za qaldım Şulay
bulmay ni şıyıq tal sıbıq*

şiblit:

1. şiblitın:-ın

Sayfa 95

Satır: 15

*Bot.
keşägä tıgıp közgö kewek
yılırap torğan qara şiblitın
säyer şıgırlatıp işek aldında
ozaq qına arı bire yöröy
birze*

şifa:

1. şifahın:-hın

Sayfa 12

Satır: 18

*Şifa, deva.
menän Yä xuş
täwäkkälläyek tinä*

Tawäkkälläyek Alla şifahın
birhen tine Sıwaqay

şığır:

1. **şığır:**

Sayfa 149

Satır: 38

Şiir.

tip köyläp uqıy İştüğan
Qızzarğa şığır yanına
töşörölgän besäy hürättäre
ayırata

şik:

1. **şıktärze:-tär, -ze**

Sayfa 86

Satır: 12

I. Şüphe, kuşku II.

Endişe.

ömöt uyatha Sälimäneñ
yörägendä ul yäy buyı üzen
tınıs qaldırıp torğan yäşeren
azaplı uyarzı qarañğı
şıktärze

şikhez:

1. **şikhez:**

Sayfa 198

Satır: 18

I. Şüphesiz II.

Muhakkak, elbette III. Açıq.
ul baxetkä şatlıqqa ireşä
alıwı menän tügel ä şuğa
his şikhez ireşermen tip
ışanıwı menän matur za

şikelle:

1. **şikelle:**

Sayfa 3

Satır: 5

Gibi.

Tön Başqort qızınıñ täñkäle
yeläne şikelle küzzeñ
yawın alıp yımıldap torğan

silma:

1. **şilmalar:-lar**

Sayfa 62

Satır: 12

Yaramaz kimse.

Sapıy za bında ikän Ni eşläp
bik irtä yıyılğan bıl

Şilmalar Xalıqtan yäşenep
kenä tipterep ultıralarız

şin:

1. **şinä:-ä**

Sayfa 27

Satır: 42

Solmak, canlılığını

yitirmek, çökmek.

Ğazaplı awırıw hām qayğı
esendä köndän kön nıǵıraq
hulıy şinä barğan Säğürä
yeñgä yañǵız yatıp qaldı

şinel:

1. **şineldär:-där**

Sayfa 207

Satır: 28

Kaput.

pozitsiya totop asıq
okoptarza yatalar Östän qar
qatış
yamǵır quya Şineldär itektär
hıw esep bürtenep bötkan

şirlek:

1. **şirlektärgä:-tär, -gä**

Sayfa 236

Satır: 36

Sandalye.

stenağa berketep eşlängän
töşhöz körän buyawlı ozon
şirlektärgä tezelep
yoqomhoray birep säy esä
Az yaǵılıw

şısmä:

1. **şısmä:**

Sayfa 55

Satır: 19

Çeşme, pınar.

Sıwaqay äbey uğa halqın
şısmä hıwı menän zur ber
tuştaq ayran hıwlap birze
İştüğan unı töp kütärä esep

skaf:

1. **şkaftan:-tan**

Sayfa 186

Satır: 11

Dolap.

şäkär monpasi şkaftan qaq
aq may harı may xatta kibep

bötkän al töşlö peränik tä
tabıp sıgarzı Mamıq mendär

sleya:

1. **şleyalarına:-lar, -ı, -na**

Sayfa 62

Satır: 8

Hamut kayışı.

sızamay tıbarsınıp tora
Baygilde ağay bıl attarızın
töştärenä yıldırap torğan
hırttarına kömöşlö
şleyalarına

sod:

1. **şodtıñ:-tıñ**

Sayfa 130

Satır: 40

Şod (özel ad).

kölö kükkä osqan Başqort
dalahına talpan kewek
qazalğan nemets bayarı
Şodtıñ imeniyehın dähşätlä

som:

1. **şom:**

Sayfa 67

Satır: 15

Uğursuzluk; kötülük;

tehlike.

şom qurqıw haldı İnde qatın
qız bala sağa ğına tügel
xatta qayhı ber irzär yäştär
zä yen eyäläşkän bıl

somlo:

1. **şomlo:**

Sayfa 5

Satır: 40

Kötü, uğursuz;

tehlikeli.

tine Säğürä yeñgä
ömötlöräk bulırğa tırıştı
Yuqha tön uğa ayırata
şomlo toyola başlanı

somloq:

1. **şomloğan:-o, -nan**

Sayfa 31

Satır: 20

I. Kötülük II.

Uğursuzluk III. Şanssızlık
IV. Korku.

yörögän in kese ulın ular
belälär Ololarzın
Ulına silsä töşkän Atahının
gonah şomloğan

şomlan:

1. **şomlanıp:-ip**

Sayfa 23

Satır: 13

*I. İçine kötülük veya
korku düşmek II. Kötü
düşünceler ya da korku
uyanmak.*
Oşolarzı xäterläy zä ul xäzer
ısın küñeldän şomlanıp
Unıñ ğına töptö unıñ ğına
küze teygän tip qabatlay

somort:

1. **şomort:**

Sayfa 70

Satır: 41

Kuş kirazı meyvesi.
köttörörgä buldı Ozaqlamay
ul kürşe awıldın şomort
qara küzle hılıw yözlö yäş
bolan kewek şayan uyaw

şot:

1. **şot:**

Sayfa 99

Satır: 21

Şot (özel ad).
in şıma kaştandarzın berehe
ine Ul Şot Timaş bayarzarğa
İrimbur kupetstarına
xalıqtın yeren hatıp
zamanında

şöbhäle:

1. **şöbhäle:**

Sayfa 189

Satır: 19

Şüpheli.
şöbhäle toyğö uyatmawı
kirehensä küz aldın yaqtırtıp
nisekter küñelde yeñeläytep
donyala yäşäwe ul xätlem

şögöllän:

1. **şögöllänä:-ä**

Sayfa 100

Satır: 14

Meşgul olmak,
ilgilenmek.
ültereşkä barıp yeterlek
ızğıştar tıwzırıw kewek
eştär
menän dä şögöllänä

şöhrät:

1. **şöhrät:-le**

Sayfa 65

Satır: 23

Şöhret, ün.
şunday bay şöhrätke keşe
tarafınan yazılıp Äxmäzulla
mulla menän huqır Sapıyzar
tarafınan döröşlängäs

şökör:

1. **şökör:**

Sayfa 5

Satır: 21

Şükür.
Baygilde ağay tağı sabırhız
qul heltäp qatınıñ
xäweflängäyñem Bılay
bulğas ni allağa şökör inde

şpion:

1. **şpiondarı:-dar, -ı**

Sayfa 241

Satır: 5

Casus.
kewek zimagorzarzı
tıñlamağız Ular nemets
şpiondarı
Ular bolşeviktar Bezzeñ
saftarzı tarqatıp nemetsqa

ştobı:

1. **ştobı:**

Sayfa 44

Satır: 42

İçin, diye.
Yä totoldoñmo qırağay Niñä
qasahın Yä äsây
tıgen Min hineñ äsäyeñ bit
Äsây tip äyt ştobı tip

şuğa:

1. **şuğa:**

Sayfa 3

Satır: 27

Şuna.
Baygilde ağay şulay uylay
Şuğa kürä uğa isemde lä
İştuğan tip quşqan bit ul Ös
qız arahında

şul:

1. **şul:**

Sayfa 3

Satır: 18

Şu, bu.
Täbiğätkä nimä Keşe
yazmışında unıñ qayğılı
barmı
ni Üze güzäl möhəbät şat
bulğas şul yetkän uğa

şulay:

1. **şulay:**

Sayfa 3

Satır: 27

I. Şöyle, şu şekilde, II.
Öyle.
Baygilde ağay şulay uylay
Şuğa kürä uğa isemde lä
İştuğan tip quşqan bit ul Ös
qız arahında

şunda:

1. **şunda:**

Sayfa 9

Satır: 8

Şunda, şurada.
Ässälämägäläyküüm
Xujalar öyzäme
Sıwaqay äbey bıl säreldek
köylö tawıştı şunda uq

şunday:

1. **şunday:**

Sayfa 7

Satır: 35

Şöyle, böyle, şunun
gibi.
ağay ana şunday
mörtättärzeñ berehe Unıñ
xaqında
Sıwaqay äbey urını kilgän
hayın

şunı:

1. şunı:

Sayfa 7

Satır: 6

Şunu, bunu.

säy esäp ni birhălär şunı alıp
sığıp kitä Tik taramışzan
vaqıtta barıp inä üzeneñ im
tomon itep xäbären höyläp

şunlıqtan:

1. şunlıqtan:

Sayfa 43

Satır: 23

*Bundan ötürü,
dolayısıyla, sebebiyle,
nedeniyle.*
haqlanıp qalğaynı Şunlıqtan
uğa xäzer ügäy äsäy tağı
la qurqınısraq bulıp toyoldo
Unı kürmäşkä uğa

şunan:

1. şunan:

Sayfa 6

Satır: 17

Şundan, şuradan.

Şunan ti
Baygilde ağay unıñ hüzen
qırt kişep bülderze

şülgän:

1. şülgän:

Sayfa 131

Satır: 24

Şülgän (yer adı).

yäşermägän Ular yäyge Ural
töpkölöndä ä qıştı Morazım
yäki Şülgän mämeryähendä
uzğara ti Bıl mämeryälärzän

-T-

tä:

1. tä:

Sayfa 4

Satır: 27

Da, de bağlacı.

ikän huñ Kötöw zä köttöñ
İtek tä tekten Meyes tä
sığarzıñ Qıwğın qıwıp Eyek

haqmar Yayıq buylap
küpmə

täbiğät:

1. täbiğätkä:-kä

Sayfa 3

Satır: 17

Tabiat, doğa.

Täbiğätkä nimä Keşe
yazmışında unıñ qayğılı
barmı
ni Üze güzäl möhəbät şat
bulğas şul yetkän uğa

täbiği:

1. täbiği:

Sayfa 77

Satır: 42

Tabii, doğal.

bulğan sağında äylänä tirälä
qoyaş balqıp torowı his tä
täbiği bulmaş hımaq ta
kürenä başlay

täğälä:

1. täğälä:

Sayfa 114

Satır: 35

Teala.

menän yäşäy Nisek itäheñ
Xozay täğälä şulay quşqas
Sıwaqbikä äbey qulın tağı la
ömöthözöräk heltäp

täğärä:

1. täğärätä:-t, -ä

Sayfa 19

Satır: 6

Dönnek.

awır ine Şulay za ul
heñlehen taşlap kitmäne Ber
yökmäp ber töşöröp awnata
täğärätä alıp qaytıp yetkerze

tägärlä:

1. tägärläşep:-ş, -ep

Sayfa 13

Satır: 42

Dönnek.

kitkes moñhow qara
küzzärenän ere ere yäş
börtöktäre

tägärläşep sıqtılar za
balawız şikelle harı
yañaqtarı

tägärmäs:

1. tägärmäse:-e

Sayfa 29

Satır: 24

Tekerlek.

Şähit babay haman şul
qapqa ergähendäge lapaş
aştında
yöröy Kemgäler ör yañı
arba tägärmäse eşläp mataşa

tägäs:

1. tägäs:

Sayfa 155

Satır: 6

Tas, kase.

äytkeläp ultırzılar
İke tägäs ber tägäs

täjribä:

1. täjribähe:-he

Sayfa 211

Satır: 27

Tecrübe.

zur täjribähe bar Keşene
qalay huğıp yığırğa ul yaqşı
belä Bına ul iñ elek
tezemden başında torğan
Şahimorattıñ

täkä:

1. tākāhenä:-he, -nä

Sayfa 230

Satır: 37

I. Teke II. Su üzerinde

*köprü işlevine yarayan
kütük.*

Yarış mayzanına kaza
tākāhenä atlanıp iñ aldan
barıp

yetkän undağı bötä
batırzarzı xatta üz ağayzarın
da

tākābber:

1. tākābber:

Sayfa 91

Satır: 21

Kibirli, böbürlenlen.

yerän mıyığı tekä tākābber
qaraşlı yaşkelt küzzäre
menän ul näşel ügezen
xäterlätä Artıq zür kükräkle
qalın

täki:

1. täki:

Sayfa 202

Satır: 22

*I. İş ya da durumun
sonucuna vurgu yapmakta
kullanılır; bütünüyle,
büsbütün II. Bile, dahi.
kıyıp äytewse qurqmay
talap itewse genä bulmanı
İllä
Sälimä yeñgä şäp bisä lä
huñ Täki starşınanıñ qoton*

tälmäryen:

1. tälmäryendär:-där

Sayfa 3

Satır: 9

*Yeşil kurbağa.
başında kākük saqıra
Küläwektä tälmäryendär
baqılğaşa
Olo Eyek yılğahı üzeneñ
mäñge şat şayan yırazın*

täm:

1. täm:

Sayfa 148

Satır: 9

*Tatma duyğusu.
Tatlınan da telem tām
tapmay
Yana la köyä moñhow yaş
yörägem*

tämäke:

1. tämäke:

Sayfa 208

Satır: 35

*Tütün.
Tämäke lä tötätep bulmay
bit ismaham
Baygilde ağay uğa
ğäjäplänep tä yälläp tä yaqın
uq*

tämlä:

1. tämläp:-p

Sayfa 177

Satır: 13

*Tatlandırmak.
Särbiyamağa yön oyoq
bäyläp ultırğan Yemeşkä
tämläp
yaylap tege donya tamuq
ojmax xaqında üzeneñ*

tämle:

1. tämlekäy:-kay

Sayfa 31

Satır: 6

*I. Tatlı, lezzetli II.
Keyifli, güzel.
tä tormaştan qabıp ta
yebärze
Äsäkäyem qayhılay
tämlekäy tine ul küzzären*

tän:

1. täne:-e

Sayfa 13

Satır: 31

*Beden, ten, vücut.
la unı tñlamanılar Unıñ
bötä täne taş kewek awır
bulıp xäräkättän tuqtap
qalğaynı*

tängäl:

1. tängälänä:-e, -nä

Sayfa 52

Satır: 37

*I. Denk, eşit, aymı II.
Düz, doğru III. Çevre, etraf
IV. Hakkında.
tängälänä kilep tä tuqtanı Ul
arala bulmay troykanan
yılıtır töymäle qara keyemle
qılıslı miltıqlı ös keşe*

täñkä:

1. täñkäle:-le

Sayfa 3

Satır: 5

*I. Altın veya gümüş
para II. Kadınların süs
amacıyla taktıkları altın ya
da gümüş paralar.*

Tön Başqort qızınıñ täñkäle
yeläne şikelle küzzeñ
yawın alıp yımıldap torğan

tänteräklä:

1. tänteräkläy:-y

Sayfa 51

Satır: 21

*Halsızca yürümek,
takatsız şekilde yürümek.
işerek keşe hımaq
tänteräkläy tänteräkläy uram
buylap
bara birze lä Bibestär inep
yuğalğan tıqrıqqa boroldo*

täpän:

1. täpändär:-där

Sayfa 21

Satır: 38

*Küçük fıçı.
nämälärzer eşläp kenä tora
Unıñ yanında här vaqıt yanı
ğına eşlängän iläk siläk
köräk tärtä täpändär awnap
yata*

täpän töpän:

1. täpän töpän:

Sayfa 111

Satır: 24

*Kelime Tipi: -
Küçük fıçı.*

şul işek aldında üzeneñ
ğümer itkän lapaşı aştında
täpän töpän köräk hänäç
yahap täğärmäs tuğın
böğöp

täpäs:

1. täpäs:

Sayfa 28

Satır: 6

*Kısa, bodur.
aşlıq tamırınan uq köyöp
yerzeñ qara sañı osop yata
Tik bayzar başıwında ğına
buyta täpäs bulha la tos*

täpây:

1. täpâyäre:-zär, -e

Sayfa 165

Satır: 29
Hayvanların ayağı,
pati.
kereşälär hıw östöndä oslo
qoyroqtarı la qara täpäyzäre
genä yelpeldäp tora Yözöp
yalqqas tağı yar sitenä

täqdim:

1. täqdim:

Sayfa 17

Satır: 42

Takdim etme, önerme.

Yäneş äyzä kire kitäyek
Tağı hıw inäyek tip
täqdim itte Bibekäy

täqdim ittä:

1. täqdim ittä:-tä

Sayfa 14

Satır: 22

Kelime Tipi: -

Takdim etmek.

tulğandırıp bik ozaq qarap
ultırğandan huñ
Yä hılıw kem az qabırzan
aşayıq yäme tip täqdim ittä

tärän:

1. tärän:

Sayfa 17

Satır: 7

Derin.

tärän tımıq urında ber zä
qurqmay yözöp yöröwse
zurzarğa hoqlanıp qarap
torzolar Bında yetkän qızzar

täränäyt:

1. täränäytergä:-ergä

Sayfa 44

Satır: 30

Derinleştirmek.

üzenä ılıqtırırğa ällä unıñ
küñel yarahın tağı la
täränäytergä teläp Yemeş
menän bulaşa başlanı

tärbiä:

1. tärbiä:

Sayfa 41

Satır: 37

Terbiye, görgü.

Öyräner Öyrätermen
Kürenep tora bıl balalar
tärbiä
kürmägän tine Särbiyamal

tärbiälä:

1. tärbiäläp:-p

Sayfa 20

Satır: 4

I. Bakmak, beslemek II.

Emek harcamak.

yene qağılğan ikenseläre yer
yene huqqan tip raşlanı
Xäzer küp waqtın Säğürä
yeñgä menän Yemeşte
tärbiäläp

täre:

1. täre:

Sayfa 122

Satır: 21

I. Hristiyan haçı II.

...kadar, ...değın, ...dek.

Eşe tınıw tarığa Yat inde
täre kewek heräyep ultırma
tip mijını Axır ire gäzätensä
üzenä iğtibar itmägäs

tärilkä:

1. tärilkä:

Sayfa 225

Satır: 31

Tabak, çanak.

tärilkä kewek nämälärze toz
menän ısqıp yıldırtıp
yıwıp ultırttı Unan vatılır
bozolorzay äyberzärze
möyöş

tärtä:

1. tärtä:

Sayfa 21

Satır: 38

Araba ya da kızığın

*ortasına hayvanları koşmak
için kullanılan uzun ağaç.*

nämälärzer eşläp kenä tora
Unıñ yanında här waqt yanı
ğına eşlängän iläk siläk

köräk tärtä täpändär awnap
yata

tärteşkä:

1. tärteşkä:

Sayfa 157

Satır: 33

Fırın kancası.

meşes artınan tärteşkä
kütärep kilep sıqtı la
mullanıñ
sällähen osora huğıp
yebärze

tärtip:

1. tärtip:

Sayfa 44

Satır: 26

Tertip, disiplin, düzen.

yaqqa barıp ultırzı İştuğan
Yäneş Bibeştär uñ yaqqa
küstelär Öy esendä gümer
gümergä yaşap kilgän tärtip

täs täss:

1. täs täss:

Sayfa 117

Satır: 37

Kelime Tipi: -

Tıs tıs!

Şıbrı şıbrır Tap top Söp säp
Täs täss Şıbrırır
Baygilde ağay közgö
yamğırzıñ yalqıtqıs ber törlö

täsir:

1. täsir:

Sayfa 35

Satır: 20

Tesir, etki.

Üzzärenä qarata täwge
tapqır äytelgän bıl hüzzen
balalarğa
nisek awır täsir itewen tel
menän höyläp birew
mömkin

tät:

1. tätemäy:-e, -mä, -y

Sayfa 102

Satır: 15

*Birinin payına
dokunmak.*

Tatlıqay tәмlekäy Xäsän
hiñä tәtemäy

Yemeştär haman iğtibar
itmänelär işetmäğängä

tätäv:

1. **tätäy:**

Sayfa 21

Satır: 2

I. Göz alıcı, parlak II.

Gösterişli giyinen III. Teyze

IV. Abla.

Şunan huñ nisek şäp üşewen
qarağız äle hez unıñ

Ös ayza qulına tätäy totop
uynata başlamı Dürt ayza

täteldä:

1. **täteldärgä:-rgä**

Sayfa 90

Satır: 2

Ara vermeksizin

konusmak.

Yañğız zarıgıp ultırğan

Şawrä qıwanıp hikergeläp

täteldärgä totondo

täteldäy täteldäy:

1. **täteldäy täteldäy:**

Sayfa 24

Satır: 3

Kelime Tipi: -

Art arda söylemek, ara

vermeksizin konuşmak.

täteldäy täteldäy qot

qoyorğa totondo Ul täwzä

qalaq

başınday aq qurğastı

sümeskä halıp irette Unan

ber

täw:

1. **täw:**

Sayfa 11

Satır: 26

I. İlk, önceki II. Birinci,

baştaki.

huqqan balaştır inde bıl

kilen

Säğürä yeñgä lä balaşqa täw
kürgän kewek hoqlanıp

täwäkkäl:

1. **täwäkkäl:**

Sayfa 145

Satır: 40

Kararlı.

Döröş tip tağı beyep

äylänep kitte Äxät Bılay

bulğas uyn

bula böğön İştüğan Sälimä

yeñgä täwäkkäl ul Moğayın

täwäkkällä:

1. **täwäkkälläyek:-yek**

Sayfa 12

Satır: 17

Kararlı etmek.

menän Yä xuş

täwäkkälläyek tinä

Täwäkkälläyek Alla şıfahın

birhen tine Sıwaqay

täwbä:

1. **täwbä:**

Sayfa 25

Satır: 40

Tövbe.

kitte ul xikäyähän Eyy äle lä

kön kewek işemdä

Xozayqayım qabat

kürhätmähen ul köndö

Täwbä

täwläp:

1. **täwläp:**

Sayfa 51

Satır: 41

Günlük olarak,

gündelik şekilde.

hırğılandı Bınday qılanıştı

täwläp kürgän

balalarzıñ küñelendä sikhez

yeränew näfrät uyandı Ular

täwlek:

1. **täwlekkä:-kä**

Sayfa 35

Satır: 35

Gün.

täwlekkä at horap alıp
İlseğol awılına kitte Uğa

oşo

awıldan Särbiyamal isemle

ber tol qatındı

dimläğäynelär

täzrä:

1. **täzrälär:-lär**

Sayfa 3

Satır: 19

Pencere.

Öy ese qarañğı Keskäy genä

täzrälär Unıñ da yartıñı

qarındıq menän qaplanğan

Älegä bıyalahı töşmägän

täxet:

1. **täxetenä:-e, -nä**

Sayfa 245

Satır: 34

Taht.

Batşa töşä halğas ta tege bıl

bulıp kitmäşme tip

hişkänep yäki täxetenä batşa

kire ultırğas qozalaşıp

ta:

1. **ta:**

Sayfa 16

Satır: 30

Da, de bağlacı.

menän arı bire yözzölär

Gölkäy ularzıñ ber ikehen

hıw menän bergä uslap alıp

yotop ta yebärze

tabıl:

1. **tabılmaymı:-ma, -y, -mı**

Sayfa 10

Satır: 33

Bulunmak.

bulha mal tabılmaymı Eye

bit kilen tip höylände

Säğürä yeñgä qapıl hişkänep

uyanıp kitkän hımaq buldı

tabın:

1. **tabınğa:-ğa**

Sayfa 79

Satır: 13

Sofra.

lä mömkinlek birmänelär
Ölkändär menän ber tabıŋğa
ultırtıp qunaq ittelär zä
qaytarıp ta yebärzelär
Särbiyamal

tabıs:

1. **tabısmağaynılar:-ma, -
ğay, -nı, -lar**

Sayfa 77

Satır: 7

*Karşılaşmak,
buluşmak.*
ayırmanı Ular ayırılır ösön
tabısmağaynılar bit
Tap bına oşo köndän huñ
ber yıl ütkäs Xammat
menän

tabor:

1. **tabor:**

Sayfa 183

Satır: 8

Çingene kafilesi.
berehenän berehe uzzırıp
Hatıbdarızın nisä öyör
yılqıhı
nisä kötöw hıyırı nisä tabor
harıŋı bulıwı küpme qalım

taba toba:

1. **taba toba:**

Sayfa 140

Satır: 43

Kelime Tipi: -
Tabak çanak.
bısaq hasaq taba toba uraq
muraq salğı malğımın

taban:

1. **taban:**

Sayfa 9

Satır: 11

*I. Ayak tabanı II. ...-e
doğru, ...doğrultusunda.*
almay alpan tolpan başıp
işekkä taban atlanı
Äyzük mulla äyzük räxim
genä it türzän genä uz

tabaq:

1. **tabaqtaý:-tay**

Sayfa 3

Satır: 7

Tabak, çanak.
ayaz küktä altın tabaqtaý
tulğan ay yözä Tallıqta
handuğastar sutılđaşa Tiräk

tağı:

1. **tağı:**

Sayfa 4

Satır: 43

Tekrar, yine, yeniden,
tekrardan.
Baygilde ağay tağı ber az
öndäsmäy ultırğandan huñ
ömöthöz räweştä qul ğına
heltäp

tağa:

1. **tağa:**

Sayfa 185

Satır: 6

Tekrar, yine, yeniden,
tekrardan.
revolyutsiya kewek ör yañı
hüzzär bıl börköwlekte
tağa la quyırtıp awıldı tağı
la tulqındırıp yebärä här

tahıl:

1. **tahılhız:-hız**

Sayfa 183

Satır: 36

Yeteneksiz, eli çabuk
olmayan.
İx at at Qayzan ğına tabırğa
huñ unı Nindäy genä
yegettärze tahılhız itmäy bıl
athızlıq

tahılday mışılday:

1. **tahılday mışılday:**

Sayfa 17

Satır: 2

Kelime Tipi: -
Oflaya puflaya.
qatış tir ağıp bısranğan bite
lä yıwılmağan Yemeş tä
tahılday mışılday küldägen
keyze Yäneş unıñ
küldägeneñ

tahir:

1. **tahir:**

Sayfa 183

Satır: 14

Tahir (özel ad).
Ayhılıwzı min yaratam bit
unı tihä lä quyha ni bula
ikän Ayhılıw apay za
öndäsmäy Bına Tahir
menän Zöhrä

tahir zöhrä:

1. **tahir zöhrä:**

Sayfa 69

Satır: 21

Kelime Tipi: -
Tahir ile Zühre
hikayesi.
Zöhrä Läylä Mäjnün
Buzeget kewek kitaptarızı
hatıp alıp tuzıp bittäre
qoyolop bötkanse qat qat

taiba:

1. **taiba:**

Sayfa 46

Satır: 35

Taiba (kişi adı).
yetkän keşe kewek kürenä
ine uğa Sönki ul äsähe
Taiba
äbey öyrätep yebärgänsä
qıyıw bay uqımışlı keşe
bulıp

taj:

1. **taj:-ı**

Sayfa 199

Satır: 5

Taç.
qına bezzeñ baxet
Sämreğostoñ altın tajı
aştındağı
sixırlı sitlektä bikle yata ti
bit ul Xäzer eşselär haldattar

tal:

1. **taldar:-dar**

Sayfa 16

Satır: 16

Ağaç dalı.

sığıp bula Bında hıw site
qırsın vaq quyı bözrä
taldar kiñ yaşı yapraqlı yaş
tıräktär menän qaplangan

tal:

1. **talğan:-ğan**

Sayfa 20

Satır: 39

*I. Yorulmak, bitap
düşmek II. Dalmak III.
Kendi kendini unutmak.
Säğürä yeñgä talğan
küzzären alış ütkändärgä
töbäp
xälhez genä yılmayıp quyzı*

talğın:

1. **talğın:**

Sayfa 75

Satır: 1

Ağır, yavaş.

Bayıp barğan qoyaştıñ
talğın nurzarı unıñ ozon
kerpektärenä kilep yalğandı
Eñerge yeläs yeldär unıñ

talımhız:

1. **talımhız:**

Sayfa 70

Satır: 14

Ne bulursa yiyen.

intekte Zimagurlıqtan uza
almanı Qala kăräk saqta
unıñ täbiğät birgän berzän
ber baylığı bulğan talımhız

talir täñkä:

1. **talir täñkä:**

Sayfa 49

Satır: 9

Kelime Tipi: -

Gümüş para.

kilengä büläkkä tip birep
yebärgän sulpılıq talir täñkä
menän suqlı ike kömöş
beläzekte yañılış uğa birep
tä

talıq:

1. **talıqta:-ta**

Sayfa 3

Satır: 8

Çahlık.

ayaz küktä altın tabaqtay
tulğan ay yözä Talıqta
handuğastar sutıldışa Tiräk

talpın:

1. **talpına:-a**

Sayfa 178

Satır: 41

*I. Uçuş gitmek üzere
kanat çırpmaq II. Bütün
gücüyü uğraşmaq, gayret
etmek.*

yanında yatqan debet
yomğaq talpına helkenä
kämey
keseräyä ä şäl arta uğa
töşkän güzäl bizäktär
bötönäyä

talpan:

1. **talpandar:-dar**

Sayfa 121

Satır: 39

Kene.

Bayzar bezzeñ qandı imep
yäşäwse talpandar bit
ular Talpandarzı hıtip
bötörmäy torop bezzeñ
tängä it

talıyan:

1. **talıyan:**

Sayfa 116

Satır: 26

Tek sıralı akordeon.

la yügerergäme belmäy
aptırıp qaldı Uramdan täzrä
täñgälenän ber nisä arbağa
teyälğan rekruttar talıyan

tala:

1. **talarğa:-rğa**

Sayfa 27

Satır: 37

*Hücum etmek,
saldırmak.
unı talarğa kereşte
Yemeşteñ xälhez quldarı
taştamal*

yelpetep ularzı qıwıp
ultırıwzan bik tız taldı

talán:

1. **talánğan:-ğan**

Sayfa 130

Satır: 43

*Talan edilmek,
saldırıya uğramak.
talánğan Ularzıñ qulında
yulbaşarzar tottorop kitkän
hin xalıqtı aldap bayığan
ösön yaza aldñ tigän*

talant:

1. **talant:**

Sayfa 150

Satır: 16

Yetenek.

Unan yänä qarap qarap tora
la
Talent bit hindä talant tip
quya Talantı ni tigän

talap:

1. **talap:**

Sayfa 78

Satır: 32

Talep, istek.

Xujalığın haqlap qalırğa
tırışa äle Ularzıñ üzenän
käñäşhez
ber genä eş tä eşlämwzären
talap itä Şulay za
Xammatqa

talaq:

1. **talaq:**

Sayfa 76

Satır: 35

I. Dinen ve resmen

*boşanma, ayrılma II. Birini
ya da bir yeri ele geçirmek
için yapılan baskın.
Talaq Talaq Talaq tip
qısqırğan tawışı ğına
ularzı bıl tatlı onotolowzan
tartıp sığarzı Eye Xisbulla*

talaş:

1. **talaşmay:-ma, -y**

Sayfa 245

Satır: 31
Dalaşmak, didişmek.
huğışırğa äzer tora
Talaşmay huğışmay ğına
yerle
bulıp bulmaymı ikän ni tip
uylanıp yörönö

talaş tartış:

1. talaş tartış:

Sayfa 45

Satır: 36

Kelime Tipi: -

Kavga çekişme, dövüş,
mücadele, dalaşma.
tormayım İšetäheñme
tormayım tip qabatlanı
Ğailälä talaş tartış ilaş
qısqrış kürep öyränmäğän

talaşp tartış:

1. talaşp tartışp:-ıp, -ıp

Sayfa 196

Satır: 24

Kelime Tipi: -

Kavga çekişme, dövüş,
mücadele, dalaşma.
ağayzarzan üzemde
yarattırıp vaqıtınan alda
uyınğa inew
xoquğın alğaynım Ä bıl ilap
hıqtap talaşp tartışp inä

tam:

1. tamır:-ır

Sayfa 48

Satır: 10

I. Damlamak II. Fayda
görmek.
töşöngän Baygilde ağay äse
yılmayıp
Qart quyınında qalas bar
Qalasınan qan tamır

tam it:

1. tam itmäyem:-mä, -y, -em

Sayfa 10

Satır: 40

Kelime Tipi: -

Fayda görmek, pay
almak.

kitte şulay za ul his tä
alımğa işe kitmäğän tawış
menän
Yarar kăräkmäs Ber ni zä
tam itmäyem Min tik

tamır:

1. tamırğa:-ğa

Sayfa 12

Satır: 33

I. Ağacın, bitkinin kökü
II. Damar, sinir III. Soy sop,
nesil.

nindäyzer tamırğa bäge
menän saptı Säğürä yeñgä
ällä
xäle bötöp ällä qurqıwzan
küzzären yomop sayqalıp

tamız:

1. tamızp:-ıp

Sayfa 47

Satır: 10

Damlatmak.

yälläp hızlandı Bıl uñay
menän xatta ber ike tamsı
ere küz yäşen säyenä
tamızp hıñqıldatıp esep tä
yebärze

tamsı:

1. tamsıları:-lar, -ı

Sayfa 21

Satır: 9

Damla.

yomarsaq yıltır yäş tamsıları
atılıp sıqtılar za
höyäk menän tirenän genä
torğan sikähe buylap

tamuq:

1. tamuqta:-ta

Sayfa 14

Satır: 31

Cehennem.

Ti Xatta meñ yıl tamuqta
yanahıñ ti Yä hılıw
İtägebezzäge valsıqtarızı
yıyıp aşayıq

tamam:

1. tamam:

Sayfa 26

Satır: 35

Tamamen, bütünüyle.
ti Baygilde ağay tamam
tüzemdän sıgıp
Yeñgä tip unıñ hüzen bülde
Peterburza ul xäl

tamamla:

1. tamamlağan:-ğan

Sayfa 119

Satır: 28

Tamamlamak,
bitirmek.
yata Unıñ huğış aldınan
ğına İrimburza kadettar
korpusun tamamlağan ofitser
ulı Fedka Ryaboyzan

tamamlan:

1. tamamlandı:-dı

Sayfa 10

Satır: 3

Tamamlanmak, bitmek.
yällämäşkä kăräklekte
töşöndöröw menän
tamamlandı
Samawırzı ber ike tapqır
yañırtıp qıstapıq qıstapıq

tamaq:

1. tamaq:

Sayfa 10

Satır: 18

I. Damak II. Boğaz III.
Yemek.
Mulla tağı la nığırmaq huzıp
Yä xuş tip quyzı Unan
tawıştı tamaq töbönäneräk

tamaq qır:

1. tamaq qırğılöp:-p

Sayfa 47

Satır: 1

Kelime Tipi: -
Öksürerek boğaz
temizlemek.
tamaq qırğılöp quyzı
Qarışqan şikelle äsähe
öyrätep
yebärgän teyleşe hüzzär zä

qayzalı qasıp böttö Ä
Baygilde

tamaq yebet:

1. **tamaqtı yebetkäs:** -*käs-tı, -käs*

Sayfa 60

Satır: 15

Kelime Tipi: -

Boğazın kuruluşunu almak, boğazı yumuşatmak.
ber ike sınayaq säy esep
tamaqtı yebetkäs yetdi tawış
menän
Bına apay min hiñä babay
tabıp alıp qayttım tinä

tañ:

1. **tañdan:** -*dan*

Sayfa 8

Satır: 13

I. Tan, şafak II.

Şaşılacak durum.
Sıwaqay äbey inde Baygilde
ağay tañdan töngä xätle
Qormoş bayzarza eştä
bulğas irkenläp Säğürä
yeñgäne

tañ at:

1. **tañ athın:** -*hın*

Sayfa 172

Satır: 13

Kelime Tipi: -

Tan atmak, şafak

sökmek.

Ey ismaham tizeräk kenä
tañ athın ine inde tañ
tip özgölände Yemeş Qasan
atır huñ bıl tañ

tanı:

1. **tanıp:** -*p*

Sayfa 9

Satır: 9

I. Tanımak, bilmek II.

İnkâr etmek III. Kabul etmemek, reddetmek.
tanıp urındıqtan izängä
yomğaq kewek täğäräp töştö
lä ozaq bökläp ultırıwzan
hınıqqan bıwındarın yaza

tanış bul:

1. **tanış:**

Sayfa 47

Satır: 17

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Tanışmak, tanış olmak.

Baygilde ağay
Atahı tanış bul bıl Xisbulla
bezzeñ İlseğol
yegete tip ütä alsaqlanıp
höyläne

tantana:

1. **tantanalı:** -*lı*

Sayfa 129

Satır: 5

Merasim, seremoni.

tışqı yaltırawıqlı küreneşe
şawlı tantanalı ğibäzättäre
menän qayhı saqta Xäbirgä
oqşap ta quyğan Altın
uqalar

tantanalı:

1. **tantanalı:**

Sayfa 129

Satır: 27

Seremonili.

dineneñ tantanalı şawı
menän mawıǵıwzıñ sige
yetkän
Akademiya la uqıp alha
bıl din tırnağınan qotolow
tağı

tana:

1. **tana:**

Sayfa 257

Satır: 29

Dana.

Tana

Qolonsaq

tanaw:

1. **tanawlı:** -*lı*

Sayfa 9

Satır: 40

Burun.

kewek käre ozon barmaqlı
qarsıǵa suqışı hımaq

kömrö tanawlı mullanı
aptıraw qatış qızıqınıw

tap:

1. **tabırmı:** -*ır, -mı*

Sayfa 85

Satır: 3

Bulmak.

börköt kewek ütker küzle
malay tabıp birer Tabırmı
bulırmı unıñ malayı Äğär
Sälimä ısınlap ta keşelär

tap:

1. **tap:**

Sayfa 45

Satır: 17

I. Leke, iz II. Topluluk, toplum III. Tam, net; denk eşit IV. Ağaç dalı.
beyek üksäle qara itege unıñ
tap bilenä tora kilde
Läkin bıl tupaş qırağay
qılanışqa yöräge hızlağan
Bibeş

tap top:

1. **tap top:**

Sayfa 117

Satır: 37

Kelime Tipi: -

Tak tuk!.

Şıbrı şıbrı Tap top Säp säp
Täs täss Şıbrırır
Baygilde ağay közgö
yamğırzıñ yalqıtqıs ber törlö

tap taqır:

1. **tap taqır:**

Sayfa 160

Satır: 25

Kelime Tipi: -

I. Dümdüz II. Bomboş.

xätle tap taqır itep küräp
quyılğan Bında mal tıwarzıñ
sanalı yäyäwle keşelärzeñ
ber özlökhöz yöröp torğanın

tapqır:

1. **tapqır:**

Sayfa 10

Satır: 4
Kez, defa, kere.
 yällämäškä käräklekte
 töşöndöröw menän
 tamamlandı
 Samawırzı ber ike tapqır
 yañırtıp qısttıp qısttıp

tapqan mal:

1. **tapqan mal:**
Sayfa 171
 Satır: 3
 Kelime Tipi: -
Çalışıp kazanılmış mal
mülk.
 Qarışıp yöröy ul Uğa nimä
 üze tapqan mal tügel
 keşeneke yäl tügel tip
 utından haman qayıp
 yetmägän

tapsır:

1. **tapsırıp:-ıp**
Sayfa 38
 Satır: 10
I. Bir işe vermek, vazife
yüklemek II. İletmek,
ulaştırmak III. Allah'a
havale etmek.
 qına işara bulıw menän ük
 rizalıq birep yort yeren mal
 tıwarın waqıtlısa tuğan teyeş
 ber qartqa tapsırıp Baygilde

5. **tapşırıyq:-ayıq**
Sayfa 225
 Satır: 12
I. Bir işe vermek, vazife
yüklemek II. İletmek,
ulaştırmak III. Allah'a
havale etmek.
 birä almaybız za Şulay
 bulğas yä unıñ üzenä
 tapşırıyq
 ta quyıyq inde Üzenä lä
 allaga tapşırıyq beyem

taptır:

1. **taptırmay:-ma, -y**
Sayfa 25
 Satır: 13
Buldurmak.

yatqırmay yarlılıq aqıl
 taptırmay tigändär bit hez zä
 şulay inde tip östäne lä kält
 költ başıp sıgıp ta kitte

tapa:

1. **tapahañ:-hañ**
Sayfa 14
 Satır: 30
I. Çiğnemek, ezmek II.
Demir dövmek.
 İkmäkteñ enä osonday
 ğınahı la keşenän olo ti ul
 Unı yergä töşöröp tapahañ
 xarap yaman gonah bula

tapan:

1. **tapanıp:-ıp**
Sayfa 27
 Satır: 23
Çiğnemek, ezilmek.
 tağı ber az tapanıp torzo la
 yay ğına atlap tışqa sıqtı
 Salğığa qırqılıp quyma ulım
 tip qaldı Säğürä Yeñgä

taq:

1. **taqtı:-tı**
Sayfa 24
 Satır: 32
Takmak, iliştmek,
asmak.
 inşalla tine lä qurğastıñ
 osloraq ber urının
 tişep yep ütkärep Yemeşteñ
 muynına taqtı Qurqıp

taq toq:

1. **taq toq:**
Sayfa 67
 Satır: 8
 Kelime Tipi: -
Tak tuk; tik tok sesi.
 kürşelär bıl işek aldında
 kemdärzeñder qısqırısıp
 höyläşep
 taq ta toq şatır za şotor kilep
 yörögändären işettelär

taqmaq:

1. **taqmaqtañ:-tar, -ı**
Sayfa 94

Satır: 33
Koşma türü.
 İzris qart nisek kenä qatı
 işerhä lä unıñ taqmaqtañı
 gel şulay balalarsa ber qatlı
 tıyraq bulalar

taqta:

1. **taqtalarzan:-lar, -zan**
Sayfa 6
 Satır: 28
Tahta.
 lä kürmäy bit tine lä itegen
 kăzakey qähärlänep sisep
 ırğıtıp qatını yanına kilep
 awzı Tar yoqa taqtalarzan

tar:

1. **tar:**
Sayfa 3
 Satır: 3
Dar.
 Ayaq kâyemderen tar bulğas
 D Yultıy

tarbay:

1. **tarbayıp:-ıp**
Sayfa 80
 Satır: 33
I. Ayrılmak, açılmak II.
Ayaklarını açmak, ayırmak.
 kübep tarbayıp başıp toralar
 Qayhı berzäre qoyroqto
 sänsep yalan kărtälä ırğıp
 hikerep uynap yöröyzär ine

tarhın:

1. **tarhınmayzar:-ma, -y, -**
zar
Sayfa 7
 Satır: 24
Bir şeye üzölmek,
sıkılmak, daralmak.
 Xäldärenän kilğänsä qäzer
 xörmät itälär Unan
 tarhınmayzar za unıñ eşenä
 qısılmayzar za Sıwaqay

tarı:

1. **tarı:**
Sayfa 19

Satır: 11

Darı.

beşerer ösön tarı töyə
İştüğan yağırılıq sızır mızır
yayıp alıp qaytırğa tip
tübänge tuğayğa kitkäyne

tarix:

1. **tarix:**

Sayfa 128

Satır: 41

Tarih.

dingä qarata bulğan şigen
tağı la arttırğan Tarix
filosofiya äzäbiät ğilemdäre
unı köräşkä ruxlandırğan

tarjıq:

1. **tarjıq:**

Sayfa 228

Satır: 26

Geniş, yayvan.

kürhätep tikşerä tikşerä
Yemeş unıñ bilay za
yämşek
tarjıq tanawın bötönläy
yämşäytep bäyläp quyzı

tarmaq:

1. **tarmaqıtarı:-tar, -ı**

Sayfa 39

Satır: 20

Dal, ağaç dalı.

tägärlätep alıp yöröy Bıl
ğäjäp zur ürmäkse şikelle
ere
qabarınqı qamğaqtar
üzäreneñ kippän qoro
tarmaqıtarı

tarqa:

1. **tarqaw:-w**

Sayfa 73

Satır: 39

*Dağılmak, saçılmak,
yayılmak.*
Ul böğön oşo toyğolar
aştında bik tarqaw eşläne
Xisbullanıñ särpäkläp
ırğıtqan besändären dä totop
qala

tart:

1. **tartıp:-ıp**

Sayfa 11

Satır: 20

*I. Çekmek II. Taşımak
III. Sigara içmek.*

Säğürä yeñgä eye tigände
añlatıp baş qaqtı Sıwaqay
äbey balaştı urın arahınan
tartıp sıgarıp mullanıñ

tart tarrrrt:

1. **tart tarrrrt:**

Sayfa 103

Satır: 32

Kelime Tipi: -

Tırt tırt etmek.

bik yaqında ğına ülän
arahında tartay qısırta
Tart Tarrrrt

tartıl:

1. **tartılıp:-ıp**

Sayfa 44

Satır: 43

*I. Çekilmek, gerinmek
II. Debelenmek III. Süresi
uzamak, zaman geçmek.*
bäylände Yemeş bar köskä
tartılıp tulap unıñ qulınan
ısqınırğa tırıştı Läkin keskäy
balağa bıl ırğaq şikelle qatı

tartın:

1. **tartınmay:-ma, -y**

Sayfa 60

Satır: 19

*Çekinmek, utanmak;
rahatsız olmak.*
his tä tartınmay baştan ayaq
qarap sıqtı la
Aha ap arıw ğına bit İsemeñ
kem tip horanı

tartıs:

1. **tartışqandar:-qan, -dar**

Sayfa 183

Satır: 15

*Galibiyet için
mücadele etmek.*
bit ulay bulmağan Aqtıq
hulıştarına tiklem

tartışqandar

Quziykürpäs menän
Mayanhılıw za şulay

tartma:

1. **tartma:**

Sayfa 11

Satır: 41

*I. Çekmece II. Sansık,
kutu.*
sigelgän tartma menän
tarttırıp quyğandan huñ ular
handıq yanına sükäyep
ultıralar za oşo balaştıñ

tartqıla:

1. **tartqılanı:-nı**

Sayfa 18

Satır: 26

Defalarca çekmek.
Unıñ başı awırta küñele
bolğana ayaqtarı tala ine
Şäberäk atla бүкән tip
tartqılanı Yäneş

tartay:

1. **tartay:**

Sayfa 103

Satır: 31

Su tavuğu.
bik yaqında ğına ülän
arahında tartay qısırta
Tart Tarrrrt

tara:

1. **tarap:-p**

Sayfa 25

Satır: 24

Taramak.
Ularzıñ qayhı berzäre
yäşeräktäre qızzarzıñ
sästären tarap öş baştarın

taraf:

1. **tarafınan:-ı, -nan**

Sayfa 38

Satır: 8

Taraf, yön.
bıl huñğı mömkinlekte
quldan ısqındırırğa
Särbiyamal

işär tügel ine älbittä Ul
Baygilde ağay tarafınan saq

taral:

1. **taraldı:-dı**

Sayfa 4

Satır: 33

Yayılmak, saçılmak.

şaytan da sığa almaş tığän
daniñ taraldı Ä baxet
bulmanı
Qayza huñ ul baxet Yä
berzän ber atıbizğa xätle
ülep

taramış:

1. **taramışzan:-zan**

Sayfa 7

Satır: 6

I. Sinir, tendon II.

Sağlam vücutlu III. Cimri.
säy esäp ni birhälär şunı alıp
sığıp kitä Tik taramışzan
vaqıtta barıp inä üzeneñ im
tomon itep xäbären höyläp

taraqan:

1. **taraqan:**

Sayfa 29

Satır: 36

Hamam böceği.

sağında hap harı itep qırıp
yığğan stenalarğa xäzer
tuzan ultıra başlağan Seben
taraqan ürmäke ezzäre lä

tarat:

1. **taratıp:-ıp**

Sayfa 49

Satır: 43

I. Dağıtmak II.

Paylaşmak III. Sona
erdirmek IV. Harman
savurmak V. Tarattırmak.
säsenä oqşap qalın ozon
bulğanlıqtan xäzer taratıp
tuzzırıp yebärgäs uniñ
keskäy käwzähän bötönläy

taray:

1. **tarayğas:-ğas**

Sayfa 58

Satır: 1

Daralmak, darlaşmak.

torğan da qalğan ti
Teläğänsä küsep yörörgä
yer tarayğas
Eyek buyındağı ırırzır za
awıl bulıp urınlaşıp

tarayt:

1. **taraytıp:-ıp**

Sayfa 40

Satır: 39

Daraltmak.

baştarın küpertep yeñ
ostarın terhäkkä xätle
taraytıp semtep
näzek qatmarzar halıp
tegelgän al keseyä küldäk
ayağında

tas:

1. **tas:**

Sayfa 10

Satır: 13

I. Leğen II. Bütüniyle,
tümüyle III. Sağlam, sıkı IV.
İyice, sıkıca.

tas yılı hıw kilteregez tip
boyorzo
Sıwaqay äbey ikeläneberäk
torğan Säğürä yeñgänän

tas tos:

1. **tas tos:**

Sayfa 124

Satır: 10

Kelime Tipi: -

Tis tis!.

tamsıları beyene
Tap top Tas tos Şıbırr
Şıbırrr

tasıl:

1. **tasıldatıp:-da, -t, -ıp**

Sayfa 107

Satır: 18

Açılıp, yayılıp
yırtılmak.
unı tartahıñ da tartahıñ
Yeräñges Ah ah Yemeş
siğan

balahı niñä awızıñdı şul
xätle tasıldatıp aşayhıñ hay

taşıt:

1. **taşıtqan:-qan**

Sayfa 67

Satır: 23

Taşıtmak.

yort yeren taşıtqan da alğan
Uğa nimä Xezmätse lä
at ta yeterlek Ana xäzer
räxätlänep qoro utın yagıp
yata

tasma:

1. **tasma:**

Sayfa 3

Satır: 21

Tasma, şerit.

tar küzänäktär aşa qurğaş
taşma bulıp huzılğan ay
nurzarı älbittä öy esen
yaqırtıa almayzar Xäyer
bında

tastamal:

1. **taştamal:**

Sayfa 8

Satır: 1

Peştamal, havlu.

eş yuq ine Yä xäzer awıl
şarşaw taştamal hölgölärze
uniñ şikelle oştıa huğıwsı
başqa beräw barmı Ähä

tastar:

1. **taştar:**

Sayfa 150

Satır: 38

I. Kadınların başlarına
doladıkları ucu nakışlı
beyaz patiska, örtü II.
Gelinin sağdıcına damat
tarafından verilen hediye.
Şulay bulmağan qayza tip
huzıp quyzı
Qarasäs äbey bittären
küzzären taştar oso menän

taswirla:

1. **taswirlawğa:-w, -ğa**

Sayfa 177

Satır: 31
Tasvirlemek.
tasvirlawğa qaytıp qala
Ularzı tıñlağanda Yemeşteñ
tını
qısqıla küz aldarı qarañğılana
Tege donyala la raxät

taş:

1. taş:

Sayfa 15

Satır: 41

Taş.

aq taş ezläp alıp sıgıw
kewek nämälärzä yarışıw
ğäzäte
bar Bibekäy menän Yäneş
arahında barğan bıl hüz

taş:

1. taşıp:-ıp

Sayfa 40

Satır: 35

I. Taşmak II. Coşmak.

ike bite yanıp sälämätlege
taşıp torğan yetez qıyır
xäräkätke yegerme biş utız
yästär samahındağı qatın ine

taşharay:

1. taşharay:

Sayfa 95

Satır: 32

Taş Saray.

yaltırap kürenep yatqan ike
qatlı taş yorton bında
Taşharay tip yörötälär
Hatıbal awıldan ber üze
bına oşo

taşı:

1. taşıwsı:-wsı

Sayfa 61

Satır: 18

Taşımak.

Bızawlıq qalalarında taşsı
bulıp ta balta oştahı
bulıp ta yök taşıwsı bulıp ta
nisämä yıldar ütkärze

taşıw:

1. taşıw:

Sayfa 17

Satır: 30

Taşarak akan, coşkun,
taşkın.
buyında boron borondan oşo
ğäzät yäşäp kilgän Ul äle
lä şulay dawam itä Yazğı
hıw taşıw waqıtınan alıp

taşlı:

1. taşlınıñ:-nıñ

Sayfa 4

Satır: 29

Taşlı (yer adı).

yer ütteñ Qaramış bayzan
başlap Taşlınıñ Timaş
bayarına
xätke ikäwläp bötä bayzıñ
küpme urağın urzıq

taşlıq:

1. taşlığa:-a

Sayfa 277

Satır: 21

Taşlıq (yer adı).

üzen alıp kilgän yegewle
sanağa teypäp Taşlığa elekke
Timaş bayar bolnitsahına
alıp kitte Unda elekke

taşla:

1. taşlap:-p

Sayfa 17

Satır: 21

Atmak, fırlatmak,
savurmak, bırakmak.
sıgıp qolas taşlap aryaqqa
yözöp kitälär Unda sıqqas
yomşaq harı qom östöndä
yatıp yal itälär Qayhı

taşlan:

1. taşlandı:-dı

Sayfa 27

Satır: 12

I. Bırakılmak, atılmak,
terk edilmek II. İleri
fırlamak, ileri atılmak.
yatqan könö bit
Sıwaqay äbey elägä tägaräy
işekkä taşlandı

taşlandıq:

1. taşlandıq:

Sayfa 52

Satır: 2

Bırakılmış, terk
edilmiş.
Kisen yänä işerep qayttı
Küpme waqt qalır bıl şulay
qabatlandı Balalar bötönläy
taşlandıq xäldä qaldılar

taşqın:

1. taşqın:

Sayfa 83

Satır: 17

I. Taşkın, sel II.

Coşkun.
yazğı taşqın kewek urğılıp
sıqqan qaynar höyöw
toyğohona ker töşörmäşkä
buldılar Uynay kölä yırlay

taşqülsäyem:

1. taşqülsäyem:

Sayfa 20

Satır: 34

Kelime tipi: **Kalıp**

ifade

Allah korusun!
başlamahınmı Ästäğäfirulla
Äy min äytäm bisara bala
yaqtı donya tigändäre
taşqülsäyem oşomo ikän ti

taşqursaq:

1. taşqursaq:

Sayfa 90

Satır: 37

Taş bebek.

öyö lä här saq awlaq bula
Yetmähä taşqursaq kewek
bäläkäs kenä yomro bitle
tanaw osona ğına öyölöp

taşsı:

1. taşsı:

Sayfa 61

Satır: 17

Taş ustası.

Bızawlıq qalalarında taşsı
bulıp ta balta oştahı

bulıp ta yök taşıwsı bulıp ta
nisämä yıldar ütkärze

tat:

1. **tatımağan:-ma, -ı, -ğan**

Sayfa 38

Satır: 30

*I. Tatmak II. Yemek III.
Başından geçmek IV.
Lezzetli gelmek V. Denk
olmak, tam olmak.
dä tärtpkä inderze Üze
älenän äle körhönöp
Eyy tulğaq azabın da äsälek
läzzäten dä tatımağan*

tatı:

1. **tatınılar:-nı, -lar**

Sayfa 207

Satır: 23

*I. Tatmak II. Yemek III.
Başından geçmek IV.
Lezzetli gelmek V. Denk
olmak, tam olmak.
pozitsion huğış nujaların
bergä tatınılar Läkin huğış
ayawhız yazmış ber saq
ularzı tağı törlöhön törlö*

tatıl:

1. **tatılmağan:-ma, -ğan**

Sayfa 72

Satır: 21

*Tadılmak.
yörägendä lä bığasa ber
qasan da tatılmağan
nindäyzer
yat läkin iş kitkes tatlı yañı
ber toyğö uyana başlawın*

tatılta:

1. **tatıldawı:-w, -ı**

Sayfa 107

Satır: 28

*I. Takır takır etmek II.
Aralıksız konuşmak.
ulın da qızzarın da yaqlap
läm mim hüž äytmäne Unñ
qarawı Särbiyamaldıñ
tatıldawı balalarzı uramda
tınıs*

tatıw:

1. **tatıw:**

Sayfa 60

Satır: 36

*Çok iyi anlaşılan.
İrtägehenä Qotläxmät
Gölgäyşäne Yeläkle awılına
alıp qaytıp kitte Ular yarlı
bulhalar za tatıw matur*

tatlı:

1. **tatlı:**

Sayfa 4

Satır: 6

*Tatlı.
ösön bäläkäs bulıwın da
toymay besäy balaları
şikelle
tatlı mışıldap yoqlay birälär
Ä bına Baygilde ağay*

tatar:

1. **tatar:**

Sayfa 37

Satır: 15

*Tatar.
Başqorttar tatar qatındarıñ
şulay tutay tip yörötälär
ine işekkä hıymaşlıq yıwan
tol qatın arşınılı tawar*

tatarsa:

1. **tatarsa:**

Sayfa 150

Satır: 2

*Tatarca; Tatar dilinde.
berzän ber kitabın miñä
uqırğa birze Bında ul
moğayın
berzän ber tatarsa kitap
bulğandır Min unı qat qat
uqıy*

taw:

1. **taw:**

Sayfa 66

Satır: 35

*Dağ.
hırttan taw taw qarzarzı
qıwıp alıp kilep tañ atqansa
işek aldın qapqa menän ber
tigez beyeklekkä kütärep*

tawıq:

1. **tawıq:**

Sayfa 14

Satır: 40

*Tavuk.
qıq tip yırlaştırıp qırın mırın
qarap kötöp yörögän
sıbar tawıq menän harı
ätäskä lä ber ni zä teymäne*

tawış:

1. **tawış:**

Sayfa 4

Satır: 41

*Ses.
qalmanı Atahı tine ul bik
haq yomşaq qına tawış
menän
Yä äyt inde höyläšteñme*

tawış tın:

1. **tawış tın:**

Sayfa 262

Satır: 15

*Kelime Tipi: -
Ses soluk.
Qızzar yäşengän öyzä tawış
tın yuq Qaytarıp quyılğan
yetele lampa öy esenä tonoq
qına harğılt yaqtılıq borkä*

tawış tınhız:

1. **tawış tınhız:**

Sayfa 12

Satır: 9

*Kelime Tipi: -
Sessiz soluksuz.
Qızzar bıl yuğaltıwzıñ
awırlıgınan başılıp tawış
tınhız
qatıp torzolar Ä mulla käre
barmaqtarın*

tawışlan:

1. **tawışlanıp:-ıp**

Sayfa 92

Satır: 11

*Ses çıkarmak,
seslenmek.
tororğa tındı la tawışlanıp
almaşqa käreklekte ul da*

belä ine Sobxan starşına
tamaqtı qıra birep qızzarçı

tawar:

1. tawar:

Sayfa 37

Satır: 16

*I. Mal, ürün II. Satılan
kumaş.*

Başqorttar tatar qatındarın
şulay tutay tip yörötälär
ine işekkä hıymaşlıq yıwan
tol qatın arşını tawar

tay:

1. tay:

Sayfa 5

Satır: 14

Tay.

yallanırğa tura kilde inde
huñı ni menän bötör
Ber yıl häybät kenä eşlähän
ber tay birermen Tayzan

tay:

1. taymay:-ma, -y

Sayfa 194

Satır: 15

I. Kaymak II. Tüymek.
Min tekkän itekte keygän
keşe ber qasan da taymay
Yetähe yerenä tup tura barıp
yetä tip märäkäläy Isınlap

tayan:

1. tayanıp:-ıp

Sayfa 16

Satır: 25

Dayanmak, yaslanmak.
töbönä tayanıp yänäş huzılıp
yattılar ƶa ayaqtarın bar
köskä säpeldätä başlanılar
Yänähe yözöp kittelär Yılı

tayanıs:

1. tayanısı:-ı

Sayfa 6

Satır: 8

Dayanak, destek.
kilä Üzeneñ dä balalarınıñ
da donyala in toğro in

işanıslı berzän ber tayanısı
bulğan bıl bala kewek asıq

tavaq:

1. tayağın:-ın

Sayfa 9

Satır: 16

*Destek, dayanak; sopa,
baston.*

muyınlı salış küzle
Äxmäzulla mulla işek
töbendä kaluşı
menän yäşel tayağın ğına
qaldırçı la sällähen sapanın

tavış:

1. tavış:

Sayfa 217

Satır: 24

Paytak.

hımaq Ul üzeneñ alama
küldäge başınan halam
oltorağı
sıgıp torğan tavış itege
yırtıq şäle menän bında
üzen

tavpıl:

1. tayıldılar:-dı, -lar

Sayfa 98

Satır: 35

Ayrılmak.

qort saqqan kewek hişkänep
sitkä tayıldılar ƶa Taiba
äbeyzär qoymahı yanına
barıp ultırzılar Bälki

tavpañ tuypañ:

1. tavpañ tuypañ:

Sayfa 158

Satır: 40

Kelime Tipi: -

*Yalpalama, sağa sola
sallanma hareketini bildirir.*
xujahı bulıp aldı Üze lä
himertelgän öyräk kewek
yaltırap tavpañ tuypañ başıp
yöröy başlanı Urını

tavpanla:

1. tavpanlap:-p

Sayfa 46

Satır: 24

*Yalpalayıp gelmek,
sağa sola sallanarak
gelmek.*
Atahı höyläşä tanışa toroğoz
Min säy äzerläy
halayım tip öyräk şikelle
taypanlap alasıqqa sıgıp

tayşan:

1. tayşanıp:-ıp

Sayfa 145

Satır: 16

Ayrılmak.

ğına baweltep Eyektän hıw
alıp qaytıp kilä ine İştuğan
menän Äxät tar yuldan sitkä
tayşanıp yul birzelär

taz:

1. tazğa:-ğa

Sayfa 163

Satır: 33

Kel.

Xatta ozaq yäşäwzän
küzzäre bötäşep başı tazğa
äylängän qart ata besäy
Mirawbayğa la mineñde

taz ƶa maz:

1. taz ƶa maz:

Sayfa 161

Satır: 10

Kelime Tipi: -

Kel mel.

bulğan Xäzer ni qara qorhaq
ta keyez qorhaq taz ƶa
maz Tapqandar isem Şulay
bulğas ırırzırzıñ ni räte

tazılđa:

1. tazıldap:-p

Sayfa 76

Satır: 34

Tak tuk sesler

çıkarmak.
yäşämäy ine xäzer yerzä Tik
Xisbullarıñ kártäğä boto
qısılgan kăzäläy tazıldap

taza:

1. taza:

Sayfa 43

Satır: 34

*I. Temiz, lekesiz II. Saf
III. Güçlü, kuvvetli, sağlam.*
Bibeş urındıqqa yamalıp
bötkän bulha la ap aq
taza kinder aşyawlıq alıp
kilep tüşäne Batmus

tazart:

1. tazartırğa:-ırğa

Sayfa 168

Satır: 44

Temizlemek, tazelemek.
ozon telen sıgarıp aldına
bäyläp quyılğan bızawın
möñräy möñräy yalap
tazartırğa kereşte

tebe:

1. tebe:

Sayfa 53

Satır: 30

Sana.
añlaşılmağan yat teldä
Vot tebe konfiskatsiya Odno
baraxlo tip kölöştölär

tege:

1. tege:

Sayfa 20

Satır: 31

*I. Öteki, başka, Sayfa
II. Şu III. Adı geçen, sözü
geçen, işte bu.*
tihegezme Tege bala baş
osonda meyes soqaltahında
bısıldap ultırğan huqır
lampağa añqayıp qaray

tegeläy bilay:

1. tegeläy bilay:

Sayfa 36

Satır: 21

Kelime Tipi: -
*Şöyle böyle, şu yana bu
yana.*
üz kösönä tayanıp balalarzı
tegeläy bilay tuzırıp
bötörörönä ısanıp kiläler äle
Tiktäşkä genä tügelder

tek:

1. tegep:-ep

Sayfa 22

Satır: 26

*I. Dikmek II. Sivri bir
şey batırmak III. Kırılmış
yünü tiftiklemek.*
Tügel Yebäk yebäk Mineñ
küldägem dä yawlığım da
köpöm dä äsäyem tegep
birgän qoptor itegem dä
yebäk

tekä:

1. tekä:

Sayfa 15

Satır: 40

*Dikey, dik, dikine,
diklemesinde.*
Bıl awılđın balaları yäştäre
arahında küp hıw inew
yözöw tekä yarzan upqınğa
hikerew sumıp hıw töbönän

tekäl:

1. tekälde:-de

Sayfa 65

Satır: 36

*Bir yöne dikmek, bir
yöne doğrultmak.*
Et kewek qıwıp sıgarıp
yebärzelär Et kewek
Unıñ uyu tağı Qaşqarğa
barıp tekälde

teklä:

1. tekläp:-p

Sayfa 6

Satır: 34

*Gözünü dikmek, dimdik
bakmak.*
batqan qayğılı küzzären
inde ay yaqtıñı la qaldırıp
kitkän qaralıw
küzänäktärgä tekläp tağı la
şomloraq

tel:

1. telgä:-gä

Sayfa 7

Satır: 1

I. Dil II. Tel.

axırını unıñ mulla quşqan
Sıwaqbikä tigän isemen
telgä
alıwsı la yuq xäzer

tel sävnä:

1. tel säynäp:-p

Sayfa 68

Satır: 17

Kelime Tipi: -
*Gereksiz konuşmak;
gevezelik etmek.*

Uldarınıñ ikehe üzenä oqşap
mıqtı kâwzäle köslö
ixtıyarlı bulıp üste İñ ölkän
ulı Xammat un yete yäştän

telä:

1. teläğän:-gän

Sayfa 7

Satır: 4

*I. İstemek, dilemek II.
Amaç etmek.*
Sıwaqay äbey awılda ošta
kendek äbeye lä im tomso la
här öyzä qäzerle qunaqta Ul
teläğän ber öygä teläğän

teläk:

1. teläkle:-le

Sayfa 10

Satır: 27

Dilek, istek.
aptırap qaldı Ä mullanıñ şul
xätle izge teläkle
bulıwına küñele bötkän
Sıwaqay äbey küzenä
erkeğän

telänsel:

1. telänseläp:-äp

Sayfa 62

Satır: 37

*Dilencilik yapmak,
dilencilik etmek.*
urıp tülärmen tip yalınıp
yalbarıp telänseläp alğaynıñ
bit
Äää ulmı ni tip tağı qısırıp
kölop yebärze

telem:

1. telem:

Sayfa 186

Satır: 38

Dilim, parça.

Axır Yemeşteñ ni xätle
asıqha la keşe hınığın
aşamay
torğan yawız ğäzäten işenä
töşöröp uğa xatta ber telem

telgelä:

1. telgeläy:-y

Sayfa 212

Satır: 34

Dilimlemek, kesmek.

Baygilde ağıy Sestra ğäjäp
zur haqlıq menän haman
gipstı telgeläy

telhez:

1. telhez:

Sayfa 33

Satır: 42

Dilsiz.

satnap qatqan sañlı yergä
qaqlığa başlanı Qayğıhınan
bötönläy başılıp telhez
qalğan keşelär qapıl
yänlänep

telsän:

1. telsän:

Sayfa 244

Satır: 12

*Söz ustası, düzgün
konuşan.*
itep yörör ösön yuldıñ
qurqınısqä äylänewe ösön
dä huñğı
vaqıtta telsän bulıp kitkän
İştüğan ösön dä ularzan qatı

tema:

1. temağa:-ğa

Sayfa 252

Satır: 8

Konu.

Äxätteñ teremek küzzäre
xatta yaşkäzäp kitte Uğa bıl
temağa höyläşewe sikhez
awır Şul uq vaqıtta duşına

teñkä:

1. teñkähenä:-he, -nä

Sayfa 127

Satır: 34

İrade, sabır.

awıldıñ hılıw qızınan üzenä
ğasıq itep Sobxan kewek
maykı yegettärzeñ
teñkähenä teyep könläştärep
kitep

teñke:

1. teñkelä:-lə

Sayfa 3

Satır: 5

Pullu.

Tön Başqort qızınıñ teñkelä
yelenä şekellä küzzäñ
yaun alıp yımıldap torğan

tent:

1. tentenelär:-e, -ne, -lär

Sayfa 263

Satır: 13

Arama yapmak.

Särbiyamaldarız Xälim
ağayzarız tentenelär Äxät
menän İştüğandı ezlänelär
Sönki Hatıbal İştüğandıñ

tep tere:

1. tep tere:

Sayfa 149

Satır: 24

Kelime Tipi: -

Capcanlı, canlı gibi.

Bınılı mineñ höyöklö
qızıqayzarıma bulır tip
ayırım ber qağızıra tep tere
hımaq ber nisä törlö

terä:

1. terär:-r

Sayfa 75

Satır: 42

Dayamak, yaslamak.

künelenän Başımdı hineñ
kükrägeñä ber genä tapqır
terär ösön min ayzan yığılıp
töşörgä lä riza bulır

tere:

1. tere:

Sayfa 25

Satır: 50

*I. Diri, canlı II. Açıkça
görünen, belli.*

törlö hürättä heräyep toralar
şunda meşkendär Yıyıp
alıp kümer keşe lä qalmanı
bit Ni xäl ithendär Tere

teregömös:

1. teregömöştäy:-täy

Sayfa 16

Satır: 13

Cıva.

yörötälär bıl urındı Timäk
oşo urında yılğanı kisep
teregömöştäy aq saf bulıp
sıltrap ağa Kisew tip

terel:

1. terelep:-ep

Sayfa 177

Satır: 36

Dirilmek, canlanmak.

hayın ruxlanıp dawam itä
ine
Bına qiämät qubır ti Bötä
ülğan keşelär terelep sirat

teremek:

1. teremek:

Sayfa 31

Satır: 26

*I. Eli çabuk, hareketli,
yerinde duramaz II. Sağlıklı,
sağlığı yerinde.*

menän Gölkäyzeñ xäle awır
ine Tökörönä torğas ularızñ
teldäre tamaqtarı kipte
tawıştarı böttö Teremek

terhäk:

1. terhägenän:-e, -nän

Sayfa 12

Satır: 14

Dirsek.

Bınan huñ ul Säğürä
yeñgäñ belägen qısıp
totop
yeñen terhägenän ürgä töröp
quyzı la keşähenän

terkäl:

1. **terkäləwenä:**-ew, -e, -nä

Sayfa 144

Satır: 3

Eklenmek,

birleştirilmək, bağlanmak.

barıp terkäləwenä kilenen
awır uyzan arnıtır ösön
başlağan hüzzəñ unıñ küñel
yarahın quzğatıwsığa

terpe:

1. **terpägän:**-y, -gän

Sayfa 91

Satır: 20

Kirpi.

salbar keşähenä tıqqan qısqa
ayaqtarın xäle yetkänsä
kirep tarbaytıp başqan
Közörägän yelkähe
terpägän

tertel:

1. **terteldäp:**-dä, -p

Sayfa 206

Satır: 15

Eğilip бүкүlmək.

ike yañağına la terteldäp
yatqan quy mayın qabalana
qabalana tultırıp teşhez
awızı menän möyteñläp

tertlä:

1. **tertläp:**-p

Sayfa 75

Satır: 15

Korkup tirt etmək.

Sälimäkäy tertläp kitte
Küzən qoyaştan yergä
küserze
Unda tübändä kábän
yanında qosağın kiñ yäyep
nindäyzer

tertlät:

1. **tertläterlek:**-er, -lek

Sayfa 92

Satır: 13

Korkutup silkindirmek.

tertläterlek äse tawış menän
İzris İbles tim at yek tip
qısqırıp yebärze

tes:

1. **teştäre:**-tär, -e

Sayfa 16

Satır: 40

Diş.

küñeldän hoqlandı Tik üze
barıber yotmanı
Bibekäy menän Yäneş
kügärenep teştäre teşkä
teyep

tese tırnağı menän:

1. **teşe tırnağı menän:**

Sayfa 50

Satır: 8

Kelime Tipi: -

Bütün gücüyle, dişi

tırnağı ile.

qatmarlap tegelgän qızıl
satin küldäkte keyzerze
Unan
Bibeşteñ teşe tırnağı menän
qarıwlaşırına la qaramaştan

teslä:

1. **tesläp:**-p

Sayfa 45

Satır: 12

Dişlemek, ısırmak.

Isqına almanı qotolorğa
başqa sara qalmağas
imsäkte
qatı itep tesläp aldı
Särbiyamal

tet:

1. **tetep:**-ep

Sayfa 152

Satır: 40

Tiftmek.

Taiba äbey yañğızı ğına
türzä mendär östöndä yön
tetep ultıra İştuğandı ul

teträ:

1. **teträhen:**-hen

Sayfa 210

Satır: 8

Titremek; sallanmak.

eşse krästiän azatlığı tip
hörän halırğa Bezzeñ bıl
hörändän yer teträhen batşa
harayzarı yemerelep töşhön

tetter:

1. **tetterep:**-ep

Sayfa 37

Satır: 39

Pat diye olmak; birden olmak.

kewek bay bisä bulıp
tetterep donya kötöw
xaqında yış
qına xıyallana başlanı
Oşonoñ ösön dä ul bıltır qış

tey:

1. **teyze:**-ze

Sayfa 8

Satır: 10

I. Değmek II.

Çarpmaq, vurmak, zarar vermek III. Pay düşmek.
häybät keşe bit ul tip aptıray
Axır
Yuq küz genä teyze unıñ
quldarına küz genä Şul

tevä:

1. **teyäy:**-y

Sayfa 21

Satır: 43

Taşımak amacıyla yerleştirmek, yüklemek.
arbahına teyäy zä bazarğa
alıp barıp hatıp aznalıq on

teyen:

1. **teyen:**

Sayfa 274

Satır: 33

Sincap.

ağay teyen yetezlege menän
sanağa hikerze Ul arala
Usman bay dilbegähen
qağıp ta yebärze qara yurğa

teves:

1. **teyestär:**-tär

Sayfa 26

Satır: 10

Bir işe, duruma gönülden tutunmak, gerek görmek.

şul Qormoş bayğa könlökkä
yallanıp besän eşlärgä
kitergä teyeştär ine

teyeşle:

1. teyeşle:

Sayfa 10

Satır: 44

Gerekli.

menän unı bülde
Quy ulay timä mulla
Teyeşle äjeren birmäyensä

teyzer:

1. teyzerew:-ew

Sayfa 17

Satır: 26

Değdirmek.

uynay Bında qızğa malayğa
ayırıp ber berehenä qul
teyzerew qurqıtıw oyaltıw
yäki beräy qırın hüž äytew

tez:

1. tezep:-ep

Sayfa 6

Satır: 29

Dizmek, sıralamak.

ğına tezep halıñğan urındıq
zur awır käwzänän
hıgılıp kitte lä ber azğa
tiklem tirbälep torzo
Qolaqsınday

tezel:

1. tezelgän:-gän

Sayfa 104

Satır: 19

Bir sıraya geçmek.

Ä bınawı sümes kewek
tezelgän yete yondoğğa
Yetegän tizär tip dawam itä
Unan äkren genä möñräp

tezeles:

1. tezeleşep:-ep

Sayfa 56

Satır: 28

Bir sıraya geçmek.

zä qalmaş kewek toyoldo
balalarğa Ular inähenän
azaşqan

qaz bäpkäläre şikelle allı
artlı tezeleşep qaytıw

tezem:

1. tezem:

Sayfa 30

Satır: 8

Dizim, sıra, dizi.

Ul hüžen döröslär ösön
Yäneşteñ aldına başıp üz
muyınındağı ber tezem
yāşelle zāñgärle munsaqqa

tezgen:

1. tezgenenän:-e, -nän

Sayfa 262

Satır: 13

Dizgin.

yuğala Äxät ös yurğaniñ
tezgenenän köskä totop
kärtä
artında torop qala

tfü:

1. tfü:

Sayfa 20

Satır: 29

Tüh!.

bıl ni ğälämät Tfü tfü Üzem
küž teyzerep quymayım
tip tiz genä äsähe yanına
iltep haldım Şunan ni buldı

tıbırsın:

1. tıbırsınıp:-ıp

Sayfa 24

Satır: 9

Sabırsızlanıp eline

*ayağına hakim olamamak,
elini ayağını sallayıp
durmak.*

tıbırsınıp ilay başlanı
Baygilde ağay qızın tiz genä
äsähe

yanına alıp barıp halıp
tınsılandırmaqşı bulğaynı la

tıçkan:

1. tıçkan:

Sayfa 149

Satır: 33

Sıçan.

Töştä tıçkan häm küse xalqı
Belän ul eş kürä

tığız:

1. tığız:

Sayfa 113

Satır: 17

Sık, tıkız, yoğun.

Tuqhangä yetkänse berehe
lä töşmägän tığız nıq
teştären
qısıp yözlök buyında
ultırğan Şähit qart äbeyeneñ
bıl

tıhıldap:

1. tıhıldap:-p

Sayfa 18

Satır: 41

Zor nefes almak.

Bulmanı Yemeş tıhıldap
bayağınan da nığırıp qızara
bürtenep ultıra birze Axır
Yäneş unıñ aldına sükäyze

tılqa:

1. tılqap:-p

Sayfa 255

Satır: 28

İyice çiğnemek.

Uy qalay üzeñä keyem
kileşä Ayhılıw Tel östönä
halıp tılqap yotorloq qına
buldıñ bit bikäs tip

tılsım:

1. tılsımınan:-ı, -nan

Sayfa 123

Satır: 43

Tılsım, büyü.

ösön közgö ozon tön häm
Baygilde yörägeneñ
tılsımınan

tım tım:

1. tım tım:

Sayfa 168

Satır: 30

Kelime Tipi: -

"Pıt pıt!".

üzän dä yälläp ilanı la ilanı
Särbiyamal

Tım tım Küzeñ sıqqırı
yäneñ yähännämğä kitkere

tımıq:

1. tımıq:

Sayfa 17

Satır: 7

Sakin, rüzgarsız.

tārān tımıq urında ber zā
qurqmay yözöp yöröwse
zurzarğa hoqlanıp qarap
torzolar Bında yetkän qızzar

tımız:

1. tımıza:-a

Sayfa 168

Satır: 38

Ağlamasını dindirmek.

Ozaqlamay eñer töştö
Särbiyamal Yäneşte tuqmap
qarğap ta tımıza almağas
kiskelekkä hawır ösön
hıyırzı

tın:

**1. tınmahınmı:-ma, -hın, -
mi**

Sayfa 20

Satır: 25

*I. Soluk alma, nefes
alma II. Soluk, nefes III.
Sessiz, sakın IV. Sürülmemiş
toprak V. Çalıştırılmamış
hayvan VI. Öğütülmemiş
buğday VII. Örülmüş ip türü
şeylerin katı VIII. Kez, defa.
kütärep kenä alğaynım
qızıqayıñ şart tınmahınmı
Ul
ğına la tügel ilawzan tuqtanı
la başın ipläp kenä*

tıñ:

1. tıñ: Sayfa 28

Satır: 36

Haber, söz, laf.

Xalıq tamam Ömöthözlökkä
birelde Rāximhez aslıq
tıñ ayawhız tırnağı äle ük üz
muyındarına bata

tın al:

1. tın alğıhız:-ğı, -hız

Sayfa 14

Satır: 15

Kelime Tipi: -

Nefes, soluk almak.

buyına ultırzılar Kōn tın
alğıhız tomra ine Yäneş
näzek
kenä ayaqtarın qalas kewek
işep tubıqtarına küldäk

tıñğı:

1. tıñğı:

Sayfa 84

Satır: 15

Huzur, rahatlık.

alış ipkene tıñğı birmäy
mataşa huñ uğa Kem nimä
unıñ
bäxetenä qul huzırğa yıyına
Yuq yuq

tıñğıhız:

1. tıñğıhız:

Sayfa 7

Satır: 14

Huzursuz.

qına tügel ä bötä nāmāne
belergä işetergä töşönörgä
aşqınıp torğan tıñğıhız
küñele lä şulay qıwıp yörötä

tınıs:

1. tınıs:

Sayfa 33

Satır: 23

*I. Sessiz, sakın, rahat
II. Gürültüsüz.
ber tınıs tawış menän
Eye yoqlay hiñä Äsäyem
ülgän dä ul Äsäyem yuq*

tınıshız:

1. tınıshız:

Sayfa 84

Satır: 26

Rahatsız, huzursuz.

Qurqma tınıs yoqla yäme
hılıwım
Sälimāneñ küñelendä bılay
tınıshız uyzarzı tiwzırğan

tınıslıq:

1. tınıslıgım:-ın

Sayfa 61

Satır: 6

Huzur, rahatlık.

riza Yelkälärenä
māñgelekkä menep atlangan
yarlılıq ta
yetep kilgän qartlıq ta
Gölğäyşäneñ tınıslıgım
boşonmaşlıgım

tınısla:

1. tınıslap:-p

Sayfa 48

Satır: 19

*Rahatlatmak,
sakinleştirmek,
sessizleştirmek.
yäsärgä lä aşarğa la eşlärgä
lä tınıslap yoqlarğa la
mömkinlek qalmanı*

tınıslan:

1. tınıslanı:-dı

Sayfa 24

Satır: 35

*Rahatlatmak,
sakinleştirmek,
sessizleştirmek.
Kürzeñme qäyneş qoto
qaytqas bala qalay tınıslanı
Äyttäm bit şıfahı teyer
tigäynem bit*

tınıslandır:

1. tınıslandırmaqı:-maqı

Sayfa 24

Satır: 10

*Rahatlatmak,
sakinleştirmek,
sessizleştirmek.
tıbırsınıp ilay başlanı
Baygilde ağay qızın tız genä
äsähe
yanına alıp barıp halıp
tınıslandırmaqı bulğaynı la*

tınlıq:

1. tınlıqqa:-qa

Sayfa 4

Satır: 40

*Sakinlik, huzur,
rahatlık, sessizlik.
ultırzı Bıl moñhow tınlıqqa
unıñ artıq tüzər xäle
Ul uyınıñ oşo urınına yetkäs
awırtına hızlana torop*

tıñla:

1. **tıñlamanılar:**-ma, -ni, -
lar

Sayfa 13

Satır: 31

*I. Dinlemek, kulak
vermek II. Söz dinlemek.
la unı tıñlamanılar Unıñ
böta täne taş kewek awır
bulıp xäräkättän tuqtap
qalğaynı*

tıñlawı:

1. **tıñlawıslarızıñ:**-lar, -zıñ

Sayfa 136

Satır: 38

*Dinleyici, dinleyen
kimse.
batırzar xalıq ösön ıza
kürgan Seber kitkän keşelär
turahında barğan bıl yırtar
tıñlawıslarızıñ küñelen totoş*

tıñlawı:

1. **tıñlawı:**

Sayfa 119

Satır: 36

*Havasız, nefes almakta
güçlük çekilen.
qatnaşmayzar höyläşmäyzär
tıreş qorto şikelle üz
yorttarınıñ eşe tıñlawı
hawahı esendä tomalanıp
böta*

tıp tın:

1. **tıp tın:**

Sayfa 33

Satır: 9

*Kelime Tipi: -
Sessizce; hiç ses
çikarmadan.
qoyop yahalğan hın şikelle
qatıp tıp tın bulıp huzılıp*

*tık yata ine xəzer Unıñ ike
yaq yandan ayaq osona*

tıp tınis:

1. **tıp tınis:**

Sayfa 93

Satır: 7

*Kelime Tipi: -
Sessiz, sessizce.
biş tinem dä yuğalmayasaq
tıp maqtana birep tıp tınis
teläğan ber yerendä yöröy
birgän Şulay oloğayıp*

tıpılda:

1. **tıpıldap:-p**

Sayfa 33

Satır: 40

*Pıt pıt etmek.
Säğürä yeñgäneñ huñğı küz
yäştäre kewek äse awır
yamğır tamsıları hiräk
hayaq tıpıldap täzrälärgä
qorop*

tıpırla:

1. **tıpırlaşp:-ş, -ıp**

Sayfa 247

Satır: 34

*Takırdatmak.
menän Yemeş bürenän
örkkän kəzä bärəstäre
şikelle
tıpırlaşp bäläkäs yaqqa
qasıp sıqtılar za urındıqqa*

tıpırlat:

1. **tıpırlat:**

Sayfa 94

Satır: 10

*Takırdatmak.
Uynap yebär olatay
Balalaykañdı zıñğıldat
ayağındı tıpırlat*

tıpırsın:

1. **tıpırsınıwınan:-ıw, -ı, -
nan**

Sayfa 247

Satır: 4

Yerinde duramamak,

*eline ayağına hakim
olamamak.*

*tar tın alırğa hawa qısıq
qalqınıp tororğa tübä
täpäs kewek toyola Läkin
keskay balanıñ
tıpırsınıwınan*

tıq:

1. **tıqtı:-tı**

Sayfa 45

Satır: 6

*I. Tıkmak II. Kıstırmak.
Särbiyamal üzeneñ zur
halqın ımsägen Yemeşteñ
awızına
kösläp tıqtı la tanawın
kükrägenä batırıp qısıp*

tıqrıq:

1. **tıqrıqqa:-qa**

Sayfa 30

Satır: 36

*Ara sokak.
Mawıqtırğıs tormoşo menän
tanışırğa ber qasan da
tura kilgäne yuq Äle lä ular
bayzıñ qoyma aşa tıqrıqqa*

tırım tırağay:

1. **tırım tırağay:**

Sayfa 67

Satır: 31

*Kelime Tipi: -
Düzensiz, dağınık
şekilde.*

*telämäğan hımaq tırım
tırığay tuzışıp yalan karta
tulıp
yata ine*

tırıs:

1. **tırışıp:-ıp**

Sayfa 4

Satır: 10

*Gayret etmek,
çabalamak, uğraşmak.
yoqlamağandar Säğürä
yeñgä qızzarınan mömkin
tiklem
alısqaraq bulırğa tırışıp türbaş
yaqqa iñ möyöşkä*

tırış:**1. tırışlıq:-lıq****Sayfa 133****Satır: 40***Çalışkan.*

ultırğan oşo Suq tiräkkä
bäyläp taş menän bārgeläp
ültergändär Bıl eştä iñ zūr
tırışlıq kürhätkän keşe

tırışıp tırmaş:**1. tırışıp tırmaşıp:-ıp****Sayfa 115****Satır: 17****Kelime Tipi: -**

*Çalışıp çabalamak, çok
gayret etmek.*

tırmaşıp torop ultırzı Bısaq
qasaw alıp kisä eşläy
başlağan tırmahın haplarğa
totondo Xäzer inde

tırışlıq:**1. tırışlığı:-ı****Sayfa 48****Satır: 7***Gayretlilik, çalışkanlık.*

Bıl bändäneñ kem tırışlığı
arqasında bılay qıyılwanıp
tup tura kilep töşöwenä
xäzer inde tağı la yaqşıraq

tırıjıq:**1. tırıjıq:****Sayfa 226****Satır: 28***Geniş, yayvan.*

yäşel küzle uşal qızı Zahira
Tulıbay sufıyızñ ilaq yıwaş
xoloqlo tırıjıq tanawlı qızı
Xäsbiyamal Ğabbas
mullanıñ

tırnan:**1. tırnana:-a****Sayfa 88****Satır: 25***Tırmalamak.*

läkin ğäjäp moñlo yağımlı
yırın yırlap tırnana tırnana
tile Ulyabay ğına yöröp yata
ine

tırnaq:**1. tırnağı:-ı****Sayfa 28****Satır: 36***Tırmak.*

Xalıq tamam Ömöthözlökkä
birelde Rāximhez aslıq
tıñ ayawhız tırnağı äle ük üz
muyındarına bata

tırpay:**1. tırpaytıp:-t, -ıp****Sayfa 9****Satır: 19**

*Düz hale getirip yukarı
doğru kalkmak.*

sataları şikelle oslo kākre
barmaqtarın tırpaytıp
Yä xuş allahı äkbār tip biten
arlı birle hıypap

tırrr:**1. tırrr:****Sayfa 40****Satır: 24***Atın çıkardığı*

seslerden biri.
belmäy at başına barıp
yäbeşte
Tırrr Yeränsäy

tırtay:**1. tırtayğan:-ğan****Sayfa 194****Satır: 34**

*Öfkelenmek, sinirden
köpürmek.*

unı azğınlıqta ğäyeplänelär
Üz ara säñgeldäşep
Yöröy şunda qartayğanda
tırtayğan Yetep kilgän

tış:**1. tışta:-ta****Sayfa 3****Satır: 15***Dışarı, dış.*

İş kitkes rāxāt güzäl yazğı
tön tışta Ä
öyzä Yemeştärzeñ öyöndä
bötönläy ikense küreneş

tırma:**1. tırmalarzı:-lar, -zı****Sayfa 74****Satır: 19***Tırmık.*

tırmalarzı teyä lä yeñgäñde
Zälifä sawqahındağı
sabınlıqqa
küserä tor Ä min hineñ
käbände oslap quyayım tinä

tırmaş:**1. tırmaşıp:-ıp****Sayfa 272****Satır: 20***Tıрманmak.*

Baygilde ağay unı terhäge
menän genä etärep kire
sanağa
yıqtı Unan Apanas tağı
tırmaşıp torop dilbegägä
yäbeşte

tırna:**1. tırnap:-p****Sayfa 157****Satır: 24***Tırmalamak.*

ırğıtılğan talyan ğarmun
ğına yatıp qaldı
Uñışhızlıqtan
şaşqan mulla aybarlanıp
ğarmundi tırnap aldı

tışaw:**1. tışaw:****Sayfa 251****Satır: 18**

*Hayvanın iki ayağını
bağlamak için kullanılan
bağ.*

osorğa yelkenderze
Ayhılıwzı yuğaltıw qayğıhı
ayaqqa
tışaw bulıp uraldı yöräkte
yılan bulıp hurzı ular bıl ike

tışqı:**1. tışqı:****Sayfa 46****Satır: 34***Dıştaki, dış.*

uylanıp tik ultırzı Xisbullā
äle utızğa la yetmägän bulha
la keyeme tışqı qıäfäte üzen
totowı menän olo ir urtahına

tiw:

1. **tiwğandan:** -ğan, -dan

Sayfa 20

Satır: 9

I. Doğmak II.

Görünmek, başlamak III.

Ufuktan görünmek.

Min bit unıñ kende inähe

Beläm inde Tıwğandan

uq ällä nindäy bala buldı ul

tip höyläne ul bıl

tiw:

1. **tiw:**

Sayfa 142

Satır: 2

Kısır.

Eye yeñel bulmanı miñä lä

tip tınıs qına dawam

itte Qarasäs äbey Mineñ yaş

xalıqsa äytkändä tiw

tiwzır:

1. **tiwzırğan:** -ğan

Sayfa 71

Satır: 42

I. Doğurmak II.

Meydana getirmek.

Sälimäneñ küñelendä bıl

ükenesle lä qurqınıslı la

uyzı tiwzırğan keşe unıñ

qaynağahı Xammat batır ine

tiynaq:

1. **tiynaq:**

Sayfa 11

Satır: 2

I. Alçak gönüllü,

mütevazı II. Edepli III.

Sıradan.

imsene allanıñ ilsehen

rizalaştırmayınsa im

kileşäme

ni Mulla tiynaq sabır bulırğa

tırşıp

tiynaqhız:

1. **tiynaqhız:**

Sayfa 97

Satır: 30

I. Edepsiz II.

Patavatsız.

Aşağız qara toyaqtar

Manpas aşatqan olatayığızzı

onotmağız Yemeşkä ul

tiynaqhız дәw bala hımaq

kürenä

tiy:

1. **tiyğihız:** -ğı, -hız

Sayfa 40

Satır: 45

I. Yasaklamak II.

Önlemek, engel olmak III.

Tutmaq IV. İzin vermek V.

Bir hareketi durdurmaq.

nindäyzer totop tiyğihız üz

hüzlelek bıznatlılıq

qatınlarğa

ti:

1. **ti:** -p

Sayfa 4

Satır: 23

Demek, söylemek.

Bulmağas bulmay ikän дә ul

tip uylay Ä Baygilde

ağay haman öndäşmäy

Säğürä yeñgä unan küzen

almay

ti ti ti:

1. **ti ti ti:**

Sayfa 195

Satır: 14

Kelime Tipi: -

"Hi hi hi!".

azğan ti Kommun bulıp

qaytqan ti ul Säpsim

bälşäwnik ti

Ti ti ti tip mışqıllanı unı

starşına Ti menän nimä

eşläp

tibeş:

1. **tibeşen:** -en

Sayfa 146

Satır: 44

I. Kalp atışı II.

Yerinde; güzel.

kilterep baştırırğa unıñ uyn

telägen tıñğıhız qıyıw

yörägeneñ tibeşen añlarğa

mömkin ine

tibrän:

1. **tibrängänen:** -gän, -en

Sayfa 138

Satır: 19

Çalkalanmaq, titremek.

möldörägänen telendä zar

tibrängänen işetmäne

Kilenen дә tüzemle bulırğa

öndäp ögöt näsixät

tigez:

1. **tigez:**

Sayfa 17

Satır: 28

I. Düz, pürüzsüz II.

Eşit, denk III. Düzenli,

ritmik.

kewek äzäpkä hıymağan ber

genä nāmā lä yuq hıwza

ular bötähe lä ber tigez

täbiğät balaları Bında olo

hıw

tigezlän:

1. **tigezlänep:** -ep

Sayfa 58

Satır: 32

I. Düzlenmek, pürüzlü

yer için düzeltilmek II.

Denklenmek, eşitlenmek.

vabanan vafat bulıwın östöp

amin tip quyğan

Baygilde ağay xäzer yer

menän tigezlänep sizäm

başqan

tik:

1. **tik:**

Sayfa 3

Satır: 30

Fakat, ancak; sadece,

yalnızca, tek.

ber genä malay ber genä iş

Tik qasan ğına üşep qul

arahına iner huñ ul

tikkä:**1. tikkä:****Sayfa 36**

Satır: 5

*Boşu boşuna, yok yere, boşuna, yersiz.*bulha la qız yaqşı tip tikkä
genä äytmägändär Qız
keşene alhañ üzeñä eyäläşer
zä kiter Balalarıña la uşal**tiklem:****1. tiklem:****Sayfa 4**

Satır: 9

*...kadar, ...miktarda,
...derecede.*
yoqlamağandar Säğürä
yeñgä qızzarınan mömkin
tiklem
alıñraq bulırğa tırışıp türbaş
yaqqa iñ möyöşkä**tikşer:****1. tikşerep:-ep****Sayfa 53**

Satır: 43

*I. İncelemek,
araştırmak II. Göz kulak
olmak III. Dikkatle
düşünmek.*
Ni ösön ikänen tikşerep
torow hinen eşeñ tügel
Teleñdän tapqanhıñ Ä qayza
kitergä urın bar Äyzä
bezzeñ**tiktäşkä:****1. tiktäşkä:****Sayfa 36**

Satır: 22

*Boşuna, boş yere, yok
yere; asılsız, yersiz,
sebepsiz.*
üz kösönä tayanıp balalarzı
tegeläy bilay tuzırıp
bötörörönä ısanıp kiläler äle
Tiktäşkä genä tügelder**tile:****1. tile:****Sayfa 88**

Satır: 26

Deli.

läkin ğäjäp moñlo yağımlı
yırın yırlap tırnana tırnana
tile Ulyabay ğına yöröp yata
ine**tilmer:****1. tilmerep:-ep****Sayfa 14**

Satır: 4

*Bir şeylerin
yokluğundan dolayı
sızlanmak, şikayetlenmek.*
Baygilde ağay unıñ ayaq
osona barıp ultırzı Bersä
äsälärenä bersä üzenä
tilmerek qarap torğan
keskäy**timäk:****1. timäk:****Sayfa 16**

Satır: 14

Demek, demek ki.
yörötälär bıl urındı Timäk
oşo urında yılğanı kisep
teregömöştäy aq saf bulıp
sılıtrap ağa Kisew tip**timer:****1. timer:****Sayfa 9**

Satır: 18

Demir.
sismäştän türgä uzıp mendär
östönä menep ultırzı
Awız esenän nimälärzer
mıǵırlanıp timer hänäk**timer qazıq:****1. timer qazıq:****Sayfa 104**

Satır: 26

Kelime Tipi: -
Kutup Yıldızı.
Yetegän yondoz yete büre ti
ul Ä bına tege Bäläkäy
Yetegändeñ osonda torğan
ütä yaqtı yondoz Timer
qazıq**timerbay:****1. timerbay:****Sayfa 124**

Satır: 12

Timerbay (kişi adı).
İştüğandar İlseğölğa küsep
kilgändeñ ikense yäyendä
buldı bıl vaqığa Qarasäs
äbeyzeñ berzän ber ulı
Timerbay**timergük:****1. timergük:****Sayfa 136**

Satır: 42

Demir rengi.
sıqqan ısın moñdo tıñlayzar
Höygän genä atım hay
timergük**timerka:****1. timerka:****Sayfa 150**

Satır: 12

Timerka (kişi adı).
yanıma kilep
Timerka äğär ti hiñä bala
sağında teyeşe uqıw teyhä**timerse:****1. timerse:****Sayfa 139**

Satır: 23

Demirci.
Ğäliulla tigän ber timerse
yegette yaratqan bula inem
Tege bay atayıma zur qalım
tülämäксе buldı Bötä**timas:****1. timas:****Sayfa 4**

Satır: 29

Timas (kişi adı).
yer ütteñ Qaramış bayzan
başlap Taşlınıñ Timas
bayarına
xätle ikäwläp bötä bayzıñ
küpmе urağın urzıq**tin:****1. tinem:-em****Sayfa 93**

Satır: 7
Küçük para, az para.
 biş tinem dâ yuğalmayasaq
 tip maqtana birep tip tınıs
 telâgân ber yerendâ yöröy
 birgân Şulay oloğayıp

tiñ:

1. **tiñme:-me**

Sayfa 73

Satır: 27

I. Denk, eşit; bir,
birden II. Akran, yaşıt.
 şul Yâ oşo itek başınday
 bisä Xammatqa tiñme huñ
 inde
 Bınday uyzar unıñ başına
 berense tapqır ğına
 kilmäyär

tiñ toş:

1. **tiñ toşo:-o**

Sayfa 142

Satır: 32

Kelime Tipi: -

Akranlar.

quşqas ni eşläyheñ irem bar
 tiheñ inde Ä bılay ni ul bala
 bulğas bala inde Üz tiñ toşo
 menän uynap hıw

tiñdäs:

1. **tiñdäs:**

Sayfa 89

Satır: 40

I. Akran, yaşıt II. Eş,
benzer.

Küp vaqıt öyzä bäläkäs
 qustıhı menän Şawrä genä
 bula
 Ä Şawräneñ İştuğan menän
 tiñdäs ağahı şayan teremek

tiñhez:

1. **tiñhez:**

Sayfa 35

Satır: 31

Eşsiz, tek, benzersiz.
 ularğa quşıldı Äyterheñ ul
 da tiñhez yuğaltıw ösön
 balalar

menän bergä qayğırışa iläşa
 ine

tiñläş:

1. **tiñläşä:-ä**

Sayfa 96

Satır: 35

Denkleşmek, eşit
olmak.
 tiñläşä almay Ular kewek
 yalsılarzan eşlätep qırın
 yatıp kön itmäy Aynıq saqta
 bötä xujalıq eşen ike qatını

tinlek:

1. **tinlek:**

Sayfa 38

Satır: 4

Kuruş.

Ä inde ällä nizä ber kilep
 yäşeren boşoron qunıp
 kitkän
 Äxmätşanan uğa ber tinlek
 tä yarzam yuq ine

tip:

1. **tip:-ep**

Sayfa 45

Satır: 15

I. Tepmek, tekmelemek
II. Güçlülükle itmek.
 torop tibep tä yebäräyem
 tigändä Bibiş arağa taşlanıp
 heñlehe Yemeşte üz täne
 menän qaplanı
 Särbiyamaldıñ

tip tigez:

1. **tip tigez:**

Sayfa 49

Satır: 41

Kelime Tipi: -

Dümdüz.

tigez Qız bulıp yetew ölgörä
 başlaw bildähe unıñ äle ber
 genä yerendä lä kürenmäy
 Tik sästäre genä äsäheneñ

tipkelä:

1. **tipkeläy:-y**

Sayfa 193

Satır: 12

Tekmelemek, tekme
atmak.

menän tayağın totop ular
 artınan yügerze
 Särbiyamal unıñ artınsa säs
 tolomonan totop tipkeläy

tiptep:

1. **tiptep:-ep**

Sayfa 55

Satır: 38

I. İçki ile keyiflenmek
II. Sarhoş olmak III. Alem
yapmak.
 bit ul Oşolay yalğan ant itep
 binaxaqqa yarlı yetemde
 ike bisä alıp tiptep yäşäy
 alır ineme ul Xaram kileşä

tir:

1. **tir:**

Sayfa 90

Satır: 39

Ter.

töşkän vaq şazralarında här
 saq ısıq tamsılınday tir
 börsöktäre yıldırap torğan
 höykömlö Şawrä Yäneş

tir:

1. **tirzem:-ze, -m**

Sayfa 55

Satır: 5

Derlemek, toplamak.
 olo künäk tirzem dâ quyzım
 yemeş yeläk xarap unğan
 şul bıyıl Qoroloq yıldı gel
 şulay bula ul tip küñelhez

tirä:

1. **tirähendä:-he, -ndä**

Sayfa 19

Satır: 28

I. Çevre, etraf II.
Dolayı III. Yan taraf.
 qanın alğan mulla şikelle
 salış küzle käwzähez
 baştar sälläläreneñ
 qoyroqtarın höyrältep unıñ
 tirähendä

tirä vaq:

1. tirä yağında:-ın, -da

Sayfa 125

Satır: 33

Kelime Tipi: -

Çevre, etraf.

Xäbir tirägeneñ tirä yağında
baştarı möntälep botaqtarı
hınıp bötkan muyıl osqat
yerek ağastarı arahında

tiräk:

1. tiräk:

Sayfa 3

Satır: 8

Direk, ağaç.

ayaz küktä altın tabaqtay
tulğan ay yözä Tallıqta
handuğastar sutılğaşa Tiräk

tirälä:

1. tiräläp:-p

Sayfa 263

Satır: 9

Çevrelemek.

Tirä yaqtı ille altmış saqrım
tiräläp sabıp yöröp
ezläw ber hözömtä lä
birmägäs ular Äxmätşa
qaraq

tirbäl:

1. tirbäle:-ep

Sayfa 6

Satır: 30

Hafif hafif sallanmak,

çalkalanmak.

ğına tezep halıñan urındıq
zur awır käwzänän
hıgılıp kitte lä ber azğa
tiklem tirbäle torzo
Qolaqsınday

tire:

1. tirenän:-nän

Sayfa 21

Satır: 10

I. Deri II. Kürk III.

...kadar, ...-e kadar.

yomarsaq yıldı yaş tamsıları
atılıp sıqtılar za
höyäk menän tirenän genä
torğan sikähe buylap

tires:

1. tires:

Sayfa 14

Satır: 45

I. Ters, aksi; geri II.

Kuzey.

Tawıqtar kártälä tires
aqtarıp qort ezlärgä
kereştelär
Ä qoyaş qarışqan şikelle
tağı la nıgıraq qızzırırğa

tires qorto:

1. tires qorto:-o

Sayfa 119

Satır: 35

Kelime Tipi: -

Gübre kurdu.

qatnaşmayzar höyläşmäyzär
tires qorto şikelle üz
yorttarınıñ eşe tınsıw
hawahı esendä tomalanıp
bötä

tireslek:

1. tireslek:

Sayfa 30

Satır: 18

Zibillik.

kitkändär ti Şul saqta
yanğan seltärzärzeñ
qaşmawzarzıñ
märyendäre munsaqtarı äle
bulha oşo tireslek arahında

tirgä:

1. tirgäne:-ne

Sayfa 47

Satır: 8

I. Hakaret etmek II.

Hor görmek.

qılandı İr qäzeren belmägän
azğın qatındarzı ettän
alıp etkä halıp tirgäne izge
yänle xozay bändähe irzärze

tirgän:

1. tirgände:-de

Sayfa 162

Satır: 32

I. Hakaret etmek II.

Hor görmek.

Hırğalaq eyep yörögänder
yäne sıqqırı İtek tabanın
tuzzırıp hırğalaq eygänder
tip tirgände Särbiyamal

tirlä:

1. tirläp:-p

Sayfa 23

Satır: 39

Terlemek.

yäki tirläp hıwğa töşkängä
üpkähe şeşkänder tip uylaha
la xäzer bötä gailäne qarap
yarzamlasıp yörögän
Sıwaqay

tirläp besep:

1. tirläp besep:-ep-p

Sayfa 147

Satır: 38

Kelime Tipi: -

Çok terlemek, terden

sırılıklam olmak.

tırışıp tırışıp yazzı la yazzı
Axır xat tamam buldı
İştüğan tirläp besep yeñe
menän tekä kiñ mañlayın

tirläy beşä:

1. tirläy beşä:-ä

Sayfa 175

Satır: 33

Kelime Tipi: -

Çok terlemek, terden

sırılıklam olmak.

Ayhılıw tirläy beşä

Ay ay ay hılıww ya ya

yaratam bebe berr kü kü küü

tirmän:

1. tirmän:

Sayfa 64

Satır: 5

Değirmen.

äytä almanı Ul üzen tirmän
taşı başqan kewek toya
Äsäy uyandı Qarap yata tip
qıwanıp şıbırlay malay Ul

tiş:

1. tişep:-ep

Sayfa 24

Satır: 32
Deşmek, delmek.
inşalla tine lä qurğaştıñ
osloraq ber urının
tişep yep ütkärep Yemeşteñ
muyınına taqtı Qurqıp

tişek:

1. **tişek:**

Sayfa 91

Satır: 9

Delik.

törtöp töşöröp yahalğan
küzzäy genä ber nisä tişek tä
bar Bını qızzar üzzäre
yahağan Ular oşonan
Sobxan

tistä:

1. **tiştä:**

Sayfa 268

Satır: 16

Deste.

hötlögändäy hutlı başqort
dalahında unıñ baylığı aylap
tügel könläp üşä kiñäyä
kübüyä barzı Unıñ tiştä tiştä

tiştäläğän:

1. **tiştäläğän:-än**

Sayfa 125

Satır: 2

Onlarca, destelerce.

unıñ qolağınan näfrätle
qaraşı küz aldınan ber
qasan da kitmäy Xatta xäzer
tiştäläğän yıldarzan huñ

tistär:

1. **tiştägä:-gä**

Sayfa 60

Satır: 39

*Yaş bakımından yakın
kişi, akran.*
matur itep üsterze Üze lä
tiştägä yaqın malayzar
qızzar
tabıp birze Tik babayğa
quşqan täw köngö
quşamatın

tiyerlek:

1. **tiyerlek:**

Sayfa 3

Satır: 34

*Hemen hemen,
neredeysə.*
kilälär Bibeş ğailälä iñ
ölkän bala Uğa un dürt yaş
Ul
inde xäzer öyzä bötä eşte
tiyerlek eşläy ala Ä bına

tiz:

1. **tiz:**

Sayfa 14

Satır: 27

I. Tez, acele, çabuk II.

Kısa sürede.

huzırğa tırıştılar Läkin ul
barıber bik tiz aşalıp
böttö Bınan arı Yäneş yänä
ber yıwanıs uylap taptı

tizlek:

1. **tizlege:-e**

Sayfa 63

Satır: 33

Çabukluk, tezlik.

tizlege menän ultırğıstı
kütärep alıp arttan unıñ
başına
tondorzo Baygilde ağay
ışängeräp bawelep kitte lä
görs

toğro:

1. **toğro:**

Sayfa 6

Satır: 7

*Doğru, dürüst, iyi
niyetli.*
kilä Üzeneñ dä balalarınıñ
da donyala iñ toğro iñ
ışanıslı berzän ber tayanısı
bulğan bıl bala kewek asıq

toje:

1. **toje:**

Sayfa 272

Satır: 8

Da, de bağlacı.
urışta la başqortta la bar
Urış bayı la başqort bayı la

ber Yarlılar toje ber İkehen
dä ber qamıt qısa

tol:

1. **tol:**

Sayfa 7

Satır: 19

Dul.

Sıwaqay äbey irenän yaşläy
tol qalıp Säxiulla
isemle ber genä ul üstergän
Xäzer Säxiulla ir yetep qatın

tolom:

1. **tolomdarınıñ:-dar, -ı, -
nuñ**

Sayfa 13

Satır: 43

Saç örgüsü.

buylap qolaq yağına qalın
qara säs tolomdarınıñ
töbönä qaray qıwışıp

tolombät:

1. **tolombät:**

Sayfa 57

Satır: 30

Tolombät (özel ad).

tuğanı la yuq ine unıñ
Qasandır kemdänder işetep
belewenä qarağanda boron
boron zamanda Tolombät

tolop:

1. **tolobonoñ:-o, -noñ**

Sayfa 143

Satır: 27

Kürk; post.

möyöştä elewle torğan büre
tolobonoñ artına yaşende
lä ilap ta yebärze märxümeñ

tomha:

1. **tomha:**

Sayfa 132

Satır: 1

I. Sıyahımsı, kara II.

Sıkıntılı, bunlu (gün).
qatı töyölöp torğan qalın
qara qaşlı aq hüzle tomha
bıl keşene sikhez şayan
teremek yeget Xäbir menän

tomoroq:

1. tomoroq:

Sayfa 70

Satır: 5

*Rüzgârsız ve sıcak
havalı.
dawıllı yamgır aldındağı
tomoroq kön kewek ömötlö
toypop
yarata ine ul Qıyıw şayan
täbiğätle küpte kürergä
yañınan*

tomroq:

1. tomroqloğon:-loğ, -, -n

Sayfa 4

Satır: 4

*Derin, karanlık.
kiserergä tura kiläsäk Ular
äle bıl xaqta uylay
belmäyzär
Öyzön tomroqloğon da
tarlığın da yurğandıñ ös
keşe*

tomra:

1. tomra:

Sayfa 6

Satır: 37

*I. Siyahımsı, kara II.
Sıkıntılı, bunlu (gün) III.
Bunaltıcı sıcak.
Tön Öy tomra qarañğı Ä
irtänge kön unan da
qarañğıraq
Bında nindäy yıwatıw
hüzzäre tabırğa mömkin huñ*

toma:

1. toma:

Sayfa 55

Satır: 34

*İyice, tamamen.
Znamı üz qorhağı yaqın Ul
ğümergä şulay buldı Gel
şulay
ränyetmähä bayzar unı
yaratır ineme lä toma huqır
köyö*

tomal:

1. tomalaq:-aq

Sayfa 39

Satır: 11

*Sebepsiz, yersiz; boş
yere.
tomalaq böröläre süpläp
tuğayza yöröy Awılda qart
qorola Yemeştär şikelle
keskäy yetem yeher genä*

tomala:

1. tomalap:-p

Sayfa 76

Satır: 13

*Doldurmak, kapatmak.
İnde unı totop tomalap
qalırılıq donyala ber nindäy
zä
kös yuq ine*

tomalan:

1. tomalanıp:-ıp

Sayfa 119

Satır: 36

*Doldurulmak,
kapatmak, kaplanmak.
qatnaşmayzar höyläşmäyzär
tires qorto şikelle üz
yorttarınıñ eşe tınsıw
hawahı esendä tomalanıp
bötä*

toman:

1. toman:

Sayfa 112

Satır: 41

*Duman, is.
ber könö Qoyaş bite qanlı
toman menän qaplanğan
Taw
östöndä ajdaha kewek
yöräkte hurıp qızğılt monar
yata*

ton:

1. tonna:-na

Sayfa 268

Satır: 5

*Ton.
Baygilde ağay här berehe
berär tonna yök tartırlıq*

köslö kör attar yegelgän
tıştäläğän sananı uzğarıp yul

tondor:

1. tondorzo:-zo

Sayfa 63

Satır: 34

*I. Sertçe vurmak II. Söz
veya soru yağmuruna
tutmak.
tizlege menän ultırğıstı
kütärep alıp arttan unıñ
başına
tondorzo Baygilde ağay
ışängeräp bawelep kitte lä
görs*

tonoq:

1. tonoq:

Sayfa 54

Satır: 16

*I. Saf, temiz II. Donuk,
mat.
aştına kererzäy balalar za
käräk bula ul
Baygilde ağay tonoq tawış
menän*

tonsoq:

1. tonsoğop:-op

Sayfa 211

Satır: 11

*Nefesi daraltmak,
soluksuzlaştırmak.
kilep tıgılğan zur qayğı
töyönön yota almay
tonsoğop
torğan Baygilde ağayzıñ
artına kilep tibep yebärergä
lä*

tonsoqtor:

1. tonsoqtororğa:-orğa

Sayfa 45

Satır: 8

*Nefesi daraltmak,
soluksuzlaştırmak.
totop aldı Küräheñ ul imsäk
menän qaplap balanı
tonsoqtororğa mömkin
ikänen dä belmäy ine*

toq tomalğa:**1. toq tomalğa:****Sayfa 143**

Satır: 14

Kelime Tipi: -

*Sebepsiz, asılsız,**yersiz; boş yere.*

huqtı tigense Qara hin unı

Üze uşal ğına bulğan

ikän dä tip aptıranı Bazıyan

yeñgä Toq tomalğa

toqom:**1. toqom:****Sayfa 10**

Satır: 36

I. Soy, cins II. Nesil.

Aha kâzâne tiheñme

Sıwaqay yeñgä

Eye Şulay tim kilen Toqom

ösön ber bäräse qala

toqsav:**1. toqsayınan:-ı, -nan****Sayfa 60**

Satır: 27

Küçük çuval.

uylap torğas yul toqsayınan

ber esmüxä säy alıp

uñayhızlanıp qına

Gölgäyşägä huzzı

toqan:**1. toqanıp:-ıp****Sayfa 84**

Satır: 43

Alevlenmek, yanmak.

toqanıp kitkänen kürmäyme

ni Sälimä huñ bığa qarşı

tor:**1. tormas:-maş****Sayfa 10**

Satır: 31

*I. Durmak, ayakta**durmak II. Ayağa kalkmak**III. Uyanmak.*

Äjeren dä yällämäbez

Säğürä kilen unan tormas

Anawı

yañı bäräsläğän olo kâzähen

totor za birer Baş haw

torba:**1. torbahın:-hın****Sayfa 226**

Satır: 2

Boru; torba.

aşılmalı yetele lampağa

tultırğansı kâräsin

halıp torbahın hörömdän

tazartıp toqandırıp quyğas

torğoz:**1. torğozorğa:-orğa****Sayfa 89**

Satır: 32

*I. Ayağa kaldırmak II.**Tamir hale getirmek.*

qapqalar täzrä qapqastarın

eşläp uzğarha la üze ösön

ber

genä nämä torğozorğa la

vaqıt ta aqsa la taba almanı

tormoš:**1. tormošon:-on****Sayfa 7**

Satır: 15

*I. Hayat, yaşam II.**Ömür.*

Ul üzensä här keşeneñ

tormošon qayğının şatlığın

belep tororğa kâräk saqta

här kengä qulınan kilgänsä

torna:**1. torna:****Sayfa 229**

Satır: 32

Turna.

kütärmäy qalğan qızzarzıñ

mañlayzarın qızartqansı

sirttelär Zahira torna osto

ılasın osto tip osa

toroš:**1. torošonan:-o, -nan****Sayfa 40**

Satır: 44

*I. Duruş, durum II.**Yaşam, hayat.*

höyöp yabınğan şäle

Särbiyamaldıñ keyem

halımı la üze

lä yalt itep küzgä bärelep

tora Yöröşönän torošonan

tora bara:**1. tora bara:****Sayfa 18**

Satır: 29

Kelime Tipi: -

*Birazdan, az sonra,**biraz sonra.*

Tora bara xatta ayaqtarı

qamırzan yahalğan kewek

hıgıla başları

tosqal:**1. tosqalğan:-ğan****Sayfa 208**

Satır: 19

Doğrultmak; çevirmek, yöneltmek.

üzenä tosqalğan ike miltıqtı

ber zä işe kitmäy genä

yalanğas qulı menän ike

yaqqa yetärep uza la okop

tot:**1. totonorğa:-on, -or, -ğa****Sayfa 6**

Satır: 3

*I. Tutmak, kavramak II.**Yakalamak III. Tutuklamak**IV. Kiralamak.*

Atahı yä yatsı Serem itep al

İrtä ük eşkä totonorğa

la bulğas

totloq:**1. totloğop:-op****Sayfa 195**

Satır: 6

Kekelemek.

starşınağa kâñäşkä lä barıp

sıqtı

Äää ni tine ul totloğop

qaltıranıp Ul här

totol:**1. totolop:-op****Sayfa 28**

Satır: 31

*I. Tutulmak II.**Engellenmek, durdurulmak*

III. Yakalanmak IV.

Yararlanılmak.

za totolop mulla qazanına
töşöp böttö ä yamğır haman
yawmanı Qoyaş haman
elekkesä qızzıra köyzörä
barzı

toton:

1. **totondo:-**, -do

Sayfa 15

Satır: 1

I. Tutmak, kavramak II.

Yakalamak III. Tutuklamak

IV. Kiralamak.

totondo Külägä urında la
eşelekkä tüzer xäl yuq ine
Kızzar nigez buyınan
töştölär

totos:

1. **totos:**

Sayfa 9

Satır: 33

I. Davranış şekli II. Bir

kere de III. Bütün, hep.

Qaytqan barlı yuqlı esmüxä
säyen totoş halıp qatı säy
yahap birze

totoslay:

1. **totoslay:**

Sayfa 73

Satır: 13

Büsbütün, tamamıyla,

tamı tamına.

hänäk menän kübälärze
totoşlay sänsep alıp yän
kewek
yeñel itep kăbängä ırğıtıp
qına torzo Uniñ ırğıtıwına
kăbän

totqon:

1. **totqondar:-dar**

Sayfa 252

Satır: 2

Tutsak, esir.

qotqarırgä kăräkmäyme ni
Xäzer bit xörriät Bötä
totqondar za qotqarılırğa
teyeş Xi xi

totqonlok:

1. **totqonloktan:-tan**

Sayfa 121

Satır: 2

Tutsaklık, esirlik.

arı huğıldı bire huğıldı ber
genä yotom saf hawa ezläp
tilmep alısqä kükkä qaranı
Tik bıl tınsıw totqonloktan

totqa:

1. **totqahına:-hı, -na**

Sayfa 219

Satır: 33

Tutacak yer; tokmak,

kabza.

kitä İşek totqahına kilendeñ
ber totam säse genä uralıp
torop qala İrtänsäk ağahı
mal qararğa sıqqanda bıl

totqar:

1. **totqar:**

Sayfa 130

Satır: 3

Engel, mani.

däräjähenä kütärelergä
totqar bulır tip qurqqan
Şuğa kürä Xäbirgä qarşı
bötä başqa mullalarzan da

tottor:

1. **tottorzo:-zo**

Sayfa 50

Satır: 30

I. Tutturmak II.

Değdirmek.

la eşte lä bötörzö Unan ilay
ilay yarım ülek xälgä kilgän
Bibeşte kütärep tigändäy
inderep keyäwgä tottorzo la

totam:

1. **totam:**

Sayfa 219

Satır: 33

Tutam; azıcık.

kitä İşek totqahına kilendeñ
ber totam säse genä uralıp
torop qala İrtänsäk ağahı
mal qararğa sıqqanda bıl

totaş:

1. **totaşıwı:-ıw, -ı**

Sayfa 58

Satır: 39

I. Bağlanmak,

birleşmek II. Sürekli olmak

III. Katılmak.

totaşıwı la Baygilde ağayğa
bildähez

Qayhı beräwzär ularzı

Beyeş batır toqomonan ikän

toy:

1. **toymay:-ma, -y**

Sayfa 4

Satır: 5

Duymak, sezmek,

hissetmek.

ösön bäläkäs bulıwın da

toymay besäy balaları

şikelle

tatlı mışıldap yoqlay birälär

Ä bına Baygilde ağay

toyaq:

1. **toyaqtar:-tar**

Sayfa 96

Satır: 30

Toynak, tırnak.

barmaq menän ımlap üz

yanına saqıra

Kilegez qurqmağız

Yaqınaraq kilegez qara

toyaqtar

toyğö:

1. **toyğonan:-nan**

Sayfa 45

Satır: 24

Duygu, his.

ataları la qapıl yat sit keşe

hımaq toyolop kitte Ular

alasıqqa inep bıl yañı awır

toyğonan ozaq waqıt telhez

toyol:

1. **toyolop:-op**

Sayfa 77

Satır: 40

Duyulmak, sezilmek,

hissedilmek.

bolotlo kük tügel ä unıñ
hağışı şulay donyanı
qarañğılap
toralır kewek toyolop kitä
Üz küñeleneñ şulay boyoq

toz:

1. toz:

Sayfa 188

Satır: 46

Tuz.

räte bulmağan Särbiyamağğa
Qarasäs äbey bıl hüzzärze
üs itkän kewek unıñ
yarahına toz hiber ösön
qarışıp

tozlo:

1. tozlo:

Sayfa 34

Satır: 29

Tuzlu.

Tozlo yamğır buldı küräheñ
Şıfalı yamğır bulmanı
Sıwaqay äbey xatta sikhez
qatı äsenep üz xolqona

tozaq:

1. tozağına:-ı, -na

Sayfa 269

Satır: 19

Tuzak.

töphöz tozağına baylıq tigän
şıwğalaq keyek inde
tamam inep bötöp
muyınınan qısıla ğına
tigändä

töbä:

1. töbäp:-p

Sayfa 14

Satır: 43

Göz dikmek, bakışları

yönelmek.

horo küzzären ber nöktägä
töbäp lapaş aştına
barıp yattı

töbäk:

1. töbägenä:-e, -nä

Sayfa 193

Satır: 42

I. Yöre, muntıka II.

Saha.

yelkensäkteñ genä tügel küp
haldatkalarzıñ da küñel
asıw töbägenä äylände Xatta
bında xäzer üzeneñ bazıq

töbäl:

1. töbäldelär:-de, -lär

Sayfa 62

Satır: 21

Göz dikilmek, bakışları

yönelmek.

töbäldelär Äxmäzulla mulla
yäşerergä ölgörmäy qalğan
stakanın ike qullap qaplap
ultıra

tökör:

1. tököräm:-äm

Sayfa 20

Satır: 36

Tükürmek.

buğay tim Üzem yänä küz
teyzerep quymayım tip
östönä las los tököräm Tfü
tfü tim Yegerme utız yıl

tökörök:

1. tökörök:

Sayfa 108

Satır: 2

Tükürük.

Ul ilamhırap Baygilde ağay
kürmägändä küzzärenä
tökörök hörtöp sılatıp ta
quyzı

tököröklä:

1. tökörökläp:-p

Sayfa 136

Satır: 27

Tükürüklemek.

Ul başta barmaqtarın
tökörökläp qurayın buyzan
buyğa
hıyırıp aldı Unan yarhıp
qalqınıp Ural köyön

tölkö:

1. tölkö:

Sayfa 46

Satır: 29

I. Tilki II. Hilekar,

kurnaz.

zur küzzären bersä qunaqtıñ
tölkö qoyroğö kewek ozon
yerän haqalına bersä tübätäy
aştınan yaltırap kürenep

tömör:

1. tömöräñläp:-äñ, -lä, -p

Sayfa 257

Satır: 5

Şüphelenmek,

kuşkulanmak.

Ul tömöräñläp qaytanan
qunaq öyönä inep kitte
Tuy dawam itte Miskä
miskä buza eselde Totoş ber

tömrändä:

1. tömrändäp:-p

Sayfa 92

Satır: 16

Topallamak, aksamak.

Bıl tawışqa kärtä qurağa
terätep eşlängän mal öyönän
alpan tolpan başıp
tömrändäp İzris qart kilep
sıqtı

tön:

1. tön:

Sayfa 3

Satır: 5

Gece.

Tön Başqort qızınıñ teñkelä
yelenä şekellä küzzän
yauın alıp yımıldap torğan

tön yaq:

1. tön yaqtan:-tan

Sayfa 104

Satır: 14

Kelime Tipi: -

Kuzey.

Unı Zöhrä yondoş tızär tip
dawam itte Baygilde
ağay Ä tege tön yaqtan
könyaqqa taban ayırsa
qoyroqlo

tönvaq:

1. tönayqqa:-qa

Sayfa 227

Satır: 37

Kuzey.

Tönayqqa la ağıp töşälär ti
tip Şawrä lä mayzı üz
yağına yırzı

töp:

1. töböndä:-ö, -ndä

Sayfa 9

Satır: 5

*I. Dip II. En içteki ve
uzaktaki yer III. En dipteki,
en derin IV. İlk V. En
önemli.*

Tısta işek töböndä
kemdeñder näzek huzıñqı
tawışı
yañğırıp ta kitte

töphä:

1. töphähe:-he

Sayfa 189

Satır: 28

*Yerde kalan ağaç dalı,
ağaç parçaları.*
äbey bez kewek oslo tubıgın
sänsep taw tübänenä ıǵısqan
qart qayın töphähe şikelle
suqayıp türzä mendär

töphöz:

1. töphöz:

Sayfa 17

Satır: 17

*I. Dipsiz II. Derin III.
Bitmez, tükenmez IV:
Asılsız, delilsiz.*
töphöz upqında malayzar
yegettär hıw inä
Ular ös dürt metrlı tekä
yarzan

töpköl:

1. töpkölönän:-ö, -nän

Sayfa 125

Satır: 39

*I. En içteki uzak yer,
dip II. Gönül içi, yürek içi.*
in tärän töpkölönän tın ğına
qarap tora Könyaqtan işkän

yılı yügerek yel ere yıltır
ısıq tamsıları qunğan qurpı

töplä:

1. töpläp:-p

Sayfa 200

Satır: 32

*(Ayakkabıya) taban
çakmak.*
Tıstan mal tıwar tärbiäläp
kilep ingän Bazıyan yeñgä
yözlök
buyında bükän östöndä
kemgäler bıyma töpläp
ultırğan

töptö:

1. töptö:

Sayfa 23

Satır: 14

*Tamamıyla, bütünüyle,
hiç.*
Oşolarzı xäterläy zä ul xäzer
ısın küñeldän şomlanıp
Unıñ ğına töptö unıñ ğına
küze teygän tip qabatlay

tör:

1. törö:-ö

Sayfa 196

Satır: 45

Tür, çeşit.
uyındarzın törö lä
üzgärgäyne

tör:

1. törä:-ä

Sayfa 155

Satır: 30

Sarmak, bürmek.
Şaytan tuyıǵızızı tuzızırayım
äle tip yekerenä yekerenä
yāštärze tuqmarğa äzerlänep
säkmän yeñdären törä

törgäk:

1. törgäktär:-tär

Sayfa 180

Satır: 9

Bohça.
Särbiyamaldın qayzalır
handıqta törgäktär arahında

yatqan näzek oyoq enähe
menän yönön tabırğa la

törkiä:

1. törkiägä:-gä

Sayfa 130

Satır: 15

Türkiye.

Törkiägä barıp sıqqan
Universitetqa darelönüngä
inep
uqıy başlağan Läkin ike ös
yıldan huñ Russiyanan üze

törköm:

1. törköm:

Sayfa 88

Satır: 31

Grup, topluluk.
Ber törköm malay sır sır
kilep unıñ artınan eyärä
Ağay Ulyabay ağay tağı
yırta äle

törlö:

1. törlö:

Sayfa 8

Satır: 17

*I. Türlü, çeşitli II. Her
türlü, türlü türlü.*
höyläp alğandan huñ
ayırıwsa ruxlanıp törlö törlö
awırıwzar unan nisek
hawırıw mäsälälärenä küsep
kitte

törmä:

1. törmähenä:-he, -nä

Sayfa 137

Satır: 31

Hapishane.
keşelektän sıǵarıp Irımbur
törmähenä alıp barıp
ırğıttılar
Azaq Sebergä ozattılar
Xalıq bıl eşkä näfrätlänep

török:

1. török:

Sayfa 141

Satır: 20

Türk.

töngö tınlıqqa qolaq hala
birep ultırzı la
Äle şunı äytäm anawı török
huğışı kilep sıqmaha

törön:

1. **törönöp:-öp**

Sayfa 129

Satır: 7

I. Bürünmek, sarınmak

II. Kıvrılmak.

menän bizälgän ozon
ryasalarğa törönöp
kadilonan xuş
yeşle tötdändär hibä hibä
sirkäw säxnähendä yırlap

tört:

1. **törtöp:-öp**

Sayfa 11

Satır: 17

I. Dürtmek II.

İteklemek, itmek.

yawın alıp torğan ör yañı
balaşqa törtöp kürhätte
Bınawı allı göllöhönmö
kilen

tört töröwenä:

1. **tört töröwenä:-öw, -e, -nä**

Sayfa 200

Satır: 26

Kelime Tipi: -

Dürttürmek;

göstermek, işaret etmek.
höylänep mığırlanıp barzı
Axır hüzzen qayza tört
töröwenä töşönöp

törtköl:

1. **törtkölöp:-öp**

Sayfa 53

Satır: 1

Dürtüp durmak,

dürtüklemek.

Ul arala tege ös keşe
Baygilde ağayzı törtkölöp
öyzän
alıp sıqtılar za tege qanatlı
kırandasqa yelterätep alıp

törtmä:

1. **törtmä:**

Sayfa 35

Satır: 7

Kinayeli, iğneli (söz

için).

törtmä hüž äyteşep toror saq
ineme ni Ul önhöz hüžhez
yelkähena köräk haldı la ber
qasan da zarlanıw yazmışqa

törtö:

1. **törtör:-r**

Sayfa 54

Satır: 7

I. Dürtmek II.

İteklemek, itmek.

Yuqha xäzer başındı qayza
barıp törtör ineñ Ä bında
xäzer hineñ tawıq
ketägendäy öyöndän başqa
nimän

törttör:

1. **törttörä:-ä**

Sayfa 127

Satır: 4

İğneletmek, tersletmek.

qolonsaqtarzıñ baştarına
yetmägändär ular
Ay Hay yahil qalay uratıp
alıp kilep törttörä bit

tös:

1. **tös:**

Sayfa 9

Satır: 29

I. Renk II. Yüz; şekil

III. Görüntü, görünüş, kılık

IV. Hal, vaziyet V. Uygun,

layık.

höylände Maqtawğa irep

kitkän mulla insafılı tös

menän

Bezzen vazifa şul bit yeñä

Bändälärgä quldan kilgänsä

tös:

1. **tösöp:-öp**

Sayfa 6

Satır: 10

I. İnnek, düşmek II.

Yıkılmak.

yaqşı küñelle dāw keşeneñ
ömöthözlökkä birelewe
unıñ ösön xatta ber
tuqtamay yörägenä töşöp
torğan

tös:

1. **tösömdä:-öm, -dä**

Sayfa 89

Satır: 7

I. Düş, rüya II. Hayal

III. Öğlen vakti IV. An, süre,
vakit.

Tösömdä küräm

Bän säni bän säni

töşkö:

1. **töşkö:**

Sayfa 54

Satır: 30

Öğlenki, öğlen

vaktindeki.

Yaray Särbiyamal şulay
bulhın tip torop sıgıp kitte
Tañ atqansı barıp yeterheñ
Töşkö tamaq alıwğa bında

töşkölök:

1. **töşkölökkä:-kä**

Sayfa 17

Satır: 38

Öğlen yemeği.

Yäştär hıw ingän yergä

kilgäs Bibekäy menän

Yäneş

qaytıwzı bötönläy onotto Ä

töşkölökkä yetep tap tübä

tösmörlä:

1. **tösmörlärgä:-rgä**

Sayfa 197

Satır: 40

Tanırlar gibi olmak.

unıñ aş donyala bulıp

yatqan hām bulasaq

xäldärze

asığıraq tösmörlärgä tırışa

Timerbay menän här ber

tösön:

1. töşönörgä:-örgä

Sayfa 7

Satır: 13

*I. Anlamak II. Bilmek
III. Düşünmek.*
qına tügel ä bötä nämäne
belergä işetergä töşönörgä
aşqınıp torğan tıñghız
küñele lä şulay qıwıp yörötä

töşör:

1. töşörmäy:-mä, -y

Sayfa 11

Satır: 31

*I. Düşürmek, indirmek
II. Ulaştırmak III. Azletmek,
idareden düşürmek IV.
Resim çizmek V. Elinden
kaçırmak VI. Esir düşürmek.*
balaştı huğıp alğaynım Şunu
ker töşörmäy Bibeşemä
tip haqlay inem Xäyerle
bulhın inde uğa nasip tügel
ikän

tötät:

1. tötätep:-ep

Sayfa 208

Satır: 21

Tüttürmek,
dumanlamak.
töbönä ultıra Şırıp yuqmı
yegettär Qana tötätep
yebäräyek
äle Mineñ şırıp hıwlanıp
quyğan şabaş

tötön:

1. tötöndär:-där

Sayfa 129

Satır: 8

Duman, is.
menän bizälgän ozon
ryasalarğa törönöp
kadilonan xuş
yeşle tötöndär hibä hibä
sirkäw säxnähendä yırlap

töy:

1. töyä:-ä

Sayfa 19

Satır: 11

*I. Vurmak, ezmek,
döğmek II. Dügüm yapmak,
dügüm atmak.*

beşerer ösön tarı töyä
İştüğan yağırılıq sızır mıtır
yıyıp alıp qaytırğa tip
tübänge tuğayğa kitkäyne

töyö:

1. töyönön:-ö, -nön

Sayfa 211

Satır: 11

Dügüm.
kilep tıgılğan zur qayğı
töyönön yota almay
tonsoğop
torğan Baygilde ağayzıñ
artına kilep tibep yebärgä
lä

töyöl:

1. töyölgän:-öl, -gän

Sayfa 241

Satır: 37

*I. Ezilmek, dövülmek
II. Parçalanmak III.
Vurulmak IV.
Dügümlenmek, sıkıştırılmak
V. Boğulmak.*
qalın yalbır qaştarı qatı
töyölgän tağı la nığıraç
qıslılğan küzzärendä yäş
börsöktäre yımılday ine

töyäk:

1. töyäk:

Sayfa 124

Satır: 32

Mesken, yer.
şunda hin bığasa
işetmägäneñde işeterheñ
Kürmägäneñde
kürerheñ Ana şul Kafır
Xäbir tirägen üzzärenä
töyäk

töygöslä:

1. töygösläp:-p

Sayfa 18

Satır: 37

I. Tokmaklayarak

*ezmek II. Defalarca
tokmaklamak.*

töynäp unıñ başın töygösläp
tä qaranı
Uy hine Bına kürerheñ
ikenseläy üzeñde ber

tövlögän:

1. töylögän:

Sayfa 165

Satır: 3

Çaylak.
Olo Eyekkä yebärhän
bäpkälärze töylögän tiber
Bar
ştobı yähät kenä öy artına
baqsäğa soqor qazıp kül

töymä:

1. töymäle:-le

Sayfa 52

Satır: 38

Dügme.
täñgälenä kilep tä tuqtanı Ul
arala bulmay troykanan
yılıtır töymäle qara keyemle
qılıslı mılıtlıq ös keşe

töynä:

1. töynäp:-p

Sayfa 18

Satır: 37

*Dügümlemek; küçük
ilmikler atmak.*
töynäp unıñ başın töygösläp
tä qaranı
Uy hine Bına kürerheñ
ikenseläy üzeñde ber

töyönsök:

1. töyönsök:

Sayfa 262

Satır: 28

Bohça, çıkın.
Saq saq qına işek
şığırılğanday buldı İştüğan
işekkä
taşlandı Qulına keskäy genä
töyönsök totop

tövyä:

1. töyzähe:-he

Sayfa 211

Satır: 14

Silah dipçiği.

Matveyziñ käwzähen rätläp
huzıp halıp mataşqan
Nikitaniñ yawrın başına
nağan töyzähe menän
ayawhız

töz:

1. töz:

Sayfa 93

Satır: 46

I. Düz II. Pürüzsüz III.

Dik, doğru IV. Ova, düzlük.
alıp böğölöp barğan
tubıqtarın qatırıp käwzähen
haldattarsa töz totorğa tırışıp
uramğa tuzanlı yul

töz:

1. tözölgän:-öl, -gän

Sayfa 248

Satır: 35

I. Kurmak II. İşe yarar
hale getirmek III.
Birleştirmek, dizmek.
Batşa töşörölgäs tä Yaqup
awılında tözölgän volost
komitetiniñ başına Sergey
Xitrovtnıñ ölkän ulı

tözät:

1. tözätergä:-ergä

Sayfa 77

Satır: 5

I. Düzeltmek II.

İyileştirmek.

nikax uqıtıp xäläl yefet itep
alırın tip eşte tözätergä
buldı Xammat älbittä
kilenen nikaxlap aldı läkin

tözö:

1. tözöp:-p

Sayfa 57

Satır: 39

I. Kurmak II. İşe yarar
hale getirmek III.
Birleştirmek, dizmek.

ırıwı igen igep yort halıp
kärtä qura tözöp ber urında
yăşawze artıq kürgän ti Şul
qola yalan dalahında awıl

tözöt:

1. tözöttö:-tö

Sayfa 121

Satır: 23

I. Düzeltmek II.

Doğrultmak III.

Düzenlemek.

halam äzerläne kärtä qura
tözöttö Közön yänä
rudnikka
kitte Ğailägä yergä bāylelek
uğa bötönläy eşse genä
bulıp

troyka:

1. troyka:

Sayfa 52

Satır: 34

Üç at koşulu araba.

buyında ultırğan saqta
qıñğırawzar şañğırlatıp hırt
yaqtan uramğa troyka kilep
inde Yäneş menän Yemeş

troytsk:

1. troytsk:

Sayfa 100

Satır: 20

Troytsk (yer adı).

kürhălär xäzer genä ikense
awılta böğön genä Qızıl
Mäset bazarında kürhălär
irtägehenä Troytsk unıñ

tsar:

1. tsar:

Sayfa 210

Satır: 20

Kral.

Nikto ne dast nam
izbavleniya
Ni tsar ni bog i ni geroy

tubıq:

1. tubıgına:-ı, -na

Sayfa 11

Satır: 21

I. Topuk II. Diz.

tubıgına alıp barıp ta haldı
Mulla ni balaşqa la riza
bulır Rānyemäs Balaşı

tuğın:

1. tuğını:-ı

Sayfa 111

Satır: 24

Halka şeklindeki

ekleme parçası.

şul işek aldında üzeneñ
ğümer itkän lapaşı aştında
täpän töpän köräk hānāk
yahap tągärmäs tuğını
böğöp

tuğan:

1. tuğan:

Sayfa 38

Satır: 10

I. Kardeş II. Dost III.

Yakın, samimi IV. Öz V.

Akraba, hısım.

qına işara bulıw menän ük
rizalıq birep yort yeren mal
tıwarın waqıtlısa tuğan teyeş
ber qartqa tapşırap Baygilde

tuğan ırıw:

1. tuğan ırıwıñ:-ıñ

Sayfa 57

Satır: 21

Kelime Tipi: -

Bütün kardeşler.

äyterlek urınıñ bar inde
Yereñ hıwıñ tuğan ırıwıñ
ber

yaqın yehereñ yuq İsmaham
beräwhe lä yaqlamanı bit

tuğanlıq:

1. tuğanlıq:

Sayfa 58

Satır: 38

I. Kardeşlik II.

Akrabalık III. Dostluk.

qart menän Sıwaqay
äbeyzän başqa unıñ ber
keme lä

qalmağan Bılarzıñ tuğanlıq
oso la qayzan nisek kilep

tuğanlaş:

1. **tuğanlaşalar:-a, -lar**

Sayfa 213

Satır: 17

*Dost olmak, arkadaş
olmak.
tanışalar tuğanlaşalar qayhı
berzäre yaratışıp ta
quyalar xatta Unan
ayırılışalar Başta awır
moñhow*

tuğar:

1. **tuğarıw:-ıw**

Sayfa 40

Satır: 5

*I. Hayvanı bağı
olduğu yerden çözmek II.
Teslim etmek III. Atın
koşumlarını çıkarmak.
küñelen biläp alğan at
tuğarıw huğarıw unan
Qormoş
bayzarğa xätle saptırıp
barıw şatlığı atahınıñ kilep*

tuğay:

1. **tuğayzan:-zan**

Sayfa 12

Satır: 25

*I. Vadi II. Sazlık III. Su
kenarındaki açıklık yer.
Yäneş menän Yemeş tä äle
genä tuğayzan utın kütäre
qaytqan Bibeş menän
İştuğan da äsähe yanına
hıyındı*

tuğaylıq:

1. **tuğaylığında:-ıñ, -da**

Sayfa 73

Satır: 7

*Su, dere kenarlarında
genellikle su basan yer,
açıklık yer.
ulandarı bötä ğailä menän
sığıp Olo Eyek tuğaylığında
quna yatıp besän eşläyzär*

Besän bik şäp üskän yıl ine
bıl

tukı:

1. **tukıp:-p**

Sayfa 79

Satır: 2

*I. Kumaş dokumak,
işlemek II. Örmek III.
Meydana getirmek.
kürhätergä tırıştı Bıl turala
uğa osrağan ber yerzä
Särbiyamal da tukıp qına
torzo*

tul:

1. **tulıp:-ıp**

Sayfa 25

Satır: 44

*I. Dolmak II. Yığılmak,
toplanmak.
Aslıqtan örkötölöp uramğa
hibelgän bisaralar
awıl aralarında yul buyı
tulıp qızırıp yöröyzär
yöröyzär*

tulğaq:

1. **tulğaq:**

Sayfa 38

Satır: 30

*Doğum sancısı.
dä tärtpkä inderze Üze
älenän äle körhönöp
Eyy tulğaq azabın da äsälek
läzzäten дә tatımağan*

tulı:

1. **tulı:**

Sayfa 51

Satır: 8

*I. Dolu II. Tam, bütün,
eksiksiz III. Dolgun.
käwzähe tuzanlı yul esenä
inep yuğalğansı qarap
torzolar
Apahınıñ iş kitkes qayğılı
äse küz yaş menän tulı*

tulıbay:

1. **tulıbay:**

Sayfa 226

Satır: 27

Tulıbay (kişi adı).

yäşel küzle uşal qızı Zahira
Tulıbay sufıyızın ilaq yıwaş
xoloqlo tırjıq tanawlı qızı
Xäsbiyamal Ğabbas
mullanıñ

tulıhınsa:

1. **tulıhınsa:**

Sayfa 7

Satır: 25

*Tamamen, bütünüyle.
äbey tulıhınsa üz ıxtıyarlı
keşe Oşonoñ menän ul üzen
tağı la baxetle hizä Uğa
teläğän waqıtta keşelärgä*

tulqın:

1. **tulqın:**

Sayfa 17

Satır: 9

*I. Dalga II.
Dalgalanmak III. Coşkun
olmak.
yeñgäyzär tulqın östöndä
yatqan aqqoştar şikelle
qalqınıp qalqınıp Olo Eyek
urtahında yözöp yöröyzär*

tulqındır:

1. **tulqındırıp:-ıp**

Sayfa 75

Satır: 27

*Hareketlendirmek,
dalgalandırmak.
qatıraq tulqındırıp yebärgän
yarhıw şatlıqtan işerep
şıñğıratıp ber köldö lä
yığılıp imgänew qurqınısın
da*

tultır:

1. **tultırıp:-ıp**

Sayfa 32

Satır: 31

*I. Doldurmak II.
Kaplamak III. Yığmak.
qızzarına ber tultırıp qaranı
la tağı yomdo Unıñ
harğayıp
kipkän yözönän ilawğa*

oqşaş ǵazaplı şawlä yügerep
ütte

tula:

1. tulap:-p

Sayfa 44

Satır: 43

*I. Tepişmek II. Sağa
sola sallanmak, sağa sola
dönmek.*
bäylände Yemeş bar köskä
tartılıp tulap unıñ qulınan
ısqınırǵa tırıştı Läkin keskäy
balaǵa bıl ırǵaq şikelle qatı

tula:

1. tulanan:-nan

Sayfa 68

Satır: 10

Hasır.

äbey uldarın irle qatındarzan
käm qaramanı Üze huqqan
kinder tulanan ösöhön ber
tös ap aqtan keyenderep

tumalaq:

1. tumalaq:

Sayfa 90

Satır: 4

Yuvarlak.

Ey Yemeştär kilde Yä ni
eşläybez nimä uynaybız haq
taş
uynaybızını Min kisä
qırısından biş tumalaq

tuñ:

1. tuña:-a

Sayfa 17

Satır: 31

*I. Donmak, buzlanmak
II. Hissizleşmek III.
Donuklaşmak.*
közgö hıw tuña başlaǵanǵa
xätle yılǵa östö här kön
bigeräk tä irtän kis şulay
yözöw uynaw kölöw hıw

tun:

1. tun:

Sayfa 183

Satır: 10

Kürk; post.

tüläyäsäge keyäw büläge
itep Kază mäzingä büre tun
Bibisara abistayǵa tölkö tun
birergä äzerlänewe häm

tuñ:

1. tuñ:

Sayfa 198

Satır: 25

Zor anlayan, anlayışı

kıt.

bulha mineñ kewek tuñ
keşelär menän höyläşergä
yarata torǵaynı

tuñdır:

1. tuñdır:-a

Sayfa 163

Satır: 3

Dondurmak,

buzlandırmaq.

tuñdır la başlaǵaynı inde
Yemeş yalan ayaqtarı
menän ularzı iretep qat qat
qorotto

tuñqay:

1. tuñqayıp:-ıp

Sayfa 112

Satır: 3

Duraǵanlaşmaq,

durgunlaşmaq.

tuqhanda tuñqayıp kiter
tıǵandär bit Dörösön genä
äytkändä il aǵahı la aqhaqal
da xatta yerän tölkö lä

tup:

1. tup:

Sayfa 84

Satır: 29

Top.

ber qızı bar bit Xammat
ularzı bik yarata Bınawı tup
kewek bulıp tǵärläp üşep
kilgän ulı Bayrastı ul
yanınan

tup tulı:

1. tup tulı:

Sayfa 20

Satır: 21

Kelime Tipi: -

Dopdolu.

tulı Beläkkenäläre
bıwaqlanıp tora xatta
Sästäre lä
op ozon qap qara Xatta
kerpektärenä qaştarına xätle

tup tura:

1. tup tura:

Sayfa 23

Satır: 16

Kelime Tipi: -

Dosdoǵru, dümdüz.

Şulayzır şulayzır Unıñ küze
xarap ütker bit ul
Keşene ütänän ütä kürerzäy
bulıp tup tura tişep qaray

tupha:

1. tuphala:-la

Sayfa 67

Satır: 2

*I. Kapı ya da pencere
çerçevesinin alt kısmı II. Bir
şeylerin öñü.*

hılıw ap aq bulıp ozon qara
tolomdarın bolot kewek
tuzzırıp ilay ilay tuphala säs
tarap ultırǵanın üz küzzäre

tupılda:

1. tupıldatıp:-t, -ıp

Sayfa 122

Satır: 36

Tak tuk; çat çut; tıkr

tıkr.

bisäne şulay totalar time
ikän Sırıldatıp tuqmahın da
tupıldatıp höyhön ine Ul
saqta min dä Äxmätşanı

tupla:

1. tuplap:-p

Sayfa 250

Satır: 29

Toplamak,

birleştirmek.

itep qaytayım äle Bezgä
xäzer köstärze ber yergä

tuplap
berzäm eş itmäy yaramay
Yuqha ul unda min bında

tupraq:

1. tupraq:

Sayfa 30

Satır: 22

Toprak.

Eye Yäneş tä bıl xaqta belä
Unıñ da zamandar ütew
menän tupraq töşönä inep
barğan bıl qızğılt tireslektän

tuptay:

1. tuptay:

Sayfa 141

Satır: 12

Sağlıqlı.

şikelle uynap kölep yaşānek
Berehenän berehe matur
tuptay ike ulıbız buldı Tik
ozaq qıwanısqa ğına
bulmanı

tupaq:

1. tupaq:

Sayfa 89

Satır: 26

Topak.

nıqışmanı Ular Şawrälärgä
kittälär
Şawrälärzeñ ese tışı hılanıp
ta ağartılmağan tupaq

tupas:

1. tupaş:

Sayfa 41

Satır: 31

I. Kaba II. Nezaketsiz.

tupaş yämhez hımaq
yañğıranı Yemeş bötönläy
handıq
artına yaşende Särbiyamal
barmaq yanap quyzı

tuq:

1. tuğıraq:-ıraq

Sayfa 68

Satır: 28

I. Tok II. Refah içinde.

Ularzı yaş bala kewek
qäzerläy tärbiäläy här waqıt
başqalarzan küberäk uñış
ala mulıraq tuğıraq yaşāy

tuqhan:

1. tuqhanda:-da

Sayfa 112

Satır: 3

Doksan.

tuqhanda tuñqayıp kiter
tigändär bit Dörösön genä
äytkäñdä il ağahı la aqhaqal
da xatta yerän tölkö lä

tuqı:

1. tuqıp:-p

Sayfa 124

Satır: 33

*I. Kumaş dokumak,
işlemek II. Örmek III.
Meydana getirmek.*
itkäñdär ular tip ber nisä qat
tuqıp ta sıqtı Sobxan
starşına unda barırğa la
kötöwse Timerbayzıñ ni

tuqılđa:

1. tuqıldawzar:-w, -zar

Sayfa 106

Satır: 38

Tik tok sesi.

yaratıwı turahında
nisänseler tapqır höyläp ala
Läkin tın
kisteñ yämen yebärewse bıl
tuqıldawzar ällä ularğa yış

tuqma:

1. tuqmap:-p

Sayfa 48

Satır: 5

*I. Cezalandırmak
amacıyla vurmak,
sopalamak II.
Tokmaklamak.*
birhä lä birmähä lä yaray Ul
bit bında äsähe tuqmap
yebärgängä genä kilgän

tuqmal:

1. tuqmalıp:-ıp

Sayfa 52

Satır: 23

*Tokmaklanmak,
tokmakla vurulmak.*
tuqmalıp başı bite küğäreç
ös başı özgölänep qayıtp
kildä
Oşonan huñ ıñğıraşıp ara
tırä qan tököröp ber kem

tuqmas:

1. tuqmas:

Sayfa 220

Satır: 17

Erişte kesme tahtası.
lap itterep tuqmas taqtahına
haldı la ere ere kişäkle
ittärze qazandan alıp
aşlawğa buşata başlanı Unıñ

tuqta:

1. tuqtap:-p

Sayfa 5

Satır: 32

*Durmak, bitmek,
dinmek.*
huñğı waqıtta hüç
köräştergäñde yaratmawın
urınıñız
hüç qıstırhañ bötönläy
höyläşewzän tuqtap üz
aldına

tuqtawhız:

1. tuqtawhız:

Sayfa 47

Satır: 4

*Aralıksız, süreklı,
durmadan.*
ağay haman öñdäşmäne Ul
arala Särbiyamal yügerep
inep
säy urını äzerläne Säy
yanına ultırğas ber
tuqtawhız

tuqal:

1. tuqal:

Sayfa 28

Satır: 7

Boynuzsuz.

başaqılı qızıl tuqal boyzay
tulqınıp üşkayne Bını
kürep xalıqtıñ ber törlöhö
ğäjäplänä İkensehe Alla

tuqay:

1. tuqayzıñ:-zıñ

Sayfa 223

Satır: 5

Tuqay (özel ad).

Yemeş Tuqayzıñ
Mıyawbikähän belä ine inde
Ağahı
İştüğan tege vaqıtta
Timerbayzıñ Seberzän
Mıyawbikäne

turğay:

1. turğay:

Sayfa 42

Satır: 42

Tarla serçesi, toygar.

töröp qayın töbönä kümep
quyğan ti Şunan oşo
höyaktärzän
tege malay buz turğay bulıp
osop kitkän ti Xäzerge

turhayt:

1. turhaytqan:-qan

Sayfa 142

Satır: 46

Bükmek, büzmek.

işektän yelt itep Sämigullam
kilep inde Äsähenä üsekkän
bala şikelle qalın irenen
turhaytqan qulına ozon tal

turı:

1. turı:

Sayfa 219

Satır: 11

Doru.

turı atın yegep ike qızın
ultırtıp küstänäskä ber qızıl
ügez
başı yete ikmäk halıp yulğa
sığıp kitä Ä unıñ artınan
beyeme

tura:

1. tura:

Sayfa 4

Satır: 3

I. Doğru, düz II.

Doğruca, doğrudan.

kiserergä tura kiläsäk Ular
äle bıl xaqta uylay
belmäyzär
Öyzön tomroqloğon da
tarlığın da yurğandıñ ös
keşe

tura:

1. turap:-p

Sayfa 186

Satır: 14

Doğramak,

parçalamak.

kewek küperep torğan
Irimbur qalasın da yällämäy
turap taşlanı Unan sit keşe
kilgändä genä höyläşä

turahında:

1. turahında:

Sayfa 8

Satır: 16

Hakkında, konusunda,

üzerinde, dair.

lä imlärğä äzerlänä başlanı
Bögön dä ul säy yanında
başta donya kürşe külän
xäldäre turahında äzeräk

turala:

1. turala:

Sayfa 20

Satır: 11

Hakkında, üstünde,

üzerinde, dair.

turala bik serle itep Ber saq
min hiñä äytäyem qışqı
satlama hıwıqta onotmaham
ğınwar ayında ine şikelle

turay:

1. turayıp:-ıp

Sayfa 82

Satır: 40

Düzleşmek, doğrulmak.

märxüm dä şulay tip äytergä
yarata ine şikelle

Bibeş turayıp baştı Biten
yıwıp ağıp töşkän qaynar

tustaq:

1. tustaq:

Sayfa 24

Satır: 6

I. Kase, tas, iri fincan

II. Kepçe III. Bardak.

nindäy doğalıq belmähä lä
awız esenän nimälärzer uqıy
uqıy ber tustaq halqın hıwızı
Yemeşteñ tübä östündä

tut tut:

1. tut tut:

Sayfa 157

Satır: 29

Kelime Tipi: -

Tın tın!

Tut tut tuut Tututu Üf üf üf
tip mullanı
haman üsekläp yattı Mulla
tamam şaşıp ğarmundi

tutıyğos:

1. tutıyğos:

Sayfa 202

Satır: 10

Papağan.

belmägän nimä bar
Töşönäheñme türä
Töşönäm yaqşı töşönäm
Leksey Petrawis tip tutıyğos

tutay:

1. tutay:

Sayfa 37

Satır: 14

Abla.

Bıl vaqiğanen huñ unıñ ata
äsähe bötönläy tüşäkkä yattı
Särbiyamal eşkä barıp ingän
Batıyma tutay bında

tuut tuutut:

1. tuut tuutut:

Sayfa 157

Satır: 26

Kelime Tipi: -

Tın! Tın!

hay bədbəxet Xəsis Mörtət
hin bında nimə qılıp yatahın
Tuut Tuutut tip yawap birze
uğa ğarmun Mulla

tuuut tututu:

1. tuuut tututu:

Sayfa 157

Satır: 29

Kelime Tipi: -

Tin! Tin!

Tut tut tuuut Tututu Üf üf üf
tip mulları
haman üsekləp yattı Mulla
tamam şaşıp ğarmundı

tuy:

1. tuya:-a

Sayfa 206

Satır: 20

I. Doymak II. Bıkmak,

bezmek.

mızlap torğan yaşel

küzzärenä tekləp

Ey qomhoz qomağay Qasan

da ber tuya belerheñme

tuy:

1. tuyıǵızı:-ıǵız, -zı

Sayfa 155

Satır: 29

Düğün.

Şaytan tuyıǵızı tuzırayım
äle tip yekerenä yekerenä
yāštärze tuqmarğa äzerlänep
säkmän yeñdären törä

tuyın:

1. tuyındırğansı:-dır, -
ğansı

Sayfa 34

Satır: 5

Doyurmak, yedirmek,
beslemek.

Yerze tuyındırğansı yawha
ällä huñ säskän aşıqtar
tın alıp kütärelep kiter ine

tuyzır:

1. tuyzırğansı:-ğansı

Sayfa 34

Satır: 37

I. Doyurmak, beslemek

II. Bezdirmek, bıktırmak.

İsmaham bınawı yetemdär
xaqına yerze tuyzırğansı
yamğır birer ineñ
İšetmäyheñ hin bezzeñ zarzı

tuz:

1. tuzıp:-ıp

Sayfa 58

Satır: 42

I. Eskimek, yıpranmak
II. İhtiyarlamak III. Sinirden
hakaret etmek IV. Karışmak,
dağınık olmak.

ul totolğas unıñ toqomonan
bulğan keşelär qasıp törlöhö
törlö yaqqa tuzıp kitep
oşolay yerhez hıwhız bulıp

tuzıs:

1. tuzışıp:-ıp

Sayfa 67

Satır: 31

I. Dağılmak II.

Savrulmak.

telämägän hımaq tırım

tırağay tuzışıp yalan kärtä

tulıp

yata ine

tuzzır:

1. tuzzırıp:-ıp

Sayfa 36

Satır: 21

I. Eskitmek, yıpratmak,
aşındırmak II. Saçmak,
savurmak.

üz kösönä tayanıp balalarzı

tegeläy bılay tuzzırıp

bötörörönä ısanıp kiläler äle

Tiktäşkä genä tügelder

tuzan:

1. tuzan:

Sayfa 16

Satır: 44

I. Toz II. Çamur, kir.

qına ular küldäktären

keyzelär Bäkäldän genä

bulğan

hıwza yörögänlektän

arqahına hıw za teymägän
tuzan

tübä:

1. түbä:

Sayfa 17

Satır: 38

I. Başın üst kısmı, tepe

II. Dağın tepesi III. Yaşlı

kadınların baş örtüsü

altından giydikleri baş

giyimi.

Yāštär hıw ingän yergä

kilğäs Bibekäy menän

Yäneş

qaytıwzı bötönläy onotto Ä

töşkölökkä yetep tap түbä

tübäläs:

1. түbälästä:-tä

Sayfa 125

Satır: 24

Tümsek, tepe.

üzäne menän uratılğan

ikense yaqtan Olo Eyekkä

totaşqan

bıl kiñ tın tuğayzıñ qap

urtahındağı keskäy түbälästä

tübän:

1. түbängä:-gä

Sayfa 15

Satır: 19

I. Alçak II. Alt, aşağı.

şır yalanğas köyö yırın

buylap түbängä yılğağa

taban yügerzelär Yäneş tä

başqa waqıtta şulay itä

tübänhe:

1. түbänhetep:-t, -ep

Sayfa 173

Satır: 43

Küçük görmek.

tübänhetep qarağan üze inde

küptän ük minutlıq

läzzättär menän

qänäğätlänep yaşärgä

öyrängän

tübänselekle:

1. tübänselekle:

Sayfa 60

Satır: 7

Alçak gönüllü,

hürmetkar.

añlatıp birergä tırıştı Tege
tübänselekle qaraşlı bäläkäs
keşegä Baygildeneñ hüzzäre
oqşanı bulha kăräk Ul az

tübäsäy:

1. түbäsäy:

Sayfa 159

Satır: 42

Semaver kapağı.

yaqqa sıǵıp kitte Unda la
halqın qarañğı ine Yemeş
uramğa qarağan ber
täzrännän түbäsäy menän
qırıp

tübätäy:

1. түbätäy:

Sayfa 46

Satır: 30

*Takke biçiminde ve
biraz yüksekçe süslü bir tür
başlık.*

zur küzzären bersä qunaqtıñ
tölkö qoyroǵo kewek ozon
yerän haqalına bersä түbätäy
aştınan yaltırıp kürenep

tügel:

1. tügel:

Sayfa 4

Satır: 20

Değil.

qatqan zur köslö quldarına
moñayıp qaray za
Eyy baxet tigäneñ
maturlıqta la yegärlelektä lä
tügel

tügelep:

1. tügelde:-de

Sayfa 81

Satır: 33

*I. Dökülmek, akıtılmak
II. Kan, ter, gözyaşı
akıtılmak.*

Küzzärenän ber özlökhöz

qaynar yäş tügelde

Qasırğa tormasqa ine bında

Ber minut ta ber sekund

tük:

1. tügep:-ep

Sayfa 127

Satır: 7

*I. Dökmek, akıtmak II.
Dağıtmak, saçmak III. Sarf
etmek, harcamak.*

kewektärzeñ tiren tügep
bayını ul tip mine ğäybätläp
yöröy torǵaynı Xäzer inde
ulı la mineñ menän bulışa

tükmäs:

1. tükmäsep:-ep

Sayfa 177

Satır: 42

Baş aşağı düşmek.
salmağan keşelär tabandarı
qılısqa qıyılıp urǵıp qaynap
yatqan tamuqqa tükmäsep
töşör zä kiterzär ti

tükmäy säsmäy:

1. tükmäy säsmäy:

Sayfa 224

Satır: 27

Kelime Tipi: -
Döküp saçmadan.
säsmäy ularğa yetkerep tora
imeş ti Büre qan esmäy
tora almağan kewek keşe
baş aşamay kön kürä almay

tülä:

1. tüläw:-w

Sayfa 35

Satır: 34

*Ödemek, borcunu
vermek, para vermek.*
Säğürä yeñgäneñ qırqın
uqıtqas ta Baygilde aǵay
azaqtan
könlökkä eşläp tüläw şartı
menän Qormoş bayzan ber

tülät:

1. tülätergä:-ergä

Sayfa 63

Satır: 22

Ödetmek.

min burıstı hinä ikelätä
arttırıp tülärmen Nisek tä
tülärmen Tik hin bay şulay
za minän burıstı tülätergä

tüm tünäräk:

1. tüm tünäräk:

Sayfa 187

Satır: 17

Kelime Tipi: -

Yusyuvarlak.

torǵan ozon qara kerpektär
tiheñme tüm tünäräk
hörmäle qara küzzär
tiheñme märyen kewek
tezelep

tümär:

1. tümär:

Sayfa 26

Satır: 7

*I. Kalın bir ağacın kısa
dalı II. Sazlıklardaki küçük
adacık, yükselti.*

töböndä tümär östöndä
İştüǵandıñ itegen yamap
ultıra
ine Ular böğön kis İştüǵan
menän ikäwläp Uralğa älege

tümärle:

1. tümärle:

Sayfa 99

Satır: 40

Tümsekli.

xälle bay keşelärgä ä
säsewlektä işke serek yer
sabınlıqta
soqor saqırlı küläwekle
tümärle urın yarlıǵa teyä

tünäräk:

1. tünäräk:

Sayfa 59

Satır: 22

*I. Çember, daire,
tekerlek II. Yuvarlak.*

İsmaham beräy babayğa
keyäwğä birep qaldır tip
ilanı Gölğäyşä ularzı
ozatqanda Bıl ay şikelle
tünäräk

tünkärel:

1. tünkärelep:-ep

Sayfa 265

Satır: 8

Dönmek, çevrilmek.

Yemeşteñ küz aldarı
qarañğılanıp donya baş
tübän
tünkärelep kitte Läkin ul
awırtıwzı toymanı haman

tür:

1. türzän:-zän

Sayfa 9

Satır: 12

*I. Evin başköşesi;
misafır odası II. Evin önü.*
almay alpan tolpan başıp
işekkä taban atlanı
Äyzük mulla äyzük räxim
genä it türzän genä uz

türä:

1. türälärgä:-lär, -gä

Sayfa 118

Satır: 6

Yönetici, başkan.

Hatıbal Ğabbas mulla ulı
Xösnölxaq Äxmätşa qaraq
kewek teyeşle türälärgä mal
baylıq ütkärep torop

türbaş:

1. türbaş:

Sayfa 4

Satır: 10

Mutfak.

yoqlamağandar Säğürä
yeñgä qızzarınan mömkin
tiklem
alısqaraq bulırğa tırışıp türbaş
yaqqa iñ möyöşkä

türvaq:

1. türyağında:-ı, -nda

Sayfa 3

Satır: 23

Üst taraf.

yaqtılıq kăräkmäy zä Ğailä
yoqlay urındıqtıñ türyağında
iñ töptä qalastay işelep ber
malay yata Ul İştüğan Uğa

türzän uz:

1. türzän uz:

Sayfa 9

Satır: 12

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

*Buyurun, hoş geldiniz,
başköşeye geçin.*
almay alpan tolpan başıp
işekkä taban atlanı
Äyzük mulla äyzük räxim
genä it türzän genä uz

tüş:

1. түшенән:-e, -nän

Sayfa 13

Satır: 16

Göğüs, bağır, döş.

Beläktän atılğan qara qan
Yemeşteñ kük borsaq
bizäkle
aq küldägeneñ түшенән
itägenä taban ağıp kitte

tüşä:

1. түşäne:-ne

Sayfa 43

Satır: 34

Döşemek, sermek,

yaymak.

Bibeş urındıqqa yamalıp
bötkän bulha la ap aq
taza kinder aşyawlıq alıp
kilep түşäne Batmus

tüşäk:

1. түşäkkä:-kä

Sayfa 37

Satır: 13

Döşek, yatak.

Bıl vaqığanan huñ unıñ ata
äsähe bötönläy түşäkkä yattı
Särbiyamal eşkä barıp ingän
Batıyma tutay bında

tüz:

1. түzer:-er

Sayfa 4

Satır: 40

*Sabretmek, dayanmak,
katlanmak.*

ultırzı Bıl moñhow tınlıqqa
unıñ artıq түzer xäle
Ul uyınıñ oşo urınına yetkäs
awırtına hızlana torop

tüzäm:

1. түzämdän:-dän

Sayfa 13

Satır: 8

*Sabır, tahammül,
dayanma, katlanma.*
hayın öyzä şomlo qurqınıs
arta barzı Axır bıl qot
osqos küreneş iñ elek
keskäy Yemeşte түzämdän

tüzemhez:

1. түземhezlek:-lek

Sayfa 40

Satır: 7

Sabırsız, dayanıksız.
yetewen түземhezlek
menän kötöp oşonda tororğa
mäjbür
ittä Attı yarata ine şul ul
Xatta äğär attarı bulha
üzeneñ

tüzemhezlän:

1. түземhezlänep:-ep

Sayfa 123

Satır: 26

Sabırsızlanmak.
aşığa aşığa sisende lä yılı
yurğan esenä sumdı
Särbiyamal түземhezlänep
iren qaynar qosağına aldı

tüzemle:

1. түземle:

Sayfa 13

Satır: 17

Sabırlı, dayanıklı.
Bını kürep Yäneş menän
İştüğan da xatta түземle

ölkän keşe bulırğa öyränep
bötkän Bibeş tä ilay başlanı

-U-

uçilişçe:

1. **uçilişçehında:-hı, -nda**

Sayfa 95

Satır: 28

Okul.

saqrım üzrə yatqan Säläm
awılında rus başqort
uçilişçehında uqıy
Uçilişçeniñ başqort awıldarı
arahında

uf puf:

1. **uf puf:**

Sayfa 171

Satır: 42

Kelime Tipi: -

Of! puf!

kümelep besäy kewek tatlı
yoqoğa sumğan
Särbiyamaldıñ
ber özlökhöz uf puf itkän
tawışında la nindäyzer
asıwlı

ufilda:

1. **ufildap:-p**

Sayfa 122

Satır: 19

Oflamak.

kewek mırıldap törlösä
qılanıp qaranı Ufildap törlö
yaqqa äylände

uftan:

1. **uftana:-a**

Sayfa 52

Satır: 5

Of demek, oflamak.

yebärä Ošo waqıtta ularğa
uftana körhönä atalarınıñ
nasar yulğa başıwı bınıñ
yaqşığa alıp barmayasağı

uğrı:

1. **uğrı:**

Sayfa 151

Satır: 26

Hırsız.

Ni eşläyheñ bit kilen
Starşına la uryadnik ta üz
quldariñda Ularğa xököm
yuq Urlahalar za uğrı tügel

uk:

1. **uk:**

Sayfa 84

Satır: 19

*İşaret zamirleri ve
"gibi, kadar" edatları ile
kullanılarak anlamı
güçlendiren edat.
añlamaştan oşolay qısırıp
uk äytep yebärze
Ä nimä Ni tiheñ hılıwım tip
uyanıp kitte Xammat*

ul:

1. **ul:**

Sayfa 3

Satır: 28

I. O II. Oğul.

Baygilde ağay şulay uylay
Şuğa kürä uğa isemde lä
İştüğan tip quşqan bit ul Ös
qız arahında

ultır:

1. **ultırğandan:-ğan, -dan**

Sayfa 4

Satır: 43

Oturmak.

Baygilde ağay tağı ber az
öndäşmäy ultırğandan huñ
ömöthöz räweştä qul ğına
heltäp

ultırğıs:

1. **ultırğısqa:-qa**

Sayfa 49

Satır: 37

Sandalye.

kilep ultırğısqa ultırttı la
sästären özöp yolqop üze
tararğa kereşte Bibeş şul
xätle bäläkäs arıq Ultırğısta

ultırış:

1. **ultırış:-ı**

Sayfa 229

Satır: 15

Oturuş, duruş.

mañlayına sirtälär Älbittä
bında bötä ultırışı qılanışı
menän nisek tä keşene
köldörör ösön genä yaralğan

ultırt:

1. **ultırtasaq:-asaq**

Sayfa 26

Satır: 29

*I. Oturtmak,
yerleştirmek II. Dikmek.
iñ türänä menderep
ultırtasaq Bıl fani donya
nimä ul
Bında bez barıbiz za qunaq
qına bit Bında qalay za uza*

ulyabay:

1. **ulyabay:**

Sayfa 88

Satır: 26

Ulyabay (kişi adı).

läkin ğäjäp moñlo yağımlı
yırın yırlap tırnana tırnana
tile Ulyabay ğına yöröp yata
ine

ularsa:

1. **ularsa:**

Sayfa 147

Satır: 23

*Onlara göre, onların
fıkrince.*

tip kenä qaranılar Ularsa
oşonday dāw olpat irzeñ
höyöw hağınıw yırzarın
ixlas küñeldän yırlawı his tä

ulay:

1. **ulay:**

Sayfa 5

Satır: 38

I. Şöyle, şu şekilde, II.

Öyle.

aşamay esmäy yäşäp
bulmay za baha Yetmähä
yılı nisek

Yawır äle atahı yawır ulay
ömöthöz bulırğa yaramay

un:

1. **un:**

Sayfa 3

Satır: 33

On.

kilälär Bibeş ğailälä in
ölkän bala Uğa un dürt yaş
Ul
inde xəzer öyzä bötä eşte
tiyerlek eşläy ala Ä bına

uñ:

1. **uñmawğa:-ma, -w, -ğa**

Sayfa 37

Satır: 8

*I. İyi, güzel sonuç
almak II. Yetişmek, başarı
kazanmak III. Rengini
atmak, rengi solmak.*
Bıl unıñ dürtense irzän
qasıwı ine Yañğız
qızzarınan
da uñmawğa ğärlänewzän
ata äsähe awırwğa habıştı

uñ:

1. **uñ:**

Sayfa 44

Satır: 25

*I. Sağ, sağdaki II. Ön
III. Dıştaki IV. Bir iş ve
yaşamdaki iyi sonuç.*
yaqqa barıp ultırzı İştuğan
Yäneş Bibeştär uñ yaqqa
küstelär Öy esendä ğümer
ğümergä yaşap kilgän tärtip

un:

1. **unlağan:-la, -ğan**

Sayfa 200

Satır: 39

On.

kewek unlağan haldatkanı
eyärtep qısqıra şawlaşa
Sobxan starşınanıñ estän
bikle qapqahın täzrä

uñdırışlı:

1. **uñdırışlı:**

Sayfa 268

Satır: 35

*Ekin için verimli,
elverişli.*
başqan bıl qart Eyek
buyınıñ uñdırışlı dalaların
xuş yeşle
meñ törlö säskälärgä
kümelgän hıwbaşar
tuğayzarın

unda:

1. **unda:-da**

Sayfa 17

Satır: 21

I. Orada, o yerde II.

Oraya.

sıǵıp qolas taşlap aryaqqa
yözöp kitälär Unda sıqqas
yomşaq harı qom östöndä
yatıp yal itälär Qayhı

unday:

1. **unday:**

Sayfa 7

Satır: 32

Onun gibi.

bulasaq tip ışana Xalıq
arahında bıǵa
ışanmawsılıqtı
kürhä ısın küñeldän qayǵıra
Unday keşelärze Äxmäzulla

uñısa:

1. **uñısa:**

Sayfa 7

Satır: 34

*I. Onun fikrinde, ona
göre II. Onun gibi.*

mullağa eyärep imanhız
mörtät tip atay Gonahlı
bulmaş
ösön ularzan alısqıraq bulırğa
tırışa Uñısa Baygilde

uñış:

1. **uñış:**

Sayfa 68

Satır: 28

*I. Başarı, kazanç;
verim II. Ürün, mahsul.*

Ularzı yaş bala kewek
qäzerläy tärbiäläy här waqt
başqalarzan küberäk uñış
ala mulıraq tuğıraq yaşay

uñışlı:

1. **uñışlı:**

Sayfa 99

Satır: 38

*I. Başarılı, kazançlı;
verimli II. Yüksek mahsul
veren.*

eşe ošo Şımbay qart qulınan
ütä Bıl bülewzä här yıl
uñışlı yaqşı säsewlektär
hıwbaşar sabınlıqtar gel

universitet:

1. **universitetqa:-qa**

Sayfa 130

Satır: 15

Üniversite.

Törkiägä barıp sıqqan
Universitetqa darelfönüngä
insep
uqıy başlağan Läkin ike ös
yıldan huñ Russiyanan üze

uñlı hullı:

1. **uñlı hullı:**

Sayfa 81

Satır: 17

Kelime Tipi: -

Sağlı sollu.

menän uñlı hullı huqqılargä
kereşte
hay axmaq alyot Bına ni
ösön bisä yaratmay bit

unan:

1. **unan:**

Sayfa 7

Satır: 23

Ondan.

Xäldärenän kilgänsä qäzer
xörmät itälär Unan
tarhınmayzar za unıñ eşenä
qıslımayzar za Sıwaqay

uñay:

1. **uñay:**

Sayfa 47

Satır: 9

I. Olumlu durum ya da zaman II. Uygunluk, makbul, münasip.
yälläp hızlandı Bıl uñay menän xatta ber ike tamsı ere küz yaşen säyenä tamızıp hıñqılatıp esep tä yebärze

uñayhız:

1. uñayhız:

Sayfa 25

Satır: 9

Uygunsuz, makbul olmayan.
hüzhez tınıp qaldılar Şähit babay ularzı bıl uñayhız xäldän qotqarır ösön

uñayhızlan:

1. uñayhızlanıp:-ıp

Sayfa 60

Satır: 28

Uygunsuz hale gelmek; münasip olmayan durumda olmak.
uylap torğas yul toqsayınan ber esmüxä säy alıp uñayhızlanıp qına Gölğäyşägä huzzı

uñaylı:

1. uñaylı:

Sayfa 37

Satır: 25

Elverişli, uygun.
uñaylı urın yuq Äxmätşa bında iñ yış kilewse qunaqtarızñ berehe ine

upqın:

1. upqınğa:-ğa

Sayfa 15

Satır: 40

I. Uçurum II. Felaket.
Bıl awıldın balaları yäştäre arahında küp hıw inew yözöw tekä yarzan upqınğa hikerew sumıp hıw töbönän

uq:

1. uq:

Sayfa 5

Satır: 17

I. Ok II. İşaret
zamirleri ve "gibi, kadar" edatları ile kullanılarak anlamı güçlendiren edat.
Säğürä yeñgä balalarsa qıwanıp uq kitte Dörös äytä şul atahı Ey alla birep tağı atlı

uqı:

1. uqıy:-y

Sayfa 24

Satır: 5

Okumak.

nindäy doğalıq belmähä lä awız esenän nimälärzer uqıy uqıy ber tuştıq halqın hıwzı Yemeşteñ tübä östöndä

uqımışlı:

1. uqımışlı:

Sayfa 46

Satır: 36

Tahsilli, eğitilmiş.
yetkän keşe kewek kürenä ine uğa Sönki ul äsähe Taiba äbey öyrätep yebärgänsä qıyıw bay uqımışlı keşe bulıp

uqıt:

1. uqıtqas:-qas

Sayfa 35

Satır: 33

Okutmak.

Säğürä yeñgäñeñ qırqın uqıtqas ta Baygilde ağay azaqtan könlökkä eşläp tüläw şartı menän Qormoş bayzan ber

uqıw:

1. uqıwzı:-zı

Sayfa 69

Satır: 12

Okuma.

Zakir unda ber ike yıl uqıp nisekter bik tiz uqırğa yazırğa öyränep aldı la uqıwzı taşları Mäzräsäneñ şatlıqhız

uqıw yazıw:

1. uqıw yazıwğa:-ğa

Sayfa 70

Satır: 34

Kelime Tipi: -

Okuma yazma.

aqlamanı Sañlı mäzräsä izänendä un yıllap awnap yatiwıra qaramaştan ul xatta yünläp uqıw yazıwğa la öyränä almanı

uqlaw:

1. uqlaw:

Sayfa 100

Satır: 23

Oklava.

bürtenep ayağın qırın başmaşqa tırışıp käwzähän uqlaw yotqan şikelle tura qatırıp äkren şım ğına başıp yöröwenä

uqra:

1. uqıranıp:-n, -ırp

Sayfa 136

Satır: 17

Çağır ya da seslenir gibi yumuşak ses çıkarmak (at için).
yaqınlaşa öyör ayğırı xäzer uqıranıp tawış birer ine tine lä tınıslanıp qaytanan ultırzı

uqtal:

1. uqtalıp:-ıp

Sayfa 126

Satır: 12

I. Niyetlenmek II.

Kafasında kurmak III.

Aklına koymak.

eşläğändän huñ uğa qayhı saqta nisekter uyanırğa teläp

uqталıp quyğan kerle vıjdanı
aldında Ul bit üze

uqtan:

1. uqtanğan:-ğan

Sayfa 125

Satır: 36

Seslenir gibi ses

çıkarmak (at için).

yılqı öyörö hibelgän Äylänä
tirälä yılqı keşnägän öyör
ayğırı uqtanğan qolonsaq
sırılğan tawıştan başqa

uqa:

1. uqalar:-lar

Sayfa 129

Satır: 6

Sırma.

tışqı yaltıravıqlı küreneşe
şawlı tantanalı ğıbäzättäre
menän qayhı saqta Xäbirgä
oqşap ta quyğan Altın
uqalar

ur:

1. urzıq:-zıq

Sayfa 4

Satır: 30

Vurmak, biçmek.

yer ütneñ Qaramış bayzan
başlap Taşlınıñ Timaş
bayarına
xätle ikäwläp bötä bayzıñ
küpmä urağın urzıq

urğı:

1. urğıp:-p

Sayfa 76

Satır: 18

Püskürmek, fıskırmak,

patlamak.

ularzıñ yöräge

İnde aqıl kösön yeñep taw
şısmähe şikelle urğıp kilep

urın:

1. urında:-da

Sayfa 4

Satır: 11

I. Yer II. Yatak, döşek.

hırındırıp halınğan ike
keşekek urında may şäm
kewek
hızıp önhöz tınıp yata Ä
Baygilde ağay sıbalıp
oyoşop

urın ver:

1. urın yer:

Sayfa 9

Satır: 37

Kelime Tipi: -

Yatak, döşek.

Yemeş urın yer yıyıp
quyılğan handıq artına qasıp
Şazra menän yırgılangan qıp
qızıl arıq yözlö ırğaç

urındıq:

1. urındıqtıñ:-tıñ

Sayfa 3

Satır: 23

Divan.

yaqtılıq kăräkmäy zä Ğailä
yoqlay urındıqtıñ türyağında
iñ töptä qalastay işelep ber
malay yata Ul İştüğan Uğa

urınlaş:

1. urınlaşıp:-ıp

Sayfa 58

Satır: 2

Yerleşmek.

torğan da qalğan ti
Teläğänsä küsep yörörgä
yer tarayğas
Eyek buyındağı ırırwzar za
awıl bulıp urınlaşıp

urıs:

1. urıs:

Sayfa 7

Satır: 38

Rus.

Bötönläy mörtät bulğan
baxır Mäsetkä barmay im
tomğa ısanmay Gümer
baquy urıs arahında sittä
yöröp

urla:

1. urlap:-p

Sayfa 69

Satır: 20

I. Çalmak II.

Kaçırmak.

za kitaptarızı yarattı

Äsähenen tawıq

yomortqaların

urlap birep qırq tartmasınan

Yosof Zöläyxa Tahir

urman:

1. urman:

Sayfa 21

Satır: 42

Orman.

Ä bazar yetkäs azna buyına
eşlängän bıl köräk möräk
qamıt qomottarızı üzeneñ tar
ozon kükräkle urman

urtla:

1. urtlağan:-ğan

Sayfa 49

Satır: 24

Yutmak, yudumlamak.

imanhız mörtät tip ärläp tä
qaranı Bulmanı Baygilde
ağay awızına hıw urtlağan
keşe şikelle başın

urta:

1. urtahı:-hı

Sayfa 4

Satır: 8

Orta.

menän Säğürä yeñgägä bik
yetdi uylanırğa tura kilä
Şuğa
küräler axırı tön urtahı
yetkän bulha la ular haman

urtahında:

1. urtahındağı:-ğı

Sayfa 59

Satır: 16

Ortasında.

unıñ berzän ber qustıhına
barı un ğına yaş ine Atahı
menän äsähe ülgän yäy ine
bıl Ular awıl urtahındağı

urtansı:**1. urtansı:-hı****Sayfa 41**

Sətir: 22

Ortanca çocuk.

Öndäşä almanılar Ular ösön
Baygilde ağay üze yawap
birze Zurihi Bibigäyşä
urtansı Yänbikä ä anawı

urtaqlıq:**1. urtaqlıqtan:-tan****Sayfa 70**

Sətir: 39

*Ortaklık, benzerlik;**birleşme.*

urtaqlıqtan sıgarırğa tırışıp
tırışıp ta buldıra
almağas uşal ğına ber käläş
alıp birep üz başına donya

urtaqla:**1. urtaqlarğa:-rğa****Sayfa 192**

Sətir: 24

Paylaşmak.

özöp Şulay Üz yortoma
kemdärzeler kilterep
donyamdı
urtaqlarğa tormayım äle
Käräk ikän ana tora yulı
Dürt

urtaqlas:**1. urtaqlaşırğa:-ırğa****Sayfa 25**

Sətir: 21

Paylaşmak.

yeñgäneñ xälen belergä
ğailäneñ qayğının
urtaqlaşırğa
kürşe külän äbey häbey
haman kilgeläp torzo

uryadnik:**1. uryadnik:****Sayfa 151**

Sətir: 25

Polis; polis memuru.

Ni eşläyheñ bit kilen
Starşına la uryadnik ta üz

quldariında Ularğa xököm
yuq Urlahalar za uğrı tügel

urza:**1. urzağa:-ğa****Sayfa 41**

Sətir: 39

Döşeme kalası.

Ul yoqa şälen helketä tartıp
alıp urzağa elde lä urındıqqa
uzıp ultırzı Möläyem
yılmayırga tırışıp tağı ber
qat

ura:**1. urap:-p****Sayfa 158**

Sətir: 8

*Çevrelemek, kuşatmak,**sarmak.*

Mä Tağı ber kilep şulay
bimazalap qara İştanıñdı
haldırıp başına sällä itep
urap yebärrermen

urak:**1. urağın:-ın****Sayfa 4**

Sətir: 30

Orak.

yer üttein Qaramış bayzan
başlap Taşlınıñ Timaş
bayarına
xätle ikäwläp bötä bayzın
küpmə urağın urzıq

ural:**1. uralğa:-ğa****Sayfa 26**

Sətir: 8

Ural (yer adı).

töböndä tümär östöndä
İştuğandıñ itegen yamap
ultıra
ine Ular böğön kis İştuğan
menän ikäwläp Uralğa älege

ural:**1. uraldı:-dı****Sayfa 251**

Sətir: 18

Sarılmak, dolanmak.

osorğa yelkenderze
Ayhılıwzı yuğaltıw qayğını
ayaqqa
tışaw bulıp uraldı yöräkte
yılan bulıp hurzı ular bıl ike

uram:**1. uramdıñ:-dıñ****Sayfa 7**

Sətir: 11

Sokak.

uramdıñ äle ber osonan äle
ikense osonan yügerep ütä
Unı östönän ber minutqa la
töşmägän nuja aslıq
yalanğaslıq

uraq:**1. uraq:****Sayfa 4**

Sətir: 31

Orak.

Uraq urğanda Baygildeneñ
qulına küz eyärmäy
usmahına kös yetmäy
Uraqta unıñ aldına keşe
tügel

uraq muraq:**1. uraq muraq:****Sayfa 140**

Sətir: 43

Kelime Tipi: -

Orak morak.

bısaq hasaq taba toba uraq
muraq salğı malğının

urat:**1. uratıp:-ıp****Sayfa 96**

Sətir: 24

*Çevrelemek, kuşatmak,**sardırmak, döndürmek.*

balalarğa başqa waqıttağığa
qarağanda la qalınraq
kürende Balalar qıwanışıp
kırandastı uratıp alalar

uratıl:**1. uratılğan:-ğan****Sayfa 125**

Sətir: 23

*I. Çevreletmek,
sardırmak, döndürmek II.
Dönüp dolaşıp aynısını
söyletmek.*
üzäne menän uratılğan
ikense yaqtan Olo Eyekkä
totaşqan
bıl kiñ tın tuğayzıñ qap
urtahındağı keskäy tübälästä

uraw:

1. uraw:

Sayfa 36

Satır: 4

Dolambaçlı.

Äle hiñä utız biş yaşlek
keşegä bınamın tigän
qız za kiläsäk Boronğolar
Uraw bulha la yul yaqşı
huqır

uraw bulha la yul yaqşı

huqır bulha la qız yaqşı:

1. uraw bulha la yul yaqşı

huqır bulha la qız yaqşı

Sayfa 36

Satır: 4

Kelime Tipi: **Atasözü**

*Dolambaçlı olsa da yol
güzel, kör olsa da kız güzel.*

qız za kiläsäk Boronğolar
Uraw bulha la yul yaqşı
huqır
bulha la qız yaqşı tip tikkä
genä äytmäğändär Qız

uraz:

1. uraz:-a

Sayfa 177

Satır: 37

Oruç.

küpere yanına barırzar ti
Uraza totqan namaz uqığan
qorban salğan keşelär qıldan
näzek qılıstan ütker sirat

uraa:

1. uraa:

Sayfa 239

Satır: 8

*Urra, alkış ve sevinç
nidası.*

qultıq tayağına tayanıp
miskä öştönän yergä hikerze
Uraa Böthön huğış Böthön
izewselär Yäşähän xörriät

usla:

1. uslap:-p

Sayfa 16

Satır: 30

*Avuçlamak; ele almak,
avuca almak.*

menän arı bire yözzölär
Gölkäy ularzıñ ber ikehen
hıw menän bergä uslap alıp
yotop ta yebärze

usma:

1. usmahına:-hı, -na

Sayfa 4

Satır: 32

Bir tutam.

Uraq urğanda Baygildeneñ
qulına küz eyärmäy
usmahına kös yetmäy
Uraqta unıñ aldına keşe
tügel

usman:

1. usman:

Sayfa 96

Satır: 5

Usman (kişi adı).

yatıp atın yän farmanğa
saptırıp Usman bay
qapqahınan
insep kitte Qızzar unıñ
bazarzan qızmasa qaytıwın

usal:

1. usal:

Sayfa 36

Satır: 6

*I. Acımasız, kötü II.
Düşmanca III. Yaramaz
çocuk, kötü huylu IV.
Edepsiz.*

bulha la qız yaqşı tip tikkä
genä äytmäğändär Qız
keşene alhañ üzeñä eyäläşer
zä kiter Balalarıña la usal

usallıq:

1. usallıq:-ı

Sayfa 36

Satır: 34

*I. Acımasızlık, kötülük
II. Kötü huyluluk,
yaramazlık III. Edepsizlik.
irkä üz hüızle bulıp üste Qız
bulıp yeter yetmäştän
awılada
üzeneñ usallıqı sayalıqı
menän dan totqan Äxmätşa*

usallan:

1. usallanıp:-ıp

Sayfa 80

Satır: 23

*Acımasız olmak, kötü
olmak.
şulay Bibeşkä qarata ayırata
usallanıp qayta ine
Bıl köndön irtägehenä Bibeş
köndäge waqıtta uyanıp*

ut:

1. ut:

Sayfa 50

Satır: 15

*I. Ateş II. Işık III.
Yangın IV. Ot; bitki.
tıştä eñer töşöp öygä ut
alğaynılar inde Särbiyamal
xäzer gailäneñ qalğan
keşelärenä totondo*

utin:

1. utin:

Sayfa 12

Satır: 25

Odun.

Yäneş menän Yemeş tä äle
genä tuğayzan utın kütärep
qaytqan Bibeş menän
İştuğan da äsähe yanına
hıyındı

utin hatın:

1. utin hatın:

Sayfa 118

Satır: 40

Kelime Tipi: -
Yakacak odun.

mindä änderäy qaznahı yuq
Bında miñä qış könö mal
tıwar qarap utın hatın taşıp
toror ösön İştüğan da yetär

utız:

1. utız:

Sayfa 20

Satır: 36

Otuz.

buğay tim Üzem yänä küz
teyzerep quymayım tip
öştönä las los tököräm Tfü
tfü tim Yegerme utız yıl

utla:

1. utlawza: -w, -za

Sayfa 136

Satır: 39

Otlakta dolaşmak,

otlanmak.

biläp ala Xatta utlawza
yörögän yılqıların qayhı
berzäre
lä aşawzan tuqtap ut yanına
yaqın kilep saf yöräktän

utrom:

1. utrom:

Sayfa 94

Satır: 32

Sabah.

Vı menya ne lyubite
Utrom rano budite

uuuy:

1. uuuy:

Sayfa 66

Satır: 32

Oooy!.

huñğı lägnäten yebärep yän
äsewe menän
Uuuy tip tağı ber ike olono
la al ayaqtarına

uy:

1. uyn: -ın

Sayfa 4

Satır: 25

I. Düşünce, fikir, görüş

II. Niyet III. Çukurlu yer IV.

Korku ünlemi, oy!.

uyn dawam itä
Donyala Baygilde hin
eşlämägän nindäy genä eş
qaldı

uyan:

1. uyanhın: -hın

Sayfa 80

Satır: 27

Uyanmak.

Taiba äbey kilene uyanhın
ösön urındıqtı şağır şoğor
kilterep arı äylänep bire
äylänep tä tamaq qırğılap

uyat:

1. uyatmanı: -ma, -nı

Sayfa 60

Satır: 44

Uyandırmaq.

Mä taza küldägeñde key
esmüxä säylek babay
Läkin bıl hüz arala ber
qasan da üpkäläşew
uyatmanı

uyaw:

1. uyaw:

Sayfa 70

Satır: 42

I. Uyanık II. Zeki.

köttörörgä buldı Ozaqlamay
ul kürşe awıldın şomort
qara küzle hılıw yözlö yaş
bolan kewek şayan uyaw

uyawlı yoqolo:

1. uyawlı yoqolo:

Sayfa 83

Satır: 42

Kelime Tipi: -

Yarı uyur halde olan.

barğanın toyzo Äyterheñ
Sälimä menän quşılıw unıñ
bıgasa uyawlı yoqolo yatqan
ikhez sikhez kös şişmähen

uyn:

1. uynı: -dı

Sayfa 88

Satır: 20

Oyun.

Qızzar uramğa sıqqas
Qayza barırğa Uyındı
nimänän başlarğa tigän

uyn kölkö:

1. uyn kölkö:

Sayfa 144

Satır: 27

Kelime Tipi: -

Eğlence, eğlenme.

İlseğolda yır beyew uyn
kölkö yaratalar Borondan
Qazmaş Qızıltaş Yayıq
buyzarında yäyläp yörögän

uynsıq:

1. uynsıq:

Sayfa 203

Satır: 43

Oyuncak; oyun.

Ä köräş ul uynsıq tügel
mırzalar Uyaw baş menän
totonmahañ bik tiz bilde
hındırıp quyrğa la bula

uynsaq:

1. uynsaq:

Sayfa 72

Satır: 3

Oynamayı, gülmeyi çok

seven.

tororğa ölgörgän şat uynsaq
xoloqlo bahadır käwzäle
ut säsep torğan borköt küzle
Xammattı täw kürewzä ük

uyla:

1. uylay: -y

Sayfa 3

Satır: 27

Düşünmek, akıldan

geçirmek.

Baygilde ağay şulay uylay
Şuğa kürä uğa isemde lä
İştüğan tip quşqan bit ul Ös
qız arahında

uyna:

1. uynay: -y

Sayfa 11

Satır: 43

*I. Oynamak II. Bir
müzik aleti çalmak.
hızattarın bizäktären üz ara
büleşep uynay torğaynılar*

uynaqla:

1. uynaqlap:-p

Sayfa 94

Satır: 40

*Koşup zıplayıp
oynamak.*

*şayanlığına kinänep este
qapaytıp quldı artqa quyıp
tarbayıp başıp torzo Unan
uynaqlap torğan ös qara
yurğa*

uynas:

1. uynaştan:-tan

Sayfa 188

Satır: 3

Zina.

*baha Bıl ni beräy siğandan
uynaştan tıwğandır küp
bulha Töşö lä xolqo la töptö
siğan bit unıñ Şunday*

uynat:

1. uynata:-a

Sayfa 21

Satır: 2

*I. Oynatmak; dalga
geçmek, alay etmek II. Bir
müzik aleti çalmak.
Şunan huñ nisek şäp üşewen
qarağız äle hez unıñ
Ös ayza qulına tātāy totop
uynata başlanı Dürt ayza*

uysan:

1. uysan:

Sayfa 30

Satır: 2

*Dalgın, düşünceli,
efkarlı.
inä barırğa la ixlaslanıp
tartmanı Ular ölkändär
şikelle uysan töş menän
qapqa töböndä tapanıp
torzolar*

uysanlan:

1. uysanlanıp:-ıp

Sayfa 75

Satır: 5

*Dalgınlaşmak,
düşünceli hale gelmek.
qapıl uysanlanıp qoyaşqa
tekläp tınıp qalğan
Sälimäkäyze
uyatırğa işenä aqlına
kilterergä tırıştı Ä
Sälimäkäyzeñ*

uz:

1. uzğan:-ğan

Sayfa 85

Satır: 44

*Geçmek, yol almak,
geride bırakmak, olup
bitmek.
Uramdan uzıp keşe küzenä
sağılıp yörömäs ösön ular
kärtä artı yağınan Üle Eyek
qaşlağınan uzğan berläm yul*

uzğar:

1. uzğarğaynı:-ğay, -nı

Sayfa 173

Satır: 9

*Geçmek, yol almak,
geride bırakmak, olup
bitmek.
yegärlelektä lä hılıwlıqta la
üz tındäştärenän uzğarğaynı
inde İrimbur şäle tip
yörötölgän iñ näfis iñ
yomşaq*

uzzır:

1. uzzırğanı:-ğa, -nı

Sayfa 229

Satır: 42

*Geçmek, yol almak,
geride bırakmak, olup
bitmek.
qalıp sirtelä ine
Ä beyew başlanğas
Şawrñan uzzırğanı bulmanı
Ul*

-Ü-

üf üf üf:

1. üf üf üf:

Sayfa 157

Satır: 29

Kelime Tipi: -

Uf! Uf! Uf!

*Tut tut tuut Tututu Üf üf üf
tip mullanı
haman üsekläp yattı Mulla
tamam şaşıp ğarmundı*

ügäy:

1. ügäy:

Sayfa 36

Satır: 9

Üvey.

*Şulay itep böğön Baygilde
balalarına ügäy äsäy alıp
qaytırğa teyeşle ine Ä
Särbiyamaldıñ üzenän alda*

ügez:

1. ügez:

Sayfa 5

Satır: 25

Ökü.

*unıñ ösön ber yıl ügez
kewek yegelep eşlärgä lä
unan tağı
ber yıl tayzıñ qonan bulıwın
kötörgä käräk Qonan tügel*

ük:

1. ük:

Sayfa 6

Satır: 3

Gibi, şekilde, tam da.

*Atahı yä yatsı Serem itep al
İrtä ük eşkä totonorğa
la bulğas*

üken:

1. ükenew:-ew

Sayfa 61

Satır: 3

*Pişman olmak, kaygı,
endişe duymak.
Şulay uq Gölgäyşä bıl hüzzä
ükenew zarlanıw ösön dä
äytmäy älbittä Ul üz
tormoşonan tulıhınsa
qänägät*

ükenes:

1. ükenes:

Sayfa 21

Satır: 40

*Pişmanlık, endişe,
kaygı, huzursuzluk.
min elegeräk kürmägänmen
Ey gümer hin keşegä
oşolay ükenes ösön genä
bireläheñ mikän ni*

ükenesle:

1. ükenesle:

Sayfa 11

Satır: 27

*Pişmanlık duygusu
uyandıran, kaygı, endişe
uyandıran.
qarap ükenesle tawış menän
Matur şul tip quyzı Qız
sağımında min undayzarzı*

üker:

1. ükerze:-ze

Sayfa 171

Satır: 17

*I. Kalın ses çıkarmak
II. Bağıra bağıra ağlamak.
ultırıp tuqtawhız ükerze
olop yöräkkä bötköhöz moñ
qayğı haldı Alama yurğan
tuñğan tände lä öşögän
yöräkte*

ükhe:

1. ükhhe:-p

Sayfa 33

Satır: 16

*Hıçkırta hıçkırta
ağlamak, hüngür hüngür
ağlamak.
Äsäy tim äsäy tip qabatlanı
Yäneş üzälänep
İştügen menän Bibeş ükhhep
ilap tışqa sıgıp kittelär*

üksä:

1. üksäle:-le

Sayfa 45

Satır: 17

Ökçe, topuk.

beyek üksäle qara itege unıñ
tap bilenä tora kilde
Läkin bıl tupaş qırağay
qılanışqa yöräge hızlağan
Bibeş

ülän:

1. ülän:

Sayfa 25

Satır: 31

Ot, bitki.

ülän kibep qorop bötäwe
turahında höyläyär
Qasandır bulğan oşonday

üle:

1. üle:

Sayfa 81

Satır: 28

Ölü.

kartufi qazıp alıñğan inde
qara batqaqqa äylänep
yatqan
köpşäk yer aşı bata suma
alğa yügerze İxataniñ Üle

ülek:

1. ülek:

Sayfa 50

Satır: 29

Ceset, ölü gövde.

la eşte lä bötörzö Unan ilay
ilay yarım ülek xälgä kilgän
Bibeşte kütärep tigändäy
inderep keyäwgä tottorzo la

ülem:

1. ülem:

Sayfa 34

Satır: 1

Ölüm.

Sägürä izge yän ikän Unıñ
ülem sägätenä xozay täğälä
tere qalğandar ösön
yamğırın yebärgän

ülemesle:

1. ülemesle:

Sayfa 211

Satır: 18

Ölüm korkusu veren.

Baygilde ağay menän Nikita
asıwzan häm qayğınan
bötä qurqınıstı onotop
ülemesle huñğı alışqa äzer

ülemhez:

1. ülemhez:

Sayfa 127

Satır: 19

Ölümsüz.

xalıq künelendä ülemhez
yäşäp kilgän bıl waqığağa
sirek
bıwattan aşıw waqıt uzıp
kitkäyne inde Timerbay
keskäy

ülsä:

1. ülsäp:-p

Sayfa 227

Satır: 4

Ölçmek.

beräy yergä kitkändä ikmäk
tozzo ğına tügel xatta
käräsinde lä ileläp ülsäp
kitewen yaqşı belä ine

ülter:

1. ütermäyensä:-mäyensä

Sayfa 26

Satır: 5

Öldürmek, yok etmek.

Bıl äbey Säğüräne
ütermäyensä höyläwzän
tuqtamaş
axırılıp tip borsolop uylandı
Baygilde ağay Ul işek

ülteres:

1. ültäreşkä:-kä

Sayfa 100

Satır: 13

Birbirini öldürmek.

ültäreşkä barıp yeterlek
ızğıştar tıwzırıw kewek
eştär
menän dä şöğöllänä

ültert:

1. ültertkän:-kän

Sayfa 126

Satır: 44

Öldürtmek.

ber qustıhın qotorğan
bürelär tırnağına ırğıtqan
Eye tuqmatıp ültertkän Ä
bürelärgä nimä ularğa

ünäs:

1. **ünäsle:-le**

Sayfa 151

Satır: 14

Boyun.

Şul hornayğan susqanıñ
qulına kergän ikän
Ğabbas mullanıñ ozon
ünäsle atılıp sığa yazıp
torğan

üp:

1. **übä:-ä**

Sayfa 71

Satır: 5

Öpmek.

Ay baxetle übä qaşınan
Tirä yaqta yaqşımı yamanmı
şäkert Xisbulla Sufiy

üpkä:

1. **üpkähe:-he**

Sayfa 23

Satır: 39

I. Ciğer, akciğer II.

Öfke.

yäki tirläp hıwğa töşkängä
üpkähe şeşkänder tip uylaha
la xäzer bötä ğailäne qarap
yarzamlasıp yörögän
Sıwaqay

üpkälä:

1. **üpkälä:**

Sayfa 13

Satır: 38

Öfkeli, sinirli.

Yaray äsähe mineñ hüzzе
totmağanıñ inde üzeñä
üpkälä Bilay bulğas
balalarzı yetem qaldırzıñ
tine

üpkäläs:

1. **üpkäläşew:-ew**

Sayfa 60

Satır: 44

Karşılıklı öfkelenmek.

Mä taza küldägeñde key
esmüxä säylek babay
Läkin bıl hüz arala ber
qasan da üpkäläşew
uyatmanı

ür:

1. **ürgä:-gä**

Sayfa 177

Satır: 1

I. Yukarı, yokuş II.

Yüksek yer.

Bibisara abıstay Üze öşögän
quldarın ıwa ıwa iñ ürgä
qabartıp quylğan mamıq
mendär östönä menep ultırzı

ür:

1. **üräyem:-ä, -y, -em**

Sayfa 140

Satır: 23

*Örmek, birleştirmek,
bağlamak.*

Ultırzı äle säseñ ber üräyem
Torso harı säs buyıñ
küräyem

ürel:

1. **ürelde:-de**

Sayfa 50

Satır: 4

I. Yukarı kaldırılmak

II. Bir şey almak için el

uzatmak III. Örülmek,

birleştirilmek.

qursaқ ultıra ine

Bına sästär zä tarap ürelde

Bınan huñ Särbiyamal

ürle qırlı:

1. **ürle qırlı:**

Sayfa 163

Satır: 16

Kelime Tipi: -

*Aşağı yukarı, türlü
yöne.*

Unıñ bıl yarhıwı izändän
urındıqqa urındıqtan meyes

başına ürle qırlı hikerep
uynap yörögän kaza

ürmäkse:

1. **ürmäkse:**

Sayfa 24

Satır: 17

Örümcek.

Ürmäksе hürätenä oqşap
töşkän Ürmäksenän qurqqan
ikän tigän qararğa kilde
Şulay za hınaw ösön

ürmälä:

1. **ürmäläp:-p**

Sayfa 210

Satır: 42

Tırmanmak.

Fedka Ryaboy şulay aqıra
qısqrа haldattarzı etep
törtöp artqa ütte hām
okoptan ürmäläp sıgıp
barğan

ürse:

1. **ürsegändär:-gän, -där**

Sayfa 120

Satır: 16

Yetişmek, büyümek.

sırqanıp qısqırıp yebärze
hay mälğündär Nisek
ürsegändär

ürt:

1. **ürt:**

Sayfa 30

Satır: 16

Yangın.

batır menän Yämälkä batır
bulahı sağında ul awılда
äbey batşa ğäskärzäre ürt
halıp kölön kükkä osorop

üs:

1. **üşer:-er**

Sayfa 3

Satır: 26

*Büyümek, yetişmek,
gelişmek, olgunlaşmak.*

un ike genä yäş äle Läkin ul
inde ğailäneñ ömötö

ışanıı Üşer atahına iş bulır
yarzamsı bulır Unıñ atahı

üs:

1. **üs:**

Sayfa 38

Satır: 21

İntikam.

tägälä miñä üs itep bala
birmäne inde tip ilamhırap
ta
aldı Baygilde ağayzıñ bığa
küñele tamam yomşarızı

üsbay:

1. **üsbay:**

Sayfa 131

Satır: 2

Üsbay (kişi adı).

nämä lä qalmağan yazıwzıñ
azağında här saq qara qäläm
menän bik matur asıq itep
yazılğan Üsbay tigän

üsek:

1. **üsegep:-ep**

Sayfa 27

Satır: 15

*Ağrına gitmek, gücüne
gitmek; öfkelenndirmek.*

Üsegep kilmäy quyha mine
kem qarar Üzeñ kitäheñ
Yän tüzmäy kitä bit Nisek
gel genä öndäşmäy sızayhıñ

üseklä:

1. **üsekläyheñ:-y, -heñ**

Sayfa 27

Satır: 14

*Ağrına gitmek, gücüne
gitmek; öfkelenndirmek.*

hineñ menän höyläşep
imanıñdan yazıwıñ bar tfü
mörtät
Niñä olo keşene üsekläyheñ
tip şıbırlanı Säğürä yeñgä

üşmer:

1. **üşmer:**

Sayfa 154

Satır: 8

Delikanlı, genç.

yoqlarğa yatqan tirä yaqtı
eñer qarañğılığı qaplağan
ine
Lampa alıwğa Sälimäneñ
öyö üşmer yegettär menän

üster:

1. **üsterep:-ep, -**

Sayfa 34

Satır: 17

*Yetiştirmek, büyütmek,
bakmak, beslemek.*

İgendärze üsterep
İlgä ikmäk birep tor

üt:

1. **üter:-er**

Sayfa 56

Satır: 25

*Bir şeyi, tüylerini
yakmak için ateşten
geçirmek.*

şikelle arı bire tuqtalıp
uramdı tagärläp üter zä
küzzän
yuğalıp bıl izge yöräkle
küñelsäk äbeyzän tizzän ber
ni

üt:

1. **ütä:-ä**

Sayfa 7

Satır: 11

*I. Geçmek, gitmek, yol
almak II. Ardında bırakıp
gitmek.*
uramdıñ äle ber osonan äle
ikense osonan yügerep ütä
Unı östönän ber minutqa la
töşmäğän nuja aslıq
yalanğaslıq

ütä:

1. **ütä:**

Sayfa 41

Satır: 6

*-dan, içinden,
arasından.*
xäräkäte oqşanı uğa
Säğürä märxüm menän bez
ütä yıwaş buldıq Yıwaş

ütänän ütä:

1. **ütänän ütä:**

Sayfa 23

Satır: 16

Kelime Tipi: -

-den, içinden,

arasından; öteden.

Şulayzır şulayzır Unıñ küze
xarap ütker bit ul
Keşene ütänän ütä kürerzäy
bulıp tup tura tişep qaray

üten:

1. **ütende:-de**

Sayfa 123

Satır: 30

*Rica etmek, dilemek,
istemek.*

huğışqa kitäsägen unı ısın
küñeldän yaratıwın äytte
Üzen kötöwen balalarzı
taşlamawın ütende Baylıq

ütenes:

1. **üteneste:-te**

Sayfa 145

Satır: 41

Rica, istek.
üteneste kire qaqqmaş Äyzä
bara halayıq uquy halayıq

ütep sütep yörögänen:

1. **ütep sütep yörögänen:-
gän, -en**

Sayfa 201

Satır: 31

Kelime Tipi: -
*Bir öyle bir böyle geçip
yürümek.*
sütep yörögänen täzrä aşı
küzätep tora birze lä
borsowlı
tawış menän

üteskä:

1. **üteskä:**

Sayfa 254

Satır: 45

Ödünç.
Şämsiälärzän üteskä on
horarğa baram

ütkän hütkün:

1. ütkän hütkünən:-en

Sayfa 113

Satır: 27

Kelime Tipi: -

Bir öyle bir böyle geçip

gidip duran.

hütkünən qaraw za ber

ğümer bit ti

Xäzer ul azna un kön tirähe

üze genä sıgıp inep

ütkär:

1. ütkärewse:-ewse

Sayfa 20

Satır: 5

Geçirmek.

Bında ütkärewse Sıwaqay

äbey küz teygän tigän

fekerze

qewätläne Xäl belä kilgän

kürşe külängä Yemeşteñ

yabay

ütkäş:

1. ütkäşep:-ep

Sayfa 66

Satır: 3

Açlıktan için geçmek.

Yabıgıp yalbirap ese

ütkäşep bötkän bıl oslo

moronlo

zur harı et sıbıq kewek bulıp

qalğan al ayaqtarına başın

ütker:

1. ütker:

Sayfa 23

Satır: 10

I. Keskin, sivri II.

Kurnaz.

bar şul Qarttıñ hoqlanıp

Ay hay ütker bala bulmaqısı

bıl Yemeş Malay bulha

üz:

1. üze:-e

Sayfa 3

Satır: 18

Kendi.

Täbiğätkä nimä Keşe

yazmışında unıñ qayğılı

barını

ni Üze güzäl möhəbät şat

bulğas şul yetkün uğa

üz hüzle:

1. üz hüzlelek:-lek

Sayfa 40

Satır: 45

Kelime Tipi: -

Öz sözlü kişi.

nindäyzer totop tıyğılız üz

hüzlelek başnathıq

qatınlarğa

üz üzen:

1. üz üzen:

Sayfa 76

Satır: 30

Kelime Tipi: -

Kendi kendini.

Min dä Ya xozay min dä tip

qabatlay ine

Xammat üz üzen onotop

kilenen qabattan qosağına

üz aldı:

1. üz aldına:-na

Sayfa 5

Satır: 31

Kelime Tipi: *Kendi*

kendine, kendi içinden.

huñğı waqıtta hüz

köräştergände yaratmawın

urınız

hüz qıstırhañ bötönläy

höyläşewzän tuqtap üz

aldına

üz ara:

1. üz ara:

Sayfa 11

Satır: 43

Kelime Tipi: -

Karşılıklı, kendi

aralarında.

hızattarın bizäktären üz ara

büleşep uynay torğaynılar

üzäk:

1. üzägeñä:-e, -ñä

Sayfa 102

Satır: 31

I Merkez, odak II.

Mevsimler gibi zaman

kavramları için orta III.

Can.

Ällä lä örkötöñmө Üzägeñä

ütteme tip tāteldāp qaldı

tegelär

Yemeştär öygä qaytıp

ingändä küptän qoyaş

bayığan

üzäk müzäk:

1. üzäk müzägen:-en

Sayfa 80

Satır: 21

Kelime Tipi: -

Merkez; orta.

üzäk müzägen sıgarıp

bötkänheñ dä baha alyot tip

bitärläne genä Ul

Särbiyamal menän osraşa

här saq

üzäk özgös:

1. üzäk özgös:

Sayfa 66

Satır: 39

Kelime Tipi: **Deyim**

Can yakan.

kürenmäne Tik töndären

genä unıñ üzäk özgös

qayğılı

olowı haman haman

kürşelärzeñ qolağında

sağılıp

üzälän:

1. üzälänep:-ep

Sayfa 33

Satır: 15

Azap içinde olmak.

Äsäy tim äsäy tip qabatlanı

Yäneş üzälänep

İştüğan menän Bibeş ükhep

ilap tışqa sıgıp kittelär

üzän:

1. üzäne:-e

Sayfa 125

Satır: 23

Su yolu.

üzäne menän uratılğan
ikense yaqtan Olo Eyekkä
totaşqan
bıl kiñ tın tuğayzıñ qap
urtahındağı keskäy tübälästä

üzem baş üzem tüş:

1. üzem baş üzem tüş:

Sayfa 275

Satır: 29

Kelime Tipi: **Deyim**

Her şeyini kendi

yapan.

üzem tüş tip haman şulay
ber hüzzä yarhıp höylände
ul Üzem baş üzem tüş Miñä
alla la mulla la

üzgär:

1. üzgärep:-ep

Sayfa 61

Satır: 7

I. Değişmek,

başkalaşmak II. Kaplanmak.

boza almay ul xatta töşkä lä

üzgärep kitmäy Qatı qoto

aşap höt qatıq kürmäy

yäşähä lä haman şul yomro

üzlegenän üzzäre:

1. üzlegenän üzzäre:-zär, -e

Sayfa 130

Satır: 32

Kelime Tipi: -

Kendiliğinden.

rendä qırağay ut baızlap

kitkän Yäbeşkäk barmaqтары

üzlegenän üzzäre

yomarlanğan İx äğär ul

mineñ qulıma

üzzärensä:

1. üzzärensä:

Sayfa 103

Satır: 35

Kendilerince,

kendilerine göre.

üzzärensä qısırıp yawap

qaytara

Barqq Barq Baq Äyterheñ

barqıldaq tartayğa

-V-

väğäläykümässäläm:

1. väğäläykümässäläm:

Sayfa 274

Satır: 22

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Selamünaleyküm.

Xa xa Ässälämäğäläyküm

Väğäläykümässäläm tip

yawap birze Baygilde

väğüz:

1. väğüz:

Sayfa 128

Satır: 21

Vaaz.

väğüz höyläğän Kafır

qustıhın läğnatläp bädduğa

qılğan

Xatta unı ültew ösön

Sobxan menän ikäwläp ber

nisä

väğüzä:

1. väğüzä:

Sayfa 162

Satır: 20

Söz vermek.

Särbiyamal Baygilde

ağayğa balalarzı taşlamaşqa

tip

väğüzä birep qalha la ularğa

qarata bulğan qatılığın

väğüzä it:

1. väğüzä itkäne:-kä, -ne

Sayfa 125

Satır: 7

Kelime Tipi: -

Vaat etmek, söz

vermek.

za väğüzä itkäne bar Ämmä

ber kem dä bıl tiräkkä

balta kütärergä telämäy

Sönki bında istälekle urınğa

väkil:

1. väkildären:-där, -en

Sayfa 250

Satır: 24

Vekil.

komitetına qaytanan haylaw

ütkärew unda yarlı batrak

haldat väkildären ultırtıw

ösön nıqlap köräşkä

totonorğa

väs väsä:

1. väs väsä:

Sayfa 47

Satır: 22

Kelime Tipi: -

Gönlü huzursuz eden

şey; vesvese.

Ulı ikän İmeş unıñ Sälimä

isemle bik hılıw qatını

bulğan

ikän Berzän ber köndö

ularzıñ arahına şaytan väs

väsä

väzır:

1. väzır:

Sayfa 229

Satır: 1

Vezir.

häm väzır osto osto

uyındarına küsep kittelär

Yemeş

bigeräk tä osto osto bez bez

bez inek uyındarın

vaba:

1. vaba:

Sayfa 58

Satır: 22

Veba.

tihä lä qayta almağan Bala

sağa teyäp yözär saqrım yer

üter xäle qalmağan ti unıñ

Şunan küp tä tormay vaba

vafat bul:

1. vafat buldı:-dı

Sayfa 184

Satır: 39

Kelime Tipi: -

Vefat etmek, ölmek.

ikense ğailägä vafat buldı

şähit üldä äsir töşkän yäki

qatı yaralandı tigän qısqa
läkin yöräkkä mänge

vagon:

1. vagondar:-dar

Sayfa 267

Satır: 39

Vagon.

awnay tığäräy yemerek
yuldar qıyralğan vagondar
arahınan meñ meñ saqrım
yuldar ütte ul Axır bına

valsıq:

1. valsıqtarıñ:-tar, -ıñ

Sayfa 14

Satır: 19

*Bir nesnenin en küçük
parçası.*

valsıqtarıñ sitkä tösmähen
tip öyrätte ul Unan Aşahañ
bötä lä kitä bit tip yälläp
ikmäkte äyländerep

vaq:

1. vaq:

Sayfa 7

Satır: 7

Ufak, küçük.

gına torğan bäläkäs ariq
käwzäle vaq köläs
yırırsıktar
başqan yoqa bitle bıl äbey
ayağına yön oyoq menän

vaqiğa:

1. vaqiğanın:-nan

Sayfa 37

Satır: 13

Olay.

Bıl vaqiğanın huñ unıñ ata
äsähe bötönläy tüşäkkä yattı
Särbiyamal eşkä barıp ingän
Batıyma tutay bında

vaqıt:

1. vaqıtta:-ta

Sayfa 5

Satır: 31

Vakit, zaman.

huñğı vaqıtta hüz
köräştergände yaratmawın

urınıñ
hüz qıstırhañ bötönläy
höyläşewzän tuqtap üz
aldına

vaqıtlısa:

1. vaqıtlısa:

Sayfa 38

Satır: 10

Vakitlice.

qına işara bulıw menän ük
rizalıq birep yort yeren mal
tıwarın vaqıtlısa tuğan teyeş
ber qartqa tapşırp Baygilde

vaqlıq:

1. vaqlıqınan:-ı, -nan

Sayfa 84

Satır: 11

Ufaklıq, önemsizlik.

unıñ yanında Sälimä ösön ul
bötä donya vaqlıqınan
qul heltäne Kötkän
donyahınan ğailähenän baş
tarttı

vat:

1. vatıp:-ıp

Sayfa 76

Satır: 12

*Kırmak, parçalamak,
bölmek.*

ul täwge keskäy genä ber
mömkinlek tıwğas ta bötä
bulğan
yahalma kärtälärze vatıp
yemerep tışqa bärep tä sıqtı

vay:

1. vay:

Sayfa 94

Satır: 19

Vay!

Ay Dunay vay Dunay
Dunay veseliy Dunay

vazifa:

1. vazifa:

Sayfa 9

Satır: 30

Vazife, görev.

höylände Maqtawğa irep
kitkän mulla insafılı töş
menän
Bezzeñ vazifa şul bit yeñgä
Bändälärgä quldan kilgänsä

velit:

1. velit:

Sayfa 94

Satır: 18

*Emretmek, buyurmak;
demek.*

Çto struna govorit
Da ona jenitsya velit

verxnewralsk:

1. verxnewralsk:

Sayfa 61

Satır: 16

Verxnewralsk (yer adı).

yuğalıp qalğan berzän ber
qustıñ ösön küpme
qayğırmanı
Unı osratmamı tip
Verxnewralsk İrimbur
Zlatowst

veselne:

1. veseliy:

Sayfa 94

Satır: 20

Neşe, şenlik.

Ay Dunay vay Dunay
Dunay veseliy Dunay

vi:

1. vi:

Sayfa 94

Satır: 15

Siz.

Vı posluşayte rebyata
Çto struna govorit

vıdan:

1. vıdanı:-ı

Sayfa 126

Satır: 12

Vıdan.

eşläğändän huñ uğa qayhı
saqta nisekter uyanırğa teläp
uqtalıp quyğan kerle vıdanı
aldında Ul bit üze

vidit:**1. vidiş:****Sayfa 94**

Satır: 3

Görmek, bakmak.

Vidiş ofitser birgän
balalayka Ofitser birgän
Znayeş ofitser menän
troykala yeldergän İdriska
bit bıl

vlas:**1. vlasqa:-qa****Sayfa 65**

Satır: 20

İktidar.

allağa batşağa qarşılıqta
yăştärze azzırwza ularzı
vlasqa qarşı ayaqlandırwza
tağı ällä ni xätle xätär

vlast:**1. vlast:****Sayfa 26**

Satır: 42

İktidar.

ösön üzzäre lä yeterlek üs
alğaynılar za baha Qoral
da vlast ta ular qulında la
baha Alla yarzamına
moxtajmı

volost:**1. volost:****Sayfa 65**

Satır: 28

İlçe.

Baygildeneñ bötä äyberen
konfiskovat itep üzen
yegerme
dürt säğät esendä awıldan
ğına tügel volost yerenän dä

vosstanie:**1. vosstanie:****Sayfa 237**

Satır: 29

İsyen.

staçka zabastovka vosstanie
revolyutsiya
kewek İştüğan bığasa his tä
işetmäğän ör yañı hüzzärze

vot:**1. vot:****Sayfa 53**

Satır: 30

İşte.

añlaşılmağan yat teldä
Vot tebe konfiskatsiya Odnö
baraxlo tip kölöştölär

vrac:**1. vrac:****Sayfa 150**

Satır: 4

Doktor.

torğas xatta yatlap böttöm
Törmä bolnitsahında
Nikolay
İvanoviç tigän bik häybät
vrač bar Ul miñä qağız
qäläm

vse:**1. vse:****Sayfa 210**

Satır: 21

Her şey, hep.

Dobemsya mı vse
osvobojdieniya
Svoey sobstvennoy rukoy

-X-**xäbär:****1. xäbären:-en****Sayfa 7**

Satır: 5

Haber, malumat.

säy esäp ni birhälär şını alıp
sıgıp kitä Tik taramışzan
vaqıtta barıp inä üzeneñ im
tomon itep xäbären höyläp

xäbir:**1. xäbir:****Sayfa 124**

Satır: 26

Xäbir (kişi adı).

Ul ni ää säpsim ırıstan nämä
lä baha İşanmahan
beräy tön ä ni tege ürge
tuğayğa Kafır Xäbir tiräge

xäl:**1. xäle:-e****Sayfa 4**

Satır: 40

Hal, durum.

ultırzı Bıl moñhow tınlıqqa
unıñ artıq tüzer xäle
Ul uyınıñ oşo urınına yetkäs
awırtına hızlana torop

xäläl:**1. xäläl:****Sayfa 77**

Satır: 5

Helal.

nikax uqıtıp xäläl yefet itep
alırımıñ tip eşte tözätergä
buldı Xammat älbittä
kilenen nikaxlap aldı läkin

xäldän tay:**1. xäldän tayğan:-ğan****Sayfa 24**

Satır: 33

Kelime Tipi: **Deyim***Çok yorulmak;*

halsizleşmek, güçsüzleşmek.
ilap xäldän tayğan bala
atahınıñ qulında uq yoqlap
kitte
Sıwaqay äbey Baygilde
ağayğa ğorur qaraş taşlap
aldı

xälfä:**1. xälfälär:-lär****Sayfa 127**

Satır: 41

Müderis.

tırışqan Mäzräsälä mullalar
xälfälär unı uqıwğa ixlas
ziräk tırış bulğanı ösön
yaratqandar uğa zur kiläsäk

1. xälhez:**Sayfa 6**

Satır: 1

Halsiz, güçsüz.

Säğürä yeñgä arıq xälhez
quldarın ireneñ kiñ köslö
yawırınına halıp yomşaq
qına hiypap quyzı

xälim:**1. xälim:****Sayfa 89**

Satr: 29

Xälim (kişi adı).

Şäwräneñ atahı balta oştahı
Xälim ağay bötä ğümeren
keşelärgä matur matur öyzär
halıp semärläp möhörläp

xälle:**1. xälle:****Sayfa 36**

Satr: 32

*Güçlü, gücü kuvveti**olan.*

Särbiyamaldıñ atahı menän
äsähe bay bulmahalar za
xälle genä yaşänelär Berzän
ber qız bulğan Särbiyamal

xäqiqät:**1. xäqiqät:****Sayfa 127**

Satr: 39

Hakikat, gerçek.

taşsı kewek yäbeşep yatıp
añ belem xäqiqät ezlägän
Üzensä tormoştıñ serenä
töşönörgä donyanı tanırğa

xäräkät:**1. xäräkättän:-tän****Sayfa 13**

Satr: 32

Hareket.

la unı tñlamanılar Unıñ
bötä täne taş kewek awır
bulıp xäräkättän tuqtap
qalğaynı

xäräkäthez:**1. xäräkäthez:****Sayfa 13**

Satr: 27

Hareketsiz.

kilep ilaştılar Säğürä yeñgä
bik ozaq xäräkäthez yatqas
qına işenä kilde Küzen astı
Torop ultırırğa teläne

xärbi:**1. xärbi:****Sayfa 212**

Satr: 16

Askeri.

qul kütärewselär Ularzı his
kisekmäştän totop törmägä
ozatırğa huğış osoronoñ
xärbi zakonı buyınsa qatı

xäref:**1. xärefe:-e****Sayfa 58**

Satr: 26

Harf.

yunılmağan yışılmağan zur
horo taş ultırtqan da uğa ni
menänder batıw soqop
ğäräp xärefe menän
Tolombät

xäsän:**1. xäsän:****Sayfa 90**

Satr: 20

Xäsän (kişi adı).

Kıl mırza
Xäsän imğäkläp urındıq
sitenä kilde lä qıwanıp

xäsbiyamal:**1. xäsbiyamaldı:-dı****Sayfa 225**

Satr: 28

Xäsbiyamal (kişi adı).

kilewen äytep yügerep
tığanday öyzän sıgıp kitte
Uğa
Şäwräne Xäsbiyamaldı unan
tağı başqa ber nisä qızı

xäsis:**1. xäsis:****Sayfa 150**

Satr: 32

*Kin ve nefret duygusu**uyandıran, adi.*

awılda bınıñ ösön Ğabbas
mulla nimä eşläter ine ikän
ä
Täre yahayhıñ xäsis tip taş
menän atıp ültertterer

xäsrät:**1. xäsräte:-e****Sayfa 185**

Satr: 13

Hasret, özlem.

menän Ayhılıwzıñ xäsräte
tağı arttı Tap şul köndärzä
Särbiyamaldıñ qalanan yulı
uñıp käyefe yaqşırıp

xästätärle:**1. xästätärle:****Sayfa 128**

Satr: 45

*Özenli, itinalı,**ihitimamlı.*

seminariyanan qasıw yeñel
bulmağan Unı bında
xästätärle
quldar ğına tügel bik uyaw
ayıq küzzär zä küzätep
torğan

xästätärlekle:**1. xästätärlekle:****Sayfa 85**

Satr: 36

*Özenli, itinalı,**ihitimamlı.*

buşağan arala üzen dä iren
dä höyöp tärbiäläp yörötä
belä torğan xästätärlekle qatın
bulırğa la här saq handuğas

xätär:**1. xätär:****Sayfa 65**

Satr: 20

*Bela getiren, felaket**getiren kötü şey.*

allağa batşağa qarşılıqta
yäştärze azzırırwza ularzı
vlasqa qarşı ayaqlandırırwza
tağı ällä ni xätle xätär

xäter:**1. xäteren:-en****Sayfa 23**

Satr: 41

*I. Hatır II. Gönül,**keyif.*

äbeyzeñ xäteren haqlap qot
qoyorğa qarşı kilmäne Äyzä
qoyhon inde Unıñ fayzalı
bulmağan kewek zararı la

xätäre qal:

1. **xätäre qalmaq:-ma, -y**

Sayfa 21

Satır: 32

Kelime Tipi: -

Hatırı kalmak;

sinirlenmek.

eşsän qullı bulıwı ösön

höyöp quşılğanlıqtan uğa

beräwzeñ dä xätäre qalmaq

Bına oşo Sıpsıq Şähit babay

xäterlä:

1. **xäterläp:-p**

Sayfa 5

Satır: 33

Hatırlamak, akla

düşmek.

uylanıp tik ultırıwsan bulıp

kitewen xäterläp öndäşmäy

qaldı İsmaham hin elekkesä

haw bulhañ da ber xäl ine

Keşegä balaş huğıp keyez

başıp bulha la köndälekte

xäterläät:

1. **xäterläät:-ä**

Sayfa 12

Satır: 24

Hatıra getirmek,

hatırlatmak.

harı yözö menän özlöp

töşörgä torğan közgö

yapraqtı

xäterläät ine

xätfä:

1. **xätfä:**

Sayfa 46

Satır: 2

Kadife.

bıl keşe üzeneñ ayağına

keygän sitek kaluşı

maylanıp

bötkän qara xätfä tübätäye

buyılı yebäk sapanı menän

xätle:

1. **xätle:**

Sayfa 4

Satır: 30

Dek, kadar.

yer ütteñ Qaramış bayzan

başlap Taşlınıñ Timaş

bayarına

xätle ikäwläp bötä bayzıñ

küpme urağın urzıq

xätlem:

1. **xätlem:**

Sayfa 189

Satır: 20

Gibi, kadar.

şöbhäle toyğö uyatmawı

kirehensä küz aldın yaqtırtıp

nisekter küñelde yeñeläytep

donyala yäşäwe ul xätlem

xäwef:

1. **xäwef:**

Sayfa 95

Satır: 25

Bahtsızlık, mutsuzluk

getiren şey.

keskäy yörägenä nindäyzer

bildähez xäwef halğan

kewek

bulalar Hatıbal Olo Eyek

buylap İlseğoldan un un biş

xäyer:

1. **xäyer:**

Sayfa 3

Satır: 22

Hayır, fayda.

tar küzänäktär aşa qurğaş

taşma bulıp huzılğan ay

nurzarı älbittä öy esen

yaqtırta almayzar Xäyer

bında

xäyer sazaqa:

1. **xäyer sazaqanı: -nı**

Sayfa 10

Satır: 2

Kelime Tipi: -

Sadaka.

itew menän genä tügel ä im

tom öşköröw tököröw

kileşhen ösön imsene

rizalaştırırğa xäyer sazaqanı

xäverse:

1. **xäversegä:-gä**

Sayfa 192

Satır: 4

Dilenci.

äxirät yerhezgä kilmeşäkkä

mähär tülär ämäle bulmağan

xäversegä qız birer xälem

yuq İştüğanıgız yuqqa

xäylä:

1. **xäylä:**

Sayfa 37

Satır: 36

Hile, aldatma.

bında baylıqtıñ aqsanıñ

nimä ikänen unıñ nindäy

köskä eyä bulıwın añlanı

Xäylä yalğandıñ serenä

töşöndö

xäyläkär:

1. **xäyläkär:**

Sayfa 77

Satır: 18

Hilekar.

Töşä yazıp eyelgän dä iren

ilap ışandırırğa öyrängän

xäyläkär qatın şikelle haman

şulay ber özlökhöz şämärä

xäzer:

1. **xäzer:**

Sayfa 3

Satır: 34

Şimdi, şu an.

kilälär Bibeş ğailälä iñ

ölkän bala Uğa un dürt yaş

Ul

inde xäzer öyzä bötä eşte

tiyerlek eşläy ala Ä bına

xäzerge:

1. **xäzerge:**

Sayfa 22

Satır: 20

I. Şimdiki, şu anki II.

Günümüzdeki, son

zamanlardaki, son
dönemlerdeki.

Äsähe qız saqta törlö yep
menän näğəşläp sigep
Baygilde
ağayğa büläk itkän xəzerge
köndä handıq töböndä

xäzrät:

1. **xäzrätteñ:-teñ**

Sayfa 97

Satır: 21

Efendi, hazret, alim.

Xi xi xi tip ısınlap kinänep
kölä Usman bay Xäzrätteñ
şälkem yükähe şäyme ni
miñä Şart itep özöldö lä
kitte

xäzrätlek:

1. **xäzrätlek:**

Sayfa 134

Satır: 19

Din alimliği.

tırışlıq kürhätkäne ösön
Ğabbas mulla xäzrätlek
däräjähenä kütärelergä
teyeşle bulğan Läkin
yawızlıqtı

xa xa:

1. **xa xa:**

Sayfa 64

Satır: 43

Kelime Tipi: -

*Ha ha ha! Bağırarak
gülmeyi bildiren söz.*
esep işerep awnap yatıwsılar
unda küp bula Xa xa
Baygilde ularzan kämme ni

xafa:

1. **xafalı:-lı**

Sayfa 224

Satır: 19

Hayıftı.

birze lä xafalı tawış menän
hüzgä kereşte
Qara äle ulım Timerbay İldä
bik tınışız hüzzär

xafalan:

1. **xafalana:-a**

Sayfa 105

Satır: 13

Hayıflanmak.

Ä bına Aldar batır yeñep
quyha tip xafalana Yemeş
Yuq yeñmäs ti Baygilde
ağay ısanış itep

xaj:

1. **xajda:-da**

Sayfa 130

Satır: 10

Hac.

Xaji küptän tügel genä
üzeneñ Mäkkägä Mäzinägä
barıp
qäğbägä baş urup xajda
bulıp qaytıwın xajğa
barışlay

xaji:

1. **xaji:**

Sayfa 130

Satır: 8

Hacıya giden kimse;

hacı.

ütewgä äle Ğabbas mulla
xäzrät däräjähenä
kütärelergä
lä ölgörmäs elek ber kiste
uğa tanış xaji kilep töşkän

xalıq:

1. **xalıq:**

Sayfa 5

Satır: 9

Halk, topluluk.

Yetmähä kemgä bit Qaramış
bayğa Xalıq unıñ Qaramış
tıgän isemen yuqqa ğına
Qormoş tip
almaştırmağandır

xalıqsa:

1. **xalıqsa:**

Sayfa 142

Satır: 2

Halk dilinde.

Eye yeñel bulmanı miñä lä
tip tınıs qına dawam

itte Qarasäs äbey Mineñ yaş
xalıqsa äytkändä tıw

xammat:

1. **xammat:**

Sayfa 47

Satır: 24

Xammat (kişi adı).

hala başlağan Xisbullanıñ
ber tuğan ağahı köräşse
Xammat batır şaytan bulıp
arağa ingän Şunan Sälimä

xan:

1. **xan:**

Sayfa 90

Satır: 6

Sayı oyunu.

taş tabıp apqayttım Bına
ular Ällä xan uynaybızını
Xan uynahaq mineñ ber itäk
matur taştarım da bar Yä

xaq:

1. **xaq:**

Sayfa 36

Satır: 29

*I. Allah II. Doğru,
dürüst, gerçek III. Satılıp
alınan şeyin değeri, paha.*
şikhez xaq ine Bınıñ menän
ul Qasqın Särbiyamal tığän
isem dä alğayını inde Şulay
uq bala tapmawı la dörös
ine

xaqhızlıq:

1. **xaqhızlıq:**

Sayfa 59

Satır: 10

Adaletsizlik.

qaytıwzan mäxrüm
iterzärme ikän ni Ni tiklem
awır Ni
tiklem xaqhızlıq

xaqında:

1. **xaqında:**

Sayfa 7

Satır: 35

Hakkında, üzerinde.

ağay ana şunday
mörtättärzeñ berehe Unıñ

xaqında
Sıwaqay äbey urını kilgän
hayın

xaqına:

1. xaqına:

Sayfa 8

Satır: 45

İcin.

kilen xaqına barham barıp
sığırmın tine Bälki
ul bına xəzer ük kilep tä iner
äle hin Baygildegä qarap

xaqlığı:

1. xaqlığı:

Sayfa 21

Satır: 18

Adalet, doğruluk.

äbeyzär
Şulay itep küz teyew xaqlığı
his şikhez işbat

xaqlıq:

1. xaqlıq:

Sayfa 57

Satır: 26

Adalet, doğruluk.

Uğa yawap qaytarıwsı
bulmanı Awır bulha la bıl
hüzzärzä xaqlıq bar ine şul

xaqta:

1. xaqta:

Sayfa 4

Satır: 3

Konuda, hakkında.

kiserergä tura kiläsäk Ular
äle bıl xaqta uylay
belmäyzär
Öyzön tomroqloğon da
tarlığın da yurğandıñ ös
keşe

xaram:

1. xaram:

Sayfa 31

Satır: 29

Haram.

beräy xaram nämäne yañılış
aşahañ bismilla äytep qırq

tapqır tökörörgä käräk ti
Şunan gonah ta bulmay yen

xarap:

1. xarap:

Sayfa 7

Satır: 30

*I. Berbat, kötü II. Çok,
fazla.*

Sıwaqay äbey ösön keşene
bäxetle lä haw za itä torğan
nämä im tom öşköröw
tökörow Unhız keşe xarap

xas:

1. xas:

Sayfa 34

Satır: 31

*I. Has, hakiki, özellikli
II. Tam, aynı.*

his tä xas bulmağansa awır
huqranıp ta quyzı
Ey allam ayzar buyı zarıgıp
kötöwebez yalınıp

xasil:

1. xasil:

Sayfa 179

Satır: 6

Netice, sonuç.

saqta unıñ ike bitendä lä
eyägeneñ osonda la keskäy
genä soqorzar xasil bula
Sınayaq kewek aq tigez

xat:

1. xat:

Sayfa 145

Satır: 25

Mektup.

yegettärgä xat uqıw şäyme
ni ul Eye bit Äxät
Tuñğan itektären ber
berehenä huğıp tıpıldap
beyep

xatta:

1. xatta:

Sayfa 5

Satır: 43

Hatta, bile.

kilä xatta yünläp ısıq ta
töşkäne yuq Äğär yañınan
un
un biş kön şulay torha aşlıq
köyä başlayasaq Ul saqta

xatalıq:

1. xatalıq:

Sayfa 77

Satır: 3

Hatalı iş, yanlışlık.

da ber xatalıq eşlängän ikän
tınıs qına bötöräyek
hin kileneñde ber kiskä
nikaxlap al da ayır Min
qabattan

xayran:

1. xayran:

Sayfa 136

Satır: 5

Hayran.

qulıñdı yäyähēñ dā xayran
qalahıñ Öndäşergä yaramay
Yäşägeñ kilhā teleñde teşläp
kenä tor Bına şulay ul

xaywan:

1. xaywandar:-dar

Sayfa 3

Satır: 12

Hayvan.

handuğas moñdarına mansıp
qıwana kölä ber özlökhöz
sıltrap ağa la ağa Ağastar
säskälär xaywandar xatta

xezmät:

1. xezmät:

Sayfa 92

Satır: 36

Hizmet, iş.

belmägän yaqşı küñelle keşe
bulğan unıñ xujahı Şuğa
kürä İzris unda denşçik
bulıp ozaq yıldar xezmät
itkän

xezmätkär:

1. xezmätkär:

Sayfa 254

Satır: 1

Hizmetkar, hizmetçi.
telhez xezmätär käräk ine
Şämsiä ularzın bıl telägen
tulıhınsa aqlanı Yegen attay
eşläne qaynı beyemeneñ

xezmätse:

1. **xezmätse:**

Sayfa 67

Satır: 23

Hizmetçi.

yort yeren taşıqtan da alğan
Uğa nimä Xezmätse lä
at ta yeterlek Ana xäzer
räxätlänep qoro utın yagıp
yata

xıval:

1. **xıyaldarı:-dar, -ı**

Sayfa 40

Satır: 14

Hayal.

sikhez qıwanğaynı
Üzzäreneñ atı bulıw
turahındağı tatlı
xıyaldarı inde tamam
tormoşqa aşqan kewek
toyğaynı

xıyalları:

1. **xıyalları:-a**

Sayfa 37

Satır: 40

*Hayale dalmak, hayal
etmek.*

kewek bay bisä bulıp
tetterep donya kötöw
xaqında yış
qına xıyalları başlanı
Oşonoñ ösön dä ul bılıtır qış

xıyanat:

1. **xıyanat:**

Sayfa 65

Satır: 41

İhanet.

möxäbbätenä xıyanat itergä
telämäne Awıldı taşlap
kitewzän qırqa baş tarttı Ä
Baygilde ağayğa ul sikhez

xızır ilyas:

1. **xızır ilyas:**

Sayfa 42

Satır: 19

Kelime Tipi: -

Hızır İlyas.

kitep bara ikän tege mäskäy
äbey xızır ilyas bulıp
babayzın qarşıhına kilep
sıqqan da

xi xi:

1. **xi xi:**

Sayfa 99

Satır: 29

Kelime Tipi: -

*Haşif şekilde gülmeyi
bildirir.*

Xi xi beleş min bit hezze
yerle ittem Yerzeñ iñ
kättä urınına kilterep
ultırtım bit min hezze xi xi

xikäyä:

1. **xikäyähän:-hen**

Sayfa 25

Satır: 39

Hikaye.

kitte ul xikäyähän Eyy äle lä
kön kewek işemdä
Xozayqayım qabat
kürhätmähän ul köndö
Täwbä

xilaf:

1. **xilaf:**

Sayfa 44

Satır: 21

*I. Yakişksız, uygun
olmayan II. Geri, aksi, ters.*
hul yaqtan miñä säy
yahawğa xilaf bula la baha
tip Särbiyamal qarşı kilep
qarağaynı la Baygilde ağay

xirurg:

1. **xirurg:**

Sayfa 277

Satır: 25

Cerrah.

ošta xirurg izge küñelle keşe
İvanov tigän vraç eşläy ine

Timerbayzın qabırğaları
hınğanğa oqşay Bında

xis:

1. **xistär:-tär**

Sayfa 72

Satır: 36

His, duygu.

ğına bulha la uğa tuyğansı
qarap tormawına ükenä
Oşonday ğazaplı yäşeren
xistär menän yanıp ike ös
yıl

xisbulla:

1. **xisbulla:**

Sayfa 46

Satır: 13

Xisbulla (kişi adı).

Äyzük äyzük Xisbulla sufiy
räxim genä it öygä in türgä
uz
Unan ber ni añlamay aptırap
torğan Baygilde ağayzın

xitrov:

1. **xitrovtar:-tar**

Sayfa 249

Satır: 27

Xitrov (özel ad).

Bireşmäbez Xitrovtar
toqomo
Volost komitetının bayzar
qulına elägewen Timerbay

xixilda:

1. **xixıldap:-p**

Sayfa 45

Satır: 1

*Haşifçe gülmek,
tebessüm etmek.*
xixıldap kölä kölä Yemeşteñ
awızına imsägen
qaptıra başlanı

xoloq:

1. **xoloq:**

Sayfa 216

Satır: 14

Tabiatlı, karakterli.
yebärmäy bikläp tigändäy
totto Şulay za Bibeş yıldan

yıl
üşä zuraya täñ yağınan ğına
tügel aqıl xoloq yağınan da

xoloqlo:

1. xoloqlo:

Sayfa 7

Satır: 42

Tabiatlı, karakterli.

zä yälsämäy Başı yalsılıqtan
sıqmay unıñ tip höyläy Ä
inde artıq başalqı xoloqlo az
hüzle Säğürä yeñgäne ul

xolqo:

1. xolqo:

Sayfa 70

Satır: 36

Yaratılış, tabiat,

karakter.

Älep bey iman şartınan
başqa ber nämä lä belmäne
Mäzräsänän sıqqas unıñ
buldıqhız ber qatlı xolqo
mulla

xolqon:

1. xolqon:

Sayfa 140

Satır: 10

Yaratılış, tabiat,

karakter.

Allam haqlahın Äsäyem
märxümde äytäm äle
Şafıqtıñ
oşo xolqon belä torop mine
uğa ärläy ärläy birmäkse

xoquq:

1. xoquğı:-ı

Sayfa 157

Satır: 40

Hukuk.

häm bik ük belergä lä
tırışmağan nazan xalıq
arahında
üzen xoquğı siklänmägän
alla ilsehe itep
işäplägänlektän

xozay:

1. xozay:

Sayfa 11

Satır: 4

Allah.

Yarar huñ ulay bulğas tip
quyzı Qabul itäyek
Käzä lä xup Bik xup Birhen
xozay Alla qabul ithen

xozay birhen:

1. xozay birhen:

Sayfa 239

Satır: 31

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Allah nasip etsin.

Batşa töşkäs huğış ta
bötörmö ikän Ya xozay
birhen
xozay Şulay ğına bulhın

xököm:

1. xököm:

Sayfa 53

Satır: 41

Hüküm.

xököm ittelär bit Yä ni ösön
Ni ösön
Särbiyamal uğa qırt kişep

xökümät:

1. xökümäte:-e

Sayfa 57

Satır: 42

Hükümet; devlet.

qorğan da ber qayza la kitep
yörömägän ti Berzän ber
vaqt batşa xökümäte
başqorttarğa yerzären awıl
awıl itep

xörmät:

1. xörmät:

Sayfa 38

Satır: 24

Hürmet, saygı.

qatının Yä hılıw ilama
Mineñ balalarım hineñ
balalarıñ
bulır Üz äsäläre kewek
xörmät iterzär Min ularğa
şulay

xörmätlä:

1. xörmätlärmen:-r, -men

Sayfa 192

Satır: 33

Hürmet etmek, saygı

göstermek.

kürep gümer buyı
qäzärlärmen xörmätlärmen
tip
yalınğanğa ğına tip höylänä
höylänä torop işek

xörmätle:

1. xörmätle:

Sayfa 92

Satır: 41

Hürmetli, saygılı.

ayırılığılı kilmäy bigeräk tä
şunday xörmätle keşeneñ
hüzen kire qağırğa baznat
itmäy bığa riza bulğan Azaq

xörriät:

1. xörriät:

Sayfa 239

Satır: 8

Hürriyet, özgürlük.

qultıq tayağına tayanıp
miskä öştönän yergä hikerze
Uraa Böthön huğış Böthön
izewselär Yäşähän xörriät

xört:

1. xört:

Sayfa 231

Satır: 1

Kötü, değırsiz.

xört kenä ä üzzäre tiñhez
köslö qıyıw aqıllı yor hüzle
yaqşı küñelle taz batırzar
turahında höyläne ul

xösnölxaq:

1. xösnölxaq:

Sayfa 118

Satır: 5

Xösnölxaq (kişi adı).

Hatıbal Ğabbas mulla ulı
Xösnölxaq Äxmätşa qaraq
kewek teyšle türälärgä mal
baylıq ütkärep torop

xristian:

1. xristian:

Sayfa 128

Satır: 12

Hristiyan.

sığa torğan yılda ğına ber
töndö yuq ta bulğan Ber
azzan unıñ xristian dinen
qabul itewe İrimburza

xudojnik:

1. xudojnik:

Sayfa 150

Satır: 13

Ressam.

beläheñme bınamın tigän
xudojnik bulır ineñ hin ti
Yänähe hürät töşöröw oştahı
bulır ineñ timäkse bula

xuja:

1. xujalar:-lar

Sayfa 9

Satır: 7

Bir şeyin sahibi, sahip.

Ässälämägäläyküüm

Xujalar öyzäme

Sıwaqay äbey bıl säreldek

köylö tawıştı şunda uq

xup:

1. xup:

Sayfa 8

Satır: 44

Bir işe razı olunduğunu

ya da kanaat edildiğini

bildirir; güzel.

mulları kürep höylästem

Baygildeneñ üzen mörtätte

xup kürmähäm dä Säğürä

xupla:

1. xuplamağan:-ma, -ğan

Sayfa 50

Satır: 42

I. Dürüst, güzel

bulmak; güzel görmek II.

Her şeyi kabullenmek.

Baygilde ağayzıñ yap yaş

qızız kürmägän belmägän

tol

irgä hatıp yebärewen

xuplamağan kürşe küländeñ

xur:

1. xur:

Sayfa 62

Satır: 26

*I. Kıymetsiz, insan
nazarında eksik II. İslam
inancına göre cennetteki
güzel kız, huri.*

qısıqırıp kölöp yebärze

Mulla ağay araqı xur qızı

tügel bit ul Niñä unı

xurlıq:

1. xurlıq:

Sayfa 83

Satır: 26

*Utanma duygusu;
aşagılanma, rezil etme.
Sälimäneñ atahı la başta
Bılay yözömä xurlıq
kiltergäs hin mineñ balam*

xurla:

1. xurlap:-p

Sayfa 90

Satır: 33

Aşağılamak.

äle Qayhı ber qızzar ularzı

yerhez kilmeşäk tip xurlap

üzäreneñ bizzerälär Qayhı

beräwzäreneñ küp vaqıt ata

xuş:

1. xuş:

Sayfa 9

Satır: 20

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

*I. Hoş, güzel II. Hoşça
kal.*

sataları şikelle oslo käre

barmaqtarın tırpaytıp

Yä xuş allahı äkbär tip biten

arlı birle hıypap

xuşbıy:

1. xuşbıy:

Sayfa 181

Satır: 9

Koku.

yäki baqır aqsanan huğılğan

baldaq yäki xuşbıy közgö

yeşle habın büläk itewzären

küptän işetep belä ine Şuğa

xuşlaş:

1. xuşlaşırğa:-ırğa

Sayfa 64

Satır: 12

*I. Karşılıklı memnun
olmak, razı olmak II.
Vedalaşmak.*

yereñ qalmağan Yaray äle

Nikita barıp ingän Yuqha

hiñä bıl donya menän

xuşlaşırğa tura kiler ine Mä

esep

xutor:

1. xutorınıñ:-ı, -nıñ

Sayfa 119

Satır: 26

Kasaba.

Ul bötä ulandarı qızzarı

keyäwzäre menän bergäläp

Mrakovkala xutorınıñ yartı

uramın yartı yeren biläp

-Y-

yä:

1. yä:

Sayfa 4

Satır: 34

I. Veya, ya...ya; ya da

II. Elbette, olur, tamam.

şaytan da sığa almaş tigän

danıñ taraldı Ä baxet

bulmanı

Qayza huñ ul baxet Yä

berzän ber atıbzığa xätle

ülep

yäberhen:

1. yäberhenep:-ep

Sayfa 65

Satır: 33

Zulüm olarak görmek.

oşo xaqta sikhez yäberhenep
uylawzan üzen his tä tıya
almay yözäne

yäberlä:

1. **yäberlägäne:**-gä, -ne

Sayfa 71

Satır: 22

Zulmetmek, baskı

yapmak.

Arıw ğına xujalığı la bar
Uşal qäynä iseme taralğan
Taiba äbey zä unı
yäberlägäne yuq Kirehensä
böta kösö

yäbes:

1. **yäbeşte:**-te

Sayfa 40

Satır: 23

I. Yapışmak II.

Tutunmak III. Bulaşmak
(hastalık için).

belmäy at başına barıp
yäbeşte
Tırrr Yeränsäy

yäbeskä:

1. **yäbeşkähe:**-he

Sayfa 191

Satır: 18

İpucu.

äbey Ay kitem yıl kitem
enä buyı yer kitem tigändäy
mineñ böğöngö ozon
hüzzeñ yäbeşkähe şunda yä
ber

yäbeşkäk:

1. **yäbeşkäk:**

Sayfa 44

Satır: 45

Yapışkan.

yäbeşkäk quldarzan qotolow
mömkinme huñ Särbiyamal

yäbeşter:

1. **yäbeşterep:**-ep

Sayfa 22

Satır: 31

Yapıştırmak.

yäbeşterep bısıratıp ta
bötkänheñ inde
Bına äsäyeñ oroşor äle
üzeñde ti

yägez:

1. **yägez:**

Sayfa 209

Satır: 40

Hadi, alın, tutun!

Hay räxmät Yäşäybez bılay
bulğas tip qıwandı yat
haldat
Eye saqma qabındı Yägez
kümaqlap tötätep yebäräyek

yähännäm:

1. **yähännämğä:**-gä

Sayfa 130

Satır: 25

Cehennem.

Kafırzıñ yänen yähännämğä
yebärergä nasip it allam
Şul waqıt qapıl unıñ işenä
yulbaşarzar xaqında xalıq

yähät:

1. **yähät:**

Sayfa 18

Satır: 4

I. Yön, taraf II. Hızla,

çabucak.

kewek qızarıp yana ine
Äyzä inde Yäneş yähät bul
tip aşıqtırzı

yäki:

1. **yäki:**

Sayfa 12

Satır: 35

Ya da, veya.

quyzı Balalar ılargä la yäki
ni zä bulha beräy hüz
äytergä lä belmäy qatıp
qaldılar Bäke menän
sabılğan

yäl:

1. **yälme:**-me

Sayfa 55

Satır: 32

*Çok yazık!, Yazıklar
olsun!, Yazık!; maalesef.*
kürzem işetmähä lä işettem
tip qul tamğahın huqqan
Uğa nimä keşe başı yälme
ällä üz qorhağı yaqınmı

yällä:

1. **yällämäşkä:**-mäş, -kä

Sayfa 10

Satır: 3

*Üzölmek, efkarlanmak,
kederlenmek; acımak,
kıyamamak.*
yällämäşkä käräklekte
töşöndöröw menän
tamamlandı
Samawırzı ber ike tapqır
yañırtıp qıstapıp qıstapıp

yälse:

1. **yälsemäy:**-mä, -y

Sayfa 7

Satır: 41

Rahatlamak.

zä yälsemäy Başı yalsılıqtan
sıqmay unıñ tip höyläy Ä
inde artıq başalqı xoloqla az
hüzle Säğürä yeñgäne ul

yäm:

1. **yämen:**-en

Sayfa 106

Satır: 38

Güzel, hoş.

yaratıwı turahında
nisänseler tapqır höyläp ala
Läkin tın
kisteñ yämen yebärewse bıl
tuqıldawzar ällä ularğa yış

yäm yäşel:

1. **yäm yäşel:**

Sayfa 12

Satır: 1

Kelime Tipi: -

Yemyeşil.

Yäm yäşel genähe mineke
Seyä qızılı üzemä

yämägät:

1. **yämäğäte:-e**

Sayfa 50

Satır: 11

I. Toplum, cemaat II.

Yeni gelin.

yämäğäte bulıwınıñ berense
bildähe ine

Oşolay itep Särbiyamal
ğäzättä yeñgä keşelär
başqara

yämälkä:

1. **yämälkä:**

Sayfa 30

Satır: 15

Yämälkä (özel ad).

batır menän Yämälkä batır
bulahı sağında ul awılda
äbey batşa ğäskärzäre ürt
halıp kölon kükkä osorop

yämän:

1. **yämän:**

Sayfa 88

Satır: 27

Yemen (yer adı).

Yämän illärenän

Qalqıp kidär di

yäme:

1. **yäme:**

Sayfa 14

Satır: 18

İyi mi?, Olur mu?.

itägen qaplap quyzı
hin dä oşolay ultır hılıw
yäme Aşağanda ikmäk

yämğeche:

1. **yämğeche:**

Sayfa 143

Satır: 38

Tamamı, hepsi, bütünü.

artaban höyläp kitte Tawge
iremdän Ğäliullamdan
ike bala Sämiğullamdan un
bala kilterzem Yämğeche un

yämhez:

1. **yämhez:**

Sayfa 12

Satır: 8

Çirkin, sevimsiz.

Ularzıñ da tıstarı yuq

Yöndäre tuzıp yöröy Nindäy
yämhez bulıp qala bit bıl
urın

yämlä:

1. **yämläp:-p**

Sayfa 30

Satır: 32

*Pek güzel yapmak, çok
hoş yapmak.*

ürge osqa yäşel timer tübäle
Öyzäre zäñgärgä buyalğan
semärle qapqaları menän
bötä uramdı yämläp ultırğan

yämle:

1. **yämle:**

Sayfa 57

Satır: 37

*Görkemli, güzel; çok
hoş.*

saqrımdar ütep könsıǵışqa
Ural itägenä kilep yämle
Eyek
buyında yäylärgä
yaratqandar ti Ä iñ oloları
Tolombät

yämsäyt:

1. **yämsäytep:-ep**

Sayfa 228

Satır: 26

*Yassılaştırmak,
basıklaştırmak.*
kürhätep tikşerä tikşerä
Yemeş unıñ bılay za
yämşek
tarıq tanawın bötönläy
yämşäytep bäläp quyzı

yämşek:

1. **yämşek:**

Sayfa 125

Satır: 37

Basık, yassı.
ber nämä lä išetelmäy
Yämşek ay za diñgez
töbönä

ırǵıtılğan aq huyırtaş şikelle
töşhöz genä yaqtırıp kükten

yän:

1. **yän:**

Sayfa 42

Satır: 35

I. Can; gönül II.

*İnsanın tabiatı, yaratılışı III.
En yakın dost.*

Aldayhıñ Küzeñdän belep
toram hiñä ber izge yän
dawa öyrätkän hin mine
şäbäytergä telämäyheñ ikän

yän äsetkes:

1. **yän äsetkes:**

Sayfa 104

Satır: 12

Kelime Tipi: **Deyim**

Can yakan; acı veren.

ultırıwı bötököhöz qıwanıs
birä baya uramda išetep
qaytqan yän äsetkes
hüzzärze onottorğanday
bula ine

yän farmanğa:

1. **yän farmanğa:**

Sayfa 96

Satır: 5

Kelime Tipi: -

Var güçle.

yatıp atın yän farmanğa
saptırıp Usman bay
qapqahınan
inep kitte Qızzar unıñ
bazarzan qızmasa qaytıwın

yän köskä:

1. **yän köskä:-kä**

Sayfa 44

Satır: 32

Kelime Tipi: -

Canla başla; var güçle.

Kil äle qızım höyayem
üzeñde Min hineñ äsäyeñ
bit tip bälände ul
Yemeşteñ yän köskä
säbälänep qasıwın

yän kövzör:

1. **yän köyzörgös:-gös**

Sayfa 81

Satır: 15

Kelime Tipi: -

Kızdırmak,

sinirlendirmek,

öfkələndirmək.

yän köyzörgös tä mǝzǝk tä
toyoldo Lǝkin ul yomǝsaqlıq
kürhǝtep eǝte bozowzan
qurqıp Xisbullahın qamsı

yän öǝötkǝs:

1. **yän öǝötkǝs:**

Sayfa 98

Satır: 23

Kelime Tipi: -

Soğuk; itici.

saq yän öǝötkǝs qırıs
qarañğı kürenǝ Ąle lǝ ul
bında
kilep tuqtağas yörǝgendǝ
öǝötwǝgǝ oqsağan ber
halqınlıq

yän öǝzgös:

1. **yän öǝzgös:**

Sayfa 112

Satır: 46

Kelime Tipi: **Deyim**

Bezdirici, bıktırıcı.

Öy esendǝ tağı la tomraraq
qısqınqırağ Eǝlek kükrǝkte
bıwıp tamaqqa ürelǝ Oǝo
yän öǝzgös eǝlekkǝ tüzǝmǝy

yän tǝn:

1. **yän tǝn:**

Sayfa 216

Satır: 11

Kelime Tipi: -

Bütün varlık.

tǝn menǝn yaratırwı
qǝzerlǝwze uğǝ xezmǝt
itewze talap
itte Bibeste bötǝ keǝenǝn
könlǝp öyzǝn ber azım sitkǝ

yǝnǝ:

1. **yǝnǝ:**

Sayfa 6

Satır: 5

*Yeniden, tekrardan, bir
kez daha.*

Baygilde ağıy yǝnǝ tınıp
qaldı Ą Sǝğürǝ yeñǝneñ
unı
nisek tä yıwatqılı Ąz genǝ
bulha la ömötlǝndergehe

yǝnǝhe:

1. **yǝnǝhe:**

Sayfa 16

Satır: 26

Güya, sözde.

töbönǝ tayanıp yǝnǝş huzılıp
yattılar za ayaqtarın bar
köskǝ säpeldǝtǝ başlanılar
Yǝnǝhe yözöp kittelǝr Yılı

yǝnǝş:

1. **yǝnǝş:**

Sayfa 16

Satır: 25

Yanında, yanı başında;

dipdibe.
töbönǝ tayanıp yǝnǝş huzılıp
yattılar za ayaqtarın bar
köskǝ säpeldǝtǝ başlanılar
Yǝnǝhe yözöp kittelǝr Yılı

yǝnbikǝ:

1. **yǝnbikǝ:**

Sayfa 41

Satır: 22

Yǝnbikǝ (kişi adı).

Öndǝşǝ almanılar Ular ösön
Baygilde ağıy üze yawap
birze Zırılı Bibiğǝyşǝ
urtansılı Yǝnbikǝ ā anawı

yǝne sıqqırı:

1. **yǝne sıqqırı:**

Sayfa 162

Satır: 31

Kelime Tipi: -

Canı çıkası!.

Hırğalaq eyep yörögǝnder
yǝne sıqqırı İtek tabanın
tuzzırıp hırğalaq eyğǝnder
tip tirğǝnde Sǝrbiyamal

yǝneş:

1. **yǝneş:**

Sayfa 3

Satır: 32

Yǝneş (kişi adı).

İştüğǝndan birerǝk işke ber
qorama yurğǝn aǝtında
ös qız yoqlay Ular Bibes
Yǝneş Yemeş Qızzar za
üşep

yǝngǝle:

1. **yǝngǝle:**

Sayfa 58

Satır: 28

Yǝngǝle (özel ad).

toqomonan Mǝxmüt ibni
Hayılmış Hayılmış ibni
Qazmaş
Qazmaş ibni İrgǝle İrgǝle
ibni Bayğǝle Bayğǝle ibni
Yǝngǝle

yǝnhez:

1. **yǝnhez:**

Sayfa 191

Satır: 35

*I. Cansız II. Coşkusuz,
neşesiz.*

başlanı Birerzǝr tip ni kem
Sǝrbiyamal ul tiklem yǝnhez
bulma āle tip Qarasǝs ābey
zǝ qatı boşonop kitte Üzeñ

yǝnlǝn:

1. **yǝnlǝnep:-ep**

Sayfa 5

Satır: 4

Canlanmak,

hareketlenmek.

tǝ öǝtǝne

Şulay bulğas tine Sǝğürǝ
yeñğǝ yǝnlǝnep niñǝ

yǝnle:

1. **yǝnlerǝk:-rǝk**

Sayfa 87

Satır: 25

I. Canlı II. Hareketli.

Şuğǝ kürǝ İlseğol uramı la
ğǝzǝttǝğǝnǝn yǝnlerǝk
şawlıraq
İrtǝnsǝk arba tultırıp ağıas

köräk siläk kümer deget
teyöp

yöp vās:

1. yöp yās:

Sayfa 50

Satır: 41

Kelime Tipi: -

Gepgenç, gececek.

Baygilde ağayzıñ yöp yās
qızzı kürmägän belmägän
tol
irgä hatıp yebärewen
xuplamağan kürşe küländen

yās:

1. yās:

Sayfa 3

Satır: 33

I. Yaş II. Genç III.

Gözyaşı.

kilälär Bibeş ğailälä in
ölkän bala Uğa un dürt yās
Ul
inde xäzer öyzä bötä eşte
tuyerlek eşläy ala Ä bına

yās velkensäk:

1. yās velkensäk:

Sayfa 124

Satır: 16

Kelime Tipi: -

Gençler.

mawıǵıp kitte Timerbayzıñ
bıl qılıǵın mǵzäk kürep
kistären yās yelkensäk unıñ
yılqı kötkän yerenän
qaytmay

yāsä:

1. yāsär:-r

Sayfa 7

Satır: 27

I. Yaşamak II. Ömür

sürmek.

teläğänsä yarzam itep yāsär
ösön bötähenän elek oşo
irek kārāk

yāsär:

1. yāsäre:-ep

Sayfa 140

Satır: 33

I. Yeşermek II.

Yaşarmak, yaş olmak III.

Yaşlanmak, ihtiyarlamak.

Bıl hüzzärzän huñ Qarasäs
äbey nisekter yāsäre kitkän
hımaq bulıp totoş yaqtırıp
tıñıp ultırzı Bıl vaqıtta uğa

yäsät:

1. yäsätä:-ä

Sayfa 115

Satır: 26

Yaşatmak.

Ey äbey äbey ti Şähit qart
yılmayıp belmäyheñ Ber
nämä lä añlamayhıñ Oşo eş
kenä yäsätä bit minä Eş

yäşel:

1. yäşel:

Sayfa 9

Satır: 16

Yeşil.

muyınlı salış küzle
Äxmäzulla mulla işek
töböndä kaluşı
menän yäşel tayağın ğına
qaldırzı la sällähen sapanın

yäselsä:

1. yäselsä:

Sayfa 268

Satır: 21

Yeşillik, sebze.

huzılğan yäselsä
baqsalarında bötköhöz
qarbus qawın
kartuf qıyar ölgörzö

yäşen:

1. yäşende:-de

Sayfa 41

Satır: 32

Gizlenmek, saklanmak.

tupaş yämhez hımaq
yañğıranı Yemeş bötönläy
handıq
artına yäşende Särbiyamal
barmaq yanap quyzı

yäşenle:

1. yäşenle:

Sayfa 112

Satır: 40

Şimşekli.

qayğınan tamaq awırıwına
habışqandır za
Yäyzeñ tirä yaqtı yäşenle
yamğırzar qaplap alğan
tomra

yäşenmäk:

1. yäşenmäk:

Sayfa 90

Satır: 10

Saklamaç.

Bez bılay za gel öyzä
ultıraz bit
Yäşenmäk uynayıq tip
öştäne Yemeş

yäşer:

1. yäşerergä:-ergä

Sayfa 62

Satır: 21

Gizlemek, saklamak.

töbäldelär Äxmäzulla mulla
yäşerergä ölgörmäy qalğan
stakanın ike qullap qaplap
ultıra

yäşeren:

1. yäşeren:

Sayfa 72

Satır: 36

Gizli, saklı.

ğına bulha la uğa tuyğansı
qarap tormawına ükenä
Oşonday ğazaplı yäşeren
xistär menän yanıp ike ös
yıl

yäşeren bosoron:

1. yäşeren bosoron:

Sayfa 38

Satır: 2

Kelime Tipi: -

Gizlenen, saklanan,

gizlice yapılan.

Särbiyamalğa xäzer ir zatı
tabıw za yeñel eş tügel
alırğa Küp aqsanı ğına tügel
tirä yaqqa yamanatı taralğan

yäshez nihez:

1. yäshez nihez:

Sayfa 33

Satır: 22

Kelime Tipi: -

Gözü yaşsız;

ağlamadan.

küzzären gäzättän tış zur

asıp kerpek tä qaqmay

äsähenä

ozaq ozaq yäshez nihez

tekläp torzo la nindäyzer

ğäjäp

yäskäz:

1. yäskäzäp:-äp

Sayfa 252

Satır: 7

Gözyaşı dökmek, gözü

yaşarmak.

Äxätteñ teremek küzzäre

xatta yäskäzäp kitte Uğa bıl

temağa höyläşewä sikhez

awır Şul uq waqıtta duşına

yäskelt:

1. yäskelt:

Sayfa 91

Satır: 21

Yeşilimsi.

yerän mıyığı tekä tākābber

qaraşlı yäskelt küzzäre

menän ul näşel ügezen

xäterlätä Artıq zur kükräkle

qalın

yäsläy:

1. yäsläy:

Sayfa 7

Satır: 19

Genç yaşta, gençken.

Sıwaqay äbey irenän yäsläy

tol qalıp Säxiulla

isemle ber genä ul üstergän

Xäzer Säxiulla ir yetep qatın

yäşlek:

1. yäşlek:

Sayfa 19

Satır: 3

I. Gençlik II. Yaştaki, yaşındaki.

yete yäşlek Yäneşkä buyğa

üze zurlıq tip äyterlek tos

yomro kăwzäle dürt yäşlek

Yemeşte kütärewe siktän tış

yäşnik:

1. yäşnik:

Sayfa 79

Satır: 40

Sandık.

yäş kilendärgä ömä itälär

Ular uynay kölä yırlay

beyey

genä eşläp öyzö yañı ğına

yahalğan yäşnik kewek hap

yäştäş:

1. yäştäşter:-ter

Sayfa 47

Satır: 32

Aynı yaştaki, akran.

Qara hin unı bıl qartqa la

yäş qız kăräkkän Bına

oyathız Üze mineñ menän

yäştäşter äle tip asıwlanıp

yäteş:

1. yäteş:

Sayfa 6

Satır: 42

Uygun, elverişli.

yomşaq yağımılı hütle

izgeleksän yaqşı küñelle bıl

äbeygä

Sıwaqay tigän isem ğäjäp

yäteş tora kilep tora Şuğa

kürä

yäteşter:

1. yäteşterä:-ä

Sayfa 127

Satır: 26

Yetiştirmek.

bulğan Ğabbas mullanıñ

berzän ber qustıñı Xäbir

unan

da yäşeräk bulğan Bıl

waqıtta İrimburza mullalar

yäteşterä

yäv:

1. yäyep:-ep

Sayfa 75

Satır: 16

I. Etrafa yaymak,

saçmak, dağıtmak II.

Yatmak ya da uyumak için

uzanmak III. Döşemek,

kaplamak.

Sälimäkäy tertläp kitte

Küzen qoyaştan yergä

küserze

Unda tübändä kăbän

yanında qosağın kiñ yäyep

nindäyzer

yäy:

1. yäyge:-ge

Sayfa 125

Satır: 44

Yaz ayı.

qanatın yelpöp xäzer xäzer

qalqınıp osop kitergä yatqan

serle aqqoş hımaq yäyge tañ

serem itä Eye tañ yaqınlaşa

yävä:

1. yävä:

Sayfa 144

Satır: 24

I. Etrafa yaymak,

saçmak, dağıtmak II.

Yatmak ya da uyumak için

uzanmak III. Döşemek,

kaplamak.

Qarasäs äbey şul ber ük

yırın yırlay möñräy

balalarğa urn yävä başlanı

yäväw:

1. yäväwme:-me

Sayfa 180

Satır: 4

Yayan, yaya olarak.

İştüğan äse yılmayıp quyzı

Yäväwme

yäväwläp:

1. yäväwläp:

Sayfa 36

Satır: 44

Yayan, yaya olarak.

yebärewenä işanıp qıştıñ
satlama hıwıq ber könöndä
un
saqrım yerze yäyäwläp
qasıp qaytıp kildä

yäväwle:

1. yäväwlene:-ne

Sayfa 88

Satır: 1

Yaya giden.

uzğan ber genä atlını la
yäväwlene lä kürmäy
qalmayzar
Ular ösön bötähe lä qızıq
bötähe lä märäkä Yäneş

yävel:

1. yäveldek:-dek

Sayfa 229

Satır: 10

*I. Etrafa yaymak,
saçmak, dağıtmak II.
Yatmak ya da uyumak için
uzanmak III. Döşemek,
kaplamak.
Bez un ike qız inek
Taqtalıqqa yäveldek*

yäven:

1. yäven:

Sayfa 16

Satır: 35

Yayın balığı.

yäyen bulıp üşep kiter
Gölkäy unan
Ey qurqaq beşmägän bäles
tip köldö Üzeneñ

yävğor:

1. yävğor:

Sayfa 11

Satır: 38

Gökkuşağı.

balaştı yälläwzän xatta
qurqıwzarın da onottolar
Yävğor nurzarı şikelle törlö
törlö sağıw bizäktär

yävlä:

1. yäyläp:-p

Sayfa 57

Satır: 35

Yazı geçirmek.

bulıp täbiğätteñ iñ matur
urındarında yäyläp
yörögändär
ti Äkembät İsanbät
Bäyembät araları yöz yöz

ya:

1. ya:

Sayfa 130

Satır: 24

Ey!

xätle tere yäşäter tigän bit
Qörändä
Ya rabbi täwbä täwbä tip
mıgırlanğan Ğabbas mulla

yabil:

1. yabildı:-dı

Sayfa 98

Satır: 34

Kapanmak, örtülmek.

üzüzärenä qaytıp inde
Maylap quyılğan awır qara
qapqa
unıñ aldında tawış tınhız
ğına asılıp yabildı Qızzar

yabın:

1. yabınıp:-ıp

Sayfa 7

Satır: 10

I. Örtünmek II. Üstünü

kapatmak.
qağa östönä bilenän genä
böröp tegelgän sitsa küldäk
keyep qış köndärendä
başına beräy alama şäl
yabınıp

yabıq:

1. yabıqıraq:-ıraq

Sayfa 53

Satır: 24

I. Zayıf, cılız II.

Kapalı; üstü örtülü III.
Görünmeyen, gizli.
Bıl vaqığanın huñ küpmeler
köndär ütkäs Baygilde ağay
tağı la boyoğoraq yabıqıraq
bulıp qaytıp inde Unıñ

yabırıl:

1. yabırılıp:-ıp

Sayfa 25

Satır: 18

Sarmak, bürümek.

qızıwlığı töştö hawıgıw
yağına sıqtı Urınınan torop
üzeneñ dä äsäheneñ dä
küzenä awızına yabırılıp

yabalaqla:

1. yabalaqlap:-p

Sayfa 212

Satır: 19

Lapa lapa yağmak.

Tıšta yabalaqlap yılı yepşek
qar yawa Yaralarzı bāylāw
būlmāhendā ular ikāw genā
talğan küzle artıq aqhıw

yabay:

1. yabay:

Sayfa 9

Satır: 47

Alışıldık, basit; yapay.

turahında barzı Tik xäzer
här hüzzenä azağı yabay
xäbär

yafalan:

1. yafalana:-a

Sayfa 111

Satır: 21

Eziyet çekmek.

Şähit babayzıñ aşqazan
awırıwı menän yafalana
başlawın başta ber kem dä
belmäne Ul haman elekkeseä

yağımhız:

1. yağımhız:

Sayfa 98

Satır: 26

Sevimsiz, çirkin, itici.

toyzo Şäwrä lä şunday uq
toygo arqahında küräheñ
nindäyzer yağımhız
vaqığanı işenä töşöröp

yağımlı:

1. yağımlı:

Sayfa 6

Satır: 12

I. Sevimli, güzel, hoş II.
Mülayim, alçak gönüllü.
qul ayaq hızlawınan da
awırırçaq toyola ine Şuğa
kürä
ul ğäzätensä yomşaq
yağımılı itep tağı

yağa:

1. **yağan:**-nan

Sayfa 202

Satır: 8

Yaka, elbise yakası.
tororğa kārāk Yuqha böğön
bisälär irtägä yästär Unan
böta xalıq quzğalıp yağan
ala başlar Eye üzən

yahil:

1. **yahildar:**-dar

Sayfa 55

Satır: 25

Cahil.

Şul yahildar ğına aşanı inde
Baygildeneñ başın
Şular ğına Qormoş sudqa
birğan ä bınılı kürmähä lä

yaha:

1. **yahağan:**-ğan

Sayfa 4

Satır: 15

Yapmak.

qarzan yahağan bersä
qurğaştan qoyolğan hınğa
oqşatalar
Säğürä yeñgä ireneñ
qasandır dala börkötö
şikelle qıyıw

yahal:

1. **yahalğan:**-ğan

Sayfa 18

Satır: 29

Yapılmak.

Tora bara xatta ayaqtarı
qamırzan yahalğan kewek
hıgıla başlanı

yahalma:

1. **yahalma:**

Sayfa 44

Satır: 33

I. Yapma II. Yapmacık,
sahte.
kürep ğäjäp yahalma tawış
menän şarqıldap kölä kölä
unı qıwırğa totondo
Ğümerendä bala totop
qaramağan

yäjüj mäjüj:

1. **yäjüj mäjüjdär:**-där

Sayfa 158

Satır: 14

Kelime Tipi: -

Yecüc ve Mecüc.

Hay xäsis Mörtät tip
säreläne mulla
Mosolmandar
tügel yäjüj mäjüjdär bit hez
Kafirzar Zobanizar

yal it:

1. **yal itä:**-ä

Sayfa 123

Satır: 7

Kelime Tipi: -

Dinlenmek, istirahat
etmek, mola vermek, tatil
yapmak.
la donyanıñ böta
awırlıqtarın onotop yal itä
alıwın
xäterläne Şulay bula torop
unı azaq bötönläy inkar itä

yalbır:

1. **yalbır:**

Sayfa 92

Satır: 20

Uzun tüylü, uzun kalli.

bulıp alğa huzılğan ırğaq
şikelle zur qıtırşı quldarı
kükşel
yön başqan yalbır bite
menän bıl qart ayıwğa
oqşay ine

yalbıra:

1. **yalbırıp:**-p

Sayfa 66

Satır: 3

I. Uzun olup salınıp
düşmek, inmek II. Eskimek.
Yabıǵıp yalbırıp ese
ütkäşep bötkan bıl oslo
moronlo
zur harı et sıbıq kewek bulıp
qalğan al ayaqtarına başın

yalbar:

1. **yalbarıp:**-ıp

Sayfa 28

Satır: 17

Yalvarmak, yakarmak.

Küptär ilap yalbarıp
xozayzan yamğır
teläy Barlı yuqlı malın
qorbanğa salıp älege şul

yalğa:

1. **yalğandı:**-n, -dı

Sayfa 75

Satır: 2

Bağlamak; temas

etmek.

Bayıp barğan qoyaştıñ
talğın nurzarı unıñ ozon
kerpektärenä kilep yalğandı
Eñerge yeläs yeldär unıñ

yalğan:

1. **yalğandıñ:**-dıñ

Sayfa 37

Satır: 36

I. Yalan, yanlış; hatalı

II. İki yüzli; yapmacık.
bında baylıqtıñ aqsanıñ
nimä ikänen unıñ nindäy
köskä eyä bulıwın añlanı
Xäylä yalğandıñ serenä
töşöndö

yalğaş:

1. **yalğaşqa:**-qa

Sayfa 20

Satır: 19

Çamaşır teknesi.

yalğaşqa yılı hıw halıp
yıwındıra başlanım Qarayım
qızıqayın ike ös ay yaşağan
bala şikelle zup zur tup

yalğaw:**1. yalğawzarın:-zar, -ın****Sayfa 189****Satır: 43***Ek, ekleme.*

tä yaqındarınıñ isemen
äytkändä yım yäm
yalğawzarın
quşıp höylärgä yarata Läkin
bıl yalğawzarzı ul

yalın:**1. yalınp:-ıp****Sayfa 16****Satır: 41***Yalvarmak.*

şaqıladağansa hıw indelär
Yemeş yalınıp
Qaytayıq asıqtım tip
ilamhıray başlağas

yalındır inält:**1. yalındırmay inälmäy:-***ma, -y, -mä, -y***Sayfa 154****Satır: 26***Kelime Tipi: -**Yalvarıp yakarmak.*

Yırzan huñ beyeşew kitte
Yegettär yalındırmay
inälmäy ber ber artlı
tupıldap töşöp kenä torzo
Äxät

yalınıp yalbar:**1. yalınıp yalbarıp:-ıp****Sayfa 34****Satır: 33***Kelime Tipi: -**Yalvar yakar, yalvarıp**yakarıp.*

yalbarıp teläwebez ösön
birgän yamğırın oşomo
Taşqılsäyem Ber tamsı
hıwıñdı la yälläyheñ dä
baha

yalınıs:**1. yalınıs:****Sayfa 275****Satır: 6***Rica; yalvarış, yakariş.*

Baygilde ağay unıñ kör
sağıw tawışına his tä xas
bulmağan yalınıs ayanıs
börköp torğan küzzärenä

yalıq:**1. yalıqqan:-qan****Sayfa 165****Satır: 19***Bezmeq, usanmaq,**bıkmak.*

yañğız ultırıp yalıqqan
Yemeşteñ küñele qırğa
tuğayğa
hıw buyına tartıla unıñ da
başqa qızzar şikelle yügerep

yallan:**1. yallanırga:-ırğa****Sayfa 5****Satır: 13***I. Kiralanmak II.**Kalınlaşmaq; başı dik**tutmak.*

yallanırga tura kilde inde
huñı ni menän bötör
Ber yıl häybät kenä eşlähän
ber tay birermen Tayzan

yallandır:**1. yallandırıp:-ıp****Sayfa 143****Satır: 12***Kızarıq çizgi şeklinde**iz bırakmak.*

bit Ber qat küldäk ütä bit
Yalanğas arqanı buyzan
buyğa yallandırıp sığarğan
şul

yalma:**1. yalmap:-p****Sayfa 130****Satır: 41***I. Kavrayıp almak II.**Kuşatmak, sarmak,**çevrelemek.*

yalqın yalmap alğan Irımbur
menän awıl bazarzarı
arahında ber tuqtawhız
yöröp torğan ılawzarı
özlökhöz

yalpılda:**1. yalpıldap:-p****Sayfa 118****Satır: 15***Bir gösterip bir**kaybetmek.*

keşe şikelle här waqıt säyer
yalpıldap yöröy Olo mıqtı
kâwzâhen his tä inğay tura
ğına tota almay

yalpıldat:**1. yalpıldatıp:-ıp****Sayfa 111****Satır: 12***Bir gösterip bir**kaybetmek.*

Qızzar yügereşep uramğa
sıqtılar Tap oşo waqıt
uramğa kâzakey sabıwzarin
yalpıldatıp baş osona

yalpaq:**1. yalpaq:****Sayfa 165****Satır: 23***Yayvan, geniş.*

yelpeldätep qağınalar
balğalaq habı şikelle yalpaq
suqıştarın alğa huzıp seben
qıwıp yügerälär kül

yalq:**1. yalqtı:-tı****Sayfa 101****Satır: 18***Bezmeq, usanmaq,**bıkmak.*

zä bulha añlarğa töşönörgä
mömkün ineme huñ Yuq
älbittä Şuğa kürä ul bik tiz
bıl uyzan yalqtı

yalqı:**1. yalqıtırğıs:-tır, -ğıs****Sayfa 6****Satır: 24***Bezmeq, usanmaq,**bıkmak.*

tilmäş mışıldawzarı meyes
yarığına oyalağan

siñertkälärzeñ yalqırtıǵıs
sırılǵaşıwzarı ǵına işetelep

yalqın:

1. **yalqını:-ı**

Sayfa 72

Satır: 45

Alev.

Läkin yöräktä qabınğan
qaynar möxäbbät yalqını
hürelmäne Kirehensä yıldar
ütkän hayın kişkenläşä

yalqıt:

1. **yalqıttıqı:-, -qıs**

Sayfa 117

Satır: 38

*Bezdirici, usandırıcı,
bıktırıcı.*
Şıbır şıbır Tap top Säp säp
Täs täss Şıbırır
Baygilde ağay közgö
yamğırzıñ yalqıttıqı ber törlö

yalqaw:

1. **yalqaw:**

Sayfa 62

Satır: 31

Tembel, miskin.

Ey yalqaw eşlekhez Esep
yörörgä beläheñ ä alğan
burısıñdı tülämäyheñ Davay
xäzer ük tege un qazaq

yalsı:

1. **yalsıları:-lar, -ı**

Sayfa 14

Satır: 7

Irgat.

boyzayzan yalsıları ösön
oşonday ikmäk beşerälär ine
Qızzar küñeldäre äzeräk
kütärelep tışqa yügerzelär

yalsılıq:

1. **yalsılıqka:-ka**

Sayfa 5

Satır: 7

Irgatlık.

yağı bar Dürt bala atahı
bulıp bötkäs yalsılıqka

barıp inewe yeñel tügel ikän
şul äsähe Yeñel tügel

yalt it:

1. **yalt itep:-ep**

Sayfa 40

Satır: 44

Kelime Tipi: -

*Çok hızlı ve aniden
olan işi, hareketi bildiren
söz.*

höyöp yabınğan şäle
Särbiyamaldıñ keyem
halımı la üze
lä yalt itep küzgä bärelep
tora Yöröşönän toroşonan

yalt yolt:

1. **yalt yolt:**

Sayfa 55

Satır: 43

Kelime Tipi: -

*I. Tekrar tekrar
parlayıp, ısıldayıp durmayı
bildiren söz II. Hızlı hızlı
etrafa göz atmayı, göz
gezdirmeyi bildiren söz.*
ineñ yän tüzmay Tüzem
yetmäy Ya xozay tüzem bir
bezgä gonahlı bändäläreñä
Tüzem bir

yaltır:

1. **yaltır:**

Sayfa 173

Satır: 39

Parlak, ışıltılı.

torğan yaltır şıblıtı menän
Ayhlılıwzıñ küz aldınan
meteor şikelle balqıp uzırğa
tırışa Nindäy zä bulha

yaltıra:

1. **yaltıratıp:-t, -ıp**

Sayfa 16

Satır: 6

*Parlamak, ışıltı
etmek.*

Ey maqtansıq maqtansıq
Maqtansıqtıñ artı
asıq tip taqmaqlap asıq artın
yaltıratıp hıwğa

yaltırat:

1. **yaltıratıw:-ıw**

Sayfa 216

Satır: 9

Parlamak, ışıltı

etmek.

yaltıratıw ğazäten bötönläy
taşlanı İke hüzenen
berehendä
unı bäpesem tip kenä atap
yöröttö Bibeştän dä unı yän

yaltırawıq:

1. **yaltırawıqlı:-lı**

Sayfa 129

Satır: 5

Parlak, ışıltılı.

tısqı yaltırawıqlı küreneşe
şawlı tantanalı ğıbazättäre
menän qayhı saqta Xäbirgä
oqşap ta quyğan Altın
uqalar

yala:

1. **yala:**

Sayfa 137

Satır: 30

İftira.

barıp hatıp starşınağa
aqsahın alıp qayıp birze
Şunan
Timerbayğa qaraq tip yala
yaptılar Tuqmap izep

yalağay:

1. **yalağay:**

Sayfa 156

Satır: 27

Yalakalık eden şekilde.

İştüğan bayağısı yalağay
tawış menän
Ä hiñä küşäk käräkme ni
olatay tip horanı

yalan:

1. **yalan:**

Sayfa 37

Satır: 6

I. Açık, düzlük II.

Ağaçsız III. Çıplak IV.

Bozkır V. Yapmacık, suni

VI. Bir katlı, tek katlı VII.
Her zaman, daima.

Särbiyamal haman şul
Äxmätşahınıñ alam
tiyewenä aldanıp
ille altmış saqrım yerzän
yalan yağınan da qasıp
qayttı

yalanğas:

1. yalanğas:

Sayfa 91

Satır: 27

*I. Çıplak II. Yapraksız
II. Kuru, delilsiz.*
başqısında yalanğas al tñle
kük küzle ğäjäp matur
taşqursaqtı yebäk yurğangä
töröp bäpes itep kütäre

yamğır:

1. yamğır:

Sayfa 25

Satır: 29

Yağmur; yağış.
ber tamsı yamğır yawmawı
küktä ber genä bolot ta
kürenmäwe yäş balalarzıñ
es kitewe menän qırılıwı
aşlıq

yama:

1. yama:-p

Sayfa 26

Satır: 7

Yamamak.
töböndä tümär östöndä
İştüğandñ itegen yamap
ultra
ine Ular böğön kis İştüğan
menän ikäwläp Uralğa älege

yaman:

1. yaman:

Sayfa 6

Satır: 15

Kötü, fena, çirkin.
yaman qandan hızlay ti Qan
aldırırğa kārāk ti Qan
aldırhañ binamın tigān hap
haw keşe bulıp kiterheñ ti

yamanat:

1. yamanat:-ı

Sayfa 38

Satır: 1

*Kötülük, fenalık ile
tanınmış isim.*
Särbiyamalğa xäzer ir zatı
tabıw za yeñel eş tügel
alırğa Küp aqsanı ğına tügel
tirä yaqqa yamanatı taralğan

yamaq:

1. yamaq:

Sayfa 166

Satır: 18

Çirkin, kötü.
Kit äle tine Yemeş unı äkren
genä sitkä yetärep hin
yamaq timäyem bit min hin
maturhıñ hineñ bötä

yamaw:

1. yamaw:

Sayfa 23

Satır: 26

Yama.
yörönö lä unıñ iştanınan ber
alama özöp tä aldı Xalıq
äytkänsä qırq yamaw küldäk
ıştandan özölöp töşörgä

yan:

1. yanında:-ı, -nda

Sayfa 8

Satır: 15

Yan, çevre.
lä imlärğä äzerlänä başlanı
Bögön dä ul säy yanında
başta donya kürşe külän
xäldäre turahında äzeräk

yan:

1. yanıp:-ıp

Sayfa 28

Satır: 40

*I. Yanmak, tutuşmak II.
Sevmek III. Bıçak, kılıç gibi
kesici aletleri bileyip
keskinlemek.*
küländär Yemeştärgä kilep
ozaq ozaq höyläşep ultırmay

za başlanılar Ular irendäre
kibep töstäre qara yanıp

yan yaqqa:

1. yan yaqqa:-qa

Sayfa 56

Satır: 21

*Kelime Tipi: -
Etraf, çevre.*

kütärelgän yoqa küldäk
itäktäre yan yaqqa tırpayıp
torğan
arıq quldarı menän Sıwaqay
äbey ber köngö hırttan

yandır:

1. yandır:-a

Sayfa 16

Satır: 18

*I. Alevlendirmek,
yakmak II. Yüreğini yakmak.*
Läkin ağas külägähendä lä
tüzgehez eşe böğön Qızğan
qırsıntaştarı tabandı quz
kewek yandır Yemeş
hıwğa

yañğı:

1. yañğıp:-p

Sayfa 80

Satır: 5

Yenilenmek.
bısaq menän qırıp yıwzı Öy
ese yañğıp tın alırğa irken
rāxāt bulıp kitte Güyä östän
başıp torğan nındäyzer

yañğıra:

1. yañğırap:-p

Sayfa 9

Satır: 6

*Yankılanmak,
çınlamak.*
Tıšta işek töböndä
kemdeñder nāzek huzınqı
tawışı
yañğırap ta kitte

yañğız:

1. yañğız:-ı

Sayfa 27

Satır: 42

Yalnız, tek.

Ğazaplı awırırw hām qayğı
esendä köndän kön nıǵıraq
hulıy şinā barǵan Sāǵūrā
yeñgä yañǵızı yatıp qaldı

yañı:

1. **yañı:**

Sayfa 10

Satır: 32

Yeni.

Äjeren dā yällämäbez
Sāǵūrā kilen unan tormas
Anawı
yañı bäräsläǵan olo kähähen
totor za birer Baş haw

yañılış:

1. **yañılış:**

Sayfa 31

Satır: 29

Yanlış.

beräy xaram nāmāne yañılış
aşahañ bismilla äytep qırq
tapqır tökörörgä kārāk ti
Şunan gonah ta bulmay yen

yañınan:

1. **yañınan:**

Sayfa 5

Satır: 43

*Yeniden, tekrar, bir kez
daha.*

kilä xatta yünläp ısıq ta
töşkäne yuq Äğär yañınan
un
un biş kön şulay torha aşlıq
köyā başlayasaq Ul saqta

yanıp köy:

1. **yanıp köyöp:-öp-p**

Sayfa 23

Satır: 32

Kelime Tipi: -

I. Yanıp kavrulmak II.

İçten içe yanmak III.

*Kaygılanmak, kederlenmek,
üzülmek.*

Läkin bınan uğa ber
yeñellek tä kilmäne Yemeş
haman

elekkesä yanıp köyöp
awırını la awırını İnde
Sıwaqay äbey

yañır:

1. **yañırırw:-ıw**

Sayfa 70

Satır: 3

I. Eski haline dönmek

*II. Yenilenmek II. Akla
gelmek, hatırlamak.*

yäşäy birze Qalanı unıñ
awır läkin nindäyzer
yañırırw
tamırınan üzgärew aldında
torǵan kösörgäneşle
tormoşon

yañırǵawıq:

1. **yañırǵawıqlı:-lı**

Sayfa 110

Satır: 1

Yankılı.

Kömöş sıñı kewek
yañırǵawıqlı yır üzenä tartıp
alǵaynı
Yerän qaşqa atqayım da

yañırt:

1. **yañırtıp:-ıp**

Sayfa 10

Satır: 4

I. Yenilemek II. Bir

*şeyler bittiğinde üzerine
ilave etmek.*

yällämäşkä kārāklekte
töşöndöröw menän
tamamlandı

Samawırzı ber ike tapqır
yañırtıp qısttıp qısttıp

yañırtıl:

1. **yañırtılǵan:-ǵan**

Sayfa 190

Satır: 2

Yenilenmek,

tazelenmek.

Särbiyamaldıñ bik ük zur
bulmaǵan yez samawırı ber
ike
buşap qaytanan östälde

Yañırtılǵan samawırzı
başlap

vansıq:

1. **vansıqtı:-tı**

Sayfa 22

Satır: 21

Kese.

yatqan yebäk vansıqtı
kürgäne bire unıñ küñelendä
iñ
matur nāmā yebäk tigän añ
qalǵan Bıl unıñ telendä iñ

yantay:

1. **yantayıp:-ıp**

Sayfa 118

Satır: 14

*Yana eğilmek, yana
kaykılmak.*

qısqarıp qalǵan unıñ Şunan
birle unı Satan Xälim tip
yörötälär Ul azım hayın
hulğa yantayıp salǵı
heltäǵan

yana:

1. **yanap:-p**

Sayfa 41

Satır: 32

I. Kötülük yapmak II.

Korkutmak.

tupaş yämhez hımaq
yañǵıranı Yemeş bötönläy
handıq
artına yaşende Särbiyamal
barmaq yanap quyzı

yañaq:

1. **yañaqtarı:-tar, -ı**

Sayfa 13

Satır: 42

I. Yanak II. Kapı

pervazlarının yanları.

kitkes moñhow qara
küzzärenän ere ere yäş
börtöktäre
täǵärläşep sıqtılar za
balawız şikelle harı
yañaqtarı

yap:

1. yaptı:-tı

Sayfa 13

Satır: 25

Kapatmak, üstünü

örtmek.

yaptı la aşiq boşoq bəyləp
arlı birle doğa qılıp balastı
qultığına qıstırıp sıgıp ta
kitte Balalar sır sıw

yap vamaq:

1. yap vamaq:

Sayfa 22

Satır: 13

Kelime Tipi: -

Çirkin.

Ana Qormoş bayzın yap
yamaq qızı Ğilmekāy gel
satından da yebāktān genā
keyā Niñā ulay ikān ul ā

yap yaqın:

1. yap yaqın:

Sayfa 175

Satır: 1

Kelime Tipi: -

Yapyakın, çok yakın;

dipdibe.

şulay ikehe genā küzgā küz
qaraşıp yap yaqın kilep
baştılar Şuğa axırı qawşap
xatta bik ozaq ber hüž zā

yapon:

1. yapon:

Sayfa 25

Satır: 38

Japon.

turahında ğına höyləp ultırzı
Yapon huğışınan elek buldı
bıl aslıq tip başlap

yapraq:

1. yapraqtı:-tı

Sayfa 12

Satır: 23

Yapraq.

harı yözö menān özölöp
töşörgā torğan közgö
yapraqtı
xäterlätä ine

yaprayt:

1. yapıraytıp:-ıp

Sayfa 125

Satır: 25

Geniş ve yassı hale

*getirip dikleştirmek, dikip
kaldırmak.*

qewätle botaqtarın ğorur
yapıraytıp altı qolaslı qart
tırāk ultıra Xäbir tiräge
Unıñ kömöş yapraqtı
böğön

yapa yañğız:

1. yapa yañğız:

Sayfa 57

Satır: 28

Kelime Tipi: -

Yapayalnız.

İsınlap ta Baygilde ağay
imān qıwışınan töşkän
kewek yapa yañğız ine bıl
awılta Atahı la yaqın ğına

yapalaq:

1. yapalaqtar:-tar

Sayfa 248

Satır: 3

Tıknaz.

Ey telhezzār Yapalaqtar tip
tağı ber az qısqırındı
baqırındılar za zur yaqqa
sıgıp kittelär Unda

yaq:

1. yaqqa:-qa

Sayfa 19

Satır: 22

I. Taraf, yön, yan II.

Yanak.

üzenä tilmerep qarap ayaq
osonda başıp torğan
Yäneşkä
küž yästären kürhätmäs
ösön başın möyöş yaqqa
borzo

yaq:

1. yağıp:-ıp

Sayfa 153

Satır: 39

I. Yakmak II. Dert

vermek, üzmek, kızdırmak

*III. Boşuna suçlamak, itham
etmek.*

Ä Bibeş haman qaytmanı Ul
munsa yağıp kărtā
artında Üle Eyek buyında
yöröy ine İştüğan yıwaş

yaqın:

1. yaqından:-dan

Sayfa 9

Satır: 42

I. Yakın, yakındaki II.

Benzer; yaklaşık.

menān küzätä başlanılar
Ular bığasa unı ber qasan da
bılay yaqından kürgändäre

yaqınlaş:

1. yaqınlaşa:-a

Sayfa 125

Satır: 44

Yaklaşmak,

yakınlaşmak.

qanatın yelpöp xäzer xäzer
qalqınıp osop kitergä yatqan
serle aqqoş hımaq yäyge tañ
serem itä Eye tañ yaqınlaşa

yaqla:

1. yaqlay:-y

Sayfa 27

Satır: 2

I. Himaye etmek,

korumak II. ...fikirinde olmak

III. Onaylamak IV.

...tarafıdan, ...yönden.

Unan yeñgä allahı tığälä
niñä gel şul batşa bayzarzı
ğına yaqlay ikān ä Ällä ul
üze lä şul bay toqomdanmı

yaqsı:

1. yaqsı:

Sayfa 27

Satır: 10

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

I. Güzel, iyi II. Faydalı

III. Gerektiği gibi, yeteri

kadar IV. Olumlu yanıt

olarak "evet", "olur".

telämäy ikän ä Tegenän
bınan özöp yolqop haman
bayırğa küp tä yaqşı la aşap
köräyergä tırışıp

yaqşı küñel:

1. yaqşı küñelle: -le

Sayfa 6

Satır: 9

Kelime Tipi: -

İyi insan.

yaqşı küñelle дәw keşeneñ
ömöthözlökkä birelewe
unıñ ösön xatta ber
tuqtamay yörägenä töşöp
torğan

yaqsılıq:

1. yaqsılıq:

Sayfa 63

Satır: 15

Güzellik, iyilik.

Tülä tim yuqha beläheñme
Yaqsılıq kötmä zimagor
Baygilde ağay qapıl aynıp
kitkän hımaq bulıp
kölöwzän

yaqsır:

1. yaqsırıp:-ıp

Sayfa 23

Satır: 45

İyileşmek, düzelmek.

yaqsırıp başalqılanıp
kitewenä qıwanıp

yaqtı:

1. yaqtı:

Sayfa 6

Satır: 40

I. Parlak, aydınlık,

*ışıltılı; ıñk II. Güzıl ve
mutlu (hayat için).*

Awılda bötä keşe unı
yaratıp ta mäsäk itep tä
Sıwaqay
äbey tip yörötä Közgö
sıwaq kewek yaqtı köläs
yözlö

yaqtılıq:

1. yaqtılıq:

Sayfa 3

Satır: 23

Aydınlık.

yaqtılıq kăräkmäy zä Ğailä
yoqlay urındıqtıñ turyağında
iñ töptä qalastay işelep ber
malay yata Ul İştüğan Uğa

yaqtır:

1. yaqtırıp:-ıp

Sayfa 125

Satır: 38

Aydınlatmak.

ber nämä lä işetelmäy
Yämşek ay za diñgez
töbönä
ırğıtılğan aq huyırtaş şikelle
töşhöz genä yaqtırıp kükten

yaqtırt:

1. yaqtırtı:-a

Sayfa 3

Satır: 22

Aydınlatmak.

tar küzänäktär aşaqurğaş
taşma bulıp huzılğan ay
nurzarı älbittä öy esen
yaqtırtı almayzar Xäyer
bında

yaqtas:

1. yaqtaştarıbz:-tar, -ıbz

Sayfa 105

Satır: 29

Hemşehri, memleketli,

köylü.

Atay bezzeñ unda
tuğandarıbz Yaqtaştarıbz
barmı

Qayza Küktäme tip kölä

Baygilde ağay Sönki

yaqup:

1. yaqup:

Sayfa 37

Satır: 11

Yaqup (özel ad).

öyäränän dä qasıp kitte zur
bazarlı kürşe Yaqup
awılında
yäsäwse ber kupets qatıñğa

aş beşerewselekkä barıp
indä

yar:

1. yarzan:-zan

Sayfa 15

Satır: 40

I. Su kıyısı, sahil, kenar

II. Haber III. Sevgili.

Bıl awıldın balaları yästäre
arahında küp hıw inew
yözöw tekä yarzan upqınğa
hikerew sumıp hıw töbönän

yar hal:

1. yar halıp:-ıp

Sayfa 20

Satır: 16

Kelime Tipi: -

Feryat etmek.

kitte ti Şunan min qarğa
bata suma yögerep kilhäm
söbxanalla bıl bala tıwğan
da yar halıp qısırıp ilap

yarlı:

1. yarlıp:-p

Sayfa 40

Satır: 21

I. Kızmak, öfkeden

*kudurmak II. Coşmak,
heyecanlanmak III. Çileden
çıkmaq, sıızlanmaq.*

Bına yerän ayğır yarlıp
keşnöp döbör şatır işek
aldına

kilep inde İştüğan

qıwanısınan nimä eşlägänen

yarlıw:

1. yarlıw:

Sayfa 70

Satır: 7

I. Öfkeli, kızgın II.

Heyecanlı, coşkun III.

Fırtınalı.

yañı nāmälärze belergä
aşqınıp torğan osqor yarlıw
yöräkle yegette awıldın ber
törlö tın tormoşo
känäğätländerä

yarıl:

1. yarılıp:-ıp

Sayfa 50

Satır: 5

*Ortadan ayrılmak;
üzerinde yarık veya yara
açılmak.*

Bibeşteñ gel yalan ayaq
yöröwzän yarılıp qarayıp
qatqan
ayaqtarına keyäw alıp
kilgän zur kön itekte östönä

yarım:

1. yarım:

Sayfa 26

Satır: 1

Yarım, yarı.
yörögän keşelär zä yarım
ülep küñeldäre qatıp
bötkänder
inde küräheñ Ber kemdeñ
dä bil mäyet mayaqtarğa işe

yarıq:

1. yarıqına:-ı, -na

Sayfa 6

Satır: 23

Az açık aralık.
tilmäs mişıldawzarı meyes
yarıqına oyalağan
siñertkälärzeñ yalqtırğıs
sırılşaşıwzarı ğına işetelep

yarış:

1. yarışıw:-ıw

Sayfa 15

Satır: 41

Yarışmak.
aq taş ezläp alıp sıǵıw
kewek nāmälärzä yarışıw
ğäzäte
bar Bibekäy menän Yäneş
arahında barğan bil hüz

yarış:

1. yarış:

Sayfa 257

Satır: 21

Yarış, yarışma.
handıqtı asıw keyäw
bülägen alıw xoquǵı ösön

yarış

başlandı Kem küberäk mal
aqsa hala handıqtı şul asa

yarlı:

1. yarlınan:-nan

Sayfa 4

Satır: 37

Fakir, yoksul.
tip oşonday isem quşqandır
baxır Ey alla yarlınan bay
tıwğanın kem kürgäne bar
huñ

yarlı yabağa:

1. yarlı yabağanı:-nı

Sayfa 9

Satır: 26

*Kelime Tipi: -
Yoksul halk.*
Bına Säğürä kilen äyttem bit
Äxmäzulla mulla
bezzeñ kewek yarlı
yabağanı la sitkä tibärmäy
ul tip

yarlı yalıp:

1. yarlı yalıp:

Sayfa 131

Satır: 35

*Kelime Tipi: -
Yoksul halk.*
eştärenä qarap xalıq ularzı
yarlı yalıp mänfäğäten
küzätewse ular ösön
bayzarzan üs alıwsı batırzar
tip

yarlılıq:

1. yarlılıq:

Sayfa 25

Satır: 13

Fakirlik, yoksulluk.
yatqırmay yarlılıq aqıl
taptırmay tigändär bit hez zä
şulay inde tip östäne lä kält
költ başıp sıǵıp ta kitte

yarma:

1. yarma:

Sayfa 226

Satır: 45

Yarma; buğday.

Bınan huñ qayhı yarma
qayhı may höt qayhı kāräsın
totop taǵı ber nisä qız kilde
Bıl kilterelgän nāmälärze

yarman:

1. yarman:

Sayfa 111

Satır: 15

Alman.
huǵış huǵış huǵış Yarman
huǵış başlağan
hıbaylı höränläy höränläy
uramdı ber ike äylände

varsıl:

1. yarsılğanğa:-ğan, -ğa

Sayfa 113

Satır: 13

Yarılıp parçalanmak.
yarsılğanğa ğına almay
kilälär ine bit Ä bezzeñ
Şahimorattı älegä bez qart
qarar keşeläre yuq tip

varsıq:

1. yarsıq:

Sayfa 15

Satır: 15

Yarsıq (özel ad).
kitkän kiñ yırın buyındagı
Yarsıq uramğa qapma qarşı
ğına tora Bibekäy menän
Gölkäy oşo Yarsıq uramdı

varsıq:

1. yarsıqtarı:-tar, -ı

Sayfa 30

Satır: 38

*Parça, kırıntı; kesme
(taş vb. için).*
ırǵıtılğan süplegenä genä
barzılar
Süplektä ısınlap ta sınayaq
yarsıqtarı säy qurğastarı

yartı:

1. yartıhı:-hı

Sayfa 3

Satır: 19

Yarım.

Öy ese qarañğı Keskäy genä
täzrälär Unıñ da yartıñı
qarındıq menän qaplanğan
Älegä bıyalahı töşmägän

yartılaş:

1. yartılaş:

Sayfa 113

Satır: 44

Yarısına kadar.

hay häybät tä huñ bezzeñ
awıl

häybätlege qalmanı inde

Olo uram yartılaş qısqaqızı

yarzam:

1. yarzam:

Sayfa 7

Satır: 17

Yardım, fayda.

yarzam itergä unıñ yazmışın
yeñel äytergä teläy Ä üz
tormoşonan ul bik qänäğät

yarzamlas:

1. yarzamlasıp:-ıp

Sayfa 23

Satır: 40

Yardımlaşmak.

yäki tirläp hıwğa töşkängä
üpkähe şeşkänder tip uylaha
la xäzer bötä ğailäne qarap
yarzamlasıp yörögän
Sıwaqay

yarzamsı:

1. yarzamsı:

Sayfa 3

Satır: 26

Yardım; yardımcı.

un ike genä yaş äle Läkin ul
inde ğailäneñ ömötö
ışanıñ Üşer atahına iş bulır
yarzamsı bulır Unıñ atahı

yarzamsıl:

1. yarzamsılığ:-lığ, -ı

Sayfa 148

Satır: 20

Yardım; yardımcı.

bulha la İştüganğa ällä unıñ
sit awıldıqı bulıwın iskä

alıp ällä yarzamsılığı ösön
yaratıp tuğan kewek kürep

yara:

1. yara:-p

Sayfa 113

Satır: 10

Yaramak, faydalı

olmak.

xäzer ularğa sirat yette

Alırzar Almay qaldırmaştı

Xäzer batşağa aqhağı la

tuqhağı la yaraş qına tora

yara:

1. yarahın:-hın

Sayfa 44

Satır: 29

Yara.

üzenä ılıqtırırğa ällä unıñ

küñel yarahın tağı la

täränäytergä teläp Yemeş

menän bulaşa başlanı

varal:

1. varalğan:-ğan

Sayfa 229

Satır: 16

Var olmak, meydana

gelmek.

mañlayına sirtälär Älbittä

bında bötä ultırışı qılanışı

menän nisek tä keşene

köldörör ösön genä varalğan

varalı:

1. varalınıñ:-nıñ

Sayfa 212

Satır: 10

Varalı.

Qayza ular Buntovşçiktar

bolşeviktar Atırğa Ülterergä

Läkin vraçtar bıl hüzzärze

qatı varalınıñ hataşıwı

varala:

1. yaralarğa:-rğa

Sayfa 32

Satır: 37

I. Yaralamak II.

İncitmek, kalbini kırmak.

yöräktären yaralarğa

telämäwen yaqşı añlağan

Baygilde
ağay aşığıp

varalan:

1. yaranalıp:-ıp

Sayfa 196

Satır: 33

Yaralanmak.

huğıştan yaranalıp qaytqan

haldattar za baytaq ine

Xatta Timerbay qaytqanı

birle uyından qalmaq

yörögän

yaramhaqlı:

1. yaramhaqlı:

Sayfa 156

Satır: 11

Yalakalılık eden şekilde.

Bına olatay sıbıq buldı tine

ul yaramhaqlı

tawış menän Şıyıldap qına

torasaq Äyzä hızır

yaramhaqlan:

1. yaramhaqlanıp:-ıp

Sayfa 14

Satır: 36

Yalakalılık etmek.

teymäşme tip küptän birle

qoyroğon bolğap qaştı

hikertep yaramhaqlanıp

qarşılarında başıp torğan

varağ:

1. yaraqtar:-tar

Sayfa 22

Satır: 1

I. Araç gereç; levazım

II. Özen, itina.

säy şäkär häm başqa kăräk

yaraqtar alıp qayta Ä Şähit

qarttıñ unda eşe yuq Ul

xatta ulınan

varaqlıq:

1. yaraqlıq:

Sayfa 70

Satır: 38

İşe yaramaz, faydasız.

bulırğa ä sitek kaluşı menän

sällähe ısın nıqlı kräştian

bulırğa qamasawlanı Taiba
äbey unı bıl yaraqhız

varar:

1. varar:

Sayfa 10

Satır: 40

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

*Olur, tamam, evet,
elbette.*
kitte şulay za ul his tä
alımğa işe kitmäğän tawış
menän
Yarar kārākmāş Ber ni zä
tam itmäyem Min tik

varat:

1. yaratmawın:-ma, -w, -ın

Sayfa 5

Satır: 31

*I. Sevmek, hoşlanmak
II. Aşık olmak III. Yaratmak.*
huñğı waqıtta hüz
köräştergände yaratmawın
urınhız
hüz qıstırhañ bötönläy
höyläşewzän tuqtap üz
aldına

varattır:

1. varattırırğa:-ırğa

Sayfa 71

Satır: 23

Sevdirmek.

menän häybät bulırğa öyön
ulın yarattırırğa tırışıp qına
tora Äxirättäre duş iştäre lä
Sälimägä Bäxetle buldıñ

varay:

1. varay:

Sayfa 13

Satır: 37

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

*Olur, tamam, evet,
elbette.*
Yaray äsähe mineñ hüzze
totmağanıñ inde üzeñä
üpkälä Bılay bulğas

balalarzı yetem qaldırzıñ
tine

yası:

1. yaşı:

Sayfa 14

Satır: 42

Yassı.

Ular ömöthözlänep üz
urındarına taraldı
Qaşqar älheräp yaşı qızıl
telen halındırıp aqıllı

yasın:

1. yasin:

Sayfa 32

Satır: 6

Kuran'daki Yasin

sureti.
Qörän uqığan tawışı kilä
Mäzin ikense tapqır yasin
sığa İman menän genä

yastıq:

1. yaştıq:

Sayfa 12

Satır: 6

Yastık.

Xäzer urında ber genä matur
nämä lä qalmanı Ber
qara keyez zä ike qorama
yurğan ber yaştıq biş
mendär

yat:

1. yattım:-tı, -m

Sayfa 149

Satır: 42

Yatmak, durmak,

uyumak.
Min şaxtanan ruda taşığanda
ayağımdı hındırıp
bik ozaq bolnitsala yattım
Yörörgä xäl yuq Kön ütmäy

yat:

1. yat:

Sayfa 174

Satır: 18

Yabancı.

ike yaqqa hölök kewek
halınıp töşkän näzek mıyığı

bötä yöröşö toroşo uğa
sikhez yat häm bizzerges
toyola

yatla:

1. yatlap:-p

Sayfa 150

Satır: 3

Ezberlemek.

torğas xatta yatlap böttöm
Törmä bolnitsahında
Nikolay
İvanoviç tigän bik häybät
vraç bar Ul miñä qağız
qäläm

yatqır:

1. yatqırmay:-ma, -y

Sayfa 25

Satır: 13

*I. Aydınlanmak II.
Yaktırmak, alevlendirmek
III. Üzüntü ve kederden
arınmak IV. Sürdürmek,
bulandırmak.*
yatqırmay yarlılıq aqıl
taptırmay tigändär bit hez zä
şulay inde tip östäne lä kält
költ başıp sığıp ta kitte

yaw:

1. yawır:-ır

Sayfa 5

Satır: 38

Yağmak.

aşamay esmäy yäşäp
bulmay za baha Yetmähä
yılı nisek
Yawır äle atahı yawır ulay
ömöthöz bulırğa yaramay

yawız:

1. yawız:

Sayfa 42

Satır: 17

*I. Kötü II. Acımasız,
merhametsiz III. Sert, keskin
(söz, ifade için).*
qaraha la hawıqmağan
bulğan ti yawız Şunan
köndärzeñ

ber könöndä babay yañı
dawalar ezläp yul buylap

yawlıq:

1. **yawlıgım:-ım**

Sayfa 22

Satır: 25

I. Eşarp II. Mendil.

Tügel Yebäk yebäk Mineñ
küldägem dä yawlıgım da
köpöm dä äsäyem tegep
birgän qoptor itegem dä
yebäk

yawla:

1. **yawlap:-p**

Sayfa 198

Satır: 28

I. Almak; ele geçirmek

II. Sarmak, kuşatmak.

Yegetmen tigän keşe
bäxette küktän kötöp
yatmay
tip qabatlay ine ul Bäxette
unı yawlap alalar Rus

yawırın:

1. **yawırınına:-ı, -na**

Sayfa 6

Satır: 2

Omuz.

Säğürä yeñgä arıq xälhez
quldarın ireneñ kiñ köslö
yawırınına halıp yomşaq
qına hıypap quyzı

yawırınğa yawırın:

1. **yawırınğa yawırın:**

Sayfa 207

Satır: 21

Kelime Tipi: -

Omuz omuza.

Köndär aznalar ayzar ütte
Yaqtaştar yawırınğa yawırın
teräp küp tapqırzar bergä
atakağa barzılar Böldörgäs

yawırınraq:

1. **yawırınraq:**

Sayfa 201

Satır: 29

Geniş omuzlu.

käñger ozon buylı qalın qara
qaşlı ikensehe yawırınraq
täpäs käwzäle yetez
xäräkätke ike yegetteñ
uramdan ütep

yawsı:

1. **yawsı:**

Sayfa 37

Satır: 2

Dünür.

bäyläneşen başlap yebärze
Läkin Äxmätşahı unı
käläşlekkä
alırğa horap ber tapqır za
yawsı yebärmäne

yawzır:

1. **yawzırıwsı:-ıwsı**

Sayfa 28

Satır: 30

I. Yağdırmak II.

Saçmak, dökmek III. Bol bol
vermek.

älbittä arıqlıqtan
yalanğaslanıp bötäk bulıp
sığa
Şulay itep yamğır
yawzırıwsı şärä qanat
tawıqtar

yawap:

1. **yawap:**

Sayfa 15

Satır: 36

Cevap.

Ä bez baya irtänsäk un rät
inep qaytqaynıq inde
eye bit hılıw tip yawap birze

yawap qaytar:

1. **yawap qaytara:-a**

Sayfa 13

Satır: 40

Kelime Tipi: -

Cevap vermek.

Qayğınan yörägenä qan
hawğan Säğürä yeñgä iränä
ni tip tä yawap qaytara
almanı Unıñ töpkä batqan iş

yawaphız:

1. **yawaphız:**

Sayfa 84

Satır: 38

Cevapsız.

qatınğa almaştırğanı ösön
ğäyepläyzär Dörös Xammat
bılarzıñ bötähen dä tınıs
qına yılmayıp yawaphız
qaldıra

yawapla:

1. **yawaplanı:-nı**

Sayfa 9

Satır: 31

Cevaplamak.

yarzam itew sixätländerew
yä xuş tip yawaplanı
Säğürä yeñgä uğa kisä
Baygilde ağay bazarzan alıp

yay:

1. **yay:**

Sayfa 27

Satır: 23

I. Yer, zemin II. Uygun
zaman II. Yavaş, çok ağır.
tağı ber az tapanıp torzo la
yay ğına atlap tışqa sıqtı
Salğığa qırqılıp quyma ulım
tip qaldı Säğürä Yeñgä

yayıq:

1. **yayıq:**

Sayfa 4

Satır: 28

Yayıq (nehir adı).

ikän huñ Kötöw zä köttöñ
İtek tä tekteñ Meyes tä
sıgarzıñ Qıwğın qıwıp Eyek
haqmar Yayıq buylap
küpme

yayla:

1. **yaylap:-p**

Sayfa 167

Satır: 37

Yavaş yavaş yürüme,
yavaş yavaş hareket etmek.
bulmaha la bıl satlama
hırıwıqta utın kütäreyp yaylap
atlap qaytıw yeñel
bulmayasağı kürenep tora
ine Läkin

yaz:**1. yazhın:-hın****Sayfa 207****Satır: 13***I. Yazmak II.**Düzeltmek; yaymak III.**Kaybetmek, yitirmek IV.**Yardımcı fiil olarak asıl**hareketin bitmesine az**kaldığını ve bitmediğini ifade eder.**Bergäläp ilde qaytıp kürergä yazhın tine yegettär**Ular za ölkän häm yaratqan ağayzı osratıwzırına şat ine***yaz:****1. yazzan:-zan****Sayfa 33****Satır: 38***Bahar, ilkbahar.**qatı kük kükräp yer**dereldäp täzrälär zıñlap kitte**Qoyaştı yazzan birle**berense tapqır qara bolot**qaplanı***yazıl:****1. yazılıp:-ıp****Sayfa 51****Satır: 9***I. Yazılmak II.**Kaydolmak III. Düzeltmek,**doğrultulmak IV. Ağrıda,**hastalıktan biraz iyileşmek.**huñğı qaraşı Yemeşteñ**künlenä mäñge yuyılmaşqa**yazılıp**qaldı Üz eşenän bik riza**bulıp awızı qolaq töbönä***yazın:****1. yazın:****Sayfa 28****Satır: 12***I. Baharda, bahar günü**II. Yanlış, hata.**Ular şikelle közzän tärän**itep sizäm aqtarhañ**Yazın irtä säshäñ Yetmähä**bezzeñ qoro yaqqa***yazıw:****1. yazıwzan:-zan****Sayfa 130****Satır: 45***I. Yazı II. Yazılı metin,**kağıt.**yazıwzan başqa ber***yazmış:****1. yazmışında:-ı, -nda****Sayfa 3****Satır: 17***Kader.**Täbiğätkä nimä Keşe**yazmışında unıñ qayğılı**barmı**ni Üze güzäl möhəbät şat**bulğas şul yetkän uğa***yaza:****1. yazanı:-nı****Sayfa 26****Satır: 38***Ceza.**bişense yılda uq bulğaynı la**baha Ä xäzer un berense**yıl Niñä xozay bınıñ ösön**yazanı ulay huñlap yebärä***yaza:****1. yaza:****Sayfa 74****Satır: 13***I. Önünden, yanından;**gereken yerin dışına,**kenarına II. Yanlış.**ırğıttı Sälimä yaza heltänep**qaldı Xammat bını**kürep ısın küñeldän qısırıp**köldö lä Xisbullanıñ***yaza yoza:****1. yaza yoza:****Sayfa 237****Satır: 33***Kelime Tipi: -**Bir öyle bir böyle.**bıl hüzzärenän yaza yoza**işetep bulha la qayzalı**kemdärzeñder başanı**qolatıw ilgä tınıslıq irek**bäxet***yazala:****1. yazalayasaq:-yasaq****Sayfa 129****Satır: 45***Cezalandırmak.**yazalayasaq Ya allam xaq**dindän yazırğa yul quyma**bändäläreñä tip doğa qılğan**Şunıñ menän Xäbir xaqında***yebäk:****1. yebäk:****Sayfa 22****Satır: 18***İpek.**Ä Yemeş ser birergä**telämäy**Mineñ küldägem sitsa tügel**yebäk kenä ul tip yeñeşä***yebär:****1. yebärze:-ze****Sayfa 13****Satır: 11***I. Göndermek,**yollamak II. Azat etmek III.**Atmak, fırlatmak.**ilap yebärze lä küz asıp**yomğansı äsäheneñ qulın**tastan artıp alıp üzeneñ**kükrägenä qıstı***yebe:****1. yebemä:-mä****Sayfa 82****Satır: 15***Gücü tükenmek,**gücünü kaybetmek.**Yä xuş Uşal bul Yebemä**tine tege matur qatın**Bibeşkä tağı ber qat baştan**ayaq qarap Unan***yebegän:****1. yebegän:****Sayfa 81****Satır: 14***I. Yumuşamış II.**Yumuşa tabiatlı, alçak**gönüllü II. İpek.*

Taiba äbeygä yaş bala
kewek qurqıp meyes artına
yášengän Bibeş qızğanıs ä
Xisbullanıñ yebegän qılanışı

yebes:

1. **yebesçe:-te**

Sayfa 18

Satır: 20

I. Yapışmak II.

Tutunmak III. Bulaşmak
(hastalık için).

Yemeş

Qaytayıq tip Yäneşteñ
itägenä yebesçe

yebet:

1. **yebetep:-ep**

Sayfa 59

Satır: 34

Suyla yumuşatmak,

ezmek.

şikelle bäläkäs tünäräk kenä
küzle ber ir keşe lä
yal itep qatqan sösö ikmäkte
şışmä hıwına yebetep tamaq

yefet:

1. **yefet:**

Sayfa 77

Satır: 5

Nikahlı eş.

nikax uqıtıp xäläl yefet itep
alırın tip eşte tözätärgä
buldı Xammat älbittä
kilenen nikaxlap aldı läkin

yegärle:

1. **yegärle:**

Sayfa 4

Satır: 22

I. Çalışkan II. Güçlü,

sağlam.

ikän dä ul Baygilde menän
bez matur bulmanıqmı la
yegärle bulmanıqmı Yeläk
kewek üstek yen kewek
eşlänek

vegel:

1. **yegelep:-ep**

Sayfa 5

Satır: 25

I. Sürdürmek II.

Hayvana saban takmak,
koşmak.

unıñ ösön ber yıl ügez
kewek yegelep eşlärgä lä
unan tağı
ber yıl tayzıñ qonan bulıwın
kötörgä kăräk Qonan tügel

yegerme:

1. **yegerme:**

Sayfa 15

Satır: 37

Yirmi.

Bez bögön yegerme tapqır
indek tip arttırıp
yebärze Bibekäy

veget:

1. **yegettär:-tär**

Sayfa 17

Satır: 17

Yiğit; kahraman, cesur.

töphöz upqında malayzar
yegettär hıw inä
Ular ös dürt metrlı tekä
yarzan

yeher:

1. **yehereñ:-eñ**

Sayfa 57

Satır: 22

Yetim, sahipsiz kişi.

äyterlek urınıñ bar inde
Yereñ hıwıñ tuğan ırıwıñ
ber
yaqın yehereñ yuq İsmaham
beräwhe lä yaqlamanı bit

yek:

1. **yekkän:-kän**

Sayfa 45

Satır: 40

Sürdürmek, çektiirmek
için hayvana araba ya da
saban takmak, koşmak;
sıkıca çalışmaya başlamak.
Bıl vaqiğağa azna un kön
ütewgä Baygilde ağayzarğa
ör yañı kırandasqa uynap

torğan yaqşı at yekkän yete
yat

yek yoğon:

1. **yek yoğon:**

Sayfa 225

Satır: 37

Kelime Tipi: -

Şey, nesne; bir şey.

izände yek yoğon qaldırmay
hap harı itep bısaq menän
qırıp yıwıp sıqtı Ä Yäneş
maldarzı qaranı Hıw eserep

yeker:

1. **yekerep:-ep**

Sayfa 195

Satır: 22

Sinirle, öfkeyle

bağırmaq.

ni xəzer

Yä yaray miñä zarlanıwsı
käräkmäy tip yekerep

yekeren:

1. **yekerenä:-ä**

Sayfa 155

Satır: 29

Sinirle, öfkeyle

bağırmaq.

Şaytan tuyıǵızzı tuzzırayım
äle tip yekerenä yekerenä
yästärze tuqmarğa äzerlänen
säkmän yeñdären törä

yekhen:

1. **yekhenep:-ep**

Sayfa 160

Satır: 33

I. İğrenmek, tiksirmek

II. Nefret etmek.

yekhenep uylana Yemeş Bıl
uyğa bāylānep unıñ başında
Ni ösön Sobxan starşına
Ğabbas mulla Şımbay

yekhender:

1. **yekhenderze:-ze**

Sayfa 69

Satır: 15

I. İğrendirmek,

tiksindirmek II. Nefret
ettirmek.
näsixättäre lä unı bik tiz
yekhenderze Äsähe ärläp tä
tuqmap ta unı mäzräsägä
qabat ayaq bastıra almanı

vel:

1. yeldäy:-day

Sayfa 136

Satır: 32

Rüzgar, yel.

Qurayzan huñ Timerbay
yırğa küste Unıñ yebäktäy
yomşaq yazğı yeldäy irkä
näfis tawış menän yırlağan
ozon

vel dawıl:

1. yel dawıllı:-lı

Sayfa 171

Satır: 44

Kelime Tipi: -

Çok güçlü rüzgar,

fırtına; gürültü.

yanaw işetelä hımaq Yemeş
üzen xäzer xäzer bına oşo
qot osorğos yel dawıllı qar
buranlı uşal qış quyımına

vel yamğır:

1. yel yamğırhız:-hız

Sayfa 132

Satır: 28

Kelime Tipi: -

Rüzgar ve yağmur.

qızıw yöräk menän
yulbaşarlıq yulına inep
kitkän Yılğır
höjümdär menän
bayarzarzıñ yel yamğırhız
bolothoz

velä saba:

1. yelä saba:

Sayfa 136

Satır: 44

Kelime Tipi: -

Çok çabuk, hızlı koşup.

Menep tä genä saptım
eñerzük

Şul timergük menän yelä
saba

yeläk:

1. yeläk:

Sayfa 4

Satır: 22

Çilek.

ikän dä ul Baygilde menän
bez matur bulmanıqmı la
yegärle bulmanıqmı Yeläk
kewek üstek yen kewek
eşlänek

yeläkle:

1. yeläkle:

Sayfa 59

Satır: 39

Yeläkle (yer adı).

Yeläkle awılınan tine ağay
keşe awır körhönöp
Qatın ülep kitep ös qız
balam yetem torop qaldı äle

yelän:

1. yeläne:-e

Sayfa 3

Satır: 5

*I. Göğüs kısmı altın ya
da gümüş paralarla süslü ,
kemersiz bir kıyafet II.*

Yorga (at).

Tön Başqort qızınıñ täñkäle
yeläne şikelle küzgeñ
yawın alıp yımıldap torğan

yeläs:

1. yeläs:

Sayfa 3

Satır: 13

Soğuk rüzgarlı.

qoştar za yomşaq yeläs
yeldän höyölöp
köndözgö eşe kämegängä
höyönöp bayram itä

yelbäzäk:

1. yelbäzäk:

Sayfa 166

Satır: 4

I. Uçucu, hafif, salınan

*II. Balık pulu gibi ince ve
parlak süs.*

yotop bötörälär Tawıq
sebeştäre täwzä bik matur
bulalar
Suqıştarı bez kewek küzzäre
yelbäzäk kewek kenä bula

yelberlä:

1. yelberläp:-p

Sayfa 147

Satır: 33

*Dalgalanmak,
sallanmak.*
Batmay yelberläp ağa
Hine uylap hine hağmıp

velbezäk:

1. yelbezäktär:-tär

Sayfa 265

Satır: 32

I. Uçucu, hafif, salınan
*II. Balık pulu gibi ince ve
parlak süs.*
menän qaplanğan ikhez
sikhez dala ayaz köz
qoyaşınıñ
harğılt nurzarı aştında kükle
yüşelle qızıllı yelbezäktär

yeldän:

1. yeldän:-dän

Sayfa 3

Satır: 13

Rüzgar, yel.

qoştar za yomşaq yeläs
yeldän höyölöp
köndözgö eşe kämegängä
höyönöp bayram itä

yelder:

1. yelderep:-ep

Sayfa 72

Satır: 27

*Çabucak, hızlıca
hareket etmek.*
ul tıqrıqtan hıbay yelderep
ütep kitä yäki his tä
kötmägändä
Äsäy ayran hıwlap eser äle
Kileneñ ällä qayza kitkän

yelek:**1. yelek:****Sayfa 8**

Satır: 35

İlik.

hızlay halqın hineñ yelek
mayzarıña xätle ütep
bötkän ti zä baha

yelen:**1. yelenë:-ë****Sayfa 3**

Satır: 5

*Kıyafet (göğüs kısmı
altın ya da gümüş paralarla
süslü, kemersiz bir kıyafet).*
Tön Başqort qızınıñ teñkelë
yelenë şekellë küzzëñ
yaun alıp yımıldap torğan

yelen:**1 yelenenä:-e, -nä****Sayfa 170**

Satır: 10

Hayvan memesi, meme.
Küzeñ sıqqırı niñä tekläp
torahıñ şığan balahı
Hıyırımıñ yelenenä mineñ
barmaqtarıma küz
teyzermäk

yelkä:**1. yelkähenä:-he, -nä****Sayfa 35**

Satır: 8

Ense.

törtmä hüz äyteşep toror saq
ineme ni Ul önhöz hüzhez
yelkähenä köräk haldı la ber
qasan da zarlanıw yazmışqa

yelkender:**1. yelkenderep:-ep****Sayfa 124**

Satır: 36

*Telaşlandırmak, acele
ettirmek.*
höyläwen üz qolağı menän
işetergä lä qarşı tügel älbittä
Kirehensä bıl eş unı hunarsı
et kewek yelkenderep

yelket:**1. yelketep:-ep****Sayfa 140**

Satır: 27

*Heves ettirmek;**çırpındırmak.*

tip yöräk yelketep yırlap
yebärä lä
Qarasäs hineñ ösön hiñä
arnap sığarılğandır bıl

yellä:**1. yellätep:-t, -ep****Sayfa 78**

Satır: 3

*Yellemek; nemi**kaybolmak.*

qaraboyzayzı äwengä halıp
yellätep bulmaşmı tip tañ
irtänän torop başıwğa kitte
Äsähe uğa

yelle:**1. yelle:****Sayfa 157**

Satır: 7

*I. Büyük, güçlü,**sağlam; güzel, iyi II.**Rüzgarı kuvvetli olan.*

Bına olatay bik yelle küşäk
alıp indem Äyzä käräktären
bir şularzıñ tinä

yelpe:**1. yelpep:-p****Sayfa 125**

Satır: 43

Çırpmak.

qanatın yelpep xäzer xäzer
qalqınıp osop kitergä yatqan
serle aqqoş himaq yäyge tañ
serem itä Eye tañ yaqınlaşa

yelpeldä:**1. yelpeldätä:-t, -ä****Sayfa 56**

Satır: 15

*Sallanmak,**dalgalanmak.*

yelpeldätä başıp kitep barzı
huqır Sapıyızñ kilene balağa
awırıy ikän Şuğa

yelpet:**1. yelpetep:-ep****Sayfa 27**

Satır: 38

Çırpmak.

unı talarğa kereşte
Yemeşteñ xälhez quldarı
taştamal
yelpetep ularzı qıwıp
ultırıwzan bik tız taldı

yelt:**1. yelt:****Sayfa 142**

Satır: 45

Çabuk, hızlı.

işektän yelt itep Sämiğullam
kilep inde Äsähenä üsekkän
bala şikelle qalın irenen
turhaytqan qulına ozon tal

yelterät:**1. yelterätep:-ep****Sayfa 39**

Satır: 44

Hızlıca, aceleyle

sürükleyip atlamak.
Qaytalar tip qabatları
İştüğan Üze şunda uq
arata qapqanı yelterätep şar
asıp quyzı Isınlap ta bıl

yemer:**1. yemerä:-ä****Sayfa 62**

Satır: 17

*Bozmak, mahvetmek;**ezmek, çiğnemek.*

barıp inde Öştälde yemerä
yazıp tulıp yatqan hıyzan da
buşatıp öştäl aştına ayaq
arahına qırın halıp quylğan

yemerek:**1. yemerek:****Sayfa 88**

Satır: 23

Yıkılmış, mahvolmuş.

Ğabbas mullanıñ ber
möyöşö yergä heñgän
yemerek

mäzräsähe yanında ğına
ğäzätensä üzeneñ añlayışız

yemerele:

1. **yemerelep:-ep**

Sayfa 77

Satır: 16

*Yıklmak, mahvolmak,
bozulmak.*
da bürtengän horo yürgäkle
közzän bızep qayzalı
tawzar artında qasıp yöröy
Közzö kük yergä yemerelep

yemes:

1. **yemes:**

Sayfa 3

Satır: 32

Yemes (kişi adı).
İştüğandan bireräk işke ber
qorama yurğan aştında
ös qız yoqlay Ular Bibes
Yänes Yemes Qızzar za
üşep

yemes:

1. **yemeşte:-te**

Sayfa 31

Satır: 24

Meyve.
qurqıw häm
yeränewzäreneñ ige sige
bulmanı Bigeräk
tä berär yemeşte yotop
yebärergä ölgörgän Bibekäy

yemes yeläk:

1. **yemes yeläk:**

Sayfa 53

Satır: 22

Kelime Tipi: -
Çeşitli meyveler.
ine xäzer Sıwaqay äbey zä
öyzä yuq Ul da ğäzäte
buyınsa yemes yeläk yıyıp
urmanda yöröy ine

yemtek:

1. **yemtekkä:-kä**

Sayfa 175

Satır: 44

Leş, hayvan ölişü.

ni äytergä xattı qayza
yäşerergä lä belmäne Kază
mäzin yemtekkä taşlangän
qozğon tizlege menän xattı

yen:

1. **yen:**

Sayfa 4

Satır: 22

Cin.

ikän dä ul Baygilde menän
bez matur bulmanıqmı la
yegärle bulmanıqmı Yeläk
kewek üstek yen kewek
eşlänek

yeñ:

1. **yeñdären:-där, -eñ**

Sayfa 155

Satır: 30

*I. Kıyafetin kol kısmı,
yen II. Gerçek, hakikat.*
Şaytan tuyğızzı tuzzırayım
äle tip yekerenä yekerenä
yäştärze tuqmarğa äzerlänep
säkmän yeñdären törä

yeñ:

1. **yeñä:-ä**

Sayfa 104

Satır: 32

Yenmek, alt etmek.
qazıqqa bällep kitkändär ti
Eyäläre şul köndän birle ber
berehen yeñä almay haman
köräşep körmäkläşep
qayzalı

yenäyät:

1. **yenäyät:**

Sayfa 138

Satır: 8

Cinayet.
donyala şul xätle xaqhızlıq
tel menän höyläp birgehez
yenäyät yäşärgä mömkin
bulıwına la täwläp töşönä
ine

yeñel:

1. **yeñel:**

Sayfa 5

Satır: 8

*Hañf, anlaşılr, kolay;
hareketli, atik.*
yağı bar Dürt bala atahı
bulıp böt käs yalsılıqqa
barıp inewe yeñel tügel ikän
şul äsähe Yeñel tügel

yeñellek:

1. **yeñellek:**

Sayfa 23

Satır: 31

Kolaylık; huzur.
Läkin binan uğa ber
yeñellek tä kilmäne Yemes
haman
elekkesä yanıp köyöp
awırını la awırını İnde
Sıwaqay äbey

yeñes:

1. **yeñeşä:-ä**

Sayfa 22

Satır: 18

*Atışmak; tartışmak;
iddialaşmak.*
Ä Yemes ser birergä
telämäy
Mineñ küldägem sitsa tügel
yebäk kenä ul tip yeñeşä

yeñgä:

1. **yeñgä:**

Sayfa 4

Satır: 9

Yenge.
yoqlamağandar Säğürä
yeñgä qızzarınan mömkin
tiklem
alısqaraq bulırğa tırışıp türbaş
yaqqa iñ möyöşkä

yeñgäy:

1. **yeñgäyär:-zär**

Sayfa 17

Satır: 9

Yenge.
yeñgäyär tulqın östöndä
yatqan aqqoştar şikelle
qalqınıp qalqınıp Olo Eyek
urtahında yözöp yöröyär

yenteklä:

1. yentekläp:-p

Sayfa 181

Satır: 19

I. İncelemek II.

Özenmek, itinalı

davranmak.

kämetergä kăräklekte

yentekläp öyrätergä totondo

Yemeş unıñ öyrätewen ber

äytewzä ük küñelenä

heñderä

yentekle:

1. yentekle:

Sayfa 220

Satır: 20

İtinah, özenli.

bayanan birle Yemeşte

aşatıp tamağın tuyzırıp

yebäргеhe

kilep tora ine Ul yentekle

qaraşlı ğäjäp uysan zur qara

yep:

1. yep:

Sayfa 19

Satır: 2

İp, bağ.

Läkin küp tä barmaştan xäle

bötöp üze lä ultıra töştö

Ayaq qulı yep kewek

özölörgä genä torğan

bäläkäs arıq

yep yämhez:

1. yep yämhez:

Sayfa 166

Satır: 6

Kelime Tipi: -

Çok çirkin, çok

sevimsiz.

Käwzäläre ularzıñ harı

kübäläkkä täpâyzäre qızıl

säskägä oqşay Ä azaqtan

üşä üşä yep yämhez tawıqqa

yep yeñel:

1. yep yeñel:

Sayfa 231

Satır: 21

Kelime Tipi: -

Kolaylıkla, hafifçe.

menän bergä kölöşöp uym

kölkögä habıştırıp yep yeñel

ütkärep yebärä belä Tik här

nämäne awır tärän kiserä

yepsek:

1. yepsek:

Sayfa 212

Satır: 19

Azıcık erimiş.

Tıştı yabalaqlap yılı yepşek

qar yawa Yaralarzı bäläw

bülmähendä ular ikäw genä

talğan küzle artıq aqlıw

yeg:

1. yegerlek:-er, -lek

Sayfa 5

Satır: 27

Sürdürmek, hayvana

saban takmak, koşmak.

dünängä äylängäs tä başa

yegerlek at bulmay bit äle ul

yer:

1. yergä:-gä

Sayfa 14

Satır: 30

Yer, toprak; vatan.

İkmäkteñ enä onsoy

ğınahı la keşenän olo ti ul

Unı yergä töşöröp tapahañ

xarap yaman gonah bula

yerän:

1. yeränewzäreneñ:-ew, -

zär, -e, -neñ

Sayfa 31

Satır: 23

İğrenmek, tiksinek.

qurqıw häm

yeränewzäreneñ ige sige

bulmanı Bigeräk

tä berär yemeşte yotop

yebäregä ölgörgän Bibekäy

yerän:

1. yerän:

Sayfa 39

Satır: 45

Bal rengi.

vaqıtta Qormoş bayzarzıñ

yerän ayğırın halmaq qına

yurttırap sey harı keşmir

yoqa şäl borkängän qatındı

yeränsäy:

1. yeränsäy:

Sayfa 232

Satır: 1

Yeränsäy (özel ad).

xalqın tınıs yäşätewse

Yeränsäy batırzar

Sämreğosşqa

atlanıp yer aştı batşalığınan

yer östön kilep

yerek:

1. yerek:

Sayfa 125

Satır: 34

Kızılağaç.

Xäbir tirägeneñ tirä yağında

baştarı möntälep botaqtarı

hınıp bötkan muyıl osqat

yerek ağastarı arahında

yerlä:

1. yerläp:-p

Sayfa 117

Satır: 18

I. Yerleşmek II.

Defnetmek, gömmek.

Ni eşläyheñ bit Äyzä

Şahimorat üzebez öyzä

saqta

qäzerläp yerläp kitäyek tip

östäne

yerläş:

1. yerläşep:-ep

Sayfa 57

Satır: 45

I. Yerleşmek II.

Defnetmek, gömmek.

ırıwzarı şunda yer alıp

yerläşep qalgandar Ä

Tolombät

ırıwı ber üze yalan yağında

İrmbur aryağındağı dalala

yertanı:

1. yertanistar: -tar

Sayfa 232

Satır: 3

Yertanis (özel ad).

sığıwsı Yertanistar oqşay Ul
Quziykürpäs menän
Mayanhılıw äkiäten tap
Qarasäs äbeyzän işetkäsä
totoş

yes:

1. yeşle: -le

Sayfa 73

Satır: 37

Koku.

Niñä min dä şul xuş yeşle
yäşel yapraq ostoqtarınıñ
berehe tügelmen ikän
ismaham

yesce:

1. yeşçe:

Sayfa 64

Satır: 37

Daha, henüz.

tegelär yeşçe mineñ üzemä
ağırılar
Tınıñ sıqmahın tizär ti ä min
ularğa

yeskä:

1. yeşkäp: -p

Sayfa 181

Satır: 3

Koklamak.

kömrö tanawına teyzerep
ozaq qına yeşkäp torzo la
tağı
Ayhılıwzıñ qarşısına barıp
ultırzı

yeskät:

1. yeşkätergä: -ergä

Sayfa 23

Satır: 19

Koklatmak.

Yemeşkä yeşkätergä
buldılar İkense köndö irtük
Sıwaqay
äbey Şähit babayzarğa kilep
tä yette Qart bıl vaqıtta

yek:

1. yetkän: -kän

Sayfa 3

Satır: 18

*Ulaşmak, yetmek,
varmak; oluşmak.*
Täbiğätkä nimä Keşe
yazmışında unıñ qayğılı
barmı
ni Üze güzäl möhəbät şat
bulğas şul yetkän uğa

yetäklä:

1. yetäkläp: -p

Sayfa 17

Satır: 3

I. Kullanmak, sürmek
II. Elinden tutmak.
aldı artqa keyelewen dä
abaylamay yetäkläp qayıp
kitte Bibekäyzär Qızılyar
uramı yağınan qayırtırğa

yetäkläş:

1. yetäkläşep: -ep

Sayfa 15

Satır: 25

*El ele tutmak,
tutunmak.*
Ular yetäkläşep sañlı olo yul
buylap inähen yuğaltqan
qaz bäpkäläre şikelle yıwaş
şım bulıp ilke halqı ğına

yetäkke:

**1. yetäkkelegenä: -leg, -e, -
nä**

Sayfa 249

Satır: 29

Liderlik.

awır kiserze Nikita menän
üzeneñ volost yetäkkelegenä
yarlı batraktarız fronttan
qaytqan haldattarız haylatıw

yetäkkelek:

1. yetäkkelek:

Sayfa 133

Satır: 6

Liderlik.

köräş tarixı menän tanış
bulmaw köräştä kengä

tayanırğa

nisek yetäkkelek itergä
belmäw arqahında ul
xalıqtıñ

yetdi:

1. yetdi:

Sayfa 4

Satır: 7

Ciddi.

menän Säğürä yeñgägä bik
yetdi uylanırğa tura kilä
Şuğa
küräler axırı tön urtağı
yetkän bulha la ular haman

yete:

1. yete:

Sayfa 19

Satır: 3

Yedi.

yete yaşlek Yäneşkä buyğa
üze zurlıq tip äyterlek tos
yomro käwzäle dürt yaşlek
Yemeşte kütärewe siktän tış

yetegän:

1. yetegän:

Sayfa 104

Satır: 20

Büyükayı takım yıldızı.

Ä bınawı sümes kewek
tezgelgän yete yondozğa
Yetegän tizär tip dawam itä
Unan äkren genä möñräp

yetem:

1. yetem:

Sayfa 13

Satır: 38

Yetim.

Yaray äsähe mineñ hüzzä
totmağanıñ inde üzeñä
üpkälä Bılay bulğas
balalarız yetem qaldırzıñ
tine

yetem bızaw aşrahañ

awızıñ tulı hıy bulır Yetem

bala aşrahañ aldıñ tulı qıy

bulır:

1. **yetem bızaw ašrahañ awızın tulı hıy bulır Yetem bala ašrahañ aldın tulı qıy bulır:**

Sayfa 187

Satır: 7

Kelime Tipi: **Atasözü**

Yetim buzağı beslersen ağzın dolu yiyecek olur.

Yetim çocuk beslersen önün dolu çöp olur.

qoro timer tawışı menän kürzeñme Boronğolar yetem bızaw ašrahañ awızın tulı hıy bulır Yetem bala ašrahañ aldın tulı qıy bulır tip belmäy äytmäğändär

yetem yeher:

1. **yetem yeher:**

Sayfa 39

Satır: 12

Kelime Tipi: -

Yetim çocuklar.

tomalaq bōröläre süpläp tuğayza yöröy Awıl da qart qorola Yemeštär şikelle keskäy yetem yeher genä

yetemäk:

1. **yetemäktäreñ:-tär, -eñ**

Sayfa 48

Satır: 39

Yetim.

Äyzä yetemäktäreñ menän sıwalışıp ber üzeñ torop qal tip qat qat ıskärtte

yeten:

1. **yeten:**

Sayfa 237

Satır: 6

Açık sarı.

käzä mögözö kewek käre maxorkahınan quyı kük tötön borqotop ultırğan ere harı hipkelle yeten qaşlı ber

yeter yetmäs:

1. **yeter yetmäs:-tän**

Sayfa 36

Satır: 33

Kelime Tipi: -

Ulaşır ulaşmaz.

irkä üz hüzle bulıp üste Qız bulıp yeter yetmäs-tän awıl da üzeneñ uşallığı sayalığı menän dan totqan Äxmätşa

yeterlek:

1. **yeterlek:**

Sayfa 26

Satır: 41

Yeterli, yeterli miktarda.
ösön üzzäre lä yeterlek üs alğaynılar za baha Qoral da vlast ta ular qulında la baha Alla yarzamına moxtajmı

yeteş:

1. **yeteş:**

Sayfa 83

Satır: 34

Bol, bereketli.

öyläneşewzärenä ber yıl tigändä ular bäläkäs kenä bulha la öy eşläp yınaq matur yeteş itep donya kötöp toralar

yeteşter:

1. **yeteşterew:-ew**

Sayfa 129

Satır: 25

Yetiştirmek.

yebärep uqıtıw zur din ähele itep yeteşterew niäte menän äzerlek eştäre alıp bara başlağandar Uyındıñ xristian

yetew:

1. **yetew:**

Sayfa 139

Satır: 28

Yetişkin, ergen.

Barhañ şul Şafıqqa barahıñ barmahañ başqa ber kengä lä biräsägem yuq

Oyalmahañ mahañ äyzä yetew qız

yetez:

1. **yetez:**

Sayfa 21

Satır: 30

I. Hünerli, becerikli, yetenekli; usta; hızlı, ani II. Tadı keskin, acı olan III. Uzun.

bulğan bötä keşelärze lä sıpsıqtar tızär Bıl quşamat Şähit babay näğeleneñ keskäy yeñel käwzäle yetez

yetker:

1. **yetkermähälär:-mä, -hä, -lär**

Sayfa 31

Satır: 21

Ulaştırmak, yetiştirmek.
ulı integä tip şomlanıp höylägändären añlap yetkermähälär zä küp tapqırzar iştäkändäre bar ularzın Qızzarzın

yetmähä:

1. **yetmähä:**

Sayfa 5

Satır: 9

Bunun üzerine, üstelik.
Yetmähä kengä bit Qaramış bayğa Xalıq unıñ Qaramış tigän isemen yuqqa gına Qormoş tip almaştırmağandır

yetmeş:

1. **yetmeş:**

Sayfa 28

Satır: 19

Yetmiş.
Äxmäzulla mullağa aşata Unan yetmeş qara taştı öşkörtöp Olo Eyekkä ırğıtar Bılay za bulmağas bolottarzi örkötöp

yewes:**1. yeweş:****Sayfa 86**

Satır: 37

Nemli, rutubetli, ıslak.

yeweş qulın halıwın unı
yırwatır tınıslandırırw ösön
ällä
nindäy añlayışhız hüzzär
höyläp taşlawın da toymay

yeweslä:**1. yewesläp:-p****Sayfa 120**

Satır: 18

Sulamak, ıslamak.

Mal öyönöñ yeterlek
yağılmawı bäräs häm
bızawzarzıñ
özlökhöz yewesläp torowı
arqahında küğäreş başäreş

yey:**1. yeyähe:-ähe****Sayfa 56**

Satır: 12

*I. Yemek yemek,**bünyesine almak II.**Sulayarak yumuşatmak.*

tip äytkändär bit

Küräsäktäregez barzır indä

balaqayzar

Sit yerzärzä yeyähe rızıgıgız

äsähe hıwzarıgız barzır

yeyän:**1. yeyändäre:-där, -e****Sayfa 7**

Satır: 22

Erkek torun.

bala sağahı menän üze

donya kötöp tora Ulı

äsäyem tip

kilene beyem tip yeyändäre

qartsäy tip özlöp toralar

yeyänsär:**1. yeyänsärzäre:-zär, -e****Sayfa 15**

Satır: 7

Kız torun.

Äle Ozaqlamay kürşe Şähit

olatayzıñ yeyänsärzäre

Bibekäy menän Gölkäy zä

yügereşep kilep sıqtı

yez:**1. yez:****Sayfa 10**

Satır: 15

Pirinç madeni.

alda yögereş yöröp yışıp

yıltratilğan yez tasqa yılı

hıw

halıp mulla aldına kiltirep

ultırttı

yezñäy:**1. yezñäy:****Sayfa 49**

Satır: 21

Damat, enişte.

ügäy bulha atayın yezñäy

bula tip belep äytkändär şul

Balalarıñdan qul heltäp

ultırıwın oşolor inde hineñ

yıgıl:**1. yıgılıp:-ıp****Sayfa 26**

Satır: 3

*I. Yıkılmak, çökmek II.**Helak olmak, ölmek.*

kitmäy Üzzäre lä şulay ber

kön yıgılıp qalğansa ular

yulınan yöröy birälär

meşkendär Äy alla hay afät

yıl:**1. yıl:****Sayfa 5**

Satır: 14

Yıl, sene.

yallanırğa tura kilde inde

huñı ni menän bötör

Ber yıl häybät kenä eşlähän

ber tay birermen Tayzan

yıldam:**1. yıldam:****Sayfa 74**

Satır: 40

Hızlı, çevik.

qoş kewek osonop kábän

östöndä beyep kenä torzo

Xammat besände ni xätle

yıldam ırğıtha ul şul xätle

yılğır:**1. yılğır:****Sayfa 21**

Satır: 26

Hızlı, çevik, süratli.

Bibekäy menän Gölkäyzeñ

qarttahi bäläkäs arıq

yeñel kăwzäle yılğır oşta

qullı yor hüzle Şähit qarttı

yılğa:**1. yılğahı:-hı****Sayfa 3**

Satır: 10

Nehir.

başında kăkük saqıra

Küläwektä tălmäryendär

bağıldaşa

Olo Eyek yılğahı üzeneñ

măñge şat şayan yırzarın

yılı:**1. yılı:****Sayfa 10**

Satır: 13

Sıcak.

tas yılı hıw kiltiregez tip

boyorzo

Sıwaqay äbey ikeläneberäk

torğan Săğürä yeñgänän

yılımsa:**1. yılımsa:****Sayfa 236**

Satır: 43

Ilık.

esewselär samawırzan

yılımsa hıwzı şabırlatıp

sınayaqtarğa ağızalar zä

yılın:**1. yılımp:-ıp****Sayfa 159**

Satır: 40

Isınmak.

barmaqtarı talıp hızlap böttö

Şunan ul äz genä bulha

la yal itep helkengeläp
yılınıp alıw teläge menän
zur

yılıt:

1. **yılıtmanı:-ma, -nı**

Sayfa 171

Satır: 19

Isıtmak.

lä yılıtmanı Şulay za kön
buyı eş menän arığan Yäneş
yurğandı başınan aşı
börkänep tını menän az ğına
tänen

1. **yıllap:**

Sayfa 70

Satır: 33

Yıllardır.

aqlamanı Sañlı mäzräsä
izänendä un yıllap awnap
yatiwıra
qaramaştan ul xatta yünläp
uqıw yazıwğa la öyränä
almanı

yılmıldaq:

1. **yılmıldaq:**

Sayfa 120

Satır: 7

Parlak, parlayıp

duran.

urmanda yılmıldaq şayan
yondozzarğa tekläp yaşel
ülän östöndä yatqan ğämhez
yulsı itep xis itergä şulay

yılmay:

1. **yılmayıp:-ıp**

Sayfa 20

Satır: 40

Gülümsemek, tebessüm

etmek.

Säğürä yeñgä talğan
küzzären alış ütkändärgä
töbäp
xälhez genä yılmayıp quyzı

yılqı:

1. **yılqıhı:-hı**

Sayfa 5

Satır: 23

Yılqı.

hüzen bülderze Eye ber
öyör yılqıhı bulğan Qormoş
bayğa
tayzıñ at bulıwı toyolmay za
qala inde ul Ä bezgä

yılqılda:

1. **yılqıldap:-p**

Sayfa 265

Satır: 33

Işıldamak.

hirpep yılqıldap yata Qayza
ğına qarama ikhez
sikhez buşlıq irkenlek
Oshoz qırıyız ozon dala
yulı

yıltır:

1. **yıltır:**

Sayfa 21

Satır: 9

I. Işıl ışıl ederek

parlayıp duran II. Raki, içki.
yomarsaq yıltır yaş tamsıları
atılıp sıqtılar za
höyäk menän tirenän genä
torğan sikähe buylap

yıltıra:

1. **yıltırap:-p**

Sayfa 10

Satır: 38

Işıldamak, parıldamak.

bit äle yetep toror
Mullanıñ salış küzzäre
qomhozloq menän yıltırap

yıltırat:

1. **yıltıratıp:-ıp**

Sayfa 197

Satır: 34

Işıldamak, parıldamak.

Tik xəzer genä ul kük
mıyığın hıpırğılap yalbır
qaştarı
aştınan börköt küzzären
yıltıratıp tik kenä ıltırırğa

yılan:

1. **yılan:**

Sayfa 19

Satır: 29

Yılan.

yılan kewek öyöröldölär
Teştären ırjaytıp keşe
başı hıyıp kiterlek qurqınıs
zur awızların şapıldatıp

yım yäm:

1. **yım yäm:**

Sayfa 189

Satır: 43

Kelime Tipi: -

"-cim, -m".

tä yaqındarınıñ isemen
äytkändä yım yäm
yalğawzarin
quşıp höylärgä yarata Läkin
bıl yalğawzarzı ul

yımılda:

1. **yımıldap:-p**

Sayfa 3

Satır: 6

Gülümsemek.

Tön Başqort qızınıñ täñkäle
yeläne şikelle küzzeñ
yawın alıp yımıldap torğan

yınaza:

1. **yınazahına:-hı, -na**

Sayfa 207

Satır: 18

Cenaze.

İsmaham qäberenä ber us
tupraq ta hala almanım
Huğıšta bulmaham
yäyäwläp bulha la
yınazahına barıp

yıp yıltır:

1. **yıp yıltır:**

Sayfa 95

Satır: 14

Kelime Tipi: -

Işıl ışıl parlamak.

Sobxan starşınanıñ berzän
ber ulı Hatıbal biläp aldı
Bına
ul yıp yıltır yez töymäle ör
yañı kitel keyep ike quldı

yıq:1. **yıqmaşhıñ:-maş, -huñ****Sayfa 9**

Satır: 1

Yıkmak.

mineñ oşo keşeneñ hüzen
yıqmaşhıñ bit Beläheñ ul
bit başqa mullalar kewek
öşköröp tököröp kenä

yır:1. **yırzarın:-zar, -ın****Sayfa 3**

Satır: 10

Türkü.

başında kākük saqıra
Küläwektä talmäryendär
baqlıdaşa
Olo Eyek yılğahı üzeneñ
mäñge şat şayan yırzarın

yır:1. **yırıp:-ıp****Sayfa 238**

Satır: 34

*Yarmak, ayırmak;**kesmek.*

törlöhö törlö nāmā totop
qaynap torğan xalıqtı
terhäge
menän köskä yırıp mayzan
urtahına taban intıldı Unda

yırla:1. **yırlay:-y****Sayfa 22**

Satır: 6

Türkü söylemek.

qızıqhındıra unı Ä keskäy
Yemeş här vaqt ularğa
barıp Şähit qarttıñ äkren
genä yırlay möñräy eş

yırlaş:1. **yırlaştılar:-tı, -lar****Sayfa 197**

Satır: 1

*Karşılıklı türkü**söylemek.*

Beyep arıgas yäştär
yırlaştılar Yırğa Timerbay

za quşıldı Yırzan huñ tağı
beyeştelär Moratşa küzzären

yırsı:1. **yırsı:****Sayfa 137**

Satır: 5

Türkücü.

Kötöwselär genä şulay şap
yırsı bula alalarzı Ällä yırsı
quraysı bulğan ösön ällä
qırzı yalandı irekte höygän

yırt:1. **yırtqlarğa:-qı, -la, -rğa****Sayfa 127**

Satır: 10

Yırtmak, parçalamak.

başlağan ikän Yaray Büre
bulğas büre Unıñ teşe hineñ
tireñde lä yırtqlarğa yeteşer
äle Kötöp kenä tor

yırtıl:1. **yırtılğan:-ğan****Sayfa 151**

Satır: 2

Yırtılmak.

quyıp qaray za ikän
känbertte asıp aqsahın ala la
quya
ikän Ä yırtılğan xattarzı
Köplö urmanına alıp barıp

yırtıq:1. **yırtıq:****Sayfa 217**

Satır: 24

Yırtık, parçalanmış.

hımaq Ul üzeneñ alama
küldäge başınan halam
oltorağı
sıgıp torğan tayış itege
yırtıq şäle menän bında
üzzen

yırtqıs:1. **yırtqışlığın:-lığ, -ın****Sayfa 133**

Satır: 45

Yırtıcı, vahşi.

sittän höskötöp torğan
Tuqmawsıların bötä
yırtqışlığın

yış:1. **yışıp:-ıp****Sayfa 10**

Satır: 15

*Parlatmak,**beyazlatmak.*

alda yügerep yöröp yışıp
yılıtırılğan yez tasqa yılı
hıw
halıp mulla aldına kilterep
ultırttı

yış:1. **yış:****Sayfa 37**

Satır: 39

*Sık, sıkça; art arda,**birbiri ardına.*

kewek bay bisä bulıp
tetterep donya kötöw
xaqında yış
qına xıyallana başlanı
Oşonoñ ösön dä ul bılırtı qış

yışıl:1. **yışılmağan:-ma, -ğan****Sayfa 58**

Satır: 25

Parlamak, ısıldamak.

yunılmağan yışılmağan zur
horo taş ultırtqan da uğa ni
menänder batıw soqop
ğäräp xärefe menän
Tolombät

yıw:1. **yıwıp:-ıp****Sayfa 25**

Satır: 25

Yıkamak.

yıwıp ikmäk beşerep kitte
oloraqtarı ildäge awılдаğı
xäbärzärze höyläne Bıl
xäbärzärzeñ kübehe xäzer
gel

yıwıl:

1. **yıwılmağan:-ma, -ğan**

Sayfa 17

Satır: 1

Yıkanmak.

qatış tır ağıp bısranğan bite
lä yıwılmağan Yemeş tä
tahılday mışılday küldägen
keyze Yäneş unıñ
küldägeneñ

yıwıntıq:

1. **yıwıntıq:**

Sayfa 261

Satır: 18

Kirli; bulaşık.

sığıp kitte Bibisara abıstay
unıñ artınan ber bizrä
yıwıntıq hıw hibep qaldı

yıwan:

1. **yıwan:**

Sayfa 37

Satır: 16

I. Kalın; koyu; yoğun

II. Vücut olarak yapılı, iri.
Başqorttar tatar qatındarıñ
şulay tutay tip yörötälär
ine işekkä hıymaşlıq yıwan
tol qatın arşınlı tawar

yıwanıs:

1. **yıwanıs:**

Sayfa 14

Satır: 28

Gönlü rahatlatan

duygu; umut.
huzırğa tırıştılar Läkin ul
barıber bik tız aşalıp
böttö Bınan arı Yäneş yänä
ber yıwanıs uylap taptı

yıwaş:

1. **yıwaş:**

Sayfa 15

Satır: 26

Sakin, uslu, yumuşak

başlı.
Ular yetäkläşep sañlı olo yul
buylap inähen yuğaltqan
qaz bäpkäläre şikelle yıwaş
şım bulıp ilke halqı ğına

yıwaşay:

1. **yıwaşayıp:-ıp**

Sayfa 53

Satır: 34

Sakinleşmek,

uslanmak, yumuşak başlı
hale gelmek, uysallaşmak.
qurqışıp bersä bıl yat uşal
keşelärgä bersä şunday
yıwaşayıp meşken bulıp
qalğan atalarına ğäjäplänep

yıwat:

1. **yıwatıw:-ıw**

Sayfa 6

Satır: 38

Sakinleştirmek,

rahatlatmak; teselli etmek.
Tön Öy tomra qarañğı Ä
irtänge kön unan da
qarañğıraq
Bında nindäy yıwatıw
hüzzäre tabırğa mömkin huñ

yıw:

1. **yıwıp:-ıp**

Sayfa 9

Satır: 37

Yığmak, toplamak,
biriktirmek; birleştirmek.

Yemeş urın yer yıwıp
quyılğan handıq artına qasıp
Şazra menän yırgılangan qıp
qızıl arıq yözlö ırğaq

yıwıl:

1. **yıwılğan:-ğan**

Sayfa 13

Satır: 1

Toplanmak, yığılmak,
bir araya gelmek.
Bına kürähegezme qayhılay
küp yaman qan yıwılğan
Bäs şulay bulğas nisek
hızlanmahın İnşalla

yıwın:

1. **yıwına:-a**

Sayfa 84

Satır: 16

Yığmak, toplamak,
biriktirmek; birleştirmek.

alış ipkene tıñğı birmäy
mataşa huñ uğa Kem nimä
unıñ
bäxetenä qul huzırğa yıyına
Yuq yuq

yıyırsık:

1. **yıyırsıktar:-tar**

Sayfa 7

Satır: 7

Yüzdeki, tendeki
buruşukluk, kırışıklık.
ğına torğan bäläkäs arıq
käwzäle vaq köläs
yıyırsıktar
başqan yoqa bitle bıl äbey
ayağına yön oyoq menän

yıyıştır:

1. **yıyıştırıştı:-ış, -tı**

Sayfa 38

Satır: 27

Oradan buradan
toplamak, sağdan soldan
yığmak.
irtük kilep Bibeskä öy
yıyıştırıştı Balalarzın öş
baştarın yıwıp keyzerep
sästären tarap ürep bötähen

yıyınacaq:

1. **yıyınacaq:**

Sayfa 83

Satır: 34

Düzgün, tertipli;
özenli, dikkatli.
öyläneşewzärenä ber yıl
tıgändä ular bäläkäs kenä
bulha
la öy eşläp yıyınacaq matur
yeteş itep donya kötöp
toralar

yoğonto:

1. **yoğonto:**

Sayfa 158

Satır: 37

Etki, tesir.

xujalığına yoğonto yahamay
qalmanı Ul qısqa ğına
vaqıt esendä ber ike at ike

ös hıyır tıştälägän kätzä
hariq

yoğošlo:

1. yoğošlo:

Sayfa 101

Satır: 10

Bulaşıcı.

bäyläneştä bulıwı balalarğa
ğına tügel xatta ololarğa la
bik qatı awır täsir itä här
kem bıl öyzän yoğošlo
awırıwzan

yolq:

1. yolqop:-op

Sayfa 27

Satır: 9

Yolmak, çekip

koparmak.

telämäy ikän ä Tegenän
bınan özöp yolqop haman
bayırğa küp tä yaqşı la aşap
köräyergä tırışıp

yolqon:

1. yolqonğan:-ğan

Sayfa 95

Satır: 29

Yolunmak, çekip

koparılmak.

yolqonğan arıq tawıqtar
kötöwe esenä barıp ingän
ğorur
aqqoş şikelle quqırayıp
qoyaşlı köndärzä İlseğolğa
la

volqoş:

1. volqoş:

Sayfa 62

Satır: 23

Sefil.

Ey yolqoş hiñä kem kăräk
tip tınılıqtı bozzo
öy xujahı Baygilde ağay bıl
hüzze işetmägän dä kewek

volqqola:

1. volqqolap:-p

Sayfa 19

Satır: 32

Yolmak, çekip

koparmak.

unı yotorğa matastılar Yäki
unıñ äsähen özgäläp
yolqqolap aşarğa totondolar
Äsäheneñ beläktäre

yola:

1. yolağa:-ğa

Sayfa 82

Satır: 25

Gelenek.

Dingä yolağa hıymaş eş
eşlägän azğın keşelär yäki
Yosop menän Zöläyxa
kewek höyöşöp qawışqan
bäxetle

yom:

1. yomop:-op

Sayfa 12

Satır: 34

Yummak, kapamak,

örtmek.

nindäyzer tamırğa bäge
menän saptı Säğürä yeñgä
ällä
xäle bötöp ällä qurqıwzan
küzzären yomop sayqalıp

yomğaq:

1. yomğaq:

Sayfa 9

Satır: 9

Yumak.

tanıp urındıqtan izängä
yomğaq kewek täğäräp töştö
lä ozaq bökläp ultırıwzan
hınıqqan bıwındarın yaza

yomoq:

1. yomoq:

Sayfa 97

Satır: 14

Yumuk, kısık.

süpläp alıp bötäwzären
qarap käyeflänep ultırzı la
anhız
za bäläkäs yomoq küzzären
yomoldorop kölä kölä tağı

yomortqa:

1. yomortqaların:-lar, -ın

Sayfa 69

Satır: 19

Yumurta.

za kitaptarızı yarattı
Äsäheneñ tawıq
yomortqaların
urlap birep qırq tartmasınan
Yosof Zöläyxa Tahir

yomoş:

1. yomoş:

Sayfa 64

Satır: 32

İş, görev.

işen kitärgäynelär ti vot
Eye Nikita nindäyzer yomoş
menän barıp ingän

yomoş yul:

1. yomoş yulğa:-ğa

Sayfa 38

Satır: 14

Kelime Tipi: -

Çeşitli ufak tefek işler.

käm bulha bında küserep
apqaytırğa kăräk Ulı qızı
la artmaş Yomoş yulğa
yöröthän dä fayza bulır tip

yomro:

1. yomro:

Sayfa 19

Satır: 4

Yumru, topak.

yete yaşlek Yäneşkä buyğa
üze zurlıq tip äyterlek tos
yomro kăwzäle dürt yaşlek
Yemeşte kütärewe siktän tış

yomran:

1. yomran:

Sayfa 81

Satır: 3

Tarla sincabı.

yomran kewek yomarlanıp
meyes artına hıyındı
Ey xozayım nimä genä
eşläyem ikän

yomşa:

1. yomşap:-p

Sayfa 78

Satır: 12

Yumuşamak.

häm ulınıñ artınsa uq
uramğa sıǵıp kitte Unı
böğön
Särbiyamal säygä
saqırǵaynı Kilen yomşap
öyrängän

yomşaq:

1. yomşaq:

Sayfa 3

Satır: 13

Yumuşak.

qoştar za yomşaq yeläs
yeldän höyölöp
köndözgö eše kämegängä
höyönöp bayram itä

yomşar:

1. yomşarzı:-zı

Sayfa 38

Satır: 22

Yumuşamak.

täğälä miñä üs itep bala
birmäne inde tip ilamhırap
ta
aldı Baygilde ağayzıñ bığa
küñele tamam yomşarzı

yomaq:

1. yomaq:

Sayfa 230

Satır: 19

Bilmece.

yattılar İnde ğäzät buyınsa
yomaq öyöşöw başlandı
Öy tübähendä alama
yurğanım yata yä tap tip

yomarla:

1. yomarlap:-p

Sayfa 159

Satır: 43

Yuvarlamak.

yozroq zurlıq qar yomarlap
alıp tasqa taşlanı Unan
qalğan yıldı boz qatlawın
tını menän iretep küzzäy
tişek

yomarlan:

1. yomarlanıp:-ıp

Sayfa 81

Satır: 3

Yuvarlanmak.

yomran kewek yomarlanıp
meyes artına hıyındı
Ey xozayım nimä genä
eşläyem ikän

yomarsaq:

1. yomarsaq:

Sayfa 21

Satır: 9

Yumru, yuvarlak.

yomarsaq yıldı yaş tamsıları
atılıp sıqtılar za
höyäk menän tirenän genä
torğan sikähe buylap

yomart:

1. yomart:

Sayfa 96

Satır: 7

Cömert.

bınday saqta yomart ilğazäk
bulıp kitewen yaqşı belälär
Usman babay qayttı
Äyzägez yügerzek

yomartlan:

1. yomartlanıp:-ıp

Sayfa 108

Satır: 31

Cömert davranmak.

ğına yul toqsayına azıq
tülek tultırzı Xatta
yomartlanıp
kitep öy qıyıǵınan ber
bäyläm qaqlanğan qazı la
alıp

yondoq:

1. yondozzar:-zar

Sayfa 103

Satır: 5

Yıldız.

töşkä inde hiräk hayaq
töşhöz genä yondozzar za
qalqıp
sıqtı Axır Baygilde ağay

salğıların sükep bötöröp
alasıq

yonso:

1. yonsop:-p

Sayfa 111

Satır: 40

Yorulmak, bitap

düşmek, eziyet çekmek,
sıkıntı görmek.

höyäk menän tirenän genä
torop qalğan quldarına
qarap
Babay awırıqhimıp
torahıñmı ällä Bıl arala
yonsop

yonsot:

1. yonsotqan:-qan

Sayfa 25

Satır: 19

Yorgunlaştırmak, bitap

düşürmek, eziyet çektirmek.
yonsotqan seben öyörön
qıwıp ultıra başlanı Tik
tışqa
uynarğa sıǵırğa ğına unıñ
xäle yuq ine äle Säğürä

yonsotqos:

1. yonsotqos:

Sayfa 77

Satır: 11

Eziyet çektiren, sıkıntı

veren.

Azna un köndär buyı
özlökhöz hibäläp torğan
yonsotqos
yamğırzan yer genä tügel
öyzär kärtä quralarğa xätle

yoq:

1. yoğor:-or

Sayfa 31

Satır: 15

I. Yapışmak, bulaşmak;

boyanmak II. Bulaşmak

(hastalık için).

bit ular Bına üzegezgä silsä
yoğor äle tip äsenep
qısırzı ul

yoqla:**1. yoqlay:-y****Sayfa 3**

Sətir: 23

Uyumak.

yaqtılıq kərəkəməy zä Ğailä
yoqlay urındıqtıñ türyağında
iñ töptä qalastay işelep ber
malay yata Ul İştüğan Uğa

yogo:**1. yqom:-m****Sayfa 19**

Sətir: 18

Uyku.

tip horanı Awır yış tın alıp
yatqan bala küzzären asmay
ğına Yoqom kilä äsäy tıne
Säğürä yeñgä qızınıñ

yoqohoz:**1. yoqohoz:****Sayfa 123**

Sətir: 27

Uykusuz.

Bıl töndö ular täw quşılğan
saqtağı kewek yoqohoz
ütärzälär Oşo töndä
Baygilde ağay
Särbiyalmağa üzeneñ

yoqomhora:**1. yoqomhorağan:-ğan****Sayfa 18**

Sətir: 35

*Uyuklamak, uykusu**gelmek.*

Yemeş tormanı Ul xatta
nisekter yoqomhorağan da
kewek bula başlanı Yäneş
bäläkäs kenä yozroqtarın

yoqa:**1. yoqa:****Sayfa 6**

Sətir: 28

Ince.

lä kürmäy bit tıne lä itegen
kəzäkeyen qähärlänep sisep
ırğıtıp qatını yanına kilep
awzı Tar yoqa taqtalarzan

yoqart:**1. yoqartıp:-ıp****Sayfa 80**

Sətir: 20

İnceltmek.

kürmäne lä belmäne lä
Kirehensä
Bısaq menän yaman qırıp
izände stenanı yoqartıp

yor:**1. yor:****Sayfa 146**

Sətir: 30

*Nükteli, keskin (söz**için).*

Xattı Xammat mähräsälä
öyrängänsä tatar telendä
kitapsa itep yazı Xatına
qarap yor hüzle teremek
uyaw

yor hüz:**1. yor hüzle:-le****Sayfa 21**

Sətir: 26

Kelime Tipi: -

Nükteli, keskin söz.

Bibekäy menän Gölkäyzeñ
qarttağı bäläkäs arıq
yeñel kəwzäle yılğır oştı
qullı yor hüzle Şähit qarttı

yöräge alqımına kil:**1. yöräge alqımına kilep:-ep****Sayfa 172**

Sətir: 19

Kelime Tipi: **Deyim***Yüreği ağzına gelmek.*

sıqtı Yöräge alqımına kilep
torop ultırzı
Ağayım hamam yuq Ağayım
qaytmanı bit

yort:**1. yortta:-ta****Sayfa 26**

Sətir: 31

Ev.

Töp yortta tege donyala
xozay ojmaxtan mäxrüm

itmähen

Ä küp keşelär bına allanıñ
oşo eşenän riza bulmay
kütärep

yort yer:**1. yort yere:-e****Sayfa 35**

Sətir: 38

Kelime Tipi: -

*I. Kişinin sahip olduğu
bütün gayrimenkul II. Ülke,
memleket.*

Ütker zä yegärle lä Telenän
dä qulınan da kilä Yetmähä
üzeneñ yort yere mal tıwarı
la bar İñ yaqşılı

yort yihaz:**1. yort yihazı:-ı****Sayfa 93**

Sətir: 16

Kelime Tipi: -

*Ev ve evdeki bütün
eşyalar.*

unıñ ata äsähe ällä qasan
ülep onotolop ularzıñ bötä
mal tıwarı yort yihazı
İzristeñ berzän ber qarındaşı

yortaq:**1. yortaq:****Sayfa 51**

Sətir: 1

*I. Hızlı hareket eden,
hızlı koşan II. Rahvan at,
küheylan.*

Na yortaq

Kük yurğa şunı ğına kötöp
torğanday uynap keşnöp

yosof zöläyxa:**1. yosof zöläyxa:****Sayfa 69**

Sətir: 20

Kelime Tipi: -

*Yusuf ile Züleyha
hikayesi.*

za kitaptarzı yarattı

Äsäheneñ tawıq

yomortqaların

urlap birep qırq tartmasınan
Yosof Zöläyxa Tahir

yosop:

1. yosop:

Sayfa 82

Satır: 26

Yusuf.

Dingä yolağa hıymaş eş
eşlägän azğın keşelär yäki
Yosop menän Zöläyxa
kewek höyöşöp qawışqan
bäxetle

yot:

1. yotop:-op

Sayfa 16

Satır: 30

Yutmak.

menän arı bire yözzölär
Gölkäy ularzın ber ikehen
hıw menän bergä uslap alıp
yotop ta yebärze

yotloq:

1. yotloq:

Sayfa 25

Satır: 27

Kuraklık, kutlık.

şulay qoroloq yotloq kilew
turahında ine Ular awır
körhönä körhönä şomlo
tawış menän yazzan birle
yergä

yotom:

1. yotom:

Sayfa 115

Satır: 19

Yudum.

tamağınan ber yotom hıw za
ütmägän qartınıñ
tüzemlelegenä aptırap ta
hoqlanıp ta bötä almağan

yotqoloq:

1. yotqoloq:

Sayfa 16

Satır: 34

Küçük balık.

Totop biräyemme
Kit kärkekmäy tine Yemeş
Yotqoloq mineñ esemdä

yozaq:

1. yozaq:

Sayfa 9

Satır: 14

Yumruk.

Kilep tä yetteñme ni hay
räxmät yawğırı
Qorqoldayı yozaq xätle
bulıp sıgıp torğan arıq ozon

yozaq:

1. yozaqtar:-tar

Sayfa 120

Satır: 42

Kilit.

Läkin his ber yek qaldırmay
eşlängän awır imän qapqalar
köş yetkehez zur yozaqtar
menän yozaqlanğan ütä

yozaqla:

1. yozaqlap:-p

Sayfa 50

Satır: 14

Kilitlemek.

torğan bötä eşte üze
başqarıp Bibeste keyäwgä
quşırğa
äzerläp bötkäs alasıqtı
yozaqlap sıgıp kitte Bıl
vaqıtta

yök:

1. yök:

Sayfa 61

Satır: 18

Yük.

Bızawlıq qalalarında taşsı
bulıp ta balta oştahı
bulıp ta yök taşıwsı bulıp ta
nisämä yıldar ütkärze

yökmä:

1. yökmäp:-p

Sayfa 18

Satır: 43

*I. Sırta alıp götürmek,
taşımak II. Kendi üstüne
almak.*

Äyzä hılıw yökmäp alıp
qaytayım tine ul
inde yomşaq qına itep Atlan

yökmän:

1. yökmänep:-ep

Sayfa 87

Satır: 37

Yüklenmek, omzuna bir

şeyler alıp götürmek.

yäyawlöp yökmänep
qaytıwsılar za yuq tügel
Troykağa

qırın yatıp uzıwsılar za bar
älbittä Ğömümän bazar kön

yön:

1. yön:

Sayfa 7

Satır: 8

Tüy; yün.

gına torğan bäläkäs arıq
käwzäle vaq köläs
yıyırsıktar
başqan yoqa bitle bıl äbey
ayağına yön oyoq menän

yöntäs:

1. yöntäs:

Sayfa 94

Satır: 1

Tüylü, kılı.

östönä sıgıp başa Unan
yöntäs zur yozroğö menän
arıq
kükrägenä döpdätä huğıp
yarhip qısırıp yebärä

yöräge bozol:

**1. yörägem bozolop:-m, -
op-op**

Sayfa 163

Satır: 13

Kelime Tipi: -

Kötü olmak,

kötüleşmek.

eşkinmägändärgä qarap
yörägem bozolop bötä bit
Ayawlı bala bulhalar ällä
qasan dömögörzär ine bit

yöräk:

1. **yörägen:-en**

Sayfa 4

Satır: 17

Yürek, kalp.

qaraşı menän üzeneñ
yörägen der helketkän äle
inde
qayğılı tınıp qalğan hörmäle
qara küzzärenä söyällänep

yöräk ärnnetkes:

1. **yöräk ärnnetkes:**

Sayfa 170

Satır: 23

Kelime Tipi: **Deyim**

Yürek sızlatan.

ärnetkes hüzzärze lä onotop
utqa tekläp ultırzı Bına
başta sey utındar qabınıp
kitä almay aqhıw boş
sıgarıp

yöräk öşötkös:

1. **yöräk öşötkös:**

Sayfa 177

Satır: 15

Kelime Tipi: **Deyim**

Bir şeyden ya da

birinde soğumak.
bötköhöz ozon yöräk
öşötkös qurqınıs äkiättären
höyläne Ul här saq şulay
osrağan beräwgä dinde
allanı

yöräk özgös:

1. **yöräk özgös:**

Sayfa 35

Satır: 30

Kelime Tipi: **Deyim**

Yürek acıtan, yürek

titreten.

Azaq üze lä uğa quşılıp ilay
başlanı Nigez buyında
ultırğan Qaşqar za yöräk
özgös tawış menän olop

yörö:

1. **yöröp:-p**

Sayfa 7

Satır: 38

Yürümek, dolaşmak.

Bötönläy mörtät bulğan
baxır Mäsetkä barımay im
tomğa ısanmay Gümer
baqıy urış arahında sittä
yöröp

yörös:

1. **yöröşönän:-ö, -nän**

Sayfa 40

Satır: 44

Yürüme, yürüyüş.

höyöp yabınğan şäle
Särbiyamaldıñ keyem
halımı la üze
lä yalt itep küzgä bärelep
tora Yöröşönän toroşonan

yöröt:

1. **yörötä:-ä**

Sayfa 6

Satır: 40

I. Yürütmek II. Araba

vb. sürmek.

Awılda bötä keşe unı
yaratıp ta mäsäk itep tä
Sıwaqay
äbey tip yörötä Közgö
sıwaq kewek yaqtı köläs
yözlö

yöy:

1. **yöyäre:-zär, -e**

Sayfa 269

Satır: 21

Yama, dikiş.

tozaqtıñ yöyäre şıtılırğa
totondo
Şulay za volosta üz ulı
ultırıwzan fayzalanıp ul

yöz:

1. **yözä:-ä**

Sayfa 3

Satır: 8

Yüzmek.

ayaz küktä altın tabaqtay
tulğan ay yözä Tallıqta
handuğastar sutıladaş Tiräk

yöz:

1. **yözlö:-lö**

Sayfa 9

Satır: 38

*I. Yüz II. Bir şeyin üstü,
üst tarafı III. Yüz (100).*

Yemeş urın yer yıyıp
quyılğan handıq artına qasıp
Şazra menän yırğılğan qıp
qızıl arıq yözlö ırğaq

yözä:

1. **yözänek:-nek**

Sayfa 64

Satır: 27

Eziyet çekmek, sıkıntı

çekmek.

ışeñä kilterä almay yözänek
Çervyaktarza hine
tuqmağandar ağay Nıq
tuqmağandar

yözät:

1. **yözätä:-ä**

Sayfa 125

Satır: 3

Sıkıntı vermek, rahatsız

etmek.

da yış qına töşkä inep
yözätä İsmaham bınawı Suq
tiräk
tä qoromay bit Qarışqan
kewek haman üşä maturlana

yözlök:

1. **yözlök:**

Sayfa 27

Satır: 22

I. Ayağın ya da

*ayakkabının üst kısmı II.
Pencereyi kuşatarak
dışarıdan çakılan tahta III.
Ekmek atıldığına fırının
ağzına çekilip koyulan kor.
hıwhın eşläp yatırırğa käräk
İştüğan itegen keygäs
äsähenä tekläp yözlök
buyında*

yözü:

1. **yözüktärzeñ:-tär, -zeñ**

Sayfa 137

Satır: 34

Yüzük.

Almas menän hıızıp yazalar
ti
Kömöş yözöktärzeñ qaştarın

yözöwse:

1. yözöwse:

Sayfa 16

Satır: 32

Yüzücü.

Ni Bibekäy apayım äytä
selbärä yothañ balıq
kewek säp yözöwse bulahıñ
ti Yä Yämes hin dä yot

yuğargı:

1. yuğargısı:-sı

Sayfa 223

Satır: 16

Yukarı, üst.

Ber adäm kilde lä şul çakta
äyländerde baskıçnı
Tübänge başmalar mende
yuğargısı tübän töşte

yuğarı:

1. yuğargı:-gı

Sayfa 223

Satır: 13

Yukarı, üst.

Yuğargı basma mägrur min
yuğarı sez tübänsez di
Niçek ğali minem urınım
tübängelär kürämsez di

yuğihä:

1. yuğihä:

Sayfa 95

Satır: 41

Yoksa.

birhen tip aldanıp ültermäy
qaldırğan Yuğihä uğa xätle
Sobxan starşınanıñ uldarı
gel gel ülep kenä torğandar

yuğal:

1. yuğalıp:-ıp

Sayfa 17

Satır: 19

*Kaybolmak, yok olmak,
yitmek.*
hıwğa hikerep töşälär zä bik
ozaq hıw aştında yuğalıp

tolar Unan bötönläy
ikense urından alıstan qalqıp

yuğalt:

1. yuğaltıwzıñ:-ıw, -zıñ

Sayfa 12

Satır: 9

*Yok etmek, kaybetmek,
yitirmek.*

Qızzar bıl yuğaltıwzıñ
awırılığınan başılıp tawış
tınhız
qatıp torzolar Ä mulla käkre
barmaqtarın

yuğarı:

1. yuğarığa:-ğa

Sayfa 74

Satır: 27

Yukarı, yüksek.

Yä kilen tine Xammat
yuğarığa şayan qaraş taşlap
Abay bul

yul:

1. yulı:-ı

Sayfa 32

Satır: 27

I. Yol II. Satır, dizi III.
Defa, kez, kere.
barıp urındıqqa mendelär zä
ikehe ber yulı
Äsäy

yulbasar:

1. yulbaşarzar:-zar

Sayfa 130

Satır: 26

Eşkiya.

Kafırzıñ yänen yähännämğä
yebäregä nasip it allam
Şul waqt qapıl unıñ işenä
yulbaşarzar xaqında xalıq

yuldan yazlık:

1. yuldan yazlığıp:-ıp

Sayfa 172

Satır: 35

Kelime Tipi: -
*Yoldan çıkmak, yolunu
kaybetmek.*

Sikhez qatı hepertmä buran
buldı Yuldan yazlığıp
azaşıp yörönöm tine İştuğan
işe kitmäy genä Unan

yuldaş:

**1. yuldaştarınan:-tar, -ı, -
nan**

Sayfa 131

Satır: 42

Yoldaş; arkadaş.

Üsbayzıñ Xäbir ikänen ber
kem dä belmägän Xäbir
xatta bını üzeneñ iñ yaqın
yuldaştarınan da yäşergän

yulıs:

1. yulıs:

Sayfa 120

Satır: 8

Yolcu.

urmanda yılmıldaş şayan
yondozzarğa tekläp yäşel
ülän öştöndä yatqan gämhez
yulıs itep xis itergä şulay

yultıy:

1. yultıy:

Sayfa 3

Satır: 4

Yultıy.

Ayaq kèyemderen tar bulğas
D Yultıy

yulat:

1. yulatmaşqa:-maşqa

Sayfa 100

Satır: 6

Biri ya da bir şeye

yaklaştırmak.

alıw ösön şulay eşläy tip
raşlay Kilähe yıl unı
yer bülewğä yaqın
yulatmaşqa kăräk tigän bula

yun:

1. yunıp:-ıp

Sayfa 21

Satır: 36

*Budamak, kesmek,
kırpmaq.*

balta oštahı Üzzäreneñ işek
aldınıñ ber möyöşönä eşläp
alğan stanogında köndön
könö buyına sabıp yunıp

yunıl:

1. **yunılmağan:** -ma, -ğan

Sayfa 58

Satır: 25

Temizlenmek.

yunılmağan yışılmağan zur
horo taş ultırtqan da uğa ni
menänder batıw soqop
ğäräp xärefe menän
Tolombät

yuq:

1. **yuq:**

Sayfa 5

Satır: 43

Kelime Tipi: **Kalıp**

ifade

Hayır; yok.

kilä xatta yünläp ısıq ta
töşkäne yuq Äğär yañınan
un
un biş kön şulay torha aşlıq
köyä başlayasaq Ul saqta

yuqha:

1. **yuqha:**

Sayfa 5

Satır: 40

Yoksa.

tine Säğürä yeñgä
ömötlöräk bulırğa tırıştı
Yuqha tön uğa ayırata
şomlo toyola başlanı

yuqlıq:

1. **yuqlıqqa:** -qa

Sayfa 7

Satır: 43

Yokluk; yoksulluk.

Tüzä meşken tüzä Yuqlıqqa
la sırxawlıqqa la
İlamay hıqtamay zarlanmay
höylänmäy tüzä alla

yuqqa:

1. **yuqqa:**

Sayfa 5

Satır: 10

*Boş yere, yok yere,
boşuna.*

Yetmähä kengä bit Qaramış
bayğa Xalıq unıñ Qaramış
tigän isemen yuqqa ğına
Qormoş tip
almaştırmağandır

yuqqa sıq:

1. **yuqqa sıgarzı:** -ar, -zı

Sayfa 234

Satır: 9

Kelime Tipi: **Deyim**

Yok olmak; kaybolmak.

kewek osorop alıp kitep
yuqqa sıgarzı
Şulay itep ber ni vatmay
äyber bozmay tınıs qına

yurğa:

1. **yurğa:**

Sayfa 51

Satır: 2

*Rahvan, biniciyi hiç
sarsmadan giden, yorga
(at).*
Na yortaq
Kük yurğa şımı ğına kötöp
torğanday uynap keşnäp

yurğan:

1. **yurğan:**

Sayfa 3

Satır: 31

Yorgan.

İştüğandan bireräk işke ber
qorama yurğan aştında
ös qız yoqlay Ular Bibeş
Yäneş Yemeş Qızzar za
üşep

yurıy:

1. **yurıy:**

Sayfa 106

Satır: 13

Bilerek, bile bile.

Ey yurıy äytäheñ ikän dä ti
Yemeş xätere qalıp
Tağı küñele tulıp bik ozaq
höyläşä almay ultıra

yurt:

1. **yurtılar:** -tı, -lar

Sayfa 269

Satır: 42

*Dörtnala koşturmak,
hızlıca koşturmak.*
öştönä huzılıp töşöp yoqlap
ta kitte Attar yay ğına
yurtılar Bıl kön tınıs qına
ütte Läkin yulda ber xutorza

yurtaq:

1. **yurtaqın:** -ın

Sayfa 252

Satır: 37

*I. Hızlı hareket eden,
hızlı koşan II. Rahvan at,
küheylan.*
qara yurtaqın eyärläp
birergä qarar itewen höyläne
Bıl urlaw tügel üzebezzeken
alıw Ular mineñ attarım

yurttır:

1. **yurttırıp:** -ıp

Sayfa 39

Satır: 46

*Dörtnala koşturmak,
hızlıca koşturmak.*
vaqıtta Qormoş bayzarzıñ
yerän ayğırın halmaq qına
yurttırıp sey harı keşmir
yoqa şäl borkängän qatındı

yurtaq:

1. **yurtaqtar:** -tar

Sayfa 252

Satır: 40

*I. Hızlı hareket eden,
hızlı koşan II. Rahvan at,
küheylan.*
Mineñ atayımdıñ qara
beyähenän taralğan qara
yurtaqtar bit ular
Starşınanıqı tügel Äyzä
menegez zä

yura:

1. **yurağandar:** -ğan, -dar

Sayfa 127

Satır: 43

*Yorumlamak, tahminde
bulunmak.*

yurağandar Beräwzäre qarıy
bulır ikenseläre xəzrät işan
bulır tip tä ömöt itkändär Üz
mäzräsälärendä şunday

yuy:

1. **yuyıp:-ıp**

Sayfa 71

Satır: 33

Temizlemek, silmek.

nisek tä üz küñelenän yuyıp
taşlarğa islämäşkä onotorğa
tırışa Tik bıl uy qarışqan
şikelle uniñ irkenän tış unan

yuyıl:

1. **yuyılmaşqa:-maş, -qa**

Sayfa 51

Satır: 9

Silinmek, temizlenmek.

huñğı qaraşı Yemeşteñ
küñelenä mäñge yuyılmaşqa
yazılıp
qaldı Üz eşenän bik riza
bulıp awızı qolaq töbönä

yügän:

1. **yügän:**

Sayfa 268

Satır: 14

Yular.

Bıgasa unday xujağa
osramay yaş qız şikelle
nazlanıp
yügän kürmägän qonan
arqahı şikelle yımıldap
yatqan

yügänhezlän:

1. **yügänhezlänep:-ep**

Sayfa 56

Satır: 6

Engelsiz olmak.

torğaynı Xäzər Sağürä
menän Bibeş qayğhınan
esergä
halışqas tele bigeräk
yügänhezlänep kitte şul

yügänlä:

1. **yügänläw:-w**

Sayfa 261

Satır: 38

Yularlamak, yular

takmak.

töşälär Yurğalar bikle
torğan harayzıñ yozağın
qayırıp
alıw attarızı totow yügänläw
eyärläw art qapqanı küräp

yüger:

1. **yügerep:-ep**

Sayfa 7

Satır: 11

Koşmak, hızlı hızlı

gütmek.

uramdıñ äle ber osonan äle
ikense osonan yügerep ütä
Unı östönän ber minutqa la
töşmägän nuja aslıq
yalanğashlıq

yügeräk:

1. **yügeräk:**

Sayfa 125

Satır: 40

Koşmaya elverişli.

iñ tärän töpkölönän tın ğma
qarap tora Könyaqtan işkän
yılı yügerek yel ere yıltır
ısıq tamsıları qunğan qurpı

yügeret:

1. **yügeretep:-ep**

Sayfa 25

Satır: 5

Koşturmak.

yügeretep alıp indem
Qızıma hurpahın da inähe
alıp kilep eserer äle

yükä:

1. **yükä:**

Sayfa 154

Satır: 32

İnce.

salğıyızarı ozon bulıw za
bilgä bilbaw urınına
bıwılğan
yükä baw za uniñ
beyeweneñ şäplegenä zarar
itä almanı

yünäl:

1. **yünälde:-de**

Sayfa 35

Satır: 15

*I. Yönelmek II. Bir iş
ya da mesele üzerinde
durmak III. Gerekli olmak
IV. İyileşmek.*
hatıp alır ösön Qormoş bay
lavkahına yünälde Bibeş
menän İştüğan ilaşıp
äsäheneñ mäyete yanınan
kitmänelär

yünält:

1. **yünältte:-te**

Sayfa 41

Satır: 27

*I. Yöneltmek II.
Sağlamlaştırmak, işe yarar
hale getirmek, tamir etmek.*
yünältte Aha unda la berehe
barmı ni äle Atağ atağ
ni eşläp yäşenep torahıñ
alyot Sıq kil küreş

yünhez:

1. **yünhez:**

Sayfa 31

Satır: 13

Beceriksiz, yeteneksiz.
Kitegez hay yünhez balalar
Niñä unı aşayhıgız
Qormoş bayzıñ silsä malayı
aşağandan qalğan yemeştär

yünläp:

1. **yünläp:**

Sayfa 5

Satır: 43

Gereğince.

kilä xatta yünläp ısıq ta
töşkäne yuq Äğär yañınan
un
un biş kön şulay torha aslıq
köyä başlayasaq Ul saqta

yünle:

1. **yünle:**

Sayfa 108

Satır: 34

Güzel.

töşöp toqsayğa tıqtı
İsmaham beräy tapqır bulha
la yünle aş aşarhıgız

yürgäk:

1. **yürgäkkä:-kä**

Sayfa 20

Satır: 24

Kundak bezi.

üşep bötkän Üze yar halıp
qısqırıp ilay bit äle Şunan
min hiñä äytäyem
yıwındırıp yılı yürgäkkä
töröp

yürməlä:

1. **yürməläy:-y**

Sayfa 120

Satır: 12

*Küçük küçük adım atıp
hızlı hareket etmek.
nindäyzer halqın tabanlı vaq
yeweş böjaktär qolaqtarza
muyındarza yürməläy
başlağas tüzmay izängä
töştö*

yüşkä:

1. **yüşkähen:-hen**

Sayfa 170

Satır: 40

*Baca ya da fırın
kapağı.*

Yemeş oşonday ärnewle
uyzar menän baş vatqan
arala
Yäneş meyesteñ yüşkähen
yabıp awızın tomalap ta

yütker:

1. **yütkerä:-ä**

Sayfa 208

Satır: 23

*Ara sıra hafifçe
öksürmek.*

Ul ğij ğij yütkerä Arıq
yonsoy tänenä his tä xas
bulmağan
uyaw qaraşın äle ber
haldatqa äle ikensehenä
küserä

yütkeren:

1. **yütkerenep:-ep**

Sayfa 118

Satır: 19

*Ara sıra hafifçe
öksürmek.
almanı ul huñğı yıldarza
xatta yazın közön
yütkerenep
yabıgıp harğayıp ta yörönö
Särbiyamal unı äylängän*

-Z-

zä:

1. **zä:**

Sayfa 14

Satır: 40

*Da, de bağlacı.
qıq tip yırlaştırıp qırın mırın
qarap kötöp yörögän
sıbar tawıq menän harı
ätäskä lä ber ni zä teymäne*

zäbärjät:

1. **zäbärjät:**

Sayfa 170

Satır: 2

*Zäbärjät (kişi adı).
äsähenä höyläp kaza hawa
belewe menän maqtanırğa la
onotmanı Läkin Zäbärjät
yeñgä qızın qatı orošto*

zäğif:

1. **zäğif:**

Sayfa 10

Satır: 23

*Zayıf.
Miñä zäğif ilseñä
bändäläreñä yarzam iterlek
köş
qewät nasip it Ya hıw alla
amin tip mıgırlay mıgırlay*

zähär:

1. **zähär:**

Sayfa 193

Satır: 24

*I. Zehir II. Kin, nefret
III. İçine işler derecede*

*soğuk IV. Kalp kıran söz V.
Güçlü.*

ayaq yalan küldäk köyö
yügerep ularğa kitte
Särbiyamal
kewek zähär uşal ğinwar
yele tuñıp ülergä telämägän

zälifä:

1. **zälifä:**

Sayfa 32

Satır: 10

*Zälifä (kişi adı).
räxätlek kürmäne Tege
donyala kürergä yazhın
ismaham
tip teläy Bibekäyzeñ
qartsähe Zälifä äbey*

zäm:

1. **zämenä:-e, -nä**

Sayfa 102

Satır: 17

*Hararet, ateşlilik.
halıştılar Läkin bıl
iğtibarhızlıq tegelärzeñ
zämenä teyze
Ular bıl ğorurlıq ösön şunda
uq üş alırğa aşığıtlar*

zämen:

1. **zämenä:-ä**

Sayfa 16

Satır: 23

*Yer, zemin.
ul Ey qurqaq beşmägän tip
zämenä teyze
Axır Yemeş tä sisenep unıñ
yanına töştö Ular hıwzıñ*

zäñgär:

1. **zäñgärgä:-gä**

Sayfa 30

Satır: 31

*Mavi.
ürge osqa yaşel timer tübäle
Öyzäre zäñgärgä buyalğan
semärle qapqaları menän
böta uramdı yämläp ultırğan*

za:

1. za:

Sayfa 10

Satır: 32

Da, de bağlacı.

Äjeren dā yällämäbez
Säğürä kilen unan tormas
Anawı
yañı bäräsläğän olo kähähen
totor za birer Baş haw

zabovşçik:

1. zabovşçik:

Sayfa 121

Satır: 14

İşçi.

bayzıñ qapqahı asılıw
menän Mrakovkanı taşlap
sığıp
kitte Unı qasandır yaş
sağında üze zabovşçik bulıp

zabastovka:

1. zabastovka:

Sayfa 185

Satır: 4

Grev.

asıwsılardı la asınıp
ärläwselär qarğawsılar
artqandan
arta Ä qalanan kilep yetep
torğan burjuı zabastovka

zahira:

1. zahira:

Sayfa 102

Satır: 5

Zahira (kişi adı).

Äxmätşa qaraqtıñ uşal
qomağay qızı Zahira menän
Ğabbas mullanıñ maqtansıq
qızı Gölyıhan da berehe

zakir:

1. zakir:

Sayfa 69

Satır: 5

Zakir (kişi adı).

Taiba äbeyzeñ kese ulı
Zakir za töşö başı menän
Xammat
ağahınan ber zä kām
bulmaştay ine lä tik ul äsähe

zakon:

1. zakon:

Sayfa 61

Satır: 22

Kanun.

höygän awılın kösläp
onottororğa tırışalar Yä
şulmı
xaqlıq Oşomo ğäzel zakon
Yä ni ösön unı xököm ittälär

zaman:

1. zamandar:-dar

Sayfa 30

Satır: 21

Zaman, vakit.

Eye Yäneş tä bıl xaqta belä
Unıñ da zamandar ütew
menän tupraq töşönä inep
barğan bıl qızğılt tirslektän

zar:

1. zarzı:-zı

Sayfa 34

Satır: 38

Kaygı, üzüntü,

sızlanma.

İsmaham bınawı yetemdär
xaqına yerze tuyzırğansı
yamğır birer ineñ
İşetmäyheñ hin bezzeñ zarzı

zarıq:

1. zarıqıp:-ıp

Sayfa 34

Satır: 32

Kaygılanmak; azap

çekmek; sıkıntı çekmek.
his tä xas bulmağansa awır
huqranıp ta quyzı
Ey allam ayzar buyı zarıqıp
kötöwebez yalınıp

zarıqtır:

1. zarıqtırıp:-ıp

Sayfa 191

Satır: 45

Sıkıntı çektirmek, azap

çektirmek.
Suq kewek itep zarıqtırıp
yörötörgä Yä

zarlan:

1. zarlanmay:-ma, -y

Sayfa 7

Satır: 44

Şikayet etmek, dert

yanmak, yakınmak.
Tüzä meşken түzä Yuqlıqqa
la sırxawlıqqa la
İlamay hıqtamay zarlanmay
höylänmäy түzä alla

zarlanıp hıqtan:

1. zarlanıp hıqtanıp:-ıp

Sayfa 112

Satır: 19

Kelime Tipi: -

Dert yanmak,

yakınmak, sızlanmak.
ta hawıǵıwına ısanıpını ällä
inde zarlanıp hıqtanıp üz
azabıñ menän başqalarzı la
azaplamaw ösönmö ällä

zarar:

1. zararı:-ı

Sayfa 23

Satır: 42

Zarar, ziyan.

äbeyzeñ xäteren haqlap qot
qoyorğa qarşı kilmäne Äyzä
qoyhon inde Unıñ fayzalı
bulmağan kewek zararı la

zasıpka:

1. zasıpkası:-sı

Sayfa 273

Satır: 19

Dolgucu, doldurma işi

yapan kimse.
kitep oşonda tirmänselä
zasıpkası bulıp eşläy
başlağan
duşı Nikitanıñ ğailähenä
kerep xäl belep sıǵırğa buldı

zat:

1. zatı:-ı

Sayfa 230

Satır: 32

Nesil, soy.

Bıl waqıtta baş watiwsılar
Zatın äyt Zatı nızän
Ağastanmı taştanmı

zavod:

1. zavodında:-ı, -nda

Sayfa 118

Sətir: 34

Fabrika.

xətlə barıp yetä Besän
vaqıtına xətlə unda taqta
yarıw
zavodında eşläp qala Unan
qaytıp besän eşläp aşıqtı
urıp

zawıt:

1. zawıttıqlar:-tıqı, -lar

Sayfa 26

Sətir: 18

Fabrika.

Keşelär bayzı bay batşanı
batşa mullanı mulla tip
belmäy başlanılar ti Bına ti
Peterburza xatta zawıttıqlar

zawıt mawıt:

1. zawıt mawıt:

Sayfa 56

Sətir: 3

Kelime Tipi: -

Fabrika.

ul elek tä zawıt mawıt
tirähendä zimagur bulıp
yörögän
sağında işetep qaytqan köför
hüzzären gel höyläşterä

zemlyanka:

1. zemlyankalarza:-lar, -za

Sayfa 199

Sətir: 1

Yer, toprak.

Bez küp vaqıt bigeräk tä
kistären zemlyankalarza
üzebez genä qalğas oşo eşse
yanına yıyıla torğaynıq Ä

zıñ zıñ:

1. zıñ zıñ:

Sayfa 218

Sətir: 34

Kelime Tipi: -

"Zıñk zıñk" etmek.

Sıltır sıltır sılt sılt Sıñğır
sıñğır

Zıñ Zıñ tip taqmaqlap
toralar Äyterheñ Bibes

zıñğıldat:

1. zıñğıldat:

Sayfa 94

Sətir: 10

Zangırdatmak.

Uynap yebär olatay
Balalaykañdı zıñğıldat
ayağındı tıprılat

zıñla:

1. zıñlap:-p

Sayfa 33

Sətir: 37

Zangırdamak.

qatı kük kükräp yer
dereldäp täzrälär zıñlap kitte
Qoyaştı yazzan birle
berense tapqır qara bolot
qaplanı

zıñqıldat:

1. zıñqıldat:-a

Sayfa 251

Sətir: 28

Vurmak; zıñqıldatmak.

üze ük kilep inde Bıl köndö
ul irtänsäktän birle elekkesä
işerep ike ös kenä qılı
qalğan balalaykahın
zıñqıldat

zır:

1. zır:

Sayfa 74

Sətir: 43

Pır pır etmek.

eşläy unıñ ösön osona
qağına kábän östöndä zır
äylänep
yöröy ine xəzer

zıyarat:

1. zıyarat:

Sayfa 35

Sətir: 13

Kabir, ziyaret.

zıyarat yağına kitep barzı
Qäber qazısır ösön kilgän
başqa

ırzär zä unıñ artınan
quzğaldı Şähit babay
käfenlek

zıyla:

1. zıylap:-p

Sayfa 261

Sətir: 39

"Vın", "vıj" diye ani

ses çıkarmak.
asıw bötähe lä zıylap
hızğırğan äse yel tawışı
aştında
tınis qına eşlänä

zıfa:

1. zıfa:

Sayfa 75

Sətir: 3

Güzel, çekici; endamlı.

zıfa tänenä hılaşqan yoqa
kük küldägen başındağı al
keşmir yawlığın qaqqılap
tartqılap şayarzı Äyterheñ
dä

zıfa buylı:

1. zıfa buylı:

Sayfa 70

Sətir: 43

Kelime Tipi: -

Endamlı.

xoloqlo zıfa buylı Sälimä
isemle qızğa yawsı yebärze
Bıl
qızzı äxirättäre lä yegettär
zä yaratıp Sälimäkäy tip

zıfalan:

1. zıfalana:-a

Sayfa 72

Sətir: 41

*Güzelleşmek,**çekicileşmek.*

maturlanğandan maturlana
käwzähe haman zıfalana
barzı Qız saqtağı
kilbäthezeräk qılanıştarzan
qotolop

zimagor:

1. zimagor:

Sayfa 61

Satır: 14

İşçi.

başınan küpme nāmā kiste
Qayza ğına bulmanı kem
genä
bulıp eşlāmāne Zimagor
bulıp yöröy torğas qayzalı

zimagur:

1. zimagur:

Sayfa 56

Satır: 3

İşçi.

ul elek tā zawıt mawıt
tirähendä zimagur bulıp
yörögän
sağında işetep qaytqan köfö
hüzzären gel höylästerä

zimak:

1. zimakka:-ka

Sayfa 122

Satır: 4

Kışla.

Povestka Bına baqtihän
mineñ dä kārāk yerem bar
ikän dä baha Xäyer zimakka
barıber tügelme ni

zindan:

1. zindan:

Sayfa 231

Satır: 41

Zindan.

tazzar turahında bulmay
Uğa qarañğı zindan esenän
qul ayağı sınırılap ırğıtılğan
unan aqqoş qanatına yazıp

zinhar:

1. zinhar:

Sayfa 260

Satır: 35

I. Lütfe II. Asla,

zinhar.

zinhar Kübäläktäy ğaziz
yänemde häläk itmä qoza
Ä yorttoñ qozağıyzar
urınlaşqan yağında sır sır
tağı

ziräk:

1. ziräk:

Sayfa 72

Satır: 19

*Çabuk anlayan, çok
kabiliyetli.*

quyıwına qarap ziräk uyaw
täbiğätle Xammat bılarzıñ
bötähenä küptän töşönöp
ölgörgäyne inde Ul xatta üz

zlatowst:

1. zlatowst:

Sayfa 61

Satır: 16

Zlatowst (yer adı).

yuğalıp qalğan berzän ber
qustılı ösön küpme
qayğırmanı
Unı osratmamı tip
Verxnewralsk İrimbur
Zlatowst

zna:

1. znamı:-mı

Sayfa 55

Satır: 33

Bilmek.

Znamı üz qorhağı yaqın Ul
ğümergä şulay buldı Gel
şulay
rānyetmähä bayzar unı
yaratır ineme lä toma huqır
köyö

znakom:

1. znakom:

Sayfa 119

Satır: 10

*Başkurt için yakın
gördüğü veya birlikte
yaşadığı Rus dost.*

Mrakovka awılına alıp barıp
Sergey Xitrovqa eşkä
urınlaştırtı Bına znakom
hiñä yalsı Qış könö hindä
eşlär

znat:

1. znayesh:

Sayfa 94

Satır: 4

Bilmek, tanımak;

görmek.

Vidiş ofitser birgän
balalayka Ofitser birgän
Znayeş ofitser menän
troykala yeldergän İdriska
bit bıl

zobani:

1. zobanizarzan:-zar, -zan

Sayfa 129

Satır: 39

Zebani.

unı yäşendän huqtırıp
ültergänder zobanizarzan
yäki
färeştälärenän kükkä
kütärep mendergänder zä

zöbärijät:

1. zöbärijät:

Sayfa 89

Satır: 37

Zöbärijät (kişi adı).

yetkerew zä awır
bulğanlıqtan Şawräneñ
äsähe Zöbärijät
yeñgä lä Sobxan
starşınalarza aş hıw
beşerewse bulıp eşläy

zöhrä:

1. zöhrä:

Sayfa 104

Satır: 13

Zühre.

Unı Zöhrä yondoş tızär tip
dawam itte Baygilde
ağay Ä tege tön yaqtan
könyaqqa taban ayırsa
qoyroqla

zöläyxa:

1. zöläyxa:

Sayfa 82

Satır: 26

Züleyha.

Dingä yolağa hıymas eş
eşlägän azğın keşelär yäki
Yosop menän Zöläyxa
kewek höyöşöp qawışqan
bäxetle

zup zur:

1. zup zur:

Sayfa 20

Satır: 20

Kelime Tipi: -

Koskocaman.

yalğışqa yılı hıw halıp
yıwındıra başlanım Qarayım
qızıqayın ike ös ay yaşğan
bala şikelle zup zur tup

zur:

1. zur:

Sayfa 4

Satır: 19

Güçlü, büyük.

qatqan zur köslö quldarına
moñayıp qaray za
Eyy baxet tigäneñ
maturlıqta la yegärlelektä lä
tügel

zurlıq:

1. zurlıq:

Sayfa 19

Satır: 3

Büyüklik; yücelik.

yete yaşlek Yäneşkä buyğa
üze zurlıq tip äyterlek tos
yomro käwzäle dürt yaşlek
Yemeşte kütärewe siktän tış

SONUÇ

Zeynep Biişeva'nın "Kemhétêlgender" Romanının Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğünün Hazırlanması adlı bu yüksek lisans tezinde, Sovyet dönemi yazarlarından biri olan Zeynep Biişeva'nın Kemhétêlgender (Aşağılananlar) adlı romanının bağlamlı dizini ve işlevsel sözlüğü hazırlanmıştır. Sözlük hazırlanırken, bazı kelimelerin bağlam içerisinde birden çok anlam kazandığı görülmüştür ve bu kelimelerin bağlamda var olan tüm anlamları sisteme işlenmiştir. Böylece bir sözcüğün ne kadar kapsamlı kullanım alanına ve ifade gücüne sahip olduğunu görme fırsatı doğmuştur.

TEBDİZ sistemi sayesinde bağlamlı dizin ve işlevsel sözlüğü elde edilen romandan toplamda 88,662 kelime sistem üzerinde anlamlandırılmıştır. Bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük bölümünde bu kelimelerin her birinin hem kök hem de bağlamdaki anlamlarına yer verilmiştir. 1614 kelime ise ayrı ayrı anlam verilemediği için grup halinde anlamlandırılmıştır. Bunların bazıları sistem üzerindeki kelime tipi grubundan (deyim, atasözü, kalıp ifade) birisine dâhil edilebilmiştir. Ancak birçoğu (birleşik fiiller ve ikilemeler) sistem üzerinde yer alan herhangi bir kelime grubuna dâhil edilememiştir. Çünkü bu ifadeler tek başlarına anlam bütünlüğü sağlamadığından, grup halinde anlam verilme zorunluluğu doğmuştur. Bu yüzden bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük bölümündeki kelime tipi alanı kimi gruplar için boş bırakılmıştır. Ayrıca TEBDİZ sisteminde asıl haliyle diğer ve mısra olarak ifade edilen kısımlar tezimizde sayfa (diğer) ve satır (mısra) olarak değiştirilmiştir.

Bu tez çalışması dört ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde; Zeynep Biişeva'nın hayatı, eserleri ve edebî kişiliği, Sovyet dönemi Türk edebiyatı, Başkurt Türkçesi ve romanın söz varlığı hakkında kısa bilgiler aktarılmıştır. Tez çalışmasının temel konusu bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük olduğu için gramer içerikli bilgilere çok geniş yer verilmemiştir. Sadece Başkurt Türkçesinin temel özelliklerine kısaca değinilmiştir. İkinci bölümde, metnin Kiril harflerinden Latin harflerine transkripti, üçüncü bölümde metnin Başkurt Türkçesinden Türkiye Türkçesine tercümesi, dördüncü bölümde ise bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük kullanma kılavuzu ile bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük çalışması yer almıştır. Bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük bölümünde metinden elde edilen kelimeler anlamlarıyla birlikte alfabetik olarak dizinlenmiştir. Metindeki sözcükler tek tek ele alınarak, bağlamına ve cümle içerisindeki işlevine göre anlamlandırılmıştır.

Çalışmanın söz varlığı kısmında, birbirinden farklı olmak üzere toplamda yetmiş bir deyim, sekiz atasözü ve otuz sekiz tane kalıp ifadenin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir dil veya lehçenin söz varlığı yönünden zenginliğini gösteren deyim, atasözü ve kalıp ifadelerin bağlamlı dizin ve işlevsel sözlüğünü hazırladığımız roman içerisinde önemli bir yer tuttuğu görülmüştür.

Bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük kısmının kolaylıkla anlaşılabilmesi ve bu tezden yararlanacak araştırmacılara daha kullanışlı olabilmesi adına bu bölümün öncesinde,

bağlamli dizin ve işlevsel sözlük kullanma kılavuzu başlığı altında kısa bilgiler aktarılmıştır.

Bu tez çalışmasının, Başkurt edebî ürünleri üzerinde çalışmalar yapan ve yapacak olan araştırmacılara bağlamli dizin ve işlevsel sözlük hazırlama yolunda faydalanılacak bir kaynak olması, Türk lehçelerinin edebî okurlarına ise bir romanı okuyup, tanıma imkânı sunabilmesi düşünülmüştür.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, M. (2018). *Başkurt Mitolojik Destanlarının Söz Varlığı* Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKSAN, D. (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- ATNUR, G. (2002). *Başkurt ve Tatar Efsaneleri Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması* Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYDINER, M. (2014). *Başkurt Türkçesinde Edatlar* Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BENZING, J. (1995). Başkurt Türkçesi (çev. Mustafa Argunşah). *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 127-142 ss.
- BİNER, İ. (2014). *Başkurt Dili Grameri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları: 6.
- BİİŞEVA, Z. (1990). *Kämhetelgündür*. Öfö: Başkörtoston Kitap Nəşriäte.
- MERGEN, K. (1980). *Başkört Xalıq İcadı*. Öfö: Başkörtoston Kitap Nəşriäte.
- Başkört Teleneñ Hüzlege I-II*. (1993). Moskova: İzdatelstvo Russkiy Yazık.
- BURAN, A., ALKAYA, E. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri Kuzaybatı/Kıpçak Grubu*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- DÜZGÜN, Ü. K. (2007). *Başkurt Destanlarının Tipolojisi* Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERSOY, H. Y. (2011a). Başkurt Türkçesinde Kalıp Sözler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi Sayı 30*, 1-54 ss.
- ERSOY, H. Y. (2011b). Başkurt Türkçesi ile Türkiye Türkçesine Kelime Grupları Açısından Genel Bir Bakış. *Dil Araştırmaları Sayı 9*, 61-89 ss.
- ERSOY, H. Y. (2012a). *Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ERSOY, H. Y. (2012b). *Başkurt Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERSOY, H. Y. (2014a). *Başkurt Türkçesinde Kip*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERSOY, H. Y. (2014b). Başkurt Türkleri ve Dilleri. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 147-192 ss.
- ERSOY, H. Y. (2018). *Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı Başkurt Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

ERTÜRK, F. (2008). *Başkurt Türkçesi'nde Sıfat-Fiil Ekleri ve İşlevleri* Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GANİYEV, F., AHMET'YANOV, R., AÇIKGÖZ, H. (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük*. Kazan-Moskova: INSAN Yayınevi.

KARAGÖZ, E. (2011). Başkurt Sovyet Yazarı Zeynep Biişeva. *Gazi Türkiyat*, 311-321 ss.

KÖSEOĞLU, N., ERCİLASUN, A. B. (2004). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Başkurt Edebiyatı Cilt 29*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

KÖSEOĞLU, N., ERCİLASUN, A. B. (2005). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Başkurt Edebiyatı Cilt 30*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Web: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78586/baskurt-edebiyati-ii30cilt.html> 15.06.2020 tarihinde alınmıştır.

KÜÇÜKMEHMETOĞLU, Ö. (2018). *Başkurt Türkçesi Şekil Bilgisi*. İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.

MİLCİ, E. Ç. (2006). *Başkurt Masalları ve Başkurt Türkçesindeki Sözcük Grupları (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin- Çeviri- Metin- Dizin)* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

MUSTAFAYEV, E. M., ŞÇERBİNİN, V. G. (1996). *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: MULTILINGUAL Yabancı Dil Yayınları.

NASKALİ, E. G. (1996). Sovyet Türk Edebiyatı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi Sayı 1*, 54-64 ss.

ÖNER, M. (2007). Başkurtça Söz Varlığı Üzerine Notlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten Sayı 2*, 89-100 ss.

ÖZŞAHİN, M. (2011a). *Başkurt Türkçesi Söz Varlığı* Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZŞAHİN, M. (2011b). Başkurt Türkçesindeki Farsça Alıntılarda Anlam Değişimleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 1675-1695 ss.

ÖZŞAHİN, M. (2017a). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZŞAHİN, M. (2017b). *Tatar ve Başkurt Yazı Dillerinde İkilemeler*. İstanbul: Kesit Yayınları.

ÖZTEKTEN, Ö. (2008). Tatar-Başkurt Meselesi ve Başkurtça. M. ÖZYETGİN, M. DÜNDAR, İ. KAMALOV içinde, *Tarihten Bugüne Başkurtlar Tarih, Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler* s. 69-91. İstanbul: Ötüken.

POPPE, N. (1964). *Bashkir Manual-Descriptive Grammar and Texts with a Bashkir-English Glossary*. Bloomington: Indiana University.

SEVER, Z. (2015). *Molla Münir Hادیev'in Başkurt Tarihi Adlı Eserinin Çeviri ve İncelenmesi* Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TEKİN, T., ÖLMEZ, M. (2003). *Türk Dilleri Giriş*. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat Dizisi 2.

TOGAN, Z. V. (2003). *Başkurtların Tarihi*. Ankara: TÜRKSOY.
Türk Dil Kurumu Yayınları. (2012). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

URAQSİN, Z. Ğ. (2006). *Başkort Teleneñ Frazeologik Hüzlege*. Öfö: Kitap.

Urıssa-Başkortsıa Hüzlek I-II (2005). Başkortostan Respublikahı Fändär Akademiyahı Tarix, Tel häm Äzäbiät İnstitutı. Öfö: Başkort Ensiklopediyahı Ğilmi Näşriäte. (Z. Ğ. Uraqsin redaksiyahında).

USER, H. Ş. (2015). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78586/baskurt-edebiyati-ii30cilt.html> 15.06.2020 tarihinde alınmıştır.

<https://kulturarb.ru/ru/persony/biisheva-zajnob> 25.07.2020 tarihinde alınmıştır.

TEBDİZ, <http://www.tebdiz.com> 22.07.2020 tarihinde alınmıştır.

<https://24smi.org/celebrity/119407-zainab-biisheva.html> 25.07.2020 tarihinde alınmıştır.

RESİMLERİN ALINDIĞI KAYNAKLAR

Resim 1, 3, 7, 8 ve 9:

<http://ebook.bashnl.ru/reader/bookView.html?params=UmVzb3VyY2UtMTc1NjM/0Jcu0JHQuNC40YjQtdCy0LAgLSDQotC-0YDQvNC-0YjQviDRhdC10Lwg0LjQttCw0LTRiw> 25.07.2020 tarihinde alınmıştır.

Resim 2: <https://24smi.org/celebrity/119407-zainab-biisheva.html> 22.07.2020 tarihinde alınmıştır.

Resim 4, 5 ve 6: Dr. Öğr. Üyesi Fatma ERTÜRK'ün arşivinden alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Sevilay TAY
Doğum Yeri ve Tarihi : Erdemli 1996
Medeni Hali : Bekar
İletişim Bilgileri : sevilaysevilaytay@hotmail.com
0536 782 59 92 (GSM)

EĞİTİM

2010-2014 Erdemli Lisesi
2014-2018 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Çağdaş Türk
Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
2018-2020 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

İŞ DENEYİMİ

2019 (Haziran-Aralık) Ankara Üniversitesi TÖMER Şanlıurfa Birimi

YABANCI DİL

İngilizce

YAYINLARI

MAKALELER

- TAY, S. (Haziran 2019). Baki Ömüraliyev'in Piyesler Adlı Eserinde Yapı Unsurları İncelemesi. *VI Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu* (s. 329-333). Bakü: Bakü Avrasya Üniversitesi (Bakü-Azerbaycan).
- TAY, S. (Nisan 2019). Başkurt, Kazak Edebiyatlarından İki Eserin Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Çerçevesinde Mukayesesi. *Теоретические И Практические Проблемы Развития Современной Гуманитарной Науки (К 100-Летию Образования Республики Башкортостан И 110-Летию Башкирского Государственного Университета)* (s. 17-31). Ufa: Başkurt Devlet Üniversitesi.

